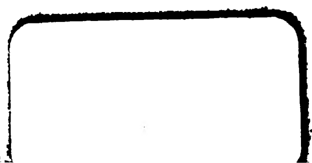

Boeles
STL

FRIESLANDS HOOGESCHOOL

EN HET

RIJKS ATHENAEUM TE FRANEKER.

DOOR

MR. W. B. S. BOELES.

Vice-President van het Geregtshof te Leeuwarden.

MET PLATEN.

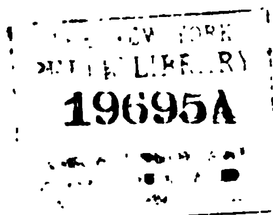
TWEEDE DEEL.

TWEEDE HELFT.

Uitgegeven door het Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde.

TE LEEUWARDEN BIJ A. MEIJER,

FIRMA H. KUIPERS EN J. G. WESTER. 1889.

Gedrukt te Leeuwarden, bij A. Jongbloed.

INHOUD.

TWEEDE DEEL.

DE CURATOREN.

LEVENSBERICHTEN VAN DE HOOGLEERAREN.

Bij de levensberichten van hen, bij wier namen een * is geplaatst, behooren hunne portretten.

Boelcz
STL

H. v. d. Heijden lith.

Steend. v. P. Blommers, 's Hage.

Lubbertus.

DE CURATOREN.

I.

CURATOREN DER HOOGESCHOOL.

1586—1588. Keympe van Donia, op Hinnemastate te Jelsum, was geboren in 1554, lid van Gedep. Staten in 1580, 1584 en 1585, sedert 1588 afgevaardigde naar de Staten-Generaal, van 1594—1616 Grietman van Leeuwarderadeel, daarna Raadsheer in het Hof van Friesland. Hij is overleden den 3 Nov. 1622.

Vriemoet, *Ath. Fris* XXIX; van Sminia, *Nieuwe Naamlijst van Grietmannen*, Leeuw 1887, 28; J Sickenga, *Het Hof van Friesland, gedurende de zeventiende eeuw* Leid 1869 179—181, en, behalve de daar aangehaalde bronnen, J Fungeri *Sylva Carminum*, Antv. 1585, 52, 57; L. Aetsema (Lieuwe van Aitsema), *Poemata Iuvenilia*, Fran. 1617, 4. Vgl. ons D. I., 219.

1594—1601. Hobbe van Waltijngha, op Sickemastate te Herbaijum, volmagt ten landsdage althans sedert 1579, werd omstreeks 1599 Grietman van Menaldumadeel, welke betrekking hij bekleedde tot zijn dood op den 11 Januarij 1614.

Vriemoet, XXXII en Mss. aanteek. van E M. van Burmania; van Sminia (die in dezen onnaauwkeurig is), 193, Vgl. ons D. I, 32, 219.

O[1]. 1604—1622. Keympe van Donia. Zie boven.

W. 1604. Joachim Hoppers, te Sneek, Secretaris van Wijmbritseradeel, overleed den 29 Augustus 1604, na den 25 Februarij te voren tot Curator te zijn benoemd.

Vriemoet, XXXIV; Fungerus, 84.

Z. 1604—1610. Elardus Reinalda, te Langweer, lid van Gedep. Staten 1585—1588, hoogleeraar in de Latijnsche taal en welsprekendheid 1588—1591, daarna Grietman van Doniawerstal, overleden den 27 October 1610.

Zie beneden onder de hoogleeraren.

---

[1]) O. = Oostergo, W. = Westergo, Z. = Zevenwouden, S. = de Steden.

W. 1605—1620. Jelger van Feytsma, de opvolger van Hoppers, studeerde te Leiden, waar hij den 1 Julij 1578 werd ingeschreven. Van 1583—1585 was hij lid van Gedep. Staten. In 1588 rentmeester der domeinen en buitengewoon raadsheer geworden, zag hij zich bovendien in 1609 tot Grietman van het Bildt benoemd. Hij overleed den 13 September 1620.

Vriemoet, XXXVII, van Sminia, 315; Sickenga, 161 en, behalve de daar aangeh. bronnen, L Aetsema, 66. Ofschoon de lijkoratie, door P. Winsemius over Feytsma gehouden, als uitgegeven staat vermeld in het *Register van academ. Dissert. en Oratiën, betreffende de gesch. des Vaderlands*, Leid. 1866, no 1394, meenen wij de juistheid dezer opgave te mogen betwijfelen.

S. 1605—1626. Gellius Hillama, tot Curator gekozen nadat Taco van Camminga voor de benoeming bedankt had, is geboren te Leeuwarden den 15 December 1563. Hij bezocht eerst de Latijnsche school ter zijner geboorteplaats, daarna die te Delft, waar Mr. Wijbrand van Hallum destijds rector was. Na de hoogescholen te Leiden en te Orleans, en vervolgens Denemarken bezocht te hebben, werd hij den 10 Dec. 1585 als advocaat te Leeuwarden ingeschreven. In 1597 raadsheer geworden, heeft Hillama vervolgens ook als staatsman gewigtige diensten aan den lande bewezen. Als Curator zette hij in 1607 het afschaffen van de ontgroening door; ook ijverde hij voor de handhaving van de tucht onder de academiejeugd. Zijn lijkredenaar getuigde immers: Ecclesias indoctis & minus religiosis Pastoribus paulatim repleri, ac deinde turbari, frequens ejus querela erat. Vnde nihil intentatum reliquit corrigendo isti malo. Vt Collegium Theologicum institueretur, non semel ursit, & aliquo usque rem perduxerat. At cum sanctissimo isti proposito remiligo aliunde injiceretur, non destitit, quoties Academiam visitaret, Senatum hortari, ut Leges Acad. sancte observarent, nec publice authoritatis aciem hebescere paterentur; eorum vero accuratam prae aliis haberent rationem, quos vel parentum vel Mecoenatum vota sacro Ministerio destinaverant. Uit deze bewoordingen mag men dus afleiden, dat het Collegie voor de alumnen (Zie I, 374, 375) niet tot stand is gekomen. Hillama's sterfuur viel op den 2 Januarij 1626.

S. Amama, *Orat. fun. habita in honorem Gellii Hillama*. Fran. 1626; *In obitum—Gellii Hillama — liberorum & heredum lachrymae funebres* (houdende zijn grafschrift en Latijnsche verzen van zijn schoonzoon Hector Bouricius, en van zijne zonen Frederik en Abraham Hillama). Fran. 1626; Vriemoet, XXXIX; Sickenga, 164, en, behalve de daar genoemde bronnen, Fungerus (ed. 1607) 79; L. Aetsema, 18.

Z. 1610—1625. Marcus Lijcklama à Nijeholt, hoogleeraar in de regten te Fra..eker van 1604—1610, daarna Grietman van Ooststellingwerf en, sedert 1623, van Weststellingwerf, tot aan zijn dood, op 9 Augustus 1625. Als Curator was hij de opvolger van Reinalda.

Zie zijn levensbericht beneden, onder de hoogleeraren.

W. 1621 — 1645. Hobbe van Aijlva, op Tjessingastate te Hijlaard, Grietman van Baarderadeel 1610—1639, en herhaaldelijk volmagt ten landsdage, volgde van Feytsma op als Curator onzer hoogeschool. Hij overleed den 14 Junij 1645, in den ouderdom van 63 jaren.

Vriemoet, XLIII, van Sminia, 282; H. Neuhusii *Extemporanea poemata*, Leov. 1656, p. 81, en *Frisia Nobilis*, Leeuw. 1755, 11.

O. 1623—1626. Frans van Scheltema, op Minoltsmastate te Bornwerd, Hopman bij het Friesche regement, vervulde, als de opvolger van Keympe van Donia, het Curatorschap gedurende drie jaren. Hij overleed den 2 November 1653.

Vriemoet XLV.

O. 1626—1636. Johannes Saeckma, de opvolger van van Scheltema, is geboren te Kollum, den 7 November 1572. Hij studeerde van 1588—1595 te Franeker, te Heidelberg en te Bazel. Na in het laatstgenoemde jaar als advocaat bij den Hove te Leeuwarden te zijn ingeschreven, vervulde hij vervolgens de betrekkingen van Secretaris van de Admiraliteit te Dokkum, 1596—1600, Procureur-Generaal, 1600 - 1603, en raadsheer, 1603—1636, in welk jaar hij den 22 December als presiderend raadsheer den eindpaal van zijn werkzaam leven bereikte. Zijne correspondentie met Franeker professoren, grootendeels bewaard in de verzamelingen, die onder onze ongedrukte bronnen, nummers 27 en 28, zijn vermeld, geeft in het algemeen den indruk, dat hij een man was van eene veelomvattende geleerdheid, die met een kalm en onbevangen oordeel onvermoeid werkzaam was in het belang onzer hoogeschool. Door zijne humaniteit won hij de harten van alle partijen; zijne raadgevingen en wenken werden altoos met vertrouwen opgevolgd, reeds lang vóór dat hij als Curator tot de hoogeschool in betrekking stond. Sibrandus Siccama noemde hem in de inscriptie op den titel van het presentexemplaar zijner *Lex Frisionum*, Fran. 1617, thans in ons bezit, een Hercules Musarum.

P. Winsemius, *Orat. funebris in obitum Joan. Saeckma*, Fran. 1637; Vriemoet XLVII; Sickenga, 167, en, behalve de talrijke daar aangehaalde bronnen, nog L. Aetsema, p. 5; R. Neuhusii *Poemata Iuvenilia*, Amst. 1644, 131, 156.

Z. 1626—1630. Suffridus van Hania, advocaat te Leeuwarden in 1590, raadsheer in 1597, overleed den 7 April 1630. Prof. Bern. Schotanus hield op hem eene lijkoratie, die niet in druk is verschenen.

Vriemoet, LI; Sickenga, 165, en behalve diens bronnen nog L Aetsema, 10; Coll. v Br. no. 96.

S. 1626—1649. Johannes Nijs, geboren te Franeker, student te Leiden in 1606, advocaat te Leeuwarden in 1610, lid van Gedeputeerde Staten in 1623, 1624, werd raadheer in den Hove ten jare 1624. Hij is als presiderend raadsheer in het begin van 1649 gestorven, zoo niet reeds in het laatst des vorigen jaars.

Vriemoet LII; Sickenga, 185, en de daar aangehaalde bronnen; waarbij men voege R. Neuhusius, 159.

Z. 1630—1640. Sebastiaan van Pruyssen, advocaat te Leeuwarden in 1606, achtereenvolgens substituut-griffier bij het Hof, Secretaris van Leeuwarderadeel, sedert 1626 griffier en in 1633 lid van het Hof, overleed den 5 Oct. 1640.

Vriemoet LIV; Sickenga, 198, R. Neuhusius, 131, 161.

O. 1637—1645. Rienk van Burmania, op Juwsmastate te Ferwerd, volmagt ten landsdage en van 1636—1646 Grietman van Ferwerderadeel. Als afgevaardigde ter Staten-Generaal heeft hij in 1622 en later aan meer dan eene staatkundige zending deelgenomen. Den 4 Junij 1645 overleed hij.

Vriemoet, LV; van Sminia, 50.

Z. 1640—1650. Lieuwe van Scheltinga, I. U. D., van af 1620 lid der rekenkamer, sedert 11 November 1637 griffier der Staten. De 17 December 1650 was de dag van zijn overlijden.

Vriemoet, LVII.

W. 1646—1647. Tjaard van Aijlva, Grietman van Wonseradeel sedert 1624, was slechts gedurende één jaar Curator, daar hij in 1647 overleed.

Vriemoet, LX; van Sminia, 271; N. Neuhusius, 131; Baders, 61; *Frisia Nobilis*, 15—20.

O. 1646—1655. Joachim van Andrée, hoogleeraar te Franeker, 1613—1620, raadsheer, 1620—1646, daarna afgevaardigde naar en Voorzitter van de Staten-Generaal, overleed den 2 Mei 1655.

Zie over hem beneden, onder de hoogleeraren.

W. 1647—1653. Tjalling van Eisinga, op Heringastate te Marssum, was geboren in 1596, Grietman eerst van Rauwerderhem, en sedert 1639 van Menaldumadeel. Hij overleed in 1653.

Vriemoet LXII; van Sminia 181; *Stamboek*, I, 100, II, 66.

S. 1649—1676. Pieter van Jongestall, op Ondersmastate bij Hallum, geb. te Staveren den 12 Augustus 1612, studeerde sedert 1631 aan de hoogescholen te Franeker en te Leiden. Daarna ondernam hij eene wetenschappelijke reis naar Frankrijk, in welken staat hij den doctoralen graad verwierf. Naauwelijks twee jaren was hij als advocaat te Leeuwarden gevestigd, toen de raadsheer Gellius van Jongestall, die hem geadopteerd had, in 1637 voor hem een raadsheerszetel ruimde. Als afgevaardigde naar de Staten-Generaal, en als lid van verscheidene ambassades, volbragt hij met eere eene belangrijke loopbaan, tot dat de dood hem den 9 Nov. 1676 wegrukte. Prof. Michael Busch wijdde aan hem eene oratio funebris, die niet in 't licht verscheen.

Vriemoet LXIV; Sickenga, 195, bij wiens bronnen nog gevoegd kan worden H. Neuhusius, *a. w.* 76, 183; R. Neuhusius, 864.

Z. 1651—1652. Johannes Crack, Grietman van Ængwirden sedert 1636, lid van Gedep. Staten in 1645 en 1646, overleden den 26 April 1652.

Vriemoet, LXVII; van Sminia, 388.

Z. 1652—1655. Hobbe van Baerdt, te Joure, is geboren 19 Mei 1591, was Grietman van Haskerland, 1615—1650, en herhaaldelijk lid van de provinciale en Gedeputeerde Staten. Hij is overleden 11 Mei 1655.

Vriemoet, LXIX; van Sminia, 356.

1653—1664. Willem Frederik, Graaf van Nassau, Stadhouder van Friesland en Groningen, *Curator Magnificentissimus.*

W. 1653—1662. Douwe van Hottinga, op Eelsmastate te Sexbierum, Grietman van Barradeel, 1610—1661, en bij afwisseling lid der provinciale en Gedep. Staten, van de Staten-Generaal, van de admiraliteit in Friesland en dijkgraaf. Hij overleed den 29 Julij 1662.

Vriemoet, LXX; van Sminia, 215; *Frisia Nobilis*, 361—365.

Z. 1655—1673. Dirk van Baerdt, geb. 30 Julij 1619, werd in 1639 Grietman, eerst van Ooststellingwerf en daarna, nog in

hetzelfde jaar van Weststellingwerf, welke betrekking hij bekleedde tot aan zijn dood in 1673. Ook is hij lid geweest van Gedep. Staten.

Vriemoet, LXXII, van Sminia, 395; H. Neuhusius, 39; E. Baders, *Camœnæ juveniles*, Leov. 1678, p. 84.

O. 1656—1682. Hero van Ockinga studeerde te Franeker, werd in 1637, onder den naam van „gerechtsscholt", voorzitter van het krijgsgerecht, was van 1645 - 1666 raadsheer, vervolgens nog ontvanger der floreenrente. Ten behoeve van zijn zoon Jarich, voor wien hij reeds den raadheerszetel had laten varen, legde hij in April 1682 ook het Curatorschap onzer hoogeschool neder. Zijn sterfdag vond men tot nog toe niet opgeteekend.

Vriemoet, LXXIII; Sickenga. 205, H. Neuhusius, 110: R. Neuhusius, 393. Tob. Gutberleth, *Poëmata*, Leov. 1667, 1, 294, 197; wier carmina zijn overgenomen in *Frisia Nobilis*, 158—168.

W. 1662—1679. Sjuck Æbinga van Humalda, te Ee, de opvolger van Douwe van Hottinga, met wiens zuster Catharina hij gehuwd was, viel ten jare 1678 om redenen van staatkundigen aard bij Gedep. Staten in ongenade, blijkens den volgenden brief:

Aan de Heere Humalda.

Edele, Erentphestе, voorzienige Heer!

Wat de Edele Mogende Heeren Staten van 't Landt hebben geresolveerd over ende ter saecke van de bekende subscribenten van de remonstrantie in den Haegh ende van de insinuatie alhier ingegeven, van welke nombreus societeit U Edele sich voor ons heeft bekent mede te zijn, seinden wij U Edele hierbij, ende ordonneren wij dien te volge U Edele mede, sich geen vordere functie van het Curateurschap in de Academie tot Franeker te ondernemen. Waertoe ons verlatende. Zijt hier mede Godt bevolen.

Leeuwarden, den 16 Februarij 1678.

UEdele goede Vrienden,
De Gedeputeerde Staten van Frieslandt:
(w. g.) A. van HAERSMA. Vt.
Ter ordonnantie derselver, get. G. KUTSCH.

Deze maatregel schijnt alleen de uitdrukking eener schorsing te zijn geweest, want Humalda overleed den 19 April 1679, en eerst daarna werd een ander in zijne plaats aangesteld.

Vriemoet, LXXV; Mss. aantt. van E. M. van Burmania; *R. G.* 16 Febr. 1678.

Z. 1673—1686. Johannes Rhala, een zoon van prof. Rhala, geb. te Franeker den 9 Februarij 1630, gepromoveerd te Bazel in 1653 op eene *Disput. de concursu actionum*, advocaat te Leeuwarden in 1654, raadsheer in 1667, overleden den 16 Junij 1686.

Vriemoet LXXVII: Sickenga, 220; *Viro nobili jvgi Legalis indvstriae agitatione ac perpetvo bene agendi motv indefesso Dn. Joanni Rhala Frisio svb primo celeberrimi parentis intvitv in sacræ Themidos spem nato; nvnc vero applavdentibus alma et æternitate et Basiliæ Academia vt pi. s paternæ memoriæ sensvs heic exteris domi indigenis excitaret, in supremam ivrisconsvlt. Gloriam decvs immortalitatem adoptando temporvm felicia constanti affectvs svi ambitione polliceter Iacobvs Brandmyllervs, Inst I. Profess.* Basileæ Typis Georgii Deckeri, Acad. Typogr. A. S. 1658.

S. 1677—1685. Gerlich Doys, geb. den 20 December 1626, waarschijnlijk te Deventer, eerst Kapitein over eene compagnie te vo et, daarna (1669—1684) raadsheer. De krijgsmansgeest schijnt hem nooit te hebben verlaten. Aan zijn zoon, den Kapitein Diederik Julius Doys, student te Franeker, was in 1680 namelijk door den Senatus Judicialis kamerarrest opgelegd, zoodat die door twee adsistenten bewaakt werd. Toen dit den vader, onzen raadsheer-curator, ter ooren was gekomen, is hij te Franeker „seer onverwacht bij nachte - koomen aenrijden ende heeft, selfs met een rappier gewapent ende met nogh 3 insgelijxs gewapende Persoonen g' assisteert"; zijn zoon in vrijheid gesteld. Op de klagte van den Senaat, gelastten de Gedep. Staten, dat Doys in de eerste plaats zijn zoon binnen twee dagen weder moest leveren op de kamer, waar hij hem bevrijd had, en dat hij zich verder bij den Stadhouder, Curator Magnificentissimus, over zijne handeling moest verantwoorden. Doys overleed den 21 December 1685.

Vriemoet. LXXXIII; Sickenga, 228; *Diar.* II, 818—826, *R. G.* 8 Julij 1680.

1678—1696. Prins Hendrik Casimir van Nassau, Erfstadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe, *Curator Magnificentissimus*, volgens S. R. 19 Februarij 1678.

W. 1679—1708. Willem van Haren, geb. te Leeuwarden 17 October 1626, studeerde te Franeker, Utrecht en Leiden, en ondernam daarna eene wetenschappelijke reis naar Frankrijk. Na zijn terugkeer in 1649 opende zich voor hem weldra eene schitterende loopbaan. In 1650 werd hij namelijk volmagt ten landsdage en rentmeester-generaal der domeinen, in 1651 afgevaardigde ter Staten-Generaal, in 1652 zag hij zich geroepen tot het grietmanschap van 't Bildt, welke betrekking hij tot 1708 vervulde. Onder onze staatsmannen in de zeventiende eeuw nam hij, door de uitstekende wijze, waarop hij zich in talrijke commissiën en ambassades kweet, eene eereplaats in. Den 15 April 1708 heeft hij te Leeuwarden, in den ouderdom van ruim 81 jaren, het tijdelijke met het eeuwige verwisseld.

Z. Huber, *In obitum Guil. ab Haren Oratio, habita d.* 21 *Junii* 1708. Fran. 1708; Vriemoet, LXXXI; van Sminia, 318; F. Baders, *Poëmata*, Leov. 1708, 15—21, 63—66, 92, 224, 233, 241; C. Schellinger, *Epitaphium scriptum honori et pie memoriae Wilhelmi ab Haren*, etc. Leov. 1708.

O. 1682—1714. Jarich van Ockinga, de oudste zoon van Hero, geboren te Leeuwarden in 1644, werd op dertienjarigen leeftijd tot Kapitein bij de infanterie bevorderd. Hij schijnt te Franeker de hoogeschool bezocht te hebben. In 1666 lid van het Hof geworden, overleed hij als presiderend raadsheer den 7 November 1714.

Vriemoet, LXXXIV; Sickenga, 217.

S. 1686—1688. Johannes van Haersolte, lid der Ridderschap van Overijssel, Burgemeester van Bolsward, afgevaardigde naar de Staten-Generaal en als zoodanig ambassadeur naar Zweden in 1638, naar Polen in 1701, overleed te Dresden 29 Januarij 1716.

Vriemoet, LXXXV; Baders, 226; *Stamboek*, I, 181, II, 117.

Z. 1686—1703. Daniel de Blocq van Scheltinga, geboren den 21 December 1621, zoon van Lieuwe, boven vermeld, studeerde te Franeker en te Angers, waar hem den 29 September 1643 de doctorale graad in de regten werd verleend. In December 1644 keerde hij eerst uit het buitenland terug, waarna hem dadelijk de post van Ontvanger-Generaal van Friesland werd opgedragen. Van 1647 tot 1692 bekleedde hij het grietmanschap van Schoterland. Zijn sterfuur sloeg te Heerenveen, den 27 Januarij 1703.

Vriemoet LXXXVII; van Sminia, 365; H. Neuhusius, 260; H. Hes, *Phalaecus feralis in obitum — Danielis de Blocq à Scheltinga, illustris athenaei Frisiae curatoris, territorii, quod dicitus Schoterland, expraefecti*. Leov. 1708.

S. 1688—1714, W. 1714—1716, O. 1716—1731. Sicco van Goslinga, geboren op Waltingastate te Herbaijum in 1664, studeerde te Franeker en te Utrecht, en deed daarna eene buitenlandsche reis. Teruggekeerd, zag hij zich eerst (1687) tot lid van de rekenkamer, een jaar later tot Grietman van Franekeradeel gekozen. Opgetreden in alle staats- en provinciale collegiën, heeft hij vervolgens als staatsman een roemrijken naam verworven. Eene borstziekte sleepte hem den 20 September 1731 ten grave.

P. Wesseling, *Oratio funebris in memoriam Sicconis à Goslinga, dicta Kal. Nov.* 1731. Fran. 1732; waarachter elegiën van P. F. Vegilin van Claerbergen, B. D. van Burmania, Abr. Wieling en P. Wesseling; *Levensbeschrijving van beroemde en geleerde mannen, met be-*

doodaagsche sterfgevallen, Amst. 1782, V, 395—414; *Frisia Nobilis*, 105—113; B. Roukema, *Gedagtenisse voor Z. E. de heer S. van Goslinga*, enz. Leeuw. 1781; B. Idema, *Lijkzang op Sikko van Goslinga*, Leeuw. 1731; *de Vrije Fries*, III, 277en volg., XII, 457; *Memoires relatifs à la guerre de succession de* 1706—1709 *et*. 1711, *de Sicco van Goslinga, Deputé des États-Generaux. Publiés par U A. Evertsz et G. H. M. Delprat*, Leeuw. 1857; J. Sande, *Aan den H.W G. Heer S. van Goslinga — wegens de provincie van Friesland, medegecommitteerde ter vergadering van de Staten-generaal in* 1706, Leeuw. 1706 (*in plano*); *Eloge historique de Sicco de Goslinga* (*Lettres serieuses et badines*, La Haye, 1729—33, VII, 156); Vriemoet, LXXXIX; van Sminia, 196; A. Wassenbergh, *Graftombe van S. v. G, in de kerk te Dongjum* (*Nieuwe Fr. Volksalm*. 1856, 79).

Z. 1703—1742. Martinus van Scheltinga, zoon van Daniël, boven vermeld, geboren 19 Februarij 1666, studeerde te Franeker, Grietman van Lemsterland, 1689—1692, van Schoterland, 1692—1715, overleden 11 Februarij 1742.

Vriemoet, XCII, van Sminia, 366; C. Schellinger, *Elegia in obitum Ameliae van Coehoorn, conjugis gravissimi viri M. à Scheltinga* Leov. 1708 (*in plano*); H. Hes, *Lessus alcaicus in lacrumabiles exequias — Am. à Coehoorn*, Leov. 1708 (*in plano*); J. Sande, *Aan — den heere M. van Scheltinga, over het afsterven van zijne gemalinne — mevrouw A baronesse van Coehoorn*. Leeuw. 1708 (*in plano*).

1708—1711. Prins Jan Willem Friso, Erfstadhouder van Friesland en Groningen, *Curator Magnificentissimus*.

W. 1708—1714, O. 1714—1716. Sjuck Gerrold Juckema van Burmania van Cammingaburg en Oosterbroek, volgde in 1671 zijn vader op als Grietman van Wijmbritseradeel en dijkgraaf. Na verschillende politieke ambten te hebben vervuld, vestigde Burmania zich in 1719 op Oosterbroek, bij Eelde. Daarna lid geworden van de Ridderschap van Drenthe, nam hij tevens zitting in den loffelijken Etstoel van dit Landschap. Den 4 December 1720 sloeg te Leeuwarden zijn stervensuur.

Vriemoet XCIV; Scheltema, *Staatk. Nederland*, I, 198; van Sminia, 301; *XXII Veterum in Frisia Nobilium Carmina* (achter den *Naamrol der Raden 's Hofs van Friesland*, Leeuw. 1742); *Frisia Nobilis*, 40—42; 280—287; waarin niet zijn herdrukt: C. Schellinger, *Antiquitate generis, gloria majorum suaeque pariter, doctrinae atque eruditionis laude nobiliss. atque eminentiss. viro et domino S. G. Juckema à Burmania — cum ad curam academiae Frisiae introduceretur*, Fran. 1709 (*in plano*); *Lyktranen — met veel deelnemende rouwe gestort op het salig en christelyk afsterven van den H. W. G. Heer S. G. Juckema van Burmanja*, enz. Sneek, 1720.

S. 1714—1745. Ulbe Sixma van Andla, geboren te Leeuwarden in 1673, sedert 1690 student te Franeker, vervolgens Kapitein, raadsheer in 1703, overleden den 17 Maart 1760.

Vriemoet XCVI.

W. 1716—1747. Duco Gerrold Martena van Burmania, geboren in December 1687, volgde in 1716 zijn vader op als Grietman van Wijmbritseradeel en dijkgraaf, en bekleedde vervolgens verscheidene provinciale ambten. De 4 September 1747 is zijn sterfdag.

Vriemoet, XCVIII; Van Sminia, 302; Zangen op zijn huwelijk den 8 Nov. 1716 gesloten met Feddina Sophia van Goslinga, waarvan sommigen ook afzonderlijk zijn uitgegeven, te zamen in *Frisia Nobilis*, 48,44, 261—287.

1731—1751. Prins Willem Carel Hendrik Friso, Erfstadhouder van Friesland, *Curator Magnificentissimus*.

O. 1731—1774. Hessel Douwe Ernst van Aijlva, geboren den 6 November 1700; student te Franeker 1717—1721, Grietman van Westdongeradeel 1722—1762, 1768—1772, overleed, optime de replublica et ecclesia meritus, op Haniastate te Holwerd, den 26 Maart 1774.

Vriemoet, XCIX; van Sminia, 72.

1742—1773. Livius Suffridus Lijcklama à Nijeholt, geb. 1695, werd, na te Franeker gestudeerd te hebben, de opvolger van zijn vader als Grietman van Opsterland in 1718. Ook is hij lid geweest van het collegie van Gedep. Staten. Hij overleed den 2 Maart 1773.

Vriemoet, CII; van Sminia, 387.

S. 1745—1775. Tjalling Ædo Hessel Roorda van Sixma, geboren in 1707, student te Franeker in 1725, vervolgens Kommandant van de Stadhouderlijke lijfwacht, sedert 1734 vroedsman en herhaaldelijk burgemeester van Staveren, lid van Gedep. Staten van af 1736, en afgevaardigde ter Staten-Generaal, overleden te 's Hage, 11 November 1775.

Vriemoet, CV; Scheltema, II, 812.

W. 1747—1757. Tjaard Baron van Aijlva, op Aijsmastate te Hichtum, geboren den 20 Maart 1712, student te Franeker in 1726, Grietman van Baarderadeel 1734—1747, van Wonseradeel, 1747—1757, lid van de Gedeputeerde Staten en van de Staten-Generaal, overleden den 2 September 1757.

Vriemoet, CVII; van Sminia, 287.

1751—1759. Anna, Prinses Douairière van Oranje en Nassau, Gouvernante tijdens de minderjarigheid van den Stadhouder, *Curatrix Magnificentissima*.

W. 1758—1774. Sjuck Gerrold Juckema van Burmania Rengers van Farmsum en ten Post, op Epema-state te Ysbrechtum, is geboren den 6 Maart 1713, was Grietman van Franekeradeel, 1732—1747, van Wijmbritseradeel, 1747—1773, en overleed den 30 Maart 1784.

Van Sminia, 199.

1766—1795. Prins Willem de Vijfde, *Curator Magnificentissimus.*

Z. 1773—1777. Menno Coehoorn van Scheltinga, geboren den 30 Mei 1701, oudste zoon van Martinus, boven genoemd, Grietman van Schoterland, sedert 1715 meesterknaap in het jagtgeregt in Friesland, overleden den 28 April 1777.

Van Sminia, 867.

W. 1774—1795. Egbert Sjuck Gerrold Juckema van Burmania Rengers, geb. 21 Maart 1745, Grietman en dijkgraaf van Wijmbritseradeel sedert 1773, tijdens de omwenteling in 1795 uit zijne betrekkingen ontslagen, overleed den 24 Februarij 1806.

Van Sminia, 302.

O. 1774—1795. Daniël de Blocq van Haersma, geboren 4 September 1732, Tonneboeijer voor de provincie in 1752, Grietman van Achtkarspelen sedert 1764. In 1795 tengevolge van de omwenteling van zijne betrekkingen ontslagen, werd hij ten jare 1805 weder Drost van Dantumadeel, Kollumerland en Achtkarspelen. Van Haersma overleed te Buitenpost, den 7 December 1814.

Van Sminia, 118.

S. 1776—1783. Georg Frederik Baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, geboren te 's Hage den 23 September 1733, studeerde te Franeker van 1750—1754. In 1756 lid der Staten van Friesland, in 1760 lid van Gedep. Staten, in 1766 Grietman van Menaldumadeel geworden, zag hij zich voorts herhaaldelijk afgevaardigd naar de Staten-Generaal. Ook werd hij Ontvanger-Generaal van Menaldumadeel en meesterknaap in het jagtgeregt. Als de ontwerper en leider van de uitgave van het *Groot Plakkaat- en Charterboek van Friesland*, heeft deze veelzijdig begaafde edelman zich een monumentum aere perennius gesticht. Talrijke geleerde genootschappen rekenden het zich tot eene eer hem onder hunne leden te tellen, en

het was met het oog op zijne talenten, dat men hem tot Curator onzer academie benoemde, als representant der Friesche steden, ofschoon hij gevestigd was te lande, namelijk op de state Groot Terhorne, te Beetgum. Den 6 Augustus 1783 is hij te 's Hage in den ouderdom van 50 jaren aan de maatschappij ontvallen.

Bruiloft-Dichten op 't huwelijk van — G. F Baron thoe Schwartzenberg en Hohenlandsberg, en — Sophia Elisabet Gravinne van Aumale, voltrokken te Leeuwarden den XIX Maart 1758 (houdende Lat. verzen van H. J. Arntzenius en J. Pierson, een Holl. vs. van E. S. van Burmania, voorts een Fransch, een Friesch en een Holl. vs. van ongenoemden);

Belangrijk is de lijkpreek, getiteld: G. T. de Cock, *De vlugtige vergankelijkheid van den stervenden mensch,* enz. – *aangetoond bij het ontijdig en smartwekkend overlijden van G. F. Baron thoe Schwartzenberg en Hohenlandsberg*, enz. *In eene Lykreden over* 1 *Petr.* 1. 24 *uitgesproken.* Leeuw. 1788, welke ook de bron was van Scheltema, *Staatkundig Nederland,* II, 802; Gab. de Wal, *de claris Frisiae Jureconsultis,* Annot. 326—329, 452, van Sminia, 188; Vgl. voorts W. Eekhoff, *Gesch. v. d. uitgave van het Groot Plakkaat en Charterboek van Friesland, benevens levensschetsen van de bewerkers,* in *de Vrije Fries*, VII, 324 en volg.

P. Nota. *In funestum cladem patriae et academiae Frisiacae illatam morte clarissimorum Duum-Virûm — Georg: Frid: Schwartzenbergii, Patriae Patris, atque — Joannis Schrader, Hist: Eloq: ac Poeseös — Profess. ordinarii.* Leov. 1784; Th. van Kooten. *Ad Frisiam, in funere illustr. viri Georg. Frid. Schwartzenbergii, Patriae Patris,* Leov. 1783; Ev. W(assenbergh), *Lykzang op het afsterven van G. F. Baron thoe S. en H.* Harl. 1783.

Z. 1777—1789. Augustinus Lijcklama à Nijeholt geboren 7 April 1742, Grietman van Utingeradeel sedert 1762, wonende op Andringa-state te Oldeboorn, overleden den 30 October 1789.

Van Sminia, 334; H. J. Arntzenius, *Augustino Lijcklamae à Nijeholt et Susannae thoe Schwartzenberg et Hohenlandsberg, sponsis illustribus.* s. l. e. a.

S. 1783—1795. Willem Hendrik Baron van Hambroick, een zoon van Robbert Hendrik van Hambroick tot de Arenshorst, opper-Hofmeester van Prinses Maria Louisa, en Amelia Sophia Herbertina van Rhoder, geboren, waarschijnlijk te Leeuwarden, 19 Februarij 1744, student te Franeker van 1759—1762, doch aldaar niet gepromoveerd, was Edelman bij de voormelde Prinses-weduwe, toen hij in 1767 opgenomen werd in de Vroedschap van Ylst. Sedert 1769 was hij een der burgemeesters van dit stadje, totdat hij den 11 Augustus 1777 voor het West-Minnema Espel lid van de Vroedschap en in 1778 tevens burgemeester van Leeuwarden werd. In deze betrekkingen ontmoet men hem op de lijsten der regeeringsleden verder tot 1784, doch als burgemeester niet in 1780; van 1784—1791 was van Hambroick ontvanger der boelgoeden, en sedert 1792 wederom burgemeester te Leeuwarden, totdat hij ten jare 1795

door de omwenteling is gevallen. Ook is hij lid geweest van Gedep. Staten en van de Staten-Generaal. Deze gunsteling van Willem V was aan Leeuwarden opgedrongen bij een brief van aanbeveling, waarin Z. H. zich aldus uitte: „En wyl wy onderricht zyn, dat de Heer van Hambroick niet in het Espel, waaruit de overledene Vroedschap geweest is, woont, noch ook Burger is, en in uwe Stad niet bezit de goederen, welke by ons reglement van den 9 December 1766 gerequireerd worden, hebben wy goedgevonden UEd., in dit particulier geval, van de opvolging van ons reglement en den eed, die UEd. op hetzelve gedaan hebben, omtrent dit poinct te dispenseeren.” Dit neemt echter niet weg, dat van Hambroick een uitstekend regent en één verdienstelijk Curator kan zijn geweest. Den 19 Maart 1784 werd hij immers als Curator begroet door Ev. Wassenbergh, met de volgende woorden: Et ademti quidem Schwartzenbergii dolorem ac desiderium, si quisquam alius, tu certe nobis mollire poteris as mitigabis, Hambroicki, vir generosissime! in quo nobilem animi magnitudinem, mores, ut in ista fortuna, ad omnem humanitatem compositos; rerum tractandarum usum multiplicem, miram denique in gerendis magni momenti negotiis dexteritatem saepe suspeximus! qui in hoc olim Lyceo ad uberrimam rerum utilissimarum cognitionem, omnemque civilem prudentiam, etiam Schradero praeceptore, feliciter efformatus es! Cui denique almae Matris Franequeranae tam tuendae, quam amplificandae curam, nuper adeo felicibus auspiciis susceptam, omnium modo nomine gratulabatur, cuius tu in hanc Regionem & Academiam bene merita optime perspecta habes, Rector magnificus!

Van Hambroick is den 16 Mei 1822 kinderloos overleden. Den 20 October daarna stierf zijne eenige zuster Maria Louisa. Zij waren de laatsten der Hambroicks.

De Vrijheid. Amst. 1783, 244—251; Ev. Wassenbergh, *Laudatio funebris Joh. Schraderi*, Fran. (apud Romar), 1—3; Mr. J. van Doorninck, *Geslachtkundige aanteekeningen ten aanzien van de Gecommitteerden ten Landsdage van Overijssel, sedert* 1610—1794. Dev. 1871, 310, 311.

Z. 1789—1795. **Reinhard Baron van Lijnden van Lunenburg**, geboren te Utrecht, 6 Mei 1742, Grietman van Opsterland sedert 1781, en afgevaardigde naar de Staten-Generaal in 1795, verloor zijne ambten in 1795, doch in 1812 ontmoet men hem weder als lid van den Algemeenen Raad van het Departement Friesland, en in 1815 als lid van de provinciale Staten. Den 26 Januarij 1819 is hij overleden.

Van Sminia, 389; *Stamboek*, I, 264.

1795—1797. Geene Curatoren.

1797—1800. Georgius Coopmans, den 27 Junij 1717 te Makkum geboren, aan de Latijnsche school te Franeker opgeleid en in 1734 aldaar student geworden, promoveerde den 31 Mei 1740 in de geneeskunde, *remissa disputatione*. Na nog gedurende een jaar zijne studien te Leiden te hebben voortgezet, vestigde hij zich als practizerend geneesheer te Franeker. Zijn wetenschappelijke zin, zijne gelukkige praktijk en edele hoedanigheden als mensch bezorgden hem een grooten naam. Na in de *Nova Acta Eruditorum*, 1749, p. 231 sqq. eene verhandeling gegeven te hebben over eene kwaadaardige koorts, die in 1748 vooral te Franeker heerschte, gaf hij ten jare 1754 eene vertaling in 't licht van het Engelsche werk van Monro over de zenuwen, hetwelk zooveel bijval vond, dat eene tweede uitgave gevorderd werd, die den titel voert: A. Monroi *Tractatus tres de nervis, eorumque distributione, de motu cordis et ductu thoracico, latine redditi á G. Coopmans, qui praeter commentarium perpetuum adjecit librum de cerebri et nervorum administratione anatomica.* ed. alt. Harl. 1763. Later gaf hij uit: *Neurologia et observatio de calculo, ex urethra excreto, tabb. illustr.* Fran. 1789, waarvan in 1795 een herdruk verscheen. Coopmans was in eerste huwelijk vereenigd met Johanna Wildschut, na wier dood hij in 1755 hertrouwde met Aukje Fontein, weduwe van Mr. Jacob Braam, die hem in 1799 ontviel. Hij volgde haar in het graf, den 30 Mei 1800, dus 83 jaren oud.

Ter bruiloft van den heer Georgius Coopmans, en mejufvrouw Aukjen Fontein, Fran. 1755; J. Mulder, *Laudatio funebris Georgii Coopmans*, Leov. 1800, ook vertaald, als *Lijkreden op Georgius Coopmans*, Fran. 1801 (waarachter Latijnsche verzen van Ev. Wassenbergh en Sjoerd Æbeles, en Holl. verzen van J. Brouwer, R. Dibbetz en J. T. Wieland).

1797—1802. Yme Freerks Tigchelaar, te Makkum, in 1795 Volksrepresentant voor Wonseradeel, vervolgens (1796, 1797) lid van het Provinciaal Bestuur van Friesland. Sedert 1798 schijnt deze verdienstelijke Burger, die tot de Doopsgezinde gemeente behoorde, van het staatkundig tooneel tot het ambteloos leven teruggekeerd te zijn.

Zie ons Deel I, 112—125.

1797—1802. Eise Eisinga, geboren te Dronrijp den 21 Februarij 1744, wolkammer te Franeker, werd in 1776 Burgervaandrig en in het volgende jaar lid van de vroedschap, vervolgens collecteur van de brandewijnen en de havenspecien, alsook medearmvoogd. Als beoefenaar van de wis- en sterrekunde maakte hij zich een naam door het groote Planetarium, 't welk hij in 1780 voltooide. Ten jare 1787 moest hij als

patriot vluchten, tot dat hem in 1792 verlof werd gegeven om zich te Visvliet, even over de grenzen van Friesland, met der woon te vestigen. De omwenteling voerde hem in 1795 weder naar Franeker, waar hij het bedrijf van wolkammer hervatte, en tevens als volksrepresentant, lid van het Provinciaal en van het Intermediair administratief Bestuur, en sedert 1803 als lid van het stedelijk bestuur de belangen van het gewest en de stad zijner inwoning heeft behartigd. Eisinga overleed den 27 Augustus 1828.

Mr. J. Scheltema, *Geschied- en letterk. Mengelwerk*, II, 2e st. 186—286; J. W. Meüter, *Levensschetsen* enz., door de Maatschappij tot N. v. 't A., 1888, I, 122—130; J. van Leeuwen, *Hulde aan Eise Eisinga* (*De Vrije Fries*, V, 86—96); W. Eekhoff, *Het leven van Eise Eisinga*, enz., Schoonh. 1851; de Crane, *Verzam, van biogr. Bijdragen en Berigten*, Leeuw. 1841, 75 en volg. Zie voorts ons Deel I, 112—125, 421, 422, 424.

1797—1802. Johannes ter Horst Gz. Nadat de raadsheer Mr. Montanus Hettema den 7 Julij 1797 voor de benoeming tot Curator bedankt had, schijnt het Provinciaal Bestuur geen voor die betrekking geschikt wetenschappelijk Katholiek te hebben kunnen vinden. Volgens het decreet van 9 Junij 1797 moesten er immers twee Curatoren benoemd worden, die het Latijn verstonden, terwijl de beide anderen de „zogenaamde Taale der geleerden" niet mogten verstaan. De zucht om een' Katholiek in het collegie van Curatoren te doen plaats nemen leidde tot de benoeming van een derden ongeletterden Curator, in ter Horst, die van 1795—1810 lid van het stadsbestuur, laatstelijk wethouder, en van 1816—1824 secretaris van Leeuwarden is geweest. Nadat bij Kon. Besl. 6 Maart 1824 de heer L. Ypeij tot zijn opvolger benoemd was, moet hij nog eenige jaren ambteloos hebben geleefd.

1800—1802. Pieter Stinstra, geboren te Harlingen den 16 December 1747, aan de Latijnsche school te Alkmaar door E. W. Higt, vervolgens aan die ter zijner geboorteplaats door Val. Slothouwer opgeleid, studeerde te Franeker van 1763—1767, en daarna aan de kweekschool der Doopsgezinden te Amsterdam, totdat hij in 1770 proponent werd. Van 1771—1800 was hij de leeraar der Doopsgezinden te Franeker, welke betrekking hij in 1786 niet met het hoogleeraarschap aan de genoemde kweekschool heeft willen verwisselen. Als rustend leeraar leefde hij voor de wetenschappen, waartoe zijne kostbare bibliotheek, die nagenoeg 5000 werken bevatte, hem ruimschoots gelegenheid bood. Tevens was hij Curator der Latijnsche school, en gedurende vele jaren lid van den stedelijken Raad. Door hen, die hem van nabij hebben gekend

is het betreurd, dat een man van zoo groote geleerdheid ten grave is gedaald (18 December 1819), zonder eenige vruchten van zijne studien te hebben nagelaten.

Handel. van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde, 1820, blz. 7; Mr. J. W. de Crane, *Hulde aan de nagedachtenis van P. Stinstra* (overgedr. uit de *Vaderl. Letteroefeningen*, 1820, II, 101—112).

1802—1805. Adriaan Gillis Camper, de derde zoon van prof. P. Camper, geb. den 31 Maart 1759, kwam in 1773 te Franeker aan de academie. Daarop in 1777 door zijn vader in de wetenschappelijke kringen te Parijs ingeleid, zette hij zijne studien te Leiden voort. Intusschen hield hij zich ook dikwerf te Amsterdam op, om ter voldoening aan zijn kunstzin zich op het teekenen en het schilderen toe te leggen. Geen academischen graad zoekende, wijdde de zeer begaafde zoon zich voorts, aan de hand zijns grooten vaders, hoofdzakelijk aan de natuurkundige wetenschappen, inzonderheid aan de zoölogie, geologie en mineralogie. Liefde voor deze vakken voerde hem naar Duitschland, Frankrijk, Italie en Zwitserland, waar hij met de grootste geleerden van dien tijd kennis maakte, en in bergachtige, vooral in vulcanische streken rijke aanwinsten verkreeg voor het Museum Camperianum. Na den dood zijns vaders heeft hij, gevestigd op diens buitenverblijf Klein Lankum, bij Franeker, de resultaten zijner studien neergelegd in de bewerking van menigen onvoltooiden arbeid van dien beroemden geleerde, namelijk: *Over het natuurlijk verschil der wezentrekken in menschen van onderscheiden landaart en ouderdom; over het schoon in antyke beelden en gesneedene steenen. Gevolgd door eene nieuwe manier om hoofden van allerleye menschen met zekerheid te teekenen. Na des Schryvers dood uitgeg. door zynen zoon A. G. Camper*, Utr. 1791; *Redevoeringen over de wyze, om onderscheidene hartstogten op onze wezens te verbeelden; — over de verbaazende overeenkomst tusschen de viervoetige dieren, de vogelen, de visschen en den mensch; en over het gedaante schoon. Uitgeg. door A. G. Camper*, Utr. 1792; *Description anatomique d'un Elephant mâle; publiée par A. G. Camper, fils de l'auteur; avec vingt planches.* Paris, An XI (1802); *Observations anatomiques sur la structure interieure et la squelette de plusieurs espèces de Cétacés; publiées par A. G. Camper, avec des notes par G. Cuvier et un atlas de* 53 *planches.* Paris 1820. Ook gaf hij eene *Discript. succincte du Museé de P. Camper.* Amst. 1811.

Inmiddels heeft hij verschillende betrekkingen bekleed. Prins Willem V, aan wiens Huis de Camper's zeer verknocht waren, heeft hem het

ambt van Drossaard van de Baronie en landen van Cranendonk en van de stad Eindhoven opgedragen; van 1793—1795 was hij Ontvanger-Generaal van de floreenrente. Hoe verdienstelijk hij zich maakte, van 1802—1805, als Curator onzer hoogeschool, en sedert 1807 als lid van de Commissie ter formatie der openbare en koninklijke hoogescholen, is in ons eerste deel (blz. 125 en volg.) reeds aangewezen. In Mei 1812 benoemde de Keizer hem tot Rector der Groningsche Universiteit, welke aanzienlijke betrekking het oppertoezigt over het geheele openbaar onderwijs in eene groote afdeeling van ons land omvatte, en hem verpligtte om zich te Groningen te vestigen. Daar hij niet van woonplaats wenschte te veranderen, liet hij zich vervolgens liever aanstellen tot eersten Inspecteur van dezelfde Universiteit. In hetzelfde jaar werd hij ook Vrederegter in het kanton Franeker. Welk aandeel hij na de herstelling van ons volksbestaan heeft gehad aan de herziening van de wetgeving op het hooger onderwijs, hoe hij als president-Curator het Franeker Athenaeum tot stand hielp brengen, is uit ons eerste deel eveneens bekend. Ten jare 1819 tot lid der Staten-Generaal benoemd, bevond de werkzame man zich wegens deze betrekking te 's Hage, toen de dood den 5 Februarij 1820 zijn levensdraad, te midden der zijnen, afsneed.

J. G. S. van Breda. *Levensschets van Adriaan Gillis Camper.* Gent, 1823.

1802—1811. Pieter Stinstra was de eenige van de Curatoren van 1797, die in 1802 als zoodanig werd herbenoemd.

1802—1811. Mr. Albertus Jacobus Conradi, de zoon van prof. P. Conradi, studeerde ter zijner geboorteplaats Franeker. Hij schreef eene doorwrochte *Dissert. philol. jur. de jure asylorum*, in drie stukken, van welke het eerste den 4 Mei 1770 onder praesidium van prof. Cannegieter, het tweede een dag later onder het praesidium van prof. Wigeri door hem werd verdedigd, waarna hij den 19 Juni 1771 op het derde stuk tot I. U. D. promoveerde. Na zich nog in hetzelfde jaar als advocaat bij het Friesche Hof te hebben laten immatriculeren, bekleedde hij vervolgens de betrekkingen van Notaris en, sedert 1803, die van stadssecretaris te Harlingen. Conradi overleed in 1823, eene belangrijke bibliotheek nalatende, die van zijn wetenschappelijken zin getuigde.

1802—1806. Mr. Meinardus Siderius, geboren te Leeuwarden, te Franeker den 6 November 1777 op *Theses* gepromoveerd, was vervolgens advocaat en, sedert 1781, secretaris van Doniawerstal, te

Langweer. Na de omwenteling in 1795 ontmoet men hem achtereenvolgens als lid van de Nationale Vergadering, van de tweede Kamer van het Vertegenwoordigend Ligchaam en van het Wetgevend Ligchaam (1797—1805). Wegens zijne aanstelling tot Drost van Oost- en Weststellingwerf, in 1806, moest hij als Curator aftreden, omdat beide bezoldigde betrekkingen niet vereenigd mogten worden waargenomen. Vervolgens was hij tot 1810 Baljuw. Na de herstelling van Nederland in 1813 werd hij Inspecteur van 's Rijks middelen in het arrondissement Heerenveen, ook was hij gedurende vele jaren president van de commissie voor den Landbouw. Siderius overleed ter zijner woonplaats Wolvega, den 19 December 1829, in den ouderdom van 75 jaren, van welke hij bijna 49 jaren gehuwd was met vrouwe H. E. J. van der ~~Horst~~, Kor die hem overleefde.

Zie over hem o. a. S. F. Klijnsma, *Geschiedk. herinneringen uit de voormalige grietenijen Oost- en Weststellingwerf.* Meppel 1861.

1806—1811. Mr. **Frans Godard Aijzo Boelens Baron van Lijnden**, een zoon van Reinhard, boven vermeld, geboren te Leeuwarden, den 21 Sept. 1781, studeerde te Leiden, waar hij in 1802 onder prof. Wijttenbach eene *Diss. de Panactio Rhodio, philosopho Stoico*, verdedigde. Na in 1805 *more majorum* tot I. U. D. bevorderd te zijn op eene *Diss. exhibens interpretationem Jurisprudentiae Tullianae, in Topicis expositae*, werd van Lijnden in het volgende jaar reeds tot Curator onzer hoogeschool benoemd, terwijl er twee vacatures bestonden, tengevolge van het bedanken van Camper en het aftreden van Siderius. De tweede vacature heeft men onvervuld gelaten.

Hij werd voorts in 1809 jachtofficier, in 1812 Raad van het Arrondissement Heerenveen en Vrederegter te Beetsterzwaag, in 1815 lid der Staten en, in 1816, Grietman van Opsterland. Eene hevige borstziekte sleepte hem den 9 April 1828 ten grave.

Handel. der Maatsch. van Nederl. Letterkunde, 1828, 48—50; B. R. de Geer, *Orat. qua Athenaei Franeq. se Rectore, fata enarravit* (*Ann. Acad. Gron.* 1828/29), van Sminia, *Vervolg op de Nieuwe Naamlijst van Grietmannen*, Leeuw. 1851, 42.

II.

CURATOREN VAN HET ATHENAEUM.

1815—1820. Adriaan Gillis Camper. Zie boven.

1815—1820. Mr. Albertus Jacobus Conradi. Zie boven.

1815—1828. Mr. Frans Godard Aijzo Boelens Baron van Lijnden. Zie boven.

1820—1830. Willem Frederik Lodewijk Baron Rengers, geboren den 28 November 1789, sedert 1820 Directeur der directe belastingen te Leeuwarden, en van 1830—1850 Gouverneur van de provincie Groningen, Staatsraad in buitengewone dienst, overleden te Zeist den 15 Januarij 1859.

1820—1831. Mr. Frans Julius Johan van Scheltinga, geboren te Kollum 28 November 1749, Raadsheer in het Hof van Friesland van 1776—11 April 1796, Grietman van Kollumerland, 1816—1818, Lid van de tweede Kamer der Staten-Generaal, 1820—1822, vervolgens van de provinciale Staten, overleden den 7 April 1831, in den ouderdom van 81 jaren.

1828—1834. Jhr. Mr. Idzerd Æbinga van Humalda, geboren te Leeuwarden den 12 September 1754, den 11 Mei 1780 te Franeker tot I. U. D. gepromoveerd op eene *Disput. de praejudicialibus actionibus*, werd den 16 Sept. van hetzelfde jaar tot raadsheer in den Hove aangesteld, welken post hij den 19 Januarij 1792 (niet 1791) verwisselde met dien van Grietman van Hennaarderadeel. Als voorstander van het Huis van Oranje, in 1795 genoodzaakt om het land te verlaten, heeft hij tot 1806 te Leer gewoond. Daarna keerde hij naar Wommels terug, waar hij in 1811 Maire is geworden. Van 1814—1826 bekleedde

Humalda de aanzienlijke betrekking van Gouverneur van Friesland, waarna hij als Staatsraad in buitengewone dienst, tot zijn dood op 21 Februarij 1834, de genoegens van eene eervolle rust mogt smaken.

1831—1835. Mr. Edzard Reint van Welderen Baron Rengers, geboren den 23 Mei 1801, den 27 Nov. 1825 te Leiden gepromoveerd op eene *Diss. de adulterio, sec. Jus Gallicum*, eerst regter in de regtbank van eersten aanleg te Leeuwarden, was sedert 1835 lid van het Hoog Gerechtshof te 's Hage, vervolgens van den Hoogen Raad, en overleed den 28 December 1848.

1831—1840. Jan Adriaan Baron van Zuijlen van Nijevelt, geboren te Rotterdam den 25 Augustus 1776, was Griffier der Staten van Holland, toen 's Konings vertrouwen in 1826 hem vereerde met de betrekking van Gouverneur van Friesland, in de plaats van Humalda. Van Zuijlen, die tevens Staatsraad in buitengewone dienst was, overleed den 29 Maart 1840.

1835—1843. Mr. Sjuck van Welderen Baron Rengers, den 8 November 1799 geboren, den 15 Februarij 1823 te Utrecht gepromoveerd, werd in 1824 Grietman van Wijmbritseradeel. Van 1823—1830 was hij lid der provinciale Staten, van 1830—1842 van de tweede Kamer S. G., van 1843—1845 wederom lid der Staten, en van 1845—1850 lid van de eerste Kamer S. G. Sedert 1853 lid van het Collegie van Gedeputeerde Staten, overleed hij te Leeuwarden den 22 October 1870.

1835—1843. Jhr. Mr. Helenus Marinus Speelman Wobma, geboren den 29 October 1787, na zijne promotie eerst Hoofdontvanger te Leeuwarden, daarna lid der regtbank, sedert 1 October 1838 raadsheer, in 1845 Vice-President, in 1847 President van het Provinciaal Hof in Friesland. Na als zoodanig met ingang van 1 October 1863 op zijn verzoek eervol te zijn ontslagen, overleed Jhr. Speelman den 20 Maart 1867.

1841—1843. Jhr. Mr. Hobbe Baerdt van Sminia, geboren den 30 September 1797, in 1821 aan de Groninger academie op eene *Diss. de pactis* tot doctor in de regten bevorderd, werd spoedig daarop lid der Staten en, in 1823, Grietman van Tietjerksteradeel. In 1840 was hij lid van de dubbelde Kamer der Staten-Generaal. Aan hem dankt men de *Nieuwe Naamlijst van Grietmannen, van de vroegste tijden af tot*

het jaar 1795, met eenige geschiedk. aanteekeningen, Leeuw. 1837, en de *Naamlijst van de Grietmannen, die van 1816 tot 1851 Hoofden van de gemeenten ten platten lande in Friesland zijn geweest*, Leeuw. 1851. Talrijke opstellen, door hem in de *Friesche Volksalmanakken* en in *de Vrije Fries* geplaatst, getuigen voorts van zijn lust en zijne volharding bij eene gelukkige beoefening van de geschiedenis en letterkunde van Friesland. Geen wonder dan, dat hij de oprigting van het *Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde* in 1827 toejuichte en, sedert 1840, daarvan een ijverig medebestuurder was. Ook telde de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden hem sedert 1854 onder hare leden. Eene borstkwaal sleepte hem den 25 Julij 1858 ten grave.

De heer W. Eekhoff bragt eene welverdiende hulde aan zijne verdiensten, in een *Levensbericht*, opgenomen in de *Handelingen* der genoemde Maatschappij van 1859, bladz. 149 — 160.

III.

SECRETARISSEN VAN CURATOREN.

Wijbrandus Faber werd den 15 December 1682 door Gedeputeerde Staten aangesteld tot amanuensis van de heeren Curatoren, op een traktement van honderd rijksdaalders in het jaar. Hij was toen ambtenaar ter Secretarie van Gedep. Staten. Ook komt hij voor onder de Schepenen van Leeuwarden. Overeenkomstig 's mans verzoek is zijn zoon den 28 October 1712 door Gedep. Staten in zijne plaats benoemd en beeedigd, des, dat in werkelijkheid de vader het secretariaat levenslang zou blijven waarnemen.

Martinus Faber, Leovardiensis, den 11 Junij 1707 te Franeker tot I. U. D. bevorderd, na eene *Disp. de Donationibus* gehouden te hebben, volgde zijn vader op bovengemelde wijze op. Hij heeft zijne betrekking tot 1743 vervuld, en overleed in Augustus 1757.

Zacchaeus Gerroltsma, den 8 September 1718 te Leeuwarden geboren, den 26 September 1740, *remissa Disputatione,* te Franeker in de regten gepromoveerd, nam ten jare 1743 de plaats van Mart. Faber in. Uit een vers van B. I(dema), getiteld: *Ter gelegentheit van het gesloten Huwelijk tusschen - Zacchaeus Gerroltsma - ende Maria Elisabeth Melchior* (Leeuw. 1743), bleek ons, dat hij den 5 Mei van dat jaar met eene dochter van prof. Melchior in het huwelijksbootje is gestapt. Na het secretariaat in 1791 te hebben neêrgelegd, overleed Gerroltsma den 17 October 1798.

Petrus Wierdsma, in September 1729 te Leeuwarden geboren, lid van de Vroedschap aldaar van 1750—1795, sedert 1751 ook tot Notaris en, in 1775, tevens tot Auditeur-Militair aangesteld, was van 1791—1795 secretaris van Curatoren, van 1802—1807 secretaris van het Depart. Bestuur en daarna Assessor van den Landdrost, tot zijn dood op 31 December 1811.

Zonder eene academische opleiding te hebben genoten, wist Wierdsma zich tot een regtsgeleerde van zeldzame kunde te vormen. Zijne stu-

dien bepaalden zich niet alleen tot de oude Friesche regtsgeschiedenis, waaraan de nog zeer gezochte uitgave van *Oude Friesche Wetten* (door hem en P. Brandsma) *met eene Nederduitsche vertaaling en ophelderende aanteekeningen voorzien* (Campen en Leeuw. 1783, 1788, 2 st.), en zijne *Verhandeling over het Stemrecht in Friesland* (Leeuw. 1792), herinneren, maar hij ontwierp ook het Militair Wetboek van 1799. Onder de regtsgeleerden, aan wie in 1798 de zamenstelling van een Burgerlijk en Strafwetboek voor de Bataafsche Republiek werd opgedragen, telde men ook onzen Wierdsma. Koning Lodewijk benoemde hem tot Staatsraad in buitengewone dienst voor de sectie van wetgeving en algemeene zaken, en tot Ridder in de koninklijke orde van de Unie.

Gab. de Wal, *De claris Frisiae Jureconsultis*, 69—74, Annott. 412—421; W. Eekhoff, *Voorlezing over het leven van Petrus Wierdsma* (*De Vrije Fries*, VIII, 1—47).

Mr. Jan Vriemoet Drabbe, een zoon van Everwijn Drabbe, conrector te Franeker, bibliothecaris onzer hoogeschool, en Johanna Cornelia Vriemoet, geboren in 1769 (gedoopt 18 Oct), promoveerde den 5 November 1793 te Franeker op *Theses.* Van 1797—1802 was hij Secretaris van Curatoren, in 1803 en 1804 lid van het Departementaal Bestuur van Friesland, voorts Inspecteur der in- en uitgaande regten en accijnsen in het arrondissement Franeker van 1807—1820, vervolgens in het arrondissement Leeuwarden tot 1828, in welk jaar hij, zooals ons werd medegedeeld, naar Groningen is verplaatst. Hij was gehuwd met Petronella Helena Cornelia Wentholt.

Mr. Wijbo Jacobs Hanekuijk, van Harlingen, promoveerde in 1778 te Franeker op een *Specimen jur. ad Regulam juris 144.* Hij vestigde zich als advocaat ter zijner geboorteplaats, en bekleedde het secretariaat van Curatoren sedert 1802 tot aan de opheffing der hoogeschool. Vervolgens ontmoet men hem als lid der Provinciale Staten, als Rijksadvocaat en als Burgemeester van Harlingen. Mr. Hanekuijk overleed, na een welbesteed leven, den 12 Februarij 1830, in den ouderdom van 74 jaren, van welke hij bijna 50 gehuwd was met vrouwe P. M. Tetrode.

LEVENSBERICHTEN

VAN

DE HOOGLEERAREN.

S i b r a n d u s   L u b b e r t u s. Wil men nieuwe inrigtingen wortel doen vatten in de maatschappij, dan dienen terstond personen, bezield met geestkracht, begaafd met kennis, beleid en volharding, aan haar hoofd te worden geplaatst. Zulk een man was de eerste in de rij der Franeker professoren, Sibrandus Lubbertus. Te Langwarden, in Butjadingerland, uit een invloedrijk geslacht, in 1556 of 1557, gesproten, te Bremen door den Rector Molanus voor het hooger onderwijs gevormd, zou hij de Heidelberger academie bezoeken. De tucht van Zach. Ursinus werd hem echter door zijne kennissen zóó streng afgeschilderd, dat hij aan het vrijere academieleven te Wittenberg de voorkeur gaf. Vervolgens bezocht Sibrandus de universiteiten te Marburg en Genève. De vlijtige leerling van den grooten Beza, van den beroemden Is. Casaubonus en den geleerden Franc. Portus, vertoefde in 1577 nog te Bazel, om ten laatste te vertrekken naar Neustadt, werwaarts de Heidelberger academie met hare evangelische theologen inmiddels was verplaatst.

Weldra gevoelde hij zich nu door den persoon en het onderwijs van Zach. Ursinus, tot beschaming van zijne vroegere meening, zeer aangetrokken. Op den meest vertrouwelijken voet met dezen leermeester omgaande, zag hij zich zelfs door Ursinus, toen deze door zijnen Vorst met een anderen wetenschappelijken arbeid was belast, aanbevolen voor de tijdelijke waarneming van de collegien over Aristoteles' *Organon*. Deze taak durfde de leerling echter niet op zich nemen.

Na de academieloopbaan voleindigd te hebben, werd Sibrandus te Embden, op een predikantstractement, tot krankbezoeker aangesteld, met bevoegdheid om te prediken. Met den voortreffelijken Menso Alting knoopte hij spoedig banden van vriendschap aan, maar niet lang duurde het, of onze Calvinistische prediker liep „het Hof en voornamelijk (den Lutherschen hofprediker) Ligarius te zeer in 't oog, omdat hij schrander, geleert en veerdig in 't redentwisten was, waarvan hy in 't *Coetus* meermalen blyken gaf, en dus een bequaam medehelper van Alting konde zijn. Daarom quam er bevel van den Graaf, dat men Sibrandus den dienst zoude opzeggen." Zoodra zulks der regeering van Friesland ter ooren was gekomen, bevorderde zij zijne overkomst, om het Woord te verkondigen „ten dienste deser Landschappe" [1]). Deze roeping opvol-

1) Ed. Meiners. *Oostvriesschlandts kerkel. Gesch.* Gron. 1739. II 425, 426.

gende, kwam Sibrandus in den aanvang van 1584 over. Door treffende leerredenen, gepaard met een vurigen ijver voor den opbouw der Hervormde Kerk, deed hij zich aan Graaf Willem Lodewijk en de Gedep. Staten spoedig kennen als iemand, waardig om dadelijk bij de oprigting der Friesche universiteit een katheder in te nemen [1]).

Na bij de inwijding, den 29 Julij 1585, als hoogleeraar te zijn opgetreden, verwierf hij, den 27 Mei 1587, te Heidelberg den doctoralen graad, met de verdediging van *Theses theologicae, de quaestione an homo in hac vita legem Dei perfecte praestare possit?* Ten zelfden jare trad hij met Truike van Oosterzee, eene Friesche juffer, in den echt. Bij den Stadhouder en de Staten stond Sibrandus bij voortduring hoog aangeschreven, zooals blijkt uit de opdragt, om met zijne ambtgenooten Lydius, Nerdenus en Arcerius het twistvuur te dempen, dat tusschen de Leeuwarder predikanten Acronius en Balck hevig woedde, hunne gemeente in rep en roer bragt, en, naar het schijnt, eerst met beider vertrek in 1589 eindigde. Voorts werd hij, met Lydius en Menso Alting, door Willem Lodewijk en Prins Maurits, tijdens de onderhandelingen over de reductie van Groningen, ten jare 1594, uitgenoodigd om de Groningers op te wekken tot dankbaarheid voor die krachtige daad van Godes regterhand. Diensvolgens hebben Alting op den vierden, Lydius en Sibrandus op den vijfden dag na de overgave der stad, in de St. Maartenskerk, plegtige dankpredikatien uitgesproken. Zich aansluitende bij Phebens en anderen, heeft dit drietal krachtig gewerkt aan de vestiging der Hervormde Kerk in Groningen; door hen is ook de Groninger kerkorde ontworpen; Lydius was Voorzitter van de tweede provinciale Synode aldaar, op 11 October 1596; Sibrandus Lubbertus had daarin zitting. Men verlieze bij een en ander niet uit het oog, dat Willem Lodewijk, als vurig Calvinist, een geestverwant was van Lubbertus.

In 1596 werd onze hoogleeraar te Heidelberg beroepen; op den aandrang van Gedep. Staten, van vrouw en leerlingen [2]), bedankte hij echter. Deed hij zijn best om door de vestiging der Hervormde Kerk, aanvankelijk te Embden, daarna in Friesland, vervolgens te Groningen, Rome afbreuk te doen, ook voerde hij zijne welversneden pen tegen de *Disputationes de controversiis fidei, adversus hujus temporis haereticos*, van den Kardinaal Bellarminus (Ingolst. 1581—1592 [3]).

---

[1]) Hij heeft zoowel te Franeker als te Leeuwarden gepredikt. Amama zegt: Itaque hic loci, ubi Gen. Comes & Ordinum Delegati fixas tunc habebant sedes, Ecclesiam piis, eruditis, efficacibusque concionibus erudivit. Uit een brief van Gellius Snecanus blijkt, dat hij bijzonder door de gemeente Leeuwarden was verkozen. Vgl. Dr. J. Reitsma, *Gellius Snecanus, aant.* [2]) *Franek. Arch.* nr. 330.

[3]) De vruchten hiervan waren 1o. *De Papa Romano libri decem, scolastice et*

Met Bogerman in 1607 afgevaardigd naar de vergadering, die te 's Hage, op uitnoodiging der S. G., eene nationale Synode zou voorbereiden, ijverden beide Calvinisten sterk voor de handhaving der formulieren, tegen Arminius en anderen. Was het te verwonderen, dat de Franeker hoogleeraar zich niet buiten de Arminiaansche geschillen hield? Tegen de *Epistola ad Hyppolytum à Collibus*, gezant van den Keurvorst Frederik IV te 's Hage, waarin Arminius zijne hoofddenkbeelden omtrent de geloofsleer ontvouwde, verschenen *Disputationes*, waarin Sibrandus met zijne leerlingen de vraagstukken van den dag behandelde. Met Bertius, den verdediger van Arminius' gevoelens, geraakte hij in eene briefwisseling [1]). Bovendien was het Socianismus hem een gruwel. En deze leer werd zelfs te Franeker door eenige studenten, vroeger leerlingen van Vorstius, toen die nog te Steinfort stond, neergelegd in een boekje, *De officio hominis Christiani* getiteld! Gesteund door den sterken arm der overheid, deed Sibrandus huiszoeking naar Sociniaansche boeken en schrifturen op de kamers van studenten [2]); met de pen bestreed hij die leer in *De Jesu Christo Servatore libri quatuor, contra Faustum Socinum*, Fran. 1611. In de opdragt van dit werk voerde hij over de Remonstranten eene hevige taal, die in anti-Sociniaanschen ijver welligt haar oorsprong vond. Zijne *Declaratio responsionis D. Vorstii*, Fran. 1611, lokte van den aangevallene een *Catalogus errorum sive hallucinationum D. Sibr. Lubberti*, Steinf. 1611, uit, waartegen onze hoogleeraar *Commentt. ad non agnitos XCIX errores, Lubberto à Vorstio objectos* (Fran. 1613) rigtte. In een brief aan den aartsbisschop van Canterbury, vóór dit boek geplaatst, randde hij de Staten van Holland aan, met de beschuldiging van gebrek aan inzigt in de kerkleer en daaruit voortspruitende onverschilligheid. Lubbertus beijverde zich nl. om, door dien bisschop, den Engelschen

---

theologice collati cum disputat. Rob. Bellarmini, Fran. 1594; 2o. *De Conciliis libri quinque*, Genevae 1601; 3o. *De Ecclesia libri sex*. Fran. 1607; 4o. *Replicatio de Papa Romano, adversus Jac. Gretserum*. ibid. 1609. Dit laatste werk was gerigt tegen den door tallooze geschriften bekenden Jezuit Gretser, die in 1607 had uitgegeven: *Defensionis Bellarminianae tomus primus, qui continet Apologiam primae controversiae de verbo Dei scripto et non scripto, adversus Witanerum, Junium, Danaeum, Sibrandum, Hunnium, aliosque sectarios, IV libris explicatae.*

De polemiek tegen Rome bleef ook niet buiten de collegiezaal, getuige de *Disput. Theol. qua asseritur Romanum Pontificem esse antichristum, quam - sub clypeo - D. Sibr. Lubberti - prop.* Andr. Suavius, *Franeq.* 1606.

Een uitvoerig werk, de *Anti-Bellarminus*, waaraan de hoogleeraar eene langdurige en nauwgezette studie had gewijd, liet hij in HS. na. Merkwaardige brieven over zijn strijd tegen de Jezuiten ontving hij van Jozef Scaliger (Gabbema, *Epistolae*, Harl. 1669, Ep. 61, 63, 64) en van Phil. Mornay du Plessis (Ep. 87).

[1]) *Epistolica disceptatio de fide justificante, nostraque coram Deo justificatione*. Delf. 1612, „dwelke tegens mijnen danck gedrucket is" zooals hij aan zijnen vriend Joh. Saeckma schreef. Coll. *v. Br.* no. 28. [2]) *R. G.* 9 Junij 1611.

Koning voor het Calvinisme in Nederland te winnen en hem tegen Vorstius te stemmen. De *Pietas Ordinum Hollandiae et Westfrisiae*, L. B. 1613, eene scherpzinnige verdediging, gevloeid uit de pen van der Staten advocaat-fiscaal Hugo de Groot, beantwoordde hij haastig met eene *Responsio ad Pietatem Hugonis Grotii*, Fran. 1614 [1]). Met zijn ambtgenoot Drusius stond hij niet op den besten voet. Op zijne godgeleerde twisten met Maccovius (Zie, I, 45, 46), komen wij in het levensberigt van Maccovius terug. Geschaard aan de zijde van Bogerman en Gomarus, was hij, als afgevaardigde naar de Dordsche Synode, natuurlijk een hevig tegenstander van de Remonstranten [2]).

Als hoogleeraar onderwees hij aan de academiejeugd de dogmatiek, gelijk men met Dr. Glasius mag afleiden uit zijn eersten arbeid, die in druk verscheen: *De principiis Christianorum dogmatum libri septem*, Fran. 1591 [3]), in 1595 reeds herdrukt en ten jare 1608 gevolgd door eene *Replicatio de principiis Christian. dogmatum.* Uit *Disputt. Theologicae, explicantes quaest. catechetic. sub. praes. D. Sibr. Lubberti defensae*, Fran. 1605, 1606, van welke ons dertien onder de oogen kwamen, blijkt, dat de dogmaticus mitsdien ook den Catechismus met zijne leerlingen behandelde [4]). Aan dit onderwijs heeft zijn *Comment. in Cathechesin Palatino - Belgicam*, Fran. 1618, dan ook het ontstaan te danken [5]). In het belang van kerk en school, ijverde Lubbertus alzoo voor hetgeen naar zijne diepe overtuiging regtzinnigheid was.

Doelmatig den tijd verdeelende, behoefde hij nimmer te kort te komen in het geven van academisch onderwijs, noch zijne uitgebreide briefwisseling te staken [6]), veel minder af te zien van het voeren der pen

---

[1]) Mitto tibi responsionem meam ad *Pietatem Hugonis* et peto, ut eam severe legere velis, etiam peto ut omnia et singula rigide examines et diligenter annotes, si quid est, quod vel veritati vel statui politico ecclesiasticoque obesse posse judicaveris. Sibr. Lubbertus Johanni Saekma, 5 Martti 1614. Col'. *v. Br. no.* 30. Dit schrijven bewijst toch des hoogleeraars goede trouw en eerlijkheid. Tevens zond hij het ter examinatie aan anderen, o. a. aan Bogerman. Vgl. v. d. Tuuk, *Joh. Bogerman*, 113.

[2]) Over den gang der Dordsche Synode deed hij mededeelingen aan Saeckma, blijkens twee brieven, van 27 Febr. en 29 Maart 1619, Coll. *v. Br.* no. 39, 40.

[3]) Zijn leermeester Beza schreef hem hierover een vleijenden brief, 20 Aug. 1592. Gabbema, Ep. 38.

[4]) Ook troffen wij aan *Aphorismata de sacra coena*, en *Theses Theol. de peccatis*, in 1605, en eene *Disp. de libero arbitrio*, in 1617, onder Lubbertus verdedigd.

[5]) De Ged. Staten vereerden hem voor de opdragt 100 daalders. *R. G.* 18 Sept. 1618.

[6]) In 1823 werden op Te Water's verkooping 800 onuitgegevene brieven voor *f* 625 door Sir Thom. Phillips, in Worcester-shire, gekocht; 28 stuks, gerigt aan Jo. Saeckma, bevinden zich in de Coll. *v. Br.* In de collectien van Gabbema, Limborch en Burman zijn verscheidene brieven van en aan L. gedrukt, talrijke zijn nog onuitgegeven voorhanden in het archief Gabbema, te Leeuwarden.

ter bestrijding van gevoelens, die niet de zijne waren. Een sterk ligchaamsgestel kwam hem bij zijn onvermoeiden arbeid te stade. De Gedep. Staten boden hem daarbij finantieële hulp, ter bezoldiging van een amanuensis. Amama getuigde, dat hij als prediker op zijne hoorders een zoo diepen indruk maakte, dat niet alleen de ontvankelijken van gemoed, maar ook de meest verstokten zelden zonder tranen gestort te hebben het kerkgebouw verlieten.

Aan humaniteit jegens de studenten, die zich ordelijk gedroegen, paarde hij een diepen afkeer van de losbandigheid, die destijds maar al te zeer den boventoon voerde. Geene voldoende wapenen bezittende om haar afdoende te beteugelen, onttrok hij zich, na in 1589/90 het rectoraat te hebben bekleed, met verlof van Gedep. Staten [1], sedert 1595, gedurende vele jaren aan de senaatsvergaderingen, op voorwaarde van daarvoor een buitengewoon collegie in de philosophie te zullen geven. Hieraan voldeed hij, o. a. door de behandeling van Aristoteles' *Organon* en *Ethica*. In 1610 liet hij zich evenwel overhalen, om den scepter nog eens op te vatten [2]. Hij mogt dien echter niet overdragen, want de dood ontrukte den Rector in den nacht van 10/11 Januarij 1625, op 69jarigen leeftijd, aan de vaderlandsche kerk, aan de academie en aan zijn huisgezin. Zijne weduwe volgde hem reeds den 8 Mei daarna in het graf.

Moet men de onzalige geloofstwisten dier dagen betreuren, het blijft eene waarheid, dat de Franeker hoogeschool zich in hem op een moedig strijder mogt beroemen, die zijne stem krachtig heeft doen hooren, en zoodoende haar een grooten naam en vele leerlingen, zich zelven daarentegen den haat der Remonstranten, bezorgde.

Ofschoon de grenzen van billijkheid en gematigdheid meermalen door

1) Vgl. *R. G.* 8, 9 Julij 1603.

2) De Senaat gevoelde, wat prof. Bouricius na de rectorskeuze aan Saeckma schreef (Arch. *Gabbema*, pak N.): viro imprimis cordato opus est, re in academicis detrito, cuiusmodi praeter Dmn. Lubbertum nominare hoc tempore possim nullum, qui cum ab ipsis nascendis eius incunabulis illam qua fama, qua virtute, non vulgariter ornarit.
In die dagen schreef Lubbertus zelf: Nostra schola adhuc est tranquilla. Si magistratus vellet nocturnas excubias, ita ut debet, disponere, aut si D. Scholarchae, quod polliciti sunt, nobis id praestarent, posset academia tutam et perpetuam habere tranquillitatem. Sed Consules diserte dicunt se nolle et Scholarchae res Academicas prorsus negligunt. Coll. *v. Br.* no. 50. Ego sic sentio, Magistratum debere secundum leges nostras agere, quae ipsi mandata sunt, aut alterutrum futurum esse, videlicet ut Rector habeat perpetuas turbas, quod anno superiori contigit, aut si turbas vitare velit, omnia dissimulet et in omnibus conniveat, quod anno 22 factum est. Utrumque praestat ab alio fieri, quam a me. *Ibid.* no. 56. Lubbertus zal het oog hebben gehad op de *societates nationales*, die ook in 1624 veel te doen gaven. Vgl. hetgeen wij mededeelden dl. I, 283—289. Zijn uitval tegen de Curatoren schrijven wij toe aan de omstandigheid, dat zij hem, na den dood van Willem Lodewijk, niet over de belangen der Academie raadpleegden.

hem werden overschreden, zag hij op lateren leeftijd toch in, dat de wonden der kerk door vrede het best geheeld worden. Amama beroept zich daarvoor op de voorrede van Lubbertus' werk over den Catechismus. Ons bleek hetzelfde uit 's mans briefwisseling met Saeckma. Te laat betreurde hij misschien dat Rome van de inwendige verdeeldheid der Protestanten partij trok, inzonderheid van de twisten met de Lutherschen over de Avondmaalsleer [1]).

Sixtini Amama *Sermo funebris habitus post exequias D. Sibr. Lubberti.* Fran. 1625; waarachter een Lat. lijkzang door prof. J. Hachting; Vriemoet, p. 1—19. Tjaden, *Das gelehrte Ostfriesland.* Aur. 1785, 245—262. Brucherus, *Gesch. van de opkomst en vestiging der kerkherv. in de provincie Groningen.* Gron. 1821; blz. 252—254, 285, 273, 494, 404; Ypeij en Dermout, *Gesch. der Nederl. Hervormde Kerk,* II, 201. 230, aantt. 99, 100, 139 140; Diest Lorgion, *De Nederd. Herv. Kerk in Friesland,* Gron. 1848, blz. 42 en volg. *De Vrije Fries,* VII, 285, X, 190—192; Glasius, *Godgel. Nederland,* II, 410 - 414; Chr. Sepp. *Het godgel. onderw. in Nederland, ged. de* 16*e* en 17*e eeuw.* Leid. 1873; I, 135 - 148; Nic. Blancardi *Paneg. pro Jubilaeo,* Fran. 1685, 80; *Coll. Monum. Belgii Faed.* p. Phil. Timareten, 423; L. Aetsema, 48; Jac. Adamaei *Epigrammatum liber primus.* Fran. 1595, 66.

Martinus Lydius, in leeftijd de oudste der drie eerste hoogleeraren in de godgeleerdheid, is in 1539 of 1540 uit Deventer ouders te Lubeck geboren. In deze bij uitnemendheid Luthersche stad, als gereformeerde, in zijne jeugd weinig welwillendheid hebbende ondervonden, had hij het voorregt op de school te Ilfeld, in het graafschap Stolberg, onder leiding van den veel geprezen rector Michaël Neander te worden onderwezen. Vervolgens bezocht hij al vroeg — hij was er reeds in 1564 — de hoogeschool te Tubingen, waar Mart. Crusius, Ling. Graecae prof., zijn leidsman werd [2]). Den 11 Nov. 1565 als student te Heidelberg ingeschreven, werd hij, naar het schijnt in 1567, aldaar onder de leeraren aan het *Collegium Sapientiae* opgenomen. Aan zijn leermeester Zach. Ursinus, met wien hij tijdens zijn verblijf te Tubingen reeds in vriendschapsbetrekking stond, had hij die onderscheiding misschien te danken. Na de opheffing van het Collegium moet hij zich te Frankfort gevestigd hebben; daarna was hij een korten tijd predikant te Antwer-

---

1) Hieronymus Zanchius mihi narravit, in archivis Episcopi Metensis (cum ille Metis ageret) repertum fuisse catalogum Theologorum Lutheranorum, qui per Episcopum Metensem soliti erant stipendia accipere a papa, ut bellum Sacramentarium fortiter gererent. Haec epistola docet papam ijsdem artibus adhuc turbare Ecclesias Europaeas. Deus tueatur nos ab omni malo et Antichristi furores compescat! Lubbertus Joanni Saeckma, 30 Aug. 1621. Coll. *v. Br.* nr. 41.

2) Onder zijne nagelatene papieren, was ook eene beschrijving van de Tubinger academie. Aant. van B. N. uit een brief van Jac. Lydius aan Brandt.

pen, om eindelijk in 1580 als derde predikant te Amsterdam op te treden, op het luttel tractement van *f* 200.

Als voorzitter der Synode van 1582 vinden wij hem — het zijn de woorden van Ds. Sepp — te Haarlem, in welke betrekking hij, na het houden eener leerrede over Rom. 16 vs. 16, ten betooge van de noodzakelijkheid om halsstarrig dwalenden buiten de gemeenschap der Kerk te sluiten, het vonnis van excommunicatie over Caspar Coolhaes uitsprak. In het volgend jaar werd hij, met zijn Enkhuizer ambtgenoot Henr. Ant. Nerdenus, later zijn collega te Franeker, met de taak belast, om zich namens de gemeenten van Noord-holland in gemeenschap te stellen met die van Zuid-Holland, ter afwending van de gevaren, welke de kerk duchtte van de voorgenomen kerkordening, gelijk die door Prins Willem I was ontworpen [1]).

Hij zal de oogen van de oprigters der Franeker academie op zich gevestigd hebben, toen hij voor een korten tijd door zijne gemeente aan die te Leeuwarden in leen was afgestaan. Eerst na eene herhaalde uitnoodiging nam hij het professoraat te Franeker aan, terwijl de Leidsche hoogeschool hem in hetzelfde jaar vruchteloos een leerstoel aanbood. Hem vielen in de theologische faculteit de rang van prof. primarius en tevens het eerste rectoraat ten deel. Waar kerkelijke geschillen weggenomen moesten worden, zooals te Bolsward in 1586, te Leeuwarden in 1589, werd Lydius gekozen, om daartoe behulpzaam te zijn. De pogingen der Amsterdamsche gemeente, om hem als haar leeraar terug te krijgen, mislukten èn in 1587, èn in 1592. Welk aandeel hij heeft gehad aan de vestiging der hervorming te Groningen, is in het levensberigt van Sibr. Lubbertus reeds vermeld.

Zijne taak als hoogleeraar schijnt geweest te zijn het onderwijs in de bijbelsche uitlegkunde, blijkens voorlezingen over Ps. CI en over de profetien van Nahum en Maleachi, die in Hs. door zijne nazaten werden bewaard. Godgeleerden letterarbeid liet hij in druk niet na. Men schrijft dit toe aan zijne al te groote beduchtheid om betrokken te worden in den fellen strijd over de geloofsleer. Werd zijn oordeel over de opvatting van 't een of ander leerstuk gevraagd, dan was hij doorgaands zoo voorzigtig om de belanghebbenden naar een ander te verwijzen, zooals Sepp met voorbeelden heeft gestaafd. Of dit nu eene berispelijke zwakheid moet genoemd worden, dan wel een prijzenswaardig doorzigt, laten wij in het midden. Welligt was de hoogleeraar te zeer overtuigd van de waarheid, dat de kerk, in de dagen harer wor-

---

1) Kist en Roijaards, *Ned. Archief*, III, 327.

ding, behoefte had aan eendragt en rust, en dat het twisten over dogmatische vraagstukken, onderlinge verdeeldheid, haat en wrok, in plaats van liefde en verdraagzaamheid, aankweekt, zonder iemand nader tot het Godsrijk te brengen. Het spreekwoord door hem op de jeugdige hoogeschool van toepassing gebragt: *maritimus cum sis, ne velis fieri terrestris*, zal hem bij de beschouwing van den toestand der kerk ook wel voor den geest hebben gezweefd. Naast Sibr. Lubbertus was „een man, zoo vredelievend, dat hij zich geen arbeid omtrent het beslissen van kerkelijke geschillen ontzag," op de regte plaats.

Liefde voor de beoefening van de klassieke letteren en welsprekendheid is hem steeds bijgebleven. Daarvan kunnen getuigen zijne *Carmina*, opgenomen in de *Deliciae poetarum Germanorum*, T. III; *Epistolae III ad Joh. Meursium*, Fran. 1597, en eene *De formidabili illa classe Hispanica contra Anglos divinitus repressa, fracta, dissipata, dextrae Excelsi celebratio, ad Ps. CXXIV adcommadata*, Fran. 1591 [1]); voorts zijne vriendschap met Lipsius, met den Rostocker philoloog Nathan Chytraeus en den Zuricher Joh. Guil. Stuckius, niet het minst zijne briefwisseling met Scaliger.

Van ijver voor de belangen der academie gaf hij uitstekende bewijzen in de vroeger vermelde geschriften (I, blz. 27, 33), uitgegeven, toen in 1589 er reeds aan gedacht werd om die jeugdige inrigting op te heffen, en naar aanleiding van de teugellooze aanmatiging der studenten in 1594 en 1595. In 1598 aanvaardde Lydius het rectoraat voor de tweede maal.

Op den 27 Junij 1601 overleed hij, zijne weduwe in bekrompene omstandigheden nalatende [2]). Zijne zonen Balthasar en Johannes hebben den naam huns vaders in de vaderlandsche kerk met eere gedragen.

Vriemoet, 20—28; Nic. Blancardi *Panegyricus*, p. 10, 11, 93; Glasius, II, 414—416; Rogge, in prof. W. Moll's *Kalender voor de Protestanten in Nederland*, 1857, blz. 228 v.v.; Chr. Sepp, *a. w.* I, 125 vv.; Jac. Adamaeus, 64.

Henricus Antonii Nerdenus, zoo noemde zich deze hoogleeraar naar zijne geboorteplaats Naarden, waar hij het levenslicht zag den 13 Februarij 1546. Eerst door een zijner nazaten is de geslachtsnaam van der Linden aangenomen en aan de zijne toegevoegd.

---

1) Van deze oratie, in 1588 gehouden, bestaat ook eene Nederlandsche vertaling, uitgegeven te Enkhuizen. z. j. (1609).

2) *Fran. arch.* no. 421. Zij was zijne tweede vrouw. Over het verlies van de eerste condoleerde hem Lipsius, *Epist.* ed. Pontani, p. 24.

Zijn vader Antonius was leeraar aan de school te Naarden (terwijl Lamb. Hortensius aan haar hoofd stond), tevens secretaris der stad en koorzanger [1]). Henrica van Loosdrecht was de naam zijner moeder. Onderwijs in de eerste beginselen der humaniora ontving hij van de reguliere Kanunniken in het klooster Oud-Naarden. Op 18 of 19jarigen leeftijd beleed hij reeds de gevoelens der Hervormden, waarom hij in 1567, met den marteldood voor oogen, werd gekerkerd. Tijdig ontvlugtte hij nog den vaderlandschen bodem en daarmede Alva's wreede tirannij. Zijn vader en vele verwanten moest hij echter verliezen als slagtoffers van den gruwelijken moord te Naarden, op den 1 December 1572.

Bood Oostfriesland hem een veilig toevlugtsoord, met handenarbeid heeft hij daar evenwel in zijne behoeften moeten voorzien. Toch vond hij den tijd om zich verder te bekwamen in de Latijnsche, Grieksche en Hebreeuwsche talen, alsmede in de theologische wetenschappen. Uit dezen tijd dagteekent zijn uitvoerig dichtstuk (76 pag. in 4°), dat eerst ten jare 1611 het licht zag, getiteld: *Adolescentia seu exilium, hoc est Historia Tobiae, poëtica paraphrasi reddita* [2]).

Na zes jaren in ballingschap doorgebragt te hebben, werd hem in 1573 het predikambt te Dijkhuizen opgedragen. Vijf of zes jaren later verwisselde hij deze standplaats met Enkhuizen.

Het beroep naar Leeuwarden, hem in 1583 vruchteloos aangeboden, en de benoeming tot hoogleeraar te Franeker in 1585 bewijzen, dat zijn goede naam ook in Friesland bekend was geworden [3]). Dat hij de spreker was, zoowel bij de opening van de hoogeschool, als bij de inwijding harer kerk, is ons reeds bekend; eveneens, dat hij met Lubbertus en Lydius ten jare 1589 aangewezen werd om den vrede te brengen in de gemeente Leeuwarden. Een tweede beroep naar deze plaats had hij in 1590 hieraan ongetwijfeld te danken.

Toen er (1603) oneenigheden tusschen de predikanten en de gemeente van Bolsward ontstonden, ontving hij van de Gedep. Staten (*Res. 17 Jan. 1603*) in last met Dr. Sibr. Siccama zich derwaarts te begeven,

---

1) Daar de scholen destijds veelal bij kerken behoorden, waren de docenten gewoonlijk leden van het koor. Zie b.v. de aanstelling van den rector der St. Maartensschool te Groningen van 1560, bij Lorgion, *Regn. Praedinius*, Gron. 1862, blz. 59. De Rector der A-school aldaar moest de leerlingen »mijt alle de vlijt vermaenen ende onderholden toe koere gaen, want prijncipael de schoele om het koer gefundeert ende gestijchtiget is«. *Bijdr. tot de gesch. en oudheidk. der prov. Groningen*, VI, 79. Deze laatste uitdrukking karakteriseert zoo juist mogelijk de oorspronkelijke bestemming van wat men kosterie- en schoolgoederen noemt. Vgl. ons D. I, 3.

2) De Praefatio is eene belangrijke bron voor de lotgevallen zijner jeugd.

3) Vgl. ons Deel I, 10, 11.

„omme voor den tijt van drie weecken d' gemeente met sijne gaven te bedienen, ende d' voorss. misverstanden te helpen sussen."

De doctorale waardigheid verwierf hij aan de Leidsche hoogeschool, in 1593.

Vruchteloos trachtte de gemeente te Alkmaar hem in 1596 te bewegen om den katheder tegen haren kansel te verwisselen. Gaarne erkennende, dat populaire voordragten over den godsdienst hem meer geestesgenot schonken dan de academische lessen, wilde hij zich toch blijven wijden aan de vorming van toekomstige dienaren der kerk. Ten hunnen behoeve heeft hij (1587) eene handleiding uitgegeven bij de beoefening van de eischen voor het leeraarsambt, onder den titel: *Episcopus. Tabula de proprietatibus Episcopi, seu ministri verbi Dei ex fontibus Israelis extructa. In usum candidatorum ministerii verbi studiosorum Th. in Acad. Franeq.*

Naar het getuigenis van Ds. Sepp, wien een exemplaar ten dienste stond, draagt de schrijver, met voorliefde voor het herderlijk werk, daarin voortreffelijke dingen voor, met name, waar hij handelt over de wetenschappelijke bekwaamheden van den voorganger der gemeente en over diens pligten jegens haar. Later gaf hij zijne *De correctione fratrum ecclesiastica aphorismi* uit. In zijne geschriften wees hij meermalen met nadruk op het belang van 't onderzoek der heilige schriften; . . . credimus et loquimur - schreef hij - quod solae scripturae θεόπνευσοι comprehensae libris Vet & N. Testa. Propheticis & Apostolicis sint unica & perfecta norma & verborum & sensus Confessionum ecclesiae, Symbolorum, Catechismorum, Concionum, scriptorum, dictorum, & soli scripturae deferimus canonicam autoritatem, ut nihil sit rectum, nec qua de verbis, nec qua de sensu, nisi quatenus ex ea depromptum est, recipiendumque sit, nec propter ecclesiae, nec Synodi, nec patrum, nec Doctorum autoritatem, sed tantum quia a verbo Dei sit approbatum. — Sic et nos consensus retinendi & testandi ergo subscribimus Confessioni et Catechismo, non quod eos libros putemus esse θεοπνεύσως aut paris cum iisdem autoritatis (male id creditur, calumniose dicitur), sed quia ex unico Canone, qui est Scrip. sacra, desumptos esse & cum eo convenire judicamus. Zie daar 's mans belijdenis [1]).

De *Theologia biblica* en *practica* schijnen het hoofdonderwerp zijner academische lessen geweest te zijn, te oordeelen naar de onderwerpen der talrijke disputen onder zijne leiding door studenten gehouden. Zijn zeer gewaardeerd *Systema Theologicum, disputationibus publicis propositum in*

1) *Deum time et mandata ejus observa, hoc est totum hominis*, was de zinspreuk, welke hij schreef in het album van een Franeker student. *De Vrije Fries*, VIII, 233.

Academia Franequerensi, Fran. 1611, 4°, heeft een groot aantal daarvan bewaard [1]). Het exemplaar van de Prov. Friesche bibliotheek is namelijk zamengesteld uit 1°. *Disputationes Theologicae XXVI*, Fran. 1603—1605, 2°. *Disputationes Theologicae XXVIII*, Fran. 1598, 1599 [2]). Verschillende van deze, maar meestal over dezelfde onderwerpen, zijn de *Disputt. Theol. IX*, Fran. 1605, 1606, in 8°. Ook troffen wij er aan, die tot geene dezer serien behooren.

Als vijand van twisten en haarkloven, onthield hij zich zorgvuldig van den pennestrijd over dogmatische vraagstukken van zijn tijd. Uit de vermelde disputen blijkt echter, dat hij niet schroomde op den katheder voor zijn gevoelen uit te komen en de leer der Hervormde kerk tegen die van andersdenkenden, met name tegen Rome en de Doopsgezinden, in het licht te stellen en te verdedigen [3]).

Na reeds eene opgave van zijn letterarbeid in druk te hebben gegeven (*Catalogus laborum litterariorum annis jam XXVI variis temporibus et locis elucubratorum*, Fran. 1611), besloot hij, bij het klimmen zijner jaren, op veler aandrang, nog tot de uitgave van de toespraken en redevoeringen bij de inwijding der academie gehouden (Zie Deel I, 21).

Niet lang daarna, den 14 Maart 1614, overleed de verdienstelijke man, die zijne roeping als hoogleeraar uitnemend heeft begrepen, en met regt door Emmius *vir insigniter facundus* werd genoemd. Uit zijn huwelijk met Ludovica Herberts Wijncoop, eene Geldersche, die de ballingschap met hem had gedeeld, liet hij vijf zonen na, die met hunnen moeder zijn dood hadden te betreuren. In de St. Maartenskerk te Franeker is zijn graf [4]).

Jo. Coccejus, *Orat. in Jo. Ant. van der Linden, Med. pract. profess. funere.* L. B. 1664, passim; Vriemoet, 29—36; Paquot. (fol. uitg.) II, 337; Glasius, II, 384, Chr. Sepp, *a. w*

---

1) De Praefatio bevat een zeer belangrijk berigt over het begin der Hervorming in ons land, waarvan een gedeelte, in het Nederlandsch vertaald, in *de Navorscher*, XVII, 1857, blz 355—360 voorkomt. Vgl. over de zeldzaamheid van dit werk prof Doedes, in de *Bibliogr. Adversaria*, 1873, blz. 77.

2) Dit ex. bevat dus 54 disputen, van welke no. 4 der laatste serie is weggelaten. De geleerde Delprat, die het ex. der Remonstr. gem te Rotterdam gebruikte bij zijn overzicht van de gesch. der Theol. faculteit te Franeker, opgenomen in de *Kerkhistor. Tafereelen*, deelt daaruit mede, dat van 1597—1613 niet minder dan *negentig* jonge geleerden hunne disputen onder Nerdenus in het licht gaven. Als de schrijver zich niet heeft vergist, dan moet het Rotterdamsche ex. vollėdiger zijn.

3) Bonae mentes sunt a contentionibus alienae, et fugiunt λογομαχίας et λεπτολογίας, sed cavendum ne earum nimio fugiendi studio fundamentum doctrinae periculo exponamus.. *System. Theol.* praef.

4) De grafsteen vermeldt den 20 April als des hoogleeraars sterfdag, terwijl het Epitaphium, door prof. I. A. van der Linden in 1650 in de academiekerk geplaatst, den 20 Maart aanwijst.

148 v.v.; Jac. Adamaeus, 96—98. Zijn grafschrift achter Blancardi *Panegyricus*, 77, 78, en in de *Coll. Monum.* 422.

Henricus Schotanus, de derde zoon van Berend Gabe's, landbouwer, en Johanna, Hendrik van Ruinen's dochter, ontleende zijn geslachtsnaam aan de ouderlijke woonplaats Oudeschoot, waar hij op 1 Mei 1548 het levenslicht zag. Ofschoon de vader gewenscht had, dat zijne zonen in het landbouw-bedrijf zouden worden opgekweekt, achtte de moeder, na zijn vroegtijdigen dood, het beter hun eene wetenschappelijke opvoeding te geven. Zij vestigde zich met dit doel te Groningen, om het drietal, Hendrik, Johannes en Gellius, de onder Praedinius zoo vermaard geworden St. Maartensschool te laten bezoeken. Hier heeft de veel belovende Henricus dan, onder het rectoraat van Nicolaas Sasschers (1560—1567) zijne voorbereidende studien aangevangen en — in welk jaar is ons met zekerheid niet gebleken — ten einde gebragt.

Daarna was hij een geruimen tijd paedagoog bij de adelijke Groninger familie Jarges; vervolgens werd hij de mentor van Joh. Coenders, ook een telg van een beroemd Groninger geslacht, die naar Leuven ter hoogeschool zou gaan [1]).

Met Coenders legde onze Schotanus zich te Leuven op de regtsgeleerdheid toe. Na weldra den graad van baccalaureus verworven te hebben, maakte hij van de hieraan verbonden bevoegdheid gebruik om dispuut-collegien te leiden. Drie jaren hielden zij zich hier op, en vertrokken toen naar de academie te Douai, waar Schotanus eveneens privaat onderwijs gaf en dispuut-collegien leidde. Dat hij geacht was en gezien, bewijzen het decanaat der Friesche studenten-vereening, hem zoowel te Leuven als te Douai door zijne gewestgenooten opgedragen, voorts zijn vriendschappelijke omgang ter laatstgenoemde plaats met de hoogleeraren Boëtius Epo en Wibrandus (Proustinus?), beide Friezen.

Van Douai, waar zij zich eenige jaren hebben opgehouden, begaven zij zich naar Orleans, den eindpaal hunner studien. Hier namen zij afscheid van elkander, Coenders om nog eene academiereis door Italie te doen [2]), Schotanus om, na eerst nog den 10 Mei 1583 den graad

1) De jeugdige reizigers vielen onderweg in handen van pyraten, die hen, in hoop op een hoog losgeld, gevangen hielden. Door de krachtige tusschenkomst van de Groninger regeering en van den Luitenant der Hoofdmannenkamer Johs. de Mepsche, kregen zij hunne vrijheid, geld en goed, terug.

2) Deze veelbelovende jongeling is op de terugreis overleden te Spiers, waar

van licentiaat verworven te hebben, tot de zijnen terug te keeren. Op de terugreis ontmoette hij te Parijs den grooten Cujacius, die hem het zeker uitzigt opende op een leerstoel te Bordeaux [1]). Schotanus wenschte zich echter niet van zijn vaderland te scheiden. De reis mitsdien voortzettende, trof hem het ongeluk op de hoogte van Calais wederom door zeeroovers te worden aangevallen, zoodat hij van alles beroofd te Antwerpen kwam. Dit ongeval was oorzaak, dat hij zich hier als corrector aan de beroemde drukkerij van Plantyn verbond. Dat hij hierdoor met vele geleerden en aanzienlijken in betrekking kwam, behoeft naauwelijks te worden opgemerkt. Anderhalf jaar ongeveer was hij als zoodanig werkzaam, toen de geruchten over de oprigting eener Friesche academie hem door de zijnen werden overgebriefd, met aandráng tot zijn eindelijken terugkeer. De kans op een leerstoel scheen hem gunstig; hij verliet mitsdien Antwerpen, om in het begin van 1584 Leeuwarden te bereiken. Terstond liet hij zich als advocaat bij het Hof inschrijven. Om zich den weg te banen naar den katheder, opende hij in het Jacobijner Hof te Leeuwarden openbare voorlezingen over de Instituten. Mogt hij zich verheugen vele advocaten, gevorderde scholieren en andere wetenschappelijke personen onder zijn gehoor te zien, zijne lezingen en zijn persoonlijke invloed deden het gelukkige denkbeeld ontwikkelen, dat men niet enkel een theologisch Seminarium, maar eene Universiteit moest stichten [2]).

In deze dagen koos hij Geertke Meinerts [3]), de begaafde dochter van den Leeuwarder burgemeester Meinert Poll, tot levensgezellin.

Schotanus zag zich in zijne wenschen en verwachtingen niet teleurgesteld, want den 10 Julij 1585 werd hem opgedragen „in *jure civili* te profiteren ende leeren met tgene daeraen cleeft", en dit op eene jaarwedde van *f* 500. Twee jaren later, den 28 April 1587 (zooals ons uit het origineel diploma is gebleken, en niet 25 Mei 1592, gelijk Vriemoet opgeeft), verwierf hij te Leiden den graad van I. U. D. Ten jare 1590 is zijn tractement met *f* 100 verhoogd.

Aan zijne collegien over de *Instituten* verbond hij de explicatie van

---

hij door het bijwonen der zittingen van het Rijks Kamergericht, praktische regtskennis hoopte op te doen.

1) Parrhisios primum appellens, Cujacium, quem tum ibi negotia morabantur, ob nomen, salutavit, zegt Adama. Wat Johs. Valckenaer, *Orat. de Schola Cuiaciana*, p. 45, dus beweert: *Henricus Schotanus* Cuiacium audivit docentem, kwam ons derhalve onjuist voor.

2) Zie ons Deel I, 11 en volg.

3) Zoo noemt zij zich zelve, in een stuk op het *Fran. Arch.* no. 504. Vriemoet noemt haar Geertruida Poll. Zij is den 15 Mei 1560 geboren, en was eerst gehuwd met Rijckman Fredricx, wien zij een kind schonk.

de *regulae juris*. Privatim behandelde hij *Theophili paraphrasis*, en bij afwisseling de *Classes Oldendorpii* en de *Paratitla Wesembecii*. Voor meer gevorderden hield hij voorlezingen over den *Codex* en de *Pandecten*.

Met dispuut-collegiën, of openbare repetitiën, was hij altoos bezet. Tot 1595 had onze hoogleeraar twee leerlingen tot doctor, drie tot licentiaat en acht tot baccalaureus bevorderd. Met den besten wil van de wereld kon hij toch op den duur niet voorzien in 'tgeen de taak van twee of drie professoren aan eene andere hoogeschool was. Velen gingen dan ook ter volmaking hunner studien nog een bezoek aan Leiden brengen. Ziende, dat hij dit niet kon voorkomen, bepaalde hij zich in 't vervolg tot het elementair onderwijs in het Romeinsche regt.

In een hem zeer vereerend adres, waaraan wij deze bijzonderheden omtrent zijn onderwijs ontleenen, drongen zijne leerlingen in 1595, bij gelegenheid van de aanvaarding van zijn tweede rectoraat, er bescheiden op aan, dat hij tot zijne hulp de benoeming van een ambtgenoot bevorderen of, na afloop van den cursus over de Instituten, ook andere deelen van het R. R. weder bij de hand mogt nemen. Daaraan schijnt de ijverige man het oor te hebben geleend, vermits Julius van Beijma hem reeds in het volgende jaar ter zijde werd gesteld. Dat Schotanus de studenten tot een vader wilde zijn, bewijst de daadzaak, dat hij hen op de kamers bezocht, de ijverigen aanmoedigende, de werkeloozen vermanende [1]).

Dit streven openbaarde zich ook, toen hij gedurende de eerste jaren inspecteur was van de burse. De immer godsdienstige man las daar, gelijk wij vroeger zagen, aan de studenten-tafels voor uit den Bijbel, of hield er catechetische overdenkingen [2]).

Van de vele leerlingen, door hem gevormd, die naderhand de balie, der magistratuur of een katheder tot sieraad strekten, noemen wij in de eerste plaats den eerst ingeschreven Franeker student Ausonius Aijsma, later secretaris der Staten, die zijn huisgenoot en meest geliefde discipel is geweest; voorts Suffridus van Hania, Petrus van Runia en Laelius Lijcklama [3]), die alle drie een zetel in het Hof hebben ingenomen; Thomas Herbajus, eerst advocaat, vervolgens raadsheer,

---

1) Ingredior interdum ipsorum Musaea, exploro et sciscitor rationem discendi bona et recta, collaudo et ut alacriter pergant, hortor; sin minus, emendo et expeditiorem commendo — schreef hij, 13 Cal. Jan. 1599. Coll. *v Br.* no. 64.

2) Hic Theologum ac Catechistam dixesses — zegt Loll. Adama,

3) Op den titel van eene door hem gehouden *Disput. l. unic C. ex delict. defunct.* Fran. 1592, noemt hij zich Laelius Stellingwervius à Niholt. Achter den titel treft men een vers aan van Schotanus, gerigt aan den Franeker Burgemeester Epo Juckema, over den gunstigen uitslag van den oorlog tegen Spanje. Coll. *v. Br.* no 19.

eindelijk Procureur-Generaal; Sibr. Siccama, den geleerden secretaris van Bolsward; Marcus Lijcklama à Nijeholt, Tim. Faber en Paulus Buis, die allen een leerstoel te Franeker hebben beklommen; Dom. Arumaeus en Joh. Epinus Huninga, hoogleeraren te Jena en te Groningen; Tjalling van Eyssingha, den schrijver van *In Institutionum seu Elementorum D. Iustiniani — Lib. IV breves commentarii*, Fran. 1594 (376 pag. in 4°), en, dien wij niet het laatst hadden moeten noemen, Daniel Heinsius.

Met zijne elkander opvolgende ambtgenooten, v. Beijma en Lijcklama, stond hij altoos op den besten voet; of daarentegen zijne gezindheid jegens v. d. Sande wel niet iets te wenscheu overliet? Over dezen ambtgenoot schreef hij althans vrij koel en onverschillig aan Saeckma.

Zich eenig en alleen wijdende aan het onderwijs, werkte hij niet voor de pers.

Vriemoet vermeldt eene reeks *Disputationes Juridicae*, onder hem en v. Beijma gehouden en in 1598 uitgegeven; bovendien de ook bij het Friesch Gen. aanwezige *Illustrium exercitationum ex L. 1—9 Codicis disputationes*, *Fran.* 1604, 1605, van welke de beide laatsten door Lijcklama zijn geleid. In de *Bibl. Oiseliana* ontmoeten wij (p. 156, n°. 219) *Henr. Scotani* et *Io. Sandii Disputt. ad Pandectas.* Franeq. Terwijl hij dus van collegiale hulp niet meer was verstoken, onttrok hij zich toch niet aan de behandeling van de *Pandecten* en den *Codex*. Van het kanonnieke regt heeft hij bepaald het 2e boek der *Decretalen* ook eens met zijne leerlingen bij de hand genomen, gelijk ons bleek uit een adres van 1599, betrekkelijk de regeling van zijn onderwijs.

Zijne levensbeschrijvers deelen gewoonlijk mede, dat de hoogleeraar voor den hem aangeboden raadsheerszetel zou bedankt hebben, omdat hij een afkeer had van pijnigings-middelen, welke werden aangewend om de beschuldigden tot bekentenis te brengen. Daarop zoude zijn ambtgenoot v. Beijma in het Hof van Friesland zijn gekomen. De juistheid van dit berigt, door zijn vriend en lijkredenaar Adama dan ook niet gegeven, moeten wij betwijfelen, tenzij de aangegeven afkeer spoedig is geweken. Want later, na den dood van v. Beijma, heeft hij bij zijne vrienden, Jo. Saeckma, Suffr. van Hania en Ritske van Ringhia, vrij wat moeite gedaan om eene plaats onder de Raden van den Hove magtig te worden, zonder echter in zijne wenschen te mogen slagen [1]).

[1]) De briefwisseling hierover vindt men in de Coll. *v. Br.* no. 62, 63, 64. Onder meer voert S. aan, dat de benoeming van vreemden tot zoovele hooge posten reeds zeer nadeelig werkte op den ijver der studenten, die zich slechts op eene examenstudie toelegden, zich verontschuldigende met te zeggen, dat zij toch naderhand bij vreemden moesten achterstaan: quod damnum alias irreparabile facile sar-

Uit zijne talrijke brieven aan Saeckma spreekt sedert 1596 eene verbazende ontevredenheid, een klaarblijkelijke tegenzin in zijne maatschappelijke positie. Oorzaken hiervan waren de partijschap onder de professoren in en sedert de zaak van prof. Roggius, en naar aanleiding der benoeming van van den Sande, de demoralisatie der studenten en de onvriendschappelijke verhouding tusschen den Senaat en de stedelijke regeering. Zeer verklaarbaar is het dus dat een rustiger werkkring door hem werd gewenscht. Toen de hoop om lid van het Hof te worden vervlogen was, werd de toon in zijne correspondentie nog onaangenamer. Onophoudelijk voer hij uit tegen eene vermeende begunstiging van vreemden boven inlanders; tot in het overdrevene klaagde hij over de drukte van zijn ambt, over miskenning zijner verdiensten, over de dure tijden, die hem als huisvader zoo zwaar drukten, en wat dies meer zij. 't Bleek ons, dat Saeckma hem dan ook van overdrijving beschuldigd heeft, doch met geen ander gevolg, dan dat Schotanus nog meer grieven te berde bragt, en beweerde van alle zijden belaagd te worden. Genoeg dus om de overtuiging te geven, dat eene teleurgestelde verwachting hem diep heeft getroffen [1]).

Na een arbeidzaam leven overleed hij op 56jarigen ouderdom, den 22 Januarij 1605, met zijne weduwe acht kinderen nalatende, onder welke Meijnardus en Bernardus, die beide eens een leerstoel te Franeker hebben beklommen. Eerst den 15 Maart 1620 volgde zijne wederhelft hem in 't graf.

De hoogleeraar Faber gaf van den arbeid zijns leermeesters in het licht: *Schotanus redivivus, sive Comm. erotematicus aut paratitla in tres priores libros Codicis*, Fran. 1610, welk boek te Rome op den Index is geplaatst.

L. Adama, *Orat. in funere D. Henr. Scotani*. Fran. 1605; Vriemoet, 36—42, Add. 2; Paquot, I, 572 sqq.; G. de Wal, *de claris Frisiae Jureconsultis*, ann. p. 68 sqq.; Jac. Adamaeus, 68; J. Fungeri *Sylva Carminum*, Fran. 1607, p. 192—194; Familiepapieren van het geslacht *Schotanus*, ook gebruikt door Mr. J. H. Beucker Andreae, voor zijn opstel: *Het geslacht der Schotanussen*, in de *Friesche Volksalm*. voor 1850.

Petrejus Tiara. Na een 74jarigen levensloop, rijk aan afwisseling, verliet deze grijsaard in 1585 nog den katheder te Leiden, om

---

ciri et restitui posset — zoo schreef hij aan Rhingia — si locus adhuc migratione Clariss viri p. m., Beyma, sermonibus et vocibus omnium mih debitus etiam vestris iustis suffragijs deferatur.

1) Arch. *Gabbema*, Pak *N*.

dien in Franeker weder te beklimmen. Hij was te Workum, den 15 Julij 1514, geboren; te Haarlem ontving hij het voorbereidend onderwijs in de talen en vrije kunsten [1]; daarbij beoefende de jongeling van uitstekenden aanleg, zonder hulp van leermeesters, verschillende vakken, zooals wijsbegeerte, wis- en natuurkunde, muziek en schilderkunst; de hiervoor noodige instrumenten vervaardigde hij zelf. Te Leuven studeerde Tiara in de geneeskunde; na ook Duitsche en Fransche universiteiten bezocht te hebben, promoveerde hij aan eene Italiaansche.

Aanvankelijk was hij eenigen tijd als geneesheer te Franeker gevestigd, waar hij met Pietrick Anskes, de dochter van een welgesteld houthandelaar, huwde, doch later vertrok hij naar Leuven, als docent in de oude talen. Suffr. Petrus, die hier in 1553 zijn leerling was, gewaagt met grooten lof van Tiara's kunde, aangenamen omgang en smaakvol onderwijs.

In 1555 ontmoet men hem als medicus der stede van Delft; van daar vertrok hij weder naar Franeker, waarschijnlijk in 1557. Aan invloedrijke beschermers ontbrak het hem niet, zoodat aan hunnen invloed zijne benoeming tot hoogleeraar in het Grieksch aan de nieuwe hoogeschool te Douai, in 1559 of 1560, wordt toegeschreven. Inmiddels was hij hertrouwd met Aef Barendts te Franeker. Zijne eerste vrouw was hem immers, althans vóór 1554, ontvallen. Aef kreeg te Douai het heimwee, weshalve Tiara, toen hem in 1565, zoo door het plaatselijk bestuur, als door vermogende edellieden en geestelijke gestichten, een vast jaargeld was aangeboden, zich gaarne weder als stadsgeneesheer te Franeker vestigde. Terwijl vele zijner begunstigers, door den druk der tijden genoodzaakt, in 1572 de stad reeds hadden verlaten, was in 1574 de regeering zelfs door geldnood gedwongen hem zijnen dienst op te zeggen. Het beroep als hoogleeraar in het Grieksch te Leiden gaf hem mitsdien in het volgend jaar eene goede uitkomst.

Tevens werd hij van deze nieuwe universiteit de eerste Rector Magnificus. Tien jaren stond hij reeds te Leiden, als de eenige hoogleeraar in de Grieksche taal, toen men hem in het jaar 1585 te Franeker riep „totte professie van Griecsche Poeten te enarreren, ende dat op een gagie van vijffhondert carls. guldens jaerlicx." Het verlangen naar zijne vroegere woonplaats, tevens de vaderstad zijner vrouw, zal er gewis toe hebben bijgedragen, dat hij aan den avond zijns levens nog van standplaats verwisselde. Veel nut heeft hij, voor de derde maal aan eene pas

1) Lollius Adama, een leerling van Praedinius, zegt in de lijkoratie op H. Schotanus: Florebat tum prae caeteris scholis vicinis omnibus licet celebratis, Daventriana, Svollana, Harlemensi, maxime Groningana.

gestichte academie opgetreden, niet meer kunnen stichten, want den 9 Febr. 1586 is hij reeds overleden. Aef Barendts overleefde hem [1]). Zelf heeft hij niets anders in 't licht gegeven, dan o. a. door S. Petrus geroemde Latijnsche vertalingen van Plato's *Sophista* (Lov. 1533) en Euripides' *Medea* (Ultraj. 1543). Door de zorg van prof. Arcerius, den voogd zijner minderjarige kinderen, verschenen *Pythagorae*, *Theognidis et Phocylidis Gnomae*, *cum versione* (Fran. 1589) en Tiara's *De veteri Frisiorum disciplina militari restauranda et de verae nobilitatis insignibus ποίημάτιον*. Fran. 1597 [2]). Van zijn wetenschappelijken arbeid als geneeskundige bezat Granvelle eene *Paraphrasis in aphorismos Hippocratis*, die ongedrukt is gebleven. Zijne bibliotheek is voor het grootste deel voor onze academie aangekocht. Vandaar, dat men nu op de Prov. Friesche bibliotheek meerdere werken met Mss. aantt. van Tiara ontmoet, o. a. de *Opera Medica* van Paulus Aegineta (Bas. 1538), en een Ammonius Hermeas. Suffridus Petrus beschrijft onzen hoogleeraar als een man van meer dan middelmatige gestalte, kloek, forsch en welgevormd van ligchaam, edel en deftig van gelaat, blank van huid, ros van haar, breed van voorhoofd, met heldere oogen en zwaren baard. Hem was te weinig zelfvertrouwen, en te groote bedeesdheid eigen, zoodat het hem moeijelijk viel in 't openbaar te spreken, omdat 't aanschouwen van eene groote schare toehoorders hem ligt bedremmelde. Bevoegde beoordeelaars, zooals de hoogleeraren Meursius en J. A. van der Linden, hebben hem als medicus en Graecus zeer geprezen. Zijn broeder Dominicus en prof. Arcerius wijdden aan zijne nagedachtenis een epitaphium aan een pilaar in de groote kerk te Franeker. Lollius Adama hield de lijkoratie, die, jammer genoeg, niet ter perse is gelegd.

Suffr. Petrus, *de Script. Frisiae*. Dec. XIII, 9. Adami *Vitae Germanorum philosophorum*. Frf. 1706, p. 157; 158. Vriemoet 43—48; Mr. A. Telting, *Eenige levensbijzonderheden van Dr. Pieter Tiara toegelicht*, in de *Nieuwe Friesche Volksalmanak voor* 1861, blz. 3—16; Dr. J. Banga, *Gesch. van de geneesk. en van hare beoefenaren in Nederland*, Leeuw. 1868, I, 156—158; Jo. Fungeri *Sylva Carm.* 1585, *p.* 118. ed 1607, p. 315; Blancardi *Paneg.* 79. *Coll. Monum.* 432, 433.

J o h a n n e s D r u s i u s. Voor den leerstoel in de Oostersche talen,

1) *Fran. Arch.* no. 421. Volgens een grafsteen in de kerk te Franeker overleed den 23 Sept. 1597 «Aef Baerns, Dr. Jacob Meintes wijf.» Zij schijnt dus hertrouwd te zijn.

2) Peerlkamp, die deze elegie, wegens haren ongekunstelden eenvoud en kernachtige uitdrukkingen, met groot genot las, zwaait den dichter een hoogen lof toe. Tyrtaeum aliquem interdum mihi audire videbar — zegt hij. *De vita doctrina et facultate Nederlandorum, qui carmina Latina composuerunt*. Harlemi 1838, p. 148—150. Vgl. Hoeufft, *Parn. Lat. Belg.* 30, 31.

waarvan de kennis een onmisbaar vereischte is voor den waren godgeleerde, deden de Gedep. staten eene uitstekende keuze. Aan de eerste hoogeschool onzes lands ontroofden zij een harer schoonste sieraden in Johannes van der Driesche of Drusius.

Zijne ouders Clemens v. d. Driesche en Elisabeth Deckers woonden te Oudenaarden, waar hij den 28 Junij 1550 is geboren. Als tienjarige knaap kwam hij te Gent op de triviale school, om drie jaren later te Leuven aan de inrigting de Burgt of het kasteel (Castrum) genaamd, zich aan de philosophie te wijden. Met den aanvang van 1567 was hij terzelfder plaatse student geworden, maar toen zijn vader, die de gevoelens der Hervormden had omhelsd, weldra voor de inquisitie naar Londen vluchtte, en zijn vermogen zag verbeurd verklaard, liet de katholieke moeder den zoon dadelijk te huis komen. Op raad harer verwanten werd de jonge Drusius nu naar Doornik gezonden, om het Fransch te leeren. Het jaar was echter nog niet ten einde, of Johannes was heimelijk van Ostende al naar Londen onder zeil, eer de wel beraamde en door zijnen vader sterk aangedrongen vlucht door de moeder werd ontdekt. Onder 't oog des vaders ontving hij voortaan veelzijdig onderwijs. De gelegenheid om voorlezingen over de Oostersche talen van den Franschen hoogleeraar A. R. le Chevallier (Cevallerius), die zich eenigen tijd te Londen ophield, te hooren, liet hij niet alleen niet voorbijgaan, maar hij werd zijn leerling en huisgenoot, zoowel toen deze geleerde een professoraat te Cambridge verkreeg, als na diens terugkeer naar Frankrijk [1]). In Frankrijk legde Drusius zich vooral toe op de Grieksche taal; in de geschriften der Rabbijnen gaf hij zelfs privaat onderwijs.

Wel keerde hij na zijns leermeesters dood naar Londen terug, met het voornemen om binnen kort zijne studien in Frankrijk voort te zetten, maar de gruwelen van den Bartholomeusnacht hielden hem hiervan terug. Geen nood, want al spoedig werden hem leerstoelen te Cambridge en te Oxford aangeboden, van welke Drusius, slechts 22 jaren oud, den laatsten koos. Vier jaren heeft hij daar het Hebreeuwsch, Chaldeeuwsch en Syrisch onderwezen. Daarop begaf hij zich naar Leuven om in de regten te studeren, doch de politieke toestand van ons land noopte hem weer naar Londen te wijken, totdat de Pacificatie van Gent vader en zoon aanmoedigde om deze plaats van ballingschap met den vaderlandschen grond te verwisselen.

Weldra benoemden de Staten van Holland (20 Junij 1577) hem tot

---

[1]) Op de Prov. Fr. Bibl. is nog voorhanden Rob. Cevallerii *Rudimenta Hebraicae Linguae*, etc. Genev. 1567, met Ms. Ann. van Drusius, die waarschijnlijk uit dezen tijd zijn.

hoogleeraar in de Oostersche talen te Leiden. Na met eene Gentsche juffer, Maria van der Varent, ten jare 1580 in den echt te zijn getreden, begon hij weldra ook de wetenschappelijke wereld met de vruchten zijner studien te verrijken [1]).

Met zijn huisgezin onder eene zeer sobere jaarwedde zuchtende, zag hij naar een voordeeliger werkkring om, zoodat hij gaarne, met voorbijgang van aanbiedingen uit Engeland, het professoraat te Franeker in 1585, op een tractement van f 500, aannam. Lydius had hem voor dezen katheder sterk aanbevolen. Welk een opgang zijn onderwijs maakte, kan men afleiden uit het eenstemming getuigenis van Curiander en S. Amama, dat zelfs uit Engeland, Schotland, Denemarken, Zwitserland, Duitschland, Frankrijk, Polen, Hongarije en Zevenbergen studenten kwamen opdagen om Drusius te hooren [2]). Een geluk was het voor de nieuwe academie den geleerden man 31 jaren te mogen bezitten.

Bij het onderwijs in het Hebreeuwsch schijnt hij aanvankelijk de grammatica van Clenardus gebruikt te hebben, vermits hij in 1597 aanteekeningen daarop het licht deed zien. Eene *Tabula in grammaticam Chaldaicam* (Fran. 1602), werkjes *De recta lectione linguae sanctae; De particulis Chaldaicis, Syriacis, Thalmudicis et Rabbinicis*, strekten ad usum juventutis. Ten behoeve zijner leerlingen gaf hij eindelijk in 1612 eene door hem zelven bewerkte *Grammatica linguae sanctae nova* uit [3]).

Veelvuldige geschriften getuigen van de vruchtbaarheid zijner studien op het gebied van de taalkundige uitlegging der Bijbelboeken. Door Ypeij en Dermout wordt hem de niet geringe lof gegeven, dat hij, Simon Episcopius en Hugo de Groot, de eenigen zijn geweest, die zich in dat vak destijds wezenlijke verdiensten hebben verworven; hij, omdat door hem minder gebruik is gemaakt van de geschriften der Rabbijnen en meer voordeel getrokken uit de Alexandrijnsch-Grieksche vertaling des O. V.

---

[1]) Tijdens zijn verblijf te Leiden gaf hij uit: *Interpretum veterum Graecorum fragmenta in psalmos Davidis, Hebraice, Graece, Latine.* Antv. 1581; *Ad. voces Ebraicas N. T. Comment.* ib. 1582; *Liber quaestionum et responsionum libri tres*, 1583; *Observationum libri XII, ib.* 1584. *Animadversionum libri duo. L. B.* 1585.

[2]) Zie Deel I, 51, aant.

[3]) Onder zijne bekwame leerlingen telt men Jodocus Larenus, of Joost van Laren de Jonge, van Arnemuiden, later predikant in Zeeland, en een der reviseurs van de Statenvertaling des Bijbels. Onder Lubbertus hield Larenus disputen over den catechismus. Hij maakte Hebreeuwsche verzen achter verscheidene disputen in 1605. Zie over hem Glasius en de door dezen aangeh. schrijvers, en over zijn geslacht *Nederl. Arch. voor kerkel. gesch.* IX, 49—72.

Voornamelijk door de bemoeijing van den Gedeputeerde M. van Idzaerda werd Drusius in 1596 gekozen tot mede-reviseur der bijbelvertaling, waarmede Marnix was belast; eene onderneming die door verschillende oorzaken echter niet is voleindigd [1]).

Ten jare 1600 ontving hij van de Algemeene Staten, op aanbeveling van Arminius en Uijtenbogaert, de vereerende uitnoodiging om ter voorbereiding van de bijbelvertaling een commentaar te schrijven op moeijelijk te verklaren plaatsen van het O. T., en daarbij de Chaldeeuwsche, Grieksche en Latijnsche, vertalingen te raadplegen. Een jaargeld van *f* 400 werd aan dezen arbeid verbonden. Ten einde hij onafgebroken zijn tijd daaraan zou kunnen besteden, ontsloegen de Staten van Friesland hem gaarne tijdelijk van zijne academische werkzaamheden. Een bekwaam leerling hield intusschen zijne collegiën; een amanuensis heeft men hem zelfs tot verligting van den arbeid toegevoegd. Het verzoek om ontslag als hoogleeraar is hem in 1603 echter niet toegestaan, o. a. op de overweging der Staten, dat de roem des hoogleeraars vele vreemde studenten naar Franeker lokte.

't Geen hij, ingevolge de taak hem door de S. G. opgedragen, bewerkte, zag eerst na zijn dood ten deele het licht, n.l. *Comment. ad loca difficiliora Pentateuchi, i. e. quinque librorum Mosis*, in 1617 door Amama uitgegeven; de *Notae majores in Genesin, Exodum, Leviticum et priora XVIII Capita Numerorum*, zijn opgenomen in T. I, II van de *Critici Sacri*, Amst. 1698 [2]).

Hoe zeer de Staten hem waardeerden, blijkt uit de tractementsverhoogingen in 1587 en 1595, telkens met *f* 100; in 1602 vereerden zij hem *f* 200 voor de diensten aan de academie bewezen; in 1606 schoten

---

1) Ypeij en Dermout, II. 354, aantt. blz. 240.

2) In strijd met hetgeen Ypeij en Dermout (II, aant. blz. 248) meenden, dat, de bijbelvertalers in 1619 de werken van Drusius niet geraadpleegd zouden hebben, bleek ons uit een brief van Wilh. Baudart aan den R. M. te Franeker van 30/20 Jan. 1640, dat Baudart eenige HSS. van Drusius van de Franeker bibliotheek onder zich had en die hoog waardeerde. Adde et hoc, quod, quamdiu vixero; hi commentarij mihi usui esse possint. Optarim me reliquos eiusdem viri MSS. consequi posse, qui vel penes Vos, vel penes haeredes D. Bogermanni p. m. latitant, ni fallor. Nam fuit vir ille, quamdiu vixit, helluo librorum maximus, et quicquid talium scriptorum nancisci potuit, in scriniis suis conservare solet.
Baudart maakte zwarigheid om ze terug te geven, omdat Drusius van de S. G, een jaargeld voor zijn arbeid getrokken had, en Gelderland er dus de meeste aanspraak op had: utpote prima vel primaria inter provincias foederatas Belgii. In Dec. 1640 heeft men de hulp der Gedeputeerden daartoe ingeroepen. Hoe het is afgeloopen bleek ons niet. Baudart is in hetzelfde jaar overleden. Dossier *Brieven van particulieren* no. 24, Id. *Res. van Gedep.* no. 10. Vgl. Kist en Roijaards, *Archief*, V, 172 volg.

zij hem *f* 300 voor, om *Sulpitius Severus* met zijne aantt. ter perse te leggen; voor de opdragt van dit werk schonken zij hem die som in 1608.

Drusius was zelfstandig en onafhankelijk in zijn oordeel. Geen aanspraak makende op den naam van theoloog, beweerde hij alleen een taalonderwijzer te zijn. Hij verlangde den tekst vrij, naar eigene opvatting, te mogen verklaren. Aan formulieren, zooals die onzer Geloofsbelijdenis, weigerde hij zijne onderteekening [1]).

Deze denkwijze, nevens zijne vriendschap met mannen als Arminius en Uijtenbogaert, maakten hem niet gewild bij de strenge Calvinisten, iets wat hem veel verdriet veroorzaakte. Onverdraagzame tegenstanders moesten het dan ook soms bitter ontgelden; niet het minst zijn ambtgenoot Lubbertus, in de *Epistola ad fratres Belgas, in qua calumnia diluitur recens sparsa de Logo creato.* Leov. 1615 [2]).

Verdacht van over te hellen tot het katholicisme, antwoordde hij: Quid dicam? Post natam calumniam non fuit unquam major calumnia. Egone alienus a religione, cuius causa pater meus p. m. amisit anno 67 octodecim millia florenorum?

Zijn huishoudelijk leven liet men zelfs niet onbesproken. Afdoende gronden ten nadeele daarvan hebben wij echter niet gevonden [3]).

---

1) Over den ijver van Lubbertus, Acronius en Bogerman, voor de formulieren, schreef Arminius hem in 1608: Quo tandem abibimus, si sub initium reformationis ad pontificium agendi morem relabimur. Gabbema. Ep. LX.

2) De Ged. Staten maakten spoedig aan het twistvuur een einde, door het besluit »dat t' ongelijck Doctori S. Lubberti bij Drusium, deur t'uijtgeven van syne missive aengedaen, bij een publijcke declaratie van syn Genade, de heeren Gedeputeerden ende de heeren Curatoren, op 't spoedigste zal werden gerepareert.» Zoodanig stuk is den volgenden dag reeds vastgesteld, zeker om door Drusius onderteekend te worden, en verzonden met last aan beiden om niet tegen elkander te schrijven, of disputen te houden, die de studenten in twijfel konden brengen over de kerkleer. *R. G.* 7, 8 Febr. 1616. Vier dagen later is Drusius aan eene kortstondige ziekte overleden.

3) Sepp wijst er op, dat de student Floor in diens studietijd een huwelijk wilde sluiten met eene pupil van Drusius «welcke in sijnen huise se overlange heeft laten frijen ende het houlick zeer heeft gevordert.» Stak daar dan zooveel kwaad in? Er waren zeer vele getrouwde studenten te Franeker. En vindt men het nu dan zoo verkeerd, dat een student zich engageert met eens hoogleeraars dochter? En dan laat Sepp er op volgen: «Het ging dus in het huisgezin van Drusius te Franeker, als het weleer in Leiden tot ergernis van Scaliger gegaan was. Eene plaats uit de *Scaligeriana* II luidt aldus: *Drusius est de mauvaise renomée, car il paillarde et sa fille aussi, son logis est un bordel.*» Daargelaten of de *ana's* vertrouwbare bronnen zijn, kan de uitval van S. niet op Drusius' verblijf te Leiden slaan, want hij is in 1580 getrouwd en in 1585 vertrokken. Zijne oudste dochter, in 1582 geb., was dus hoogstens 3 jaren oud. Wanneer men in de *Scaligeriana* voorts leest, dat D. naar 't oordeel van S., niets wist, dan de Grammatica, niet in de schaduw van Buxtorf kon staan, de Rabbijnen niet had gelezen, dat hij weinig oordeel had, en in zijn wonderlijke stijl een aap was van Lipsius, en als men hierbij den Catalogus van scheldwoorden vergelijkt, die Scaliger, volgens de *Chevreana*, gewoon was jegens elken geleerde te bezigen, dan hechten wij aan die uitvallen hoegenaamd niets. Zeker is het dat S. en D. met elkander op een goeden voet

Eene lange reeks van uitgegevene en onuitgegevene werken getuigt van 's mans onvermoeide werkzaamheid. De laatsten erlangden voor een goed deel op de Franeker akademie-bibliotheek, dank zij Gedep. Staten, eene waardige plaats. Mogen misschien, door de schuld van Blancardus, daarvan eenigen zijn te zoek geraakt, — eene vergelijking van de lijst bij Curiander met de opgaven in Amersfoordts Catalogus van 1842, p. 186—193, gaf ons de overtuiging, dat nagenoeg alle Hss. van Drusius in die bibliotheek bewaard zijn gebleven. En welk eene uitgebreide correspondentie heeft hij niet met binnen- en buitenlandsche geleerden onderhouden? De 2300 Latijnsche brieven van ongeveer 150 verschillende wetenschappelijke mannen, die zijn schoonzoon rangschikte, getuigden dit, om niet te gewagen van die in andere talen.

De altoos opgeruimde man overleed op 65jarigen leeftijd, den 12 Februarij 1616. Zijne vrouw was hem in 1599 al ontvallen, terwijl van hunne drie kinderen eene dochter en een geleerde zoon hun al waren voorgegaan. De eenige nog levende dochter was gehuwd met Abel Curiander [1]), aan wien men te danken heeft de *Vitae operumque Ioannis Drusii editorum et nondum editorum delineatio et tituli.* Fran. 1616. Dit werk van Curiander, voornamelijk ontleend aan eene autobiographie des hoogleeraars, onder zijne nagelatene Hss. nog aanwezig, is voorts opgenomen in de *Critici Sacri*, VI, 38—48, en, met wijziging in de uitvoerige opgave der werken en handschriften, in H. Witten *Memoriae philosophorum, oratorum, poetarum, historicorum et philologorum — clarissimorum.* Francf. 1677, p. 106—119.

Maccovius, de jongste hoogleeraar in de theologie, hield de lijkrede. Zeker iemand, zegt Curiander, liet geen middel onbeproefd om de uitgave daarvan te beletten. Hij bedoelt natuurlijk Lubbertus, ook als hij in de Praefatio aan de Ged. Staten zegt: Eo enim quorundam (proh dolor) audacia in judicandis et damnandis fratrum collegarumque

---

stonden, zoo dat men onder Drusius' werken aantreft: *Lacrymae in obitum Josephi Scaligeri.* Fran. 1609. Wel schreef Arminius in 1604 aan Drusius: de familia etiam tua nonnulla feruntur minus jucunda auditu. Dominus illam tibi integram et illaesam conservet. Arminius bood zelfs zijne diensten aan: qua monendo, qua precando, ne per te gliscant dissidia inter illos, quos fas est esse quam conjunctissimos. Wij vermoeden dat dit slaat op het in 1604 voltrokken huwelijk van Agnes Drusius met Abel Curiander, Provoost-geweldige des Frieschen regiments.

Wij betreuren het dat Sepp (*Het Godgel. onderw.* enz. I, 134) op zulke zwakke aanwijzingen den grooten man heeft verdacht, en zich niet herinnerde wat Thom. Herbaius aan Saeckma schreef in 1599 (v. d. Tuuk, *Johs. Bogerman*, 303).

[1]) Curiander overleed in 1621, en liet haar in bittere armoede achter. Om haar nog een *f* 50 of *f* 75 te bezorgen, legde Amama eenige onuitgegeven werken haars vaders ter perse. Ago causam viduae pauperculae — schreef hij in 1626 aan Casp. Barlaeus — quae nunc cum bonae mentis sorore strenue luctatur. *Praest. ac Erudit. virr. Epistolae.* Amst. 1704. Ep. 444.

suorum, etiam in Christo mortuorum, scriptis ascendit, ut parum dubitem, quin illorum aliquis operas lucubrationesque D. Drusii, Ecclesiae vel Reipub. literariae inutiles invisasque primo quoque tempore, per suas suspiciones, protervè sit redditurus, nisi propter authoritatem vestram sit omissurus.

De oratie van M. is dan ook niet in het licht verschenen. Curianders verdienstelijke arbeid is de bron, waaruit Meursius, Baijle, Niceron, Vriemoet, Paquot, Glasius, Bertheau (in Herzog's *Real-Encyclopaedie für die Protestantische Theologie und Kirche*), hebben geput. Wij hebben het exemplaar gebruikt, waarbij Curiander zelf aanteekende uit welke Mss. bronnen hij zijn boekske zamenstelde, welk ex. berust bij het Friesch Gen. Daar achter vindt men *Epicedia* van Maccovius, Paulus Buis, Sixtus Arcerius, Sibr. Siccama, Sixt. Amama, Rich. Lubbaeus en Jo. Sartorius. Drusius is voorts bezongen door Jac. Adamaeus, p. 17, 18, Jo. Fungerus, *Sylva*, Fran. 1607, p. 83, en L. Aetsema, p. 37.

Lollius Adama, wiens levensloop niet volledig bekend is, noemde zich ook Lollius Epoeus Adama. Daar hij een zoon had, die den naam Epeüs droeg, is het vrij zeker, dat zijn vader Epo Adama heette.

Lollius was volgens het onderschrift van zijn portret, dat op het raadhuis te Franeker hangt, in 1601 57 jaren oud. Hij zal dus in 1544 zijn geboren. Wel weten wij, dat hij een Fries was, doch de plaats zijner geboorte bleef ons onbekend.

In de lijkoratie op Henr. Schotanus gewaagt hij met ingenomenheid van het onderwijs, dat hij op de St. Maartensschool te Groningen had genoten, eerst onder het rectoraat van Regn. Praedinius, en na diens dood onder dat van Nicolaas (Naupegus of Sasschers), die later hoogleeraar te Marburg werd.

Daarna ontmoeten wij Adama eerst weder in 1580, in welk jaar hij zich den 12 Augustus te Genève als student liet inschrijven, Friesland daarbij als zijn vaderland opgevende. Hij was toen natuurlijk reeds 36 jaren oud, en, gelijk nader zal blijken, ook reeds gehuwd, en wel met Maria van den Driesche (Maria à Driesche, *Vervicena Flandra*). In het laatst van 1582 en in het begin van 1583 hield hij zich met zijn gezin te Dordrecht op, uitziende naar plaatsing aan de eene of andere Latijnsche school. Hij schijnt dus tengevolge van de Pacificatie van Gent, of van de Unie van Utrecht, na veel omzwervens, in zijn vaderland teruggekeerd te zijn.

Weldra werd hem het rectoraat der school te Dordrecht aangeboden, daar de toenmalige rector — zoo schreef hij den 19 Januarij 1583 — zich tot het predikambt begaf. Die rector zal dan de gewezen Leidsche hoogleeraar Nic. Dammius zijn geweest, die in 1583 predikant werd te Brielle. Adama aarzelde echter een besluit te nemen, omdat de bezoldiging niet geëvenredigd was aan hetgeen van hem gevorderd werd, namelijk acht uren dagelijks les te geven voor eene jaarwedde, die, gelijk men van elders weet, slechts *f* 200 bedroeg [1]).

Zou hij de aanbieding hebben afgewezen? Hiervoor pleit, dat, volgens Dr. Schotel, Joachim Orydrius de onmiddellijke opvolger was van Dammius, en acht jaren aan het hoofd der Dordsche school stond. Daarentegen deelt Vriemoet uit *Mss. Annal. Acad.* mede, dat Adama er als rector is opgetreden, doch hij erkende ook, dat in die bron soms, magna fiducia, onjuistheden verkondigd werden. Ook vergiste prof. J. de Wal zich in de meening, dat Adama, in de lijkoratie op Schotanus, zelf gezegd zou hebben *Scholae Dordracenae Rector* te zijn geweest [2]).

Wij laten, bij nadere overweging, die vraag dus onbeslist, ofschoon men wel schijnt te mogen aannemen, dat Adama, toen hij tot hoogleeraar in de wijsbegeerte te Franeker beroepen werd, nog te Dordrecht was gevestigd.

Bij de inwijding der hoogeschool trad hij dadelijk op. Zonder examen en dispuut, *honoris causa* dus, werd Adama in 1591 te Leiden tot doctor in de regten bevorderd.

Niet minder dan zijne collega's, liet hij de studenten druk disputeren. Van die oefeningen des geestes bezit het Friesch Genootschap nog

---

[1]) Den 24 Nov. 1582 schreef hij uit Dordrecht aan Douwe van Burmania, te Haarlem, vermoedelijk een scholier; De meo ad vos adductu nihil ipse queo constituere; vellem ita res meas ferre, aut conditionem patere. Leidensibus operam meam ut obtrudam offerramue verecundia, partim innata, partim patria, prohibeor. Animo vim infert injuria fortunae et temporis. Quare Dordraci etiamnum subsistendum duco donec aut melior spes patriae aut aliunde affulgeat ut solutionem meam, cum hinc extorsero, tum istuc praestare possim fidemque datam liberare.

Hij moest namelijk geld hebben van den Heer van Praet, in Vlaanderen, doch de ditiones Pratenses waren door den vijand verwoest.

Den 19 Jan. 1583 vervolgde hij: De meis rebus adeo nihil apud te puto dissimulandum, ut superioribus etiam hoc addendum censeam, solitariam et obscuram hanc quam ago vitam, qua intra familiam me abdo, adeo non displicere ut beatam dicam, si sumptus res domesticae ferrent, nam familia, quae mihi omnis et cura e' occupatio est, bene et ex animi sententia habet gratia Deo et jam confirmatam spem mihi videor possidere melioris frugae. Quod ad conditionis spem attinet, praeter illam, quam Gandaui mihi ante bimestre factam significavi, etiam hujus Reipub. Schola, ab ijs, qui praesunt, oblata est; nam, qui nunc hoc officio fungitur, in ministerium adoptabitur; suo tamen tempori satisfaciet. Arch. *Gabbema*. Pak M.

[2]) Dr. Schotel, *De Illustre school te Dordrecht*. Utr. 1857, 21, 22. Vriemoet

Theses logicae de definitione et divisione, van Joh. van der Haer, *de categoria quantitatis*, van G. B. Zellius, beide in 1602 verdedigd; voorts *Disput. secunda de praedicabilibus*, van H. T. Clingbijl (1604), *Disp. logica, qua doctrina dissentaneorum dilucide explicatur*, van Engelb. Optenoorth; eene *de argumentis comparatis*, *ortis & inartificialibus*, van Henr. Avercampius, *Theses de natura logices*, van Liebw. à Wynshem, en de *Disp. metaphysica de principio individuationis*, van den Deen Gasp. Erasmius; de vier laatsten in 1606 gehouden. Vriemoet kende nog, als onder Adama verdedigd, *Theses politicae de munere magistratus*, van 1598. De Theses van van der Haer worden ook besloten met vier „impertinentia"; tot het gebied der politica behoorende, zoodat deze bronnen aanwijzen, dat onze hoogleeraar onderwijs gaf in de logica, metaphysica en politica. Op de titels dier disputatien wordt hij bij afwisseling *Philos. Prof.*, *Logices Prof.*, ook *Logices Rhetoricesque Prof.* genoemd.

Vriemoet vond hem eene enkele maal getiteld: *primum Graecae linguae, dein Philos. Prof. ordin.* Op zijn grafsteen, die aan Vriemoet onbekend bleef, wordt hij ook zoo genoemd [1]). Zulks laat zich alleen verklaren, wanneer men aanneemt, dat Adama, na Tiara's dood in 1586, tot aan de komst van Arcerius in 1589, ook het Grieksch heeft onderwezen.

In het laatste jaar zijns levens heeft hij — wat aan Vriemoet ontsnapte — ten dienste zijner leerlingen nog uitgegeven: Fortunati Crellij *Isagoges Logicæ: in dvas partes tribvtae: in communem & propriam. Textus & integer; numeris distributus.* Fran. Radaeus, 1609 (12°, 103 p.)

Een zijner leerlingen, Gosuinus Bondaeus, schonk aan de academie-bibliotheek twee commentaren van Fortunatus Crellius, nl. *In posteriora Aristotelis analytica commentarii* (Neust. 1584) en *Analysis physica sive comment. anal. in Aristotelis libros acroamaticos* (Ibid. 1601). Adama zelf schonk haar eene Bazelsche uitgave van Aristoles' *Politicorum libri VIII.*

Gegevens genoeg om Franeker's eersten hoogleeraar in de wijsbegeerte te kenmerken als een volgeling van Aristoteles, aan de hand van den Heidelbergschen Peripateticus Crellius [2]).

---

1) De grafsteen, gewijd aan onzen hoogleeraar en zijne vrouw, is bij de jongste restauratie van de Groote kerk te Franeker gevonden.

2) Op de keerzijde van den titel van de *Isagoges Logicae* lezen wij:
Lectori L. Adama.
Explicationem & confirmationem Authoris, (quod Textus ordinem ac præceptorum συνόψιν: discentiumque memoriam; legentisque repetitionem summariam moretur, hic omissam boni consule lector. Eam ab Authore (quem neutiquam é manibus tibi excussum volumus) require ipso; Neque enim hanc Epitomen, Authoris, editioni fraudi esse volumus: Sed ut Enchiridii instar ad manum sit obvia, seorsum damus, in usum vel lectionum quotidianarum, vel Thesium ad Logicas Disputationes aptissimarum. Vale.

Adama had twee zonen, Augustinus, als student ingeschreven in 1589, dien wij beneden als hoogleeraar in de geneeskunde zullen ontmoeten, en Epeus, die den 13 Februarij 1615 tot Med. Doct. werd bevorderd.

Onze hoogleeraar overleed in 1609. Zijne vrouw was hem den 22 December 1597, in het 49e jaar haars levens, ontvallen, zooals ons bleek uit het opschrift van beider grafsteen.

Vriemoet, 65—67; Paquot, I, 265; Mr. J. de Wal, *Nederlanders, studenten te Heidelberg en te Genève*, Leid. 1865, 139; Jac, Adamaeus, 69.

Elardus Reinalda, een zoon van Auke Reinalda, grietman van Doniawerstal, wonende te Langweer, heeft als lid van het Collegie van Gedep. Staten de oprigting eener academie in Friesland met grooten ijver bevorderd. Hare inwijding, zoo ook die der academiekerk, woonde hij in gemelde hoedanigheid bij. In het laatst van 1587, of in het begin van 1588, beklom hij den katheder voor de Latijnsche taal en welsprekendheid; in het laatst gemelde jaar aanvaardde hij ook reeds het rectoraat. In 1591 heeft hij echter het hoogleeraarsambt nedergelegd, om zijn broeder Feddo Reinalda als grietman van Doniawerstal op te volgen. De eerste gelegenheid, die zich aanbood, om hem wederom tot onze academie in betrekking te brengen, liet men niet voorbijgaan, want bij de instelling van het Curatorium in 1604 wezen de Staten hem terstond daarin eene plaats aan.

Waar Reinalda zijne wetenschappelijke kundigheden verworven heeft, weten wij niet. Werken heeft hij niet uitgegeven, doch dat hij bij zijne gewestgenooten als beoefenaar en bevorderaar der wetenschappen hoog stond aangeschreven, bleek ons reeds uit de lofspraak van zijn vriend Gellius Snecanus. Ook zijn voormalige ambtgenoot, prof. Adama, rigtte in de Voorrede van de lijkoratie op Schotanus tot hem de vleijende woorden: Tu vero D. Renalda ex Deput. Ordine Professorib. adjunctus Collega, Academiae fuisti ornamento, ut adornandae ante adjumento. Even vereerend was voor hem een getuigenis, dat de academiedrukker Aeg. Radaeus heeft neergelegd in een brief aan Rector en professoren, geplaatst vóór de *Fragmenta M. Terentii Varronis, edente & recensente* Avsonio Popma, *Frisio*, Fran. 1589, betrekkelijk welke uitgave hij zegt: Ad hoc me movit — quod tuo indicio Magnif. Domine Rector vir Clarissime, D. Elarde Reinalda, hic liber mihi obtigerit, eo tempore quo adhuc unus é numero Ampl. D. D. Ord. esses, sicut toto jam quadriennio fueras, quo quidem tempore licet maximarum rerum curis fatigatus varié huc & illuc distrahereris, ita vt ultra te

nihil praestare potuisse, omnes qui recte judicant, affirmare debeant; animi tamen tui erga litterarum studia, & nostram operam quae studiis inservit, tam perspicuum argumentum semper edidisti, ut te omnia litterarum & honestarum artium caussa velle, Solis luce clarius sit, quo nomine immortales tibi litterae nostrae gratias debent.

Reinalda had uit zijn eerste huwelijk, met wie is ons onbekend, een zoon, Aede genaamd, die van 1615—1619 eveneens grietman van Doniawerstal is geweest. Zijn tweede echt met Sake van Rinia, weduwe van Gale Hania, bleef kinderloos. Hij overleed den 27 October 1610, en werd in de kerk te Langweer begraven.

Vriemoet, 68, 69, Add, 8, Scheltema; *Staatk. Nederland*, II, 232; van Sminia, 347; Jac. Adamaeus, 89—93. Vgl, ons D. I, 13, 14, 20.

Alardus Auletius. Door de benoeming van dezen hoogleeraar werden eerst de leerstoelen voor alle vakken bezet.

Van zijne vroegere levensjaren is bekend, dat hij een Leeuwarder was van geboorte, en twaalf jaren lang een leerling is geweest van de scholen in zijne woonplaats. Hij verdiende daarna zijn brood als paedagoog bij de eene of andere aanzienlijke familie te lande. Zijn gelukkige aanleg trok weldra de aandacht, zoodat hij in de gelegenheid werd gesteld buitenlandsche hoogescholen te bezoeken. Dit weinige blijkt uit het zeer zeldzame *Epicedium dialogicum*, straks nader te noemen, aldus:

1. CLIO.

Filius credin' tuus o Apollo
Natus obscuro & tenui parente
Multa, cum primum coleret Camenas
Hercle ferebat;
Subditus cunctis sociis ad arma
Cogitur stricte ferula retorta,
Atque Lycaei Leovardiani
Claustra gerebat.

2. MELPOMENE.

Hic post lustra tria institutus, inde
Inter nobilium latet coronam,
Informans alios gravem subibat
O pœdagogiam satis molestam.

3. THALIA.

Inter rusticulos, ac asinos rudes
Detentus fuerat, ni ingenium illius
Tam splendens aliquos concierit viros,
Qui hunc mittunt peregre jam juvenem virum.

Aan de hoogeschool te Heidelberg is hij den 15 Oct. 1569, te Genève den 27 Dec. 1580, ingeschreven, ter laatste plaats als *Med. Stud.* Aannemelijk achten wij het, dat hij, tot aan de Pacificatie van Gent als balling rondzwervende, intusschen ook andere academien heeft bezocht. Waar de doctorale graad in de geneeskunde door hem werd behaald is eveneens onzeker.

In het vaderland teruggekeerd, vestigde hij zich als geneesheer te Dokkum, waar hij tevens tot Rector der Latijnsche school werd aangesteld. Van daar vertrok hij naar Amsterdam, zoowel om daar de geneeskundige praktijk uit te oefenen, als om het rectoraat der scholen waar te nemen. De later zoo beroemd geworden Pieter Paaw ontving hier van hem onderwijs in de klassieke talen [1]).

Ten jare 1589 trad Auletius als de eenige hoogleeraar in de geneeskunde te Franeker op. Voor zijn onderwijs nog geen botanischen tuin vindende, voorzag hij zelf zoo goed mogelijk in deze behoefte, door het aankweeken van planten in den ongecultiveerden tuin, die bij de academie behoorde. Als geneesheer verwierf Auletius een grooten naam [2]).

Over een groot getal leerlingen heeft hij, althans zoolang hij in zijne faculteit tot 1603 alleen stond, zich echter niet mogen verheugen. Voor zoover wij dit in het album academiae konden nagaan, zijn er immers van 1589—1603 in het geheel slechts 38 studenten in de medicijnen ingeschreven. De eerste was Augustinus Lollius ab Adama, dien wij later als hoogleeraar ontmoeten. Sixtus Arcerius, later hoogleeraar in de Grieksche taal, was de eerste, die aan deze hoogeschool, onder Aulaetius, de laurea doctoralis verwierf, en wel ten jare 1596.

Men wijte het gebrek aan belangstelling in zijn onderwijs echter niet aan dezen bekwamen hoogleeraar. Wetenschappelijk gevormde geneesheeren en chirurgen werden toen nog weinig gewaardeerd.

---

[1]) Ac prima sane rudimenta eorum Amersfortiae sub Gesselio posuit, quae mox sub Alardo Frisio, Amstelodamensis scholae Rectore, postea in Frisia ad maiorem dignitatem translato, continuavit. Meursius, *Ath. Bat.* p. 264. Hij moet de opvolger zijn geweest van Ant. Duetius, als rector van de Schola vetus. Verheijk. *Orat. sec. de antiq. et vicissitudin. scholae Amstel. publicae.* Amst. 1778, p. 43.

[2]) V. d. Heijden, *Verhaal v. d. verrigtingen der Jezuieten in Friesland.* Leeuw. 1842, blz. 77.

Den treurigen toestand der genees- en heelkundige praktijk in zijn gewest schetste hij in eene *Monitio ad Ordines Frisiae de reformanda praxi medica.* Fran. 1603. Tal van onkundigen en kwakzalvers (temerarii Empirici, indocti monachi, insulsi idiotae ac ineptae quaedam mulierculae) oefenden die vakken uit, lieten zich duur betalen en vonden meer vertrouwen dan wetenschappelijke artsen. [1]) Deze laatsten konden daardoor geene gevestigde praktijk met een behoorlijk inkomen verwerven, en zagen zich wel gedwongen er een andere kostwinning bij te zoeken [2]). Met één woord, de geneeskunst was in minachting. Vermogende ouders vonden zich daardoor afgeschrikt om met zware kosten hunne zonen voor dit vak op te leiden — unde illa verorum artificum apud nos hoc seculo raritas — zegt hij. Mingegoeden konden daaraan niet denken, want toekomstige medici werden door de Staten niet met stipendia begunstigd. Zoo kozen de meesten dan de regten en de theologie, vakken waarin men spoediger tot een doel kon komen, en die de aanbevelingswaardige zijde hadden, dat een mislukt jurist nog notaris, procureur of secretaris, een verongelukt theoloog nog schoolmeester kon worden, maar: Quid medicinâ? Haec nisi liberaliter percepta, immo ad colophonem perducta, nulli est usui, nec in foro, nec in Ecclesia, nec in Scholis.

Hoe dit kwaad te genezen? Zijns inziens moesten de Staten, voorgelicht door eene commissie, zamengesteld uit ervarene mannen, de toelating als heelmeester en apotheker wettelijk regelen, hunne bevoegdheid omschrijven en een billijk tarief van salarissen vaststellen. De medische studien aan de academie dienden aangemoedigd te worden door 't verleenen van stipendia aan minvermogende studenten in dit vak, in die mate, dat elke go ten minste één alumnus te Franeker had.

Zie daar de strekking van 't geen Auletius met dringenden ernst den Staten in zijn boekske heeft aanbevolen. Bij hunne Resolutie van 24 Febr. 1604 werden de Gedep. gemagtigd om in dit opzigt te handelen „soo sij tot minste quetsinge ende costen der goede ingezetenen, ende meesten dienste der menschen gesontheit oirbaerlijcxt vinden sullen." Later — sedert wanneer bleek ons niet — gaf men ook stipendia aan

1) Dit onderwerp is ook behandeld door den Frieschen geneesheer P. Talpa, in zijn dialoog: *Empiricus sive indoctus medicus.* (Antv. 1563, Leov. 1579. Fran. 1595.) Dezelfde schreef mede — volgens Suffr. Petrus — „exilium Empiricorum, brevi Elegia satyrico sale condita descriptum." Wat »in Medico vero" vereischt werd ontvouwde Jo. Fungerus, *Sylva Carminum* 1585, p. 100.

2) Dit achtte hij zeer nadeelig, daar dan het eene ten koste van het andere moest lijden. Nunquam enim bene haec conveniunt: Ludimagister et Medicus, Ecclesiasta et Medicus, Professor et Medicus.

toekomstige medici, zooals blijkt uit art. 19 van het Reglement op de alumnen van 1653. Overigens bleven de aangeprezene hervormingen achterwege.

Onze hoogleeraar, die gedaan heeft wat zijn hand vond om te doen, overleed den 21 Jan. 1606 in het 62e jaar zijns levens. Of hij uit zijn huwelijk met Engel Cremers of Cramers ook kinderen had, bleef ons onbekend.

Hoort men Thalia in het *Epicedium dialogicum*, dan moet zijn dood zeer zijn betreurd.

Quid commota gemit plebs? quid moribunda jacebit
Pharmacopia; bonum vellent revocare Magistrum
De superis hortis, ubi pax, ubi gloria summa?
Non licet, & si omnem vellent Acheronta movere
Nec rediisse velit, quia multos cernit amicos
Nempe Professores, junctos sibi mille sodales.

Epicedium Dialogicum in obitum D. Alardi Aulaetii, S. S. Medicinae Doctoris & in Academia Patria Professoris primarii; Mortui anno Ætat. suae 62, *salutis vero nostrae* 1606 *die* 21 *Januarii circiter horam matutinam* 3. *Inscriptum nobiliss. viris D. Vppio á Burmania; D. Sibrando ab Osingha, supremis Defuncti amicis, et Mecoenatibus colendiss. Auctoris I. S. Naevii, Med. Stud, Bols. Fris. Discipulus.* Fran. 1606, Vriemoet, 70—72 129. Paquot. II, 264; de Wal, *Nederlanders, Studenten te Heidelberg en te Genéve*, blz. 140; Banga, I, 190, Jo. Fungerus, *Sylva Carminum*, 1585, 154, ed 1607, 160, 161. 201. Jac. Adamaeus, 71. De lijkoratie van Lollius Adama is ons evenmin als Vriemoet in handen gekomen.

Johannes Arcerius Theodoretus. De leerstoel voor het Grieksch, zoo spoedig reeds opengevallen door Tiara's dood in 1586, werd, na tijdelijk door Lollius Adama te zijn waargenomen, eerst in 1589 weder vervuld door de komst van den Utrechtschen rector Arcerius. Waardoor de voorziening in deze vacature zoolang werd vertraagd, weten wij met zekerheid niet op te lossen.

Arcerius was aan de Friezen niet onbekend. Ten jare 1538 geboren te Noordhorn (prov. Groningen,) waar zijn vader Theodorus, of Dirk, het landbouwbedrijf uitoefende, ontving hij zijne opleiding aan de St. Maartensschool te Groningen, onder Praedinius. Door dezen beroemden leermeester daarvoor aanbevolen, kwam hij, twintig jaren oud, als paedagoog in betrekking bij een aanzienlijke familie in Friesland, met wier zonen hij, naar zijne eigene getuigenis, gedurende een tiental jaren, in de letteren is gekoesterd en opgekweekt. Ter volmaking hunner studiën heeft hij met die jongelingen ook veel buitenlands, bepaaldelijk in Frankrijk, verkeerd. Daarna werd hij rector der triviale school te Franeker, in 1568, gelijk Vriemoet, naar bovenstaande opgaven,

heeft gegist. Zeer juist, want de Franeker rector Mr. Jacob Roelofz. van Daelen (Jacobus Dalenus) was in het begin van dat jaar overleden [1]). In Frankrijk schijnt Arcerius met zijne pupillen de hoogeschool te Douai bezocht en daar in Jaqueline Lotin eene beminnelijke deern te hebben gevonden, met wie hij in 1568 of 1569 zich in den echt begaf. Van zijne werkzaamheden en zijnen invloed als rector zijn ons geene bijzonderheden gebleken. In een veel bewogen tijd levende, viel hij onder de verdenking van ketterij, zoodat de bisschop Cunerus Petri zijne bibliotheek onderzoeken en daaruit vele theologische boeken ten vure liet doemen. Men mag hieruit afleiden, dat de rector zich mitsdien met godgeleerde studien heeft bezig gehouden. Zich niet meer veilig achtende, vluchtte hij met vrouw en beide zoontjes naar Holland. Van de Scylla verviel hij echter in de Charybdis, daar zij te Haarlem zijn aangekomen, juist op den 11 December 1572, toen het beleg een aanvang nam.

Bij het nijpen van den hongersnood gelukte het hem nogthans, ondanks den barren winter, zijne hoogst zwangere vrouw met de knaapjes te laten ontvlugten naar Leiden, waar hij haar spoedig volgde. In 1573 ontmoet men hem te Delft, waar Jaqueline beviel, en ook te Emden. Zonder have of woonstede schijnt de vlugteling vervolgens te hebben omgezworven, totdat hij van 1576—1586 achtereenvolgens — dank zij zijne theologische studien — het predikambt heeft bekleed te Purmerend, Sluis, Ooster- en Westerschelling, en te Leeuwarden.

In het laatstgenoemde jaar ontving Arcerius weder eene aanstelling in zijn hoofdvak. Den 7 Febr. 1586 had de magistraat te Utrecht immers aan de Hieronymusschool eene Hervormde inrigting gegeven, tengevolge waarvan de rector Sarcerius en de overige onderwijzers aftraden. In hunne plaats werd onze Arcerius, met vier nieuwe docenten, aangesteld. Uit de daadzaak, dat het aantal leerlingen weldra van 300 tot 65 afnam, blijkt dat die ommekeer van zaken, waarschijnlijk door ingenomenheid tegen de nieuwe leer, geen opgang maakte. Diensvolgens werden al de nieuwe leeraars reeds den 2 Dec. 1588 tegen Paschen des volgenden jaars weer ontslagen. In de getuigenis van Alberti [2]), dat Gothofr. Sopingius, zoon van den Utrechtschen predikant Nicolaas Sopingius, „de eerste beginselen der letteren aldaar leerde onder den bij uitstek geleerden Theoloog en in de Grieksche letteren doorkneden rector Joannes Arcerius Theodoretus", blijkt, dat het hem niet aan bekwaamheid ontbrak. Tot den 18 April 1589 is hem het

1) Wij leiden dit af uit de inventarisatie zijner nalatenschap 2 Maart 1568. *Fran. Arch.* no. 132.

2) *Hesychii Lexicon*, *c. n. varr. ed.* J. Alberti. L. B. 1746, I, Praef.

rectorstractement, jaarlijks *f* 550, nevens vrije woning, bedragende, uitbetaald; den 2 Mei daarna zijn zijne zonen Johannes en Sixtus, den 11 Mei is zijn leerling en huisgenoot Sopingius te Franeker ingeschreven [1]. Met zekerheid kan men dus bepalen, wanneer hij het professoraat in de Grieksche taal te Franeker heeft aanvaard. Met Sopingius woonde ook bij hem in Jo. Is. Pontanus [2], later hoogleeraar te Harderwijk, met wien hij ook, naar de opgave van Alberti „de beschavende letteren, vooral de Grieksche, en de studie der kritiek, met allen ijver en door onderlinge bijzondere oefeningen, behandelde". Van zijne toewijding aan de kritiek getuigt voorts de uitgave van een codex, dien hij uit Frankrijk had medegebragt, namelijk Jamblichi Chalcidensis *De Vita Pythagorae & Protrepticae orationes ad Philosophiam Lib. II. Nunquam hactenus visi, nunc vero Græcè & Latinè primum editi cum necessariis castigationibus & notis. Additæ sunt in fine Theanus, Myiae, Melissæ & Phytagoræ aliquot epistolia Gr. & Lat. — In Bibliopolio Commeliniano, Ao. 1598.* (Exc. Aeg. Radaeus) 4o. Ook verrijkte hij o. a. een codex van Hesychius met aantt., van welke velen in de uitgave van Alberti zijn opgenomen. Dat hij eenige nagelaten geschriften van zijn voorganger Petr. Tiara uitgaf, is reeds vroeger vermeld.

Gellius Snecanus rangschikte hem onder zijne vrienden, met het volgende elogium: His succedit Joannes Arcerius & sacrae Theologiae quondam minister, & Graecae nunc linguae Professor undecunque peritissimus; vir purae religionis ergo multum foris atque domi jactatus & in omni politioris literaturae genere exercitatissimus, in cujus mutuae amicitiae memoriam hoc levidensi versu alludere visum est:

Quid monumenta Latina docent, quid scripta Pelasga,
Te Cicero, Euripides instituere simul.
Tu mentes hominum demulces carmine docto,
Tu sacra verba Dei noscere rite studes
Per varias artes omnis quibus alea servit,
Te merito Aonius laudat ubique chorus.

De *Praefatio* van zijn Jamblichus; Vriemoet p. 78—81. Add. p. 8. Dr. A. Ekker, *De Hieronymusschool te Utrecht.* Utr. 1863, blz. 68—74. Jo. Fungeri, *Sylva Carminum*, 1585. 120, ed. 1607, p 117. Jac. 'Adamaeus, 73. Gellius Snecanus, *Methodica Descriptio* etc. 1591, 449.

---

1) S. Sixeama vergist zich in het levensberigt van Sopingius, geplaatst voor diens *Apologetica Responsio* etc. Fran. 1616, door op te geven dat Arcerius in 1587 hoogleeraar werd, en Sopingius nog 1½ jaar te Utrecht, bij zijn vader bleef.

2) Hij is 3 Mei 1589 te Franeker ingeschreven als *Johannes Isaconus, Med. Stud.* en ook van Utrecht medegekomen.

J o h a n n e s R o g g i u s , geboortig van Embden, werd den 5 April 1591 op nieuw als student te Heidelberg ingeschreven (inscriptionem renovavit). Eerder hebben wij hem niet ontmoet. Immers zal Joannes Roge, Amstedamensis, den 21 Mei 1584 ingeschreven, wel niet dezelfde persoon zijn geweest.

Baudart wil, dat Roggius te eeniger tijd hoogleeraar in het Hebreeuwsch te Heidelberg zou zijn geweest. In de archieven dier hoogeschool komt echter geen hoogleeraar van dien naam voor, zooals Mr. J. de Wal na een opzettelijk onderzoek ons welwillend heeft medegedeeld. Mogelijk steunt Baudart op het berigt, dat Roggius te Heidelberg onderwijs heeft gegeven, waartoe baccalaurii, licentiaten en magistri bevoegd waren. 't Is ons wel meer voorgekomen, dat ten onregte daaruit werd afgeleid, dat de docent hoogleeraar was. Den 20 April 1591 besloten de Friesche Staten, om, ter handhaving van de orde op de burse, een hoogleeraar of ander geleerd man aan te wijzen tot inspecteur dier academische inrigting. Hoe nu de oogen op Roggius gevallen zijn, bleek ons niet, maar zeker is het, dat hij kort daarna inspecteur der burse is geworden. Den 14 Nov. 1592 werd hij in het album ingeschreven als: *Magister artium et Inspector.* 't Gelukte hem niet de orde te herstellen.

In ons eerste deel gaven wij eene schets van het drama, waarvan Roggius, eerst als inspecteur, daarna als hoogleeraar in de mathesis, ongeveer vijf jaren lang het middenpunt was. Zooals prof. Schotanus hem aan ons deed kennen, zou Roggius herhaaldelijk door eene onverstandige en overmoedige houding den onwil der studenten jegens zijn persoon hebben uitgelokt. Zonder de waarheidsliefde van Schotanus in twijfel te trekken, meenen wij bij nadere overweging toch te mogen aannemen, dat Roggius wel zeer geschikt was voor de betrekking van inspecteur de burse, en, gelijk het behoorde, dadelijk doortastend te werk ging, doch door gemis aan voldoenden steun bij den Senaat en de Gedep. Staten zijn gezag en overwigt zag ondermijnen, zoodat hij ten laatste tegenover het verzet en de dagelijksche kwellingen, die hij van de zijde der studenten ondervond, halstarrig en onhandelbaar is geworden.

Tot deze zienswijze vinden wij aanleiding in den vroeger reeds door ons aangehaalden brief van prof. Lydius, wiens volledige inhoud eerst onlangs tot ons kwam [1]). Kennen wij uit een brief van Schotanus

---

[1]) Op het gezag van het *Register van het archief te Franeker*, beschouwden wij dien brief als in 1594 geschreven, doch nu bleek ons, dat hij alleen den datum 12 Februarij, maar geen jaartal draagt. Uit den aanhef mag men afleiden, dat Roggius sedert kort was opgetreden. Lollius Adama, die in 1591 Rector werd, wordt als zoodanig genoemd. Daarom meenen wij, dat de brief van Lydius den 11 Februarij 1592 is geschreven.

de laatste periode in Roggius' loopbaan te Franeker, Lydius schetste 's mans wedervaren, kort na zijne komst. En zoo vernemen wij dan, dat onze inspecteur een student om gegronde redenen van de burse had verwijderd, doch dat deze straf niet uitgevoerd, ten minste aanmerkelijk verzacht werd, in dien zin, dat de overtreder wederom werd toegelaten.

Lydius zag maar al te goed in, dat men Roggius door zulk eene onvergeeflijke zwakheid alle prestige ontnam, en tevens aan de driestheid der bursalen voet gaf. Hij waarschuwde daarom de Gedeputeerden voor eene herhaling van dergelijke fouten, en wees hen op de schromelijke gevolgen, die daaruit moesten ontstaan.

Zijn brief luidt, naar het afschrift door Dr. Banga genomen, aldus:

Genaed end vrede door Christum Jesum onsen Saligmacker. Amen.

Ernveste, Hoochachtbare, Wijse Heeren, het betrouwen, welcke ick toot uwer beiden Godsaligen gemoet hebbe, heeft mij stout gemacket an U. E., an die ick vor anderen de meeste kennis hebbe, dit te schrijven, welck mij duchte eene zaeke van gewichte te wesen, als gehoorende toot behoudinge der disciplin in uwer Oeconomie. Het heeft God mijnen Heeren toogeschickt toot eenen Regenten derselve den Magis. *Roggium*, wel eenen jongen m an, nochtans soo bequaem dese offici te bedienen, end de zijne graviteit bij deser jonckheid nochtans soo wel kun onderhouden, dat mijnes erachtens (want ick sien niet op hetselve wat andere door sinistre affectie hiervan oordeel en) in langen tijd niet lichtelick een zijns geliken met grooter moijte anderswoor zuld konnen gefinden werden, soo wij zijner zulden moeten missen. Maer bij der onbendigen jeugd, die haer alleenlick nae den exempeln der ongeregeltheit in andere universiteiten richtet, is eenem Regenten van noode, dat hem van der hoogen overheid die hand gebooden werde; en hem auctoriteit van derselven gegeven, gemaekt end onderhouden werde: suns waer het alles bij solcker jeugd om niet.

Nu schijnt het Mijne Heeren, dat hiertegen in deser twistigen zaeke, daervan niwlick onder U gehandeld is, all vele oversien end zeer gefaerlick gehandeld is, want boven dat Mijne Heeren hebben tegen des Inspectoors sententie end vonnis ordineert, dat de moetwillige jongeman, verspotter van zijnem Regenten ende van het gebett toot God zijnen Heeren, wederom mag inkomen, soo loochcnen hem de twee toot U. E. afgesondene oock den contract, den hij met dem Rector Magnifico gemacket hadde, van noch 8 weken daerwt te blijven, ende daerna nae X dagen wederom geheel daerwt te scheiden, gebruickende hierto m. Heeren Commissarien getuigenisse, daarmede zij tegen ons zeer triumpheeren. Hierdoor zeker Mine Heeren word Inspectors authoriteit geheel daarneder geslagen, gelick de erfaeringe albereed betoonet. Want daer sedert, dat dese ernst tegen dezen jongelinge gebruickt was, groote ongewoonlicke stilte end ruste in der Occonomie gewest is, beginnen se zich albereid moetwillig te stellen, nu se hooren, dat des Inspectors vonnis te niet gemaeckt is, welcke nochtans wel eenigen vromen herten daarin gedocht heeft niet te vele, maar wel te weinig gedaen te hebben. Jae het is onder den anderen Professoren, die hem dem Inspector tegen stellen, wel een, die vrij wt bekennet, dat de jonge man, also gedaen hebbende, niet behoorde daer weder ingelaten te worden. Mijne Heeren konnen immers wel verstaen, dat geene Papisten lijden zulden in haeren bursen eenen, die also met dem gebede toot God spottede. Ende Aristotete-

les, de heide, wiste wel te seggen, wat eener door dronckenheit misdaen hadde, dat solcke niet tot eenige ontschuldinge konde strecken, maer toot vele meerder beswaeringe. Het was immers Mijne Heeren all hoge tijd, dat man nae gewaltsamer opbrekinge des carcers, wtwerpen der fensteren in U. E. Oeconomie, in des burgemeesters huise, jae des Rectoris Lollii selve, ende nae solck pasquill schrijven, eenmaal toot dem straffen door M. Heeren autoriteit quaeme ende voortginge: want dese voorgeseide groote groove verbrekinge zijn, of geheel niet, of geheel slappelick gestraft worden, gemeenlick sendt man se bij den Promotoor, daer se dan beter bier drincken, dan se suns gewoont zijn. Hoo eernstlick dat onse Collegium swaere fauten strafet, dat zal de statraet wel betuigen, ende het is genoegsam gebleken in des Pedelli zaeken. Mijne Heeren kunnen immers hen nochwel in gedachtenis brengen, wie sie onder ons waeren, de vor den Pedell, die hem tegen den Oeconomum end sommige Professoren soo moetwillig droeg, suppliceerden end bij U. E. hem noch eene groote vorehrung wtbrachten. Het zijn immers dieselve, welcke nu Mijne Heeren, van wegen deses jongen mans, overloopen ende niet anders soeken, dan sich bij den Studenten in gonst, andere in ungonst te brengen. Als U. E. eene godsalige Academiam begerden, daer God zijnen segen too geven zulde, soo zuld mun trowen solcke slappicheit niet langer dulden. Is daerom mijne onderthanige bede an Mijne Heeren, dewil ick verstae dat de Inspectoor nu daer is, ende hem sonder twifel hier over hooglick bij Mijnen Heeren zal beswaeren, dat se doch haer beste, neffens anderen Heern Gedeputeerden, daerinn doen willen, dat dese faute mooge verbetert end dem Inspectoor zijne authoriteit weder opgerichtet worden door wtsluitinge dezes moetwilligen jongelings, of immers onderhoudinge der transactien, gelick de Inspector seid, dat se gemaeckt zij. Want het is lichtelick om te dencken, dat de Inspector geenzins eenige solcke slappe transactie end verdrag, als de Rector nu voorstellt, zulde gemaekt hebben of willen ingaen Mijne Heeren waeren doch genoeg van desem jongen man adverteert, als de Heeren Commissarii den Inspectoor hier brachten, ende hadden gedacht op middelen hem too bedwingen. Is daarom te verwonderen, hoo dat nu, daer hij het noch grover gemaeckt heeft, soo sachte met hem worde gehandelt.

Dit bidde ik U. E. desto vlitiger, dewijl ik sorge, soo dem Inspectoor zijne herdoor verloorene autoriteit niet weder opgerecht word, dat hij zulde moogen verdrietig worden, end daerwt scheiden, dit zuld ick niet geerne sien: vresende dat wij langsam zijnes gelicken zulden wederfinden, die soo recht daer mede door ginge, sonder op gunst of ongunst te sien: sonderlick zulde hierdoor (welcks ick noch meer vreese) de gedurrige slappicheit onses Collegii alhir in het straffen grootelicks gesterckt ende bevestiget worden. Jae ick selve zulde vor mijne eigene persoon hierdoor geheel kleenmoedig worden om hernamals der disciplin mehr tegen so vele voor te staen. Hope daerom dat U. E. (hoo Godsaliger deselve van mij bevonden is) desto meerder neerstigheit doen zal, dat dem Inspectori zijne autoriteit wederom worde opgericht: end dat hem, soo eenem fijnem manne, geen oorzake gegeven worde, daerdoor hij wt der Occonomi moete scheiden, ende een wulpsch jong man daertegen weder ingelaten worde.

Of den ditt alles bij Mijnen H. niets wtrichten zulde, soo zal mij deze brief bij U. E. strecken toot een getuigenis, dat ick mij genoegsam gequeten hebbe, ende het geern met der disciplin goed gesien hadde, end dat ick onschuldig daeran zij, soo eenmaal een groote landschande end leelick feijt hierwt achterfolgede. Want soolang wij niet van der overheid in zaecken der disciplin gehandhavet worden, soo is het met ons niet. Maar daer gaet het wel, daer de Pfarherr of Pastoor van Capernaum ende de hoopman van aldaer een dem anderen de hand bieden.

Hiermede Ehrnveste Hoogachtbare Gunstige Heeren befele ick U in de protectie des Almachtigen. die U met zijnen Geeste alzoo regiere, dat gi in uwer offici al lang so mehr siet op die ehre Godes. Wt Franeker 11 Febr.

U Ehrnv. onderthanige,
MARTINUS LIJDIUS.

An die Ehrnveste Hoogachtbare Wijse Heeren Mijne Heern Douwe Sitzama end Ipo Jacobsoon, Gedeputeerde der Heern Staten van Vriesland, mijnen gejongstigen gebiedenden Heern. beiden of elcken insonders, in afwesen der eenen, op te breken.

De uitkomst heeft bewezen, gelijk wij in het eerste deel hebben geboekt, dat de voorspelling van Lydius waarheid en werkelijkheid is geworden. Roggius heeft zich niet staande kunnen houden als inspecteur, noch in zijne opvolgende betrekking van hoogleeraar in de mathesis. De gewestelijke en stedelijke overheden bleven hem niettemin waardeeren, want de Gedeputeerde Staten reikten hem bij zijn ontslag in 1596 een vereerend testimonium uit, hetwelk onder anderen inhield, dat „tusschen studenten deur beleijdinge enigher onverstandighe ende ongunstige — mr. Joanne Roggeo — disciplin. mathem. professor, zekeren questie ofte misverstandt ontresen is geweest", en hij om „meerder inconvenient" te voorkomen eervol was ontslagen, doch dat hij „hem in zijne beroepinghe, zoo int profiteren als int voeren van een eerbaer leven ende wandel eerlijck ende deuchdelijck in alle modestie gedragen heeft als een vroom ende eerbaer Professor toestaet, zulcx dat zij hem dijenaengaende zijn bedanckende, gelijck men naerder ende mede wtte testimoniaelbrief van de magistraet der stede Franeker, hem ten selvighen eijnde overgedeelet, can affnemen" [1])

Van zijn volgenden levensloop weten wij, dat hij in 1597 beroepen werd te Groote Lindt en Oudelands-Ambacht, van waar hij in 1600 naar Hoorn vertrok.

Hier huwde hij een jaar later Maria Verlaan, eene dochter van den burgemeester Meijnart Verlaan, en kleindochter van Hadr. Junius [1]). Als ijverig Calvinist verzette Roggius zich ter dezer standplaats zeer

---

[1]) *Arch.* Gabbema. Roggius heeft tijdens zijn professoraat te Franeker ook deelgenomen aan de vestiging van de Hervormde kerk te Groningen.

Sprekende van de dagen na de Reductie van deze stad, dus over het einde van 1594 en 1595, zegt prof. Huninga, in de lijkoratie op den raadsheer Phebens: In hoc recuperatae urbis initio maximus exulum in patriam redeuntium doctorumque aliorum ad eum concursus fuit. Clariss. etiam Sibrandus Lubbertus, Ubbo Emmius, *Johannes Roggius*, aliique hospitio ab eo excepti. Vnde apud eum eiusque in aedibus frequens eo tempore doctorum Theologorumque conventus, et quasi consistorium aliquod et curia quaedam erat exigua, ac locus plerarumque, quae tunc in Ecclesia et Politia reformata sunt, deliberationum.

tegen de Remonstrantsgezinde partij, zoodat hij in 1614 werd ontslagen, nadat hem de Burgemeesteren, uit last der Vroedschap, te vergeefs hadden „vermaent synen dienst nevens d'andere twee Predikanten waer te nemen en sich daerin vreedtsaem te gedraegen." Na den dood van Drusius 'bood eene Commissie uit den Senaat en den magistraat, om den door hen van onregtzinnigheid verdachten Amama te weren, in persoon aan de Gedeputeerden een drietal aan voor den vacanten leerstoel, waarop Roggius als de tweede voorkomt [2]). Het schijnt wel, dat Roggius te Hoorn is blijven wonen. Hij overleed den 4 Maart 1618.

Vriemoet, p. 82—85: Abbing, *Gesch. van de stad Hoorn*. I, 52, aantt. 119—121; *De Navorscher*. IV, 341.

Julius van Beyma. Was bij de oprigting der academie slechts één leerstoel voor het regt aangewezen, de tijdsomstandigheden veroorloofden aanvankelijk ook geene uitbreiding, in tegendeel, de Staten gaven in Mei 1589 nog den last om het aantal professoren niet te vermeerderen, tenzij het noodig mogt zijn een *professor ethices* te beroepen. Bij het toenemend aantal studenten werd de taak van Schotanus echter te zwaar; bovendien kon hij alleen niet dat uitgebreid onderwijs geven, waarvoor te Leiden drie hoogleeraren waren aangesteld. Vele studenten verlieten Franeker dan ook, om aan die zusteracademie hunne studiën te voltooijen. Daarom beproefde men in 1592 Dion. Gothofredus, van Straatsburg, voor een tweeden katheder te verwerven, doch vruchteloos [3]). Of daarna ook nog anderen beroepen zijn, bleek ons niet. Eerst in 1596 liet van Beyma zich overhalen om Leiden met Franeker te verwisselen.

Hij was een Fries, in 1539 geboren te Dokkum, waar zijn vader later Burgemeester is geweest [4]). Onder Praedinius op de St. Maartensschool te Groningen opgeleid, was hij de vierde hoogleeraar, dien deze voortreffelijke inrigting aan Franeker schonk. Van Beyma studeerde voorts te Leuven en daarna te Orleans, waar hij tot licentiaat is bevorderd. In Friesland teruggekeerd, was hij als advocaat bij het Hof te Leeu-

---

1) Bij die gelegenheid verscheen een *Epithalamium in Nuptias Ornatissimi vir D. Johannis Roggii, Hornae verbi Divini Administri et Lectissimae Virginis Maria Verlaniae.* Hornae 1601.

1) *R. G.* 15 *Maart* 1616.

3) *Fran. arch.* no. 295.

4) De grootvader van Julius, Jucke Beyma, was een eigenerfde op Beyma State te Blya. *Aant.* Burmania.

v. d. Heijden lith. — Steend. v. P. Blommers, 's Hage.

Julius Beyma

warden gevestigd, toen in 1567 of 1568 de vervolging der Hervormden hem noopte naar Duitschland te wijken.

Tien jaren lang heeft hij daarna te Wittenberg het regt onderwezen met grooten bijval. De eeretitel van *Comes Palatinus*, hem in dien tijd verleend, mag ten bewijze strekken van het groot aanzien, waarin hij stond. Toen de staatkundige hemel in ons vaderland door de Pacificatie van Gent en de Unie ophelderde, schijnt het verlangen naar den geboortegrond hem bewogen te hebben herwaarts terug te keeren. Eene welwillende ontvangst viel hem ten deel, want den 20 Julij 1581 [1]) zag hij zich voor een jaar tot buitengewoon hoogleeraar in de regten te Leiden benoemd; den 21 Aug. 1582 werd hij tot ordinarius bevorderd.

Met Maijke van Gadema tenzelfden jare in den echt getreden, heeft hij veertien jaren met lust en ijver zich te Leiden van zijne taak gekweten. De doctorstitel is hem daar nog in 1595 verleend. Zijne biografen vermelden, dat hij van de vruchten zijner studiën heeft uitgegeven een *Comm. method. ad Institutiones juris*, en een *Comm. ad universam materiam de contractibus*, waarin men zijne voorlezingen te Leiden gehouden terugvindt, wat ook gezegd zal moeten worden van zijne verhandeling *De justitia ac jure tam scripto*, *quam non scripto*, in 1596 te Leiden verschenen. Ofschoon de zeer vereerende aanbeveling van Ev. Bronckhorst om van Beyma naar Leiden terug te roepen, geen gevolg had, mogt Schotanus zich toch niet lang verheugen over het bezit van den ambtgenoot, met wien hij, volgens Amama, vriendschappelijk innig verbonden, als een broeder omging. In het voorjaar van 1597 nam van Beyma immers een raadsheerszetel te Leeuwarden aan [2]). Een bundel *Disputationes juridicae*, *Fran.* 1598, herinnert nog aan hunne gemeenschappelijke werkzaamheid.

Ook in zijne nieuwe betrekking mogt van Beyma niet lang werkzaam zijn, daar hij den 15 Augustus 1598 op 59-jarigen ouderdom overleed.

Bekend zijn des hoogleeraars Opera posthuma, door zijn zoon Lambertus [3]) ter perse gegeven, namelijk *Commentaria in varios Titulos Iuris; item Tractatus singularis De Mora*, *De usura*, *De Eo quod inter-*

---

[1]) Vriemoet geeft denzelfden datum van 1580 op. Siegenbeek, *Gesch. der Leidsche hoogeschool*, II, 64, o. i. naauwkeuriger 1581.

[2]) De magistraat van Franeker wendde pogingen aan bij G. S., om de benoeming van v B. tot raadsheer te doen intrekken en hem als hoogleeraar met *f* 1000 te bezoldigen, wat hem ook te Leiden geboden was. *Fran. arch.* 343.

[3]) Behalve Lambertus had hij nog een zoon Johannes, later lid van Gedep. Staten. Vriemoet, meldt dat zijne eenige dochter Ena gehuwd was aan Joh. Verrucius. Dit is eene dwaling. Zijne eenige dochter heette Titia of Teteke, en huwde Gerlacus Verrucius. *Progr. fun. Gerl. Verrucii*, 1631.

est, *De Poenali stipulatione*, *Et de Dividuis & Individuis*. *Leov.* 1645. 4° (665 pag.); *Comment. in titulum de verborum significatione*, *et de diversis regulis juris antiqui* [1]; *Ejusdem Tractatus de moderamine inculpatae tutelae et de legitima*. Leov. 1649. 8° (448 pag.)

Adami *Vitae Germanorum Ictorum*, Francf. 1706 p. 148; Freher, *Theatrum virorum erud. clarorum*, 985; Vriemoet, 86—92; Paquot II, 260; Gab. de Wal, *De claris Frisiae Ictis*, ann, p. 65, 426. H. Neuhusii *Extemporanea poemata*, Leov. 1656, 241,

Johan van den Sande. Was het den Friezen gelukt reeds drie hoogleeraren van Leiden naar Franeker te lokken, na van Beyma's vertrek beproefde de regeering van Franeker op diens aanbeveling den Leidschen hoogleeraar Ev. Bronckhorst voor hare hoogeschool te verwerven [2]. Deze vlieger ging echter niet op. Te lang bleef de vacature daarna bestaan, totdat de magistraat eindelijk aanvoerde, dat het aantal studenten zeer toenam, maar velen in de vacature »oorsaeck souden nemen omme weder te vertrecken", voorts, dat de regtsgeleerde faculteit te Leiden hem den Utrechtschen advocaat v. d. Sande bijzonder had aanbevolen, „wiens geleertheijt, ervarentheijt ende cloeck verstant sij (de leden dier faculteit nl.) verclaerden genouchsaam geproeft te hebben, beneffens sijn goet leven ende conversatie, daarbij doende — dat sij vermenen den schole tot Franeker door zijne professie te sullen vereert ende sij in corte jaren door sijne goede gaven ende neersticheijt beroemt ende bekant sal worden". De Gedep. Staten gaven aan dezen aandrang gehoor en benoemden v. d. Sande *ad professionem Pandectarum*, op *f* 700 tractement [3].

Van den Sande had namelijk eerst te Wittenberg gestudeerd en te Leiden kortelings (14 Julij 1597) den doctorsgraad verworven, na een

---

1) Volgens de toenmalige methode werd de verklaring van den titel *De verb. significatione* en van de *Regulae juris* naast de Instituten op den voorgrond geplaatst. Zoo zegt Eiissingha, *In Instit. commentarii. Fran.* 1595, ad Lectorem: Ac in primis capita Titulorum de verborum significationibus et de regulis juris (quibus totius iuris fundamenta continentur) ita cum Institutionibus Iustiniani contuli, singulisque paragraphis subiunxi, ut et institutiones explicentur, eademque opera leges, quae sub praedictis Titulis comprehensae sunt, illustrentur atque intelligantur. Huber keurde deze methode zeer af. In de *Orat. fun.* op Cup, p. 12, zeide hij immers: Non vexavit, opinor, memoriam ediscendis *Regularum* Iuris et de *Verborum Significatione* libris, quod multi perperam novis Iustinianaeis suadent, quia ex diversissimis rerum capitibus praecisi textus quaesitaque brevitate obscuri ignaris terminorum Artis praepostere usurpantur.

2) Zoolang er nog geen collegie van Curatoren was, oefende de Franeker magistraat, zooals ons herhaaldelijk bleek, een indirecten invloed uit op de keuze van nieuwe professoren.

3) *R. G.* 28 *Junij* 1598.

dispuut *de possessione*. Hij was den 28 Junij 1568 te Arnhem geboren uit het huwelijk van den raadsheer Reinier van den Sande en Catharina van Reyd, eene zuster van den bekenden geschiedschrijver Ev. van Reyd.

Niet zonder tegenwerking van sommige hoogleeraren, die misschien boos waren, omdat hij geen Fries was, aanvaardde van den Sande zijn post in September 1598. Ymck Idsaerda, jongste dochter van den raadsheer Baerthe Idsaerda, werd spoedig zijne echtvriendin, zoodat de hoogleeraar, door het huwelijk met eene Friesche, evenveel regt op ambten verkreeg als een inboorling. Het disputeren nam sedert zijne komst onder de Juridische studenten aanmerkelijk toe [1]). Over zijn bezit mogt de academie zich slechts zes jaren verheugen, want in 1604 bezorgde zijn gunstige naam hem den raadsheerszetel, die door zijns schoonvaders dood ledig stond. Zeer gewaardeerd als scherpzinnig regtsgeleerde, werd hij, geslagen vijand der Arminianen, in 1618 als ouderling afgevaardigd naar de Dordsche Synode, terwijl hem inmiddels ook eene plaats was gegeven onder de regters over Oldenbarneveld en diens medegevangenen. Meermalen betrokken in de behandeling van staatsregtelijke geschillen, was hij in 1634 afgevaardigde ter Staten Generaal.

Rijpe vruchten van studie en ervaring gaf hij eerst op gevorderden leeftijd in het licht, en wel: *Comment. de actionum cessione.* Fran. 1623; *Comment. de actionum cessione*, *addito comment. altero de prohibita rerum alienatione*, Leov. 1633; *Decisiones Frisicae, sive rerum in suprema Fris. Curia Judicatarum libri V.* Leov. 1635; van 't laatste zag werk in 1638 eene Nederduitsche uitgave het licht.

In den aanvang van 1638 heeft de geleerde schrijver, die inmiddels tot presiderend raadsheer was opgeklommen, het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, zeventig jaren oud. Door de zorg van prof. Wissenbach verscheen na zijn dood nog: Joan. à Sande *ad Titulum Digestorum de diversis regulis juris antiqui Commentarius.* Leov. 1647. Om niet te gewagen van de herdrukken dezer werken, die voor hun grooten aftrek pleiten, zij alleen vermeld, dat zij gezamenlijk zijn uitgegegeven, onder den titel Joan. à Sande *Opera omnia juridica*, Gron. 1683.

Als geschiedschrijver is van den Sande bekend geworden door eene *Nederlantsche Historie.* Het onuitgegeven handschrift, loopende tot des schrijvers dood, kwam »onversiens ende buijten hope" in handen

---

[1]) Nova tum exercitionum genera, quasi ad aemulationem item inter studiosos crebrescere coeperunt, sub nostro ex Institutionum et Codicis, sub D. Sandio ex Digestorum Acroamatibus praelectionibusque publicis, L. Adama, *Orat. in funere Henr. Schotani*.

van den Leeuwarder boekhandelaar Gijsbert Sybes, die het, met een bijvoegel tot 1641, vereenigd met en als vervolg op den arbeid van Van Reyd ten jare 1650 uitgaf.[1]).

Vriemoet. p. 93—97, Add. p. 19, Paquot, III, 250, J. Sickenga, *Het Hof van Friesland gedurende de zeventiende eeuw.* Leid. 1869, 170—174. L. Aetsema, *Poemata juvenilia,* Fran. 1617, 13—15; Henr. Neuhusius, t. a. p. 155, 241—247. Rein. Neuhusii *Poemata juvenilia.* Amst. 1644, 56, 181, 157. Vlg. ons D. I. 88.

Adriaan Metius was een zoon van Adriaan Antoniszn., die als krijgsbouwkundige, onder den titel van „stercktebouwmeester der Vereenighde Nederlanden," den lande in den tachtig-jarigen oorlog gewigtige diensten bewees, en ook zijn naam heeft verbonden aan de ontdekking van de bepaling der rede van den omtrek tot de middellijn des cirkels, van 355 tot 113, bekend onder den naam van „verhouding van Metius." Volgens de meening van prof. Bierens de Haan, zou Adriaan Antonisz. te Metz zijn geboren. In 1573 werd hij burgemeester van Alkmaar. Suida Dirksdochter, die gezegd werd uit het geslacht van Brederode te zijn, was zijne vrouw.

Des vaders liefde voor de mathematische wetenschappen erfde over op zijne zonen Dirk, Antonie, Adriaan en Jacobus[2]). Onze Adriaan, geboren te Alkmaar den 9 December 1571, ontving zijne opleiding aan de Latijnsche school aldaar, toen Dr. Ludolf Potter, van Groningen, die de uitgave van Kiliaen's *Etymologicum Teutonicae linguae* bezorgde, en Conr. Alutarius, later predikant te Tzum, rector en conrector waren. Onder den naam Adrianus Adriani vindt men hem den 24 Junij 1589 als student te Franeker ingeschreven. Indien het nu waar is, dat de geslachtnaam Metius ontleend werd aan des vaders geboorteplaats Metz, dan is het wel vreemd, dat die naam toen nog niet gevoerd werd, noch door den vader, noch door de zoons. Waren zijne studien aanvankelijk aan de wijsbegeerte en de letteren gewijd, ter voorbereiding van de beoefening der regtswetenschap, — zijne voorliefde voor de wiskunde zegevierde weldra over den wensch zijner ouders. Daarom verliet hij Franeker, na een driejarig verblijf aldaar, om in het vak zijner keuze aan de Leidsche hoogeschool door Rudolf Snellius en Ludolf van Ceulen onderwezen te worden. De oude Adri-

---

1) Een Latijnsche uitgave, bijgewerkt tot 1648, verscheen te Utrecht in 1652, onder den titel *Belgicarum historiarum Epitome.* 12o. Over de verschillende vermeerderde editiën vgl. men Paquot.

2) Den 3 Aug. 1611 werd te Franeker nog ingeschreven: Abrahamus Adriani, *Alckmarianus,* frater D. A. Metii, *bibliopegus.*

aan Anthonisz. dacht waarschijnlijk, — zegt Moll — dat de wijsbegeerte van Petrus Ramus, die door Snellius onderwezen werd, de beste school niet opleverde, waarin wezenlijk nuttige wetenschap kon verkregen worden, en zond zijn zoon daarom naar den onsterfelijken Tycho Brahé, en diens observatorium Uranienborg, op het Deensche eilandje Huen. De beroemde mathematicus en cartograaf Willem Jansz. Blaeu, die in hetzelfde jaar als onze Metius te Alkmaar, of te Uitgeest bij Alkmaar, het levenslicht zag, heeft ook een bezoek aan Tycho Brahé gebragt. Of Metius en Blaeu schoolkameraden waren en gelijktijdig bij Tycho Brahé zijn geweest, weten wij niet; wel is het zeker dat de meeste werken van Metius later voor rekening van Blaeu werden gedrukt. In hoever beide jongelingen op elkanders vorming wederkeerig invloed hebben uitgeoefend, is door den biograaf van Blaeu niet onderzocht [1]).

Adriaan dan verliet Uranienborg om Rostock en andere Duitsche academien te bezoeken. Te Jena bleef hij een tijd lang openbaar en privaat onderwijs geven in de sterrekunde. Huiswaarts gekeerd stond hij zijn vader ter zijde bij het aanleggen van strategische werken. Op dezen weg werd hij gunstig bekend bij Prins Maurits en Graaf Willem Lodewijk. Was het misschien ten gevolge van een wenk van den laatste, dat hij zich den 30 Mei 1598 wederom te Franeker liet inschrijven, en wel als Math. Stud.? Kort daarna werd hem althans de buitengewone leerstoel in de mathematische vakken aldaar aangeboden, die sedert het vertrek van Roggius onvervuld was gebleven. De uitgave van zijne *Doctrina Sphaerica*, welke hij in 1595 te Jena had onderwezen, gaf meer bekendheid aan zijne verdiensten, die den 22 April 1600 de bevordering tot gewoon hoogleeraar ten gevolge hadden. Daarbij werd hem toegestaan, om naar eigen goedvinden, zoowel in de moedertaal als in het Latijn, alle onderdeelen der wiskunde, openbaar en privatim, te onderwijzen, met de bevoegdheid om de kandidaten te bevorderen tot de graden, waarop zij aanspraak mogten hebben.

Op eene eenvoudige bevattelijke wijze, onderwees hij voortaan, zonder ijdel vertoon, bij afwisseling de lagere en hoogere reken- en meetkunde, zeevaärt-, landmeet- en vestingbouwkunde, en de astronomie [2]). Over alle deze vakken heeft hij een tal van werken uitgegeven die door Vriemoet onvolledig en onnauwkeurig werden vermeld. Om

---

[1]) Vgl. P. J. H. Baudet, *Leven en werken van W. J. Blaeu*. Utr. 1871.

[2]) Op den *Ordo Lectionum* van 1629 lezen wij: D. Adrianus Metius usum utriusque Globi & Planisphaerii catholici explicat; op dien van 1631; explicabit Geometriam Theoricam & Practicam.

tot eene volledige lijst zijner geschriften te geraken, hebben wij daarom reeds in de *Bibliographische Adversaria*, I. 229—232, eene opgave gedaan van die, welke wij hadden aangetroffen. De ondervinding leerde ons intusschen, dat de gewoonte van Metius, om ook de onderdeelen zijner werken van afzonderlijke titels te voorzien, iemand ligt op een dwaalspoor kan leiden en onderdeelen als afzonderlijke werken doen beschouwen. Daar wij later de meeste geschriften van onzen hoogleeraar onder de oogen hebben gehad, en door de studiën van prof. Bierens de Haan omtrent andere nader zijn voorgelicht, kunnen wij thans aan den voet van dit levensbericht eene verbeterde evenwel nog geene volledige lijst aanbieden. De daarin behandelde onderwerpen zijn ons vreemd, weshalve wij ons moeten vergenoegen met het uiten van den wensch, dat daaruit eens door eene bevoegde hand de wetenschappelijke verdiensten mogen worden aangetoond van een hoogleeraar, wiens naam vele buitenlanders herwaarts voerde, vooral Noren, onder welke van aanzienlijken huize, zelfs Prins Ulrich van Denemarken [1]).

Het genoegen, dat die waardeering van zijn onderwijs hem verschafte, werd een paar malen getemperd door de straf van tractements-vermindering, telkens van *f* 100, welke hem werd opgelegd, eerst naar aanleiding van de twisten met de Veno, omdat hij zich „menichmael in droncken drincken verlopen" had, en zulks voor één jaar; later „om reden dese vergaderinge (van Gedep. Staten) moverende". Doch Metius schijnt zich verbeterd te hebben, want zijne jaarwedde is den laatste tot *f* 1000 verhoogd, „aenmerckende de profitable diensten van D. Adrianus Metius . . . ende geraden vindende denselven diensten honorabelijck neffens sijnen E. te recompenseren, insonderheyt verstaen hebbende syn intentie en vaste voornemen om in de vorss. Universiteijt voortaen te verblijven ende aldaar in den voorss. professie te continueren") .

Had hij te Leiden de anatomische lessen van Paaw getrouw bijgewoond, bij voortduring hield hij zich op de hoogte van de geneeskunde en de chemie.

In 1625 schonk de Franeker Senaat hem zelfs de *laurea doctoralis* in de medicijnen. Te wetenschappelijk om zich met astrologische voorspellingen af te geven, heeft hij ook door de ondervinding geleerd, hoe vruchteloos het is te zoeken naar den „steen der wijzen."

---

[1]) Penetravit melior ea fama in Arctoum usque orbem, unde nobiles ad audiendum Metium huc certatim convenere, ejusque praeclaris artibus imbuti in suam quisque patriam remeaverunt. Nic. Blancardi *Panegyrius*, p. 24.

[2]) *G. R.* 15 *Jan.* 1610. 14 *Oct.* 1620. 13 *April* 1633.

Zijne beide huwelijken, het eerste met Jetske Andreae het tweede met Cecilia Vertest, die hem overleefde, bleven kinderloos.

Eene korte, doch hevige, ongesteldheid sleepte den eenvoudigen en rondborstigen man op 16 September 1635 ten grave.

Naar waarheid heeft hij in 1631, in de voorrede van een zijner laatste werken, tot de Staten kunnen zeggen: Anni plus quam triginta sunt, quum ad professionis Mathematicae munus in Inclyta Academia vestra obeundum vacatus sum, atque ita vestro beneficio liberale otium nactus, hoc egi, ut Spartam mihi oblatam, quibuscunque possem modis, exornarem. In id enim totus incubui, ut qua publice, qua privatim Academicam juventutem praestantissimae Matheseos dulcedine traducerem, & quidem in eum maxime finem, ut pacis & belli tempore solidi utilesque fructus ex praeclara hac scientia ad Remp. redundarent.

Men. Winsemius, *Orat. fun. in obitum Adr. Metii*. Fran. 1636; P. Winsemii *in obitum Adr. Metii Epicedion. acc. Epistola et monumentum*. Fran. 1636; Vriemoet, 98—112; R. Neuhusius, 133, 165; Blancardi *Paneg.* 81; *Coll. Monument.* 440; G. Moll, *Geschiedk. Onderzoek naar de eerste uitvinders der verrekijkers*. Amst. 1831, blz. 18 en volg.; D. Bierens de Haan, *Bouwstoffen voor de gesch. der Wis- en natuurkundige wetenschappen in de Nederlanden* (*Versl. en Meded. der Kon. Acad.* Afd. *Natuurkunde*, 2e Reeks XII).

WERKEN VAN METIUS.

1. Doctrinae Sphaericae Libri V. *Franeq.* 1598 [1]). 8o

2. Institutionum Astronomicarum Libri III. *Acc.* Tractatus de Novis Auctoris Instrumentis et modo, quo stellarum fixarum situs motusque solis per eadem observantur. *Franeq.* 1605. 8o. *Item* 1606, 1607, 1608.

3. Arithmeticae et Geometriae practica. *Franeq. Romb. Doyema.* 1611, 4o. *Ibid. U. Balck* 1624.

4. De genuino usu utriusque globi. *Amst.* 1611, 4o; *Franek.* 1624.

5. Institutiones Astronomicae & Geographicae, Fondamentale ende grondelijcke onderwysinge van de Sterrekonst, ende beschryvinghe der Aerden, door het ghebruyck van de Hemelsche ende Aerdtsche Globen. Item hoemen op alderleye vlacke superfitiën, de principale Circulen des Hemels beschryven ende verscheyden Sonnewijsers bereijden sal. Misgaders eene korte ende klare onderrechtinghe van de noodelijcke konst der Zeevaert. Inhoudende nieuwe ghepractiseerde instrumenten, konstighe practijcken, ende regulen daer toe dienende. *Ghedruct tot Franeker, bij Thomas Lamberts Salwarda. Voor Willem Jansz, tot Amsterdam in de Sonnewyser.* 1614, 4o. *Item. Amst.* 1621.

6. Nieuwe Geographische onderwijsinge, vvaer in ghehandelt wort die beschrijvinghe ende afmetinghe des Aertsche Globe, ende van zijn gebruyck. Mitsgaders eene grondelycke onderwijsinge van de principale puncten der Zeevaert: Inhoudende sonderlinghe nieuwe

---

1) Dat hiervan eene Frankforter uitgave van 1591 zou bestaan, is eene dwaling van Foppens. Zie Vriemoet, p. 110.

ghepracticeerde Instrumenten, Constige practijcken, diversche noodtlijcke Regulen, die alle Pilooten ende Stuer-luyden behooren te verstaen. *Tot Franeker. By Thomas Lamberts Salwarda.* 1614. 4o, *Item Amst. W. Jansz* 1621.

7. Praxis nova geometrica per vsvm circini Et Regulae Proportionalis. *Franekerae, Ex. officina Vld. Dom. Balck, Expensis Joh. Jansonii, Amstelrodami* 1623. 4o.

8. Arithmetica, et geometria nova, Quarum illa Libris II comprehensa, Numerandi artem egregie explicat. Cui adjungitur Trigonometriae planorum methodus succincta. Altera vero in VI partes distincta. *Franekerae, Exc. Vld. Balck.* 1625. 4o, *Van dit werk komen exemplaren voor onder den volgenden titel*: Arithmeticæ Libri Dvo et Geometriæ Lib. VI. Huic adiungitur Trigonometriæ Planorum Methodus succincta. Altera vero, praeter alia, nova regulae proportionalis inventa proponit, et, quaecunque loca adversus hostium insultus iuxta hoc seculo praxin (quam fortificationem vocant) munire solide docet. *Lugd. Bat. Ex. officina Elzeviriana Anno* 1626 [1]) 4o *Hetzelfde werk is herdrukt onder den titel:* Arithmeticae Libri Dvo: et Geometriae Libri VI. In quibus etiam Tractatur Trigonometria Planorvm, Geodaesia, Vsus circini & Regvlae proportionalis, Architectura Militaris, Problemata Astronomica, Sciaterica Horologia. Editio postrema priore multo auctior. *L. B.* 1640, 4o.

9. Maet-constigh Liniael, ofte Proportionalen Ry ende platten passer. Als mede De Sterckten-Bouwinghe, ofte Fortificatie. Onlanghs uyt het Latijn in onsen Nederlandtschen sprake overgheset, Door Petrvm Baardt. M. D. & Matheseos Studiosum. *Ghedruckt tot Fran. By Uld. Balck* 1626 [2]). 4o.

10. Fundamentale onderwijsinghe, Aengaende De Fabrica, ende het veelvoudigh gebruijck van het Astrolabium, soo Catholicum als particulier. *Voor Hendrick Louwerens, Boeckvercooper tot Amst. Tot Fran. Ghedruckt by Vld. Balck.* 1624. 4o.

11. Eeuwighe Handt-Calendier, In het welcke gheleert wordt, eeuwichlijck alle de Feestdaghen des Jaers soo beweechlijck als onbeweechlijck, mitsgaders de Lunatiën ende waterghetijden op een nieuwe manier door de leeden der vingeren des handts te reeckenen ende te tellen. *Tot. Amst, By Jan Jansz.* 1627. 8o. *Item:* Den tweeden druck, vermeerdert met een Almanack van ses achtereenvolgende jaren. *Rotterdam. J. v. Waesberghe,* 1628. 8o.

12. Primvm mobile, Astronomicè, Sciographicè, Geometricè et Hydrographicè, nova Methodo, Explicatum in I. Sphaera, II. Planisphaerio. III. Triang. Sphaericis. IV. Tab. Astronomicis, Loxodromicis. V. Lineamentis Geometricis, Opus absolutum, IV Tomis distinctum. *Amstel. Jo. Jansz.* 1631, 4o.

13. Astronomische ende Geographische onderwijsinghe. In de welcke Door 't gebruyck des Aertschen Globi, ofte gebulte Caerten, midtsgaders t' Astrolabium Catholicum ende platte Pas-Caerten de const der Zeevaert verlicht, ende de Schippers on Stuerluijden duydelijck ende cortelyck in haere voyagie onderricht worden. Beneffens Twee nieuwe tafelen Romborum. *Tot Amst. By H. Lauwerensz.* 1632. 4o,

14. Opera omnia Astronomica. [Primvm Mobile. Ed. nova, ab innumeris mendis vendicata et Instrvmentis mathematicis Aucta á Gvilielmo Blaev. *Amst.* 1633 (Primi Mobilis Tomus primvs de doctrina Sphærica in quinque Libros distributa. *Amst.* 1632; — Tomus

---

1) In de voorrede zegt hij, dat dit eene uitvoeriger bewerking is van den sub 8 door ons vermelden arbeid, die uitverkocht was. Caeterum prima editione passim per Germaniae Galliaeque Academias (ut de Italis taceam) sparsa & dificientibus sensim exemplaribus Typographus Elzivirius de vulganda deinceps Arithmetica & Geometria me compellavit.

2) *De Fortificatie ofte Sterckten-Bouwinghe*, door prof. Bierens de Haan afzonderlijk vermeld (noot 29), is een onderdeel van dit werk.

secvndus qvo Astrolabii Particularis & Catholici Fabrica et vsvs sex Libris explicatur. *Amst.* 1632. Tomvs Tert vs De Historia Astronomica Tribus Libris comprehensa. *Amst.* 1632. De Theoria et motv solis Liber singvlaris. *Amst.* 1633.)] 4o.

15. Manvale Arithmeticae & Geometriae Practicae, In het welcke Beneffens de Stockrekeninge ofte Rabdologia Nepperi, cortelijck ende duydelijck t'ghene den Landtmeters ende Ingenieurs, nopende het Landt-meten ende Stercktenbouwen nootwendich is, wordt gheleert ende exemplaerlijck aengeweesen. *Tot Fran. Ghedruckt by Uld. Balck* 1633. 8o. *Hiervan komt eene titeluitgave voor: Tot Amst. Bij H. Laurentsz.* 1634. *Item* „De tweede Editie gecorrigeert". *Fran.* 1646. 8o.

16. *In de* Chronique van Vrieslant, *van Winsemius, vindt men eene kaart van Friesland*, „ex mathematicis Observationibus D. Adriani Metii et Gerardi Freitag deducta — Incisa á Petro Harlingense 1622.

17. *In de* Bibliotheca Oiseliana, *p.* 374, *no.* 2. *komt voor:* Globus, sive Sphaera coelestis (*cujus horizontis diameter pedem unum et dimidium aequat*) summo studio, summaque industria Adr. Metii ad abacos Tych. Brahé consignata, edente Io. Jansonio. 1648.

Henricus de Veno (de Veen, van der Veen), tweede zoon van Laurens de Veno, secretaris, later lid der vroedschap van Leeuwarden, en Jantje Gerrits Mamminga, werd den 13 Mei 1591 als *Phil. Ling. et Theol. Stud.* te Franeker ingeschreven. Onder Henr. Anton. Nerdenus hield hij den 22 Mei 1596 eene *Disputatio Theol. de usuris* [1]). Toen wa hij reeds *Magister*, de titel van hen, die bij de philos. faculteit doctoreerden. De regten en medicijnen werden tevens door hem beoefend, zoodat hij daarin ook den doctoralen graad heeft verworven. Zich in 1599 als advocaat te Leeuwarden hebbende gevestigd, kwam hij bij de Ged. Staten spoedig in aanmerking om Lydius als Theol. Prof. op te volgen. Jo. Arcerius en Henr. Antonides drongen echter namens den Senaat met goed gevolg aan op de benoeming van Fr. Junius, »hoewel zij op de persone van Dre Veno niet vele hadden te seggen, anders dat hij een jonghman was, die hem principalijcken in jure ende Medicina geoeffent, ende noit geen *specimen* in Theologia . . . . g' exhibeert hadde, ende daeromme soo vruchtbaerlijcken deselve professie niet soude cunnen bedienen, als de voorss. Junius" [2]). Ofschoon deze kans hem voorbij ging, werd hij, op ƒ 600 tractement, den 23 Sept. 1602 als *Prof. Ethices et Physices*, en mitsdien tot een nieuwen leerstoel, beroepen.

Op den titel eener *Diss. polit. de Magistratu* [3]), door Henr. à Weerdum

---

1) Coll. *v. Br.* no. 12.

2) *R. G.* 18 *Sept.* 1601.

3) Deze dissertatie is zeer belangrijk voor de kennis van 't geen men destijds

in 1606 onder hem verdedigd, wordt de Veno *Academicæ Philosophiae propugnator ac Professor celeberrimus* genoemd. In zijne hier aangewezen rigting verschilde hij dus van Lollius Adama, die Aristoteles aanhing. Hij liet ook niet na in theses onder zijn praesidium de Aristotelici aan te vallen [2]). Hierdoor schijnt hij zich het ongenoegen der meeste collega's op den hals te hebben gehaald. Terwijl hij in 1609 het rectoraat bekleedde, brak er althans een storm los, die daarin ongetwijfeld zijn oorsprong had. Lycklama, Faber, de Adama's, Metius en S. Arcerius klaagden hem en hij hen wederkeerig bij Gedep. Staten aan, met dit gevolg, dat de Veno werd afgezet, maar ook de tractementen van Aug. Adama, Metius en Arcerius, met *f* 100 werden verminderd [3]). Eene commissie, ten volgenden jare door de Gedep. Staten afgevaardigd om de partijen te vereenigen en bij wel slagen de Veno weder voor één jaar in zijne betrekking te herstellen, schijnt geen gunstig gevolg verkregen te hebben, want den 28 Jan. 1611 is hij eerst weder op *f* 500 tractement voor één jaar aangenomen, op voorwaarden, 1° van zich naar de academiewetten te zullen gedragen; 2° dat hij zou „lesen ende doceren *horâ pomeridiana moralem* ofte *naturalem philosophiam Aristotelis*, ende hem soe in *docendo* als *disputando* wachten van subtile parerges ende quaestiën, oock van contumeliose daden ende woorden", en 3° „holden ende helpen onderholden *tranquillitatem academicam*, ende hem wachten van eenige correspondentie t'holden met studenten, het sy in de burse ofte

---

onder de *politica* verstond. Publiek regt werd toen nog niet onderwezen als een zelfstandig deel der regtswetenschap, maar ten deele begrepen onder de politica, als een philosophisch onderwerp. Zoo vindt men, na de beschouwingen over 't geen een magistraat is, in deze dissertatie de volgende vragen behandeld: 1o. An liceat magistratui bellum legitimum gerere? 2o. An religio subditorum seu cultus Dei ad curam magistratus pertineat et an magistratus sit custos utriusque tabulae Decalogi? 3o. An necessarium sit ut magistratus sit peritus artis medicae, cum debeat curam gerere sanitatis corporum subditorum? 4o. An etiam illud, quod Reip. noxium non est à magistratu aboleri debeat? 5o. An magistratus subditis, an vero subditi sint magistratui dati? 6o. An foemina ad imperium admittenda? De eerste en de tweede vraag worden bevestigend, de derde, vierde en zesde ontkennend beantwoord van de vijfde het eerste toegestemd. Voorts worden verscheidene vragen over den besten regeeringsvorm en over de verkiezing van overheden behandeld, waaronder: An divites pauperibus praeferendi sint? An in eligendo magistr. corporis etiam statura spectanda, enz.

Het boekske levert mitsdien eene belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van het hooger onderwijs in die dagen. Bij het Fr. gen. is een ex. voorhanden. Vgl. over het onderwijs in de politica, in tegenstelling van het jus publicum, de Oratie van Ulr. Huber, qua disseritur *quamobrem jus publicum olim in Academia nostra professione publica non sit honoratum. Opera min.* I. 75.

2) B.v. in *Quaestiones illustres ex tota philosophia conquisitae*, door Hier. Fred. Isbrandi, van Groningen, ten jare 1606 *pro gradu doctoris* onder hem verdedigd.

3) *G. R.* 12, 18 *Dec.* 1609, 15 *Jan.* 1610.

daer buijten", enz. Een groot aantal studenten had nl. partij voor de Veno getrokken en kon met moeite door den Senaat in toom worden gehouden. Gelijktijdig zagen de drie bovengenoemde professoren zich in hunne vorige tractementen hersteld. Misschien is het privaat onderwijs in de logica, dat de student Stellingwerff ten jare 1608 gaf, niet zonder invloed op deze oneenigheid geweest. Stellingwerff, misschien een geliefd leerling van de Veno, was een hevig tegenstander van de Aristotelische philosophie, gelijk wij zagen, I. 335.

De „professor celeberrimus", die dus — hoe onvoorzichtig en aanmatigend hij zich ook moge hebben gedragen — eigenlijk het slagtoffer werd van eene rigting, die veel bijval vond onder zijne leerlingen, maar niet in harmonie was met de Calvinistische leeringen, overleed den 22 April 1613, tot welken tijd hij zijne betrekking heeft behouden.

Zijne eerste vrouw Moederke Cnoop, met wie hij den 16 Mei 1606 in den echt was getreden, was hem, met hun eenig zoontje, spoedig ontvallen; de tweede, Hiltje van Aijlva, schonk hem een dochtertje, en huwde later met Jr. Wijtze van Beyma.

Vriemoet, p. 118—118; Add. p. 3, 19.

Raphael Clingbijl werd in 1603 tot hoogleeraar in de ontleedkunde benoemd, naast Auletius, tot dusver den eenigen professor in de medische faculteit. Hij was in 1569 te Rinsumageest, waar zijn vader predikant was, geboren, en vervolgens aan de school te Bolsward, onder den rector Joh. Fungerus, opgeleid [1]). Den 10 Mei 1589 te Franeker student geworden, beoefende hij onder Auletius de plantkunde, de beginselen der anatomie en de geneeskunst. Daarna bezocht hij de academiën te Wittenberg, Padua en Bazel. Ter laatstgemelde plaats promoveerde hij. Teruggekeerd begaf hij zich met Anske Berstwerd, eene weduwe, in den echt en vestigde zich te Enkhuizen, waar hij met grooten bijval practiseerde, en tevens aan het hoofd der Latijnsche scholen geplaatst werd. Om redenen van gezondheid, weinige jaren later met der woon naar Franeker vertrokken, werd hem in 1603 de bovenvermelde leerstoel aangeboden.

Sedert den dood van Auletius in 1606 bleef hij weder de eenige hoogleeraar in zijne faculteit, tot dat een vroege dood hem den 25 Maart 1608 aan vrouw en kinderen ontrukte. Aan zijn vriend en ambt-

---

1) Niet te Franeker, zooals Vriemoet opgeeft, voorbijziende, dat Fungerus destijds te Bolsward, en veel later te Franeker rector was. Vgl. Gab. de Wal, a. w. Ann. p. 71.

genoot Sixtus Arcerius, *Med. Dr. et Ling. Graecae Prof.*, was alleen de uitlegging van Hippocrates opgedragen, zeker ten behoeve van hen, die zich voorbereidden tot de medische studiën. Het behoeft niemand te verwonderen, dat Clingbijl alleen de faculteit in een zoo korten tijd niet tot bloei kon brengen, al ware de staat zijner gezondheid ook beter geweest.

Van de weinige leerlingen destijds heeft hij maar één tot Med. Dr. bevorderd, namelijk Paulus Arcerius, conrector te Dokkum. Onder zijne leiding heeft Pierius Winsemius o. a. in 1606 *Controversiarum medicarum decades duae* aan een dispuut onderworpen, bij de inzage waarvan ons bleek, dat de werken der Fransche geleerden Laur. Joubert, Andr. Laurent en Joh. Fernel, der Spaansche medici Thom. Roder à Vega en Fr. Valesius, met die van Fr. Vesalius, den weg naar Franeker hadden gevonden.

M. Lyclama á Nyeholt, *Orat. fun. quam memoriae D. Raphaelis Clingbyl dixit. Franeq.* 1608 (waarachter een *Epicedion Graeco-Latinum* van S. Arcerius, en eene *Elegia in obitum*, van Tim. Faber); Vriemoet 119—121; Banga I, 192, 193; zijn grafschrift in Blancardi *Panej.* 80.

Marcus Lijcklama à Nijeholt. Na het vertrek van Van den Sande benoemden de Ged. Staten (25 Mei 1604) twee professoren, nl. Lycklama, een Friesch edelman, sedert 1597 advocaat te Leeuwarden, afgevaardigde ter S. G., en Dominicus Arumaeus, buitengewoon hoogleeraar te Jena [1]), twee leerlingen van Henr. Schotanus, die in hetzelfde jaar (1593) te Franeker aan de academie gekomen en daar dischgenooten en slaapkameraden waren geweest. De onderhandelingen met den laatste gevoerd leidden niet tot diens overkomst; Lijcklama werd daarentegen den 21 Junij 1604 geintroduceerd als *Prof. Pandectarum.*

Zijn vader Meine Lijckles, substituut-grietman van Weststellingwerf, later raadsheer, had hem aan de triviale scholen te Leeuwarden, onder Io. Fungerus, voor de academie doen opleiden. Marcus schijnt in zijn vierde academiejaar te Heidelberg gepromoveerd te zijn, althans hij is daar den 19 Mei 1596 ingeschreven.

Terwijl hij als lid der Algem. Staten in April 1604 de bemagtiging van Yzendijke en andere sterkten in Vlaanderen bijwoonde, beijverde

---

1) Men zie over dezen Frieschen geleerde Gab. de Wal, a. w. annot p. 199 sqq. en de daar aangehaalde schrijvers, bij welke nog gevoegd kunnen worden J. C. Zeumeri *Vitae Professorum Jenensium.* Jenae 1711, Cl. II, 64. Rector en professoren hebben bij den magistraat zeer op medewerking tot zijne benoeming aangedrongen. *Fran Arch.* no. 472.

J.H. v.d. Heyden Lith. Steend. v. P. Blommers, te 's Hage

M. Lyclama

zijn boezemvriend Jo. Saeckma, die ook te Franeker en Heidelberg had gestudeerd en nu raadsheer te Leeuwarden was, zich zeer om hem te Franeker op den katheder te helpen, en zulks met gunstigen uitslag, zooals wij zagen[1]). Lijcklama verwierf zich den naam van een uitstekend en oorspronkelijk jurist. Inzonderheid maakte zijn bundel verhandelingen over verschillende rechtspunten, onder den titel *Membranarum Libri VII* (Fran. 1608, 1609, Jenae 1624, Leov. 1644) veel opgang. Hierop liet hij volgen *De jure studiosorum.* Fran. 1609; *Sermo forensis de heredis institutione in legitima et re certa ad Ant. Fabrum*, ib. 1612. *De ineunda rei debitae aestimatione liber*, *Comment. ad L. Vinum* 22 *ff. de reb. cred.*, ib. 1610, Leov. 1644. Van de disputen onder zijne leiding gehouden kwamen ons onder de oogen twee, ten vervolge op die van Schotanus over den Codex (zie boven blz. 43), en *Illustres quaedam juris controversi positiones ex materia Emtionis—Venditionis collectae*, *quas propos.* Edz. Jac. Clant. Fran. 1606.

Ten jare 1610 verliet hij den katheder om grietman van Ooststelling te worden; in 1623 volgde hij zijn broeder op als grietman van Weststellingwerf. Daar hij, kort na zijn aftreden, in 1610 tot Curator werd benoemd, bleef hij met de academie in betrekking. Zijn volgende loopbaan was hoofdzakelijk aan de behartiging van de algemeene belangen des lands gewijd, want spoedig zag hij zich wederom naar de S. G afgevaardigd. Ter zake van de Alliantie met Venetie in 1620 genoot hij als Voorzitter van Hunne H. M. tijdens de ratificatie de eer door den Pregradi of Raad dier Republiek, tegelijk met Dan. Heinsius, tot Ridder van St. Marcus te worden geslagen, waarvan de insignia door den gezant Marco Antonio Morisini bij diens overkomst in 1623 werden medegebragt [2]). In 1621 sloot hij te 's Hage een verbond met Denemarken, naar aanleiding waarvan hem met Reinier Pauw en Rutger van Haersolte nog eene buitengewone zending werd opgedragen [3]).

Inmiddels liet hij de studie der regtswetenschappen niet varen.

---

[1]) In de Coll. *v. Br* bevinden zich een onuitgegeven Latijnsch vers van M. L. op Saeckma, van 1594; voorts een brief uit Heidelberg over zijne bevindingen aldaar; een gedagteekend »In de vloote voor Isendijck, 24 Aprilis 1604,» over zijn kans op het professoraat; voorts brieven over academie- en staatszaken, de laatsten uit den Haag geschreven, te zamen 26 stuks, 1596—1624.

[2]) Dit deelt Meursius mede, *Athenae Batavae*, p. 215, zonder hierbij het jaartal te voegen. De ratificatie had echter in 1620 plaats, waarna de gezant van Venetie eerst in 1628 zich herwaarts begaf. Zie Mr. de Jonge, *Nederland en Venetie*, 's Grav. 1852, blz. 109, vv, 162, bij wien wij van de onderscheiding aan Heinsius en Lijcklama te beurt gevallen geen gewag vonden gemaakt.

[3]) Vgl. over de strekking van het bedoelde tractaat van 9 Aug. 1621, dat door den Deenschen Koning niet werd bekrachtigd, Wagenaar, X, 427.

Dit getuigen zijne latere werken, nl. *Oratio de professore juris*, Fran. 1616; *Anton. Mercatoris* (pseudoniem) *pro Jac. Cuiacio Operae gratuitae de condictione furtiva, adversus operas Ant. Fabro . . . subsidiarias*, L. B. 1616; *Benedictorum libri IV*, L. B. 1617.

Uit zijn huwelijk met Perk van Goslinga sproten geene kinderen. Hij overleed den 9 Aug. 1625, en werd te Nijeholtpade begraven.

Vriemoet, p. XLI, 121—126, Add. p. 3, 4, 20. Ulr. Huberi *Opera min.* I, 131, 132; Paquot I, 435, 436; Scheltema, *Staatk. Nederland.* II, 42, 43, Gab. de Wal, Ann. p 208—218, 448, van Sminia, *Nieuwe Naaml. v. Grietm.* 393, 394; Jo. Fungerus, *Sylva Carminum*, Fran. 1607, p, 10.

Sixtus Arcerius. Na den dood van Jo. Arcerius deden de Franeker professoren stappen bij Gedep. staten om zijn zoon Sixtus, destijds legerarts, de vacante plaats te doen innemen. De Gedeputeerden antwoordden echter, dat de bevoegdheid tot het benoemen van professoren hun bij eene resolutie der Staten ontnomen was, en hiermede dus tot den e. k. Landsdag gewacht moest worden [1]). Er waren misschien aanmerkingen gemaakt op hunne benoemingen van Lycklama en Arumaeus, ongeacht de S. R. 20 April 1591 (Zie Dl. I, 28), want toen de Staten den 20 April 1605 Sixtus Arcerius tot Ling. Graecae Prof. benoemden, werden de benoemingen van de beide eerstgenoemden nog goedgekeurd, ofschoon Lycklama al bijna een jaar in functie was.

Sixtus, geboren te Franeker den 13 Dec. 1570, ontving eerst aan de Latijnsche school te Leeuwarden zijne opleiding, daarna aan die te Utrecht, en zulks tengevolge van de verwisseling van standplaats zijns vaders. Toen deze in 1589 te Franeker als hoogleeraar optrad, werd de zoon daar dadelijk student, met het voornemen om zich aan de beoefening der geneeskunde te wijden. Gelijktijdig zette de veelbeloovende jongeling de kritische beoefening der oude letteren, inzonderheid die van het Grieksch, met ijver voort, en wel ten huize zijns vaders, gemeenschappelijk met uitstekende commilitones, zooals zijn oudere broeder Johannes, Gothfr. Sopingius, Jo. Isaäc. Pontanus, Adr. Metius, Raphaël Clingbijl, Thom. Herbajus en Sibr. Siccama, die allen in de wetenschappelijke wereld genoeg bekend zijn geworden [2]).

---

[1]) *R. G.* 30 *Oct.* 1604.

[2]) Illi collegium et societatem studiorum inierant certis poenis legibusque· Ita

Prof. Alardus Auletius was zijn leermeester in de geneeskunde. Sixtus bezocht echter, om zich verder te bekwamen, ook de academien te Leiden, Douai, Leuven en Parijs, en promoveerde na zijn terugkeer te Franeker in 1596.

Spoedig werd hem aan het Hof van graaf Willem Lodewijk de opvoeding van een paar neven des Stadhouders toevertrouwd. Daarbij oefende hij te Leeuwarden de geneeskundige practijk uit. Vervolgens bezorgde zijn beschermer hem op gunstige voorwaarden eene aanstelling als legerarts, in welke hoedanigheid hij verscheidene expeditien heeft medegemaakt, tot dat hem in 1605, gelijk wij zagen, de leerstoel voor het Grieksch ten deel viel. Hieraan werd de uitlegging van Hippocrates verbonden.

Van zijn academisch onderwijs zijn geene berigten tot ons gekomen, maar dat hij een geleerd taalkundige was moet kunnen blijken uit de beide werken, die hij uitgaf, nl. *Aeliani et Leonis Imp. Tactica, c. nova versione et animadversionibus*, L. B. 1613, en *Cl. Galeni Pergameni Paraphrastæ Menodoti ad Artium liberalium studium capessendum oratio adhortatoria. Item, quod optimus Medicus, nisi etiam Philosophus, non sit. Ex interpretatione nova, cum Notis ejusdem, in quibus partim textus Graecus emendatur, partim illustratur.* Fran. 1616.

Veel verdriet baarde hem de misschien onregtvaardige doch spoedig opgeheven straf van tractementsvermindering, die hem, om dezelfde redenen als aan Metius, naar aanleiding van de geschillen met de Veno (zie blz. 72) was opgelegd, want aan Saeckma schreef hij nog in 1617, zeer ontmoedigd door den langen duur en ongunstigen loop eener procedure tegen de erven Sternsee over eene doctorsrekening: Sed utinam nunquam pedem fixissem hic! Non eam expertus essem ignominiam ac jacturam, quae mihi, quoad vivam, cordolium faciet. Alii per vim eripuere, quod publico patriae sigillo decretum fuit stipendium, ab initio Professionis, quam obeo, et (audebo dicere) cum honore (invideat quisquis est); Alii praeter fas, et omne aequum, quod mihi debetur, nunc detinent. Quid tandem mecum fiet misero? [1]).

Achttien jaren werden hem ter vervulling zijner betrekking gegeven,

---

Arcerianae aedes domicilium Musarum erant, plusque privata exercitia proderant, quam quorundam lectiones publicae. Siccama, *de vita et morte G. Sopingii*, p. 3, 4. Aan dit gezelschap herinneren ook de inscriptien, die Pontanus gaf in de Albums van Arcerius, Herbajus en Sopingius, alsmede die van Sopingius in 't Album van Pontanus, in diens *Poematum libri VI.* Amst. 1634, p 140, 143, 260.

[1]) Coll. *v. Br.* no. 192.

want hij overleed, ongehuwd, den 1 Aug. 1633, ruim 52 jaren oud. Prof. Amama hield de lijkoratie; zijn jongere broeder Paulus en zijne zuster Jacquelina wijdden aan hem een epitaphium in de St. Maartenskerk.

Vriemoet, 127—132; Banga, I, 192, 193; zijn grafschrift in Blancardi *Paneg* 82; *Coll. Monum.* 434.

Timaeus Faber. Schotanus overleed ruim een half jaar, nadat Lycklama was opgetreden, zoodat deze als de eenige hoogleeraar in de regten overbleef. Dom. Arumaeus schijnt nog altoos eenig uitzicht op zijne overkomst gegeven te hebben, want in het begin van 1605 benoemden de Staten hem op nieuw, en derhalve drongen de Gedeputeerden ernstig bij hem aan om de roeping optevolgen, ten minste een bepaald antwoord te geven, vermits zulks, nu Schotanus ook al aan de faculteit ontvallen was, in het belang der academie dringend werd gevorderd [1]). In Februarij bevorens was hij echter te Jena tot gewoon hoogleeraar benoemd. Om dat doel te bereiken zal hij de Friezen misschien wat aan de praat hebben gehouden. Inmiddels liet men andermaal niets onbeproefd om Dion. Gothofredus, die 10 maanden geleden naar Heidelberg verplaatst was, op de meest verlokkende aanbiedingen overtehalen tot het verwisselen van zijn leerstoel met dien van Franeker. Deze pogingen bleven echter even vruchteloos als te voren [2]). Daarop werden in het begin van 1606 onderhandelingen aangeknoopt met Joh. Althusius, vroeger hoogleeraar te Herborn, nu Syndicus der stad Emden [3]). In eene bijeenkomst met gecommitteerden te Bellingwolde schijnt hij beloofd te hebben de benoeming op een tractement van *f* 1000 te zullen aannemen, maar ook Althusius kwam niet [4]).

Intusschen slaagde men naderbij gelukkiger bij Timaeus Faber, (Tjomme Riemers Smid), advocaat te Leeuwarden, waar hij ook (1578)

---

1) *R. G.* 13 *Mei* 1605.

2) *R. G.* 19, 27 *Junij*, 4, 6 *Julij*, 7 *Sept.*, 9 *Dec.* 1605. Men bood hem *f* 1500 tractement, vrije woning en turf, restitutie van alle transportkosten, met uitzigt op pensioen voor zijne weduwe. Dat de Keurvorst, ondanks de bemoeijingen van onzen gezant Brederode, hem geen ontslag wilde geven, daar hij nog maar kort te Heidelberg stond, wordt aannemelijk uit een schrijven van G. d.d. 11 Aug. 1605, aan de curatoren. Coll. *E.*

3) Vgl. over zijn leven en werken I. F. Juglers *Beyträge zur Jurist, Biographie.* II, 240. Hij overleed in het 81e jaar zijns levens, den 12 Aug. 1638.

4) *R. G.* 29, 30 *April*, 24 *Mei* 1606. Hoewel men inmiddels Faber reeds had benoemd, werd Althusius den 27 Maart 1607 nog aan zijne belofte herinnerd, met verzoek om de professio Juris te aanvaarden. *Fran. Arch.* no. 625.

geboren en vervolgens aan de Latijnsche scholen was opgeleid. Sedert 1597 had hij te Franeker onder Schotanus en van den Sande, daarna te Leiden onder Bronckhorst, gestudeerd, met een zoo grooten ijver, dat hij zich zelfs geen behoorlijke nachtrust gunde. Toen voorspelde men al, dat hij eens een katheder zou beklimmen. Na in 1603 te Leiden de laurea doctoralis te hebben verworven, wijdde Faber zich met succés te Leeuwarden aan de regtspraktijk. In het laatst van September of begin van October 1606 aanvaardde hij het professoraat [1]). Hoewel zijne gezondheid tengevolge van bovenmatig studeren zeer had geleden, en 't hem was aantezien, dat hij zwak was, heeft de academie hem toch 17 jaren mogen bezitten. Even als Schotanus, onderwees hij hoofdzakelijk de Instituten. Tot leiddraad voor de aanvangende leerlingen bewerkte hij *Disputationes anniversariae ad quatuor libros Institutionum Imperialium*, Fran. 1609, 1612, 2 part., die ook aan andere academien in trek kwamen, en zoodoende althans vier herdrukken beleefden [2]). In zijne voordragt paarde zich helderheid aan beknoptheid. Met beleid wist Faber het oordeel zijner leerlingen zelfstandig te vormen, zoodat zij, zonder op gezag van anderen te steunen, regt en wet uit de bronnen leerden verklaren [3]). Corypheeën der wetenschap, als Huber, Vinnius en van Bijnkershoek, hebben aan 's mans geleerdheid en scherpzinnigheid den regtmatigen lof gebragt. Vruchteloos hebben de Groningers, bij de oprigting hunner hoogeschool, hem een leerstoel aangeboden. Hij overleed den 18 Sept. 1623, nadat zijne vrouw Titia Lammerts, eene dochter van den Leeuwarder burgemeester Adje Lammerts, hem kort te voren was ontvallen. Zij lieten ééne dochter na.

H. Bouricii *Oratio funebris in Obitum, D. Timaei Fabri, accesserunt Epidecia* (nl een *Epicedion* van P. Winsemius van 12 blz. en *Epicedia* van P. Knyf, I. U. D.) Fran. 1623; Huber, *Ausp. Dom*. 182; Vriemoet, 183—188; Paquot, II, 58; G. de Wal, Ann. 214—219; L. Aetsema, p. 67; Io Fungerus, *Sylva Carminum*, Fran. 1607, p. 2.

---

1) Vriemoet meende dat Faber in 1607 hoogleeraar werd. In het archief der academie is echter onder de missives van Gedep. Staten een brief van den Senaat, van 9 Oct. 1606, houdende o. a., dat sommige studenten »hen vervordert hebben bij de introductie D^ris^ Tzommeri Fabri sulcken getier ende ongeruchte midden in de vergaederinge ten aensien ende bijwesen van de Heeren Feytzma ende Hillama te maken".

2) L. B. 1612, 1615. Franeq. 1622, Lips. 1694. Zijn eerste werk was *Annotationum liber unus, quo varia juris civilis loca explicantur et conciliantur*. Fran. et Amst. 1608. Aan de Leidsche uitgave der *Disputt. anniversariae* van 1615 is toegevoegd zijne *Quaestionum illustrium sive Annotationum selectarum — diatyposis*.

3) Quicquid subsecivi ocii a professione et gravioribus studiis impetrabat, amicis aut clientibus impertiebatur, conjungebatque duo difficillima, profitendi dexteritatem, cum solertia Patroni. Bouricius, *Orat. fun*. p. 18.

Augustinus Lollius Adama, oudste zoon van prof. L. Adama, was een uitstekend leerling van de school te Dordrecht, terwijl Joachim Orydrius, volgens een ander berigt, Lollius Adama, daar Rector was. Den 4 April 1589 werd hij student in de geneeskunde te Franeker. Auletius was dus zijn leermeester. Tevens beoefende hij de oude letteren, en bezocht vervolgens buitenlandsche academien. Waar hij tot Philos. et Med. Doct. is bevorderd, bleek ons echter niet [1]).

Sedert het begin van 1600 tot het einde van 1602 was Adama Lector tertianorum of conrector te Utrecht [2]); den 26 December 1602 werd hij op *f* 400 tractement, vrije woning en transportkosten, tot Rector te Kampen aangenomen voor zes jaren, van welke de laatste drie opzegbaar waren. Den 18 October 1605 is hem zijne betrekking tegen Paschen e. k. dan ook opgezegd, en Wolfgang Marcus Gualtherus den 4 Oct. 1606 tot zijn opvolger benoemd [3]). Of hij nu nog tot October 1606 in functie is gebleven, weten wij niet; wel bleek ons, dat hij in 1607 als geneesheer te Leeuwarden was gevestigd en moeite deed om ópvolger te worden van den Rector Jo. Fungerus, die naar Franeker was vertokken [4]). Gelijk bekend is, werd Edo Neuhusius echter benoemd. Na Clingbijl's dood benoemden de Staten hem (*S. R. 10 April 1608*) tot Med. Prof., „om 't goede rapport hun gedaan ende mede om die goede kennisse die (zij) selffs hebben van zijn persoon".

Vond hij de faculteit niet in bloei, — in de eerste jaren gelukte het hem ook niet haar opteheffen uit dien toestand. Naar aanleiding van de twisten met de Veno verminderde men den 18 Dec. 1609 zijn tractement van *f* 500 immers nog met *f* 100, op den vrij zonderlingen grond, „dewijl deselve Adama maar twee auditores heeft". Een jaar later is die harde maatregel echter opgeheven.

---

[1]) Et cum hic meus literas coluerit et humaniores quam humaniss. extraque Patriam judicijs Academiarum publicis ornatus, Harlinganus vero conrector nulla liberali institutione perpolitus, nedum Graeca... Zoo schreef zijn vader over hem aan Saeckma. Coll. *v. Br.* nr. 195.

[2]) Ekker, blz. 81.

[3]) Ons uit de archieven van Kampen medegedeeld door den archivaris Mr. J. Nanninga Uijtterdijk.

[4]) De aangehaalde brief van zijn vader, die, ofschoon zonder jaartal, kennelijk tot 1607 moet gebragt worden, omdat daarin sprake is van Saeckma's aanstaand vertrek als buitengewoon afgevaardigde naar den Haag (zie Sickenga, blz. 168), strekte om Saeckma's invloed te verwerven ten behoeve van Augustinus. Hij beklaagt zich, dat Bogerman hem niet wilde helpen, en den minder bekwamen conrector te Harlingen begunstigde. Dat Augustinus le L. was, volgt uit de gebezigde woorden: de filio meo *istic* (daar waar gij zijt) Dr. Augustinus; en: filius vero in *ista* Rep. civium onera sumptusque tolerat, *sine conditione, praxique tenuiore.*

Onder Clingbijl vonden wij in 1605 twee, in 1606 vijf, in 1607 twee medici ingeschreven, onder Adama in 1608 en 1609 geen enkele, althans voor zoover dit vak bij de namen in het album staat aangeteekend. Van Junij 1610 tot December 1615 tellen wij daarentegen ten minste 25 medische studenten in 't album, van welke er velen door Adama zijn gepromoveerd, o. a. Joh. Crellius, van Dordrecht, van wien Banga gewaagt (blz. 294), Barthol. Bachovius, van Gulik; Theod. Dammius, van den Briel, Petrus en Jacobus Lansbergen, twee Zeeuwen [1]), Henricus en Gellius Schotanus. Petrus Schotanus à Sterringa, een zijner verdienstelijkste leerlingen, was in 1615 de laatste, die door hem is gepromoveerd [2]).

Wanneer men het album academiae verder raadpleegt, dan blijkt het, dat Adama, terwijl hij in 1615 Rector Magnificus was, den 24 November nog eigenhandig een student heeft ingeschreven en daarop onmiddellijk de namen heeft vermeld van vijf, die in dat jaar gepromoveerd waren; dat onze Rector daarna, van af den 6 December tot aan het einde van het academiejaar door maandelijksche Praesides werd vervangen. Winsemius vermeldt in zijne *Chronique*, dat Adama in 1616 overleed. Wat kan er dan tegen het einde van 1615 met den hoogleeraar zijn voorgevallen? De *Acta Senatus* verspreiden daaromtrent geen licht. Prof. van der Linden, die in 1644 eene volglijst van Rectoren (*Fasti Rectorales*) aan het album toevoegde, schreef achter den naam van Adama: *Quo sub anni exitum loco moto fuere deinceps menstrui Praesides.* Op deze woorden alleen steunt het berigt van Vriemoet, dat onze Adama als Rector en hoogleeraar zou zijn afgezet; doch waarom? Gravi, ut facile cogites, de caussa, quae vero nos latet, zegt hij. Had Vriemoet nu maar bedacht, dat de bevoegdheid om een hoogleeraar af te zetten bij Gedep. Staten berustte, dan zou hem gemakkelijk hebben kunnen blijken, dat hun Resolutieboek daaromtrent niets behelsde, en Adama gevolgelijk niet afgezet kon zijn.

Wij waren gelukkiger dan van der Linden, Vriemoet en Dr. Banga, want wij vonden onder de losse bescheiden in het academie-archief, het authentiek procesverbaal, waardoor de zaak wordt uitgemaakt [3]). Woordelijk luidt het aldus:

Den 3 10bris 1615, nae dat ten versoecke Magnifici D. Rectoris convoceert waervan alle

---

1) Zie over hen de la Rue, *Geletterd Zeeland*, 247, 248.

2) Deze schreef een *Compendium ex Galeni libris de locis affectis conscriptum*, Fran. 1616; en *Speculum Luis pestiferae, in quo causae, signa, accidentia et curatio tam praeservativa quam curativa ob oculos ponuntur.* Holmiae 1621.

3) Acta inter Dominos Professores et D. A. Adama", in het Dossier *Stukken de Privilegien enz. raakende. B.*

Heeren Professoren, sijn in Curia Academica gecompareert DD. Busius, vice Ex-Rector, Maconius, I. Andreae, Drusius, Metius, Arcerius ende Leontius, Alwaer d voorschr. Rector D. Adama heeft verclaart hoe hij van voerscheiden enormiteit worde geinsimuleert bij den E. Heeren Professoren, welcker hij hem evenwel merendeels niet schuldich en weet noch en achtet. Euenwel alsoo hij daechelijckes grooter ende grooter molestien heeft, soo met het Rectoraat als met de conventen, dewelcke hij, vermits sijn suachheit niet bestand is te vordraegen, versoeckt hij nu ende mits desen, dat hij bij het Collegie van de E. Heeren Professoren hijer tegenwoordich mach worden ontslagen, als mede dat hij van den conventibus mach worden geëxcuseert voor een tijtlanck, versoeckende euenwel de fauoir, aliantie ende goede vrientschap met de selue Heeren Professooren sijn collegis, gelijck hij sich wederomme tegens hoerluijden presenteert ende belooft aller der seluer eere ende goede naeme ten allen tijden helpen voertestaen ende verdedigen.

Hijer op is geresolueert, dat de Heeren Professoren, van gelijcken verclaeren gemelten Rectorem met alle vrientschap willen bijegenen, hem ende sijn eere helpen defendeeren, ende voor hem intercederen bij gelegentheit nae behoeren. Is hem volgens accordeert sijn vordere versoeck ende hij van het Rectoraat ontslaagen, gelijck hem oock is geeonsenteert, dat hij, tot renocatie des Collegij, van den Conventen sall sijn bevrijet. Ex decreto et mandato Senatus Academiae voluntateque Domini A. Adama nominati, scripsi subscripsi Secretarius Academiae Franekeranae anno, die loccque quibus supra.

BROERIUS AB HANNIJA.

De beschuldigingen, die tegen Adama waren gerezen, betroffen waarschijnlijk het niet nakomen van zijne verpligtingen als Rector, of de gebrekkige handhaving van zijn gezag in een tijd, waarin de burse en de conventicula nationalia zoo veel te doen gaven. Dat het beroep op eene zwakke gezondheid zijnerzijds niet werd voorgewend om van het rectoraat en van het bijwonen der Senaats-vergaderingen verschoond te worden, en de man dus werkelijk lijdende was, mag men gaaf aannemen uit de omstandigheid, dat Adama in het begin van 1616, dus zeer kort daarna, is overleden. Zijn opvolger Winsemius werd immers reeds den 14 Maart 1616 benoemd.

Adama heeft ook een goeden naam nagelaten. Prof. Verhel, die student werd te Franeker in 't jaar, waarin Adama gestorven is, herdacht hem ten jare 1639, in de lijkrede op Winsemius, immers in de volgende bewoordingen: Obiit Anno 1616 Vir Clarissimus Doctor Augustinus Adama, in celebri hoc Athenaeo Medicinae Professor facundus aeque ac judiciosus, eruditione clarus. — Het was ons aangenaam, dat wij het weinige, dat Vriemoet van hem wist medetedeelen, konden aanvullen; nog meer verheugde het ons, dat wij dezen hoogleeraar konden zuiveren van een blaam, die door een enkel los woord van van der Linden op hem was geworpen en blijven rusten.

Paulus Buis. Wij hebben gezien hoe er ook na de benoeming van Tim. Faber pogingen werden aangewend om Althusius tot de overkomst te bewegen. De Gedeputeerden schijnen zelfs tot na het vertrek van Lycklama, zich gevleid te hebben nog met hem te zullen slagen, totdat op inlichtingen van Sibr. Lubbertus, dat de Emder Syndicus er van af zag, den 7 Sept. 1610 besloten werd tot de benoeming van Paulus Buis. Deze Zwollenaar was den 12 Mei 1593 aan de Franeker academie gekomen en alzoo een leerling geworden van H. Schotanus. Exercitii gratia verdedigde hij onder dezen den 5 April 1595 *Theses (29) de acquirendo rerum dominio jure gentium*, Fran. 1595. Buis bezat den graad van Licentiaat. Of hij dien te Franeker of elders had behaald, kunnen wij niet beslissen. In 1602 ontmoeten wij hem als I. U. Licent. en Conrector in zijne geboorteplaats [1]). Volgens eene aanteekening van E. M van Burmania, komt Willemtien, dochter van Pieter Rutgers, in dat jaar voor als zijne vrouw.

Intusschen heeft hij zich, ongetwijfeld om het Kanonnieke en Germaansche regt te beoefenen, ter voorbereiding zijner straks te noemen studien over de Pandecten, te Keulen opgehouden, waar in 1601 zijn *Tractatus de annuis reditibus*, in 1604 zijne *Subtiliorum juris sive dissertationum Academicarum de jure theorico libri VII* voor het eerst zijn verschenen. Daarna zich aan de theoretische en practische regtsbeoefening in zijne geboorteplaats wijdende, gaf hij een *De officio judicis liber singularis, quo judicum munus et potestas in cognitione definitioneque causarum perspicue traditur*, Fran. 1603, uit, terwijl in 1608 van een *Comment. in universas Pandectas, cum diffenrentiis juris canonici et consuetudinum Germaniae, prior pars*, te Zwolle het licht zag.

Reeds ten jare 1606, toen het uitzigt op de komst van Althusius verflaauwde, was Buis door prof. Lycklama voor het Franeker professoraat aanbevolen [2]). Faber ging hem toen wel voor, maar na Lycklama's vertrek ging men hem niet voorbij [3]). Ofschoon hij sedert een paar jaren ook burgemeester van Zwol was, nam hij toch gaarne den leerstoel aan, ten einde zich geheel aan de wetenschap en het onderwijs, en daarmede aan de voltooijing van zijn vergelijkenden commentaar op de Pandecten te kunnen wijden. De uitlegging der Pandecten zou immers juist zijne

---

1) De Zwollenaar G. B. Zellius droeg zijne *Theses Logicae de categoria quantitatis*, Fran. 1602, o. a. op aan Nicolaas Buis, een der drie secretarissen, en aan Paulus Buis. I. U. Licent. en Conrector te Zwol. Dat hij deze betrekking ook heeft vervuld, bleef aan Vriemoet onbekend. Zijn vader was Johan Buis. *Bijdr. t. d. gesch. v. Overijssel.* V. 216.

2) Coll. *v. Br.* no. 164.

3) *R. G. 7 Sept.* 1610.

taak zijn. Het tweede gedeelte daarvan kwam dan ook in 1614 te Franeker van de pers. Zijn collega Faber doceerde de Instituten, maar Buis liet de studenten over dit rechtsboek disputeren, blijkens de *Illustres quaestiones controversae ad libros IV Institutionum, disputationibus XVIII in Academ. Franeq. propositae.* Fran. 1615. Inmiddels bewerkte hij ook een handboek ter beoefening van de *Politica*, onder den titel: *De republica libri tres, quibus tota Politicae ratio nova & succincta methodo ingenuo eiusdem praxi applicatur*, Fran. R. Doyema, 1613. Hij begon dus de *Politica* reeds aan de philosophie te ontrukken, blijkens de volgende definitie, die hij in het aangehaalde werk gaf: Politica est doctrina Reipublicae rite tractandae. Est nempe magis practica quam speculativa. Aan het verzoek zijner leerlingen om eene systematische handleiding, kwam hij gaarne door de uitgave van dit werk te gemoet — vooral ook om de werkelijke behoefte, hem gebleken: postquam deprehendi quidem exstare compendia nonnulla ejusdem doctrinae, sed conclusa fere principiis philosophiae extremis. Tenzelfden jare verscheen zijn *Illustrium Disquisitionum politicarum liber, quo quaestiones politicae, seu ejus quae est de gerendae reipublicae ratione, septendecim disputationibus explicantur.* Fran. U. Balck. 1613.

Op den 23 Sept. 1617 ontrukte een plotselinge dood dezen geleerde aan de hoogeschool.

Ware de lijkrede, door prof. Andreae gehouden, in druk verschenen, dan zouden ons zijn levensloop en zijne huiselijke omstandigheden mogelijk meer in bijzonderheden bekend zijn geworden.

Vgl. Vriemoet, 141—144.

A n d r e a s R o o r d a werd den 25 April 1611 door de Staten tot hoogleeraar in de logica benoemd, in de plaats van wijlen Lollius Adama. In het Resolutieboek der Gedep. Staten leest men daarentegen op 10 Mei dv.: Is binnen gestaen Andreas Roorda, ende heeft alhier sijn commissie als *Ethices* Professor horen lesen, ende aengenomen deselve naer behooren te bewaren". Daar de Veno Ethices prof. was, moet in het diploma of in de resolutie der Gedeputeerden eene vergissing hebben plaats gehad, gelijk Vriemoet teregt opmerkte. In den Senaat werd hij den 16 Mei als Prof. Logices ontvangen.

Vriemoet houdt hem voor een zoon van Carel Roorda, grietman van Idaarderadeel, een bekend en verdienstelijk staatsman. De bewerkers van het *Stamboek van den Frieschen adel* geven gronden ter bestrijding van dat gevoelen op; daarentegen teekende E. M. van Burmania aan,

dat Andreas, met zijn vader Carel voornoemd, onder één grafsteen, in de groote kerk te Leeuwarden is begraven. Gaarne laten wij aan genealogen over, om de waarheid in dezen uitvondig te maken. Van zijn vroegeren levensloop is ons evenmin iets bekend geworden, als van zijn onderwijs, gedurende de tien jaren, waarin Roorda aan onze hoogeschool was verbonden. Zijn vriend Lieuwe van Aitzema prijst hem aldus:

Te semper indefessus habet labor
Sacras docentem Piëridum vias,
Nomenque ab eoo propagat
Solis ad hesperium cubile.

Den 27 Maart 1621 werd hij aangesteld tot rentmeester-generaal van 's lands domeinen en het Bildt. Zijne vrouw Anna Juckema, die hem overleefde, was eene dochter van Ipe Jacobszoon, of Epo Jacobs Juckema, burgemeester van Franeker en volmagt ten landsdage.

Het jaar, waarin hij overleed, aan Vriemoet onbekend gebleven, blijkt uit de begeving van het rentmeesterschap aan Bern. Oosterzee op den 11 October 1626, „nu door den dootlijcken affganck van W. den Heer Andr. van Roorda vacant geworden zijnde". Zijn sterfdag was, volgens Burmania, de eerste Augustus.

Vriemoet, 145—147; add. 4, 20; L. Aetsema, 51, 52; *Stamboek*, II, 207; Losse aantt. van Jhr. E. M. van Burmania, in de Coll. *E.*

Joachim Andreae (van Andreè) een edelman uit Straalsund, zoon van den Ridder Martijn Andreè en Margaretha Veltschouw, werd den 8 September 1607 student te Franeker, waar hij tot aan zijne promotie in de regten schijnt gebleven te zijn. Hij volgde (*S. R. 17 Mei 1613*) de Veno op als hoogleeraar in de Physica en Ethica, in welke hoedanigheid hij den 4 Junij 1613 is geinstalleerd. Twee jaren later, den 26 Junij 1615, legde Andreae den Senaat eene aanstelling over van den 15 Junij bevorens, „omme jus et Ethicae doctrinam te profiteren ordinarie". 't Onderwijs in de physica werd gelijktijdig aan Maccovius opgedragen. Tot den dood van Buis in 1617 telde men in de juridische faculteit dus drie hoogleeraren. Faber doceerde de Instituten, Buis de Pandecten; welk deel dier wetenschap nu voor rekening van Andreae kwam, bleek ons niet. Na 1617 zal hij, vermits Buis niet dadelijk door een ander werd opgevolgd, de Pandecten wel behandeld hebben, totdat hem in 1620 een zetel in het Friesche Hof werd aangewezen. De weg tot dien hoogen post was hem, als vreemdeling, geopend door zijn huwelijk

met Ansk van Burmania. Later ziet men Andreae een staatkundigen. loopbaan betreden. In 1634 werd hij namelijk met vijf anderen naar den Haag afgevaardigd om namens den Stadhouder en de Staten geschillen over krijgszaken uit den weg te ruimen. In het jaar daarna vervulde hij namens de S. G. met Rochus van den Honaert en Andr Bicker eene ambassade naar Pruissen om het verlengen van 't Bestand tusschen Zweden en Polen te bewerken; in 1645 was hij in de ambassade, die namens de S. G. het vriendschaps- en handelstractaat met Denemarken heeft gesloten.

Na het raadsheersambt ten hehoeve van zijn zoon Henning George ten jare 1646 te hebben neergelegd, wijdde hij zich meer uitsluitend aan het lidmaatschap der Algemeene Staten. De ratificatie van den Munsterschen vrede is door hem als hun voorzitter geteekend; in April 1651 bekleedde hij het voorzitterschap van de Groote Vergadering. In zijne politiek toonde hij zich zeer Stadhoudersgezind.

Sedert 1646 was Andreae wederom in betrekking tot de academie gekomen als Curator.

Den 2 Mei 1655 overleed hij. Zijne eerste vrouw had hem vier kinderen geschonken; zijn tweede echt met Sophia van Vervou, weduwe van Wijtze Sickes van Camminga, heer van Ameland, was kinderloos gebleven.

Naamrol der Raden 's Hofs van Friesland, 34, 35; Vriemoet, 148—150; Scheltema, I, 26; Sickenga, 181—184; R. Neuhusius. 11, 153; H. Neuhusius, 22—36, 109, 134.

J o h a n n e s M a c c o v i u s. Na den dood van Lydius beriep men Fr. Junius van Leiden op het hooge tractement van *f* 1200, waartoe de stad Franeker uit eigen beweging *f* 200 had aangeboden [1]). Bij deze vruchtelooze poging schijnt het te zijn gebleven. Toen echter vele jaren later (1614) ook Nerdenus gestorven en Lubbertus alleen overgebleven was, dacht men beide vacatures gelijktijdig te vervullen, door de benoeming van Joh. Bogerman en Godofr. Sopingius, predikanten te Leeuwarden en Bolsward. Beide verklaarden, „siende de noot van de Academie tot Franeker", die roeping, ondanks vele bezwaren, te zullen opvolgen, als de stedelijke magistraten hen maar wilden laten gaan [2]). Terwijl er nog pogingen werden aangewend om zulks te bevorderen,

---

1) *R. G.* 23 *Sept.* 1601.

2) *R. G.* 30 *Junij*, 23, 28 *Dec.* 1614.

gaven Curatoren aan Gedep. Staten, ter aanbeveling van een daartoe strekkend verzoekschrift van studenten, te kennen, dat er maar één professor in de theologie was, waar drie behoorden te zijn, „ende Joh. Maccovius om enen geringen tractement wel soude wesen te becomen, en dat deselve Maccovius een persone was van seer goede partien ende uijtnemende geleertheyt, oock in Theologie, ende verscheiden andere wetenschappen seer ervaren, ende benevens dat de studenten bovenmaten aengenaem, die buijten twijffel de Academie tot Franeker enen groten Luister soude geven ende vele studenten van alle quartieren herwaerts trecken, gelijck daervan alrede goede beginselen gesien waren" [1]). Den 28 Januarij 1615 volgde dan ook de verlangde benoeming van Maccovius tot buitengewoon professor in de theologie, op *f* 500 tractement.

Maccovius was, met twee Poolsche edelen, die aan zijne hoede en leiding waren toevertrouwd, den 21 October 1613 te Franeker als student ingeschreven en kort daarna (8 Maart 1614), na een dispuut *de Ecclesia* te hebben gehouden, door Sibr. Lubbertus tot Theol. Doct. bevorderd. Twaalf dagen later overleed Nerdenus. Ongetwijfeld dacht Maccovius de gelegenheid om zijn fortuin te maken te moeten benuttigen, door het houden van voorlezingen, waarin hij, van af 15 Julij 1614, een *Systema breve Theologiae* ontwikkelde. Ziedaar de „goede beginselen" waarvan Curatoren gewaagden, en die hem de gunst en ondersteuning der studenten bezorgden, gevolgd door het professoraat.

Inmiddels vervloog het uitzigt op de komst van Sopingius [2]); reden welligt, waarom Maccovius al den 16 Junij dv. tot ordinarius is bevorderd, met eene tractementsverbetering van *f* 100. 't Onderwijzen der physica, tot dusver de taak van Andreae, droeg men hem tevens op. Makowsky was zijn eigenlijke geslachtsnaam, Lobzenicz, een stadje in Polen, zijne geboorteplaats, Samuel Makowsky en Margaretha Seklewska waren zijne ouders. Geboren in 1588, kwam hij wat laat aan de studie, en wel eerst te Dantzig, onder leiding van den destijds vermaarden Barth. Keckermann, wiens handboek over de logica nog bij de Instructie der Curatoren van 1660 aan de Latijnsche scholen en onze academie het burgerrecht behield. Onderscheidene hoogescholen in Duitschland waren door Maccovius bezocht; herhaaldelijk tegen Jezuiten en Socinianen

---

1) *R. G.* 22 *Nov.* 1614.

2) De Bolswarder gemeente schijnt zeer tegen zijne losmaking geijverd te hebben, zoodat hij om den vrede te bewaren besloot te blijven. Hij overleed reeds den 30 November 1615. S. Siccama, *de vita et morte Godefr. Sopingii*, t. a. p.

opgetreden, had hij zich eene buitengewone vaardigheid in het redetwisten verworven, ofschoon hij het in de klassieke talen niet ver had gebragt.

Zonder dat de Curatoren 't oordeel van Lubbertus hadden ingewonnen, was hij op den katheder geplaatst door den aandrang van studenten, in wier gunst de oudere ambtgenoot, wegens zijne strengheid, weinig deelde [1]). Was deze een vurig Calvinist, naar de leerwijze en de inrigtingen der Nederl. Herv. Kerk, de jeugdige Poolsche godgeleerde was nog steiler door de consequente toepassing dezer leer; Calvinista tam rigidus et paradoxus, ut et aliis rigidis displiceret — schreef Weismann. De collegiale vrede was dan ook van geen langen duur. Lubbertus liet weldra theses, welke onder het praesidium van Maccovius waren verdedigd, door antitheses bestrijden. Geen van beiden moet het daarbij aan hatelijkheden hebben ontbroken.

Zeker als wij er van zijn, dat de aanklagte wegens onregtzinnigheid, waarvan Maccovius, gelijk wij vroeger zagen, ten laatste door de Dordsche Synode werd vrijgesproken, door Lubbertus werd voorbereid [2]), meenen wij toch de drijfveer van Lubbertus in dezen niet alleen aan onverdraagzaamheid te moeten toeschrijven, maar ook aan het streven om de academie te bevrijden van den nadeeligen invoed van Maccovius. Wij kennen Lubbertus immers als een ijverig voorstander van orde en goede zeden, die alles beproefde om de bandeloosheid der studenten te keer te gaan. Maccovius was op aandrang van studenten uit hun midden op den katheder gekomen. Weldra bleek hij zijne collega's te belasteren en voor de academiejeugd niet onder te doen in vechten en zwelgen. Vier professoren, aan wier goede trouw niet valt te twijfelen, schetsten hem als een homo moribus plane barbarus, wiens leven niets meer of minder was, quam continua impietas. Uit de Senaatsvergade-

---

1) Experientia enim didici D. D. Scholarchas (inter nos dictum esto) maluisse desiderium pastorum vestrorum sequi, quam judicium nostrum. Polonus enim, Winsemius, Rhala, Buricius, Hachtingius et Amesius nobis insciis et inconsultis vocati sunt. Ita factum est ut quibus nusquam locus patebat, hic omnibus praelati sint — zoo schreef Lubbertus aan Saeckma, 7 Aug. 1623. Coll. *v. Br.* no. 47.

2) Lubbertus zond die theses en antitheses aan Saeckma en de Leeuwarder predikanten ter beoordeeling. Over de beschouwingen van de laatsten schreef hij aan Saeckma: Judicium illorum est rectum, neque debent illi, quibus orthodoxa doctrina cordi est, hoc judicium aspernari. Nostri pastores incipiunt fremere, et video futurum ut ipsum ad D. D. Deputatos deferant. Quod si fiet, mirabor an quisquam sit, qui tam absurdorum dogmatum defensionem aut patrocinium suscipere velit. Notas diligenter expendi, collatione facta video quaedam ab illis esse notata, quae ego praeterij. Sed ego ea tantum, quae crassiora sunt, notare volui. Brieven van 13 en 19 Maart 1618, in de Coll. *v. Br.* no. 34, 35.

ringen werd hij vervolgens geweerd. In wiens oogen kon zoo iemand een grooter gruwel zijn, dan in die van Lubbertus?

Tot ons leedwezen zijn ons geene theses in handen gekomen, die uit de pen van Maccovius zijn gevloeid — doch wij meenen niettemin gerust het er voor te mogen houden, dat de man, die door zijn twistzieken aard zelfs met Amesius over hoop geraakte, van den beginne af aan zijne dispuutcollegien zal hebben misbruikt om Lubbertus te tergen.

In de talrijke brieven van Franeker professoren uit dien tijd, die wij mogten raadplegen, hebben wij geen enkel gunstig woord over Maccovius aangetroffen, maar altoos een oordeel in tegenovergestelden zin, terwijl Lubbertus door zijne ambtgenooten, van welke faculteit ook, altoos met eerbied en hoogachting werd besproken.

Gaarne gelooven wij echter, dat Maccovius met het klimmen zijner jaren wijzer en bedaarder is geworden. In 1629 werd hem het bijwonen van de Senaatsvergaderingen immers bij provisie weder toegestaan, en in 1633 heeft men hem. voor het eerst sedert 1617, het rectoraat weder toevertrouwd.

Uit de *Ordines Lectionum* van 1629 en 1631 bleek ons, dat Maccovius in die jaren de *loci communes theologici*, laatstelijk daarvan de *Praedestinatie* behandelde, welke voorlezingen door zijn leerling, landgenoot en bewonderaar, Nic. Arnoldus in het licht zijn gegeven (Fran. 1650, Amst. 1658), even als de *Theologia polemica*, *Anti-Socianus* en andere onderwerpen, op zijne collegien behandeld, welke vereenigd den titel dragen: *Joh. Maccovius Redivivus, sive manuscripta ejus typis exscripta, procurante* Nic. Arnoldo [1]). Fran. 1647, ed. 2ª 1654. De disputen, die van 1618—22 en in 1625 onder onzen hoogleeraar werden gehouden, zijn gedrukt als *Collegium Theologicum*, en *Collegium controversarum quaestionum*, te zamen onder den titel *Collegia Theologica, quae extant omnia*, ed. 3ª, Fran. 1641. Onder zijne *Opuscula philosophica omnia*, Amst. 1660, is ook een *Systhema physicum* opgenomen, dat waarschijnlijk de leiddraad bij zijn onderwijs in dit vak was.

Bronnen genoeg om daaruit 's mans leer- en denkwijze te kunnen vernemen.

Eenmaal schijnt hem de eene of andere betrekking in zijn vaderland

---

1) ... haec, ut Maccovii pleraque, extemporaea sunt, studiosis, ex tempore, absque ullo librorum adjumento dictata, ... Arnoldus, in *Praefat.* — Zes of zeven theologen hebben uit handen van M. de doctorale waardigheid ontvangen, o.a. Const. L'Empereur ap Oppijck, in 1617 na verdediging van *Theses de peccato originis*, Joh. Cluto, in 1633, en Joh. Coccejus, in 1644.

te zijn aangeboden. Overigens is ons niet gebleken, dat men hem ergens heeft verlangd [1]).

Na den dood van Hachting deed hij ob rem angustam domi (hij had maar ƒ 700 tractement) moeite om, althans tijdelijk, de logica te mogen onderwijzen. Ofschoon dit niet werd toegestaan, heeft men hem toch met eene tractementsverbetering van ƒ 100 verblijd.

Na veel sukkelens overleed Maccovius den 24 Junij 1644. Driemaal was hij in het huwelijksbootje gestapt, eerst met Antje Ulenborch [2]), daarna met eene dochter van prof. Clingbijl, eindelijk met Frouk van Bonnama, die hem overleefde en nog tweemaal hertrouwde.

Joh. Cocceji *Oratio habita in funere Joh. Maccovii*, Fran. 1644; ook voor den *Maccovius Redivivus*, en in Cocceji *Opera*, VIII, 51 – 54. Vriemoet, 151—160; Paquot, II, 118—120; R. Neuhusius, 162; zijn grafschrift Blancardi *Paneg*, 88; *Coll. Monum.* 147; Ons D. I, 45 – 50.

Theodorus Leontius, eigenlijk Dirk Lieuwes, geboren in het Friesche stadje Sloten, kwam ons niet vroeger voor, dan toen hij den 29 April 1598, op 25jarigen leeftijd, te Leiden als student in de regten werd ingeschreven. In 1606 ontmoeten wij hem als rector van de Latijnsche school te Sneek [3]). Het doctoraat in de regten werd hem eerst den 31 Julij 1607 verleend, nadat hij eene *D. de crimine laesae Majestatis* had verdedigd. Daar de conrector van Dockum, Dr. Paulus Arcerius, in 1609 tot rector te Sneek beroepen werd, mag men aannemen, dat Leontius toen is afgetreden, om den 25 April 1609 het secretariaat bij het stadsbestuur van Sneek te aanvaarden. In deze laatste betrekking bleef hij werkzaam tot den 2 Mei 1614, toen hij, naar het schijnt zijns ondanks, als zoodanig door Gajus Nauta werd vervangen. Den 24 Aug. 1614 schreef hij namelijk: cum hisce diebus *Langeveram*, ad excutiendum animi languorem, excurrissem, deprehenderunt isthic me litterae consulis Franequerani. Dit schrijven van den magistraat van Franeker strekte om hem te verwittigen, dat er binnen kort zou worden overgegaan tot de vervulling van de *professio linguae Latinae aut Eloquentiae*. De leerstoel in dat vak was, waarom bleek ons niet, sedert het aftreden

1) Wij leiden dit af uit de volgende schampere passage in een brief van Lubbertus aan Saeckma, van 9 Junij 1624: Sarmata abiturit in Poloniam, sed petit augmentum stipendij, unde colligo illum nihil minus cogitare, quam in Sarmatia manere. Coll. *v. Br.* no. 48.

2) Zij was eene dochter van den raadsheer R. Ulenborch, dus eene zuster der vrouw van Rembrandt.

3) »Scholae Snecanae Rector vigilantissimus" wordt hij genoemd door zijn leerling Henr. Avercampius, in de opdragt van eene in 1606 te Franeker gehouden disputatie.

van Elardus Reinalda in 1591, onvervuld gelaten. Den 2 Julij 1614 was die zaak in de vergadering van Gedep. Staten ernstig overwogen, doch, om ons onbekende redenen, door de Curatoren aangevoerd, in deliberatie gehouden.

Leontius maakte van den hem gegeven wenk dadelijk gebruik. Hij wendde zich namelijk om raad tot Reinalda, dien hij nu eens zijn *affinis*, dan eens zijn »broeder" noemde, en tot Joh. Saeckma, wiens moeder Fedsje van Ringhia eene zuster was van de vrouw van Reinalda. Hun invloed bij Ritske van Ringhia, een oom van Saeckma, en bij Suffr. van Hania, die door Leontius »mijnen lieven ende waerden Broeder" genoemd wordt, en een stiefzoon van Reinalda was, werd door hem ingeroepen [1]). Daarna wendde hij zich in het laatst van Augustus regtstreeks tot de Curatoren (Donia, Feytsma, Lycklama en Hillama). Nog voor het einde der volgende maand was hij reeds van den goeden uitslag verzekerd, hetzij dat hij was voorgedragen, hetzij dat hem vergunning was gegeven om bij voorraad academische voorlezingen te houden. Dezen indruk gaf ons de volgende proeve van zijn dichtkunst, aan Saeckma gerigt:

S. P.

Magne vir atque animo semper vel maxime nostro,
Si vacat, et placidé rationem admiseris, edam,
Cur mea Te rursum compellet epistola magnis
Cinctutum et Patriae debentibus omnia curis

Qui nihil esse mihi, Patrone videbar, et aura
Ætheria nostras omni fore tempore Musas
Indignas rebar, per Te nomenque decusque et
Quaesitam nobis fateor cum laude coronam.

Hoc animum stimulat, audax hinc promicat ille
Et terram linquens vestris se sublevat alis.
Ergo age, magne Heros, audacibus annue coeptis
Ingeniumque auge, quod vel Tibi serviat uni,
Vel per Te multis: Potero, si posse videbor
Te laudare, alios (sed Te praeeunte) docere.

Ominor hoc, solumque tuum, Patrone, favorem
Ominis esse loco fateor mihi: caetera tecum
Conficient Maecenates: quibus omnia certe
Debebo: sed eos omnes Tibi, SAEKEMA, soli.

Ave vir Amplissime, Patrone singularis: & cum ad Dominum ab Ringhia et Fratrem ab Hania scripserim, Te simul interpellari patere. Inter Grietmannum Obbens & me reconciliata gratia t.

---

1) Coll. *v. Br.* no. 217—220.

promisitque adseveratè, se scripturum ad Dom. Crack, nullamque admissurum excusationem i non ille in hoc ambitu à me fecerit. Snecae 4o Kalend. Octobr. 1614.

Tuus totus

THEODORUS LEONTIUS.

Leontius is echter eerst den 16 Junij 1615 door Gedep. Staten „bij eenparige stemmen gecosen totte professie Latinae linguae ofte Eloquentiae, op een tractement van zeshondert Caroli gulden 's jaers".

Van zijn onderwijs weten wij niets medetedeelen. Eenige brieven, die van zijne correspondentie met Saeckma bewaard bleven, bewijzen, dat hij zuiver en vloeijend Latijn schreef, en een opgeruimd geestig man was. Hij gewaagt daarin van een boekje, door hem ten behoeve zijner leerlingen geschreven, 't welk Reinalda en Saeckma zouden nazien, alvorens het ter perse ging. Zijn vroege dood in 1617 heeft de uitgave misschien verhinderd. Een lijkzang op G. Sopingius, achter diens levensberigt door Sibr. Siccama, was voorts het eenige, dat wij van zijne hand aantroffen.

Vgl. Vriemoet, 161, 162.

Menelaus Winsemius, de opvolger van Aug. Lollius Adama, den 25 Januarij 1591 in Frieslands hoofdstad geboren, aan de triviale scholen aldaar uitstekend onderwezen, vooral ook in het Grieksch, toen zijn vader Haijo Piers Winsemius praeceptor en Jo. Fungerus rector waren, promoveerde met grooten lof tot de hoogeschool. De Leidsche academie zag hem den 4 April 1609 [1]) onder de aankomelingen. Aanvankelijk beoefende hij de physica en wiskunde, daarna wijdde hij zich aan de medische wetenschappen, onder de leiding van P. Pauw, Ae. Ev. Vorstius, Otto Heurnius en Regn. Bontius. Winsemius werd spoedig een geliefd leerling van Pauw, ja diens huisvriend, „mijn Fries," zooals de groote man hem noemde. Van Pauw ontving hij ook privatim onderwijs in het gebruik der eenvoudige en zamengestelde geneesmiddelen, artsenijmengkunde, botanie en anatomie [2]); het vertoonen en uitleggen

[1]) Verhel is in zijne lijkeratie onnaauwkeurig. Hij geeft 25 Januarij 1593 als Winsemius' geboortejaar op, zegt voorts dat deze op 15jarigen leeftijd in 1593 onder het Rectoraat van P. Pauw student werd. Pauw was rector in 1606. Was W. toen 15 jaren oud, dan moest hij in 1591 geboren zijn. Uit het Leidsche album blijkt de waarheid. Hij is ingeschreven 4 April 1609, an. XVIII, stud. bon. Litt. Zijn geboortejaar is dus 1591, niet 1593. Dit stemt overeen met zijn *Ao*. 1635, *Aet*. 44, op zijn portret ten raadhuize te Franeker.

[2]) Anatomicum studium doctè et accuratè peregit, in quo ejusdem Magistri usus opera, ejusdemque praeceptis non vulgariter imbutus, tantus evasit, ut solus inter omnes et apud omnes, tam Professores quam studiosos, eo nomine inclaruerit, nec secundum ei et paris meriti et dignitatis agnosceret, praeterquam virum, unice ei dilectum, et inter omnes delectum D. Guilielmum Stratenum . . .

van planten in den hortus liet de leermeester niet zelden aan zijn begaafden discipel over.

Winsemius zag een welbesteed academieleven in 1613 bekroond met de laurea doctoralis, hem door Pauw overgereikt.

In zijne geboorteplaats teruggekeerd, vond hij daar in Dr. Nic. Mulerius, onderwijzer in het Grieksch en de philosophie aan de Latijnsche school, medicus en mathematicus, later hoogleeraar te Groningen, een vriendschappelijken raadsman bij de practische toepassing zijner kundigheden. Met diens oudste dochter Christina sloot hij den 11 Julij 1613 den band der echtelijke trouw, terwijl hij zich inmiddels te Emden had neergezet. Op aandrang zijner verwanten vestigde hij zich, na een eenjarig verblijf te Emden, in zijne geboorteplaats, misschien wel omdat zijn schoonvader het hoogleeraarsambt te Groningen had aanvaard. Na Adama's dood beklom onze Leeuwarder geneesheer in Maart 1616 den ledigen leerstoel voor de geneeskunde te Franeker, ten einde -- zoo luidde zijne aanstelling — alle deelen dezer wetenschap te onderwijzen en „anatomiam te exerceren". 't Medisch onderwijs, dat, zooals wij zagen, onder Adama in zijne opkomst was, trok door den naam van Winsemius een steeds toenemend aantal leerlingen. Uit alle rijken, provincien en landschappen, — zegt zijn welsprekende lijkredenaar Verhel, en 't album academiae staaft de waarheid hiervan — kwamen kundige en uitstekende jongelingen, inzonderheid vele kandidaten over, om van W. den doctoralen graad te verkrijgen. Onder hen treft men ook verscheidene Noordhollandsche predikanten aan, die destijds, nevens hunne zielenzorg, ook van de genezing des ligchaams een beroep maakten [1]).

Ten einde aan de promotien meer luister bij te zetten, lokte de hoogleeraar den 15 Oct. 1619 een Senaats-besluit uit, bepalende dat de doctorale titel voortaan niet verleend zou worden, tenzij de kandidaat sine praesidio in 't openbaar eene disputatio gehouden had.

Volgens den *Ordo Lectionum* waren de openbare lessen van W. in 1629 gewijd aan de verklaring van *selectiores aphorismi*, in 1631 van *illustratiores aphorismi Hippocratis ex libris 5—7* ; tevens aan de anatomie, toegelicht door demonstrationes extra ordinem. Verhel getuigt, dat zijn geneeskundige ambtgenoot dikwijls demonstratien hield en deze gaarne veelvuldiger zou hebben gehouden, wanneer er meer cadavers beschikbaar waren geweest. [2])

---

[1]) B. v. Adr. Snellius, pred. te Alkmaar, door Rein. en Henr. Neuhusius zoo dikwerf bezongen.

[2]) Aan het verkrijgen van cadavers stond het vooroordeel ten allen tijde in den weg. Men ondervond dit ook te Groningen (Jonckbloet, *Gedenkboek*, blz. 293),

Winsemius' verdiensten in het aanleggen van den academischen hortus behoeven hier geene herhaling (zie I blz. 411). De botanie werd destijds nog met geene andere strekking geleeraard, dan om de aanstaande medici behoorlijk bekend te maken met de geneesmiddelen, die het plantenrijk oplevert. Bevreemden kan het ons dus niet, wanneer wij haar onder de studievakken der medische faculteit en Winsemius met den titel *Medic. Anat. et Botan. prof.* ontmoeten. Die hortus gaf hem de gelegenheid om dikwerf demonstrationes botanicas ordinarias voor zijne discipelen te houden. Voorts liet hij, naar de gewone methode zijner eeuw, de jongelui druk over onderwerpen van het vak disputeren. Getuigen daarvan zijn ons het *Compend. anatomiae, disputationibus triginta sub (ejus) praesidio propositum*, Fran. 1625, en J. A. van der Linden, *Universae medicinae compendium, quinque centuriis, sub clypeo — Men. Winsemii, publico examini decem disputt. propositum.* Fran. 1630.

Den 15 Mei 1639 sloeg zijne laatste ure. Den vorigen dag had hij Joh. Heinscher, een Pruis, nog gepromoveerd en bij diens epulum doctorale aangezeten. Juist twee jaren vroeger [1]) was hem zijne vrouw ontvallen. Kinderen hebben zij niet gehad.

Pierii Winsemii *Epistola excessui optimi, desideratissimi fratris Men. Winsemii. Acc. clarr. virr. Epistolae et Epicedia*, gevolgd door Arnoldi Verhel *Parentatio habita D. Menelao Winsemio.* Fran. 1641, Vriemoet, 163—165, Add. 4.; Paquot, II, 301; Banga. I, 280—283, L. Aetsema, 116, R. Neuhusius, 184, 165; zijn grafschrift Blancardi *Paneg.* 88; *Coll. Monum.* 441.

Sixtinus Amama. Den 6 Dec. 1610 beslisten de Ged. Staten, dat Drusius (die den 60-jarigen leeftijd reeds had bereikt) „een van den

---

en te Harderwijk (Bouman, I, 337). Te Leiden verschafte de Overheid daarentegen een voldoend aantal lijken van geëxecuteerden, zoodat Pauw in 22 jaren althans op 60 lijken demonstreerde (Suringar, *De vroegste gesch. van het ontleedk. onderwijs te Leiden*, in het *Tijdschr. voor Geneesk.* 1860). Hoevele secties door Winsemius zijn gedaan is niet gemakkelijk op te geven, zeide Verhel. Dat hij niet zooveel cadavers bekwam, als hij wel wenschte, blijkt uit zijn schrijven aan Curatoren in 1629 (Coll. v. Br. no. 152), waarin hij hun het belang dier zaak op het harte drukt. Hij vroeg een tweede cadaver aan: Faciet illud ad nomen Academiae augendumque studiosorum Facultatis Medicae numerum, et promovenda eorum studia, qui sui cognoscendi studio incensi omnia in priore subjecto videre non potuerunt. Demonstrationibus alterum similiter sceleton conficiatur locusque Anatomicus variorum animalium sceletis porro adornetur.

Dergelijke sectien geschiedden te Francker, even als elders, in tegenwoordigheid van de geheele geleerde wereld aldaar.

1) *Idibus* Maji 1637, volgens Verhel, 12 Mei volgens den grafsteen, naar Vriemoet's opgave.

alumnen sal mogen aensetten ende mettertijt bequaem maken, omme nae sijn overlijden de professie Hebreae Linguae te mogen bedienen, indien hij hem wel comt te quiten." Sixtinus Amama, een zoon van Johannes Amama, provinciaal bouwmeester te Franeker, ook een en andermaal burgemeester aldaar, werd op voordragt van Curatoren daartoe aangewezen. Den 13 October 1593 geboren, aan de Latijnsche school te Franeker onder de opvolgende Rectoren Theod. Mantegum (1585—1607) en Jo. Fungerus opgeleid, was hij den 10 April 1610 als student ingeschreven. Spoedig moet hij blijken hebben gegeven van een grooten aanleg voor de studie der Oostersche talen, daar hem de bovengenoemde onderscheiding al vóór 't einde van zijn eerste academiejaar te beurt viel. Drusius nam, na het verlies van zijn veelbelovenden eenigen zoon, Amama bij zich in huis en bragt zijn leerling zoo ver, dat diens kennis algemeene verbazing wekte [1]). Van Franeker begaf Amama zich in 1614 naar Leiden, om Erpenius te hooren en tevens werkzaam te zijn aan de uitgave van Drusius' *Annott. in V. T.* Daar van deze uitgave niet kwam, vertrok hij nog in December naar Londen, en verder naar Oxford, waar hij in 1615, door Prideaux en d'Orville in 't Collegie van Excester opgenomen, de theologie beoefend en het Hebreeuwsch heeft onderwezen, door de verklaring van *den Prediker* en grammaticale oefeningen. Terwijl hij zich daar reeds een jaar te midden van vele geleerden had opgehouden, gaf de tijding van den dood van Drusius hem gereede aanleiding om dadelijk naar Friesland op reis te gaan. Vóór zijne aankomst waren hem al hindernissen in den weg gelegd door Sibr. Lubbertus, Bogerman en andere strenge Calvinisten, die een leerling van Drusius natuurlijk verdacht hielden van eene te vrijzinnige denkwijze. Bij monde van Andreae en Leontius, beide vrienden en geestverwanten van Lubbertus, vergezeld van een burgemeester en den secretaris van Franeker, waren immers namens den Senaat en Magistraat reeds den 15 Maart 1616 — zes dagen na 't overlijden van Drusius — den Gedeputeerden drie zuivere Calvinisten voor den vacanten leerstoel aanbevolen, namelijk Nic. Mulerius [2]), Johannes Roggius en Mollius, de laatste prof. te Herborn. Zonder onderzoek naar de gegrondheid van die verdenking, wilden de Gedeputeerden Amama echter niet voorbij

[1]) Hij maakte met gemak Hebreeuwsche verzen, b. v. S. ab Amama, *Poëmotion tetraglotton* (Syro-Chaldaicum, Ebraicum, Graecum, Latinum) *in hon. Dom. J. Maccovii Poloni, Cum S. S. Theol. primus doctor publ. renuntiaretur in Acad. Fris. Franequerana*, Fran. 1614.

[2]) Dat hij door de Staten benoemd zou zijn tot opvolger van Drusius, zooals in de *Eff. et Vitae Profess. Acad. Gron.* p. 67, verzekerd wordt, is mitsdien eene dwaling.

gaan. In bijzijn van Curatoren moest hij zich derhalve aan een geloofsonderzoek onderwerpen, waarbij Lubbertus en Bogerman zijne strenge examinatoren waren. Men zal bevonden hebben, dat Amama zuiver was in de leer, welker hoofdinhoud in den Heidelbergschen catechismus en de Nederlandsche geloofsbelijdenis is begrepen, en, naar art. 8 der Wetten, door een Franeker hoogleeraar moest worden beleden. Immers werd hij op het rapport, zoo van Curatoren als van Lubbertus „ende den dienaren des Goddelijken woorts binnen Leeuwarden," nog in den namiddag van dien examendag (17 Mei 1616) „bij eendrachtige stemmen" tot opvolger van Drusius benoemd, op een tractement bij provisie van *f* 500, nogthans onder schriftelijke belofte zijnerzijds van zich bij zijn onderwijs aan die zuivere leer te zullen houden, vrede en eendracht aan de universiteit te willen bevorderen, en zich diensvolgens van alle Arminiaansche geschillen en van alle „hoge, onnodige ende curieuse disputatien ende speculatien te wachten."

Bij nadere resolutie verstonden de Gedeputeerden den 2 Julij dv., dat hij bij provisie slechts als extraordinarius was aangesteld. Op 't gunstig rapport van Curatoren, eindigde Amama's proeftijd, den 27 Aug. 1618, met zijne bevordering tot gewoon hoogleeraar, en eene tractementsverhooging van *f* 100.

Bekend is zijn aanhoudend streven om het groote nut van de destijds te veel verwaarloosde beoefening der bijbeltalen aan te toonen. Daartoe stelde hij het gebrekkige in de bestaande en kerkelijk vastgestelde vertalingen en den nadeeligen invloed daarvan in het licht. Tegen de Vulgata gordde hij zich aan in eene *Diss., qua ostenditur praecipuos Papismi errores ex ignorantia Hebraismi et Vulgata versione partim ortum, partim incrementum sumsisse.* Fran. 1618; van gelijke strekking waren zijne *Censura Vulgatae Versionis quinque Libr. Mosis.* Fran. 1620 en de *Anti-Barbarus Biblicus, in tres libros distributus*, Amst. 1628, waarvan na zijn dood (Fran. 1656) een vermeerderde druk verscheen [1]).

Onder den titel *Bijbelsche Conferentie*, Amst. 1623, vergeleek hij de Nederlandsche overzetting naar Luther met den Hebreeuwschen text en met andere vertalingen; aan de Nederlandsche vertaling van het O. T. door P. Hackius, van het N. T. door H. Faukelius (Amst. 1625, 2e druk 1630), voegde hij verbeteringen en aantt. toe [2]).

---

1) De strekking dezer werken was natuurlijk niet welgevallig aan Katholieken. Van daar, dat Amama door Paquot niet welwillend werd beoordeeld.

2) Voor de opdragt vereerden G. S. hem *f* 150. *Res.* 14 *April* 1624.

Vruchtbaar waren zijne bemoeijingen om het Hebreeuwsch als academisch studievak verpligtend te maken.

Aan de Friesche Synode zond hij immers ten jare 1624 afdrukken van een vertoog, waarin de kerkelijke besturen en de leeraars verzocht werden daartoe de behulpzame hand te bieden [1]), en hij smaakte de voldoening, dat de Synode weldra van de kandidaten, die zich voor het proponents-examen aanmeldden, niet alleen de overlegging eischten van verklaringen, afgegeven door hoogleeraren in de Hebreeuwsche en Grieksche talen, inhoudende, dat de examinandi den oorspronkelijken tekst konden lezen en verstaan, maar dat tevens deze op 't examen bij de classen daarvan de bewijzen moesten geven [2]). Voorts namen de Gedeputeerden in het reglement van 1626 de bepaling op, dat het examen der doctorandi in de theologie ook over de Hebreeuwsche en Grieksche talen zou loopen.

Zijnerzijds zorgde Amama voor doelmatige handleidingen bij zijn onderwijs, zoo als daar zijn: *Tabula in grammaticam Chaldaicam*. Fran. 1620; *De recta lectione linguae sanctae*, ib. 1620, 1627; *Grammatica Ebraica Martinio — Buxtorfiana*, *acc. Coronis ad gramm. M. B.* Amst. 1625, 1628, 1635; *De Hebreusche Grammatica ofte Taal- Konst*. Amst. 1627; *Ebrevsch Woord-boek*, Fran. 1628.

In zijne voordragt was hij helder, degelijk en niet langwijlig. Ita orationis flosculis vernabat oratio, ita sententiarum ornamentis crebris et ex abdito erutis eam expoliebat et picturabat, ut literaturae studiosi eam solam ob causam frequentare ipsum possent — dit getuigde zijn lijkredenaar.

't Kostte hem echter vrij wat geduld om de aankomelingen Hebreeuwsch in te pompen, daar de meesten het alphabeth nog niet kenden. Daarom spoorde hij de Gedep. Staten aan om op de triviale scholen de toekomstige godgeleerden in de beginselen dier taal te doen onderwijzen. De plaatselijke predikanten konden zulks wel doen — schreef hij — en ieder Rector kon in een paar maanden, „achtervolgende ons *Consilium de studio Ebraico recto instituendo*'', tot dat einde genoeg aanleeren [3]).

---

1) *Paraenesis ad Synodos, Episcopos et Super-Intendentes Ecclesiarum Protestantium de excitandis S.S. Linguarum studio*. Fran. 1624; ook in het Nederlandsch verschenen.

2) *Acta Syn. Harl.* 1624, sess. 5, *Doccum.* 1625 sess. 2, *Leov.* 1626, sess. 4, *Joure* 1627, sess. 2, *Fran.* 1630, sess. 6. Hoe spoedig de Synoden van andere provincien dit voorbeeld volgden, verhalen Ypeij en Dermout, II, 301 en volg. Sedert het Synodaal Besl. van 1624 klom het aantal toehoorders bij Amama in 1625 reeds van 20 op 40. Zie v. d. Tuuk, *Joh. Bogerman*, 253.

3) Hij zegt dit in de opdragt zijner *Hebreusche Gramm.*, waar o. a. ook de volgende belangrijke zinsnede voorkomt: »Ik hebbe tot noch toe bespeurt, dat by-

Zijne wenken zijn ook in dit opzigt niet in den wind geslagen, want Schotanus vermeldt (*Beschr. v. Frieslandt*, blz. 139): „Sommige Rectores ('t behoorde algemeen te zijn) leggen oock de fondamenten van de Hebreeusche tale."

Ongelukkig beleefde hij een tijd, waarin de bandeloosheid onder de studenten dermate den boventoon had, dat de studiegeest er onder verstikte. Met Lubbertus en andere ambtgenooten trok hij tegen dit dreigend kwaad dan ook moedig en herhaaldelijk in 't openbaar te velde [1]). Dankbaar erkende hij echter in 1628, dat door het krachtdadig optreden der overheid eindelijk betere dagen waren aangebroken.

Volgens den *Ordo Lectionum* behandelde hij in 1629 de grammatica, Jeremias en Sulp. Severi *Historia sacra*, waarmede hij ten vorige jare tot de geschiedenis der Koningen was gevorderd. In den herfst van hetzelfde jaar begon Amama te sukkelen aan de derdendaagsche koorts, zoodat hij van af de kermisvacantie geene collegien heeft kunnen geven. Met Jeremias was hij tot C. 38, met Sulp. Severus tot David gevorderd [2]). Niet lang daarna, den 9 December, ontsliep onze zeer kundige en verdienstelijke hoogleeraar in den krachtvollen leeftijd van 36 jaren [3]).

In 1627 was hem de leerstoel van Erpenius aangeboden, maar de Staten wisten het verlies, dat Franeker door zijn vertrek zou lijden, toen gelukkig af te wenden. Jammer dat de kunst tegen 's mans ongesteldheid niet even gelukkig was. Zich de vraag stellende of, bij vergelijking van hunne geleerdheid en hun roem, aan Drusius of aan Amama de eerepalm toekwam, betuigde M. Schotanus: largiamur Prae-

---

kans alle degene die uyt de Rotterdammer, Amsterdammer ende Herderwijkker schole met enige smaek der Hebr. Tale op onse Universiteyt quamen, tot treffelijkke ervarentheyt in dese Tale geklommen zijn, daar dikwils onder X, XX ja XXX die uyt andere scholen quamen, naulijks één sich soveel aan dese Tale liet gelegen zijn, dat hij het wel konde lesen. En verwonderen wy ons dan noch, dat de Barbaries in onse Provincien ende kerkken so toegenomen heeft?"

1) Bij de aanvaarding van het rectoraat sprak hij in 1621 over de dronkenschap (*Orat. de ebrietate*, Fran. 1621); in de lijkoratie op Sibr. Lubbertus wees hij op 't verval van Duitsche academien door de zedeloosheid der studenten; b de aanvaarding van het rectoraat in 1628 hield hij eene rede *de barbarie morum, ubi de praesenti Academiae Franekeranae statu disseritur*. De beide laatsten zijn gevoegd voor den *Antibarbarus Biblicus*. Eene zijner oratien is te Stokholm gedrukt. Heri amicus quidam meus ex Suecia ad me misit exemplaria aliquot Orationis, quam ego in hac olim Academia habui, Holmiae excusae, schreef hij aan Saeckma, in een brief z. d. *Arch. Gabbema. Pak N, Afd. A.*

2) Hij schreef dit den 16 Nov. aan Curatoren. Coll. *v. Br.* no. 149.

3) Over zijn dood op dien dag, en niet 9 November — zooals Vriemoet, steunende op eene vergissing in Schotanus' lijkoratie opgeeft — schreven M. Schotanus en Pasor aan Curatt. Coll. *v. Br.* no. 104, 189.

ceptorem in omnibus anteferendum: uterque tamen summus, uterque principatum tenuit, uterque primam laudem obtinuit.

Zijne weduwe Meine van Adelen van Cronenburg, met wie hij sedert 1617 in den echt was verbonden, bleef met drie zoons en drie dochters in zeer bekrompene omstandigheden achter [1]).

Aan Amama komt de lof toe de algemeene waardeering van de beoefening der bijbeltalen zeer te hebben bevorderd.

Hij beoogde daarmede de vorming van goed onderlegde theologen, die van Franeker's academie der Friesche gemeenten onophoudelijk als 't ware toevloeijende, het resultaat van zelfstandige Bijbelstudie predikten, in plaats van, gelijk toen algemeen in zwang was, eeniglijk, jaar in jaar uit, Postillen op te dreunen (qui hanc anniversarias postillas recitandi consuetudinem ad extremam vitae calcem perpetuant), zoo als hij in de ten jare 1626 gehouden *Orat. de barbarie* zegt.

Was het hem voorzeker eene aangename voldoening, wanneer zoo vele Duitschers, Engelschen, Zweden en Denen [2]) aan zijne voeten zaten — zoo als M. Schotanus getuigt, — en dat de gewestelijke en kerkelijke overheden zijn streven toonden te waardeeren, ook aan teleurstelling heeft het hem niet ontbroken.

Immers kon hij in 1628 de klagte nog niet onderdrukken: „Ondertusschen hebbe ik wel vernomen, dat vele met mijn voornemen spotten, ja die voornamelijk, welke haer voor andere behoorden te beneerstigen om dese tale te leeren. Ik meene sommighe uyt het ghetal der gene, die de name hebben van Studenten der H. Theologie. *Foeno non vescitur canis, prohibet tamen accedere boves.* Wat sal men doen? daer zijn ook andere, die van ledigheyt niet wetende wat sy by handen sullen nemen, dagelijks meer in herbergen ende op de merkten, als in haer eyghen huysen verkeerende, nochtans met alle die ghene spotten, die haar tijdt met dusdanighe studien doorbrengen [3])."

Aan stof tot soortgelijke klagten heeft het echter aan bijna alle academien nimmer ontbroken.

Aan hen, die hij daar schetste, beviel zijn onderwijs natuurlijk niet, zoo schreef hij eens aan Saeckma, maar deze hadden niet de meer-

---

1) Vgl. een brief van M. Schotanus, Coll. *v. Br.* no. 113, *S. R.* 20 *Julij* 1631, *R. G.* 28 *Febr.*, 6 *Sept.* 1662, houdende de bewijzen, dat zij daarom in de opvoeding harer kinderen geldelijk is ondersteund. Zij overleed in 1662.

2) Dat Zweden en Denen waren gekomen om Amama te hooren, bevestigde prof. Hachting in het begin van Jan. 1630: dicuntur enim Dani et Sueci moliri abitum, si non habeatur lectio Ebraica. Coll. *v. Br.* no. 206.

3) *Ebreusch Woordboek*, Voorber.

derheid, zoodat Amama kon betuigen: me hactenus in frequentissima juvenum corona docuisse, inter quos veterani aliquot Borussi et Germani, non leviter humanioribus litteris tincti [1]).

M. Schotanus. *Orat. in obitum D. Sixt Amama.* Fran. 1630, waarachter van prof. B. Schotanus een Latijnsch, van prof. I. Hachting een Hebreeuwsch, en van prof. G. Pasor een Grieksch vers; Bayle, in voce; Niceron. XXXIV, 238—245; Vriemoet, 166—179; Add. 4, Paquot, II. 258—259; Glasius, I. 39—42; Herzog, in voce; R. Neuhusius, 341, 409.

Johannes Acronius. Toen ook de Leeuwarders hunnen Bogerman niet wilden loslaten, moest men naar een ander tot opvolger van Nerdenus rondzien. De keuze viel toen op Joh. Acronius, laatstelijk predikant te Wezel. Zevenhonderd gulden tractement werd hem toegelegd; tevens zou hij inspecteur der alumnen zijn, „des dat hij hem sal hebben te reguleren, soo nopens de voorss. professie als inspectie, conform de instructie, die hem daervan ter handen sal worden gestelt" [2]).

Acronius was toen al een man op leeftijd, die zich in de Kerk als een wakker ijveraar verdienstelijk had gemaakt. Geboren in Oost-Friesland, waarschijnlijk te Grimersum, waar zijn vader Dominicus Acronius reeds van af 1563 of daaromtrent predikant is geweest, ontving hij zijne opleiding aan de Latijnsche school te Emden. Erasmus Johannis, die aldaar in 1576 rector werd, is zijn leermeester nog geweest. Waar hij zijn academie-loopbaan heeft aangevangen bleek ons niet. Ten jare 1582 ontmoette men hem als student te Neustadt, werwaarts de Heidelbergsche academie destijds verplaatst was. In een der twee eerstvolgende jaren werd hij proponent en al spoedig tweede predikant te Eilsum [3]). De Groninger gemeente riep hem in 1601.

Bij afwisseling praeses, assessor, deputatus en correspondent der Synode van S. en L., betoonde hij een ongemeenen ijver in de opbouwing der gereformeerde Kerk, onverschrokken optredende, zoowel tegen hen, die daar buiten waren, als tegen de gebreken in eigen boezem.

De Raad van Groningen vond b. v. in hem een warm verdediger van

---

1) *Miss. van* 21 *Dec.* 1626. Arch. *Gabbema, pak N. Afd.* A.

2) *R. G.* 4 *April* 1617.

3) Hier trouwde hij ook, maar met wie blijkt niet uit een brief van Ubbo Emmius, in *Jahrb. der Gesellschaft für bildend. Kunst, u. s. w zu Emden*, II. 99, 105. (Emd. 1873.)

't plakkaat van 1601 [1]) tegen de zoogenaamde wederdoopers en andere secten. Niet minder hevig en toch niet onverdiend viel hij het collatieregt en de collatoren in de Ommelanden aan. In de stads-jurisdictien was het jus vocandi, met afschaffing van het patroonaatregt, aan de gemeenten toegekend; in de Ommelanden bleef dit laatste gehandhaafd door de Staten, wier leden (Jonkeren en Hovelingen) zelve patronen waren, die hunne bevoegdheid misbruikten om de leenen, prebenden en vicarien zooveel mogelijk te verdonkeren, terwijl de leeraren honger leden. Tegen dezen toestand hief hij de geesselroede op [2]).

Ook gaf hij in 1605 een *Syntagma Theologiae* uit, opgedragen aan de Friesche Staten, 't welk waarschijnlijk moest strekken tot een handboek voor de onkundige leeraars, met welke men zich in die dagen in Friesland, Groningen en Drenthe behielp [3]).

In 1607 was hij met Joh. Nicasius afgevaardigde naar den conventus praeparatorius, tenzelfden jare woonde hij ook de Delftsche Synode bij. Bij die gelegenheid deed Acronius zich kennen als een tegenstander van de revisie der Geloofsbelijdenis en van den Catechismus [4]).

Driemaal bedankte hij voor Amsterdam, en wel uit afkeer van de kerktwisten door den aanhang van Arminius veroorzaakt.

In 1611 vertrok hij naar Wezel, voorzien van een zeer vereerend testimonium van wege den Groninger kerkeraad, door Ubbo Emmius geschreven, d.d. 13 Nov. 1611, waarin de volgende zinsnede voorkomt, die bewijst, dat onze Acronius niet een zoon was van Bernardus Acronius, die vroeger te Wanswerd stond, gelijk men tot dusver meende, maar van Dominicus Acronius: Testamur igitur hisce literis nostris apud omnes, qui has lecturi sunt, notumque esse cupimus, eundem

---

1) *Apologia ofte Verantwoordinghe des Edicts, Hetwelcke van een Eerbaren Raet der Stadt Groeningen, tegen der Wederdooperen, ende andere secten Onordeningen, den 7 Septemb. des jaers* 1601 *ghepubliceerd is*, enz. *Tot Groeninghen*. 1602. Vgl. over den inhoud en de strekking van dit boekske, het eerste voortbrengsel van de pers te Groningen, P. Hofstede de Groot, *Gesch. der Broederenkerk te Groningen*, blz. 148 volg.

2) *Erinneringe van de Beropinge der Prediger — Sampt oek wat van den Jure Patronatus — tho holden sy. Gedr. tho Gröningen*, 1604. Dit is een zeer belangrijk werkje, waarin de S. volstrekt niet heeft overdreven, zoo als IJpey en Dermout, die gaarne de Calvinisten hard vallen, wel wilden betoogen. Vlg. maar onze *Geestel. goederen in de prov. Groningen*, blz. 76 volg. Onder een gewijzigde titel verscheen het te Middelb. 1615.

3) Vgl. zijn merkwaardigen brief aan Conr. Vorstius over dit *Syntagma* en den kerkelijken toestand in Groningerland. *Praest. ac erudit. virr. Epistolae*, Ep. 75.

4) Zulks was hem opgedragen, want den 5 Mei 1607, des daags na zijne benoeming, heeft de Synode van S. en L. »verklaret, dat sie die Nedderlandsche confessie voor guedt ende conform met dem Heijdelbergischen Catechismo, Goodes woordt und waarheijt erkennen, unde nichtes daerinne finden te reformieren."

hunc collegam et fratrem nostrum Dn. Acronium bonis parentib. patre Dominico Acronio, verbi diuini in Frisia Orientali ministri fideli & bene de Ecclesia merito, matre foemina perhonesta, uti a fide dignis accepimus, natum, atque a teneris in scholis orthodoxis educatum & institutum, postquam ad aetatem peruenisset, in ministerium Ecclesiae eadem in Frisia Orientali coöptatum, eoque ministerio per annos quindecim uno eodemque in loco cum laude defunctum, tandem anno aerae Christianae MDCI — a nobis & amplissimo Senatu huius civitatis in sacram Domini messem, quae hic colligitur — vocatum — & — adscitum esse.

Toen Wezel in 1614 door de Spanjaarden was genomen, meende hij veiligheidshalve zijne standplaats te moeten verlaten. Deventer werd hem toen een toevluchtsoord. Ofschoon daar eene partij schijnt te zijn geweest, die hem bemoeijelijkte, werd hij er toch een en andermaal tot predikant beroepen, doch zonder gevolg, daar Acronius zich niet wilde verbinden om de Arminiaansche geschillen op den kansel onbesproken te laten [1]).

Ziedaar een korte schets van zijne loopbaan, eer hem de Franeker katheder werd aangeboden.

Klinkt het vreemd, dat bij zijne benoeming, in strijd met de gewoonte, sprake is van eene instructie, een brief van Sibr. Lubbertus aan Saeckma heldert ons dit op [2]). Acronius is vooral ook benoemd — zoo blijkt daaruit — om den toestand der hoogeschool te onderzoeken en tegen de heerschende misbruiken en wanorde middelen aan de hand te geven. Herinneren wij ons slechts de woestheid en losbandigheid der academieburgers in die dagen; voorts dat ten vorigen jare een onderzoek was be-

---

1) Tijdens zijn verblijf te Deventer heeft hij de volgende geschriften ter perse gelegd: *Elenchus orthodoxus pseudo-religionis Romano-Catholicae*, Dav. 1615; *Problema theologicum de Nomine Elohim*. Gron. 1616.

2) Superiores evocarunt I. Acronium, ut ex eo statum scholae cognoscerent. Est vir minime fucatus, itaq rogavi eum, ut te accedere et tibi etiam res nostras explicare vellet. Peto abs te — ut eum benigne audire et re probe cognita, cognatum nostrum monere velis, ut ille hanc occasionem sine fructu praeterire non sinat, sed omnia consilia sua ad Scholae emendationem dirigat. 8 *Dec.* 1617. In een anderen brief van denzelfden datum: D. D. Deputati evocarunt duos professores, D. Acronium et D. Metium, ut ex illis cognoscant, quo loco fuit res Academiae. Hac occasione spero etiam huic malo remedium afferri posse. Etsi enim in principio non accusabunt eum turbatae Academiae, violatarum legum, motae seditionis, corruptae juventutis et adulteratae doctrinae, tamen in progressu, si res bene deducetur, eo deveniendum est. Clare autem et sufficienter probari potest, illum horum omnium reum esse. Coll. *v. Br.* no. 38, 33. De cognatus noster, in den eersten brief bedoeld, was de Curator E. Reinalda; in den tweeden brief wordt zeer zeker Maccovius besproken. Beide brieven schijnen — in verband met de genoemde instructie — den werkkring van Acronius te praeciseren.

volen naar de groote misbruiken in 't examineren van de jonge studenten en anderen, die zich aan de kerk gingen wijden; eindelijk de toen reeds gespannen verhouding tusschen Lubbertus en Maccovius — dan kan men het verklaren, dat de Gedeputeerden een man als Acronius onder den titel van hoogleeraar in die bewogen maatschappij bragten. Zijne antecedenten gaven immers de gegronde verwachting, dat hij uit de bron zijner ervaring genezing zou kunnen aanbieden. Begrijpelijk zal men het dan met ons vinden, waarom de alumnen het onder zijne discipline gestelde collegium sapientiae zoo schoorvoetende betrokken (I, 374, 375).

Zijn *Probuleuma de studioso Theologiae recte privatim instituendo et concionibus ecclesiasticis*, Fran. 1618, bevat waarschijnlijk wenken aan de Overheid, over het aankweeken van geschikte leeraars.

In 1618 nam hij eenigen tijd de bediening waar te Kampen; deze gemeente vaardigde hem ook af naar de Synode van Dordrecht, om hare zaak te handhaven tegen de Remonstrantschgezinde Kamper predikanten. In hetzelfde jaar beriep men hem te Haarlem.

Die gemeente riep zelfs de tusschenkomst van Prins Maurits in om Acronius tot de overkomst te bewegen, en niet te vergeefs, zooals ons uit den brief des Prinsen, den 11 Dec. 1618 aan Acronius te dezer zake geschreven, is gebleken. Aan dien politieken aandrang heeft onze hoogleeraar toegegeven.

Op een schriftelijk verzoek van de regeering van Haarlem, lieten onze Gedeputeerden, na overleg met Curatoren hem gaan, „alhoewel D. Acronius bij verscheiden gelegentheden alhier seer goede diensten soude connen doen" [1]). Deze uitdrukking is zeer verklaarbaar, als men aanneemt dat Acronius de hoogeschool zou hervormen. Van den Senaat verkreeg hij een getuigschrift, waarin wij o. a. lezen: Testamur toto eo tempore, quo hic apud nos vixit, eum industriosissimam ac utilissimam operam huic Academiae praestitisse in consulendo, docendo. concionando, ceterisque muneris sui partibus omnium bonorum applausum, cultum ac amorem meruisse, exemplumque — singulare sobrietatis, humanitatis, pietatis, affabilitatis, plurimarumque aliarum virtutum exstitisse.

Zijne geheele loopbaan karakteriseert Acronius als den leerling van Ursinus, als een ijveraar dus voor het gezag. Om dit te scheppen of te handhaven was hij misschien in eene gemeente en in kerkelijke besturen beter op zijne plaats, dan op een katheder.

---

1) *R. G. 17 Maart* 1619.

Eene scherpe aanschrijving aan de professoren van 19 Dec. 1617, waarbij de Gedeputeerden op strenge toepassing der wetten, getrouwe opkomst ter Senaatsvergadering, en vooral geheimhouding der beraadslagingen aanbevolen, is mogelijk door hem uitgelokt. Voor 't overige schijnt zijne tegenwoordigheid den staat van zaken niet te hebben veranderd. De twisten tusschen Lubbertus en Maccovius kwamen immers bij de Dordsche Synode; de bandeloosheid der studenten is eerst beteugeld door den invloed van Amama, Amesius en Hachting, die daarin krachtig gesteund zijn door Gellius Hillama, Aus. Aysma, Joh. Nijs en Abr. Roorda, destijds Curatoren en Gedeputeerden [1].

Dat de strenge Calvinist zich vijanden op den hals haalde en bij Arminius, Uittenbogaert en Bayle niet gewild was, kan niemand verwonderen. Schrevelius schetste hem als een hoog ernstig prediker, doorkneed in de kennis van kerkelijke zaken, streng als Cato, een onverbiddelijk zedemeester, diep geleerd [2].

Hij overleed te Haarlem in September 1627.

Vriemoet, 180—192; Revius, *Daventriae illustratae L. VI*, 585, 594, 599; Bayle, in voce; Brucherus, 311, 315, 319, 326, 327, 360—367; Rotermund, *Das gelehrte Hannover*, Brem. 1823, I, 4. Glasius, I, 10—12. De aangehaalde testimonia, en eenige aan Acronius gerigte brieven troffen wij aan in het archief Gabbema.

Henricus Rhala, den 27 Aug. 1618 in de plaats van Leontius tot hoogleeraar in de welsprekendheid en geschiedenis [3]) benoemd, op een tractement van *f*400, was een zoon van Joh. Rhala, ontvanger der geestelijke goederen in Friesland, en Aaltje de Veno. Leeuwarden is zijne geboorteplaats; aan de Latijnsche school aldaar werd hij opgeleid. Na in 1606 te Franeker de propedeutische studien te hebben aangevangen, beoefende hij onder Lycklama en Faber vervolgens het regt. Aan buitenlandsche hoogescholen zette hij deze studie voort, want den 8 Sept. 1611 is hij te Heidelberg ingeschreven, in 1613 treft men hem aan te Marburg, Heidelberg en Bazel. Ter laatstgenoemde plaats is hij in November 1613 tot I. U. D. bevorderd, nadat door hem een *Ex utilissima probationum materia tractatus inauguralis*, Bas. 1613, verdedigd

[1]) Dit deelde Amama mede, toen hij in de praef. zijner *Orat. de barbarie morum* ten jare 1628 een terugblik sloeg op het jaar 1624.

[2]) *Harlemum*, p. 136, gecit. d. Vriemoet. Toen hij te Haarlem stond, schreef Acronius *Uitmonstering van versch. dolingen en ongerijmde opinien der Luterschen* enz. Arnhem 1625.

[3]) De titel werd eenigzins gewijzigd. Leontius is benoemd tot »Prof. Lat. linguae ofte Eloquentiae," Rhala tot Prof. Eloq. ende historiarum. 't Latijn schijnt mitsdien door Eloquentia uitgedrukt te worden.

was. In den aanvang van het daarop volgende jaar keerde hij huiswaarts en vestigde zich als advocaat te Leeuwarden.

Uit dit tijdperk zijns levens dagteekent de *Propositie gedaan van Doctore Henrico Rhala, Advocaat s'Hofs van Frieslandt, by ende aan den ghenen, die voor magistraat der steede Leeuwarden met ghewalt willen worden erkent nopende de verschillen ende quaestien tusschen de ghemeene burgerschap ghevallen.* z. j. e. p. (1614), gevolgd door een anoniem geschrift van hem betrekkelijk hetzelfde onderwerp, getiteld: *Exulans Leovardia anno ab urbe turbata quincto* (1615) [1].

Den 5 November 1618 werd Rhala als hoogleeraar geinstalleerd. Wat men van hem mogt verwachten, bleek ons aanvankelijk uit een brief van Sibrandus Siccama, die hem den 22 Mei 1616 schreef: Vtinam plures tuo exemplo cum studio juris stili, historiae, ac critices exercitia conjungerent, melius se haberent studia juventutis nostrae prouinciae, quae nunc pleraque vix a ferula dimissa in forum ac curiam irrumpit.

Was hij, gelijk wij zagen, niet vreemd gebleven aan de politieke geschillen in Leeuwarden, hij schijnt ook aan zijn onderwijs in de geschiedenis dat in de politica verbonden te hebben. Vriemoet noemt hem althans als den schrijver van eene *Diss. politica* (quae fuit lectio in C. Corn. Tacitum XIII) *super illustri sententia, quae L. I. Annal. extat: donec Augustus cuncta discordiis civilibus fessa nomine principis sub imperium accepit.* Fran. 1619. Als prof. Eloq. herdacht hij in 1620 den Stadhouder Graaf Willem Lodewijk in eene redevoering, die wij niet in druk aantroffen.

Uit eigen beweging, doch niet zonder goedkeuring der Overheid, begon hij sedert 1626 het Romeinsche regt te onderwijzen. Uit de *Ordines Lectionum* van 1629 en 1631 vernemen wij dan ook, dat, behalve de Romeinsche geschiedenis van Florus, ook de twee eerste boeken der Instituten in die jaren door hem behandeld zijn. Oratorische oefeningen en juridische dispuutcollegien werden tevens door hem geleid. Een zijner beste leerlingen in de humaniora was Reinerus Neuhusius.

Als eene vrucht van zijn regtsgeleerd onderwijs kennen wij zijne *Dispvtationes ad Selectiora Institutionum Imperialium loca dubia maxime & in foro usitata, SS. LL. Antiquitatibus Historicis Illustratae, publicè in Acad. Franequerana habitae & defensae. Accessit Index controversiarum vt et Oratio de Calvmnia ac delationibus.* Fran. 1632.

---

[1]) Dat Rhala de schrijver was, bleek ons uit een brief van Fred. Stellingwerff aan hem gerigt, 5 Aug. 1615. Arch. *Gabbema*, Pak *N*.

Geeft deze titel ons de strekking van zijn onderwijs reeds aan, in het voorberigt ontvouwde hij meer breedvoerig de noodzakelijkheid van de opheldering van het Romeinsche regt uit de antiquiteiten en de geschiedenis, en van hare behandeling niet als eene doode, maar als eene practische wetenschap [1].

Rhala maakte zich echter door het geven van collegien over vakken, tot welke men hem niet geroepen had, zeer onbemind bij sommige leden van den Senaat. Zoo verhaalde Amama eens: Accidit aliquando ut noster Rhala, cum sibi et Politicam & Latinae ling. Profess. & omnia vindicaret, a me rogaretur, utrum existimaturus esset, me quoque in ipsius choro pedem positurum, si Sulpicii historiam S. interpretarer, ad exemplum D. Drusii. Respondit quod sic; Certemus ergo inter nos, uter majori cum fructu historiam suam interpretaturus sit. Bij eene volgende gelegenheid schreef Amama, onder geheimhouding, aan Saeckma: Ingenium ei erectum & γόνυ χλωρόν. Quod si animum posset abstrahere a Mamona et usuraria, quam exercet, si totum se vellet dare exornandae huic spartae, nec somniaret alios honores, ut noster ille IC. certe posset aliquando in celeberrimum Professorem evadere. Nihil n. ei deëst, non ingenium, non aetas, non bibliotheca, non opes. De voluntate saltem dubito, ob causas quas posui.

Amama weidde nog verder uit om aan te toonen, hoe Rhala gaarne de baas wilde spelen. Op den titel eener Disputatie had hij zich *Juris et histor. Professor* genoemd. Gesteld, dat de Gedeputeerden of de Curatoren hem gelastten om den titel *Juris Prof.* weg te laten, dan zou hij zeggen: *Ook goed, nu bedank ik.* Over de boven aangehaalde *Oratio de calumnia*, welke Rhala den 19 Junij 1629 bij eene promotie gehouden had, liet Amama zich dus uit: Aureum illud Eloquentiae os, quod tot annis obmutuerat, superioribus diebus, cum Licentiatus publice promovendus esset, silentia rupit. Magno zelo dixit in calumniam et delationem, sine ulla utriusque distinctione. Omnem delationem etiam quae ad superiores, etiam de rebus veris, etiam sine exceptione Proditionis et similium criminum, damnavit; Delatores, quales quales,

---

[1]) In jure enim interpretando illustrando non sufficiet nuda legislatorum nomina, nudas leges, nudos casus proponere, et antinomias tantum quaerere non sufficiet. Alias et altiores prudentia civilis curas et consilia ex historiis suggerit. Quae scilicet sit vita Principum, qualis status Provinciarum, quid validum, quid aegrum fuerit, quinam rerum casus, quales animi civium; qui mores legislatorum, quae gentium consuetudines, quae ratio, quae circumstantiae, quae tempora legum fuerint. Tali commentario styloque grandi docto illustrata Jurisprudentia demum pulchra, elaborata apparebit, marmore nitens et auro radiata. Animo id toties revolvens historiarum authoritate, fontibusque antiquis Jus Romanum illustravi, ut ratio, causae, scaturigines noscantur, atque in aperto monstrentur.

spurios, filios degeneres, nebulones, scelesta et nefanda capita proclamavit. Nunquam in ullum vitium ita detonuit.—Ingemui primitus, cum intelligerem eum ita dixisse, ut omnes fere studiosi intelligerent me praecipue pungi ob delatoriam, quam apud vos uti amicis meis loqui libet, exerceo. At post diei unius intervallum coepi ridere hominis impotentiam [1]).

Amama was niet de eenige bij wien Rhala niet gewild was. Prof. Hachting klaagde ook in 1630: A tempore, quo coepit Rhala docere in jure (tamquam ibi ordinarius, quod prae se fert) non gessit se particeps nostrae facultatis; nos illud tulimus ob impetum hominis. Curavimus interim ego et D. Pasor ut aliquomodo etiam in Latina lingua et rethorica candidati nostri examinantur [2]).

Dat onderwijs in de regten baande onzen Rhala — ofschoon hij beweerde zulks niet te hebben beoogd — niettemin den weg tot het gewone professoraat in dat vak [3]). Pier Winsemius verving hem toen als Prof. Histor. et Eloq. Met eene rede *de origine, progressu et dignitate jurisprudentiae Romanae* aanvaardde hij den 29 Junij 1636 deze taak. Nadat zijne jaarwedde den 13 Maart 1640 op *f* 1000 was vastgesteld, overleed Rhala reeds den 18 November daarna, in den ouderdom van 49 jaren.

Door de zorg van een zijner vrienden verscheen in het volgende jaar, als Rhala's opus posthumum: *Topica, methodice tradita, succincte et dilucide explicata, exemplisque ex omni Antiquitate, maxime vero ex jure depromtis illustrata.* Fran. 1641. Zijne inaugurele oratie is daaraan toegevoegd.

Hij was den 4 Julij 1624 te Emden gehuwd met Anna Duerkop, de dochter van een »Amptman." Met haar liet hij drie zonen na, die aan de gunstige verwachting der ouders hebben beantwoord. Zij overleed den 5 December 1665.

Vriemoet, 193—198; Paquot, I, 582; G. de Wal, annott. 231—233. *De Vrije Fries.* VIII, 65—71; J. de Wal, *Nederlanders, studenten te Heidelberg en te Genève*, 104, *Fortunata Venus ampliss. et consultiss. H. à Rhala — sponsi, Tum etiam lectiss. — virgini*

---

1) Brieven van Amama in het Arch. *Gabbema.* Pak N.

2) Coll. *v. Br.* no. 209. Naast Rhala benoemden de Staten den 27 Junij 1628, tot Lat: ling et Eloq. Prof. extraord. op f 400 tractement den geleerden Janus Gebhardus, en zulks »om te betoonen den goeden ijver, die hun Mogende zijn hebbende ad promovenda studia Literaria in hunne Academia." Gebhard nam echter het professoraat te Groningen aan.

3) *S. R.* 18 *Mei* 1636. Hij verkreeg den rang boven Wijbinga, die in 1632 tot gewoon hoogleeraar benoemd was; een rang, dien hij zich in 1632 reeds aanmatigde, doch die hem toen bij *R. G.* 12 *April* 1633 zelfs was ontzegd.

Annae à Duerkop, Fran. 1624; *Epicedia in obitum Henr. Rhala.* 1640; *Lyckdicht over de droeve doodt des heers Henr. Rhala.* Fran. 1640; Blancardi *Paneg.* 84; *Coll. Monum.* 438, 439; H. Neuhusius, 134, 165, 409; Ejusdem *Epistol. familiarium Cent. III.* Amst. 1651, p. 192.

Arnoldus Verhel is den 29 Aug. 1583 [1]) geboren te Amersfoort, — diversorium nativitatis suae suorumque parentum — zooals hij die stad ergens noemde. Zijne ouders Hendrik Verhel en Anna Groodvelt waren van aanzienlijken huize, want hij werd bezongen als: a matre clara *Nobilis* et patre. 't Is ons niet gebleken, waar hij, na door uitstekende leermeesters op de Latijnsche school te Amersfoort onderwezen te zijn, zijne studien heeft voorgezet [2]). Men weet alleen, dat hij de wijsgeerige wetenschappen beoefende, en al op zestienjarigen ouderdom tot Mag. art. promoveerde. Ten aanzien van zijne volgende loopbaan geeft een *Lycksbestedinghs Treurgedicht*, door den student Seb. Baardt aan hem gewijd, eenige aanwijzing in de woorden:

Hoe sich de *Vader* queet, om 't quaet tot goed te buygen,
Dat kan de *Groote Vorst* van Cuilenborgh getuygen,
  In wiens geheimen *Raadt*, hy als *Aurora* blonck
  Die 's morgens in het *Oost*, met haare gulden pronck
Te schynen eerst begint, Soo blonck hy met sijn stralen,
En wijsselijck beleidt, in 's Cuilenborger salen,
  Hy was tot 's Landts behoudt, en welstant van 't gemeen
  Hy was met raad en daed, by elck en yder een,
Hij was der *Weduwen* troost, der radeloosen *Rader*.
In 't kort hij was haar al, tot een getrouwen *Vader*.

Den 12 October 1616 werd hij te Franeker ingeschreven als student in de regten; den 5 Julij 1617 bevorderde prof. Buis hem tot I. U. D. Men mag dus aannemen, dat hij tegen 't einde zijner juridische studien van eene andere academie is gekomen. Geimmatriculeerd als advocaat bij het Hof te Leeuwarden, moet hij wetenschappelijk wel gunstig bekend zijn geweest, daar men hem bij Besl. 28 Aug. 1618, zonder dat

---

1) Volgens zijn grafsteen zou hij in 1580 zijn geboren, maar dit is niet juist. In zijn eigenhandig testament (berustende bij het Fr. Gen.) van 2 Nov. 1654, verklaarde hij op dien dag te zijn: natus annos septuaginta vnum, menses duos, dies quatuordecim.

2) Val. Andreas, *Bibl. Belgica*, ed. 1643, noemt hem een renegaat, die te 's Bosch als Fr. Angelus in een Capucijner Klooster zou geweest zijn. Dit berigt schijnt ons op eene dwaling te berusten, te eer, daar Andreas ook den naam verkeerd opgeeft nl. *Vechellius*.

er eene vacature was, als buitengewoon professor in de philosophie aan onze academie heeft verbonden, op *f* 300. Nadat de prof. Ethices Andreae raadsheer was geworden, is Verhel den 13 Sept. 1620 dadelijk tot ordinarius bevorderd op *f* 500 tractement. Intusschen heeft hij als extraordinarius nog deelgenomen aan het disputeren onder Maccovius, blijkens eene door prof. Heringa vermelde *Disput. Utrum Deus velit omnes et singulos salvos fieri, ad quam — praeside — D. Maccovio — respondebit Arnoldus Ab-Hell.* Fran. 1618.

Zijne rigting was de Aristotelische. Zoo vinden wij hem op het voetspoor van Aristoteles voorlezingen houdende in 1629 *de anima*, in 1631 over de *ethica* (*libri morales Nicomachiorum*) en *de politica*. Zijne lettervruchten getuigen mede, dat hij 't wijsgeerig systeem van Aristoteles tot den eindpaal zijns levens heeft lief gehad, want uit disputen, onder zijne leiding gehouden, zijn voor 't meerendeel zamengesteld of voortgevloeid zijne *Selectiss. quaestionum sylva et accurata methodus universae philosophiae Aristotelicae*, Fran. 1623; *Summa metaphysicae*, Fran. 1622, herdrukt 1654; *Ideae Aristotelicae, physica, metaphysica, ethica, politica, oeconomica*, Fran. 1636; *Sylva quaestionum physicarum de animo rationali*, Fran. 1662; *Speculum primae philosophiae Entis*. Fran. 1662; *Idea logicae Aristotelicae*, Fran. 1663.

Hoe regtzinnig die rigting destijds werd geacht, leert ons R. Neuhusius:

Ni *Verhellius* Socraticis Lyceum
Irroret undis et nobilem Sophiam
Vindex Vandalicis eruat ruinis
Jam dudum, relegatis procul Camoenis,
Gravi torpuerat Frisia veterno.

't Is onze zaak niet in eene beschouwing over die werken te treden. Genoeg zij hierbij nog de vermelding, dat Verhel algemeen geacht was en bemind. De studenten noemden hem gewoonlijk *Vader* Verhel. Een zijner vereerders titelde hem nog aan 't hoofd van een lijkzang: „der beyden rechten Doctor en Voor-spraeck in 't Hooge Hof van Vrieslandt."

Den titel van advocaat bij 't Hof van Friesland bezigde onze hoogleeraar ook nog in zijn bovenaangehaald testament. Tevens bleek ons uit dat stuk, — wat aan Vriemoet onbekend bleef — dat Verhel in eerste huwelijk vereenigd is geweest met Aukje Ansta, zoo dat Riemke Gravius (de Grau?) zijne tweede vrouw was. Uit dit laatste huwelijk, 't welk in 1659 door den dood der vrouw werd ontbonden, sproten vier kinderen, twee zonen en twee dochters, van welke Johannes Verhel o.a. bibliothecaris onzer hoogeschool is geweest.

Den 14 Februarij 1664 heeft prof. Verhel het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, dus 81 jaren oud.

Ulr. Huber huldigde zijn waardigen ambtgenoot in een lijkrede, die niet ter perse is gelegd.

Lessus funebres in tristem obitum D. Arnoldi Verhel. Fran. 1664; Burman, *Trajectum eruditum*, 389; Vriemoet, 199—205; R. Neuhusius, 166; zijn grafschrift Blancardi *Paneg.* 81; *Coll. Monum.* 418.

Hector Bouricius. Wat was de Leeuwarder balie vruchtbaar in professoren! Toen de advocaat Bouricius in 1620 geroepen werd om Joach. Andreae als hoogleeraar in de regten op te volgen, telde hij 27 levensjaren. In 1593 was hij namelijk te Leeuwarden geboren uit het huwelijk van Jacobus Bouricius, een wetenschappelijk man, advocaat aldaar, en Bauck Buygers. In de klassieke talen en welsprekendheid goed onderlegd, kwam Hector den 4 Mei 1608 te Franeker studeren. Lycklama en Faber waren zijne leidsmannen in de studie des regts; hij was zelfs Faber's huisgenoot. Niet lang bleef hij hier. Toen het twaalf-jarig bestand gesloten was, vertrok hij naar Leuven, waar hij, in zeer gemeenzamen omgang met Erycius Puteanus, de beoefening der welsprekendheid met die des regts vereenigde, ut incertum esset — zegt Winsemius — an jurisconsultorum eloquentiam, an eloquentissimorum jurisprudentiam affectaret. Als baccalaureus verliet hij Leuven en bezocht toen de academiesteden Douai, Dôle en Parijs, ten laatste Orleans. Hier verwierf hij, na een tweetal jaren, de laurea doctoralis. Toen stak hij het kanaal over naar Engeland, waar hij weldra de vriend en bewonderaar werd van Is. Casaubonus. Met dezen grooten man bleef hij steeds eene briefwisseling onderhouden; diens nagedachtenis huldigde hij in eene *Oratio anniversaria dicta honori literarum principis Is. Casauboni. Additae sunt ejusdem epistolae* [1]), Leov. 1615.

Na eene driejarige afwezigheid in 1612 teruggekeerd, zocht Bouricius in zijne vaderstad de regtspraktijk, bij voortduring ook de klassieke letterkunde beoefenende.

Eene zeer zeldzame, aan Vriemoet onbekend gebleven, proeve van zijne dichtkunst, is het *In obitum viri Cl. Gisberti Bouricii ICti et Advocati carmen funebre.* Leov. Abr. Radæus, 1618.

Hauckje Hillama, de eenige dochter van den raadsheer Gellius Hil-

---

[1]) Een zijner brieven aan Casaubonus is in afschrift onder de Coll. *v. Br.* no. 262.

lama, werd den 19 Julij 1618 zijne echtvriendin. Reeds was hij in de vergaderzaal der Staten binnengeleid, toen hem de katheder van Andreae werd aangeboden. Met eene *Oratio de origine, progressu et laudibus jurisprudentiae Romanae* (Fran. 1620) aanvaardde hij het hoogleeraarsambt, waaraan hij zich wel kort heeft gewijd, maar toch lang genoeg om zich door ijver en talent te onderscheiden. Van zijn arbeid als regtsleeraar vindt men het een en ander in een bundel, getiteld: *Dissertationes Academicæ, Accessit Lectionum ivris Liber. Quo varia juris civilis loca, præcipue in Institutionibus Justiniani Imp. explicantur & illustrantur.* Fran. 1622. Onder die *Dissertationes* ontmoeten wij in de eerste plaats die *de origine, progressu & laudibus jurisprudentiae Romanae*, welke hij heeft voorgedragen bij de aanvaarding van het professoraat. De vijf overigen heeft hij bij het openen van collegien en bij promotien uitgesproken. Het *Lectionum juris Liber* kenschetst hem als een beoefenaar van de *jurisprudentia elegantior.* Nec vero alia veterum istorum in iure civili tractando fuit ratio, quam ut humaniores illas curas ex omni penu literaria depromtas, ad legum praeceptiones adaptarent, facerentque usu ac mancupio suum, quod aliunde profectum, bona fide tigno suo atque aedificio iunxissent. Quod institutum, cum mihi ab eo tempore, quo Academiae patriae ocium debeo, maxime placuisset. Met die woorden gaf hij zelf zijne rigting aan in de Praef. van het aangehaalde werk.

Voorts gaf hij nog in druk eene *Oratio de ambitu, sive Diss. ad Legem Juliam*, Fran. 1623, uitgesproken bij gelegenheid van eene promotie.

Theod. Graswinckel, van Delft, is, postquam examini se stitisset, lectionem habuisset ac publice disputasset, den 19 Nov. 1621 door Bouricius tot I. U. D. bevorderd [1]).

Onze hoogleeraar werd in 1624 griffier bij het Hof, welke betrekking hij in 1626 verwisselde met den raadsheerszetel van zijn schoonvader. Daarnevens werden hem in 1628 en 1632 buitengewone zendingen opgedragen, ter bevordering van provinciale belangen bij de Algemeene Staten. In het jaar 1634 ontving hij de opdragt om met Dr. Joh. Saeckma, Orck van Doyem en Dr. Hor. Doman de rekeningen op te nemen van den ontvanger Bootsma. Deze zaak verschafte hem in de drie laatste jaren zijns levens eene omslagtige en verdrietige bezigheid [2]).

---

1) Den 19 Julij 1620 had de Senaat eene *Disp. politica* van Graswinckel verboden: propter damnatas ac suspectas, quas continet propositiones Thes. 6 et 8, atque ut exemplaria, quoad ejus fieri poterit, a R. M. repetantur. *Acta et Decr.* B. p. 35.

2) Vgl. de *Kron. v. h. Hist. Gen. te Utrecht*, XXVIII, 486 en volg.

Den 3 Januarij 1636 sloeg zijn stervensuur, toen hij slechts den krachtvollen leeftijd van 43 jaren had bereikt. Uit een brief van Amama vernemen wij dat Bouricius een melancholicus was. Zijn lijkredenaar Winsemius schetste hem als een voortreffelijk regtsleeraar, die de leerlingen boeide door welsprekendheid. Ware Bouricius langer in leven gebleven, zeide hij: habuisset Provincia, quod transmarinis componeret, remotissimisque gentibus per Alpium frigora, per Pyreneas nives commendaret.

Eene bedroefde weduwe en vier kinderen staarden met weemoed op het lijk van den geprezen echtgenoot en vader. Het is te Terband aan de aarde toevertrouwd.

P. Winsemii *in obitum D. Hectoris Bouricii Oratio*, Fran. 1636; *Naamrol*, 85, Vriemoet. 206—211; add. 5; Paquot. II, 92; Gab. de Wal, Ann 244—250; add. 414; Scheltema. I, 154; Sickenga, 188—191; R. Neuhusius, 131, 160; H. Neuhusius, 118, 119.

G u i l i e l m u s A m e s i u s was van geboorte een Engelschman, volgens sommigen een Schot. Aan de hoogeschool te Cambridge was de hoogleeraar William Perkins zijn leermeester in de godgeleerdheid. Om zijne Puriteinsche gevoelens was hij daar bij sommigen niet gewild; de bisschop van Londen weigerde zelfs zijn beroep tot leeraar te Colcester goed te keuren. Daarom zocht hij, naar het schijnt in 1611 of 1612, in Holland een tweede vaderland, hiertoe aangespoord door eenige Puriteinsche kooplieden.

Thomas Parker, bekend geworden in de twistzaak tusschen Lubbertus en Maccovius, vergezelde hem herwaarts. Te 's Hage nam de Engelsche Overste Hor. Vere hem dadelijk in protectie; met de dochter van diens geestelijke Jo. Burgesius trad Amesius weldra in den echt; niet lang daarna volgde hij zijn schoonvader in diens genoemde betrekking op. Vere moest zijns ondanks hem echter ontslaan, daartoe genoodzaakt door den invloed van het Engelsche Hof. Gelukkig trokken toen onze Algemeene Staten zich zijner aan, door hem toe te voegen aan den voorzitter der Dordsche Synode, ten einde dezen behulpzaam te wezen in de behandeling van twistzaken. Het was in deze hoedanigheid, dat hij de verdediging van Maccovius en van de door Parker gestelde theses ondernam. Ook leerde zij hem de geschilpunten tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten van nabij kennen; eene aanleiding om tegen de eersten al spoedig en bij herhaling de pen op te vatten.

Na den afloop der Synode werd hem de leiding toevertrouwd van eenige Engelsche jongelingen, die te Leiden voor rekening van Am-

sterdamsche kooplieden studeerden. Toen de Leidsche Synode hem voor het professoraat in de christelijke zedekunde aan 's Lands oudste hoogeschool had aanbevolen, ondervond hij op nieuw de tegenwerking van het Engelsche Hof.

Welkom was den zwerveling daarom de katheder te Franeker, die na 't vertrek van Acronius nog ledig stond. Den 21 Maart 1622 is hij op *f* 600 tractement beroepen, en den 23 Mei reeds geinstalleerd. Ter aanvaarding van zijn ambt hield hij eene *Oratio de Urim et Thummim;* weinige dagen later (27 Mei) bevorderde Lubbertus hem van Licentiaat tot Theol. Doct., nadat Amesius gedisputeerd had *de conscientia.*

't Onderwerp zijner openbare collegien was, volgens de *Ordines Lectionum* van 1629 en 1631, in de eerste plaats de behandeling der Psalmen, — voorlezingen, die men zal terugvinden in de *Lectiones in CL Psalmos Davidis, in quibus per analysin et ubi opus est per quaestiones sensus enodatur*, etc. Amst. 1635 ; vervolgens behandelde hij »uitgelezene bijbelplaatsen," misschien naar zijne *Medulla Theologica.* Fran. 1623, meermalen herdrukt en ook vertaald. Zijne *De utriusque Epistolae D. Petri Apostoli explicatio analytica*, *Christianae catecheseos Sciagraphia*, beide in 1635 te Franeker uitgegeven, zullen mede aan 's mans academisch onderwijs haar oorsprong verschuldigd zijn.

Zijn voornaamste streven als godsdienstleeraar was, om de theologie te verheffen boven de spitsvondige, duistere en noodelooze vraagstukken, waarmede zijn ambtgenoot Maccovius zich afgaf. Hij wilde den godsdienst meer vruchtbaar maken voor het leven [1]). Er werd te veel gedogmatiseerd en te weinig gemoraliseerd.

Deze gevoelens verkondigde hij ten jare 1623 reeds in eene *Paraenesis ad studiosos Theologiae*; ter bevordering dezer rigting strekten zijne *De conscientia et ejus jure vel casibus libri quinque*, A. 1630, meermalen herdrukt.

Men ontmoet hem voorts als een tegenstander van de scholastieke theologie en philosophie in onderscheidene verhandelingen en disputen, uitgegeven onder den titel: *Philosophemata, in quibus continentur Technometria omnium et singularum artium fines adaequate circumscribens. Alia Technometriae delineatio per quaestiones et responsiones, ad faciliorum captum instituta ac proposita. Disp. theol. adversus metaphysicam* [2]). *Disp.*

---

1) Vgl. hetgeen v. d. Tuuk, 252, hierover mededeelt uit een brief van Amama aan Joh. Saeckma.

2) Deze is door P. Brest onder Amesius verdedigd, Fran. 1629. Hij noemt het eene hallicinatio mentis, quae in plerisque perperam philosophantibus reperitur, dum unam simplicem doctrinam, duplicem, triplicem et aliquando septuplicem sibi et aliis

de perfectione S. Scripturae, ex ejus sententia ac placito conscripta olim, in qua Ethicae vulgaris imperfectio et inutilitates deteguntur. Demonstrationes logicae verae; Theses Logicae, olim discipulis suis in materiam disputt. dictatae. L. B. 1651.

Hij vond tevens nog den tijd om te polemiseren tegen de Remonstranten en den kardinaal Bellarminus. Krachtig bood hij Amama de hand in het herstellen van de tucht onder de bandelooze studenten. In 1626 tot R. M. gekozen, sprak hij bij aanvaarding van dezen werkkring *de inscriptione Academiae: Christo et Ecclesiae* [1]; bij de overdragt in 1627, *de academiae Rectore in possessionem sui muneris inducendo.*

Zijne werken te talrijk om hier volledig opgesomd te worden, zijn door M. Nethenus te zamen uitgegeven, Amst. 1658, 5 tom. 12º.

Een man van die ascetische rigting was te Franeker wel op de regte plaats, ten einde een evenwigt in de schaal te leggen tegen de dorre dogmatiek van een Maccovius. Zijn leven werd er echter niet door veraangenaamd, want in vrede met M. te blijven was onder die omstandigheden haast ondenkbaar. Wel vond hij steun in Mein. Schotanus, den opvolger van Lubbertus, maar naast Maccovius kunnen ook Verhel en meer philosophische professoren van de oude school met zijne rigting geene ingenomenheid betoond hebben [2]. Hooren wij den Jur. prof. Reifenberg, die in 1627 aan Saeckma schreef: In Academia per Dei gratiam omnia se praeclare habent, nisi quod inter D. Maccovium et ejus collegas contentiones recrudescere et majori conatu quidem intelligam. — Utinam animi possent in concordiam et amicitiam Christianam si non interiorem reduci, Academia majus nomen haberet [3]. Mein. Schotanus gevoelde dan ook te regt, welk een ramp het zou worden, als Amesius, wien in 1628 aanlokkelijke uitzigten in het buitenland geopend waren, eens

---

repraesentant. Van dit standpunt wordt de leer der metaphysica van Aristoteles (papa metaphysicorum) vinnig aangevallen. Waarschijnlijk behoort bij 't exemplaar dezer theses in de Coll. *v. Br.* de brief van Amesius (z. j.), waarin sprake is van theses, die hij door den defendens zelven aan Saeckma liet overhandigen, theses die de geheele philosophische faculteit hadden doen ontvlammen. Miserunt lictorem in ejus musaeum, qui eripuit ipsi chartas, ante legitimam citationem et sine legitima ulla jurisdictione! Men had Amesius zelfs niet ter verdediging van den jongeling willen aanhooren. no. 247.

[1]) Quid interim quaesiverim in Academia testabitur (haec) oratiuncula, pag. 93, schreef hij eens aan Saeckma. Coll. *v. Br.* no. 250. Tot ons leedwezen kwam zij ons niet in handen.

[2]) Prof. Hachting schreef in 1627 aan Curatoren over Maccovius..... ille non veretur per publica corollaria etiamnum a. D. Amesio dissentire. Coll. *v. Br.* no. 205. Hoe Verhel zich uitliet tegen de aanvallen op de metaphysica kan men lezen bij Vriemoet, p. 201

[3]) Coll. *v. Br.* no. 230.

ging vertrekken [1]). Werd het toen dreigend gevaar al verschoven, vier jaren later gaf Amesius gehoor aan het voorstel van Engelschen, te Rotterdam woonachtig, om aldaar onderwijs in de theologie te geven aan eene bijzondere inrigting. Geene moeite werd er gespaard om hem van dat voornemen te doen afzien. Een oogenblik dacht hij er aan, om het professoraat weder op te vatten, doch het voor zijne gezondheid ongunstige klimaat van Friesland, en het verlangen zijner tweede vrouw (ook eene Engelsche) om in verkeer te kunnen komen met landgenooten, legden voor een afwijzend besluit een te groot gewigt in de schaal [2]). Zelfs schijnt het plan bij hem gerijpt te zijn om naar „Nieuw Engeland" te verhuizen. De dood verraste hem echter. Bij eene plotselinge inundatie te Rotterdam drong namelijk het water des nachts zijne woning binnen. Haastig opstaande, stapte Amesius van het bed in het water. Op een hevigen schrik volgden bij hem koortsen, die den waardigen man den 1 November 1633 op 56-jarigen leeftijd ten grave sleepten. Zijne weduwe, die hem een zoon en eene dochter had geschonken, bleef zonder middelen achter [3]). Te zamen vertrokken zij in het volgende jaar naar Amerika, werwaarts zij ook de belangrijke bibliotheek vervoerden, die Amesius had nagelaten.

Vriemoet, 212—221; Add. 5, putte hoofdzakelijk uit het *Vita Amesii*, door Nethenus voor diens *Opera* geplaatst; Niceron XXXVII, 273—286; Paquot, II, 825—829; Glasius, I, 44—47; D. Neal, *Hist. der Puriteinen*, I, 2, p. 178; Chr. Sepp. *a. w.* II, 55—57, 400, 415; Vgl. over zijnen invloed op Anna Maria van Schurman, Dr. Schotel, *a.w.*, blz. 84; R. Neuhusius wijdde aan hem een vereerend grafschrift, in de *Poemata Juvenilia*, p. 168.

Johannes Hachting, zoon van den predikant Regn. Hachting en Anna Johanna van Gelingen, werd geboren te Leeuwarden, den 16 Febr. 1594. Van zijn zevende jaar af, tot zijn zestiende toe, doorliep hij al de klassen der Latijnsche school aldaar, onder Joh. Fungerus, Neuhusius en Nic. Mulerius. De veel belovende jongeling liet zich den 4 Maart 1611 te Franeker inschrijven. Voorzien van zeer vereerende

---

[1]) Ego multa mala nobis imminere arbitror. Augit metum meum quod clarissimus vir. DD. Amesius vocationem habeat. Destinavit saltem animo suo, ut prae se fert, et ego credo, abire, in Angliam an in Virginiam, ignoro. Literas vidi, vocatur ad plantandam Ecclesiam, et tum speciosis rationibus, ut vel lachrymas excuterent et ferreum pectus commovere possent. Ego doleo vicem nostram et Academiae si altero tanto damno afficiamur. Detinendus nobis et augmento stipendii, et rationibus et intercessionibus. 28 Dec. 1628. *Ibid.* no. 102.

[2]) Correspondentien van Amesius, Coll. *v. Br.* 107, 186, 250, 251.

[3]) Hugo Petri, Engelsch predikant te Rotterdam, klopte den 16 Nov. 1633 reeds bij Curatoren aan om ondersteuning voor haar te verkrijgen. Coll. *v. Br.* no. 269.

testimonia over zijne vorderingen in de philosophie, theologie, het Grieksch en 't Hebreeuwsch, vertrok hij op uitnoodiging van zijn vroegeren leermeester, nu hoogleeraar, Nic. Mulerius, naar de Groninger academie, waar hij den 25 Maart 1616 is geimmatriculeerd.

't Onderwijs van Emmius, Ravensperger en Gomarus maakte hij zich ten nutte, met zooveel vrucht, dat hij in de theologie en 't Hebreeuwsch anderen kon onderwijzen. Verder bezocht Hachting met Joh. Camp en Sabinus Fockens, twee Friesche jongelingen, wier leiding hem werd toevertrouwd, verscheidene buitenlandsche academien, met name Herborn, Heidelberg (waar zij Sept. 1618 zijn ingeschreven), Bazel en, volgens Verhel, ook Genève. In het *Liber Rectorum* van Genève komen hunne namen echter niet voor. Als Art. lib. Mag. teruggekeerd, vond hij dadelijk een nuttigen werkkring aan de Latijnsche school ter zijner geboorteplaats, onder den titel van praeceptor. Tot den leerstoel in de logica, die na Roorda's aftreden al een jaar ledig had gestaan, riepen de Ged. Staten hem den 21 Maart 1622, op een tractement van *f* 600. Hij was toen conrector. Zijn lijkredenaar Verhel, die zeer met hem was ingenomen (cum quo mihi cor unum et anima una fuit), getuigde, dat hij wegens zijne humaniteit bij Curatoren en ambtgenooten geacht en bemind was, en altoos ijverig en naauwgezet in zijn ambt. Naauwelijks behoeft het vermelding, dat Hachting de Aristotelische philosophie aanhing. In 1629 gaf hij collegie over Aristoteles' *Analytica*, *Topica* en *Sophistici elenchi*, naar Rud. Goclenii *Isagoge*. Wat hij al meer behandeld heeft, kan de belangstellende afleiden uit de talrijke dictaten, die door Verhel onder zijne inedita opgesomd worden [1]).

Laten wij met enkel woord vermelden, hoe hij het eens met Maccovius aan den stok heeft gehad. Deze verstoutte zich namelijk, in strijd met het nadrukkelijk verbod van Curatoren en zijne plegtige belofte, om ook onderwijs in de logica te geven [2]). Dit verdroot Hachting te meer, omdat hij weinig ingenomen was met de leermethode van dien lastigen ambtgenoot.

Het middel om Maccovius gevoelig te treffen zou de volgende thesis zijn: *Praecepta logica, quae possunt sufficere homini in republica versaturo debent esse in omnibus brevia, vera, utilia, concinna.*

---

1) Hij heeft uitgegeven: *Dialectica Petri Rami, interdum exegesi, interdum paraphrasi exposita*, XXIV *disputt. proposita* Fran. 1626; *Orat. de successu, quem Deus dedit exercitui Belgarum an.* 1629. Leov. 1629. Meer vermeldt Vriemoet niet. In het begin van 1630 zond H. aan Saeckma een ex. zijner disputen in 1629 gehouden: quibus *Compendium* habetur *Logicae Isagogicae*, atque ita Organi Aristotelici, quoad praecipuas materias. Coll. *v. Br.* no. 207.

2) .....quotidie se in Logicis collegiis exercuit, schreef Mein. Schotanus. *Ibid.* no. 112.

De R. M. verbood bij voorraad het voorgenomen dispuut en Maccovius beklaagde zich bij Curatoren. Tot verdediging in de gelegenheid gesteld, vatte Hachting de zaak volstrekt niet ernstig op; integendeel, in een apologetischen brief, waarin het feit door hem erkend werd, stelde hij Maccovius op schertsenden toon aan de kaak, als iemand die altijd op eens anderen veld kwam stroopen, in de logica zoo onlogisch mogelijk was, honderd woorden verspillende, waar men met zeven kon volstaan, en daardoor duister en onvruchtbaar werd. Ergo illius logica dictata non sunt sufficientia ad instruendum, et ergo inutilia pharmaca ad imposturam tantum proposita, zeide de steller [1]).

Uit zijne briefwisseling met Saeckma leert men Hachting kennen als een warm voorstander van de belangen der hoogeschool. Toen Amama, wien hij in het beteugelen van de losbandigheid der studenten trouw ter zijde heeft gestaan, overleden was, bood hij zich belangeloos aan tot 't onderwijzen van het Hebreeuwsch, ten einde te voorkomen, dat sommige ongeduldige studenten gedurende de vacature naar andere academien gingen vertrekken [2]). Herinneren wij ons, dat Hachting onder Drusius en Gomarus veel aan die taalstudie gedaan had, dan kan het geene bevreemding wekken, hoe hij zich voor dat onderwijs tijdelijk beschikbaar kon stellen.

De goede verwachtingen, die men bij voortduring van dezen hoogleeraar koesterde, werden verijdeld door zijn vroegtijdigen dood, op 22 Sept 1630.

Onder zoo velen, die hem betreurden, noemt Verhel geene kinderen; alleen eene zwangere weduwe. Hachting is driemaal getrouwd geweest; eerst in 1621 met Geertruid Simons, daarna in 1624 met Anna Coninck; ten laatste met Susanna Selijns, de moeder van Regnerus Hachting, die op verschillende plaatsen, laatstelijk te Leeuwarden, als predikant heeft gestaan.

A. Verhel, *Oratio funebris in exequias D. Joannis Hachtingii.* Leov. 1630; Edo Neuhusius, *Gratulatio in amores Joh. Hachtingii et Gertrudis Simoniae* (*Libellus posthumus poematum et epistolarum,* achter *R. Neuhusii Epistol. Cent. III.* Amst 1651, p. 491—196; *Carmina nuptialia in hon. J. Hachtingii, Prof. Log., sponsi, et A. Conincks sponsae.* Fran. 1624; R. Neuhusius, 292—294; Vriemoet, 222—225, Add. 20; Paquot II, 396.

---

1) Dit stuk, belangrijk ook, in zoover het vele gegevens over 't onderwijs van M. bevat, moet wel de overtuiging vestigen, dat die hoogleeraar bij zijne collega's noch als mensch, noch als wetenschappelijk persoon, noch als academieleeraar, hoog stond aangeschreven, als wetenschappelijk persoon o. i. te laag. Coll. *v. Br.* no. 205.

2) Coll. *v. Br.* no. 204—209.

B e r n a r d u s S c h o t a n u s. Het bandelooze gedrag van de studenten had der academie geen goed gedaan. De leerstoelen te voorzien met groote geleerden was in de oogen der Staten een geschikt middel om haren naam te verheffen. In de plaats van Tim. Faber kozen zij ook met dit doel den Marburgschen hoogleeraar Joh. Goeddaeus (*Res. 7 Nov. 1623*) tot Juris Prof. primarius. Een tractement van *f* 800 kon men echter geen schitterend aanbod noemen, zoodat velen aan de overkomst van den Duitschen geleerde met reden twijfelden. Sibr. Lubbertus trachtte, door den invloed van Saeckma, nog te bewerken, dat een hooger tractement beloofd werd, zooals een Goeddaeus toekwam; doch hij wilde intusschen de vrees niet verbergen, dat verscheidene volmagten ten Landsdage daartegen bezwaren zouden inbrengen, niet in het belang der academie, maar in dat van een gunsteling [1]).

Goeddaeus heeft dan ook, gelijk wel was verwacht, de benoeming niet aangenomen. Men deed in 1624 eene nieuwe, trouwens zeer gelukkige, keuze, en wel wederom uit de Leeuwarder balie. Bernardus, een zoon van prof. Hendr. Schotanus, zou het regt onderwijzen in de stad, waar hij den 7 Oct. 1598 't levenslicht had gezien [2]). In 1614, den 29 Mei, aldaar student geworden, had hij in Faber een uitstekenden leermeester gevonden; ook op de wiskunde had hij zich bijzonder toegelegd en daardoor den graad van A. L. M. verworven [3]). Na de Leidsche academie gedurende een tweetal jaren bezocht en daar 't onderwijs van Corn. Swanenburg te hebben genoten, was Schotanus den 12 April 1622 door Bouricius tot J. U. D. bevorderd. Bij den aanvang van zijn professoraat telde hij naauwelijks of misschien nog geene 26 jaren levens, want vóór dat Bouricius in het laatst van 1624 den katheder vaarwel zeide, was Schotanus al in functie.

Hij behandelde de Instituten, en, na het vertrek van Bouricius ook de Regulae juris [4]). Om zijne leerlingen met het R. R. vertrouwd te maken, stelde hij zelf theses voor publieke dispuut-collegien, hoedanige hij 32 in 't jaar dacht te leiden. Privatim bragt hij hen dan eerst op de hoogte van de bezwaren, die men kon opwerpen; drie of vier

---

1) Ep. 13 *Febr.* 3 *Mei*, 9 *Junij*, 17 *Julij* 1624 Coll. *v. Br.* no. 53, 31, 48, 49.

2) Zijne akte van aanstelling is gedagteekend 3 Augustus 1624. Zijn tractement is daarin bepaald op *f* 700.

3) Hij vertaalde Metius' verhandeling *De genuino usu utriusque globi*; onder den titel: *Fondamentale ende grondelycke onderwysinge van de sterrekonst, ende beschr. der Aerden, door het gebruyck van de Hemelsche en Aerdsche Globen.* Fran. en Amst. 1614.

4) Hij heeft den Commentaar van v. d. Sande *de diversis regulis juris antiqui* verbeterd en vermeerderd uitgegeven te Leiden in 1652.

dagen na de verspreiding der gedrukte theses tenteerde hij de jongelui, om te vernemen of zij de zaken in het hoofd hadden, en de bedenkingen konden weerleggen; daarna vond dan het openbaar dispuut plaats, waarop weder eene private repetitie volgde [1]).

Overtuigd, dat de taak van den regtsleeraar niet enkel in het geven van collegien moest bestaan, maar dat hij tevens den aanleg en den inborst der jongelieden moest leiden en ontwikkelen, hen mitsdien aan het werk houden, bezielen, aan zich verbinden en aanvuren, gevoelde de jeugdige Schotanus ook te regt, hoe menschenkennis en beleid, door langdurige ondervinding opgedaan, daartoe onmisbare eigenschappen waren. Was het dus geene edele nederigheid, toen hij na 't vertrek van Bouricius juist om die redenen een meer bejaard en bovenal een man van grooten naam naast zich verlangde? Eene gelijke nederigheid merken wij herhaaldelijk op in zijne correspondentie met Saeckma. Over aangelegenheden der academie, of over zijn onderwijs vroeg hij dezen man van rijpe ervaring steeds om raad en inlichting [2]). Eigenwaan was dus bij hem niet te vinden.

Toen Reifenberg in 1626 zijn ambtgenoot was geworden en Rhala tevens juridische collegien had geopend, verdeelden zij hun arbeid zóó, dat de twee eerste boeken der Instituten door Rhala, de beide laatsten en de Regulae juris door Schotanus, de Pandecten door Reifenberg zouden worden uitgelegd. Schotanus en Rhala hielden tevens dispuutcollegien [3]).

Ziedaar 't geen wij over zijn onderwijs door hem zelven vonden opgegeven en op de *Ordines Lectionum* van 1629 en 1631 werd aangekondigd. Dit is voldoende om van hem een hoogst gunstigen indruk te ontvangen. Het vertrouwen van den tijdgenoot viel hem dan ook ruimschoots ten deel. In regtszaken werd zijn oordeel dikwerf ingeroepen. De verschillen in der minne te beslechten was daarbij steeds zijn streven. Verscheidene eervolle nevenbetrekkingen zag hij zich opge-

---

[1]) Coll. *v. Br.* no. 86.

[2]) *Ibid.* no. 87—96.

[3]) Aan Schotanus' dispuut-collegien herinnert het zeldzaam boekske *Joannis à Glinstra* (*Leov.*) *Frisii*, *Select. quaestionum ad jus civile Justinianeum quinquaginta Libris Pandectarum comprehensum Disputt. Septem, propos. in Acad. Franeq.* Fran. 1634. Het bevat zeven serien Theses, door Glinstra onder S. over de Pandecten verdedigd, en eene *ad Academicos allocutio* van den defendens, voorafgegaan door Lat. verzen van Rhala, Schotanus en Dr. E. Glinstra. 't Exemplaar, dat de schrijver aan Rhala schonk, is in de bibliotheek van het Fr. Gen. Vgl. over Glinstra *Gab. de Wal.* Annot. 121.

dragen [1]), maar toen hij in 1627 tot R. M. werd gekozen, verbond men hieraan de voorwaarde, dat hij »van den Syndicatu civitatis Franequeranae ende assessoratu territorii Franequeradeel sal quiteren ende affstandt doen, ende daerenboven geen Testamenten ofte Instrumenten tot gerieff van partijen mogen maecken" [2]).

In 1632, toen Reifenberg overleden was, werd Schotanus tot primarius bevorderd. Het eerste, dat onder zijn naam het licht zag, was ten jare 1635 een bundel van 33 *Disputationes juridicae*. Dat jaar werd tevens het laatste van zijn werkkring aan de Friesche academie. Op eene jaarwedde van ƒ1200 liet hij zich overhalen om als eerste hoogleeraar in de regten, en tevens in de mathesis op ƒ300, aan de Illustre school te Utrecht op te treden. Den 3 Nov. 1635 aanvaardde hij dit ambt met eene *Oratio de scholarum 'ευταξίᾳ* (Ultraj. 1638). Als de eerste R. M. der nieuwe academie aldaar, welke waardigheid hij tot aan zijn vertrek bekleedde, hield Schotanus den 22 Sept. 1636 eene *Προςφώνησις*, waarin aan hare stichters regtmatige hulde werd toegebragt.

Volgens zijne aanstelling moest hij het eene jaar de Pandecten of den Codex, in het volgende de Instituten behandelen, zóó dat zijn ambtgenoot Ant. Matthaeus en hij telken jare deze onderwerpen beurtelings verwisselden.

Meer en meer bevestigde hij zijn gunstigen naam als kundig en uitstekend docent; ook door de uitgave van een voor aankomende studenten zeer nuttig leerboek: *Examen juridicum, quo fundamenta jurisprudentia sec. seriem Digestorum explicantur.* Ultraj. 1639, daarna herzien en vermeerderd meermalen, ook in den vreemde, herdrukt, — quo opere, si quid ego judicare possum — zeide Vinnius — nihil est consummatius, nihil quod cum eo in isto genere comparari possit, aut rerum pondere aut ubertate utilitatis [3]).

Het werd gevolgd door een onvoltooid gebleven *Collegium quaestionum ad Institutiones juris.* Amst. 1640.

---

[1]) Beucker Andreae deelde voor het eerst mede, dat Schotanus in 1626, dus in de plaats van Bouricius, tot Griffier van den Hove benoemd is. Het stuk waaraan Andreae zulks ontleende, is ons bij inzage gebleken eene Res. te zijn der volmagten van Westergo, van 6 April 1626, welke bij tourbeurt misschien het regt van benoeming hadden. Schotanus moet natuurlijk voor de benoeming bedankt hebben.

[2]) *A. et D.* A. 758. Om de onafhankelijkheid van den Rector te waarborgen, is het bekleeden van zulke posten ook voor 't vervolg verboden. Schotanus is echter nooit assessor van Franekeradeel geweest, maar voor den grietman Doco van Jongema nam hij wel eens het praesidium waar, als deze verhinderd was. *Certificaat hierover van Jongema, dd.* 28 *Mei* 1627. Coll. *Schot.*

[3]) *Nog in de vorige eeuw verscheen het Register van alle titulen of opschriften der Instituten, Pandecten en Codex, volgens het Examen Juridicum van* B. Schotanus. Leid. 1740.

Dringend en op zeer uitlokkende voorwaarden werd hij vervolgens te Leiden beroepen tot Prof. primarius *Codicis*, met de titels van Consiliarius Academiae perpetuus, en Praeses collegii practici, voorts op alle voorregten, waarin Petr. Cunaeus, zijn voorganger, gedeeld had. Aangetrokken door de eer van aan de eerste academie des Lands geplaatst te zijn, nam hij, schoon niet zonder aarzelen, de roeping aan. Utrecht kon alleen zijn heengaan betreuren, daar alle pogingen om hem te behouden waren mislukt.

De elf jaren zijns werkzamen levens [1]) aldaar kenmerkten zich door een bijna aanhoudend lijden aan het graveel. Zijn sterfdag was de 5 Oct. 1652.

Aan zijn sterk geheugen paarde zich een helder en scherpzinnig oordeel; daardoor wist hij de moeijelijkste vraagstukken met gemak op te lossen; daarom was hij ook de adviseur van het Hof te Utrecht. Vijand van spitsvondige haarkloverij en vertoon van geleerdheid onderwees hij het regt met het oog op de praktische toepassing in de zamenleving. Dat alles getuigde Arn. Vinnius, toen deze in eene ongekunstelde lijkrede eene warme hulde bragt aan den geleerden Fries, die drie onzer academien ten sieraad is geweest.

Schotanus is tweemaal gehuwd, eerst in 1622, met zijne nicht Maria, de dochter van Joh. Schotanus, predikant te Goutum [2]); de tweede keer (25 Sept. 1626) met Anna Catharina Althusius, eene dochter van den geleerden Syndicus van Emden, Joh. Althusius. Zij overleefde hem met een zoon uit zijn eersten echt, en vestigde zich weldra te Franeker, werwaarts ook het lijk des hoogleeraars, ofschoon eerst te Leiden begraven, overgebragt en in een eigen graf aan de aarde is toevertrouwd. Vroeger (I, 247) hebben wij reeds vernomen, dat zij in 1676 is overleden.

A. Vinnii *Oratio recitata in exequiis* D. *Bern. Schotani*. L. B. 1652; ook achter Schotani *Disputt. Jurid. ad seriem materiae Pandectarum*, L. B. 1658; Burman, p. 345 - 347; Vriemoet, 226—233, add, 5, 6; Paquot, I, 574 - 575; Siegenbeek, *Gesch. der Leidsche hoogeschool*, I, 151, 212, II. Toev. 123, 124; G. de Wal, Annot. 219—228; Mr. J. H. Beucker Andreae, *Het geslacht der Schotanussen*, in den *Fr. Volksalmanak voor* 1851, blz 10—18; R. Neuhusius, 66, 81, 164, 408; Ejusdem *Epist. fam. Cent. III*, 33, 37, 64, 65, 76

1) Hij gaf hier nog uit: *Imper. Iustiniani Institutiones, cum analysi, selectisque notis ac indicibus Julii Pacii* L. B. 1647; *Disputt. anniversariae ad Instituta*, ibid. 1649, *Processus Judicialis*, ibid. 1653. Tijdens zijn overlijden waren ter perse *Disputt. Juridicae ad seriem materiae Pandectarum*. A. 1653, en *Fundamenta juris*. L. B. 1653, welk laatste werkje, »nunc primum juris & legum allegationibus confirmata'' in 1663 wederom is uitgegeven door Simon van Leeuwen, en wel in één bundel met de *Juris Justinianaei Fundamenta* van Seb. Schelkens.

2) Zij overleed den 26 April 1625, en wordt op haar grafsteen in de kerk te Franeker genoemd Maelke Joannis Dr.

114, 123, 150, 213, 273, 351; Zijn grafschrift, Blancardi *Paneg.* 85, en in de *Coll. Monum. Belg. Faed.* 415, 416.

Justus Reifenberg. Onder de jonge Friesche regtsgeleerden was meer dan één liefhebber voor den katheder van Bouricius, of voor een buitengewoon professoraat, in geval aan een gevestigd hoogleeraar de voorkeur gegeven mogt worden [1]). Sibr. Lubbertus, Bern. Schotanus en ook Bouricius zelf deden echter hun best om de benoeming van een man van naam te bevorderen. De eerste wilde een „ex ruinis Marburgensibus aut Heidelbergensibus vir celebris, cordatus, gravis, sobrius et pius"; bij voorkeur Ant. Matthaeus van Marburg, „a Lutheranis a professione dejectus." Zijne zienswijze vond ingang bij de Staten, want, nadat Petr. Cunaeus van Leiden, door tusschenkomst van Bouricius, was aangezocht, beriep men den 4 Maart 1625 Phil. Hoffmann, gewezen hoogleeraar te Heidelberg, toen te Straatsburg woonachtig; daarna Anth. Matthaeus, die inmiddels te Groningen was opgetreden; nog kwam Regn. Bachovius, die ook zijn leerstoel te Heidelberg verloren had, in aanmerking [2]). Eindelijk slaagde men met de benoëming van Justus Reifenberg, hoogleeraar te Bremen.

Deze Duitscher, geboortig van Heger, in Nassau-Dillenburg, waar zijn vader predikant was, is in 1614 te Bremen als student ingeschreven. Waarschijnlijk kwam hij van eene andere academie, want, na den 1 April 1615 te Heidelberg geimmatriculeerd te zijn, promoveerde hij daar reeds in 1616 op eene *Disput. e substitutionum materia*, Heidelb. 1616. Nog tenzelfden jare werd hij hoogleeraar te Herborn, en in 1621 aan de nieuwe academie te Rinteln, bij wier inwijding hij den 17 Julij d.j. als spreker optrad. Het oorlogsgevaar verdreef hem van daar naar Bremen, waar hij zich den 18 Aug. 1623 een leerstoel zag aangewezen.

Verschillende geschriften, die, naar de titels te oordeelen, bewijzen, dat ook hij de beoefening van de politica met die van het regt verbond, hadden hem een gunstigen naam bezorgd [3]). Met eene *Oratio de*

---

1) Lubbertus noemde Imicherus Intema, als iemand die dringend sollicíteerde; D. Schotanus zegt hetzelfde van den schoonzoon van een Raadsheer, voorts dat Dr. Joh. Clingbijl, kort geleden gepromoveerd, een zoon van wijlen prof. R. Clingbijl, extraordinarius hoopte te worden. Coll. *v. Br.* no. 51, 88.

2) Dat Bachovius geweerd zou zijn door M. Lycklama, omdat hij diens *Membranae* aan eene scherpe kritiek had onderworpen, wordt afdoende, tegen Paquot, Stepff en anderen, wederlegd door Gab. de Wal. l. c. annot. p. 210.

3) *Disp. polit. gemina, una de familiarum periodo, altera de laude simulationis; cum epidigmate satyrae enucleatae in festivos seculi mores.* Herbornae 1618; *De*

studiis humaniorum literarum ad jus civile necessariis aanvaardde Reifenberg in den herfst van 1626 zijn ambt als Prof. juris primarius te Franeker.

In het begin des volgenden jaars legde hij den derden druk van zijne *Manuductio ad IV libr. Instit. Imp.* (Francf. 1627) ter perse. Echter is ons niet zeker gebleken, of hij te Franeker de Instituten wel heeft behandeld. Op de *Ordines* van 1629 en 1631, kondigde hij collegien aan over de Pandecten, waarbij de *Paratitla* van Cujacius en van Wesembecius gebruikt werden. Voor zijne disputeercollegien voerde hij de in Duitschland veel gebruikte *Disputt. selectae ad jus civile Justinianeum* van Hier. Treutler in. De *Notae et animadversiones* daarop van Regn. Bachovius werden niet voorbijgegaan, hoewel Reifenberg vroeger reeds in *Disputt. juris miscellaneae*, Brem. 1624, Bachovius meermalen tegen Treutler in het ongelijk had gesteld. Waarom het boek van Treutler gebruikt? Reifenberg beantwoordde deze vraag aan Saeckma: Omnino studiosi ad Duareni, Cujacii, Hotomanni etc. eruditissima scripta revocandi sunt; quae qui non arripiunt, hac tempestate vix studiosae juventuti satisfacere possunt. Et hos antesignanos et duces proponit sipi ipse Treutlerus noster, cui jam opera in hac Academia impenditur.

Het onderwerp zijner inaugurele oratie geeft het streven terug, dat in zijne brieven aan Saeckma telkens doorstraalt, de diepe overtuiging namelijk van de noodzakelijkheid, dat de studenten met de beoefening des regts die der humaniora vereenigden, ten einde, door de aankweeking van een levendigen stijl en van welsprekendheid, zich tot beschaafde regtsgeleerden te vormen [1]. Algemeen schijnt men het nut daarvan toen nog niet te hebben ingezien; Schotanus klaagde immers meermalen aan Vinnius, dat het regt te veel afgescheiden van andere wetenschappen werd beoefend [2].

---

monitis, exemplis, consiliis politicis. pro veteranis ab aula, ad Titum Livium. Frcf. 1619; *Politische Beantwortung auf drey Fragen van gelehrter Leute Leben bey Hofe.* Herb. 1619, *Satyricon nomico polit. in minorum gentium aulicos* etc. Frcf 1619, *Decreti Spirensis nomothesia publica.* Herb. 1619, Nic. Machiavellus *de repub. c. not.* Marp. 1620, Joh. Boteri *Politia regia de imperiis mundi c. not.* Marp 1620, *Historia religionis pacatae in foederatis Belgii provinciis.* Herb. 1620, *Nomothesia Maximiliani I de notariis publ. ac testam.* Herb. 1620, *Praxis processus civilis Judiciarii.* Hanov. 1621, *Emblemata i. e. sententiae, monita selecta e civili doctrina repraesentantes.* Bremae 1624, *Diss. polit. hist. de benevolentia civium principi utili et necessaria.* ibid. 1625.

[1]) In de Coll. *v. Br.* no. 226—246, bevinden zich 26 brieven van Reifenberg aan Saeckma, over zijn onderwijs en academie zaken, waaruit het een en ander is geput.

[2]) ....identidem apud me conquerens de irrumpente perverso quorundam more, qui jurisprudentiam nunc addiscerent, tanquam sordidum aliquod opificium, sapien-

Ter bevordering van zijn doel liet Reifenberg dan ook al zijne oratien, die vroeger en later, afzonderlijk of nog in 't geheel niet uitgegeven waren, te zamen herdrukken, onder den titel: *Oratt. in celeberrimis Germaniae et Belgiae academiis — habitae, in quibus ratio conjungendi jus Romanum cum elegantiori literatura et politica explicatur.* Acced. *Carmina et Manuduct. ad Instit.* Amst. 1629.

Rector Magnificus geworden in 1630, overleed hij kort na de overdragt dezer waardigheid den 21 Aug. 1631. Welken leeftijd hij bereikt had, melden onze bronnen niet.

Scilicet occubuit primaevo in robore vitae
Astraeae sublimis honos, Legumque sacerdos
Et veri Antistes, sacrae quem jura Camoenae,
Et Latium voluit docta exercere Togatae
Munera militiae. Rerum et prudentia fasces
Et Phoebi secretus amor cui indulsit honores.

Zoo dichtte Reinerus Neuhusius, die hem voorts den lof gaf:

Tu veram in imagine viva
Romam *Juste* dabas, deque ista doctius unquam
Disseruit nemo, aut plectro graviore loquutus.

Bern. Schotanus bragt aan 's mans onmiskenbare verdiensten hulde in eene *Oratio funebris*, die niet in druk is verschenen.

C. Ikenii *Orat. de illustri Bremensium schola.* Brem. 1741, p. 89; Vriemoet, 233—236; H. W. Rotermund, *Lexicon aller Gelehrten, die — in Bremen gelebt haben.* Brem. 1818, II, 114, 115; R. Neuhusius, 268-274, 407.

George Pasor. Van de rampen, die de dertigjarige oorlog over de Paltz bragt, trachten de Friezen ook na den dood van S. Arcerius partij te trekken, door den vermaarden criticus Gruter tot hoogleeraar in het Grieksch te beroepen. Lubbertus en Saeckma hadden veel moeite gedaan om het daarheen te leiden. Een tractement van *f*800 voldeed den gewezen bibliothecaris van Heidelberg natuurlijk niet; de onderhandelingen met hem zijn ook niet geslaagd [1]).

---

tae, literarum et antiquitatis studia penitus aspernantes; a quibus tamen nisi disciplina juris praesidium caperet, eam regno suo expelli, omnique honore atque apparatu spoliari necesse esset. *Orat. in exequiis Bern. Schotani*, p. 19.

1) *S. R.* 7 *Nov.* 1623. Brieven van Lubbertus aan Saeckma, Coll. *v. Br.* no. 31, 46—49. Gruter verlangde, behalve eene toereikende bezoldiging, jaarlijks een *plaustrum vini*, eene *aedicula* met een tuintje, waarin ten minste eene slang regtuit

Eerst in 1626 verkreeg men in Pasor een ander slagtoffer van den dertigjarigen oorlog, tot opvolger van Arcerius.

Hij was een Nassauër, den 1 Aug. 1570 te Ellar geboren. Aan een naburigen predikant had hij zijne eerste opleiding te danken; vervolgens bezocht hij de school te Lahren en het gymnasium te Herborn. In 1591 ter laatstgenoemde plaats student geworden, vertrok Pasor in 't volgend jaar naar Zwitserland, waar hij zich o. a. te Lausanne en Genève bekwaamde, tot 1594, het jaar van zijne terugkomst. Aan 't gymnasium te Nassau-Siegen voltooide hij zijne studien. Hij werd hier de paedagoog van de gebroeders Johann Ernst, Johann en Adolf van Nassau, Johann Wilhelm von Wied en Hendrik van Solms; eene zware taak, die hij in 1597 gaarne verwisselde met een leerstoel aan het paedagogium te Siegen. In 1607 nam hij, na al eens bedankt te hebben voor het beroep tot Fransch predikant te Wetzlar, den leerstoel voor het Hebreeuwsch en Grieksch te Herborn aan. Gedurende een tijdperk van 19 jaren maakte hij, in de kracht zijns levens, zich hier zeer verdienstelijk, zóó door zijn onderwijs, als door zijne geschriften. Zijn lijkredenaar handelt daarover uitvoerig [1].

In 1598 was hij in 't huwelijk getreden met Apollonia Hendsch, de dochter van een burgemeester van Herborn. Zij ontviel hem in 1614, met vier dochters, tengevolge van eene besmettelijke ziekte, die zij van eene buurvrouw had binnengehaald. Hunne zonen, Matthias en Johannes Jacobus, die misschien afwezig waren, bleven gespaard. Een jaar daarna hertrouwde hij met Magdalena Ursinus, de weduwe van Phil. Sengel, te Dillenburg.

Zwaar getroffen als hij werd door de ellenden des oorlogs, was hem de benoeming tot hoogleeraar te Franeker hoogst welkom. Den 17 October 1626 kwam hij, na eene gevaarvolle reis, in de Friesche academiestad aan; den 8 Nov. aanvaardde hij reeds zijn ambt, met eene *Orat. de literarum Graecarum dignitate atque usu.*

Aan 's mans groote kunde paarde zich een wezenlijk vroom gemoed. Binnen kort verwierf hij dan ook de onverdeelde achting der ambtge-

---

zou kunnen liggen. Vgl. Delprat, *Brieven van Friesche en andere geleerden* (*Kron. Histor. Gen.* XI, 1855), die dit putte uit een brief van 1619, welk jaartal ongetwijfeld 1623 of 1624 zal moeten zijn.

1) *Succincta Arithmetices praecepta.* Herb. 1602; *Lexicon Graeco-Lat. in N. T.* waarvan versch. uitgaven. Aan de 3e uitg., Herb. 1626, zijn toegevoegd *Etyma nominum propriorum et analysis Hebr. Syr. et Latinorum vocabulorum N. T.* — *Orat. in bitum Io. Piscatoris.* Herb. 1625.

nooten, die hem zelfs den 25 Maart 1630 met algemeene stemmen tot L. A. M. bevorderden.

Had het hem in zijn vaderland niet aan beproevingen ontbroken, tegen het Friesche klimaat was het gestel zijner levensgezellin niet bestand. Nog vóór de volvoering van haar plan om in Duitschland herstel te zoeken, bezweek zij in 1631.

Omtrent Pasor's onderwijs is ons gebleken, dat hij in 1629 met zijne leerlingen Demosthenes' *Olynth. I*, en Theocritus behandelde [1]), in 1631 den *Ilias* van Homerus; het *Enchiridion* Epicteti, benevens den *Brief aan de Ephesen*. Dat de grondtekst des N. T. tot het aanleeren van 't Grieksch gebezigd werd, was immers ook aan onze academien algemeen in zwang, zelfs tot in onze eeuw.

Te bevreemden behoeft het ons dus niet, dat Pasor op naam van een bij hem inwonend leerling een *Diatribe de Ebraismis Novi Foederis* schreef. Amama beoordeelde dit stukje niet gunstig. Aucta est illa disputatio multis exemplis et plurimis paradoxis; qualia inter caetera illa sunt: Linguam Graecam non esse derivatam ex Ebraea; Hebraismum esse idiotismum linguae S., s. locutionem solis Ebraeis propriam. Quod ad primum, si illud verum est, tunc oportet in spongiam incumbere Cadmum Graeco-Phoenicem D. Matth. Martinij, et vanum fuisse hactenus ipsius D. Pasoris laborem, quo in publicis lectionib. Graecas voces ad origines suas, Ebr. vid. et Chaldaicas revocare conatus est.

Van zijne werkzaamheden te Franeker getuigen voorts zijne langen tijd zeer gewaardeerde geschriften: *Collegium Hesiodeum, sive Graeca Hesiodi Carmina, c. versione, indice et vocum difficil. gramm. analysi.* A. 1632; gevolgd door een *Manuale Graecarum vocum N. T., cui acc. Index anomalorum et difficiliorum vocabulorum, item Tract. de Graecis N. T. accentibus.* L. B. 1640, en *Syllabus Gr. Lat. omnium N. T. vocum — cui adjecta est Idea — de septem N. T. dialectis.* A. 1648. Deze uitgaven zijn niet de eersten. Het *Manuale* — bestemd ten gebruike op Lat. scholen — schijnt, naar de dagteekening der voorrede te oordeelen, in 1633, de *Syllabus* reeds in 1632 te zijn verschenen [2]). Zijne *Grammatica Graeca*

---

[1]) Futura hyeme divinitus restitutus praelegam Olynthicam primam, et quia hactenus nunquam Doricum authorem audiverunt, constitui Theocritum explicare. Coll. *v. Br.* no. 188.

[2]) Pasor schreef 19 Oct. 1633 aan Saeckma: Meditationes meae sunt plane Grammaticae, post pietatis studium, quod in legendis Bibliis pono. Edideram ante semestre spatium de *Dialectis N. T.* libellum, et in epilogo rogaveram, ne quis me inconsulto ederet, et tamen quidam edidit. Correxeram et auxeram vel mille in locis. Coll. *v. Br.* no. 185.

N. T. zag, door de zorg van zijn zoon Matthias, in 1655 te Groningen het licht. Daar verscheen ook in 1663 van hem een *Alphabetum poetarum Graecorum*.

Aan eene langdurige koorts, gepaard met de gevolgen van een ongelukkigen val, overleed de verdienstelijke hoogleeraar den 10 December 1637. Zijn graf is in de academiekerk.

B. Fullenius, *Oratio funebris in obitum Georgii Pasor*, Fran. 1638, stond ons niet ten dienste. Vriemoet, 237—246; Glasius, III, 78; R. Neuhusius, 68, 134, 167, 411; Ejusdem *Ep. fam.* C *III*. 125, 175, 259, 280. Zijn grafschrift Blancardi *Paneg* 86; *Coll. Monum.* 446, 447.

Meinardus Schotanus. Men zuimde niet met ernstige pogingen om den leerstoel van Lubbertus door een uitstekend geleerde te vervullen. Hendrik Alting, gewezen hoogleeraar aan het *Collegium Sapientiae* te Heidelberg, was den rampspoedigen Frederik V naar ons vaderland gevolgd, ten einde diens zoontje op te leiden. Op hem viel aanstonds de keuze, maar zijn Vorst wenschte hem niet te laten gaan. Eene herhaalde benoeming liep even vruchteloos af, hoewel Amama nog naar den Haag was gezonden om de Friesche afgevaardigden ter S. G. in den arm te nemen, ten einde Altings ontslag bij den Keurvorst te bewerken [1]). Of de onderhandelingen zoo lang geduurd hebben, dan of er intusschen nog een ander benoemd is, weten wij niet. Genoeg, in 1626 viel de vacante leerstoel ten deel aan M. Schotanus, predikant te Britsum, een zoon van Franeker's eersten hoogleeraar in de regten, een broeder dus van prof. Bern. Schotanus.

Hij was zeer aanbevolen door Amama, die het hoogst wenschelijk achtte, dat naast Maccovius en Amesius, twee buitenlanders, iemand kwam, die de Nederlandsche taal verstond, ten einde de studenten in het preeken te kunnen oefenen. De onbekendheid met onze taal stond den overigens voortreffelijken Amesius in den weg — schreef Amama — om zelf sprekende te kunnen voorgaan in taal en uitspraak en in het maken van beschaafde gestes. Bogerman, die ook zeer in aanmerking diende te komen, was z. i. reeds al te zeer naar het ligchaam verzwakt [2]).

Schotanus had den 13 Oct. 1593 het levenslicht gezien. Het geduld

---

1) Miss. v. Alting 12/22 Mei 1625 (Dossier: *Brieven van Partic.* no. 12.) *R. G.* 26 *Aug.* 1625. Missives van Alting aan Amama en den R. M. in Arch. *Gabbema*, Pak N. Afd. A.

2) v. d. Tuuk, *a. w.* 252 253.

eener begaafde en liefdevolle moeder had hem het stamelen afgeleerd; aan de Latijnsche school ter zijner geboorteplaats was hij onderwezen in de oude talen; van een Theol. Cand. had hij de beginselen van 't Hebreeuwsch geleerd. Onder gunstige verwachtingen werd hij den 7 Mei 1612 onder de academieburgers aldaar opgenomen.

Ter eigene oefening gaf hij al spoedig aan medestudenten onderwijs in het Hebreeuwsch, terwijl hij zich tevens op de wijsbegeerte toelegde, ten blijke waarvan zijne *Disput. de anima* kan strekken: materia inter physicas theologis utilissima -- zegt Voetius. Zich zoodoende hebbende voorbereid tot de theologische studien, werd hij vervolgens een leerling van Lubbertus, Maccovius en Drusius.

In Sixt. Amama en Conr. Hieronymus (later predikant te Morrha) vond hij voortreffelijke kennissen. Met den eersten beoefende hij het Oostersch, met den tweede de practische Godgeleerdheid.

Daar Lubbertus en Maccovius niet op den besten voet met elkander stonden, dacht Schotanus voorzichtig te handelen, als hij zich bij geen van beiden bepaald aansloot. Hij werd daarom verdacht gemaakt, alsof hij tot de Arminiaansche rigting zou neigen; ten onrechte, want bij het examen tot de H. D., 't welk hij den 7 Nov. 1616 voor de Fran. Classis aflegde, vond de onderteekening der Formulieren bij hem geen bezwaar.

Weldra verkreeg de gemeente Britsum hem tot leeraar. Aan deze standplaats moet hij wel zeer gehecht zijn geweest. Getuigen daarvan zijn ons de meer dan twintig beroepingen, die hij afwees. Met Doetje Schotanus, eene zuster der vrouw van zijn broeder Bernardus, begaf hij zich hier in den echt. Zij ontviel hem reeds ruim vier jaren later.

Bij de aanvaarding van het professoraat hield hij eene rede *de dignitate Ministri*, welk onderwerp in het naauwste verband stond met een deel zijner roeping, — het onderwijs in de practische godgeleerdheid [1]).

In 1628 behandelde hij o. a. den Epheser brief, in 1629 Hosea en den brief aan de Philippensen [2]), in 1630 o. a. Joël, in 1631 uitgezochte bijbelstoffen en 't Evangelie van Markus.

---

1) In eo potissimum, de consilio Curatorum, occupanda erat ipsius professio, ut studiosis Theologiae tum praelectionibus textualibus et practicis, tum concionibus patheticis in templo Academico habendis ad genuinam theologiae ac pietatis praxin praeluceret. Voetius, aan wien wij dit ontleenen, voegde hij er bij, dat er sedert 1619, naar hem voorstond, van meer dan eene zijde op was aangedrongen om de *theologia practica* aan onze vaderlandsche hoogescholen *ex professo* te doen behandelen.

2) Hieraan is zijne *Analysis et Comm. in Ep. Pauli ad Philippenses*, Fran. 1637, den oorsprong verschuldigd.

Om de 14 dagen trad hij in de groote kerk als academieprediker op. Daar heeft hij den eersten brief van Petrus in leerredenen verklaard [1]), waarmede een paar jaren waren gemoeid. Ten behoeve vooral van de Hongaarsche studenten, predikte hij bovendien wekelijks nog tweemaal in het Latijn, in de academiekerk. Zijne leerlingen moesten het gehoorde te huis in schrift brengen en vervolgens den hoogleeraar ter hand stellen. Op deze wijze oefende hij hen. Wat nog niemand vóór hem te Franeker gedaan had — hij memoriseerde zijne preken en sprak dus van den kansel uit het geheugen. Zonder eenig dictamen, doceerde hij ook voor de vuist. 't Kostte hem echter moeite om de studenten aan zijne methode te gewennen. Semper sibi dictari volunt; nullam habeo concionem ordinariam vel extra ordinem, quam non semper a me petunt, — schreef hij. Gaarne gaf hij de belangstellenden dan aan zijn huis de gelegenheid om een en ander in de pen te nemen. Aan collegien, waarop de leerlingen ondervraagd werden (*collegia examinatoria*), liet hij het niet ontbreken.

Van zijn onmiskenbaren ijver mogt deze hoogleeraar de voldoening smaken, dat het aantal studenten dagelijks toenam. Onder zijne leerlingen telde hij vele Hongaren, die hem zeer aanhingen en met zooveel vrucht werkten, dat sommigen van hen bekwaam genoeg waren om dadelijk een leerstoel te beklimmen. Als academieprediker had hij eveneens een grooten naloop. En geen wonder. Hij bezat eene welluidende, aangename, buigzame, gevulde stem. In hetgeen hij voordroeg paarde zich helderheid aan degelijkheid; in de wijze van voordragt eenvoud aan waardigheid; met één woord, hij was een talentvol spreker [2]).

Vijand van alle dogmatisch en ambtelijk geharrewar, kon hij, bij zijne practische rigting, weinig sympathie gevoelen voor den scholastieken Maccovius. Gelukkig vond hij in Amama, Amesius, Pasor, Hach-

---

[1]) *Conciones in Ep. primam Petri* Fran. 1637.

[2]) Is hoc festo bis in templo majori concionatus est, tanto hominum concursu, quantum nullus incola unquam vidit. Addo ego, quod palmarium est, tanta efficacia et *ἐξουσία* ut etiam durissimis lacrimas extorserit. Dit schreef Amama over hem aan Saeckma, 27 Dec. 1626. Arch. *Gabbema. Pak N, Afd. A.*

Hiermede stemt overeen het:

Te toties miror, quoties pia vota precesque,
Et non fucatas tollis ad astra manus.

R. NEUHUSIUS.

ting en Reifenberg geestverwanten, die elkander steunden in de loffelijke pogingen om den boozen geest onder de studenten te verdrijven, en studiegeest te doen herleven, met vermijding van theologische twisten. Niemand kon den dood van Amama en Hachting, niemand het herhaaldelijk dreigend en eindelijk aanstaand vertrek van Amesius dus dieper treffen, dan onzen Schotanus. Niemand peilde beter dan hij de wonden, die der academie daardoor zouden worden geslagen.

Ziende dat hij in vereeniging met Amesius nuttiger kon zijn door het vormen van bekwame en goedgezinde Evangeliedienaars, wees hij in 1630 het beroep naar den Bosch af, daarentegen nam hij in November 1632 het predikambt in Frieslands hoofdstad aan. Dat Amesius spoedig ging vertrekken, was hem sindts lang geen geheim meer. Wij meenen zelfs te mogen aannemen, dat deze omstandigheid van grooten invloed is geweest op zijn besluit om den katheder te verlaten [1].

Door een zamenloop van omstandigheden (zie D. I, 42) werd de Theol. faculteit, na beider vertrek, in werkelijkheid bijna alleen door Maccovius vertegenwoordigd. Menaldum, Schotanus' opvolger, was kort na zijne komst in 1633 overleden. Bogerman, in 1633 tot opvolger van Menaldum benoemd, kwam nog niet. Vruchteloos was in de plaats van Amesius (*R. G. 22 Aug. 1634*) Joh. Combachius, destijds predikant te Felsberg, beroepen op *f* 1000 tractement en *f* 500 voor transportkosten. Door dit alles was de faculteit ten laatste — zooals Gedep. Staten het uitdrukten — „stille staende tot merckelijcke verachteringe van de studerende jeucht aldaer." Intusschen bleek hoe Schotanus' gezondheid leed onder eene ijverige pligtsbetrachting te Leeuwarden, zoodat hij daarin „onbeswaerlijck niet langer ende sal connen continueren." Zulks leidde tot het besluit (*R. G. 13 Jan. 1636*) om hem den katheder wederom aan te bieden. Schotanus gaf aan deze roepstem gaarne gehoor, en volgde nu Amesius op.

Den 29 Julij was — zoo schreef hij — zijne gezondheid er nog weinig op verbeterd; niettemin had hij een collegie geopend over de preekmethoden.

Niet lang zou de verdienstelijke man in Friesland werkzaam zijn, want den 6 April 1637 werd hij beroepen [2]) aan de nieuwe hoogeschool te Utrecht, op een tractement van *f* 1600. Op deze aannemelijke voor-

---

1) Hetgeen hier van zijn onderwijs en zijne verhouding tot de andere professoren is medegedeeld, is geput uit zijne hoogst belangrijke correspondentie met Saeckma in 30 brieven. Coll. *v. Br.* no. 97—126.

2) Niet 30 April 1636, zooals prof. Heringa opgeeft in de *Ann. Traj.* 18$^{24}/_{25}$ p. 135, en de daaruit onverbeterd overgedrukte *Series Proff. qui in Acad. Rheno-Trajectina publice docuerunt.* Traj. a/Rh. 1861.

waarden volgde hij zijn broeder Bernard naar de hoofdstad van het Sticht. Met eene *Oratio de verbo Dei* aanvaardde hij daar zijne taak den 30 November. Gijsbertus Voetius en hij hadden gezamenlijk ééne predikantplaats te vervullen. Het was ter voldoening aan deze roeping, dat Schotanus, trots weer en wind, ondanks zijne verzwakte gezondheid, in en buiten de stad ijverig huisbezoek deed en buiten de Weertpoort geregeld predikte en catechiseerde. Daarvan smaakte hij de voldoening „een menigte van 't pausdom te bekeeren tot de ware gereformeerde religie" [1]).

Twee, drie, soms vier collegien had hij dagelijks te geven, over Hebreeuwsche taalkunde, theoretische en practische theologie.

In 1640 kwam gelukkig een derde hoogleeraar, de Maets, den drukken arbeid van Voetius en Schotanus, in innige onderlinge harmonie, verligten.

Behalve eenige *Disputationes de Theologia*, *de Religione*, *de secessione ab ecclesia Romana*, gaf hij te Utrecht uit *Systema concionum*, *quibus Doctrina Christiana, praxis fidei et verae religionis traditur*. Traj. 1640 [2]). Aan eene verhandeling over den tweeden Brief van Petrus had hij de laatste hand nog niet gelegd, toen de dood hem den 6 April 1644 tot een hooger leven opriep. *Het woord Gods heb ik naar mijn geweten gepredikt; ik heb de menschen niet gevreesd;* met deze woorden op de lippen gaf hij den geest [3]).

Zijne tweede vrouw, Mensje Winters, aan wie hij zich in 1639 had verbonden, overleefde hem, met zijne eenige dochter uit den eersten echt.

Gisb. Voetii *Oratio funebris in obitum D. Mein. Schotani*. Ultraj. (1644), waar achter *Epicedia* van A. M. à Schurman, Ant. Aemilius (Grieksch), L. Nyendalius, Bern. Paudelartius, Is. Gruterus en R. Neuhusius; Burman, 347, 348; Vriemoet, 246–253; Paquot, I, 573; Glasius, III, 303, *Friesche Volks-almanak*, 1851, 5—10; R. Neuhusius, 59, 75, 135, 163, 407; Ejusdem *Epist. fam. C. III.* 55, 53, 100, 124, 135, 208, 222, 281, 292, 378, 416; *Clementia Winters, tweede vrouw van prof. M. Schotanus* (door Dodt van Flensburg) in v. d. Monde, *Tijdschr.* 2 S. l. 237; Chr. Sepp. *a. w.* passim.

---

1) In memorato suburbio, ubi superstitio Romana in ignorantia miserorum hominum thronum suum erexisse videbatur. Voetius, *Or. fun.* p. 53.

2) Bij de aanvaarding van het Rectoraat te Franeker in 1629, hield hij eene *Oratio de prophetia;* in 1631, zonder bepaalde aanleiding, eene *Orat. de praestantia Euangelii.* Of zij in druk is verschenen, weten wij niet.

3) Hoe gaarne men hem naar Franeker had zien terugkeeren, bleek den 18 Mei 1642, toen eene commissie uit den magistraat werd afgevaardigd om bij Ged. Staten te sollicitcren, »dat in plaets van domino Foccone Johannis, dominus Meynardus Schotanus ons tot een leraer academiae en tot een professor theologiae moge geworden."

Bernardus Fullenius was een zoon van Bern. Fullenius, predikant te Leeuwarden, en Atje Abbema. Zijn vader schijnt een bekwaam man te zijn geweest, vermits men hem in 1634 onder de revisoren der Bijbelvertaling aantreft. Liefde voor de beoefening der Oostersche taalstudie zal de zoon dus waarschijnlijk van den vader hebben geërfd.

Den 28 Mei 1621 is hij te Franeker ingeschreven als *Ling. Phil. et Theol. Stud.* Op de Hebreeuwsche taal en de mathematische wetenschappen heeft hij zich onder Amama en Metius toegelegd. Hem is de eer te beurt gevallen den 18 Dec. 1629 door de Gedep. Staten benoemd te worden om de plaats van Amama in te nemen, als Ling. Orient. Professor, op eene jaarwedde van *f* 600.

Mein. Schotanus schreef over zijne intrede: Fullenii oratio ut et vox expectatione melius placuerunt, nam distinctè satis pronunciabat, sed tenera est, et vitium linguae evitabat sedulo [1]). Hieruit valt dus af te leiden, dat hij eene zwakke stem had en moeijelijk sprak.

Van zijn onderwijs is ons alleen gebleken, dat hij aanving met de behandeling der Psalmen en daarmede in 1631 voortging. Wijders verklaarde hij zijne *Tabulae in Grammaticam Hebraeam*, die dus, ofschoon aan Vriemoet onbekend gebleven, waarschijnlijk gedrukt waren. *Jo. Drusii Comm. ad libr. Coheleth Salomonis*, en *ad librum Jobi* heeft hij met eene Praefatio in de *Biblia Critica* doen opnemen.

Na Metius' dood werd hij den 28 Mei 1636 tot hoogleeraar in de wiskunde en Jo. Coccejus in zijne plaats tot hoogleeraar in de Oostersche talen aangesteld.

Gegevens ter waardeering van Fullenius als wiskundige zijn ons niet voorgekomen. Wel hebben wij vernomen, dat hij reeds landmeters en ingenieurs vormde, aan wie na een formeel examen een academisch diploma werd uitgereikt [2]). Of dit ten tijde van Metius ook al in zwang was, durven wij niet verzekeren.

Tweemaal is hij Rector geweest (1640, 1651 [3]), herhaaldelijk ouderling der Hervormde gemeente, en als zoodanig afgevaardigde naar de provinciale Synoden, in 1650 te Bolsward en in 1656 te Sneek gehouden.

Zijne echtvriendin Æbel Hinckema van Hinckenborch was eene doch-

---

1) Coll. *v. Br.* no. 105. Deze brief is gedagteekend III Id. Jan. 1630, hetwelk bepaald eene vergissing is voor III Id. Febr., want Fullenius is in Februarij geintroduceerd. Schotanus dankt in denzelfden brief voor het hem opgedragen bibliothecariaat, 't welk geschiedde bij *G. R.* 22 *Jan.* 1630.

2) *Diar.* I, 30, 46, 71, 73 sqq.

3) Bij deze gelegenheid wijdde Andr. Petri aan hem een Latijnsch en de student H. Sehregardus een Grieksch lofdicht, beide gedrukt te Franeker 1651, en op het stedelijk archief aldaar bewaard. *Reg.* no. 1010.

ter van Hendrik Hinckema v. H., predikant te Berlicum, later te Britsum, en Sytske Harinxma van Donia, beide van aanzienlijken huize. Uit hun huwelijk, den 5 Dec. 1632 te Britsum voltrokken, werden drie zoons geboren, van welke de jongste met roem op den leerstoel zijns vaders heeft gestaan, en ééne dochter, Frouk genaamd, die de echtgenoote werd van den beroemden Balth. Bekker.

Fullenius overleed den 27 Januarij 1657, in den ouderdom van 55 jaren. Zijn geboortejaar zal dus 1602 moeten zijn. Æbel overleefde hem tot den 21 Dec. 1670.

Prof. Verhel huldigde zijne verdiensten in eene lijkoratie, die in het *Register van Acad. Dissert. en Oratien betreffende de gesch. des Vaderlands*, Leiden 1866, als gedrukt staat vermeld, maar evenmin mij als Vriemoet onder de oogen kwam.

In het vertrouwen, dat het beeld van onzen hoogleeraar daarin overeenkomstig de waarheid zal zijn geschetst, laten wij hier eenige dichtregelen van Rein. Neuhusius volgen:

Clarissimo Doctissimoque *Viro*
D. BERNHARDO FULLENIO,
Sanctae Linguae Professori.

Fullenius, Frisii decus immortale Lycei,
Virtuti & Musis nocte dieque vacat.
Nec jungi sociâ melius cum Pallade Virtus;
Aut potuit priscâ cum probitate Fides.
Cum mundi ad fragiles multi grassantur honores,
Et cumulant vitae praetereunti*s* opes,
Fullenius pulchrâ Virtutum dote superbus
Pieridum solâ possit in arte decus
Nec curat titulos, quos vanum vulgus honorat,
Deliciasque sibi degener orbis habet.
Vnius in Christi meritis vult dives haberi,
Qui semel amissas reddidit unus opes,
Hoc sua solatur mortalis taedia vitae:
O quoties dixi! Gens omni ex parte beata,
Quae sub pace viget talibus aucta Viris.

Prof. Ekama zeide, in zijne bekende *Oratio de Frisia ingeniorum mathematicorum imprimis fertili*, p. 23, van onzen Fullenius: Mathematicorum princeps et tanquam scholae Frisiacae conditor fuit.

Vriemoet, 254—256, Add. 6; Paquot, II, 308; Glasius, I, 479; R. Neuhusius, 168, 411; Ejusdem *Epist. fam. C. III.* 81, 89, 181, 184, 282, 503, 530-534; *C. IV, V.* 15, 50, 295; *Memoriae admodum reverendi ac clariss. domini B. Fullenii—professoris longe celeberrimi.* Fran. 1657; zijn grafschrift, Blancardi *Paneg.* 86; *Coll. Monum.* 481.

Daniel Dammius (van Dam). Maccovius deed nog al moeite om met het onderwijs in de logica belast te worden, tot dat de voor Hachting te benoemen opvolger opgetreden zou zijn. Hiermede dacht hij zich aan te bevelen voor eene duurzame tractementsverhooging van ƒ100. Met de bekrompen omstandigheden van zijn ambtgenoot bewogen, meende Mein. Schotanus dien wensch te kunnen ondersteunen, door er op te wijzen, dat Maccovius voldoende kennis van dat vak bezat, ja gewoon was daarin dagelijks te onderwijzen. Ongewoon was het niet, dat een Theol. professor collegie hield over de logica, want Ursinus en Piscator waren daarmede ook belast geweest, schreef hij. Voor het professoraat beval hij, mede namens Pasor, herhaaldelijk en met nadruk den Duitschen geleerde Jo. Combachius aan, in de overtuiging, dat de philosophische faculteit door dezen een grooten naam zou krijgen en zoodoende tot bloei komen. Andere professoren hielden de oogen gevestigd op drie Magistri aan de Franeker academie, onder welke een niet met name vermelde Pruis bijzonder uitmuntte in scherpzinnigheid en welsprekendheid. Zij gaven het denkbeeld aan de hand om alle drie gedurende een zekeren tijd collegien te laten geven, onder het vooruitzigt, dat de katheder ten deel zou vallen aan hem, die het best voldeed. In Engeland ging men ook wel op die wijze te werk.

Uit Leiden werd een Engelschman aanbevolen, namelijk Dr. Reignerus, die al meer dan tien jaren zich aan de philosophie had gewijd [1]).

De eene aanbeveling zoowel als de andere scheen af te stuiten op het vaste plan om een Fries te benoemen. Onder de sollicitanten was ook Chr. Schotanus, predikant te Cornjum, dien wij later als hoogleeraar in andere vakken zullen ontmoeten, maar een andere Fries kwam dadelijk meer in aanmerking, en wel de predikant te Nieuwland, bij Sneek, Daniel van Dam. Zoolang Mein. Schotanus nog de hoop voedde, dat Combachius kans zou hebben, stelde hij van Dam wat op den achtergrond, door aan Saeckma mede te deelen, dat deze leerling van Maccovius boven velen in der tijd den lof verworven had, van in de wijze van voordragt zijn leermeester het meest nabij te komen (quod maxime ad praeceptoris sui in docendo *σαφήνειαν* accederet).

Ziende, dat de benoeming van Combachius toch niet zou slagen,

---

1) Leidae est Magister Reignerus nomine Anglus, qui per decem annos et ultra Philosophiae operam dedit, et summo cum profectu, ut magni ibi sit nominis et commendetur a viris doctis. Ille etiam nobis a D. D. Amesio commendatus est his diebus. Schotanus schreef dit den 30 Nov. 1630.

beval hij van Dam minder dubbelzinnig aan als iemand, die in de logica ervaren, bovendien zeer ijverig was en veel goeds tot stand zou kunnen brengen. Lingua est promptus, suavis, affabilis, factus magis quam multi nostrum ad huius seculi mores, et hoc agendi modo studiosis non ingratus erit — zoo vervolgde hij [1]).

Van Dam was dus geen stijf, afgemeten, maar veeleer een maatschappelijk man.

Hoe gaarne Schotanus en velen met hem ook iemand wenschten, die reeds een naam gemaakt had — van Dam werd den 1 Julij 1631 benoemd op een tractement van *f* 700, en aanvaardde zijn ambt in Augustus van dat jaar.

Hij was in 1594 geboren te Witmarsum, tijdens zijn vader daar predikant was, en den 15 Mei 1613 te Franeker geimmatriculeerd als *Philos. et Theol. Stud.* In geen dezer vakken verwierf hij de laurea doctoralis, maar wel in de regten; aan welke academie bleek ons echter niet. Men ontmoet hem eerst weder in 1625, terwijl hij, als beroepen predikant ter zijner geboorteplaats, op verzoek der gemeente namens den Senaat wordt geëxamineerd door Amama en Amesius. Voor eene Friesche classis scheen hij vroeger dus geen proponentsexamen gedaan te hebben. Van Witmarsum was hij in 1628 naar Nieuwland vertrokken.

De waardigheid van Magister artium werd hem *honoris causa* verleend nog vóór het einde der maand, waarin hij als hoogleeraar in de logica was opgetreden.

Bijna acht jaren heeft hij te Franeker dien post bekleed. Van zijn onderwijs weten wij niets te zeggen. Zijne *Discursuum logicarum disputationes XX*, Fran. 1634, 1635, zijn ons alleen bij name bekend geworden.

Hij vertrok in 1639 naar Leiden, waar hij tot onderregent van het Staten-Collegie was aangesteld. Kort voor zijn sterfdag, welke den 12 Julij 1641 inviel, was hij door de Curatoren der Leidsche hoogeschool tot Prof. philosophiae benoemd. Wel is het dus bewezen, dat aan zijne kunde niet te twijfelen viel.

Ook de naam zijner weduwe en het aantal hunner kinderen bleven ons onbekend.

Vriemoet, 257—259; Paquot, II, 180; Glasius, I, 381, 382.

---

1) Correspondentie van Schotanus met Saeckma. Coll. *v Br.* 112, 114, 117, 119, 120, 121, 125.

Martinus Wijbinga, een Harlinger van geboorte, is den 13 Mei 1611 te Franeker ingeschreven als *Ling. et juris studiosus.* Tim. Faber en Paulus Buis waren zijne leermeesters bij de beoefening der regtswetenschappen. Onder den laatste disputeerde hij *de jure belli, ejus generibus et justis causis*, welke disputatie de achtste is in het *Illustr. Disquisitionum politicarum liber*, door Buis in 1613 uitgegeven.

Den 21 Junij 1613 werd hij, op 22-jarigen leeftijd, een burger der Leidsche hoogeschool. Onder leiding van prof. Bronckhorst nam hij in 1614 druk deel aan diens dispuut-collegien. Hier zal hij wel tot I. U. D. bevorderd zijn.

Den 10 Julij 1616 onder de advocaten s'Hofs van Friesland opgenomen, vestigde Wijbinga zich in zijne geboortestad, waar hij ook rector van de Latijnsche school is geweest [1]) totdat hem den 17 Maart 1632 het hoogleeraarsambt in de regten aan Franeker's academie opgedragen werd. Bern. Schotanus was in de plaats van Reifenberg tot *Juris prof. prim.* bevorderd, zoodat Wijbinga hem weder opvolgde, op eene jaarwedde van *f*700. Aan de Leidsche academie schijnt hij een zeer goeden naam te hebben achtergelaten, want Bronckhorst had hem reeds aanbevolen in de plaats van Bouricius, toen deze griffier bij het Hof werd.

Hoewel hij door geschriften of anderzins geen naam heeft gemaakt, mag men uit de daadzaak, dat zijn tractement, toen hij zulks verzocht had, tot *f* 1000 is verhoogd (*S. R. 6 April 1639*), afleiden, dat men over zijn onderwijs niet ontevreden was. Rein. Neuhusius prees hem ook in de volgende verzen:

Magne Vir, HUNNIADAE magni sub nominis umbra
  Ingenium laudat pagina cuncta tuum.
Munera sunt nobis à tantis grata Magistris,
  Neve aliqua cupiam dote placere magis.
Instinianeos hic promis Vatibus imbres,
  Flumine qui pleno pectora nostra rigant,
Sic, Vir Clare, tuis studiis gratoque labori
  Debeo, quod tribuis Tu quoqne; et HUNNIADAE.

Verklaren kunnen wij het daarentegen niet, waarom hij, die ouder hoogleeraar was, in 1638 en 1642 bij de verkiezing van een Rector telkens tegenover Pynacker werd gepasseerd. De eerste maal kon het argument gelden, dat Pynacker Prof. prim. was; voor de tweede maal

---

1) Den 25 April 1623 is hij nogmaals te Leiden ingeschreven, als Juris Dr., met welk doel bleek ons niet.

niet. En toen hem die waardigheid eindelijk in 1646 te beurt zou vallen, overleed hij kort na de benoeming, den 18 Mei.

In 1617, terwijl hij nog advocaat was te Harlingen, wenschte hij een huwelijk aan te gaan met de dertienjarige Trijntje Haijes (Vriemoet noemt haar Catharina Heeres) aldaar, waarin hare bloedverwanten toestemden. Haar gewezen voogd Frans Jacobs de Vries wilde dit huwelijk stuiten, waartoe hij bevoegd meende te zijn, op grond, dat hem als zoodanig stilzwijgend de curatele over haar toekwam, tot dat zij den 25-jarigen leeftijd zou hebben bereikt.

In strijd met zijne vroegere jurisprudentie, besliste het Hof in het hier over gevoerde proces ten voordeele van Wijbinga, verstaande dat de Vries, na het eindigen der voogdij, uitdrukkelijk als curator bevestigd had moeten zijn [1],

Dientengevolge is Wijbinga in 1619 met Trijntje Haijes in het huwelijk getreden. Of zij hem overleefde of niet, durven wij niet beslissen.

Vriemoet, 260—262; en MS. aantt. daarop van E. M. van Burmania; Paquot, III, 603 R. Neuhusius. 86; Gab. de Wal, ann. 228-231.

S i b r a n d u s M e n a l d u m, de opvolger van Mein. Schotanus, stond tijdens zijne aanstelling tot Theol. Prof. als predikant te Wijnaldum. Waarschijnlijk was hij een Franeker van geboorte, althans heeft hij zijne opleiding aan de Latijnsche school aldaar, met ondersteuning van den Lande, genoten.

Den 7 Nov. 1621, werd hij, onder overlegging van een testimonium zijns rectors, als student ingeschreven. Lubbertus, Maccovius en Amesius moeten dus zijne leermeesters zijn geweest. Men treft hem dan ook in Maccovii *Collegium Theologicum* aan onder de disputanten.

Voor de classis van Franeker legde hij den 30 Aug. 1626 het proponentsexamen af; eerst twee jaren later daarna schijnt hij Wijnaldum tot standplaats te hebben gekregen.

Na het vertrek van Schotanus naar Leeuwarden, zag hij zich den 12 Jan. 1633 door Gedep. Staten in diens plaats benoemd.

Slechts een half jaar na zijn optreden rukte de dood hem weg, op 29 Junij deszelfden jaars.

Geschriften heeft hij niet in 't licht gegeven. In zijn academietijd sprak hij bij het tweede huwelijk van prof. Hachting zijne beste wenschen uit in een Latijnsch vers.

---

1) Huber, *Ausp. Dom.* 592 sqq.

Rein. Neuhusius roemde den vroeg ontslapen hoogleeraar in een lijkzang, als:

. . . . . celebrem Virtute *Menaldum*
Praeclarum Ingenii dexteritate Virum.

Vriemoet, 263, 264; R. Neuhusius, 188; Ejusdem *Epist. fam.* C. III, 84

J o h a n n e s B o g e r m a n. Twintig jaren waren er bijna verloopen, sedert de Leeuwarders geweigerd hadden hunnen Bogerman aan de Franeker academie aftestaan. Groote gebeurtenissen hadden in dien tijd Staat en Kerk beroerd, gebeurtenissen en omstandigheden, waaraan de naam van Bogerman onafscheidelijk blijft verbonden.

Vermoeid in den kamp voor de vestiging der vaderlandsche kerk op Calvinistische grondslagen, zou een rustig ambteloos leven den ook ligchamelijk lijdenden strijder nog in den avond zijns levens niet zijn beschoren. Na den dood van Menaldum werd hij (*R. G. 9 Aug. 1633*) nogmaals tot hoogleeraar te Franeker benoemd. Eene jaarwedde van *f* 1000 werd hem aanvankelijk toegezegd. De Curator Seb. Pruissen, tevens griffier der Staten, ontving in last om met aanwending „van alle mogelijke devoiren", Bogerman over te halen tot het aannemen der professie. Eene verhooging der hem toegedachte jaarwedde met *f* 100, en de rang van Prof. primarius volgden bij nader besluit van den 10 Oct. d.v.

De ongezochte roeping af te slaan was na rijpe overweging voor hem een gewetensbezwaar geworden, weshalve hij aannam haar op te volgen, mits het vereischte ontslag door de Leeuwarder gemeente verleend zou worden. In het begin des volgenden jaars stonden magistraat en kerkeraad de aanvraag toe. Nogthans zou er een drietal jaren voorbijgaan, eer Bogerman den katheder beklom.

Laten wij eerst in korte trekken zijn levensloop schetsen. Geleidelijk blijken dan de redenen, die zijne komst vertraagden.

Zijn vader, vroeger Hervormingsgezind leeraar te Kollum, had in de eerste tijden des 80-jarigen oorlogs zijne standplaats moeten verlaten, en te Jennelt, in Oostfriesland, het predikambt weder opgevat. Van daar vertrok hij in 1575 naar Oplewert. Onze Joh. Bogerman werd in 1576 of 1577 hier geboren. Te Bolsward, werwaarts zijn vader in 1580 vertrokken was, ontving hij aan de Latijnsche school zijne opleiding. Orinus en Fungerus waren de leermeesters, wier degelijk onderwijs hij op lateren leeftijd nog dankbaar waardeerde. Den 23 Mei 1592 werd hij te Franeker *Art. Phil. et Theol. Stud.* Naau-

Johannes Bogermannus

weljjks behoeft herinnerd te worden, dat Joh. Arcerius Theod., Lollius Adama, Drusius, Lubbertus, Lydius en Nerdenus de hoogleeraren waren, wier lessen hij zal hebben bijgewoond. Van den Lande ontving hij geldelijke ondersteuning (*alumnus*). Eene *Gratulatio de liberatione patriae ac restituta pace, ad — D. D. Ord. Frisiae Delegatos*, Fran. 1594, was zijne eerste pennevrucht. De reductie van Groningen lokte die uit.

Vervolgens bezocht hij buitenlandsche academien, en wel eerst de Heidelbergsche, waaraan hij den 19 Aug. 1595 is ingeschreven. Destijds leeraarden daar David Pareus, de opvolger en geestverwant van Ursinus, Petrus Calaminus, Joh. Kimedoncius en Dan. Tossanus. Onder den laatste verdedigde Bogerman *Theses de Bacchanalibus et de jejunio quadragesimali*, tegen Bellarminus gerigt.

Nu kwam Genève aan de beurt. In Mei 1597 hier geimmatriculeerd, hoorde hij nog den grijzen Beza, den waardigen vertegenwoordiger van den geest van Calvijn. Onder leiding van Ant. Tayus verdedigde hij *Theses de praedestinatione et mediis ei subordinatis*. De academiereis voortzettende bezocht hij nog Zurich, Lausanne, Oxford en Cambridge. Overal kwam hij met mannen van grooten naam in aanraking, zoodat het hem aan eene degelijke opleiding en goede ontwikkeling niet heeft ontbroken.

In den herfst van 1599 trad hij op als predikant te Sneek. Hier deed hij zich kennen als een fel bestrijder der volgelingen van Menno. Zijn ambtgenoot Geldorp stond hem daarin trouw ter zijde. Beza's verhandeling over het straffen der ketters gingen zij zelfs vertalen, doch hunne bemoeijingen bleven tamelijk onvruchtbaar [1]).

Men verhief zich te Sneek ten minste luide tegen het doel onzer predikanten, om een plakkaat der Staten van Friesland, van 1598, waarbij der Mennonieten-bijeenkomsten verboden werden, maar dat geene straf bedreigde, te doen aanvullen met zulke strafbepalingen, als het Groninger plakkaat van 1601 bevatte, en dus den magistraat tot een werktuig van Bogerman en Geldorp te verlagen.

Deze oppositie werd namelijk gevoerd in een paar vlugschriften, van welke het eerste getiteld is: *Een Christalynen Bril, voor den E. Magistraet der Stadt Sneek in Vrieslandt; Waer door sy aenschouwen moghen het schoone voornemen haerder Predicanten, soo sy de hooghe Overheyt nae haer wil mochten ghebruycken. Ghedruckt int Jaer ons Heeren 1602.* De

---

[1]) Vriemoet vermeldt ook, als te Sneek door hem uitgegeven in 1602: *Troostbrief aan eene Weduwe over het afsterven hares Mans; met Tertullianus en Cyprianus Tractaten van de Lijdsaamheid.*

anonyme schrijver zegt daarin: »Maer ghy mijn Heeren sult weten dat u Predikanten den brant soo hooch aengesteecken hebben, datse haer boven alle huysen ende Kercken laet sien, soo datter nu anders gheen middel is, dan openbaerlijck, over laster overal, u Dienaren af te malen na 't leven soo sy inder daet zijn, sonder de vrome Ghereformeerden daer in te ghedencken, want sy (so den Apostel Judas seyt) haer eyghen schande als wilde baren der zee uytgeschuymt hebben.

Veel der Ghereformeerden hebben noyt gelooven connen datter sulcke bitterlinghen onder haer voorganghers schuylden, meynende dat de groote Sivylheyt der Magistraten, door haer Herders quam, dan 't vat heeft nu uytghegheven tgeen daer in was, twelck menich met verwondering leest, ende om ter sake te comen om u met woorden niet te verveelen, hebt ghij mijn Heeren wel oyt (een) Inquisiteur bitterder bevonden als hem Theodori Beza in dit Boeck vande Ketterdwanck bethoont, welcke U Predicanten als een juweel ende costel. gesteente vercoren hebben, om door 't oversetten ons Nederlanders gemeen te maken"? En dan wordt aan Geldorp en Bogerman ten slotte toegezongen:

Blijft met Appellis by uwen Leeste
Een Bisschops ampt is 't sweert des Gheeste,
Daer sy de Ketters mede verslaen.
De Magistraet moet minst en meeste
Beschermen of straffen in dees foreeste
Nae 't gheen hij uytwendich heeft ghedaen.

Het andere geschrift, dat tot titel heeft: *Spieghel Ecclesiastes V. a VII; — Jaco I. c. 22; — Jaco. 4, b 11; — 1 Joannis 3 b 11* [1]). *Ghedruckt int Jaer ons Heeren*, M. vjC. III., geeft een gesprek tusschen drie personen, over hetzelfde onderwerp, naar aanleiding van het eerstvermelde boekske.

Toen Enkhuizen onzen Bogerman in 1602 tot herder verlangde, kostte het vrij wat moeite, eer Gedep. Staten hunnen voormaligen alumnus lieten gaan, en dit dan nog alleen bij provisie, zonder ontslag.

Welwillendheid en achting waren in die Noordhollandsche gemeente ruimschoots zijn deel; ja, in weerwil dat er wekelijks gedurende den winter niet minder dan negenmaal gepredikt werd, mogt hij zich altoos verheugen over een gehoor zoo groot, dat het zelf den trage zou opwekken, — zoo betuigde hij zelf. Hoe ongaarne ook, Enkhuizen moest haren

---

1) De aangehaalde teksten volgen steeds voluit op dien titel. Beide werkjes zijn sedert kort op de Prov. Friesche Bibl. voorhanden.

gevierden leeraar spoedig aan Leeuwarden afstaan. Omstreeks het midden van 1604 kwam hij in Frieslands hoofdstad. Aan zijn ijver tegen Lojola's zendelingen, die in zijne nabijheid ook al verloren terrein zochten te heroveren, herinnert zijn *Spiegel der Jesuyten ofte Catechismus van der Jesuyten secte ende leere*. Leeuw. 1608, een werk van Pasquier, dat hij uit het Fransch heeft vertaald.

Met Sibr. Lubbertus zag hij zich in 1607 door Gedep. Staten aangewezen tot afgevaardigde naar den conventus praeparatorius. Naar hunne instructie moesten zij zich verklaren tegen de herziening der Belijdenisschriften; zonder welke opdragt beide zich trouwens ook wel als tegenstanders van Arminius en Uijtenbogaert zouden hebben onderscheiden [1]).

Voortaan bewoog onze Leeuwarder predikant, aan de zijde van Lubbertus, zich altoos ijverig in den strijd tegen Arminius en diens opvolger Vorstius. In verscheidene polemische geschriften door de Leeuwarder predikanten tegen den armen Vorstius en zijne vermeende gevoelens gerigt, had hij de hand; op de *Ordinum Hollandiae ac Westfrisiae Pietas* van Hugo de Groot (zie boven, blz. 32) gaf hij zijne kanteekeningen in het licht. Leov. 1614 [2]). Dat hij in Friesland zeer gezien was, bewijst wel het voorzitterschap der prov. Synode, hem herhaaldelijk te beurt gevallen (1605, 1610, 1615). In 1613 zou hij reeds hoogleeraar te Franeker zijn geworden, wanneer zijn ontslag niet ware geweigerd. Om de vromen te sterken tegen de aanvechtingen des vleesches, der wereld en des Satans, schreef hij eene *Praxis verae poenitentiae, s. meditationes in historiam lapsus Davidis*. Herbornae 1616; waarschijnlijk eene vertaling van zijn kanselwerk [3]).

Terwijl inmiddels de beide partijen zich in de vaderlandsche kerk meer en meer vijandig tegenover elkander schaarden, en Holland's Staten eene Nationale Synode tegenwerkten, ontmoet men Bogerman in 1615 en 1616 telkens te Amsterdam op de bijeenkomsten van Calvinistische leeraars, die de belangen hunner partij, inzonderheid de middelen ter bijeenroeping eener Synode, bij de hand namen.

---

1) Bogerman gaf een verslag van het verhandelde in deze bijeenkomst aan Conr. Vorstius, den 26 Junij 1607, in een belangrijken brief, die door Dr. v. d. Tuuk niet is ter sprake gebragt. *Praest virr. Epist.* CII. Vgl. hierbij den brief van Lubbertus aan Oldenbarneveldt, *aldaar* CXX.

2) Hiertegen is gerigt Casparis Barlæi *Bogermannus ἐλεγχόμενος sive examen Epistolæ dedicatoriæ, quam suis ad* PIETATEM *Illust. Ord. Hollandiae ac Westfrisiæ notis praefixit Joh. Bogermannus, Ecclesiastes Leovardiensis*. L. B. 1615.

3) Vgl. hierover Dr. Ottema, *Beschr. van een zeldzaam voorkomend werkje van Joh. Bogerman*, in *De Vrije Fries*, II, 215—220.

Nadat Prins Maurits openlijk partij had gekozen, en daarom de scheuring niet kon uitblijven, ontving Bogerman de uitnoodiging om gedurende eenige weken te 's Hage preekbeurten waar te nemen. Van Gedep. Staten de noodige vergunning verkregen hebbende (*R. 10 April 1618*), heeft hij daaraan gevolg gegeven, en aan de zijde van den Prins zijne partij groote diensten bewezen. Het besluit tot bijeenroeping der hooge Kerkvergadering werd genomen tijdens zijn verblijf in de Hofstad. Hij zag zich voor Friesland naar de Dordsche Synode afgevaardigd; de keuze tot voorzitter viel op hem. Zonder hier in bijzonderheden te treden over de wijze, waarop hij (ligchamelijk zeer lijdende aan de steen) die gewis hoogst eervolle, maar niet minder moeijelijke taak heeft volbragt; hoe hij onnoemelijke drukten te boven kwam, zij het — met verwijzing naar de resultaten van 't meest onpartijdig onderzoek van Dr. van der Tuuk — genoeg er op te wijzen, dat de beschouwingen daarover hemelsbreed verschillen, al naar het standpunt der schrijvers.

Na afloop der Synode bleef hij aanvankelijk in den Haag, en verder te Utrecht, om de regtzinnige kerk te helpen regelen. Utrecht, den Haag en Amsterdam verlangden in 1619 en 1620 om strijd, dat de uitnemende dienaar haar mogt worden afgestaan. Leeuwarden bleef echter doof voor elken aandrang, zelfs van de meest invloedrijke zijde. Hoe Bogerman later, wegens zijne zwakke gezondheid te 's Hage opgehouden, Prins Maurits in de laatste ure bijstond, welke troostgronden des geloofs hij den Vorst gaf, de gemoedsstemming, waaronder zij werden ontvangen, dit alles heeft de leeraar zelf — voor beiden willen wij hopen naar waarheid — beschreven in *Het christelyck overlyden van den Prince Mauritius van Nassau.* Leid. 1625.

Toen eindelijk een aanvang zou worden gemaakt met de Bijbelvertaling, waartoe op de Dordsche Synode besloten was, bleek de noodzakelijkheid, dat de gekozen vertalers, waaronder Bogerman, van hunne ambten tijdelijk werden ontheven, ten einde zij onverdeeld en gemeenschappelijk zich daaraan zouden kunnen wijden, ter plaatse waar eene bibliotheek was. Het billijk verzoek der S. G., van vele zijden ondersteund, kon nu door Leeuwarden niet worden geweigerd. Haar dienaar vertrok mitsdien in Nov. 1625 naar Leiden, om de vertaling voor te bereiden. Aan deze omvangrijke taak heeft Bogerman met oordeel en zelfstandigheid gewerkt. De overzetting des O. T. is grootendeels van zijne hand. Uit den aard der zaak vorderde deze arbeid, waarbij nog de revisie, het drukken en corrigeren gevoegd moeten worden, veel tijd. Alles was nog niet ten einde gebragt, toen Bogerman, die zich

nog steeds te Leiden bevond, in 1633, let wel! »gebeneficieert" werd tot Prof. Theol. te Franeker.

Dacht men misschien der academie een grooten dienst te bewijzen, door aan haar den man te verbinden, wiens naam alom vermaard was geworden, van de andere zijde beschouwd was het veel gewaagd dáár iemand nog te roepen, die vermoeid moest zijn naar den geest, onbetwistbaar zwak was van gezondheid, en op gevorderde jaren. Nog kwam er bij, dat Bogerman zoo aanstonds niet kon komen. Tegen alle verwachting hield zijne taak hem nog drie jaren te Leiden op, iets wat dubbel te betreuren was, nu ook Menaldum's leerstoel zoo spoedig weer vacant was geworden en op het berigt van Amesius, dat hij niet terugkwam, spoedig de mare van diens overlijden volgde. Eenigzins werd in het gebrek aan Theol. professoren voorzien door Joh. Cluto, van wiens werkzaamheid wij vroeger (I, 335) reeds hebben gesproken.

Daar na herhaalde aanmaningen de overkomst van Bogerman toch telkens weer moest verschoven worden, riep men ten laatste (13 Jan. 1636) Schotanus van Leeuwarden terug, omdat hij, wegens redenen van gezondheid, zijn herderlijk ambt toch niet naar eisch kon vervullen. 't Scheen wel, dat men het hoofd geheel verloren had.

In den zomer van 1636 treffen wij eindelijk Bogerman ook te Franeker aan, hoewel hij eerst den 7 December de inaugurele oratie hield *de salutari usu judiciorum Dei.* Deze rede bevatte alleen de inleiding van het onderwerp, dat hij naar aanleiding van Jes. 26 vs. 9 (*Wanneer uwe gerigten op de aarde zijn, zoo leeren de inwoners der wereld geregtigheid*), vervolgens in zeven academische oratien behandelde [1]).

In de voorafspraak verzocht hij, dat de hoorders rekening mogten houden met zijn gezondheidstoestand, vermits hij door eene ongesteldheid, die reeds 16 jaren had geduurd, uitgeput, en door het werk der Bijbelvertaling vermoeid was. Hij zou zich dan ook in dien nieuwen werkkring niet begeven hebben, wanneer de Overheid hem niet had vergund slechts zoo veel of zoo weinig te doen, als zijn zwak gestel zou toelaten.

Nog vóór het einde dier maand reikten zijne ambtgenooten hem *honoris causa* de laurea doctoralis over. Bij de eerste aftreding viel hem 1 Junij 1637 ook het rectoraat — een zeer gezochte eerepost — ten deel. Maar den 18 Aug. d. v. was zijne ongesteldheid dermate verergerd, dat hij zijne brieven al door een ander moest laten schrijven; en

---

1) Uitgegeven als *Tract. theol. de salutari usu judiciorum Dei, orationibus aliquot absolutus.* Fran. 1637.

naauwelijks was de groote vacantie geeindigd, toen de academie den rouw aannam over zijn verscheiden.

Hij was den 11 Sept. 1637 bezweken, 61 jaren oud. In den korten tijd, hem daartoe gegund, heeft hij der hoogeschool geene belangrijke diensten kunnen bewijzen. Zijne weduwe, Grietje Piers, bij wie hij geene kinderen naliet, huldigde hem in het grafschrift als een welsprekend kerkredenaar, zeer geleerd theoloog en verstandig man, hoogst verdienstelijk jegens Kerk en Staat, bij 's Lands Vaderen mitsdien zeer bemind, en een onovertroffen echtvriend.

Vriemoet, 265—288; Paquot, II, 24—26; Glasius, I, 122—128; W. Eekhoff, *Bijzonderheden uit het leven van Joh. Bogerman* (*N. Fr. Volksalm*. 1862. 75); zijn grafschrift Blancardi *Paneg*. 87. Herzog, in voce; J. Fungerus (ed. 1607), 44; Edo Neuhusius, 528—530, 537—543, 546; R. Neuhusius, 58, 184, 162; Ejusdem *Epist. fam*. C. III, 179, 258, 528—580, 587, 589, 542. 546; H. Neuhusius, 873. 's Mans leven en werken zijn het volledigst behandeld in de voortreffelijke monographie: *Joh. Bogerman*, door H. Edema van der Tuuk, Gron. 1868.

Cornelius Pijnacker woonde ambteloos te Meppel, toen in de plaats van Bern. Schotanus een Juris Prof. prim. gezocht werd. Na zich bij den Curator Saeckma daarvoor ernstig te hebben aanbevolen, had hij het geluk zijn wensch te zien vervuld. Een tractement van *f* 1000 werd zijn deel (*S. R. 28 Mei 1636*). Eerst den 5 December daarna volgde zijne installatie, met die van vijf andere collega's.

Pijnacker was bijna een zeventiger, die op eene lange en eervolle loopbaan kon wijzen. Aan het dorp Pijnaker bij Delft, waar hij den 6 Julij 1570 was geboren uit het huwelijk van Adam van Kerkhoffe en Johanna van Polanen, ontleende hij zijnen naam. Van zijn zevende jaar af ging hij in Delft ter schole. Aan de Leidsche academie beoefende hij aanvankelijk de theologie. Onder Car. Gallus verdedigde hij er *Theses de Antichristo*, den 6 April 1591. Te Heidelberg, waar hij den 28 Sept. deszelfden jaars geimmatriculeerd is, zette hij deze studie voort. Op het punt om naar Genève te gaan, verbond hij zich aan Elbertus van Palland, een aanzienlijk student uit het Kleefsche, als medgezel op eene reis door Italie, Sicilie, Pannonie, Moravie, Boheme en Duitschland; op diens slot te Selhm nam hij het besluit de regtsstudie op te vatten. Daarom op nieuw de Leidsche academie bezoekende, nam hij o. a. druk deel aan de dispuut-collegien onder van Beyma en Bronckhorst. Den 24 en 25 Maart 1597 deed hij het kandidaatsexamen; den 6 Mei daarna hield hij pro gradu eene *Disputatio de jurejurando*;

tien dagen later volgde zijne publieke promotie, bij welke gelegenheid door hem eene *Oratio de vera felicitate*, door zijn promotor Bronckhorst eene rede *de jurisprudentiae laudibus* gehouden is. Op de meest eervolle wijze eindigde hij mitsdien de academie-loopbaan. Er bestonden ook redenen voor hem om zich te haasten. Zijn leermeester van Beyma was in 1596 naar Franeker vertrokken. De pogingen om een buitenlandsch jurist van naam te bekomen waren niet geslaagd, waarop de Leidsche Curatoren zich hebben „laten verluyden, dat, ingeval eenige jonge of andere geleerde mannen hem souden willen laten amploijeren totte *Professio Institutionum* ende daarop proeve van heur geleerdheid ende bequaamheid van deselven met eenige publique Lesse doen wilde, in apparentie was, dat deselve tot voors. Professio zoude worden gepromoveert." Corn. Swanenburgh en Corn. Pijnacker verwierven zich door het bedoelde onderwijs elk een aanhang onder de studenten; beide zagen zich door de juridische faculteit allergunstigst aanbevolen, zoodat zij den 9 Nov. 1597 tot buitengewone hoogleeraars zijn aangesteld en de professie der Instituten aan hen gezamenlijk is opgedragen [1]). Na den dood van Corn. Grotius en G. Tuning werden zij beide in 1611 tot ordinarii bevorderd.

Pijnacker vertrok in 1614 naar de nieuwe hoogeschool te Groningen. In Suzanna Blois van Treslong, eene dochter van den beroemden admiraal der geuzen, vond hij eene echtvriendin. Of hij haar huwde te Leiden, dan wel te Groningen, daarover verschillen de berigten.

Een *Index in Andr. Fachinaei Corpus Controversiarum* gaf hij in het licht (Gron. 1619). Tot de uitgave van zijne commentaren op verscheidene titels van de Pandecten en van zijne talrijke adviezen [2]) was hij niet te bewegen. Terwijl hij met bijval in Gruno's veste leeraarde, droegen de S. G. hem den 4 April 1622 eene diplomatieke zending op naar de Beij's van Tunis en Algiers. In strijd met gesloten tractaten onthielden de Barbarijnen zich niet van zeeroof op Nederlandsche koopvaarders. Die van Algiers hadden in dertien maanden tijds meer dan 143, die van Tunis 10 of 12 onzer schepen genomen en van de bemanning velen in slavernij gehouden. Met deze roofstaten op een goeden voet te staan, was na het eindigen van 't twaalfjarig Bestand voor ons van belang. Wegens zijne ervaring in het Italiaansch en het Arabisch, achtten s' Lands Vaderen den Groningschen hoogleeraar zeer geschikt om

1) Suringar, *De vroegste gesch. van het ontleedkundig onderwijs te Leiden*, blz. 20 van de overdrukken.

2) Een tweetal adviesen vindt men op het *Gron. archief*, 1619, no. 14, 15.

die zaak tot eene goede oplossing te brengen. Zijne reis derwaarts en de goede afloop zijner taak zijn elders uitvoerig geboekt. Alleen zij hier nog vermeld, dat Jac. Golius, later hoogleeraar te Leiden, de togt mede maakte, en dat Pijnacker den 21 Maart 1623 te 's Hage terug was. Toen de Barbarijnen daarna al spoedig stof tot klagen gaven over het visiteren onzer schepen, om te vernemen of die ook waren inhielden toebehoorende aan natien, met hen niet bevriend, is Pijnacker wederom derwaarts afgevaardigd. Eene bevredigende verklaring, den 30 Januarij 1626 verteekend, was het gunstig resultaat zijner tweede ambassade. Zij had daarentegen voor hem ook eene schaduwzijde, want „wederom in 't Landt komende — zegt Aitzema — heeft veel wederweerdigheydt gehad in syne Rekeningen, Declaratie ende Rapport. Hij hadde oock verscheyde slaven verlost, daervan hij niet wierdt betaelt; bevindende de waerheydt van het ghemeen segghen: dat men sich moet wachten voor Koopmanschap, en datter niet ondanckbaerder is als een mensch. Ende terwijl hij alhier gingh, zijn saken sollicitereude, soo versuijmde hij sijne professie tot Groeningen."

Dit laatste is misschien minder juist. Hij schijnt het professoraat vroeger al te hebben nedergelegd, zoodat men Ant. Matthaeus, die in 1625 optrad, als zijn opvolger hebbe te beschouwen.

Na deze tweede zending vestigde Pijnacker zich te Meppel, in welk jaar, is onzeker [1]). Voor eene geschiedenis van Drenthe verzamelde hij hier bouwstoffen, die, jammer genoeg, verloren zijn gegaan. Twee verdienstelijke kaarten van dat gewest, door hem bewerkt, herinneren aan 's mans verblijf aldaar [2]).

De tweede kaart, van 1634, bevat ook Westerwolde. Voor het cartograferen dezer landstreek heeft hij zich waarschijnlijk eenigen tijd in die buurt opgehouden. Hierin zal men de aanleiding hebben te zoeken, waarom de regeering van Groningen in 1635 zich van zijn beleid bediende, om Feico Klock over te halen zijn aandeel in de Pekeler veenen voor ƒ 50.000 te verkoopen [3]).

Zoo als boven is opgemerkt, solliciteerde hij om het Franeker professoraat. Nam etsi ad alias professiones impellar, rationes habeo — schreef hij — quur vestrae Academiae potius me addicam, quae quidem momentosae sunt, et non recensebo nunc, ne longiore meo sermone

---

[1]) Wat in de *Effig. et Vitae* gezegd wordt: Tribus fermè lustris in exotica et barbarica negotia impensis, redit in patriam, — is niet te rijmen met de geschiedkundige berigten bij Aitzema, en dus o. i. geheel onjuist.

[2]) Zie over deze kaarten Bodel Nyenhuis, in *Drentsche Volksalm.* 1851, 117—121.

[3]) de Rhoer, in de *Verh. van Pro Exc.* IV· 2e, 250.

in publica commoda peccem [1]). Misschien was de finantieele quaestie, waarop Aitzema doelt, tusschen hem en de regeering nog onafgedaan.

Aan den avond zijns levens heeft hij nog negen jaren met eere te Franeker gestaan. Tweemaal (1638 en 1642) bekleedde hij in dien tijd het rectoraat; ja, de zeventigjarige grijsaard begaf zich in 1641 in een tweeden echt met Sybilla Boterpot, van Vianen.

Evenals zijn voorganger Schotanus, zal hij de Instituten hebben behandeld. Zijne *Primordiorum juris Justinianei Demultia*, Fran. 1640, geven dit ook aan de hand.

Zijn sterfdag was de 12 Januarij 1645. Prof. Wissenbach hield op hem de lijkoratie, die niet in het licht schijnt te zijn gegeven.

Effigies et vitae Profess. Academiae Groningae et Omlandiae. Gron. 1654, 63, 64; *Gedenkboek der hoogeschool te Groningen*, Gron. 1864, Bijl. I (Onze *Levensschetsen der Hoogleeraren*, blz. 9); Vriemoet, 228–292; H. Neuhusius, 114–116, 237. Over zijne zendingen naar Algiers en Tunis handelen uitvoerig Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh*, folio uitg, I, 135–150, 518, 519; Arend, van Rees en Brill, *Algem. Gesch. des Vaderlands*, III, 3e, 724–730; Rapport vant gebesoigneerde tot Tunis en Algiers, in de jaren 1622 en 1623; in de *Berigten van het Histor. Gen. te Utrecht*, VII, 279 en volg.

Pier Winsemius, de volle broeder van prof. Menelaus Winsemius, ten jare 1586 in Frieslands hoofdstad geboren, genoot aanvankelijk het onderwijs zijns vaders, vervolgens werden aan de Latijnsche school Joach. Petri Pijnappel ende rector Fungerus zijne leermeesters. Naar zijn leeftijd reeds ver gevorderd in de Latijnsche taal- en dichtkunde, kwam hij op 16jarigen ouderdom aan de Franeker academie, in wier album hij den 13 April 1602 is ingeschreven als *Ling. et Jur. Cand.* (sic !). De vlijtige leerling van Arcerius, Adama en de Veno oogstte vooral op de dispuutcollegien van den laatste een buitengewonen lof. Verder niet het regt, maar de geneeskunde beoefenende, disputeerde hij onder Clingbijl *de igne elementari;* in 1606 waren *Decades duae controversiarum medicarum* 't onderwerp van zijn dispuut (zie boven blz. 78). Weldra zag hij zich met eene *relegatio in perpetuum* gestraft; waarom blijkt niet uit de *Acta*. Misschien had hij zich te veel afgegeven met het ontgroenen, waartegen de professoren en Overheid in die dagen ernstig te velde trokken. Sedert 30 Nov. 1606 zette hij daarom te Leiden zijne studien voort, doch spoedig telde Themis hem onder hare volgelingen, en wel aan verscheidene buitenlandsche hoogescholen, zooals te Helmstadt,

---

1) Coll. v. *Br.* no. 259.

Erfurt en Jena. Op deze academiereis mogt hij zich verheugen over het aanknoopen van vriendschappelijke betrekkingen met Dom. Arumaeus en Foppe van Aitzema. Ook bezocht hij Zweden.

Den 2 Maart 1611 werd in de Senaatsvergadering te Franeker een brief van hem gelezen, houdende 't verzoek om aldaar te mogen promoveeren. Zijne relegatie stond daaraan in den weg, zoodat eene afwijzende beschikking volgde [1]). Niet lang hierna, den 21 April 1611, verwierf hij op eene *Disput. publ. de testamentis* de laurea doctoralis te Caen.

Teruggekeerd vestigde hij zich als advocaat in zijne geboortestad. Spoedig zeide hij echter het stadsleven en tevens de praktijk vaarwel, om zich ten platten lande [2]) geheel aan de studien te wijden.

De *Exsequiae litterarum ad Hugonem Grotium*, Giessae 1615, en *Ausonii Popmae liber de ordine et usu judicicorum*, Leov. 1617, waren de eerste werken, die hij uitgaf.

Waarschijnlijk verzamelde hij gelijktijdig reeds bouwstoffen voor eene geschiedenis van zijn gewest, zoodat daarin eene aanbeveling werd gevonden om hem den 5 Dec. 1616 tot Historieschrijver van Friesland te benoemen.

Voorts werd bepaald, dat Winsemius »de Vriesche Historije sal continueren daer Furmerius heeft gelaten, soo cort ende claer als enichsins mogelijcken sal wesen, mits naer de waerheijt tot meeste eere ende dienste van 't Landt, met afweringe van 't gene tot disreputatie ende nadeel van dien van emant soude mogen geschreven wesen", enz.

Van de *Annales Frisici* zijns voorgangers Furmerius deed hij dan weldra het laatste gedeelte, de *Trias tertia*, het licht zien (1617).

Begaafd met een groot talent als redenaar, beklom hij gaarne het spreekgestoelte, om belangrijke toestanden en gebeurtenissen of groote persoonlijkheden en vrienden voor een belangstellend gehoor te behandelen.

Uit liefde voor de vrijheid des vaderlands liet hij alzoo, in eene *De statu Vnitarum Provinciarum Oratio*, Leov. 1618, zijne waarschuwende stem hooren tegen de inwendige twisten en verdeeldheden, die gedurende het Bestand onze republiek schokten en de onafhankelijkheid in gevaar dreigden te brengen. Vervolgens wijdde hij zich aan een onderzoek van het regt van den Vorst van Spanje op de Nederlanden (*Jus Regum Hispaniae in provincias Belgicas*. Fran. 1621, gelijktijdig vertaald

---

1) *A. et D.* B. 2.

2) Uit brieven van hem in *Arch. Gabbema*, *pak N.* is ons gebleken, dat hij zich toen te Tzummarum ophield.

onder den titel: *Verhael van het recht des Coninks van Hispanien op de Nederlanden*).

Als vereerder van de helden van ons Vorstenhuis wijdde hij eene funebris parentatio aan Prins Maurits (*Vita, res gestae, et mors Illustr. Principis. Mavritii.* Fran. 1625) en een heldendicht aan den Stadhouder Ernst Casimir (*Panegyricvs Anni* CIↃ IↃC XXIX *ad Illustrem & Inclytum Ernestvm Casimirvm Nassovium Frisiæ Præfectvm*, Leov. 1630, 29 pag. fol), en mede aan Prins Frederik Hendrik (*Expeditio foederatæ Belgicæ ductu III. Principis Frederici Henrici — in quâ de Ernesti Casimiri Nassovii, — in Castris ad Ruremundam excessu.* Fran. 1632, 47 pag. fol.).

In 1633 vloeide een uitvoerige heldenzang uit zijne pen ter vereering van den grooten Koning van Zweden (*Panegyricus ad Serenissimum invictissimvmqve Gvstavvm II, Suecorum, Gotthorum & Vandalorum Regem.* Amstel. 1632. 66 pag. fol. Item L. B. 1637, 12°.), wiens dood hij in het volgende jaar tot het onderwerp eener redevoerig koos (*Oratio, Gvstavi II, Svecorvm, Gotthorvm et Vandalorvm Regis divæ memoriæ consecrata.* Excvsvm in Frisia, Anno. 1633). Na in 1620 den Curator van Feytsma in eene lijkrede herdacht te hebben (zie boven, blz. 4), hield hij in het volgende jaar eene *Oratio in obitum Frederici de Vervou.* Fran. 1621 [1]). In het begin van 1636 herdacht hij op gelijke wijze Hector Bouricius, gelijk wij reeds weten.

Intusschen heeft »Frieslands Historieschrijver" grootere werken zamengesteld, die zijn naam bij het nageslacht duurzaam hebben doen voortleven. Wie kent niet zijne lijvige *Chronique ofte Historische geschiedenissen van Vrieslant, beginnende van den jaere nae des werelts scheppinge 3635, ende loopende tot den jaere — 1622*, waar achter eene *Beschrijvinge van Vrieslands Grietenijen en steden.* Fran. 1622?

Na het verschijnen van deze Kronijk vloeiden den schrijver nog zoovele bescheiden toe, betrekkelijk het tijdvak der Spaansche overheersching in Friesland, dat hij daaraan een nieuwen arbeid kon wijden. De vruchten daarvan waren zijne *Historiarum ab excessu Caroli V Caesaris, sive rerum sub Philippo II per Frisiam gestarum libri II* (1555—1572), Leov. 1629; *Libri III et IV* (1573—1578) Fran. 1633.

Behalve in de bovenvermelde Panegyrica en in een onnoemelijk aanta lofverzen en gelegenheidsgedichten bij promotien en sterfgevallen [2]), uitte

---

1) Deze oratie, waarvan een exemplaar in de *Bibl. Meermanniana* voorhanden was, is tot heden door het Fr. Gen. vruchteloos gezocht.

2) B. v. *In Disput. inaug — D. Sebast. Copii, Med. Cand. de Schorbuto Carmen. Cum a Men. Winsemio — M. D. publ. renunciaretur.* Fran. 1632; de *Epicedia* op Metius en Tim. Faber, boven blz. 73 en 83 door ons aangehaald.

zijn dichterlijke geest zich over den *Sirius*, *caniculae stella*, *cum notis quibusdam*. Fran. 1628, en in *Amores*. Fran. 1631. De Amores beslaan 127 blz. (12°), waarin hij in Mincia een ideaal [1]) verheerlijkte.

Dat alles had de werkzame man reeds gewrocht, toen hij den 28 Mei 1636 door de Staten werd aangesteld tot Prof. Eloq. et Histor., ter vervanging van Rhala, die gewoon hoogleeraar in de regten was geworden. Zijn tractement als historieschrijver, waarvan wij het bedrag niet weten, werd uit dien hoofde met slechts *f* 200 verhoogd.

Met eene solemneele redevoering (*Oratio habita cum — ad ordin. Historiarum et eloq. professionem vocatus in Academiam introduceretur*. Fran. 1637) aanvaardde hij den 7 December 1636 dien leerstoel.

Bijzondere berigten over zijn onderwijs hebben wij niet aangetroffen. Zijn lijkredenaar, prof. Wijbinga, prees dit in 't algemeen met de woorden: in qua professione quantus Μακαρίτης fuerit, vos Frisii, vos Belgae, Germani, Sueci, Sarmatae, Ungari, Dani, Norvegi, Galli et Angli, qui quotidie ad ipsius lectiones publicas agminatim tanquam ad uberem mercatum confluxistis, testes omni exceptione majores esse potestis.

Hoe dikwerf heeft hij vervolgens nog wel het academie-spreekgestoelte beklommen? Wij kunnen den belangstellende wijzen op zijne *De causis corruptae eloquentiae dissertatio*. Fran. 1638; op de *Oratio in obitum D. Guil. Staeckmans, Dynastae Rugewartii, viri consularis, habita — VII Eid. Dec. Ao. 1640*. Fran. 1640; de *Oratio in Excessum Henrici Nassovii, habita — III Eid. Jan. anno 1641*. Fran. 1641 [2]), en de *Oratio pro reparata aede Acad.* Fran. 1643.

Winsemius voltooide voorts de *Historiarum Libri* tot het jaar 1581. Gemagtigd om het geheele werk vermeerderd en verbeterd uittegeven, had hij dezen arbeid reeds aangevangen [3]), toen de dood den onvermoeiden coelibatarius in het 59ste jaar zijns levens op den 2 Nov. 1644

---

[1]) Itaque dum caeteri rebus suis intersunt, quibus usuram veri amoris fati foelicitas collocavit, imaginario me pascere contentus fui, ac ut animus formarum contemplator, pulcherrimae imaginis intuitu, volut idaea Platonica, se exerceret. Zoo schreef W. in de *Epist. Dedic.* aan Foppe van Aitzema.

[2]) Hieraan zijn toegevoegd *Clarorum Virorum Epicedia*, n.l. van D. Heinsius, Theod. Graswinckel, C. Barlaeus, Jo. Forestus, Guil. Grotius, P. à Doma, C. Boyus, en P. Grotius.

[3]) Hij schreef in het begin van Julij 1644 eene dankbetuiging aan Const. Huigens voor een ex. van diens *Momenta Desultoria*, aan het slot van welken brief men leest: ex arce Siardea, in qua bissenis fere annis Historiam Philippicam, quae jam sub Praelo est, elaboravi. Winsemius bewoonde Sjaardamahuis dus al vóór dat hij hoogleeraar werd. De bedoelde brief is gedrukt voor de *Momenta*, uitgave van 1655.

wegrukte. Twee jaren later kwam het, dank zij de zorg van den Curator Livius van Scheltema, van de pers (P. Winsemii *Historiarum ab excessu Caroli V, sive Rerum sub Philippo II per Frisiam gestarum Libri septem.* Leov. 1646).

Onze historieschrijver is door Paquot, veel erger nog door Möhlmann, aangevallen over het opdisschen van de fabelen der oude Friesche historie, zoodat hij met Suffr. Petrus en Furmerius „dem Amte und dem Geiste nach ein würdiges goldenes Dreiblatt" zou vormen. En valt het niet te ontkennen, dat hij, zonder geniaal het snoeimes der kritiek te hanteeren, omtrent den ouden tijd gaf, wat hij bij anderen vond, — de geschiedkundige waarde van die verhalen dikwijls in het midden latende, — men valle hem, van ons gedurende meer dan twee eeuwen meer opgeklaard standpunt, daarover niet te hard, en verdenke de onpartijdigheid niet van den man, die zoowel de werken van Ubbo Emmius als den nieuwen druk van Hamconii *Frisia* met lofverzen heeft begroet. Het grootste gedeelte van zijn arbeid, de uit zuivere bronnen bewerkte geschiedenis van den nieuweren tijd, geeft hem ruimschoots aanspraak op de dankbaarheid van den nazaat.

Zijne poëtische werken zijn verschillend beoordeeld. Peerlkamp, die enkel de *Amores* onder de oogen heeft gehad, oordeelde, dat W. daaraan geen tijd en zorg genoeg besteed en zoodoende zich van woorden heeft bediend, die geen klassiek dichter in elegien opneemt. Sed Winsemium meliora vidisse et probasse, imprudentem vero deteriora interdum esse secutum arbitror, ideo quod non satis temporis nec curae operi suo impendit. Nam illi nec recta imitandi ratio, nec sensus elegantiae poëticae desunt.

Winsemius betuigde dan ook aan Aitzema, dat hij ter verpozing van zijn drukken geschiedkundigen arbeid „aliquid otii" ontwoekerd en aan de *Amores* besteed had, quorum scribendorum jam ante in Germania consilium coeperam cum apud te in Ducatu Brunsuicensi, post Lorâ arce in Hercynio saltu agerem.

Morhof zegt: Pier. Winsemius, in Syrio suo, ut in reliquis operibus, elegans est, nec poëtici genii parcus. Over de Heroica, van welke hem slechts twee bekend werden, schreef hij: duos, quod memini, Panegyricos scripsit, in quibus sublimitate Statium, & periodorum formatione Claudianum, imitatur, vel potius excedit; nec enim placet mihi adeo pendens & contorta periodus, qua utitur, & semper in caesuris periodum finit.

De door ons vermelde dichtkundige werken van Winsemius zijn in de bibliotheek van het Friesch Gen. voorhanden, zoo dat voor deskun-

digen de gelegenheid openstaat om daarover een oordeel op vollediger grondslagen uit te brengen, dan waartoe Peerlkamp in staat was.

Wij besluiten met de hulde, welke van Kooten onzen hoogleeraar bragt, tijdens het tweede eeuwfeest van Franekers hoogeschool:

Nec minus Aonidum grato celebrabitur ore,
Winsemius, patria clarus ab historia;
Quem populis civem monstrat, magnoque Thuano
Frisia se jactat progenuisse parem:
Cui Venus ipsa suos cantanti risit amores
Et blanda argutus verba praeivit amor.

Martini à Wybinga, *Laudatio funebris in honorem et memoriam D. Pierii Winsemii.* Leo v. 1645, herdrukt in H. Witten *Memoriae philos., Orat.* etc. Dec. V, 79—89; Francf. 1679; Vriemoet, 293—299; Paquot, II, 298—301; Gab. de Wal, Ann. 172—179, 440, 441; D. G. Morhofii *Polyhistor literarius.* Lub. 1747, p. 1065, 1070; Hoeufft, *Parn. Lat. Belg.* 137; Peerlkamp, 320—325; Möhlmann, *Kritik der Friesischen Geschichtschreibung.* Emd. 1868, S. 84—86; L. Aetsema, 50, 51; H. Neuhusius, 251—254; R. Neuhusius, 13, 74, 107; Ejusdem *Epist. fam.* C III. 21, 24, 50, 91, 147.

Johannes Coccejus. Terwijl de Staten den 28 Mei 1636 gelijktijdig verscheidene vacatures vervulden, sommige professoren naar eene andere faculteit verplaatsten, en nieuwe leerstoelen oprigtten, werd Joh. Coccejus, Prof. philol. sacrae te Bremen, benoemd tot opvolger van Fullenius, die van den leerstoel in de Oostersche talen naar dien in de mathematische wetenschappen overging.

Coccejus hield zich overtuigd, dat hij deze onderscheiding te danken had aan den invloed van den Curator Saeckma [1]. En hij zal zich wel niet vergist hebben, want de faam zijner geleerdheid, toen Franeker hem nog onder hare studenten telde, kon Saeckma niet voorbij zijn gegaan.

Bremen was ook de geboortestad van onzen hoogleeraar. Den 30 Julij 1603 (O. S.) had hij daar het levenslicht gezien. De Stads-Secretaris Timannus Petri en Elisabeth Baken waren zijne ouders, die hem van kindsbeen af vertrouwd maakten met den inhoud der H. Schriften. Aan het paedagogium bleek spoedig hoe hij door grooten aanleg zijne me-

1) Brief aan Saeckma, 27 Julij 1636, Coll. *v. Br.* no. 263. Den 11 Julij bevorens had Menel. Winsemius aan Saeckma geschreven: Gratulatur sibi jure merito de cura vestra tota Academia nostra, quae novos quasi spiritus sumens optima quaeque sibi in posterum pollicetur. Nec dubium est, quin juventus — ad famam restauratae Academiae quasi agmine facto undique huc sit advolatura. Coll. *v. Br.* 154. Saeckma was dus ongetwijfeld de ziel van het collegie van Curatoren.

deleerlingen overtrof; inzonderheid openbaarde zich zijne liefde voor de Grieksche letteren, terwijl hij zich, geholpen door een zijner broeders, ook in het Hebreeuwsch oefende.

Onder 't oog van prof. Hanewinckel, vervolgens onder leiding van den Rector Mart. Martinius, maakte hij aan 't Gymnasium Illustre groote vorderingen in de kennis der Semitische talen. In de metaphysica en physica hoorde hij Gerh. Neufville, in de theologie Martinius en Crocius onderwijzen. Van zijne groote kennis van 't Grieksch gaf hij proeven in gesprekken met den geleerden Griekschen monnik Metrophanes Critopolus, en in eene redevoering over den godsdienst der Turken naar den Koran. Onder leiding van een Israeliet oefende Coccejus zich ten jare 1625 te Hamburg in de schriften der Rabbijnen.

Weldra rigtte hij zijne schreden naar Franeker, waar hij in Sept. 1626 [1]) in 't academie-album is ingeschreven. Opgenomen onder het dak van den humanen en godvruchtigen Pasor, woonde hij de collegien van Maccovius, Amesius en ongetwijfeld ook die van Mein. Schotanus getrouw bij, maar Amama was de hoogleeraar, met wien hij het meest omging, omdat de studie van het Oostersch, vooral die der Talmudische boeken, zijn hoofddoel was. Hiervan gaf hij eene door groote geleerden zeer gewaardeerde, proeve in *Duo tituli Talmudici, Sanhedrin et Maccoth, c. versione et commentario.* Amst. 1629. Amama betuigde in die dagen, in eene correspondentie met Martinius, dat Coccejus, toen hij aankwam, reeds zulke vorderingen gemaakt had in het Grieksch en in de Oostersche taaltakken, dat hij daarin met vrucht aan de beroemdste hoogeschool had kunnen onderwijzen en zich een grooten naam maken; dat de jongeling van Pasor en hem niets meer kon leeren, integedeel hem veel geleerd had. Bekwaam dus om elken katheder te beklimmen, hetzij in de Oostersche of Grieksche talen, de gewijde geschiedenis of de theologie, neigde zijn genie zich evenwel het meest naar 't eerstgenoemde vak.

Te Franeker geraakte Coccejus in een kleinen pennestrijd met Sebast. Pfochenius, die in een zijdelings tegen hem gerigt *Diatribe de linguae Graecae N. T. puritate* [2]) beweerde, dat de stijl van het N. T. zuiver Grieksch is en daarin geene Hebraismi voorkomen, weshalve men dien niet uit het Hebreeuwsch, veelmin uit de Rabbijnsche geschriften, behoeft op te helderen. Coccejus bestreed deze zienswijze in zijne *Stric-*

---

1) Niet in 1629, zooals velen opgeven, tengevolge van eene drukfout bij Vriemoet, wier verbetering zij onder de »errata" niet opmerkten.

2) Wij troffen daarvan de Nova Editio aan, uitgeg. te Amst. 1633.

turae. Kort voor den dood van Amama vertrok de jeugdige geleerde in 1629, om in het volgende jaar ter zijner geboorteplaats, na 't overlijden van Martinius († 21 Junij 1630), als *Prof. philol. sacrae* op te treden. Met eene schoone *Oratio de philologia sacra* aanvaardde hij dien post op 18 November 1630, het nut der philologische studien voor den godgeleerde in een helder licht stellende en de Schriftverklaring aan de hand der scholastieke philosophie duchtig bestrijdende.

Ons is gebleken, dat hij te Bremen het boek Job en den Prediker (*Coheleth*, *sive Ecclesiastes Salomonis*, Bremae, 1636) heeft behandeld; en dat zijne collegien over het Grieksch zijn bijgewoond o. a. door Joh. Fred. Gronovius, Chr. Perizonius, Joh. Dalenius en Joh. Heilersieg, jongelingen, die later in de geleerde wereld een grooten naam hebben gemaakt. Terwijl hij te Bremen stond, sloot Coccejus den huwelijksband met Catharina Deichmann, van Munster.

Was het niet te betreuren, dat de Friezen Amama zoo spoedig, ruim een maand na zijn dood, hadden doen opvolgen door Fullenius, die als Orientalist ongetwijfeld in Coccejus' schaduw niet kon staan, en dat zij zulks deden, toen de Bremer nog geen leerstoel had?

Zegevierde hierin een onzalig provincialisme, — toen dit wederom het geval dreigde te worden bij de keuze van Hachting's opvolger, gelijk het geworden is, schreef Mein. Schotanus, die met Coccejus in correspondentie stond, aan Saeckma, d.d. 18 Junij 1631: D. Coccejus petiit, ut Amplitudinem vestram ipsius nomine quam officiosissime salutarem. Illi illic bene est, Jobum philologice explicat. Quanto ille nostrae Academiae honori fuisset. Faxit Deus ne in Professione Logices idem contingat [1]).

Saeckma en Coccejus waren dus niet vreemd aan elkander, weshalve wij ons overtuigd houden, dat de scherpziende Curator zijn invloed zal hebben doen gelden om Fullenius in 1636 te doen vervangen door onzen Coccejus. En Coccejus volgde de roeping op, bemoedigd — zooals hij schreef aan Curatoren — door de wetenschap, dat volgens synodale besluiten de kennis der bijbeltalen voor toekomstige Evangeliedienaren in Friesland verpligtend was, en de theologische professoren hunne leerlingen de heilrijke wijsheid uit zuivere bronnen leerden putten, liever dan uit geschriften van feilbare menschen, onder fraaije bespiegelingen en ijdel woordenspel [2]).

---

1) Coll. *v. Br.* no, 116.

2) .....siquidem vigeant Synodorum decreta, quibus candidati Ministerii ad fontes verbi Dei deducuntur, sique professores Theologiae ii sint, qui salutarem sapientiam magis e puris fontibus, quam ex hominum scriptis aut splendidis specula-

Hoewel zijne overkomst daarvan niet zou afhangen, kwam hem de bezoldiging wel wat laag voor, te meer, omdat de verhuizing vele uitgaven vorderde. In October kwam hij te Franeker aan, en toen schijnt de tractementszaak naar genoegen te zijn geregeld [1]. In zijne inaugurele rede sprak hij den 7 December *de dono linguarum effuso in Apostolos.*

Tot aan de komst van Pasor's opvolger nam hij op verzoek ook het vacante professoraat in het Grieksch waar (1637—1639), na dit aanvaard te hebben met eene rede *pro commendando linguarum studio.* Spoedig maakte hij ook een naam onder de theologen. Grotius had in eene *Comment. ad loca quaedam N. T., quae de Antichristo agunt aut agere putantur*, Amst. 1640, beweerd dat de betrekkelijke teksten niet op den Paus, maar op Simon den Magiër en anderen sloegen. Coccejus schreef eene wederlegging onder den titel *De Anti-Christo.* Fran. 1641; tegen Grotius' *Explicatio trium locorum N. T.* (Eph. 1, Jac. 2, 2 Joh. 3.) *in quibus agitur de fide et operibus*, Amst. 1640, stelde de Franeker hoogleeraar *Exercitationes hermeneuticae de principio Ep. ad Ephesios.* Fran. 1643.

Zoowel in dien theologischen arbeid als in de kennis, waarvan hij blijken gaf, toen hij eens onvoorbereid geroepen was om de alumni in tegenwoordigheid der Curatoren te examineren, vonden de Gedep. Staten gereede aanleiding om hem (*Res. 6 Dec. 1643*) tevens tot Theol. Prof. te benoemen, op een tot *f* 1400 verhoogd inkomen. En den 18 Dec. dv. aanvaardde Coccejus zijn nieuwen werkkring reeds, sprekende *de indole, radicibus et regno falsae typoque verae religionis ac ministri ecclesiae.* Weinige weken later (2 Febr. 1644) reikte zijn ambtgenoot Maccovius, met wien hij, bij verschil van rigting, steeds op een goeden voet bleef, hem de *laurea doctoralis* over.

---

tionibus ac inanium verborum conflictibus hauriendi autores sint juventuti. Miss. aan Curatoren, 27 Julij 1636. Coll. *v. Br.* no. 266: ook gedrukt en door van der Flier, p. 52, als Ep. 26 uit Cocceji *Opera anecdota* aangehaald. 't Oordeel van Coccejus over de toenmalige Franeker theologische professoren was wel wat optimistisch. Sedert hij er studeerde was Amama immers gestorven en Amesius vertrokken, juist de twee die op zijne rigting den meesten invloed zullen hebben uitgeoefend. Maccovius was er nog, en Schotanus was kort te voren uit Leeuwarden teruggekeerd. Daar de eerste een dogmaticus en de laatste geheel praktisch theoloog was, kon men niet meer zeggen, dat de bijbelsche godgeleerdheid daar troonde, tijdens Coccejus' komst.

[1]) Hoeveel de Curatoren, aan wie dit was overgelaten, hem hebben aangeboden, weten wij niet. De *S. R.* 12 *Nov.* 1636, bepalende dat professoren van buiten de provincie komende steeds *f* 250 aan vergoeding voor transportkosten zouden genieten, schijnt hare geboorte verschuldigd te zijn aan de onderhandelingen met Coccejus. Wij vonden eene *S. R.* 16 *Dec.* 1636 aangehaald, waarbij hem *f* 400 tractement toegekend zou zijn.

Zeven jaren leeraarde hij met het Oostersch ook nog de theologie. Volgens Vriemoet zouden in dien tijd de brieven aan de Romeinen, Hebreëen en Colossensen, en uit het O. T. verscheidene Profeten door hem zijn behandeld. Tijdens zijn verblijf te Franeker gaf hij verder in 't licht den *Comment. in Jobum*, Fran. 1644 [1]); *Conjectura de Gogo et Magogo, ad Ezech. 38 et 39*, Fran. 1645; *Summa doctrinae de foedere et testamento Dei*. Fran. 1648; *Considerationes ad ultima Mosis, seu sex postrema Capita Deuteronomii*, Amst. 1649. De beide laatste werken ontleenden hun oorsprong aan des hoogleeraars dispuut-collegien. In 1645/46 was hij R. M. [2]).

Noode zag men hem als opvolger van Fred. Spanheim naar Leiden vertrekken, waar hij den 4 Oct. 1650 een theologischen leerstoel innam naast Trigland en Heidanus, met eene *Orat. de caussis incredulitatis Judaeorum*. Na doode van Trigland (1654) werd Hoornbeek zijn ambtgenoot. De arbeid werd tusschen hen onderling zóó geregeld, dat Heidanus het N. T., Trigland de *loci communes*, en Coccejus het O. T., en daarvan eerst Jesaia, behandelde. Zonder in bijzonderheden te gewagen van zijne polemiek tegen den Dusseldorper Jezuit Jac. Masenius, tegen de gebroeders Walenburch en het Socinianismus, zij het genoeg aan te stippen, dat tot 1658 des hoogleeraars regtzinnigheid nog nimmer openlijk in twijfel was getrokken. Sedert dien tijd zag hij zich echter onafgebroken met toenemende hevigheid over zijne denkwijze bestookt. Doch hij wist zich ook waardiglijk te verdedigen.

Eerst werden Coccejus en Heidanus beide door den Utrechtschen hoogleeraar Essenius aangevallen over hunne denkwijze omtrent den Sabbath; aan de zijde van hun bestrijder schaarde zich ook prof. Hoornbeek. Verscheidene polemische geschriften zagen hierover het licht, tot dat de Staten van Holland in 1659 het voortzetten van den twist verboden.

Daarna (1662) vond hij in den Groningschen hoogleeraar Maresius een bestrijder, wat betrof zijn gevoelen, neergelegd in het dispuut van Willem Momma *de Oeconomia temporum* of *den staat der Kerk onder de drieërlei huishouding*. Ofschoon ten slotte bleek, dat hun verschil eigenlijk zoo groot niet was, kon Maresius zich toch niet van hatelijke uitvallen onthouden.

---

1) Bij *S. R. 22 Maart* 1644 schonk men hem *f* 200 voor de opdragt.

2) Toen verscheen een *Carmen panegyricum, solennitati Acad. Franequeranae, qua — D. Joh. Coccejo — sceptra Rectoratus Magn. gubernandae deferuntur*. Fran. 1645, waarin Carmina van verscheidene studenten, o. a. vad Nic. Arnoldus, O. Hesslingh en Henr. Schotanus.

In 1665 scherpte Voetius zijne pen tegen het gevoelen van zijn Leidschen ambtgenoot over eene volkomene en onvolkomene vergeving der zonden (ἀφέσις en παρέσις ἁμαρτιῶν).

Hevig verbitterd door de uitspraak der Leidsche faculteit over zijne punten van bezwaar tegen Jac. Alting, waarin hij het onderspit moest delven, weet Maresius dien afloop vooral aan Coccejus, den deken der faculteit. In een hevig geschrift, door den Leidschen hoogleeraar onbeantwoord gelaten, overstroomde hij hem met vuile lastertaal. Ja straks, in 1669, werden Herodes en Pilatus vrienden; de 70-jarige Maresius en de 80-jarige Voetius verzoenden zich om gezamenlijk Coccejus te bestrijden! Wat die grijsaards daarbij misschien niet hadden bedacht: de mensch wikt, God beschikt. Weinige dagen slechts na hunne zamenzwering, den 5 Nov. 1669, werd Coccejus tot een hoogeren werkkring opgeroepen. Hij beleefde dus slechts den aanvang der Voetiaansche en Cocceaansche twisten, die onze vaderlandsche Kerk zoo lang hebben beroerd.

Wij stippen die twisten slechts met een enkel woord aan. Zij zijn uit onze kerkgeschiedenis te bekend, dan dat het noodig zou zijn ze hier in het breede te behandelen. Evenmin zullen wij hier de lange lijst der exegetische geschriften van den Leidschen hoogleeraar mededeelen, die deels bij zijn leven deels na zijnen dood het licht zagen. Genoeg zij de herinnering, dat door de zorg van zijnen zoon Joh. Henr. Coccejus de *Opera Joan. Cocceji* in 1675 te Amsterdam in acht folianten zijn uitgegeven; dat zij in 1686 te Frankfort en in 1701 nog eens, en wel in tien deelen, te Amsterdam verschenen, waarna alhier in 1706 ook zijne *Opera ἀνέκδοτα theologica et philologica*, in twee folio deelen, zijn gevolgd.

Een enkel woord ten slotte over de rigting van dezen beroemden godgeleerde en philoloog.

De zinsnede aangehaald uit zijn brief aan de Curatoren van Franeker's hoogeschool gaf reeds duidelijk aan, dat Coccejus een Bijbelsch theoloog was, en vijand van den invloed der wijsbegeerte op de uitlegging der H. S. Deze wilde hij alleen uit en door haar zelve verklaard hebben; en hiertoe was de studie der talen, waarin de geinspireerde schrijvers haar geschreven hadden, een eerste vereischte. Moedig zeilde hij op tegen den stroom van andersdenkenden, die hij in zijne inaugurele oratie te Bremen aldus teekende [1]: Illis jurare in alius

[1]) Te zweeren bij eens anders woorden, dat is hunne regtzinnigheid; niet het

verba, id est esse orthodoxum; non sacrarum litterarum ebibere medullas, sed de rebus divinis et metaphysica Aristotelis vitiligitare, de vocibus terminisque humanis contendere, hoc est esse Theologum; sermone composito aures populi mulcere, allegoriis putidissimis tempus terere et ad voluntatem suam scripturam trahere repugnantem, id est: ovile Christi coelesti pabulo cibare."

En de meerderheid der theologen hier te lande was van de aangeduide rigting. Na de Dordsche Synode werden de formulieren meer op den voorgrond geplaatst dan de H. S.; op den kansel werd van de bestrijding der Remonstrantsche gevoelens meer werk gemaakt, dan van de uitlegging van de eeuwige bron van licht, liefde en leven; de bijbelvertaling, op last der S. G. volbragt, maakte in veler oog eene nieuwe of voortgezette studie der Oostersche en Grieksche talen tamelijk onnoodig. En wij meenen het aan de voorzigtigheid, vredelievendheid en humaniteit van Coccejus te moeten toeschrijven, dat hij niet veel vroeger in oorlog geraakte met mannen als Essenius, Voetius en Maresius.

Uitgaande van de stellingen, dat de zin der bijbelwoorden zóó rijk is, dat er meer dan één denkbeeld, ja soms eene veelheid van denkbeelden in ligt, dat het O. en N. T. naauw zamenhangen, en in het eerste Christus overal gezocht en ook overal gevonden kan worden, ja het doel van 't gansche profetische woord Christus is, zag hij den voortgang der goddelijke openbaring in de huishouding onder zekere verbonden tusschen het Opperwezen en den mensch. Eerst had God met den mensch in Adam een *werkverbond*, na diens val met hem een *genadeverbond* gesloten, dat vernieuwd was, eerst met Abraham en de aartsvaders, daarna met het Israelitische volk op den berg Sinai, ten laatste met het geheele menschdom, door den Middelaar Jezus Christus. Ziedaar het oude en het nieuwe Verbond [1]). De geloovigen, onder

---

merg te zuigen uit de gewijde schriften, maar te harrewarren over goddelijke zaken en over de metaphysica van Aristoteles, te twisten over woorden en uitdrukkingen van menschen, dat is in hun oog een theoloog te wezen; in een kunstig opgesteld sermoen zijne toehoorders te streelen, met langgerekte zinnebeeldige vergelijkingen den tijd te slijten en de Schrift te verdraaijen naar zijn eigen welbehagen, dat is: de schaapskooi Christi met hemelsch Manna spijzigen."

[1]) Bij het nieuwe verbond beloofde God het eeuwige leven op voorwaarde van in Christus, den Borg, te gelooven, en waarin de uitverkorene zijnerzijds toestemt, door een waar geloof te toonen en met vaste vrijmoedigheid het eeuwige leven te eischen. Dat verbond der genade rustte op het bijzonder verbond of verdrag tusschen den Vader en den Zoon, om den vrede te stellen tusschen God en de uitverkorenen en de zaligheid te verwerven, welk verbond daarom *de raad des vredes* genoemd werd. Vgl. Van Heel, *Campegius Vitringa Sr. als Godgeleerde beschouwd*, 15, 16.

het oude licht levende, moesten dus geheel anders gerechtvaardigd worden, dan die onder het nieuwe. Vermits de sabbath niet ten zevenden dage der schepping, maar in de woestijn ingesteld en dus typisch was geweest, moest die onder het N. V. voor afgeschaft worden gehouden.

Eindelijk verdeelde hij de gansche geschiedenis der nieuwe Kerk in zeven tijdperken, in overeenstemming met de zeven brieven, bazuinen, fiolen en zegelen in de Openbaring en de zeven gelijkenissen uit het Evangelie van Matthaeus.

Dat hij zijne eigene theologie aan de H. S. heeft opgedrongen en haar toen met die des Bijbels geidentificeerd, zoodat zijne exegese beheerscht werd door die dogmen, schijnt ons de menschelijke dwaling te zijn geweest van dezen grooten man, die, vooral aan de Franeker academie gevormd, als hervormer onzer kerk groot nut heeft gedaan in het verdringen der Aristotelische philosophie. Hij moge dat beroemd dogmatische stelsel der verbonden systematisch meer uitgebreid hebben, nieuw was het niet. Zijne voorgangers Sibr. Lubbertus, Henr. Ant. Nerdenus, Amesius, en zijn collega Cloppenburg, hadden meer of minder gewijzigd, hetzelfde geleeraard, zoo als Vriemoet, p. 378—380, in bijzonderheden staafde. Gellius Snecanus gaf reeds in zijne *Methodica descriptio et fundamentum trium locorum communium sacrae scripturae*, L. B. 1584, de eerste plaats aan eene verhandeling *de gratuito Dei Foedere*. In Coccejus' tijden verwierf het echter zijne vermaardheid door de tegenspraak van Arminianen.

A. Heidanus. *De luctuosa calamitate, quae anno D.* 1669 *civitatem Leidensem, curiam, ecclesiam et academiam graviter afflixit et praecipuis suis columnis et ornamentis destituit et orbavit.* L. B. 1670; J. Cocceji *Vitae delineatio ejusque continuatio*, in Praef. *Operum*; R. Neuhusius, Epist. fam. C. III, 250, C. IV, V, 30; Niceron, VIII, 193—217; Duitsche uitgave, VIII, 214—234; Vriemoet, 300-326; Ypeij, *Letterk. gesch. der system. Godgeleerdheid*, II, 70—105; Ypeij en Dermout, II, passim; *Levensbeschr. van eenige voorname, meest Nederl. mannen en vrouwen*. Amst. 1776; III, 35—53; Rotermund, *Lexicon aller Gelehrten, die in Bremen gelebt haben*, 79—81; Glasius I, 282—295; G. van Gorkom, *de Joanne Coccejo, S. Codicis interprete*, Traj. a. Rh. 1856; A. van der Flier, *de Joh. Coccejo antischolastico*, Traj. ad Rh. 1859; Chr. Sepp. *a. w.* II, 61—70, en passim.

Nicolaus Vedelius. Met een enkel woord is boven (blz. 147) vermeld, dat Dr. Cluto sedert 1633 theologische collegien gaf, toen Maccovius een geruimen tijd alleen stond. In het voorjaar van 1636 was Mein. Schotanus wederom op den katheder gekomen; niet lang daarna

kwam Bogerman eindelijk over. De faculteit was dus voltallig, toen den 28 Mei verscheidene benoemingen van professoren plaats hadden. Voor Cluto was dit eene harde teleurstelling, want niet zonder grond had hij zich met een professoraat gevleid. En hij was de eenige niet, die dat gevoelde. Immers vatte Men. Winsemius den 11 Julij 1636 de pen voor hem op in een brief aan Saeckma. De medische hoogleeraar schreef, dat de gezondheidstoestand van Bogerman en Schotanus naauwelijks toeliet, dat zij openbare dispuutcollegien hielden, en Maccovius alleen die toch ook niet voor zijne rekening kon nemen. En al kon hij dit ook, dan zou het beter en dezen hoogleeraar tevens aangenaam wezen, als hem een helper toegevoegd werd. Cluto, die al drie jaren lang, met grooten ijver en lof, gewone en buitengewone disputen had geleid, was daarvoor zeer aanbevelingswaardig.

Des schrijvers inzigt werd gedeeld door de geheele academie, met uitzondering alleen van prof. Rhala, die den uitstekenden, nu wel wat ontmoedigden, tevens onbemiddelden man overal den voet dwars zette [1]. Bij Curatoren en Gedeputeerden schijnt die wensch gunstig te zijn ontvangen, want den 16 Dec. 1636 werd Dr. Joh. Ant. Cluto tot Prof. Theod. extraord. beroepen op een jaarwedde van ƒ400.

Terwijl het nu vast staat, dat de benoemde in den loop van dat jaar den katheder zocht, de hoogleeraren zijn wensch ondersteunden en het uitzigt om ordinarius te worden niet in het verre verschiet lag, vonden wij toch geen bewijs, dat hij werkelijk is opgetreden. Men ontmoet hem in 1638 weder als lid van den Raad in zijne vaderstad Emden.

Den 18 April 1638 werd Prof. Dammius door de Staten gemagtigd, om eene woning te huren voor Samuel Petitus.

Petitus stond als Prof. Theol. et Ling. Hebr. et Graec. te Nimes. Of deze nu benoemd was in de plaats van Bogerman of van Schotanus, wij weten het niet; evenmin wat aan zijne overkomst in den weg heeft gestaan [2].

Daarna beriepen de Gedeputeerden (15 Maart 1639), en wel om Schotanus op te volgen, Nic. Vedelius, hoogleeraar te Deventer, wien na eenige onderhandelingen, „om sijn celebriteit ende andere goede quali-

---

1) Coll. *v. Br.* no. 154.

2) Freher, Jöcher en Moreri vermelden den 25 Dec. 1594 als den geboortedag van Petitus. Den 16 Febr. 1596 is te Franeker als student ingeschreven Samuel Petitus, *Gallus Rupell. Theol. Stud.* Heeft men hier met verschillende personen van denzelfden naam te doen, of bestaat er eene vergissing ten aanzien van zijn geboortejaar?

teiten," een tractement van ƒ1400 is toegestaan, mits hij telken zondag in 't Latijn of Nederlandsch, zooals de Curatoren mogten bepalen, als academieprediker optrad (*R. G. 23 Aug. 1639*).

In 1596 te Hegenhausen, in de Paltz, waar zijn vader predikant was, geboren, op 19-jarigen leeftijd den 31 October 1615 als student te Heidelberg ingeschreven, verwierf hij hier den graad van Philos. Magister in 1617. Daarna vertrok Vedelius naar Genève, waar hij in 1618 tot Prof. philosophiae en in 1620 tevens tot predikant is benoemd [1]). Vruchteloos werd hem een hoogleeraarsambt te Lausanne aanbevolen. Die snelle promotien laten zich verklaren uit den naam, dien hij maakte als beoefenaar der patristiek, kerkgeschiedenis en wijsbegeerte. Hiervan kunnen getuigen zijne werken: *S. Ignatii Antiocheni omnia quae extant, Graece et Latine, cum XII exercitationibus adv. Baronium et Bellarminum.* Genevae 1623; *Comment. de tempore utriusque Episcopatus S. Apostoli Petri, Antiocheni et Romani,* Gen. 1624 [2]); *Rationale theologicum, seu de necessitate et vero usu principiorum rationis ac philosophiae in controversiis theologicis, libri III;* Gen. 1628; *Remède contre l' Apostasie,* Gen. 1628; *Saint Hilaire, on antidote contre la tristesse,* Gen. 1630, de beide laatste werkjes ook in 't Latijn.

Aanbevolen door onzen gezant Brederode, door Rivet en zijn leermeester Hendrik Alting, gewerd hem in 1630 de benoeming tot hoogleeraar in de godgeleerdheid en 't Hebreeuwsch te Deventer. Vóór zijn optreden aan de nieuwe Illustre school promoveerde Vedelius den 24 Junij te Bazel in de theologie, na verdediging eener Disput.: *Quaenam Arminianorum fides et religio,* welk onderwerp hij weldra uitvoeriger behandelde onder den titel *De arcanis Arminianismi, seu quaestio quaenam sit religio et fides theologorum remonstrantium, ex eorum confessione et apologia.* L. B. 1631—34. 4 Tom.

„Wil de Heere Vedelius aldus de Remonstranten aentasten — zoo schreef Baudart in 1631 aan Revius — hij sal een goet, ende allen van Godt geleerden persoonen grooten dienst doen, maar hij sal oock, vermoede ick, met der Remonstranten pennen haest ghesteken ende bevochten worden, doch ick en twijffele niet of syne Eerw. en sal de selve wel gewoghen wesen" [3]). Het duurde dan ook niet lang, of Episcopius schreef zijn *Vedelius rhapsodus.* Harderv. 1633.

---

1) In het *Progr.* zijner promotie in 1630 staat, dat hij twaalf jaren lang hoogleeraar en tien jaren predikant te Genève is geweest. Zie Revius, 686.

2) Een nieuwe uitgave daarvan is getiteld *De Cathedra Petri, s. Episcopatu Antiocheno et Romano S. Apostoli Petri, Libri duo.* Fran. 1640.

3) *Archief* van Kist en Roijaards, V, 183.

Deventer's regtzinnige hoogleeraar schreef voorts *De prudentia veteris ecclesiae libri III, ex antiquitate ecclesiastica, secundum scripturas sacras.* Amst. 1633; *De Deo Synagogae libri II, contra Barlaeum.* Harderv. 1637, en de *Disput. theol. de magistratu, adversus Bellarmini librum de Laicis.* Dav. 1638. In het laatste geschrift maakte hij zich bekend als een voorstander van 't oppergezag der Overheid in kerkelijke zaken; eene twistvraag, die destijds in de Kerk aan de orde was, en waaromtrent de strenge Calvinisten het gevoelen voorstonden, dat de Overheid de Kerk alleen moest verdedigen en hare besluiten uitvoeren.

De regeering van Deventer onderdrukte het boek van Vedelius, maar de hoogleeraar gaf het weldra te Franeker, waar hij in Nov. 1639, met eene *Oratio de Concordia Mosis et Aaronis*, den katheder beklommen had, op nieuw uit, onder den titel: *De Episcopatu Constantini Magni, seu de potestate magistratuum Reformatorum circa res ecclesiasticas Dissertatio repetita.* Fran. 1642.

In Revius, Trigland en Apollonius vond hij ernstige bestrijders. Het einde van den pennestrijd, door zijn boekske uitgelokt, beleefde hij niet eens, want tot 1650 verscheen een groot aantal hevige polemische geschriften over het betwiste onderwerp; ja in 1661 zag te Delft nog een herdruk, en ook te eeniger tijd eene Nederlandsche vertaling van Vedelius' arbeid het licht.

Volgens Vriemoet, onderwees hij de systematische theologie; ook is de brief aan de Ephesen door hem behandeld. Zijn academische arbeid te Franeker zal wel het best kunnen worden gekend uit s'mans *Opuscula Theologica nova*, Fran. 1641 (of 1644?), die ons echter niet onder de oogen kwamen. Behalve zijne inaug. oratie, zijn daarin onderscheidene disputen opgenomen, bepaaldelijk 51 disputen, die in 1640 door 33 Hongaren onder Vedelius over godgeleerde twistvragen zijn gehouden.

Maccovius en Vedelius waren van gelijke rigting. Wij behoeven slechts des laatsten werken naar hun titel te kennen om overtuigd te worden, dat de Bijbelsche theologie bij hem achterstond voor bestrijding der uit de Kerk gejaagde Remonstranten en het vaardig redetwisten over dorre dogmatische vragen.

Waren hunne ijverige pogingen gelukt om Maresius van 's Hertogenbosch naar Franeker te lootsen, dan zou men in zekeren zin daar eene voortreffelijke drieëenheid hebben ontmoet [1]).

---

[1]) Maccovius en Vedelius schijnen door Gedep. belast te zijn geweest om Maresius over te halen. Vgl. *Effig. et Vitae*, 150. Dat Maresius werkelijk beroepen is

Wat zijne gezondheid aangaat, ging het Vedelius te Franeker, als Amesius, Reifenberg, Pasor en meer buitenlanders; de koorts verliet hem namelijk bijna nooit. Daarbij leed hij aan 't graveel. In 1642, den 26 Sept., bezweek hij in de kracht zijns levens, weduwe en kinderen nalatende. Vrouwe Maria de Bary, met wie Vedelius was gehuwd toen hij te Genève stond, vestigde zich na zijn dood te Groningen, waar zij in 1644 overleed.

Hare zuster Catharina was namelijk de echtvriendin van prof. Steinberg aldaar.

J. Maccovius, *Orat. fun. in obitum Nic. Vedelii.* Fran. 1643, ook in Maccovii *Opuscula philosophica*, Amst 1660, kwam ons niet in handen, evenmin de *Lessus tragicus in Vedelii obitum* van Maxim. Nic. à Riederen, en het *Epitaphium* door Henricus Harderwijck, Fran. 1642, Vgl. voorts Revius, 658 sqq; Niceron, XXXIII; Bayle, IV, 426, Vriemoet, 327—335; Paquot. I, 251—253; Glasius, III, 477—479; J. de Wal, 109; Chr. Sepp. *a. w.* II, 60, 61, 117—121; R. Neuhusius, 135; *Progr. funebre Mariae de Bary,* Gron. 1644.

Christianus Schotanus Sterringa, zoo schreef de predikant te Cornjum, die na het overlijden van Pasor, den 15 Maart 1639 tot hoogleeraar in het Grieksch werd benoemd, zijn naam; zóó wordt die ook in de resolutien der Gedep. Staten opgegeven. Het dorpje Schingen, waar zijn vader Bernardus destijds predikant was, had hem den 16 Aug. 1603 zien geboren worden. In de ouderlijke woning en vervolgens aan de Latijnsche school te Leeuwarden onderwezen, kwam hij den 14 Mei 1621 aan de Franeker academie, om onder Lubbertus, Maccovius en Amesius, de godgeleerdheid te beoefenen. Na volbragte studien zag hij zich in het voorjaar van 1627 tot evangeliedienaar beroepen ter zijner geboorteplaats; in 1629 vertrok hij naar Cornjum. Dorstende naar kennis en wetenschap, wijdde hij zich niet alleen aan de studie van zijn hoofdvak [1]), maar ook aan de letteren en de geschiedenis. Zijn verstand was toen reeds groot — zegt zijn lijkredenaar — en veel omvattend, zijn oordeel scherp, zijn arbeid onvermoeid, maar zijn geest werd dikwijls van zijne omgeving afgeleid, zoodat hij meermalen zelfs de tegenwoordigheid van iemand, die tot hem sprak, niet opmerkte. Uit eene aangeborene neiging trachtte hij alle geleerde werken te kennen, tot de schuilhoeken aller wetenschappen door te drin-

geweest, zooals Hermans het doet voorkomen (*Bijdr. tot de kennis van den bloei der Gymnasien*, 1851, 66) is ons niet gebleken.

[1]) In die dagen gaf hij een *Praeconium doctae Sodalitatis* uit, dat ons niet in handen kwam.

gen, alle zaken te verstaan, de geschiedenis aller volkeren na te pluizen. Alles wilde hij grondig weten.

Deze schets komt overeen met hetgeen de Cornjumer predikant zelf aan Saeckma schreef [1]), toen hij in 1630 solliciteerde om het professoraat in de logica. Hij geloofde dat er geen schrijver over de logica was, hetzij in 't Grieksch, Latijn of Hebreeuwsch, dien hij niet kende, gelezen en gezien had. Daniel van Dam kreeg echter den leerstoel, hoewel prof. Mein. Schotanus, die zich trouwens niet voor zijn bloedverwant in de bres stelde, gaarne had getuigd, dat Christiaan eens een groot man zou worden, wanneer de uitkomst ten minste beantwoordde aan zijn vlijt, zijne studie en groote gaven des verstands [2]).

Negen jaren later zou hij eerst als Pasor's opvolger aan de Friesche hoogeschool verbonden worden. De installatie vond plaats op den 26 Nov. 1639. Zijne jaarwedde bedroeg *f* 700; bij S. R. 23 Maart 1644 gaf men hem er *f*100 bij, op voorwaarde van, nevens het onderwijs in 't Grieksch „op een anderen ure te lesen Historiam Graecam Ecclesiasticam, in voegen bij D. D. Drusio ende Amama saliger gedachtenisse mede gedaan is" [3]). Na den dood van Maccovius werd hij van het professoraat in het Grieksch ontheven en naast Coccejus en Cloppenburg tot Theol. Prof. aangesteld (*G. R. 16 July 1646*). In 1653 tot predikant te Franeker beroepen [4]), verzocht en verkreeg hij ontslag als hoogleeraar, „alsoo hij hem van den geest Gods tot de voorss. beroepinge bevonde gedreven", maar, nadat hij zich den 29 Junij 1654 ongezocht wederom tot prof. zag benoemd, ten einde, nevens het leeraarsambt, wekelijks twee collegien waar te nemen, sloeg hij zulks niet af. Daarvoor zou hij *f* 500 genieten [5]).

Den 15 Sept. trad hij wederom op. Eindelijk liet hij zich in 1657 ook de bevordering tot Theol. Doct. welgevallen, waaraan hij vroeger het

---

1) Mens mea, nescio quo fato, sciendi desiderio infinite flagrat, longe ultra communem modum hominum. Hinc indefessus labor lucubrationis literariae secessusque studiorum, qui (ut verum omne, proferam) levem quandam *μισανθρωπίαν* parit et umbrae studium, quo fit, ut minus aptus sim Ministerij Ecclesialis obitionibus defectu hilarae familiaritatis, mente in se ad suetas meditationes convoluta, ut destituat externam formam sermonis et relinquat quandam tristis tetricique habitus imaginem. Sum alias per me integer, cum animus est alacer satis et vegetus et natura ad colloquia divina praesertim compositus, verum animo solite resiliente foris me saepe quaero nec invenio. Coll. *v. Br.* no. 150.

2) Coll. *v. Br.* no. 120,

3) *A. et D.* A. 128.

4) Volgens den beroepsbrief werd hem 900 Car. gl. tractement toegezegd, maar geene pastorie. *Fran. Arch.* no. 1025.

5) *Fran. Arch.* no. 1031.

oor niet had geleend. Bij het klimmen zijner jaren hebben Gedeputeerden, op voordragt van Curatoren, den 11 December 1668 verstaan, dat zijn tractement als hoogleeraar tot ƒ1200 zou worden verhoogd, maar dat hij dan het predikambt moest neerleggen en zich uitsluitend wijden aan de academie. Hunnerzijds is daarop bij de Classis zijn ontslag als predikant gevraagd en verkregen. Schotanus hervatte toen ook de collegien over Kerkgeschiedenis, waarvoor hem jaarlijks nog ƒ100 extra werd toegekend en bovendien honderd zilveren ducatons in eens, „voor dat hij tot noch toe sich het voorss. lesen mede heeft bevlijtigt, sonder daervoor de voorss. jaerlijxe honderd guldens genoten te hebben (*G. R. 18 Aug. 1671*). Van deze begunstiging heeft hij trouwens weinig genot gehad, vermits den 12 Nov. 1671 zijn werkzaam leven eindigde.

In 1644 heeft hij het rectoraat op zich genomen [1]; maar later telkens voor die benoeming bedankt. Daarentegen heeft hij als ouderling zitting gehad in den kerkeraad en herhaaldelijk als zoodanig ook de de provinciale Synoden bijgewoond.

Driemaal was hij het huwelijksbootje ingestapt; eerst met Aaltje Culenburg, eene predikantsdochter van Mantgum, daarna met Eske van Koehoorn, eene predikants-weduwe; ten laatste met Hijlck van Felsum (weduwe van den Franeker burgemeester Obbe Sjoerds), die hem overleefde met twee dochters en drie zoons uit het eerste huwelijk.

Van des hoogleeraars aanhoudende arbeidzaamheid kan een groot aantal werken getuigen.

Op het gebied der taalkunde heeft men van hem: *Dissert. duae de vero sensu articuli: Descendit ad inferna. Subj. Tractatus de literatione Graecorum, praecipue de accentu.* Fran. 1644; *Notae ad Euangelia et Epist. dierum Dominicalium*, Leov. 1646; *Nomenclator Eliae Levitae, redactus et auctus a Joh. Drusio, fil., c. censura et comment. Joh. Drusii, patris.* Fran. 1652; Jo. Buxtorfii *Epitome Gramm. Hebreae, c. notis et appendice.* Amst. 1652; *Diatribe de authoritate versionis Graecae LXX interpretum.* Fran. 1662, en Pasoris *Manuale N. T., auctum vocibus, quae occurrunt in versionibus antiquis graecis V. T.* Amst. 1664. Zijn voornemen om eene nieuwe uitgave van *Hesychii Lexicon* te bezorgen, kwam niet tot uitvoering.

Aan zijn onderwijs in de Grieksche Kerkgeschiedenis herinneren ons:

---

[1] *Carmina consecrata — D. Chr. Schotano — cum in hunc annum — Magnif. Rectoratus dignitatem — reportaret.* Fran. 1644. Zijne leerlingen P. Meilema, G. Guil. Bardt en G. Ansta gaven hierin proeven van Grieksche poëzij; Jetzo á Sminia en Auson. a Steenkist gaven Latijnsche verzen.

Continuatio historiae sacrae Sulp. Severi. Fran. 1656; *Heptaemeron*, *s. historiae sacrae apparatus et vestibulum, in quo modo commentarii in historiae sacrae Sulp. Severi principium, fuse explicantur, creatio Mundi, Pardisi situs et ratio, creatio hominis, status innocentiae et lapsus.* Fran. 1658; *Bibliotheca historiae sacrae V. T., s. exercitationes sacrae in historiam sacram Sulp. Severi et Josephi.* Fran. 1662—64. 2 voll.

Op philosophisch gebied was hij geen aanhanger van eene bepaalde rigting. Lachte de Cartesiaansche wijsbegeerte hem eerst toe, later scheen zij hem voor de Dordsche regtzinnigheid gevaarlijk [1]. 't Eenige geschrift van hem, deze wetenschap rakende, is *De Ethnicismo Aristotelis, contra Fortun. Licetum.* Fran. 1664. Zich trouw houdende aan de belijdenisschriften der Kerk, schijnt hij, op het voetspoor van Amesius en Coccejus, in 't algemeen de schriftverklaring aan den leiband van een philosophisch stelsel als verwerpelijk beschouwd te hebben.

Zijne theologie is uit verscheidene werken te kennen, te weten: *Onbeweeglyke vastigheid van den kinderdoop.* Fran. 1649; *Catecheseon, sive elementorum, Theolog. Disput. XII, praes. Chr. Schotano defensae*, Fran. 1652; *Collegium miscellaneorum Theologicorum*, Fran. 1654 [2]; *Genethlia et Pascha*, Fran. 1656; *Scholarum theol. in L. I. Medullae Theologiae Guil. Amesii, tomus et annus primus, qui est de prolegomenis et de sufficientia Dei.* Amst. 1659; *Tetralogia, s. quatuor dissertt. de divinis revelationibus de errore Chiliastarum, de voto Jephtae et de origine Muhammedismi.* Fran. 1662; *Triumphus Christianae veritatis*, Fran. 1664; *Partitiones theologiae*, Fran. 1665, *Triumphus S. Scripturae adversus infideles*, Fran. 1667; *Progymnasmata scholarum Judaicarum, i. e. Vindiciae Christianae veritatis contra Judaeos*, Fran. 1668; *Exercitationes histor. theol. de Baptismo*, Fran. 1669; *Van de gronden der Mennistery, ofte Waerschouwinghe*

---

1) Lezenwaardig is de reeds vermelde brief aan Saeckma, die ons den indruk gaf, dat hij niet ingenomen was met de philosophie der oude Grieken. Cartesiaansche gevoelens kan hij in 1630 echter nog niet hebben gehad. Waarom hij afkeerig werd van het Cartesianismus? »Ick sie — schreef hij — dat uit het leger van die philosophie, dagelijcks voort komen nieuwe monsterdieren, invallende op den akker des Heeren, om die te verwoesten; daarom begin ick die nieuwe philosophie soo langs hoe meer verdacht te houden end te verfoeien." *Advijs der Theol. Faculteijt van Franeker over het boek van Dr. Bekker*, enz. Fran. 1671, door hem en Arnoldus uitgegeven; blz. D. 4.

2) Den 18 Jan. 1654 werd door den Senaat eene Commissie benoemd om zich bij Ged. Staten te beklagen over Schotanus, als zoude hij de professoren in de voorr. van dit werk in hun eer en goeden naam hebben aangerand. Hierop in persoon gehoord, verklaarde hij de remonstranten noch in 't algemeen, noch in 't bijzonder te hebben willen »injurieren", maar dat hij in 't algemeen over alle misbruiken der academien had geschreven enz.. De Gedep. verstonden dan ook, dat de klagers niet door den schrijver waren bezwaard. *Diar.* I, 165; *G. R.* 29 *Junij* 1654, *Fran. arch.* no. 1030,

over 't Bloedtooneel der Doopsgesinden van Thiel. Jansz. van Bragt, Leeuw. 1671 [1]); *Diatribe de octo sacramentis V. et N. T.*, Fran. 1680, door zijn zoon uitgegeven.

Heeft hij zich dus niet gemengd in de twisten over de leer, — weldenkende leerlingen zullen hem daarvan geene grieve hebben gemaakt. Coccejus noemde hem ergens „een vroom en geleerd man"; Paquot beschouwde hem als iemand die veel wist, maar weinig oordeel bezat. Zijn lijkredenaar Arnoldus verheft den regtzinnigen hoogleeraar als geleerde hemelhoog, forte justo ambitiosius, naar Vriemoet's inzigt [2]).

Schotanus heeft bij den nazaat grooter naam behouden als geschiedschrijver, dan als godgeleerde. Zijne *Beschryvinge ende Chronyck van de heerlickheydt van Frieslandt tusschen 't Flie end de Lauwers*, Fran. en Leeuw. 1665, „een voorlooper" van *De geschiedenissen, kerckelÿck ende wereldtlÿck van Friesland Oost ende West*, Fran. 1658 [3]) (titeluitg. Amst. 1660), en de *Beschrÿvinge van de heerlÿckheÿdt van Frieslandt tusschen 't Flie end de Lauwers, met nieuwe Caerten* (Fran. 1664), zullen altoos hunne waarde behouden, omdat de schrijver, in navolging van Emmius, de oude school verliet en uit zuivere bronnen ging putten.

Nic. Arnoldus, *Memoria magni Theologi C. Schotani*, Fran. 1671, waaraan het *Progr. funebre* vooráfgaat; Vriemoet, 336-347; Paquot I, 575—577; Glasius, III, 305—307; Mr. J. H. Beucker Andreae, *Het geslacht der Schotanussen*, in de *Fr. Volksalm.* 1849, 60—70; Chr. Sepp *a. w.* II, 278—280, 431; R. Neuhusius, *Epist. fam. C. IV, V.* 18, 151, 236, 300, 314.

Johannes Antonides van der Linden, Med. Doct. te Amsterdam, werd de opvolger van zijn leermeester en promotor Men. Winsemius, als hoogleeraar in de geneeskunde. Toen hij zwarigheid maakte

---

1) Hij schreef de refutatie van dat »vuijl ende gefingeert boeck" op aandrang der Synode. De provincie beloofde de kosten der uitgave, tot honderd rijksdaalders. *G. R.* 2 *Sept.* 1669.

2) Arnoldus schroomt niet te zeggen: si enim linguas spectes *latinam*, in oratione soluta Ciceronem, in ligata Virgilium, aut si quis eo Poëta elegantior, dixisses; si *graecam*, Hebraeam, Syram, Arabicam, non tantum Drusios, Amamas, Pasores, — aequasse sed et superasse, merito judicasses, si Historiae veteris, novae, universalis, particularis, Romanae, Graecae, civilis, ecclesiasticae peritiam desideres, omnium promus condus fuit. Zijne weifelende, misschien dubbelzinnige, houding in de zaak tegen Bekker gaf ons den indruk, dat hij of bang was voor onregtzinnig gehouden te worden, of zeer onzelfstandig. Vgl. Bekker's *Friesche Godgel.* passim.

3) Over de geschiedenis harer bewerking en uitgave kan de belangstellende raadplegen *S. R* 3 *Aug.* 1649, 16 *Maart* 1655, 7 *Jan.* 1659, en *G. R.* 21 *Julij* 1655; 19 *Dec.* 1656, 21 *Maart*, 30 *April* 1657, 20 *Aug.* 1658, 19 *Maart*, 23 *Sept.* 1659.

dien post te aanvaarden op een tractement van *f* 700, werd het gereedelijk met *f* 200 verhoogd (*G. R. 26 Junij, 23 Aug 1639*). Te gelijk met Vedelius en Schotanus, hield hij de 26 Nov. d. v. de inaug. oratie *de medico futuro necessariis* [1]).

Deze hoogleeraar was een kleinzoon van prof. Henr. Ant. Nerdenus, en een zoon van Antonius Henrici, genaamd van der Linden, Med. Doct. en rector te Enkhuizen, waar hem den 13 Januarij 1609 het levenslicht werd geschonken. Als tienjarige knaap zag hij zich ter opleiding toevertrouwd aan zijn oom Herman, predikant te Naarden; twee jaren later kwam hij ter zijner geboorteplaats op school. Willem van Nieuwenhuizen, een groot graecus, die ook onder de revisoren van de Statenvertaling des N. T. voorkomt, was daar toen rector.

Van 1625 tot 1629 studeerde van der Linden te Leiden; den 2 Dec. 1629 werd zijn naam in het academiealbum te Franeker opgenomen. De vader wenschte immers, dat zijn zoon de studien zou voltooijen, ter plaatse waar hij zelf gepromoveerd en des jongelings grootvader hoogleeraar geweest was. Opgenomen onder het dak van Winsemius, genoot hij nog een jaar diens onderrigt, waaraan tien disputen herinneren, die in 1630 zijn uitgegeven, met de *Centuria inauguralis positionum medicorum practicorum de virulentia venerea*, waarop van der Linden den 18 Oct. van dat jaar doctoreerde.

Te Amsterdam, waar zijn vader zich inmiddels ook had gevestigd, ging hij de praktijk uitoefenen; met Helena Grondt sloot hij er in 1634 den echtelijken band. In de wel voorziene bibliotheek zijns vaders vond hij stof voor de beoefening van de medische bibliografie, zoodat hij weldra de titels van geneeskundige werken en verhandelingen, zooveel hem aanvankelijk mogelijk was, alphabetisch naar de voornamen der schrijvers, te boek stelde en uitgaf onder den titel: *De scriptis medicis libri duo*, Amst. 1637 [2]). Van de theoretische beoefening der geneeskunde gaf hij zijne eerste proeve in eene ad D. Petrum Tulpium *Manuductio ad medicinam*, vóór het evengenoemde werk geplaatst, en waarvan zijn vriend Plempius, hoogleeraar te Leuven, in 1639 een herdruk bezorgde. Uit de benoeming tot *Inspector collegii medici* mag men af-

---

[1]) Een *Carmen scriptum honori — J. A. van der Linden, cum professioni machaoniae artis initiaretur*, Fran. 1639, is bij het Fr. Gen. voorhanden.

[2]) Hiervan verschenen door den schrijver zeer verbeterde en vermeerderde uitgaven, Amst. 1651 en 1662. Moge des hoogleeraars arbeid geen aanspraak op volledigheid kunnen maken, zoo dat Mercklin het onderwerp in zijn *Lindenius renovatus*, Norimb. 1686, uitgebreider behandelde, zulks verkleint den lof niet, dien de vlijtige man verdiende voor het aanleggen van een weg op het toen nog zoo weinig bezocht veld.

leiden, dat van der Linden te Amsterdam gunstig stond aangeschreven. Zijne aanstelling te Franeker laat zich dus wel verklaren.

Twaalf jaren stond hij hier als de eenige vertegenwoordiger der medische faculteit, tevens de anatomie en botanie onderwijzende. En dan vond hij nog tijd voor de consultatieve praktijk, vooral in Leeuwarden; ook tot het schrijven van verscheidene werken, zooals de *Medulla medicinae*, *partibus IV comprehensa*, Tom. I, Fran. 1642, bevattende zijne inaug. oratie en eene derde editie der bovenvermelde *Manuductio*. Een tweede deel, dat het pathologisch gedeelte zou bevatten, schijnt niet gevolgd te zijn. Voorts gaf hij *Adr. Spigelii opera* uit, 2 dln. in fol. (Amst. 1645) en *Hier. Cardani de utilitate ex adversis capienda libri IV*, *serio emendati*, Fran. 1648.

Niet minder dan zijne voorgangers ondervond deze hoogleeraar de bekende moeijelijkheden om voor zijne anatomische sectien menschencadavers te bekomen. En welke beperkende voorwaarden werden hem dan nog gesteld! 't Lijk van Ditmarser, die ten jare 1643 „in den Beijer versturwen" was, leverde de Raad hem b. v., met toestemming van den broeder des overledenen, mits „dat het versochte lichaem tot oeffeninghe ende onderwijsinghe der leeden van de Academie behoorlijck mach werden geoopent zunder 't fell, fleesch ende beenderen van malcanderen te scheyden ende 't lichaem 't eenemaal te schenden, dan naer gedaene anatomisatie 't lichaem formelijck wederomme te hechten ende op des accademie kosten publyckelijck ende eerlijcken ter aerde doen besteeden, 't welck bij den Magnificum Lindanum aengenomen is poinctueel nae te koomen" [1]).

Op het voetspoor van zijn voorganger liet hij zich veel aan den Hortus gelegen liggen; de Staten deden voor hem en de opvolgende professoren in de botanie zelfs eene uitstekende woning bouwen, die aan den academietuin grensde.

Gedurende den tijd van zijn professoraat zijn er jaarlijks gemiddeld tien medische studenten ingeschreven. Opvallend is onder hen het groot aantal Engelschen, die elders reeds hun kandidaats- (wij zouden zeggen: doctoraal-) examen afgelegd hadden en onder van der Linden kwamen promoveren. Onder zijne leerlingen telt men voorts vele Denen, Lijflanders, Duitschers, zelfs een paar Portugezen. Van hen, die in ons land niet onbekend bleven, mogen in 't bijzonder vermeld worden Corn. Stalpert van der Wiele, Bern. Swalue van Rheine,

---

1) Telting, *Aanrakingen*, enz. blz. 8.

Phil. Matthaeus van Marburg en Sibr. Hemsterhuis van Sneek, de vader van den nader te vermelden Franeker hoogleeraar.

Na in 1649 voor Utrecht bedankt te hebben, nam van der Linden twee jaren later het beroep aan naar Leiden, „om de Medicina practica te doen," want het lachtte hem toe zijn arbeid en talent te besteden „tot meerdere winninge, te syn in het geselschap van soo vele voortreffelicke en uitmuntend geleerde Heeren en Professores, te profiteren in de vermaertste Universiteyt van Europa, en insonderheyt de studiosos Medicinae tot de practycke desselfs dadelyck te leyden, als synde oit en oit myn wenschen geweest te mogen niet alleen met de mond iets seggen, maer met de daad bewijzen".

Bijna dertien jaren stond hij te Leiden als Prof. Collegii medico-practici; tot 1655 naast Kyper. Na den dood van dezen nam hij het klinisch onderwijs alleen waar tot 1659, toen de la Boë Sylvius zijn ambgenoot werd [1]).

Van zijne wetenschappelijke studien getuigen verder de *Medicina physiologica*, Fran. 1651, Amst. 1653, welke meer anatomische dan natuurkundige arbeid door Haller in bescherming genomen tegen de groote partijdigheid van Guy Patin, die nog wel een vriend heette van den schrijver, volgens Banga waarde bezit, wegens de taalkundige aanmerkingen; eene opmerking, die ook geldt ten aanzien der *Selecta medica et ad ea exercitationes Batavae*, L. B. 1656. Aan groote belezenheid paarde van der Linden namelijk eene groote kennis van de Grieksche en Latijnsche talen. Bewijzen daarvan gaf hij in zijne uitgaven van Celsus (L. B. 1657) en Hippocrates (L. B. 1665). Tegen de grieve van sommigen, dat hij meermalen onnoodige veranderingen in den tekst of gewaagde conjecturen gemaakt en daardoor 't geen goed was bedorven, zelfs geene handschriften geraadpleegd zou hebben, althans verzuimd de bron op te geven, waaraan hij deze of gene lezing ontleende, blijve niet onopgemerkt, dat, wat Hippocrates betreft, de dood hem verhinderde van zijne kritiek rekenschap te geven in de noten, die een derde deel zijner keurige Elzeviersche handuitgave zouden vormen. Ook heeft het onderzoek van prof. F. Z. Ermerins bevestigd, dat van der Linden wel degelijk vele handschriften heeft vergeleken, zooals in 't algemeen ook reeds door zijn lijkredenaar en vriend prof. Coccejus was verzekerd [2]).

---

1) Banga beweert, dat v. d. L. te Leiden *f* 2000 tractement genoot; prof. Suringar daarentegen zegt dat het *f* 1000 bedroeg, en *f* 200 voor het bedienen van 't Collegium practicum.

2) Ipsum denique Hippocraten antiquissimum et laudatissimum artis Medicae

Ook heeft hij nog geschreven *De hemicrania mestrua, historia et consilium; Meletemata medicinae Hippocraticae*, beide L. B. 1660, en *Exercitationes de circulatione sanguinis* (1659—1663), waarin de ontdekking van den omloop des bloeds aan Harvey betwist en aan den vader der geneeskunde Hippocrates wordt toegeschreven.

Het is vreemd en raadselachtig, zegt Prof. Suringar, dat van der Linden bij zoo grooten eerbied voor de Hippocratische geschriften, tevens, wat zijne praktijk betreft, de phantastische en chemiatrische leer van Paracelsus en van Helmont heeft kunnen omhelzen. Vooral zou dit in de laatste jaren zijns levens het geval zijn geweest [1]). Gaarne erkennende, dat onze hoogleeraar een zeer geleerd man was, gelooft Banga, dat hij, door hoofdzakelijk de Grieken te beoefenen, niet tot eene bepaalde overtuiging kon komen, en zich wel eens op een dwaalspoor liet brengen door hunne uiteenloopende philosophische begrippen.

Ofschoon zeer verschillend beoordeeld als wetenschappelijk man, was van der Linden als mensch en Christen algemeen geacht. Niet lang na zijn ambtgenoot Ad. Vorstius, dien hij in eene lijkrede herdacht (uitg. te Leiden in 1664), werd hij aan zijne vrouw en kinderen door den dood ontrukt, nl. op den 2 Maart 1664.

Joh. Cocceji *Orat. in Johannis Antonidae van der Linden, medicinae practicae professoris primi, funere*. L B. 1664, ook in de *Opera* Cocceji, Tom. VIII, in H. Witten, *Mem. Medicorum*, Dec. II; en voor Mercklin's *Lindenius renovatus*; Niceron, III, 323—330, Duitsche uitgave, IV, 117—123; Paquot, II, 339—342; Vriemoet, 547—354; Banga, I, 401—406; Suringar, *Het geneesk. onderwijs van Albert Kijper en Joh. Anton. van der Linden* (*Nederl. Tijdschr. voor Geneeskunde*; Jaarg. 1863). R. Neuhusius. 399; Ejusdem *Epist. fam. C. IV. V.* 37, 65, 298; *Coll. Monum.* 445, 446.

Johannes Phocylides Holwarda (Johannes Fokkes van Holwerd), Lib. Art. Mag. te Franeker, werd bij G. R. 29 Aug. 1639, in de plaats van van Dam, *ad extraord. professionem logices* beroepen, op ƒ400 tractement, en zulks „om de goede qualiteiten, die van deselve gehoort werden, oock tot sijne meerdere opweckinge, ten einde hij, voldoende de hope van hem verwacht, nader mach werden geleth".

---

magistrum, ad multos et optimos codices cum editos tum manuscriptos emendatum non tantum prelo paravit sed et commisit, eoque adduxit, ut spes sit, iis paucis septimanas eum in publico apparitarum,.....

[1]) Lindanus totus hactenus hippocraticus, jam Cartesianis aequior esse caepit, et Hippocratem Cartesianum fuisse docet, et Cartesium hippocraticum; jam in chemicorum castra transsiliet, theoriam ex Hippocrate et Cartesio, praxin salutarem a chemicis suadens hauriendam. Bartholinus *Epist. III*, 412, aangeh. d. Banga.

De opvolger van van Dam was een 21-jarig jongeling, zoon van Focco Johannis, predikant te Franeker, en Magdalena Willems. Te Holwerd, waar zijn vader destijds stond, was hem den 19 Febr. 1618 het levenslicht geschonken; aan de Latijnsche school te Franeker onderwezen, was hij den 26 Mei 1632, 14 jaren oud, aldaar als *Ling. et Phil. stud.* ingeschreven. Zijn lijkredenaar noemde Verhel alleen als des jongelings leermeester in de philosophische wetenschappen, maar men mag aannemen, dat hij tevens het onderwijs van van Dam heeft genoten, en, wat de wis- en sterrekunde aangaat, dat van Metius en Fullenius. In de geneeskunde was Men. Winsemius vervolgens zijn gids. Wel verre van te zweren bij deze leidslieden, zocht zijne onderzoekende geest de waarheid overal. Na een welbesteed academieleven verwierf Phocylides den 12 Dec. 1637 den graad van *Magister artium;* den 15 Aug. 1640 promoveerde onze prof. Logices privatim in de medicijnen.

Het eerstgenoemde jaar is in de geschiedenis der wetenschappen in 't algemeen en voor Friesland in 't bijzonder beroemd geworden. De groote denker toch, die op Sjaardamahuis te Franeker in 1629 een appartement huurde, waarbij hij in eene kapel den R. C. godsdienst kon uitoefenen, en die zich den 19 April v. d. j. als *Philosophus* onder de academieburgers liet inschrijven, René des Cartes, gaf immers in 1637 uit zijn *Discours de la methode pour bien conduire sa raison, et chercher la verité dans les sciences. Plus la dioptrique, les meteores et la geometrie, qui sont des essais de cete Methode.*

Zonder, bij gemis van bewijs, te willen beweren, dat Phocylides persoonlijk bekend is geweest met den vermaarden wijsgeer, die van 1629 tot 1639 zich verder ook te Leiden, Deventer, Leeuwarden en Egmond, meest in stille afzondering, heeft opgehouden, achten wij buiten twijfel dat diens *Discours*, gevolgd door *Meditations metaphysiques* en *Principia philosophiae* (1644) een krachtigen steun hebben gegeven aan de vrijere rigting, die Phocylides beheerschte op hetzelfde gebied [1]). Phocy-

[1]) C'est au chateau de Franeker qu' il composa ses *Meditations métaphysiques* (publiées seulement en 1640) et qu' il jeta les fondements de la philosophie nouvelle. — Mais ouvrons le *Discours de la Méthode*, cette autobiographie, dont les renseignements sont si exacts et les dates si précises. Le *Discours de la Méthode* a été écrit en Frise, a Leeuwarden, en 1636, et parut en 1637. — Ainsi nous connaissons le lieu et la date de la naissance de la Métaphysique Cartesienne. Il faut retenir ce lieu désormais sacré pour tout homme qui pense, et cette date, l'une des plus grandes de l'histoire de l'esprit humain: *Chateau de Franeker en Frise*, 1629. J. Millet, *Histoire de Descartes*, *avant* 1637. Par. 1867, p. 202—205; 234. Descartes hield zich te Franeker vooral ook onledig met het vervaardigen van een werktuig tot het slijpen van glazen voor optische instrumenten. Bekend met de uitvindingen op dit gebied van Jac. Metius te Alkmaar, maar onkundig met de wijze waarop deze te werk ging, zal hij ongetwijfeld den omgang met prof. Metius gezocht hebben,

lides was namelijk in de eerste plaats sterrekundige, geheel op de toenmalige hoogte der proefondervindelijke wetenschap; ..... vera ac seria animi propensione et ardore in syderalis scientiae promotionem etiam ab ipsis quasi incunabulis ac teneris unguiculis feror, schreef hij in de Voorr. van zijn sterrekundig werk, dat nog vóór zijne promotie in de geneeskunde [1]) het licht zag, de *Dissert. astronomica, quae occasiones ultimi lunaris anni* 1638 *deliquii manuductio sit ad cognoscendum I. statum astronomiae praesertim Lansbergianae, II. Novorum phenomenωn exortum et interitum.* Fran. 1640 [2]). Hierop volgde een *Epitome astronomiae reformatae*, Fran. 1642, terwijl na zijn dood verscheen *Friesche sterrekonst*, *ofte een korte, doch volmaeckte Astronomia. Vyt eygene speculatien uytgewerckt.* Harl. 1652. Zijn leerling Amama, die het voor den druk bezorgde [3]), zegt, in de Voorr., meermalen uit den mond des schrijvers gehoord te hebben: *Niemant is voor een Philosooph te achten, maar voor een sophist, die de mathematische konsten rueckeloos verwerpet.*". De grondslag waarop hij bouwde waren „de Reden ende meermaels beproefde Experientien"; alle autoriteitsgeloof van de scholastieken verwerpende, zocht hij „uijt de Nature selve de loutere waerheyt", gedachtig aan 't geen „der scholastiquen Afgodt" zelf gezegd had: *Amicus Socrates, amicus Plato; at magis amicus Veritas.*

Op het gebied der logica heeft men van Phocylides *Sciagraphica logicae generalis.* Fran. 1643; *Collegium logicum disputt. XII.* Ibid. 1646, en *Elementale logicum*, Ibid. 1648. Geen dezer werkjes hebben wij kunnen inzien, doch Vriemoet staafde des schrijvers klachte in de Voorr. van het laatste, dat men, door zich tot dusver bijna alleen tot het theoretisch gedeelte dier wetenschap te bepalen, haar vervelend had gemaakt door dorre langwijligheid en nuttelooze vraagstukken. Wat de metaphysica betreft was zijn afkeer van de scholastiek niet minder groot.

ofschoon deze ook niet in de geheimen zijns broeders was ingewijd. Vgl. Millet, p. 261, 275; Des Cartes, *La Dioptrique*, p. 1, 2; Vriemoet, p. 100.

[1]) Bij een daar voor geplaatst vers wordt hij *Medicinae ita Mathaseos dudum Cand.* getiteld.

[2]) Hierin licht hij zijn gevoelen toe: 1o Coelum esse corpus fluidum ac dissipabile, quale noster est Aër; 2o Planetas, unico excepto Sole, non plus nativae lucis habere, ac nostra Terra; 3o Quam aequo jure, cum caeteris Planetis stellam dici posse, dum aeque moveatur, 4o Omnes Planetas, ut et fixas, non minus, quam Terra, suas habere exhalationes. Ex hac itaque Analogia, ac conjuncta Stellarum cum nostrate Terra affinitate concludimus, Nova Phænomena nonnisi exhalationes esse Stellarum, quæ interiore dispositione ac radiorum virtute incensæ ardent, ac paulatim deficiente materia evanescunt. Cf. *Praef.*

[3]) Dirck Rembrandt van Nierop gaf nog *Een kort By-voeghsel op de Friesche Sterre-konst*, Harl. 1654. Een 2e druk der *Fr. Sterrekonst* verscheen in 1663.

In de *Philosophia naturalis, sive physica vetus-nova, ex optimis quibusque autoribus, antiquis pariter & neotericis deducta, propriisque speculationibus et inventis aucta & illustrata*, had hij zijn standpunt als natuurkundige aangegeven. Zijne laatste ziekte overviel hem terwijl het boek reeds ter perse was gelegd. Nic. Amama heeft op des stervenden verzoek zich in 1651 belast met de voltooijing. De rigting, welke de hoogleeraar tien jaren te voren in zijn eerste werk beleden had, hooge waardering namelijk van de mathematische wetenschappen voor den natuurkundige, handhaafde hij ook in dit laatste, „dum nihil in ea, prout hactenus nobis constat, docuimus, nisi quod sana ratio, fidissima experimenta, et observationes mathematicae demonstrabant. Hinc philosophantium dogmata pleraque evertere coacti fuimus, qualia sunt de motu recto et circulari, cet.[1]).

Terwijl dus de nieuwere rigting, door den invloed van Cartesius, aan de Utrechtsche academie in Henr. Renerius, aan de Leidsche in van Schooten, warme aanhangers vond, bleef Franeker niet achter.

De methode van Cartesius: de ne recevoir jamais aucune chose pour vraie, que je ne la connusse évidemment être telle, c'est à dire d'eviter soigneusement la précipitation et la prévention, et de ne comprendre rien de plus en mes jugements, que ce qui se présenterait si clairement et si distinctement à mon esprit, que je n'eusse occasion de le mettre en doute"; was zij ook niet die van onzen hoogleeraar?

Dat streven leidde hem tot eene verrassende ontdekking aan den sterrenhemel, waaromtrent wij de volgende mededeelingen verschuldigd zijn aan de groote belangstelling, welke prof. W. A. Enschedé steeds in onzen arbeid heeft betoond.

Holwarda is namelijk de eerste geweest wien het duidelijk bleek en door wien het feit bekend is geworden, dat de glans van zekere vaste ster in het beeld van den Walvisch, en welke in de sterrelijsten als *o Ceti* te boek staat, aan afwisselingen onderhevig is; dat die glans namelijk na zekere tusschenpoozen verflaauwt, ja geheel of bijna geheel wordt uitgedoofd en daarna weer met toenemende sterkte terugkeert, zoodat die ster beurtelings verschijnt en verdwijnt.

Was die ster reeds in Augustus 1596 door David Fabricius ontdekt, in October van hetzelfde jaar niet meer te zien, eerst in 1609 door hem op nieuw waargenomen, en intusschen als eene nieuwe ster in Jo. Bayeri *Uranometria* (Aug. Vind. 1603) onder den naam *o Ceti* geboekt, — die waarneming van Fabricius had slechts het onderwerp eener briefwisseling uitgemaakt met Tycho Brahé. Zij had het verschijnsel ook

---

1) De meeningen van Descartes *de vacuo in Natura* werden door Phocylides niet gedeeld. Cf. Morhof, *Polyhistor*, ed. 4a. II, 287. 288.

niet tot klaarheid gebragt, was slechts in een beperkten kring bekend geworden, en zeer zeker niet ter kennis gekomen van den Franeker hoogleeraar. Zóó wordt Holwarda's ontdekking in hoofdzaak voorgesteld door J. H. von Mädler, *Gesch. der Himmelskunde*, Braunschw. 1873, B. I, S. 299; in de volgende bewoordingen: Holwarda, Professor der Philosophie an der Niederländischen Universität Franeker, hat uns zuerst mit einem seinen Glanz veränderlichen Fixstern bekannt gemacht. Allerdings war o Ceti schon von David Fabricius gesehen, aber für einen neuen Stern gehalten worden, da er nicht nur für das freie Auge, sondern auch für die damaligen Fernröhre wieder verschwand. 1638 sah ihn Holwarda wieder; er verschwand auch diesmal, erschien aber aufs neue am 7 November 1639. Nun verfolgte er das merkwürdige Phenomen aufmerksam, sah den Stern noch fünfmal erscheinen und wieder verschwinden [1]), so dass sich seine Periodicität schon damals mit ziemlicher Annäherung zu 336 Tagen ergab, und eben so der Umstand, dass er in jeder Erscheinung nur etwa 50 bis 60 Tage sichtbar bleibt. Alles dieses noch näher zu bestimmen, hinderte Holwarda sein früher Tod. Hevel und andere Astronomen setzten und setzen noch heut die Beobachtungen fleissig fort, und fur unsere grösseren achromatischen Fernröhre verschwindet er jetzt überhaupt nicht mehr ganz; sinkt aber von der zweiten Grösse bis zur zehnten herab".

Of Descartes nu een onmiddellijken invloed op Holwarda heeft uitgeoefend, of een bijkomenden, laten wij in het midden. Onder verbetering meenen wij het er voor te mogen houden, dat Holwarda een eclectisch philosoof was. Sprekende van den bovengenoemden Nic. Amama, als den leermeester van Ulr. Huber, zeide Camp. Vitringa dan ook in 't voorbijgaan: vigente tum in Academia hac genere quodam philosophiae inter Aristotelicam et Cartesianam medio [2]).

Gaf de voorwaartsche rigting van den jeugdigen hoogleeraar al eenigen aanstoot aan den ouden Verhel, die den ondergang zijner rigting met smart zag naderen, voor 't overige ontmoette Holwarda, voor zoover ons bleek, geen tegenstand. Integendeel P. Winsemius en Chr.

---

1) Vgl. ook R. Wolf, *Gesch. der Astronomie.* Munchen 1877, S. 416, welke geleerde verzekert: Er wurde nun 1641 bis 1648 von Fullenius und Jungius wiederholt gesehen, sodann von Hevel, welcher ihm den namen „Mira, der Wunderbare" beilegte, systematisch beobachtet. Letzterer wies seine periodische Veränderung nach, und theilte 1662 seine seit 1648 erhaltenen Resultate offentlich mit in einem *Succincta historiola novae ac mirae stellae in collo Ceti certis anni temporibus clare admodum affulgentis, rursus omnino evanescentis* betitelden Anhange seiner Schrift: *Mercurius in Sole visus.* Gedani 1662.

2) C. Vitringa, *Orat. funebris in excessum Ulrici Huber*, p. 38.

Schotanus leidden zijn eerste astronomisch werk met Latijnsche en Grieksche lofverzen in.

Men wachtte tot den 5 Maart 1647 met Holwarda's bevordering tot *Prof. philosophiae ordinarius*, op *f* 700 tractement. Den 15en derzelfde maand hield hij de inaugurele *Orat. de ratione humana* [1]).

Jammer, dat de jonge man, van wien de hoogeschool nog zoo veel mogt verwachten, en die ook als geneesheer nuttig werkzaam was, slechts 32 jaren oud, den 22 Januarij 1651 aan de tering overleed. Zijne echtvriendin Maijcke Wijbes Pybingha (geb. 17 Dec. 1618) overleefde hem met eene dochter. Vier jongetjes hadden zij reeds ten grave gebragt. Die dochter werd haar in 1687 door den dood ontrukt. Drie jaren later, den 27 October 1690, sloeg haar stervensuur. Zij was den 19 Mei 1643 met Holwarda in het huwelijk getreden.

Dom. Acronii à Buma, *Parentatio in obitum Joh. Phocylidae Holwarda*, geplaatst voor de *Philosophia Naturalis* defuncti; *Nænia ad urnam D. Jo. Phocylidæ Holwarda, L. A. M., Med. Doct. ac in Ill. Fris. Acad. Orthodoxæ Philosophiæ Profess. Ordin., Mathematici celeberrimi, profusæ*, Fran. 1651; Joh. Arcerius, Bibliopola, *Rowklacht over de Onrype Doodt van Joh. Phoc. Holwarda.* Fran. 1651 (in plano); Joh. van der Waeyen, *Progr. funebre Elisabethae Phocylidis Holwarda*, 1687; Vriemoet, 355—362; Paquot, III, 213, 214; Eigenhandige aanteekeningen van Holwarda en zijne vrouw, in de Coll. *E.*

Johannes Jacobus Wissenbach, Rhala's opvolger, was een Nassauer, den 8 Oct. 1607 te Fronhausen geboren. Zijn vader, predikant aldaar, liet hem aanvankelijk op de school in het naburige Dillenburg, verder aan het academisch gymnasium te Herborn, opleiden. Wegens zijne zwakke stem minder geschikt voor den geestelijken stand, ging de jongeling zich liever aan de regten wijden, te eer, daar hij van de leiding en den steun zijner verwanten, Johannes en Antonius Matthaeus en Justus Reifenberg, verzekerd was.

Het onderwijs van den eerste genoot hij te Herborn niet lang, want het door den oorlog geteisterd vaderland verlatende, begaf de jonge Wissenbach zich naar de Franeker academie, waar hij, naar het schijnt, in den aanvang van 1627 is ingeschreven [2]). Drie jaren was hij hier

1) Gedrukt achter de *Philos. Naturalis.* Ook heeft hij Seb. Franck's *Werelt — spiegel — verbetert, vermeerdert, verrijckt, met verscheydene ghedenckw. annott. ende sommaire geogr. beschryvingen.* Bolsw. 1649. Een *Speculum medicinae practicum* en eene *Comm. super creatione* bleven onuitgegeven. Voor de *Historiarum ab excessu Caroli V per Frisiam gestarum Libri septem* van P. Winsemius ontmoet men een uitgebreid Latijnsch vers van onzen Holwarda.

2) Na Sept. 1626 tot Junij 1627 geeft het *Album Acad.* geene datums aan.

de leerling en huisgenoot van zijns moeders broeder prof. Reifenberg. Sedert 3 Mei 1630 studeerde hij te Groningen, onder zijn oom Ant. Matthaeus. Was Reifenberg zeer voldaan over des jongelings vlijt en vorderingen [1]), te Groningen maakte de leerling van Matthaeus zich een naam met zijne *Emblemata Triboniani; sive legum Pandectarum. quas — Tribonianus, juris compilator, interpolavit, aliorumque Imperatorum novas Constitutiones inflexit Elenchus.* Gron. 1633 [2]).

Deze beschuldiging tegen Tribonianus, welke haren oorsprong vond in eene tegen de school van Cujacius gekeerde rigting, was eerst door Matthaeus op onzen vaderlandschen bodem overgebragt. Zij vond daar echter weinig bijval. Niettemin bleef zij altoos een stokpaardje van Wissenbach.

Aan dat werkje heeft hij zelfs zijne, overigens verdiende, opgang in de geleerde wereld te danken [3]), en wel in de eerste plaats een beroep naar Heidelberg in 1634, nog vóór zijne promotie, want op reis derwaarts verwierf hij immers den 24 Mei v. d. j. te Marburg den doctorstitel. Na den ongelukkigen slag bij Nordlingen verdween echter de hoop om dien leerstoel te aanvaarden. Wissenbach keerde dus naar Groningen terug en schreef, ofschoon I. U. D., den 25 Aug. 1635 andermaal zijn naam in 't academiealbum. In 't volgende jaar vergezelde hij den Oostenrijkschen baron van Zinzendorff als „Hofmeister" op eene reis door Frankrijk, vervolgens bragt hij aan een oom, die te Genéve rector was, een bezoek, om ten laatste, in 't begin van 1639, over Engeland, naar Franeker terug te keeren.

Intusschen was de reiziger reeds in aanmerking gekomen voor het professoraat te Deventer. Geen nadeel, dat dit hem was voorbijgaan,

---

1) Hij schreef daarover aan Saeckma, 21 Sept. en 4 Oct. 1628. Coll. *v. Br.* ns. 239, 240.

2) Eene tweede uitgave is getiteld: *Emblemata Triboniani, sive Leges Pandectarum & Codicis, à Triboniano interpolatae & ad novi juris rationem inflexae.* Fran. 1642.

3) Cum et ipse olim in hunc libellum incidissem et miratus et indignatus sum, quod eo opusculo dicatur Auctor sibi viam parasse ad famam: nam nihil quicquam mihi videtur ibi praestitisse, quam quod, ut est in proverbio, hircum mulgentibus cribrum supposuerit. Exhibuit sesquicentum fere emblemata, sed ex aliis maximam partem descripta, quae enim ex suo ipsius ingenio profecta sunt, vix numerum faciunt. Scilicet non tam late patebat eruditio Wissenbachii, cum hunc libellum ederet, ut omnes Interpretum loculos potuisset excutere et in rem suam vertere. Zoo vaart Bijnkershoek uit in de uitvoerige voorrede van de *Observatt. juris Rom.* L. V—VIII (*Opera omnia*, L. B. 1767, I, 135, 199). Deze groote geleerde is daarentegen ingenomen met Joh. Wybo, *Tribonianus ab emblematibus Wissenbachii liberatus*, Utr. 1729, welk geschrift, met dat van Wissenbach vereenigd, wederom in 1737 te Halle is uitgegeven, met eene Praefatio van Heineccius, welke voor de kennis van den oorsprong en de geschiedenis der grieven tegen Tribonianus zeer belangrijk is.

want den 4 Dec. 1640 verwierf hij het buitengewoon hoogleersambt in de Instituten ter zijner verblijfplaats Franeker, op een jaarwedde van *f* 600.

Zeer zeker heeft zijn geschrift over de *Emblemata Triboniani* hem ook den weg naar dezen katheder gebaand. Heineccius, die zich vereenigt met van Bijnkerhoeks ongunstig oordeel over dien arbeid, voegde er eene niet vleijende opmerking bij, voor welker toepassing onze tijd ook wel stof biedt: Ita nonnunquam vtilius est nouaturientibus ingeniis, παράδοξα scribere, quam vera, quam mundus veluti iam senio desipiens, veterumque pertaesus non nisi noua circumspiciat, iisque non minus oblectetur, quam senes, qui sibi, dum noui quid rumor nunciat, ipsi posteritati interesse videntur.

Het eerste werkje, dat sedert zijn optreden als hoogleeraar uit de pen van Wissenbach vloeide, was een *Diatriba de mutuo esse alienationem, tribus disputt. publ. ventilata, autore et praeside J. J. Wissenbach*, Fran. 1642, gerigt tegen het gevoelen van Salmasius, die daarop eene *Confutatio* uitgaf, waarop Wissenbach het antwoord niet schuldig bleef, in *Vindiciae diatribae*, etc. Fran. 1645. Verder gaf hij uit *Notae nomico-philol. in passionem Jesu Christi*, Fran. 1643.

Den 9 Dec. 1643 zag Wissenbach zich tot ordinarius, op *f* 800, en in 1647, nadat Pijnacker en Wijbinga overleden waren, tot prof. prim. bevorderd, waarna zijn tractement spoedig (*R. S., 17 Maart 1648*) tot *f* 1000 verhoogd is. Voortgaande op het ingeslagen pad, gaf hij in volgende jaren academische voorlezingen en handboeken over zijn vak ter perse, en wel het eerst de *Disputationes ad Instituta*, Fran. 1648. Dat de prof. prim. met het onderwijs in de pandecten belast was, blijkt ook uit zijne volgende geschriften: *In extremum Pandectarum titulum de Diversis Regulis Juris antiqui exercitationes cathedrariae*, Fran. 1651 (Ed. 2ª 1656); *Exercitationes ad L Libros Pandectarum partes* II, Fran. 1653—1658; Πρόχειρον, sive *Manuale ad tit. XVI, Lib. L. Pand. de Verb. et rerum significatione*, *Ad calcem adjectae sunt Notae Nomico-Philologicae in Passionem Christi.* Fran. 1654; ten laatste *In libros VI priores Codicis Commentationes cathedrariae*, Fran. 1660—1665, 2 voll.

't Waren voornamelijk de drie commentaren over de Instituten, Pandecten en den Codex, die binnen- en buitenlands eene algemeene waardeering vonden, blijkens de herhaalde uitgaven bij Vriemoet en Jugler vermeld [1]). Jugler wil echter niet ontkennen, dat de geleerde schrijver

---

[1]) Een *Sylloge errorum Irnerianorum*, *Contradictiones juris Canonici*. en een *Compendium juris feudalis* zijn kleinere verhandelingen, die niet afzonderlijk, voor

zijne onderwerpen meer geleidelijk en duidelijker had kunnen behandelen, weshalve zijne werken voor beginnenden minder aanbeveling verdienden.

Ofschoon ons geene *Ordines Lectionum* uit dien tijd ten dienste staan om zulks te kunnen uitmaken, achten wij het toch aannemelijk, dat de hoogleeraar niet telken jare én Instituten, én Pandecten, én Codex te zamen op zijne collegien behandeld heeft, maar dat deze regtsboeken bij afwisseling ook door de ambtgenooten ter hand zijn genomen. Dat het R. R. allengs op veel uitgebreider schaal onderwezen werd, is eene vooruitgang, die den lezer niet onopgemerkt zal zijn gebleven.

Of onze hoogleeraar ook het kanonnieke regt opzettelijk en systematisch doceerde, dan of hij nu en dan in transitu daarvan iets behandelde, is ons niet duidelijk geworden. Balth. Bekker, die hem in 1654 bij de aanvaarding van het Rectoraat met een vers begroette, drukt zich aldus uit:

. . . . . . WISSENBACH,
Die Goddelijke wetten
En Wereldsche gesetten
Recht-grondig kent, en in 't gestoelte leert;

Voor den grooten opgang van onzen regtsleeraar pleiten ook de pogingen om hem te lokken naar Herborn, Harderwijk, Nijmegen, Utrecht, Leiden en Groningen. Tweemaal beproefde Groningen zelfs hem te verwerven, eerst in 1653, wederom in 1660, en toen wel op de aanlokkelijke voorwaarde van vrije woning met *f* 2000 tractement, en een pensioen voor zijne vrouw, als die hem mogt overleven. Onverzettelijk bleef hij echter bij het voornemen om in Franeker te blijven. Wissenbach ondervond dan ook in ruime mate hoe zeer de Friesche regeering dit op prijs stelde. Was toch in 1653, vóór dat hij naar Groningen beroepen werd, zijn tractement al tot *f* 1200 gestegen, ongezocht gaf men hem, nadat hij had bedankt, er nog *f* 200 bij. Toen hij in 1660 het tweede beroep naar dezelfde academie had afgewezen, zag hij zijn inkomen als hoogleeraar nogmaals met *f* 200 verhoogd, en mitsdien opgevoerd tot *f* 1600, een bedrag, dat nog geen zijner voorgangers had genoten.

Te vreden en stil van aard, streefde hij echter niet naar dien naam en die onderscheidingen; tot geen Gedeputeerde of Curator stond hij in bijzondere relatie; geen enkele zijner werken droeg de gevierde man aan de Overheid op.

---

zoover ons bekend, maar toegevoegd aan latere uitgaven van sommige werken van W. het licht zagen.

Ulr. Huber, zijn beroemde leerling, schetste hem als een kamergeleerde, die, wat stijf en stroef uitgevallen, eene opinie, welke hij eenmaal had aangenomen, niet ligt liet varen.

Het gemis van aangeboren talent zocht hij door aanhoudend studeren te vergoeden. Te verwonderen is het dus niet, dat Wissenbach geen man was voor de groote maatschappij, integendeel zelfs in den gezelligen kring wel eens verlegen, wanneer hij onvoorbereid gevraagd werd om zijn gevoelen over eene regtsquaestie te uiten, — sed quae publice proferebat, — zoo gaat Huber voort — exquisita et elaborata erant, nec dubitem affirmare eum pleraque solitum memoriae verbotenus mandare.

Driemaal bekleedde hij het rectoraat der hoogeschool, in 1646, 1654 en 1662 [1]). Den 16 Februarij 1665 sloeg zijn stervensure. Een jaar te voren was hij nog hertrouwd met Rixt Doman, de dochter van een magistraatspersoon ter zijner woonplaats. Zij overleefde hem. Dit huwelijk bleef kinderloos; evenmin liet hij uit zijn eersten echt met Elisabeth Cloppenburch, eene dochter van zijn theologischen ambtgenoot, eenig kroost na.

Aan Huber had hij, tot een aandenken van den leermeester, de kostbare uitgave der *Basilica* van Fabrotus vermaakt.

De *Oratio funebris*, door prof. Cup gehouden, schijnt niet ter perse gelegd te zijn. Onze bronnen waren U. Huber, in de *Dedicatio* voor Wissenbach's *Disputatt. ad Instit.*, uitgaven van 1666 en 1700; Vriemoet, 363—372; add. 7; J. F. Juglers *Beyträge zur Jurist. Biographie*, V, 61—71; Bouman, *Gesch. van de voormal. Geldersche hoogeschool*, I, passim *Carmina funebria sive in obitum J. J. Wissenbachii Epicedia Academica, fusa à Discipulis et sinceribus amicis.* Fran. 1665 (32 pag.); Zijn grafschrift Blancardi *Paneg.* 87; *Coll. Monum.* 428.

Johannes Cloppenburch was hoogleeraar en prediker te Harderwijk, toen hij, in de plaats van Vedelius, den 8 Dec. 1643 door de Gedep. Staten in gelijke betrekking aan Frieslands hoogeschool geroepen werd, op een tractement van ƒ 1000, dat bij S. R. 11 Maart 1648 tot ƒ1200 is verhoogd. In hem kreeg men een man van groote geleerdheid, die, de aangenomen kerkleer streng toegedaan, zich als

---

1) Van de dichterlijke hulde den Rector bewezen kan blijken uit: εὐφημίαι *Joh. Jac. Wissenbach — quum ei a. d. Cal. Junii Rectura Acad. demandaretur, a civibus Acad. grata menta dicatae.* Fran. 1646, en *Carmina gratulatoria in honorem D. Joh. Jac. Wissenbach, — cum R M. honos et onus illi — deferretur.* Fran. 1654 (waarin een Holl. vs. van *Balth. Bekker*); Sam. Kistemaker, *Ad Magnificum — virum D. Joh. Jac. Wissenbach — cum Rector crearetur.* Fran. 1654.

fel bestrijder van andere rigtingen in de vaderlandsche kerk een naam had verworven.

Den 13 Mei 1644 hield hij de inaug. oratie *de Cathedrarum Evangelicarum libertate Christiana.* Als ambtgenooten vond hij hier Maccovius en Coccejus. De laatste, slechts één dag na Vedelius ook tot Prof. Theol. aangesteld, had den 18 Dec. bevorens reeds dit ambt aanvaard. Uit hoogachting voor Cloppenburch was hij echter zoo bescheiden dezen den voorrang af te staan, waarop zijn vroeger optreden hem, ook naar de beslissing van Curatoren, aansprak gaf.

Na den dood van Maccovius werd het drietal in 1646, gelijk wij weten, met Chr. Schotanus aangevuld.

Cloppenburch was van geboorte een Amsterdammer, den 13 Mei 1592 gesproten uit het huwelijk van Dirk Cloppenburch en Johanna Janssonius. Aan de Leidsche academie had Gomarus een beslissenden invloed op zijne rigting uitgeoefend [1]); ook hoorde hij diens opvolger Polyander. Onder de studenten, die de benoeming van Conr. Vorstius door een adres zochten af te wenden, telde men ook Cloppenburch; ja onze academieburger had zelfs de vermetelheid den onregtzinnigen hoogleeraar te bestrijden, ofschoon anoniem, met *Excerpta*, ontleend aan diens *Tractatus de Deo*, *sive de natura et attributis Dei*, waarvan in 1610 eene tweede uitgave te Steinfurt verschenen was. Vorstius achtte het der moeite waard tegen hem eene *Apologetica exegesis*, *sive plenior declaratio locorum aliquot, quae ex L. ejusdem de Deo — excerpta*, *eique pro erroneis imposita sunt*, Hanov. 1610, in de wereld te zenden.

De Leidsche academie verlatende, had Cloppenburch, na een kort oponthoud te Franeker, tegen het einde van 1612, de universiteiten te Sedan, Herborn, Marburg, en in 1613 Heidelberg, voorts Bern, Zurich, Bazel, Genève, Montauban, Nimes en Saumur bezocht, hier korter, daar langer vertoevende. Te Heidelberg verdedigde hij den 24 Julij 1613, onder Coppenius, zijne *Positiones theol. de Filii divinitate;* in den zomer van 1614 hield hij te Bazel, waar hij een geheel jaar lang Buxtorf's huisgenoot was, twaalf openbare voorlezingen over Jesaia 53.

Den 9 Sept. deszelfden jaars te Genève geimmatriculeerd, disputeerde onze academiereiziger daar ook, onder Turrettinus, over *Positiones de Christo Servatore.* Goed geharnast dus als redetwister, keerde Cloppenburch terug, om in 1616 als leeraar een werkkring te vinden in

---

[1]) Tibi quidem D. Doctor Gomare ut veteri praeceptori, cui acceptam ferunt primam suam μόρφωσιν studia mea Hebraica, Theologica et exercitia concionum, quem ut in medio studiorum cursu mihi ereptum lugebam . . . . . schreef hij in 1637 in de *Epist. dedic.* voor de *Schola sacrificiorum patriarchalium sacra.*

Aalburg. Een openbaar dispuut tusschen hem en den welbekenden Remonstrantschen predikant Slatius, dien hij van Socinianismus beschuldigde, kon in 1617 niet uitblijven [1]).

In 1618 naar Heusden vertrokken, vond hij hier Gijsb. Voetius als ambtgenoot. Den 17 Junij 1621 werd Cloppenburch tot predikant in zijne geboortestad Amsterdam bevestigd.

Zijn *Cancker van de leere der Wederdooperen*, Amst. 1625, gevolgd door het *Svhriftuyrlyck fondament van de Enghe poorte.* Amst. 1627, gerigt tegen de „Enghe poorte en Sieckentroost" van den Remonstrant Ed. Poppius, en *Trouwhertige aenwÿsinge van Theologische redenen, waarom het — onmogelÿk is te treden in Vredc-handelingen tot vereeniging der Remonstranten met de Gereformeerde Kerke*, Amst. 1627, doen ons hem kennen als vurig bestrijder van hen, die men toen Wederdoopers noemde, en van de Arminianen.

Maakte hij zich vijanden in zijn ijver tegen Coster's schouwburg, nog meer joeg hij de stadsregeering tegen zich in 't harnas, door steun te geven aan het denkbeeld, dat de schutters geene gehoorzaamheid behoorden te zweren aan een Arminiaanschen Hopman. Hij week vrijwillig naar Leiden en voorkwam zoodoende 't geen zijn partij- en ambtgenoot Smout overkwam, nl. de aanzegging om binnen 24 uur de stad te verlaten [2]). Wat zeker door hem niet was verwacht, de kerkeraad noodigde hem niet uit terug te keeren, maar weigerde ook zijn eervol ontslag niet, toen de gemeente in den Briel hem ten jare 1629 had beroepen.

Van 1630–1640 heeft Cloppenburch hier gestaan, en zich, naar het schijnt, eens meer met wetenschappelijke studien bezig gehouden, dan met polemiek. Uit deze jaren dagteekenen immers zijne *Deliciae*

---

1) Dat hij als predikant der Contra-remonstranten eerst te Bleiswijk dienst gedaan en *als zoodanig* met Slatius gedisputeerd zou hebben, schijnt onjuist. Hij twistte met Slatius in 1617, toen hij te Aalburg stond, en de Aalburgers schonken hem daarvoor een »monumentum argenteum" zegt à Marck. Op den titel der *Rhapsodia lugubris* worden Aalburg, Heusden, Amsterdam en Brielle, geenszins Bleiswijk, als zijne standplaatsen genoemd. Zoo ook op zijn grafsteen.

2) Zie Wagenaar, *Vad. Hist.*, XI, 82—84, en de daar aangeh. bronnen. Deze eeds-quaestie was eerst aan 't oordeel der Leidsche faculteit onderworpen en in strijd met den wensch des magistraats beslist. De Deputaten Synodi, waaronder Cloppenburch, keurden de beslissing goed. Van daar de aanleiding tot misnoegen tegen hem. Zelf schreef hij hierover aan Gomarus: Extra urbem patriam nunquam profugi: sed cum ex officio ab urbe abessem non latens sed cum utriusque Synodi nomine apud Praepot. Hollandiae Ordines eorumque Delegatos, monitus de periculo, cunctandum censui, donec indignationem deprecatus hoc possem efficere ut ad causam dicendam admitterer sine ulla honoris aut libertatis diminutione, etc. Kortom hij zou onverdiend de zondebok (*piacularis victima*) geworden zijn. Smout en Cloppenburch werden vooral ook door Vondel duchtig gegeesseld, waarover men leze Mr. B. H. Lulofs, *J. van den Vondel — opgehelderd.* Gron. 1838, blz. 323 en volg.

Brielenses, sive Collationes criticae cum Ludov. de Dieu, Bremae 1632; *Epist. ad Lud. de Dieu, de die, quo I. C. et quo Iudaei comederint Agnum Paschalem. Tractatio de Sabbatho Δευτεροπρώτῳ. Ac super utraque amica collatio epistol. cum Lud. Cappello*, etc. Amst. 1634; *Sacrificiorum patriarchalium schola sacra*, L. B. 1637.

Ook schreef hij in 1637 eene *Onderwysinge van woecker, interressen, coop van renten en allerley winste van gelt met gelt.* Salmasius, door een harden winter in Zeeland opgehouden en zoodoende met Cloppenburch in vriendschappelijke aanraking gekomen, zou volgens afspraak zijne bedenkingen tegen dit werk schriftelijk aan den schrijver mededeelen. In stede hiervan zag de Brielsche leeraar zich weldra weinig heusch door Salmasius bestreden in diens verhandeling *de usuris* (L. B. 1638). Schriftelijk beklaagde Cloppenburch zich daarover bij hem, met wien hij meende bevriend te zijn en gaarne wilde blijven, met geen ander gevolg echter, dan de aanzegging van Salmasius, dat hij eene openbare wederlegging van zijn brief kon verwachten. Onze predikant gaf in afwachting van een en ander eene Latijnsche vertaling van zijn boek uit met den bedoelden brief (L. B. 1640). Hierop schijnt van Salmasius' zijde eene *Responsio ad calumniatoriam epistolam Joh. Cloppenburgii*, L. B. 1640, gevolgd te zijn, die ten zelfden jare door Cloppenburch met eene *Responsio ad calumnias Salmasianas*, werd beantwoord. Cloppenburch heeft den Briel verlaten, om den 4 Febr. 1641 den theologischen leerstoel te Harderwijk in te nemen.

Van zijn onderwijs aan de Veluwsche kwartierschool weet men, dat hij den *Cancker van de leere der wederdooperen* weder bij de hand genomen en in 48 disputen behandeld heeft. Achttien disputen werden voorts onder zijn praesidium gewijd aan verschillende vraagstukken, elf aan het Verbond der werken [1]).

In het jaar vóór zijn vertrek naar Franeker zoog hij uit theses, die zijn ambtgenoot Ant. Deusing had laten verdedigen, zeven punten van onregtzinnigheid in theologische en metaphysische leerstukken, betrekkelijk de Voorzienigheid, de Engelen, de ziel en hare vereeniging met het ligchaam, enz. Buiten Deusing om, onderwierp hij die aan 't oordeel van de Geldersche Synode en van de theol. faculteiten der vier hoogescholen. Nadat Deusing met die zaak bekend was gemaakt, onderwierp hij zich gaarne aan 't oordeel der Leidsche faculteit. Zijne

---

1) *Gangraena theologiae Anabaptisticae, disputt.* XLVIII *olim publice ventilata in Gymn. Gelro-Velavico.* Fran. 1645, *Fasciculus Disputt. selectarum octodecim.* Hard. 1642, *Disputt. XI de foedere Dei.* Hard. 1645. Vóór Coccejus heeft hij dus het leerstuk der Verbonden reeds ontwikkeld.

stellingen werden wel als gevaarlijk voor de academiejeugd afgekeurd, maar den aanklager werd tevens op beleefde wijze onder 't oog gebragt, dat zulk drijven der Kerk geen heil kon aanbrengen. 't Schijnt wel, dat Deusing, zeer te regt, verontwaardigd bleef over de wijze, waarop Cloppenburch de beschuldiging op touw had gezet, door nl. in 't geheim, zonder de theses over te leggen, enkel de quaestieuse punten naar eigen opvatting te formuleren. De Leidsche faculteit vroeg dan ook den tekst der aangevallene theses op. Van daar, dat Deusing ook nog na de uitspraak in 1643 verscheidene polemische werkjes uitgaf, wier titels bij Paquot o. a. vermeld zijn. Cloppenburch liet toen de correspondentie en de beslissing in deze zaak drukken, onder den titel: *Res judicata de falce missa in messem Theologicam ab Ant. Deusingio, Physices et Matthes. Professore.* Fran. 1646. Die pennestrijd was dus voortgezet, terwijl Cloppenburgh al lang te Franeker stond.

Evenals zijn voorganger Vedelius was hij hier ook tot academieprediker aangesteld. De magistraat haastte zich hem daartoe de groote kerk open te stellen „'t zij 's morgens tot ses ofte nae noen tot 4 wijren, opdat de gemeente ende de burgerie des te beeter het gehoor mooge genieten ende in de godzalicheit meer ende meer geoefent ende gesticht werden" [1]). Ruim vier jaren later vindt men den hoogleeraar overhoop met de beide Franeker predikanten, inzonderheid met Ds. Matthias Walsweer. Waarover het verschil liep, weten wij niet. Uit Cloppenburch's missive aan de Staten, ter begeleiding van een daarbij niet voorhanden „Memoriael" over de zaak, meenen wij te mogen opmaken, dat niet de leer maar naijver hier in 't spel was [2]).

Zijn academisch onderwijs schijnt meer de geloofsleer, bestrijding van onregtzinnigen en twistvragen ten onderwerp gehad te hebben, dan de schriftverklaring. 't Geen hij in 't licht gaf verraadt dit, b. v. *Disputationes VII ad quinque articulos Remonstrantium*, Fran. 1646; *Disputationes XV de*

---

1) Telting, *Aanrakingen*, enz.

2) Walsweer gaf aan theol. studenten onderwijs in de *praxis sacra*, o. a. aan Nic. Arnoldus. Van daar misschien eenige naijver. Cloppenburch had altoos vrede met hen gehouden, »onaengesien der Pastooren haere inbeeldinge ende roem van meerder hoocheyt in den Predickdienst, als alleene looffelijck daer toe beroepen sijnde", maar sedert eenigen tijd was hij door Walsweer zoo »geinquieteert geworden, dat hij niet sonder suchten het werck sijner beroepinge kon uijtvoeren". De Staten hebben de beslissing, behoudens appèl, aan Curatoren opgedragen. Coll. *v. Br.* no. 202, *S. R.* 3 *Aug*. 1648. De uitdrukking »inbeeldinge" doet vermoeden, dat de hoogleeraar over hen wilde heerschen. Heerschzucht zou hij, op aanstoken zijner vrouw, te Franeker immers aan den dag hebben gelegd, volgens prof. Valckenier. Zie Bouman, I, 87, aant. 4.

3) Met eene *Praefat. hist. de origine et progr. Socinianismi*, ook in het Hollandsch uitgegeven als: *Opkomst en leer der Socinianen.* Dordr. 1651. 12o.

Canone theologica; Aphorismi ex scriptura Prophetica et Apostolica demonstrati, Fran. 1648; *Compendiolum Socianismi confutatum*, Fran. 1651 [3]); *Vindiciae pro veritate Spiritus sancti adversus Pneumatomachum Jo. Bidellum*, Fran. 1652; *Anti-Smalcius de divinitate Christi*, Fran. 1652. Chr. Schotanus gaf in 1653 een opus posthumum van hem, nl. *Exercitationes super locos communes Theologicos*, uit.

Blancardus getuigde van Cloppenburch: et docendi genere et scriptis egregium aevi sui ornamentum, etiam cum esse desiit, aequabili fruitur fama sui. Naar Ypeij's getuigenis was hij bij de Friezen zeer gezien. Op aandrang zoowel van geleerden als van boekhandelaars is dan ook de uitgave van al zijne werken, van welke meer dan één voor 's mans dood eene nieuwe uitgave hadden beleefd, door zijn kleinzoon Prof. à Marck in 1684 tot stand gebragt, „volgens appointement" van Ged. Staten van Friesland, d. i. geheel of ten deele op 's Lands kosten, waarna aan à Mark nog *f* 150 voor de opdragt vereerd is [1]).

Kan men zich al vereenigen met het oordeel van à Marck, dat Cloppenburch niet spoedig anderen van onregtzinnigheid verdacht hield, als zij, het wezenlijke der gereformeerde leer behoudende, van den gewonen weg afgingen; dat hij zijne leerlingen waarschuwde tegen het *jurare in verba magistri* en eigen onderzoek aanbeval, niettemin is het in hem te betreuren, dat hij zijn geheele leven door een aanvallenden oorlog voerde tegen zoovelen, die zich maar even buiten die beperkte grenzen zijner verdraagzaamheid bewogen. Gelukkig had hij in Coccejus en Schotanus humane ambtsbroeders, die in zijn oog niet wezenlijk van de kerkleer afweken, zoo dat zijne scholastiekerij voor onze academie geene twistvuren stookte.

Den 29 of 30 Julij 1652 overleed hij, zijne tweede vrouw Elisabeth Wessels en zeven dochters nalatende, van welke eenigen misschien uit het eerste huwelijk met Lea Castelein. Chr. Schotanus hield de gebruikelijke *Oratio funebris*, die echter niet werd uitgegeven.

Joh. Marckii *Praef. ad J Cloppenburgii Theologica Opera omnia.* Amst. 1684, Traj. 1708, Tom. I.; Niceron, XL. 184—190; Vriemoet, 873—886, add. 7, 8; Paquot, I, 610—618; Ypeij, *Letterk. gesch. der System. Godgel.*, II, 62—67; Bouman, I, 81—88; Glasius, I, 278—282; Chr. Sepp. *a. w.* II, 88, 272; *Rhapsodia lugubris in insperatum excessum J. Cloppenburgii.* Fran. 1652 (waarin Grieksche verzen, o. a. van Abr. de Grau en Ulr. Huber). Het *Progr.*

---

1) Van de toen nog onuitgegevene werken, vindtmen hier in slechts een *Tractatus de sabbatho Christiano.* Praeter studia etiam Theologica — zegt à Mark — quam Chronologica et Philologica amaverit, docere potest Fasciculus integer supputationum Chronologicarum, juxta paraphrasin Persicam Librorum Genesis et Exodi, ipsius manu nitide descriptam, quae mecum communicavit — Michael Busschius.

funebre, gesteld door den Rector Dom. Acronius à Buma, aangehaald door à Marck, kwam ons niet in handen. Zijn grafschrift Blancardi *Paneg.* 88; *Coll. Monum.* 437.

Guilielmus Cup. Wat sedert de stichting der academie nog niet had plaats gevonden, zag men tegen het midden der 17e eeuw gebeuren. De juridische faculteit werd namelijk na den dood van Rhala en Wijbinga zamengesteld uit vreemden, d. i. niet-Friezen. Wissenbach, die al eenige jaren in functie was, werd den 19 Febr. 1647 tot primarius benoemd, in welke hoedanigheid de Pandecten voor zijne rekening kwamen; gelijktijdig werden Cup, een Gelderschman, en Banck, een Noor, hem ter zijde gesteld. Van waar het verschijnsel, dat de Friezen zich een kroon moesten laten ontrooven, die de Schotanussen, v. Beyma, Lycklama, Faber, Bouricius, Rhala en Wijbinga hadden gedragen? Geene andere oorzaak, meldt Huber, dan de ongelukkige, verfoeijelijke haast, waarmede de academische studien werden ten einde gebragt. Die aldus de academie verlieten waren dan, bij het gemis van voldoende kennis en wegens hunnen onrijpen leeftijd, nog ongeschikt om onderwijs te geven. Van academische opleiding verder verstoken en gewikkeld in de beslommeringen der praktijk, waren zij weldra nergens minder voor geschikt, dan voor een katheder. Van daar in Friesland het toenmaals verbazend gebrek aan personeel, waaruit een goed regtsleeraar kon gekozen worden. Onder deze omstandigheden was Huber's geboortegrond geluk te wenschen met een man als Cup, wiens kunde door den tijd en het ambt, dat hij bekleedde, was gerijpt; in wien men een uitstekend leeraar kon verwachten, die overvloedig had beantwoord aan 't geen daartoe werd vereischt.

Cup was te Zalt-Bommel geboren den 6 Julij 1604. Petrus Cup en Elisabeth van Wely, zijne ouders, leden van deftige en invloedrijke familien, hadden bij de opleiding van hun zoon het *festina lente* betracht. Na immers aan de Latijnsche school ter zijner geboorteplaats, waar van Galen toen rector was, alle klassen te hebben doorloopen, werd hij nog naar de Latijnsche school te Leiden gezonden, ten einde goed onderlegd eerlang aan de academie aldaar zijne studien met meer vrucht te kunnen voortzetten.

Aan 's lands oudste hoogeschool onderwezen Gilb. Jacchaeus en Franco Burgersdijk hem de wijsgeerige wetenschappen, Dan. Heinsius en G. J. Vossius de humaniora. Hoe zijne regtsgeleerde studien onder Ev. Bronckhorst, Cunaeus en anderen hoogst doelmatig werden geleid, dat heeft Huber uitvoerig ter navolging voorgesteld aan Franeker's academiejeugd,

toen de verdiensten van zijn gestorven ambtgenoot zonder ophef door hem werden herdacht.

Na openlijk gedisputeerd te hebben *de privatis delictis*, promoveerde onze Cup den 15 Januarij 1627, met grooten lof. Ofschoon hij zich te Leiden wel als advocaat liet inschrijven, werd door hem voortaan toch meer werk gemaakt van privaatonderwijs aan studenten, dan van de praktijk. Inmiddels begaf hij zich in den echt met Geertruid Gordon, eene juffer van Schotsche afkomst.

Voor den Veluwschen regts-katheder, dien hij in 1634 heeft beklommen, zullen zijne Leidsche leermeesters hem ongetwijfeld hebben aanbevolen, op grond van de praktische geschiktheid, die hij zich naast uitstekende theoretische kennis verworven had. Dat hij daar de Instituten behandelde, mag men afleiden uit zijne *Disputationes ad Institutiones imperiales*, Harderv. 1638, aan Vriemoet onbekend gebleven. Tevens zag hij zich het onderwijs in de zedekundige wijsbegeerte opgedragen.

De bekrompene bezoldiging van *f* 550 in aanmerking genomen, zal hij gaarne naar Franeker zijn vertrokken, waar hem *f* 800 tractement wachtte.

Wars van gunstbejag en vleijerij wijdde de ongekunstelde, degelijke, man zich hier geheel aan zijn ambt; de achting en genegenheid van medeburgers, ambtgenooten en leerlingen werden hierdoor ruimschoots zijn deel; zijn zinspreuk *probitas laudatur et alget* zag hij voor zich zelven waarheid en werkelijkheid worden. Weinig nut er in ziende om zijne leerlingen te vermoeijen met vraagstukken aan verouderde Romeinsche regtstoestanden ontleend, beschouwde hij zijne taak als regtsleeraar om inzonderheid die deelen der wetenschap te behandelen, welke in Themis zalen van praktische toepassing waren. 't Geen hij in 't licht heeft gegeven, staat dan ook in onmiddellijk verband met zijn academisch onderwijs. Of zijne *Disputt. ad Instituta* (elders vermeld onder den titel *In libros Institutionum disputationes*), in 1650 te Franeker uitgegeven, alleen een herdruk, dan wel eene geheel nieuwe bewerking van zijn Harderwijkschen arbeid zijn, kunnen wij, bij het gemis van beide werken, niet beslissen. Huber waardeerde ze zeer, wegens des schrijvers belezenheid, scherpzinnigheid en helder oordeel. Zij werden gevolgd door eene *Disput. de lege Falcidia*, Fran. 1649, — ook opgenomen in *De successionibus disputationes XXVI*, Fran. 1651, — en door *De Obligationibus disputationes XXVIII*, Fran. 1654; waarvoor de Ged. Staten hem *f* 150 vereerden. Een *Fasciculus Dissertationum juridicarum*,

Respondente per totum Vinando Cup, *in quatuor Institt. libros D. Iustiniani*, zag in 1664, ten zelfden jare zagen ook zijne *Notae et Animadversiones in Institutiones Iustin.* het licht.

In 1655 beproefden de Curatoren der Geldersche academie hem weder te winnen, maar de Friezen wisten, door zijn tractement tot *f* 1000 te verhoogen, den man te behouden, »wiens diensten ende goede officien een yder genoech bekent waren" 1). Na den dood van Wissenbach werd Cup in diens plaats primarius en als zoodanig met het onderwijs in de Pandecten belast. Gelijktig zag hij zijne jaarwedde verhoogd tot *f* 1200. Huber, zijn nieuwe ambtgenoot, onderwees voortaan de Instituten 2).

Hebben wij al een en andermaal gelegenheid gehad op te merken, dat vele hoogleeraren, die niet op Frieschen bodem geboren en getogen waren, te Franeker soms lang tegen de derdedaagsche koorts hadden te worstelen, Cup ondervond zulks ook *dertig maanden lang*. Zijn geheugen had er zóó onder geleden, dat hij, die vroeger voor de vuist dicteerde, sedert van eene schets gebruik moest maken. Ook trof hem in 1652 eene andere ramp, het overlijden van zijne Geertruid, die hem zes jongens en een meisje had geschonken.

Hertrouwd met Catharina Reneman, wier vader admiraliteitsraad was te Harlingen, zag hij zijn kroost nog met een drietal vermeerderd.

Deze echt, die gelukkig was, even als de eerste, werd den 16 Januarij 1667 door des hoogleeraars dood ontbonden.

Mens erat hac Tecum, CUPI doctissime, luce
In dubia nodum solvere lite nova.
At tibi non litis, sed tota est cura Puellae,
Cui sine lite vacas, quam sine lite colis
Dumque aliis quaeris praedam tibi ducere ab oris;
Ipse tuae vidi quae fit *Amica* domi.
Non minus Illa procis, doctoque est digna Marito,
Quam CUPII Thalamis, Tu *Catharina* tui.

Dit heeft Henr. Neuhusius den waardigen man toegezongen.

U. Huber, *Oratio qua — D. Guilielmo Cup — parentavit.* Fran. 1667; ook onder den titel *De natalibus, vita, studiis et exitu — Guilielmi Cup* — opgenomen onder Ulr. Huberi *Opera minora*, Traj. 1746, I, 265—285; Vriemoet, 387—394; Bouman, I, 75—77; H. Neuhusius, 263; Zijn grafschrift Blancardi *Paneg.* 90; *Coll. Monum.* 439.

---

1) *G. R.* 14 *Junij* 1655, *S. R.* 29 *Maart* 1656.
2) *G. R.* 18 *Maart* 1665, vergel. met die van 29 *Mei* 1668.

Dominicus Acronius à Buma, ook wel à Bouma, een zoon van prof. Joh. Acronius, geboren te Groningen in 1611, dus kort voor dat zijn vader naar Wezel vertrok, kwam den 31 Januarij 1628, toen hij zijn 16e jaar was ingetreden, te Leiden studeren. Daarna ontmoeten wij hem weder in 1634 als praeceptor te Harderwijk. Of hij zijne studien te Leiden of wel elders ten einde heeft gebragt, bleek ons niet. Alleen hebben wij vernomen, dat hij een geliefd leerling is geweest van prof. M. Z. Boxhorn, en dat deze hem den maatschappelijken ladder hielp opklimmen.

Toen Acronius in 1635 was „gelogieert in de corte begijnestraet naest het vliegende vendel, tot Haerlem" schreef Boxhorn hem nl.: Quod discedenti tibi a me promissum fuit differre — nefas existimavi. Aegre admodum a te sum divulsus, cuius ingenium et modestiam singularem diutius voluissem contemplari. Disces experiendo, ubi volueris, nihil praeter occasionem bene de te merendi hactenus mihi defuisse. Quamprimum illa se obtulerit, quidquid ad promovendum ardorem tuorum studiorum et incrementum honoris facere existimabo, libens meritoque impendam. In het volgende jaar ging de praeceptor van Harderwijk, voorzien van eene aanbeveling van Festus Hommius, naar eene andere, niet genoemde, betrekking solliciteren, zonder evenwel te slagen. Hij zag zich vervolgens te Harderwijk tot conrector bevorderd. In 1642 werd Acronius rector van de Latijnsche school te Steenwijk, weshalve den 19 Maart 1642 zijne betrekking te Harderwijk door D. Thomas Huijges werd ingenomen.

Terwijl hij te Steenwijk stond, benoemden de Staten hem den 19 Februarij 1647, op ƒ800 tractement, tot Eloq. et historiae politicae Professor te Franeker, en dit in de plaats van Winsemius. Drie jaren lang had men de vacature dus onvervuld gelaten.

Acronius zou zich bijna uitsluitend tot de openbare collegien bepaald en weinig privaat-onderwijs hebben gegeven. Vriemoet vond hem dan ook ergens beschreven als een traag en lui mensch.

Op hem, en waarschijnlijk mede op zijn ambtgenoot Moll, zinspeelde ook prof. Vitringa, toen hij in de lijkoratie op U. Huber vermeldde: In historiis *publice* audivit docentem Cl. Virum Dominicum Acronium, cum linguae Latinae Graecaeque vix ulla tum temporis a Professoribus haberentur Exercitia Domestica; sive quod ipsi in obeundo hoc munere suo minus adsidui fuerint, sive quod studiosi — illa exercitia tanquam inferiora aspernarentur. Van des hoogleeraars arbeid is ons gebleken, dat Dominicus Fogelsang, een Franeker van geboorte, onder het prae-

sidium van Acronius, in 1649 eene *Oratio de statu Frisiae*, L. B. 1649, heeft gehouden, en dat zijn neef Joh. Acronius à Buma in 1655 onder zijne leiding een carmen reciteerde, getiteld: *Iter ad Inferos somnio poetico adumbratum*, 't welk ook gedrukt is. In 1651 gaf Acronius eene *Historia civitatis* uit, slechts 65 blz. beslaande, en waarschijnlijk bestemd tot leiddraad bij het onderwijs.

Bij de anvaarding van het rectoraat in 1652, boden verscheidene studenten hem hun gelukwensch aan in Grieksche, Latijnsche en Nederlandsche verzen. Toen Acronius in het volgende jaar aftrad, hield hij eene *Oratio de caussis institutae Magnificentissimae apud Frisios curatelae.*

Negen jaren heeft hij te Franeker gestaan, want de 15 Maart 1656 werd zijn sterfdag. Zijne echtgenoote Susanna Maria van Aitzema beviel na zijn dood van een zoontje, dat zij naar den vader noemde. Zij is hertrouwd met den advocaat Joh. Buining.

De naam à Buma of à Bouma, welken onze hoogleeraar voerde, doet ons vermoeden, dat hij van moeders zijde afstamde van Gellius Faber de Bouma, den bekenden Hervormingsprediker. Men treft dan ook den voornaam Gellius in het geslacht Acronius aan. Immers promoveerde Gellius Dominicus van Acronius, *Leovardiensis*, den 31 Mei 1707, te Franeker, tot doctor in de regten.

Vriemoet, 395 - 397, Add. 8, met Mss. aantt. van E. M. van Burmania; H. Neuhusius, 268; *Plausus Academ. datus feliciss. Auspiciis Rectoratus — D. Dominici Acronii à Buma.* Fran. 1652; *Acta Curatorum Scholae Harderovicensis*, waaruit ons eenige berigten zijn medegedeeld door Mr A. W. Hoeth, vroeger Secretaris dier gemeente; Correspondentien van Acronius, in het archief Gabbema, Pak N.

Petrus Moll, de 51-jarige rector te Sneek, werd den 19 Februarij 1649 in de plaats van Chr. Schotanus tot hoogleeraar in de Grieksche taal benoemd, op eene jaarwedde van *f* 700. Een zestal zijner vroegere leerlingen verwelkomden hem bij zijn optreden met Grieksche en Latijnsche verzen [1]).

Den 26 of 29 Nov. 1596 was hij te Sneek uit een deftig geslacht gesproten. Johannes Moll, schepen aldaar, en Botje Peters waren zijne ouders Van de Latijnsche school ter zijner geboorteplaats tot het academisch onderwijs bevorderd, was hij den 14 Febr. 1617 te Franeker

1) *Carmina D. Petro Moll, I. U. D. unanamiter à discipulis quondam suis consecrata, cum non absque omnium applausu et voto Graecae literaturae — Professor salutaretur.* Fran. 1647.

student geworden. Na de propaedeutica wijdde Moll zich aan de regten, totdat het rectoraat te Sneek hem in de loop zijner studien te beurt viel.

Het verkrijgen van deze bezoldigde betrekking had ook ten gevolge, dat hij weldra met Ulrica Hannema, de telg van een oud geslacht, in 't huwelijksbootje stapte. In 1625 promoveerde hij, doch onze rector ging zich toch niet aan de regtspraktijk wijden.

En als rector, én als hoogleeraar zou hij zich door eene naauwgezette waarneming van zijn ambt hebben onderscheiden. Hieraan paart zich de lof, dat hij een vredelievend en opregt mensch, tevens een trouw vriend was, hoftelijk en beschaafd in den omgang.

't Eenige dat hij voor de pers bewerkte waren *Longi Pastoralium de Daphnide et Chloë libri IV*, *c. versione et notis*. Fran. 1660. Dat de vertaling van Jungermann, die reeds in 1605 was verschenen, hem onbekend bleef, pleit niet voor zijne kennis van de historia literaria. Nic. Heinsius achtte Moll's vertaling niet eens zoo goed als die van Jungermann, en betuigde ook niets nieuws in de noten van onzen hoogleeraar te hebben aangetroffen.

Moll bereikte den ouderdom van 73 jaren. Zijn sterfdag was namelijk de 29 October 1669. Weinige jaren te voren was zijne wederhelft hem reeds ontvallen. Kort voor zijn dood trof hem nog de smart, dat zijn ambtgenoot en schoonzoon prof. Frencelius, gehuwd met Moll's eenige dochter Gelke of Gellia, hem ontviel.

In de groote kerk te Sneek, waar Moll's gebeente rust, lazen wij meermalen aan een pilaar het grafschrift, dat die dochter aan 's vaders nagedachtenis heeft gewijd. Prof. Michaël Busch hield de lijkoratie, die niet gedrukt is.

Vriemoet, 398 - 402; Baders, 387—389.

Laurentius Banck, geboortig van Norköping in Zweden, kwam als Lib. art. Mag. te Franeker, waar hij den 22 Februarij 1641 zich als student liet inschrijven. Den 3 Oct. 1640 was hij, 23 jaren oud, te Leiden ingeschreven. Met toestemming van Verhel en Phocylides, gaf de Senaat hem den 27 Nov. d.v. reeds verlof om private collegien te geven, zoo over de philosophische wetenschap in 't algemeen, als over de logica in het bijzonder. Van *acta publica* had hij zich te onthouden, voor *heterodoxie* zich te wachten: deze voorwaarden werden hem gesteld.

Na eenigen tijd ondernam hij eene buitenlandsche reis naar Frankrijk,

Italie en Spanje, vooral, naar wij vermoeden, met het doel om zich te bekwamen in de kennis der Romaansche talen.

Gedurende het laatste jaar der regeering van Paus Urbanus VIII en tijdens het optreden van Innocentius X hield hij zich te Rome op. Ofschoon niet-Katholiek wist hij zich daar nauwkeurig op de hoogte te stellen van de gebruikelijke plegtigheden bij de wijding van den nieuwen Paus. Teruggekeerd gaf hij daarvan een naauwkeurig verslag, onder den titel: *Roma triumphans, seu Actus inaugurationis et coronationis Innocentii decimi, Pont. Max., brevis descriptio*. Fran. 1645, welk werkje in 1656 een herdruk beleefde. Verhel en Fullenius, die het met lofverzen inleidden, titelen den schrijver als I. U. D. en Orator eximius. Daar ons niet is gebleken, dat hij vóór zijne reis de doctorale waardigheid bezat, is het vermoeden geoorloofd, dat die onderwijl aan eene buitenlandsche academie door hem is behaald. Voorts is hij te Franeker gebleven, misschien als privaat-docent, totdat de Staten hem den 19 Februarij 1647 als buitgewoon hoogleeraar in de regten aan Wissenbach toevoegden, op *f* 400 tractement [1]). Zijne vele vrienden, onder welke Nic. Arnoldus, beijverden zich om zijn optreden te bezingen in bijna alle talen van ons werelddeel.

De *Applausus academici honori et famae D. Laurentii Banck — a sinceribus amicis dicti, dedicati et consecrati*, Fran. 1647, bevat toch Spaansche, Italiaansche, Poolsche, Boheemsche, Hongaarsche, Latijnsche, Duitsche, Deensche, Zweedsche, Engelsche en Fransche verzen. Dat men daarmede eene hulde wilde brengen aan de uitgebreide taalkennis van den nieuwen hoogleeraar, ligt voor de hand. Zijne ervaring in de moderne talen bleek ons ook uit enkele zijner werken. De handelingen van den Senaat gewagen van Banck's *Cöllegica Italica*; Spaansche verzen maakte hij toen Andr. à Lesgewang, een Pruisisch edelman, de Franeker academie verliet, en bij de promotie van den Oostfries Hajo à Canckebeer [2]).

Misschien zou men uit Cup's *Oratio funebris* kunnen vernemen welk deel van de regtswetenschap door Banck is onderwezen, maar Vriemoet schijnt die niet te hebben gelezen, en wij waren ook niet zoo geluk-

---

1) Etenim, cum jam aliquandiu in Vestra Academia studiorum gratia vixissem et ex peregrinationibus Gallicis, Italicis, Hispanicis etc. huc redux factus fuissem me, praeter meritum meum, vocatione honorifica, ad Professionem juris publicam dignati estis, postea vero clementer fovistis et munifico honorario donastis, zeide hij in de *Dedicatio* voor de *Taxa Cancellariae*.

2) Vgl. *Pronemptica generoso et nobiliss. D. Andr. a Lesgewang, nobili Prusso* Fran. 1653, en *'Ευφημίαι honori et famae — D. Hajonis a Canckebeer* Fran. 1656

kig daarvan een exemplaar op te sporen. Mag men des hoogleeraars wetenschappelijken arbeid als eene vingerwijzing beschouwen, dan zouden wij moeten aannemen, dat hij onderwerpen van staatsregt en het *jus canonicum* behandelde.

Van hem heeft men immers een zeer wetenschappelijk werk over de geschiedenis van het Pauselijk gezag, hetwelk van des schrijvers uitgebreide bronnenstudie getuigt [1]). Het veel besproken register van de inkomsten, jaargelden en boeten der H. Curie gaf hij op nieuw uit, opgehelderd met belangrijke aanteekeningen (*Taxa S. Cancellariae Romanae, — notis illustrata*, Fran. 1651). Drie uitgaven bezigde hij hiertoe; de Keulsche van 1523, de Wittenbergsche van 1538, die in den *Oceanus Juris* van 1584, en een in handschrift, hem te Rome door een Bernardijner Pater bezorgd. Wat in de eene ontbrak vulde Banck uit de andere aan. Jammer, dat hij niet den oudsten tekst tot grondslag gelegd en de afwijkingen, aan latere uitgaven ontleend, aan den voet der bladzijden vermeld heeft. Zijn arbeid zal nogthans voor de beoefenaars van dezen voor de Roomsche kerkgeschiedenis zoo curieusen bron altoos zeer belangrijk blijven [2]).

Als door Vriemoet en Jöcher vermeld, kennen wij alleen bij name zijne zes verhandelingen *de privilegiis militum; Jurisconsultorum; studiosorum; mercatorum; mulierum*, en *nobilium*; zijn *Tractatus de duellis; Bizarrie politiche, o vera racolta d' elle piu notabili prattiche di stato nella Christianita; Dissertationes de structura et ruptura aureae bullae Caroli IV; Discursus Academicus de jure aggratiandi*; en *Dissert. de consiliis et consiliariis principum*, — onderwerpen dus, die meestal de politieke regten raakten en door Banck welligt voor het eerst in de collegiezalen te Franeker werden onderwezen.

Bij deze geschriften van onzen hoogleeraar voege men ook: Dan. Wegnern, *Nob. Prussi, De Bancciruptoribus dissertatio, sub Praesidio D. Laur. Banck, duabus Disputationibus publice antea discussa, jam vero in formam Tractatus redacta. Cum ejusdem Praefatione.* Ed. auct. Fran. 1650.

Vijftien jaren was Banck naast Wissenbach, Cup en Huber, werkzaam. Den 13 Oct. 1662 overleed hij, nadat de Gedeputeerden kort te voren (25 April), behoudens de goedkeuring der Staten, zijn tractement tot

---

1) *De tyrannide Papae in reges et principes Christianos diascepsis.* Fran. 1649. Prof. Moll leidde het werk met een Grieksch, Acronius à Buma met een Latijnsch vers in. Banck was dus bij de hoogleeraren wel gezien.

2) Vgl. Bayle, artt. *Banck* en *Pinet.* Eene bibliographie van de *Taxae S. Cancellariae et poenitentiariae Apostolicae*, die zonder uitzondering zeer zeldzaam zijn, vindt men in het *Dictionn. historique* van Prosp. Marchand, aan te vullen met de incunabelen, welke Hain opgeeft in zijn *Repert. bibliographicum.*

*f*600 hadden verhoogd, omdat hij „van sijn diensten ende neerstigheijt goede getuigenisse" geleverd had, en *f*400 geen bestaan gaf. In collegien over moderne talen zal hij tevens een middel tot zijn onderhoud gevonden hebben.

Van zijne huisselijke aangelegenheden is ons niets gebleken. Dat hij ongehuwd bleef, althans geene weduwe en kinderen naliet, leiden wij af uit de omstandigheid, dat de Senaat van zijn overlijden kennis gaf aan den Magistraat te Norköping, met verzoek om des hoogleeraars familie er mede bekend te maken, terwijl Wissenbach, Arnoldus en Cup „om het sterfhuis te redden tot Commissarissen gesteldt" zijn.

Guil. Cup, *Orat. funebris in obitum Laur. Banck*, Fran. 1662, stond ons niet ten dienste. Vgl. Vriemoet, 403—405; Niceron, XLI. 382; Zijn grafschrift Blancardi *Paneg.* 91; *Coll. Monum.* 447; *Diar.* I, 265, 284, 296.

David Anguilla Rosaeus. De Staten hebben den 16 Maart 1648 „om bewegende redenen goedt gevonden, dat David Anguilla Rosée in de Academie tot Franeker publijck sal profiteren en lesen *politicam didacticam sagatam et togatam*, en mede *linguas exoticas* profiteren. Edoch sonder tractement."

Deze persoon schijnt zich destijds in Frieslands hoofdstad te hebben opgehouden. Daar gaf hij in 1647 ten minste twee werkjes uit, die aan Vriemoet zijn ontsnapt, en waarvan de titels ons eerst bekend werden uit de rijke *Bibliotheca Oiseliana*, namelijk: *Institutio astronomica* en *Hectameron geometricum.* Het eerste is ons niet in handen gekomen; van het tweede hebben wij een exemplaar voor de bibliotheek van het Friesch Genootschap verkregen, waardoor is gebleken, dat de titel volledig luidt: *Hectameron Geometricum*, *ofte Nieu Onderwÿs der Landt-Meterye: Waer door yemandt*, *in den tÿdt van ses Dagen*, *de Landt-meterye*, *sonder Reken-konst*, *genoechsaem ende seer lichtelÿck kan leeren: Zÿnde hier achter noch tot een Aen-hanghsel by-gevoegt*, *een corte Methode*, *Coherentie ende aen-een-hanginge der gantscher Theologie. Door D. Anguilla Rosæo.* Tot Leevw. Gedruckt by Claude Fonteyne, 1647 (141 blz. kl. 8o). In de opdragt aan de Staten verhaalt de schrijver, dat hij dien arbeid in 't licht heeft gezonden „tot dienste van de Genereuse Friesen, ende om haren arbeydt te verlichten — mijn beginsel nemende van de quadrate Figuyren, als Figuyren, die in den eersten bekent ende ontdeckt moeten werden, opdat wij de natuyre van de selve kennende, te lichter alle andere Figuyren tot het Quadraet mochten brengen; ten tweden, hebbe ick met ooghen — sienclijcke ende Liniale de-

monstratien, sonder behulp van de Reken-konst, de maniere om verscheydene triangulare, circulare, en bochtige Figuyren tot een quadratuyre te brengen, klaerlijck aen-ghewesen, ende bevesticht, alhoewel ick de ware wech om het quadratum circuli te krijghen, ijder een niet en wil verbreyden ende bekent maken, nochtans sal in corten tijdt, met Godt de voorste, blijcken, dat ick dat selvighe gevonden hebbe."

Van de „Coherentie" zegt hij eerst van plan te zijn geweest, om haar „achter in 't Latijnsche Exemplaer van dit werck te beschrijven, op dat dese by-een-hanginghe ofte Methode, dienstich voor de memorie der studenten mochte wesen, dewelcke andersins veeltijdts, als in 't wilt studeren; want, daer en is niet, dat de studenten meer aff-keerich maekt, als verwerringhe ende menichte van Boecken." Met het voornemen om weldra „mijne Instituten, in wat faculteyt het mach zijn, die nu wel beschreven by my legghen," ter perse te zullen brengen, gaf hij dit weinige bij voorraad uit, „tot gherijff van veele Godvruchtigen, en Lieffhebbers van Gods H. Woordt, die gheen Latijn en verstaen." Schijnt het alleen in een verward brein te kunnen opkomen, om een boek over de landmeetkunde te schrijven, met een aanhangsel over theologie, onderwerpen, waartusschen geene „aen-een-hanginghe" bestaat, wij durven hetgeen Rosaeus schreef toch geen wartaal noemen. Wij willen liever het er voor houden, dat hij speculeerde op eene academische betrekking, en het kleed der vroomheid aantrok, om de Staten ten aanzien van zijne werkelijke gedaante te verschalken. Moge zulks hem aanvankelijk zijn gelukt, spoedig, vergat hij zijn rol. Weldra kwamen immers over zijn zedelijk gedrag slechte geruchten in omloop. Hij zoude zijne vrouw Pleuntje Ysbrants, met wie hij te 's Heer-Jansdam getrouwd was, verlaten en aan eene burgerdochter uit Leeuwarden trouwbelofte gegeven hebben. De magistraat van Delft verstrekte zelfs een certificaat over zijn slechten naam en faam. Curatoren vonden hierin aanleiding om bezwaren te opperen tegen zijne introductie; de Gedeputeerden gelastten echter (29 Junij 1648) dat Rosaeus moest geinstalleerd worden als extra-ordinarius.

Alvorens hem een protest te hebben voorgelezen, doch onder aanbod van vriendschap, als hij zich van de daaraan vermelde smetten konde zuiveren, werkte de Senaat daartoe niet mede. Maar onze professor extra-ordinarius bekreunde zich daarover niet, en ging liever ten zijnent drinkgelagen aanleggen van meer dan twintig studenten, zelfs eens in den vooravond van den nacht „wanneer de Christelijcke Gemeynte haar tegen den morgen prepareerde tot het heylich Auontmael des Heeren."

Het doel om zijne gasten, zoodra zij op de hoogte van het feest wa-

ren, vooraf in gereedheid gebragte getuigschriften ten zijne voordeele te laten teekenen, was hieraan niet vreemd. Nog erger. In het begin van 1649 werd hij werkelijk voor den Senatus Judicialis vervolgd door Barbara, Jurriaen Schouwel's dochter, van Leeuwarden, „die verclaert, dat hij onder schijn van trouwbelofte haer vleeschelijck bekent ende een sone bij haer gewonnen heeft."

Rosée liet in deze zaak verstek loopen, gaf zelfs den pedel, bij de beteekening eener citatie, het bescheid: „Niet te doen te hebben met alle het doen der Professoren, et cum dicto manu percussit nates, digitis concrepuisse, ore sibilum edidisse atque dixisse *Poup*, mandantem insuper haec ad ipsum Senatum referre", — hetwelk de pedel Jac. Tabacatius natuurlijk niet naliet.

Reeds had de Senaat eene uitvoerige remonstrantie aan de gewestelijke overheid tegen hem ingeleverd. 't Gevolg hiervan was, dat Rosée's aanstelling den 8 Maart 1649 werd ingetrokken, onder toezegging van *ƒ*300, te betalen bij de teruggave van het stuk, — et laetata est Academia, liberata turpi hoc carcinomate — zegt Vriemoet. Van Rosée's verderen levensloop hebben wij niets vernomen.

Vriemoet, 406—408, en de daar aangehaalde *Acta Senatus*.

L o u i s P a r e n t zag zich bij S. R. 3 Aug. 1649 eene toelage van *ƒ* 150 verzekerd, daar hij „wonende tot Franeker, geboren te Bloijs, Medicinae Candidatus, eenige jaren herwaarts (den 9 Julij 1646 had de Senaat hem daartoe verlof gegeven) eenige notable diensten gedaen heeft in het institueren van de jeucht in de Fransche, Italiaensche en Spaensche tale, sonder ter contemplatie van sulx yets genoten te hebben — des hy geholden sal wesen hem in de institutie vlijtigh te beneerstigen". Zijn onderwijs kreeg hierdoor een publiek karakter, want in de Resol. 22 Febr. 1650, waarbij hem *ƒ*300 toegestaan werd, vonden wij hem niet benoemd tot Extraord. Prof., maar wel stilzwijgend als zoodanig beschouwd.

Als motief voor deze tractementsverhooging werd namelijk aangevoerd: „naerdien Louis Parent, Medicinae Candidatus en Extraordinarius Professor, goede diensten is doende — door het lesen en institueren soo publycq als privatim in de Fransche, Italiaensche en Spaensche talen".

Misschien was toen reeds besloten hem dien titel te verleenen, want het diploma, dat hem daarop regt gaf, en 't welk den 2 Maart dv.

aan den Senaat zijnerzijds is overgelegd, droeg de dagteekening 23 Februarij.

Men kent van hem *Le guide des moeurs*, *des affections et du voÿageur* Fran. 1659; *Le Tableau des Merveilles de L'Vnivers*, Fran. 1661, een uitgebreid en weinig bekend dichtwerk in 4°; terwijl F. Halma in 1722, onder den titel: *Nietigheid van het Menschdom*, eene vertaling gaf van een werkje van Parent. Op den titel van het tweede boekske noemt hij zich *Parisien*. Nu is den 28 Sept. 1636 te Groningen een *Ludovicus Parens* gratis ingeschreven als Theol. Stud., *Viatrensis in parva Britania*, oud 22 jaren, omtrent wien in het album vermeld wordt, dat hij reeds te Parijs en te Cambridge de humaniora had beoefend en zich nu aan de theologie ging wijden. Aannemende dat Parens eene drukfout is voor Parent, komt het ons waarschijnlijk voor, dat wij daar denzelfden persoon ontmoeten. Mogelijk heeft hij wel als gouverneur van aanzienlijke jongelieden verscheidene landen en academien bezocht en inmiddels de kennis verkregen van de talen, die hij onderwees.

Hij is ongetwijfeld een bekwaam man geweest, die de algemeene achting genoot. Meermalen begroette hij jonge doctoren met Fransche verzen. In 't Latijn bezong hij het huwelijk van den raadsheer Henning George Andreae met Frouk van Scheltema; naar aanleiding hiervan maakte zijn leerling Henr. Neuhusius een vierregelig versje ter eere van den praeceptor venerandus. Parent overleed in Augustus 1663, nadat hij S. R. 2 Julij bevorens zijn tractement nog met ƒ100 verhoogd was, om „de recommandatie van Curatoren op de goede qualiteiten ende meriten van desselfs persoon, leven ende institutie". Magdalena le Thuillier, zijne weduwe, bij wie hij twee kinderen naliet, was eene Haagsche. Hij had haar in 1655 gehuwd. Zij hertrouwde ten jare 1668 met Egb. van Lycklama, provinciaal landmeter.

Vgl. Vriemoet, 409, met MSS. aantt. van Burmania; Add. 8; Henr. Neuhusius, 125.

C h r i s t o p h o r u s M u n s t e r u s ontleende zijn geslachtsnaam aan Munster, het geboorteland van zijn vader of grootvader, welke laatste vaandrig was in dienst der Vereen. Nederlanden.

Leeuwarden werd den 13 Julij 1614 zijne geboorteplaats; aan de Latijnsche school aldaar ontving hij onderwijs; den 21 Oct. 1632 kwam Christophorus aan de Franeker academie in de philosophie en theologie studeren. Verhel, van Dam, Coccejus en Maccovius worden als zijne leermeesters genoemd. Na een examen voor de theologische fa-

culteit den 20 Maart 1639 proponent geworden, zag hij zich juist een jaar later beroepen tot predikant te Hemelum en Mirns. Met Simckien Hinnes, wier afkomst niet gemeld wordt, sloot hij in 1642 den echtelijken band.

Daar hij ook een en andermaal naar de provinciale Synode afgevaardigd werd, mag men aannemen, dat hij een bekwaam en geacht predikant was. Tegen rondreizende Jezuiten ijverde hij zeer, en schroomde niet met hen disputen te houden. Op aanbeveling vooral van Johan van Aylva, Grietman van Hemelumer-Oldephaart, en Volmagt ten landsdage, viel hem den 14 Maart 1651 het professoraat in de logica en philosophie ten deel, dat door het overlijden van zijn academiegenoot Phocylides Holwarda vacant was. Verhel bevorderde hem niet lang daarna tot Magister artium. De disputen, die hij van 1652—1655 leidde, zijn onder den titel *Disputationes de natura disciplinarum et logices*, in 1655 uitgegeven, tegelijk met zijn *Commentarius analyticus in Isagogcn Porphyrii et libros Aristotelis de categoriis et interpretatione*. Sedert 1656 begon hij zwaarmoedig te worden, te klagen, dat ambtsbezigheden hem overstelpten, en dat hij berouw gevoelde den kansel voor eene vergulde ellende te hebben verlaten, en wat dies meer zij. Kwaadsprekers maakten zijn gemoedstoestand daarenboven nog droeviger, terwijl hij inmiddels ook ligchamelijk was begonnen te lijden [1]).

Op zijne getrouwe plichtsvervulling moet die toestand trouwens geen nadeeligen invloed hebben uitgeoefend, want de Gedep. Staten verhoogden in Sept. 1659 zijn tractement van *f* 700 tot *f* 800, „genoegsaem geinformeert sijnde van de goede diensten bij..... Chr. Munsterus".

Bij zijne ambtgenooten was hij tevens geacht. Den 24 Maart 1660 overleed hij, bij zijne wederhelft, die hem overleefde [2]), geene kinderen nalatende.

Prof. Moll hield de oratio funebris, die niet is uitgegeven. Voor de *Disputationes metaphysicae de ente ejusque distinctionibus* (Fran. 1661), een opus posthumum van onzen Munsterus, plaatste prof. Terentius zijn levensberigt, na hem reeds korter in een *Epicedion* geschetst te hebben.

---

1) Cui accedebat malignorum hominum, publico exitio repertorum, et poenis nunquam satis coërcitorum, fallacissima lingua; quos etsi juramenti religiose praestiti et arctioris amoris fides obligaverat, egregiis tamen conatibus lasciva lingua manuque obfuisse, ac requiem animi magno cum sanitatis nocumento inter turbasse, ex acerrimo doloris sensu, quem animo vultuque prae se ferre videbatur, notavimus. Ph. Matthaeus, *Progr. funebre.*

2) Zij komt nog voor als eischeresse in een proces voor den Sen. Judic. 15 Junij 1664, en 21 Junij 1665. Haar naam schijnt aan Vriemoet onbekend te zijn gebleven.

De werken van Munsterus kwamen niet onder ons bereik, dus ook niet de necrologie van Terentius, waaruit Vriemoet heeft geput. Zijn ambtgenoot Ph. Matthaeus Sen. noemde hem een ingeniosissimus philosophus ac honoratissimus collega.

Phil. Matthaeus, *Progr. funebre*, Fran. 1660; Vriemoet, 410–413; Paquot, III, 668; Tob. Guthberleth, *Poemata*, 291.

Nicolaus Arnoldus, de opvolger van Joh. Coccejus als Theol. prof. was een geleerd man, geheel in de dogmatische rigting van Maccovius, Vedelius en Cloppenburch, echter geen drijver, die de Kerk in vuur en vlam zou zetten. Lesna, eene niet onaanzienlijke stad in Polen, had hem den 17 Dec. 1618 zien geboren worden uit het huwelijk van Michael Arnoldus, of liever Adelti, zooals hun geslachtsnaam eigenlijk was, en Anna Gertichius. Op vierjarigen leeftijd ontviel hem zijn vader. De moeder liet hem aan de school te Lesna in de klassieke letteren onderwijzen. J. A. Comenius, die toen zijne *Janua linguarum* aan de scholieren in de pen gaf, was daar een zijner leermeesters. Bestemd voor den H. Dienst, ontving Nicolaas voorts privaat-onderrigt van Keckermann. Door de Synode van Ostrorog tot acoluthus bevorderd, vergezelde hij den superintendent Orminius bij het kerkvisiteren. Tegen het einde van 1635 kwam hij aan het gymnasium te Dantzig de humaniora en de theologie beoefenen; in 1638 keerde hij naar Orminius terug om zich nog een jaar praktisch tot het herderlijk werk voor te bereiden. Daarna zag hij zich te Jablonow, in Podolie, aàn het hoofd der school, weldra ook als slotprediker van graaf Joh. de Potok Potocki met de leiding der kerkelijke gemeente aldaar belast.

Daar zijn aanleg veel beloofde, werd hem van vele zijden geraden nog eenige buitenlandsche universiteiten te bezoeken. En het zal zeker de naam van zijn landgenoot Maccovius zijn geweest, die hem naar Franeker voerde, waar Arnoldus den 24 Aug. 1641 zich in 't album der academie liet inschrijven. Maccovius en Vedelius hoorde bij de theologie, Coccejus het Oostersch onderwijzen. Uitstapjes naar de Groninger, Leidsche en Utrechtsche academien deed hij in 1643. Ontbrak hem te Franeker voor de beoefening van het Fransch de gelegenheid niet, — om het Engelsch grondig te leeren stak hij in 1644 het Kanaal over en vertoefde zeven maanden meestal in Londen. Vóór zijn vertrek nog gaarne eene Engelsche hoogeschool willende bezoeken, waagde hij eene reis te voet naar Cambridge; maar daar vond hij alles gesloten, wegens den gespannen politieken toestand des lands.

Toen hij nu te Franeker terug kwam om zijne studiën te hervatten, vond hij Coccejus en Cloppenburch inmiddels als hoogleeraren in de theololie opgetreden. Zijn verder verblijf alhier maakte Arnoldus zich ten nutte om de Nederlandsche taal magtig te worden en zich te oefenen in het prediken. Eindelijk dacht hij voor goed naar zijn vaderland te zullen vertrekken. Maar neen. Zijne liefde voor Riem van der Nitzen, eene dochter van aanzienlijken huize te Minnertsga, met wie hij in 1645 den echtelijken band knoopte, zal wel de naaste aanleiding zijn geweest, waarom hij voor de Franeker Classis het proponentsexamen aflegde, en in den herfst van hetzelfde jaar het beroep naar Beetgum aannam; voorts dat hij hier, in de nabijheid van Fernia-State, den zetel der van der Nitzens, wilde blijven, en dus voor beroepen naar Tilburg (1648) en Bolsward (1650) bedankte.

Te Beetgum sloeg hij dadelijk de hand aan het verzamelen en uitgeven der werken van Maccovius, den leermeester dien hij bijzonder waardeerde.

Den 11 April 1651 achten de Gedeputeerden hem den leerstoel waardig, die door Coccejus vertrek openstond. Een tractement van *f* 900 wachtte hem.

In 't eerste jaar verloor Arnoldus reeds zijne gade. Afleiding te zoeken onder dit smartelijk verlies was de reden waarom hij in 1652 zijne geboortestad en verwanten bezocht.

Anna Pybinga, dochter van den Franeker Burgemeester Wijbren Jacobs Pybinga, weduwe van den advocaat Fred. Petertille, vergoedde hem in het volgende jaar reeds haar gemis.

Na 't overlijden van Cloppenburch verstonden de Gedeputeerden in 1654, dat Arnoldus »alle Sondagen 's avonts in de grote Kercke tot Franeker sal hebben te doen een predicatie, tot leringe ende stichtinge van de studerende jeught, waervoor hij jaerlijcx sal hebben te genieten twee hondert guldens".

Iemand, die van zijn jeugd af door steile Poolsche godgeleerden was opgekweekt, die gezeten had aan de voeten van Maccovius, Vedelius en Cloppenburch, kon, hoe geleerd ook, niet naar vooruitgang streven.

Aan de oude waarheid dan ook vasthoudende, afkeerig van alle nieuwigheden, bestreed Arnoldus, groot vriend van Maresius en sterk anti-Cartesiaan, hen, die de wijsbegeerte en natuurkunde tot gids gebruikten bij de verklaring der H. Schrift [1]). Werpt men een blik op

---

1) Zie hierover beneden in het levensberigt van Wubbena, en voorts de *Friesche*

de rij zijner geschriften, men zal er geen theologisch systema, hoogstens één uitlegkundig werk onder vinden, maar louter aanvallen tegen „openbare vijanden der waarheid", en dat over dorre dogmatische onderwerpen. Hooren wij slechts zijn lijkredenaar à Marck: Haud exiguus quidem fuit labor, quem conquirendis, digerendis, edendis Maccovianis impendit, sicut et laudem suam merentur Dykii translata Eucharistica. Sed quis est, qui non cum horum contemptu praedicet Racovianae Catecheseos, in qua religionis dicam an impietas Socinianae plenissimum est compendium, curatissimam refutationem, quae supra fidem impiis seductoribus molesta, doctis grata est. Cujus non laudem meretur tum Anti-Bidellus, quo preumatomachi furorem repressit, et fatuam Comenii lucem extinxit, tum Anti-Echardus, cujus conquisitum et male colligatum fasciculum ita dissolvit, ut dissolutarum scoparum hactenus retinuerit nomen. Imo quem non in mille detorsionum tenebris ineffabiliter delectat doctissimarum illa vindiciarum lux, quam publico toties recusam dedit, et cujus ope tuta Ecclesia errorum evitat devia. Sed ne in hoc quidem labore acquiescere potuit, qui in Ecclesiae voluit consumi bonum. Brevingii ab eo tempore feliciter demolitus est tribunal, Erbermannum Bellarmino adversus Amesium suppetias ferentem confodit, sexcentas selecti argumenti scripsit disputationes, et difficillimam Pauli Apostoli ad Hebraeos epistolam luculento commentario integram ferme explicuit.

Het aangehaalde werkje van Jer. Dijke vertaalde hij uit het Engelsch. De door hem uitgegeven werken van Maccovius zijn reeds vermeld. De overige geschriften, waarop Marck doelt, zijn: *Religio Sociniana, seu Catechesis Racoviana maior, publicis dusputt. 46 refutata.* Fran. 1654; *Atheismus Socinianus a Jo. Bidello Anglo, nuper sub specioso Scripturae titulo orbi obtrusus, jam detectus et refutatus*, Fran. 1659; *Discursus theol. contra I. A. Comenii Lucem in tenebris*, Fran. 1660; *Scopae dissolutae Henr. Echardi, sive eius controversiarum succincte refutatus XL disp. publicis;* Fran. 1654; *Lux in tenebris, s. vindicatio et conciliatio locorum V. et N. T., quibus omnium sectarum adversarii ad stabiliendos errores suos abutuntur*, Fran. 1662, ed. alt. 1665; *Apologia pro Amesio contra Vitum Erbermannum; Tribunal conscientiae iniquum Joh. Brevingii refutatum*,

---

Godgeleerdheid van Bekker, passim. Hoe hij hechtte aan de belijdenisschriften, verneemt uit de opdragt zijner *Orat. fun.* op Steinberg: Nos interea cum superstite Venerando collega (*Schotano*), junctis dexteris nostris, quoad Deus indulserit, non deërimus officio, informanda Juventute, ut sapiat ex scripturis Sacris hypotyposin sanorum sermonum, secundum formulam librorum foederati Belgii symbolicorum: quibus adhaerere non est papizare, ut nugatores tradunt, culturi pacem et *veritatem* cum omnibus.

Fran. 1671; de 600 disputen, die van Arnoldus' verbazende werkzaamheid zullen kunnen getuigen, zijn niet te zamen uitgegeven; het werk over den Hebreër-brief kwam ons niet voor; voorts gewaagt Marck niet van de *Refutatio Compendii controversiarum M. Becani*, in 1657, en van de *Dissertatiuncula de theologiae supra philosophiam dominio*, ten jare 1667 verschenen. Rob. Barclaji *animadversiones in exercitationem Nic. Arnoldi de Quakerismo*, Roter. 1675, zijn misschien gerigt tegen een dispuut over dit onderwerp.

Aan grooten ijver eene hooge mate van geduld parende, bezat hij als docent tevens de gelukkige gave om de voordragt zijner denkbeelden met gemak te kunnen inrigten naar de meerdere of mindere mate van ontwikkeling zijner leerlingen. Als mensch was de vrome man ongekunsteld en nederig, in den omgang aangenaam.

Dertig jaren was hij te Franeker werkzaam, niet zonder grooten invloed op de menigte Friezen en andere Nederlanders, Duitschers, Polen en Hongaren, die in Arnoldus' school zijn gevormd.

Als prediker werd hij mede zeer gevierd. In 1658 verzocht Joh. Ysbrandts, een der buitengewone ambassadeurs naar de koningen van Zweden en Polen, zijne overkomst derwaarts. Arnoldus verklaarde aan Gedep. Staten, „dat hij hem den dienst van Godts Kercke in Poolen en Pruissen, op ordre van dit Collegie niet soude onttrecken." Diensvolgens gaf men hem bij provisie voor zes maanden verlof „om de dienst van Godts Kercke in die quartieren waer te nemen." Voorzien van een „paspoort ad omnes populos" vertrok hij derwaarts, onder den titel van „Secretaris van de Heeren Extraord. Ambassadeurs — aen de Noortsche Coningen ende aan Sijne Cheur- vorstelijcke Doorluchtigheijt van Brandenburgh" [1]). Met den lof van het hooge gezelschap, genoot Arnoldus ook de eer door den Keurvorst tot hofprediker te worden verlangd. Dit aanbod sloeg hij trouwens af.

Des hoogleeraars tractement, in 1659 op ƒ1000 gebragt, werd bij S. R. 20 Febr. 1663 met ƒ200 verhoogd, de ƒ200 als academieprediker niet mede gerekend.

In 1680, den 15 October, werd hij aan de academie, vrouw en kinderen ontrukt. Vijf kinderen gingen hem in de eeuwigheid voor; drie zonen, Martinus, Michael en Johannes waren, met ééne dochter Isabella, nog in leven. Zijne eerste vrouw had hem geene nako-

---

[1]) Dat hij *twee* jaren, 1656—1658, afwezig zou zijn geweest, zoo als zijn lijkredenaar en Vriemoet melden, is eene dwaling, gegrond op de omstandigheid, dat het gezantschap in 1656 vertrokken is. Het verzoek om Arnoldus te zenden is eerst den 19 Aug. 1658 bij S. G. behandeld, en den volgenden dag toegestaan.

melingen geschonken. Anna van Pybinga stierf den 15 Maart 1700. Zij was den 1 Mei 1628 geboren en dus 72 jaren oud geworden. In 1695 had de oude vrouw haren Johannes, in 1699 ook Martinus ten grave gebragt.

Abr. de Grau, *Progr. funebre*, Fran. 1680; Joh. Marckius, *Orat. funebris in obitum Nic. Arnoldi*, Fran. 1680, waarbij het *Progr. funebre* op nieuw is gedrukt; Jac. Rhenferd, *Progr. funebre Annae à Pybinga*, Fran. 1700; Vriemoet, 414—422; Glasius, I, 64—66; *Het geslacht Arnoldi*, *door* J. van Leeuwen, in *De Vrije Fries*, VI, 57—69; Chr. Sepp, II, 280, 288; Zijn grafschrift Blancardi *Paneg.* 89; *Coll. Monum.* 421.

Joachim Frencelius, Med. Doct. te Grave, werd den 11 April 1651, in de plaats van van der Linden, tot hoogleeraar in de geneeskunde benoemd. Hij was een Duitscher, in 1611 te Caments, in Opper-Lausnits geboren. Van het gymnasium te Görlitz week hij voor het oorlogsgevaar naar de Friesche academiestad, waar hij sedert 20 Aug. 1632 onder Men. Winsemius zijne medische studien rustig kon voortzetten.

Eene klassieke opleiding, beschaving en hoffelijke manieren, strekten hem tot aanbeveling, toen er een gouverneur gezocht werd om de gebroeders Ernst en Willem van Haren ten leidsman te zijn bij hunne studien. Twee jaren bragt hij met Willem in Frankrijk door, en toen deze huiswaarts moest keeren en van de voorgenomen reis naar Italie afzien, vertrok Frencelius alleen in 1649 naar Padua. Daar voltooide hij zijne academische studien, onder den Westphalinger Jo. Vesling en Rhodius, hoogleeraren in de genees- en ontleedkunde. Met de graden van Philos. et Medic. Doct. keerde hij naar de Nederlanden terug en vond al spoedig te Grave een nuttigen werkkring als stads-geneesheer. Slechts kort was hij daar gevestigd, toen de hoogachting en dankbaarheid van Willem van Haren, die inmiddels tot hooge waardigheden was gekomen, den bekwamen man op den Franeker katheder bragten, als Professor medicinae theoreticae, practicae et anatomes, — zooals zijn diploma luidde. Quam spartam per duodeviginti annos, grande mortalis aevi spatium, ornavit magna nominis sui celebritate, vir dignissimus hoc honore et egregie de Academia totaque Frisia meritus, — deze lofspraak heeft Zach. Huber hem gegeven. Ofschoon Frencelius niets anders heeft geschreven, dan *Exercitationes anatomicae ad historiam Mesenterii*, Fran. 1660, mag men niettemin Huber's getuigenis voor waarheid houden, ook, omdat de Leidsche hoogeschool hem in 1665 waardig keurde den opvolger van van der Linden te zijn. Beroepen te wor-

den op een tractement van *f* 2000 was een schitterend vooruitzigt voor den Franeker hoogleeraar, die maar *f* 1000 genoot. Frieslands Gedeputeerden overwogen, dat zijn vertrek „soude strecken tot groten afbreuck ende tot groten ondienst van de studerende jeught ende Universiteijt in dese provintie", redenen genoeg om hem eene tractementsverhooging van *f* 300 te belooven, „mits dat hij alsdan sal moeten hoeden de oncosten in 't onderhouden van de Anatomie aldaer vallende"; voorts schonk men hem 100 zilveren ducatons voor de diensten aan Maurits van Nassau bewezen, na het bekende ongeval dezen overgekomen door 't instorten van eene brug te Franeker, en ter vergoeding van kosten voor de anatomie [1]). Dadelijk na het aanhooren van deze voorwaarden besloot Frencelius om voor Leiden te bedanken.

Die kosten voor de anatomie zullen voortgesproten zijn uit demonstratien. Nadat hij namelijk van het Hof „hadde geobtineert het lichaem van een misdadiger, die op huijden door sententie van het welgemelte Hoff met de koorde ter doot sal worden gebracht, om in de Academie bij hem geanatomiseert te mogen worden", verzocht hij den 10 Nov. 1659, dat de provincie de kosten mogt hoeden.

Te Grave was hij reeds in het huwelijk getreden met Elisabeth Trip, waarschijnlijk van Zalt-Bommel geboortig. Zij overleed in 1661 kinderloos. Nog vóór het einde dezes jaars hertrouwde onze hoogleeraar met Gelke, de eenige dochter van prof. Moll. Een dochtertje uit dezen echt bereikte slechts den ouderdom van eenige weken.

Herhaalde bloedspuwingen sleepten Frencelius onverwacht ten grave, terwijl hij zich den 27 Maart 1669 te Groningen bevond, om geneeskundige hulp te verleenen aan de echtgenoote van Bocco à Burmania. Hij bekleedde het rectoraat in 1655 [2]), en voor de tweede maal in 't jaar zijns overlijdens.

Phil. Matthaeus hield de lijkrede, die niet in 't licht verscheen. Ook kwam het *Progr. funebre*, door Abr. de Grau gesteld, ons niet in handen.

Vgl. Vriemoet, 423–426; Zach. Huber, *In obitum Guil. ab Haren oratio*, Fran. 1708, 27—29; Paquot II, 28; Banga, 417, 418; Baders, 822.

Philippus Matthaeus. Weinige dagen, nadat Frencelius in

---

1) *G. R.* 9 *Sept.* 1665.

2) Hieraan herinnert een *Applausus academicus in honorum festivitatem — D. Joach. Frencelii — cum ad Recturam — inauguraretur*, Fran. 1655, waarin een Latijnsch vers van J. Acronius en een Grieksch vers van D. Tasma.

van der Linden's plaats benoemd was, den 26 April 1651, gaven de Staten hem, op aanbeveling van Curatoren, een ambtgenoot in den jeugdigen Phil. Matthaeus, Med. Dr. te Franeker, die den titel kreeg van *Prof. Institutionum medicinae et botanices*, op ƒ 400 tractement. In hem verbond men aan de hoogeschool een uitstekend jongman.

Hij was te Marburg den 11 Dec. 1621 geboren uit het geslacht, dat door een tal van hoogleeraren vermaard is geworden.

Sedert 1637 werd te Cassel Joh. Combach zijn leermeester in de wijsgeerige wetenschappen; Petr. Dauber onderwees hem de humaniora; in de geneeskunde en anatomie ontving hij er onderrigt van Faust, een licentiaat, en van den landgrafelijken lijfarts Ludw. Combach. Een hoogleeraar in die vakken was daar toen niet. Daarom bezocht Matthaeus de hoogeschool te Groningen, waar hij den 6 Sept. 1641 is ingeschreven, om de lessen van Deusing aan te hooren. Maar in 't volgende jaar lokte de groote naam van Gerh. de Neufville hem naar Bremen. Drie jaren bleef hij zich hier aan de studie wijden. Sedert den 5 Junij 1645, telde men hem te Franeker onder de leerlingen van van der Linden, terwijl hij tevens menigen student bij de beoefening der genees- en ontleedkunde den weg wees. Was hij inmiddels reeds als practicus opgetreden, den doctoralen graad behaalde Matthaeus in 1650 te Leiden, na een voorafgaand examen en de verdediging van eene *Disput. de Ictero.*

De roem zijner „geleertheijt, wijsheijt ende ervarentheijt" baande hem zoo spoedig den weg naar den katheder.

Bij de beschouwing van zijn verderen levensloop ziet men, dat hij aan de hoogeschool en in de burgelijke zoowel als in de kerkelijke wereld achting en invloed verwierf.

Tot 1669 was Frencelius zijn ambtgenoot; van 1670 tot 1690 zijn aanverwant Phil. Matthaeus; na dezen traden Petrus Latané en Abr. Cyprianus naast onzen Matthaeus in de medische faculteit op. Bij het gemis van *Ordines Lectionum* is het ons niet mogelijk in bijzonderheden op te geven hoe zij onderling het onderwijs in de deelen van hun vak hadden geregeld. Matthaeus heeft echter nimmer de anatomie gedoceerd, maar steeds de botanie. Uit het gezegde van zijn lijkredenaar: Hippocratem, quem ut Medicorum Principem et quasi oraculum aestimabat, ita triverat et nocturna diurnaque manu versaverat, ut tantum non ex libris in memoriam transscripsisse videretur, ipsaque ejus verba teneret, mag men al aanstonds afleiden, dat hij in den regel dezen auteur, op het voetspoor van zijn voorganger, heeft behandeld. De

Ordo Lect. 1683/84 bevestigt dit, nl.: suo tempore exercitationes herbarias in Horto Academico instituet; reliquo tempore, paucis adhuc ex quinta sectione Aphorismis pertractatis, sextam sectionem Aphorismorum Hippocratis variis observationibus & praeceptis practicis illustrabit. Op grond zijner beschrijving van de laatste ziekte van prof. Arnoldus, noemt Banga hem een aanhanger van Galenus. Deze weinige gegevens doen ons het er dus voor houden, dat hij zich aan het oude stelsel vasthield [1]). Medische werken, waaruit zijn wetenschappelijk standpunt overigens zou zijn te bepalen, heeft hij niet uitgegeven.

Des hoogleeraars naam kreeg een goeden klank, zoodat van heinde en verre leerlingen kwamen aanzetten, zelfs uit Denemarken, Duitschland en Polen. Zijne school leverde vele uitstekende medici, zegt Roëll, en het album academicum raadsplegende zal men dan ook ruim tachtig tellen, die onder hem promoveerden, en wel meestal op eene dissertatie. J. Holst, Med. Dr. te Tonningen, die in 1658 Friesland had bezocht, getuigde, dat Matthaeus veel geleerder was, dan de meeste wetenschappelijke personen wisten. Eene uitgebreide praktijk gaf hem ongetwijfeld groote ervaring aan het ziekbed. En dat hij als zoodanig een grooten naam had, bewijst de omstandigheid, dat herhaaldelijk ten stadhouderlijken Hove zijne hulp werd ingeroepen. In 1672 vergunden de Gedeputeerden hem om de Prinses Douairière Albertina Agnes, die eene kranke dochter naar Wiesbaden zou brengen, te vergezellen.

Dat hij moeite noch kosten aan den hortus spaarde en daartoe van de Staten een vast subsidie wist te verwerven, behoeft, als vroeger reeds vermeld, hier geene herhaling. Zijn gering tractement, waarmede trouwens het vrij genot van eene heerlijke woning aan den hortus gepaard ging, werd in 1657 en 1668 telkens met *f*200 verbeterd, laatstelijk om zijne „singuliere capaciteyt" en ten einde hem „tot continatie van sodanige goede devoiren dies te meer te encourageren en oock aen dese provintie te verplichten".

In 1667 werd hem de moeijelijke armvoogdij opgedragen. Zijne medeburgers kozen hem in de Vroedschap; ten jare 1669 zag hij zich tot burgemeester van Franeker benoemd, en in 1670 naar den Landsdag afgevaardigd. Van deze laatste commissie zag hij echter af, omdat Frencelius overleden was, en 't onderwijs in de medische faculteit aanvankelijk dus op hem alleen rustte. In 1673 viel het burgemeesterschap

---

1) *Dimidium Sæc'li docuit, qui dogmata Celsi*, leest men over hem in een *Epitaphium* achter de *Orat. funebris* van Roëll.

hem op nieuw te beurt. Daar het rectoraat der hoogeschool hem tevens wachtte en vele ambtgenooten ernstige bezwaren opperden tegen de vereeniging van beide betrekkingen in één persoon, zag hij er van af om weder onder de hoofden van het plaatselijk bestuur zitting te nemen, te eer, nadat de Curatoren en meer hooggeplaatste personen de bedoelde bezwaren deelden.

Toen deze zwarigheid uit den weg geruimd en de collegiale harmonie daardoor hersteld was, zag hij zich dan ook in 1673 met algemeene stemmen tot Rector verkozen, en zulks voor de tweede maal [1]).

De oorzaak der noodlottige rampen, die de republiek destijds teisterden, maakte 't onderwerp zijner rectorale oratie uit; bij de overdragt in 1674 sprak hij, gewis met blijdschap, *de Belgica restituta*. Tien jaren later, in 1683, trad hij nog eens als Rector op, sprekende *de neglectu litterarum in nobili juventa*, en bij de overdragt *de statu Europaei orbis anni proximi elapsi*. Geene dezer oratiën troffen wij in druk aan.

Steeds bewees hij een groot voorstander te zijn van de openbare en huiselijke godsdienstoefening. Geen wonder, dat de kerkeraad hem herhaaldelijk als ouderling in zijn midden zag, en hem eens afvaardigde naar de provinciale Synode.

Ofschoon dit alles voldoende is ten bewijze hoe gezien Matthaeus was als hoogleeraar, als geneesheer, als burger van Franeker en als lid der kerkelijke gemeente, onvermeld mag niet blijven welke eer hem op 65-jarigen leeftijd door de Overheid bereid werd. Bij Resol. 20 Febr. 1686 hebben de Staten hem namelijk, met behoud van het volle tractement en van alle emolumenten, ook van het genot der vrije woning, „met de praefecture *horti Academici*", honorarius Professor en archiater provinciae gemaakt, en dit wegens zijne „hooge geleertheit, grote experentie in medicina, de besondere ende ongemene langejarige diensten — soo aen de Academie, studerende jeucht als aen de voornaemste heeren, familien ende ingezetenen deser provintie van tijt tot tijt bewesen". Met het oog op deze hooge eeretitels, zijne gevorderde jaren en gering tractement van *f*800, werd bij G. R. 2 Oct. dv. zijne jaarwedde tot *f* 1200 verhoogd, of, het subsidie voor den hortus en de immuniteit mede gerekend, tot *f*1750, buiten de woning.

Wat zijn persoon betreft, was Matthaeus een krachtig, gespierd man, met een dubbel gebit, waarmede hij een gewoon mensch van den grond optillen en een eind ver kon wegdragen. Aan zijn helder,

---

[1]) In 1659 was hij voor de eerste maal tot R. M. gekozen, en toen door een viertal studenten vereerd met *Carmina gratulatoria*, Fran. 1659.

degelijk oordeel paarde zich een sterk geheugen tot in hoogen ouderdom; in zijne levenswijze was de man zeer matig; eenvoudig, doch net, in zijne kleeding, voorts vriendelijk en welwillend in den omgang, eerwaardig in zijn voorkomen. Dikwerf sukkelde hij aan de anderdaagsche en de derdendaagsche koorts; zijn sterk gestel overwon telkens die ramp zijner woonplaats.

In 1656 was hij gehuwd met Sophia Sydses, wier vader Jan Sydses secretaris van Leeuwarderadeel, daarna burgemeester van Leeuwarden, volmagt ten Landsdage en lid der rekenkamer is geweest [1]). Van de vijf jongens en acht meisjes, die zij hem schonk, bezweken elf reeds in de eerste jaren der jeugd. Twee meisjes waren nog in leven, toen in 1676 de levensdraad der zwaar beproefde moeder werd afgesneden. In 1683 hertrouwd met Maria van Hanenburg, de weduwe van zijn zwager Veit Sydses, mogt hij zich nog over de geboorte van een zoon verheugen, die student was te Franeker, toen onze waardige hoogleeraar den 29 December 1700 in den ouderdom van 79 jaren overleed.

H. A. Roëll, *Oratio funebris de vita et morte Philippi Matthaei*, Fran. 1701; Vriemoet, 427—435; Banga, I, 416, 417.

Johannes Gerhardi Terentius was de oudste zoon van Gerhard Alberts en Ludje Jans. Zijn vader stond als predikant te Hempens en Teerns. Aan dit laatste dorpje ontleende hij den naam Terentius. In het besluit zijner benoeming tot hoogleeraar in de Hebreeuwsche taal wordt hij eenvoudig Johannes Gerhardi genoemd. Na de Latijnsche school te Leeuwarden bezocht te hebben, kwam hij den 14 April 1645 te Franeker, om zich met ijver op de studie der talen, wijsbegeerte en theologie toe te leggen. Hij nam deel aan het disputeren bij prof. Verhel, en verdedigde onder Chr. Schotanus: *Δυας ἐρωτημάτων περὶ Χριστοῦ θεανθρώπου*, die in 1650 op nieuw het licht zagen. Ten jare 1649 zou hij in het belang zijner studien naar Groningen en in 1650 naar Amsterdam zijn vertrokken. In het *Album Acad. Gron.* komt hij in gemeld jaar echter niet voor. Te Amsterdam bekwaamde hij zich onder Menasse Ben Israël vooral in de geschriften der Rabbijnen. Van hier volgde hij zijn Franeker leermeester Coccejus naar Leiden. Slechts kort heeft hij daar 't uitstekend onderwijs van

[1]) Bij gelegenheid van dit huwelijk verscheen een *Epithalamium* van H. Sapeides, Fran. 1656, en een vers van C. Prinse, *Gedienstigheit betoont ter bruijlofte van den hooggel. heer P. Matthaeus en de aerdige en waerdige juffer S. J. Sydses.* Leeuw. 1656.

dezen geleerde nog kunnen genieten, vermits men hem, zonder dat hij nog gepromoveerd was, op 22-jarigen leeftijd, den 11 April 1651 reeds tot diens opvolger aan Friesland's hoogeschool benoemde.

Den 22 Mei dv. hield Terentius de inaug. oratie *de excellentia, utilitate, jucunditate et necessitate linguae Hebreae ad rem theologicam.* Acht men het met ons aannemelijk, dat Coccejus hem voor dien katheder heeft aanbevolen, dan zal men daarin een waarborg vinden voor zijne bekwaamheid.

Eene *Institutio de recta lectione linguae Hebreae*, Fran. 1651, schijnt de eerstelinge zijner werken te zijn. Met andere philologische verhandelingen nam hij het ook op in zijne *Meditationum philologico-Hebraearum triades duo*, Fran. 1654. Honoris causa bevorderde prof. Verhel hem den 20 Mei 1657, namens den Senaat, tot Philos. Dr. et Art. Magister.

Verder gaf hij nog uit: *Liber Jobi*, *Chald. et Latine, c. notis*, en *Textus IJobi Στιχηρως*, *juxta editionem Londinensem*, beide in 1662; *Gymnasium*, of volgens eene andere opgave, *Manuale Chaldaicum*, Fran. 1664; *Jo. Buxtorfii P. Epitome Gramm. Hebreae, auctoritate et decreto — Curatorum Acad. Fran. emendata et ex Thesauro Gramm. aucta. Additi sunt Propheta Obadja et Ecclesiastes Schlemononis*, *Hebraice et Latine*, Fran. 1665, 1666.

Welke vruchten zijn onderwijs heeft gedragen, kunnen wij niet zeker opgeven. Alb. Schultens dacht over het onderwijs van Terentius en Blancardus niet gunstig. Camp. Vitringa profiteerde daarvan niet veel: qui quidem laetissima ejus initia adjutarunt, in majusque provexerunt, ceterum frigidiore sua et humilioribus ingeniis attemperata institutione, non satis responserunt ardori vigorique animi supera capessentis, et ad summum in omni doctrina fastigium inflammato impetu grassantis [1]).

Een zijner bekwaamste leerlingen was zeker Michaël Arnoldi, die o. a. te Leeuwarden en Haarlem predikant is geweest, en over den Talmud heeft geschreven [2]).

Ofschoon wij 's mans kunde niet in twijfel trekken, meenen wij met eenigen grond het er voor te mogen houden, dat hij, althans in latere jaren, tengevolge van huiselijke omstandigheden, niet zoo nuttig werkzaam was of kon zijn, als wel behoorde. In het eerste jaar van zijn professoraat was hij gehuwd met Jetske Oudgers, van Leeuwarden, die hem drie kinderen schonk en in 1658 reeds in den ouderdom van 25 jaren overleed.

1) *Laudatio funebris in memor. Campegii Vitringa*, Fran. 1722, p. 25.
2) Zie over *M. Arnoldi* Vriemoet, 419. Hij maakte een Carmen Hebraico Graecum op Terentius' dood, dat in 1677 te Franeker in plano werd gedrukt.

In 1660 hertrouwde hij met Eske Oosterzee. Wie en van waar zij was, bleek ons niet, maar aan haar schijnt wel wat ontbroken te hebben. Immers ontmoet men haar in de *Acta Sen. Jud.* op 15 Julij 1665 „in cas van injurie" overhoop met Ida Verhell, weduwe G. Kaldenbach; en wederom den 13 Februarij 1667 met den bibliothecaris Joh. Kaldenbach. Deze laatste zaak werd door tusschenkomst des Rectors in der minne bijgelegd, zonder dat het onderwerp van den twist geboekt is.

Ten jare 1670 werden Terentius en zijne vrouw door eene biersteker-sche te Franeker om *ƒ*87.50 voor den Senatus aangesproken en tot betaling veroordeeld. Vier jaren later schijnt er eene strafzaak tegen hem te zijn aangebragt, want, volgens eene aanteekening in 's Hofs Sententieboek, werd prof. Terentius den 22 Sept. 1674 ontslagen van de personele comparitie, na ten overstaan van een raadsheer en den Proc. Gen. onder handtasting en juratoire cautie beloofd te hebben „judicio sisti sub poena confessi et convicti".

In welke armoedige omstandigheden het huisgezin verkeerde, bleek bij des hoogleeraars dood, den 28 of 29 Sept. 1677.

De weduwe toch wist geene middelen te vinden om haren man eene fatsoenlijke begrafenis te bezorgen. Er was, zooals het spreekwoord zegt, geen zon of wind in huis. Door tusschenkomst van den Senaat werden uit een voorschot op het weinige tractement, dat Terentius nog te goede had, de doodsonkosten eindelijk gevonden, daaronder begrepen „een rouwpack tot soo weinigh costen als 't doenlijck" voor gezegde weduwe. Zij abandonneerde dan ook den boedel en ontving, om in hare dringenste behoeften te kunnen voorzien, uit het aerarium een voorschot van *ƒ*50. Nu is het waar, dat hij een sober tractement genoot. Gedep. Staten erkenden ook, dat hij zijn gezin bezwaarlijk van *ƒ* 700 konde onderhouden, en daarom kwamen zij hem belangrijk te gemoet met de benoeming tot Inspector Bursae, in de plaats van Wubbena (8 Sept. 1669). Doch die armoede was daaraan zeker niet alleen te wijten.

De *Oratio funebris*, door Nic. Blancardus uitgesproken, is niet in druk verschenen.

Eske Oosterzee heeft hem vele jaren overleefd. Dat zij steeds in bekrompen omstandigheden bleef verkeeren, bleek ons uit een Senaatsbesluit van 30 April 1692, waarbij haar *ƒ* 50 geschonken werd, „als sijnde in een seer soberen en slechten staat".

Vgl. Vriemoet, 436—438, en de daar aangehaalde *Acta Senatus*; Add. 9; Paquot, III, 431, 432; Glasius, III, 425; Tob. Gutberleth, *Poemata*, 262—265; *Exequiae honori et posthumae famae Iedskiae Outgers, dum viveret — Jo. Terentii — conjugis*. Fran. 1658.

Johannes Valckenier. Eendragtig boden de Curatoren, Stadhouder, Gedeputeerde en provinciale Staten elkander de hand om na den dood van Cloppenburch den Amsterdamschen hoogleeraar Dr. Alex. Morus als Prof. Theol. prim. voor Franeker te verkrijgen. Gaarne legde men hem ƒ 1600 toe, mits hij ook wekelijks in de academiekerk eene Latijnsche preek houden en om de veertien dagen te Leeuwarden in het Fransch wilde prediken. Waarschijnlijk heeft de roem zijner welsprekendheid den doorslag gegeven bij de keuze van dezen zonderlingen man, wiens theoretische en praktische regtzinnigheid toen ten tijde in den lande bij velen zeer werden gewantrouwd. De Rector Magn. Dom. Acronius zag zich zelfs afgevaardigd om den gewenschten persoon het beroep aan te bieden. In den uitslag zag men zich echter teleurgegesteld [1]).

Daarna werd den 24 Maart 1654 door de Gedeputeerden overgegaan tot het beroepen van Joh. Valckenier, hoogleeraar in de godgeleerdheid en Hebreeuwsche taal aan de Geldersche academie. Nadat deze het aangeboden tractement van ƒ 900 had afgeslagen, omdat hij volgens zijne opgave toen te Harderwijk ƒ 1000 had, bood men hem dadelijk deze laatste som, waarop Valckenier overkwam. Inmiddels was de voormalige hoogleeraar Chr. Schotanus met behoud van zijn predikambt op nieuw aan de academie verbonden, zoodat de studerende jeugd zich den 15 Sept. 1654 kon verheugen, dat de faculteit door beider optreden weder voltallig werd [2]).

Valckenier was den 2 November 1617 geboren te Keulen. Zijn vader Pieter behoorde tot een oud geslacht, dat in onze vaderlandsche geschiedenis gunstig bekend is. De zoon ontving eene academische opleiding te Leiden, waar hij den 13 Aug. 1636 is ingeschreven.

Daarna ontmoet men hem als predikant te Genève, geprezen, zóó wegens zijne theologische kennis, als om zijne ervaring in de Oostersche en Westersche talen. Volgens het inschrift van zijn grafsteen, haalde zijne liefde voor den gereformeerden godsdienst hem den haat der pausgezinden op den hals, zoodat hij voor hen wijkende in de Nederlanden eene schuilplaats vond. Intusschen is het ons niet duidelijk geworden, of dit slaat op zijne geboorteplaats Keulen, dan wel op Genève. Dit

---

1) *G. R.* 17 *Febr.*, 12, 14 *Maart*, 26 *April* 1653; *S. R.* 5 *Maart* 1653. Acronius was een groot vriend van Morus, zooals ons bleek uit twee brieven over dit beroep door Morus aan hem den 6 Mei en 10 Junij 1653 geschreven. Arch. *Gabbema*, *Pak. N.*

2) *Applausus Academicus in hon. D. D. Jo. Valckenirii, Chr. Schotani, cum — XVII Calend. Octobris* M. D. C. LIV. *publice inaugurarentur.* Fran. 1654.

is zeker, dat hij zich in 1645 te Amsterdam ophield, toen hem aan de Geldersche kwartierschool een katheder in de theologie werd aangeboden.

Den 13 Nov. 1645 aanvaardde Valckenier dit ambt, waaraan bij de verheffing der kwartierschool tot academie het professoraat in 't Hebreeuwsch nog werd toegevoegd.

In 1646 behaalde hij te Leiden het doctoraat in de theologie. Aan Hester Hochepied, even als hij, van Keulen afkomstig, doch te Amsterdam destijds wonende, verbond hij zich den 31 Maart 1650 door den band der echtelijke liefde. Terwijl hij te Harderwijk stond, gaf hij onder zijn praesidium verdedigde disputatien uit, onder den titel *Anabaptismus confutatus sive controversiarum de religione adversus Anabaptistas succinctum et methodicum syntagma*, Hard. 1652, en *Quaestiones philol. theol. ad Matth. II, 1, de vocatione Magorum ad Christi cognitionem.* Hard. 1654.

Bij zijne afkeerigheid van het Cartesianismus, was hij een aanhanger en bewonderaar van Coccejus; hij zocht en verkreeg diens begunstiging, en zag zich bij eigene verdienste — zegt Bouman — door dezen den weg naar drie academien gebaand.

Bij het vertrek naar Franeker zou hij het uitzigt gegeven hebben op een spoedigen terugkeer naar de Geldersche hoogeschool. Hare Curatoren drongen dan ook reeds in April 1655 bij de Gedep. van Friesland op zijn ontslag aan. Dezerzijds was men hiertoe niet geneigd; er werden herhaaldelijk conferentien gehouden met onzen hoogleeraar, die zich eindelijk liet bewegen om tegen eene tractementsverhooging van *f*200 te blijven [1]. Zijn gedragslijn in deze zaak werd te Harderwijk, te regt of te onregt, zeer euvel opgenomen.

Waarschijnlijk was het de herinnering aan vroeger ondervonden vervolging, die hem zijne *Roma Paganizans*, en het daaraan toegevoegde *Specimen Papismi*, Fran. 1656, in de pen gaf. Eene *Disquisitio de prisca haeresi Nicolaitarum* wordt mede onder zijne geschriften genoemd.

Tot opvolger van Hoornbeek had men te Leiden vruchteloos Turrettinus beroepen; daarna Hottinger, die inmiddels op eene ongelukkige wijze met drie zijner kinderen verdronk. Eindelijk slaagde men met Valckenier. Den 11 Julij 1668 deed hij zijne intrede te Leiden met eene *Oratio de sacrarum literarum necessitate et authoritate, certitudine; fontium Hebraicorum integritate et excellentia; versionis LXX interpretum naevis; rationis humanae in Scriptura usu et plurium scientiarum ex Sacris Lite-*

---

1) *R. G.* 27 *April*, 14 *Junij* 1655.

ris illustratione. Kort mogt echter zijne vreugde over deze promotie zijn, want den 8 December 1670, een jaar dus ongeveer na zijn ambgenoot en beschermer Coccejus, overleed hij.

Zijne weduwe en kinderen dekten des hoogleeraars graf in de St. Pieterkerk met een zerk, waarvan het inschrift o. a. ook door Vriemoet is medegedeeld.

Crenius beweerde, dat Valckenier bij de *Quaestiones de vocatione Magorum* een werk van Fred. Spanheim, zijn leermeester, sterk geplunderd heeft. Volgens David Flud van Giffen maakte hij zich in het *Roma paganizans* ook aan plagiaat schuldig. Zijn deze beschuldigingen gegrond, en Vriemoet schijnt ze niet te hebben betwijfeld, dan pleiten die werken althans niet voor des schrijvers geleerdheid en oorspronkelijkheid.

De schets, door prof. Bouman van hem gegeven, hoe voorzichtig ook ingekleed, en de berigten van Sepp, gaven ons geen anderen indruk, dan dat Valckenier door Coccejus op het sleeptouw genomen en daardoor gelukkig is mede gevaren.

Vriemoet, 439—443; Bouman, I, 98, 156, 188, 327; Glasius, III, 474, 475; Chr. Sepp, II, 91, 239, 281, 458.

Ulricus Huber. Tot hoogleeraar in de geschiedenis en welsprekendheid werden in 1656, toen Dom. Acronius overleden was, na elkander te vergeefs op een tractement van *f* 1000 beroepen de Alkmaarsche Rector Regn. Neuhusius [1]), Arn. Maurits Holterman, hoogleeraar te Steinfurt, en Joh. Schildius, rector te Vlissingen. Vooraf schijnt ook onderhandeld te zijn met J. F. Gronovius, die destijds te Deventer stond, maar tot zijne benoeming is men niet gekomen. De vierde, die aan de beurt kwam, was de 21-jarige Ulricus Huber. Op het tractement van zijn voorganger benoemden de Gedep. Staten hem, 30 April 1657, tot Prof. Eloq., histor. et politices.

Deze jongeling, die zich tot eene ster van de eerste grootte aan Friesland's academie heeft verheven, was den 13 Maart 1636 te Dokkum geboren uit het huwelijk van Zach. Huber en Sjoukje Jensma. Aanvankelijk kwam hij ter zijner geboorteplaats op de Latijnsche school; daarna te Leeuwarden, waar Tob. Gutberleth den nog maar weinig gevorderden

---

1) Door Bern. Fullenius en Chr. Schotanus aangespoord om de benoeming aan te nemen, bedankte hij niettemin, hun de redenen opgevende. R. Neuhusii *Epist. famil. Cent. IV et V.* Amst. 1662, p. 15, 18, 295, 300. Over zijne promotie te Franeker treft men in de Coll. *v. Br.* no. 126, een brief aan van Mein. Schotanus.

leerling in vier jaren zóó ver heeft gebragt, dat deze in zijn 15e jaar met glans tot het hooger onderwijs konde overgaan. Na door de zorg van zijn verstandigen vader zich bij den pred. Joh. Nisener te Hallum verder in het Grieksch, en in de beginselen der dialectica en van 't Hebreeuwsch, geoefend te hebben, kwam Ulricus den 4 Julij 1651, nog geen volle 16 jaren oud, aan de academie te Franeker. Het eerste studiejaar wijdde hij aan de propaedeutica; in de philosophische wetenschappen ontving hij privaat-onderwijs van Nic. Amama, den bekenden leerling van Holwarda.

Daar Acronius en Moll weinige of geene repetitie-collegien gaven, oefende hij zich met een drietal kennissen in het Grieksch en Latijn. Overgegaan tot de regtsschool, vond Huber in Wissenbach en Cup uitstekende leermeesters. Om Ant. Matthaeus de pandecten te hooren onderwijzen vertrok hij in 1654 naar Utrecht. Die beroemde hoogleeraar kwam echter spoedig te overlijden. Daar het onderwijs van Cypr. Regn. ab Oosterga hem niet beviel [1], keerde onze Huber naar Franeker terug om nog een jaar de studien onder Wissenbach's leiding voort te zetten. In Sept. 1655 disputeerde hij *de actionibus bonae fidei et stricti juris*. Het verzoek om buitenlandsche hoogescholen te mogen bezoeken werd hem door zijn vader gaarne toegestaan, weshalve hij in Mei 1656 met een zestal vrienden naar Marburg vertrok. Gedurende zijn kort verblijf aldaar volgde Huber met belangstelling een heksenproces. Den 18 Sept. 1656 is hij met drie dier vrienden te Heidelberg ingeschreven. Hier vond hij in de regtsgeleerde faculteit Henr. David Chuno, Prof. prim., en Phil. Burchard, die, kort te voren als Prof. Inst. opgetreden, op zeer vriendschappelijken voet met Huber omging. Onze jeugdige Fries stelde zelfs een *Carmen nuptiale* ter zijner eere op. Den 27 Febr. 1657 onderging Huber een moeijelijk doctoraal examen; na verdediging van een proefschrift *de jure accrescendi* zag hij zich den 14 Mei dv. tot I. U. D. bevorderd. Ter zijner eere zag toen een bundel *Carmina votiva* het licht [2]).

Veertien dagen vóór zijne promotie riep men hem dus reeds op den katheder. Bij de benoeming gaven Ged. Staten hem echter verlof om tot Allerheiligen buitenlands te blijven. Overtuigd, dat hij te veel op zijne jeugdige schouders zoude nemen, wilde hij wel voor de eer bedanken,

1) Ulricus schreef o. a. den 4 Mei 1655 aan zijn vader: Mon college de Pandectes, comme je vous aij dit, ne me plaist poinct, parce que le Professeur est un Homme peu scavant et peu accommode à enseigner un homme, qui se vent avancer de bon escient.

2) Voor de geschiedenis van zijn academieleven bezit Mr. U. H. Huber, te Leeu-

Z Huber

maar op aansporing vooral van Wissenbach, die met Phil. Matthaeus zijne benoeming in de hand had gewerkt, kwam hij tot eene andere zienswijze. Na de promotie spoedde hij zich naar Straatsburg, om zich daar tot zijn gewigtig ambt voor te bereiden onder leiding van den toen vermaarden J. H. Boecler, Prof. Eloq. et Hist.

„Met meer als gemeene pompe" deed hij den 30 Nov. 1657 zijne intrede, sprekende *de bona mente seu sincero genuinae eruditionis amore* [1]). Door een degelijk onderwijs, gegrond op eigen onderzoek en studie, gepaard met oratorisch talent, verwierf de jeugdige hoogleeraar zich spoedig een grooten naam. In dit tijdperk zijns levens schreef hij *De genuina aetate Assyriorum et regno Medorum dissertationes VII*, Fran. 1662; proeven van dichtkunst gaf hij aan Wissenbach, toen die in 1658 den *Comm. ad pandectas* weder uitgaf; aan Chr. Schotanus bij de uitgave der Friesche geschiedenis, en aan H. Schotanus à S., in *Rouwklagten* over den dood van diens vrouw Francijna Potgieters, in 1659. Hoe meer hij doordrong in het wezen der geschiedenis en zijne kennis der humaniora volmaakte, hoe dieper hij overtuigd werd van het nut, dat de beoefening dier vakken den regtsgeleerde aanbrengt. Ten einde hun licht over de regtsgeleerdheid te kunnen laten schijnen zal de magtiging om juridische collegien te mogen geven, openbare en private disputen te leiden, hem niet onwelkom zijn geweest. De regeering legde hem daarvoor jaarlijks *f* 200 toe.

Op deze wijze voorzag men in de vacature, ontstaan door het overlijden van Banck, „tot mesnage van 's Lands middelen" [2]).

Bij zooveel zelfvoldoening trof hem kort daarna (13 Aug. 1663) eene huiselijke ramp, namelijk het verlies zijner echtgenoote Agnes Althusen, met wie hij sedert 4 Dec. 1659 het huwelijksgeluk deelde. Twee kinderen waren hun geschonken.

Na de uitbreiding van zijn werkkring legde Huber eene verbazende werkzaamheid aan den dag. Van zes uur 's morgens tot acht uren des avonds spande hij zich voor zijne van alle zijden toestroomende leerlingen in, en gunde zich naauwelijks om 11 uur den tijd van het

---

warden, eene belangrijke bron in *Ulrici Huberi P. M. Quadraginta duae Epistolae Latine, Gallice, Germanice ad P. M. Patrem suum D. Zach. Huberum annis* 1654, 1655 et 1656, *nec non* 1657, *Ultrajecti*, *Marpurgae*, *Heidelbergae et Argentorati in Germania scriptae; Quatuor Ejusdem ad alios Amicos et Patronos; Item* XXI *variorum ejus familiarium ad Ipsum*, een HS. in 4o, waarin die correspondentien met zorg zijn overgeschreven.

1) Bij deze gelegenheid verschenen *Vota gratulatoria a popularibus dicta*, Fran. 1657, en A. Robijnsma, *De Nederdalende welsprekentheit, ter eeren van Mijn. Hr. Ulric Huber*. Ibid. 1657.

2) *G. R.* 5 *Dec.* 1662, 1 *Mei* 1663.

middagmaal. Toen de dood van Wissenbach eene vacature in de juridische faculteit had doen ontstaan, en Cup tot diens opvolger als Prof. Pandectarum was benoemd, kon men onzen Huber onmogelijk voorbijgaan. Door de Curatoren werden tot Prof. Institt. voorgedragen prof. J. F. Böckelmann, van Heidelberg, Huber en jr. Taco van Glins. Huber zag zich bij G. R. 18 Maart 1665 gekozen, op *f* 1200 tractement.

Als Prof. Eloq. et Hist. was hem den 19 Dec. bevorens ook de taak ten deel gevallen om de lijkoratie te houden op den Stadhouder Willem Frederik [1]).

Den 19 September 1665 aanvaardde hij zijn professoraat in de regten, met de *Oratio exhibens historiam juris Romani et ex ejus argumento continuam probationem, literas humaniores cum jurisprudentia esse conjungendas*. Fran. 1665.

Eene nieuwe uitgave van Wissenbach's *Disputt. ad Instituta*, waaraan hij eene levensschets van den hoogvereerden leermeester liet voorafgaan, was eene zijner eerste bemoeijingen. Immers wenschte hij Wissenbach's werken, die daar in ieders handen waren, bij zijn onderwijs te volgen. Spoedig zag hij echter in, dat dit niet ging, daar zijn meester de Instituten niet als een aaneengeschakeld geheel, maar in hoofdpunten had behandeld, vermengd met definitien en verdeelingen, die hem niet bevielen. Ook kon hij zich niet vereenigen met diens beschouwingen over de antinomiën van Tribonianus. De behandeling van eene dergelijke tekst-kritiek achtte hij niet doelmatig, het allerminst voor aankomende juristen.

Daarna schijnt hij begonnen te zijn met het houden van *Disputationes juris fundamentales*, die een doorloopenden commentaar op de Instituten zouden vormen. De overeenstemmende plaatsen in de Pandecten werden hierbij behandeld; de humaniora boden hem ruimschoots stof om zijn regtsgeleerden kost bij afwisseling aangenaam te kruiden. Vier en zeventig dezer disputen zijn verschenen [2]). De uitgave werd toen gestaakt, daar Huber van plan veranderde, en *Digressiones Justinianeae in humaniora juris* bewerkte en ten jare 1671 in 't licht gaf.

Dat hij zich liet leiden door de experientia optima vitae magistra zal niemand hem ten kwade kunnen duiden.

---

1) *Orat. fun. in tristem excessum — Guil. Friderici.* Fran. 1665. Bij S. R. 22 April 1665 ontving hij daarvoor eene vereering van *f* 250.

2) Cf. de Praefatio voor de *Praelectiones juris civilis* in verband met die voor de *Digressiones*. Deze *Disputationes juris fundamentales*, Fran. 1688, komen hoogst zelden voor.

Inmiddels was hij na den dood van Cup, dien hij in eene *Oratio funebris* herdacht, den 14 Maart 1667 tot Prof. prim. opgeklommen; ook trad hij den 4 October 1668 op nieuw in het huwelijk, en wel met Judith van der Leij, wier vader secretaris was van Dantumadeel. Met zijn nieuwen ambtgenoot Taco van Glins geraakte Huber, gelijk wij beneden nader zullen zien, spoedig (1669) in onmin.

Nagenoeg vijf jaren was hij als Prof. juris werkzaam geweest, toen hem in 1670 een katheder te Leiden werd aangeboden, maar de Gedep. Staten wisten hem voor Franeker te behouden, „alwaer hij uijtnemende diensten is doende". De opdragt om wekelijks twee collegien te geven over het *publiek regt* en daarover de noodige disputen te houden, tegen eene tractementsverhooging van *f* 400, was het daartoe goed gekozen middel. Aan de Franeker academie komt de eer toe, dat daar het eerst een openbare leerstoel voor het publiek regt is geopend. Huber verwierf den roem het jus publicum op een nieuwen grondslag gebouwd en tot eene zelfstandige wetenschap ontwikkeld te hebben. Met welk een ijver hij die nieuwe taak heeft opgevat kunnen zijne *De jure civitatis libri tres*, *novam juris publici universalis disciplinam continentes* getuigen.

De eerste uitgave verscheen reeds in 1672. Zijne buitengewone verdiensten als *juris publici universalis doctrinae pater* zijn reeds in een degelijk academisch proefschrift geschetst, zoo dat wij kortheidshalve den belangstellende derwaarts mogen verwijzen.

In hetzelfde jaar zag tevens zijne *Dissertatio de liberationibus*, *quae per remissionem aut praeteritionem fiunt*, het licht. Hij had haar aan eenige Hongaarsche studenten in de pen gegeven, met wie hij *de leer der voldoening* op hun verzoek behandelde. Gelijktijdig schreef hij een *Spieghel van doleantie en reformatie*, *na den tegenwoordigen toestand des vaderlands. Gedrukt tot Vredenburgh in 't jaar 1672.* Eene *Diss. ad jus in re et ad rem*, Fran. 1675, rigtte hij tegen eene verhandeling over hetzelfde onderwerp van Gerh. Feltman, hoogleeraar eerst te Duisburg, daarna te Groningen [1]). Met voorbijgang van zijn geschrift over de verplaatsing der Franeker academie, vroeger reeds vermeld (I. blz. 55) verdienen voorts in de eerste plaats vermeld te worden de *Praelectiones ad Institutiones*, die in 1678 van de pers kwamen. Zagen wij, dat hij aanvankelijk de Instituten en Pandecten in verband met elkander behandelde, en zich daarbij afgaf met philologische vragen en de humaniora, de ondervinding leerde hem — hij zegt het zelf in de Praefatio —

---

[1]) Tegen Huber schreef weder Petr. Hansfelt *ad Jo. Strauchium adversus injurias ab Ulrico Hubero Ger. Feltmanno illatas.*

dat de leerlingen verder kwamen door te beginnen met de Instituten, en als zij die begrepen hadden over te gaan tot de Pandecten, zonder zich dadelijk te verliezen in het licht, dat de humaniora over de studie des regts konden doen schijnen [1]).

Inmiddels had hij reeds drie maal (1660, 1667, 1677) het Rectoraat waargenomen [2]). Behoeft men nog meer om zich van 's mans verbazende studie en werkzaamheid te overtuigen?

Bevreemden zal het dan ook niemand, dat Leiden ten jare 1679 nog eens beproefde om deze flonkerster van 't Friesch Athene magtig te worden. Schitterende beloften, gepaard met de benoeming tot raadsheer te Leeuwarden, verbonden hem echter bij voortduring aan het gewest zijner geboorte. Met eene hartelijke toespraak, beantwoord door prof. Arnoldus, gevolgd door een *epulum valedictorium*, nam hij afscheid van zijne collega's. Op den raadsheerszetel beviel het hem op den duur echter niet, zoo dat hij dien reeds na drie jaren verliet. Gelijktijdig ontving hij voor de derde maal een beroep naar Leiden [3]). Hoe? zouden de Friezen hunnen ambteloozen Huber, hun roem en eer, nu laten gaan? Neen, reeds den 24 Februarij 1682 hebben de Staten „uijt consideratie van desselffs hoge geleertheijt, ende andere seer besondere qualiteijten willen voorcomen desselffs vertreck nae andere universiteijten buijten de provintie." Ten dien einde committeerden zij hem om zich binnen Franeker te vestigen, »ende aldaer met syne schriften, die hij gereet heeft en van tijt tot tijt gereet sal maecken, te illusteeren het *jus civile*, mitsgaders het *jus publicum* ende specialijck het *jus statutarium* van deze

1) Ook in de *Orat. funebris* op Cup ontvouwde Huber kortelijk de methode, die hem de beste scheen, om jongelingen tot regtsgeleerden te vormen. Dat hun dadelijk de *Regulae juris* en de *Verb. significatio* werden ingestampt, zooals tot dusver gebruikelijk was, keurde hij ten hoogste af. Uitvoerig en duidelijk ontwikkeld hij zijn gevoelen over de beste methode in *De ratione discendi atque docendi juris diatribe*, Fran. 1684, ook opgenomen in de *Digressiones*, uitgave van 1688.

2) In 1667 hield hij bij de aanvaarding eene belangrijke *Oratio de celebribus ICtis Frisiis, qui hoc et anteacto sec. floruerunt*; aftredende in 1678 de schoone *Oratio de pedantismo*, beide ook in zijne *Opera min.* Tom. I, opgenomen. De laatste, een krachtig *Quos ego!* tegen zijne tijdgenooten, verdiende in onzen tijd meer bekend te worden.

3) Dit beroep ontving hij, toen hij er reeds aan dacht om als Raadsheer te bedanken. Wel lachte het professoraat hem toe, maar ..... die betrekking was minder in rang dan de raadsheerlijke. Kon het zoo geschikt worden, dat zijn (19jarige) zoon Herman op zijne plaats zitting nam in den Hove, en hij zelf met den titel van professor ook dien van Oud-Raadsheer mogt voeren, dan zou Huber den Leidschen katheder wel willen beklimmen. De bijeenkomst der Staten in 1682 moest dus worden afgewacht. Aan Herman's benoeming stonden diens jonge jaren echter te veel in den weg. Nogthans werd hij tot griffier der Staten en tot syndicus van Leeuwarden benoemd. *Minute van Huber's brief aan de Leidsche Curatt.*

provincie, sal oock aan de studerende jeught der faculteijt accès geven, soo ten versoecke van particulieren als van allen in het gemeen, invoegen als hij tot meeste nut der studenten ende luijster van de Academie sal bevinden te behooren. Ende wat hij bij sulcke conferentien comt te laten drucken, sal den *Typographus* in sijn reeckeninge worden gevalideert, soo ende als met *disputationes* ende *Orationes Academiae* geschiet; sal oock mede mogen doen de *examinatie juris*, ende votéren over de admissie der candidaten in *Senatu academico*, gelijk mede in andere saecken ter requisitie van Leden des *Senatus Academici*, bij welke en andere gelegentheden hij als out-raatsheer sal hebben de rangh immediatelijck aen de Rector Magnificus [1]). Ende dit alles op een jaerlijcx honorarium van twee duijsent caroli guldens, de Academische vrijheden daer onder begrepen".

Den 7 April dv. leidde hij reeds aan huis een collegie over het Friesche regt, vergeleken met het Romeinsche, in met eene Oratie, waarin hij de redenen ontvouwt, die hem bewogen hadden om het raadsheersambt vaarwel te zeggen en zich geheel aan de vreedzame studie te wijden; den 25 April verklaarde hij in eene toespraak: *quibus rebus otium suum apud Academiam sit occupaturus.*

Voorts stonden de Gedep. Staten in Maart 1684 nog zijn verzoek toe om, even als een gewoon hoogleeraar, de kandidaten te mogen tentéren, examinéren en promovéren, zonder daartoe gerequireert te zijn; vermits zijne leerlingen gaarne ook door hem geëxamineerd wilden worden.

Velen, die alleen kwamen om Huber te hooren, woonden dus alleen zijne private collegien bij, lieten zich niet als studenten inschrijven, noch recenséren, om zoodoende de academische judicature te ontgaan. Dat de Senaat dit met leede oogen aanzag, vooral daar Huber die handelwijze, ten minste oogluikend, toeliet, is te begrijpen. Hoe Huber eene tergende theses over die judicature liet stellen en zijn ambtgenoot van Eck, op last van den Senaat, het zwaard tegen hem aangordde, evenzeer als dat de Gedep. Staten hem eindelijk dwongen om de inschrijving zijner leerlingen te bevorderen, is vroeger (I. 355—357) reeds uitvoerig door ons vermeld.

Evenmin behoeft zijn twistgeschrijf over het nut van een academiedansmeester hier herhaald te worden.

---

1) Bij plegtige academische oratien vindt men hem dan ook dikwerf, na den R. M., aangesproken, als *Amplissime Supremae Curiae Exsenator!* of *Vir Senatoriae Dignitatis Excellentissime, magnum denuo Academiae decus!* ook wel: *Senatoriae ac Professoriae togae decus atque ornamentum, Ampl. Exsenator!*

Huber was bovenal ook een godsdienstig man, ja een dilettant-theoloog. Tijdens zijne studien te Utrecht had hij godsdienstonderwijs ontvangen van de predikanten van Lodensteijn en van den Bogaert. Hunne ascetische rigting ontwikkelde zich sinds ook sterk bij den leerling. Huiselijke godsdienstoefening werd bij hem geen dag verzuimd. Franeker's kerkeraad vond in hem dan ook een ouderling, die den strijd der rigtingen met levendige belangstelling volgde.

Nu gebeurde het eens, dat hij als lid van den Senaat er bij tegenwoordig was, dat G. W. Duker, onder Roëll, pro gradu, een dispuut hield *de recta ratiocinatione.* Naar Huber's opvatting kende de doctorandus een te groot gezag toe aan „de rede". Driftig viel Huber een opponent, die nog aan 't woord was, in de rede en stortte, meer met invectives dan argumenten, zijn gal uit over Duker, totdat de R. M., na herhaalde aanmaning hem het woord moest ontnemen [1]). Zag onze oud-raadsheer al af van zijn protest tegen Duker's promotie, hij liet de pen niet rusten en schreef *Positiones jur. theol. de auctoritate Sacrae Scripturae*, etc. Fran. 1686. Een hevig twistgeschrijf tusschen Duker, Huber en beider aanhangers, sproot hieruit voort, totdat de Staten ten laatste het stilzwijgen oplegden. Daar dit geschil in het levensberigt van Roëll uitvoeriger ter sprake behoort te komen, zij het hier voldoende het even te hebben aangestipt.

Eene polemiek tusschen Huber en Perizonius, betreffende de vraag, wat men te verstaan hebbe onder het *praetorium* (volgens de Statenvertaling „het regthuis"), waarvan Paulus spreekt *Philipp. I: 13;* komt bij Perizonius' levensberigt aan de orde.

Nevens deze heftige polemiek, waarin de regtzinnige man te veel zijne waardigheid vergat, schoot hij niet te kort in den meer vreedzamen wetenschappelijken arbeid, hem in 1682 door de Staten aanbevolen. Daar prof. Gab. de Wal eene bibliographie van de Huberiana gegeven heeft, zullen wij al zijne werken en redevoeringen maar niet opsommen, veel minder de herhaalde, ten deele door den schrijver zelven verbeterde, uitgaven bespreken. De *Hedendaagsche Rechtsgeleertheÿt, zoo elders als in Friesland gebruikelÿk*, Leeuw. 1686, 2 dln., mag niet onvermeld blijven. Het is een veel omvattende arbeid, waarin het gerecipieerde Romeinsche en het oud-provinciaal regt is behandeld, toegelicht door de jurisprudentie. Steeds een groot gezag behoudende, beleefde dit werk vijf uitgaven, en nog vindt het in de bibliotheek van den be-

---

1) *Diar.* III, 70 sqq.

oefenaar des regts eene waardige plaats naast de „Inleydinge" van Hugo de Groot.

De *Praelectionum juris Romani et hodierni pars secunda, quae est ad L. XIX priores pandectarum*, Fran. 1689, *pars tertia ad L. XXXI posteriores pandectarum*, ibid. 1690, vormen, met de reeds vermelde *Praelectiones ad Institutiones*, de dikwerf binnen- en buitenlands herdrukte voortreffelijke *Praelectiones juris civilis*, die Huber's naam door geheel Europa hebben gedragen, ja van 1840—1842 te Macerata, in Italie, nog eene nieuwe uitgave beleefden.

Ten einde het staatsregt te verklaren en toe te lichten bewerkte hij *Institutionum historiae civilis tomi III. Adjectum est Specimen observationum juris historici*, Fran. 1692. Eene nieuwe polemiek met Perizonius, nog heviger dan de vorige, brak, naar aanleiding van dit werk, weldra uit, tot een treurig bewijs hoe twee groote geleerden zich schromelijk vergaten, door hatelijke uitvallen over hunne personen.

Huber's laatste arbeid was de *Eunomia Romana, sive censura censurae juris Justinianei*, waarin de tekst der Romeinsche regtsboeken in bescherming genomen wordt tegen de aanvallen van Ant. Matthaeus Sr., Wissenbach, Ant. Faber, Sim. Groenewegen en andere beschuldigers van Tribonianus. Deze scherpzinnige kritische arbeid was slechts gevorderd tot het 23e boek der Pandecten, toen de schrijver den 8 Nov. 1694 aan de geleerde wereld, aan vrouw en kinderen, door den dood werdt ontrukt. Zijn zoon Zacharias, dien wij later ook op den katheder zullen ontmoeten, gaf in 1700 de *Eunomia Romana* uit. Waarschijnlijk bevorderde hij ook de uitgave van Ulr. Huberi *Institutionis Reipublicae Liber singularis, exhibens summam Juris Publici universalis, in usum collegiorum privatorum.* Franeq. L. Strick. 1698, 8o, eene beknopte en heldere handleiding, die ook aan prof. Gab. de Wal onbekend schijnt te zijn gebleven. Huber's *Dissertationes Politicae* troffen wij nog onuitgegeven bij een zijner nazaten aan. Zijne kleine geschriften, redevoerigen en memorien, werden door prof. A. Wieling in 1746 te zamen in 't licht gegeven, onder den titel Ulrici Huberi *Opera minora et rariora juris publici et privati.* 2 tom.

Wie zou geen eerbied hebben voor zooveel ware geleerdheid, voor zoo grooten ijver en vlijt? De woorden van Plinius, door Zach. Huber profetisch op den naam zijns vaders toegepast, zijn in vervulling getreden: *Vivit enim vivetque semper, atque etiam latius in memoria hominum et sermone versabitur, postquam ab oculis recessit.* Zijne gebreken, die zich in een sterk ontwikkeld gevoel van eigenwaarde en hartstochtelijke po-

lemiek openbaarden, behoeven daarbij niet bedekt worden. Huber was immers — om met zijn lijkredenaar Vitringa te spreken, — een mensch, geen engel.

Camp. Vitringa, *Orat. fun. in excessum Ulrici Huber*, Fran. 1694, herdrukt achter de *Eunomia Romana*; Vriemoet, 444—471, add. 9; Gab. de Wal, Ann. 258—294; 445—448; J. de Wal,, 121, 122; H. H. Tels, *de meritis Ulr. Huberi in jus publicum universale*. L. B. 1838; Sickenga, 282—289; Ypeij en Dermout, II, 548; Tob. Gutberleth, *Poemata*, 167—172; E. Baderi *Poëmata*, Leov. 1702, 76, 77, 131—138; R. Neuhusius, *Epist. fam. C. IV, V*, 231, 278; P. à Ghemmenich, *Carmen Joroserium, — nec non — Carmina miscellanea*. Leov.. 1746, 203—206.

Abraham de Grau. Vreemd klinkt het, wanneer men uit den mond van Jac. Perizonius verneemt, dat er na het overlijden van Fullenius, in 1657, dadelijk geen persoon voor den vacanten katheder in de wiskunde te vinden was. En dat nog wel in Friesland, ten allen tijde door vele gelukkige beoefenaars van dat vak zoo beroemd! En toch is het eene daadzaak, dat een Fries, die te Groningen in de theologie en de letteren studeerde, is aangezocht om zich bijzonder op de mathematische wetenschappen toe te leggen, ten einde, bij voldoende bekwaamheid, Fullenius te kunnen opvolgen.

De bedoelde persoon was Abraham, een zoon van Samuel Pieters de Grau, predikant te Wanswerd, wiens huwelijk in twintig jaren met negen jongens en acht meisjes werd gezegend. Toen hij voor zooveel kroost ten laatste geene voornamen aan verwanten meer kon ontleenen, gaf hij aan drie zonen de namen der Aartsvaders Abraham, Izaäk en Jacob. Abraham, den 14 Aug. 1632 te Wanswerd geboren, op de school te Leeuwarden een geliefd, veelbelovend, leerling van Gutberleth, werd daar een schoolmakker en boezemvriend van Ulr. Huber. Beide kwamen in 1651 aan de Franeker academie, waar de Grau, die tot predikant zou worden opgeleid, den 30 April is ingeschreven.

In de wijsgeerige wetenschappen waren Verhel en Munsterus zijne leermeesters; aan beider dispuutcollegien nam hij dan ook deel. Met Huber en een paar andere kennissen werd de klassieke oudheid bestudeerd [1]).

Ten jare 1654, den 24 Aug., vindt men onzen de Grau in het Groninger academiealbum ingeschreven. Hier zou hij het onderwijs ge-

[1]) In 1652 maakte hij reeds een Grieksch vers op het overlijden van den Franeker predikant M. Walsweer, te vinden in de *Naeniae ad urnam — D. Matthiae Walsweer*. Fran. 1652.

nieten van Sam. Maresius, die een grooten toeloop had, van Abdias Widmarius en van den Cartesiaan Tob. Andreae, een vriend zijns vaders.

Het huiselijk verkeer genoot hij bij Joachim Borgesius, vroeger conrector te Wesel, en sedert 1654 hoogleeraar in de mathematische wetenschappen en welsprekendheid te Groningen [1]).

Inziende, dat eene klassieke vorming voor den waren beoefenaar van elke wetenschap zeer wenschelijk is, spaarde onze theoloog, onder leiding van Borgesius, geene moeite en vlijt om door te dringen in de geschiedenis en letterkunde der oudheid [2]). Ongetwijfeld zal Borgesius bij hem ook liefde voor de wiskunde hebben ontwikkeld. In 1657 werd hem immers het bovenvermelde uitzigt geopend, waarna hij tot zijne verdere bekwaming nog twee jaren heeft besteed, want den 24 Maart 1659 benoemden de Ged. Staten hem, op een tractement van *f*1000, tot Prof. Matheseos. Zijne intrede met eene *Oratio de usu et praestantia matheseos* volgde den 6 Junij [3]). Den 19 Sept. vereerde de Senaat hem met den doctoralen titel.

Naast zijn godsdienstigen zin, prijst Perizonius 's mans ijver en groote bekwaamheid. Verzwijgen wilde hij daarbij niet, dat die kunde meer op den voorgrond zou zijn gekomen, als de Grau wat minder omslagtig ware geweest en meer zelfvertrouwen had bezeten [4]).

---

[1]) Op den Catalogus der bibliotheek van Is. le Long (Amst. 1744) komt onder de Mss. in 8o, no. 96, voor: *Album van Abr. de Grau, van de vermaardtste en geleerdste Lieden, sonderling in Vrieslandt*, Ao. 1654. Wie is de tegenwoordige bezitter?

[2]) Belangrijke berigten over de wijze, waarop de Grau en anderen destijds de klassieken beoefenden, door het maken van uitgebreide beredeneerde indices, geeft Huber, in de *Praefat. ad Institutionis Reip. liber sing.* (*Opera min.* I.). Mart. Schoockius noemt onzen de Grau in een brief van 1 Dec. 1655: Juvenis supra aetatem doctus et compositus — quo commodiorem rectorem juventutis filii non invenieris. Arch. *Gabbema*, pak N.

[3]) *Academici applausus pro felicibus auspiciis D. Abr. de Grau, dicti dicatique a syncerior. amicis.* Fran. 1659.

[4]) Breviter, erat vir eruditione insignis, quam tamen magis declarasset, si paulo fuisset promptior vel sui confidentior. p. 56. Hij heeft ook de sterrekunde gedoceerd. Baders zong immers:

Quo ingenio Gravius major, magis ardua tentat
Vilia despiciens sublimia sola revolvit,
Altius ascendit, quae sunt minus obvia quaerit,
Aethereasque domos, gemmantia lumina coeli
Perlustrat, verasque studet cognoscere rerum
Causas, scrutarique docet secreta polorum.

't Aantal studenten, dat de mathematische vakken beoefende, was in zijn tijd gering; somtijds had hij zelfs geen enkel leerling. Ten deele zal dit te wijten zijn aan de oorlogen, die toen de aandacht van de studien afleidden; voor een deel komt misschien ook de schuld aan den strijd der philosophische rigtingen. De Grau maakte veel studie van de wijsbegeerte, waarvan hij de vruchten heeft neergelegd in *Specimina philosophiae veteris, in qua novae quaedam ostenduntur*. Fran. 1673. Nu gaf hij in eene zeer belangrijke Praefatio eene beschouwing over de gebreken van de aanhangers der verschillende philosophische rigtingen. De meesten, die zich Cartesianen noemden, verwaarloosden — zegt hij — geheel in strijd met de voorschriften van hun meester de wiskunde, en zagen in hunne onwetendheid daarop uit de hoogte neer. Anderen, die meenden dat alle wijsheid uit Cartesius' werken geput konde worden, verwaarloosden de studie der humaniora. Door dat zij nimmer de schriften der oudheid, die zooveel tot algemeene ontwikkeling en beschaving des geestes konden aanbrengen, lazen, bleven zij zeer bekrompen. Van daar, dat de werken der oude philosophen, die toch zooveel wetenswaardigs behelsden, niet gekend en uit onkunde veroordeeld werden. Men dichtte hun zelfs gevoelens toe, die zij nimmer hadden verkondigd. Vele peripatetici redekavelden over Aristoteles, zonder hun naam te verdienen. Elkander napratende, lazen de meesten immers noch Aristoteles, noch Plato, en die dit wel deden, lazen er dikwerf iets geheel anders in, dan de auteurs hadden bedoeld. Hoe dit zoo kwam?

Alleen door gebrek aan klassieke vorming, waardoor zij de schrijvers in hunne taal niet hadden geleerd te verstaan. En toch bevochten die ontwetenden, naar een eenmaal opgevat autoriteitsgevoelen, de Cartesianen heftig.

Eene oppervlakkige schreeuwerij aan beide zijden had mitsdien het veld voor degelijke philosophische studien ingenomen; onkunde was de oorzaak, dat de uiterste rigtingen elkander zoo weinig waardeerden, dat het goede in beide werd voorbijgezien [1]).

Ziedaar den hoofdinhoud der beschouwingen van de Grau, die ook in onze dagen aan velen, die wetenschappelijke personen meenen te zijn, stof tot nadenken kunnen geven.

Hoewel hij meer overhelde tot Cartesius, wilde de Grau toch de oude en nieuwe rigting nader tot elkander brengen. Deze was de strekking van zijn wetenschappelijk werk, dat Is. de Schepper als eene „conciliatio veteris ac novae philosophiae", Ulr. Huber als een werk „de phi-

---

1) Zou hij de onaangenaamheden die Balth. Bekker in die dagen ondervond, hierbij niet voor oogen gehad hebben?

losophia veteri in nova ostensa", met Latijnsche verzen inleidden; een arbeid op dezelfde wijze door den grooten Balth. Bekker gehuldigd.

Niet vreemd zal men het vinden, dat onze hoogleeraar, die als mathematicus het niet druk had, verlof vroeg om wekelijks twee publieke collegien in de philosophie te geven en de noodige disputen te leiden. Door Ged. Staten werd dit den 19 Dec. 1673 toegestaan, mits hij daarin geene aanleiding tot tractementsverhooging ging zoeken. De philos. Prof. Wubbena heeft het echter zoover weten te brengen, dat die vergunning den 24 Mei 1674 werd ingetrokken, en nog wel met last aan de Grau, „hem met zijn eigen aanbevolen professie alleen..... te bemoeijen en hem daerinne sodanig te evertueren, dat deselve professie, die ten deele vervallen is, wederom in sijn oude fleur ende luijster mag werden gebracht, tot eere van 't landt ende dienst van de studerende jeugt". In hetzelfde jaar gaf de teleurgestelde hoogleeraar nog eene zeer geprezene *Historia philosophica* uit [1]).

Toen Wubbena het ten laatste zoo bont had gemaakt, dat hij den criminelen regter in handen viel, heeft men gaarne, op de Grau's verzoek, in 1680 de Res. van 1673 weder van waarde verklaard.

De *Ordo Lect.* 1683/84 vermeldt dan ook: Primum absolvet dioptricae Cartesij demonstrationem, postmodum Partium Matheseos compendium tradere perget.

Het was aan de Grau niet beschoren langer dan drie jaren op deze wijze nuttig te zijn.

Sedert Mei 1662 weduwnaar, zonder kinderen, van Rixt Doënga, die eerst gehuwd was geweest met Douwe Hottinga, burgemeester van Dokkum [2]), hertrouwde hij in Mei 1683 met Elisabeth Gyse, van Amsterdam. Na de zomervacantie bij hare familie aangenaam te hebben gesleten, was onze hoogleeraar pas met haar te Franeker aangekomen, om zijne collegien te hervatten, toen eene hevige kolijk hem onverwachts den 8 Sept. 1683 ten grave sleepte. Zijn vader, toen een tachtiger, ondervond de gadelooze smart hem, den laatste zijner negen zonen, en vier dochters te overleven, zonder dat een van allen nakomelingen had.

---

1) Wat Saxe, VI, 580, op gezag van Freytag beweert, dat de Grau, admodum juvenis, in 1647 eene *Historia philosophica* zou hebben uitgegeven, is kennelijk eene dwaling, ontstaan door de drukfout 1647, voor 1674, bij zijn referent.

2) Zij schijnt eene ondeugende vrouw te zijn geweest. De Fiscaal bragt haar voor den Sen. Judic., omdat zij »in de naast voorleedene daagen eenige versylverde leepels ende eenige vorcken uijt de huijsinge van de Ed. Heere Prof. van der Waeijen heeft weeten te vervreemden ende in de Bancq van Leeninghe alhier heeft laaten setten". De *Acta* melden den uitslag niet, wel dat haar adv. W. Cup zijne declaratie liet taxeren. *A. Sen. Jud.* 11 Sept. 1678, 25 Jan. 1679.

Jac. Perizonii *Orat. fun. de vita et morte Abrah. Gravii.* Fran. 1683, waarvoor herdrukt is Phil. Matthaei *Progr. funebre*; ook in Perizonii *Orationes*, L. B. 1740, p 556; Vriemoet, 472—479; add. 9; Baders, 824.

Johannes Greidanus, geboren te Franeker, kwam den 18 Junij 1647 aldaar aan de academie. Verhel en Phocylides Holwarda waren zijne in philosophische rigting zeer verschillende leermeesters. Onder van der Linden, Phil. Matthaeus en Frencelius studeerde hij in de geneeskunde. In beide vakken promoveerde hij den 15 Junij 1654, na verdediging van eene *Disp. ad theses ex variis philosophiae partibus depromptas*, en eene *Disp. de lumbricis*. Eene maand later sloot hij den echtelijken band met Jetske Peters van Wymersma.

In den aanvang van 1658, „na eenige jaren de studerende jeucht in de philosophie int privé geonderwezen te hebben", verzocht hij, op aandrang zijner leerlingen, publieke lectiones en disputationes te mogen houden, overeenkomstig de oude loffelijke gewoonte der academie en 't gebruik aan Duitsche en Engelsche universiteiten. Op voorwaarde, dat hij geene „vreemde nieuwicheden" zou verkondigen, vervulde de Senaat zijn wensch.

Verhel en Munsterus vreesden zeker dat Phocylides' leerling diens liberale rigting zou inslaan. En niet ten onregte, want den 1 Julij 1658 onderdrukte de Senaat zijn eerste dispuut van de *Idea logicae novo-antiquae* (Fran. 1659), als vol van dwaligen en paradoxen; den 22 Julij werden Cup, Arnoldus en Verhel naar de Curatoren afgevaardigd over een ander dispuut, „novitatis plenam."

Na herhaalde vriendschappelijke vermaningen, klaagde de Senaat hem in 't begin van 1660 bij Ged. Staten aan over „seecker Boeck, nu onlangs uijtgegeven". Of zijne *Institutiones metaphycicae*, Fran. 1660, dan wel de *Idea logicae* bedoeld werden, weten wij niet. Gedeputeerden verzonden die klaagliederen naar Curatoren om advies; deze verzochten den Senaat de grieven schriftelijk en naauwkeurig te willen formuleren. Intusschen kwam Munsterus te overlijden. En wat deden nu de Curatoren? Zij droegen Greidanus tot zijn opvolger voor. Naast hem stonden op het drietal Godofr. Spinaeus, hoogleeraar te Steinfurt, en Mich. Busch, Theol. et Philos. Cand. Terstond door Gedeputeerden benoemd, aanvaardde Greidanus den 5 Julij zijn hoogleeraarsambt. Onder zulke omstandigheden had zijne benoeming eene belangrijke beteekenis, in zoover de Curatoren en Gedeputeerden toonden het streven naar vooruitgang te steunen tegen de aanvallen van den ouden Verhel.

Op de evenvermelde werkjes liet Greidanus in 1664 *Institutiones physicae* volgen. Geen van drieën kwam ons onder de oogen. Tenzelfden jare overleed eindelijk ook Verhel. Greidanus, naar het rapport van Curatoren, „sijn professie nu een geruimen tijt met goeden lof bedient hebbende", werd toen de oudste der faculteit en zag daarom zijn tractement van *f*700 verhoogd tot *f*800. Abr. Steindam trad gelijktijdig als ordinarius, Wubbena als extraordinarius naast hem op.

Een vroege dood rukte hem reeds den 4 Junij 1668 weg. Of zijne vrouw, toen nog leefde, durven wij niet verzekeren, wel, dat hij drie zoons en eene dochter had. Abr. Steindam hield de *Orat. funebris,* die echter niet ter perse ging. In eenige *Carmina funebria* werd zijn verscheiden zeer betreurd.

Vriemoet, 480—483; add. 9, 10, met Mss. aantt. van Burmania; Paquot, I, 317.

F r a n ç o i s d e l a P r i x werd door de Curatoren voorgedragen tot buitengewoon hoogleeraar in de Fransche taal, in de plaats van wijlen Louis Parent. Met hem stonden op het drietal Nicolaus Vedelius, S. M. C., en Lands-alumnus, benevens Mons. Jurieu [1]).

De la Prix werd den 24 Sept. 1663 benoemd. Waarschijnlijk woonde hij destijds te Franeker, maar dit is slechts eene gissing, daar ons van 's mans levensloop niets bekend is geworden. Hij overleed den 13 of 14 October 1666, als zijne weduwe nalatende Anne Jacqueline, met wie hij den 15 Oct. 1665 te Lekkum gehuwd was.

Abr. de Grau herdacht hem in eene lijkoratie, die niet werd uitgegeven.

Vriemoet, 484, add. 10, met Mss. aantt. van Burmania.

A b r a h a m S t e i n d a m noemde zich bij zijne inschrijving als Phil. stud. te Franeker, in Mei 1657, een Leeuwarder. Dit laat zich verklaren, als men aanneemt, dat hij van de Latijnsche school te Leeuwarden kwam. Hallum schijnt echter zijne geboorteplaats te zijn. De theologie en philosophie waren zijne hoofdvakken. Als theol. student vindt men hem ook den 24 Mei 1661 te Groningen ingeschreven. Bij de classis van Leeuwarden in 1662 als proponent toegelaten, vond hij weldra een

---

1) Ongetwijfeld *P. Jurieu*, die in ons land en in Engeland studeerde, later onder refugiés vermaard is geworden.

werkkring als praeceptor ten huize van den Frieschen regtsgeleerde en staatsman Allard Pieter Jongestal, wiens zonen Gellius en Willem hij zou opleiden. Den 21 April 1664 promoveerde hij te Franeker in de philosophie. Verzekerd van den grooten invloed van Jongestal, die reeds sedert 1649 Curator dier academie was, zal hij zich hebben gehaast, om zoodra mogelijk na den dood van Verhel (14 Febr. 1664) den doctoralen graad te verwerven, ten einde voor den vacanten katheder in aanmerking te kunnen bekomen. Zeven dagen na zijne promotie leverden de Curatoren hunne voordragt in, bevattende de namen van God. Spinaeus, Prof. te Steinfurt, Dr. Joh. Wubbena, praelector philosophiae te Franeker, en Abr. Steindam. Ofschoon in volgorde de derde, zag hij zich den volgenden dag reeds op ƒ700 tractement benoemd. Prof. Greidanus werd de eerste in de faculteit; en aan Wubbena werd ook een beentje toegeworpen in de bevordering tot Prof. Extraordinarius. Dat Jongestal hem naar den katheder kruide, zal ieder gaarne gelooven, als hij Steindam tot dien beschermer hoort zeggen: Caudex aut stipes essem, non homo, si beneficia syncategorematice infinita, quae offers, non exoscularer. Steindam zette ook zijne theologische studien voort, zoodat hij in 1668 het vereischte examen aflegde om den 13 Mei 1669 den doctoralen graad te behalen op eene *Disput. de cognitione Dei.*

Opmerking verdient het voorzeker, dat gelijktijdig drie philosophische rigtingen te Franeker vertegenwoordigd werden. Steindam was een peripaticus, Greidanus novo-antiquus, Wubbena Cartesiaan. Steindam's rigting blijkt uit zijn *Tractatus scholasticus de causa in genere et de causa efficiente in specie*, Fran. 1669. In de opdragt vraagt hij Jongestal's steun, ingeval zijne gevoelens niet onaangevochten bleven. Nam praesagit mihi animus — zegt hij — fore ut hoc seculo exulceratissimo in reprehensionem quorundam novorum Morosophorum (qui recepta aeternumque vera venerandae antiquitatis principia sardonio risu exagitare, scelerate pedibus conculcare, labefactare, averruncare et eruderare, sua vero inepta, Januario frigidiora, frivola, haeretica, dudum damnata, aut recens in sycophantarum cerebellis nata, et contradictionibus implicata dogmata, pro principiis reponere nequicquam moliuntur) incurram. Dit boekske, eene vrucht van zijne dispuut-collegien, bevat de namen van slechts drie respondenten. Vriemoet schijnt verscheidene disputen gekend te hebben, door Steindam geschreven.

Welke rigting nu het meest in den smaak der studenten viel, durven wij niet met zekerheid zeggen. Dat er in den tijd, waarin de Cartesiaansche philosophie veld won, velen waren, die hun hoofd wilden

breken met een eindeloos aantal subtile definitien, zooals die in Steindam's *Tractatus scholasticus* gevonden worden, komt ons trouwens niet aannemelijk voor. Na den dood van Greidanus genoot hij als oudste hoogleeraar in de philosophie *f* 900 tractement.

Steindam overleed reeds op 33-jarigen leeftijd, den 7 Febr. 1672. Zijne jeugdige weduwe Fedsje Mensenburg overleefde hem lang met twee van hunne vijf kinderen.

Vriemoet, 485—487; Paquot, II, 418; en des hoogleeraars *Tract. Scholasticus* in *Dedic.*; Baders, 325—327.

Johannes Wubbena, dien wij tijdens Steindam's benoeming ontmoetten, was een Oostfries, geboortig van Leer. Toen hij den 2 Febr. 1658 als theol. student te Franeker werd ingeschreven, had hij waarschijnlijk reeds andere universiteiten bezocht, want den 1 Julij des volgenden jaars promoveerde hij reeds tot L. A. M., op *Miscellanea ex variis philosophiae partibus desumta* [1]. Hij bleef te Franeker wonen als privaat-docent in de philosophie. Den 12 Aug. 1660 huwde hij met Anna, eene dochter van wijlen prof. Cloppenburch. 't Was in het begin van 1664, toen de dagen van Verhel dus al geteld waren, dat hij van Gedep. Staten vergunning vroeg om openbare lessen in de wijsbegeerte te mogen geven, aanvoerende, dat hij na zijne promotie „private institutie, niet sonder merckelijk profijt der studerende jeucht aldaer heeft gedaen". Zijn verzoek werd den 5 Febr. ingewilligd, doch zonder toezegging van landstractement. Dat Steindam den 29 April dv. met het het professoraat ging strijken, en hij slechts tot extraordinarius werd benoemd op *f* 400, moet hem in zijne ambitieuse verwachting zeer hebben teleurgesteld. Maar hij gaf de hoop niet op. Zonder dat er zelfs eene vacature was, durfde hij twee jaren daarna bij Ged. Staten om den rang van gewoon professor vragen, en 't gelukte hem werkelijk bij Res. 21 Julij 1666 zijn wensch vervuld te zien [2]. In hetzelfde jaar, den 27 Sept., benoemden Ged. Staten hem ook nog tot Inspecteur der Burse. Beide aanstellingen legde hij den 21 October aan den Senaat over; zijne intrede volgde den 17 Januarij 1667.

---

[1] Toen verschenen *Carmina gratulatoria in hon. J. Wubbena, cum L. A. M. et Philos. Dr. renunciaretur.* Fran. 1659.

[2] Bij G. R. van 15 Maart 1667 werd zijn tractement eerst verhoogd van *f* 400 tot *f* 600.

Tot zoolang had hij geen aanstoot gegeven, maar, eenmaal gekomen waar hij wezen wilde, wist Wubbena, een geslepen intrigant, zich onder hooge bescherming grooten invloed te verzekeren. Hoe hij ten spijt van den Senaat in stilte zich een dictatoriaal gezag over de Burse wist te verzekeren, en, ondanks zijn zeer laakbaar gedrag, onbegrijpelijker wijze nog twee jaren lang den steun van Ged. Staten behield, doch eindelijk zijn ontslag niet kon ontgaan, is elders reeds uitvoeriger door ons verhaald [1]).

Hadden Holwarda en Greidanus reeds met de scholastieke philosophie gebroken, onder den vlag van Descartes was in Friesland nog niemand openlijk opgetreden. In 1666 was er een boekske verschenen met lasterlijke stellingen nl. *Philosophia S. Scripturae interpres*, *Exercitatio Paradoxa*, *in qua veram philosophiam infallibilem sacras litteras interpraetandi normam esse*, *apodictice demonstrantur et discrepantes ab hac sententia expenduntur et refelluntur.* Prof. Arnoldus kwam tot de ontdekking, dat de anonyme schrijver „soo veel als in hem is, het heilige woort Godts soeckt twijffelachtigh te maecken, ende daerdoor alle sekerheit van religie om verre te stooten". Hij zond het aan den Proc. Gen., en deze haaste zich aan Ged. Staten in overweging te geven om bij plakkaat te verbieden, dat het in de provincie Friesland gedrukt of verkocht werd, ja, om de Staten Gen. te verzoeken het alom te onderdrukken. Wat daarop besloten is, weten wij niet. Wij halen het slechts aan als een voorbeeld, ten bewijze, dat Cartesiaansche philosophie op een Franeker leerstoel niet onaangevochten zou blijven. En zoo werd het ook. Den 24 Sept. 1667 vestigde prof. Arnoldus in den Senaat de aandacht op theses aan Cartesius ontleend, die openlijk onder Wubbena verdedigd zouden worden. De theoloog vroeg: *an expediat disputationem eam permitti et Cartesianam doctrinam in Academiam introduci?*

Eenige dagen later schorste de Senaat het dispuut, totdat Wubbena op de bedenkingen van Arnoldus geantwoord zou hebben. Valckenier en Schotanus stemden tegen dit besluit. Wubbena, die zeker aan Arnoldus geen rekenschap wilde geven, en verzekerd was, dat zijn persoon hoogeren steun zou vinden, wendde zich tot Ged. Staten. Deze verstonden, dat Wubbena „openlijck sal mogen lesen ende disputeren, sonder nochtans sodanige sustenuen voor te brengen, die enige onrust in de academie mogen comen te verwecken." Lieten zij het al aan partijen over hun verschil ten principale schriftelijk nader te ontwikkelen en te doen uitwijzen, 't is ons niet gebleken, dat deze eerste

---

[1]) Dat verdiende ontslag verzachtte men onmiddellijk, door zijn tractement als hoogleeraar van *f* 600 tot *f* 900 te verhoogen! *G. R.* 8 *Sept.* 1669.

officiele aanval op het Cartesianismus in den boezem onzer academie verdere gevolgen heeft gehad [1]).

Wubbena begon dus de Cartesiaansche vlag te ontrollen. Was hij eerlijk in zijne gevoelens? Balth. Bekker teekent hem als „een man die loos en boos, een vijand der filosofie van Descartes opgequeekt, maar omgekeert (was), om sich aan synen ambtgenoot (Steindam nl.) te wreken, die al so seer daar tegen, maar boven hem tot dat professorschap gevorderd was".

Hoe dit ook zij, Wubbena's Cartesianismus zal wel de naaste aanleiding zijn geweest voor de stappen, die de classis van Leeuwarden in 1668 bij de Friesche Synode deed, om de magt der Staten in te roepen tot het weren van zulke schadelijke nieuwigheden, door aan professoren, doctoren en magisters, te verbieden Cartesiaansche wijsbegeerte te doceren. Overtuigd, dat de oppositie al bitter weinig van die philosophie afwist, schreef Balth. Bekker, toen predikant te Franeker, om „d'onkundigen te berighten, om de kerk in rust en hare opsienders in eere te houden", eene *De philosophia Cartesiana admonitio candida et sincera*, aan de Synode opgedragen [2]).

Dat Wubbena ook zijn invloed bij Gedeputeerden heeft doen gelden en dat van die zijde door de Commissarissen-politiek aan de Synode een wenk is gegeven, schijnt ons, ofschoon niet bewezen, zeer aannemelijk. De Synode verstond ten minste, dat het voorstel der classis „om reden" niet kon worden aangenomen; maatregelen om de vrijheid van philosopheren te beperken, voor zoover deze het gezag der H. S. ondermijnde, beval zij daarbij gaarne aan.

Gereedelijk laat het zich verklaren, dat Wubbema een zoo welwillend beoordeelaar der Cartesiaansche philosophie, als Bekker, gaarne tot vriend en bondgenoot wenschte. Daar de hoogleeraar echter op zedelijk gebied zich al te ergerlijk gedroeg, achtte de geleerde en trouwe herder het van zijn pligt onzen Wubbena tot een beteren, godzaligen, wandel te vermanen, ja eindelijk zijne censuur uit te lokken. In plaats van vriend werd de invloedrijke hoogleeraar nu weldra Bekker's geslagen vijand.

Overbekend achten wij het, hoe onverantwoordelijk Bekker sedert 1670 door de kerkelijke en wereldlijke overheid in Friesland behandeld

---

1) *G. R.* 28 *Sept.* 1667.

2) In een brief aan v. d. Waeijen, voor den 2en druk van dit boekske (Amst. 1693) zegt Bekker: Nempe ea tum (1668) erat Ecclesiarum Scholarumque in Frisiis conditio, ut illa Philosophia plerisque ignota passim, facile proscribi posse videretur; illis in hoc operam navantibus, qui eam non ignorabant, attamen oderant.

werd, onder voorwendsel van onregtzinnigheden in zijne *Vaste spyse der Volmaakten.* De geheime beweegkracht van al die tergende plagerij, door Bekker verduurd, was de wraakzucht van Wubbena. Dat hij bij Ged. Staten alles konde gedaan krijgen, daarvan levert zijn levensloop immers menig voorbeeld. De Grau moest zulks ook op eene zeer grievende wijze ondervinden; Bekker evenzeer.

Wubbena's echtgenoote is in 1669 overleden [1]), en nog eer het jaar ten einde was — straks zal de reden daarvoor blijken — hertrouwde hij met Rixt Domans, de weduwe van prof. Wissenbach. Aanzienlijke familiebetrekking konde de oorzaak van dien grooten invloed dus niet zijn. Hoe is die dan te verklaren? Hooren wij Bekker, die, na blootgelegd te hebben, hoe het raderwerk van Staat en Kerk in Friesland destijds zamengesteld was, ons den sleutel geeft:

„Hij hadde sich seer diep en vast geworteld in de gunst van sekere Mevrouw die menigte van stemmen hadde, door seer vele landerijen die haar in verscheide Grietenyen eigen waren; hy hadde 't algemeen bewind van hare saken, en volgens dien ook het bestuur in d'erfenisse, die sy aan hare naaste bloedverwanten van den grootsten Adel liet. Bij haar leven wierd hij als *premier ministre* steeds om hare stemmen aangesocht; daar hy altyd ietwes voor bedingen konde; en na haar versterven met een goed legaat voorsien [2]). Hij wist ook aan die Erfgenamen, welkke van vermogen waren, door verdragh een voordeel toe te voegen en te meer aan sich te doen verplighten. Dit dede hem alle syne ambtgenooten bovent hoofd wassen ende over hen heen sitten. Dese man, eerst willende mijn vriend zijn, en daarna geslagen vijand wordende, om dat ik volgens last en plight hem synen bosen handel onder oghen stelde, is d' opperbaats van al dien onraad en dat ongemak geweest, dat my weervaren is. 't Was hem onlydelijk, in 't openbaar van 's Heeren Tafel afgehouden en dat van borgers gekastyd te worden, die over meer dan borgers heerschte. Hy nam de driften der Theologanten en der Predidanten waar, en wist die tegens my met duisend konsten in te nemen. — Syn grootste vriend

1) Dit blijkt uit J. Terentius c. s. *Exequiae honori et posthumae famae Annae Cloppenburgh, conjugis D. Joh. Wubbena*, Fran. 1669.

2) Die Mevrouw was Sophia van Vervou, Douairière van Joachim van Andrée. Zij woonde op Martena-huis te Franeker en overleed 28 Januarij 1671. Zij vermaakte aan Wubbena acht pondematen lands, onder Franeker, en eene plaats te Welsrijp. Vgl. de Crane, *het Martena-Huis*, in *de Vrije Fries*, I, 135 volg. Baders bezong haar, als:

Plena Dei cura, virtute, fideque jugali,
Vixit cum summa laude pudicitiae.

De Proc. Generaal had andere informatien over haar, zooals beneden zal blijken.

was President van 't Ed. Mog. Collegie, en dus de tyd bequaam, om nu de lagen, van twee jaren op my aangelegd, uit te werken, door schyn van saken die men niet bepleiten soude;.....

In de Acta Senatus vonden wij, na de bezwaren in 1667 door Arnoldus opgeworpen, geen tweede voorbeeld, dat Wubbena over Cartesiaansche leeringen werd bemoeijelijkt. Disputen, onder hem gehouden, kwamen ons niet onder de oogen; werken gaf hij niet uit. Of hij, onder de bescherming van zijn vriend, den Voorzitter van Ged. Staten, die rigting veilig durfde handhaven, is niet onaannemelijk. Opmerking verdient het, dat, terwijl na het overlijden van Greidanus in 1668 en van Steindam in 1672, geene benoemingen geschied waren, ja den 30 Maart 1672 door de Staten, tot nutte en menage van 't Landt'' het aantal professoren werd verminderd en er voor de philosophie maar één leerstoel behouden bleef, — bij G. R. 9 Jan. 1675 toch ƒ1200 tractement aan Wubbena werd toegelegd, bij gelegenheid dat men hem ter vergelding voor zijne „goede diensten" den titel Primarius prof. philosophiae verleende, „des dat hij gehouden wort Logicam alle halff jaren privatim te absolveren ende usum te demonstreren".

Na twaalf jaren lang een drieste rol te hebben gespeeld, stortte hij eensklaps van zijn hoogen zetel, waarop de dichter Ern. Baders hem zelfs bewierookt had. Een eerlijk man, de eenvoudige Petrus Poll, pedel der academie, volvoerde dat stoute stuk. De aanleiding tot een en ander is opgenomen in de akte van beschuldiging, waarop de Procureur-Generaal bij het Hof van Friesland, in 1678, tegen den invloedrijken hoogleeraar bevel tot dagvaarding ten criminele vroeg en verkreeg. Bekker heeft dat merkwaardig zonden-register laten drukken, zooals wij het hier overnemen, behoudens de aanvulling van eenige initialen:

AAN 't HOF VAN FRIESLAND

Remonstreert met reverentie de Procureur-Generaal deser Landschap, dat een publijq Professor in ene loffelike Universiteit behoort te wesen een geleerd ende wel gemanierd man, als die sulx aan de studeerende jeugd ten goede van het gemeene Landt ende Gods Kerke communiceeren moet. Sodanig een behoorde dan ook te wesen de Professor JOANNES WUBBENA tot Franeker; maar het is met denselven seer verre van daar; gelijk voor desen in synen ommegang met vrouwen en andersins is gebleken. Want behalven d'oneerbare conversatie met de vrouw van C. M., met zijn meid B., by tyde van sijne eerste vrouw Juffr. C(loppenburgh) tot sijnen huise beswangerd, met R(ixt) D(omans) sijne tegenwoordige huisvrouw, by 't leeven van gedachte Juffr. C(loppenburgh) sijn wijf, met vrouw S(ophia v(an) P(ervou), wed. van den heer Ridder J(oachim) v(an) A(ndrée), heeft gedachte Wubbena bij Juff. Y. B. wed. van G., veelsins sijn gaan ende komen gemaakt, ende deselve sodanig mi-

leid, dat Y. B. voorschr. van den selven vleeschelik is bekend, ende in ontucht misbruikt, by 't leven van R(ixt) D(omans) voorsz„ 't welk so lange geduurd heeft; tot dat eindelik Y. B. voorz. is beswangerd geworden, ende van kinde verlost 's nachts tusschen den 18 en 19 Juny 1678 binnen Dokkum, onder des dat sy op 's Hofs ontbieden by opene Acte herwaarts aan reisde; wanneer sy gedachten Wubbena genoemd ende verklaard heeft tot Vader van haren jongen soon, ende niemant anders. Boven noch dat voorsz. Wubbena sich allesins schuldig gemaakt heeft aan veele en verscheide malefeiten: als het divulgeeren van een pasquil, tot nadeel van een persoon ofte Juff. tot Groningen, item tot nadeel van F(roukje) F(ullenius), huisvrouw van Dr. B. B(ekker), samt de vrouw van den Secretaris Br., ende dan noch aan 't suborneeren ende divulgeeren van 't pasquil in 't almanach tot nadeel van den H(ove), ja wat meer is, hy heeft den Reghtscholt Verhel, ten huise van den Professor Dankelman getracht met den blooten opsteeker van 't leven te berooven, ten tyde als sy daar vergastet waren; ende den 11 Decemb. 1672 op enen Bededagh, onder de predikatie op vryer straten ende in burgers huysinge te attenteeren een openbare moord aan den Professor Huber synen collega. Voorts so de Pedel Petrus Pol degene was, welke ware de principaalste getuige tegens hem in de sake van den Professor Huber tegens hem beklaagde, heeft hy beklaagde getracht ende uitgewerkt, onder quade pretexten ende valsch voorgeeven, dat hy enige attestatie ofte certificatie tot Pols nadeel heeft bekomen. Na sulx heeft hij al wederom door dreigementen ende openbare concussie getracht om Petrus Poll te intimideeren ende te doen schuld bekennen, mitsgaders revoceeren sijn voorgaande getuigenisse: doch so gedachte P. Poll sich aan de waarheid vast hielde, heeft de Beklaagde ende enige syner medestanders uit de Professoren, *ausu admodum temerario*, op haar genomen omme d' administratie van de criminele justitie haar te arrogeeren, ende Petrum Poll, sonder enige forme van proces, *ex crimine publico* van sijn officie te suspendeeren. So dat UEd. Mog. noodsakelik geoordeeld hebben den klager na Franeker af te senden, de bewyzen te eischen ende proces aan den beklaagden Poll te doen maken. Ja de beklaagde Wubbena heeft so veel weten te wege te brengen, dat de Ed. Mog. Heeren Gedeputeerde Staten van Friesland, onder praetext van amnestie, den professor Huber gemuilband hebben, om tegen hem Wubbena niet wijders te mogen procedeeren ende sijn reght vervolgen. Alle welke grouwelen nadien seer enorm zijn, besonder als sy met haar omstandigheden *extensivé* worden genarreerd; versoekt de Suppliant in officio, U.Ed. Mog. provisie van citatie; door kraght van welke voorsz. Wubbena magh werden verdaghvaard, om in persoon op de rolle van den Hove te compareeren, ende aan te hooren soodanigen eisch ende klaghte, als de suppliant sal hebben te nemen; so ten principale als neffens de provisionele incarceratie op 't Blokhuis, ofte suspensie van het Professoraat. Quo facto etc. Was geteekend *Anthonius Kan*. In margine stond: *Fiat Citatio ut petitur*. Den 21 Juny 1678.

Wubbena werd hierop door het Hof geschorst als hoogleeraar; de Ged. Staten lieten aan den Senaat over om betrekkelijk die schorsing naar eigen oordeel te handelen. De hoogleeraren besloten daarop om Wubbena's lessen niet op de *Series* aan te kondigen, maar daarvoor een wit vak open te laten.

Hoe die ontzettende zaak is afgeloopen? „Aldus verdaghvaard heeft hij — vervolgt Bekker — voor de volle Rolle, in 't aanschouwen van veel

honderd menschen sich ten eersten ene gantsche weke lang, en dat tweemaal 's daags, vertoonen moeten. Waarop hy by provisie van sijnen dienst gesuspendeerd en onder borgtocht van 3000 gl. buiten banden is gelaten. Ter naawernood twee Advocaten, voor groot geld op hand, bekomende, heeft hij met allerhande listen sich verweerd, tot dat hij stierf, voor 't einde van dat crimineel Proces. Hy hadde noch tot middernacht een ongerechtig stuk verright, en daarop slapende, ontwaakte 's morgens vroeg; syne huisvrow (eerst syn boel) toesprekende, dat sich niet wel bevond, waarop van haar gevraagd, waarin? was hem de spraak ontgaan, en met een het leven. Syne weduwe verkreeg door gunst van Heeren, die haren man noch leevende niet langer helpen konden, syn achterstaande Tractement, van dat hy was gesuspendeerd geweest, maar 't Hof haar reght handhavende, liet het haar reghtelik afhalen, 't selve confisqueerende; gelijk sy mede syn overkostelyk wapen, door de weduwe in de kerk opgehangen, afnemen deden, met verbod om het ooit weder op te hangen".

Dat sterfuur sloeg in den vroegen morgen van 28 Febr. 1681. De Senaat liet der weduwe nog vragen of zij de begravenis ook als een *funus academicum* verlangde. Op het brutale antwoord, „dat sy doen soude, gelijck sy het haer verstonde" heeft hij zich er verder niet mede willen inlaten.

Vriemoet, 488—491, add. 10; Balth. Bekker, *Friesche Godgeleerdheid*, Amst. 1693, 1—40; Baders, 247—249; ons D. I, 390, 391.

Michael Busch. In de plaats van Huber, die van Prof. Hist. et Eloq. tot Juris Prof. benoemd was, werden door Curatoren voorgedragen: Joach. Borgesius, Eloq. et Math. Prof. te Groningen, Sam. Termulius, Eloq. et Hist. Prof. te Steinfort, en Dn. Mich. Busch, Theol. et Eloq. Cand. te Heidelberg. De laatste werd den 22 Julij 1665 benoemd op de voordeelen die Huber ook had genoten. Busch was in 1626 te Zanau, bij Koslin, in Pommeren, geboren. Aan verschillende hoogescholen had hij bijna alle vakken beoefend; zoowel de klassieke en Oostersche talen, wijsbegeerte en wiskunde, als de geschienis, regten en theologie. Kortom, hij was een man van universeele studie. Gedurende zijne academiereis schreef hij zich in Aug. 1651 als Theol. Stud. te Franeker in. Als gouverneur van Georg Wolfgang en Anton Gunther Georg van Schwartzenberg thoe Hohenlansberg was hij van hier naar Duitschland vertrokken, waar zij vele jaren bleven.

In Sept. 1656 zijn deze Schwartzenbergen te Heidelberg ingeschreven.

Dat Busch zich daar ook met hen bevonden heeft, blijkt uit de omstandigheid, dat hij de eerste was, die in 1657 Huber kennis gaf van diens benoeming tot hoogleeraar, welk nieuws hem uit Friesland was overgebriefd.

Busch bleef zijn hoofdverblijf te Heidelberg houden, tot dat men hem op den katheder riep; eene promotie, die hij misschien wel aan Huber had te danken. Den 27 Febr. 1666 deed Busch zijne intrede.

Hij was destijds Juris Cand. Prof. Arnoldus noemde hem in 1680 ergens *I. U. D.* Uit beide gegevens mag men besluiten, dat Busch intusschen in de regten is gepromoveerd. Waarschijnlijker wordt zulks nog als men bedenkt, dat hij den 22 Febr. 1667 mede werd aanbevolen voor den vacanten leerstoel van Cup, en hem, nadat van Glins benoemd was, bij G. R. 22 Maart 1667 op zijn verzoek is toegestaan, om „in facultate juridica publicas disputationes te mogen aenstellen ende in deselve faculteit collegia te mogen holden".

Terwijl hij zich nog in Duitschland bevond, schreef hij een *De natura ac jure bonorum ecclesiasticorum acroama*, dat in 1666, buiten zijn weten, te Franeker van de pers kwam.

Ware het aan Vriemoet of ons gelukt de *Orat. funebris* te kunnen raadplegen, welke door Tob. Andreae over hem is uitgesproken, eene oratie, die volgens het *Register van Acad. dissertatien en oratien* (Leid. 1866), werkelijk in 1681 zou zijn uitgegeven, dan zou van 's mans levensloop en verdiensten een meer volledig tafereel kunnen worden opgehangen [1]).

Uit gedrukte redevoeringen weet men alleen, dat hij na den vrede van Breda den 30 Aug. 1667 het spreekgestoelte heeft beklommen tot het houden der *Orat., qua post belli Anglo-Belgici recitatas causas ac species, pacem è Coelo reducem celciss. foeder. Belgii proceribus gratulatus est.* Fran. 1667; en dat hij in 1672 eene oratie hield, *cum terminatis feriis anniversariis D. D. Professores — lectiones publicas III Kal. Sept. CIↃ IↃ CLXXI redauspicarentur, praesente et in Athenaeo Frisico ingenii cultum capessente Celsiss. et Illustr.* Henrico Casimiro, *Nass. Principe.* Fran. 1672.

Op godsdienstig gebied was hij een geestverwant van Chr. Schotanus en Arnoldus, en anti-Cartesiaan. Een *Lessus in excessum — C. Schotani à S.*, en een *Threnus memoriae — J. M. Steinbergii* kunnen daarvoor ten bewijze strekken, en tevens ter beoordeeling van zijne dichterlijke ga-

---

1) Alb. Schultens berigtte, dat Busch zich zelven in de historische wetenschappen oefende, en tevens: quod Cl. Busschius — arthriticis doloribus praepediretur, quo minus operam suam Academicae juventuti debita cum alacritate et assiduitate impenderet. *Laudatio funebris Campegii Vitringa*, p. 26, 27.

ven. Voor de *Paraphrasis poetica* van Jo. Bouricius, Leov. 1656, treft men ook een lofvers van zijne hand aan.

Steeds coelibatarius gebleven, overleed Busch, na een langdurig en smartelijk lijden, den 13 Julij 1681, 55 jaren oud.

Vriemoet, 492–494; Paquot, II, 394, 395.

Jr. Taco van Glins was reeds in 1665, gelijk wij zagen, voor den regtsgeleerden katheder aanbevolen. Toen Cup overleden was, werd hij den 22 Februarij 1667 wederom voorgedragen, en wel als de derde in volgorde, na Petrus de Greve, Jur. Prof. te Nijmegen, en Mich. Busch, Hist. et Eloq. Prof. te Franeker.

Waar zijne ouders, Abbo van Glins († 1632) en Alida ter Brugge, beide van adelijken huize, de vader een Fries, de moeder van Deventer, woonden, toen Taco den 3 Julij 1619 het levenslicht zag, bleef aan Vriemoet onzeker. Sloten en Dronrijp worden als de plaats zijner geboorte vermeld. Den 30 April 1640 is te Franeker als Jur. Stud. ingeschreven Taco à Glins, *Geldrus*, en den 14 Nov. daarna Taco Glins, *Nobilis Frisius*. In het Album van het *Collegium nationale* der Geldersche, Overijsselsche en Drentsche studenten schreef hij zich eigenhandig in als *Daventriensis*. Zijne eigene inscriptie mag men hier dus alleen vertrouwen, en op grond daarvan aannemen, dat hij te Deventer, waarschijnlijk ten huize zijner grootouders, is geboren. Hij verliet de hoogeschool, zonder te promoveren.

Waarschijnlijk is hij daarna met zijne moeder in hare geboorteplaats Deventer gaan wonen. In 1647 verscheen aldaar ten minste zijn eerste werk, door Struvius en prof. Wieling als een uitstekenden arbeid geprezen, nl: *Tractatus singularis de mora*, waarvan in 1649 te Amsterdam een herdruk het licht zag. Tijdens de uitgave (1664) van zijn *Libellus ad Edictum Philippi II de re nautica de anno* 1579, gevolgd door *Aenmerckingen ende bedenckingen over de Zee-rechten, uyt het Placcaet van Koninck Philips, uytgegeven den lesten Octobris* 1563, Amst. 1665, woonde hij, blijkens de opdragt, te Sloten.

In de voordragt tot hoogleeraar staat ook uitdrukkelijk, dat van Glins was „residerende tot Sloten". Prof. Wieling dwaalde dus in de meening, dat men hem te Franeker van de Illustre school te Deventer beriep; hij is daar nimmer hoogleeraar geweest [1]).

[1]) Zie Huber's *Opera min.* I, 138, in de noot. Van Glins wordt dan ook niet onder de Deventer professoren vermeld door Fransen van Eck en Bosscha, *Het tweede eeuwfeest v. h. Athaen. Illustre te Deventer.* Dev. 1830.

De toezegging van de benoeming te Franeker schijnt hem onder de hand te zijn gegeven, onder voorwaarde, dat hij eerst moest promoveren. Want den 27 Februarij, dus kort na de voordragt, meldde hij zich bij den Senaat ter promotie aan. „Om reden van sijn Ed. qualiteijt, ouderdom ende bewijs van geleertheijt door publijke schriften, als mede desselfs vastgestelde beroep'', besloot men, dat hij vooraf alleen een „geheijm discoers" ten huize van Huber zou houden. Dadelijk werd hiertoe overgegaan. Huber bevond hem „theoreticis studiis egregie excultum et practico judicio eximie subactum", zoodat tenzelfden dage hem de laurea doctoralis door zijn examinator werd uitgereikt [1]).

Den 14 Maart dv. benoemden de Gedep. Staten Huber tot primarius, en van Glins, op ƒ1000 tractement, tot tweeden hoogleeraar in de regtsgeleerde faculteit. Busch erlangde eenige dagen later vergunning om ook juridische collegien te geven en disputen te houden, zoo als wij reeds zagen.

Tot nu toe was ons, na Amama, geen voorbeeld in de academische annalen bekend geworden, dat een benoemd of te benoemen hoogleeraar een colloquium doctum moest ondergaan in zijn vak. Of Huber hem die poets gespeeld heeft, weten wij niet, maar hatelijk was het ontegenzeggelijk, vooral als men bedenkt, dat van Glins wel 17 jaren ouder in leeftijd was dan Huber. Het bevreemde ons dan ook niet te lezen, dat zij in 1669 met elkander overhoop lagen. Huber klaagde namelijk zijn ambtgenoot bij Gedeputeerde Staten aan wegens laster en scheldwoorden, geuit eerst privatim bij verscheidene personen, daarna in 't academiegebouw, eindelijk in eene oratie op de introductie van den R. M. Nadat beide door eene Commissie van Gedeputeerden en Curatoren gehoord waren, werden de eerste feiten ter behandeling naar den Senaat verwezen. Over het laatste verklaarde van Glins er niet aan gedacht te hebben „om sijn collega directelijck of indirectelijck te designeren noch enige offensie te geven". Men oordeelde, dat de klager hiermede „sijn gerequireerde satisfactie" verkregen had, en daarmede was het uit [2]).

't Zal wel waar zijn, dat van Glins zich hevig over Huber heeft uitgelaten; doch het laat zich ook vermoeden, dat de jonge Huber, die door zijn wetenschappelijken voorspoed een overdreven gevoel van eigenwaarde verkreeg, waaruit zich bij hem een verbazende overmoed ontwikkelde, die hem steeds is bijgebleven, jegens zijn ambtgenoot onaangenaam is geweest. Huber stelde op eene zeer gezochte wijze, nog lang na diens dood, van Glins in eene redevoering ten toon, als

1) *Diar.* II, 71.

2) *G. R* 6 *Aug.* 1669.

zoude hij op eene schoolmeesterachtige wijze hebben gedisputeerd [1]).

Lang behoefden zij elkander niet te verdragen, want van Glins overleed reeds den 11 Febr. 1673. Uit schriftelijke aanteekeningen deelt Vriemoet mede, dat onze hoogleeraar gehuwd zou zijn geweest met de zuster van zekeren Kolonel Wijnbergen. Is dit juist, dan is hij tweemaal in den echt getreden, vermits zijne vrouw elders eene zuster genoemd wordt van Balthasar op den Berge, een der Edelen van Salland [2]).

De oratio funebris, door professor Danckelman uitgesproken, is niet in druk verschenen. Mich. Busch maakte bij zijn grafschrift een hoogstvereerend Epicedion.

Vriemoet, 495—498; Paquot, III, 368, 369; G. de Wal, Annot. 234–237, 444; *Stamboek*, II, 81; Zijn grafschrift Blancardi *Paneg.* 90; *Coll. Monum.* 441, 442.

J o h a n n e s A n t h o n i u s T r o n c h i n, van Genève, S.S. Theol. Cand., Nic. Vedelius, S. S. Theol. Cand. en privaat-docent in het Fransch aan de Franeker academie, benevens Guy Fanois, van wien ons niets bekend is, vormden het drietal, waaruit den 23 Maart 1667 de eerste tot buitengewoon hoogleeraar in de Fransche taal gekozen werd, in de plaats van wijlen de la Prix. Tronchin was waarschijnlijk een kleinzoon van den Zwitserschen afgevaardigde van dien naam naar de Dordsche Synode.

Ofschoon ons zulks van elders niet is gebleken, moet hem ook de bevoegdheid zijn verleend om collegien te geven, die tot het gebied van den Prof. Eloq. et Hist. behoorden. Wat Tronchin betreft, lezen wij namelijk op den *Ordo Lect.* 1683/84: Expeditis L. A. Flori Histor. Rom. libris, ex S. Severi Historia lectionum suarum desumet argumentum. Meer niets.

Aan zijn onderwijs in het Fransch herinneren twee werkjes, die hij te Franeker uitgaf: *Electa Gallica*, Fran. 1676, en *Les nouvelles decouvertes, qui se sont faites par les plus grands hommes de notre siècle*, Fran. 1681.

---

[1]) *Opera min.* I, 15, 16. Van der Waeijen wierp Huber eens voor de voeten, dat die in zijne faculteit nooit een collega had gehad, met wien hij op vrienschappelijken voet stond: imo saepe tantum non pugnis et verberibus cum plus quam uno jam dudum et in Senatu et extra eum dimicavit. *De motibus a ICto nuper in Acad. Fris. temere excitatis epistola.* Fran. 1687, p. 10. Huber ontkende dit: Me absolvent qui vivunt Dankelmannus, Noodtius, Schelkenius, nunquam mihi, dum collegae fuerunt, simultatis vel minimae fuisse quicquam. *Ad Epist. Johannis v. d. Waeyen.* Fran. 1687, p. 4.

[2]) Matthaei *Anal.* V, 845.

Ook is er van hem een Latijnsch vers, waarmede Prins Hendrik Casimir in 1671 door hem aan de academie is verwelkomd (geplaatst achter de *Adlocutio* van Blancardus).

In Sept. 1670 trouwde hij met zekere Hendrina Coij. Op hun echtelijk geluk viel niet te roemen. Den 1 Dec. 1683 verklaarde deze vrouw immers voor den Sen. Judicialis, dat haar man, na reeds herhaaldelijk, geholpen door zijn broeder, reiszakken gevuld met hun linnengoed, naar Leeuwarden te hebben gebragt en telkens met ledige handen terug te zijn gekomen, een paar dagen geleden „alles wederom gaartogende", ook beddegoed inpakte. Hierover waren verschrikkelijke huiselijke tooneelen ontstaan, waarbij zij door Tronchin bijna was vermoord geworden. In den laten avond was zij de woning ontvlugt om de tusschenkomst van den R. M. te vragen. Bij hare terugkomst had zij de deur gesloten gevonden; haar man had die niet willen openen, zoodat de buren toegeschoten waren en er een groot straatrumoer was ontstaan. En dit was niet het eerste voorbeeld van dien aard. Kortom, hare klagte, uitvoerig in zeer onkiesche bijzonderheden geboekt, schetst den man als een verregaand liederlijk sujet.

Bijgestaan door haren schoonbroeder, Mr. Abr. Cambier, advocaat voor den Hove van Holland, procedeerde zij dan ook weldra bij den Hove van Friesland tot scheiding van tafel en bed, en, blijkens sententie van 19 Nov. 1684, met een gunstigen uitslag. Zij had bovendien klagten tegen haren man gedaan, die hem aan strafrechtelijke vervolging blootstelden. Hangende het proces tot scheiding heeft zij echter van die vervolging afgezien, „bevindende deselve beschuldiging te sijn sonder fundament ende sonder dat ick deselve can waer maecken". Voor den raadsheer-commissaris verklaarde zij den 4 Nov. 1684, dat die aanklagte door haar „uyt een quaet fundament" op touw zou zijn gezet, en dat haar man was een eerlijk man, ter goeder naam en faam, zijn ambt waardig. Ook gaf zij hem eene onderhandsche verklaring af, waarin de klagte werd herroepen. Deze stukken zijn in 1686 ten verzoeke van Tronchin in de *Acta* opgenomen, zoo het heet, ter zijner rechtvaardiging.

Den 13 of 14 Mei 1688 overleed onze Prof. extraord., na dus 21 jaren zijne betrekking aan de academie bekleed te hebben.

Vriemoet, 499, 500; add. 10; *Acta Sen. Judicialis*, Dec. 1683, 18 Mei 1686.

Johannes Melchior Steinberg. Na het vertrek van Valckenier zocht men voor zijn leerstoel onder de anti-Cartesianen, mannen dus vande rigting van Chr. Schotanus en Arnoldus. Als de zoodanigen ston-

den immers bekend Dr. Fred. Spanheim, de zoon, hoogleeraar te Heidelberg, Dr. David Stuart, Philos. Prof. te Leiden, en Fr. Elgersma, toen predikant te Oudeschoot, het drietal door Curatoren ter electie aanbevolen. De Ged. Staten kozen den eerste, beloofden hem *f* 1600 tractement, en belastten prof. Arnoldus dit beroep overtebrengen, en tevens om Spanheim „met alle bedenckelijke middelen" tot de overkomst te bewegen. Maar te vergeefs [1]).

De volgende voordragt bevatte de namen van Dr. Ant. Perizonius, Dr. J. M. Steinberg en Dr. Reinh. Pauli, hoogleeraren te Deventer, Herborn en Steinfurt. De tweede werd benoemd op *f* 1200, en hij weigerde niet [2]).

Daar wij gelukkiger waren dan Vriemoet, die noch het *Progr. funebre*, door Steindam gesteld, noch Arnoldus' *Orat. fun.* konde raadplegen, kan 's mans levensloop hier meer volledig volgen.

Hij werd den 25 Nov. 1625 geboren te Genève, uit het huwelijk van den hoogleeraar in de regten Joh. Steinberg of Steinbergen en Jvr. Cathar. de Bary. Toen de vader in 1638 een katheder te Groningen beklom, kwam de zoon, ter voltooijing der voorbereidende opleiding, daar eerst nog op de Lat. school, om voorts, nog geen volle 16 jaren oud, den 24 Aug. 1641 als Ling. et Phil. stud. te Groningen te worden ingeschreven.

Sam. Emmius, Franc. F. N. Junius en Joach. Borgesius vormden met hem een vriendenkring; met den laatste, die ook Huber's leermeester werd, bragt hij zijne propaedeutische studien ten einde. In de philosophie studeerde hij onder leiding van Mart. Schoock. Voorts koos hij, afziende van de regten, de theologie tot zijn hoofdvak. Maresius werd hierin zijn leermeester. In de Oostersche talen vond hij een uitstekend hoogleeraar in Jac. Alting. IJverig bestudeerde onze Steinberg ook de werken van Molinaeus, Rivet, Maccovius en Spanheim. Hiermede zal het wel duidelijk genoeg zijn in welken geest hij als theoloog is gevormd.

Ten jare 1649, den 18 Oct., overhandigde Schoock hem, na examen en dispuut, de laurea doctoralis in de philosophie [3]). Omstreeks denzelfden tijd, waarschijnlijk even na zijne promotie, werd voor den philosophischen

---

1) Vgl. *G. R.* 16 *Oct.* 6 *Nov.* 1668, 2 *Febr.* 1669.

2) *R. G.* 24 *Sept*, 22 *Oct.* 1669.

3) Het *Acad. Progr.* van deze promotie vonden wij op de Gron. bibliotheek; tevens *Bona verba in Lauream Magistralem — D. Johannis Melchioris Steinbergii*, *dicta a Joh. Nic. Sellio*, *Cruc. Pal.* Gron. 1649; en nog een ander Carmen *In hon. — D. Jo. Steinbergii — cum magno suo merito laurea Magisterii Groningae XV Kal. IXbreis Anno Salutis CIƆIƆCIL donaretur*. Gron. 1649.

katheder te Genève tusschen drie kandidaten een wedstrijd geopend in het geven van collegien en 't leiden van disputen. De leerling der Groninger academie behaalde de overwinning, zoodat aan Steinberg het hoogleeraarsambt ten deel viel. Weldra trad hij ook te Genève als predikant op. Zijne theologische studien voortzettende, kwam hij inmiddels herwaarts over, om tevens den doctoralen titel in de theologie te behalen. Prof. Maresius was zijn promotor.

Na vijf jaren te Genève werkzaam te zijn geweest, gaf hij gehoor aan de roepstem van Vorst Lodewijk Hendrik van Nassau, om als Theol. Prof. in Herborn optetreden, opdat de academie aldaar, die door den ongunst der tijden in verval was geraakt, door zijn gunstigen naam weder hersteld mogt worden. Steinberg zal dus in 1656 naar Herborn zijn vertrokken. Het tijdperk zijner werkzaamheid aldaar omvatte veertien jaren.

In dien tijd overleed de Vorst Lodewijk Hendrik, „cui vitam restitutam et redivivum Decus debet hoc Athenaeum". Steinberg huldigde hem in een *Panegyr. in obitum Ludov. Henr. Nassovii*, Hannov. 1662. Toen aan Wilhelm Maurits van Nassau in 1664 het rectoraat te Herborn werd opgedragen, viel het prorectoraat aan Steinberg ten deel [1]. Met woord en pen — zegt Arnoldus — onderscheidde onze hoogleeraar zich vooral als een gelukkig bestrijder der Jezuiten. Vruchten zijner studien vindt men in *Notae historicae et Theol. ad decretum Supr. Curiae Parliamenti Galliarum, de infallibilitate Papae Romani*, Herb. 1664; in *Controversiae et assertiones ex universa theologia*, I (*de theologia in genere, Scriptura et de Deo*), Herb. 1667, en *Anatome Papismi, foedditatem et nuditatem ejus renudans et refutans*, Herb. 1668.

Met Sophia Post knoopte hij in 1665 den echtelijken band, waaruit een zoon en twee dochters sproten. Haar vader was Conr. Posthius, Pastor. prim. en Prof. Ling. Hebr. te Herborn.

Steinberg hield zijne intreêrede te Franeker den 17 Maart 1670. Alvorens dit jaar tot zijn eindpaal was genaderd, moest prof. Arnoldus in de academiekerk het met rouwvloers omhangen spreekgestoelte beklimmen om de droeve mare te verkondigen: Quem tunc cum stupore

---

1) Toen verscheen *Wilhelmi Mauritii, Nassov. Principis, Gratiarum actio panegyrica ob honorem fascium Academicorum — susceptorum publice dicta — prorectoris munus suscipiente Joh. Melch. Steinbergio*. Herb. 1665. Gewagende van de verdiensten van diens voorzaten in het stichten van academien en Gymnasien, herdacht de spreker ook onzen Willem Lodewijk, als: Lycei Franekerani conditorem primum et laudatissimum. Onder de talrijke lofverzen achter dit zeldzaam boekske treft men er een aan van J. M. Steinberg, en voorts van Wesselus Commenas, Theod. Meynardi, Joh. Schwartte en Nic. Wils, vier Groningers, die te Herborn studeerden.

audivimus oracula sacra, Angelica prorsus suada fundentem, jam maerore perculsi terrae mandavimus elinguem!

Bij zijne komst te Franeker was Steinberg reeds door eene slepende kwaal aangetast; het Friesche klimaat verergerde haar, zoodat hij reeds den 25 November 1670, juist op zijn 45sten geboortedag, ontsliep [1]). Enkele collegien slechts had hij kunnen geven *de lege Dei;* één dispuut was onder zijn praesidium gehouden.

Arnoldus schetste hem als zijn geestverwant, en getuigde dat Steinberg in zich vereenigde eene naauwkeurige kennis der Oostersche talen; een diep inzigt in Gods Woord; eene zeldzame bekendheid met de kerkgeschiedenis; eene diepe kennis van godgeleerde onderwerpen, en welsprekendheid, gepaard met eene bevattelijke manier van onderwijzen; voorts, dat hij vredelievend was en de fakkel der tweedragt in onze Kerk diep betreurde.

Zijn spoedig overlijden, nadat de vacature van Valckenier al vrij lang onvervuld was gebleven, moest wel eene ramp zijn voor de faculteit.

Nic. Arnoldi *Oratio funebris dicta exequiis J. M. Steinbergii*. Fran. 1671, waarvoor het *Progr. fun.* is herdrukt; Mich. Busch voegde er een *Threnus*, Blancardus zijne *Lacrymae*, en de student Schellinger een *Epicedion* aan toe; Vriemoet, 501–503; Glasius, die alleen uit Vriemoet putte, III, 389–390; Baders, 320; Zijn grafschrift Blancardi *Paneg.* 91; *Coll. Monum.* 427.

Nicolaus Blancardus, een zoon van Steph. Blanckaart, I. U. D., burgemeester te Heusden, en Anna Heemskerk, beide van aanzienlijken geslachte, werd den 11 Dec. 1625 geboren te Leiden, waar zijn grootvader Hendrik Heemskerk burgemeester was. In de goede zorgen voor zijne degelijke opleiding, ook nadat beide ouders hem al vroeg ontvallen waren, zag men zich niet teleurgesteld. Dat hij met vrucht aan Leidens academie de scholen van Boxhorn en Salmasius heeft bezocht, mag men immers afleiden uit de daadzaak, dat de graaf van Benthem hem reeds den 13 Oct. 1645 aan het gymnasium te Steinfurt plaatste, om de

---

1) Zijn dood werd verhaast, zegt Arnoldus, door dat hij zich een ondeugend leugenachtig berigt van den *Holl. Mercurius* erg aantrok, nl., dat hij de pen scherpte tegen het *Systema* van Maresius, en dat M. zulks reeds wist. Arnoldus moest hem beloven om Maresius beter in te lichten. Die hoogleeraar was dan ook zoo vast in het geloof aan de regtzinnigheid van zijn inmiddels overleden leerling, dat hij betuigde een berigt als van den *Mercurius* niet te zullen hebben geloofd, al ware het ook door honderd Cartesianen bevestigd. Of Steinberg, als hij wat langer geleefd had, 't geloof van Maresius niet zou hebben te leur gesteld?

geschiedenis te onderwijzen [1]. Weldra schonk die Vorst hem een groot eerbewijs, door de benoeming tot zijn „Rath". Daar onze Blancardus in dit tijdperk zijns levens Florus (L. B. 1648) en Curtius (L. B. 1649) met aanteekeningen van hem zelven en anderen uitgaf, ligt het voor de hand, dat hij deze historici behandelde. De Munstersche vrede gaf hem aanleiding tot een *Panegyricus Matthenesio et Pavio a stabilito pace Monasterio reducibus sacratus*, L. B. 1648. Tenzelfden jare zocht hij een buitengewonen leerstoel te Deventer, maar J. F. Gronovius, met wien hij over den tekst van Curtius en andere literarische onderwerpen correspondeerde, gaf hem geen hoop, omdat de benoeming van een Extr. Prof. daar eene groote uitzondering zou zijn. Zijn wensch om Steinfurt te verlaten, kwam echter spoedig tot vervulling. Blancardus huwde namelijk den 2 Febr. 1650 Maria Eversdijk, dochter van een burgemeester te Goes, telg van eene aanzienlijke familie. In denzelfden tijd stichtten de Middelburgers hunne Illustre School, aan welke hij, waarschijnlijk door den invloed harer verwanten, een leerstoel in de geschiedenis en in het Grieksch verkreeg.

Den 3 Sept. 1650 trad hij in zijne nieuwe standplaats op. Zes jaren later tot Historieschrijver van Zeeland benoemd, heeft hij dien titel steeds behouden. 't Schijnt wel, dat zijne studien in Hippocrates en andere Grieksche medici hem tot de beoefening der geneeskunde hebben geleid, waarin hij op eene *Disput. de peste* in 1656 te Harderwijk promoveerde.

Met Gronovius corresponderende over codices en tekstkritiek van Arrianus, deed hij in 1658 tevens moeite voor den Deventer leerstoel, die vacant werd door het vertrek van Gronovius naar Leiden [2]. Gronovius beval hem dan ook wel aan, met Graevius, Holterman en anderen, maar aan een Graevius ontging de katheder niet. Blancardus schijnt door zijne tijdgenooten niet tot de geleerden van den eersten rang gerekend te zijn, want hij bleef zestien jaren te Middelburg, dus van

---

1) Gijsb. Voetius, die ook van Heusden afkomstig was, wenschte hem daarmede geluk, mede uit naam van Anna Maria van Schurman, om wier wapen Blancardus gevraagd had. Hij ontving daarbij tevens het best gelijkend portret van Anna. En tibi insignia — schreef Voetius in Oct. 1648 — laurum scil. Addidi ab illâ postulatus et acceptus exemplar effigiei, prout ante annos aliquot ipsa sculpserat. Hoc solum optime nativum ejus vultum refert; reliquae omnes editiones minimé; omnium autem minime illa, quam praefert libellus epistolarum et poëmatum nuperrime apud vos editus.

2) Vriemoet vermeldt, dat Blancardus kaarten van de oude wereld heeft bewerkt. Uit een brief van Voetius, geschreven in Maart 1655, bleek ons, dat Blancardus zich te Middelburg met die cartographie bezig hield, nl.: Tuas cum exemplaribus libelli à te editi accepi et ex voto tuo curavi tradi exemplar. ampliss. viro, cui dedicasti. Quid de poëmatijs illis, eorumque editione et dedicatione sentiam, coram aperiam. De tabula Afriae edenda, institutus tuus perplacet.

het begin tot de opheffing der Illustre School [1]). Daarna vestigde hij zich (1666) als practiserend geneesheer te Heerenveen, op Sickinga-state. Sedert begunstigde de fortuin hem beter. Aan het Stadhouderlijk Hof te Leeuwarden werd hij eerst in consult geroepen; weldra droeg de Prinses-weduwe hem de leiding der studien op van haren zoon Hendrik Casimir. Na een verblijf van negen maanden verliet Blancardus mitsdien Heerenveen, om zich in Friesland's hoofdstad aan de evenvermelde eervolle taak te wijden. Inmiddels kwam prof. Moll in 1669 te overlijden. Wanneer men nu bedenkt, dat de jeugdige Hendrik Casimir eerlang aan de Franeker academie zou studeren, dan kan het ons niet verwonderen, dat wij op de voordragt, in de plaats van Moll, onzen Blancardus [2]) aantreffen, zij het ook als de derde, na den bejaarden Tob. Andreae, van Groningen, en Tanaquillus Faber, van Saumur. Den Den 27 Nov. 1669 werd hij dan ook, op een tractement van ƒ800, benoemd tot »Historiarum Graecarum et linguae Graecae Prof.". Den 17 Maart 1670 hield hij de inaugurele oratie. Bij voortduring met de leiding van dien hoogen leerling belast, was hij ook de aangewezen persoon, die den 12 Mei 1671 diens komst aan de academie plegtig had inteleiden met de *Adlocutio ad Henr. Casimirum*, *Nassav. principem* etc., Fran. 1671.

Buiten den algemeenen lof, door zijn lijkredenaar Regius daaraan gebragt, is ons in bijzonderheden over 't academisch onderwijs van Blancardus gebleken, en wel uit een brief van Voetius, dat hij in 1670 den Evangelist Lucas en Thucydides wilde behandelen. Dubito — schreef Voetius — an videris notas Pricaei Angli in Lucam et in Acta Apostolorum (Joh. Pricaei *Commentarii in varios N. T. Libros*), welke Voetius hem daarom zeer aanbeval. In 1683 werden Herodianus en Arrianus door Blancardus behandeld. Ook gaf hij toen collegien over Grieksche antiquiteiten en over de idiotismen der voornaamste Oratoren naar de Series van Harpocration. Mogen groote critici en philologen hem spoedig overschaduwd hebben, eene eervolle plaats onder onze vaderlandsche geleerden heeft hij zich zeker verworven. Onvermoeid was hij in het opsporen, vergelijken en raadplegen, van codices; wij zagen reeds, hoe hij met J. F. Gronovius in briefwisseling was; met Salmasius, Th.

[1]) Voetius deed vergeefsche pogingen om Blancardus eene promotie te bezorgen, en uitte daaromtreat de merkwaardige verzuchting: Videntur nunc commendationes peti debere à Remonstrantibus aut neutralibus, qui nullo religionis ac pietatis zelo infames sint. Missive aan Blancardus, 2 Sept. 1660.

[2]) De Curatt. noemden hem bij de voordragt Medic. et *Philos Dr.* — novissime apud Middelburgenses Histor., Politices et *Matheseos* per annos sedecim Profess. Van zijne prom. tot Philos. Dr. of L. A. M. gewagen onze bronnen niet; evenmin bleek ons van elders, dat hij te Middelburg Mathesis heeft onderwezen.

Munckerus, Abr. Berkelius en anderen correspondeerde hij niet minder druk over den tekst van Grieksche auteurs. Vruchten van zijn arbeid waren Arrianus *de exped. Alexandri*, Amst. 1668, Arriani *tactica* etc., Amst. 1683, Phil. Cyprii *Chronicun Eccl. Graecae*, en Chr. Angeli *de statu hodiernorum Graecorum Enchiridion, c. vers. Felavii*, Fran. 1679; Val. Harpocrationis *Lexicon X Oratorum. Subj. Ph. Jac. Maussaei notae et diss. crit. de auctore. Acc. H. Valesii notae et animadversiones* etc., L. B. 1683 [1]) en Thom. Magistri *dictionum Atticarum Eclogae*, Fran. 1690. Eene tweede uitgave van Florus *c. integris Salmasii*, *Vineti etc. notis*, bezorgde hij nog in 1690. Aan het *Glossarium* Cyrilli en eene nieuwe uitgave van Thucydides legde hij de hand; voltooid werden ze niet. Aan zijne beoefening der oude geographen, dankt men de bovenvermelde kaarten der oude wereld. Tijdens het eerste eeuwfeest der Franeker academie, hield hij, als Rector, den *Panegyricus pro Jubileo seu festo seculari*, die het licht zag met zeer belangrijke bijlagen, betrekkelijk de geschiedenis der hoogeschool.

Zijn zeer gelukkige echt werd in 1674 door den dood van Maria Eversdijk ontbonden [2]). Van hunne zeven kinderen waren toen nog vijf in leven. Sedert was hij ligchamelijk en zedelijk de man van vroeger niet meer. Onder moeielijke huiselijke zorgen — verhaalt Regius — werd hij wat gedrukt, daarbij begon hij te lijden aan waterzucht, eene kwaal die wel lang onderdrukt werd, maar toch terugkeerde. De laatste tien jaren zijns levens waren voor hem bitter treurig; hij bragt ze op stoel en te bed door, terwijl zijne vermogens meer en meer afnamen of beneveld werden. Aan het waarnemen van zijn ambt viel mitsdien niet meer te denken, zoodat hem in 1693 een Lector werd toegevoegd.

Hoe ondeugend de oude werd kan een arrest van het Friesche Hof getuigen van 10 Dec. 1680, waarin de bekentenis is opgenomen, dat hij bij zijne dienstmeid Magdelena Hanses, van Harlingen, eene dochter verwekt had. Zijn laakbaar gedrag in het vervreemden van manuscripten uit de academische boekerij in 1688 is vroeger al ter sprake gekomen (I, 407). Sprekende van 's mans „infortunia casusque adversi" na den

---

1) Waarom de Harpocration van Jac. Gronovius (L. B. 1696) beter is, dan die van Blancardus, daarover leze men W. D. Fuhrmann, *Handbuch der Classischen Literatur*, II, 1e 105, 106.

2) In 1675 schreef hij aan Th. Munckerus over haar als eene gade »cui parem haec aetas non tulit."
Uit de nalatenschap van Dr. G. Mnnnicks van Cleeff zijn den 4 Nov. 1862 o. a. te Utrecht verkocht een fraai portret van Blancardus, levensgroot, op doek geschilderd, en een ander portret van hem en een zijner vrouw, pendanten, geschilderd door W. Eversdijck, op paneel.

dood zijner veelgeprezene vrouw, heeft prof. Regius welligt nog meer feiten voor oogen gehad, die hij liefst bedekte. Zoo vonden wij nog gewaagd van eene „comparitie contra Prof. Blancardus" in 1677, waartoe de R. M. Arnoldus en prof. Busch door Ged. Staten naar Leeuwarden waren opgeroepen.

In 78jarigen ouderdom bezweek de afgeleefde grijsaard den 15 Mei 1703. Drie kinderen overleefden hem, nl. Stephanus Blancardus, de beroemde Amsterdamsche medicus, en twee dochters, van welke ten laatste de jongste, Anna Maria, in 1744 ongehuwd overleed, 81 jaren oud.

Joh. Regii *Orat. funebris habita in exequiis viri Nobilis et Celeberrimi Nic. Blancardi* (met het *Progr. fun.* door Latané) Fran. 1703; Burman, *Syll. Epist.* II, 366–391; Vriemoet 504—511; L. C. Valckenaer, *Progr. fun. Annae Mariae Blancaart*, Fran. 1744; Baders, 334, R. Neuhusii *Thaliae Alcmarianae noviss.* L III, Amst. 1678, 178; Brieven van Voetius aan Blancardus en andere stukken hem betreffende, op de Prov. bibliotheek van Friesland.

P h i l i p p u s M a t t h a e u s, J u n i o r. Toen het onverwacht overlijden van Frencelius eene vacature in de medische faculteit had doen ontstaan, vormden de Curatoren dit drietal: Tob. Andreae, Med. Prof. te Duisburg, Phil, Matthaeus, Prof. Med. Extr. te Utrecht, en Dr. Const. Rumphius [1]). Ged. Staten vestigden hunne keuze op den eerste. Uit eene ongenoemde bron kwamen echter bij den Senaat ongunstige berigten over hem in. Van welken aard die waren, vonden wij niet. Inlichtingen werden gevraagd bij den stedelijken magistraat en den Senaat der school te Duisburg. Of die gegeven zijn, is evenmin geboekt; daarentegen wel, dat Andreae zich schriftelijk en in persoon heeft verdedigd bij Curatoren en Gedeputeerden. Tevens blijkt het, dat hij met prof. Ger. Feltman, die in 1667 van Duisburg naar Groningen vertrok, in een proces was gewikkeld ter zake van „Injurie", waarvan het einde nog niet te bepalen was. De bedoelde ongunstige berigten zullen hun oorsprong vermoedelijk daarin wel gevonden hebben. Met het oog op dat proces, werden de Ged. Staten te rade den beroepsbrief niet te verzenden en een anderen hoogleeraar te kiezen. Zóó werd dan Phil. Mathaeus Jun., op eene jaarwedde van *f* 1000, tot hoogleeraar in de genees- en ontleedkunde benoemd [2]).

---

[1]) Was Rumphius niet Hoflijfarts te Leeuwarden? Matthaeus Sr. practiseerde althans in 1672 over de dochter van Prinses Albertina »cum expertissimo Rumphio". Roëll, *Orat. fun.*, p. 34.

[2]) *G. R.* 24 *Sept.*, 22 *Oct.* 1669; 19 *Febr.*, 1 *April* 1670. *Acta Sen.* 8 *Nov.* 1669. *Diar.* II, 115.

Deze Matthaeus was een zoon van den beroemden Utrechtschen hoogleeraar Anth. Matthaeus II, en Anna Pontanus. Den 16 Maart 1641 in de hoofdstad van het Sticht geboren, aan de Hieronymusschool opgeleid, in Aug. 1655 (dus 14 jaren oud) aldaar student geworden, kwam hij, na den vroegen dood zijns vaders, in 1659 te Franeker studeren, onder de leiding van zijn oom en naamgenoot. Twee disputen heeft hij hier gehouden, een *de renum et vesicae calculo*; een ander *de capitis vulneribus*.

In 1662 promoveerde Matthaeus te Utrecht; in 1663 werd hij er aangesteld tot stadsgeneesheer; tegen 't einde van het volgende jaar vergunde men hem om privatim de medische wetenschappen te onderwijzen en disputen te leiden; hierop volgden den 2 Dec. 1667 zijne benoeming tot Lector, in 1669 die tot buitengewoon hoogleeraar in de geneeskunde. Met eene *Orat. de dignitate et honore Medicorum* aanvaardde hij dien leerstoel te Utrecht, den 16 Febr. [1])

Den 1 Febr. 1670 te Franeker benoemd en den 17 Nov. dv. eerst zijne intrede doende, kan hij trouwens zijne lessen wel vroeger hebben geopend. Gedurende zijne twintigjarige werkzaamheid aan Friesland's hoogeschool, verwierf hij den naam van een geleerd geneesheer en uitstekend anatoom [2]). Bovendien was hij, volgens Regius, een beoefenaar van de geschiedenis, die een katheder in dat vak eere zou hebben aangedaan. Uitgezonderd disputen onder zijne voorzitting gehouden, gaf hij niets in het licht. Anatomische sectien heeft hij natuurlijk gedaan, privatim en publiek. De moeijelijkheid om cadavers te bekomen schijnt haar getal zeer beperkt te hebben. Prof. Regius gewaagt slechts van ééne, in 1673. Matthaeus zelf gaf ten jare 1677 daaromtrent aan de Ged. Staten te kennen: „hoedat hij ten meesten dienste van de alhier studerende jeucht heeft nodigh geacht somwijlen bij bequame tijts gelegentheit aen te stellen demonstrationes Anatomicas in Theatro Anatomico alhier, gelijck hij supplt. reedts voor enigen tijt daervan een aenvangh gemaeckt heeft, doch dewijle sulcx niet can geschieden sonder grote oncosten, alsoo die Subjecta van Leeuwarden tot Franequer door

[1]) Op het gezag van de *Series Profess. Ultraj.* van Drakenborgh, vermeldt Vriemoet den 24 Jan. 1670 als den dag zijner benoeming tot Extr. Prof. te Utrecht. De *Series* van Heringa heeft dien datum behouden. Hij kan echter niet juist zijn, want de Franeker Curatt. qualificeerden Matthaeus bij hunne voordragt op 24 Sept. 1669 reeds als Prof. Extr. te U. Regius zegt ook, dat hij in 1669 als zoodanig te U. is aangesteld. Terwijl hij 1 Febr. 1670 te Franeker benoemd was, kon hij immers den 16 Febr. dv. te Utrecht geene inaug. oratie houden.

[2]) Attamen in hac Medicinae parte, utpote praecipua illa Sparta, quam exornare debebat, ita excelluit, ut se hoc tempore superiorem non habuerit, uti doctissimi quidam Medici, eo olim Praeceptore usi, certam mihi fecerunt fidem. Regius, *Orat. fun.* 33, 34. Partium capitis morbos & symptomata exponet. *Ordo Lect.* 1683/1684.

de dienaers van de Justitie moeten werden getransporteert, dat oock de ministri in de administratie assisterende voor haren arbeid moeten werden gesoulageert, ende noch vele andere expensen moeten worden gedaen bij t'oprechten van de Sceleta, dat daer ende boven de supplnt. tot noch toe de instrumenta Anatomica tot zijn costen heeft moeten hoeden". Op deze gronden verzocht hij eene vaste som tot dekking der kosten, gelijk Frencelius ook had genoten. Voor „sijne diensten en expensen van ijder subject van Anatomie" legde men hem dan ook ƒ 150 toe, en eene gelijke som voor de demonstratie in 1674 gedaan [1]).

Regius herhaalt ook de oude grief, dat wetenschappelijk gevormde artsen in de dagen van Matthaeus door het groote publiek nog weinig werden gewaardeerd. Sed ita vult mundus decipi — zoo eindigde hij — qua de causa mirum videri non debet, quod multi carnifices, Justitiae ministros, obominentur ac odio habeant, hos vero suos impios et saevos carnifices venerentur et alant.

Onze hoogleeraar overleed ongehuwd, den 6 October 1690. Eene groote gegraveerde penning is ter gedachtenis van zijn dood vervaardigd. Zij is door den heer K. Kaan aan het Friesch Gen. geschonken.

Joh. Regii *Orat. funebris in obitum Phil. Matthaei Junioris*, Fran. 1690, waarvan het *Progr. funebre* door prof. Rhenferd voorafgaat; Vriemoet, 512—515; Banga, II, 600.

S y l v e s t e r J a c o b u s D a n c k e l m a n. De buitengewone leerstoel in de regten werd na den dood van Banck ter bezuiniging onvervuld gelaten, te eer, omdat men in den hoogleeraar, die de geschiedenis en welsprekendheid onderwees, een uitstekenden regtsgeleerde bezat, aan wien de magtiging tot het geven van juridische collegien in 1662 hoogst welkom was. Toen Huber drie jaren later tot hoogleeraar in de regten benoemd was, schijnt de aanstelling van een extraordinarius niet in overweging gekomen te zijn. Te gelijk met de benoeming van à Glins, den opvolger van Cup, werd aan den hoogleeraar in de geschiedenis M. Busch verlof verleend tot het geven van openbaar onderwijs in de regten. Het zij dat dit niet beviel, of dat Busch zich terugtrok, genoeg, den 1 Febr. 1670 besloten Ged. Staten eensklaps om een derden en nog wel een gewoon hoogleeraar in de regtsgeleerde faculteit te benoemen, „alsoo 's Landts Academie tot Franeker voor desen grotelijcx is gefrequenteert geweest van studenten in de rechten, ende altoos aldaer drie professores juris sijn geweest." De professoren Schonaeus

1) *G. R.* 6 *Febr.* 1677.

van Harderwijk, Danckelman van Heidelberg, en Tesmarus van Steinfurt, werden den 11 Junij dv. genomineerd. De tweede, Sylvester Jacobus Danckelman, werd den 1 Sept. de man der keuze, op f 1000 tractement. Na tot het volgende voorjaar geaarzeld te hebben met het nemen van een besluit, nam hij de benoeming aan; eerst den 2 Nov. 1671 hield hij de Inaug. oratie.

Sylvester Danckelman, Raad van den Keurvorst van Brandenburg en van den Prins van Oranje, Landregter of Drost te Lingen, en Beatrix Derenthal waren zijne ouders; het jaar 1640 was dat zijner geboorte te Lingen. Met zijne broeders Johann, oud 17, en Thomas Ernst, oud 16 jaren, kwam onze Sylvester Jacobus den 1 Febr. 1654, als dertienjarige jongen, aan de Groninger academie, waar Fr. F. N. Junius en weldra ook Gerh. Coccejus, de regten onderwezen. Na een tweejarig verblijf vertrokken zij in 1655 naar Utrecht, met voorbijgang van Leiden, vermits daar eene besmettelijke ziekte woedde [1]).

Vervolgens vindt men onzen Sylvester den 24 Nov. 1657 te Heidelberg ingeschreven. Later bezocht hij de hoogeschool te Bourges, om op de terugreis naar zijne vaderstad nog eene wijle in Frankrijks hoofdstad zich optehouden, ter grondige beoefening van het Fransch. In 1661 schijnt hij als I. U. D. huiswaarts gekeerd en al spoedig daarna benoemd te zijn tot leeraar in de regten aan het academisch Gymnasium te Steinfurt. Deze betrekking verwisselde hij met het professoraat te Heidelberg, naar gissing in 1665, het sterfjaar van prof. Chuno.

't Bleek ons niet welk deel der regtswetenschap hij te Franeker moest onderwijzen. Den 9 Julij 1673 gaven Ged. Staten hem op aanzoek van prinses Albertina reeds verlof om den jeugdigen Stadhouder te volgen naar 't Heerenveen, „alwaer de militie althans geposteert leght" — ten einde aldaar H. D. „met nodige institutie in studiis te subministreren". Het verlof is den 2 October dv. nog voor eenigen tijd verlengd [2]). Spoedig daarna bestemde de groote Keurvorst hem tot assessor in het rijkskamergerigt te Spiers. Alvorens de benoeming echter solemneel kon geschieden, was Danckelman gehouden „volgens des rijcxordonnantien sich aldaer te praesenteren omme de gewonelijcke praestanda aff te leggen", waartoe den 24 April 1674 weder verlof moest worden ver-

---

[1]) Vriemoet zegt, dat zij te Groningen prof. Steinberg, te Utrecht Anth. Mathaeus hoorden. Dit is onjuist. Steinberg was in Oct. 1653, Matthaeus in Dec. 1654 overleden. Ook vinden wij hun broeder Eberhard, die volgens Vriemoet ook met hen te Groningen zou zijn gekomen, aldaar niet ingeschreven. Hij schijnt zich te Utrecht bij hen gevoegd te hebben. Dáár is hij althans gelijktijdig met hen ingeschreven.

[2]) Bij G. R. 5 Junij 1675 is hem voor zijne diensten aan den Stadhouder te velde de som van f 500 toegelegd.

leend voor zes weken. Dewijl Huber het geheele jaar door, en Danckelman eerst in het begin van 1675 weder als promotor voorkomt, mag men aannemen, dat het buitenlandsch verlof van den laatste verlengd is. Den 16 Junij 1675 nam hij afscheid van onze academie. In aanmerking genomen, dat deze hoogleeraar den 2 Nov. 1671 zijne intrede heeft gedaan, en sedert Julij 1673 bijna aanhoudend met verlof van Franeker afwezig was tot zijn vertrek in 1675, kan zijn onderwijs weinig invloed op de vorming der regtsgeleerde jeugd aldaar hebben gehad. Te meer valt dit te betreuren, daar hij een man was van uitstekende talenten. Charles Ancillon, een staatsman, die in Pruissen de belangen der Refugiés zeer behartigde, ook door zijne geschriften over de herroeping van het Edict van Nantes, schetste onzen Danckelman „comme homme public" in een uitvoerigen brief, vijf dagen na diens dood uit Berlijn naar Holland geschreven en terstond te Amsterdam gedrukt en herdrukt, als *Le portrait ébauché* van den verdienstelijken geleerde, regter en staatsman. Uit deze bron, in ons bezit, maar aan Vriemoet onbekend gebleven en misschien zeer zeldzaam, blijkt, dat Danckelman assessor in het rijkskamergerigt is gebleven tot aan de verwoesting van Spiers door de Franschen in 1689 [1]). Vriemoet deelde uit eene andere bron reeds mede, dat die hooge regterlijke betrekking door hem met eere werd vervuld, zóó zelfs, dat de voorzittende Keurvorst en Bisschop van Trier daarvan meermalen de meest loffelijke verklaringen had afgegeven [2]).

Ten jare 1690 vertegenwoordigde Sylvester, met zijn jongeren broeder, den geheimraad Nicolaas Bartholomeus Michael Danckelman, den Keurvorst van Brandenburg bij de krooning van Keizer Jozef I, te Augsburg. Non seulement il a rempli — schreef Ancillon — les fonctions de son Emploi à la satisfaction de son grand Maistre, mais même il s'est aquis l'estime et l'affection de Sa Majesté Imperiale et de sa Cour, et en a rapporté plusieurs témoignages trés-glorieux. Ce degré qui a élevé sa personne a fait connoître son merite, et a porté sa reputation plus

---

1) Il l'a exercé avec honneur jusqu' à la destruction de la Ville et la dispersion triste et funeste des Membres de cette célebre Compagnie.

2) Ancillon schreef: il me suffit pour vous en donner une idée generale de vous dire, que c'estoit un Juge sçavant et modeste, penetrant et solide, facile et intégre, ennemi du desordre et de la confusion, de la precipitation et des lenteurs affectées, des détours infinis de la chicane, et des subtilitez captieuses des plaideurs, des calomnies outrées et des railleries piquantes et satyriques qui aigrissent les parties, et qui les animent souvent plus les unes contre les autres, que la matière même du procés. C'étoit un Juge qu'on n'émouvoit pas par des images affectées de misere, et qu'on n'eblouissoit pas par des raisons specieuses, qui étoit à l'épreuve des sollicitations et des recommandations, que la faveur ny l'avarice, la crainte ni l'esperance, les parens ni les amis, ni aucune antre chose n'étoit capable d'ébranler.

loin qu' elle n'etoit allée jusqu' alors; les Envoyez de tous les Princes de l'Empire, qui se trouverent dans la même occasion, ayans été témoins de sa conduite, publierent en suite par tout sa suffisance et ses eminentes vertus.

In ruime mate ondervond Danckelman dan ook na deze zending, hoe zijn Vorst hem op prijs stelde. Hooren wij weder Ancillon: L'importante affaire qui avoit esté l'occasion de son Envoy étant finie, il revint glorieux en cette Cour, rendre compte de sa Negotiation, Son Altesse Electorale le combla de caresses et d'honneur, le fit Chef de sa Chambre Souveraine de Justice, et de son grand Consistoire, et luy donna place dans son Conseil Privé, il ne devoit pas, comme vous voyez, cet avancement aux erreurs du sort, ses Emplois nouveaux n'étoient point de ces biens, que jette la fortune, mais ils étoient à proprement parler de ces prix que donne la vertu.

Le voilà donc Ministre, premier Magistrat, et comme Evêque de l'Eglise, ou plûtôt suffragant de Son Altesse Electorale, qui est l'Archevêque universel de ses Etats; Voilà les affaires civiles, politiques et ecclesiastiques commises à sa conduite; Jamais elles ne furent plus heureusement réünies l'autorité d'un mesme chef.

De zeven gebroeders Danckelman — om van andere leden van dit vermaard geslacht maar niet te spreken — klommen alle tot de hoogste staatsambten op, zooals Vriemoet meer in bijzonderheden opgeeft en Ancillon niet onvermeld liet. Keizer Leopold verhief hen tot den adelstand. Onze voormalige hoogleeraar, nu Sylvester Jakob Freiherr von Danckelman, bleef ongehuwd. Na tot herstelling van eene beroerte de badplaats Ems en daarna eene zuster te Lingen bezocht te hebben, overleed hij te Berlijn den 5 Augustus 1695.

Le portrait ébauché de S. Exc. Mr. Sylvestre Jaques de Dankelman, Ministre d'Etat, et Président de la Chambre de Justice, ci-devant Ambassadeur et Plénipotentiaire de S. A. E. à Augsbourg au Couronnement du Roi des Romains, décédé à Berlin le Lundi 5 *Août* 1695. *Ou lettre ecrite en Hollande sur sa vie et sur sa mort. A Amsterdam, chez Jean Garrel*[1]), *Marchand Libraire dans la Kalverstraat*, 1695 (Ed. 2e, 32 pag.); Vriemoet, 516—523, Add. 10, 11; J. de Wal, 128.

Hermannus Witsius. Eerst den 27 Mei 1671 hebben de Curatoren voor wijlen Steinberg aanbevolen Regn. Vogelsangh, hoogleeraar

---

1) Het blijkt niet aan wien de onderteekenaar Ancillon den brief adresseerde, en hoe Garrel dien in handen kreeg. Garrel droeg hem op aan Fred. Charles de Dankelman, le Fils, en liet daarbij genoeg merken, dat hij met de familie bekend was. Misschien was Garrel een refugié, met Ancillon in relatie staande, en alzoo ook de geadresseerde.

en predikant te 's Hertogenbosch; Dr. Ant. Hulsius, Regent van het Staten-Collegie te Leiden, en Dr. Tilemann, genaamd Schenck, prediker aan het Hof van Brunswijk-Lunenburg, te Lüchau [1]). Uit dit drietal werd 1 Julij dv. Hulsius benoemd, op ƒ1200 tractement; den 18 Aug. verhoogde men de aangeboden som met ƒ200, »mits dat hij dan neffens de Theologie mede sal bevlijtigen het lesen over de Joodsche controversien". Ofschoon hem ook nog op de immuniteiten en »de goede coop van alle levensmiddelen tot Franeker" was gewezen, het baatte niet.

Den 12 Nov. daarna kwam Schotanus te overlijden, zoodat Arnoldus alleen in de faculteit overbleef.

Niet beter slaagden Gedep. Staten met Vogelsangh, wiens benoeming den 9 Januarij 1672 plaats vond. Inmiddels was ook de tweede Munstersche oorlog uitgebroken, eene omstandigheid, die mede aan de spoedige vervulling der vacature in den weg stond. Nadat vervolgens J. L. Fabricius, van Heidelberg, zonder gunstigen uitslag, was gepolst, werd eindelijk den 7 Januarij 1675 uit eene nieuwe voordragt (Dr. P. van Maastricht, prof. te Duisburg, Herm. Witsius, pred. te Leeuwarden, en Tilemann) Witsius gekozen, op ƒ1200. Deze nam den leerstoel aan, en tevens zijne beroeping tot predikant in onze academiestad.

Prof. Arnoldus bevorderde zijn aanstaanden ambtgenoot weldra (22 Maart) tot Theol. Doctor. Drie weken daarna (15 April) aanvaardde Witsius het professoraat met eene *Oratio exhibens speciem veri ac sinceri Theologi.*

Voor de theologische faculteit, die nu reeds vier jaren lang door één, en nog wel een bejaard, hoogleeraar was bezet geweest, en, naar de S. R. 30 Maart 1672 voortaan maar twee leden zou tellen, was de keuze gelukkig te noemen.

Witsius, den 12 Febr. 1636 te Enkhuizen geboren, was aan brave ouders eene vrome opvoeding, aan de triviale school en een wetenschappelijken oom, eene veelzijdige en degelijke opleiding verschuldigd [2]). In 1651 kwam hij reeds te Utrecht ter hoogeschool, waar in de wijsbegeerte

---

[1]) Ph.J.Tilemann had te Rinteln, Groningen, Franeker en Leiden gestudeerd, vele andere buitenlandsche academien bezocht, en teruggekeerd ten jare 1667 den doctorstitel in de theologie te Franeker verworven. In hetzelfde jaar begon hij zijne loopbaan als Fransch pred. te Bremen. In 1676 werd hij hoogleeraar te Hamm, in 1685 te Marburg. Zie Joh. Tilemannii, dicti Schenck, *Vitae Profess. Theologiae, qui in Acad. Marburgensi docuerunt*, Marb. 1727, p. 260—266.

[2]) Voor eene geschiedenis van het gymnasiaal onderwijs is belangrijk de uitvoerige opgave van de studien van Witsius, alvorens hij op 15-jarigen leeftijd aan de academie kwam, in Marckii *Or. fun.* 14, 15.

Paulus Voet, in de Oostersche talen Joh. Leusden, in de theologie Gijsb. Voet, Hoornbeek en Essenius zijne leermeesters werden. Na ten jare 1654 onder Leusden eene Hebreeuwsche verhandeling te hebben gehouden „over den Messias der Joden en Christenen", ging hij Maresius hooren. Den 20 Nov. v. d. j. mitsdien te Groningen ingeschreven, bleef hij er ongeveer een jaar, om zich onder dien hoogleeraar bijzonder te bekwamen in de Fransche homiletiek. Te Utrecht was hij althans in Oct. 1655 terug, blijkens in die maand door hem, onder Leusden, verdedigde *Theses de S. S. Trinitate ex Judaeis contra Judaeos probanda.* Eene uitmuntende ascetische vorming dankte hij aan den predikant van den Bogaert, van wiens invloed op Ulr. Huber wij reeds gewaagden. Ware het niet, dat te Leiden eene epidemie had geheerscht, dan zou hij Coccejus ook hebben gehoord.

In Mei 1656 legde Witsius het proponentsexamen af voor de classis van Enkhuizen. Na meermalen zijne gaven als Waalsch prediker te hebben laten hooren, zoowel te Utrecht als te Amsterdam, werd hij tot Nederduitsch predikant te Westwoud c. a. beroepen, waar zijne intrede plaats had op 8 Julij 1657. Hier begaf hij zich in den echt met Aletta van Borchoorn, eene Utrechtsche. *Judaeus christianisans circa principia fidei et S. S. Trinitatem*, Ultraj. 1660, is de titel van zijn eerste destijds verschenen geschrift. In Oct. 1661 vertrok hij naar Wormer, waar hij eene gelukkige proeve gaf van zijn, ook reeds te Westwoud gebleken, talent als catecheet, in de *Practijk des Christendoms ofte eenvoudige verklaaringe van de voornaamste gronden der Godsaligheid*, *voorgestelt in vragen en antwoorden*, *mitsgaders geestelijke printen van enen onwedergebooren op sijn beste en een wedergeboren op sijn slegtste*, Utr. 1665, welk werkje, dat ten minste vijf uitgaven beleefde, ook eenige mystische versjes bevat, zonder verdienste [1].

Voor Sluis bedankende, nam hij in 1666 het beroep naar Goes aan, welke standplaats door hem in April 1668 noode met Leeuwarden werd verwisseld. Met grooten bijval verkondigde deze leeraar in Friesland's hoofdstad het Evangelie; meermalen nam hij ook predikbeurten in het Fransch waar; Prins Hendrik Casimir en Prinses Amelia ontvingen tot aan hunne belijdenis van hem onderwijs in de Christelijke waarheden. Van der Waeijen en Witsius sloegen weldra de handen in een ter bestrijding van de Labadisten in eene *Ernstige betuiginge aan de afdwalende kinderen der kerke*, *tot wederlegginge van de gronden van J. de Labadie en de syne*, Amst. 1670. Bekend is de *Twist des Heeren met sijn Wijngaert*, Leeuw.

---

[1] In de *Stigtelijke bedenkingen of gezangen* van Klaas Jacobz. Witz, den vader, komt ook een lierzang van Hermannus voor over den bedroefden staat van het Vaderland in 1665.

1669, waarvan wij zes uitgaven vonden vermeld. In dit werkje, dat moest strekken tot bevordering van een praktisch Christendom, betoogt de schrijver hoe de zonde meer en meer toenam, en God even weinig tevreden konde zijn over de leeken, als over hunne herders. Werden de gebreken van overheden, professoren en predikanten, door hem vrijmoedig ontmanteld, tevens liet hij zijn afkeer van de Cartesiaansche philosophie, van Remonstranten, Mennonieten en Socinianen, onverholen blijken. Van daar vooral dat hij in P. Allinga, pred. te Wijdenes, een Coccejaan en Cartesiaan, een heftig bestrijder vond [1]). Witsius was, zoo als nader zal blijken, een schriftuurlijk theoloog, noch Voetiaan noch Coccejaan. Tot geene partij willende behooren, vroeg hij op zijn gebied niet wie dit of dat gevoelen omhelsd had, maar of het waar was; het allerminst wilde hij aan de philosophie eene plaats gunnen bij de verklaring der H. Schriften. Zijne *Afscheydt-predikatie, gedaan tot Leeuwarden, op den 7 Martii 1675. Als hy de predikdienst en Professie der H. Theologie soud aanvangen tot Franeker*, Leeuw. 1675, had tot tekst I Cor. XV, 58. Zij beslaat 107 blz. in 12º.

Van Marck, die hem in de dagen van zijn optreden te Franeker reeds gekend heeft, herinnerde zich altoos nog hoe sierlijk en ernstig, hoe godvruchtig, degelijk en doelmatig, Witsius predikte, zijne hoorders daarbij wakker schudde en een nieuw leven in hen deed ontwaken [2]). En de katheder — zeide hij — gloeide van zijn heilig vuur; uit de verschillende en meest verspreide hoeken van Europa stroomde de gewijde jongelingschap in grooten getale toe, om degelijke en vrome wijsheid op te doen; opgebouwd in kunde en godsvrucht keerde zij naar den huiselijken haard terug.

Zijne disputatien [3]) ademden een verzoenenden geest; zijne *De Oeconomia foederum Dei cum hominibus libri IV*, Leov. 1677, meermalen herdrukt, in onze en de Engelsche taal overgezet, getuigen van grondige geleerdheid, bovenal van eene zelfstandige en onpartijdige studie.

Vereenigde hij zich in beginsel met de foederaal-theologie, bij hooge waardering der werken van Coccejus, verwierp hij toch vele van diens hypothesen. Wars van strenge dogmatiek en scholastieke langdradigheid, trachtte hij het woord Gods eenvoudig uit en door de Schrift te

---

[1]) De twistschriften tusschen Allinga en Witsius bevinden zich op de stedelijke bibliotheek te Leeuwarden. De Catalogus vermeldt hunne titels op blz. 10. Vgl. IJpeij en Dermout, II, 537. Op lateren leeftijd heeft hij Descartes beter gewaardeerd. Zie Heringa, 79, 80.

[2]) Het Friesch Gen. bezit een lijvigen bundel van eigenhandig door Witsius geschreven preken.

[3]) Van deze ontmoeten wij in de Coll. E. *Thesium Theol. de Spiritu adoptionis, pars prior et altera*, resp. A. Ruis et P. Vomelio Fran. 1675.

verklaren. In zoover verschilde zijne methode van die van Voetius. Niettemin erkenden de tijdgenooten hem voor een regtzinnig theoloog [1]). Hij beschouwde het als zijne roeping om der academiejeugd de Evangelische waarheid zuiver, duidelijk, naauwkeurig, bescheiden, doch ernstig te leeren kennen, ten einde haar voor eenen echt christelijken levenswandel te vormen.

Niet ten onregte zag Groningen ten jare 1679 in hem een waardig opvolger van den zachtmoedigen Jac. Alting. Sloeg hij dit aanbod al af, reeds in 't volgende jaar had men zijn vertrek naar Utrecht te betreuren. Daar aanvaardde hij een theologischen leerstoel den 29 April 1680 met eene *Oratio de praestantia veritatis Evangelicae.* Vier dagen te voren had hij zijne intrede als predikant aldaar gedaan.

Achttien jaren lang onderwees hij hier in dezelfde richting, gelijk blijkt uit eene menigte geschriften, die hij uit zijn rijken schat van kennis en ervaring ook aan den nazaat heeft geschonken, te weten: *Exercitationes sacrae in Symbolum quod Apostolorum dicitur*, *et in Orationem Dominicam*, Fran. 1681; *Aegyptiaca et Δεκάφυλον*, *sive de Aegyptiorum sacrorum cum Hebraicis collatione libri tres*, etc. 1683. Dit werk is hoofdzakelijk gerigt tegen Marsham en Spencer, die den oorsprong van den Hebreeuwschen godsdienstvorm bij de Egyptenaren meenden te vinden. Zonder ze allen te willen noemen, wijzen wij nog op zijne *Miscellanea Sacra*, 2 tom. Ultraj. 1692, 1700; *Exercitationum Academicarum*, *maxime ex parte historico-critico-theologicarum duodecas*, Utraj. 1694. Het *Schediasma theologiae practicae*, zijnen leerlingen te Utrecht in de pen gegeven, werd eerst in 1729 te Groningen, en vertaald onder den titel *Practicale Godgeleerdheid*, in 1731 te Delft uitgegeven.

Steeds was hij getrouw aan het symbolum: *In necessariis unitas*, *in non necessariis libertas*, *in omnibus prudentia et charitas.* Deze veel beteekenende en echt christelijke stelling, zegt prof. Visscher, bragt hem in vriendschap met Ev. van Weede van Dijkveld, Voorzitter der Staten van Utrecht, door wien hij weder de achting van Caspar Fagel verwierf en voorts bij Willem III werd aanbevolen, met dit gevolg, dat hem de eer gewerd het gezantschap te vergezellen, dat in 1685 Jacobus II bij diens troonsbeklimming namens de regeering onzer Republiek te Londen ging begroeten [2]).

1) *Unum habemus magistrum et doctorem infallibilem*, *Christum*, ziedaar zijn stelregel, welke, wat de menschen betreft, gepaard ging met de overtuiging: *unius semper sententiam sequi*, *non id curiae sed factionis est.* Heringa, 74.

2) Prof. Visscher meent dat de keuze viel op W., als een man van veel scherpzinnigheid en overleg, om Dijkveld behulpzaam te zijn in de uitvoering van den heimelijken last, om ten voordeele van Willem III eene protestantsche partij te vormen

Hoe hoog des hoogleeraars irenische rigting [1]) gewaardeerd werd, daarvan gaven de Curatoren van Leiden, aan wier verlangen zich de bijzondere wensch van Willem III paarde, het bewijs, door Witsius aan Neerlands oudste en beroemdste hoogeschool te verbinden. Onwelkom was hem deze benoeming niet; bij het klimmen zijner jaren wilde hij immers gaarne ontslagen zijn van de beslommeringen, die het predikambt medebragt. Den 16 Oct. 1698 hield hij bij zijn optreden te Leiden de *Oratio : Theologus modestus delineatus*, L. B. 1698. In 't volgend jaar liet hij zich ook de benoeming tot Regent van het Staten-Collegie welgevallen. Na nog tien jaren zich met eere op zijn derden katheder te hebben staande gehouden [2]), gevoelde Witsius dat hij oud was geworden en jeugdiger krachten de zijne behoorden te vervangen. Daarom legde hij in eene vergadering van Burgemeesteren en Curatoren ten jare 1707 zijne betrekkingen neder. Eene lange rust heeft hij niet mogen genieten, want den 22 Oct. 1708 werd hij tot hoogeren werkkring opgeroepen. Zijne wederhelft was reeds in 1684 aan hem en hunne dochters ontvallen.

Onder alle bijbelsche theologen, die de foederaal-theologie hebben behandeld, muntte hij uit door eene gelukkige methode. Heringa betreurt het dan ook, dat 's mans stem die eens roependen was in de woestijn, en hij bijna geene volgelingen had, buiten den grooten Vitringa. Zijne *Opera omnia* zijn, volgens Paquot, in 1739 te Bazel verschenen, in 2 dln. 4o.

Joh. Marckii *Oratio funebris in obitum Herm. Witsii*, L. B. 1708; Vriemoet, 524–541; Paquot, I, 190–198; C. Burman, 451—457; IJpeij, *Gesch. der System. Godgel.* II, 152—168; J. G. te Water, *Narratio de rebus Acad. Lugd. Batavae* etc. L. B. 1802, 21, 22, 193, 194; Siegenbeek, I, 290, 291, II, 168; Prof. Visscher in de *Kronijk v. h. Histor. gezelschap te Utrecht, 3e jaarg.* (1847), 114—121; Glasius, III, 611—617; S. P. Heringa, *Spec. de Herm. Witsio, Theologo Biblico*, Amst. 1861; Sepp, *a. w.* 287 en volg., 85 en volg. en passim.

Arnoldus Kaldenbach, een zoon van Ger. Kaldenbach, Secretaris van den Senaat en Bibliothecaris onzer academie, werd in December 1667 te Franeker ingeschreven als Philos. stud. Volgens zijn promotiebrief, die in 't archief van het Friesch Genootschap voorhanden is, pro-

die voor hare regten bleef waken tegen mogelijke inbreuken des Konings op de *test-act.* — Dit gevoelen schijnt ons echter nog eene nadere bevestiging te behoeven. Witsius is intusschen met hooge Engelsche geestelijken in aanraking geweest, en, volgens Marckius: reversus inde post mensium quorundam lapsum.

[1]) Ille igitur, aetate provectior, docebat aequales, qua tandem ratione fieret finis contentionum acerbiorum, quibus scholae Theologorum Batavae, eo adhuc tempore, in partes scindebantur et conturbabantur. te Water, 22.

[2]) Uit dit tijdperk dagteekenen zijne *Meletemata Leidensia*, L. B. 1703, en *Dissertatio de Paulo Tarsensi, cive Romano*, L. B. 1704.

moveerde hij den 29 Sept. 1670 in de letteren, op eene *Disput. de universa philosophia*. Prof. Steinberg vervulde daarbij de taak van promotor.

Van af Februarij 1675 ontmoeten wij hem in academische stukken als publicus in philosophia praelector aan onze hoogeschool, en wel het laatst op het drietal, waaruit bij R. G. 10 Januarij 1678 een hoogleeraar in de philosophie benoemd werd. Wat er verder van hem is geworden bleef ons onbekend. Vriemoet vond in een stuk van Januarij 1684 vermeld, dat Kaldenbach toen niet meer leefde.

Vriemoet, 542, 543, Add. 21.

Johannes à Marck. Van de S. R. 30 Maart 1672, waarbij het getal der theol. professoren tot op twee was verminderd, werd al spoedig afgeweken, toen de Staten den 17 Junij 1676 tot het benoemen van een derde, naast Arnoldus en Witsius, last gaven. Diensvolgens is, op voordragt van Curatoren, den 30 Junij dv. door Gedeputeerden benoemd Dr. Joh. Marck of à Marck, de twintigjarige predikant te Midlum, een tusschen Harlingen en Franeker gelegen dorpje. Het spreekt wel van zelf, dat een zoo jeugdig leeraar niet zou zijn beroepen, wanneer niet de meest buitengewoone talenten hem daarvoor hadden aanbevolen. Werkelijk was dit dan ook het geval. Daarbij was hij een Fries, den 21 Dec. 1655 (o. s.) te Sneek geboren uit het huwelijk van den Rector Willem Marck en Margaretha Cloppenburch, en alzoo een kleinzoon van prof. Cloppenburch, wiens doopnaam hem was gegeven.

Op de Latijnsche school te Sneek onderwezen, was hij den 10 Febr. 1670 student geworden te Franeker, waar hij Blancardus hoorde, die toen op publieke collegien Harpocration en privatim Aristophanes verklaarde. Zijn leermeester in de Oostersche talen was Terentius; onder Wubbena, zijn oom, wijdde hij zich aan de wijsgeerige wetenschappen met zooveel vrucht, dat door hem in het tweede academiejaar reeds gedisputeerd werd *de loco*, *de fontibus*, en andere physische onderwerpen. In het derde jaar zat hij aan de voeten van Arnoldus; in de *theologia Biblica* ontving hij onderwijs van Ds. Balth. Bekker. Na verdediging van *Theses de sacramentis*, door Arnoldus gesteld, schreef hij zelf disputatien *de peccato in Spiritum sanctum* en *de vita aeterna*. Voorzien van loffelijke testimonia ging hij op aansporing van Bekker in Aug. 1673 naar Leiden, voornamelijk om Wittichius te hooren, die over de leer der Verbonden, naar Coccejus, en mede over de Psalmen collegien gaf. De lessen van Abr. Heidanus, de disputen van Ant. Hulsius en de Hebreeuwsche collegien van Uchteman niet voorbijgaande, hing hij bovenal

aan de lippen van Spanheim, onder wien hij theses tegen de Jezuiten gebr. Walenburg, *theses de pane ἐπιουσιῳ* en *de locis conventuum aet. Apostolica*, verdedigde. Trigland wees hem den weg in de studie der Semitische talen; in de homiletiek waren de predikanten van Staveren en Knibbe zijne leidsmannen. Terwijl à Marck aldus te Leiden zijne dorst naar kennis bij vele bronnen laafde, ontving hij, slechts 19 jaren oud, de toezegging van het beroep naar Midlum. Na den 13 April 1675 het proponentsexamen voor de classis van Franeker, op haar verzoek door prof. Witsius afgenomen, gedaan te hebben, en den 23en dv. te zijn beroepen, liet à Marck zich den 9 Mei bevestigen. Zijne intrede volgde vier dagen later. Ten hoogste voldaan over dat examen, spoorde Witsius hem aan om zoo dra mogelijk in de philosophie en theologie te promoveren. Werkelijk legde hij den 21—25 Junij reeds voor beide vakken de vereischte examens te Franeker af, promoveerde den 28 Junij in de philosophie op eene *Disput. ad selectas quasdam positiones philosophicas*, en den 29 dv. in de theologie op eene *Disp. de vero sensu loci Ezech. XX, 25*, Fran. 1675. Nog geene twintig jaren oud, en reeds L. A. Mag. en Theol. Doct.! Een voorbeeld te buitengewoon, dan dat het kon ontgaan aan 's Lands regeering, die steeds bedacht was om de beoefening der wetenschappen, vooral bij Friezen, aan te moedigen. Er verliepen dan ook geene 14 dagen, of Ged. Staten vereerden onzen à Marck *f* 500, „ten einde hij daerdoor meer ende meer mach worden gaende gemaeckt in sijne seer loffelijcke diligentie te continueren ende oock anderen opgeweckt desselfs voetstappen nae te speuren," — gelijk hunne Res. 10 Julij 1675 luidt.

Vreezende misschien, dat dit talent spoedig voor Friesland verloren zou gaan, rigtte men om zijnentwille vooral den derden katheder op. Dat de invloed van Witsius hierbij in het spel was, zal men, ook zonder het gezag van Marck's lijkredenaar, gaarne willen gelooven.

Den 15 Sept. 1676 hield de jeugdige geleerde de inaug. *Orat. de augmento scientiae theologicae.*

Helena Bukholt, eene stiefdochter van Henr. Schotanus à Sterringa, werd in 1677 zijnê echtvriendin en voorts eene milde bron van huiselijk geluk.

Op zijne collegien behandelde hij de dogmatiek naar het systema van Maresius; bij afwisseling voorts de leerstukken der Roomschen en Arminianen; de *casus conscientiae* op het voetspoor van Amesius; de brieven aan de Romeinen en Galaten, en de Kerkhistorie naar Spanheim's *Isagoge.*

Aan zijne dispuutcollegien herinneren *De Sybillinis carminibus disputt.*

XII, *accedit breve examen dissert. Gallicae de Sybill. Orac.* editae a *Io. Crassetio*, Fran. 1682, welke Sepp eene hooge gedachte gaven van à Marck's belezenheid in de *patres* en *patrologia*.

Zes jaren had Franeker zich over het bezit van dezen hoogleeraar te verheugen. Na immers reeds in 1680 voor Groningen te hebben bedankt, zag hij zich twee jaren later daar andermaal beroepen op *ƒ* 1800, benevens vrije woning. Gelijke voorwaarden werden hem toen ook te Franeker aangeboden, maar spoedig bleek het, dat à Marck er geene geldkwestie van maakte. Als de Gedeputeerden naast Andreae en Schotanus, ook een Anti-Cartesiaan tot Prof. philos. hadden willen benoemen, dan zou hij zijn gebleven, ook nadat Witsius vertrokken en Arnoldus in 1680 overleden was. Maar dit geschiedde niet. De invloed van het Hof was inmiddels den Coccejanen en Cartesianen gunstig geworden.

Den 1 Junij 1682 nam hij dan van Franeker afscheid met eene *Orat. de ficta Constantini donatione* [1]), om den 20en dv. den leerstoel van Maresius te beklimmen, sprekende *de sopiendis in ecclesia litibus*. Ten volgende jare ook tot het onderwijzen van de Kerkgeschiedenis geroepen, leidde hij deze taak in (9 Mei 1683) met eene rede *de veterum et hodiernorum praecipue Papistarum convenientia*.

Dat hij, de jongere hoogleeraar, tot Prof. primarius aangewezen werd, moest zijn ouderen en geleerden ambtgenoot Joh. Braun wel grieven [2]). Deze was bovendien een Coccejaan en Cartesiaan, die reeds tijdens de komst van à Marck bestookt werd door den prof. philos. Bertling, een werktuig, naar het schijnt, van Groninger predikanten. De benoeming van á Marck naast Braun was het ongelukkig gevolg van partijschap in de Staten. Den 10 Dec. 1686 werd Braun ook door à Marck en Bertling beide in den Senaat aangevallen over eenige stellingen, die strijdig zouden zijn met de grondslagen des Christendoms. Van Marck bragt de zaak zelfs voor de regtbank van 't publiek, door de uitgave eener *Narratio apologetica*, Gron. 1686. Braun antwoordde ook bij openbaar geschrift [3]), waartegen à Marck een *Appendix* in het licht zond,

[1]) Cf. zijne *Exercitationes juveniles XXVI, sive Disputationum textualium atque orationum in Academia Franeq. olim habitarum fasciculus.* Gron. 1686. Dr. Michael Arnoldi N. F. maakte op zijn vertrek naar Gron. een Grieksch dichtstuk in 5 coupletten, 't welk in plano ten jare 1682 te Gron. gedrukt en in de *Coll. E.* voorhanden is.

[2]) Ds. Heerspink zegt, dat Braun meer leerlingen had dan Marck, nl. op zijn systeem 36, op de *Selecta* 41 respondenten, terwijl Marck op zijn systeem 17, en op de theses 10 respondenten telde. Wij betwijfelen het zeer of H. uit die disputen wel eene juiste gevolgtrekking kon maken. Wesselius spreekt van 80 leerlingen. In Collegiis non modo privatis sed et in Lectionibus publicis plus quam octoginta Auditores habuit. In quorum gratiam pro vario eorum desiderio ac in studiis progressu Collegia instituit Dogmatica, Elenctica, Exegetica, Practica, Alia. *Orat. fun.* p. 19.

[3]) Joh. Braunii *necessaria defensio contra protestationem et narrationem apolo-*

gevolgd door eene *Responsio* van den ander, en door eene *Waerschouwinge* tegen Braun van den Groninger predikant Selbach, als zoo vele treurige bewijzen van het odium theologicum. Een en ander leidde onzen à Marck trouwens niet van meer nuttigen arbeid af. Wij weten reeds, dat hij de werken van zijn grootvader Cloppenburch op nieuw uitgaf; zeer bekend is zijn *Compendium Theologiae Christ. didactico-elencticum*, Gron. 1686, gevolgd door de *Medulla theol. Christ.*, Amst. 1690, het eerste voor meer gevorderde, het laatste ten dienste van aankomende leerlingen. Verscheidene herdrukken, vertalingen en commentaren kunnen van den grooten opgang dezer werken getuigen; de *Medulla* werd zelfs tot het einde der vorige eeuw aan vaderlandsche academien als handboek gebruikt. Aan zijne werkzaamheid te Groningen herinneren voorts eene *Analysis exegetica CLIII Jesaiae, in qua alia complura Vaticinia de Messia illustrantur. Acc. mantissa Observationum textualium*, Gron. 1687, en *Exercitationes miscellaneae*, Amst. 1690, bevattende disputen en redevoeringen, die hij te Groningen heeft gehouden.

Zijne huiselijke omstandigheden ondergingen hier ook verandering. In het kraambed van haar zevende kind bezweek namelijk zijne vrouw in 1686. Twee jaren later trad à Marck op nieuw in den echt, en wel met Catharina Ursinus, de dochter van een predikant te Rotterdam.

Het nadeel, dat de Groninger academie verder had kunnen lijden door twee in rigting zeer verschillende theologische professoren, werd afgewend door à Marck's vertrek naar Leiden in 1689.

Den katheder van wijlen Steph. le Moijne den 5 Dec. d. j. aanvaard hebbende met eene *Orat. de debita sacrarum Scripturarum veneratione*, vond hij in zijn leermeester Spanheim en in zijn academievriend, den jongeren Trigland, geestverwanten tot ambtgenooten. De Bijbelsche uitlegkunde kwam voor rekening van à Marck; Trigland stond hem weldra ook het halve predikambt af, tengevolge waarvan zij beide in dit opzicht te zamen in 's Heeren wijngaard werkten. Na den dood van Spanheim werd hij Prof. histor. eccles., welke taak den 9 Jan. 1702 door hem is opgevat met een *Orat. de Christianismi propagati admirandis.*

Eenendertig jaren stond à Marck nog te Leiden, tot in hoogen ouderdom steeds met onverwelkten roem onvermoeid zijne collegien gevende, disputen leidende. Nullo magis et saepius unquam, zeide zijn

---

geticam Joh. Marckii. Ventilantur quaestiones theol. difficillimae: 1. De personalitate, 2. De unione hypostatica, 3. De Christo qua Mediatore adorando et passo, 4. De conscientia, 5. De Indice controversiarum, 6. De Sanctificatione foederis gratiae. Gron. 1687. Een uitvoerig verslag van hunne verschillen vindt men bij le Clerc, *Bibliothèque univ. et historique*, Amst. 1688, T. VII, 455-468, en in Dr. Jonckbloet's *Gedenkboek der hoogeschool te Groningen*, 92—97.

lijkredenaar, incoluit haec cathedra quam Marckio disputatore, acutissimo, promptissimo, moderatissimo, nunquam non auditores doctiores dimittente. De pers zwoegde aanhoudend onder zijne werken. Eene opgave daarvan voegde hij zelf in 1728 aan een der laatsten (*Exaltationis Iesu Christi historia illustrata*) toe; Vriemoet en Paquot vermelden hunne titels ook, doch zij vormen een getal, te groot, dan dat zij alle hier eene plaats zouden kunnen innemen. Genoeg, wanneer wij in 't algemeen vermelden, dat hij den Pentateuch, het Hoogelied, de XII Profeten en de Openbaring commentarieerde en verscheidene verhandelingen (*Exercitationes philol. exegeticae*) aan de verklaring van uitgelezene Bijbelplaatsen wijdde. Om van zijne talrijke redevoeringen, boven die, welke reeds vermeld zijn, maar niet meer te noemen, herinneren wij alleen, dat hij lijkoratien heeft gehouden op Arnoldus, op Witsius en op Trigland, drie ambtgenooten, voor wie hij ware hoogachting en vriendschap heeft gekoesterd.

Zijn systematische arbeid miste voor oningewijden eenvoud en duidelijkheid; nogthans was hij minder scholastiek dan Voet en Maresius. Zijne schriftverklaring wist hij, al ware zij oud, zoo voortreffelijk voortedragen, zeggen IJpeij en Dermout, dat zij een nieuwen glans kreeg. De lof mag hem niet worden ontzegd veel te hebben bijgedragen ter hervorming van het onderwijs in de exegese.

Onze hoogleeraar ontsliep den 30 Januarij 1731, ruim 75 jaren oud.

Joh. Wesselii *Oratio funebris in obitum Joh. Marckii*, L. B. 1731; ook in Wesselii *Dissert. Academ.* 697—732; Vriemoet, 544—556, Add. 11, 12; Paquot, 1, 193—196; Saxe, V, 242, 622; *Levensbeschrijving van beroemde en geleerde mannen*, Amst. 1731, III, 425—446, 563—570, 683—690; IJpeij, *System. Godgel.* II, 124—128; IJpeij en Dermout, II, 532—536; Glasius, II. 433—437; Dr. H. F. T. Fockens, in de *N. Jaarb. voor wetensch. Theologie*, VI, 382—384; *Gedenkb. der hoogeschool te Gron.*, Bijl. I, 48, 49; J. B. F. Heerspink, *De godgeleerdheid en hare beoefenaars aan de hoogeschool te Groningen*, Gron. 1864, I, 61—64; Baders, 307, 361; Chr. Sepp, *a. w.* 263, 293, 323 en volg.

J o h a n n e s v a n d e r W a e ij e n zag den 13 Julij 1639 het levenslicht te Amsterdam, werwaarts zijne Hervormingsgezinde ouders, Jacobus van der Waeijen en Geertruid Spiegel, die tot den deftigen handelsstand behoorden, van Antwerpen waren gevlucht. Van hunne dertien kinderen was Johannes het tiende. In zijn 17e jaar van de Latijnsche school, met eene rede *de pace*, tot het hooger onderwijs bevorderd, studeerde hij sedert Februarij 1655 te Utrecht, onder Gijsb. Voetius en Essenius; te Leiden onder den philosoof Adr. Heereboord en de theo-

logen Heidanus, Coccejus en Hoornbeek, tot dat hij reeds in Junij 1659 het proponentsexamen deed. Alvorens eene standplaats te zoeken, ondernam hij eene groote academiereis. Om niet te gewagen van die hoogescholen, aan welke slechts een vlugtig bezoek werd gebragt, zij alleen herinnerd, dat hij zich het langst heeft opgehouden te Heidelberg, om den orientalist Höttinger, te Genève om Turrettinus, te Bazel van om Buxtorf, Wetstein en Werenfels te hooren. Inmiddels predikte hij meermalen in de Duitsche taal, niet alleen hier te lande, maar zelfs in de hoofdkerken te Genève en te Frankfort.

Daarna was hij de herder en leeraar der gemeenten te Spaarndam (1662—65), te Leeuwarden (1665—72) en te Middelburg (1672—1677). Aanvankelijk was hij der Voetiaansche rigting toegedaan. Bekend is het immers hoe hij en Dr. Ant. Matthaeus van Groningen, hun best deden om de verzoening tusschen Maresius en Voetius te bewerken, waarvan van der Waeijen berigt gaf in eene *Epistola ad amicum de reconciliatione — D. Gisb. Voetii et D. Sam. Maresii*, 1669. Dat hij geen Coccejaan was blijkt ook uit zijne *Pro vera et genuina Reformatorum sententia, praesertim in negotio de interprete Scripturae, adv. Lud. Wolzogium; add. sparsim c. L. Velthusii errores digressione*, Amst. 1669. In hoever hij te Leeuwarden betrokken kan zijn geweest in de hevige twisten van zijn ambtgenoot Fr. Elgersma met den magistraat en de classis, is ons niet gebleken; daarentegen wel, dat hij Bekker om diens Cartesiaansche gevoelens bestreed [1], en met Witsius tegen de Labadisten schreef. Van zijne uitstekende predikgaven bediende v. d. W. zich gedurende den tweeden Munsterschen oorlog om de verslagen gemoederen, zoo te Leeuwarden als in het leger, moed in te spreken; zijne krachtige houding werkte dan ook veel goeds uit, wat Prins Willem III niet onopgemerkt liet. Een èn ander baande hem, naar het schijnt, den weg naar Middelburg. Of hij in den laatsten tijd te Leeuwarden reeds tot het Coccejanisme en Cartesianisme begon over te hellen, is minder zeker, dan dat hij te Middelburg weldra openlijk voor deze rigtingen partij trok.

---

[1] De tweede uitgave van Bekker's *de philosophia Cartesiana admonitio*, Amst. 1693, wordt door den S. ingeleid met een zeer merkwaardigen brief aan v. d. W., waarin de invloed van dit boekske bij zijn eerste verschijnen in 1668 geschetst wordt. Daarna vervolgt Bekker: In illa igitur palaestra ego victor hactenus, haud parum postea tecum solo (reliquis, quod adscititii tantum fuissent causam deserentibus) colluctandum habui. Sed re composita tandem inter privatos, data etiam mutuo Syngrapha, cessavit quidem ita lis ista inter nos: sed brevi recruduit, occasione Libri catechetici quem lingua vernacula biennio post edidi, & quem tu putabas ferri non posse, nisi ab eo *qui & proderet & vim inferret divinae veritati*. Haec abs te primum ore prolata, tum & scripto signata, haud leve tibi negotium ab ipsis collegis tuis, aequiora Judicantibus facessivit; quo extricari nisi Potentiorum auxilio non potuisti.

In 1674 schreef hij (anoniem) een werkje over „het lijden van Christus in Gethsemané", dat meermalen is herdrukt; ten volgenden jare *Over Ps. XVIII, 24*, waartegen Ant. Hulsius een dispuut schijnt gerigt te hebben, blijkens een ons bij name alleen bekend boekske: *Disputatio van Hulsius over Ps. XVIII, beantw. door J. v. d. W.* Tot Middelburg, 1675. Tegen de Coccejaansche gevoelens van v. d. W. uitten zich ook zijn collega Ds. Thilenus en Leon. van Rijssen, predikant te Heusden, twee Voetianen. De laatste is in openbaren geschrifte door v. d. W. beantwoord in *Laster en scheursugt van L. van Rijssen, door Eubulus Philometor*. Midd. 1675. Een ander ambtgenoot, de onrustige Abr. van de Velde, vatte in 1676 de pen tegen van der Waeijens onregtzinnigheid op. Terwijl deze zich ter schriftelijke verdediging aangordde, brak reeds een nieuw onweder los, ter oorzake van van der Waeijens bemoeijingen ten gunste der benoeming van Willem Momma, Coccejus' leer- en volgeling, tot hoogleeraar te Middelburg. Dat de Voetianen hun zin kregen, Momma en van der Waeijen, door des Stadhouders tusschenkomst, den 11 Dec. 1676 van hunne posten ontzet, ja uit Zeeland gebannen werden, is eene treurige bladzijde in de geschiedenis der vaderlandsche Kerk.

Bidt, dat uwe vlucht niet geschiede in den winter, was de tekst, waarover Momma het laatst profetisch had gepredikt! Beide Coccejanen ondervonden de bezwaren van eene vlucht in den winter, en wel van een Zeeuwsch eiland!

Van der Waeijen vestigde zich te Amsterdam, na door den magistraat en kerkenraad van Middelburg, die hem zoo noode zagen gaan, van zeer vereerende getuigschriften te zijn voorzien [1]).

In den volgenden herfst van 1677 kwam te Franeker door den dood van prof. Terentius het professoraat in de Hebreeuwsche taal vacant. Van der Waeijen, Jac. Trigland, de jongere, en de Franeker Rector Joh. Schotanus kwamen op de voordragt van Curatoren. Men wil, dat de invloed van den Curator Magnificentissimus, die met Willem III in onmin was, hem de eerste plaats en voorts den 3 Nov. de benoeming bezorgde op *f* 700 tractement, terwijl bovendien, zonder tractement, ook een theologisch professoraat aan v. d. W. werd opgedragen. Zelfs werd hij verzocht „de voorschreven electie voor aengenaem te willen accepteren, ende hem te bequaemen, om hoe eerder hoe liever de be-

---

1) Hier scherpte hij de pen ter zijner verdediging, vervat in een werkje, dat in 1678 aldaar verscheen onder den titel *Regtzinnige Leere, en opregt Bedrijf, aan de Gemeente van Middelburg voorgestelt, in en omtrent de beroepinge van W. Momma, teegen verscheidene Lasterschriften verdeedigt.*

dieninge van voorgemelte professoraten aen te vaerden ende comen te exerceren".

Welk een ommekeer van zaken! Nog den 1 Julij 1676 verboden Ged. Staten om Bekker voor een theologischen leerstoel te nomineren, en nu werd, buiten vacature, een Coccejaan en Cartesiaan de leerzaal binnengeleid! Schrik en ontsteltenis vervulden de harten van Arnoldus, Witsius en à Marck. Zij spoedden zich naar Leeuwarden om hunne bekommernis aan de voeten van prinses Albertina uittestorten. Haar niet te huis vindende, stelden zij den 20 Nov. een adres op, en gaven daarin aan de voogdes van Hendrik Casimir te kennen, „dat wij ons ten hoogsten zouden geluckich geacht hebben Dr. van der Waeijen tot onsen collega te sien, bij aldien hij was tot noch toe gebleven, die hij was voor jaeren." Een paar dagen later ontmoet men twee van hen in de vergadering van Ged. Staten met een adres [1]), waarin er eveneens op gewezen werd, dat v. d. W. thans eene rigting was toegedaan, die hij te voren schadelijker en gevaarlijker had gehouden dan de Arminiaansche, „gelijck uit sijn gedruckt boeck en circulaire brieff door zijn drifte nomine Classis Leovardianae aen alle andere geschr. te sien is", — eene rigting, die de naburige gewesten verontrustte, de bloeijende Kerk van Middelburg deed kwijnen, in Friesland echter het hoofd gelukkig nog niet had opgestoken. Deze stappen hadden ten doel, „dat Ds. van der Waeijen in de bedieninge sijner professie sich sal hebben te houden binnen de palen van de Hebreusche tale, sonder dat hij onder 't faveur van de titul Professoris Theologiae — sich sal hebben in te laten in het doceren van bovengemelte sentimenten, 't sij publijck, 't sij privât, in lessen, collegien, disputen off andersins, off ook sich aenmatigen eenige andere saken, die de ordinariis Professoribus Theologiae — sijn aenbevolen". Na hen stond v. d. W. binnen. Hij drukte zijn leedwezen over die oppositie uit, en betuigde „geen leere noch gedachten te hebben" tegen de belijdenisschriften, en de formulieren van eenigheid gaarne te willen nakomen [2]).

Hiermede voldaan, gelastten Ged. Staten nog dienzelfden dag aan Curatoren, „om sijn introductie hoe eerder hoe beter in effecte te brengen" (*G. R. 22 Nov, 1677*).

[1]) Men leze het eerste stuk in *de Vrije Fries*, X, 193 en volg., het tweede bevindt zich in originali in de *Coll. E.*

[2]) Spanheim schreef *De novissimis circa res sacras in Belgio dissidiis*, L. B. 1677, gevolgd door eene *Epistola altera*, waarin de veranderde denkwijze van v. d. W. besproken werd. Deze ontveinsde dit, volgens IJpeij en Dermout, bewerende, dat hij altoos tot het Coccejanisme had overgeheld. Dit zal dan door v. d. W. gezegd zijn in zijne *Epist. apologetica ad Philalethium Eliezerum* (Wilh. Anslaer) *adv. nuperas Frid. Spanhemii litteras. Fran.* 1683, waartegen in 1684 weder van Spanheim's zijde eene *Epistola ad amicum* verscheen. Vgl. IJpeij en Dermout, II, aantt. 609, blz. 335.

Dientengevolge aanvaardde v. d. W. zijn ambt den 6 December, met eene *Oratio de ecclesiae ex utraque Babylone exitu et eorum inter se convenientia.* Den 22 Febr. dv. had hij reeds verlof noodig om zich eenigen tijd ten dienste van Hare Hoogheid van de academie te verwijderen. Vermoedelijk was hij toen reeds haar Geheimraad, met welken titel men hem bepaaldelijk in 1680 ontmoet. Wel een bewijs dus, dat hij in blakende gunst stond bij het Hof.

Met zijne ambtgenooten schijnt hij het ook te hebben kunnen vinden, vermits de Senaat hem den 4 Maart 1679 tot Theol. Doct. bevorderde. Witsius was zijn promotor. Nadat deze in 1680 vertrokken was, kenden Ged. Staten aan v. d. W. eene bezoldiging toe als Prof. Theol., tot een bedrag van *ƒ*1200. Om zich geheel aan het onderwijs in de godgeleerdheid te kunnen wijden, legde hij dat in de Hebreeuwsche taal neder. Was hem reeds in 1679 opgedragen om naast en met Arnoldus academiepreken te houden, den 19 Oct. 1680 volgde hij dezen als academiepredikker op, met *ƒ*200 tractement. Weldra (1682) vertrok à Marck naar Groningen. Binnen een viertal jaren geraakte de Voetiaansche rigting te Franeker dus van den troon. Was het te verwonderen, dat dit in het godgeleerd Friesland eene groote ongerustheid baarde en v. d. W. heftig werd bestookt [1]? Niettemin had hij zich over een grooten toeloop van leerlingen uit alle hoeken van Europa te verheugen. Tijd noch moeite spaarde hij om hen veelzijdig te onderwijzen. Zijne dogmatische en exegetische werken zijn daar, om dit te getuigen. Tot de eersten behooren de *Summa theologiae Christianae*, *pars prior*, Fran. 1689; *Theologiae Christianae enchiridion*, 1700; zijne *Varia sacra*, Fran. 1693, bevatten dogmatische en exegetische verhandelingen; van de laatste categorie verscheen in 1681 eene *Diss. continens analysin Epist. ad Galatas*. Verklaringen van Leviticus, de Psalmen, het Hoogelied, Jesaja, Daniel, de kleine Profeten, van de brieven aan de Romeinen, Hebreeën en Colossensen, en van de Openbaring, bleven alleen in handen van 's mans leerlingen [2]. Over de leerstukken der dissenters, Joden, Roomschen en Socinianen, hield hij private dispuutcollegien [3]. Onder de uitgebreide

---

[1] De grootste tegenstander van v. d. Waeijen en diens vriend en geestverwant D. F. van Giffen, beide ten Hove zeer gezien, was Dr. Henr. Brinck, te Joure. In bijzonderheden hierover leze men Diest Lorgion, *De Herv. Kerk in Friesland*, 166—176; IJpeij en Dermout, II, aantt. 617, blz. 339.

[2] Diebus Lunae & Martis Leviticum explicabit, Iovis autem & Veneris diebus loca, in N. T. en V. citata ita tractabit, ut juxta mentem S. S. ex V. T. probandum, allata esse, demonstret. Praeter L. Comm. Jesaiam & Jeremiam privatim interpretaturus. *Ordo Lect.* 1683—84.

[3] In de *Coll. E.* bevinden zich in plano gedrukte *Positiones oppositae Socinianis*, die althans 230 doorloopende theses bevatten, van welke telkens ongeveer 16 stuks behandeld werden. Gelijkerwijs ging hij te werk met *Positiones oppositae Judaeis*,

literatuur over Bekker's *Betooverde wereld* bekleedt *De Betooverde weereld van Balth. Bekker ondersogt en weederlegt, door* J. van der Waeijen, Fran. 1693, eene bekende plaats. Vermelding verdienen voorts zijn *Brief, ter wederlegginge van sekere brief by D. Pontiaen van Hattem, met een Voorr. daer in eenige gedagten, noopens de so genaamde Hebrëen*, Fran. 1696; en eene *Diss. de Λόγῳ, adv. Joh. Clericum*, Fran. 1698.

Zijne verdiensten als redenaar kan men leeren kennen uit de rectorale oratien *De incremento cognitionis expectando tempore novissimo*, Fran. 1686; *De semihorio silentii*, Fran. 1688; èn *De numero septenario*, Fran. 1696 (ed. alt. 1699, met eene bestrijding van à Marck's gevoelen over de zeven perioden des N. T., naar de Openb.); voorts uit de *Lyk-Predikatie op het afsterven van Wilh. Anslaer*, in 1695. Dat men hem als kanselredenaar hoog waardeerde, mag worden afgeleid uit de trouwens vruchtelooze moeite, om hem tot het aannemen van het predikambt te Franeker overtehalen; verder uit de verhooging van zijn tractement als academieprediker tot *f* 600 (30 Oct. 1686), „in consideratie van de grote diensten die bij sijn E. aan de Academie ende studerende jeught onophoudelijck worden geimpendeert ende besteedt, besonderlijck met het prediken van Sondags avonts in de grote kerk tot Franeker, in de Latijnsche Tael".

Aan zijne leerlingen gaf hij de regelen eener goede preekmethode in de pen; zijn zoon liet die naderhand drukken, zoodat men van onzen hoogleeraar een *Methodus concionandi*, Fran. 1704, ed. 2a 1718, bezit, welke eene waardige plaats inneemt naast de werken over hetzelfde onderwerp van Wolzogen, Knibbe en van Till. Eene ware zelfvoldoening zal de ijverige man gesmaakt hebben door steeds een grooten toeloop van leerlingen te behouden. Hooren wij slechts zijn lijkredenaar Schulting:

Non circumscribitur Frisiae, non Belgicae, non Germaniae finibus Waeyeni, non hujus Academiae, gloria. Haec Brittanniam, haec Scotiam personat, haec in Asiam, in Indiam, in Americam pervasit, haec non vicinos tantum Belgas, sed et Germanos, Hungaros, Transsilvanos, Borussos, Polonos ad iter per remotos adeo et vastos terrarum tractus, per maria, montes, silvas, per loca non raro periculis et insidiis obnoxia huc ad dos studiorum causa suscipiendum invitat, inducit, instigat.

Niet minder hoog stemde Andala den lof, welken hij onzen hoogleeraar toezwaaide:

Audivi ego ipsum per plurus annos, audivi alios, audivi Theologos Ultrajectinos, audivi Lugdunenses. sed si spectem perspicuitatem, facilitatem, et soliditatem in docendo, si vim et potentiam, promtitudinem, et facundiam in dicendo, nullum ei parem audivi, nullibi Waeyenum

---

Pontificiis, etc., mede daarbij voorhanden. Hij schijnt telken jare, trouwens met gewijzigde positiones, dergelijke disputen geleid te hebben.

P. reperi. Non ille tantum dicere et erudire, sed lingua fulminare et tonare valebat; imo tanta fuit in eo eloquii vis, ut in intimos etiam animorum recessus magno penetraret impetu. Tanta vocis fuit naturalis, minime affectata, cum stupenda majestate et gravitate conjuncta gratia, tanta in dicendo et explicando dexteritas, in commovendis affectibus tantum pondus, tantus in fundendis precibus ardor, ut nemo eorum, qui ipsum in vigore animi et aetatis flore tonantem audiverunt, miratus unquam fuerit, tantum tamque stupendum auditorum cujuscunque generis fuisse confluxum ex omnibus circumjacentibus locis, tribus licet quatuorve horis etiam dissitis, ut templa vel augustissima vix caperent auditores; cum tamen mascula ipsius oratio cuivis frequentissimo etiam Auditorio et templo augustissimo, sufficiens esset.

Ea tempestate, qua opportune in hanc Academiam vocatus est, longe alia, minusque speciosa et pulcra erat Academiae hujus facies, quam ea fuit, postquam ipse eam ornavit, auxit, et celeberrimam reddidit; brevi enim temporis spatio admirandam celebritatem consecuta est haec Academia tanto Viro tam stupendis dotibus praedito ornata. Hujus fama omnes Europae partes velocissime pervagata primum impulsi magno numero hoc confluxerunt adolescentes, juvenes, Viri, etiam eximii, docti, eruditi, non tantum Belgae ex omnibus Belgii Foederati Provinciis, sed et Germani, Borussi, Poloni, Hungari, Transylvani, et plurimi alii. Magnum et plaeclarum est, partam celebritatem tueri, conservare, et vindicare; majus est eam augere; sed maximum summum, imo heroicum est, tantam celebritatem conciliare. Extraordinariae dotes, stupenda dona, quae in auditoribus attentionem et admirationem excitare, imo stuporem iis incutere possint, ad id requiruntur. Hae erant dotes Venerandi Waeyeni P.[1]).

Wij zagen dus, dat de hoogleeraar zich bewogen heeft op het gebied van dogmatiek, exegese, apologie en homiletiek. Nog meer, in den Hofkring speelde hij ook eene staatkundige rol. De verzoening tusschen Willem III en Prins Hendrik Casimir II was zijn bedrijf; de eerste herstelde hem daarna, den 4 Junij 1685, dan ook geheel in zijne eer, ten aanzien der afzetting te Middelburg. Met verwijzing naar de *Negociations de M. le Comte d'Avaux en Hollande, depuis 1679—1688* (ook reeds door Vriemoet aangehaald), noemt prof. Visscher hem „een der voornaamste intriganten en raddraaijers aan het Hof des Vrieschen Stadhouders" [2]). 't Ligt buiten ons doel hiernaar een opzettelijk onderzoek intestellen. Herinnerd zij alleen nog, dat, blijkens een schrijven van den Stadhouder aan den Senaat, van 29 Nov. 1691, des hoogleeraars commissie van Geheimraad „uijt moveerende reedenen" is ingetrokken, en deze hoedanigheid mitsdien niet meer op de academische programma's mogt vermeld worden [3]).

Ofschoon van der Waeijen den 21 Maart 1689, in de plaats van Gabbema, tot historieschrijver van Friesland was benoemd, heeft hij voor de *f* 600, daaraan verbonden, zich evenmin verdienstelijk gemaakt als zoovele anderen, die dien titel hebben gevoerd.

1) R. Andala, *Or. fun. in obitum J. v. d. Waeyen*, F. 7—9.

2) *Kronijk v. h. histor. gezelsch. te Utrecht*, III, 121.

3) Dossier, *Brieven van Vorstelijke personen*, no. 6.

Terwijl hij te Spaarndam stond, werd Aletta van Holland, van eene deftige Haarlemsche familie, zijne echtvriendin. Van de drie jongens, die uit hun ruim vijfjarig huwelijk werden geboren, overleefde hem alleen Jacobus, de grietman van Hemelumer-Oldephaert.

Te Middelburg sloot hij een tweeden echt met de schoone en zeer vermogende juffer Cornelia Veth. Een tijdgenoot teekende op, dat Ds. Joh. Thilenus, die vele familiebetrekkingen in Middelburg had en tot de zoogenoemde prinsgezinde partij behoorde, ook naar hare hand wilde dingen, toen van der Waeijen hem voorkwam en den „vetten brok" voor den mond wegsnapte. Hieruit zou eene groote verwijdering ontstaan en daarin de drijfveer te zoeken zijn, die Ds. Thilenus en de zijnen leidde tot de vervolging, waaraan van der Waeijen aldaar was blootgesteld.

Uit dit huwelijk dan werden acht kinderen geboren, onder welke Johannes, die later ook hoogleeraar te Franeker werd. Nadat deze huwelijksband den 26 Aug. 1696 door Cornelia's dood was ontbonden, sloot onze hoogleeraar in Sept. 1697 een derden echt met Sara Corcellis (de Courcelles?), de weduwe van zijn vriend Anslaer. Kort was hunne vreugde, want van der Waeijen's werkzaam leven eindigde den 4 November 1701. Sara had hem geene kinderen geschonken.

Laten wij ten slotte met de woorden van Alb. Haller den indruk teruggeven, welken het leven en zijn van onzen hoogleeraar heeft gemaakt op den Zwitser Dan. Muslin, die tegen het einde der 17e eeuw te Franeker studeerde:

In Theologicis lehrte über sein *Enchiridion theologiae Christianae*, in Propheticis über Psalm CVII, Jesaia LXIII—LXVI, und in Analyticis über nonnullos S. Scripturae textus der damalige ungemein berühmte Theologus, auch Friesische Hofrath und akademische und sonntägliche Abendprediger, Herr Johannes van der Waeyen, von Amsterdam, der sich durch eine auch fürnehme, sehr reiche Heurath, durch eine von ihm selbst gebaute Behausung, stattliche Bedienung, meist aber durch seine grosse auserlesene Bibliothek, ja durch nit minder Unglücks- als Glücksfata, in grosses Ansehnen gesetzet habe".

Ant. Schultingii *Oratio funebris in obitum Johannis van der Waeyen*, Fran. 1702; Vriemoet, met Mss. aantt. van Burmania, 557—577; Add. 12, 18; IJpeij, *System. Godgel.*, II, 137, 138, 174—180; IJpeij en Dermout, II, 508—520; Glasius, III, 570—576; J. Schotanus à Sterringa, *Epicedium in pios manes Corn. Veth, conjugis dum viveret Joh. van der Waeyen*, Fran. 1696; *Lessus funebris in pios manes viri clar. J. van der Waeyen*, Fran. 1701; Baders, 138; Chr. Sepp, a. w. II, 297 en passim; *De Navorscher*, XI, 62; A. Haller, *Einiges über*

die academisch-theologischen Beziehungen zwischen Bern und den Niederl. Hochschulen in XVII Jahrhundert, in de *Studien en Bijdragen* van Moll en de Hoop Scheffer, D. III.

Sebastiaan Schelkens. Vermits ook de juridische faculteit, naar het S. B. van 1672, voortaan maar twee leden zoude tellen, was voor van Glins († 1673) geen opvolger gekozen. Het vertrek van Danckelman bragt de benoeming van een hoogleeraar naast Huber eerst aan de orde. Dr. A. M. Holtermann, hoogleeraar te Marburg, in het bijzonder aanbevolen boven Dr. Joh. Gesseler, prof. te Steinfurt, en Dr. Joh. Beucker, advocaat te Leeuwarden, die mede op de voordragt stonden, werd den 5 April 1676 benoemd. Na zijn bedanken viel den 21 Sept. dv. de keuze op Dr. Phil. Burchardt, gewezen hoogleeraar te Heidelberg, die evenmin tot de overkomst was genegen. Daarna werd de voordragt aangevuld met Seb. Schelkens, wiens benoeming op *ƒ*1000 tractement den 10 Januarij 1678 plaats vond. Reeds den 19 Febr. dv. deed deze zijne intreerede.

De nieuwe hoogleeraar was een zoon van Abr. Schelkens, Heer van Nieuwehaan, Oudhaan en Sneidheim, Resident onzer Algem. Staten te Frankfort a/M., werwaarts de grootvader voor Alba's tyrannie uit ons land was gevlugt. Zijne moeder Maria de Neufville was eveneens de dochter van een Vlaamsch uitgewekene. Bij een diploma von 1598 was de familie Schelkens door den Duitschen Keizer tot den adelstand verheven.

Frankfort had dus onzen Sebastiaan zien geboren worden, en wel den 21 Mei 1635. Van zijn zesde levensjaar af ontving hij, gevestigd ten huize van een oom, den vorstelijken lijfarts Dr. Spina, te 's Hage, eene wetenschappelijke opleiding, tot dat hij, 15 of 16 jaren oud, zijn academie-loopbaan aanving te Herborn, waar Cyr. Lentulus o. a. zijn leermeester was. Sedert den 23 Maart 1653 studeerde Schelkens een paar jaren te Heidelberg, onder Chuno en Luneschloss; in 1655 vertrok hij naar Bazel. Zijn intrek nemende bij Buxtorf, bleef hij hier drie jaren. Men weet dat door hem in 1656, onder prof. Brandmyller, eene disputatie is gehouden *de Societate*. Geprezen als juris civilis et canonici, tum publici et feudalis, peritissimus, promoveerde hij ten jare 1658, onder Tesschius, tot licentiaat, na *de furto* gedisputeerd te hebben.

Vervolgens heeft hij veel gereisd in Italie, Duitschland, Frankrijk, Engeland en Holland, om zich eindelijk in Spiers te vestigen. Maar van daar keerde Schelkens spoedig naar ons land terug, waar hij vroeger welligt reeds wederliefde had gevonden bij Maria van Cattenburgh, van

's Hertogenbosch. In Oct. 1661 werd hun echt te Utrecht voltrokken.

Hier te lande zagen vervolgens het licht: Sebastiani Schelkens, I. U. D., *Juris Iustinianæi Prima Fundamenta*, *Ejusdem de Successionib. ab intestato sec. Novell. CXVIII tractatus*, *Cui accedunt Bern. Scotani I. C. Fundamenta juris; nunc primum juris & legum allegationibus confirmata à Simone Leewio*, *I. C.* L. B. 1663. De werkjes van Schelkens en Schotanus zijn elk afzonderlijk ook van een titel voorzien. Schelkens schreef dat boekske „in gratiam studiosorum juris", en uit het voorberigt van van Leeuwen, gedagteekend 22 Mei 1663, verneemt men, dat Schelkens te 's Hertogenbosch gevestigd was. De voorrede van het werkje van Schotanus is gedagteekend 1 Sept. 1663. Den 14 Nov. daarna werd Schelkens tot hoogleeraar in de regten te 's Hertogenbosch aangesteld. Men mag dus aannemen, dat die arbeid hem voor deze betrekking heeft aangewezen. Den 28 Oct. 1664 werd Schelkens aldaar ook met den leerstoel in de Philos. moralis vereerd.

Zijne Maria ontviel hem in 1670, waarna hij een jaar later in Elisabeth Kyper weder eene zeer geprezene echtvriendin vond. Zij was eene dochter van den beroemden medicus Alb. Kyper.

De oorlog noopte hem in 1672 met de zijnen naar den Haag te vertrekken. Van 's mans werkzaamheid aldaar bleek ons niets anders, dan de uitgave van een *Speculum juridicum historico-politicum*, in 1677 [1]).

Het Franeker professoraat riep hem dan in een uitgebreider werkkring terug. Slechts één jaar was hij naast Huber werkzaam. Deze vertrok echter niet naar Leeuwarden om den raadsheerszetel intenemen, dan na Schelkens, namens den Senaat, van licentiaat tot I. U. D. te hebben bevorderd (27 Febr. 1679). Geen schooner levensdoel kennende, dan op vele en velerlei wijze de studien der academiejeugd te bevorderen, was Schelkens dan ook bij haar zeer gezien. Onder zijne leerlingen telt men den grooten Bijnkershoek, die ten jare 1693 onder Schelkens eene *Diss. universi juris feudalis delineationem exhibens* verdedigde, en door onzen hoogleeraar den 16 Mei 1694 tot I. U. D. is bevorderd.

Van het werkje, dat Schelkens uitgaf, toen hij nog te 's Bosch was gevestigd, verscheen in 1681 te Franeker eene tweede uitgave. In deze *Elementa jurisprudentiae Romanae* volgde hij de orde der Instituten. Zij werden gevolgd door *Paratitla Pandectarum*, Fran. 1686. Beide handboeken verraden dus, dat hij destijds het Rom. regt onderwees. Meer bepaald bleek ons uit den *Ordo Lect.* van 1683/84, dat hij in dat aca-

1) ... exhibens explanationem prooemii & tituli primi Institutionum, in quo praeter veteris Romani juris principia & solida fundamenta, moderni quoque Imperii Romano-Germanici status, & quicquid in reliquis praecipuis regnis Europæis in viridi sit observantia, solide et brevissime tractatur. Z. Huber, *Or. fun.* 53.

demiejaar de Pandecten uitlegde en tevens zou houden Collegia Institutionum, Pandectarum, tam explicatoria, quam examinatoria & disputatoria; ut et Collegia Juris Feudalis & Canonici. In den avond zijns levens begon hij nog de disputatien over de Instituten uittegeven, waarin de leerlingen zich privatim ten zijnen huize hadden geoefend. Voltooid werd hare uitgave niet.

Onze hoogleeraar bezat ook een munt- en penningkabinet, dat in 1688 reeds 15000 stuks bevatte [1]).

Driemalen bekleedde Schelkens het rectoraat, nl. in 1682, 1687 en 1696. Toen hij voor de eerste maal den scepter opvatte, begroette Dr. Mich. Arnoldi hem met een gedrukt Latijnsch vers, waarin den hoogleeraar dezelfde lof wordt toegebragt, dien Zach. Huber, zijn lijkredenaar, hem niet onthield:

Te probitas morum, te gratae suada loquelae
Te gravitas vultus, quanta Σέβαςε! probant.
Consilio instructum pectus, mens juris & aequi
Arbitrio, pariter, saepe probata, docet.

Na gedurende zijn 22-jarig verblijf te Franeker bijna aanhoudend met rheumatische ongesteldheden te hebben geworsteld, overleed Schelkens den 15 Mei 1700. Zoowel uit zijn eerste als zijn tweede huwelijk waren hem negen kinderen geboren, van welke, tijdens zijn overlijden, nog in leven waren eene dochter van het eerste negental, van de overigen een zoon en eene dochter, met de moeder [2]).

Zach. Huber, *Orat. habita in exequiis viri nobilis et clariss. Sebast. Schelkens*, Fran. 1700; Vriemoet, 577—582, add. 13; Paquot, I, 640; Dr. C. R. Hermans, *Gesch. der Illustre en Latijnsche scholen te 's Hertogenbosch* (*Bijdr. tot de kennis en den bloei der Nederl. Gymnasien voor* 1851, blz. 69); Mich. Arnoldi, N. F. *Honori — D. Sebast. Schelkens — Rectoram annuam capessentis*, Fran 1682.

Johannes Schotanus à Sterringa. Ten jare 1672 wilde men de professoren in de philosophie ook tot één gaan beperken. Van daar, dat voor Steindam († 1672) geen hoogleeraar, in 1675 nogthans een Lector, is benoemd. Toen de gemoederen wat geruster en de staat der kas gunstiger waren geworden, week men, gelijk wij reeds opmerkten, spoedig van de beperkende resolutie af. Zoo werden dan ook ter voorziening in den tweeden philosophischen leerstoel den 10 Januarij 1678

1) G. P. Hönn, *Iter Juridicum*. Witteb. 1688, p. 11.

2) Elisabeth Kyper hertrouwde eerst met Julianus van Luine, schepen te 's Hertogenbosch, daarna met Ds. van Werkhoven, pred. te Breskens, later te Yzendijke.

voorgedragen Wilh. Wilhelmius, hoogleeraar in de wijsbegeerte en onderegent van het Staten-Collegie te Leiden, Joh. Schotanus, rector der Latijnsche scholen, en Arnoldus Kaldenbach, Philos. praelector, te Franeker. De eerste was een peripateticus [1]), de derde, als leerling van Steindam, waarschijnlijk eveneens; de tweede een Cartesiaan. Schotanus zag zich nog dienzelfden dag benoemd op *f* 750 tractement, benevens de vaste vergoeding voor vroegere immuniteiten.

Deze zoon van prof. Chr. Schotanus was den 30 April 1659 te Franeker aan de academie gekomen. Naast de letteren en de philosophie beoefende hij ook de theologie. In de letteren maakte hij onder Huber, die toen nog Prof. Eloq. was, uitstekende vorderingen. Treft men al een Latijnsch vers van hem aan op het tweede huwelijk van zijn oom Henr. Schotanus met Helena van Löninga, in 1663 [2]), weldra zou hij den lof zijner leermeesters oogsten voor een welgeslaagden lijkzang.

Bij de wijsgeerige studien gevoelde hij zich meer door de vrijere rigting van Greidanus aangetrokken, dan door het scholasticismus van Verhel. Bewijzen hiervoor zijn nêergelegd in *Exercitationes philosophicae, argumenti Logici praecipue et Metaphysici, auctore et respondente Jo. Schotano,* Fran. 1664, en in de *Diss. philos. comprehendens aliquot theses ex variis philosophiae partibus selectas* [3]), den 6 Oct. 1664 pro gradu door hem verdedigd en waarop den 21 Nov. zijne bevordering tot L. A. M., promotore Greidano, volgde.

Nadat Huber den 19 Nov. 1664 de *Oratio funebris* op den Stadhouder Willem Frederik had gehouden, beklom Schotanus den 23 Dec. dv. het spreekgestoelte in de academiekerk tot de voordragt der *Manes Nassavii, sive carmen funebre in tristem & inopinatum obitum — D. Guil. Frederici, Principis Nassavii, etc.*, een, zijn leeftijd in aanmerking genomen, welgeslaagden lijkzang van acht bladz. in folio, in 1665 van de pers gekomen en ingeleid door Huber. Getuigde deze, dat de jeugdige dichter voor de toekomst veel beloofde, de R. M. Terentius bragt namens den Senaat hulde aan de gaven, door de natuur en de godin der wetenschappen hem geschonken. Aan het bekende ongeval, dat Johan Maurits van Nassau den 25 Dec. dv. trof, wijdde Schotanus zijn *Mauritius ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΟΣ*, een danklied van vier blz. in folio, achter de *Manes Nassavii* gedrukt. Later, wanneer bleek ons niet, deed onze begaafde letterkundige het proponentsexamen.

1) Wilhelmius was den 13 Nov. 1677 reeds overleden! Siegenbeek. II, T. en B. 152.

2) In de *Talassiones seu Gratulationes ende Eergedichten*, bij die gelegenheid gedrukt.

3) Een exempl. dezer Diss. is te vinden in de Coll. *v. Br.* no. 25.

Tijdens den dood zijns vaders in 1671 bekleedde hij reeds het rectoraat der Lat. scholen te Franeker. Smaakte hij in deze betrekking ruimschoots zelfvoldoening [1], de eer mede aanbevolen te worden tot hoogleeraar in het Hebreeuwsch in de plaats van Terentius pleit voor zijne veelzijdige kunde.

Den 18 Febr. 1678 is hij als Philos. Prof. der academie binnengeleid. Zijne inaug. oratie handelde *De defectu philosophiae gentilium, praesertim Peripateticorum, Stoicorum, Pythagoraeorum et Epicuraeorum*, Fran. 1678. Aan de beoefening der wijsbegeerte in cartesiaansche rigting en aan de Latijnsche dichtkunst wijdde hij zijn leven, blijkens de talrijke voortbrengselen van 's mans vernuft. Zoo sprak hij bij de aanvaarding van het rectoraat in 1684 *De veritate et orthodoxia philosophiae novae prae caeteris philosophantium sectis*, Fran. 1684; bij de overdragt behandelde hij de vraag *Quaenam philosophia firmissimis nitatur exemplis?* Fran. 1685. Voorts schreef hij *Exegesis in primam et secundam Meditationem R. Cartesii; ut et quaestiones methaphysicae, in quibus methodus Cartesii asseritur*, Fran. 1687 (ed. 2a Amst. 1702); *Exercitationes Academicae ad primam genesin rerum*, Fran. 1687; *Analysis exegetica in sex meditationes Ren. Cartesii*, Fran. 1688; *Exetasis censurae, qua P. D. Huetius philosophiam Cartesianam inique vexavit*, Fran. 1691; *Physica coelestis et terrestris*, Fran. 1700. De *Ordo Lect.* 1683/84 vermeldt van zijne collegien: Prioribus hebdomadum biduis primam Philosophiam exegesi dilucidare perget: posterioribus autem rariora Naturae éffecta & phaenomena, juxta Methodum Phycices specialis digesta, rationibus illustrabit.

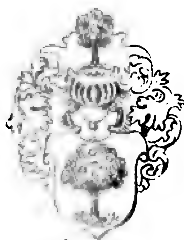
Peerlkamp kende uit Vriemoet zijne dichtwerken slechts bij name en kon dus in geene beoordeeling daarvan treden. Wij waren gelukkiger, en kregen er nog meer in handen, dan Vriemoet vermeldt; nl. *Frisia triumphans, seu gratulatorium ad — Henr. Casimirum — Parentis Guil. Frederici — munera et honores — hereditaria successione capessentem*, Fran. 1679, een zang van 13 blz. fol.; *Carmen votivum in auspicatissimos — honores — Hesseli Vegelin de Claerbergen, ad toparchiae Utingeranae praeturam et concessum — Ordinum Frisiae novemvirorum delecti*, Leov. 1683;

---

[1]) Den 30 Jan. 1697 schreef hij nog in de opdragt van het natenoemen *Encomium maris:* Longius quam viginti annorum spatium est elapsum, à quo ex vestra, Nobiles & Potentes Illustrium & Praepotentium Frisiae Ordinum D. D. Deputati Novem-viri, autoritate, in informanda studiosa juventute, Graecae linguae cupida, occupatus fui, eamque in soluta ac ligata pariter Oratione erudii, modo in Novi Foederis libris, & in Isocrate, Aeliano, Luciano, modo in Hesiodo, Homero aliisque illos ad accuratam dictae linguae cognitionem institutione mea manuducens; quod quanto cum fructu et utilitate Reip. Literariae a me factum sit, testari possunt non pauci adhuc superstites viri eruditi, qui in Patria nostra & extra eam variis Ecclesiis & Rebus publicis cum laude inserviunt.

v. F. Stommers 's Hage

Gérardus Noodt

Panegyricum in expeditionem Britannicam, auspice Deo virtute et prudentia invicti Arausionis principis — susceptam et — peractam ut et collationem diadematis omniumque insignium regalium, quibus in seren. rege Vilhelmo Araus. et — regina Maria Stuarta trium regnorum — imperium — III Eid. April. confirmatum est, dictum in delubro Acad. Fris. Fran. 1689, 50 pag. fol.; *Votum pacis, coram auditorum panegyri ad Deum T. O. M. in delubro Acad. Fris. effusum cum recturae munus deponeret.* Fran. 1694, 29 pag.; *Paraphrasis poetica primae philosophiae, quam Metaphysicam appellant*, Fran. 1694; *Belgium exultans ob detectas et dissipatas provida divini numinis cura insidias — Guilielmo III, dolosissime structas.* Fran. 1696; *Epicedium in pios manes Corn. Veth, conjugis Johannis v. d. Waeyen.* Fran. 1696. Nu Peerlkamp hiermede in gebreke moest blijven, wachten deze dichtwerken nog altoos op de critische beoordeeling van een deskundige.

Den 28 Aug. 1695 bevorderde hij Chr. Cole tot L. A. M. et Philos. Dr., op eene *Disput. de motu, distantia et magnitudine planetarum.*

Zijn laatste pennevrucht, voor zoo ver ons bekend, was de *Oratio Graeco-Latina : Encomium maris sive de universa aquae natura.* Fran. 1697 [1]).

Schotanus huwde in Nov. 1672 met Knier Wijbes, van Welsrijp; in Dec. 1694 met Imke Tjerks Bosma. Uit beide huwelijken werden kinderen geboren. Hij overleed 5 Mei 1699.

Vriemoet, met Mss. aantt. van Burmania, 583—586, Add. 18; Paquot, I, 577, 578. De *Orat. funebris*, door Fullenius gehouden, is niet uitgegeven.

Gerardus Noodt. Uit Phil. Burchardt, hoogschout te Hanau, prof. Joh. Tesmarus, te Marburg, en prof. Noodt, te Nijmegen, het drietal door Curatoren aanbevolen in de plaats van Huber, werd den 15 Mei 1679 de laatste benoemd. Hij was een Nijmegenaar, den 4 Sept. 1647 geboren uit het huwelijk van Petrus Noodt, gemeensman aldaar, en Gijsberta Biesman. Na de triviale scholen, bezocht hij in 1663 de kwartierschool te zijner woonplaats. Twee jaren werden aanvankelijk door hem gewijd aan de humaniora, welke Jac. Schulting onderwees, en aan de philosophie en wiskunde, waarin Theod. Cranen zijn leermeester was. Ware het niet, dat een vaderlijke vriend hem zulks had ontraden, dan zou hij met die studien zijn voortgegaan.

---

1) Het bevat den griekschen tekst van Greg. Cyprii *Encomium maris*, door Bonav. Vulcanius te Leiden in 1591 met Aristoteles' *de mundo* uitgegeven. In de *Dedic.* zegt Schotanus, dat er, zoo ver hij wist, geene Lat. vertaling van bestond. Paquot wijst op de Grieksch-Latijnsche uitgave te Parijs in 1597 verschenen, die aan S. dus onbekend bleef.

Zoo besloot Noodt dan om zich op de regtswetenschap toeteleggen, onder leiding van prof. P. de Greve. Drie jaren was hij diens leerling op de collegien over de Instituten en Pandecten; middelerwijl disputeerde hij *de transactionibus* en *de adquirenda et retinenda et amittenda possessione*, welke laatste disputatie van zijne eigene hand was. Tegen de opening der lessen na de groote vacantie vertrok hij naar Leiden, om alle juridische professoren en ook Joh. Fred. Gronovius te hooren. Omstreeks Paschen in 1669 te Utrecht gekomen, zat Noodt dáár aandachtig in de gehoorzalen van de juristen Cypr. Regn. ab Oosterga, Ant. Matthaeus III en van de Poll. Graevius' lessen in de humaniora werden ook getrouw door hem bijgewoond. Den 7 Junij 1669 liet hij zich te Franeker inschrijven, om twee dagen later aldaar de laurea doctoralis, bij afwezen van Huber, uit handen van prof. à Glins te ontvangen [1]. Over de academiesteden Groningen, Harderwijk en Deventer keerde onze I. U. D. naar de ouderlijke woning terug.

Spoedig, nl. den 25 Dec. 1671, werd hem te Nijmegen een leerstoel in het R. R., naast dien van de Greve, aangeboden. Noodt was toen nog maar 24 jaren oud. Met het *Probabilium juris liber primus*, L. B. 1674, begon hij naam te maken; daarbij leerden verscheidene gezanten persoonlijk tijdens den Nijmeegschen vredehandel zijn onderwijs en zijne kunde waardeeren. Werner Wilhelm von Blaespiel, de ambassadeur van Brandenburg en regeerings-president in Kleefsland, bood hem te vergeefs in 1677 een katheder aan te Duisburg. Ten volgenden jare was onze gezant Hier. van Beverningk onder het gehoor, toen Noodt de lijkrede op de Greve hield [2]. Deze had ook de *Probabilia* met eene zoo groote belangstelling gelezen, dat hij met den schrijver kennis ging maken en hem sterk aanspoorde om dien arbeid voorttezetten. Het derde en het vierde boek verschenen dan ook in 1679. Niet alleen waren het de twee genoemde diplomaten, die den jeugdigen geleerde hadden leeren kennen in diens scherpzinnig en zelfstandig oordeel, ook aan Willem van Haren was onze Noodt dáár niet onopgemerkt gebleven. Door den invloed van dezen beroemden Fries, die in Mei 1679 Curator van de Friesche hoogeschool was geworden, werd Noodt de waardige opvolger van Huber. In tegenwoordigheid van Prins

---

1) Volgens de *Acta Senatus* verdedigde hij eene *Disput. inaug.* Haar onderwerp vinden wij noch dáár noch elders vermeld.

2) Jugler zegt, dat deze *Orat. funebris* niet ter perse ging. Onder Noodts *Opera omnia* komt zij dan ook niet voor. En toch vermeldt het *Register van Acad. Dissert. en Oratien, betr. de gesch. des Vaderl.* haar, als in 1678 te Nijmegen gedrukt. Aan de juistheid dezer opgave zouden wij niet twijfelen, wanneer in het *Register* niet meer onuitgegevene *orationes funebres* als uitgegeven voorkwamen.

Hendrik Casimir aanvaardde hij het professoraat te Franeker den 6 Oct. 1679 met eene *Oratio de civili prudentia*, waarin het nut en de noodzakelijkheid werden aangewezen, om het R. R. niet als de eenige bron van regten te beschouwen, maar ook aan het natuur- en volkenregt eene plaats te geven onder de fontes van het burgerlijk regt. Volgens Barbeyrac, zou Noodt aan al de academien, waar hij leeraarde, dus ook te Franeker, naast de Instituten en Pandecten [1]), ook het *Jus belli ac pacis* van Grotius behandeld hebben. Naauwelijks kon men zich over zijn bezit verheugen, toen dit in 1680 al door de Utrechtsche hoogeschool werd betwist. Tevens werd Witsius derwaarts beroepen. Haastten de Curatoren zich al om met Ged. Staten in overleg te treden hoe beide het best zouden zijn te behouden, weldra vernamen zij, dat Noodt had bedankt, „sonder iets positivelyck te hebben gepraetendeert van tractement, maar sulx alleenlyck overgelaten aen het goedvinden ende liberaliteyt" der overheid. Zeer ingenomen met de belangelooze houding des hoogleeraars, verhoogde men zijn tractement dadelijk van *f* 1000 tot *f* 1400.

Ondervond zijn wetenschappelijke arbeid destijds eene ernstige bestrijding in Wächtler's *Notae ad Gerardi Noodt Probabilium juris libros tres*, Witteb. 1681, waarop de hoogleeraar aanvankelijk het stilzwijgen bewaarde, te Franeker had hij zich over een gewenschten bijval te verheugen. Aan prof. Braunius te Groningen schreef hij immers den 18 Oct. 1682: „Van onse Academie kan ick niets seggen, als dat wy tegenwoordig in deselve eenen considerabelen toeloop hebben van brave en fatsoenelyke studenten, so wel in Jure als Theologia, en voorts, dat ik het geluck hebbe van in het getal van Auditores so Publici als privatim niet misgedeeld te zijn, immers dat myne collegien in geenen deele vermindert zyn" [2]).

Het gevaar van Noodt te moeten missen dreigde in 1683 op nieuw, toen hij op *f* 1700 weder te Utrecht was beroepen. Na even belangeloos als vroeger bedankt te hebben, ondervond hij bij vernieuwing hooge waardeering, door eene tractementsverhooging tot *f* 1650, buiten de vaste vergoeding van *f* 150 voor immutiteiten. De wensch, uitgedrukt in een vleijend schrijven van Ged. Staten, dat de academie van zijne talenten nog „veel luister ende onse ingesetenen veel voordeel mogen erlangen", (*G. R. 23 Febr. 1683*) bleef echter onvervuld. Den 13 Oct. dv. bragt

[1]) Pro re nata, Institutiones Juris aut Pandectas interpretabitur. *Ordo Lectionum*, 1683/84.

[2]) G. van Hasselt's *Geld. Maandwerk*, Arnh. 1807, I, 351. Schotanus noemde hem een fulgidum Jurisprudentiae et Antiquitatis Lumen. *Orat. fun. in Abr. Gulichii exequiis*, Fran. 1680. 42.

Noodt namelijk in persoon aan hen het berigt, ten derden male, en nu op zulke voordeelige voorwaarden aan de Stichtsche hoogeschool beroepen te zijn, dat hij niet had mogen bedanken. Geene poging om hem terugtehouden baatte meer; alleen zou hij, overeenkomstig hun laatste verlangen, den winter te Franeker overblijven (*G. R. 13 Oct. 1683*). In Januarij 1694 nam hij dan afscheid, om den 12 Febr. den Utrechtschen katheder te beklimmen. Bij de aanvaarding sprak hij *De caussis corruptae jurisprudentiae*, Ultraj. 1684. Twee jaren later, terwijl hij pas te 's Hage in den echt was getreden met Sara Maria van der Marck van Leur, moest Utrecht hem weder afstaan aan Leiden, werwaarts zijne kennismaking met Beverningk, die toen Curator was, hem den weg had bereid.

Met een steeds toenemenden roem was Noodt dáár sedert den 16 Sept. 1686, den dag zijner inauguratie, werkzaam. Verscheidene doorwrochte geschriften droegen zijn naam door de geleerde wereld. Van de *Probabilia juris* zag eene verbeterde uitgave in 1691 het licht, waarvan nu ook een vierde Boek, benevens *De jurisdictione et imperio libri duo*, en *Ad Legem Aquiliam liber singularis* waren toegevoegd. Ter loops beantwoordde hij nu eerst, en nog wel zonder diens naam te noemen, zijn bestrijder Wächtler.

Verder schreef hij *De foenore et usuris libri tres*, L. B. 1698; *Orat. de jure summi imperii et lege regia*, L. B. 1699 (door hem als aftredend rector gehouden); *Julius Paulus, sive de partus expositione et nece apud veteres liber singularis*, L. B. 1700 (ed. 2a 1710 [1]); *Diocletianus et Maximianus, s. de transactione et pactione criminum liber singularis*, L. B. 1704; *Orat. de religione ab imperio, jure gentium, libera* (eveneens bij de nederlegging van het rectoraat uitgesproken) L. B. 1706; *Observationum libri duo*, L. B. 1706; *De forma emendandi doli mali in contrahendis negotiis admissi apud veteres, liber*, L. B. 1709. De opgenoemde werken, de academische disputen uitgezonderd, gaf hij in 1713 te zamen uit als zijne *Opera omnia, cum ante edita, tum adhuc inedita*. Voor het eerst verschenen daarbij *De usufructu libri II*, en *De pactis et transactionibus ad*

---

1) Noodt stond hierin het gevoelen voor, dat het zelfs nog onder Constantijn de Groote geoorloofd was kinderen te vondeling te leggen, en dut zulks eerst in 37[illegible] werd verboden. Bijnkershoek bestreed hem ten jare 1719, in de *Opuscula varii argumenti*, van oordeel, dat zulk verbod althans reeds onder Antoninus Pius was uitgevaardigd. Noodt drong zijne meening nader aan in eene *Amica responsio*. L. B. 1722, en overschreed daarbij de grenzen der gematigdheid. In *Curae secundae ad V. Cl. Noodt* gaf Bijnkershoek eene niet minder scherpe weerlegging. Een kort en duidelijk verslag van dezen wetenschappelijken pennestrijd tusschen twee groote mannen, die elkander overigens hoogachtten, geeft o. a. O. W. Star Numan in *Corn. van Bijnkershoek, zijn leven en zijne geschriften*, Leid. 1869, 207 sqq.

Edictum praetoris liber singularis. In den avond zijns levens legde hij nog den *Commentarius in Digesta* ter perse. Het eerste deel verscheen ten jare 1716; de tweede uitgave zijner *Opera* (L. B. 1724, 2 tom.) bevat ze ook, voortgezet tot L. XXVIII. Om zijn hoogen leeftijd zag hij van de voltooijing af. Na reeds ten jare 1699 weduwnaar te zijn geworden, ontsliep de geleerde man dan ook den 13 Aug. 1725.

Dat de erfgenamen (hij had slechts ééne dochter, die gehuwd was met den Amsterdamschen advocaat Joh. Ham van den Ende) iets van zijne inedita zouden uitgeven, heeft hij volstrekt niet gewild. Van den commentaar over de Pandecten gaf een Duitsch geleerde het vleijend oordeel: cui non aliud fere vitium inest, nisi quod vltra librum XXVII non progreditur [1]. Meer dan eene eeuw na des schrijvers dood, nl. in 1842, verschenen nog te Heerenveen Gerardi Noodt, *Icti et Antecessoris, Scholae in digestorum libros XXVIII—L*, *edid.* H. U. Huguenin, *I. U. D.* Aan dit Vervolg ligt het dictaat van Noodt ten grondslag, waarvan afschiften niet zoo zelden voorkomen. Men houde dus in 't oog, dat 't geen Mr. Huguenin uitgaf, niet door Noodt voor de pers was gereed gemaakt. — Verder uitteweiden over des hoogleeraars geschriften, die onder ieders bereik zijn, mag overbodig geacht worden, te eer, nadat meer dan één zijner biografen aan een uitgebreid bibliographisch overzigt eene waardeering van hunnen inhoud toevoegde. Moge Noodt niet ten onregte beschuldigd zijn van soms met eens anders veêren te hebben gepronkt, daarenboven vermetel in zijne beweringen, gewaagd in zijne gissingen te zijn geweest, — dat hij een geleerd en scherpzinnig regtsgeleerde was, bleef algemeen erkend [2].

Tegenover de Duitsche school of de *methodus Bachoviana*, die zich voornamelijk beijverde om het R. R. uitteleggen „ex jure novo, en de verscheidene casus daarin voorkomende met exempelen te illustreren, de controversiae juris antiqui in het breede te verklaaren" — zooals de faculteit te Groningen dit ergens [3]) uitdrukte, stond de *methodus Noodtiana* de beoefening der jurisprudentia elegantior, „met bijvoeging namelijk der Critice en verklaringe der notabelste en duistere wetten, en der successus juris."

Als volgeling dus van de Fransche humanistische school, door Cujacius gesticht, verwierf Noodt een blijvenden roem. Post Cujacium — het zijn de woorden van Mr. Huguenin — enim nemo tam prope accessit ad Romanorum jurisconsultorum praestantiam, eorumque ingenio magis

---

1) C. F. Hommelii *Litteratura juris*, Lps. 1799, p. 69.
2) Vgl. Mr. Goudsmit, *Pandecten-Systeem*, Leid. 1866, I, 7 (aant. 4), 11 (aant. 4).
3) Zie Jonckbloet, *Gedenkboek*, 289.

fuit imbutus. Qui ut ad verissimam eorum interpretationem attulit singularem judicii subtilitatem, ingentem eruditionem, exquisitam elegantiam, ita in interpretandis, quae Digestis continentur, Romanorum jurisconsultorum fragmentis, et in exponenda eorum de quovis juris loco doctrina palman facile tulit.

Mendis enim pulcerrime purgavit, et clarissimo historiae literarum et jurisprudentiae lumine illustravit illa veterum jurisconsultorum monumenta. Jura retulit vere Romana, non recentiorum inventis mutata aut contaminata, neque inopportuna horum comparatione obscurata. Purissimo praeterea et mascula praesertim usus est scribendi genere.

J. Barbeyrac, *Eloge de Gerh. Noodt*, in *Recueil de discours sur diverses matières*, Amst 1731; in 't Latijn ook voor Noodt's *Opera omnia*, uitg. van 1735 en 1760; Niceron, XVI, 308—320, Duitsche uitgave, XII, 267—280; Vriemoet, 587—596; Paquot, I, 46—48; C. Burman, 249—258; Jugler, II, 365—383; T. L. Roukens, *Orat. scholastica in laudem Ger. Noodt*, Noviom. 1767; H. J. Arntzenius, *Orat. de optima juris Romani antecessoris forma in Ger. Noodtio spectata*, Traj. Bat. 1788.

Abraham Gulichius. Een jaar na het optreden van Joh. Schotanus hebben de Curatoren „met diverse redenen gedemonstreert ende insonderheijt, dat vermits de groote ende veelvoudige indispositie ende impotentheit van de Professor Schotanus" nog een derde hoogleeraar in de philosophie diende aangesteld te worden. Daartoe droegen zij voor: Abr. Gulichius, Joh. Bertling en Wolf. Senguerd, hoogleeraren in dat vak te Hamm, Groningen en Leiden. De Gedeputeerden lieten zich eerst door de Staten magtigen tot het doen eener benoeming, en kozen daarna, wegens de bovenvermelde en andere „praegnante" redenen (de schorsing van Wubbena), den eerste op een tractement van *f* 600 [1]).

Van den levensloop des nieuwen hoogleeraars is geboekt, dat hij in 1642 [2]) geboren en een der twintig kinderen was van Nicolaas Gulichius, officier bij de ruiterij, en Anna Ravesteijn. Opgeleid aan de apostolische school te Nijmegen, terwijl P. Werichius rector was, kwam hij op zijn vijftiende levensjaar, dus omstreeks 1657, aan de kwartierschool aldaar, waar hij in de humaniora Joh. Schulting, in de philosophie C. Wittichius, een Cartesiaan, tot leermeesters had. De beoefening der wiskunde werd daarbij door hem niet verwaarloosd. Te Leiden zette hij

1) *G. R.* 9 *April*, 16 *Mei*, 23 *Julij* 1679; *S. R.* 5 *Junij* 1679.

2) Schotanus zeide 12 Jan. 1680, dat Gulichius nagenoeg 38 jaren geleden was geboren; Blancardus noemt 1642 zijn geboortejaar.

sedert 23 Januarij 1663 zijne studien voort, en volgde in de philosophie den hoogleeraar de Raey, ook een Cartesiaan. Onder de leiding van Heidanus en Coccejus legde hij zich echter vooral op de theologie toe, zonder zich te haasten [1])

Welke verwachting van hem werd gekoesterd, bewees zijne spoedige benoeming tot buitengewoon hoogleeraar in de godgeleerdheid te Nijmegen, den 27 Januarij 1667. Als zoodanig trad hij op, sprekende *De vero ac perpetuo omnis Prophetiae obiecto* [2]). „Als een echt geesteskind van Coccejus — het zijn woorden van Sepp — was voor hem niet alleen de Schrift, maar ook hare verklaring het middel om opgebouwd te worden in het geloof. Aan deze beginselen bleef hij getrouw; de profetische theologie van heeler harte toegedaan, zonder, althans naar zijne schriften beoordeeld, even sterk voorstander der foederaal-theologie geworden te zijn". Nog vóór het einde van dat jaar viel hem de benoeming te beurt tot gewoon hoogleeraar in de wijsbegeerte en welsprekendheid te Hamm, alsmede tot Theol. Prof. extr. aldaar. Onze Coccejaansche godgeleerde schreef daar eene *Theologia prophetica de rebus V. T. — Acc. necessaria Praef. in eaque Hermeneutica sacra bipartita, artis praeceptiones de ratione interpretandi, tum S. Scripturam universé, tum speciatim Prophetias summatim explicans*, T. I. Amst. 1675 (ed. 2a 1690); voor het tweede deel verzamelde en verwerkte hij vele bouwstoffen; de voltooijing mogt hem trouwens niet ten deel vallen. Evenmin zag zijn *Epitome grammaticae Hebraicae, Chaldaicae et Syriacae,* — volgens Schotanus — dilicudum laboris in linguis orientalibus specimen — het licht. Die *Theologia prophetica* is, volgens Sepp, „een referaat, beter misschien gezegd, een compilatie van alles, wat Coccejus in druk en handschrift ter verklaring van den profetischen inhoud des O. V. heeft gegeven". Op Cartesiaansch-philosophisch gebied bestaan van hem eenige *Disputationes*, o. a. *de communi notitia; de substantia; de accidente;* imo et in philosophorum omnium Phoenicis, Cartesii inquam, *Philosophiae principia*, *Meteora*, *Dioptricen*, *Libros de passionibus animae* et *de Homine* perspicuas notas meditatus est — zegt zijn lijkredenaar. Behalve van deze inedita spreekt Schotanus ook van scholia op Livius, Tacitus, Suetonius en Plautus. Een blik op die uitgegevene en onuitgegevene geschriften geeft ons dus een denkbeeld van zijne werkzaamheid in de drie vakken, welke hij te Hamm moest onderwijzen.

Na twaalf jaren aldaar met vrucht te hebben gearbeid, aanvaardde

---

[1]) Talibus ille tantisque viris, salubri consilio per octennium se formandum permisit. Blancardus.

[2]) Opgenomen in zijne *Theologia Prophetica*, T. II.

hij den 6 Oct. 1679 het professoraat te Franeker met eene *Orat. de admiranda hominis natura* (Fran. 1679), „toto Lyceo mirante".

Zoowel in de voordragt van Curatoren als in het besluit, waarbij Gedep. Staten hem benoemden, wordt Gulichius *Theol. Doct.* genoemd. Schotanus gaf hem op den titel der *Oratio funebris* alleen de hoedanigheid van *Philos. Doct.* In de lijkoratie wordt nogthans van zijne promotien niet gewaagd, evenmin in het *Programma funebre*, door Blancardus. Bestaat er dus twijfel of hij den graad van Theol. Doct. wel bezat, zeker is dus, dat hij L. A. M. is geweest. Daarentegen schijnt het ons twijfelachtig, wat Vriemoet wil, dat hij den laatstgenoemden graad van den Senaat te Franeker, ten dage van zijn optreden, heeft verworven. De *Acta* vermelden dit ten minste niet.

Tegen den overgang naar ons klimaat was des hoogleeraars zwak gestel niet gewapend. Geen enkel publiek collegie, alleen eenige private voorlezingen, zijn door hem gegeven. Reeds den 31 Dec. na zijne intrede gaf hij den geest.

Bij Geertruid Japin, van Amsterdam, met wie hij, tijdens zijn verblijf te Hamm, was gehuwd, liet hij een zesjarig zoontje en een tweejarig dochtertje na. Lang na zijn dood, in 1684, gaf de Amsterdamsche Rector Joh. Theod. Schalbruch het tweede deel der *Theologia prophetica* uit, bevattende 't geen Gulichius daarvoor in gereedheid had gebragt, alsmede eenige van diens onuitgegevene oratien. Tenzelfden jare verscheen ook nog, door de zorg van Roëll, des hoogleeraars *Librorum propheticorum V. et N. T. compendium et analysis.* Achter den *Methodus concionandi* van Sal. van Til ontmoet men een *Specimen supplementi in A. Gulichii theologiam propheticam*, door dien hoogleeraar aan de studenten in de pen gegeven. Wel bewijzen dus, dat de arbeid van Gulichius zeer hoog werd geschat.

Joh. Schotani à Sterringa *Oratio funebris in Abr. Gulichii, Philos. Doctoris et Professoris, exequiis*, Fran. 1680, waarbij het *Progr. funebre* door Blancardus herdrukt is; Vriemoet, 597—601; Glasius, I, 590, 91; Chr. Sepp *a. w.*, II, 146, 808 volg.

Tobias Andreae, hoogleeraar in de geneeskunde te Frankfort a/O., Switserius Prins, Philos. et Graecae linguae Prof., toen predikant te Hamm, en Jacobus Oldenburgh [1]), predikant te Witmarsum, vormden

[1]) Ook Oldenborg genaamd.. Hij was 18 Dec. 1653 te Harlingen geboren, en L. A. M., pred. te Witmarsum in 1674, te Blija c. a. 1683, te Emden in 1684 en te Dordrecht in 1688. Vgl. over hem en zijne geschriften Meiners, *Oostvr. Kerkel. gesch.* II, 521; Reershemius, *Ostfriesl. Prediger-Denkmal*, 40, 41.

het drietal, waaruit den 17 Julij 1680 de eerste tot Gulichius' opvolger benoemd werd.

Zijn vader Wilhelm Andreae, apotheker te Bremen, was een broeder van den Groninger hoogleeraar Tobias Andreae. Onze Tobias, dien men dus niet met zijn oom moet verwarren, zag den 11 Aug. 1633 het levenslicht te Bremen; hij studeerde te Herborn, Duisburg, Groningen en Leiden, zich op meer dan ééne wetenschap toeleggende. In het Groninger album ontmoet men hem den 3 Sept. 1655 als Theol. stud.; nogthans promoveerde Andreae den 1 Sept. 1659 te Duisburg in de philosophie, na verdediging eener *Disput. de Phoenomenis et natura cometarum*; den 25 Sept. dv. in de geneeskunde op eene *Disput. explicans casum epilepticum*.

Hier te lande schijnt hij anatomische sectien van Louis de Bils bijgewoond te hebben, althans is hij met diens vermeende ontdekkingen in het praepareren en balsemen van lijken, het ontleden van dieren zonder bloedstorting, en dergelijke, bekend geworden en heeft hij daaraan groot gewigt gehecht [1]). Te Duisburg gaf hij immers in 1659 een *Breve extractum actorum in cadaveribus Bilsiana methodo praeparatis* uit, een werk, waarvan de tweede druk ten jare 1678 te Marburg het licht zag, met Ludovici de Bils *Responsio ad epistolam Tobiae Andreae, qua ostenditur verus usus vasorum lymphaticorum.*

Sedert 1662 bekleedde de schrijver te Duisburg een leerstoel in de geneeskunde [2]). Met de Bils moet hij wel bijzonder ingenomen zijn geweest, omdat hij — volgens Dr. Hermans — op verzoek van dezen speculant, die den 3 Januarij 1669 tot professor in de anatomie te 's Hertogenbosch benoemd was, zich ook aldaar ging vestigen, om hem bij de anatomische werkzaamheden ter zijde te staan. Bij Resol. 13 Junij 1669 verkreeg Andreae dáár den titel van hoogleeraar in de wijsbegeerte en geneeskunde, *honoris causa*. Wanneer hij nu in gemeld jaar te 's Hertogenbosch is gekomen, durven wij niet beslissen. Toen

[1]) Vgl. over de Bils prof. Suringar, waar hij in het *Nederl. Tijdschr. voor Geneeskunde*, Jg. 1863, »de ontleedk. school van Joh. van Horne" behandelt; voorts Banga, I, 440—442, en Hermans, a. w. 70, 71.

[2]) Rotermund zegt, dat hij tusschen 1659 en 1662 Philos. Prof. te Bremen was. Vriemoet, die Iken's *Orat. de Bremensium schola* raadpleegde, meldt daarvan niets. Op de lijst van professoren te Bremen, bij Chr. Nic. Roller, *Versuch einer Gesch. der Stadt Bremen*, Brem. 1802, III, 461, treft men hem niet aan. Wat meer is, Joh. Mensinga zegt in de *Orat. fun.* op den Gron. hoogleeraar Tob. Andreae, Gron. 1676, p. 6: alter Tobias Andreae evectus ad professionem Medicinae et philosophiae *primo* Teutoburgi in Clivis in Academia Electorali Brandenburgica, hinc in Acad. Sylvaeducensi, inde in Electorali Viadrina, ubi etiamnum illam Spartam ita obit, ut plausum ingenii, acuminis et industriae referat non solum à celebri studiosorum frequentia, sed et ab ipso Serenissimo, amicisque Principis.

hij den 22 October 1669 tot hoogleeraar in de geneeskunde te Franeker werd beroepen — eene benoeming die op niets uitliep — zooals wij boven (blz. 251) reeds zagen, beschouwde men hem nog hoogleeraar te Duisburg. Hoe dit zij, na in 1671 vruchtelooze pogingen gedaan te hebben, om in den Bosch eene jaarwedde te bekomen, nam Andreae in 1674 gaarne een leerstoel in de geneeskunde te Frankfort a|O. aan. Eene *Disput. de catharris*, Francof. ad Viadr. 1675, door Rotermund vermeld, herinnert aan zijn verblijf aldaar. Van Frankfort kwam hij den 11 Januarij 1681 te Franeker zijne taak als Philosoph. Prof. aanvaarden. Ten blijke van zijne voortdurende ingenomenheid met de uitvindingen van de Bils, schreef hij nog in den vorm van een brief aan prof. Sam. Andreae, *Bilanx exacta Bilsiana et Clauderianae Balsamationis; qua ostenditur D. Clauderi inventam Balsamationem, non minus ac veterum, longe a Bilsiana differre*, Amst. 1682.

Naauwelijks zal het vermelding behoeven, dat deze hoogleeraar, die inzonderheid de physica onderwees, in zijne philosophische rigting een Cartesiaan was. Men kent van hem eene *Diss. de extensionis infinitate* (resp. D. Pauli), Fran. 1684; tevens eene *Exercitatio philos. de impossibili mundi aeternitate*, Fran. 1684. De verhandeling in de *Acta erud. Lips.* 1684, *de calculo in equo observato*, wordt door Rotermund aan hem toegekend. Tot de literatuur over Bekker's *Betoov. Wereld* behoort ook een opusculum posthumum van onzen hoogleeraar, nl. *Exercitationes philos. de Angelorum malorum potentia in corpora*, Amst. 1691.

Volgens den *Ordo Lectionum* van 1683|84: Perget Problemata varia & selectiora, cum Aristotelis, tum aliorum, tum propria enucleare. Illis etiam, qui operam suam in collegiis privatis experiri cupiunt, eam omni modo paratam esse ostendet.

De dood kwam hem den 5 Januarij 1685 aan zijn werkkring ontrukken.

Vriemoet, 602–605; Paquot, I, 416; Rotermund, *Lexicon aller Gelehrten in Bremen*, I, 9, 10; Dr. Hermans, *Gesch. d. Illustre en Latijnsche scholen te 's Hertogenbosch* (*Bijdr. Gymn.* 1851; 72). De *Oratio funebris* door prof. Rhenferd gehouden, is niet in het licht verschenen. 't *Programma funebre* van den R. M. Phil. Matthaeus kwam ons niet in handen.

Campegius Vitringa. Sebast. Damman Crusius, pred. te Zutphen, bedankte voor de benoeming tot hoogleeraar in 't Oostersch, waartoe hij in de plaats van van der Waeijen benoemd was. Daarna viel (19 Aug. 1680) de keuze op Dr. Kempe Vitringa, den tweeden genomineerde (Mich. Arnoldi was de derde). Met eene *Orat. de officio probi sacrarum literarum interpretis* aanvaardde hij den 11 Jan. 1681 dien

CAMPEGIUS VITRINGA S. S. THEOL. Dr

EIUSDEM AC HIST. ECCL. PROF. FRANEQ. FRIS

Natus Leovardiae XVI May A. MDCLIX. Denatus XXXI Martii MDCCXXII.

katheder, aan welken een tractement van *f* 700 werd verbonden.

Na al hetgeen over dezen zoo vermaard geworden hoogleeraar niet alleen in de taal der geleerden is geschreven, maar ook onder een ieders bereik werd gebragt, hebbe men van ons geene belangrijke, minder bekende, bijzonderheden omtrent zijn levensloop en zijne verdiensten meer te verwachten.

Kempe (onze Campegius) was de tweede zoon van Hor. Vitringa, een verdienstelijk burger, die van lager ambtenaar tot subst. griffier bij het Hof te Leeuwarden opklom, en van Albertina de Haen [1]). Friesland's hoofdstad had hem den 16 Maart 1659 zien geboren worden. Onder het rectoraat van Casp. Rhomberg maakte hij aan de Latijnsche school aldaar groote vorderingen, vooral ook in de Hebr. taal; na eene voordracht *de patientia Christiana* werd hij tot de hoogeschool bevorderd. Den 7 Mei 1675 werd hij te Franeker ingeschreven, waar weinige weken te voren de Leeuwarder predikant Witsius, van wiens godsdienstonderwijs zijn daarvoor zoo ontvankelijk gemoed reeds veel had genoten, een theologischen leerstoel had beklommen.

Voor de propaedeutische studien trof onze reeds zeer ontwikkelde jongeling het daar niet gelukkig. 't Onderwijs van Terentius en Blancardus was droog en voor minder gevorderden berekend; prof. Busch werd te dikwerf door ongesteldheid verhinderd om met onafgebroken toewijding zijne leerlingen ten dienste te staan. Vitringa dorstte echter genoeg naar kennis om zich door eigen studie te bekwamen, en vond daarbij in Witsius een belangstellenden leidsman, die hem vooral in het Grieksch verder hielp. Onder Wubbena beoefende hij logica en physica met gelukkig gevolg. Aan dit onderwijs herinnert zijne *Diss. philos. de igne.* In het tweede studiejaar bezocht hij de scholen van Arnoldus, Witsius en à Marck, onder wie hij drie verhandelingen *de origine monachatus* met grooten lof heeft verdedigd. Bovenal hing hij aan de lippen van Witsius, wiens bezadigde rigting hem het meest aantrok. Bij Abr. de Grau hield hij wis- en sterrekunde; een Jood wees hem, na Terentius' dood, den weg in de Schriften der Rabbijnen, o. a. in de commentaren van Jarchi.

Van vereerende testimonia voorzien begaf Vitringa zich voorts naar Leiden, waar hij ruimschoots gelegenheid vond om Spanheim's onuitputtelijken woordenvloed, Wittichius' voorzichtigheid, en le Moyne's veel-

---

[1]) de Crane schetste de verdiensten van Hor. Vitringa in de *Biogr. Bijdr. en Berigten*, 63—74.

zijdig en degelijk onderwijs te bewonderen. Wel verre van een hunner slaafsch te volgen, wachtte hij zich integendeel, naar het voorbeeld van Witsius, voor den dagelijks toenemenden sectegeest. Drie dissertatien verdedigde hij hier over Ps. II, de eerste onder le Moyne, de tweede onder Spanheim, de derde was eene inaugurele, waarop Hulsius hem den 9 Julij 1679 promoveerde. Onze 20-jarige Theol. Doct. deed den 3 Januarij 1680 voor de Leeuwarder classis het proponentsexamen. Die hem daarna in de hoofdstad op den kansel hoorden, werden ingenomen door de hem aangeborene welsprekendheid en zijn zachtmoedigen doch ernstigen toon. Nog vóór 't einde van het jaar zijner intrede (1681) sloot hij den echtelijken band met Wilhelmina van Hell, dochter van een Haarlemmer predikant.

Niet lang zou hij de Hebr. taal en oudheden onderwijzen, want den 18 Julij 1682 benoemden Ged. Staten hem reeds tot opvolger van Arnoldus [1]). Eerst den 10 Mei des volgenden jaars hield hij de inaug. rede *De amore veritatis.* Waarschijnlijk waren zijne theologische collegien reeds vroeger geopend naast die in het Oostersch, waarvoor zijn opvolger Rhenferd gelijktijdig is opgetreden [2]).

Van nu af aan begon zijn naam zich in ons land te vestigen, en voorts, ook door een groot aantal elkander opvolgende geschriften, door Europa te verbreiden. De *Observationes sacrae* openden de rij. Van 1683—1708 verschenen daarvan 6 Boeken, terwijl, doorgaands met een Vervolg, ook de vorige gedeelten in verbeterde uitgaven ter perse gingen. Inmiddels zagen het licht: *Archisynagogus*, *observationibus novis illustratus, quibus veteris Synagogae constitutio tota traditur*, Fran. 1685; *De Decemviris otiosis ad sacra necessaria veteris Synagogae curanda deputatis liber singularis*, Fran. 1687, gerigt tegen Rhenferd's *De decem otiosis Synagogae diss. duae*, Fran. 1686, waarop wij in het levensberigt van den laatstgenoemde terugkomen; *Aenleÿding tot het recht verstant van den Tempel van Ezechiel*, Fran. 1687, waarin hij van 't gevoelen van Coccejus fweek, en mitsdien door J. H. Coccejus werd bestreden in een „*Nader nderzoek*", dat Vitringa beantwoordde met 't *Recht Verstant van den Tempel Ezechiels verdedigt en bevestigt*, Fran. 1695; *Aphorismi*, *quibus fundamenta S. Theologiae comprehenduntur*, Fran. 1688, of, zooals eene latere uitgave is getiteld, *Doctrina Christianae religionis per Aphorismos summatim descripta*, *in usum scholarum domesticarum.* Prof. IJpeij be-

1) Met hem waren voorgedragen prof. P. Jurieu, van Rotterdam, en de vroeger vermelde Tilemann, hoogleeraar te Hamm.

2) Op den *Ordo Lectionum* 1683/84, lezen wij alleen: Ex praestantissimo quoque Scriptorum Sacrorum, ea quae ad cultum Mosaicum spectant, interpretabitur.

tuigde nooit een schooner theologisch leerboek uit die eeuw, dan dit, gelezen te hebben. Het is dan ook vijf malen herdrukt en vier malen in het Nederduitsch verschenen, terwijl aan de vierde Latijnsche uitgave van 1702 eene *Hypotyposis Theol. elenchticae* werd toegevoegd. Omstreeks denzelfden tijd geraakte hij in een vermaard geworden twist met Röell, over de generatie des Zoons, — een twist, die aan Vitringa's pen verscheidene verhandelingen ontlokte, waarop wij bij Röell terugkomen. Als aftredend R. M. sprak hij in 1691 *de impedimentis propagandi Christianismi* [1]). Ten jare 1693 onderging zijn werkkring eene belangrijke uitbreiding, nadat Ged. Staten zich nl. hadden vereenigd met het voorstel van Curatoren, om „de professor Vitringa, wegens desselfs groote geleertheijt en bequaemheijt toetevoegen de professie *Historiae sacrae*, op 't tractement 't welcke de professor Perizonius dienaengaende tot noch toe heeft genoten" (*G. R. 6 Mei 1693*).

Een geleerd werk *De Synagoga vetere libri tres*, Fran. 1696, gaf hem — volgens Schultens — eene eervolle plaats onder de Buxtorfen, Seldenus en Ligtfoot. Op hooger tractement, dan hij te Franeker had, werd hem den 22 Aug. 1698 een professoraat te Utrecht aangeboden, vacant wegens het vertrek van zijn leermeester Witsius naar Leiden. Hij zou dit aangenomen, zijne koffers gepakt en derwaarts al op reis gegaan zijn, toen het aan Voetiaanschen invloed gelukte de benoeming door Willem III te doen vernietigen [2]). Na den dood des Stadhouders zag Vitringa zich in 1702 op nog voordeeliger voorwaarden andermaal te Utrecht beroepen, maar nu sloeg hij alle aanbiedingen van die zijde af, zelfs toen hem *f* 8000 in eens was geboden, boven eene jaarwedde van *f* 2000. De Friezen aarzelden niet den gevierden hoogleeraar door een even hoog tractement te waardeeren. De rijpe vruchten zijner studien, die sedert dien tijd het licht zagen, hebben niet weinig bijgedragen tot vermeerdering van zijn roem, waaraan die der Friesche academie was verbonden. In 1705 kwam zijn Onderzoek over de Openbaring (*'Ανακρισις Apocalypseos Joannis Apostoli*) van de pers. Herdrukken te Amst. in 1719, te Wittenberg in 1721, eene Nederd. vert. in 1728, getuigen van den opgang, die dezen arbeid ten deel viel. Als aftredend R. M. hield

---

1) Bij deze gelegenheid huldigde Gajus Andreae hem in een Grieksch vers, gedrukt in plano. *Coll. E.*

2) In het Resolutieboek van Ged. Staten vonden wij alleen vermeld, dat Vitringa den 9 Sept. 1698 persoonlijk het hem aangeboden beroep bekend gemaakt en brieven van den magistraat te Utrecht had overgelegd, en verzocht zich eenigen tijd te mogen beraden. Den 22 Dec. dv. verklaarde hij zich, waarop de voorzitter hem te kennen gaf, »dat het Collegie voor aengenaem hielde de continuatie van sijn dienst op de Academie tot Franequer."

Vitringa in 1706 eene *Orat. de Synodis, eorumque utilitate, necessitate et auctoritate*, Fran. 1706; twee jaren daarna kwam in 't licht de *Hypotyposis historiae et Chronologiae sacrae a M. C. usque ad finem Saec. I. — Acc. Typus doctrinae profeticae.* Zijn hoofdwerk *Comm. in librum profetiarum Jesajae*, 2 tom., Leov. 1714, 1720, meermalen herdrukt en vertaald, werd door tijdgenooten en nog lang door den nazaat met uitbundigen lof begroet [1]; de *Verklaring van de Evang. Parabolen* is eene in 1715 door d'Outrein bewerkte vertaling van 't geen Vitringa zijnen leerlingen daarover in de pen had gegeven. Ook was hij gewoon de „praktijk der Godzaligheid" met de leerlingen te behandelen. Daaraan is men den *Typus theologiae practicae*, Fran. 1716, verschuldigd, een werkje, dat zich, volgens prof. IJpeij, aanprijst door zaakrijkheid, zuiverheid in denkbeelden en netheid in voorstelling, en ook in het Fransch en Pannonisch werd vertaald. Zijn laatste werk vormden de *Animadversiones ad methodum homiliarum ecclesiasticarum rite instituendarum*, Fran. 1721, vertaald als *Aanmerkingen over de leerwijze om kerkelijke redevoeringen wel op te stellen*, Fran. 1724.

Naar aanleiding dezer werken, waarbij nog een zevental *posthuma* gevoegd kunnen worden, die voornamelijk door Venema voor de pers bewerkt zijn, heeft Ds. van Heel onzen hoogleeraar beschouwd op het gebied der uitlegkunde, dogmatiek, zedekunde en predikkunde. Den belangstellende mitsdien naar diens doorwrocht academisch proefschrift verwijzende, zij het hier genoeg met een enkel woord Vitringa's rigting in 't algemeen aanteduiden.

Eene school, in den zin van Voetius en Coccejus, stichtte hij niet; de groote leerling van Witsius was ook afkeerig van allen sectegeest. Hoe ingenomen ook met Coccejus, toetste hij diens Verbondstelsel aan de H. S. en zuiverde het aanmerkelijk, vrijmoedig als hij was in het overwegen van de gevoelens van anderen en daarvan te verwerpen, wat met zijn eigen oordeel niet strookte. Tot zelfstandig onderzoek wekte hij evenzeer zijne leerlingen op, en deelden deze in 't vervolg de inzigten des meesters niet, dan mag men zulks beschouwen als een natuurlijk gevolg zijner voortreffelijke methode.

Oneindig veel heeft deze dan ook bijgedragen om, gelijk Glasius opmerkt, de theologie van de scholastiek te ontslaan en meer bijbelsch te doen worden, eene gezonde en onbevooroordeelde exegese te doen beoefenen, goeden en zuiveren smaak te bevorderen en te toonen, dat ware regtzinnigheid niet behoefde terugtedeinzen voor een scherp en

---

[1]) Vgl. van Heel, blz. 69.

juist onderzoek der waarheid. „Geroemd zij en blijve — zegt Sepp — de waarheidsliefde, waarmede Vitringa den historischen zin der Schrift hier en daar — helaas! lang niet overal — heeft hersteld en gehandhaafd;. . . tevens bejammeren wij het, dat de Coccejaansche liefde voor typologie hem als in merg en been zat. Zijn oog zag een naauw verband tusschen prophetische en historische godgeleerdheid. De profetische diende hem om de historische toetelichten; van daar in zijn *Commentarius in Jesaiam* die veelvuldige en voor dien tijd regt belangrijke geschiedkundige uitwijdingen".

Wanneer men bedenkt, dat het hem gegund was bijna 42 jaren in dien geest werkzaam te zijn, ten nutte van tallooze leerlingen uit Hongarije, Polen, Frankrijk, Schotland, Duitschland en onze republiek, een aantal menigmaal te groot, dan dat allen in de collegiekamer eene plaats konden vinden, voorts, dat zoo vele zijner werken in het buitenland herdrukt, of door Nederlandsche vertalingen voor een ruimeren kring toegankelijk werden — dan zal men zich eenigzins een denkbeeld kunnen vormen van den verbazenden invloed, die zijne methode op de ontwikkeling der godgeleerde wetenschappen moet hebben uitgeoefend. Vele en voor de kennis zijner theologie belangrijke disputatien heeft hij door de academiejeugd laten verdedigen. Ten deele vindt men die terug in de *Observ. Sacrae.* De prov. Friesche bibliotheek bezit een belangrijk aantal van die disputatien, en het Friesch Genootschap verkreeg kort geleden ook een groot aantal in een lijvigen bundel, van welke de *Exercitatio in Difficiliora loca prioris Epistolae D. Pauli ad Corinthios I—XXII*, Fran. 1684—1689, de grootste plaats inneemt. Wegens toenemende doofheid, waaraan hij van af zijn 20e jaar leed, moest Vitringa sedert 1702 echter van de dispuutcollegien afzien. Hoe doof hij werd vernemen wij van de Gebr. van Uffenbach, die hem in 1710 bezochten. „Wir mussten uns verwundern, dass dieser Mann so elend und slecht von Gesicht aussahe, noch mehr aber, dass er so taub war, dass er fast gar nichts höret. Er nöthigte uns nieder zu sitzen, und langte sogleich aus seinem Schlaf-Rock ein dergleichen Horn von Blech mit Schwarzem Leder überzogen, dergleichen wir bey Herrn Wohlfahrt zu Cassel gesehen hatten. Dieses Horn hielte er vor das rechte Ohr, und neigete sich ganz zu mir, dass ich ihm ganz nahe dahinein ruffen sollte. Ob ich nun gleich zimlich laut redete, verstunde er mich doch nicht; sogar hat der gute Mann das Gehör verlohren. Ich musste also so stark, als ich konnte, reden; man kan sich also leicht einbilden, was vor eine Conversation gegeben". Daniel Müslin (zie boven blz. 273) gewaagde van Vitringa's „sehr slechte, fast unverständliche Aussprache,

nur durch die Nasen", ongetwijfeld een gevolg van die doofheid. Desniettegenstaande konden de Curatoren, toen eene beroerte hem den 31 Maart 1722 aan de wetenschap, aan vrouw en kinderen, had ontrukt, zonder overdrijving aan Ged. Staten berigten, dat er een groot man ten grave was gedaald in „de oude here Vitringa, wiens geleerdheidt en verstand de gansche wereld door is befaemd geweest."

Zijne weduwe overleed in Julij 1728.

Alb. Schultens, *Laudatio funebris in memoriam Campegii Vitringa*, Fran. 1722, waarin een herdruk van het door J. O. Westenberg gesteld *Progr. funebre*, ook voor den *Comm. in Jesajam*, ed. Saagmans, T. I, Leov. 1724; *Carmina lugubria ab — acad. civibus pie edita in funere Campegii Vitringa*, Fran. 1722; Jo. Wolbersii *Otia Franequerana*, Gron. 1725, 5–11, 94, 95; *Bibl. Bremensis*, *Cl.* VI, 735 sqq., Niceron, XXXV, 30–40, Duitsche uitg. XIX, 332–339; Vriemoet, 606–624; IJpeij, *System. Godgel.* II, 193–215; IJpeij en Dermout, II, 527 volg.; Glasius, III, 513–521; W. F. C. J. van Heel, *Camp. Vitringa Sr. als godgeleerde beschouwd*, 's Gravenh. 1865; Chr. Sepp, *a. w.* II, 300, 432 en passim; Hernn Z. C. von Uffenbach *Merkwürdige Reisen*. Frft. und Leipz. 1753, II, 293.

Jacobus Perizonius werd den 26 October 1651 geboren te Appingadam, waar zijn vader Antonius toen rector was. Deze vertrok in 1655 als hoogleeraar in het Hebreeuwsch en de wijsbegeerte naar Hamm, van daar in 1661 naar Deventer, waar hij aan de Illustre school de godgeleerdheid en het Hebreeuwsch heeft onderwezen. Van daar, dat Jacobus eerst te Deventer studeerde, en wel in de humaniora onder Theoph. Hoogers en diens opvolger Gijsb. Cuperus. Omdat de vader hem voor den predikdienst dacht opteleiden, was hij natuurlijk ook diens leerling. In 1671 werd hij te Utrecht aan de leiding van Graevius toevertrouwd, maar de oorlog deed hem in 't volgend jaar terugkeeren. Na zijns vaders dood (1672) bleef Jacobus zich aan de letteren wijden, met welk doel hij ten jare 1674 die studien te Leiden onder Theod. Ryckius voortzette. In 1675 huiswaarts gekeerd, gaf hij, als eene eerste vrucht zijner aanhoudende toewijding aan de humaniora, eene *Dissertationum trias: quarum in prima de constitutione divina super ducenda defuncti fratris uxore, secunda de lege Voconia foeminarumque apud veteres hereditatibus; tertia de variis antiquorum nummis agitur.* Dev. 1679. Hiermede leverde hij het bewijs van eene degelijke kennis der Grieksche, Latijnsche en Hebreeuwsche talen, oudheden en regtstoestanden, bovenal van een kritischen zin. Ofschoon het hem niet ontbrak aan voorspraak van mannen als Graevius en Heinsius, die blijkbaar eene hooge verwachting van hem koesterden, hunne aanbevelingen hadden toch niet

het gevolg, dat hij te Franeker, Leiden of Groningen een professoraat in het Hebreeuwsch verkreeg [1]; hard moest het voor hem wezen, dat in zijne eigene woonplaats Coetier hem voorging als opvolger van Cuperus. Eindelijk werd hij conrector te Delft, van waar hij binnen kort naar Franeker zou vertrekken, om Busch optevolgen. Aanvankelijk stond zijne kans hier trouwens niet gunstig. In de eerste plaats was Coetier voor dien leerstoel aanbevolen; Joh. Lomeijer, predikant en rector te Zutphen, werd de tweede op de voordragt; bij de keuze voor den derde staakten der Curatoren stemmen tusschen Perizonius en Rudolf Borgesius [2]. Niettemin is hij, dank zij den invloed van Graevius en Ulr. Huber, den 5 Nov. 1681 tot hoogleeraar in de gewijde en ongewijde geschiedenis en welsprekendheid benoemd, op een tractement van ƒ 1000. Weldra (19 Jan. 1682) hield hij de inwijdingsrede *De Ciceronis eruditione et industria.*

Op het gebied der *Historia sacra*, vroeger door Drusius, Amama en Chr. Schotanus onderwezen, gaf hij ten zelfden jare eene wel geslaagde dissertatie uit, *De augustea orbis terrarum descriptione et loco Lucae eam memorantis*, Fran. 1682. De toelage van ƒ 250, door zijne voorgangers in dit vak genoten, werd hem eerst in 1684 toegekend, als een blijk van waardeering, wegens den grooten opgang, dien hij maakte.

Nog nooit had men de collegiekamers voor de letteren immers zoo vol gezien, als wanneer Perizonius daar Cicero, Terentius, Florus, Suetonius en andere classici behandelde, inzonderheid ook als bronnen van een goeden stijl, en voor het naauwkeurig en juist zijne gedachten te leeren uitdrukken, zoo in taal als in schrift. Bovenal hing de schare aandachtig aan zijne lippen, als hij daar de *algemeene* geschiedenis ontwikkelde. 't Waren niet alleen de gaven des sprekers, die de academiejeugd boeiden, maar vooral het ruimere, weinig bekende, veld waarop hij haar leidde. Tot nu toe had men aan de academien bijna niets anders gehoord, dan de geschiedenis der Joden tot aan Rome's stichting, en de Romeinsche geschiedenis, voortgezet onder de Bijzantijnsche Keizers tot Karel de Groote, en de Westersche Keizers die hem opvolgden, m. a. w. de geschiedenis der Roomsche monarchie, zooals men het uitdrukte. Tot grondslag legde men gewoonlijk het *Epitome*

---

1) Een Hebraicus zal hij onder leiding zijns vaders zijn geworden. Schulting noemt hem »Hebraicae literaturae cognitione luculenter instructus"; ware dit niet zoo geweest, dan zou hij in 1690 immers niet te Leiden zijn beroepen, om het Hebreeuwsch zoowel als de geschiedenis te onderwijzen.

2) Borgesius wordt op de voordragt genoemd: »Secretaris van Haer Ho. Mo., Resident tot Hamburgh". Hij was een zoon van prof. Joach. Borgesius, te Groningen.

historiae Horatii Tursellini, dat zich wel door zuiver Latijn en een goeden stijl aanbeval, maar weinig of geene aandacht wijdde aan de overige volken. Van een Jezuit, als Tursellinus, voor wien de grootheid van het Roomsche rijk alles overschaduwde, laat dit zich dan ook verklaren. Perizonius, al verwierp hij dadelijk Tursellinus niet, zette daarentegen de grenzen van 't geen zoolang voor algemeene geschiedenis gegolden had, verder uit; hij hield rekening met de chronologie, zeden en gebruiken, wetgeving, letterkundige ontwikkeling en beschaving van alle Europesche volken, in hun invloed op elkander, tot aan zijnen tijd; de waarde der bronnen onderwierp hij aan eene kritiek, die de persoon des schrijvers, de invloeden van diens tijdperk of bronnen aan de hand gaven [1]). Hij begon dus eerst *algemeene* geschiedenis te onderwijzen, een éénig voorbeeld in die dagen! Deze is dan ook de diepe zin van Schulting's woorden: Viam quoque vidit, qua ad enarrationem *universalis* historiae ab orbe condito ad haec usque tempora iretur, eamque incredibili cum successu calcavit; atque hic potissimum maxima ipsum juventutis corona circumcinxit. Dat het *Epitome* Tursellini zoodoende door een dictaat in elf deelen werd uitgebreid, behoeft ons dus niet te verwonderen, evenmin als dat de nieuwheid der methode, die het onderwerp zoo smakelijk maakte, 't geheim was van zijn grooten toeloop [2]).

Wie een blik op zijne geschriften werpt, dient voor oogen te houden, wat Schulting, zijn lijkredenaar, niet verzweeg, dat Perizonius namelijk, wanneer een ander iets geschreven had ten nadeele der wetenschap in 't algemeen, of een gevoelen voorstond, waarmede hij zich niet konde vereenigen, geroepen meende te zijn om de pen optevatten, ten einde, bij eene duidelijke voorstelling van 't onderwerp, zijn gevoelen door een tal van argumenten te doen zegevieren, en daarmede te toonen, dat hij voor niemand behoefde onder te doen. Menig te hatelijk twistgeschrijf, soms over zeer onbeduidende zaken, was het natuurlijk gevolg dezer

---

1) Hiervan getuigen zijne *Diss. historica de duobus maxime insignibus L. Flori locis*, Fran. 1684, en *Animadversiones historicae, in quibus quam plurima in priscis Romanorum rerum sed utriusque linguae autoribus notantur, multa etiam illustrantur atque emendantur, varia denique antiquorum rituum emuntur et uberius explicantur*, Amst. 1685. In 1683-84, in den aanvang dus van zijn professoraat te Franeker, vervolgde hij — volgens de aankondiging op den *Ordo Lect.* — de res gestae, antiquitates & ritus populi Romani juxta seriem T. Livii.

2) Vgl. over deze leerwijze van Perizonius het *Vita Rhunkenii, auct. Wyttenbach*, ed. Bergman, L. B. 1824, p. 143, 144. Perizonius' dictaat op Tursellinus troffen wij aan in de *Bibliotheca Eerdiana*, Gron. 1836, waar tevens dictaten van Duker en Wesseling op Tursellinus voorkomen. Dat *Epitome* is in 1730 nog te Utrecht herdrukt! Zoo lang heeft men zich zonder een beter compendium moeten behelpen!

hebbelijkheid. Perizonius was onder de groote geleerden zijner eeuw trouwens de eenige niet, die aan dat euvel mank ging.

Spoedig bezorgde hij tot handboek voor de Latinisten eene nieuwe uitgave van Franc. Sanctii *Minerva*, *s. de causis Latinae linguae commentarius*, met de aanteekeningen van Sciopius niet alleen, maar vermeerderd met zijne eigene (Fran. 1687). Voor hen, die den oorspronkelijken zin der woorden en de verschillende beteekenissen, welke zij in den loop der tijden kregen, wenschten te kennen om de classici goed te leeren verstaan, en met oordeel te lezen, voorzag hij hiermede in eene groote behoefte, bewezen door de vier uitgaven, waaraan Perizonius zijne zorg heeft kunnen wijden.

Met een ambtgenoot, die tot zijne komst te Franeker zooveel had bijgedragen, begaf hij zich in een fellen strijd. Paulus zegt in den brief aan de Filipensen, I, 13: Alzoo dat mijne banden in Christus openbaar geworden zijn in het gansche *regthuis*, en aan alle anderen". De Statenvertalers hebben het Grieksche *πραιτώριον* door *regthuis* overgezet. Huber liet *ad Tit. D. de officio praefecti praetorio* de juistheid dier vertaling verdedigen, dat *praetorium* nl. in den mond van Paulus het *regthuis* beteekent, de plaats waar in 't keizerlijk paleis regt gesproken werd. Perizonius stelde daarop in een dispuut, dat men daaronder de *cohortes praetoriani* in hunne legerplaats nabij Rome had te verstaan (*Diss. philol. de origine*, *significatione et usu vocum Praetoris et Praetorii*, *veroque sensu verborum D. Pauli Phil. I*, *13*. Fran. 1687.) Huber drong zijn gevoelen nader aan in *De Praetorio quod Paulus commemorat Phil. I*, *13*, *liber singularis*, Fran. 1688. Perizonius wilde het onderspit immers niet delven, en dus ging er van hem wederom eene verhandeling ter perse *De Praetorio Caesarum eiusque Praefecto*, Fran. 1688. En alsof dit nog niet voldoende was, slingerde hij zijn ambtgenoot nog een aantal hatelijkheden naar het hoofd in eene *Abstersio censurae Huberianae in nuperas responsiones Jac. Perizonii ad librum singularem Ulr. Huberi de Praetorio*, Fran. 1690, ten onregte meenende, dat Huber ook de schrijver was van een anomien boekske, dat Francius gedurende hun verschil geschreven had.

Herhaaldelijk hebben wij reeds gelegenheid gehad optemerken, dat de hoogleeraren in de geschiedenis en welsprekendheid belangrijke gebeurtenissen, het Friesche Vorstenhuis, of onze vaderlandsche geschiedenis in 't algemeen betreffende, vooral het sluiten van vredesverdragen, in eene oratie of in een dichtstuk, dat pro cathedra gereciteerd werd, herdachten. Zoo wijdde Perizonius dan ook in 1689 eene rede-

voering aan de troonsbeklimming van Willem III [1]). Weinige weken daarna aanvaardde hij het rectoraat met eene *Oratio de origine et natura imperii, imprimis Regii, a libero et sui juris populo simpliciter delati* (Fran. 1689). 't Laatste jaar van des hoogleeraars vruchtbaar verblijf te Franeker was nog getuige van een tweeden wetenschappelijken strijd met Huber. Deze had in 1692 de *Institutiones historiae civilis* uitgegeven in drie Boeken, hoofdzakelijk gewijd aan de verklaring der nieuwere geschiedenis in verband met algemeene beginselen van staatsregt. Perizonius bewoog zich te veel op hetzelfde gebied, dan dat hij Huber's arbeid niet gretig met een kritisch oog zou gaan lezen. Ongelukkig meende hij alleen in 't eerste Boek 120 dwalingen te vinden, die dadelijk wereldkundig werden gemaakt. Huber was ook de man niet om daarop het stilzwijgen te bewaren; Perizonius doopte zijne pen nog eens in gal, totdat Huber tegen hem eene aanklagt deed bij het Hof, met het gevolg, dat de hoogleeraar in de geschiedenis en welsprekendheid zijne beleedigende taal met eene schadevergoeding moest boeten [2]).

Met eene tractementsverhooging van *f* 250 had men Perizonius aanvankelijk voor Franeker behouden, toen hij in 1690 te Leiden was beroepen tot hoogleeraar in de geschiedenis en het Hebreeuwsch; in 1693 nam hij den katheder voor de geschiedenis, het Grieksch en welsprekendheid aldaar dadelijk aan. Of het misschien was om de nabijheid van Huber, in wien hij zijn man had gevonden, te ontwijken — wij durven dit alleen vermoeden [3]). Tot den bloei der Franeker hoogeschool, in zijne dagen zoo verbazend toegenomen, heeft hij ruimschoots het zijne toegebragt.

De schoone *Orat. de usu Graecae Romanaeque linguae, eloquentiae, historiae et antiquitatis in gravioribus disciplinis*, waarmede onze geleerde den 7 Julij 1693 zijne taak te Leiden aanvaardde, leert ons het doel van zijn onderwijs kennen, de smaakvolle, veelzijdige, met één woord, klassieke vorming van aanstaande theologanten, regtsgeleerden en staatsmannen.

Even grooten opgang maakte hij hier, als vroeger te Franeker. Inzonderheid waren zijne collegien over de oude en nieuwe geschiedenis,

---

1) *Panegyricus serenn. — regi Vilhelmo Arausiaco, a. d. III Eidos Aprileis, quo die pariter cum augusta eius conjuge Maria Stuartia solenniter regno fuit inauguratus*, Fran. 1689. Hierachter vindt men Lat. verzen van S. G. a Burmania, prof. C. van Eck en Ds. P. Vogelsang. Deze *Panegyricus* is ook vertaald als *Seegereeden voor de Kooning van Groot Britanjen*, enz. Leeuw. 1689.

2) Kortheidshalve verwijzen wij over de pampletten, die in hun twist geboren werden, naar Gab. de Wal, *a. w.* Ann. 291, 292.

3) *G. R.* 16 *Mei* 1690; 28 *April* 1693.

ook over die des vaderlands, zeer gezocht [1]). Tegen eene verhoogde jaarwedde onderwees hij de vaderlandsche geschiedenis namelijk sedert 1701 afzonderlijk, eenmaal in de week.

Zijne groote verdiensten als philoloog en criticus kan men voorts waardeeren in den door hem uitgegeven Aelianus (L. B. 1701), uit zijne verdediging van Curtius als geschiedschrijver, tegen Clericus [2]); in noten op Valerius Maximus, Florus, Pomponius Mela en Suetonius, door hem in HSS. nagelaten en door Duker, Rungius en anderen, bij hunne uitgaven dezer klassieken verwerkt, zooals meer in bijzonderheden door Vriemoet is medegedeeld [3]). De titels zijner talrijke kleine verhandelingen en redevoeringen behoeven hier geene plaats te vinden, nadat Westhovius die verzameld en in 1740 in twee deeltjes heeft uitgegeven. Onvermeld verdienen daarentegen niet te blijven de twee geschiedkundige werken, die hij in 1710 en 1711 te Leiden uitgaf, nl. *Rerum per Europam saec. XVI maxime gestarum commentarii historici*, en *Origines Babylonicae et Aegyptiacae*, welk laatste werk, ten jare 1736 door Duker op nieuw uitgegeven, den schrijver als een scherpzinnig chronoloog doet kennen.

Aan letterkundig twistgeschrijf liet de groote man het, zelfs bij 't klimmen zijner jaren, niet ontbreken. Tegen P. Francius schreef hij in 1696 onder den pseudomiem *Valerius accinctus* [4]); met Jac. Gronovius twistte hij over eene plaats bij Aelianus, zoo heftig, dat de Curatoren tusschenbeide kwamen om er een einde aan te maken; met Lud. Kusterus had hij een pennestrijd over de beteekenis van het *aes grave* bij de Romeinen.

Perizonius bleef altoos ongehuwd, naar men wil, om niet door de zorg voor een huisgezin, te veel van de studien te worden afgeleid. Aan de Leidsche academie maakte hij, boven zijne bibliotheek en muntverzameling, nog een legaat van *f* 20,000, waarvan de opkomsten tot eene

---

1) Tib. Hemsterhuis kwam te Leiden studeren, invitatus praecipue fama Jacobi Perizonii, qui cum ceteras humanitatis partes egregie, tum veterem historiam elegantius, quam quisquam ante eum, tradebat. Rhunkenius, *Hemsterhusii Elogium*, ed. Bergman, p. 8.

2 *Q. Curtius Rufus restitutus in integrum et vindicatus per modum speciminis a variis accusationibus, et immodica atque acerba nimis crisi — J. Clerici*. L. B. 1703.

3) In de *Bibliotheca Eerdiana* vond men van hem *Dictata in IV priores Terentii Comoedias, in Suetonium*, en *de Republ. Romana;* de Maatsch. d. Nederl. letterkunde bezit zijne *Annot. in Tacitum de moribus Germanorum.*

4) Vgl. *Nachricht von denen Streitschriften, so zwischen P. Francio und Jac. Perizonio gewechselt wurden*, in Theod. Crusius, *Vergnügung müssiger Stunden*, Leipz. 1713, I, 26. De bedoelde vlugschriften zijn voorhanden op de Prov. bibl, v. Friesland. *Syst. Catal.* I, 172.

studiebeurs en tot aankoop van groote en kostbare boeken door den erflater werden aangewezen, en zulks onder verschillende bepalingen, nateleven — op verbeurte van 't legaat ten behoeve der Franeker hoogeschool.

Den 6 April 1715 overleed hij in 64-jarigen ouderdom.

Ant. Schultingii *Oratio funebris in obitum Jac. Perizonii*, L. B. 1715 (met Lat. verzen van Mich. Arnoldi, Petr. Pettenius, Rector te Zierikzee, en Henr. Snakenburg); F. G. Westhovius, *Vita Jac. Perizonii*, geplaatst voor Perizonii *Orationes et Dissertationes*, L. B. 1740; Niceron, I, 20—30, X. P. I. 6. II. 3; Duitsche uitgave I, 303—310; Vriemoet, 625—640, Add. 13, 14; G. Kramer, *Elogium Jac. Perizonii*, Berol. 1828; B. ten Brink, *Iets over Perizonius* (*Kunst- en Letterb.* 1845, II, 148); Siegenbeek, II, 38—40, T. en B. 160, 161; te Water, 47, 48, 198.

Jacobus Rhenferd beklom als opvolger van Vitringa den leerstoel voor het Oostersch. Mühlheim in Bergsland, waar zijn vader Evangelisch predikant was, werd den 15 Aug. 1654 zijne geboorteplaats. Negen jaren oud te Meurs op school gekomen, bleef hij daar tot zijn 16e jaar. Na nog eerst bij een aanverwant de beginselen van 't Hebreeuwsch te hebben geleerd uit eene handleiding van Jac. Alting, werd hij in 1669 student te Hamm. Abr. Gulichius en Adr. Pauli, hoogleeraren, gene in de wijsbegeerte, deze in de theologie en Oostersche talen, waren zijne leermeesters. Had hij reeds kennis gemaakt met Altings geschriften, diens leerling Pauli hoorde hij steeds met hooge ingenomenheid van dien Groningschen geleerde gewagen. Te verwonderen valt het mitsdien niet, dat Rhenferd aan voorliefde voor de beoefening der Oostersche talen het verlangen paarde om zelf Alting te hooren. De omstandigheden werkten de vervulling van zijn wensch in de hand. Op het aanrukken der Franschen moest de Brandenburgsche bezetting Hamm verlaten, en het was in een barren winternacht van 2 Febr. 1673 dat hij met haar het stadje verliet, om na eene moeitevolle reis, deels te voet, Groningen te bereiken, waar hij den 27 Febr. dv. bij den rector Maresius als Theol. stud. werd ingeschreven, *gratis*, *quia exul*.

Over den meest intiemen omgang met Alting mogt hij zich spoedig verheugen; dat hunne vriendschap eene blijvende was, bewijst hunne in latere jaren voortgezette correspondentie. Aan zijn driejarig verblijf te Groningen herinnert een dispuut *de viis Dei, sive de vera religione* [1]. Met het proponentsexamen besloot Rhenferd zijne academische studien. In 1676 en 1677 treft men hem bij afwisseling aan te Amsterdam en

[1]) In de *Miscell. Duisburgensia*, II, 263 sqq.

in zijn vaderland. Met het doel om als privaat-docent in 't Hebreeuwsch werkzaam te zijn, begaf onze jeugdige Orientalist zich ten jare 1678 naar Franeker. Den 29 Jan. werd hij hier als Theol. stud. ingeschreven, en nog vóór dat hem den 4 April dv. vergunning was verleend om privatim het Hebreeuwsch te onderwijzen, verraste hem de benoeming tot rector van de Latijnsche school in onze academiestad. Zich vleijende met de hoop, dat hij dé opvolger zou worden van van der Waeijen, die zich weldra uitsluitend aan den theologischen katheder wilde gaan wijden, verdedigde hij onder dezen in 1679 eene *Disput. de sensu apocalypseos cabbalistico.* Toen de vacature werkelijk was ontstaan en de voordragt zijn naam zelfs niet bevatte, achtte hij zich miskend [1]. Van daar, dat Rhenferd reeds in de maand, volgende op Vitringa's benoeming, zijn ontslag nam als Rector, — tot groot leedwezen trouwens van den magistraat en de opzieners der school, die hem gaarne hunne groote tevredenheid over zijn onderwijs uitdrukten in een vereerend testimonium.

Voorshands begaf hij zich naar Amsterdam, ten einde zijne studien in Talmudische geschriften voorttezetten onder leiding en in den omgang met geleerde Israëlieten.

Nadat Vitringa in 1682 reeds tot Theol. Prof. was bevorderd, kwam onze Rhenferd toch nog voor den vacanten leerstoel aan de beurt. Ofschoon door Curatoren als de derde in volgorde na Dr. Mich. Arnoldi en Tjalling Domna, predikanten te Menaldum ed Dronrijp [2]) aanbevolen, zag hij zich immers den 14 Dec. 1682 tot hoogleeraar in het Oostersch benoemd. Zijne inwijdingsrede, den 10 Mei 1683 gehouden, handelde *De baptismo Adami* — argumento raro et singulari, uti et erat vir rari et singularis ingenii — volgens Andala. Andala, die vroeger Hebreeuwsch bij hem geleerd had, was toen student en woonde des hoogleeraars eerste collegien bij, waar Maimonides, *de fundamentis legis*, en de *Comm. in Iesaiam* XXX van Rabbi Abarbanel werden behandeld. Deze waren dan de Rabbinica, zoo als die slechts in 't algemeen op den *Ordo Lect.* 1683/84 zijn aangekondigd, met de behandeling van Psalmen.

Een dertigtal jaren was Rhenferd met lust en ijver werkzaam in den kring door hem gezocht. Op het bezoek zijner collegien had de bloeitijd der hoogeschool een gunstigen invloed. Begaafd met een helder en scherpzinnig oordeel, bewoog hij zich met zijne leerlingen in alle Semi-

---

[1]) Uti erat generosae indolis et non abjecte de se sentiebat; ita non libuit ei diutius in pulvere Scholastico versari, et precaria habere collegia. *Orat. fun.* 41.

[2]) Domna vertrok in 1684 naar Workum, waar hij den 9 Junij 1726, in 75-jarigen ouderdom overleed, na kort te voren emeritus te zijn geworden.

tische taaltakken en in het Grieksch, — overtuigd als hij was, dat daaruit eene rijke oogst te halen was voor het regt verstaan der gewijde Schriften. Vooral deed hij, naar Andala's getuigenis, uitkomen, dat het Grieksch van 't N. T. Hebraismen bevat en dus uit het Hebreeuwsch verklaring behoeft, voorts, dat het Hebreeuwsch ten tijde van Jezus en de Apostelen niet verschilde van de taal der Talmudisten [1]).

De aard van zijn onderwijs spiegelt zich in 't algemeen af in de onderwerpen van de disputatien, welke hij schreef en door leerlingen liet verdedigen. Volkomen waar is toch wat prof. David Mill van Rhenferd getuigde: Vir ille, ut erat sublimi ingenio et in orientalium literatura versatissimus, non vulgaria et protrita sectatus est, sed ea sibi scrutanda et illustranda putavit, qua vulgo minus nota et nonnisi a sagaci ingenio ac varia eruditione instructo inveniri et eo quo decebat ornatu produci in medium possent. Hinc nova fere sunt omnia quae Rhenferdius commentatus est.

De juistheid van deze beschouwing kunnen wij staven door de opgave van de oorspronkelijke uitgaven dier disputatien, voor zoover zij nagenoeg volledig ten deele op de prov. Friesche bibliotheek, ten deele bij het Friesch genootschap voorhanden zijn, namelijk:

D. philol. de seculo futuro, prima, 1692; secunda 1693.

——— exhibens testimonia Recent. Rabbinorum de Seculo Futuro & Diebus Messiae, 1693.

——— exhibens summam argumentorum, quibus probatur, *Seculum Futurum* non denotare *Dies Messiae*. 1693.

Exercitationum philologicarum de fictis judaeorum haeresibus prima, 1694; secunda, 1694.

Disp. philol. de Sethianis, 1695.

——— de antiquitate litterarum Judaicarum, 1696.

——— de Praefectis & Ministris Synagogae, partes IV, 1700, 1701.

——— de voto Jephtae. 1701.

Exercitatio de cruce Christi. 1701.

Arabarcha vel Ethnarcha Judaeorum. 1702.

Dissert. phil. II de mensa et panibus propositionis ad Exod. XXV, 23–30, Levit. XXIV, 5–9, 1702.

De ratione observandi genuinam Vocabulorum Hebr. significationem, 1704,

Diss. philol. de statuis et aris, Falsis verisque Dei & Hominibus Internunciis, 1705.

Observationum select. ad loca Hebraea N. T. pars prima, secunda, tertia, 1705, 1706.

Periculum Phoenicium, sive literaturae Phoeniciae, Quae late olim per Asiam, Africam, & Europam patuit, eruendae specimen, 1706.

---

1) Praeterea N. T. stylum ex modis loquendi V. T. sive ex Hebraismis, saepius debere explicari. *Orat. fun.* p. 53. — Cumque certis argumentis et Doctorum Virorum testimoniis comprobetur, Christi et Apostolorum seculo in usu fuisse eam linguam, quae apud Talmudicos est, ipsosque illos non alia locutos esse, ... Ibid. p. 53.

Conjectura de Tecto Sabbathi, ad illustrationem loci 2 Reg. XVI, Vers. 18. 1707.

Exercitatio philol. ad loca deperdita; — ad loca vexata; — ad loca depravata et vexata; — Eusebii et Hieronymi, de situ et nominibus locorum Hebraicorum, 1707 (drie stuks).

Notae criticae et Observationes in Eusebii et Hieronymi Onomasticon locorum sacrorum, 1707.

Exercitatio Eusebio–Hieronymiana de Angulo Arabiae vel Batanaeae. 1708.

Betreffen deze verhandelingen de Hebreeuwsche taal en oudheden, van des hoogleeraars studien over de taal des N. T. getuigt de bundel, welken hij uitgaf onder den titel *Dissertationum philologico-Theologicarum de Stylo Novi T. Syntagma, quo continentur Joh. Olearii, Joh. Henr. Boecleri, Seb. Pfochenii, Joh. Coccei, Balth. Bebelii, Mosis Solani, Mart. Pet. Cheitomaei, Joh. Henr. Hottingeri, Joh. Leusdeni, Joh. Vorstii And. Kesleri, Joh. Jungii de hoc genere Libelli.* Jacobus Rhenferdius *collegit, recensuit & de suo addidit Dissertationem de seculo futuro.* Leov. 1701.

Niet weinig liet de hoogleeraar zich voorstaan op de ontcijfering van een oud-Sijrisch of Palmyreensch letterschrift, waarvan de sleutel tot dusver vruchteloos door de geleerden was gezocht. Cuperus en hij lieten den steen met eene Palmyreensche inscriptie, uit Gruter's *Thesaurus* bekend, te Rome opsporen door Bianchini, die gelukkig genoeg was het origineel, tevens eene Grieksche inscriptie bevattende, terugtevinden en daarvan een facsimile in gips te nemen. Uitgaande van het niet gewaagde denkbeeld, dat beide inschriften hetzelfde uitdrukten, gelukte hem, naar zijn oordeel, de ontcijfering. Hieraan is gewijd zijn *Periculum Palmyrenum s. literaturae veteris Palmyrenae indagandae & eruendae ratio & specimen, ad Gisb. Cuperum*, Fran. 1704.

Hoe grondig heeft hij veele Orakelen verklaart!
't Scheen dat voor hem alleen de sleutel was bewaart
Der Punische oude taale, en 't schrift van Palmyreenen.

F. HALMA.

Bij de vermelde geschriften over de Bijbeltalen voege men nog *Exercitationes grammaticae ad Ps. I et Genes. I. — Acc. Abr. Sculteti Praef. de recta ratione studii Theol.*, Fran. 1702, en *Annotationes in V. T. & in Epist. ad Ephesios, incerto auctore*, Amst. 1710, met eene *Praefatio* van Rhenferd.

De dissertatien van Rhenferd, in 1686 door de studenten C. Johanssen en G. Stellman verdedigd, handelende *De Praefectis et Ministris Synagogae*, kwamen ons niet onder de oogen. Onze hoogleeraar week daarin af van het gevoelen van Vitringa (in diens *Archisynagogus*) over de verdeeling van de werkzaamheden der „tienmannen" in de Synagoge.

Vitringa rigtte daarom tegen Rhenferd een *De Decem-viris otiosis ad sacra necessaria veteris Synagogae curanda deputatis Liber Singularis.* Fran. 1687. Rhenferd verdedigde zijne meening in een *Specimen animadversionum* (1688). Vitringa beantwoordde hem in het Voorberigt van de *Observationes sacrae*, in 1689, en kwam later nog eens op het onderwerp terug in zijne *De Synagoga vetere Libri tres*, Fran. 1696. De beide ambtgenooten voerden hun twistgeschrijf justo acrius, zegt Vriemoet.

Bij de twisten tusschen Vitringa en Roëll „over de generatie des Zoons uit den Vader, en den tijdelijken dood der geloovigen", ontmoeten wij ook Rhenferd. Over de 42e vraag van den Catechismus: *Zoo dan Christus voor ons gestorven is, hoe komt het, dat wij ook moeten sterven?* had Roëll zijnen discipelen geleerd, dat de dood, ook die der geloovigen, eene straf der zonde is (*mortem temporalem, etiam fidelium, esse peccati poenam propriè sic dictam*). Nadat Roëll en Vitringa persoonlijk reeds verzoend waren, verschenen van Rhenferd anoniem eene *Dispositio scholastica argumentorum, quibus probatur, mortem corporalem non esse poenam peccati, pro Synodo Brielana* (1693) en een *Momentum controversiae de morte corporali ponderatum & examinatum, ad tollendas suspiciones & minuendas lites*, Fran. 1702. Het laatste geschrift strekte dus om eene verzoening te beproeven in den theologischen strijd, die over Roëll's ketterij werd gevoerd. Toen die strijd ook naar Duitschland oversloeg, liet de hoogleeraar Joh. Schmidius, te Leipzig, door den student J. D. Brügmann eene *Diss. Theol.* verdedigen *in novas quorundam Clariss. Batavorum* (H. A. Roëllii & J. Rhenferdi) *de morte temporali hypotheses inquirens*, Lips. 1705 [1]).

Wijders kan men als theologische geschriften van Rhenferd beschouwen de *Comparatio expiationis anniversariae Pontificis Max. in V. T. cum unica atque aeterna expiatione Jesu Christi*, toegevoegd aan eene nieuwe uitgave van den *Codex Talm. Ioma, c. vers. et comment. Rob. Sheringhamii*, Fran. 1696, alsmede het onder den pseudoniem Irenaeus Philaletes door hem geschreven *Kort en Opregt Verhaal van de eerste oorspronk der Broeder-Twisten, die nu 40 jaren de Nederl. Kerke verontrust hebben en de uitslag van dien*, Amst. 1708.

Door eene uitgebreide kennis der verschillende Semitische talen verwierf onze hoogleeraar ongetwijfeld een goeden naam. Latané noemde hem: Academiae hujus fulgidum firmumque lumen. De Gedeputeerden verhoogden zijn tractement tot *f* 1000 (*Res. 23 Maart 1694*). Uitbundig wordt hij ook verheven in een viertal lijkzangen, achter de *Oratio*

---

1) Een nadruk van deze Diss. verwierven wij voor het Friesch Gen.

funebris gedrukt. Ds. Corn. Schellinger, te Winsum, zegt daar o. a.:

Exantlando sacros, Caelestia dogmata, fontes
Promptus et hac nulli dote secundus erat.
Clara Viro patuit magnis Sapientibus Hellas,
Antiquas Latii concumulavit opes.
Quicquid Hebraeus, Arabs, Phoenix Coptusque docebant,
Pectoris augusto clauserat ipse sinu.
Ruderibus Palmyra suis Hoc vindice surgit,
De Siculûm tenebris lumina Poenus habet.

De bovengenoemde academische disputen en kleine verhandelingen zijn in 1722 voor het meerendeel te zamen weder uitgegeven door prof. Mill [1]), onder den titel: Jac. Rhenferdii *Opera philologica disputationibus exquisitissimi argumenti constantia.*

Driemaal was hij Rector Magnificus, in 1690, 1699 en 1709. Zijne laatste rectorale rede (*Or. de fundamentis et principiis philologiae sacrae*), de eenige van de drie welke in druk verscheen, verraadt — volgens Vriemoet — dat des sprekers scherpzinnigheid reeds was afgenomen. Zonder dit laatste te kunnen betwisten, bleek ons toch, dat de gebroeders von Uffenbach in 1710 nog geene gebreken des ouderdoms bij hem opmerkten, zooals bij Vitringa, maar integendeel, dat hij „von allen Holländischen Professoren, so wohl zu Gröningen als hier, die grösste Höflichkeit, und im Discurs die grösste Gelehrsamkeit zeigte". Hun gesprek liep o. a. over den „*Codicem N. T. charactere Estrangelo scriptum*", te Wolfenbuttel, en over het Palmyreensch letterschrift. „Er sagte uns, das er nun ein Werk von den *Orientalibus linguis* unter Handen habe, darinn er eben das, was *Mabillon* von der *Latina*, und *Montfaucon* von der *Graeca* gethan, zeigen wollte, nemlich die *diversitatem characterum* der Orientalischen Sprachen an sich selbst, und nach den Jahren, wie sie zu deschiffriren seyen. Bey dem ersten aber werde er erweisen, das die *litterae* aller Orientalischen Sprachen, Hebräisch-Chaldaisch-Palmirenisch, alle einerley, und nur ein weiniges *in ductibus* unterschieden wären; das solches aus allen alten *Codicibus* und *Monumentis* zu erweisen sey, ja dass die alten Juden *promiscue* in ihrem cursiven Schreiben die *litteras* von allen Sprachen gebraucht, welches er uns in verschiedenen alten *Codicibus hebraicis* in der That zeigte, da er uns so gar *litteras Estrangelas et Palmyrenas* wiese, die denen auf den beyliegenden *speciminibus* ganz gleich waren."

[1]) Dat zijne verhandelingen bij voortduring geraadpleegd werden, bewijst ook het werk: *Testamentum ex Talmude et antiquitt. Hebraeorum illustr. curis Scheidii, Danzii, Rhenferdi, edit. c. suis propr. dissertt.* Meuschen. Lps. 1736.

In het tweede jaar daarna, den 7 Nov. 1712, is Rhenferd als *coelibatarius* overleden. Corpore olim valido, colore vivido, valetudine usus admodum prospera; si paullo accuratiorem vitae et victus rationem habuisset, ad seram senectutem facile vitam videbatur protracturus — zegt Vriemoet. Het werk, dat hij volgens von Uffenbach onder handen had, is, voor zoo ver wij weten, niet ter perse gelegd.

R. Andala, *Orat. fun. in obitum Jacobi Rhenferdii.* Fran. 1713; waaraan voorafgaat het *Progr. fun.* door prof. Latané; Niceron, I, 154—160; Duitsche uitgave, I, 434—441; Vriemoet, 641—649; Add. 14; Glasius, III; Chr. Sepp, II, 297, 298; van Heel, *a. w.*, 87; Z. C. von Uffenbach, *Merkwürdige Reisen*, II, 299—302.

Bernardus Fullenius, te Franeker den 16 Maart 1640 geboren, aldaar opgeleid aan de Latijnsche school gedurende het rectoraat van Opstedius [1], kwam den 15 Dec. 1656 aan de academie, om in de regten te studeren. Eene maand daarna ontviel hem reeds zijn vader, de hoogleeraar in de wiskunde.

Wel hield hij bij Terentius collegie in 't Hebreeuwsch, en bij Wissenbach in de regten, maar met de bibliotheek en de instrumenten van den ouden Fullenius was onze Bernardus reeds zoo vertrouwd geworden, en was daardoor de liefde voor de mathematische wetenschappen bij hem zoo diep geworteld, dat deze zich, ondanks alle maatregelen zijner moeder, niet liet onderdrukken.

De vrees der goede vrouw, dat Bernardus zich uitsluitend met die studien bezig houden en zich te veel aan 't openbare leven zou onttrekken, bleek ongegrond te zijn, want in het bekende oorlogsjaar 1672 zag men hem, als eersten burgemeester van Franeker, beleid aan moed paren. Na de stadsbolwerken te hebben laten versterken, kreeg hij verlof om op kosten der burgerij eene compagnie krijgsvolk van 120 manschappen te vormen, aan wier hoofd hij als kapitein, zijne broeders, de proponent Sethus als luitenant, Franciscus als vaandrig, weldra eene schans betrokken op de grenzen. Hun zwager Balth. Bekker vuurde den moed aan door eene godsdienstige toespraak in het kerkgebouw. Toen de vijand weder over de grenzen was, keerde Fullenius eerst naar de Alma mater terug ten einde, na afgelegd examen, den 30 April 1674 in de regten te promoveren; vervolgens ondernam hij eene reis naar Dantzig, om met den grooten Hevelius kennis te maken, en diens instrumenten en waarnemingen naar hunne waarde te leeren schatten. Voorts behartigde hij, na zijn terug-

[1] Zoo noemt Coetier dien Rector. Kan hij ook Joh. Hipstetus bedoelen, die in 1648 rector werd?

keer, als burgemeester van Franeker en volmagt ten landsdage, de belangen van de stad en het gewest zijner geboorte met vaste hand, totdat hem den 23 Febr. 1684 de leerstoel der mathematische wetenschappen, vroeger door zijn vader, laatstelijk door de Grau bekleed, werd aangeboden op eene jaarwedde van ƒ 1000. Met hem waren aanbevolen Dr. Neijs, advocaat te Zwol, en Joachimus Burchardus, wier wiskundige verdiensten ons onbekend bleven.

Ofschoon Fullenius aanvankelijk bezwaar had tegen de voorwaarde van te moeten aftreden als hoofd en lid van 't stedelijk bestuur, weigerde hij toch niet, toen Ged. Staten daarbij volhardden. Het onderwerp zijner inwijdingsrede, den 4 Dec. dv. gehouden, is niet geboekt.

Zich voortaan geheel en al wijdende aan de bevordering van kennis in de hem zoo dierbare wetenschappen, smaakte onze hoogleeraar de voldoening altoos een groot aantal leerlingen te hebben, die hij, des verlangd, met groote belangstelling rondleidde in alle de verschillende afdeelingen van het uitgebreide veld der wiskunde. Op het voorbeeld zijns vaders vormde hij ook landmeters, wijnroeijers en pegelaars; vooral trachtte hij de studie der vestingbouwkunde aantemoedigen. Men herinnere zich, dat Menno van Coehoorn zijn volle neef was. Beide waren van denzelfden leeftijd en met elkander zeer bevriend [1]. Gemakkelijk is het mitsdien optelossen hoe de aandacht des hoogleeraars vooral ook op den vestingbouw is gevallen, een vak, waarvan het groote nut hem practisch zal zijn gebleken in den oorlog van 1672. Bij dit onderwijs werden gebakken modellen gebruikt. In de archieven der academie vinden wij daarvan niets vermeld, maar von Uffenbach heeft die in 1710, dus kort na den dood van Fullenius, gezien. „Sondern zeigte uns auch Herr Lauree (Loré) eine besondere Art von Modell von Vestungen. Diese war von gebacken grün und braun glasürter Erde. Es werden die Bollwerk und Stücke erstlich formirt, alsdann wie die Töpfer-Arbeit behört gebacken, nachmalen glasurt, und alsdann wiederum in den Ofen gethan." Onder 't oog van Fullenius werden die modellen waarschijnlijk op de eene of andere pottebakkerij in de nabijheid vervaardigd.

„Eene lange lijst zou ik kunnen opsommen van zoo velen, die uit zijne school zijn voortgekomen", — zeide prof. Coetier. „Sommigen zijn reeds

---

[1]) Onder de Aantt. op *Het Leven van M. Baron van Coehoorn*, d. Jhr. J. W. van Sypesteyn, Lw. 1860, vindt men »Iets over Bernardus Fullenius, de leermeester van Coehoorn." Wij achten dit opschrift onjuist, want noch uit hetgeen daar wordt vermeld, noch van elders, is ons gebleken, dat F., in den gewonen zin des woords, Coehoorn's *leermeester* geweest is, wel dat zij van elkander profiteerden.

in den dienst des vaderlands gestorven, terwijl anderen, die nog leven, tot groot nut onzer republiek en den roem der natie, de voorschriften van Fullenius, naar de regels van den grooten Coehoorn ingerigt, in onze legers en veldtogten met een uitstekend gevolg toepassen".

Ons is uit de notulen van den Senaat gebleken, dat van 1684—1707 veertig leerlingen van Fullenius, meestal Friezen, na afgelegd examen, tot landmeters, wijnroeijers, pegelaars of ingenieurs zijn bevorderd; sommigen verkregen een diploma voor al deze betrekkingen [1]). Fullenius werd ook de leermeester van Prins Jan Willem Friso, die ten jare 1700 te Franeker was komen studeren. Hij onderrigtte den Vorst — volgens Coetier — in de beginselen van Euclides en in de krijgsbouwkunde.

Hoe hoog onze hoogleeraar bij den geleerden tijdgenoot stond aangeschreven, bewijst de testamentaire opdragt van Chr. Huigens aan de Volder en Fullenius, om zijne natelaten wiskundige handschriften, die hij aan de Leidsche academie had vermaakt, te onderzoeken en te schiften, voorts daarvan ter perse te doen gaan, wat hun goed voorkwam. Aan beider zorgen is men dan ook de uitgave verschuldigd van Huigens' *Opuscula posthuma, quae continent dioptricam, commentarios de vitris figmandis, dissertationem de corona et parheliis, tractatum de motu et de vi centrifuga, descriptionem automati planetarii.* L. B. 1703 [2]).

Fullenius heeft van zijn eigen arbeid zeer weinig in het licht gegeven, doch des te meer in handschrift nagelaten. Men kent van hem: *Brief van B. Fullenius geschreven aan een voornaam heer uit Friesland, liefhebber der mathematische konsten, met een berigt van B. Bekker*, Amst. 1684; en een *Nodig bericht op seker laster-schrift, geintituleert Eenvoudig en onvervalscht verhaal omtrent het vinden der lengte van oost en west, uitgegeven onder de naam van Lieuwe Willems Graaff. Waarin als met krijt en hout-kool aangewesen word, dat dese L. W. in sijn proeff-stuk aan de heeren Commissarien van haar Ho. Mog. overgegeven, in 't uitvinden van 't oost en west meer dan 700 duitse mylen verdwaalt is* — enz. Fran. 1690. Wie

1) Ingenieur was de titel der krijgsbouwkundigen, verworven door van der Keessel, van Dordrecht (1688), Jan Hendriks Backer, op de Helder (1692), van der Geest (1694), Herm. Mellema, van Leeuwarden (1700), Adr. Mellema, van Leeuw. en Tjepke Reitsma, van Hemelum (1704), Roelandt Boëthius van Coehoorn, van Leeuw., kapitein in het Regiment van Idsinga (1705), Joh. Meijer, van Kampen (1707). Het getal, dat niet naar geen diploma heeft gedongen, zal waarschijnlijk veel grooter zijn geweest.

2) Monumenta quaedam incomparabilis viri edi curarunt, quaedam etiam tempori commendarunt — zeide Coetier. 's Gravesande gaf daarvan nog uit *Opera reliqua*, Amst. 1728, 2 tom., welker tweede deel, naar wij meenen, slechts eene nieuwe uitgave der *Opuscula posthuma* is. Uylenbroek begon in 1833 Huigens' *Commercium epistolicum* uittegeven. Twee bundels zagen het licht, doch daarin komen geene brieven van Fullenius voor.

de onderwerpen wenscht te weten in de door Fullenius nagelaten handschriften behandeld, raadplege de 34 nummers, voorkomende achter de *Oratio funebris* van Coetier. Waar die onuitgegeven geschriften gebleven zijn, is ons niet gebleken [1]).

Den 11 Junij 1707 sloopte eene hevige koorts het sterk gestel van den zeer verdienstelijken man, die wegens zijn eerlijk en vast karakter, godsdienstigen en weldadigen zin, ook onder de Franeker burgers even gezien was, als in de geleerde wereld wegens zijne groote kundigheden. Het huwelijksleven bleef hem vreemd.

Guil. Coetier *Laudatio funebris in memoriam Bernh. Fullenii*, Fran. 1708, met lijkzangen van P. Savois en D. A. Roëll, H. A. fil.; Vriemoet, 650—655; Mr. A. Telting, Oer B. Bekker, de Fulleniussen, in it bloedjier 1672 (*Friesch Jierboekjen*, 1835, I—XV).

Herman Alexander Röell. Den 6 Febr. 1684, terwijl men dus, na Wubbena's dood, in Joh. Schotanus en Tob. Andreae nog twee professoren in de philosophie bezat, werden Curatoren aangeschreven om de voordragt ter benoeming van een derde te doen. Dientengevolge zag men aanbevolen P. Bayle, te Rotterdam, Jac. Oldenborgh, toen predikant te Blija, en Elias van Steenbergh, Prof. philos. te Deventer. Bayle werd den 29 Maart dv. op *f* 700 beroepen, maar bedankte spoedig. Inmiddels kwam Tob. Andreae te overlijden, zoodat er twee nominatien volgden, op de eerste van welke voorkwamen H. A. Röell, pred. te Deventer, El. van Steenbergh voornoemd en Dr. Joh. Theod. Schallbruch, rector te Amsterdam. Van hen werd de eerste benoemd op een tractement van *f* 750 (*G. R. 13 Junij 1685*). Nadat voorts nog, door Röell te benoemen tot Theol. Prof. Extr. zonder tractement, gereedelijk zijn wensch vervuld was om ook de theologie te mogen onderwijzen, nam hij het beroep aan. Intusschen bleek, dat de kerkenraad te Deventer, gesteund door den magistraat, hem geen ontslag wilde geven, onder voorwendsel, dat Ged. Staten van Friesland hun geen officieel berigt van die benoeming hadden doen toekomen. Een scherpe brief dezerzijds, waarin alsnog dat ontslag werd verzocht (dd. 30 Oct. 1685), schijnt niet gebaat te hebben, want den 7 Jan. 1686 noodigde men den benoemde uit om te komen, „met of sonder dimissie van den magistraet

[1]) Ex cujus conspectu et mihi et vobis exorietur, nisi omnia me fallant, dubitatio, an non ipse ille noster tantopere a summis mathematicis adamatus seculi hujus nostri (forte non peccavero, si et superiorum dixero) omnium illorum princeps exstiterit. Coetier, 36, 37. In den Catalogus Beucker Andreae komen onder nr. 1239 voor *Dictata in geometriam et fortificationem, hausta ex ore B. Fullenii*, 257 p. c. 11 tab. col.

ende kerkenraed". De zaak was nog hangende, toen den 21 Maart eensklaps goedgevonden werd, „tot meeste luister van de Academie ende beste diensten van de studerende jeught", naast van der Waeijen en Vitringa, nog twee professoren in de godgeleerdheid aantestellen, en zulks in de plaats van à Marck, in 1682 vertrokken. Wel een bewijs dus, dat de theologische faculteit onder Coccejaansche rigting zeer in bloei toenam.

Tien dagen later kwam de gevraagde voordragt in, bevattende de namen van de Hautecour, gewezen hoogleeraar te Saumur, Dr. Mich. Arnoldi, Jac. Oldenborgh, Röell, Ant. Bynaeus en Tjalling Domna, predikanten te Harlingen, Emden, Deventer, Naarden en Workum. De keuze vestigde zich dadelijk op de Hautecour en Röell. Hun tractement zou *f* 1000 bedragen (*G. R. 31 Mei 1686*). Röell hield den 17 Junij dv. reeds de inaugurele oratie; ook werd hij niet lang daarna door den Senaat tot Theol. Dr. bevorderd, wat trouwens niet in de *Acta* is geboekt [1]).

Niet ver van Unna, op het landgoed Dölbergh, in Marksland, ten jare 1653 geboren, verloor hij zijne moeder reeds in 1655; twee jaren later ook zijn vader, die hoofdofficier was in Brandenburgschen dienst. Hij beoefende te Hamm onder Pauli en Gulichius de humaniora, het Hebreeuwsch en de philosophie (1666, 1670 [2]); te Utrecht onder Fr. Burman de theologie (1670, 1671); te Groningen onder Jac. Alting, sedert 24 Aug. 1671, de theologie en het Oostersch, totdat het dreigend gevaar van belegering hem deze stad in 1672 deed verlaten. Zich daarna te Bremen, Marburg, Heidelberg en Zurich ophoudende, genoot hij te Zurich van Heidegger privatim onderrigt in Coccejus' *de foedere et testamento Dei*; voorts ging hij de collegien van Myller bijwonen, om ten laatste eenigen tijd te Birmenstorff te vertoeven bij den geleerden Suicerus. Na alzoo een paar jaren vruchtbaar in Zwitserland gesleten te hebben, keerde onze Röell in 1674 terug, eerst naar Hamm, waar de Coccejaan Willem Momma hem boeide, en onder wien hij in 1675 eene *Dissert. de vera satisfactione peccatorum praestita par Iesum Christum* verdedigde. Andermaal kwam hij in 1676 te Utrecht onder Burman studeren, om ten slotte ook nog een korten tijd de Leidsche theologen Spanheim, Heidanus, Wittichius, Le Moyne en Hulsius te hooren.

Op aanbeveling van Jac. Alting koos Prinses Elizabeth van de Paltz hem tot haren hofprediker te Hervord; na haar dood (1680) kwam hij

1) Vitringa vermeldt het, *Orat. fun. in memoriam H. P. de Hautecour*, p. 40.
2) In 1670 verdedigde hij onder Gulichius eene *Diss. de studio mathematico philosophiae praemittendo.*

spoedig in gelijke betrekking aan het Hof van onze Prinses Albertina Agnes, totdat de gemeente Deventer hem in 1682 tot haren leeraar beriep. Tevens gaf de magistraat hem hier de vereerende opdragt om der academiejeugd collegien te geven over het systeem van Coccejus. Dat de invloed van Hendrik Casimir, die den voormaligen hofprediker natuurlijk van nabij had leeren kennen, zijne benoeming te Franeker heeft bevorderd, zal naauwelijks vermelding behoeven.

In zijne inwijdingsrede „over den redelijken godsdienst" (*Or. de religione rationali*, Fran. 1686) had hij menig goed gereformeerd gemoed ongerust gemaakt, door te verkondigen, dat men alles moest uitvorschen, wikken en wegen, en niets ondoordacht en zonder voldoenden grond gelooven; nog meer werd zulks het geval door zijne collegien over de natuurlijke godgeleerdheid, een onderwerp, tot dusver niet of hoogst zelden althans te Franeker behandeld. In beginsel Coccejaan en Cartesiaan, was hij daarbij een zelfstandig denker, die zijne gevoelens niet verborg, maar integendeel onbeschroomd en moedig voor den dag bragt. Toegevende, dat er vele dingen waren, die men, zonder eene bepaalde of buitengewone openbaring, door de rede alleen niet konde vatten, noch na de openbaring volkomen begrijpen, hield hij zich niettemin overtuigd, dat er door God niets geopenbaard was in strijd met hetgeen de rede aan de hand gaf. Onaannemelijk was het immers, dat de openbaring van het Opperwezen strijden zou met het ingeschapen redebeleid, m. a. w. dat iets philosophisch waar, theologisch onwaar kon zijn.

Begrijpen wij het goed, dan wilde hij rede en openbaring met elkander verzoenen. Zijne meeningen, uit zulke beginselen voortgevloeid, konden immers niet onaangevochten blijven. Spoedig genoeg zou de gelegenheid zich daartoe aanbieden bij de promotie van zijn neef en leerling G. W. Duker, den 8 Oct. 1686. Diens *Disp. de recta ratiocinatione* was slechts eene omwerking van des hoogleeraars intreërede. Herinneren wij ons nu, wat vroeger reeds is gemeld, hoe prof. Huber opstoof tegen den defendens, die naar zijn oordeel aan de rede een te groot gezag toekende, en hoe Huber na die promotie het onheilig vuur, dat door Röell was aangelegd, trachtte te bekampen. Meer en meer breidde de twist zich echter uit, ook buiten de Franeker academie, zoodat de Kerk in 1686 en 1687 eene merkwaardige polemiek gaf te aanschouwen tusschen verscheidene kampioenen, van welke de Franeker hoogleeraar Regius, Ds. Gisb. Cocq, te Kockengen, de Utrechtsche professoren Ger. de Vries en Witsius, met Ds. Leidekker de partij van Huber, van der Waeijen en Andala partij voor Röell hadden gekozen. Deze philosophisch-theologische strijd levert ruimschoots stof op voor eene mono-

graphie. Van zijnen omvang en den toon, waarop hij werd gevoerd, geven de titels der wederzijdsche geschriften reeds een denkbeeld, voldoende voor ons doel.

1. G. W. Duker. Disp. de recta ratiocinatione. Fran. 1686. 18 pag.

2. U. Huber. Positiones juridico-theol. de auctoritate sacrae scripturae, quae extant apud U. Huberum in L. I. de jure civitatis, C. XXVI. Nunc denuo excusae et aliquot positionibus ac antithesibus auctae, occasione cuiusdam disput. inaug. Fran. 1686. 18 pag.

3. D. Brouwer. Disp. philos. de principio veritatis cognoscenda. Fran. 1686. 26 pag.

4. J. Regius. Nodige waerschouwinge tegen het Oordeel en Meesterschap der Reden over de schriftuyre en Goddel. Waerheden, gedaen in een Predikatie over Coloss. 2, vers 8. Fran. 1686. 26 pag.

5. G. W. Duker. Diss. apol. de S. Scripturae auctoritate et divinitate, contra Ulr. Huberum — qua breviter respondetur nugis et calumniis Ger. de Vries. Fran. 1686.

6. G. W. Duker. Nodige waarschouwing tegen de valsche beschuldigingen en lasteringen van J. Regius, en deszelfs onnoodige en ongegronde waarschouwing. Fran. 1687. 16 pag.

7. G. W. Duker. Antwoorde — Op het tweede en smadelijke geschrift van Joh. Regius [1]). Sijnde een rechtveerdiging van desselfs *Noodige Waarschouwinge* tegen de Predikatie van Regius. Fran. 1687.

8. Joh. van der Waeijen. Mantissa (toegevoegd aan een dispuut, gecit. door Vriemoet, 569.)

9. U. Huber. De concursu rationis et sacrae scripturae liber ad Joh. v. d. Waeyen et H. A. Roëll. Fran. 1687. 875 pag.

10. H. Witsius. Ad Ulr. Huberum diss. epistol. in qua de scripturae sacrae auctoritate divina, ex sola ratione adstruenda, de operationibus spiritus sancti in electis, mediatis an immediatis, de conscientia nunquam aut aliquando errante, placide disputatur. Traj. a/Rh. 1687. 151 p.

11. Ger. de Vries. Cartesius vindicatus, s. divina revelationis auctoritas a ratione independens, asserta ex ratione pro Cartesio, contra propositionem Franekeranam: de divina scripturarum auctoritate, quae non nisi ex ratione adstrui possit. Traj. a/Rh. 1687. 20 p.

12. Gisb. Cocq. Examen breve XIX assertionum de rationis usu in religione Christiana. Ultraj. 1687. 100 p.

13. N. I. M. F. L. Zelandius (M. Leidekker). Diss. theol. de motis nuper in Frisia controversiis super authoritate scripturae et testimonio Spiritus sancti, etc. — ad Ulr. Huberum. Goezae 1687. 84 p.

14. Ger. de Vries. De natura Dei et humanae mentis determinationes pneumatologicae. Acc. de catholicis rerum attributis determinationes ontologicae. Ultraj. 1687. 299 p.

15. H. A. Röell. Kort onderzoek over de XII stellingen van Ulr. Huber. Fran. 1687. 48 blz. (ook eene Latijnsche uitgave.)

16. R. ab Andala. Epist. apolog. ad G. W. Duker, adv. U. Huberum et H. Witsium, in qua praeter alia potissimum demonstratur necessitas rationis, s. manifestationis Dei naturalis, eamque nec posse, nec debere abjici; praeterea conscientiam nunquam errare. Fran. 1687. 32 p.

17. Joh. v. d. Waeyen. De motibus à ICto nuper in Acad Frisiae temere excitatis

---

1) Dit tweede geschrift van Regius bleef ons onbekend.

ad — Guil. Anslarium Epistola. Add. in H. Witzii ep'stolam animadversiones necessariae. Fran. 1687. 69 p.

18. G. W. Duker. Disp apol. altera de S. Scripturae auctoritate et divinitate, opposita Ulr. Huberi libro de concursu rationis S. Scripturae; H. Witsii dissertationi epistolicae ad Huberum, deque anonymi cuiusdam Vindiciis pro Ger. de Vries. Fran. 1687. 64 p.

19. U. Huber. Stricturae in prodromum, s. Examen breve XII positionum, quod H. A. Röell pro se aliisque emisit in lucem. Fran. 1687. 20 p.

20. Anoniem. Kort en klaar Vertoog enz. Fran. 1687. 124 p.

21. U. Huber. Ad. epist. D. Johannis v. d. Waeyen de motibus in Acad. Frisiae etc. notae responsoriae; c praef. ad D. Herm Witsium. Fran. 1687. 16 p.

22. H. A. Röell. Vindiciae examinis brevis XII positionum Ulr. Huberi, oppositae ejusdem Stricturis, quibus mala ejus fides et calumniae demonstrantur et refelluntur. Fran. 1687. 84 p.

23. U. Huber. Praescriptio contra Vindicias Examinis brevis etc rev. viri H. A. Röell; et adversus ejusdem de Antistitibus Frisiae querelam. Fran. 1687.

24. H. van Halen. Judicium de positionibus quibusdam Franequeranis in classe Ultrajectina nupere ventilatis. Add diss. de providentia divina reali et morali. Traj. a/Rh. 1688.

Zonder te willen beweren dat de literatuur over dit onderwerp hiermede volledig is opgegeven, durven wij evenmin stellig verzekeren, dat zij in de aangegeven orde het licht zag. De Ged. Staten hebben eindelijk het verder geschrijf in Friesland verboden.

Voor de kennis der wijsgeerige theologie van onzen hoogleeraar zullen niet onbelangrijk zijn de door hem geschrevene *Disput. de indifferentia Dei circa decretum et opera externa* (resp. Aesch. Saagmans), Fran. 1687; *Disput. theologiae naturalis et principiorum ejus brevem delineationem exhibens* (resp. G. Batai), Fran. 1688; *De conscientia* (resp. A. Diosi), Fran. 1689; *De innata Dei idea* (resp. J. Felfatusi), Fran. 1689; *De cultu Dei rationali* (resp. A. Zilahi), Fran. 1689; disputen, die ons niet onder de oogen zijn gekomen. Uit dezelfde bron, het gezag, dat hij aan de rede toekende, als methode om, bij innige gemeenschap met Hem, God en de goddelijke schriften goed te leeren verstaan, vloeiden meer gevoelens voort, die in deze en andere disputen behandeld, voor zeer onregtzinnig werden gehouden.

Zijns inziens liep de Godheid van Christus gevaar van ontkend te worden, zoodra men in het leerstuk der Drieëenheid de generatie van den Zoon in eigenlijken zin aannam. Een God die gegenereerd wordt, is immers de ware God niet — zoo redeneerde hij. Oneigenlijk diende dus de generatie te worden opgevat, als beteekenende, dat de tweede persoon der Godheid dezelfde natuur en hetzelfde wezen bezat als de eerste, in der tijd 's Vaders heerlijkheid in zijne werken heeft getoond' als de ware God in het vleesch verschenen is, en met den Vader van eeuwigheid af heeft bestaan.

Voor Vitringa kon het geen geheim blijven, dat Röell dit gevoelen privatim in de collegiekamer had ontwikkeld. Daarover niet kunnende zwijgen, voegde hij aan de *Exercitatio in difficiliora loca prioris Epist. D. Pauli ad Corinthios XXII*, defendente Wilh. Buiningh, Fran. 1689, vijf stellingen toe, kennelijk, doch niet met name, gerigt tegen Röell, — stellingen, „van welke men zonder ergernis te geven in de Gereformeerde Kerk niet mogt afwijken" (*Theses, a quibus in Ecclesia Reformata absque scandalo non licet recedere*), luidende:

1. Filium, secundum Personam S. S Trinitatis, ab aeterno a Patre esse genitum;
2. Hanc esse primam & praecipuam rationem, quod Secunda illa Persona S. S. Trinitatis dicatur *Filius*.
3. Christum Dominum satisfecisse justitiae Divinae pro omnibus electorum peccatis.
4. Ac proinde eos liberare ab omni poenâ peccati.
5. Et per consequens etiam a morte temporali, quatenus illa censetur esse peccati poena.

De aangevallene haastte zich tegen 9 Maart 1689 ter verdediging onder zijn praesidium aantekondigen *Theses theologicae de generatione Filii et morte fidelium*, Fran. 1689. Vitringa liet daarop dadelijk Senaatsvergadering beleggen en gaf daar in overweging dit dispuut niet te laten doorgaan, omdat de uitlegging van het mysterie der generatie, die daarin voorkwam, tot dusver in de Kerk niet gehoord was, niet overeenstemde met onze geloofsbelijdenis, noch met de in art. 31 aangehaalde confessie van den H. Athanasius. Vitringa achtte Röell's beschouwing over den ligchamelijken dood der geloovigen, als genoegzaam vergeving aanbrengende straf der zonde, ook strijdig met de kerkleer over de voldoening. Naar zijne opvatting had de eerste in de Drieëenheid den tweede in eigenlijken zin gegenereerd, waardoor deze volkomen Gods beeld in heerlijkheid bezat; de tweede had dus van den eerste de goddelijke natuur ontvangen.

Tegen de stemmen van Huber, Matthaeus Sr. en Regius, liet de Senaat niettemin het dispuut dienzelfden dag doorgaan, nadat Röell nog nader had verklaard, wat hij onder generatie verstond.

Voortaan werd het verschil openbaar behandeld, daar Vitringa eerst eene *Disput. theol.* liet verdedigen, *qua theses de generatione Filii ex Patre & Morte fidelium temporali, nuper vulgatae, examinantur*, Defendente Jo. Ant. de Jaussaud, Castrensi Gallo, Fran. 1689, waartegen Röell weder stelde *Diss. theol. de gen. Filii, qua suas de ea theses plenius explicat et contra Cl. V. Campegii Vitringa objectiones defendit*, Fran. 1689. Van Vitringa verscheen daarop een *Epilogus disputationis non ita pridem a se habitae de gen. Filii*, Fran. 1689; gevolgd door Röell's *Diss. theol. altera de gen. Filii, opposita epilogo Campegii Vitringa*, Fran. 1690.

Door de vredelievende tusschenkomst der beide andere theologische professoren, van der Waeijen en de Hautecour, werden de wapenen eindelijk door de twistende Coccejanen nedergelegd, nadat de Senaat, op grond van art. 16 der academiewet, zich de zaak aangetrokken, en Röell's regtzinnigheid afhankelijk had gesteld van de onderteekening van vijf door genoemde professoren ontworpen artikelen, aldus luidende volgens de vertaling van v. d. Waeijen:

1. Dat God zy Een ende Enig in wesen.

2. Dat God zy Drie-enig in Personen.

3. Dat dese Personen van alle ewigheyd van elkander onderscheyden zijn, soo dat de eene persoon niet zy de andere.

4. Dat dese onderscheyding zy de grond van de bysondere betrekkingen van de drie Personen op elkander, gelijk ook van de benamingen, met de welke sy tot onderrigting in de H. S. benaamt worden; ende dat die betrekkingen in het Goddelijke te begrijpen zijn voor alle Huys-houdinge.

5. Dat die Persoon, die de *Vader* is, niet kan ofte heeft konnen zijn die geene die de Schriftuur *Soon* noemt; nogte die Persoon, die *Soon* is, oyt kan of heeft konnen zijn die geene die *Vader* genoemt word; Gelijk als die, welke *Heilige Geest* is, ook noyt heeft konnen zijn die geene, die ofte *Vader* genoemt word ofte *Soon*.

Voorts wilde de Senaat aan Vitringa onder 't oog hebben gebragt, dat het meer in 't belang van Kerk en academie ware geweest, om 't geen op de collegien privatim was behandeld, niet ruchtbaar te maken door openbare disputen; zij het ook, dat hij de kerkleer had verdedigd.

Na aanvankelijke weigering van beiden, nam Röell den 15 Jan. 1691 het voorstel aan [1]). Van oordeel, dat van Röell nu niets meer kon worden geëischt, verzocht de Senaat aan Ged. Staten om hun zegel aan een en ander te hechten. Beide werden nog door Ged. Staten in persoon gehoord. Vitringa gaf toen voor het eerst de verzekering genoegen te nemen met het door den Senaat goedgekeurd voorstel van van der Waeijen en de Hautecour.

Overeenkomstig het advies van Curatoren, verleenden Ged. Staten dan ook weldra (28 April 1691) hunne goedkeuring, terwijl zij verder goedvonden: „tot voorkoming van meerdere verwijderinge en onruste van de Kerke in 't toekomende te ordonneren, gelijck geordonneert word by desen, de Professor Röell, dat hy, geduirende desselfs verblijf op onse Academie, zijn gevoelen omtrent de eeuwige Generatie van de Soone

---

1) Röell schreef daarna nog een *Kort en eenvoudig berigt van het verschil over de geboorte des Soons*, Amst. 1691; en Vitringa eene *Korte verklaringe van het Gelove der algemeene Kercke aengaende de geboorte des Soons*, Fran. 1691. Gelijktijdig gaf van der Waeijen ook nog een *Kort berigt* van hetgeen in deze zaak was voorgevallen.

Gods by monde oft geschrifte niet verder sal leeren off verbreyden onder sijne discipulen of toehoorders, 't zy in particuliere collegien, publijque lessen of praedicatien, ingevolge van sijne gedaane belofte ende subscriptie van de vooren gemelde articulen, gelijck alle Professoren Theologiae, Praedicanten, alle kerkelijcke vergaderingen, Kerkenraden, Classen en Synoden in onse provincie gelast worden over de Disputen tusschen de Professoren Vitringa en Röell geresen ende uytgegeven, verdere ondersoek te doen, daerover niet meer te delibereren, veel min eenige decisie te formeeren en uit te voeren, maar de selve voortaen te laten onaangeroert, en buyten alle deliberatie, alsoo wy 't selve voor de meeste Ruste en beste van de Kerke en onse Academie, tot voorkominge van scheuringe in deselve verstaan te behooren; in vaste hoope, dat wij niet genoodsaakt sullen worden, tegens de onwillige ende ongehoorsame van onse ordres te moeten procederen" — enz.

En het bleek ernst met deze resolutie te wezen, toen nog in hetzelfde jaar door Rintje Meilsma, predikant te Boxum, de pen tegen Röell was opgevat in een boekske, getiteld: *Noodlijdende waerheyt ondersteunt*, goedgekeurd door de classis van Leeuwarden, en uitgegeven bij Ant. Luirtsma. De schrijver en drie afgevaardigden der classis ontvingen in de vergadering van het collegie eene geduchte schrobbering, gepaard met den last aan den uitgever om alle onverkochte exx. staande de vergadering overtegeven, en de overigen te doen ophalen (*G. R. 30 Oct. 1691*). Op het berigt van den R. M., dat de Franeker boekverkooper Hanso Hagenaer een herdruk gereed had van Röell's dissertatie *de aeterna generatione Filii et morte fidelium*, gelastten Ged. Staten den 23 Sept. 1692 een deurwaarder om zich dadelijk derwaarts te begeven „en den Boeckvercoper Hagenaer voornoemt met alle de exemplaren van de gemelte dissertatie tegens morgen voor negen uijren hier op 't collegie te brengen."

Dat prof. Rhenferd intusschen nog anoniem over een der geschilpunten schreef, hebben wij (boven, blz. 304) reeds vermeld.

Röell's overige ketterijen geraakten door den twist over de generatie des Zoons wat op den achtergrond, en het zou ons te ver voeren, als die hier ook op het tapijt moesten worden gebragt. — Werd alzoo in Friesland het stilzwijgen door de overheid gehandhaafd, in Utrecht, Zuidholland en elders spraken Synoden en Classen het anathema over 's mans gevoelens uit; men ging voort hem te verketteren, tot diep in de volgende eeuw.

Röell ging dan te Franeker onbelemmerd voort in de aangegevene rigting te onderwijzen, ofschoon misschien wat meer bedekt en voor-

zichtig. Hij had daarbij redenen genoeg over een gewenschten bijval zich te kunnen verheugen en zijn naam als scherpzinnig geleerde bij vriend en vijand te vestigen en te behouden.

Van de disputen onder Röell gehouden vinden wij voorts nog vermeld: *Diss. philos. de mentis existentia; Exercitt. theol. III ad 1 Thim. 1: 5*, Fran. 1692; *De vaticinio Nöetico* (resp. Chr. G. Offerhaus) 1695; *De typico Abrahami conjugio* (resp. M. Bagosi) 1697; *Diss. metaph. theol. II de prima veritate, exhibens certorum Dei attributorum natura et revelatione notorum, legitimam cum Primo vero connexionem* (resp. F. Soos) 1698; *de clave cognitionis* (resp. Joh. Schram) 1698; *De regno Dei* (resp. Abr. Pungeler) 1699; *Diss. philos. de theol. naturali duae; de ideis innatis una, Gerardi de Vries diatribae opposita*, 1700; *Diss. ethica, in Μνημονευτικὸν amoris Christi et Christianorum, ad Joh. XIII, 34, 35* (resp. P. Goijngijosi) 1700

Abr. Pungeler wijdde in 1700 en 1701 drie verhandelingen aan eene *Investigatio mysterii creationis primae*, verdedigd onder van der Waeijen, Vitringa en Röell, onder ieder hunner namelijk eene; op die onder Vitringa promoveerde hij to t Theol. Doctor. Jac. Gordon hield in 1702 onder Röell een dispuut *De scriptoris Epist. ad Ephesios nomine et divino munere*.

Onder Röell promoveerden na Duker in de philosophie slechts twee zijner leerlingen, nl. Aesch. Saagmans en Fr. Henr. Gulichius, beide op 15 Oct. 1694, de eerste op eene *Diss. de dubitatione*, de tweede op eene *de veritatis criterio*. Men hebbe zich over dit getal trouwens niet in het nadeel van den hoogleeraar te verwonderen, want in al den tijd waarin hij te Franeker stond, verwierven maar drie theologanten het doctoraat, één onder v. d. Waeijen, één onder Vitringa en één onder de Hautecour.

De regeering toonde het bezit van Röell voor hare academie op prijs te stellen, door zijn inkomen met 100 zilveren dukatons te verhoogen, bij gelegenheid dat Vitringa, na andermaal voor Utrecht bedankt te hebben, een tractement van *f* 2000 kreeg (*G. R. 28 July 1702*). Of men misschien vreesde, dat de Utrechtenaren hunne keuze nu wel eens op Röell konden laten vallen? Dan werd die vrees al spoedig bewaarheid. Den 22 Sept. 1704 beklom Röell daar den katheder, sprekende *de Theologia et Theologiae Supranaturalis prae naturali praestantia*, Traj. 1704.

Ofschoon de overheid hem gaarne haren steun bood, had hij over 't algemeen op deze nieuwe standplaats meer van zijne tegenstanders te lijden, dan te Franeker.

Behalve eene *Disput. de sanctitate Dei et hominis*, Ultraj. 1706, en wetenschappelijke verhandelingen ter inleiding van werken van Abr. Gulichius,

Ant. Rouze, en Tzatmar Nemethi, schreef hij nog een *Commentarius in principium Epist. Pauli ad Ephesios*, Traj. 1715.

Röell overleed den 12 Julij 1718 te Amsterdam, werwaarts hij zich, in weerwil zijner eigene ongesteldheid, had begeven wegens het overlijden van een naastbestaande.

Van zijn wetenschappelijken arbeid zagen een drietal opera posthuma het licht, te weten: *Explicatio catecheseos Heidelbergensis*, Traj. 1728; *Commentt. in Ep. ad Ephesios pars altera; et Brevis Ep. ad Colossenses exegesis*, Traj. 1731; *Exegesis in Psalmum LXXXIX*, Duisb. 1737.

Cornelia Bailli, van Amsterdam, zijne echtvriendin van af October 1687, overleefde hem met zes van hunne negen kinderen, van welke twee zonen met eere ieder een professoraat te Deventer hebben bekleed.

Brevis historia vitae et scriptorum Hermanni Alexandri Röell, in de *Bibl. Bremensis*, Cl. II, 707—723; C. Burman, 306—312; Vriemoet, 656—671; Add. 14; Glasius, III, 189—197; IJpeij. *System. Godgel.* 215—225; IJpeij en Dermout, II, 542—557; Diest Lorgion, 180—194; Le Clerc, *Bibliothèque Univ.* 1687, T. VI, 422—503; VII, 499—502; Joh. van der Waeyen, *Kort berigt nopens het geene so by de Hooge Regeeringe en Heeren Curatoren, mitsgaaders Rector en Senatus der Academie tot Franeker gedaan, als elders voorgevallen is, in de saake van geschil over de Generatie des Soons Gods, tusschen de Heeren Vitringa en Röell*, Fran. 1691 (geput uit het *Diarium Senatus*, III, 123, 124, 145—167); H. J. E. van Hoorn, *Disquisitio hist. dogmat. exponens Röellii litem de aeterna generatione Filii Dei a Patre*, Traj. a/Rh. 1856; van Heel, *Campegius Vitringa als godgeleerde beschouwd*, 92—97.

Johannes Regius. Terwijl de benoeming van een derden Prof. Philos. in den zomer van 1685 werd voorbereid, kwam Tobias Andreae te overlijden, weshalve den 13 Junij d. j. twee drietallen werden opgemaakt. Uit het eerste is — gelijk wij zagen — Röell benoemd, uit het tweede Joh. Regius, predikant te Stavenisse, die met Jac. Oldenborgh, pred. te Emden, en prof. Nuberius van Harderwijk, daarop als de tweede geplaatst was. Een tractement van *f* 750 werd hem toegelegd.

Geboren den 15 Nov. 1656 op het fort Frederik Hendrik, in Staats-Braband, waar zijn vader het predikambt bediende, in 1676 te Utrecht in de philosophie gepromoveerd, door de classis van Edam in 1676 tot den predikdienst toegelaten, was hij ten jare 1679 de herder en leeraar der gemeente Batenburg geworden, en van daar in 1681 naar Stavenisse vertrokken.

De leerling van Ger. de Vries [1]) had den moed te midden van zoovele

---

[1]) Vriemoet ontleende aan Burman, *Traj. Erud.* 53, dat onze Regius zich aan de zijde van de Vries schaarde in diens twist met Fr. Burman »de natura mentis hu-

Cartesianen als vertegenwoordiger der Aristotelische rigting in Franeker optetreden, en aanvaardde mitsdien zijn professoraat den 17 Junij 1686, sprekende *de methodo philosophandi* (Fran. 1686). Dat hij al dadelijk in den twist over het gezag der rede tegen Röell en Duker eene lans brak, is boven reeds aangestipt. Tegen den Duisburgschen theoloog Henr. Hulsius rigtte hij eene *Diss. de modo percipiendi S. Scripturae divinitatem*, Fran. 1688.

Hoewel het onzen Regius niet aan kunde, gaven en ijver ontbrak, was het hem toch niet mogelijk, et cui hoc fuisset Herculi? — zegt Vriemoet teregt — eenigen opgang met zijne verouderde rigting te maken. Mag men dus aannemen, dat hij slechts weinige leerlingen kan hebben geteld; het laat zich daarbij tevens gereedelijk verklaren, dat Regius daarom ook een ander vak, namelijk de geneeskunst, ging beoefenen. Na door den Senaat *honoris causa* tot Med. Doct. te zijn bevorderd (9 Junij 1696), wijdde onze hoogleeraar zich dan ook aan de geneeskundige praktijk.

De wijsgeerige studien bleven niettemin zijne voorliefde deelachtig, zoo als men kan afleiden uit het ter perse gaan van zijne drie handleidingen: *Institutionum logicarum epitome*, Fran. 1705; *Institutionum ethicarum compendium*, Fran. 1708; en *Principia philosophiae theoreticae*, Fran. 1711 [1]). Met zijn ambtgenoot Andala begon hij in 1712 een pennestrijd over het metaphysisch onderwerp, de modo concipiendi dependentiam actionum creaturarum a Deo, die van weerszijden reeds een tweetal verhandelingen of disputen had uitgelokt, toen hun van hooger hand het stilzwijgen werd opgelegd. De door Vriemoet aangewezen bron, waaruit men de geschiedenis van dit twistgeschrijf kan leeren kennen, stond ons niet ten dienste [2]). Wij vermoeden echter, dat het door hem vermelde boekske van Regius, getiteld *Metaphysica repurgata*, cum *Tractatu gemino, de providentia Dei reali*, *et de Libertate divina in agendo ad extra, et creaturarum in existendo contingentia*, Fran. 1715, daarmede in verband staat. — In 1718 en 1719 voerden zij wederom de pen tegen elkander. Regius' dissertatie *de Cartesio Spinosae praelucente*, werd door Andala begroet met een *Alloquium amicum et sincerum ad cl. Collegam*

---

manae et congenitae vitiositatis in infantibus", en in 1669 geschreven heeft: *Vindiciae narratoris confutati, quibus argumenta a Clar. de Vries pro novitate et absurditate dogmatis de infantibus in utero matrum actu peccantibus etc. confirmantur.* Een ex. van dit geschrift bevindt zich o. a. in de boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam.

1) Hiervan bestaat eene Nederd. vertaling: *Beginselen der beschouwende philosophie*, Rott. 1714, en Amst. 1735.

2) Wilh. Vaii, S. S. Th. Stud., *Pietas avunculo suo honorando Io. Regio — exhibita in maturanda editione eius Moderaminis inculpatae tutelae*, etc. Amst. 1713.

antagonistam, waarop de eerste zijn *Cartesius verus Spinosismi architectus* schreef, misschien een dispuut. Van Andala's zijde volgde nog eene *Disp. physica, qua representatur Cartesius verus Spinosismi eversor et physicae experimentalis architectus* (Def. Georg. Szoboszlai, 1719).

Dat Regius niet geheel zonder leerlingen bleef, getuigen onder anderen een paar disputen, welke wij als in 1713 onder zijn praesidium gehouden vonden vermeld, nl. die van C. Barbe, *de mente humana*, en van W. Scholten, *de aqua.*

In het begin van zijn hoogleeraarsambt, den 1 Sept. 1687, bevorderde hij Jac. Romans, van Middelburg, tot Philos. Dr., nadat deze had verdedigd eene *Diss. de subtilibus corporum effluviis;* den 27 Junij 1715 promoveerde onder hem Petr. van Eijs, op eene *Disput. de Platone Mosaizante.* Deze twee zullen de eenigen niet zijn geweest.

Voor de eerste maal in 1698 als R. M. optredende, hield hij eene *Oratio de homine automatico;* aftredende sprak hij in 1699 *de vera mentis cum corpore unione* (Fran. 1703). Zijne rectorale oratie in 1709 handelde *de sapientia imaginaria*, die van 1719 *de S. Scriptura, rerum naturalium optima, certissima, fidissima, magistra;* in 1725 voor de vierde maal de scepters opvattende, sprak hij *pro Scepticismo.* Zijne vijfde rectorale rede, die, misschien jammer genoeg, niet is uitgegeven, was gewijd aan de geschiedenis en de lotgevallen der Franeker academie van 1685 tot 1735; alzoo gedurende zijn professoraat.

Vijf maal was hij dus Rector der hoogeschool, een voorregt, te zeldzaam om niet vereeuwigd te worden in een *Zeegezang ter eeren van — Joh. Regius — als syn Ed. — voor de vijfde reys tot R. M. — wierd ingeweydt* (door Jac. Tieboel, Fran. 1734, *in plano*), en in *Eerebloemen gestrooyt ter eeren van . . . J. Regius*, door Dan. Bacot (Ibid. 1734, *in plano*).

Als twee en tachtig-jarig grijsaard overleed de waardige, bij zijne ambtgenooten zeer geachte, man den 9 Sept. 1738. Had hij de Aristotelische rigting door de Cartesiaansche zien verdringen, hij beleefde dus ook nog den tijd, waarin deze philosophie voor de Newtoniaansche begon plaats te maken.

In 1718 was hem zijne levensgezellin Cornelia Stamper, geboortig van Scherpenisse, reeds ontvallen. Uit hun 33-jarig huwelijk sproten negen kinderen, van welke den vader vier overleefden.

Vriemoet, 672–677; Glasius, III, 159–161. De *Orat. funebris*, door prof. du Bois gehouden, in Hs door Vriemoet geraadpleegd, bleef onuitgegeven.

Cornelius van Eck. Noodt was naauwelijks vertrokken, toen den 8 Febr. 1684 in zijne plaats werden aanbevolen Jodocus van Gesseler,

Heinrich von Cocceji en Joh. Tesmarus, hoogleeraren te Harderwijk, Heidelberg en Marburg. Vruchteloos was de benoeming van den tweede op *f* 1200 tractement. Blijkens eene Resol. van Ged. Staten van dien dag, was dit den 3 Mei dv. reeds bekend, en toch wachtte men een geheel jaar, eer het benoemingswerk werd hervat. Pittenius, Corn. van Eck en Paulus van Ghemmenich, drie advocaten, de eerste bij den Hove van Holland, de tweede te Tiel, de derde te Franeker [1]), waren de aanbevolenen, uit welke van Eck den 11 Sept. 1685 zich op *f* 1000 tractement zag benoemd.

Zijne ouders waren Lambertus van Eck, burgemeester van Tiel, momboir van Gelder en 't graafschap Zutphen, en Gijsberta Croezen van Asch. Te Arnhem den 28 Oct. 1662 geboren, te Tiel aan de Latijnsche school opgeleid, terwijl J. van Aelhuysen [2]) daar rector was, bezocht van Eck aan de Utrechtsche en de Leidsche academie de scholen van Graevius, Jac. Gronovius, Joh. Voet [3]) en Böckelmann. In zijn twintigste levensjaar promoveerde hij te Leiden in de regten (18 Junij 1682), op eene *Diss. de septem damnatis legibus Pandectarum, sive crucibus ICtorum.*

De invloed van den grietman Tjaard van Aylva, aan wien onze van Eck door zijne leermeesters waarschijnlijk was aanbevolen, baande hem den weg naar den katheder van Noodt.

Hij aanvaardde dien den 17 Junij 1686 met eene *Oratio de praestantia et necessitate juris civilis Romani* [4]). Dat hij waardig gekeurd werd om een Noodt optevolgen en plaats te nemen naast Huber en Schelkens, bewijst wel, dat men groote verwachtingen van den 24-jarigen van Eck koesterde. En dat dit werkelijk het geval was, lezen wij in de dichtregelen van Godefr. van Bodeck, *Nob. Gelrus*, geplaatst achter de genoemde inaugureele oratie.

Nootius hic docuit, docet hic praeclarus Huberus,
Oraclum patrii, parsque aliquando, fori.
Ast etiam est aliquid, genio praeeunte capillos,
Principibus dudum perplacuisse viris.

---

1) Over van Ghemmenich, door Huber geprezen als »advocatum doctrina et ingenio nulli secundum" leze men Gab. de Wal, ann. p. 167, 440.

2) Over van Aelhuysen vgl. men Peerlkamp, *De poëtis Latinis Nederlandiarum*, 434—436.

3) Onder dezen hield hij eene *Disput. Jur. de morte*. L. B. 1681.

4) Quod quidem argumentum — zeide hij, p. 11 — aut omnia me fallunt, hac infesta Themidi nostrae tempestate, qua legum Romanarum majestas, tot criminationibus laesa, tot proscissa calumniis, si minus ruinam ac interitum minari, at multum certe de pristino nitore suo remisisse videri possit, nunquam satis commendatur.

Voetius hoc magnus, vel Graevius arguat ingens,
Et Boccelmanni vivida fama tui,
Indicet id, quo sese Arnhemia jactat alumno,
Gelriaci tecum Ryckius Orbis honos.
Quid? nisi bis meriti parcus laudator honoris,
Gronovius genium suspicit esse tuum.

Hoe hij weldra tegen Huber moest optreden, toen deze eene thesis liet verdedigen, die tegen de academische jurisdictie scheen gerigt, is vroeger reeds uitvoerig genoeg door ons behandeld (I, 356). Sommigen hebben hem er eene grieve van gemaakt, dat hij, zooveel jonger dan Huber, dezen zoo vinnig ontmoette. De zaak werd echter door beide partijen met groote animositeit behandeld. Van Eck trad ook niet uit eigen beweging tegen Huber op, maar het stellen van een verweerschrift was hem door den Senaat opgedragen. Als lid der juridische faculteit kon hij zich daaraan moeijelijk onttrekken, en wij zouden hem liever prijzen wegens zijn moed en zijne zelfstandigheid in het beteugelen van Huber's zucht tot overheerschen, dan zulks te laken, alleen omdat hij jonger was.

Tenzelfden jare bestreed hij ook in den vorm eener *Epistola ad amicum* hetgeen Huber over de ouders van Justinianus had geschreven in de Praefatio der *Positiones Juridico-Theologicae*, die pas het licht hadden gezien. Van Eck vestigde weldra zijn naam in de geleerde wereld met de bekende *Principia juris civilis secundum ordinem Digestorum in usum domesticorum collegiorum vulgata*. Fran. 1689, 2 tom.

Welk een duurzame bijval dezen arbeid ten deel viel, kan men afleiden uit de talrijke herdrukken, nl. in 1694, 1697, 1713, 1724, 1756 en 1784. „Was die Eckische Pandecten besonders haben, bestehet darinnen — zegt Nettelbladt, — dass 1° der Titel *de origine iuris* viel weitläuftiger abgehandelt worden, als von anderen vor ihm geschehen war; 2° das römische Recht darinnen ganz rein, ohne Einmischung irgend eines andern Rechtes, abgehandelt worden; 3° dieselben sehr, dass man so redet, Textualisch sind, indem sich Eck besonders bemühet hat, den Inhalt des Textes iedes Titels der Pandecten in diesem Lehrbuche kurz vor Augen zu legen". Huber bragt den bewerker zelfs zijn onverdeelden lof [1]).

Van Eck beoefende ook de Latijnsche dichtkunst. Van zijne ver-

[1]) Plura nos heic de historia juris, post tot hominum doctissimorum commentarios non collocabimus, praesertim postquam id actum diligentissime et copiosissime a Viro Cl. Cornelio van Eck, juris in hac Academia dignissimo Antecessore, qui brevissime et nitidissime *ad h. t.* exhibuit, quae aliunde multo labore quaerenda fuissent. *Praelect. juris civilis, ad Tit. de origine juris*, in fine (ed. Le Plat, II, 15).

strooide *Carmina*, die, volgens Vriemoet, talrijk zijn, ontmoeten wij eene *Elegia* op de oratie van Perizonius over de troonsbestijging van Willem III, en een *Epigramma in Panegyricum* Jo. Schotani, bij dezelfde gelegenheid. Paulus van Ghemmenich, dezelfde, die met hem naar het professoraat had gedongen, moet van Eck's poezie ergens ongunstig beoordeeld en daardoor aanleiding gegeven hebben [1]) tot des hoogleeraars *Justa indignatio edita contra poesin et crisin inepti et temerarii versificatoris ad vindicandum carmen votivum pro successu et progressu expeditionis Anglicanae vulgatum et iniustissimis calumniis traductum*, Fran. 1689.

Bij zijn optreden als R. M. in 1692 hield van Eck eene *Oratio de vita, moribus et studiis M. Antistii Labeonis et c. Alteii Capitonis;* bij de overdragt ten volgenden jare hield hij de *Oratio* (prima) *de studio poetices conjungendo cum studio juris Romani.*

Ruim eene maand later te Utrecht beroepen, vertrok hij derwaarts en hield den 11 Sept. 1693 aldaar zijne intreêrede *de ratione studii juris recte instuendi.* Weldra maakte hij een onuitgegeven werk zijns leermeesters voor de pers gereed, nl. J. F. Bockelmanni *tractatus posthumus de differentiis iuris civilis*, *canonici et hodierni*, *add. praefatione de usu et abusu iuris canonici et hodierni in institutione academica*, Traj. 1694; voorts verrijkte hij de literatuur over het leenregt door de uitgave van drie Hss., te weten: *Guil. Fornerii et Ant. Contii tractatus de feudis*, *et Elementa iuris feudalis Fr. Hottomanni*, Traj. 1694. Zeer gewaardeerd werden zijne *Theses juris controversi*, *sec. ordinem Digestorum*, die haren oorsprong aan zijne dispuutcollegien ontleenden, in 1700 — volgens Vriemoet — voor de derde maal het licht zagen, en in 1759 en 1776 te Leiden een herdruk beleefden. Driemalen bekleedde hij te Utrecht het rectoraat, in 1695, 1704 en 1716 [2]).

Na den dood van den Leidschen hoogleeraar Joh. Voet scheen de vrees niet ongegrond te zijn, dat van Eck tot diens opvolger zoude gekozen worden. Om dit te voorkomen, verleende men hem te Utrecht, met verhooging van zijn inkomen, den titel *Prof. juris hodierni.*

Burman verzekert, dat van Eck bij voortduring met grooten lof heeft onderwezen en zich daarbij over een groot aantal leerlingen mogt verheugen. Van zoovelen, die mede door van Eck zijn gevormd, verdienen

1) Onder de *Carmina miscellanea* van à Ghemmenich, door Sande verzameld, Leov. 1746, vindt men een *Propempticum augustissimae Auriaci expeditioni in Angliam dicatum*, CIϽ. IϽ. C. LXXXVIII, p. 162—165, maar hierin is niets beleedigends voor van Eck te vinden.

2) In 1696 hield hij bij zijn aftreden de *Oratio altera de studio poetices conjungendo cum studio juris Romani;* in 1717 eene *Oratio de religione et pietate veterum ICtorum.*

Corn. van Bijnkershoek, P. de Toullieu, W. Best en A. F. Rivinus niet onvermeld te blijven. Aan zijne voorspraak had de eerstgenoemde de vervulling van den wensch te danken om van de theologie in de regten te mogen overgaan. En het pleit voor de degelijke geleerdheid van v. Eck, dat deze groote leerling der Franeker academie in latere jaren hem altoos hoog waardeerde. De Toullieu verdedigde te Franeker onder zijne leiding in 1692 eene verhandeling *de jure nuptarum*; en te Utrecht, over het zelfde onderwerp weldra een tweede stuk. Willem Best, later hoogleeraar te Harderwijk, prees onzen v. Eck, als iemand, qui eruditione rarissima sui venerationem, humanitate vero prorsus egregia amorem sui omnibus incutit (*Ratio emendandi leges*, Traj. 1707, C. 21, § 4); Rivinus, hoogleeraar te Wittenberg (geprom. te Utrecht in 1731), noemde hem praeceptorem suum nunquam sine debita gratissimi animi testificatione commemorandum (*Jurispr. Compend.* Wittenb. 1753, *S.* 7, gecit. d. Nettelbladt).

Van Eck was sedert 1696 gehuwd met Catharina Witte of de Wit (Catharina Wittia). Uit dezen echt, die — in welk opzigt wordt door Burman verzwegen — ongelukkig zou zijn geweest, sproten twee jongens, Lambertus en Hendrik, die reeds overleden waren, toen hun vader den 26 Oct. 1732 in 70-jarigen ouderdom ten grave daalde.

C. Burman, 90—92; *Leben und Schriften des Cornelius van Eck*, in Dan. Nettelbladt's *Hallische Beyträge zu der juristischen Gelehrten Historie*, Halle 1755, I, 355—376; Vriemoet, 678—681, add. 14; O. W. Star Numan, *Corn. van Bijnkershoek, zijn leven en zijne geschriften*; passim.

Henricus Philiponeus de Hautecour, eigenlijk Henri Philipon, Sieur de Hautecour, door de opheffing der academie te Saumur (Jan. 1685) niet slechts van zijn ambt als hoogleeraar in de theologie aldaar beroofd, maar na de herroeping van het edict van Nantes (17 Oct. dv.) genoodzaakt zijn geboortegrond te verlaten, kwam den 7 Febr. 1686 na vele wederwaardigheden met zijn gezin te Amsterdam, waar hij zich voorloopig vestigde.

In Frankrijk had hij een goeden naam, die door talrijke refugiés herwaarts overgebragt en verbreid werd; daarbij liet hij zelf, zoo dikwijls hij hier of daar den kansel beklom of met wetenschappelijke Nederlanders in aanraking kwam, een gunstigen indruk na. Zoo ook in Friesland: ubique in omnium oculos ingessit dignitatem gravitatemque suam — zeide Vitringa — cum pare prudentia & humanitate sociatum. Hoc tempore mihi primo innotuit, & vidi in ipso exemplum quod pro-

babam; sed quod pluris erat, vindicavit sibi judicium & affectum celeberrimi collegae nostri Waeijeni, τοῦ μακαρίτου, Seren. Principi Casimiro à sanctioribus consiliis. — Aan den invloed van van der Waeijen bij den Stadhouder is welligt het boven (blz. 310) reeds vermelde besluit van Ged. Staten, van 21 Mei 1686, om nog twee theologische hoogleeraren aantestellen, zijn oorsprong verschuldigd. Curatoren zullen wel een wenk hebben ontvangen om de Hautecour op de voordragt te plaatsen. Dat men door een uitgeweken hoogleeraar van naam refugiés hoopte te trekken, ligt voor de hand. Zonder Röell te kwetsen, die reeds tot extraordinarius was benoemd, kon inmiddels geen ander ordinarius worden aangesteld. Van daar dat deze, nog vóór zijne inauguratie, ook tot gewoon hoogleeraar werd bevorderd, ten dage waarop de Hautecour met algemeene stemmen van Stadhouder en Gedep. zich in denzelfden rang zag geplaatst (*31 Mei 1686*). Drie dagen te voren was onze refugié tot predikant te Deventer beroepen; twaalf dagen later viel hem het beroep naar Middelburg ten deel. Van deze drie aanbiedingen koos hij den katheder.

Uit een oud en adelijk geslacht den 5 Sept. 1646 te Duché, in Neder-Normandie, geboren, bezocht hij sedert zijn negende levensjaar het gymnasium te Saumur, waar de Graecus Tanaquillus Faber, die ook eens voor een leerstoel te Franeker in aanmerking kwam (boven, blz. 249) een grooten invloed op de studien van den jongeling heeft uitgeoefend. In 1662 terzelfder plaatse aan de academie gekomen, wijdde de Hautecour, die voor de theologie bestemd was [1]), zich eerst aan de wijsbegeerte, en zulks onder de elkander opvolgende professoren Gaussin en Druet. Met deze studien ging hij, ook na in 1664 tot A. L. M. bevorderd te zijn, voort, hiertoe vooral geleid door den omgang met Rob. Chouet, Philos. prof. aldaar sedert 1665. Eene ziekte van dezen vriend, diens terugkeer naar Genève, en de vacature hierdoor ontstaan, openden hem de gelegenheid om tijdelijk de collegien in de theoretische en practische philosophie te leiden. Vrij zeker zou hij Chouet's opvolger zijn geworden, zoo hij niet vast besloten ware geweest om zich te houden aan de theologie, wier boefening hem reeds boeide. Met de openbare verdediging eener *Diss. de fide*, die van één uur 's middags tot den avond duurde — singulari illius Almae more — besloot de Hautecour zijne academieloopbaan. Ter wille van den naijver of de gevoe-

[1]) . . . raro inter homines nostri ordinis in hisce oris Divinae Providentiae beneficio, sed frequentiori in Galliis, ubi Nobiles Domus inter ipsos Protestantes, ad honestandam Religionem & suum in eam affectum ac zelum testificandum, e prole sua solitae fuerunt aliquem ad sacra destinare. Vitringa, *Orat. fun.* 12, 13. Vgl. hierbij Koenen, *Gesch. der Fransche vluchtelingen in Nederland*, 167—169.

ligheid der Roomschgezinden, dongen Protestantsche theologen daar destijds niet naar den doctoralen graad. Twee jaren later vond hij een vasten werkkring in het predikambt te Saumur, hetwelk den 22 Nov. 1671 door hem is aanvaard, na een vooraf gegaan Synodaal examen. Spoedig volgde nu ook zijne echtvereeniging met Helena Perroteau, dochter van een advocaat te Parijs. Het hoogleeraarsambt te Saumur, hem den 18 Maart 1677 opgedragen, bekleedde hij met toenemenden roem, totdat de bovenvermelde omstandigheden zijn werkkring afbraken. Boven velen verkreeg hij — dank zij den invloed van verwanten en vrienden — bij eene speciale vergunning des Konings het voorregt om zijne vaste goederen te gelde te mogen maken, de overigen te vervoeren, en alzoo zijn fortuin te redden.

De redevoering, waarmede hij den 17 Junij 1686 zijne taak te Franeker aanvaardde, handelde *de vera ratione ordinis decretorum divinorum, de salute generis humani.* Wat de Acta Senatus niet vermelden, maar door Vitringa wordt medegedeeld, is zijne bevordering tot Theol. Doct., tegelijk met Röell, eenige dagen later.

Kon het wel anders, dan dat hij als hoogleeraar aan eene Nederlandsche hoogeschool zich in de eerste plaats op de hoogte moest brengen van het Coccejaansche stelsel en de daarmede zamenhangende betwiste vraagpunten? Dit deed hij, met de uitkomst, dat de verschillen zich, naar zijne opvatting, dikwerf om een woordenspel bewogen en door voor- en tegeningenomenheid werden gevoed, dat er echter op het punt van belijdenis in 't algemeen eene bevredigende eenstemmigheid heerschte, die men met hart en ziel op doeltreffende wijze moest trachten te bevorderen.

Daar Sepp integendeel uit de titels der dissertatien van onzen hoogleeraar afleidde, dat deze een vreemdeling was in de godgeleerde vragen, die toen hier te lande de meeste belangstelling trokken, is het wel noodig onze mededeeling met de woorden van Vitringa te staven: Postquam in hasce nostras venisset regiones et stabilem obtinuisset sedem, & vero tum propius recognosceret dissidia sententiarum, quae tum maxime vigebant inter Doctores Ecclesiarum Belgicarum de Doctrina & hypothesibus Cl. Cocceji, protinus se diligenter applicuit ad magni hujus Viri Libros revolvendos & pro usu necessario perlegendos, ut de momentis controversiarum, quae inter fratres agitabantur, non ex affectu & clamoribus dissentientium, sed ex ipsis fontibus per se ipse prudens judicaret. Quod cum studiose egisset, ipse aperte & absque ambagibus, clarissime se perspexisse affirmavit, nullum hic esse dissensum in summa sive fundamento Fidei; sed in methodo docendi. Doc-

trinam, si basin & fundamentum spectes, ubique eandem; modum et methodum ejus tractandae discrepare, laudare etiam acumen & perspicaciam Cocceji, tanquam Interpretis Divinarum Literarum singularis ingenii & meriti. Et tamen nolim dissimulare, illum propensiore fuisse affectu in eas partes, quae hypotheses quasdam, & inter has praecipue de *Natura & genuino aspectu Foederis Sinaitici,* sive *Oeconomiae Legalis*, & methodum interpretandi, qua prophetiae aliquae V. T. absque necessitate transferuntur ad singularia Fata & Eventus Ecclesiae Novi Foederis, quam Doctus ille Vir sequutus est, vel minus probant, vel etiam improbant; sic tamen ut pro peritia sua & ingenii moderatione in aliis multis lucem sibi oblatam non sperneret, quin lubens gratusque suis locis admitteret. Caetera palam professus est, ut modo praefabar, judiciumque hoc suum in *Commentariis Vitae* suae plane ac diserte consignavit; *esse in his quae inter fratres disputantur*, *logomachias plures*, *affectuum dissidia multa*, *ubi tamen in rerum & fidei summa omnimodus reperitur consensus. Interea pacem Ecclesiae scindendam non esse; sed mature ineundas vias pacis*, *& monendos diversa sentientes*, *ut meliora edocti ab incepto desistant.* — Et tamen ipse ubique ingenuus & sui judicii, in Doctrina de *Gratia* & ratione *culpae primi peccati ad posteros translatae* probabat maxime sententias Theologorum Salmuriensium, Decessorum suorum & Josuae Placaei, etc. [1])

Van eene verzoenende gezindheid gaf hij zelf al spoedig een bewijs gedurende de twisten tusschen Vitringa en Röell, gelijk wij boven reeds hebben gezien.

Op philosophisch gebied was zijne rigting tamelijk vrijzinnig. Hoc habuisse sibi persuasum (sive suis sive alterius verbis dicit) in rebus fidei ac Theologicis a novarum opinionum pruritu abstinendum, ne quid detrimenti capiat, vel fides, vel pax, vel veritas Christiana; at vero in rebus naturae ac Philosophicis & humanioribus literis, ubi in nullius verba juratur, & citra pacis, vel salutis vel pietatis dispendium in utramque licet ire partem, majorem esse concessam tum sentiendi tum loquendi libertatem.

Wat zijne academische werkzaamheden betreft, ontmoeten wij hem reeds den 9 Sept. 1686 met van der Waeijen en Vitringa ter vergadering van Ged. Staten, om te bevorderen, dat er middelen werden aangewezen, waarmede een „goed getal Franse proponenten" kon worden onderhouden of gesteund. Het gevolg hiervan was, dat weldra op hoog bevel „sodanige personen als haer sullen aengeven voor franse gevluchte

---

[1]) *Orat. fun.* 50—53.

gereformeerde proponenten" door de professoren in de theologie, de letteren en philosophie te Franeker werden geëxamineerd. Men bevond dat er toen reeds vijftien waren.

Volgens Vitringa's verzekering vonden de collegien van de Hautecour veel bijval. Natuurlijk trof men daar de refugiés aan, zoo vele of weinige als zich te Franeker ophielden, en onder deze uitstekende personen, die later in ons land, in Pruissen en Engeland, met eere het Evangelie hebben verkondigd.

Commentaren op Leviticus, Jesaja en Marcus, verhandelingen over Messiaansche voorspellingen en het Genadeverbond, door hem voor de pers bewerkt, hebben het licht niet gezien. Men kent van hem slechts eenige disputatien, o. a. *De mysterio pietatis ad 1 Tim. III, 16* (Fran. 1687); *Ad oraculum, Genes. III, 15* (1689); *De symbolo Apostolico* (1691, 1692, ook herdrukt, zonder zijn naam, als *Disquisitiones de Symbolo*, Amst. 1702); *De peccato in Spir. S. in aeternum non remittendo, ad Marc. III, 28, 29, 30*, 2 partes (1702); *Ad historiam Daemoniaci a Christo sanati, Marc. V, 1—20* (1704); *De lege et Evangelio, ad Ioh. I, 17* (1706, 1710); *Controversiarum de religione brevissima synopsis* (1709); *Disp. theol. de Scriptura sacra* (1709).

Tweemaal sloeg hij de eer van het Rectoraat af, wegens onbekendheid met onze taal. Aan Vitringa ontleenen wij wijders het gunstig oordeel, dat de Hautecour door aanhoudende en onvermoeide studie, waartoe hem eene uitgebreide boekerij de hulpmiddelen bood, zich eene uitstekende en veelzijdige kennis in de theologische wetenschappen, ja eene degelijke geleerdheid, had verworven. Bij eene meer dan gewone ervaring in het Oostersch en het Grieksch, was hij, sprekende en schrijvende, het Latijn geheel meester. Hetzij hij voor de vuist zijne lessen gaf, dicteerde of disputeerde, immer beheerschte hij zijn onderwerp, altoos tintelde daarbij het levendig vernuft van den vluggen Franschman. Te rijkelijk vloeide hem de stof uit den overvloed zijner kennis toe, dan dat hij zich kon houden binnen de enge grenzen van systematische handboeken. Tevens sierden den hoffelijken edelman vele deugden, en een waarlijk vroom gemoed.

In 1689 trof hem het verlies zijner gade, die hem zes kinderen had geschonken, van welke tijdens der oud'ren komst te Franeker nog twee dochters in leven waren. Eveneens overleefde hij Louise Mauricette l'Huiller, Dame de Chalandeuse, van 1696—1711 zijne tweede echtvriendin, bij wie hij eene dochter had. Volgens eene aanteekening van Dr. Banga was deze dame de eerste in haren stand, die zich te Franeker *Mevrouw* liet noemen, eene aanmatiging in het oog van Mevrouw van Goslinga, zoo

groot, dat deze alle verkeering met Mevrouw de Hautecour afbrak.

Eene beroerte deed den 30 Oct. 1715 des hoogleeraars levensloop eindigen.

C. Vitringa, *Orat. funebris in memoriam Henr. Philiponei de Hautecour*, Fran. 1716; waarachter een *Lessus* en een *Epicedium*, beide van leerlingen; Vriemoet, 682—688; Paquot, I, 566; Glasius, II 38—40; Chr. Sepp, *a. w*, II, 312.

Johannes Lemonon is in de plaats van wijlen Tronchin den 20 Oct. 1688 tot buitengewoon hoogleeraar in de Fransche taal benoemd. Met hem waren aanbevolen de Waalsche predikant van Leeuwarden Monleaux, en Mr. d'Armanson, te Franeker.

Lemonon, een Franschman, geboren den 4 Febr. 1653 te Pont de Vesle, waar zijn vader koopman was, had reeds sedert zijn vijftiende jaar onderwijs gegeven in zijne moedertaal, eerst aan een edelman uit het geslacht von Creilsheim, wien hij op eene reis was toegevoegd, vervolgens in Silezie aan een der Marawitski's. Daarna studeerde hij vijf jaren (1672—77) aan het gymnasium te Brieg in de propaedeutica en theologie; de volgende twee jaren onderwees hij weder de zonen van een Poolsch edelman; in 1679 begaf hij zich, voornamelijk ter verdere beoefening der theologie, naar de academie te Krakau, en van daar tegen het einde van 1680 naar die te Frankfort a|O. Na voorts ook nog Berlijn en Hamburg te hebben bezocht, kwam Lemonon als huisonderwijzer in betrekking bij Ds. Chr. Pauli, te Altona, aan wiens jongens hij Latijn en Fransch moest leeren. Een van deze, nl. Daniel, vergezelde hij naar Franeker, waar zij zich den 16 Aug. 1683 in het album inschreven.

Ofschoon den 6 Sept. dv. reeds door de Fransche Synode te Arnhem tot den predikdienst toegelaten, bleef Lemonon zich te Franeker aan de theologie wijden, totdat men hem daar in Mei 1686 beriep tot leeraar bij de Waalsche gemeente. Een paar jaren was hij dus als zoodanig in betrekking geweest, toen zijn werkkring door het buitengewoon professoraat wat uitgebreider werd. Dat hij gunstig bleef aangeschreven, bewijst wel het verlof, hem door Ged. Staten (15 Febr. 1693) gaarne verleend, om zich, met behoud van betrekkingen en tractement, in Leeuwarden te vestigen, zoolang als de Stadhouder over hem geliefde te beschikken voor de opvoeding en het onderwijs van Prins Jan Willem Friso. Zijn tractement werd op voorstel van den Vorst eerlang zelfs tot *f* 1000 verhoogd, „uit sonderlinge consideratie van de reeds gedane goede diensten — aen den jongen Prins" (28 Sept. 1694), die voorts

tot aan zijne komst ter hoogeschool in 1700 Lemonon's onderrigt heeft genoten, zoo in de Fransche taal als in 't Latijn [1]). Omtrent de taalkennis en den wetenschappelijken zin van onzen hoogleeraar hebben wij een getuige in von Uffenbach, die hem in 1710 heeft bezocht. Wie nun — zoo berigt hij — dieser Herr Prof. Lemonon zimlich in der Welt herum gekommen, wie er uns selbst erzehlte, also verstehet er auch sehr viele Sprachen. Er spricht so wohl Teutsch, als ich nich leicht einen Franzosen gehört, dessgleichen Holländisch, etwas Pohlnisch, so verstehet er auch als ein Theologus das Hebräische und Griechische, wie auch Englische, Italiänische und Spanische. Die Französische ist seine Mutter-Sprache. Und in allen diesen Sprachen hat er auch einen zimlichen Vorrath von Büchern, sonderlich von Englischen, so viel, als ich bey einem Ausländer noch nie gesehen. Seine Bücher stehen in zweyen zimlich grossen Zimmern. In dem grössesten sind die *Theologi*, *Historiae Ecclesiasticae Scriptores*, was zu der *Historia litteraria* gehöret, und dann eine unerhört grosse Anzahl von *Lexicographis*, die er mit ganz ungemeinen Fleit gesammelt hat. In der andern Kammer sind die Bücher von den übrigen Disciplinen. Es mögen wohl über vier tausend stück Bücher seyn. . . .

Lemonon is tweemaal getrouwd, eerst, den 21 Mei 1690, met Anna Christina Rothen, dochter van een Zweedschen overste, en weduwe van den predikant Coler, te Zerbst [2]); daarna met Catharina Schelkens, eene dochter van zijn regtsgeleerden ambtgenoot. Door haar werd hij erfgenaam van het groote munt- en penningkabinet zijns schoonvaders. Uit beide huwelijken sproten kinderen, over wie men narigten vindt bij Vriemoet.

Zijn sterfdag was de 16 Januarij 1716.

Vriemoet, 689—692; von Uffenbach, II, 295—298; *De Vrije Fries*, VI, 335.

Petrus Latané, uit een deftig geslacht den 2 Febr. 1658 geboren te Mucidan of Mussidan, eene plaats in de geschiedenis der Hugenoten niet onbekend en waar zijn grootvader Hervormd leeraar [3]), zijn

---

1) Germanica lingua illi materna, Gallicam domi et Latinae rudimenta addidicit, usus praeceptore cl. *Joanne Lemononio*. Coetier, *Orat. fun. in interitum Jo. Guil. Frisonis*. Fran. 1712, p. 14.

2) Volgens eene aant. van Burmania, die haar Anna Christina Rooda noemt, was zij »Camer-vrou van H. V. D. de Fürstin van Nassau".

3) Deze grootvader was Petrus Latanaeus, Neracensis Aquitanus, den 22 Maart 1610 als student te Franeker ingeschreven.

vader Jozef vrederegter was, heeft ook om geloofsvervolging te ontgaan, den geboortegrond moeten verlaten en in het gastvrije Nederland een veilig toevluchtsoord gevonden.

Hij was aan de triviale scholen te Bergerac en St. Foi, ook aan het gymnasium te Bordeaux, voor 't hooger onderwijs gevormd. Besloten om de geneeskunde te beoefenen, kwam hij in 1675 te Montpellier studeren, waar de beroemde clinicus Charles Barbeyrac een groot aantal studerenden trok. Toen Latané vervolgens onder de meer bevoorregten wenschte te worden opgenomen, die bij den leermeester inwoonden en met hem dagelijks de patiënten behandelden, werd van hem gevorderd, dat hij eerst den doctoralen graad moest behalen. Misschien had hij den daarvoor te Montpellier vereischten ouderdom nog niet bereikt, ten minste moest hij — secundum consuetudines Academiae — nog zes maanden op de promotie wachten. Daarom begaf de 19-jarige jongeling zich, met zijn vriend, den Zwitser Lavater, naar Valence, waar zij den doctoralen bul verwierven, en wel Latané den 23 Maart 1697, niet zonder den hoogsten lof. Teruggekeerd bij Barbeyrac, vond hij, met zijne jeugdige mededoctoren, handen vol werks; ja met practische werkzaamheden, waaronder zich dagelijks de meest belangrijke en leerzame gevallen voordeden, waren zij overladen [1]). Deze school verliet hij op aanraden van den meester in 1679, ten einde in Parijs zijne kennis en ervaring te volmaken. Vlijtig toehoorder onder het geleerd gezelschap, dat de Hofmedicus Abbé Bourdelot in het Hôtel de Condé leidde, legde Latané zich onder Lemery ook op de scheikunde toe. Na zich ruim een jaar in Frankrijks hoofdstad te hebben opgehouden, keerde hij naar zijne geboorteplaats terug. Maar weldra veranderde daar de maatschappelijke toestand door de verdrukking der Protestanten, van welke zelfs zijn regtschapen vader niet verschoond bleef. Nogthans bleef hij, ja hij had den moed zich de benoeming tot ouderling bij de Protestantsche gemeente te laten welgevallen. Een afkeurend woord over den Mariadienst, in een vertrouwelijk gesprek geuit, laadde eindelijk op

---

[1]) Moreri (ed. van 1740) zegt van Barbeyrac o. a. La plupart des Etudians, dont il y a toujours un grand nombre à Montpellier, tachoient autant qui'il leur etoit possible, de profiter de sa conversation. Il y en avoit dix ou douze qui l'accompagnoient tous les jours chez ses malades. Il les entretenoit, chemin faisant, de la maladie qu'ils venoient de voir et des remédes qu'il avoit ordonnez, et il repondoit avec un jugement exquis et une presense d'esprit merveilleuse a une infinité de questions qu'ils lui faisoient sans cesse sur les plus importantes matières de la Medicine; de sorte qu'on peut dire que les plus habiles Medicins de l'Europe, qui avoient fait leurs etudes à Montpellier de son vivant, avoient été ses Disciples. Il avoit sur beaucoup de maladies des idées toutes nouvelles, mais claires et solides; sa pratique etoit admirable, fort simple et fort aisée, ... Gedeeltelijk leest men hetzelfde in Melchioris *Or. fun.* 34, 36.

hem den toorn der onverdraagzaamheid, zoodat hij, zich niet langer veilig achtende, met zijn broeder Izaäk vlugtte naar Rotterdam, waar zij in Oct. 1685 aan wal stapten.

Hier scheidden zij weldra. Izaäk vertrok naar Gelderland en werd predikant te Tiel, later te Heusden; Petrus stak de zee over naar Friesland en vestigde zich nog vóór 't einde des jaars te Leeuwarden. Onze refugié had het geluk eene goede praktijk te verwerven, en daardoor de aandacht der overheid op zich te vestigen, met dit gevolg, dat zij hem in het begin van 1689 tot Lector in de geneeskunde te Franeker benoemde. Daar hij meer in de kliniek dan in de anatomie te huis was, zal men in hem, hoe gunstig hij zich ook onderscheidde, niet den aangewezen persoon hebben gezien, om in 1690 den jongeren Matthaeus optevolgen. Maar hem dan geheel voorbijgegaan? Dit kon ook niet. Toen de Curatoren den 27 Mei 1691 in persoon hunne voordragt bij Gedeputeerden inleverden, werden zij immers uitgenoodigd terstond ook een drietal aantebieden ter benoeming van een buitengewoon hoogleeraar en daarbij vooral op Latané te letten. Diensvolgens aanbevolen met de doctoren Joh. Hemsterhuis te Leeuwarden en Echten te Heerenveen, werd hij dadelijk tot extraordinarius benoemd, met eene tractementsverhooging van ƒ200. Na twee vruchtelooze pogingen om een Prof. anatomices te verkrijgen, bleef die vacature bestaan tot 6 Mei 1693, den dag waarop Abr. Cyprianus gekozen en onze Latané, die zoo lang met den honorarius Matthaeus Sr. alleen had gestaan, tot ordinarius werd bevorderd, op de jaarwedde van ƒ 1000.

Zijn ambt den 22 Junij dv. aanvaardende, sprak hij *De officio medici* (Fran. 1693), eene rede, die volgens Banga, zeer wel en verstaanbaar geschreven, zonder oratischen bombast, eene uitvoerige en verstandige beschouwing bevat van den pligt des geneesheers en van de veelvuldige moeijelijkheden, die bij de uitoefening der kunst voorkomen.

In Margaretha Steindam, eenige dochter van wijlen prof. Steindam, vond hij ten volgenden jare eene echtvriendin.

Na den dood van Matthaeus Sr. droeg men hem ook het onderwijs in de kruidkunde op (18 Febr. 1701), waaraan het genot eener heerlijke woning was verbonden.

Zijn theoretisch onderwijs droeg hij zeer gemakkelijk, helder en duidelijk voor, zonder omslag, steeds de hoofdzaken behandelende, waarvan de leerlingen praktisch nut konden hebben [1]). Den aard der in

[1]) At abominatur tamen eorum Medicorum *Cathedralium* magis, quam *Clinicorum* morem; qui aut longam morborum historiam, ex sui cerebri commentis profectam, contexunt temere, aliisque occentant, nunquam interea periculum facientes.

Friesland heerschende herfstkoortsen goed doorziende, was hij — Banga deelt het mede — een groot voorstander van den *cortex Peruvianus*; zijne studenten leerende, dat daarvan gewoonlijk eene te geringe hoeveelheid werd ingegeven, zoodat de koorts niet wegbleef; dat daarentegen van eene groote gift geen nadeel zou worden ondervonden en deze gerust mogt worden toegediend. Veel waarde hechtte hij voorts aan een geheim *pulvis sympatheticus*, dat nog al opgang maakte.

Meermalen hield hij openbare anatomische demonstratien, waarbij het ontleedmes zeer handig door hem werd gebruikt. Vermelding verdient het, dat zulke lessen, toen Latané op gevorderde jaren die niet meer gaf, geheel achterwege bleven en door geen ander ambtgenoot werden opgevat. Utinam aliquando resuscitandae — riep zijn lijkredenaar in 1726 uit!

In Latané spiegelde zich dus het beeld af van zijn leermeester Barbeyrac. Als praktisch arts beoefende hij zijn vak met liefde, en niet enkel om het voordeel. Latané was een menschenvriend, die onvermoeid elk een, rijk en arm, ten dienste stond. Strekte het hem tot zelfvoldoening nog dikwerf de redder te zijn geweest van menigen kranke, waar andere mannen van het vak de hoop reeds hadden opgegeven, dat hij — clinicorum in nostra Frisia facile princeps — zooals zijn lijkredenaar hem titelt, buitengewoon lijfmedicus werd van de Prinses-weduwe van Jan Willem Friso, mag men als eene welverdiende onderscheiding beschouwen.

Met de moeder overleefde hem van hunne drie dochters alleen de oudste, die tijdens zijn dood (16 Julij 1726) reeds was gehuwd met prof. Dom. Balck.

Semper, pacis amans, mitis, pius, atque modestus,
Noster erat LATANE praeclarus Doctor in Arte
Pæoniâ, multis quem prævaluisse putamus.
Hic multos Medicâ felix promovit in Arte.
Lethiferos pariter morbos medicamine vicit,
Pharmaca tuta dedit cunctis, non verba, medendo
Non æs, non titulum vulgi captavit et aurum.
Sorte sua contentus erat, nec victus ab ira.
Talis eras o Noster Amor! quem nunc mea Musa
Deflet, et ad superos extollit pectore toto.

---

num ipsa experientia eam confirmet; aut methodum medendi praescribunt parum soliciti, num in ipsa praxi succedat nec ne; aut denique mirifice sibi placent, quando rariores quosdam casus et experimenta Auditoribus suis propinant, neglectis non tantum, sed ignoratis levissimis, ipsisque aniculis notissimis circumstantiis eorum morborum, quorum indolem imperitissimum vulgus perspectissimam habet. Melchioris *Orat. fun.* 63, 64.

Voorwaar eene vereerende lofspraak van zijn leerling, den Hongaar Dr. Keresztesi!

A. W. Melchioris *Orat. funebris in obitum Petri Latane*, Fran. 1726, bij welke het *Progr. fun.*, gesteld door den Prorector R. Andala, is herdrukt; Vriemoet, 693—698; Banga, II, 664, 665; Paulus Keresztesi, *Threnodia in obitum P. Latane*, Fran. 1726; Steph. Tx. Hétzei, *Metrum Lugubre tristes exequias — Petri Latane — prosequens*, Frau. 1726 (in plano).

Abraham Cyprianus. De doctoren Ant. Nuck, Prof. Anat. te Leiden, Aug. Segius, burgemeester te Workum, en Hector Reichenbach, rector te Franeker [1]), vormden het drietal, door Curatoren aanbevolen in de plaats van den jongeren Matthaeus. Nuck werd den 27 Mei 1691 op *f* 1000 benoemd, maar bedankte. Op de volgende voordragt, eerst den 8 Jan. 1692 gedaan, lezen wij de namen Harderus, Monraltus en von Cappeln, doctoren in de geneeskunde en hoogleeraren te Bazel, Zurich en Bremen. Den 13 April dv. benoemde men „uyt de voormaels overgeleverde nominatie" Joh. Jac. Meijer, te Schafhausen [2]). Een onderhoud van onzen gezant P. Valkenier met Meijer, diens vader, schoonvader en oom, allen regenten van 't kanton Schafhausen, gaf de overtuiging, dat ook dit beroep vruchteloos moest afloopen. De benoemde, die „uyt eygen motief" gesolliciteerd had, wilde wel overkomen — schreef Valkenier — maar zijne familie hield hem terug, vooral zijne vrouw, „en dat darenboven de voornaamste apotheek derselver steede over anderhalf hondert jaaren in haar geslacht altijd fleurisant geweest zijnde, bij het vertrek van den voorn. Doctor te veel nadeel soude komen te lijden". Meijer, die zich noemt: *M. D. et facult. Med. Basil. Adsessor*, bedankte dan ook, hoofdzakelijk op grond eener zwakke gezondheid [3]).

Nog moest er een geheel jaar voorbijgaan, eer eene nieuwe nominatie werd aangeboden, waarop Dr. Abr. Cyprianus, te Amsterdam, Aug. Segius en de extr. Prof. Latané voorkwamen. Den 6 Mei 1693 werden Cyprianus en Latané beide benoemd; de eerste op de aanzienlijke jaarwedde van *f* 1600, tot Med., Anat. et Chirurg. Professor. Ter zijner intrede

1) Reichenbach promoveerde te Franeker den 24 Sept. 1675.

2) Harderus zal dus eene schrijffout zijn in het door ons gebezigd afschrift, waarvoor Meijerus moet gelezen worden. Johann Friedr. von Cappeln (geb. 1646, † 1714) had te Leiden gestudeerd. Onjuist is het berigt van Rotermund (*Lexic. aller Gelehrten in Bremen*, S. 62), dat hij den 13 Julij 1673 te Franeker zou zijn gepromoveerd. Hij is den 20 Maart 1670 aldaar ingeschreven.

3) Missive van Valkenier, uit Zurich, 28 Junij 1692, ter begeleiding eener missive van Meijer, uit Schafhausen, dd. 1 Junij; beide Coll. *v. Br.* 271, 272.

hield hij den 22 Junij dv. eene *Orat. in chirurgiam Encomiastica* (Fran. 1693 [1]).

Deze Amsterdammer, een zoon van den Chirurg Allard Cyprianus, heeft den 23 Julij 1680 ter zijner geboorteplaats voor het chirurgijnsgilde „sijn meesterproef gedaen en 't gilde sijn gerechticheyt betaelt [2]); den 22 Nov. d. j. volgde zijne promotie te Utrecht op eene *Disput. medica de carie ossis* [3]).

Sedert oefende hij te Amsterdam de genees- en heelkundige praktijk uit, waarin zijn naam als een ervaren en gelukkig steensnijder zich spoedig vestigde [4]). Zijn roem volgde hem naar Franeker, en de daadzaak, dat de hoogleeraar soms twee en drie maanden afwezig was, verraadt eene uitgebreide praktijk. Ondernemend en met oordeel verrigtte hij den 17 Dec. 1694, bij eene buitenbaarmoederlijke zwangerschap eener soldatenvrouw te Leeuwarden, de buiksnede, eene kunstbewerking in dien tijd des te vermaarder geworden door den gelukkigen uitslag. De patiënte ging namelijk den 17 Maart 1695 weer uit en beviel daarna nog tweemaal, in 1696 van een meisje en in 1697 van tweelingen. Ook was hij — volgens Dr. Broers — genoegzaam de eerste, die bij eene beknelde breuk met gelukkig gevolg den buikring verwijdde en ook den aangegroeiden karteldarm met het mes heeft losgemaakt. Geen wonder, dat velen met ongeduld — zooals Tamm. Visscher, een zijner leerlingen en heelmeester te Dokkum, berigt in mede aan Cyprianus in 1696 opgedragen *Heelk. Aanmerkingen* — wachtten op „*de Heelkonstige aanmerkingen*" die Cyprianus als de vruchten zijner studie en ervaring beloofd had, zoodra overvloedige bezigheden hem zouden toelaten die voor de pers te bewerken. Werd deze regtmatige wensch misschien niet in alle opzichten vervuld, vele gegevens ter beoordeeling van zijne wetenschappelijke en praktische verdiensten legde hij neer in een brief aan Th. Millington, den koninklijken lijfarts te Londen, waarvan de evengenoemde verloskundige operatie het hoofdonderwerp uitmaakt, te weten:

---

1) Zoo luidde zijn titel volgens de akte van aanstelling. *A. et D.* 259.

2) Ons welwillend uit het *Groot-meesterboek van het Chirurgijnsgilde* medegedeeld door Dr. P. Scheltema. Men mag o. i. aannemen, dat hij tusschen 1655 en 1660 is geboren.

3) Daar hij zich hiertoe als student liet inschrijven, moet men aannemen, da hij aan de Utrechtsche academie niet heeft gestudeerd.

4) Hij schijnt stads-chirurgijn en steensnijder te zijn geweest, zooals wij afleiden uit het onderschrift van zijn fraai portret in zw. kunst, door J. Pool, uit dezen tijd, nl.: *Abrahamus Cyprianus, Medae Doctr. et Chirurg. Lithotomus Amstelod. Ordinar.* Boven in de hoeken leest men de spreuk: *Nec timide — Nec temere.* Een dito portret door Pool, eenigzins gewijzigd, stelt hem voor als *Medae Doct. Anatom. et Chirurg. Professor Franequer.* Nog een derde, ook door Pool, moet met een Holl. onderschrift zijn voorzien. Alle drie zijn zeer zeldzaam.

Epistola historiam exhibens foetus humani post XXI menses ex uteri tuba, matre salva ac superstite, excisi, ad Ampliss. Virum D. D. Thomam Millington, Equitem Auratum, Medicum Regium Ordinarium et Collegii Medicorum Londinensium Praesidem, L. B. 1700. Cyprianus had namelijk, na een voordeelig beroep naar Leiden te hebben afgewezen, in den herfst van 1695 het hoogleeraarsambt nedergelegd, waarna hij in 1696 of 1697 naar Londen was vertrokken, werwaarts hij door Millington was ontboden, om dezen van den steen te opereren. Met deze en andere welgeslaagde kunstbewerkingen maakte hij ook daar grooten opgang, die hem aanleiding gaf zich in Londen te vestigen. Zijne gesprekken met den lijfarts des Konings hadden de uitgave dier *Epistola* ten gevolge. Immers schreef hij: itaque dum inter alia tibi narrarem de Foetu ex Tuba uterina exsecto, matre etiamnunc salva et superstite, tuque a me continuo quaereres quid sit cur hanc historiam adeo memorabilem scriptis nondum mandavissem, hoc inprimis respondebam, me, tum ob adversam, qua duos abhinc annos usus sum, valetudinem, tum ob varias peregrinationes, vix tantum otii nactum fuisse, ut quae dudum in adversaria retuleram, in ordinem quendam redigerem. Dit werkje, door von Haller geprezen als een *libellus egregius*, beleefde eene Fransche vertaling, verschenen te Amst. 1707, en een herdruk te Napels in 1727.

Vriemoet beroept zich op het gezag van Linnaeus, ten bewijze, dat Cyprianus meer dan 1400 malen de lithotomie verrigt heeft [1].

De aanleiding tot zijne komst te Londen en zijn fortuin aldaar verneemt men ook uit de mededeeling van Erndl, lijfarts van Fred. August', Koning van Polen, in diens *De itinere suo Anglicano et Batavo relatio ad amicum D. G. de R. A. C.*, Amst. 1711, p. 61: Aliud ornamentum atque insigne Decus habet nunc Medicorum et chirurgorum Londinensium coetus D. Cyprianum, qui ex Hollandia, Wilhelmi tempore ab Archiatro Regio Dno. Millington accersitus, inclytis curationibus, in specie autem calculi sectione, famam et opes sibi acquisivit brevi tempore ad invidiam usque magnas. Primus in Anglia, qui curae atque operationi ejus se subjecit, collegii Medici Londinensis Praeses et Archiater Regius, de quo jam dixi, tunc plus quam sexagenarius fuit [2], quem a calculo praegrandi tunc felicissime liberavit. Atque ita fieri aliter non potuit, quam ut ab eo tempore per ingentem quasi saltum

---

1) De Leidsche hoogleeraar Rau had ten tijde zijner intrede (11 Aug. 1713) reeds 1547 malen die operatie gedaan. Suringar, *De Leidsche geneesk. faculteit in het begin der 18e eeuw*, in het *Tijdschr. voor Geneesk.*, 1866.

2) Cyprianus zegt in de *Epistola*: currente anno aetatis 68vo.

ad summum gloriae gradum in professione sua pervenerit. — Miratus sum — zoo vervolgt Erndl — Excellentissimi hujus chirurgi singularem humanitatem atque modestiam, rarum in hoc genere Heroum contingens. — Dit werd geschreven in 1707. Toen was onze Cyprianus dus nog in Engelands hoofdstad de gevierde lithotoom. Nu verzekert men, dat hij later naar zijne geboorteplaats zou zijn teruggekeerd. Wij willen dit niet tegenspreken, maar evenmin verzwijgen, dat ons daarvoor geen bewijs is geleverd. Is het waar — 't geen Dr. Groshans betwijfelt — wat Eloy (*Dictionn. historique de la medicine*) verzekert, dat Cyprianus eene *Cystotomia Hypogastrica* heeft geschreven, die te Londen in 1724 het licht zag, dan bestaat er zelfs aanleiding om het tegendeel te vermoeden. — Zoo heerscht dan omtrent de laatste levensjaren van den voormaligen Franeker hoogleeraar onzekerheid. Zijn sterfjaar is dus niet bekend, en bij het ontbreken van meer gegevens zou het een werk bijna zonder einde zijn, om de grafboeken van eene stad als Amsterdam te doorzoeken, met het doel om den tijd van zijn overlijden te constateren.

Hillegonda Sara Aernouds komt in de *Acta Senatus* voor als zijne echtgenoote.

Vriemoet, 699—701; Broers en Groshans, in het *Tijdschrift voor Verloskunde*, van Broers en van Goudoever, XII (1862), 456—59, 542; Banga, II, 684—688.

Guilielmus Coetier, aan wien men te Deventer in 1681 boven Perizonius de voorkeur gaf, zou diens opvolger worden te Franeker. Op de voordragt geplaatst met Dr. Ant. Bynaeus, te Deventer, en den Leeuwarder advocaat Zach. Huber, werd hij den 6 Mei 1693 benoemd, op eene jaarwedde van *f* 1000.

De voorouders van Coetier waren uit Namen naar Gelderland geweken; zijne ouders Joh. Coetier en Elisabeth van der Roer woonden te Arnhem. De vader was daar o. a. stads-ontvanger of rentmeester.

Onze hoogleeraar, hun oudste zoon, verraadde als knaap reeds een bijzonderen aanleg voor de studie, door al de penningen, die hij maar van zijne moeder konde afbedelen, tot aankoop van boeken te besteden. Zijne vurige wenschen in dit opzigt bleven dan ook niet onvervuld. Gelijktijdig met Noodt en Cuper studeerde hij te Nijmegen onder Joh. Schulting in de oude letteren. Groote belangstelling koesterde hij voor de Romeinsche voorwerpen, in den klassieken bodem aldaar verstrooid; bij voorkeur verzamelde hij een groot aantal munten, die daar

dikwerf bij den arbeid aan wallen en vestingwerken voor den dag kwamen. Te Leiden voltooide hij zijne academiestudien in de school van J. F. Gronovius. Ook beoefende hij destijds — naar het schijnt — reeds de regtswetenschap.

Pas 23 jaren oud zag hij zich den 26 Aug. 1670 vereerd met het buitengewoon professoraat in de geschiedenis en welsprekendheid aan de Geldersche hoogeschool; juist eene maand later aanvaardde hij dezen post. Twee jaren slechts was Coetier daar met vrucht werkzaam, toen de ook voor Harderwijk zoo rampvolle Fransche oorlog zijn terugkeer naar Arnhem in 1672 noodzakelijk maakte. Daar leefde hij, waarschijnlijk ten huize zijns vaders, die eerst in 1697 overleed, jaren lang — om met prof. Bouman te spreken — in ambtelooze en geleerde rust, zich met dezelfde studien bezig houdende, die in den jongelingstijd reeds voedsel aan zijn geest hadden verschaft. Na van den tijd om zich verder in de regten te bekwamen een nuttig gebruik te hebben gemaakt, verwierf hij — regtens nog altoos buitengewoon hoogleeraar — den 2 Januarij 1678 te Harderwijk den titel van I. U. D., op eene *Diss. de usufructu*. Men had hem hiervan gaarne willen ontslaan en *honoris causa* den verlangden rang verleenen, maar dat vereerend aanbod sloeg hij af.

Zonder zijne onbezoldigde betrekking te hebben hervat aan de academie, die zoo zwaar door den ongunst der tijden was geschokt, zag Coetier zich den 14 April 1681 in de plaats van Cuper tot hoogleeraar in dezelfde vakken te Deventer beroepen. Zijne intrede volgde den 8 Junij, met eene *Oratio de vera, qua ex literis humanioribus ad societatem tuendam redundare potest utilitate*, Dav. 1681. Twaalf jaren stond hij hier, bezoldigd met slechts *f* 500, sedert 1686 met *f* 700. In dien tijd hield hij twee redevoeringen, nl. eene rectorale *De sapientiae et variae eruditionis origine et incunabulis;* de tweede was gewijd aan de *Laetitia publica ob adventum — Guilielmi III, cum salvus et incolumis — in Bataviam appulisset*, Dav. 1692.

Onwelkom kon hem de verplaatsing naar Franeker niet zijn. Met Latané en Cyprianus deed hij den 22 Junij 1693 daar zijne intrede met eene zeer doorwrochte rede *De vero elegantiorum litterarum usu*, Fran. 1693.

Totdat de gebreken des ouderdoms hem in den weg stonden, wijdde Coetier zich met vlijt en volharding aan zijne roeping, gaarne ook door privaat onderrigt leerlingen — die zulks verlangden — voorthelpende. Numerosa semper egregiorum juvenum cohors ab ejus ore diligentissime pependit, — zóó getuigde Tib. Hemsterhuis, die hem wijders zonder

voorbehoud prijst als een verstandig en geleerd man, toegerust met eene veelomvattende historiekennis, als iemand die in de geleerde wereld een grooten naam zou hebben verworven, zoo hij daarnaar slechts had willen streven.

Dat zijne degelijke geleerdheid minder heeft geblonken, is immers alleen toeteschrijven aan de omstandigheid, dat die uit geene philologische of geschiedkundige werken van zijne hand bekend is geworden. Behalve eenige gelegenheidsoratien, waartoe hij als Eloq. Prof. of als R. M, geroepen werd, liet hij ons niets na,. dan korte aanteekeningen op sommige plaatsen van Suetonius, door hem verstrekt aan Graevius, die er een dankbaar gebruik van maakte in zijne uitgave van dien klassieken schrijver. Behalve de redevoeringen, welke wij hebben vermeld, heeft men van hem eene *De Namurco, cum arce munitissima, expugnatis et deditione captis*, Fran. 1695; *Area victoriarum, seu conspectus anni CIↃ.IↃCC. VI*, en *Orationes funebres* op de Stadhouders Hendrik Casimir (1697) en Jan Willem Friso (1712) en op prof. Fullenius (1707). Coetier hield ook op verzoek van den Senaat eene *Orat. panegyrica* naar aanleiding van den vrede van Rijswijk. Deze schijnt niet te zijn gedrukt. Als aftredend Rector sprak hij in 1704 *De rebus patriae, in qua monetur juventus academica ut in suscipiendis disciplinis et capessenda republica virtutem Maiorum imitari velit*, Fran. 1704; in 1715 *De rerum nostrarum originibus* (onuitgegeven). Over deze oratien vellen Hemsterhuis en Regius een vleijend oordeel. De eerste bespreekt ze als Orationes — in quibus difficilem illam pressae gravitatis cum facetissimo lepore societatem consecutus est; de tweede noemt haar elegantes, stylo masculo, terso et intellectu facili conscriptas; non enim amabat verba obsoleta et minus usitata, neque salientes Poetarum phrases; cum probe sciret, nos loqui et scribere ut nostras cum aliis communicemus cogitationes; et verba, quibus id commode fiat, esse instrumenta et signa, ac proin sermonem perceptu facillimum ad id esse aptissimum. — Niet onopgemerkt blijve, dat aan zijne *Oratio in adventu — Joan. Guil. Frisonis — cum studiorum causa Leovardia Franequeram migrasset*, Fran. 1700, eene Latijnsche elegie van P. Francius en eene Gratulatio van Broukhusius zijn toegevoegd. Met den Prins, die ook zijn leerling werd, behandelde hij de geschriften van Julius Caesar.

Niet alleen 's mans geleerdheid, ook zijne persoonlijke deugden werden door Hemsterhuis en Regius eenstemmig gehuldigd. Zonder hen hieromtrent in bijzonderheden te willen volgen, herinneren wij nog dat Coetier in de schatting van von Uffenbach was „der artigste Mann, den man in Holland finden soll".

In den hoogen ouderdom van 77 jaren daalde hij den 16 Dec. 1723 ten grave, na steeds in den ongehuwden staat te hebben geleefd.

Joh. Regius, *Orat. funebris in memoriam Guilielmi Coetier*, Fran. 1724, waarbij het *Progr. funebre*, door Tib. Hemsterhuis gesteld, is herdrukt; Vriemoet, 702—706; Paquot, I, 287; *Carmina lugubria ab — academiae civibus* (P. Kereaztesi, Fr. Iosvai, Fr. Tsepregi, P. Sageran, I. L. Renaud, C. N. Doitsma, T. à Burenstins) *edita in funere G. Coetier*, Fran. 1723; von Uffenbach, II, 312—318; Bouman, I, 224—226.

Johannes Sibranda. Toen de Curatoren den 6 Mei 1693 ter vergadering van Gedep. Staten verschenen om het drietal aantebieden ter vervulling van den leerstoel, die door het vertrek van Perizonius ledig stond, gaven zij tevens „in bedenckinge off tot voortsettinge van de studie en aenqueeckinge van bequame personen Haer Ed. Mog. niet souden accorderen aen Ds. Sibranda, omme wegens desselfs capaciteyt ende verdere hope van progressen in Linguis op 's Landts academie tot Franeker met enighe emploij te beneficieren". Sibranda werd dientengevolge nog in dezelfde vergadering benoemd tot Praelector in de Grieksche taal, op een tractement van *f* 500. Ofschoon deze benoeming in het daartoe betrekkelijk besluit niet verder werd toegelicht, ligt het toch voor de hand, dat men langs dezen weg trachtte te gemoet te komen aan de nadeelen, die de treurige toestand van Blancardus der academie moest berokkenen.

Sibranda was een boerenzoon, den 20 Sept. 1668 te Witmarsum geboren uit het huwelijk van Jacob Sibranda en Sytske Hiddinga. Na den Latijnschen schoolcursus te Franeker te hebben afgelegd, werd hij den 18 Junij 1685 aldaar als student ingeschreven. Hij beoefende de humaniora en de theologie, en zou, ter zijner verdere bekwaming in het eerstvermelde vak, ook de hoogescholen te Leiden en Utrecht bezocht hebben. Het Leidsche album vermeldt zijn naam echter niet. In 1692 werd hij door de classis van Leeuwarden als proponent toegelaten. Zijne benoeming tot Praelector in het Grieksch leverde het bewijs, dat men zeer gunstige verwachtingen van hem koesterde. Voor zoo ver ons is gebleken, was tot dusver door hem nog niets in 't licht gegeven, dan eene *Diss. de statu Judaeae Provinciae sub Procuratoribus, veraque interpretatione Joh. XVIII, 13*, welke hij in 1689 onder Vitringa heeft verdedigd. Proeven van zijne bekwaamheid vindt men neergelegd in verhandelingen *de Oraculo Dodonaeo*, Fran. 1695; *ad locum Gal. VI, 17*, Ibid. 1696, en in een *Diatribe ad locum I Petr. V, 5, την ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε*, Ibid. 1696, welk laatste stuk door Hazaeus waardig werd

gekeurd om in de *Bibliotheca Bremensis*, Classis VII, herdrukt te worden. Vriemoet maakt tevens melding van *Positiones philologicae*, die in 1695 en 1696 het onderwerp van Sibranda's private dispuutcollegien uitmaakten. Door deze gegevens vernemen wij dus, dat hij met zijne leerlingen den tekst van het N. T. en de Grieksche oudheden behandelde.

Onze lector trad den 20 Januarij 1695 in het huwelijk met Ida Swaluwe, wier vader Bernard Swaluwe Med. Dr. was te Harlingen. Zijne jonge vrouw mogt echter weinig genoegen van deze verbintenis smaken, want Sibranda gaf zich over aan een zeer ongebonden leven, bepaaldelijk aan dronkenschap. Een schipper vond hem eens op een uur afstands van Franeker als een cadaver ergens in een onderwal liggen, nam hem in zijn vaartuig op en bragt hem in dien toestand naar Franeker. Door dit voorval werd Sibranda een verloren man. Zijne aanstelling tot lector zou, naar Hazaeus verzekert, kort daarna zijn ingetrokken. Dit is ons echter uit geen officieel stuk gebleken. Welligt is die maatregel ook niet noodig geworden, omdat zijne ongeregelde levenswijze hem reeds den 18 December 1696 ten grave sleepte. Prof. Schelkens, die toen R. M. was, herdacht hem in een *Progr. funebre*, wat gewis niet zou gebeurd zijn, wanneer Sibranda reeds wegens wangedrag ontslagen was geweest.

Zijn broeder Hero, predikant te Waaxens en Kubaard, gaf de bovenvermelde onder Vitringa verdedigde verhandeling in 1698 op nieuw uit, *additis observationibus quibusdam philologicis*, *ex Auctoris manuscriptis*; Hazaeus en Iken namen dit geschrift op in hunnen *Thesaurus novus Theologico-Philologicus*. Waarschijnlijk bezorgde Hero ook de uitgave van zijns broeders verhandeling *de Macello*, *I Cor. X, 25*, welke in hetzelfde jaar verscheen, doch ons niet in handen kwam. Vriemoet wijst ten slotte nog op Sibranda's *Notulae* op het eerste Boek van Josephus, die in de editie van Havercamp zijn opgenomen. De waardeering, die des lectors kleine philologische geschriften alzoo ondervonden, is wel geschikt om de overtuiging te geven, dat onze Sibranda niet ten onregte in een aan hem gewijd bruiloftsvers een „doorgeleerd jongeling" werd genoemd.

Th. Hazaeus, *Bibl. Historico-Philologico-Theologica*, Classis VII, Brem. 1723, 953—955; Vriemoet, 707—710; *Lusus poëtici sacri auspicatissimis nuptiis juvenis viri Jo. Sibrandae sponsi, et Idae Swaluwe sponsae* (Lat. verzen van C. Schellinger, S. Munkerus en T. Gutberleth, Nederl. verzen van G. Jorna en W. W. van Ranouw) Fran. 1695; De *Epitaphia Dicata Memoriae perenni Joannis Sibranda*, Fran, 1696, kwamen ons niet onder de oogen.

Zacharias Huber. Ter voorziening in de vacature door 't ver-

trek van van Eck ontstaan, werden door Curatoren aanbevolen A. A. Pagenstecher, die pas van Duisburg als hoogleeraar naar Groningen was vertrokken, Zach. Huber, dien wij reeds op de voordragt voor een anderen katheder hebben ontmoet, en Abr. de Pape, advocaat te Leiden. Gedeputeerden vonden den 28 Sept. 1694 goed om Pagenstecher en Huber beide aantestellen, den eerste als ordinarius op ƒ1400, den tweede als extraordinarius op ƒ600. De oude Huber had dus nog even de schoone vooruitzigten van dezen zoon beleefd, toen den 8 Nov. dv. zijn laatste ure sloeg. Pagenstecher bedankte, zoodat men nu in twee vacaturen had te voorzien, waarvoor de volgende nominatien inkwamen: 1°. Ant. Schulting, hoogleeraar te Harderwijk, Abr. de Pape voornoemd en P. de Toullieu, die ons reeds als een veelbelovend leerling van v. Eck bekend werd en destijds te Utrecht als privaat-docent was gevestigd; 2°. Otto Philipp Zaunschliffer, J. O. Westenberg en Corn. van Bijnkershoek, de eerste hoogleeraar te Marburg, de tweede te Steinfurt, de derde advocaat te Middelburg. Tevens gaven Curatoren in overweging om Zach. Huber, wegens de verdiensten van diens vader en „syn eigene capaciteijt", tot ordinarius te bevorderen. Dit gebeurde dan ook den 16 Nov. 1694, tegelijk met de benoemingen van Schulting en Zaunschliffer. Aan alle drie werd een gelijk tractement van ƒ1000 toegezegd. Had men den Marburger te vergeefs den leerstoel van v. Eck aangeboden, Schulting nam dien van wijlen Huber aan; Zach. Huber beklom dien van v. Eck, en nam den 14 Maart 1695 de receptie van het R. R. in Friesland tot onderwerp zijner inaugurele rede (*Orat. de usu atque auctoritate juris Romani in Frisia*, Fran. 1695).

Te Franeker den 29 Aug. 1669 geboren, had hij den 26-jarigen leeftijd dus nog niet ten volle bereikt; zijne vorming waarborgde echter de vervulling eener hooge verwachting, die men te regt van den zoon eens grooten vaders mogt koesteren. Niet alleen toch had Ulr. Huber zelf hem grootendeels voor het hooger onderwijs bekwaamd, maar nadat de zoon den 14 Junij 1683 ter hoogeschool was gekomen en onder Blancardus en Perizonius de humaniora beoefende, kan het dezen immers geen dag hebben ontbroken aan verstandigen raad en nuttige wenken van den scherpzienden vader. Nog meer moest dit het geval worden toen Zacharias door Schelkens en van Eck, maar bovenal door den vader, tot de beoefening van diens vak geleid werd.

De jeugdige beoefenaar der oude talen stelde bij gelegenheid van het eeuwfeest in 1685 een carmen te zamen uit Latijnsche en Grieksche hemistichia, aan welk curiosum door Blancardus eene plaats is gegeven onder de bijlagen tot diens feestrede; aan zijne regtsstudie herinneren

J. H. v.d. Heyden Lith — Steend. v. P. Blommers, te 's Hage.

Z. Huber

twee disputatien; de eerste *ad τὰ νομιμα Tranquilli, seu observationes juris ad Suetonii Caes. C. I*, in 1688 onder Ulr. Huber, de tweede *de jure fisci*, in 1689 onder Schelkens verdedigd. Intusschen had Zacharias ook de juridische collegiekamers te Utrecht en Leiden, bepaaldelijk die van den beroemden Noodt bezocht. Corn. van Eck was zijn promotor, toen onze 19-jarige jongeling den 7 Oct. 1690 de laurea doctoralis verwierf, na openbare verdediging eener verhandeling *de vero sensu atque interpretatione l. 9 D. de lege Pompeia de parricidiis*. Sedert was hij als pleitbezorger te Leeuwarden gevestigd, totdat het vertrek van zijn leermeester hem een katheder openliet.

Dat de zoon zijns vaders uitstekende werken over de Instituten en Pandecten, zoo voor min- als voor meergevorderden, tot leiddraad bij het academieonderwijs gebruikte, valt niet te betwijfelen, wanneer men maar let op zijne bewerking eener *Repetitio juris ex positionibus Ulr. Huberi ad Institutiones et titulos singulares Pandectarum*, in 1698 van de pers gekomen. Bestond er voor hem dus geene aanleiding of noodzakelijkheid voor het bewerken van nieuwe commentaren, des te meer werd zijne hulp gevorderd door de zich dikwerf herhalende behoefte aan nieuwe uitgaven van de meeste werken zijns vaders.

De beoefening van het regt aan die der humaniora verbindende, was hij — het behoeft naauwelijks opgemerkt te worden — in Minerva's tempel een priester der jurisprudentia elegantior. Als zoodanig kenmerkt hem immers al dadelijk zijn eerste wetenschappelijke arbeid, getiteld: *Dissertationes juridicae et philologicae, quibus explicantur ac observationibus humanioribus illustrantur selecta controversiarum atque legum capita*, Fran. 1703, 1706, 2 tom., meermalen herdrukt. Van de meeste dezer verhandelingen is het onderwerp aan Suetonius ontleend. Waarschijnlijk hebben zij eerst haren dienst gedaan op de collegien, gelijk de disputatien, die ten jare 1712 verschenen onder den titel *De casibus enucleatis quaestionum forensium ex jure Romano et hodierno liber singularis*. De disputatien, die Huber na 1712 door zijne leerlingen liet verdedigen, zijn niet vereenigd uitgegeven, en dientengevolge in vergetelheid geraakt. Daar Mr. J. S. G. Koning, te Wedde, kort geledendie disputatien aan het Friesch Genootschap heeft geschonken, zijn wij in staat geraakt, hare titels hier te laten volgen.

Disp. Jur. Qua disquiritur occasione Legis Juliae, cujus meminit Suetonius in vita Neronis, Cap. XXXIII. An Principes Romani cunctis plane Legibus fuerint soluti, IV partes. 1713,

———— philol. Qua exponitur & illustratur duplex locutio Graeca ex Epistola Pauli ad Ephesios & Actis Apostolicis. 1718.

———— Ad L. 2 ff. de Usuris. VI Partes 1714.

Disp. Jur. De obligationibus, quae non propriis viribus consistunt, a Papiniano commemoratis in L. XXVII ff. de Obligationibus & Actionibus. V partes. 1714.

——— de Specificatione, ejusque in acquirendo Dominio & Legatis adimendis, efficacia. II partes. 1714.

——— philol. Qua exponitur atque illustratur integrum Caput XII Tranquilli vita Julii Caesaris. VI partes. 1715.

——— de viventis hereditate vendita. 1715.

——— Qua exponitur atque illustratur rescriptum divorum fratrum, quod extat apud Ulpianum in L. 17 ff. de jure patronatus. 1715.

——— de accessione possessionum ejusque origine. 1715.

——— philol. Qua exponitur atque illustratur locus Ulpiani in L. 1 § 1 ff. ad Legem Juliam Majestatis. IV partes. 1715, 1716.

——— pol. De jure summae Potestatis, in unaquaque Republicâ, ut et PASSIVA, quae vulgo fertur civium OBEDIENTIA. II partes. 1716.

——— de conditione non nubendi Legato vel Fideicommisso adjecta. III partes. 1716.

Disp. philol. jur. de origine et natura emtionis et venditionis. 1716.

Begaafd met eene gemakkelijke en aangename wijze van voordragt, wist hij ook, wars van omslag, zijne gedachten helder en kernachtig uittedrukken; als mensch was hij rechtschapen, waardig in voorkomen en humaan in den omgang, kortom, in vele opzigten het sprekend beeld zijns vaders [1]).

Had er destijds geene klove bestaan tusschen de leden der Staten van de stad Groningen en die der Ommelanden, — eene klove, die op den bloei der Groninger academie zoo verlammend werkte, — dan zou onze Huber daar in 1707 overeenkomstig de aanbeveling der Curatoren zijn beroepen.

Na den dood van zijn leermeester en ambtgenoot Schelkens, dien hij in eene *Oratio funebris* huldigde, verkregen Schulting en hij eerst weder een collega ten jare 1709 in den Prof. Extr. Dom. Balck, die in 1712 Schultens als ordinarius opvolgde. De juridische faculteit werd mitsdien tot twee hoogleeraren ingekrompen.

Huber kwam in 1706 tot de rectorale waardigheid, die hij ten volgenden jare aan Latané overdroeg met eene *Oratio de summi imperatoris*

---

1) Hij kon ook hatelijk zijn, even als de oude. Getuige zijn uitval tegen Perizonius, in de *Praefat.* van het 2e dl. der *Dissertationes*: Ubi dissentiendum est a Viris Eruditis, nullius viventis existimatio laceratur, neque mortui fama laeditur, quod nuper *Quidam* fecit in *Vindiciis Curtianis*, non data, sed quaesita occasione, infense invectus in defuncti *Parentis* mei b. m. Manes. Si quid humani pudoris inesset huic improbo calumniatori, livor ejus post fata quiesceret, nec minus Ipse quietos esse sineret viri, qui dudum inter homines esse desiit, cineres. Etiamsi calumniis hisce et convitiis remaledici, jus fasque vulgus forsitan arbitretur; ego satius duxi hominem impudentem suae relinquere turpetudini et infamiae. — Of hij minder opgewonden was in zijn *Specimen responsionum ad selecta quaedam Christ. Thomasii in Libros de jure civitatis ampliss. Parentis Ulr. Huberi Scholia*, Fran. 1713, kunnen wij niet uitmaken, daar wij dit werkje niet bij de hand hebben.

officio ex sententia Ciceronis pro lege Manilia, Fran. 1707. In 1708 herdacht hij de groote verdiensten van Willem van Haren, den beroemden staatsman en Curator der hoogeschool, in eene belangrijke *Oratio funebris.*

Na twee en twintig jaren waardiglijk aan zijne roeping te hebben beantwoord, liet Huber zich in 1716 de benoeming tot raadsheer in den Hove van Friesland welgevallen; den 30 Junij d. j. nam hij dientengevolge afscheid van zijne ambtgenooten, waarbij het aan hartelijke toespraken van weerszijden niet ontbrak. Ook in dien nieuwen kring bleef hij voor de regtswetenschap leven. Na van den Sande had niemand zich weer beijverd om de regtspraak van het Hof ten algemeenen nutte te bewerken. Wel bestonden er aanteekeningen van den raadsheer G. Nauta uit de tien eerste jaren na van den Sande's dood. Ulr. Huber had de belangrijkste beslissingen gedurende zijn driejarig raadsheerschap verzameld, maar van een en ander was alleen eenig gebruik gemaakt in Huber's *Praelectiones* en *Hedendaagsche regtsgeleerdheid.* De regtspraak der veertig laatste jaren lag in zware protocollen verscholen [1]).

Een nuttigen arbeid ondernam Zach. Huber mitsdien, door de belangrijkste beslissingen uit zijn tijd bijeentebrengen, hare gronden uitvoerig te ontwikkelen en toetelichten, in twee deelen, van welke het eerste in 1723, het tweede in 1727 van de pers is gekomen, als *Observationes rerum forensium ac notabilium, in suprema Frisiarum curia judicatarum.* Van die jurisprudentie heeft hij voorts gebruik gemaakt bij de bewerking der derde uitgave van Ulr. Huber's *Hedendaegse Rechtsgeleertheyt, soo elders, als in Frieslandt gebruikelyk*, welke in 1724 te Amsterdam het licht zag: *Vermeerdert met veele nieuwe gewysde saken ende hervormt ingevolge van de nieuwe 's Landts Ordonnantie derselver Provintie*, en in 1742 door een vierden, in 1768 nog door een vijfden druk werd gevolgd.

Hij bleef altoos ongehuwd en overleed plotseling den 21 Oct. 1732.

Vriemoet, 711, 715; G. de Wal, Annot. 297—302.

Antonius Schulting. Een en andermaal ontmoetten wij reeds den Nijmeegschen hoogleeraar in de humaniora en welsprekendheid Jac. Schulting, den leermeester der Franeker hoogleeraren Gulichius en Noodt. Deze geleerde man, die een grooteren naam zou hebben verworven, als eene epidemie hem niet op 36-jarigen leeftijd in 1666 had weggerukt, was de vader van Antonius, wien Nijmegen den 23 Julij 1659 had zien geboren worden. Groot scheen het verlies van een ge-

---

1) Eerst in 1779 zagen te Leeuw. het licht *De decisien van het Hoff van Frieslandt, door G. Nauta, ende met een register verrykt door A. Kann.*

letterden vader voor het toen zevenjarig knaapje, vooral in dien angstigen tijd. Eene omstandigeid, die aanvankelijk bovenal noodlottig voorkwam, de verhuizing zijner moeder Catharina van den Berg met hare drie kindertjes in 1672 naar Leiden, en zulks om de gevaren van den Munsterschen oorlog, zou in de gevolgen voor onzen Antonius ten zegen worden.

Hierdoor kwam hij immers bij den zetel van geleerdheid, doorliep er de triviale scholen, om vervolgens aan de Bataafsche hoogeschool zijn dorst naar wetenschap te kunnen laven. Op de humaniora legde hij zich onder Theod. Rycke met de borst toe, zonder de wijsbegeerte te verwaarloozen, waarin Theod. Craanen en Burch. de Volder hem den weg wezen. Aan goeden raad en nuttige wenken liet de groote Graevius, een vriend zijns vaders, het hem nooit ontbreken.

De werken der oude Grieken en Romeinen dan, historieschrijvers zoowel als dichters, las de jeugdige beoefenaar der wetenschappen met onverdeelde aandacht, ja met een zoo vurigen ijver, dat menige nacht door hem werd opgeofferd om hunne schoonheden te kunnen genieten. Eens op het voetspoor zijns vaders een katheder in de letteren te mogen beklimmen was de wensch, die zijne ambitie sterkte. In dit opzigt kon de toekomst hem trouwens geen stellig uitzigt geven; daartoe waren de leerstoelen aan onze vaderlandsche academien voor die vakken te klein in getal. Den raad van Rycke volgende ging hij daarom het regt beoefenen, de wetenschap waarbij zijne rijke kennis van de klassieke letterkunde, geschiedenis en oudheden, hem het meest te stade kon komen. Joh. Friedr. Böckelmann werd weldra zijn uitstekende leidsman en opregte vriend, toen hij de regtsstudie met gelijken ijver toonde aantegrijpen, als die, waarmede hij in de klassieke oudheid zoo diep was doorgedrongen. Groot was het voorregt na doode van dien hoogleeraar te mogen zitten aan de voeten van een Joh. Voet; tevens daarbij steeds een tijdgenoot en vriend te hebben in beider uitstekenden leerling Cornelius van Eck [1]). Op eene *Diss. de naturali obligatione*, openbaar verdedigd, verwierf de vierentwintigjarige Schulting in 1683 de laurea doctoralis.

Voortaan privaat-, en naar geloofwaardige berigten ook openbaar onderwijs gevende, vormde hij zich voorts te Leiden tot een uitstekend docent. Hierbij liet hij het echter niet. In 1686 trad als regtsleeraar in zijne woonplaats op een man, die aan de Franeker academie reeds als eene eerste ster had geschitterd, een geleerde door Heinsius ge-

---

[1]) Cf. Schulting's *Inaug. Or.* te Franeker, waar hij in de voorafspraak aan al deze geleerden hulde brengt.

prezen als virum egregium, qui solus inter juris antistites apud Batavos literarum humaniorum non esset rudis, et cuius eruditionem ornaret morum ingeniique elegantia, — Gerardus Noodt.

Dr. Schulting achtte het niet beneden zijn rang de collegien van den nieuwen hoogleeraar met toewijding te volgen, maar maakte zich ook de schoonste gelegenheid ten nutte om in vriendschappelijken omgang met zijn beroemden bloedverwant in diens methode door te dringen.

Voorts opende de Geldersche hoogeschool hem — om met prof. Bouman te spreken — de baan der eere, toen hij onder andere bijzondere onderwijzers te Leiden nog bijna verscholen was. Den 7 April 1691 benoemd, aanvaardde hij in het begin van Julij dv. daar den juridischen leerstoel, en ontwikkelde in eene *Oratio de optimo genere interpretum juris civilis* de methode, naar welke hij het R. R. dacht te verklaren. Te kort was hij hier om voor onze beschouwing vele bijzonderheden te kunnen opleveren. Nadat hij in 1694 het rectoraat met eene *Orat. de militia advocatorum* (Hard. 1694) had overgedragen, vernamen de Curatoren weldra, dat de zeer gewaardeerde hoogleeraar het beroep naar Franeker had aangenomen, met eene overhaasting, die hun misnoegen opwekte.

Den 14 Maart beklom Schulting in het Friesch Athene het spreekgestoelte ter aanvaarding van zijn post met eene rede, waarin Tribonianus in bescherming werd genomen tegen de aanvallen van Ant. Matthaeus den oude, Wissenbach, Hotomannus en anderen (*Oratio qua disquiritur, culpandusne sit Tribonianus, quod ICtorum, qui stante libera Reip. Romana claruere, scripta suppresserit; ac posteriorum, qui sub Imperatoribus floruere, Responsa in Pandectas retulerit*, Fran. 1695).

Kon het wel anders, dan dat het onderwijs van een klassiek gevormden regtsleeraar, komende uit de scholen van Böckelmann, Voet en Noodt, met bijval werd ontvangen en rijke vruchten droeg? Uit 's mans eigene geschriften weten wij, dat hij de Pandecten onderwees, en naar aanleiding van hetgeen op private collegien was geleerd ter oefening zijner leerlingen disputatien schreef, die gretig werden ontvangen. Evenzoo ontwikkelde hij helder en bondig, sedert 1708, een aantal plaatsen uit de Pandecten, die bij eene oppervlakkige beschouwing strijdig konden schijnen.

Op het studeervertrek verrijkte hij aanhoudend zijne kennis door de studie in de werken van regtsdoctoren, zelfs in die der Grieksche en Latijnsche kerkvaders. Op alles wat tot volmaking en beschaving van zijne wetenschap dienstbaar kon gemaakt worden hield hij het oog gevestigd; wat hij vond werd dadelijk ter zijner plaatse aangeteekend in

de kwarto-editie van het *Corpus juris*, door Dion. Gothofredus in 1652 uitgegeven. Te Franeker ving hij aan met den arbeid, die te Leiden voltooid, zijn naam onsterfelijk zou maken, het verzamelen nl. van de bronnen der oudere regtswetenschap en hunne verklaring uit den schat zijner omvangrijke kennis; wij bedoelen de *Jurisprudentia vetus Ante-Justinianea*, L. B. 1717, Lips. 1737, c. G. H. Ayrer.

Tweemaal hield hij bij de overdragt van het rectoraat zeer doorwrochte oratien, eene *de jurisprudentia M. T. Ciceronis*, Fran. 1702, de tweede *de jurisprudentia historica*, Fran. 1712.

Schulting was geen polygraaf. Wat hij liet drukken was echter de vrucht van diepe studie, zoo als de *Dissertationes de recusatione judicis; pro rescriptis Impp. Romanorum* [1]; *de transactione super controversiis, quae ex ultimis voluntatibus proficiscuntur, etiam non inspectis vel cognitis illorum verbis, recte ineunda*. Acc. *Or. de jurispr. Ciceronis*, Fran. 1708.

Zijne rigting en methode volgen uit een en ander reeds duidelijk. Voor de grondige beoefenaars des regts eischte hij kennis der humaniora, om hen daarmede te kunnen voeren naar de bronnen zelve en hun gezag te leeren waardeeren en aannemen als den eenigen grondslag, waarop men heeft te bouwen; om die bronnen te begrijpen en te verklaren moest men die in hunne wording en ontwikkeling nasporen; daarom toegerust met voldoende kennis van den aard, de zeden, gebruiken, taal en de ontwikkeling der natie, zooals de klassieke schrijvers ons die leeren kennen. Wel verre van eenzijdig de geheele regtsgeleerdheid in het civiel regt te willen doen opgaan, kende hij aan het natuur-, staats- en volkenregt de plaats toe, welke zij bij een volmaakt gevormd jurist behooren intenemen. Von Uffenbach werd den 18 April 1710 in des hoogleeraars studeervertrek gebragt en nam hier het volgende waar: »De boekerij is, wel is waar, niet zeer talrijk, maar bevat vele goede boeken, niet alleen uit het vak van regten, maar ook uit dat van geschiedenis, oudheid- en bijzonder van letterkunde. Dat van de regten was niet bijzonder groot. Bij onze Duitsche regtsgeleerde hoogleeraars treft men meer aan, maar ook niets anders. Men moet het in de Hollanders dan ook prijzen, dat zij niet aan de letter blijven hangen, maar, evenals de oude Fransche en gedeeltelijk ook de Italiaansche juristen, het Romeinsche regt uit de oudheden en bronnen zelve opzoeken, waardoor zij zich eene betere kennis verwerven, dan die, welke men in Duitschland alleen uit Lauterbach, Carpzovius en hunne volgelingen put. Schul-

1) Herm. Noordkerk spreekt in *Observ. Decas*, Amst. 1731, p. 101 (ook aangeh. d. F. Saxe), in een adem over Cuiacius en Schulting: quique omnia, quae de Principum rescriptis dici possunt, exhausisse videntur, Viri praeclari.

ting had zijne boekenkamer goed gesorteerd. Onder anderen beviel mij zeer, dat hij in eene afzonderlijke kast de regtsbronnen (fontes juris) bij elkander gezet had; daar stonden niet alleen de vele uitgaven van het *Jus Justinianeum*, zooals de *Pandectae Florentinae* van Holoander en andere uitgaven, de *Fragmenta vetera*, als ook de *Libri Basilikwv*, *Codex Theodosianus*, *Codex legum antiqq. Lindenbrogii*, *Balusii Capitularia*, de nieuwe constitutien en wetten van verschillende landen en staten, maar ook de schrijvers over het natuurregt, en zij, die over de wijze der regtstudie, de geschiedenis van het regt en de voorbereidende kundigheden er van geschreven hebben. Onder de letterkundige werken waren zeer vele, zoowel oude als nieuwe, van de schoonste en kostbaarste uitgaven van Grieksche en Latijnsche schrijvers, alsmede ook vele dergelijke van Grieksche en Latijnsche kerkvaders." Tot zóóver von Uffenbach. Is de schildering van den Duitschen bezoeker niet in volmaakte harmonie met onze beschouwingen, wàar wij op de rigting van Schulting's studien het oog lieten vallen?

Niet strevende naar verplaatsing, had Schulting zich dan ook te Franeker ingerigt, als iemand die daar dacht levenslang te zullen blijven. Maar Leiden wilde ook de voordeelen genieten, van 't geen hij daar had opgedaan. Derwaarts geroepen om naast Noodt, als opvolger van Voet, plaats te nemen, ging hij heen, en aanvaardde die taak den 9 Nov. 1713, met eene *Orat. de caussis praestantiae juris Romani*, eene redevoering, die niet in het licht is verschenen.

Ruim twintig jaren levens werden hem nog gegund om voor school en wetenschap te leven. Onverdeeld bleef hij zich aan beiden wijden, des te meer onafgebroken, omdat hij ongehuwd was. Toen in latere jaren eene zware ongesteldheid hem niet veroorloofde een vinger zelfs te verroeren, ging hij toch met de collegien aan huis voort, onder bijstand van een leerling, die op zijne aanwijzing telkens het Corpus Juris moest naslaan.

Het laat zich gemakkelijk begrijpen, hoe de Franeker disputatien over de Pandecten nu ook door de Leidsche studenten gezocht werden, daardoor weldra uitverkocht, ja tegen bovenmatige prijzen niet meer verkrijgbaar waren. Gehoor gevende aan hun verlangen, gaf Schulting die daarom te zamen uit, als *Enarrationes partis primae Digestorum; acc. Diss. ad L. 1 § ult D. de quaestionibus*, L. B. 1720, ed. alt. 1738.

In den *Thesaurus juris Romani* van Ev. Otto ontmoet men de *Veteres Glossae verborum juris, quae passim in Basilicis reperiuntur*, met *Notae* van Schulting. *De utilitate jurisprudentiae Rom. ad alias artes et scientias*, sprak onze geleerde bij de overdragt van het rectoraat in 1718; *de an-*

gusta hominis innocentia ad legem boni bij gelijke gelegenheid in 1730.

Den 12 Maart 1734 had het vaderland in hem het verlies te betreuren van een Europeesch geleerde van den eersten rang, wien de eernamen *de tweede Jac. Gothofredus*, en *de Nederlandsche Cuiacius*, door de meest bevoegden zijn geschonken. Aan den Praelector, later Professor Juris, J. C. Rücker had hij zijne handschriftelijke nalatenschap vermaakt. De legataris verrigtte een nuttig werk, door de Theses over strijdig voorkomende plaatsen, te Franeker reeds behandeld, in één bundel te laten herdrukken. *Thesium controversarum juxta seriem digestorum decades centum* is de titel van dit gulden boekske, waaraan eene *Exercitatio ad Valerii Maximi L. VII, C. 7*, en de lijkrede, door prof. Vitriarius gehouden, zijn toegevoegd (L. B. 1738, 1762). Uit Rücker's nalatenschap zijn die Hss. voor de Leidsche bibliotheek aangekocht [1]). Prof. Smallenburg gaf eerst daarvan uit *Notae ad titulos Digestorum de verb. signif. et regulis juris*, L. B. 1799; daarna, in zeven deelen, de beroemd geworden *Notae ad Digesta seu Pandectas*, L. B. 1804—1825; aanteekeningen, getrokken uit alles, wat wij van de oudheid bezitten niet alleen, maar tevens uit een rijken voorraad werken, gewijd aan de philologie en het regt. Niets was Schulting in dit opzigt vreemd gebleven. In de kritiek ging hij niet stout, integendeel zeer behoedzaam te werk, door geene tekstverbetering voorteslaan, dan na naauwkeurige vergelijking en naar gezonde regelen. Ten slotte wijzen wij nog op de uitgave zijner *Commentt. Academicae, cur. J. L. Uhlio*, Lips. 1770—74, in vier deeltjes.

J. J. Vitriarii *Orat. funebris in obitum Ant. Schultingii*, L. B. 1734, ook achter de *Theses controversae*, en in de *Comment. Academicae*, I, 301; Vriemoet, 716—722; F. Saxe, *Or. auspic. de Ant. Schultingio, altero geminoque Batavorum Cujacio, tanquam gravissimi futuri antecessoris exemplo*, Dav. 1789; v. Uffenbach, II, 282, 288; *De Vrije Fries*, VI, 323, 324; Te Water, 26, 27, 205; Siegenbeek, II, 52, 53, Toev. 174—176; Smallenburg, *Praefat. ad Notas in Pandectas*; Bouman, I, 248, II, 25.

---

1) Volgens F. Saxe, p. 30, bezat prof. J. Luzac in 1789 de »ampliores Schultingii Observationes" op het jus antejustinianeum.

LEVENSBERICHTEN

VAN

DE HOOGLEERAREN.

VERVOLG.

Lambertus Bos. Terwijl Blancardus zijne laatste levensjaren met moeite voortsleepte, en Joh. Sibranda zich den leerstoel voor de Grieksche taal onwaardig maakte, verkreeg de student Lamb. Bos den 13 Oct. 1696 van den Senaat vergunning om in de Grieksche taal privaatonderwijs te geven. Na den dood van Sibranda benoemden Ged. Staten hem reeds den 18 Febr. 1697 tot praelector.

Bos was den 23 Nov. 1670 geboren te Workum uit het huwelijk van den rector Jacobus Bos en Gerarda de Haan, eene tante van Camp. Vitringa Sr. Moest hij zijne ouders al vroeg verliezen, deze ramp trof hem niet vóór dat de vader hem zoo grondig in 't Latijn en Grieksch had onderwezen, dat de moeder, die het laatst van beiden overleed, van Lambertus iets groots durfde voorspellen. Om hem aan te moedigen wees zij gaarne op haren neef Vitringa, als een navolgenswaardig voorbeeld; stervende beval zij Vitringa den jongen dan ook aan.

Lambertus had weldra zulke vorderingen gemaakt, dat de grietman van Tietjerksteradeel Hector van Glinstra, op Hillema-State te Bergum, hem veilig tot huisonderwijzer kon aannemen. Gedurende deze betrekking maakte Bos groote vorderingen in de kennis der Grieksche en Latijnsche oudheid, bovenal boeiden hem Cicero's geschriften.

Toen hij dan eerst in zijn 24e levensjaar, den 29 Aug. 1694, te Franeker aan de academie was gekomen, moest het onderwijs van Coetier, Sibranda, Rhenferd en Vitringa voor hem, als meer gevorderde, natuurlijk rijker vruchten opleveren, dan voor menig ander. Vitringa bespeurde al spoedig, dat zijn neef voor de studie van het Grieksch als 't ware in de wieg was gelegd en raadde hem daarom zich meer uitsluitend aan die taal te wijden, te meer, daar bij het beperkt aantal specialiteiten in die tak van letterkunde hem eene schoone toekomst wachtte. Zoo deed hij. Hoe hij de eerste sporten van den ladder beklom als privaat-docent, voorts als praelector, zagen wij zoo even. Aan de geletterde wereld deed hij zich weldra van eene gunstige zijde kennen door de *Animadversiones* op Thomas Magister, toegevoegd aan de tweede uitgave van den arbeid van Blancardus, in 1698. Zij werden gevolgd door *Exercitationes philologicae ad loca nonnulla Novi Foederis*, Fran. 1700, eene uitstekende proeve van geleerdheid, die bij de keuze van den opvolger van Blancardus (*R. G. 7 Febr. 1704*) de schaal ten zijnen voordeele deed doorslaan, tegen Is. Valckenaer en Maevius Pollius, rectoren te Leeuwarden en Deventer, die met hem waren voorgedragen.

Bij het aanvaarden van den leerstoel in het Grieksch hield Bos den 12 Junij dv. eene *Orat. de eruditione Graecorum per colonias eorum propagata*, Fran. 1704 [1]).

Gaarne zal men de verzekering van Schultens aannemen, dat de nieuwe hoogleeraar veel heeft bijgedragen om aan de beoefening van het Grieksch een nieuw leven bijtezetten en haar in eere te houden. In de kritiek, etymologie en exegese, vooral in hare toepassing bij de studie der Bijbelboeken, niet minder in de Grieksche antiquiteiten, verwierf Bos groote verdiensten; in dezen was hij een waardig voorganger van de groote mannen, die zich in zijne rigting verder hebben bewogen.

Ten jare 1702 verscheen zijn *Mysterii ellipsios graecae expositi specimen, in quo pleraeque loquutiones Graecorum defectivae supplentur et ad integram structuram referuntur*, waarvan hij in 1713 een herdruk gaf, terwijl Schoetgenius in hetzelfde jaar daarvan eene uitgave te Leipzig bezorgde, waar het later ten minste nog driemaal vermeerderd en verbeterd, laatstelijk door G. H. Schaefer in 1808, ook in 1813 te Oxford, van de pers kwam, na ten jare 1750 een zevenden druk te Leiden beleefd te hebben. Met bijval ontving de geleerde wereld voorts van hem *Observationes miscellaneae ad loca quaedam cum Novi Foederis, tum exterorum scriptorum Graecorum*, waarvan een *Animadversionum ad Jo. Vorstii Philologiam sacram specimen* van Hor. Vitringa C. F. is toegevoegd (Fran. 1706, Leov. 1731). Van de bovenvermelde *Exercitationes* gaf hij in 1713 eene verbeterde uitgave, met eene *Diss. de etymologia Graeca;* aan de Grieksche grammatica van Weller (Amst. 1715) vindt men zijne *Regulae praecipuae accentuum* en *Syntaxis Graeca in concinnam methodum redacta* toegevoegd. *Animadversiones ad scriptores quosdam Graecos*, acc. *Specimen animadversionum Latinarum* verschenen in 1715, nadat hij een jaar te voren op het toen nog weinig betreden veld der Grieksche oudheden een goed handboek had bewerkt (*Antiquitatum Graecarum, praecipue Atticarum, descriptio brevis*, dikwijls herdrukt, ook in Leipzig, en nog te Franeker in 1773). Door eene met groote zorg bewerkte sierlijke kwarto uitgave der Septuaginta, die nog altoos door de mannen der wetenschap geprezen wordt — het *Vetus Testamentum ex vers. LXX interpretum, c. variis lectionibus*, etc., Fran. 1709 — heeft Lamb. Bos zijn naam het meest vereeuwigd.

Dictaten op Lukas, op de brieven aan de Romeinen en Philippensen, ons voorgekomen in de *Bibliotheca Eerdiana*, herinneren de onderwerpen,

---

1) Phil. Fred. Vegilin van Claerbergen bezong het optreden van Bos in een Grieksch vers, dat afzonderlijk gedrukt is, volgens Gab. de Wal, Ann. 309.

waarover hij collegien gaf. Van de Grieksche auteurs, door hem behandeld, vernemen wij:

. . . . de Schoutonelen
Des Griekschen Aristofanes,
Dien Hy, zoo dikmaal in zyn les'
In zuiver Grieks, zyn roll' deedt spelen.
Hy dede ons d' egte zin verstaan
Van 't Grieks, en schuimde taalgebreken,
Om zuiver Attisch grieks te spreken,
Las Hy ons voor uit Æliaan.

Zoo rijmelde de student Andr. Andrieszen, een Middelburger, wiens broeder Jacobus ons ook eene schets gaf van zijn geliefden leermeester, en wel in Latijnsche zangen, waaraan wij ontleenen:

. . . . magnum decus eruditi
Bossius, orbis.

Graeca qui pandit vigili labore,
Atticos ritos, monumenta, leges,
Sedulo lustrans; penetrale rerum
Omne recludit.

Saepius Caecum relegens Homerum
Comicum magno studio ac amore
Prosequens, claro vigil Ælianum
Lumine donans;

Luce perfundens meliore clarum
ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΩΝ opus, & profunda
Mente Sanctorum sapiens Virorum
Scripta revolvens.

Atticos ritus, quoties recordor
Explicantem, illud mihi suave tempus
Denuo in mentem venit & Magistri
Dulcis imago.

Dumque Thebani tabulam Cebetis
Saepe dictantem reminiscor, atque
Scripta contemplor, puto me videre
Dulce loquentem.

Blandus & vultu facili decore
Vixit, & spreto positoque fastu,
Integer morum studuitque sanctam
Ducere vitam.

Een zijner meest vruchtbare leerlingen was Joh. Alberti, van Assen

later hoogleeraar te Leiden, de vriend van Ruhnkenius [1]). Ook deze wijdde eene elegie aan het verscheiden van Bos, en getuigt daarin:

Tu mihi ductor eras, Tu Doctor, cujus ab ore
Pendebam toties; quod meminisse juvat.
Tu scopulos mihi, Tu Syrtes, & inhospita saxa
Monstrabas; fuit & cura paterna mei.

Waartoe meer? In een tal van lijkzangen drukte de academiejeugd om strijd kennelijk deze waarheid uit: *Multis ille bonis flebilis occidit.* Bos was namelijk den 6 Januarij 1717 weggerukt door de tering, zevenenveertig jaren oud. Zijn gebeente rust in de kerk te Tjummarum. Zeven jaren vóór zijn dood was hij in het huwelijk getreden met Feikje Sineda, weduwe eerst van Dom. Camper, daarna van Ger. Horreus, pred. te Vrouwen-Parochie. Twee dochtertjes betreurden met haar hun verlies.

A. Schultens, *Orat. funebris in obitum Lamberti Bos.* Fran. 1717, waarbij het *Progr. funebre* door Dom. Balck is herdrukt, en waaraan eene *Elegia* van Ds. Corn. Schellinger is toegevoegd; *Carmina, edita in funere D. Lamb. Bos* (houdende een Grieksch vers van Bern. de Reiger, Latijnsche zangen van Joh. Alberti, Guil. Muilman en Joh. Andriessen, Nederlandsche van F. Halma, J. G. van de Poll, Andr. Andriessen, Ann. Adriani, G. Abbring, Joach. Benthem en Joh. R. Aitema) Fran. 1717; Vriemoet, 723—727; Add. 15.

Ruardus Andala, ook wel ab Andla genoemd, was een zoon van Gerlof Ruurds en Truike Wigles, beide van boerenbedrijf te Andlahuizen, nabij het Friesche dorp Burgwerd. In het begin van Januarij 1665 geboren, toonde hij door vlugge vorderingen en eene zucht meer tot leeren, dan tot spelen, een grooten aanleg. Daarom trok de grietman Tjaard van Aylva zich den jongen aan, die dientengevolge op tienjarigen leeftijd naar de Latijnsche school te Bolsward werd gezonden, waar zijn aanleg, ook door privaat onderwijs, met veel zorg werd ontwikkeld [2]). Na, wat het Latijn aangaat, met Sallustius, Virgilius en Terentius vertrouwd te zijn geworden, verstond hij ook het Grieksch Testament, Herodianus en Hesiodus, toen hij in Sept. 1679, dus nog maar 14 jaren oud, zich als student te Franeker inschreef. Zijne ouders

---

1) Cf. *Vita Ruhnkenii*, ed. Bergman, 160 sqq.

2) Ds. G. Moda te Bolsward heeft den grietman voor den jongen ingenomen en dezen privaat onderwezen. Als zijne leermeesters noemt Venema, behalve Corn. Jelgers, nog den conrector Petrejus en den Med. Dr. en Rector Tiberius. Onwillekeurig herinnert ons deze laatste naam aan het geslacht Hemsterhuis. Kan men hier ook den ouderen broeder van prof. Joh. Hemsterhuis ontmoeten, naar wien de Crane vruchteloos heeft gezocht? Vgl. *Biogr. Bijdr. en Berigten*, 53.

waren hem, nadat hij pas aan de Latijnsche school was gekomen, reeds ontvallen; aan den genoemden grietman had hij de bekostiging zijner studien te danken. Twee jaren aan de propaedeusis bestedende, hoorde Andala door Blancardus dialogen van Lucianus verklaren, benevens Homerus en de Lysistrata van Aristophanes; Perizonius verklaarde hem de geschiedenis naar het Epitome Tursellini en Suetonius; Vitringa, toen nog Ling. Orient. Prof., leerde hem 't Hebreeuwsch, met de beginselen van het Syrisch en Chaldeeuwsch; onder leiding van dezen hield Andala zelfs een dispuut *de Urim et Thummim;* Vitringa's opvolger Rhenferd maakte hem met de Rabbijnsche geschriften bekend; bij van Marck hield hij collegie over kerkhistorie. De drie volgende academiejaren wijdde Andala met voorliefde aan de philosophische wetenschappen onder de Cartesianen Gulichius, diens opvolger Andreae, en Joh. Schotanus. Had Blancardus hem geraden zijne hoofdstudie te maken van het Grieksch, en zulks met het oog op een katheder, Tob. Andreae trachtte hem een philosophischen leerstoel bekoorlijk voortestellen. Andala verkoos liever — ongeacht een dergelijk doel — zich meer algemeen te bekwamen, ging daarom de Grau's lessen over Euclides, daarna die van Fullenius over de sterrekunde bijwonen; zelfs kwam hij op de anatomie den jongeren Matthaeus hooren. Aan zijne promotie tot L. A. M. et Philos. Dr. liet hij voorts de verdediging van eenige disputatien voorafgaan — quibus brevi tabella totam complexus est *Physicam*, zegt Venema —; twee vóor, twee na de groote vacantie in 1684; op de vijfde, *de terra et igne*, verwierf hij den 17 Nov. d. j. den verlangden titel.

Daarna meer bepaald tot de theologische studien overgaande, vond hij in van der Waeijen, Vitringa en Röell drie in vrijzinnige rigting uitstekende leermeesters; bij den eerste evenwel de meeste geestverwantschap, die door veelvuldig verkeer ten diens huize reeds lang was aangekweekt. Onder van der Waeijens respondenten op de dispuutcollegien *de Trinitate* miste men Andala niet; dat hij aan diens zijde zich scharende de pen opvatte in het verschil over 't gezag der rede, is ons reeds gebleken. Ter volmaking zijner studien liet Aylva hem in 1687 ook gaarne nog een bezoek brengen aan de academien te Utrecht en Leiden. Diens raad om ook in de theologie te doctoreren volgde hij niet. Andala was te vreden dat hij eindelijk werd toegelaten tot den predikdienst. Denzelfden dag, waarop de classis van Bolsward hem het examen met gunstigen uitslag afnam, werd hij door den invloed van zijn Maecenas te Arum beroepen, namelijk den 28 Sept. 1688 [1]). Twee

[1]) Vriemoet geeft een verkeerden datum op.

jaren predikte Andala daar het Evangelie, vervolgens. sedert 1690, te Makkum, waar hij de zaak van zijn leermeester van der Waeijen tegen Balth. Bekker verdedigde in de volgende geschriften: *Drie brieven van Dr. B. B. Alle beantwoord door Een Discipel van dien Heer en Voedsterling van de Academie van Francker*, 't Amst. 1693; *Beantwoording van Dr. B. B. Twee Brieven*, 1693; *Uiterste Verleegentheid van Dr. B. B. Duidelyk aangeweesen, door Wederlegginge van alle syne Aanmerkingen ende Naleesingen, ens., uitgegeven door een Discipel van de Heer J. van der Waeyen*, Fran. 1696; *Balth. Bekkers en inzonderheyd syner Voedsterlingen onkunde, onbescheidentheyd en dwalingen, kort en klaar ontdekt door een Discipel ens.*, Fran. 1696; *Gansch desperate en verlooren saake van D. Balth. Bekker, getoont uit de nasnikken en genoegsame bekentenisse van onmagt en verleegentheid van syn Voedsterling*, Fran. 1698; *Klare en bondige uitlegging van de texten 2 Petr. 2: 4, en Jud. vs. 6, gegrondt op het O. T., dienende tot bewys van Hemel en Helle, Engelen en Duivelen, samt beider werksaamheid*, Fran. 1698 [1]); *Antwoord op een tweede brief*, Fran. 1700.

In Augustus 1695 was hij inmiddels als predikant te Bolsward opgetreden, na nog eerst te Makkum gehuwd te zijn met Catharina Wijbes Hegenhuis, eene jonge weduwe aldaar.

Op het voetspoor van zoovele Coccejanen, beoefende Andala vlijtig de exegese. De resultaten dezer studie wilde hij neerleggen in een beknopten Commentaar op al de Bijbelboeken, doch zijne benoeming tot hoogleeraar in de wijsbegeerte te Franeker (*G. R. 17 Febr. 1701*), in de plaats van Schotanus, schijnt de oorzaak te zijn geweest, dat hij vooreerst van dat plan moest afzien. Goedh. Borgesius, Philos. et Litt. Prof. te Steinfurt, en G. W. Duker, toen rector te Zwol, waren met hem voor dien leerstoel aanbevolen. Het daaraan verbonden tractement bedroeg slechts *f* 750. Des hoogleeraars inaugurele oratie, den 23 Junij dv. gehouden, handelde *de physices praestantia, utilitate et jucunditate*, Fran. 1701.

Bij onderling overleg regelden de ambtgenooten hunne taak aldus, dat Röell collegien zou geven over de *Meditationes Cartesii*, over *Ethica* en *Theol. naturalis;* Andala daarentegen over *logica* en *physica.* Toen, na het vertrek van Röell in 1704, diens leerstoel onvervuld werd gelaten, nam Andala's werkkring aanmerkelijk in uitgebreidheid toe, want van zijn standpunt kon hij met Regius den nieuwen last immers

---

[1]) Dit zal gerigt zijn tegen de *Korte Openinge van de Texten II Pet. II: 4 en Jude vs. 6, voorgesteld aan R. Andala. Door Een Liefhebber der waarheid*, 't Amst. 1697.

niet deelen. Zoo gaf hij voortaan dan ook collegien over de *Theol. naturalis* en over de *Principia philosophiae Cartesii.* Nadat hij een achttal jaren had onderwezen, verschenen als eene vrucht daarvan: *Exercitationes academicae in philosophiam primam et naturalem; in quibus Philosophia Renati Des-Cartes clare & perspicue explicatur, valide confirmatur, nec non solide vindicatur,* Fran. 1709 (590 p.) In de Dedicatio aan Corn. ab Aylva zegt hij daaromtrent: à primo Professionis anno Theses scripsi, in initio breviores, postea prolixiores, quibus explicarem, illustrarem, confirmarem & vindicarem, nec non hic & illic emendarem, Philosophiam Renati Des-Cartes. Atque inde natum est hoc opus. In de Praefatio geeft hij de toezegging: Veritatem & soliditatem Theologiae naturalis alias Deo volente vindicabimus. Deze arbeid liet niet lang op zich wachten, want in 1711 verscheen Andala's *Syntagma Theologico-Physico-Metaphysicum, complectens Compendium Theologiae Naturalis; Paraphrasin in Principia Philosophiae Renati Des-Cartes; ut & Dissertationum Philosophicarum Heptada.* Omtrent den inhoud en de strekking dezer drie, onder éénen titel vereenigde, werken, deelt de schrijver in de opdragt het volgende mede: Ante annum absolveram Disputationes septem & viginti de *Theologia Naturali.* Harum *Compendium* facit primum hujus voluminis Tractatum. Cum vero Theologia Naturalis sit tum Theoretica, tum Practica, non tantum demonstravi Exsistentiam Dei, & exposui ejusdem Essentiam, Attributa, & Opera, tum Decreta, tum Opus Creationis & Providentiae, sed & expendi relationem, quae est inter Deum & Hominem; atque inde derivavi omnia hominis officia circa Deum, se ipsum, & proximum. Cumque huc pertineat omnium Virtutum Ethicarum exercitium, ipsam Ethicam Theologiae Naturali superstruxi, & ex ejus principiis deduxi. Cujus haec est longe maxima utilitas, quod hac ratione quilibet, qui non data opera vult caecutire, facile videre possit, Summum Bonum ab omnibus vulgaribus Ethicis ignoratum, & male esse constitutum. Summum autem Bonum si ignoretur, vivendi rationem ignorari necesse esse, merito judicat Cicero. Theologiae & Religionis Naturalis contemplatio sponte nos ducit ad verum Summum Bonum, in quo mentem unice acquiescere, quod prae omni alio amare, omni studio acquirere, ut ultimum finem intendere, ut Ethicae finem constituere, omnino oportet. Hoc autem invento & cognito, inventa vitae via est, conformatioque omnium officiorum. Scilicet Religio sive cultus Dei, omniumque Virtutum exercitium est via ad aeternam Beatitatem in Dei S. B. communione sitam. Primo hoc Tractatu mihi meisque Auditoribus opus esse deprehendi, ut in manibus & ob oculos esset filum & series, quin strictior explicatio rerum,

quas viva voce fusius quotannis explico & tracto. Optimam enim & utilissimam docendi methodum judico, quae scriptioni breviori fusiorem addit oris explicationem: uti haec perceptionem juvat, ita illa memoriae consulit. Alter Tractatus continet *Paraphrasin in Principia Philosophiae Renati Des-Cartes*, quem typis describendum curavi, ut Discipulos describendi ea, quae ante aliquot annos ad calamum erant dictata, labore sublevarem. Titulus est novus, sed argumentum Paraphraseos & Dictatorum non adeo dissimile. Tertius Tractatus constat septem *Dissertationibus* de variis materiis, quae partim controversae sunt, partim à quibusdam in dubium vocantur, licet sint veritates maximi momenti, & fundamentum omnis Philosophiae, quas idcirco paulo accuratius & prolixius in totidem Disputationibus pertractaveram.

Toen Andala het bovenstaande schreef, was hij nog geen hoogleeraar in de theologie. Gaarne had hij zich in de plaats van Röell daartoe benoemd gezien; tweemaal werd hij zelfs mede aanbevolen, doch de Gedeputeerden schenen hem eerst niet te willen. Hij ondervond niettemin een blijk van sympathie, door de verhooging van zijn tractement met ƒ 250 (*G. R. 12 Aug. 1707*). Na den dood van Gürtler, aan wien boven hem de voorkeur was gegeven, werd hij als de eerste voorgedragen, met prof. Kirchmeijer van Heidelberg en Ds. T. H. van den Honert, te Amsterdam. Den 4 Nov. 1712 werd zijn wensch vervuld. Dici nequit, schreef Venema, quanto ipsius animus pertentatus fuit gaudio, quod occasionem in Theologicis versandi veritatibus nactus esset. Zijne jaarwedde van ƒ 1000 werd met ƒ 300 verhoogd, en bleef dus nog eene karige bezoldiging van een hoogleeraar in twee vakken. Ofschoon hij zijne theologische collegien ongetwijfeld vroeger opende, hield hij eerst den 12 Nov. 1713 de inaug. oratie *De Sapientiae initio reverentia Jehovae*, Fran. 1713. Den 7 Junij te voren had de Senaat hem honoris causa tot Theol. Doct. bevorderd.

In 1711 en 1712 liet hij op zijne philosophische collegien een vijftal verhandelingen verdedigen, 1ª *in qua vera* substantiae *notio vindicatur, simulque confutatur* vis activa, à G. G. L (eibnitz) *cuilibit substantiae tam corporeae, quam spirituali, in* Specimine Dynamico *attributa*, 2ª *in qua vera notio* creationis, *speciatim* ex nihilo, *explicatur & vindicatur;* 3ª *in qua demonstratur omnimoda rerum omnium* dependentia, *tum in* esse, *tum in* operari; 4ª *in qua strictim speciales errores circa notiones* substantiae *&* causae, *circa* Mentes *&* Corpora particularia, *circa* Decretum, Creationem, Conservationem *&* Concursum Dei, *nec non circa* mentis cum corpore unionem, *ejus* creationem *&* immortalitatem *notantur*, etc.; 5ª *in qua agitur de* Phaenomenis Barometricis, *eorumque causis, nec non de*

Barometri *insigni commodo & usu terra marique*. Zij zijn in 1712 vereenigd op nieuw door hem uitgegeven als *Dissertationum philosophicarum Pentas, cui adjecta est continuatio Ephemeridum aeris Atmosphaerici variationum, a mense Julio A. 1710, ad mensem Junium A. 1712.*

Dat hij met zijn ambtgenoot Regius in twistgeschrijf gewikkeld werd „de dependentia actionum creaturarum a Deo", hebben wij boven (blz. 319) reeds aangestipt. Die twist ontlokte aan Andala's pen *Vindiciae Veritatis, quam Ecclesiae Reformatae profitentur de Dependentia Actionum a Deo*, Fran. 1713. Tot zijne philosophische geschriften behooren voorts *Dissertationum philosophicarum, in quibus, praemissa Introductione, sententiae quaedam paradoxae ex Ethica Cl.* Geulingii *examinatur I—V.* Fran. 1715, 1716 (respond. Z. l'Epie, S. S. de Chaufepié, B. Voocht, Joh. Welau, H. Jonas); en *Apologia Pro vera & saniore Philosophia*, 1ª *In qua Universam* Cartesii *Philosophiam a B. D. S (pinozae) Sophismatis, tricis, impiis dogmatis, ipsissimoque Atheismo, non minus differre, quam lucem à tenebris, clarissime et ἀναντιῤῥήτως ostenditur;* 2ª *In qua collatio instituitur inter* Stoicismum *&* Spinosismum, *simulque puritas Philosophiae Cartesianae ostenditur;* 3ª *In qua utilitas & praestantia Philosophiae Cartesianae breviter notatur*, etc.; 4ª *In qaa Viri Clar.* D. Hermanni Boerhave *Diss. de* Comparando certo in Physicis *justo examini subjicitur*, etc. (resp. H. à Borssum, J. Imminck, A. W. Arentsen, P. Theoph. de Chaufepié) Fran. 1718. Op het tweede twistgeschrijf met Regius in 1718 en 1719 behoeven wij niet terugtekomen (zie blz. 319). Vriemoet gewaagt ook van een zevental disputatien, die in en sedert 1720 onder Andala zijn verdedigd over physische en physiologische onderwerpen. Wij hebben die niet onder de oogen gehad, doch vernamen, dat eene van haar, *de quatuor fictis Entium simplicium speciebus*, gerigt tegen Leibnitz' theorie over de monaden, een pennestrijd tusschen onzen hoogleeraar en prof. Engelhard te Groningen uitlokte.

Op theologisch gebied kent men van onzen hoogleeraar de *Summa Theologiae supernaturalis*, Fran. 1716, eene vereenigde uitgave van 35 disputatien, welke hij in de twee voorafgaande jaren had laten verdedigen. Prof. IJpeij zeide daarvan, dat dit systeem wel in eene vrij goed geregelde orde, doch niet zoo geheel zonder alle „oudschoolsche wanstaltigheden" is bearbeid, als men had mogen verwachten. De Christelijke godsdienstleer wordt er evenwel in voorgedragen, als uit de openbaring van God herkomstig en derhalve als het best te verklaren door het licht, dat deze van zich geeft.

Voorts ontmoet men van Andala de navolgende uitlegkundige geschriften: *Exegesis Psalmi XVI*, Fran. 1716; *Comm. exegeticus in Ps. VIII*,

Fran. 1720; *Exegesis illustrium locorum & duorum Typorum S. Scripturae; Serpentis aenei, & suspensi eodem die sepeliendi.* Acc. *Clavis Apocalyptica* [1]), Fran. 1720; en „hypothesium Cl. Cocceji vindicandarum ergo", *Verklaring van de Openbaringe van Johannes. Met een sleutel en Tafel der Gezichten.* Leeuw. 1726; voorts nog eenige verhandelingen, als: *de voto Peregrinantis Jacobi ad Genes. XXVIII, 20—22* (def. S. Koczi) 1722; *de vera notione Legis, et varia vocis acceptatione, tum in Scriptura V. T., tum in Epistt. Paulinis* (def. C. W. Plesman, J. W. S. Lemonon) 2 p. 1722; *de justificatione peccatoris coram Deo, ex sola fide absque operibus, per omnia tempora, tam sub V quam sub N. T.* (def. F. Dumas) 1723; *de hirco, qui die sxpiationis cessit Azazeli, ad Levit. XVI* (def. W. van Slooten) 1726; *de expiatione leprosi, ad Levit. XIV* (def. P. Sageran) 1726; *in Jes. LIII, 8, verba ultima* (def. J. L. Stubenrauch) 1726; *in Jes. LIII, 10, verba priora* (def. W. Abreson) 1727; *de Sabbatho et die Dominica* (Bibl. Brem. Cl. VIII).

Van de verhandelingen, onder hem verdedigd, doch door de defendenten zelve geschreven, kwamen ons onder de oogen die van C. Baroti, *Exerc. Theol. de auri generatione, locis, nominibus, generibus, atque allegorica eorum significatione*, 1716, en van Thom. de Bucquoy, *Diss. Theol. de necessitate & veritate Satisfactionis Jesu Christi*, 1716.

Wij besluiten deze lange reeks zijner geschriften met de vermelding van drie rectorale oratien, nl. *de viis Jehovae rectis*, Fran. 1715 (waarachter een Lat. vs. van P. Wesseling); *de regno Christi et Sanctorum millenario, praeterito an futuro, Apoc. XX*, Fran. 1721; *de ecclesia satiata, seu irrigua, non addenda sitienti*, Fran. 1726.

Als een wakker strijder bleef hij dus met woord en pen zijn standpunt verdedigen, totdat hij als de laatste pilaar van de Cartesiaansche wijsbegeerte overbleef; quare Cl. defuncto — het zijn woorden van Venema — nemo vitio verterit, quod omnes intenderet nervos, viresque in Cartesianismo asserendo, & afflicto succurrendo, insumserit, cum Theologia ipsa in ejus naufragio Ipsi periclitari videretur; omnia itaque conquirens remedia, *Experimentalem* artem minime neglexit; quinimo primus hic *collegium* inchoavit *experimentale*, in quo ope Antliae Pneumaticae Physica repraesentare & explicare solebat phoenomena.

Eene keurbende van jongelingen, uit alle oorden aangekomen, hing altoos aan zijne lippen, zoodat hij zijn licht aan onze academie met veel vrucht heeft doen schijnen en zijn naam een grooten klank had, die tot in ver verwijderde streken is doorgedrongen.

---

1) Deze *Clavis Apocalyptica* bestaat, evenals de meeste werken van Andala, uit disputatien, ten getale van vier.

En dat het niet uit de lucht is gegrepen, wat Venema getuigt over den naam van dezen ambtgenoot, ofschoon „familiaritatis aut studiorum vinculo non adeo mihi conjuncto", bewijzen ook de aanbiedingen, welke Andala ontving, eerst (toen hij pas als Philos. Prof. was opgetreden) van een kansel in Haarlem, daarna (1719) van den katheder te Leiden, die door de Volders dood was vacant geworden.

Den 12 Sept. 1727 betaalde hij aan de natuur haar tol; zijne weduwe zonder kroost uit dit huwelijk nalatende.

H. Venema, *Orat. fun. in memoriam Ruardi Andala*, Fran. 1727; Vriemoet, 728—737; Paquot, I, 162, 163; IJpeij, *Gesch. van de Kristel. Kerk in de achttiende eeuw*, III, 367, VII, 450, 451, VIII, 152, 153, 161, 162; Glasius, I, 49—52; A. Brugmans, *Elogium Nic. Engelhard* (*Verhand. van P. J. E. P.*, I, 541).

Johannes van der Waeijen, de jongere, predikant te Midlum, bij Franeker, werd aan zijn bejaarden vader, op diens verzoek, den 27 Dec. 1700, toegevoegd. Geen vol jaar was er nog verloopen, toen hij den rang van buitengewoon hoogleeraar verkreeg (*G. R. 29 Sept. 1701*). Gelijk U. Huber, die nog even mogt beleven dat Zacharias den katheder beklom, ging het ook den ouden van der Waeijen. Het verzoek van den zoon om zijn vader als academieprediker te mogen opvolgen, werd terstond (*G. R. 3 Maart 1702*) ingewilligd. Ingevolge de voorwaarde bij zijne benoeming gesteld, genoot hij, zoolang zijn vader leefde, geen landstractement; na diens overlijden legde men hem slechts *f* 400 toe, en bovendien *f* 200 als academieprediker.

De jeugdige hoogleeraar had het levenslicht gezien te Middelburg, den 20 Oct. 1676; een paar maanden dus vóór dat de vader van daar werd verwijderd. Te Franeker was hij voor de studie opgeleid. Merkwaardig is het te vernemen, hoe spoedig men, naar de methode dier dagen, een leerling bekwaamde. Is. Valckenaer, die later rector te Leeuwarden werd en toen te Franeker studeerde, gaf hem sedert zijn achtste levensjaar onderwijs. Valckenaer plaagde den jongen niet met dorre en duistere grammaticale regelen, maar liet hem eenvoudig één enkel hoofdstuk van Sanctii *Minerva*, in dichtmaat overgebragt, van buiten leeren, het hoofdstuk nl. *de generibus nominum*; pratende behandelde de leermeester met hem etymologie en syntaxis. Al spoedig werd met het lezen van een auteur aangevangen, en wel met Phaedrus, wiens fabelen in 't geheugen werden geprent. Daarop namen zij Nepos, Ovidius, Virgilius en Justinus, den een na den ander, bij de hand. Toen van der Waeijen in 't Latijn eenige vorderingen had gemaakt, werd de

oorspronkelijke tekst des N. T. tot grondslag voor het onderwijs van het Grieksch genomen. En dit ging zóó goed, dat de jongen in zijn elfde jaar het N. T. in zijn geheel (omnes et singulas ejus partes) doorgewerkt en daarbij de beteekenis en analyse der woorden in schrift had gebragt. Onderwijl had Lemonon, die toen proponent was bij de Waalsche kerk, hem Fransch geleerd. Zóó verhaalt Andala.

In Sept. 1687 schreef de knaap, nog geen elf jaren oud, zijn naam reeds in het academiealbum. Weldra telden Perizonius en Rhenferd hem onder hunne leerlingen. Bij Vitringa hield hij collegie over kerkhistorie; Röell's onderwijs, zoo in de theologie als in de philosophie, verzuimde hij niet; de vorming als Coccejaansch theoloog had hij evenwel het meest aan zijn vader te danken. Aan deze academische studien wijdde hij meer jaren, dan aan die ter voorbereiding. Geene andere bijzonderheden omtrent hem vernemen wij uit dit tijdperk, dan dat hij onder Rhenferd over den ouderdom van het Hebreeuwsche alphabet disputeerde. Vermoedelijk is dan de *Disput. philol. de antiquitate literarum judaicarum*, Fran. 1696, die onder Rhenferd's werken voorkomt, de bedoelde.

In 1699, den 15 Nov., tot den predikdienst toegelaten, liet hij zich in Mei dv. het beroep naar Midlum welgevallen, voornamelijk ook om zich in die betrekking als redenaar te oefenen. Dat de katheder zijns vaders voor hem was bestemd, zal toen immers geen geheim zijn geweest.

De leeraar van Midlum trad dan, zooals boven gezegd, aanvankelijk privatim tot steun zijns vaders, daarna als extraordinarius op, totdat Röell's vertrek zijne bevordering tot ordinarius ten gevolge had (*G. R. 19 July 1704*). Wie zou het den hoogleeraar euvel duiden, dat hij, een jaar later in zijne geboorteplaats Middelburg beroepen en met aandrang verzocht derwaarts over te komen, betuigde wel op zijn post te willen blijven, wanneer hij „beneffens de ordinaris professie Theologiae oock mochte jouisseren van het ordinaris tractement". Ziedaar de reden, waarom zijne jaarwedde van *f* 400 tot *f* 1000 is verhoogd (*G. R. 16 July 1705*).

Zijne inauguratie, steeds verschoven tot de komst van Röell's opvolger, vond eerst plaats den 6 Oct. 1707, nadat hem den 21 Mei te voren de doctorale titel was verleend. Bij die gelegenheid sprak hij *de impotentia hominis animalis ad capienda ea, quae sunt spiritus Dei* (Fran. 1707 [1]).

---

[1]) Men leze over deze oratie Chr. Sepp, *Het Godgel. onderw.* enz, II, 312, 313.

Den 24 Maart 1709 stapte hij in het huwelijksbootje met Anna Lucia Meijers, wier vader kapitein was bij het Nassausche regiment, te Leeuwarden.

Van des hoogleeraars onderwijs deelt Andala mede, dat de dogmatiek door hem werd behandeld, in het eene jaar naar een handboek van Joh. Melchior [1]), in het andere naar den Heidelbergschen Catechismus. Zijne publieke collegien waren bij afwisseling aan de schriftuurlijke, typische en profetische theologie gewijd. Den *Methodus concionandi* zijns vaders gaf hij, ten behoeve der leerlingen, in 't licht. Hij hield namelijk een privaat collegie over homiletiek, waar de jongelui zich ook praktisch moesten oefenen.

Om de veertien dagen leidde hij een privaat dispuutcollegie, waar bij afwisseling de leerbegrippen der Roomschen en Socinianen werden bestreden of onze geloofsleer naar den Catechismus ontwikkeld en toegelicht. Op verzoek der studenten was hij naauwelijks begonnen het systema van Fr. Burman in disputen te behandelen, toen de zeer beminde hoogleeraar den 9 December 1716 het tijdige met het eeuwige verwisselde [2]). Mogelijk was zijne ongesteldheid in den laatsten tijd dan ook de oorzaak, dat de rectorale rede van 1716, *de τόις μεγαλείοις τόν θεόν, quae Apostoli primo Pentecostes die variis linguis sunt locuti*, onuitgegeven bleef liggen. Den 18 Maart van zijn laatste levensjaar was hem nog eene tractementsverhooging van *f* 200 toegestaan.

In de kracht des levens weggenomen, zonder door geschriften zich algemeen bekend te hebben gemaakt, verwierf hij niet den grooten

---

1) Hieraan zal het welligt zijn toeteschrijven, dat in 1706 te Franeker van de pers kwamen *Jo. Melchioris Opera omnia theol.*, *exegetica*, *didactica*, *polemica*, *quibus V. ac N. T. libri conferuntur, explicantur, illustrantur.*

2) Van zijne in plano gedrukte Theses treffen wij in de Coll. E. aan *Thesium Socinianis oppositarum Decades XVIII* (1708, 1709) en ten deele *Thesium theologicarum controversarum sec. ordinem catecheseos Palatinae decades LXIII* (1714—16). In eene *Elegia* op zijn dood werd door Ds. C. Schellinger van zijn onderwijs gezegd:

Detegit haereticae molimina prava catervae,
  Ancipites technas implicitosque dolos.
Promovet incumbens studium sublime Prophetis,
  Ordine directo fata futura probat.
Ordine concinno coelestia verba docendi
  Ostendit methodum ligitimasque modos,
O! quam grata movet tersae facundia linguae
  Pectora, et e vili tollit ad astra solo!
O! quam nectareis explanat vocibus alta
  Dogmata, et in clara luce videnda locat!

naam zijns vaders, wiens levend beeld hij — naar 't getuigenis zijner leerlingen en van zijn lijkredenaar — overigens gaf te aanschouwen. Verbazend bijderhand en vlug, scherpzinnig, sterk van geheugen, gemakkelijk en helder zijne denkbeelden mededeelende, uitstekend redenaar, altoos bedaard en humaan in zijn oordeel, ziedaar zoo vele schoone hoedanigheden, die hem worden toegeschreven.

Zijne weduwe hertrouwde later met Dr. Justus Schellinger te Leeuwarden en overleed den 28 Aug. 1736, 49 jaren oud.

R. Andala, *Orat. funebris in obitum Joh. van der Waayen, F.* Fran. 1717, waarbij het *Progr. fun.*, door Dom. Balck geschreven, is herdrukt; *Academia Franequerana lugens — obitum D. Joh. van der Waeyen, J. F.* (Lat. verzen van C. Schellinger, Guil. Muilman; Nederlandsche van F. Halma, Joh. Alberti, Joh. Andriessen, R. S. Immens, J. G. van de Poll, Andr. Andriessen, G. Abbring, J. Benthem, D. H. Andreae. en een Fransch vs. van E. Valat) Fran. 1717; de la Rue, *Geletterd Zeeland*, 106, 107; Vriemoet, 738—741; Glasius, III, 576.

Johannes Hemsterhuis. Dr. Boerhave, Med. praelector te Leiden, Dr. Beverhorst, te 's Hage en Dr. Hemsterhuis, te Leeuwarden, vormden het drietal, waaruit den 7 Febr. 1704 de laatste gekozen werd, om Matthaeus Sr. op te volgen, als hoogleeraar in de geneeskunde.

De benoemde was den 1 Januarij 1657 geboren uit het huwelijk van Dr. Sibold Tiberii Hemsterhuis, lijfarts des Stadhouders, en Margaretha Swilda. Franciscus, de vader van den zoo beroemden Tiberius Hemsterhuis, ook een zeer geacht geneesheer, eerst te Leeuwarden, later te Groningen, was zijn oom.

Johannes, een kweekeling der Latijnsche school te Leeuwarden, kwam zich den 3 April 1674 te Franeker inschrijven, als *Johannes Heemsterhuis, Leovard Fris. Ph. Stud.* Met liefde beoefende hij onder de Grau de wiskunde, onder Wubbena philosophie, voorts genoot hij 't medisch en anatomisch onderwijs der Matthaeussen, doch niet van Frencelius, zooals Banga opgeeft, want die was immers in 1669 al overleden. Te Leiden zette hij zijne hoofdstudie voort, toen Theod. Craanen en Car. Drelincourt de medische leerstoelen bekleedden; den 24 Junij 1678 werd „Iohannes Heemsterhuis" daar tot Med. Doct. bevorderd, na eene disputatie verdedigd te hebben: *qua historiam exhiberet laborantis chlorosi.*

Na zich in zijne geboortestad als geneesheer te hebben gevestigd, huwde hij den 21 Jan. 1694 te Goutum met Rixt van Horn, weduwe van Mich. van der Malen, in leven J. U. D., oud-schepen van Leeu-

warden en President van het Nassausche Krijgsgerigt. Haar vader Dirk van Horn was lid der Staten.

Hemsterhuis aanvaardde het hoogleeraarsambt den 7 Februarij 1704 met eene *Orat. de medicinae necessitate*, *dignitate*, *causisque infrequentioris successus* (Fran. 1704).

Welken invloed de genoemde leermeesters op zijne rigting hebben uitgeoefend, bleef ons onbekend. Hij heeft ook bijna geen tijd gehad om zich als leeraar in de geneeskunde bijzonder te onderscheiden, daar de tering hem den 6 Januarij 1706 ten grave sleepte. — Onwillekeurig is men geneigd ten aanzien zijner benoeming te betreuren, dat men Boerhave niet heeft gekozen. Latané hield de *Oratio funebris*, die ongedrukt bleef.

Vriemoet, 742, 748; A. Nauta, *Elegia in obitum viri clar. Johannis Hemsterhuis*, Fran. 1706 (in plano); de Crane, *Bijzonderheden de familie Hemsterhuis betreffende*, 10, 11; Dez. *Biogr. bijdr. en berigten*, 49 volg.; Banga, II, 759–61.

Nicolaus Gürtler. Had de academie in Röell een groot man moeten afstaan, hare Curatoren beijverden zich hem te doen opvolgen door iemand, die geen naam meer behoefde te maken. Sam. Werenfels, hoogleeraar te Bazel, nog eens weer Dr. Mich. Arnoldi, nu pred. te Haarlem, en Dr. Joh. Wesselius, pred. te Purmerend, werden aanbevolen; op den eerste viel terstond de keuze (19 Julij 1704), maar de Zwitsersche geleerde, wien *f* 1200 tractement was beloofd, bedankte reeds den 15 Augustus dv.

Vruchteloos beriep men, 16 Julij 1705, den hoogleeraar Nic. Gürtler van Deventer, die, zeer aanbevolen door Werenfels, met Joh. Conr. Kesler en Lud. Chr. Mieg; hoogleeraren, de eerste te Bremen, de tweede te Marburg, op de nominatie was geplaatst. Geen wonder! hem was slechts *f* 1000 toegedacht. Daarop polste men Mieg, die evenmin was te bewegen (vgl. *G. R. 30 Sept. 1706*), zoodat eene nieuwe voordragt noodig werd, waarop voorkwamen Joh. Kirchmeijer, hoogleeraar te Heidelberg, onze Ruardus Andala en Wesselius voornoemd, die inmiddels naar Rotterdam was vertrokken. Een tractement van *f* 1500 bleek niet voldoende te zijn om Kirchmeijer, op wien de keuze den 15 Febr. 1707 was gevallen, tot de overkomst te bewegen. Gürtler, Andala en Wesselius zagen zich op nieuw aanbevolen, en toen den eerste bij zijne benoeming op 21 Julij 1707 een tractement van *f* 1500 aangeboden werd, liet hij zich verbidden. Na de groote vacantie, den 6

Oct. 1707, hield Gürtler eene intreërede *de vili contemtoque statu I. C. post ipsius introitum in gloriam*, Fran. 1707.

De opvolger van Röell was een Zwitser, geboren den 9 Dec. 1654 te Bazel, waar zijn vader koopman was. Aldaar in 1669 aan de academie gekomen, verwierf hij den 2 Julij 1672 den graad van L. A. M. Daarna ving hij met de theologische studien aan, welke uitstekend geleid werden door de hoogleeraren J. R. Wetstein, Joh. Zwinger, Petr. Werenfels en L. Gernler, totdat Gürtler den 9 Maart 1676 tot den predikdienst werd toegelaten, na onder Werenfels *de ordine actuum decretorum Dei*, (Basil 1676) gedisputeerd te hebben.

Ten einde zijne wetenschappelijke betrekkingen en kundigheden uittebreiden, ondernam hij in 1678 eene reis door Frankrijk, op welke hij te Genève Turrettinus, te Saumur de Hautecour heeft hooren onderwijzen. Na zijn terugkeer gaf hij privaat-onderwijs in de theologie, letteren en geschiedenis.

Door het bewerken van een *Lexicon manuale IV linguarum, Lat. Germ. Gr. et Gall.*, voorzag hij ongetwijfeld op eene gelukkige wijze in eene wezenlijke behoefte, want het beleefde ten minste zes uitgaven (Basil. 1682, 1692, 1702, 1715, 1731, 1769).

Uit de privaat-docenten aan grootere academien gingen de kleine inrigtingen van H. O. dikwerf hare keuze doen, als zij een hoogleeraar noodig hadden. Zoo ontving Gürtler dan in 1685 de uitnoodiging om als Prof. Philos. et Eloq. te Herborn voor school en wetenschap nuttig te zijn. Gaarne aan deze roepstem gehoor gevende, aanvaardde hij die taak met eene *Orat. de fato philosophico in ecclesia christiana* (Herb. 1685).

Om op de baan der eere verder te geraken, ging hij in het volgende jaar te Heidelberg, tijdens het derde eeuwfeest der hoogeschool, de laurea doctoralis in de theologie halen, die prof. J. F. Mieg hem ter hand stelde, nadat Gürtler *de munere Christi regio* (Heidelb. 1686) had gedisputeerd. Aan zijn verblijf te Herborn herinneren eene *Diss. de legatis*, Herb. 1686; *Vita M. Netheni, orat. parentali descripta*, ibid. 1687; *Diss. ad defensionem Catecheseos Palatinae*, anoniem door hem uitgegeven op aandrang van Fabricius en Mieg, tegen de beweging, die de Roomschen en Lutherschen ten jare 1687 aldaar maakten over de 80e Vraag. Zonder zijn naam gaf hij in het Duitsch eene korte geschiedenis van de Fransche Kerk uit, waarvan de juiste titel ons niet bekend werd. Van Herborn vertrok Gürtler naar Hanau als tweede Prof. Theol., tevens belast met 't onderwijs in de Philos. theor. et practica, Histor. et Eloq. Deze leerstoelen aanvaardde hij met eene *Orat. de migratione doctorum et scientiarum et religionis*, Hannov. 1687.

Twee werken van Gürtler, uitgegeven toen hij te Hanau stond, vestigden, ook in ons land in 't bijzonder, zijnen goeden naam als kerkhistoricus en godgeleerde, nl. de *Historia Templariorum, observatt. ecclesiast. aucta*, Amst. 1691, ed. 2a 1703, en de *Institutiones theologicae, ordine maxime naturali expositae*, Amst. 1694, welk laatste werk, meermalen herdrukt, door van der Waeijen genoemd wordt: Theologiae Systematicae, Elenchticae et Practicae, seu, ut vulgo vocari solet, Paracleticae, corpus integrum, seccincta et singulari prorsus methodo compositum [1]. Te Groningen hield men al de oogen op onzen Gürtler gevestigd, voor het geval, dat een der beroepen hoogleeraren J. F. Mieg en P. Hulsius mogten bedanken (1691), wat echter niet geschiedde.

Naar Bremen zou hij vertrekken als Prof. Theol. en Rector perpetuus van het Gymnasium illustre en het Paedagogium. Den 18 Junij 1696 trad hij in de Wezerstad op, sprekende *de adventu et habitatione J. C. in plaga Bremensi* (Brem. 1696, ook in Gerdes' *Miscell. Groning.* I, 651). De ijver, waarmede hij bij voortduring ook hier werkzaam was, werd aangevuurd door een grooten toeloop van studenten. Bremen moest hem echter na drie jaren aan Deventer afstaan, waar de waardige opvolger van Bynaeus den 8 Nov. 1699 eene inwijdingsrede hield *De filio Dei doctore et discipulo ab aeterno et in tempore*, Dav. 1699.

Had hij te Bremen de studie der theologia prophetica reeds aangemoedigd en in 12 dissertatien eene *Vocum typico-propheticarum brevis explicatio* (Brem. 1698, Traj. 1715, Amst. 1722) geleverd [2], de Deventer hoogleeraar liet hierop een *Systema theologiae propheticae* volgen, waardoor hij zich als een heraut van dien tak der godgeleerdheid zeer bekend heeft gemaakt [3].

Voor Franeker was onbetwistbaar eene gelukkige keuze gedaan. Vir stupendae eruditionis, toto orbe literato celebratissimus, volgens het

---

[1]) Van zijne disputaten aldaar vermeldt Rotermund *Breves positiones de officio hominis erga se ipsum*, 1688; *de Deo patre, filio et S. S.*, 1688; *de lege naturae*, 1690; *de fatis eccl. Christianae tempore primo*, 1694.

[2]) Uit dit tijdperk zijns levens heeft men van hem nog: *Disp. de passionibus et gloriis J. C.*, Brem. 1697; *De sacris epulis*, ibid. 1699; *Theses eucharisticae ad Ps.* 23, ibid. 1699; *De sacra J. C. coena*, ibid. 1699; *Dialogi eucharistici de Christi esu ultimi Paschalis agni, lotione pedum, institutione S. Coenae et sermone ad discipulos in coenaculo habito*, ibid. 1699; *De transsubstantiationis origine, mediis, progressu ejus inservientibus*, etc.

[3]) Tijdens zijn verblijf te Deventer schreef hij eene *Praefatio* voor de Frankforter editie der *Critici Sacri* (1696); ook voor *Forbesii Opera* (Amst. 1703) en eene *Elegia ad regem Borussiae super obitum conjugis reginae Sophiae Charlottae, e Germ. sermone Jo. Besseri in latinum traducta*, Amst. 1705.

getuigenis van Andala[1]), was hij in de schatting van IJpeij een oordeelkundig geleerde, met onverniste godsvrucht. Te Water noemt hem onder de voornaamste theologanten van Frieslands hoogeschool; studiosam juventutem in abdita sacrae scripturae ducere, ac viticiniorum Divinorum cognitione concatenata eorum animos imbuere in deliciis habuit — zoo getuigde zijn ambtgenoot, de jongere van der Waeijen.

Eene *Exegesis analytica in textus nonnullos propheticos V. T.*; eene *Cathecheseos Heidelbergensis succincta explanatio*, door hem in HS. nagelaten, herinneren ons, met de *Aphorismi theologiam propheticam delineantes*, te Leiden in 1717, dus na zijn dood, uitgegeven, de onderwerpen, die hij te Franeker met zijne leerlingen heeft behandeld[2]). Hier voege men nog bij de *Forma sanorum sermonum* (Amst. 1711) ten gebruike op zijne private collegien bewerkt, later onder den titel *Synopsis theologiae reformatae* te Amsterdam zoowel als te Marburg herdrukt. Zijne *Origines mundi et in eo regnorum, rerumpublicarum, populorum, ad modum histor. universalis, cum maxime ecclasiasticae*, Amst. 1708, werden geprezen wegens den schat van belezenheid, daarin neergelegd, en des schrijvers geleidelijke, bondige en duidelijke wijze van voorstelling.

In weerwil dat hij met eene ondermijnde gezondheid te Franeker was gekomen en nooit weer de man van vroeger mogt worden, bleef zijn geest helder, zijne liefde voor de wetenschap en de studerende jeugd dezelfde, totdat hij den 28 Sept. 1711, na veel sukkelens, den laatsten adem uitblies.

Uit het huwelijk met Anna Magdalena Baron, van Hanau, had hij twee zoons en drie dochters, die op hun jeugdigen leeftijd in de regtmatige droefheid van hare moeder over zijn dood deelden.

Joh. van der Waeijen, F., *Orat. fun. in obitum Nic. Gürtleri*, Fran. 1712, waaraan het *Progr. fun.*, door Ant. Schulting gesteld, voorafgaat, en *Epicedia* o. a. een van Joh. Buxtorf, zijn toegevoegd; Niceron, XLI, 207, 386; Vriemoet, 744—750; IJpeij, *System. Godgel.* II, 185—188; Rotermund, *Gelehrten in Bremen*, I, 148—150; Glasius, I, 591—593; Chr. Sepp, *a. w.*, II, 338—335.

Willem Loré was een van die oorspronkelijke vernuften — zoo

[1]) *Orat. fun. in obitum Joh. Rhenferd*, p. 9.

[2]) Van hem zijn de volgende disputen, te Franeker verdedigd in 1708: *De apparitionibus J. C. ex mortuis suscitati; De Christi Pontificis apparitione in coelo praecipuis Rom. Eccles. erroribus oppositae, ad Hebr. IX*, 11, 12, 24; *De J. C. gloria apud Patrem in coelo; De J. C. gloria apud Patrem in coelo et singularitate Ipsius titulis*; in 1709: *De perpetuo sacerdotio J. C. coelo altioris humanamque naturam in id inferentis*; in 1711: *Diss. de J. C. in gloriam evecto, fatisque populi ipsius, ex historia et vaticiniis repetitae.*

J. H. v. d. Heijden. lith. Steend. v. P. Blommers, 's Hage

schreef prof. de Crane naar waarheid — „welke als met een eigen smaak en neiging voor de wiskunde geboren, zich van zelve ontwikkelen, en, met eene onbedwingbare drift alle moeijelijkheden doorworstelende, zich tot eene verbazende hoogte verheffen, waarvan Friesland zoovele voorbeelden heeft opgeleverd".

Zijn grootvader, uit Frankrijk afkomstig, was lakenwever te Leiden; zijn vader was voorzanger bij de Waalsche gemeente te Leeuwarden, en gaf ook onderrigt in de Fransche taal, wis- en rekenkunde. Onze Willem, 's mans oudste zoon uit diens eerste huwelijk, in 1679 geboren, werd van af zijn twaalfde levensjaar in een weeshuis te Leeuwarden verzorgd, daar het gezin bij 's vaders dood in 1691 van middelen was ontbloot.

In het ouderlijk huis was de lust voor de rekenkunst bij hem van jongsaf aangekweekt; zich zelven door een buitengewonen vlijt verder oefenende, bleef zijn veel beloovende aanleg niet onopgemerkt. Begunstigers vond hij weldra, en onder deze den burgemeester Jarich Banga; terwijl een zekere Riemer Sybes, mathematicus te Dronrijp, hem gaarne met raad en onderrigt ten dienste stond. In 1697 werd hem de gelegenheid geopend om onder leiding van prof. Fullenius zich geheel aan zijn lievelingsvak te wijden. Acht jaren had hij het voorregt de lessen van dezen uitstekenden leeraar, zoo in de algebra, meet-, en sterrekunde, als in den vestingbouw te genieten. Fullenius stond hem zelfs toe les te geven aan studenten, waarvan, vooral ook door jongelui uit de eerste familien, veel gebruik werd gemaakt.

Den 9 Januarij 1700 werd zijn naam in het album opgenomen, omdat hij den volgenden dag wenschte te dingen naar het academisch diploma als landmeter, dat hem na 't examen natuurlijk zonder aarzelen werd uitgereikt.

Met les geven en het verhuren van kamers kon hij voortaan niet alleen zijne behoeften bestrijden, maar tevens voorzien in het onderhoud van het door zijn vader nagelaten gezin. De aanstelling tot Landschapslandmeter, bij G. R. 10 Febr. 1706, was eene erkenning zijner kundigheden, tevens eene verbetering van zijn bestaan. Ten volgenden jare ontsliep zijn Maecenas, de hoogleeraar Fullenius, aan wien hij zijne opkomst, ook door de vergunning om onderwijs te geven, had dank te weten. Wanneer diens opvolger hem eens minder gunstig gezind werd? Het mogelijke gevaar, dat zijn bestaan dreigde, werd op zijn verzoek echter afgewend door Ged. Staten, die hem magtigden „om bij continuatie de studerende jeugdt tot Franeker in de Mathesis en de respective leden van dien te mogen institueren, 't sij bij maniere van collegie

off andersins, sodanigh, als hem bequaemt en voor de studerende jeugdt meest nut en dienstigh sal wesen"; ja zij verrasten den veel geprezen jongman, op voorspraak van een ongenoemden Gedeputeerde, ter zijner aanmoediging zelfs met een tractement van *f* 250 's jaars (*G. R. 1 en 2 July 1707*). Deze aanstelling gaf hem trouwens niet den titel van Lector. Zonder betrekking tot het openbaar onderwijs, tot het ligchaam der academie en den Senaat, bleef hij — zegt de Crane — „Meester" Loré. De gewone en hoogere meetkunst, algebra, kegelsnede, krijgsbouw- en sterrekunde werden alle door hem onderwezen; zijne voortreffelijke leerwijze kweekte bij velen de smaak voor die vakken aan, zoodat het „klein höflich Männgen" — gelijk v. Uffenbach hem noemde — een grooten toeloop bleef behouden. Werken schreef hij niet. 't Eenige dat ooit van hem het licht zag is eene *Memoire sur les régles qui determinent les mouvements de la projection des corps*, door Maupertuis geplaatst in de *Memoires de l'Academie Royale des Sciences de Paris*.

Niet uitsluitend aan de academiejeugd, ook aan den provincialen waterstaat mogt hij zijne talenten wijden en daarmede schitterende bewijzen leveren, dat zijne theorien ook praktisch opgingen. Men herinnere zich slechts de indijking van den nieuwen Bildtpolder in 1715, den aanleg der stoute Dokkumer Nieuwe Zijlen, in 1729 voltooid, en van den Slaperdijk in Hemelumer Oldephaert en de schutsluis bij Galamadammen in 1732, den Slaperdijk bij Zurig in 1733, vier groote werken naar zijne plannen en onder zijn toezigt tot stand gebragt. Ofschoon hij in 1724 zijn ontslag had genomen als Landschaps-landmeter, weigerde hij zijne diensten als waterbouwkundige niet, en deze werden te hooger gewaardeerd om 's mans beproefde onbaatzuchtigheid. In de verhooging van zijn tractement als Institutor matheseos in 1729 en 1732, telkens met *f* 200, vond hij, naast den verkregen roem, ook eene geldelijke belooning. Met het klimmen zijner jaren hielden de onderscheidingen, die hem te beurt vielen, gelijken tred. In 1736 ontbood men hem ten Hove, om Prins Willem Carel Hendrik Friso in de mathematische wetenschappen, inzonderheid bij de verdere beoefening der krijgsbouwkunde, ten leidsman te zijn. Voortaan kon men hem tot het einde zijns levens gedurende de academische vacantien daar geregeld ontmoeten. Zeer bemind en gezien bij de leden der vorstelijke familie, mogt Loré den Prins dan ook dikwerf vergezellen, o. a. naar Brabant en Duitschland.

Nadat zijn voortreffelijke leerling Nic. IJpeij, dien wij later als hoogleeraar zullen ontmoeten, als Lector hem was toegevoegd, toen hij oud en zwakker begon te worden (*G. R. 18 Maart 1743*), hebben Gedepu-

teerden hem ten laatste den lauwerkrans opgezet, door bij Resol. van 27 April dv. den waardigen man »uit consideratie van desselfs merites te honoreren met den titel van Extra-ordinaris Professor Matheseos, op een augmentatie van een hondert Car. glds. tractement, gelijk deselve gehonoreert wort bij desen; sullende alsoo desselfs tractement 's jaerlijks komen te bedragen met de immuniteit negenhondert car. glds."

Hooger rang kon in die dagen aan iemand, die de Latijnsche taal niet verstond, onder de academie-ambtenaren niet worden verleend. Een jaar nagenoeg heeft Loré dien mogen bekleeden. Na den 19 April 1744 de lijkrede op prof. Muys te hebben aangehoord, stortte hij geheel onverwacht ten huize van Nic. IJpeij van zijn stoel dood ter neder.

Van 1722 tot 1736 was hij gehuwd geweest met Maria Posthumus, van Bolsward, die hem geene kinderen had nagelaten.

Nic. Ypeij, *Orat. funebris in obitum Guil. Lorei*, Fran. 1744, tot het aanhooren waarvan de uitnoodiging geschiedde door prof. Valckenaer, bij een voor Loré zeer vereerend *Programma*, en waaraan een Latijnsche lijkzang van J. D. van Lennep, en eene Nederlandsche van E. W. Higt zijn toegevoegd; ook vertaald, nl. *Lijk-reeden over — Willem Loré, uit het Latijn — door Matth. Smit*, Fran. 1744; *Carmina lugubria edita in mem. W. Loré*, Fran. 1744; von Uffenbach, II, 290—298; *De Vrije Fries*, VI, 330, 331; Vriemoet, 751—753; *Willem Loré. Zijn leven geschetst door Mr. J. W. de Crane, en zijne voornaamste dijk- en water-werken beschreven door W. Eekhoff*, Fran. 1835.

Wijer Willem Muys, Med. Dr. te Arnhem, met Jacques Bernard, Fransch predikant, tevens lector in de natuur- en wiskunde te Leiden, en Patin, gewezen Prof. Math. te Marburg, daarvoor aanbevolen, werd den 29 Maart 1709 in de plaats van Fullenius tot hoogleeraar in de wiskunde benoemd, op *f* 1000 tractement.

Steenwijk was den 5 Jan. 1682 zijne geboorteplaats geworden. Johannes Muys, meer dan 40 jaren burgemeester en geneesheer aldaar [1]), en Maria Schulting [2]), waren zijne ouders. Zijn broeder Izaäk, Med. stud. te Leiden, gaf hem in de vacantien reeds onderwijs [3]), vóór hij ter zijner

---

1) Dr. Banga houdt kennelijk dezen Joh. Muys voor denzelfden Joh. Muys, die *Twaalf tientallen van redel. heelkonst. oeffeningen*, Amst. 1699, schreef, en zich op den titel als Med. Dr. te Arnhem bekend maakt. Wij betwijfelen zeer, of zij dezelfde personen waren. Wijer is geb. te Steenwijk in 1682, en — volgens Venema — was zijn vader nog in 1704 aldaar gevestigd. Die Arnhemsche geneesheer moet dus een ander zijn geweest. Dat daar ook een Herman Muys woonde, blijkt nader.

2) . . . unica filia viri Ampl. *Schulting*, ejusdem oppidi consulis meritissimi, ejusdem stemmatis, cujus sunt *Sichtermanni*. Venema, 14.

3) . . . ut nondum quadriennis vernacula non solum, sed et Graeca, licet in plicitis ductibus, scripta, sine haesitatione legeret. *Idem*, 15.

geboorteplaats de triviale school bezocht. Vervolgens doorliep hij nog de beide hoogste klassen op de school te Kampen, waar Is. Valckenaer rector was, om ten slotte nog gedurende een paar jaren onder leiding zijns broeders, nu Med. Dr. te Vollenhove, in de beginselen der ontleed-, schei- en dierkunde, mede in die der Cartesiaansche philosophie en wiskunde, te worden ingewijd. Te Leiden hoorde hij Bidloo de anatomie, Le Mort de chemie, Dekkers de med. practica, Hotton de botanie, de Volder de proefondervindelijke natuurkunde en wiskunde, Senguerd de wijsbegeerte onderwijzen. Na de zomervacantie in 1701 ging Muys naar Utrecht, waar hij in October v. d. j. promoveerde op eene *Disp. de catalepsi.*

Onder de oogen van zijn vader en den reeds vermelden broeder wijdde hij de drie volgende jaren aan de wetenschappelijke en praktische beoefening der geneeskunde, zich nu te Steenwijk, dan te Vollenhove ophoudende. In 1704 vestigde hij zich te Arnhem. Met mineraalwater van Pyrmont genas hij den hypochondriacus Herman Muys en anderen, waardoor hij grooten opgang maakte. Wegens zijne drukke praktijk, moest hij aan de vroege morgenuren den tijd ontwoekeren om verder in de geheimen der wetenschap doortedringen [1]).

Ten jare 1707 zagen de Curatoren der Groninger academie in hem reeds een waardigen opvolger van den grooten Bernouilli; onzalige twisten in den boezem der Staten hielden zijne benoeming echter tegen. Gelukkiger slaagde Franeker in 1709.

Welk een naam de benoemde reeds bezat, kan men afleiden uit zijne verkiezing tot lid der Kon. maatschappij van Wetenschappen te Berlijn, „roemende zeer hoog zijne geleertheid in de *Natuurkunde* en *Wiskunde*, als welke reeds de weereld door vermaart was, en hem van deze verkiezinge kennis gaf door opene brieven in de Maand September afgezonden, nadat hij maar kort te voren zijne bediening in de Academie aanvaart had".

Wanneer hij zijne collegien heeft geopend? Zeker dadelijk na den 18 Januarij 1710, toen hij zich met de aanstelling bij den Senaat vervoegde. In den loop van 1710 werd hij voorts door den echt verbonden aan Margaretha van Ruyven, eene Geldersche. Na het voorbeeld in van der Waaijen, behoeft het niet vreemd te schijnen, dat Muys eerst den 13 April 1711 de inaugurele oratie hield *de usu matheseos in perficiendo judicio et ingenio* (Fran. 1711).

---

1) Saepe Nostrum audivimus narrantem, primo mane, hora quarta, tempore Musis amico, per aestatem non tantum, sed et hyemem vel urente frigore horridam, surgere constanter consuevisse, ut tranquille Musis litaret. *Idem.* 24.

De schoone gelegenheid om met geringe opoffering een tweeden medicus te plaatsen, naast Latané, liet men niet voorbijgaan, want Muys zag zich den 4 Nov. 1712, met eene tractementsvermeerdering van *f* 200, ook tot Med. Prof. aangesteld, in welke hoedanigheid hij den 9 Nov. dv. optrad, sprekende *de theoriae medicae usu atque recta illam excolendi ratione* (Fran. 1714).

Ten jare 1720 aangezocht om het professoraat in de genees- en wiskunde in Groningen op zich te nemen [1]), wist men hem hiervan terug te houden door zijn inkomen tot *f* 1500 optevoeren (*R. G. 25 Mei 1720*). In verband hiermede schijnt hem omstreeks denzelfden tijd de scheikunde als vak van onderwijs opgedragen en daaraan *f* 200 te zijn verbonden. Eindelijk viel hem nog een vak ten deel, de botanie (*G. R. 8 Aug. 1726*), met eene toelage van *f* 400, tot hoeding der kosten van den hortus.

Aan de wetenschappelijke wereld schonk Muys voor hun tijd belangrijke werken. Op het gebied der wis- en natuurkunde werden door hem in de eerste jaren van zijn professoraat geleverd *Elementa physices methodo mathematica demonstrata*, *cum duobus dissertt.*, *de caussa soliditatis corporum et resistentiae fluidorum*, Amst. 1711. Dit werk is verdeeld in twee sectien. In priore sectione *corporum naturam*, quam cum Cartesio in *extensione* ponit, et *adtributa essentialia*, seu necessario et semper iis adnexa, *inpenetrabilitatis* et *quantitatis*, fuse et docte profecto pertractat, eaque occasione *extensi divisibilitatem in infinitum* non tantum nova methodo in clara luce collocat, sed et, *quod nemo ante fecerat*, *augmentabilitatem materiae*, sine fine progredientem, in apricum producit. Hinc sese ad summorum Philosophorum, Lockii, Neutonis, aliorumque ratiocinia contraria enervanda, variasque quaestiones, acute motas et solutas, convertit. In primis Keilii argumenta *pro vacuo* primus copiose destruxit. In *altera Sectione* corporum *adtributa accidentalia* haud minore studio et summa adcuratione, ac majore quam hucusque factum fuerat, explicat, et in multas elegantes quaestiones excurrit. Agit itaque de *figura*, *magnitudine*, *numero*, *contiguitate*, *distantia*, *situ*, *loco*, *existentia*, *duratione*, *motu*, *quiete*, *aliisque*. In priore Dissertatione, aliorum refutatis de causa soliditatis opinionibus, novam et Mechanicam exhibet, ex qua collorarium, plane novum, maximique in Physica usus, eruit, *minutissima et simplicissima corpuscula*, *ex quibus omnia corpora solida et fluida omnium primo composita sunt*, *esse sphaerica* [2]). Voorts schreef hij

---

1) *Curatt.* 13 April, 2 Mei 1720.

2) Venema, 43—45.

twee *Diss. chym. phys. de materia luminis, sive ignis, caloris et lucis natura*, in 1721 en 1722 verdedigd door W. Röell en P. Wierdsma. Als medicus en anatoom schreef de hoogleeraar *Diss. et Observ. de salis ammoniaci praeclaro ad febres intermittentes usu, una cum epistola praefixa ad regiam societatem Londinensem missae*, Fran. 1716, en eene *Investigatio fabricae, quae in partibus musculos componentibus exstat. Diss. prima*, L. B. 1741, reeds in 1717 voor de pers gereed, waarvan na zijn dood het tweede gedeelte volgde, onder den titel: *Musculorum artificiosa fabrica demonstrata, atque iconibus manu authoris delineatis illustrata; Diss. secunda*. L. B. 1751 [1]).

Deze werken leveren het bewijs, dat de schrijver een zelfstandig navorscher was, die nieuwe ontdekkingen met naauwgezetheid onderzocht en overwoog, en geene bepaalde rigting aanhing, noch op wijsgeerig noch op medisch gebied.

Van hem als docent wordt getuigd, dat hij alle deelen der wiskunde geleidelijk en beknopt ontwikkelde, verstaanbaar ook voor de minder begaafden. Mathematicos in Physicis praecipites ire, naturamque rerum ingenio, ideisque ingeniose fictis et digestis, subjicientes aegerrime ferebat; naturam rerum observationibus et experimentis, indeque prudenter admodum eductis ratiociniis, vel legitime derivatis conclusionibus, investigare solitus.

Veel werkende met het mikroskoop, onderzocht hij daarmede het maaksel der spieren en de proeven van Leeuwenhoek, tot in de kleinste bijzonderheden, steeds uiterst voorzichtig, om zelfs door vergrootglazen niet misleid te worden.

Zijn geheele leven door legde hij zich toe op de kennis der geneesmiddelen, inzonderheid van die der simplicia. En dat waarlijk niet weinige zulke middelen door hem ontdekt zijn — zeide Venema — weten velen met mij, zoowel uit zijn eigen mond, als bij ondervinding; bv. tegen de niet afloopende koortsen, ontstekingen, aanleg tot tering, onderbuiksverstoppingen, — ook had hij bijzondere en krachtige diuretica, die in zijn oog werkzamer waren om het bloed te zuiveren, dan purgantia. Purgantia beval hij trouwens ook zeer aan, om te voorkomen, dat door opslorping van ontbonden stoffen in het bloed bloedontsteking, koortsen en andere verderfelijke verschijnselen, iemand met vereende krachten aantastten. Groot vijand der methode om ziekten te behandelen naar redeneringen en wijsgeerige beginselen, bestreed hij

[1]) Magno vero ipsi fuit adjumento pingendi peritia, quam artem, quanquam animi gratia, singulari tamen studio jam inde a pueritia excoluit. *Ibid.* 48.

Paracelsus, van Helmont, Cartesius en Sylvius, steeds met een gezond oordeel naar de natuur en de ondervinding te rade gaande. Van zijne waarnemingen hield hij uitgebreide aanteekeningen.

De ontleedkunde van het menschelijk ligchaam verstond hij grondig; hij beschouwde haar als den grondslag der geheele beschouwende geneeskunde, zonder kennis van welke de arts in het duister rondtast.

Op eene keurige, populaire, wijze en met gemak wist hij van de huishouding der dieren een tafereel optehangen.

Vijfmalen werd het rectoraat door hem bekleed; van de redevoeringen bij de overdragt gehouden zijn er vier uitgegeven, en wel voor het eerst in des hoogleeraars *Opuscula posthuma*, Fran. 1749.

Waarlijk, men behoeft niet te vragen of Muys, die van 1726—1738 de eenige hoogleeraar in de geneeskunde was, en tevens hare hulpvakken chemie en botanie, naast de mathematische wetenschappen, had te onderwijzen, ook handen vol werks had. In aanmerking nog genomen, dat hij niet sterk was van gestel, heinde en verre aan het ziekbed geroepen en met talrijke schriftelijke consultatien werd bestormd, dan kon hij bij eene herculische inspanning immers onmogelijk — gelijk prof. Joh. Mulder te regt opmerkte - alle, zelfs niet de gewigtigste stukken der geneeskunde, met de vereischte naauwkeurigheid onderwijzen. Hem heeft men het dan ook niet ten kwade te duiden, dat de anatomische demonstratien na Latané niet werden voortgezet; dat de leerlingen alleen maar gelegenheid hadden om den meester omtrent de meest noodzakelijke onderwerpen te raadplegen, en zich niet weinig door eigen studie moesten bekwamen [1]). Gelukkig, dat aan een Loré het onderwijs der wiskunde, vooral ook de opleiding van landmeters, zoo uitstekend was toevertrouwd. Muys zag zich ten laatste dan ook wel verpligt om zijne praktijk aanmerkelijk te beperken.

Wegens zijn helder doorzigt in maatschappelijke zaken en in de politiek, verworven door eene oplettende en veelzijdige beoefening der geschiedenis, van kerkelijke en geloofszaken, was hem de hooge eer te beurt gevallen, tot geheime raad van het vorstelijk Huis te worden gekozen [2]).

Muys blies den 19 April 1744 zijn laatsten adem uit, in het 63e jaar

---

[1]) J. Mulder, *Lijkreden op G. Coopmans. Uit het Latijn vert.* Fran. 1801, blz. 12, 13.

[2]) . . . dignus est judicatus, qui ad Secretiora Consilia Celsissimae Aulae adscisceretur, munere ac dignitate *Consiliarii Intimi*, cum splendido honorario condecoratus. Venema, 69, die er bij voegt, dat die betrekking te eeniger tijd opgeheven en Muys daardoor ontslagen werd, doch dat hij evenwel bij het Hof altoos in hooge gunst is gebleven.

zijns werkzamen levens. Drie van hunne vijf kinderen waren toen nog in leven, van welke de eenige zoon Dr. J. H. W. Muys een zeer ervaren geneesheer was, gevestigd te Rotterdam. De moeder overleed eerst den 21 Nov. 1770, in den zeldzamen ouderdom van 90 jaren.

H. Venema, *Oratio funebris in memoriam Wyeri Gulielmi Muys*, Fran. 1744, waaraan lijkzangen zijn toegevoegd, in 't Latijn van Steph. Szatmari, in 't Nederlandsch van E. W. Higt, in 't Friesch van J. Althuysen; de *Orat. fun.* ook in de *Opuscula posthuma*, en vertaald onder den titel *Lykrede van Herm. Venema over — Wyerus Wilhelmus Muys*, Fran. 1745; de bedoelde lijkzangen ook afzonderlijk in 4o gedrukt, onder den titel: *Carmina lugubria ab academiae civibus edita in mem. W. G. Muys*, Fran. 1744; J. C. Strodtmann, *Das neue gelehrte Europa*, IV, 987, 988; Vriemoet, 754—757; Banga, II, 761—767.

Dominicus Balck. Curatoren gaven den 29 Maart 1709 in overweging om naast Zach. Huber en Schulting nog een regtsleeraar aantestellen, en wel een praelector, waartoe zij den Leeuwarder advocaat Dominicus (Douwe) Balck aanbevolen. Hun voorstel vond een gunstig onthaal, want dienzelfden dag werd Balck om „de reputatie van sijne studie en bequaamheden" in hoogeren rang, namelijk tot buitengewoon hoogleeraar, benoemd op *f* 500 tractement.

Deze zoon van den Leeuwarder geneesheer Dr. Joh. Balck en Sjoukje Wigles, was den 12 April 1684 o. s. geboren; aan de Latijnsche school te Leeuwarden, ten tijde waarin Munckerus en Is. Valckenaer na elkander rectoren waren, opgeleid, en in Dec. 1700 te Franeker aan de academie gekomen. Coetier, Lamb. Bos, Andala, Vitringa Sr., Zach. Huber en Schulting waren zijne leermeesters, aan wie hij eene veelzijdige ontwikkeling had dank te weten. Onder den laatste disputeerde Balck in Mei 1705 *ad l. Patrem 19 ff. quae in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur; pars prior;* onder Huber in Junij dv. over het volgende gedeelte. Voorts studeerde hij nog een jaar te Leiden in de school van Voet en Noodt, waaraan zijne *Disputt. ad difficilem legem 54 D. de jure dotium*, L. B. 1706, herinneren. Na zijn terugkeer werd hij den 17 Sept. 1706 door Huber tot J. U. D. bevorderd, op eene *Disp. continens nobiliores aliquot controversias, quae circa pignora atque hypothecas imprimis usu venire solent*, Fran. 1706.

Nog geen volle drie jaren was hij mitsdien op de rol der advocaten ingeschreven, toen men hem riep om het regt te onderwijzen. Na het vertrek van Schulting zag Balck zich den 4 Nov. 1712 reeds tot gewoon hoogleeraar bevorderd, en tevens zijn tractement met *f* 500 verhoogd.

De origine atque utilitate fictionum juris apud Romanos (Fran. 1714) is de

titel der oratie ter aanvaarding van het ambt den 11 Nov. 1713 door hem uitgesproken.

In Anna Latané, de eenige overgebleven dochter van prof. P. Latané, vond hij weldra (11 Maart 1715) eene echtvriendin.

't Was zijne taak om de Instituten en Pandecten te verklaren. Hij onderwees met eene kennis en duidelijkheid, die door zijn ambtgenoot Trotz worden geprezen, evenzeer als 's mans ijver om de academiejeugd door het leiden van disputen te oefenen. De door hem gestelde theses, ofschoon niet te zamen uitgegeven, voor zoover ons althans bleek, schijnen doorloopende nummers te dragen, daar Trotz iets aanhaalt uit „de zeventigste". Inmiddels is hem ook het vaderlandsch regt, bepaaldelijk de regtsvordering of wijze van procederen, als vak van onderwijs opgedragen. In strijd met de gewoonte maakte de eenvoudige man echter geen gebruik van de bevoegheid om den titel *Prof. juris patrii* te voeren.

Als adviserend regtsgeleerde was Balck daarom zeer gezocht; H. J. Arntzenius noemt hem patrii gloria prima fori; prof. Trotz getuigde: domus illius quasi publica schola erat, ad quam clientes quotidie confluebant, certiores rerum suarum et laetiores inde redeuntes. Meermalen werd hij ook tot regter in revisie geroepen. Zijn tractement is vervolgens (*R. G. 2 Mei 1720*) tot *f* 1500 verhoogd.

Vijfmaal ontmoet men hem als Rector. Van de redevoeringen, die hij bij de overdragt dezer waardigheid hield, zijn alleen de onderwerpen bekend; in druk verschenen zij niet [1]). Dit geldt ook van een *Commentarius ad responsa veterum jurisconsultorum*, die onvoltooid bleef.

Naar de schets, die Trotz van hem gaf, was Balck een humaan ambtgenoot, een algemeen geacht, vreedzaam mensch, die zich weinig in de maatschappij op den voorgrond stelde, eenvoudig in levenswijze, behoedzaam in de keuze van vrienden, regtschapen en trouw. In de nabijheid van Franeker bezat hij eene boerenplaats, waar hij zich gaarne tot versterking van geest en ligchaam afzonderde.

---

1) Minder naauwkeurig zegt Trotz, dat zij wel gedrukt zijn. In 1717 sprak Balck *de eo, quod non ex aequo, sed secundum LL judicandum sit*; in 1727 *de juris civilis certitudine*; in 1732 *de artibus quibus Augustus ad imperium pervenit*; in 1742 wederom *de artibus, quibus Augustus imperium invaserit subverteritque*; in 1748 werd hij door ongesteldheid verhinderd het laatste gedeelte van dit onderwerp voortedragen. Door toevallige omstandigheden had hij toen twee achtereenvolgende jaren het rectoraat waargenomen. Bij de verkiezing hadden E W. Higt, J. Cuperus, J. Althuysen en J. Pierson hem met Nederlandsche, Friesche en Latijnsche zangen begroet (*Vota nucupata pro V. Cl. Dom. Balck — quum quintum Rector Acad. publ. renunciaretur*, Fran. 1746). Na het vertrek van den in 1747 tot Rector benoemden Winter, zette Balck het rectoraat voort tot 1 Oct. 1748. Wegens ongesteldheid heeft hij toen geene oratie gehouden.

Anna Latané schonk hem drie zonen, van welke de eerste al spoedig overleed; de beide anderen werden hun in den bloei des levens eveneens ontrukt; Abraham op 19-jarigen, Johannes Cornelis op 22-jarigen leeftijd. Beide waren veel belovende studenten [1]).

De zwaar geschokte ouders volgden hen in 1750 kort na elkander; de moeder den eersten Mei, de vader den zeventienden [2]). De academie-bibliotheek werd door den hoogleeraar met een legaat van ƒ 300 bedacht.

C. H. Trotz, *Oratio funebris in memoriam — Dominici Balck*, Fran. 1750, voorafgegaan door het *Progr. funebre*, gesteld door Vriemoet, gevolgd door Lat. lijkzangen van J. Arntzenius en H. J. Arntzenius, Joan. fil.; *Carmina lugubria in obitum — Dominici Balck*, (Lat. zangen van Jos. Lossontzi, H. Buschman, Jo. Pierson, P. Nota, Jo. Habbema, C. Linsberger; Nederlandsche van E. W. Higt, H. de Valck en H. G. de Valck, en een Friesche van S. A.), Fran. 1750; *Lyk-digten ter gedagtenisse van — Anna Latané, zeer dierbare egtgenoole van — Dom. Balck* (van Ds. Joh. Kalkoen, E. W. Higt, G. Lemke en H. J. Arntzenius, Joh. fil.), Fran. 1750; Vriemoet, 758—761; Paquot III, 665, 666; Gab. de Wal, Ann. 337—341.

Albertus Schultens, Theol. Dr. en predikant te Wassenaar, Tjalling Domna, predikant te Workum, en Joh. Conr. Hottinger, die te Duisburg het Hebreeuwsch onderwees, werden na doode van Rhenferd aanbevolen voor den leerstoel voor het Hebreeuwsch. Deze was nog altoos de benaming van den katheder in de Oostersche talen.

Den eerste viel den 16 Julij 1713 de eer der benoeming te beurt; ƒ 700 zou zijne jaarwedde bedragen. Schultens, door zijne studien voor dit professoraat aangewezen, had in 1685 te Groningen het levenslicht aanschouwd [3]), ongetwijfeld den cursus op de Latijnsche school aldaar

1) De eerste overleed den 15 Sept. 1741, de tweede den 10 April 1747. Prof. Venema stelde uitvoerige *Progr. funebria*, van welke dat voor Joh. Cornelis in de *Coll. E.* in druk voorkomt. Trotz roemt Joh. Cornelis zeer als een zijner beste leerlingen. *Orat. fun.* p. 50. Ook verschenen toen *Epicedia in doct. ac ornat. juvenem J. C. Balck, I. U. Stud., clar. Dom. Balck filium, immatura morte sublatum*, Fran. 1747 (van J. H. Andreae, J. Pierson, J. P. Slicher in 't Lat., van Dr. J. Kalkoen, G. Lemke, E. W. Higt en J. Cuperus in 't Nederl., van S. A. en J. Althuysen in 't Friesch).

2) Over de nalatenschap van Mevr. Balck zijn belangrijke procedures gevoerd tegen hare familie in Frankrijk, door A. Schotanus c. s. Beucker en Bav. Voorda leidden deze zaak ter eenre zijde, waarvan in druk verscheen *Proceduren geventileert voor den Hove van Friesland tusschen A. Schotanus c. s. op ende teegens P. Latané over de nalatenschap van vrouw A. Latané*, enz. Lw. 1754, waartegen ook *Aenmerkingen* geschreven zijn.

3) Vriemoet geeft den 22 Aug. 1686 als zijn geboortedag op, en (*Add.* 15) Casp. Schultens, lid der gezworen meente, als zijn vader. Daar er in dien tijd geen Casp. Schultens onder de gezworenen voorkwam, trokken wij de juistheid van een en ander in twijfel. Mr. H. O. Feith was zoo goed een nader onderzoek te doen, en vond in het Doopboek, dat Albertus Schultens, zoon van Dr. Johan Schultens, en Betta

gemaakt, totdat hij den 6 Sept. 1700 zich aan de Groninger hoogeschool als Theol. stud. inschreef [1]). Van de propaedeutische studien trok die der oorspronkelijke bijbeltalen zijne meeste belangstelling; in de theologische professoren Braunius en Paulus Hulsius, van welke de eerste tevens het Hebreeuwsch en de Joodsche oudheden onderwees, vond hij leidsmannen, die de leer waren toegedaan, dat eene degelijke kennis van 't Hebreeuwsch alleen door de beoefening der aanverwante taalvakken is te verwerven.

Niet lang behoefde Schultens zich op het Arabisch toeteleggen om te zien welk een licht deze toen nog te weinig beoefende taal over de Hebreeuwsche werpt.

Een ander Groninger hoogleeraar, geroepen om het Grieksch te doceren, maar tevens Hebraicus, Gousset, gaf in Schultens' studententijd *Commentarii linguae hebraicae*, Amst. 1702, uit; eene vrucht van veertig jaren arbeids. Deze schrijver was van systeem, dat de hebreeuwsche taal geïsoleerd, enkel uit hare eigene bronnen, moest worden verklaard. Wel verre van hierdoor geschokt te worden in zijne overtuiging, had Schultens gronden te over om de methode van Gousset verwerpelijk te achten. De tegenspraak, welke deze van meer dan eene zijde ondervond, moest hem wel moed geven om bij zijne zienswijze te volharden. Braunius vuurde zijn jeugdigen vriend aan onvermoeid op den ingeslagen weg voorttegaan, en leidde den 20 Jan. 1706 het dispuut, dat Schultens hield *de utilitate linguae Arabicae in interpretanda s. scriptura.* Gousset was toen reeds overleden.

Niet uitsluitend zich aan philologische studien wijdende, had Schultens zich inmiddels ook op de theologie toegelegd. Om in beide vakken zich verder te bekwamen ging hij in 1706 de Leidsche hoogeschool bezoeken, waar Sal. van Til hem Arabische handschriften bezorgde. In 't volgend jaar ontmoette men hem een tijdlang te Utrecht, ten huize van en in dagelijkschen omgang met Hadr. Reland, op wiens aansporing de jonge geleerde daar taalkundige aanmerkingen op het boek Job ter perse deed gaan. Zij zagen in 1708 het licht, nadat de schrijver inmiddels huiswaarts was gekeerd en het proponentsexamen had gedaan, waarop zijne promotie in de theologie (1709) volgde, na verdediging eener *Disput. ad locum Marci XIII, 32.* Eene derde proeve van vroege geleerdheid gaf hij voorts in „philologische en kritische aanmerkingen op verscheidene plaatsen des O. T". Nu werd ook de Oos-

---

Bothenius, wonende in de Oosterstraat, den 21 Julij 1685 te Groningen werd gedoopt, en dat in 1686 geen kind dier ouders onder de doopelingen voorkomt.

[1]) Gratis in honorem Avunculi Ampl. Botenii.

tersche letterschat der Leidsche bibliotheek voor hem ontsloten; twee jaren verwijlde Schultens in deze onwaardeerbare bronnen, totdat hij zich in 1711 aan de gemeente Wassenaar als herder en leeraar verbond. Een jaar later volgde zijn huwelijk met Elisabeth Dozy, van Leiden.

Gaarne heeft hij in 1713 den katheder te Franeker aangenomen [1]). Bij zijn optreden sprak hij den 9 Nov. *de fontibus*, *ex quibus omnis L. Hebraeae notitia manavit*, *horumque vitiis et defectibus* (Fran. 1714). De Curatoren bevolen hem ten jare 1716 ook aan, en wel in de eerste plaats, voor het theologisch professoraat; Gedep. Staten gingen hem echter voorbij. 't Is mogelijk, dat hij de benoeming niet verlangde. Dat hunne genegenheid zijn deel was, bleek ten minste uit de daadzaken, dat een dag na de benoeming van den tweeden Vitringa, zijne jaarwedde met *ƒ* 200 verhoogd en hem bij de eerste vacature de taak van academieprediker werd opgedragen, waaraan mede *ƒ* 200 verbonden was (8 Jan. 1717). In gemelde hoedanigheid behandelde onze hoogleeraar dan ook privatim de homiletiek. Twee maal bekleedde hij het rectoraat, eerst in 1719, overgedragen met eene *Oratio pro studio humanitatis*, Fran. 1720; daarna in 1728 [2]), overgedragen met de *Orat.* (prior) *de linguae Arabicae antiquissima origine*, *intima ac sororia cum lingua Hebraea cognatione*, *nullisque seculis praeflorata puritate*, Fran. 1729.

Elisabeth Dozy, de moeder van Johan Jacob Schultens, was hem den 3 Oct. 1717 ontvallen; eveneens verloor hij te Franeker zijne tweede ega, Anna Landreben, in 1726, na slechts vier jaren zich over haar bezit te hebben mogen verheugen.

Benoemd tot regent van het Staten Collegie te Leiden, vertrok hij in 1729 derwaarts; ook werd hem daar de bevoegdheid gegeven om de Oostersche talen te onderwijzen en de Hss. van Warner's legaat uit te leggen. Vervolgens tot gewoon hoogleeraar bevorderd, hield Schultens ter aanvaarding van deze taak den 20 Junij 1732 eene oratie, die het tweede gedeelte uitmaakt van zijne laatste rectorale rede te Franeker. Eindelijk droeg men hem ook het onderwijs in de Joodsche oudheden

---

1) Non tenerrimus, qua in ecclesiam meae hactenus curae creditam feror affectus animi, non summa Excellentissimi Domini in Wassenaar comitas et benignitas, non lacrymae uxoris, quae e sinu matris, laribusque patriis aegre divelli se patitur, non matris teneri complexus, qui me filiamque mihi collocatam retinere studet, non denique annui stipendii, quo hic largiore aliquanto utor, deminutio, a me impetrare potuerunt, quo minus in hanc partem animi mei sententiam consiliumque confirmarem, et me meaque omnia vobis, patriae iisdemque et Academiae patribus, addicerem atque manciparem. *Miss. aan Ged. St.* 5 Aug. 1713. Coll. *v. Br.* no. 268.

2) G. D'Arnaud verwelkomde hem toen met een in plano gedrukt *Idyllium gratulatorium* in 't Grieksch, waarvan een ex. in de Coll. *E*.

op, 't welk hij opende met eene *Oratio de tabernaculo Mosis*, L. B. 1740. Schultens' talrijke geschriften, die wij aan den voet van dit levensberigt vermelden, hebben hem vermaard gemaakt als den grondlegger eener nieuwe school. Hij was het, die het stijf orthodoxe stelsel omverwierp, naar 't welk het Hebreeuwsch de van God gegeven oorspronkelijke taal was, hoog boven andere talen en in geen verband met haar stond; die het Hebreeuwsch eene plaats aanwees als tak van den Semitischen stam, en het Arabisch op den voorgrond plaatste als een onmisbaar hulpmiddel ter verklaring van 't Hebreeuwsch. Van dit standpunt brak hij in de Hebreeuwsche grammatica en bijbelsche exegese eene nieuwe baan, en droeg er veel toe bij om de Oostersche taalstudie te bevorderen en haar de zelfstandige plaats te bereiden, die zij later innam. Zijn zoon Johan Jakob, zijn kleinzoon Hendrik Albert Schultens, voorts talrijke leer- en volgelingen, b.v. Scheid, Schroeder [1]), Kuypers, Lette, von Warnen, Reiske, Menzer en anderen, gingen op dit pad voort, „und bildeten die Holländische Schule der Grammatik und Exegese, deren Bedeutung und Verdienst noch lange nicht genug gewurdigt ist, und wohl einmal eine besondere und ausführliche Behandlung verdient", — zooals Arnold nog voor weinige jaren schreef.

Naauwelijks behoeft het te worden herinnerd, dat hij onder de aanhangers der rigting van Gousset tegenspraak ontmoette, b.v. bij Driessen en T. H. van den Honert; zelfs bij den Leipziger orientalist Reiske. „Zu seinen Fehlern gehört — naar het beweren van denzelfden Duitscher — eine zu leichtfertige Combination und eine der grundlicheren Kritik ermangelnde Anwendung des Arabischen. Die Fehler seiner Methode wies schon Reiske in einer Anzeige der zwei letzten Werke seines Lehrers in den *Actis Eruditorum* nach, worauf Schultens in zwei Briefen an Mencken, den Herausgeber dieses Journals, antwortete."

Die verdediging tegen Reiske in de Brieven aan Mencken was 's mans laatste arbeid. Den 26 Januarij 1750 had men het overlijden te betreuren van den grooten geleerde, wien ook vele menschelijke, maatschappelijke en huiselijke deugden, sierden. Te Leiden was hij nog tweemaal in den echt getreden; zijne vierde vrouw, Joanna Maria Parker, overleefde hem ruim 20 jaren [2]).

---

[1]) Voor Schroeder's *Comm. de vestitu mulierum Hebraeorum*, L. B. 1745, schreef Schultens eene voorr.

[2]) De bibliotheken van Alb. Schultens, J. J. Schultens en H. A. Schultens, waarin verscheidene Oostersche Hss., en letterkundige werken met aantt. van dit ge-

Das neue gelehrte Europa, von J. C. Strodtman, VI, 319—326; Vriemoet, 762—771; Saxe, VI, 102, 103, 638; te Water, 40—43, 214, 215; Siegenbeek, I, 257, 266, 267, 271 276, 301, II, T. en B. 188, 189; Glasius, III, 312—318; Arnold, in Herzog's *Real Encyclop.* XIV, 33—35.

SCHULTENS' WERKEN.

Behalve de in den tekst opgegeven redevoeringen en de vroeger aangehaalde lijkoratien op L. Bos en C. Vitringa heeft men van Schultens:

1. Animadversiones in Iobum, c, specimine Observationum Arabic. in totum V. Instrumentum. Traj. 1708.
2. Animadversiones philol. et criticae ad varia loca V. T. Amst. 1709.
3. Dissert. IV ad origines Hebraeas, veramque antiquae Hebraeorum linguae naturam et indolem. (Deff. *F. Halma, P. Wesseling, N. Staphorst, S. Boelens,* 1715—18).
4. Originum Hebraearum T. I. Fran. 1724; ed. 2a L. B. 1761.
5. Disp. de muliere sedente in Epha; Zach. V, 5—11. 1725.
6. Diss. (III) de verbis et sententiis, ambigua et duplici significatione valentibus, ad illustr. insign. locor. S. Scr. viam sternentes (Deff. *W. van Slooten, F. A. Weisse, B. Jorna.* 1726, 1727.)
7. Dissert. de ling. Hebr. defectibus hodiernis, eorumque resarciendorum ratione (Deff. *J. Doitsma, P. Mees, Th. Scheltinga, Jo. Madi,* etc. 1728—31).
8. Originum Hebraearum T. II (c. Vindiciis tomi I, nec non Libri de defectibus hodiernis L. Hebraeae, et brev. stricturis in considerationes ad novam versionem L. Jobi, adv. Driessenium). L. B. 1738, item 1762.
9. Abu Muhammed El Kasim Basrensis, vulgo dicti Hariri, Diss. in usum Collegii Arabici e MSto editae et Notis illustr. *Herdrukt als:* Haririi tres priores consessus notis illustrati, Fran. 1731; *gevolgd door:* Consessus IV, V, VI, c. Monumentis vetustioribus Arabiae. L. B. 1740.
10. Vita et res gestae Saladini, auct. Bohadino; Excerpta ex hist. univ. Abilfedae; — specimen ex hist. majore Saladdini, Amadoddini Ispahensis; c. Lat. vers. et notis. L. B. 1732.
11. Florilegium sententiarum Arabicarum c. vers. et notis; Clavis mutationis elementorum qua dialecti L. Hebraeae, ac praesertim Arabicae, aliquando ab Hebraea deflectunt (opgenomen achter versch. uitgaven der Grammatica Arabica van Erpenius, L. B. 1733, 1770).
12. Liber lobi, c. nova versione et comm. perpetuo, L. B, 1737, 2 voll. (Ook in het Fransch en het Engelsch overgezet).
13. Institutt. ad fundamenta L. Hebraeae, L B. 1737; meermalen herdrukt.
14. Vetus et regia via Hebraizandi, asserta contra novam et metaphysicam hodiernam. L. B. 1738.
15. Oratio in memoriam H. Boerhavii. L. B. 1738. (Ook vert. d. J. J. Schultens, Leid. 1739).
16. Excursus tres ad C. I viae veteris et regiae Hebr. cont. stricturas ad dissertationem hist. de lingua primaeva. L. B 1739 (gerigt tegen v. d. Honert).
17. Orat. (rect.) de regina Sabaeorum. L. B. 1740.
18. Proverbia Salomonis, c. vers. integra, etc. L. B. 1748,

---

leerde drietal voorzien, gingen van den een op den anderen over, totdat zij het eigendom werden van van der Palm en eindelijk in 1841 te Leiden onder den hamer zijn gekomen. Cf. *Catalogus libr. ac Manuscriptorum bibl. Schultensianae, qua usus est J. H. v. d. Palm,* L. B. 1841.

19. Excerpta anthologiae veterum Arabiae poetarum, Lat. conversa et notis illustr., c. praefat. imaginariam linguam, scriptionem et lineam sanctam Judaeorum confutante (achter Erpenii Gramm. Arabica, L. B. 1748).
20. Epistola (1a et 2a) ad F. O. Menckenium, quibus nuperas recensiones Gramm. Erpenii c. Praefat. et accessionibus ex Hamasa et Comment. in proverbia Salomonis sub examen devocatur. L. B. 1749.
21. Institutiones Aramaeae, p. 1—332. Niet verder verschenen. S. l. e. a.
22. Opera minora. L. B. et Leov. 1769.
23. Sylloge dissertationum philol.-exeget. a diversis scriptor. edit. sub praes. A. et J. J. Schultens et N. G. Schroederi defensarum. L. B. et Leov. p. I, 1772, II, 1775.

Campegius Vitringa, F. De oude Vitringa heeft vijf kinderen gehad, van welke Campegius het vierde en tevens de jongste zoon was, geboren te Franeker den 24 Maart 1693. Opgeleid voor 't hooger onderwijs, zoowel aan de Latijnsche school, als door zijn vader zelven en den Lector Lamb. Bos, kwam onze jongeling in 1708 aan de academie. Coetier en Bos onderwezen hem de Latijnsche en Grieksche letteren, Muys de mathesis, Andala de philosophie; zijn vader leerde hem privatim 't Hebreeuwsch; in het laatst van zijn studententijd kwam Schultens, onder wiens leiding hij het Arabisch begon te beoefenen.

Onder Andala verdedigde hij eene *Disp. an possit dari progressus in infinitum in ordine causarum efficientium, quarum una pendeat ab alia?* en de *Diss. philos. prima, in qua vera* substantiae *notio vindicatur, simulque confutatur* vis activa, *a G. G. L. cuilibet substantiae, tam corporeae quam spirituali, in* Specimine dynamico *attributa*, beide Fran. 1711. In de theologie ging onze Vitringa het meest ter school bij zijn vader, doch ongetwijfeld ook bij diens ambtgenooten, den jongeren v. d. Waeijen en de Hautecour. De laatste leidde ten minste het dispuut, met zooveel glans door hem in 1713 gehouden, *de usu notionis Spiritus S. quibusdam in S. S. locis restricto ad secundam S. Triados hypothesin.*

Na den 26 Mei 1714 het doctoraal examen te hebben afgelegd, bezocht hij eerst nog Leiden en Utrecht, om vervolgens zich in het ouderlijk huis te wijden aan de *Disp. de facie et posterioribus Dei, ad L. Exodi XXXIII 18—23*, waarop hij den 23 Mei des volgenden jaars den doctorstitel verwierf.

Door degelijke studie had hij zich onder zijne tijdgenooten dermate onderscheiden, dat er een groote roep van hem uitging, ja hem een katheder voorspeld werd. Het jaar, waarin hij promoveerde, had zijn loop nog niet volbragt, toen Victor Amedeus, vorst van Anhalt-Bern-

burg, hem de professoraten in de theologie en geschiedenis, tevens het vaste rectoraat, te Zerbst aanbood, op ƒ 800 tractement. Dit geschiedde in December. Den 30 Oct. te voren was de leerstoel van de Hautecour vacant geworden. Toen men Vitringa het uitzigt gaf, althans als extraordinarius, naast zijn vader te zullen worden benoemd, bedankte hij natuurlijk voor het beroep naar Zerbst.

Op de voordragt van Curatoren werden den 14 Maart 1716 met hem geplaatst prof. Alb. Schultens en Dr. Abr. Pungeler, Theol. Prof. te Herborn, een leerling van den ouden Vitringa. Al de stemmen van de Gedeputeerden vereenigden zich tenzelfden dage op onzen jeugdigen geleerde; ƒ 1000 tractement legden zij hem toe.

Boven verwachting mitsdien tot gewoon hoogleeraar benoemd, deed hij zijne intrede den 3 Dec. dv., met eene *Orat. de spiritu et litera religionis*, Fran. 1717 [1]).

Spectabili cinctus studiosae juventutis corona — behandelde Vitringa den natuurlijken en geopenbaarden godsdienst. Tot academisch gebruik bewerkte hij een *Epitome theologiae naturalis*, Fran. 1720; voorts stelde hij theses en dissertatien ten behoeve der dispuutlievende jeugd, b.v. *Diss.* II *de lucta Jacobi cum Angelo, ad Genes.* XXXII, 24—32, Fran. 1718; *Diss.* III *de serpente veteratore, ad Genes.* III, 1, Fran. 1719, 1720; *Diss. de festo tabernaculorum*, Fran. 1720, 1721; *Diss.* II *de natura peccati*, Fran. 1722 [2]); *Diss.* II *de genuino titulo Ep. Pauli ad Ephes.* Fran. 1722, 1723.

Beantwoordende aan de verwachting, die van hem werd gekoesterd, was het hem echter niet beschoren zijn vader, naast wien hij zes jaren aan onze hoogeschool onderwees, lang te overleven en zich een gelijken roem te verwerven. In het dertigste jaar zijns levens, ontviel hij den 11 Januarij 1723 aan de academie, aan zijne oude moeder en aan Anna Sophia Sydzes (Sixti), die sedert 1719 door den huwelijksband met hem was vereenigd. Een dochtertje uit dezen echt had eenige maanden, een zoontje eenige dagen slechts geleefd; in Augustus werd der weduwe nog een meisje geboren, Campegia Wilhelmina, dat later huwde met Joseph Gockinga, secretaris van den Oldambte. De moeder hertrouwde met prof. Venema, die haren eersten man, zijn leer-

---

1) Vrienden en studenten begroetten hem met *Carmina votiva*, Fran. 1716, waarin een Grieksch vers van Dr. G. Andreae, Lat. verzen van Ds. C. Schellinger, Ds. Chr. Brinck, Guil. Muilman, en Nederlandsche van F. Halma, D. Steenwinkel, Joh. Alberti, A. Abrahami, J. G. v. d. Poll, Andr. Andriessen en D. H. Andreae.

2) Deze Diss. zijn gerigt tegen den Leidschen hoogleeraar Wesselius, die het gevoelen over dit onderwerp van den ouden Vitringa scherp heeft bestreden.

meester en voorganger, vereerde, door diens werken op nieuw uittegeven, en wel in twee bundels, nl. *Diss. sacrae, c. animadvers. et nova diss. de genuino Epist. ad Ephes., ac tempore et modo compositi canonis N. T.*, Fran. 1731, en *Opuscula*, Leov. 1735.

Tib. Hemsterhuis, *Orat. fun. in memoriam Camp. Vitringa F.*, Fran. 1738, waaraan het *Progr. funebre*, door Prof. Muys gesteld, voorafgaat, ook voor de *Diss. Sacrae*, en in *Hemsterhusii et Valckenari Orationes*, L. B. 1784, 121 sqq.; *Bibl. Brem.* Cl. VII, 857; Vriemoet, 772–775; Glasius, III. 521, 522; *Carmina lugubria* (16) *ab Acad. civibus pie edita in funere — Campegii Vitringa F.*, Fran. 1723; Jo. Wolbersii *Otia Franequerana*, 58–60, 102.

Johannes Ortwinus Westenberg, de opvolger van Zach. Huber, deed te gelijk met Vitringa zijne intrede. Aanbevolen met twee andere uitstekende juristen uit de school van Noodt, P. de Toullieu, destijds hoogleeraar te Lingen, en H. Brenckman, advocaat te 's Hage, was hij den 6 Junij 1716 van Harderwijk herwaarts beroepen, op *f* 1000 tractement.

Zijn vader, die dezelfde namen droeg, was lijfarts des graven van Benthem. Niënhuis werd den 28 Mei 1667 de plaats zijner geboorte; te Benthem, vervolgens te Lingen, waar zijne moeder Gertrude van Gesseler zich na den dood van haren man vestigde, ontving hij aan de triviale scholen zijne opleiding, totdat hij op veertienjarigen leeftijd aan het gymnasium Arnoldinum te Steinfurt kwam. Daar onderwees zijn oom prof. Jod. van Gesseler immers het regt; bij de voorbereidende studien tot dezelfde wetenschap kon hij diens doelmatige leiding ontvangen. Om zich verder in de humaniora te bekwamen, schreef hij zich den 8 Sept. 1682 te Franeker in, derwaarts getrokken door den opgang, welken Perizonius maakte. In de school van dezen was hij de defendens van de reeds door ons vermelde *Disp. de duobus maxime insignibus L. Flori locis.* Ook was hij een belangstellend toehoorder op collegien van den ouden Vitringa. Overgaande tot de regtsschool, vond hij in Ulr. Huber en Noodt de meest uitstekende leeraars, totdat eene ongesteldheid hem noopte huiswaarts te keeren.

Inmiddels was zijn oom van Steinfurt naar Harderwijk vertrokken, eene reden waarom Westenberg na zijne herstelling sedert den 29 Nov. 1684 zijne studien dáár heeft voortgezet met zijn broeder Johan Arnold. Onder leiding van zijn oom disputeerde hij *de success. ab intestato*; het doctoraat in de regten werd hem, na openbare verdediging zijner verhandeling *de usuris*, den 7 Oct. 1687 verleend [1]).

[1]) Vóór de promotie bezocht hij, volgens Rücker, ook de Groninger academie.

Zijne glansrijke loopbaan begon met het professoraat in de Pandecten te Steinfurt, waartoe hij reeds in 1688 werd geroepen, en 't welk hij aanvaardde met eene *Orat. de excellentia juris Romani.* Vervolgens droeg men hem daar ook den leerstoel in de geschiedenis en welsprekendheid op. Een groote toeloop van leerlingen 1) wakkerde zijne ambitie bij hunne opleiding aan, gelijk disputatien *de servitutibus; de emphyteusi; de querela inofficiosi testamenti; de fructuum perceptione; de consuetudine; de foro competenti* b.v. kunnen getuigen. Vereerd met het vertrouwen van zijn Vorst, verkreeg hij weldra ook een grooten invloed op het bestuur en beheer van de meeste landszaken. Niet lang zou Westenberg te Steinfurt blijven, want de Curatoren der Geldersche academie verlangden hem den 8 Dec. 1694 tot opvolger van Schulting. Hij kwam over en sprak ter aanvaarding van zijn tweede professoraat, 't welk met slechts *f* 600 werd beloond, den 8 Maart des volgenden jaars *de ratione docendi et discendi juris.*

Twee jaren later werd hij met zijne nicht Mathilde van Gesseler door den echtelijken band vereenigd, welke door haren dood reeds in hun tweede huwelijksjaar werd verbroken. Een tweeden echt sloot onze hoogleeraar in 1710, met Anna Gertrude de Wit, van Wezel.

Eenentwintig jaren lang was hij een sieraad van de Harderwijker school. Met onvermoeiden ijver zocht hij door eene duidelijke en tevens degelijke methode zijn onderwijs vruchtbaar te maken. Wie, die in de regten gestudeerd heeft, kent niet zijn handboek, de *Principia juris sec. ordinem Institutionum*, in 1699 te Amsterdam verschenen, herdrukt te Harderwijk in 1704, te Franeker in 1719, te Leiden in 1766, 1793, 1818, 1842 en 1844? Wie niet de *Principia juris sec. ordinem Digestorum*, in twee deelen, uitgegeven te Harderwijk in 1712, vervolgens te Leiden in 1732, 1745 en 1764, te Berlijn in 1814 en 1823? leerboeken, die tot aan onzen academietijd in aller handen waren. Hoe hij niet alleen privatim maar ook in 't openbaar de academiejeugd liet disputeren, ontwaart men uit *Diss. IV de portione legitima*, toegevoegd aan de eerste uitgave van het handboek bij de Instituten; uit negen dissertatien onder den titel *De causis obligationum liber singularis*, Hard. 1704, en eene *Diss. de ignominiis*, Hard. 1710. Vijfmaal ontmoet men hem als aftredend Rector redevoeringen houdende *de jure naturali; de jure civili ad*

Wij vonden in het Album zijn naam niet, wel dien zijns broeders Johann Arnold, op 31 Dec. 1686.

1) . . . Pandectarum professionem — brevi tempore singulari doctrina sua sic exornavit, ut confluentibus undique ad scholas eius adolescentibus increscens Gymnasium, sensim ad iustae Academiae celebritatem fere surgeret. Rücker, *Or. fun.*

fontem juris naturalis redigendo; de jure gentium; de licito non honesto; eindelijk *de calculo Minervae, seu de lege ἰσοψηφίας ejusque iustitia* (Hard. 1715).

Ook in andere opzigten stond Westenberg de belangen zijner hoogeschool mannelijk voor, zegt prof. Bouman. Was de Senaat in verschil met de stad, of werd van andere zijden op de regten der academie inbreuk gemaakt, hij sprong ten einde toe moedig voor haar in de bres.

Voor Franeker deed men alzoo eene gelukkige keuze in den man, wiens naam als uitstekend jurist en onovertroffen docent alom in den lande was gevestigd. Groot was dan ook de verwachting, die van zijn onderwijs werd gekoesterd, vooral nadat hij den 3 December 1716 Huber's leerstoel had aanvaard met eene *Oratio de jurisprudentia rationali* (Fran. 1717); en hij beantwoordde aan dien hoogen dunk dermate, dat alle belangstellenden zich verheugden in de overtuiging, dat Westenberg zijnen voorgangers glansrijk evenaarde [1]).

Hadden ons *Ordines Lectionum* ten dienste gestaan, wij zouden over de onderwerpen door hem behandeld meer in bijzonderheden hebben kunnen treden.

Hij schijnt niet alleen de Instituten te hebben verklaard, hetwelk in den regel de taak van den jongsten hoogleeraar was, maar ook het *Jus belli ac pacis* van Grotius [2]). Stellig bleek ons uit een aantal dissertatien van 1718—1720, bij het Friesch genootschap voorhanden, dat de *Constitutiones Marci Aurelii* door hem zijn gecommentarieerd tot een onderwerp op de dispuutcollegien.

Groningen betwistte in 1720 aan Franeker het bezit van den gevierden hoogleeraar. Na eene tractementsverhooging van *f* 500 (*G. R. 25 Mei 1720*) te hebben ontvangen, besloot hij echter bij voortduring zijne krachten aan de Friesche academie te wijden. Daarna werd hij in 1721 tot R. M. gekozen, welke waardigheid door hem met eene *Orat. de jurisprudentia Pauli apostoli* (Fran. 1722) aan den medicus Muys is overgedragen.

In 1723 moest men hem niettemin aan Leiden afstaan, waar naast

---

[1]) Gravis ibi adversaria ipsi constituta erat, ingens in omnium animis de ipso excitata spes, et admirabilis quaedam exspectatio; quam tamen mascula virtute mox ita vicit et superavit, ut quantum decus et momentum rebus Academicis per ipsum accessisset, brevi tempore omnes intelligerent et sentirent. Rücker, *Orat. fun.* Gaarne vergoedden de Ged. Staten hem de kosten van verhuizing met *f* 250. *R. G.* 4 *Nov.* 1716.

[2]) In de Bibliotheek van Beucker Andreae, no. 1293, 1294, ontmoeten wij dictaten over die onderwerpen, geschreven door zijn leerling Jac. Voorda, »ut videtur J. O. Westenbergii".

Noodt, Schulting en Vitriarius, met 't oog op de vergevorderde jaren van den eerste, nog een hoogleeraar in de regtsgeleerde faculteit noodig werd geacht. Ter aanvaarding van het professoraat in het Romeinsch en hedendaagsch regt, hield hij daar den 27 Sept. v. d. j. zijne vierde inaugurele oratie, handelende *de philosophia jureconsultorum, et imprimis ea, quae circa Legum collisionem versatur.* L. B. 1723.

Een regtsleeraar te hebben bekomen, wiens kennis, gedurende eene reeks van 35 jaren, aan het onderwijs gewijd, was gerijpt; hem nog 14 jaren te mogen behouden, zonder dat zijn geest en ijver verzwakten, mogt 's Lands oudste hoogeschool eene aanwinst noemen; niet hoog genoeg te waardeeren, in verband met de groote mannen, die zij reeds bezat. Geen wonder, dat Rücker, toen Vitriarius van de evengenoemde hoogleeraren alleen nog in leven was, uitriep: O te felicem quondam Academiam! cum Noodtii, Schultingii, Westenbergii, trium Atlantum humeris suffultum intra tua moenia cerneres Augustissimum Justitiae templum; cum tam praeclare fundato solio Reginae instar insidens superbum alte penes Te extolleret caput Romana Jurisprudentia. — Senserunt cum maximo suo commodo — liet hij er op volgen — insignes hasce et raras Westenbergii dotes, qui ingenti semper numero ad eius auditoria convolabant egregii adolescentes; quos ipse summa fide et indefesso labore ad jurisprudentiam simul et ipsam justitiam sic formabat, ut non solum quae iuris civilis regulis et legum rigori conveniant diligenter traderet, sed perpetuo etiam et cum cura simul inculcaret, qua ratione quae duriora videri possent, interpretatione temperari, et ad naturalis aequitatis simplicitatem redigi debeant. Wel wat prozaisch klinkt na den lof, hem door Rücker gegeven, de mededeeling van C. F. Hommell (*Literatura juris*, Lips. 1779, 258): Sed hunc ipsum Westenbergium Pandectas suas ex Praelectionibus Noodtii hausisse, atque hunc saepius de eo conquestum esse, mihi per litteras significavit Vhlius. In 't oog houdende, dat W. een leerling van Noodt was, zal men het ligt kunnen begrijpen, dat hij aan 't werk zijns meesters veel ontleende, in zoo ver hunne opvatting niet verschilde.

Bij zijn reeds vermelden wetenschappelijken arbeid behooren tot het tijdperk, waarin Westenberg te Leiden werkzaam was, nog twee rectorale oratien, eene *De jure Rhadamanti*, L. B. 1716, de andere *De jurisprudentia Q. Cerbidii Scaevolae*, L. B. 1734; voorts *Divus Marcus, sive Dissertationes ad Constitutiones M. A. Antonini Imp.*, L. B. 1736. Dit laatste werk zal zeker eene vereeniging zijn van de disputatien te Franeker over dat onderwerp geschreven.

Nadat de hoogleeraar in 1734 zijne vrouw ten grave had moeten

brengen, zonder kinderen uit het eerste huwelijk bezeten en die uit het tweede in hunne eerste levensdagen te hebben verloren, vergrijsde de alleen overblijvende als 't ware eensklaps; van dat droevig oogenblik af was hij de man van vroeger niet meer. Tegen middernacht op 30 Junij 1737 bereikte ook hij den eindpaal zijns levens.

Zijn roemvolle naam bleef echter bij het nageslacht levende, ook door de gezamenlijke uitgave zijner werken, waarvan zijn leerling J. H. Jungius, als geschiedschrijver van Benthem bekend, zich heeft gekweten (J. O. W. *Opera omnia juridica*, Hannov. 1746—58); waarna J. L. E. Püttmann nog eenige kleinere verhandelingen van hem uitgaf (*Opusc. academicarum Fasc. I*, Lips. 1794, en *Opusc. Academicarum trias*, Lips. 1795).

J. C. Rücker, *Orat. de vita et obitu Jo. Ortw. Westenbergii*, L. B. 1737, ook opgenomen in den bundel getiteld: J. C. Rückeri *Dissert. de civili et natur. temporis computatione in jure, nec non Observatt., quibus Florentina scriptura variis Pandect. locis defenditur; acc. ejusdem Interpretationes — ut et Orationes quinque*, L. B. 1749; Vriemoet, 776—781; te Water, 213; Bouman, II, 30-34, 185.

Tiberius Hemsterhuis. Prof. Balck zeide in de lijkoratie op Lamb. Bos, dat het overlijden van dezen uitstekenden Hellenist een des te grooter verlies was, omdat het aantal specialiteiten in dat vak een te kleinen kring vormde, dan dat het zich zoo gemakkelijk zou laten herstellen. Bij de eerste keuze slaagde men dan ook niet. J. C. Rungius, Eloq. Histor. et linguae Graecae prof. te Harderwijk, Mich. Rossal, ling. Graecae prof. te Groningen [1]) en Tib. Hemsterhuis, Philos. prof. te Amsterdam, werden aanbevolen. Rossal is benoemd, maar hij bedankte, na te Groningen eene verhooging van tractement verkregen te hebben (*R. G. 12 Febr. 1717*). Daarna zijn met Hemsterhuis op de nominatie gebragt Jac. Haseus, I. U. D. en Philos. prof. te Bremen en Joh. Jensius, oud-rector en prof. te Dordrecht. Zonder verwijl werd den 28 Aug. 1717 de eerste gekozen op een tractement van *f* 800, dat nog vóór zijne komst, naar ons voorkwam, met *f* 200 is verhoogd. In hem verkreeg de Friesche academie een Graecus, van wien een groot geleerde eens mogt getuigen: Hic talis ac tantus vir in illis, quorum vix sin-

1) Wat wij niet wisten tijdens het bewerken van de *Levensschetsen der Groninger hoogleeraren*, bleek ons nu, nl. dat Rossal den 7 Aug. 1705, toen hij praelector te Groningen was, honoris causa te Franeker, door Regius, tot Philos. Dr. en A. L. Mag. werd bevorderd.

guli singulis seculis in generis humani exemplum nascantur, praecipuum locum tenet.

Groningen, de geboorteplaats van den grooten Schultens, had, ongeveer een half jaar voor dezen, ook hem zien geboren worden. De Med. Dr. Fr. Hemsterhuis, een geleerde Fries, die zich daar had gevestigd, en Maria Groenewolt, waren zijne ouders. Den 8 Januarij 1685 o. s. werd hij gedoopt, zoodat het onzeker is of zijn geboortedag in het laatst van 1684 of het begin van 1685 viel [1]).

Op de Latijnsche school te Groningen, terwijl Jod. Riemsnijder conrector en, sedert 1695, Joh. Greven rector was, gaf Tiberius blijken van een bijzonderen aanleg en van groot vernuft, zooals de laatste uitdrukkelijk heeft getuigd. Toen hij den 25 Aug. 1698 zijne academieloopbaan aanving als Philos. stud., had hij den ouderdom van 14 jaren nog niet ten volle bereikt. Bestemd voor de theologie, beoefende hij onder Braunius drie jaren lang het Hebreeuwsch, de Joodsche oudheden en de godgeleerdheid; Gousset was zijn leermeester in het Grieksch, misschien ook in het Oostersch [2]); in de wijsbegeerte en wiskunde ging hij ter school bij den grooten Bernouilli. Voorzien van een album, waarin de genoemde professoren om strijd de meest vereerende getuigenissen omtrent zijne buitengewone kundigheden hadden afgelegd, deed hij, van zijn vader vergezeld, in den herfst van 1701 een reisje over Friesland naar Holland. Overal zag de jongen zich door de eerste geleerden bewonderd om zijne kennis van het Oostersch en het Grieksch [3]).

Men behoeft dus geene verklaring te zoeken van het besluit der Leidsche Curatoren in 1702 om Hemsterhuis te ontbieden, ten einde de reeds te lang veronachtzaamde Oostersche Hss., uit het legaat van Warner, te rangschikken. Getrokken ook door den roem van Perizonius zal hij des te eerder deze hoogstvereerende opdragt hebben aangenomen.

---

1) Ruhnkenius geeft 1 Febr. 1685 aan, wat natuurlijk onjuist is. Onwaarschijnlijk is het niet, dat hij zich juist eene maand kan hebben vergist.

2) In een testimonium hem in 1702 door Gousset gegeven, leest men: Colloquia autem nostra circa linguam Graecam, Ebraicam, Syriacam, Arabicam versata sunt, nec non circa Theologicas quaestiones et S. Scripturae loca ardua. De overigens zoo vreemde inkleeding van dit stuk, vermeld door de Crane, blz. 45, schrijven wij toe aan de omstandigheid, dat H. meer de rigting van Braunius, dan die van Gousset was toegedaan. Zie boven, blz. 381.

3) Men vindt daarin inscriptien van Rhenferd — adolescenti πολυγλωττάτῳ et super aetatem ac fidem in Orientalibus versato; — van Perizonius — juveni — in Graecis et Orientalibus litteris egregie versato; van Fr. Valentijn — juveni — nec tantum longe supra aetatem in Linguis Orientalibus versato, sed, quod his temporibus rarissimum, Arabicae atque Persicae Linguae amatori eximio; voorts gelijksoortige van Jac. Gronovius, J. H. Lederlin, Jac. de Wilde e. a. *de Crane*, 37 volg.

Zoo vindt men hem dan den 21 Sept. 1702 als Theol. stud. te Leiden ingeschreven [1]). Of zulks enkel aan den invloed der nieuwe leermeesters was toeteschrijven, is nog niet opgehelderd, zeker is het echter, dat weldra de klassieke philologie het hoofddoel zijner studien werd, onder leiding van Gronovius en Perizonius. De naaste aanleiding was waarschijnlijk de taak, waartoe hij zich, mede op aansporing van Graevius, door Lederlin, die naar Straatsburg beroepen was, liet overhalen, de verdere bewerking nl. van het *Onomasticon* van Pollux, waarmede Lederlin tot B. VII was gevorderd. Hemsterhuis moet dezen arbeid ten minste al dadelijk na zijne komst in Leiden hebben aangevangen, daar Graevius den 11 Jan. 1703 is overleden. Welk een hoog denkbeeld heeft men van den 18-jarigen jongeling wel gehad! Den 20 Dec. 1704 zag hij zich reeds tot hoogleeraar in de philosophie en mathesis te Amsterdam benoemd, nog vóór dat hij Pollux afgewerkt [2]), nog vóór dat hij den 20-jarigen leeftijd had bereikt, zonder zelfs nog een academischen graad te bezitten. Op welken dag Hemsterhuis dezen leerstoel plegtig aanvaardde is ons evenmin bekend geworden, als het onderwerp, waarover hij bij die gelegenheid sprak. Zeker is hij opgetreden na den 24 Januarij 1705, den dag waarop hem te Harderwijk de doctorale bul in de philosophie, honoris causa, werd uitgereikt, omdat hij daarin nog ad professionem evocatus genoemd werd [3]).

Het naauw verband tusschen de humaniora en de vakken, die hij moest onderwijzen, begrijpende, ging hij met de beoefening der eersten onvermoeid voort, ja onderwees die eerlang uit vrije beweging, want d'Orville wordt gezegd zijne lessen over de Grieksche letterkunde te hebben bijgewoond. Hier verwierf hij in Janus Broukhusius een dichterlijken vriend, die zijne liefde voor Propertius opwekte; in L. Kusterus vond hij een criticus, die zijne aandacht op Aristoteles leidde, voorts in Berglerus, van Hoogstraten, Joh. Brandt, Schalbruch en anderen eene omgeving van letterkundigen, die ongetwijfeld zeer gunstig heeft gewerkt op de verdere ontwikkeling van den jeugdigen taalvorscher.

Was hij op het uitstapje in 1701 door zijn vader al binnengeleid in den huiselijken kring van den numismaticus Jac. de Wilde, diens, voor

---

1) Siegenbeek zegt uitdrukkelijk, wat de Crane nog niet wist, dat hij in 1702 uit Groningen ontboden is. Ten onregte geeft het Leidsche Album zijn leeftijd op 20 jaren aan.

2) *Julii Pollucis Onomasticon, Gr. Lat. c. notis varr. et J. H. Lederlini, ed.* Tib. Hemsterhuis, verscheen te Amst. bij Wetstein, in 1706, 2 tom. fol.

3) Bouman geeft den 14 April op, in strijd met den datum van het diploma, door de Crane medegedeeld, hetwelk hem onbekend bleef, blijkens zijne verwondering, dat niemand nog van die promotie melding had gemaakt. II, 195, 196.

een beoefenaar der klassieken zoo belangrijke, verzameling van antieke medailles, munten en gemmen, vervolgens de liefde voor diens dochter Cornelia Maria, leidden zijne schreden dikwerf naar dit gezin. Van Hoogstraten wijdde den 18 Oct. 1716 aan het huwelijk van zijn geleerden vriend een zijner Latijnsche zangen.

Door de regeering van Amsterdam op hoogen toon berispt over het schrijven van een naar Frankrijk bestemden, doch onderschepten, brief, die trouwens niet van hem afkomstig was, gevoelde hij, aanhanger van de stadhouderlijke partij, zich zeer gegriefd, weshalve het beroep naar Franeker gaarne door hem werd aangenomen, wat hij anders nooit zou hebben gedaan [1]). Tegen het einde van 1717 opende hij hier zijne lessen, na den 5 Dec. de akte van benoeming aan den Senaat te hebben vertoond. Naar de meer en meer toenemende gewoonte volgde de plegtige intrede trouwens veel later, en wel eerst den 6 Maart 1720, met eene *Orat. de Graeca linguae praestantia*, *ex ingenio Graecorum et moribus probata*, Fran. 1720. Tot dusver was hij sedert den dood van Jac. Gronovius in 1716 als diens opvolger te Leiden zeer in aanmerking gekomen, maar met al te goed gevolg geweerd door lieden, die vreesden, dat hij hun licht zoude betimmeren, door Petr. Burman en diens aanhang namelijk.

Zoo verkreeg Franeker dan den roem in Schultens en Hemsterhuis gelijktijdig twee philologen te hebben bezeten, wier namen onsterfelijk zijn geworden; die van den eerste als stichter eener Oostersche, die van den tweede als stichter eener Grieksche school [2]). Groningen mogt er op bogen beider geboorteplaats, prof. Braunius beider leermeester geweest te zijn. Had de Friesche academie het voorregt den eerste bezestien jaren te houden, drieentwintig jaren had zij Hemsterhuis bezeten, toen deze in 1740 naar Leiden ging.

Ruhnkenius zeide, dat men wel mogt aannemen, dat een criticus niet wordt gemaakt, maar geboren, en dat de natuur in Hemsterhuis eene proeve scheen gegeven te hebben van 't geen zij in 't vormen van zulk een edel vernuft vermogt. Doorgedrongen tot de hoogere spraakkunst, te huis bij dichters en redenaars, het uitgebreide veld der geschiedenis en hare hulpvakken doorkruisende, de oude en nieuwe wijsbegeerte

---

1) Wijttenbach. *Vita Ruhnkenii*, ed. Bergman, 215.

2) Gratulemur — aetatis nostrae felicitati, quae, quod majores nostri optarunt magis quam sperarunt, id non tantum in Graecis, verum etiam in Orientalibus, uno tempore et inchoatum et consummatum vidit. Etenim quod analogiae lumen Hemsterhusius linguae Graecae, id eodem tempore Orientalibus intulit Hemsterhusii civis, aequalis, condiscipulus, collega, amicus, unicus literarum, quas profitebatur, vindex, Albertus Schultensius. Ruhnkenius, *Elogium Hemsterhusii* ed. Bergman, 18.

geheel meester, met dit alles de studie der mathesis en zelfs die der astronomie verbindende, was hij toegerust met die encyclopedische kennis, welke Crates voor een criticus eischte; daardoor bereikte hij in de kennis der Grieksche taal eene hoogte, waarop hij alle voorgangers, Casaubonus niet uitgezonderd, overschaduwde.

De analogie [1]) volgende, heeft hij de eenvoudigste woordvormen van twee of drie lettergrepen in hunne eerste beteekenis opgespoord, alle vormen en buigingen tot vaste regels gebragt, uit de eerste beteekenissen de tweede en volgende geleidelijk ontwikkeld, hare verwantschap aangewezen, benevens den overgang van de eene tot de andere, alles met wiskunstige zekerheid.

Vóór Hemsterhuis heeft geen sterveling den oorsprong der Latijnsche taal goed gekend, zeide Ruhnkenius; hij bewees, dat de spraak der Romeinen grootendeels uit het Aeolisch-Grieksch is gevormd, en beider beoefening noodwendig vereenigd moest worden.

Hoe hij, de twee uitersten, roekeloosheid en overdreven naauwgezetheid, vermijdende, te werk ging, m. a. w. welke methode hij bij de kritische studien volgde, is in bijzonderheden geschetst door Ruhnkenius, die tevens aantoonde hoe hij de krachten zijner leerlingen uitvorschte en een kritischen zin bij hen ontwikkelde.

's Mans streven om door lezen en denken het onderzoek onvermoeid voorttezetten, gepaard met de eigenschap, dat hij niet spoedig over zich zelven voldaan was, waren oorzaken, dat hij weinig in 't licht heeft gegeven [2]).

Na het *Onomasticon* van Pollux [3]) gaf hij Luciani *Colloquia selecta et*

---

[1]) Om tot de kennis van eene doode taal te geraken, bestaan er twee middelen, zegt Wyttenbach. Alterum scientia artis grammaticae, continuo legendorum scriptorum usu; ut cognita cum singulorum verborum significatione, tum eorum compositione et constructione, loci cujusque sententiam assequamur. Alterum, Analogiae nomine celebratum, versatur in singulorum originibus verborum indagandis, unde cum prima et propria notatio, tum ducta inde et tralata vis cujusque et potestas perspiciatur. Behalve Casaubonus, Scaliger en Salmasius, hadden weinigen daaraan gedacht, nog minder er over geschreven. Aeg. Menagius en Lamb. Bos waren er mede begonnen. Utramque instrumentum — zoo gaat hij voort — ita tenebat Hemsterhusius, ut illius in tractatione primus copiarum ubertatem, cum severitate delectus conjungeret: hujus et materiam augeret et rationem primus constitueret, atque adeo unicus ejus haberetur inventor, et unus, post renatas Literas, Graecae Latinaeque linguae fines insigniter proferret. *Vita Ruhnkenii*, ed. Bergman, 88, 89.

[2]) Hij ontwikkelde zijne etymologische denkbeelden op de collegien, niet in geschriften, evenmin als Valckenaer, die het meest in den geest van Hemsterhuis was doorgedrongen en van wien het gezegde bekend is: Analogiam in scholis tradi posse, edende vulgari non posse; etenim esotericum quid eam esse, quod non facile probetur... Aan J. H. Halbertsma dankt men de uitgave eener *Lectio publica Tib. Hemsterhusii de originibus linguae Graecae. Letterk. Naoogst*, Dev. 1845, II, 324, vv.

[3]) Over eene nieuwe bewerking van Pollux door H. ondernomen vgl. Bergman, 351.

Timon, c. notis, Amst. 1708 (ook 1732); een nieuwe uitgave van den geheelen Lucianus voltooide hij niet; J. F. Reitz deed dit in drie dln., ten jare 1743, bevattende de vertaling en noten van Hemsterhuis op het eerste deel tot blz. 521 [1]); waarna Geel een bijvoegsel op de noten van H. in 't licht gaf (*Animadv. in Lucianum appendix. Ex schedis L. B. ed. J. Geel*, L. B. 1825). Voorts heeft men van hem *Aristophanis Plutus, ad veteres membranas recognita, variis lection. et notis illustr., c. scholiis* etc., Harl. 1744; *Notae et emendationes ad Xenophontem Ephesium*, in de *Miscell. observatt.*, III—VI [2]); *Observatt. ad Chrysostomi Homil. in Ep. ad Philemona*, toegevoegd aan Raphelii *Annott. in N. T.*, en verspreide aanteekeningen in den *Hesychius* van Alberti, den *Callimachus* van Ernesti, het *Lexicon Platonicum* van Ruhnkenius, den *Thomas Magister* van J. S. Bernard en den *Propertius* van Burman en van Santen. Geel gaf in 1825 nog *Anecdota Hemsterhusiana* uit, bevattende aantt. op *Lucianus, Jul. Pollux, Harpocration, Apollonius Rhodius* enz.; gevolgd door *Additamenta ined. ad H. Stephani* Thes. Ling. Graecae. *Ex autogr. descr.* J. T. Bergmanus. Oxon. 1831. Op zijne collegien behandelde Hemsterhuis niet enkel oude Grieken, maar ook het N. T., zooals ons bleek uit onuitgegeven *Lectiones in Euang. Lucae* en *Dictata in Ep. Pauli ad Galatas*, voorkomende onder de Mss. in *Bibliotheca Eerdiana*, en zijne *Dictata ad Hebraeos*, bij het Fr. Gen. voorhanden.

In zijne verdiensten vonden Ged. Staten, op voorstel van Curatoren, den 13 Maart 1738 aanleiding om hem te verleenen den titel *Professor antiquitatum Graecarum, linguae Graecae et historiae patriae*, met eene tractementsverhooging van *f* 350.

Van zijn onderwijs in de Vaderl. geschiedenis, 't welk Prins W. C. H. Friso als kweekeling der Franeker academie sedert 1726 reeds van hem had genoten [3]), oogstte Hemsterhuis ook geen geringen lof. Hooren wij slechts den schrijver van het aan hem gewijd artikel in de *Bibliothèque des Sciences et des beaux arts*, XXVI, P. I (1766), p. 216 [4]): En 1738

---

1) Quo studio quantas eruditionis opes sibi compararit, supervacuum sit dicere. Eas cum primum in animadversionibus ad Lucianum protulisset, homines eruditos in stuporem et admirationem rapuit, expressitque omnibus confessionem hanc, ut dicerent, nihil simile ullam aetatem in hoc genere vidisse. Ruhnk. 21.

2) d'Orville ontdekte later een tweeden codex van Xenophon Eph. Nullus unquam vates Hemsterhusio repertus est verior. Nam vetus codex lectiones et lacunarum supplementa sic, ut ille divinando restituerat, plerisque locis repraesentabat. l. c. 6.

3) J. H. Verschuir, *Elog. Herm. Venema*, 74, 75.

4) Aangeh. bij Bergman, 335. De Maatsch. d. Nederl. letterkunde bezit een ex. zijner *Dictata ad Antiqq. Graecas* en *Excerpta ex ore Tib. Hemsterhusii in Histor. patriam usque ad exstinctam Comitum Holl. Domum primam* (822 blz.); waarschijnlijk uit den tijd toen H. te Leiden stond.

on joignit à la profession de Grec celle de l'histoire de la patrie. Ses leçons sur cette importante matière, sont un modèle qu'on admirera toujours, mais qu'on n'imitera que très difficilement. On y trouvoit en effet tout ce qu'on peut attendre d'un excellent Historien. Un style digne des plus beaux Siècles de la Latinité, une connoissance profonde des hommes, des affaires, de la politique; cet art séduisant, et si nécessaire de lier les faits, de les présenter de la façon la plus intéressante, une impartialité exacte, un amour dominant de la vertu, de la liberté, de la verité, des reflexions toujours également justes et naturelles; une finesse, une sûreté de pinceau dans les portraits de ses principeaux personnages qu'on ne surpassa jamais; une force, une netteté d'expression, qui mettoit en quelque sorte sous les yeux les objets qu'il decrivoit, et qui devoit faire passer dans l'ame de ses Auditeurs tous les sentimens, dont il étoit lui même animé.

In 1723, 1729 en 1738 droeg men hem het rectoraat op. Van de oratien, bij de overdragt telkens in het volgende jaar gehouden, is de eerste niet in druk verschenen. De Crane geeft het onderwerp aan (blz. 75); de tweede *de Paulo Apostolo*, en de derde *de mathematum et philosophiae studio cum literis humanioribus conjungendis* verschenen in Hemsterhusii et Valckenari *Oratt.*, L. B. 1784.

Beroemd geworden leerlingen van hem te Franeker waren L. C. Valckenaer, G. d'Arnaud, J. G. de Chaufepié, Theod. en Gerl. Scheltinga, J. Schrader e. a.

Het hoogleeraarsambt in het Grieksch en de Vaderl. geschiedenis te Leiden is door hem den 25 Nov. 1740 aanvaard, met eene *Orat. de studiis humanitatis ad formandos mores et virtutis cultum deferendis* (gedr. in de verzam. van 1784). Als Rector viel hem de eer te beurt den 15 Mei 1747 te 's Hage aan het hoofd eener commissie namens den Senaat zijn voormaligen leerling Prins W. C. H. Friso geluk te wenschen met diens bevordering tot Kapitein-Generaal en Admiraal der republiek, en voorts bij de plegtige viering dezer gebeurtenis eene *Oratio panegyrica* te houden op 29 Junij dv., welke oratie terstond gedrukt en ook in onze taal werd overgezet [1]). Dit rectoraat legde hij den 8 Febr, 1748 neder, sprekende *de statu Belgii* (onuitgegeven oratie).

Vijfentwintig jaren mogt hij der Leidsche school ten sieraad wezen, tot dat hem den 28 Oct. 1765 eene eervolle rust werd verleend, waarna

[1]) Van zijne gehechtheid aan het Stadhouderlijk Huis, getuigt ook een anoniem geschrift van hem: *Colloquium de scriptis et scriptoribus, memoriam Jani Wittii, — et in ea acerba patriae vulnera hodie intempestive refricantibus*, L B. 1757, hetwelk gerigt was tegen het gedicht van Burman: *Ad Manes violatos Jani Wittii*, onder den pseudoniem Philalethes Batavus verschenen. de Crane, 82.

hij als eenentachtiger den 7 April 1766 ten grave daalde, binnen acht dagen door zijne evenoude Cornelia Maria de Wilde derwaarts gevolgd.

Zijne nagelaten Hss. en classici met aantt. zijn later voor het meerendeel aan de Leidsche bibliotheek gekomen. Over zijne nakomelingen leze men hetgeen prof. de Crane met veel zorg bijeenbragt. De laatste der Hemsterhuizen, Franciscus Tiberius, overleed te Groningen, den 22 Julij 1813.

Ruhnkenius wijdde aan hem eene onnavolgbare rectorale *Oratio de perfecta criticis forma in Tib. Hemsterhusio spectanda*, uitgegeven in anderen vorm, als *Elogium Tib. Hemsterhusii*, L. B. 1768, ook als *Lofrede over Tib. Hemsterhuis, Uit het Latijn vert. d. P. v. d. Bosch*, Leiden 1769, en meermalen herdrukt, laatstelijk *Elogium Tib. Hemsterhusii auct. Dav. Ruhnkenio. Vita Dav. Ruhnkenii, auct. Dan. Wyttenbachio. Cum praefat. et annot. ed* J. Th. Bergman, L. B. et Amstel. 1824; *Manibus Hemsterhusii sacrata carmina*. L. B. 1766 (van A. J. Conradi, Ev. Wassenbergh en Joh. Ruardi, drie Franeker studenten, leerlingen van Valckenaer); Vriemoet, 782, 783; Saxe, VI, 100, 101; te Water, 44—46, 77, 220; N. G. van Kampen, *Bekn. gesch. d. letteren en wetensch. in de Nederl*, 's Grav. 1821–26, II, 238—242, III, 260, 261; Mr. J. W. de Crane, *Bijzond. de familie Hemsterhuis betreffende*, Leid. 1827; Dezelfde, *Biogr. bijdr. en berigten*, Lw. 1841, 47 volg., Siegenbeek, I, 254, 255, II, 36, 55, 56, T. en B. 196–168; *Illustris Amstelodamensium Athenaei memorabilia*, etc., Amst. 1832, 125, 167, 168; Luc. Müller, *Gesch. d. klass. philologie in den Niederlanden*, Lpz. 1869, 74–82. Bij name is ons bekend F. Th. Rink, *T. Hemsterhuis und D. Ruhnken, Biogr. Abriss.*, Köningb. 1801.

Johannes Cunradus Rungius. Tot steun van den bejaarden Coetier, die, naar het getuigenis der Curatoren, zijn ambt steeds „met seer veel reputatie en tot ons groot genoegen heeft waergenomen" [1], besloot men in 1721 nog een Eloq. et Histor. Prof. te benoemen. Rungius, hoogleeraar in dat vak te Harderwijk, Abr. Torrenius, rector te Leiden en P. Wesseling, conrector en praelector te Middelburg, werden uit het gros, door den Senaat aanbevolen, op het drietal geplaatst, waaruit de eerste benoemd is (*R. G. 18 Sept. 1721*).

Deze hoogleeraar was den 22 Januarij 1686 geboren te Cappel, in het graafschap Lippe. George Runge, predikant aldaar, en Maria Gertrude Perizonius waren zijne ouders [2]. Zijn vader en Phil. Neuburg, predikant te Reelkirchen, onderwezen hem totdat hij 15 jaren oud op het gymnasium kwam te Bremen, van waar hij in 1703 naar de Leidsche academie ging. Naast de wiskunde, wijsbegeerte en het regt, beoefende

1) Miss. aan den Senaat, 29 Junij 1721. Coll. *E.*

2) Over andere leden van zijn geleerd geslacht leze men Rotermund, *Gelehrt. Bremen*, 142—144.

hij bovenal onder zijn grooten bloedverwant Perizonius de humaniora gedurende zeven achtereenvolgende jaren. Zijne veel vermeerderde en verbeterde uitgave van het bekende *Rationarium temporum* van Dion. Petavius (L. B. 1710) was eene voldoende aanbeveling voor het conrectoraat te Nijmegen, waartoe hij in 1710 werd geroepen. Met eene *Orat. de artium praesertim humaniorum exortu et vicissitudine perpetua* (Noviom. 1710) aanvaardde Rungius dezen post, dien hij na drie jaren reeds verwisselen mogt met het hoogleeraarsambt in de geschiedenis, welsprekendheid, de Grieksche en Latijnsche talen, te Harderwijk, door hem ingeleid (27 Junij 1714) met eene *Orat. de prudentia et artibus Romanorum in constituenda domi forisque republica* (Harderv. 1714). Op deze redevoering gaf hij als aftredend Rector een tegenhanger, die hem — zoo als prof. Bouman opmerkte — bijna als een voorlooper zou doen aanmerken van den beroemden Franschen schrijver over de grootheid en het verval der Romeinen; nl. *de Romanorum luxuria et corruptissimis moribus, quibus Remp. et libertatem et amplissimum imperium corruperunt et pessum dederunt*, Harderv. 1718.

Na in 1717 vruchteloos voor den vacanten leerstoel van Lamb. Bos te zijn voorgedragen, zou hij vier jaren later toch te Franeker komen om Coetier den arbeid te helpen verligten, en tevens om de leermeester te worden van Willem Carel Hendrik Friso. Wolbers zong immers bij zijne komst:

Princeps Auriacus, patriae spes unica nostrae,
Sospite quo Batavûm tuta futura salus,
Te duce magnorum cupiet didicisse virorum
Facta, vel a tanto Principe digna legi.

Bij de intrede op 11 Maart 1722 sprak hij *De politicis gentilium et maxime Romanorum sacris* (Fran. 1722).

Niet lang mogt hij hier werkzaam wezen; eene longontsteking sleepte op 17 Januarij 1723 den man ten grave, dien men door groote gaven zag uitblinken.

Of hij al dan niet gehuwd is geweest, vonden wij niet vermeld. Tib. Hemsterhuis herdacht hem in eene lijkrede, die niet is gedrukt, en waarvan het handschrift schijnt verloren te zijn gegaan.

Vriemoet, 784—786; Paquot, II, 171, 172; Bouman, II, 69—71; *Carmina lugubria a praestantiss. acad. civibus in funere J. C. Rungii edita*, Fran. 1723; Wolbers, 1—4.

H a r m V e n e m a. In 1723 bestonden er gelijktijdig vier vacatures, ten gevolge van het overlijden der beide Vitringa's en van Rungius, en

door het vertrek van Westenberg. De wijsgeerige Coccejaan Andala was in de theologische faculteit alleen overgebleven. Moet men den bloei der hoogeschool naar 't aantal studenten afmeten, dan mag men besluiten dat die voorbij was. Van 1685—1695 waren er 1252 ingeschreven, tot 1700 was het aantal nog klimmende; daarna nam het af; van 1715—1725 telde men slechts 553. Waaraan deze achteruitgang ook was te wijten (zie I, 71), zeer zeker niet aan de lichten op de katheders, die destijds toch meer schitterden dan ooit.

Den 18 Febr. 1723 te Franeker gekomen om alumnen te doen examineren, vonden de Curatoren maar één enkelen bereidvaardig. Niet zonder redenen bekroop hen de vrees, dat binnen kort gebrek aan goede theologen te wachten was. Daarom moest, door geldelijke ondersteuning van den Lande, de toegang tot de Latijnsche scholen en de academie voor min vermogende doch veel beloovende jongelingen gemakkelijker worden gemaakt.

Met den besten uitslag beijverden 's Lands vaderen zich tevens om de leerstoelen bij voortduring te doen innemen door mannen, wier naam wijd en zijd zou klinken. Den 12 Maart 1723 werden Melchioris en Venema beroepen; de eerste in de plaats van Vitringa, den vader; de tweede voor diens zoon; verder Wesseling als opvolger van Rungius, en den 10 Sept. dv. riep men Heineccius op den katheder van Westenberg. Gelijktijdig deed dit viertal zijne intrede, den 21 en 22 Maart 1724.

Welk een pijnlijken indruk moet het op hen hebben gemaakt, toen de Curatoren, na afloop der plegtigheden, bij monde van Sicco van Goslinga, »de gesaementlijke Professoren seer ernstig hebben gerecommandeert ende versoght, omme met elkanderen in alle vrede en eendracht te leeven, de studenten meer ende meer aen te setten tot het vervorderen van haere studien, op dat haere ouders, in plaets van haer geld met droefheit uijt te geven, verheught mogen weesen, hetselve op soodaenigen manier te besteeden, dat ook het respect van de accademie alsdan in meerder aenzien zal zijn en bij vervolgh van tijd weder in hare voorige luister hersteld worden" [1]).

Wat dè personen der nieuwe hoogleeraren betreft, liet zich van de toekomst alles goeds voorspellen, zoodat een dichter aanleiding genoeg

---

[1]) *Curatt.* 21 Maart 1724. Van oneenigheden in den boezem van den Senaat vernamen wij niets, tenzij Curatoren zinspeelden op »dispuiten en differenten over het maeken en verkiesen van een nieuwe Rector Magn." in 1721. *Ibidem* 30 April, 2 Mei 1721.

vond om aan het herstel van den roem der academie in dit opzigt eene elegie te wijden [1]).

Beschouwen wij eerst Venema. Wie noemt nog heden 's mans naam niet met eerbied?

Het dorp Wildervank, in het Groninger Oldambt, had hem in 1697 zien geboren worden. Hendrik Venema en Grietien Harmens waren zijne ouders [2]).

Prof. Cannegieter zegt in het *Progr. fun.*, dat onze Venema te Groningen werd opgeleid voor het hooger onderwijs, dat hij vervolgens van 1711—1714 aldaar genoot. Hij studeerde er dus, toen de Groninger academie door de gespannen verhouding tusschen de Stad en de Ommelanden haren ondergang nabij scheen. Was het wonder, dat hij zich den 12 Sept. 1714 te Franeker liet inschrijven, waar Lamb. Bos, Schultens, Vitringa Sr., Andala en de tweede van der Waeijen onderwezen? Ook mogt hij er nog den jongeren Vitringa en Tib. Hemsterhuis aantreffen, maar Wesseling niet, zooals Sepp bij vergissing opgeeft.

Onder den tweeden Vitringa verdedigde hij in 1717 eene *Disp. de natura haeresios, quae negabat τήν ἀνάστασιν νεκρῶν, oppugnatae a Paulo 1 Cor. XV;* in 1718 eene *Diss. problematica de voto Jephtae, ad Jud. IX, 29—40;* in Sept. 1718 volgde zijn examen voor den doctoralen graad, daarna zijn proponents-examen voor de Franeker classis; den 12 Febr. 1719 riep de gemeente Dronrijp hem tot haren herder en leeraar.

Met prof. Alb. Schultens en prof. B. S. Cremer te Harderwijk, ook een leerling van Vitringa Sr., aanbevolen, viel hem, gelijk wij reeds zagen, in 1723 de eer te beurt om zijn vereerden leermeester, den jongeren Vitringa, optevolgen, wiens weduwe hij den 11 Januarij te voren had getrouwd.

---

1) Wolbers, *Otia Franequerana*, 75, 76.

2) Zijn vader is hem vroeg ontvallen. Blijkens de akte van scheiding van diens nalatenschap, van 26 Oct. 1712, waren er zes kinderen, welke in de volgorde van hun ouderdom genaamd waren Johanna, gehuwd met den wedman J. Forsten, Jacobus, J. U. D., Hillechien, Swaentien, die toen pas Venia aetatis had bekomen, Harm en Geert, beide nog minderjarig. Die akte bevestigt het gezegde van prof. Cannegieter in het *Progr. fun.*: amplissima praedia et fundos possidebant. Zij gaf ons den indruk dat de vader verveener is geweest.

In eene akte van huwelijksvoorwaarden tusschen den J. U. D. Hemmo Nauta en Juffer Hijlcke Venema, dochter van bovengenoemden Jacobus, dd. 2 Oct. 1754, ontmoet men onder de »dedingsluiden" aan zijde van de bruid haren vader Jacobus Venema, toen Taalman der gezwoorne gemeente te Groningen, en hare moeder Anna Sichterman, hare tante's Johanna, wed. Forsten, Swaantje, vrouw van Dr. Jan Schrijver, en Hillechien, nog ongehuwd; Dr. Gerard en prof. H. Venema, als volle ooms. — De zes broeders en zusters waren ten jare 1754 dus nog in leven.

Deze familiebijzonderheden meenden wij aan de vergetelheid te mogen ontrukken. Die akten berusten thans op het Gron. Archief.

Ter aanvaarding van het theologisch professoraat sprak hij *de zelo veritatis et pietatis genuino et charitatis pleno*, Fran. 1724.

Tenzelfden dage, den 22 Maart, zag hij zich, bij monde van Andala, tot Theol. Dr. bevorderd.

Na het vertrek van Schultens in 1729 is hij opgetreden als academie-prediker, zoo in de Latijnsche als in de Nederlandsche taal. Zoodra het onderwijs in de gewijde geschiedenis ten zijnen laste was gekomen, wegens het overlijden van Melchioris, werd hij van het laatste gedeelte dier taak ontheven en dit aan de andere leden der faculteit opgedragen (*G. R. 8 July 1735*).

Stellen wij ons nu voor een theoloog van grooten aanleg, in de school der Vitringa's gevormd, reeds gedurende zijne academie-loopbaan, maar nog meer sedert den tijd, waarin hij hen zijne ambtgenooten mogt noemen, dagelijks wandelende in het licht, dat Schultens over het Oostersch en Hemsterhuis over het Grieksch ontstaken en door hunne opvolgers nog meer werd verhelderd, — een theoloog, die dat licht oordeelkundig toepaste op zijn vak, en zich meer bepaald daarvan bediende bij de studie der exegese en van de bronnen der Kerkgeschiedenis, — dan moet men al dadelijk besluiten, dat die man aan de godgeleerde wetenschappen een stoot moet hebben gegeven, waardoor zij zich in dezelfde rigting voortbewogen, ver van het standpunt, waarop zij waren gelaten door de Vitringa's, die van dat nieuwe licht naauwelijks de schemering mogten zien. — Ziedaar zakelijk de hoogst gunstige invloeden aangewezen, waaronder Venema, door den Schepper begaafd met benijdenswaardige hoedanigheden van verstand en hart, gezegend met een langen levenstijd, allengs de groote, vermaarde, in den mond zijner leerlingen, Vader Venema is geworden. Naar het getuigenis toch van prof. Verschuir had hij »een zeer scherpzinnig vernuft, dat tot de diepste schuilhoeken der dingen doordrong, een naauwkeurig en welwikkend oordeel, een vast geheugen. Aan eene groote kennis van de wijsgeerige wetenschappen paarde hij eene uitstekende bedrevenheid in de Oostersche [1]) en Grieksche talen; de algemeene en kerkelijke geschiedenissen, zoowel van oude als latere tijden, uit de bronnen zelve afgeleid; de aardrijkskunde, de gewijde en ongewijde oudheden, was hij volkomen meester. Hij had alle Grieksche en Latijnsche schrijvers van eenig aanbelang, geschiedschrijvers, dichters, redenaars en wijsgeeren, zeer

[1]) Hij had zich de werken van Bochart, van A. Schultens en diens leerlingen, vervolgens ook van Schroeder, Scheidius en andere nieuwere taalkundigen, die de schriften der oude Hebreën uit de Oostersche dialecten, vooral uit het Arabisch, toegelicht, en de kennis van de Hebreeuwsche taal tot een hoogeren trap van volkomenheid gebragt hebben, geheel eigen gemaakt. Verschuir, 12; Bakker, 13.

naauwkeurig en met oordeel gelezen [1]); daaruit alles, wat hij dacht, dat hem van dienst zou kunnen zijn, aangeteekend en dikwijls vele fouten van afschrijvers ontdekt en gelukkig verbeterd. Hij had alle kerkvaders, en, hetwelk een ieder moet verbazen, alle werken van Chrysostomus, in éénen winter doorgelezen; ja deze waren hem zóó gemeenzaam, dat maar weinigen in dit vak van geleerdheid bij hem kunnen vergeleken worden. Hij ontzag ook zelfs de minder beschaafde, bijgeloovige en, om meer dan eene reden, duistere en moeijelijke schrijvers der middeleeuwen niet, maar had al het voor hem nuttige en dienstige daaruit naauwkeurig verzameld".

Vergelijkt men hiermede de geleerdheid, die er — volgens Sepp [2]) — vereischt wordt voor eene gelukkige beoefening der exegetische godgeleerdheid, dan vormt zich al dadelijk het vermoeden, dat men in Venema een groot uitlegkundige zal ontmoeten. Werpt men een blik op zijne geschriften, met wier bewerking hij volhield tot den eindpaal zijns levens, dan geven hunne titels terstond de zekerheid, dat in de eerste plaats de exegese, vooral die des O. T., in hem een ijverig beoefenaar heeft gevonden. Toegerust met die uitgebreide kennis, drong hij door tot het eigenaardige der taal, den loop en het verband van de denkbeelden der schrijvers, ontwikkelde hij die uit den geest, de geschiedenis, beschouwingen en gebruiken van hun tijd. Zoodoende verspreidde hij een nieuw licht over de boeken der Profeten en hunne voorspellingen, niet minder over de Psalmen, door die historisch te verklaren. Langzamerhand, gelijk te verwachten was, doch niet zonder tegenspraak, maakten zijne exegetische geschriften de banden los, waarmede eene vrije Bijbelverklaring nog door de dogmatiek werd gekluisterd.

Als dogmaticus vertoonde hij zich dan ook vrij van scholastiek, en bouwde hij zijn systeem, waarvan Glasius den gang mededeelt, op de Rede en op de Openbaring in de H. S. 's Mans voorname bedoeling was, om de christelijke godsdienstleer van alle menschelijke omkleedselen te ontdoen, en tot hare reine oorspronkelijkheid terug te brengen; dit getuigen IJpeij en Dermout [3]).

---

[1]) Niet alleen met de gewijde geschiedschrijvers had hij zich zeer gemeenzaam gemaakt, zoodat hij al de lotgevallen des Joodschen volks, zoo vóór als na de Babylonische gevangenschap, bestendig voor den geest had, maar ook de Makkabeesche boeken, Josephus, Philo en alle ongewijde geschiedschrijvers — vlijtig en aanhoudend beoefend; voornamelijk Herodotus, Xenophon, Diodorus Siculus, Polybius, Arrianus, Appianus, Plutarchus, Dio Cassius, Strabo, Polyaenus, Livius, Curtius, Justinus, Tacitus e. a. Verschuir, 15, 16; Bakker, 20.

[2]) *Pragm. gesch. d. theologie.* Hlm. 1860, 343, 344.

[3]) Anoniem heeft hij in 1729 te Harlingen in 't licht gegeven *Bezwaarredenen over de eerste vrage van 't Formulier van den Kinderdoop; verm. met eene Verh.*

Welke heldere hermeneutische regelen — zegt Sepp — door V. geeerbiedigd werden, blijkt uit de door hem geplaatste *Voorrede* bij het onder zijn oog vertaalde werk van Vitringa: *Verklaringe en heilige bedenkingen over den verborgen zin der miraculen van J. C.* enz., Fran. 1725.

Ook gaf hij uit diens *Comm. in canticum Mosis*, Harl. 1734 en *in Zachariam*, Leov. 1734; voorts van den jongeren Vitringa *Diss. sacrae, c. animadv. et nova Diss. de genuino titulo Ep. ad Ephesios, ac tempore et modo compositi Canonis N. T.*, Fran. 1731, en *Opuscula*, vermeerderd met *tres Disputt. contra Artemonium*, Leov. 1735. Van Venema zelven bezit men verder *Diss. sacr. Lib. III*, Harl. 1731; S. de Brais, *Opuscula, c. H. Venema, c. ejusdem notis in Ep. ad Romanos*, Leov. 1735; ook vert. Lw. 1738; *Diss. ad visa Danielis emblematica, C. II, VII et VIII*, Leov. et Harl. 1745; *Diss. sel. ad S. Scr. V. et N. T.*, Leov. 1747, 1750, 2 p.; *Comm. ad Danielis C. XI, 4—45, et XII, 1—3, quo sensus sermonis cum studio investigatur et ex historia confirmatur ac illustratur*, Leov. 1752; *Epistolae* (III, ad P. Wesseling, Tib. Hemsterhuis et H. Cannegieter), *qua duos Clementis epistolas, a Wetstenio publicatas, Epiphanio et Hieronymo natas fuisse, in dubium vocatùr*, etc., Harl. 1754; *Exercitationes de vera Christi Divinitate ex locis Act. XX, 28, 1 Tim. III, 16, 1 Joh. V, 20 et Col. I, 16, 17 — adv. Wetstenium*, Leov. 1755; *Comm. ad librum Malachiae*, Leov. 1759, 1763, Ultraj. 1788; *Verklaring van de parabel Math. IX, 16* (*Verh. Holl. maatsch. d. wetensch.*, V., 1760); *Comm. in Psalmos*, Leov. 1762—67 [1]), 6 voll.; *Comm. in librum proph. Jeremiae*, Leov. 1765, 2 voll.; *Comm. ad Matthaeum*, Leov. 1770, 2 p.; *Praelect. de methodo prophetica*, Leov. 1775; *Opuscula inedita*, Leov. 1778; *Sermones, vice commentarii, ad librum Zachariae*. Leov. 1787; *Lectiones acad. ad Ezechielem*, Leov. 1790; *Lect. in Obadjam; Observatt. ad selecta Hoseae, Joëlis et Amosi loca* (in Verschuir, *Opuscula, ed.* Lotze, Traj. 1810).

Op welke gronden de twistzieke Driessen hem van onregtzinnigheid beschuldigde, hoe Venema zich op waardige wijze verdedigde, is even algemeen bekend, als dat onze verlichte Franeker hoogleeraar de eenige van al zijne Nederlandsche ambtgenooten was, die den voortreffelijken doopsgezinden leeraar te Harlingen Joh. Stinstra vrijsprak van zoogenaamde Sociniaansche dwalingen [2]).

---

over het gezach der Liturgie-Formulieren, en met Aanmerk. o. d. bezwaar-eed. Hierin stelde hij de eenheid der Kerk niet afhankelijk van verschil in liturgie.

[1]) Epo Sjuck van Burmania zond hem naar aanleiding van dezen arbeid een Lat.-Holl. dichtstuk *Votum Vulcano ad — Herm. Venema* (1764), waarover men leze Diest Lorgion, blz. 237, 238.

[2]) Opgenomen in de *Advijzen der Theol. faculteiten v. Nederl. en der Classen van Friesland, o. het boek van J. Stinstra*, enz., Lw. 1742. Na de lezing van zijn *Advies*, wijdde Pieter Merkman aan hem een dichtstuk, get. *Venema*, Leiden 1742.

Als leeraar der gewijde geschiedenis leert men hem hoog waardeeren uit zijne *Institutiones hist. ecclesiasticae V. ac N. T.*, L. B. et Leov. 1777—1783, VII Tom., waarvan Sepp het karakteristieke reeds te uitvoerig heeft aangegeven, dan dat wij het hier zouden kunnen overnemen. Alleen dit: „Eene eigenlijke kritische ontleding der geschiedenis kunnen wij van dien tijd nog niet verwachten; laat het ons genoeg zijn, dat wij in de lessen van Venema den aanvang van een kritisch onderzoek naar de bronnen der geschiedenis ontdekken, en daarin waardeeren een treffend bewijs van den invloed, dien de philologische behandeling der H. S. naar het voorbeeld zijner ambtgenooten in de literarische faculteit op Venema's resultaten gehad heeft."

Overal vertoont zich zijne waarheidsliefde, zijn vrije blik en zijne rijke kennis der literatuur. „Methode en stof voor zijn arbeid - zegt Sepp — had hij ontleend aan hetgeen Vitringa, de vader, hem zelven weleer onderwees; was deze nog gekneld geweest in de boeien van een streng, althans *bindend*, Coccejanisme, — Venema had daarvan voor goed zich ontslagen, alleen met behoud van de diepe waarheid, die bij Coccejaansche schriftbeschouwing des O. V. de grondslag was: het profetisch karakter der oude bedeeling, de eenheid van Gods openbaring in hare ontwikkeling."

Wordt van hem gezegd, dat hij als kanselredenaar en stylist niet heeft uitgeblonken, — ter verbetering van de langwijlige, alles vergeestelijkende, predikwijze zijner dagen, heeft Venema groote verdiensten verworven, door voorbeelden te geven van eene eenvoudige, heldere, meer begrijpelijke tekstverklaring, en dit met het doel om eerst door overtuiging het verstand, en daarmede vervolgens de harten te winnen [1].

Eenvoudig, minzaam en ongeveinsd in den omgang, streefde hij steeds aan zijne roeping als academieleeraar in ruime mate te beantwoorden. De brave burger, man en huisvader, mogt zich niet enkel verheugen over het meest vriendschappelijk verkeer met zijne ambtgenooten Hemsterhuis, Wesseling, Muys, Heineccius, Conradi, Valckenaer, IJpeij, Cannegieter, Schrader, Manger en Verschuir, ook bij Prins Willem IV vond hij steun, warme hoogachting en vriendschap.

Zou men uit het Album academiae eene groote naamlijst van geleerde

---

[1]) Zijne leerredenen kent men uit *De waare Christelijke religie ondersogt en naagespoort uit Math V—VII*, Leeuw. 1753, 1757, 1763, 3 dln., *Redev. over Math. X, XI en XII*, Lw. 1769—1771, 2 dln., — *over Math. XVIII, XIX en XX*, Lw. en Harl. 1773. Deze leerredenen zijn uit het Latijn vertaald en voor Nederlanders alzoo bewerkt door de Friesche predd. van Velzen te Waaxens, Wigeri te Oosthem, en Lemke te Harlingen. Vgl. IJpeij en Dermout, IV, aantt. 15. Vroeger had hij zelf eenige leerredenen uitgegeven, de eerstgenoemden naar wij meenen, onder den pseudoniem *Raisonable Bibliaan*, en *Liefhebber van waarheid en deugd.*

mannen kunnen opmaken, die uit zijne school zijn voortgekomen, meer bepaald verdienen zijn ambtgenoot P. Conradi en de geleerde P. Wigeri, predikant te Oosthem c. a., genoemd te worden, met talrijke Hongaren, uit de geslachten Szathmari, Verestoi, Tsepregi en Keresztesi [1]). Ook niet-godgeleerden, zooals L. C. Valckenaer, J. Schrader, E. W. Higt, P. Bondam, J. Pierson, hingen dikwerf aan zijne lippen.

Laat het niemand verwonderen, dat iemand, die boven zoovelen zijn tijd vooruit was gestreefd, nog geen algemeenen bijval kon vinden, en dat alle tijdgenooten hem nog niet in zijne volle waarde konden schatten. Dit lot had hij toch met andere groote mannen gemeen. Bij velen lag hij onder verdenking van onregtzinnigheid, gelijk wij vroeger (I, 72) uit eene merkwaardige correspondentie reeds hebben aangetoond. Dat velen daarin eene reden vonden, om hunne zonen niet naar de Franeker academie te zenden, 't lijdt geen twijfel. Met vele andere oorzaken, moest ook deze zamenloopen om haren bloei te doen tanen. Wel een treurig bewijs voor de waarheid, dat het licht in onze Kerk steeds langzaam door de nevelen brak.

Venema werd als Theol. Prof. bezolgdigd met *f* 1000, als Prof. hist. sacrae trok hij eerst *f* 250, later *f* 450, en als academieprediker eerst *f* 200, vervolgens *f* 300, makende met *f* 150, wegens vergoeding voor immuniteiten, *f* 1900.

Viermalen liet hij zich de benoeming tot R. M. welgevallen, namelijk in 1735, 1740, 1745 en 1755 [2]). Toen den 74-jarigen grijsaard het predikwerk in 't Latijn moeijelijk begon te vallen, heeft zijn neef prof. Verschuir dit in 1771 met goedkeuring van Curatoren, gaarne, buiten bezwaar van den Lande, op zich genomen.

Drie jaren later werd Venema op zijn verzoek emeritus verklaard. De Curatoren verleenden hem, onder behoud van de volle wedde, uit eigen beweging daarbij den rang en titel van Prof. honorarius, op den-

---

1) De medicus Paulus Keresztesi, dien wij boven, blz. 334, reeds ontmoetten, verdedigde onder Andala en Venema, ten jare 1725, dissertatien *de utilitate ac necessitate Medicinae in S. Scr. interpretanda*, *inprimis ad loca Jobi X*, 8—32; *Eccl. XII*, 1—7, en onder Melchioris eene *Diss. med. theol.*, *complectens hist. medicam gentis Hebreae ex libris V. T.*, *et personas*, *S. praxin exercentes*, *maxime sub initiis N. T.* Talrijke disputen en dissertatien, onder V. verdedigd, vindt men vermeld in den *Novus Catalogus bibl. publ. Franequeranae*, c. Amersfoordt, p. 177—179.

2) In druk zijn verschenen *Vota nuncupata pro celeb. Viro Herm. Venema — quum tertium Rector Acad. publice renuntiaretur* (bevattende een Latijnsch vers van J. D. van Lennep, en Nederl. zangen van E. W. Higt, J. G. a Besten, K. D. Tigler, en een Friesch vers van J. Althuysen) Fran. 1745, en *Poemata in hon. — Herm. Venema — quum quartum R. Acad. renunciaretur* (Lat. zangen van P. Szatmari, Dan. Vitez, Gijsb. Koen, J. A. Kesler, H. Lemke, R. P. Reddingius, en een Nederl. vs. van den apotheker J. Schrader) Fran. 1755.

zelfden voet, als vroeger aan den ouderen Matthaeus en Ouwens [1]).

Na verscheidene kinderen in hunne prille jeugd te hebben verloren, zag hij den 25 Junij 1767 zijne vrouw bezwijken. Twee dochters, Margaretha Maria, gehuwd met den raadsheer S. Binckes, en Johanna, eerst weduwe van mr. Tj. van Swaneveld, daarna gehuwd met den Groninger geneesheer J. Gummer, liet zij hem na. Venema moest ook nog zijn schoonzoon Binckes, ten wiens huize hij in Leeuwarden de dagen eener eervolle rust doorbragt, en zijne dochter Johanna overleven, eer de R. M. Cannegieter *ad valvas Academiae* kon verkonden: Extinctum tandem est eximium lumen, quod diuturno fulgore Academiae nostrae sacrarium collustravit! Venema was den 25 Mei 1787, in den ouderdom van ruim 90 jaren, tot een hoogeren werkkring opgeroepen. Zijn stoffelijk overschot is niet in de Westerkerk te Leeuwarden begraven, zooals Eekhoff ergens schreef, maar naar Franeker vervoerd en aldaar den 1 Junij in de groote kerk ter aarde besteld.

Vriemoet, 787—790; Val. Slothouwer, *Ad celeberrimum et maxime venerandum senem H. Venemam, — cum anno aetatis LXXX suum in Zachariam Commentarium ederet*, Leov. 1787; H Cannegieter, *Progr. fun. Herm. Venema*, Fran. 1787; F. U. Winter, *Progr. fun. Annae Sophiae Sixti*, Fran. 1767; J. H. Verschuir, *Elogium Herm. Venema. Addita sunt duo programmata*, Fran. 1787; vert. en met aantt. voorzien door J. Bakker, als *Lofrede op Herman Venema*, Amst. 1801; *In honorem Herm. Venemae* (Lat. vs. van Paulus Szalai, Hungarus ex oppido Nagy Körös), Fran. 1787; *Das Neue gelehrte Europa*, XIX, 535—565; Diest Lorgion, *Gesch. d. Herv. Kerk in Friesl.*, Hoofdst. VIII; IJpeij, *Gesch. van de Kristel. Kerk in de 18e eeuw*, D. VII, VIII en IX passim; IJpeij en Dermout, *passim*; Glasius, III, 489—496; Chr. Sepp, *Joh. Stinstra en zijn tijd*, Amst. 1865, *passim*.

Petrus Wesseling, prorector aan het gymnasium en lector aan de Illustre School te Middelburg, met prof. Tib. Hemsterhuis en den Arnhemschen rector Henr. Cannegieter voorgedragen, zag zich den 12 Maart 1723 in de plaats van Rungius tot hoogleeraar in de geschiedenis en welsprekendheid benoemd, op een tractement van *f* 1000.

Uit een Westphaalsch geslacht, dat meer geleerden opleverde, was hij den 7 Januarij 1692 geboren te Steinfurt, de woonplaats zijner ouders Gerardus Wesseling en Anna Reiners. Na aan de Latijnsche school aldaar te zijn opgeleid, zette Petrus zijne studien ter zelfder plaatse voort aan het gymnasium Arnoldinum, waar de regtsgeleerden Aug. Houck en J. F. W. Pagenstecher tevens de klassieke talen, geschiedenis en antiquiteiten, de theoloog Arn. Visch ook het Hebreeuwsch onderwezen.

1) *Commissieboek van Curatoren*, no. 313, 314, 315, 317—319.

Onder den laatste, aan wien onze Wesseling zeer gehecht was, werd door hem in Julij 1712 eene *Disp. theol. de Petra*, *Math. XVI*, *18*, *secunda*, Burgo-Steinf. 1712, verdedigd. Daarop naar Leiden vertrokken, bezocht hij niet enkel de theologische gehoorzalen, maar ook die van Gronovius en Perizonius. Op den 8 Sept. 1714 vindt men hem te Franeker ingeschreven, waar hij weldra in Venema, die hier gelijktijdig uit Groningen kwam, een vriend vond; beide hoorden zij dezelfde leermeesters, Lamb. Bos, de Vitringa's, Andala, van der Waeijen en Schultens. Uit dit tijdperk zijner studien weet men, dat hij Schultens' *Disput. sec. ad Origines Hebraeas*, Fran. 1715, verdedigde, alsmede *Theses controv. see. ordinem Catecheseos Palat.* (Dec. XLVIII) onder van der Waeijen, op 12 Febr. 1716. Ook maakte hij destijds reeds nu en dan een Latijnsch gelegenheidsvers (zie boven blz. 362).

Na nog een jaar gewijd te hebben aan het onderwijzen van M. Coehoorn van Scheltinga, een zoon van den Curator Mart. van Scheltinga, schijnt hij reeds tegen het einde van 1717 of in het begin van 1718 als prorector te Middelburg een werkkring te hebben gevonden. Volgens Vriemoet zou hij in 1718 door de Franeker classis tot den predikdienst zijn toegelaten. Te Middelburg hield Wesseling vriendschappelijk en wetenschappelijk verkeer met den bekenden dichter P. Boddaert en met de la Rue, den schrijver van het *Geletterd Zeeland* [1]). Zijne liefde voor Anna van Groenewal aldaar leidde tot hunne echtverbindtenis.

Dat hij ruimschoots beantwoordde aan de verwachting en zoodoende een goeden naam verwierf, mag men afleiden uit zijne benoeming tot rector te Deventer in 1720, waarvoor hij echter bedankte. Stelden de dankbare Middelburgers hem toen mede aan tot lector in het Grieksch en de geschiedenis aan hunne Illustre School, zijn vertrek konden zij op den duur toch niet voorkomen. Wel was aan Rungius, bij de benoeming van een Prof. Histor. et Eloq. te Franeker in 1721, boven hem de voorkeur gegeven, gelijk wij zagen, spoediger evenwel dan beide toen konden denken, zou Wesseling diens opvolger worden. Den 25 Febr. 1724 legde hij de acte van benoeming aan den Senaat over, zoodat het ons niet waarschijnlijk voorkomt, dat Wesseling met zijn onderwijs zou zijn aangevangen, vóór den 22 Maart dv., waarop de inaug. oratie door hem is gehouden, *de origine Pontificiae dominationis*, Fran. 1724.

Beval deze redevoering zich aan door bewijzen van des sprekers groote geleerdheid, door eene doelmatige verdeeling van de stof, ontbraken haar geene oratorische schoonheden, zij kon, volgens prof. Boot,

1) Te Middelburg gaf hij niets in 't licht, dan een *Ode in praematuram obitum — juvenis Petri Immens* (1720). Boot, p. 19, ann. 5.

niet bogen op eene zuivere, beschaafde, d. i. klassieke taal, een gebrek dat de eerste werken van Wesseling met elkander gemeen hebben. Bestemd voor de theologie, had hij meer Oostersche en Grieksche schrijvers en Latijnsche kerkvaders gelezen, dan beste classici; als docent te Middelburg streefde hij ook meer om in zijn onderwijs zaakrijk te zijn, dan naar eene sierlijke inkleeding. Zijne latere werken toonen in dit opzigt echter een aanmerkelijken vooruitgang. Drong hij toch door de behandeling van Romeinsche schrijvers in hunne taal dieper in, op zijne verdere ontwikkeling bleef de kring der echt wetenschappelijke mannen, waarin hij het voorregt had zich dagelijks te mogen bewegen, ook niet zonder invloed. Dankbaar erkende hij later, hoe Tib. Hemsterhuis hem den regten weg op het veld van studie gewezen, en hem, die daarvan toen nog niet doordrongen was, had overtuigd, dat geene geleerdheid, hoe veelzijdig en uitgebreid ook, waar en naauwkeurig konde zijn, zonder kennis van de kritiek?

Wat zijn academisch onderwijs te Franeker aangaat, verklaarde hij op zijne Latijnsche collegien natuurlijk bij afwisseling dezen of geenen klassieken auteur; op die over de geschiedenis gaf hij een dictaat op het Compendium van Tursellinus [1]). Dat des hoogleeraars lessen goede vruchten droegen, kan door het getuigenis en de genegenheid van menig leerling worden bewezen.

Als Eloq. Prof. hield hij de *Oratio ad Ser. Principem W. C. H. Frisonem, cum studiorum causa Leovardia Franequeram migrasset*, Fran. 1726, en de *Orat. fun. in mem. Sicconis à Goslinga, Acad. Curat.*, Fran. 1732 [2]); ook huldigde hij zijn Vorst en leerling met een carmen *In natalem sextum decimum — principis G. C. H. Frisonis*, Fran. 1726, en bij diens verloving in *Wilhelmus Car. Henr. Friso sponsus. Carmen recitatum et editum*, Fran. 1734; gevolgd door *Ecloga ad W. C. H. Frisonem, Principem Auriacum, cum Annam, Britanniarum regis filiam, inter omnium plausus et gratulationes, domum duceret.*

[1]) Dictaten van W. op Tursellinus, in 6 dln., komen voor op de catalogi der bibliotheken van prof. v. Eerde, prof. G. de Wal en Mr. Beucker Andreae. Het ex. van den laatste was geschreven door den bekenden Frieschen regtsgeleerde J. Beucker, terwijl een *Corpus hist. univ., excerptum ex ore P. W. à G. J. Voorda*, in 9 dln., insgelijks bij Andreae, ook wel een dictaat op Tursellinus zal zijn geweest. In de bibl. der Vereen. Doopsgez. gem. te Amst. vindt men dictaten van hem op gedeelten van Suetonius en Terentius, die zeer gunstig door prof. Boot worden beoordeeld. Prof. de Wal bezat ook zijne dictaten op Vell. Paterculus en Aristophanis Plutus. Die over Grieksche auteurs en gedeelten van het N. T. Graecum, door Boot (p. 62) genoemd, een dictaat *ad Acta Apostolorum* bij de Wal, en over den Hebreeër brief bij v. Eerde, zoo ook dat op Grotius' *de jure belli ac pacis*, behooren waarschijnlijk tot het Utrechtsche tijdperk van onzen hoogleeraar. Op de prov. bibl. v. Friesland berust een ex. van Festus en Flaccus, *de verb. Signif.*, A. 1700, met geschr. aantt. van Wesseling.

[2]) Hij wordt ook genoemd als de steller van diens grafschrift in de kerk te Dongjum. *Aant.* B. N.

Als aftredend Rector sprak hij in 1734 *de vitiis et defectibus historiae ecclesiasticae* (onuitgegeven). Kunnen deze geschriften aanvankelijk strekken ter beoordeeling van zijn talent als redenaar en dichter, prof. Boot leerde hem zeer waardeeren als beoefenaar der geschiedenis en klassieke oudheden, door eene beschouwing van zijne *Observationum variarum libri duo*, A. 1727 (op nieuw uitgegeven door Trotscher, Lips. 1832); *Ed. Simsonii Chronicon historiam catholicam complectens, ex recensione et c. animadv. P. W.*, L. B. 1729, ed. alt. A. 1752; *Probabilium liber singularis, in quo praeter alia insunt vindiciae verborum Johannis: et Deus erat verbum*, Fran. 1731; *J. Caroli de rebus Casp. à Robles in Frisia gestis Comm. L IV, primum vulgati*, Leov. 1731, ed 2a 1750; *Ep. C. Junii Patrophili ad Gratianum de S. Bavone; de Carolino diplomate, quo Hollandiae comitatus Theodorico I perhibetur datus* (de beide laatste verhandel. in de *Misc. Observatt.*); *Vetera Romanorum itineraria*, A. 1735.

Van zijne veelzijdige geleerdheid getuigen voorts de daadzaken, dat de Curatoren hem (11 Oct. 1729) hebben uitgenoodigd om na het vertrek van Schultens gedurende de vacature de Hebreeuwsche en andere Oostersche talen te onderwijzen, wat hij gaarne op zich nam, terwijl men hem in 1733 polste over zijne gezindheid tot het bekleeden van een theol. professoraat aan 's Lands eerste hoogeschool. Dit laatste schijnt ook toen niet geheel geheim te zijn gebleven, vermits de Curatoren op 8 Maart 1734 besloten aan Ged. Staten voor te dragen, „dat aan ons niet duisterlijk gebleken is, dat Ds. Petrus Wesselingh, historiarum et linguarum Professor, wel in consideratie mogte komen om na de accademi van Leiden, Uijtregt of elders verropen te worden, tot grote ondienst en merkelijke desavantage van de universiteit van dese Provintie; dat zij — uijt dien hoofde — quamen voortestellen, of het niet betamelijk zoude zijn, een man van die reputatie en sonderlinghe diensten en merites zo veel mogelijk te behouden, en denselven door eenige augmentatie van t' ordinaris tractement, als te obligeren om alle aansoekingen tot vertreck afteslaan". Den 2 April dv. zag Wesseling zijn tractement dan ook ongevraagd met *f* 250 verhoogd, tengevolge waarvan hij het kort daarop gevolgd beroep naar Utrecht op *f* 1200 afsloeg. Toen men in 't voorjaar van 1735 hem andermaal en nu op *f* 1600 daar had beroepen tot hoogleeraar in de geschiedenis, welsprekendheid en het Grieksch, ging hij derwaarts om Duker optevolgen. Na den 24 Mei afscheid van de Gedeputeerden te hebben genomen, aanvaardde hij den nieuwen leerstoel den 13 Julij dv. met eene *Orat. pro historiis*, Traj. 1735.

Hoogachting en vriendschap van ambtgenooten en leerlingen vielen ook in de hoofdstad van het Sticht hem ten deel. In bijzonderheden is

zulks door prof. Boot aangetoond. De Friezen konden hem echter noode missen, ja toen zij Hemsterhuis aan Leiden hadden moeten afstaan, waagden zij eene poging om Wesseling naar hunne academiestad te doen terugkeeren als Prof. linguae Graecae et hist. patriae. Men dacht daardoor »het groot verval van de accademi — zoo veel mogelijk te redimieren, — als zijnde haar Ed. Mo. mede ten vollen bekend wat nut en voordeel deselve heeft toegebragt geduirende desselfs institutie als Professor te Franeker". Op *f* 1800, buiten de immuniteiten, werd W. beroepen [1]).

Kan men, wetende dat te Utrecht soms meer dan honderd leerlingen aan zijne lippen hingen, die den rijkdom zijner kennis, vooral ook in de hulpwetenschappen der historie [2]), toejuichten, dat hem te Utrecht vruchteloos eene toelage van *f* 300 geboden is, mits hij zich wilde verbinden nimmer een beroep naar Leiden te zullen aannemen — kan men het dan niet billijken, dat hij niet verlangde terugtekeeren naar Franeker? Wie verneemt daarentegen niet met weemoed, dat de hoogeschool, die eens hare priesters liet komen uit Leiden, Amsterdam en Heidelberg, op een tractement van *f* 1800 die weigering moest ondervinden!

Eerlang ontving zijn werkkring te Utrecht nog eene belangrijke uitbreiding. Na den dood van prof. Wieling liet hij zich namelijk de opdragt van het onderwijs in het Jus publicum Romano-Germanicum welgevallen. Den 27 Junij 1746 werd hij, op eene verhooging van zijne jaarwedde met *f*500, hiertoe geroepen; de Senaat bevorderde hem den 24 Sept. dv. hon. causa tot J. U. D., en twee dagen later aanvaardde Wesseling die taak, sprekende *de vera civitatis felicitate* (onuitgegeven). Wetenschappelijke mannen juichten deze benoeming toe, weshalve men veilig mag aannemen, dat de verzorgers der hoogeschool geene verkeerde keuze hadden gedaan.

Gelijk weleer te Franeker, herdacht hij ook hier belangrijke gebeurtenissen in het door hem beminde Vorstenhuis, nl. in de *Orat. in natalem Wilhelmi, Comitis Burani*, Traj. 1748, *in obitum-Principis W. C. H. Frisonis*, Traj. 1752; *in obitum Principis Annae Gubernatricis*, Traj. 1759. Om niet te gewagen van kleinere verhandelingen in de *Misc. Observatt.* en *Symb. liter. Bremenses*, van *Praefationes* voor sommige werken en onder hem verdedigde dissertatien, zij hier gewezen op de vruchten, waarmede zijne vlijt en geleerdheid de wetenschap verder verrijkten, namelijk met

---

1) *Curatt.* 8 *Maart* 1740; *G. R.* 21 *Maart* 1740.

2) Van hem wordt gezegd: post Josephum Scaligerum neminem fuisse, qui per latissimum campum historiae veteris chronographiae et geographiae omnes vias et semitas melius peragrasset et cognovisset, fatendum est. Boot, 61.

een *Diatribe de Judaeorum archontibus ad inscriptionem Berenicensem*, et *diss. de evangeliis iussu Anastasii non emendatis in Vict. Tunnunensem*, Traj. 1738; met eene nieuwe uitgave van *Sam. Petiti leges Atticae*, *c. animadv. et praef.*, L. B. 1741, en van *Diod. Siculus*, A. 1745, 2 tom.; met eene *Ep. ad H. Venemam de Aquilae in scriptis Philonis Jud. fragmentis*, *et Platonis Ep. XIII*, Traj. 1748, en de *Ep. critica de Dione Cassio ad H. S. Reimarum* (1750). Wie meer van deze werken wenscht te weten, raadplege de prijsverhandeling van prof. Boot, die aangaande Wesselings lessen over het N. T. Graecum ook het een en ander mededeelt. Zijne rectorale oratien *de statu religionis et reipublicae sub Constantino Magno* (1737) en *de viro bono, bono cive* (1749) gingen niet ter perse.

Na in 1753 gekozen te zijn tot lid van het Latijnsch genootschap te Jena [1]), zond hij aan deze Vereeniging eene verhandeling *de veterum medicis ocularíis observatio prima*, opgenomen in het 3e dl. harer *Acta*. Dat dit onderwerp, tot veler teleurstelling, niet door hem is vervolgd, zal zijn toeteschrijven, eensdeels aan huiselijke omstandigheden, zooals het huwelijk zijner tweede dochter Anna Appollonia, met Ds. Gijsb. Bonnet, in 1754, en 't overlijden zijner vrouw in 1757, meer nog aan zijne studien over Herodotus, die door Ruhnkenius, Reiske, Bernard, Valckenaer en andere geleerde tijdgenooten om strijd zijn toegejuicht. De hoogleeraar, die al op leeftijd begon te komen, mogt dezen arbeid gelukkig voltooijen. Na eene *Diss. Herodotea ad Tib. Hemsterhuisium*, Traj. 1758, kwam de Herodotus van Wesseling, waaraan Valckenaer's noten zijn toegevoegd, in 1763 te Amsterdam van de pers.

Den 9 November des volgenden jaars overleed hij. Zijn eenige zoon Johannes was reeds den 7 Febr. 1750 als student te Franeker overleden, zoodat hij alleen twee dochters naliet, Cornelia Elisabeth, ongehuwd in 1792 overleden, en mevrouw Bonnet.

Laten wij met enkele regelen van de lofspraak, hem door prof. Seb. Rau gebragt, besluiten. — Erat certe Wesselingius vir immensae lectionis et incorrupti iudicii, qui unius ingenii sui vastissimo ambitu tot scientias et disciplinas complectebatur, ut si ejus peritia, quam consecutus erat in Theologia et exegesi sacra, in Jure publico et naturali, in literis Graecis et Latinis, in Geographia veteri et temporum doctrina, in omnis aevi historia cum civili tum ecclesiastica, in critica denique et antiquitatibus sacris et humanis, in plures fuisset divisa, potuisset tot viris doctis materiem laudis et eruditionis sufficere, quot ipse scientias

---

1) De Haarlemsche maatschappij van weteaschappen vereerde hem in 1755 met het diploma van lidmaatschap.

possidebat. Memoria ipse contigerit tanta, ut omnia quae legerat, retineret; tamque prompta et parata, ut commune nostrum esset oraculum. Quare, cum simul acri iudicio uteretur, mirum non est eum majori cum fructu et felicitate in intelligendis antiquis auctoribus versatum esse, quam nonnulli alii, qui anguste habitant et ad unam aliquam artem vel scientiam tanquam ad scopulum sunt allisi.

Vriemoet, 791—798; Strodtmann, *Das Neue Gelehrte Europa*, IV, 881—909, IX, 99, 100; XX, 1051—1058; J. C. G. Boot, *de vita et scriptis Petri Wesselingii*, Traj. 1874.

Albertus Wilhelmus Melchioris[1]), Theol. prof. te Hanau, op de voordragt geplaatst tusschen prof. Werenfels van Bazel, en Dr. Jac. Elsner, hofprediker te Berlijn, werd — wij zagen het reeds (blz. 400) — opvolger van den eersten Vitringa. Zijn vader Johannes, hoogleeraar te Herborn, waar onze Albert Wilhelm den 12 Mei 1685 het eerste levenslicht aanschouwde, ontviel hem reeds, toen hij nog geen vier jaren oud was. In Elisabeth Walburg Mechteld von Hillesheim bleef hem echter eene zorgdragende moeder over, die den leergierigen knaap te Duisburg, werwaarts zij na den dood van haren man verhuisde, aan de triviale school voor 't academisch gymnasium aldaar liet opleiden. In het veertiende jaar zijns levens ving hij zijne hoogere studien aan, en legde zich met veel ijver op de humaniora toe, inzonderheid op de philosophie. Toen hij, onder de leiding van een halfbroeder, prof. J. G. Bachmann, tot de theologische studien dacht overtegaan, overleed deze. Dit gaf hem aanleiding om eene andere academie, en wel de onze te bezoeken, waar hij in 't laatst van October 1702 werd ingeschreven. Hier vond hij in Vitringa en Röell geleerde leidsmannen; Rhenferd gaf hem gelegenheid om aan de grammaticale kennis van 't Hebreeuwsch welke Melchioris te Duisburg bij prof. Heinrich Erberfeld had opgedaan, de beoefening der Joodsche oudheden en van de geschriften der Rabbijnen te verbinden. Gevoelde de wijsgeerige jongeling zich door Röell het meest aangetrokken, bevreemding kan het daarom niet verwekken, dat hij dezen leermeester volgde naar Utrecht, waar het album zijn naam in 1705 opnam. Tenzelfden jare verdedigde hij — optredende tegen het Spinozismus — eene *Diss. de principiis religionis*. Kort daarna keerde hij huiswaarts, deed daar het proponentsexamen en bleef nog vier volle jaren in de moederlijke woning zich aan de wetenschap wijden. Eerst na haren dood (1709) nam hij het predikambt te Mühlheim aan.

---

[1]) Zoo schreef hij zelf zijn naam; niet *Melchior*.

Voor verschillende aanbiedingen bedankende, bleef hij in dezen wijngaard met zelfvoldoening werken tot 1718, het jaar waarin hem het professoraat in de theologie en gewijde talen te Hanau niet te vergeefs werd aangeboden. Met eene *Orat. de religione et verae religionis criteriis* aanvaardde hij dezen leerstoel.

Spoedig (1719) vond hij in Charlotte, eene dochter van Joh. Pluckers, koopman en burgemeester te Elberfeld, eene echtvriendin.

Dissertatien *de Cherubinis gloriae, eorumque mysterio*, Hannov. 1722, en *de indole miraculorum* herinneren aan zijn onderwijs aldaar.

Na vooraf tot Theol. Dr. h. c. te zijn bevorderd, deed Melchioris de intrede als Theol. prof. te Franeker, den 22 Maart 1724, sprekende *de necessario veritatis et pietatis conjugio*, Fran. 1724.

Veertien jaren stond hij hier, onvermoeid zijn pligt betrachtende. Kon hij, lijdende aan podagra, zijne publieke collegien niet geregeld geven, dan liet hij de studenten, zelfs in de vacantien, bij zich aan huis komen, ten einde hen daarvan geen nadeel te laten ondervinden. Welke vakken door hem zijn onderwezen, verneemt men van den ambtgenoot, die hem in eene onopgesmukte lijkrede huldigde: Nulla fuit divinae scientia pars, quam non hoc illove anno pertractaverit. *Systematica* dogmatum doctrina, prout mos est, ipsi erat annua. In *Elenchticis*, praeter ea, quae quotannis adferebantur, ex professo versatus fuit, superiore biennio; debellatis Pontificiis primum, dein Socinianis, quibus, anno sequente, Remonstrantes additurus fuerat, infausto Socini gregi nimium faventes saepe, et rei nostrae inprimis graves. *Exegeticam* docuit, nonnunquam ad sacras orationes habendas discipulos suos necessariis instruens praeceptis, et varias sacrorum voluminum illustrans partes; in quibus eminet euangelica ultimarum passionum Christi explicatio. *Propheticis* fuit deditus, quam praeter alia, Epistolas septem Apocalyplicas, aliasque ex isto libro illustravit pericopas. A scientia *Typica & emblematica* initium fere sumsit laborum suorum, quum huc accessisset. *Moralem* denique doctrinam, ductu aurei libri a cel. Lampio, intimo, quum viveret, amico et familiare suo, editi, serio inculcavit. Mitto reliqua; inter quae *Theologiae Naturalis* frequentes et *Historiae sacrae* annuae institutiones, quibus aliquando, per annum unum alterumve, *Historiae Reformationis* paullo studiosior delineatio accessit [1]).

---

[1]) Het onderwijs in de kerkhistorie was hem kort na zijne komst, den 29 April 1724, door Ged. Staten opgedragen. Zijne jaarwedde als Prof. Theol. et Hist. Eccles. bedroeg *f* 1900. Tijdens zijn dood waren van eene door hem bewerkte Synopsis *theologiae naturalis* slechts vier vellen afgedrukt. De uitgave is toen achterwege gebleven, zegt Vriemoet.

Van de disputatien, onder Melchioris' leiding te Franeker gehouden, ontmoeten wij ten vervolge op die te Hanau twee *de causa miraculorum*, 1725, 1726; voorts *Diss. med. theol. complectens hist. medicam gentis Hebreae ex libris V. T., nec non Personas S. Praxin med. exercentes, maxime sub initiis N. T.* (def. P. Keresztesi), 1725; twee *de muliere adulterii nomine suspecta*, 1727, 1728; *Apologia pro miraculis Christi, et expositionibus Patrum allegoricis, adv. Thom. Woolstonum*, 1731; twee *de prima Symb. Apostolor. adornatione*, 1735; eene *ad illustr. quaedam Script. antiq. de J. C. testimonia*, 1735; *ad Cap. Judic. XI de holocausto Jephtae virgineo*, 1735; *de patribus in Mosen nube et mari baptizatis*, 1736; *de Jona propheta*, 1737; *de mysterio goëlis sanguinis*, 1737; *hypotheses ad investigandum mysterium goelis necessarias*, 1738; *de sacris gentilium lucis*, 1738. Ten deele vindt men die, naar wij meenen, terug in zijne *Sicilimentorum variorum Libri duo*, etc., Fran. 1739, waarvan de *Selecta Sacra*, door Sepp, als in 1751 uitgegeven, vermeld (*Joh. Stinstra en zijn tijd*, I, 39) misschien alleen in titel verschillen.

Te veel vreemdeling in onze taal, om daarin met vrucht te kunnen prediken, betrad hij echter nu en dan den kansel der Walen te Franeker en te Leeuwarden. Omtrent 's mans rigting hoort men van zijn lijkredenaar: Orthodoxus fuit. Verae sanctitatis amans. Formulis Synodi Dordracenae subscripsit serio. Niet besmet met Röellistische ketterijen, was hij evenmin een aanhanger der Fransche hoogleeraren Camero en Amijraud, wat betreft de opvatting van de leerstukken der Praedestinatie en der Genade. Coccejus stond hoog bij hem in eere; niettemin week hij van dezen af in punten, waarover sedert meer licht was opgegaan [1]).

Te Franeker gevoelde hij zich gelukkig en tevreden. Daarom bedankte hij voor een leerstoel in zijne geboorteplaats Herborn. Eenmaal bekleedde hij het rectoraat en sprak aftredende *de impietate Tolanai, infensissimi hostis miraculorum Christi*, welke oratie ons niet in druk is voorgekomen.

Na lang aan podagra te hebben geleden, bezweek hij den 11 Aug. 1738, betreurd door zijne weduwe, door een zoon (later hoogleeraar te Duisburg) en eene dochter; geprezen als theologus consummatus, doctor

1) Id quod in typis maxime et sacris vaticiniis explicandis usu venit; in quo negotio, uti sterilem, ne dicam absurdam, et paene impiam, Spencerianam et Grotianam methodum, a prudentibus viris, quorum e numero Vitringam utrumque nunc honoris caussa nomino, explosam dudum et reiectam, detestabatur; sic, ab altera parte, iusto nimium indulgere ingenio suo, aut, solidiore demonstratione neglecta, de sacratissimorum oraculorum mente et sensu pronunciare, in quo ipse Coccejus nonnunquam humani quid videtur passus, damnabat prorsus, atque improbabat.

indefessus, maritus et pater familias amabilis, pius, prudens, indulgentissimus amicus fidus et Germanae integritatis.

Vriemoet, 794—797; Dezelfde, *Orat. funebris de vita et meritis Alb. Wilh. Melchioris*, Fran. 1738; waarbij is herdrukt Abr. Wieling, *Progr. funebre*, en waaraan lijkzangen zijn toegevoegd in 't Latijn van P. Laan, en in 't Nederlandsch van Ds. D. S. Bacot en J. C. Bacot, J. U. D.; Glasius, II, 491, 492.

Johann Gottlieb Heineccius. Sed non est, quod tam tibi, quam Academiae, ac toti Frisiae, gratuler, quod te potissimum nacta sit antecessorem, qui clar. Westenbergio dignissime succedat — zoo schreef van Bijnkershoek aan den genoemden hoogleeraar te Halle, wiens Luthersch geloof niet aan zijne benoeming te Franeker op 10 Sept. 1723 in den weg had gestaan. En te regt. Welke naam is toch in de regtsgeleerde wereld, tot op dezen dag, meer bekend, dan die van Heineccius, den Duitschen geleerde, die zijne veelomvattende theologische, wijsgeerige, geschied-, letter- en oudheidkundige kennis zóó uitstekend tot de verklaring van de regtswetenschap wist aantewenden, dat hem de eereplaats werd toegekend als hersteller van de jurisprudentia elegantior onder zijne landgenooten?

Een uitvoerig levensberigt van den man, op wiens bezit Franeker slechts een korten tijd mogt bogen, dankt men aan een zijner zonen. Meer dan eene korte schets behoeven wij daaraan niet te ontleenen, omdat het binnen het bereik is van elken belangstellende. Herinnerd zij dus, dat Heineccius den 11 Sept. 1681 is geboren te Eisenberg, in Saksen, waar zijn vader docent was aan het Lyceum. Na hier in de klassieke talen en het Hebreeuwsch, vooral door zijn vader, te zijn onderwezen, ging hij, na diens dood, ten jare 1698 te Goslar, bij zijn ouderen broeder Johann Michael, geestelijke aldaar, inwonen. Door dezen te helpen in het verzamelen, ordenen en ontcijferen van bouwstoffen voor oudheidkundige werken, ontwikkelde zich bij hem de liefde voor die studien, inzonderheid ook voor de penningkunde. Zijn dagelijksch verkeer ten huize van den Hofrath Seidensticker leidde er toe, dat Heineccius, die weinige middelen bezat, de leidsman werd van diens zoon aan de Leipziger hoogeschool, waardoor hij ook zelf in 1700 met de academische studien kon aanvangen. Aan de theologie ging hij zich wijden; kerkgeschiedenis en kerkelijke oudheden hielden hem bij voorkeur bezig. Na den 8 Febr. 1703 tot Mag. Philos. gepromoveerd te zijn, liet hij het voornemen, om naar een herderlijk ambt te dingen,

varen, ten einde te Halle, werwaarts zijn bovengenoemde broeder verplaatst was, gezeten aan de voeten van Strijckius en Thomasius, tot de kennis der regtswetenschap doortedringen.

Werd hij aan een paar Russische studenten als ephorus toegevoegd, voor de academiejeugd in 't algemeen opende hij privaat-collegien over de philosophie, naar de *Elementa* van Buddeus. De benijdenswaardige toeloop, die hem te beurt viel, gaf in 1708 gereede aanleiding om hem aan de philosophische faculteit als adjunct toetevoegen. De disputatie, waarmede onze Heineccius, naar het bestaand gebruik, dezen werkkring inleidde, herinnert ons terstond aan zijne theologische en oudheidkundige studien; zij handelde nl. *de genuina nativitatis Christi aera, e numis et inscriptionibus illustrata.* In 1713 zag hij zich tot publiek-docent bevorderd. Ongeacht eene beweging, die orthodoxe theologen tegen hem en zijn broeder verwekten, misschien naar aanleiding van zijn inaugureel program *de verae falsaeque sapientiae characteribus*, ging hij op het pad der verlichting moedig voort, door o. a. de schijnvromen te ontmaskeren in eene verhandeling *de incessu animi indole.*

Zijne promotie in de regten volgde op de openbare verdediging eener *Disp. de origine atque indole jurisdictionis patrimonialis.* Kort daarna (18 Febr. 1716) sloot hij met Henrica Clara Johanna Heizing, van Gros-Winningstadt, den huwelijksband.

Voortaan ontmoet men hem niet alleen als openbaar leeraar in de wijsbegeerte, maar tevens als privaat-docent in de regten. Het *Antiquitatum jus Romanum illustrantium Syntagma*, zijn eerste arbeid voor de regtsgeleerde wereld bestemd, en te Straatsburg, Venetie, Bazel, Utrecht, Leeuwarden en Genève herdrukt, werd in onze eeuw door Haubold en Mühlenbruch verjongd, omdat, zooals de laatste getuigde: illum ipsum librum, cujus amplius seculo virtutes spectatae erant, adeoque omnium usu et eruditorum et tironum comprobatae, ut etiam post instauratam ab Hugone jurisprudentiam historicam, et postquam nova civili prudentiae lux affulsit e Gaji commentariis, aliisque hac nostra aetate repertis juris antiqui monumentis, fructum inde uberrimum literarum studiosi percipere posse viderentur. Cum Hanboldo igitur sensi ac putavi, munus editori demandatum ita esse explendum, ut ne frustra Heineccius in Heineccio quaereretur.

Met het voornemen om later zijne krachten aan een nieuw handboek voor de regtsgeschiedenis te beproeven, bezorgde Heineccius voorshands eene nieuwe uitgave der *Delineatio historiae juris* van Thomasius. Bij de benoeming tot openbaar docent was hem in der tijd door zijn Vorst aanbevolen liefde voor de humaniora bij anderen aantekweeken, door

zich welsprekendheid en een goeden stijl eigen te maken. In een *Panegyricus sempit. memoriae Sam. Stryckii consecratus* had hij in 1710 reeds eene gelukkige proeve gegeven van 't geen hij in dezen vermogt; vervolgens vonden zijne *Fundamenta stili cultioris*, Halae 1719, alom, tot in Petersburg toe, hun weg, ja zij zijn in talrijke uitgaven — om Götte's woorden te bezigen — „wegen der schönen Einrichtung und herrlichen Regeln zum Handbuche aller Freunde einer echten Lateinischen Schreibart worden".

Dat zulke werken hem snel deden stijgen op den maatschappelijken ladder, spreekt wel van zelf. Na dan in 1720 tot Prof. juris extr. en assessor der jurid. faculteit benoemd te zijn, werd hij in 't volgend jaar reeds tot ordinarius bevorderd, met den titel „eines Königlichen Preussischen Hofraths".

Hoeveel voedsel voor zijn geest moest hij als navorscher van klassieke oudheden en beoefenaar der jurisprudentia elegantior wel op Nederlandschen bodem vinden, waar in die rigting zooveel belangrijks werd gewrocht? Wij ontwaren dan ook zijne hooge waardeering van den arbeid onzer eerste geleerden in een herdruk van den *Dissertationum trias* van Perizonius (Halae 1722) en der *Observationes juris Romani* van van Bijnkershoek (Halae 1723), met welken laatste geleerde hij sedert in eene briefwisseling geraakte, die ruimschoots van hunne aangename verstandhouding getuigt [1]). En zoo laat het zich dan ook gemakkelijk verklaren, dat een leven en werken in ons land, waar hij zooveel ware geleerdheid zou aantreffen, die in dezelfde rigting streefde als de zijne, hem dermate toelachte, dat hij in 1723, terwijl Halle veel aantrekkelijks voor hem had verloren door 't overlijden zijns broeders, aan het beroep naar Franeker de voorkeur gaf, boven den katheder te Frankfort a/O., die hem gelijktijdig was aangeboden. Bestond er zijnerzijds aanvankelijk eenige zwarigheid over het bedrag der jaarwedde van *f* 1500, hem bij de benoeming (*G. R. 9 Sept. 1723*) toegelegd, de Friezen haastten zich die met *f* 100 te verhoogen (*G. R. 7 Oct. dv.*) Den 21 Maart 1724 hoorde men zijne inaug. oratie *de jurisprudentia veterum Romanorum formularia, ritibusque, quibus negotia civilia explicabant, sollemnibus*, Fran. 1724. Vóór zijn vertrek uit Duitschland had hij een handboek over de Duitsche regtsoudheden in handschrift bij een boekhandelaar gelaten, die inmiddels failleerde, ten gevolge waarvan hij dezen belangrijken arbeid, waar-

---

[1]) Over de betrekking tusschen v. Bijnkershoek en Heineccius leze men Star Numan, *Corn. v. Bijnkershoek*, 380—396.

aan veel tijd en hoofdbrekens ten koste was gelegd, door een zamenloop van omstandigheden nimmer mogt terug zien [1],

Bij hoogleeraren en leerlingen vielen hem in Friesland's Alma mater eene hartelijke ontvangst en hooge waardeering ten deel; onder de laatsten telde hij, sedert Mei 1726, ook Prins W. C. H. Friso [2].

Welk een verbazend vlugge niettemin degelijke werkzaamheid heeft Heineccius hier niet getoond? Na de *Epistolae amoebaeae inter E. O. A. C. Pagenstecherum et J. G. Heineccium, quibus de sensu l. 1 ff. de curat. furios. et genuina lectione l. 28 ff. de probat. amice disceptatur*, Fran. 1724, volgden de *Elementa juris civilis sec. ordinem Institt., commoda auditoribus methodo adornata*, Fran. 1725; *Ad legem Juliam et Papiam Poppaeam Commentarius*, Amst. 1726 [3], en de *Elementa juris sec. ordinem Pandectarum*, Amst. 1727.

Vinnius' *Commentaar* en Böckelmann's *Compendium* over de Instituten leidde hij met *praefationes* en noten op nieuw bij het regtsgeleerd publiek in (1726). 't Romeinsche regt was echter niet het eenige, dat hij te Franeker doceerde; het *jus belli ac pacis* van Grotius, en Pufendorff, *de officio hominis et civis*, behandelde onze hoogleeraar eveneens [4].

Zijn geluk te Franeker werd inmiddels beneveld, eerst door 't overlijden zijner gade, die hem twee zonen en eene dochter had geschonken [5]; voorts door de koorts, die hem maar niet wilde verlaten. Zijns ondanks moest hij dan ook om der gezondheids wil in 1727, tot groot

---

1) Zijn zoon Johann Christ. Gottlieb wist het lang na 's vaders dood weder onder zijn bereik en ter perse te brengen, zoodat Heineccii *Antiqq. Germanicae iurispr. patriam illustrantes*, Hafniae et Lipsiae, 1772, 73, in 3 dln. het licht zagen. In de *Praef.* vindt men een uitvoerig berigt over de lotgevallen van het Hs.

2) Eadem (institutione) simul usi sunt plurimi ex praecupua Augliae nobilitate iuvenes, praesentia Principis, futuri regis sui generi, illuc allecti — zegt J. C. G. Heineccius. Het Album Academiae bevat slechts weinige namen van Engelschen in dien tijd, hoogstens vier.

3) Halae quidem conceptus, Franequerae natus editusque est, zegt des hoogleeraars zoon in het levensberigt. Minder juist. De eerste uitgave, die voor ons ligt, voorzien van de *Praef.* of *Epistola* aan Bijnkershoek, d.d. 1 Oct. 1725, verscheen te Amst. bij de Wetstein's in 1726, nadat Heineccius en Bijnkershoek in de Amstelstad ten huize van den boekhandelaar Waesberg persoonlijk kennis hadden gemaakt, op de verrassende wijze, door J. C. G. Heineccius medegedeeld. Cf. A. M. C. van Hall, *de Heineccii meritis in rest. legis Papiae Poppaeae*, L. B. 1829.

4) Beucker Andreae bezat (Catal. no. 1242) *Excerpta ex ore Heineccii in Pufendorffii de officio hominis et civis*, in 2 voll. De *Prael. in S. Pufendorffii de off. hom. et civ.* in 1742, en de *Prael. acad. in Hug. Grotii libros* III *de Jure belli ac pacis*, in 1744 te Berlijn, beide door Uhle in 't licht gegeven, »praelectiones sunt, quibus auctores istos Franequerae explicavit", zegt de zoon.

5) Wijttenbach schreef haren dood niet enkel aan het Friesche klimaat toe, — nam uxor, ut ipse, Franequerae in incommodam valetudinem, sed et ex illius vitae et morum insolentia in animi aegrimoniam incidit, ut paulatim viribus deficeret, denique ex partu obiret. *Vita Ruhnkenii*, 88, 89.

leedwezen van zoo velen [1]), het hem vroeger toegedacht professoraat in de regten en philosophie te Frankfort gaan bekleeden. Na den 22 Julij van G. S. ontslag te hebben bekomen, trad Heineccius den 4 Nov. dv. te Frankfort op, sprekende *de ICtis semidoctis causisque, cur tam pauci hodie ad veram jurisprudentiae laudem perveniant.* Nooit zag de universiteit aan den Oder een toevloed van vreemde studenten zoo groot, als in de dagen van Heineccius. Koppenhagen, Marburg, Giessen, Jena, Leiden en Utrecht wenschten om strijd het voorregt te hebben, dat Franeker had bezeten, doch vruchteloos. In 1733 moest hij echter, overeenkomstig den wensch van zijn Vorst, tot wiens „Geheimrath" hij intusschen was bevorderd, wederom optreden, waar hij zijn loopbaan aanving, te Halle. Daar schitterde zijn licht nog eenige jaren, naast dat van J. P. de Ludewig en J. H. Boehmer. Ook hier gold het: Ingenti numero et plausu auditores habuit. Ex quo tempore omnes fere iurium partes, civile Romanum, Germanicum, feudale, publicum, cambiale, tum et philosophia moralis, civilis, ius naturae et gentium, Historia et Antiquitates iuris, notitia optimorum iuris scriptorum disputandi artificium, argumentum praelectionum fuerunt. En is er wel een van deze vakken, waarover hij geen doorwrocht handboek heeft geschreven, of de bronnen in druk gaf, met belangrijke inleidingen? Al zijne werken wenschen wij hier niet optesommen, maar toch zij gewezen op het *Corpus juris civilis, c. praef. qua Justinianus, Tribonianus, et corpus juris defenduntur*, Lps. 1735, en op het *Corpus juris Germanici antiqui, c. P. Georgisch*, op zijne aanbeveling en met eene *Praefatio* van hem in 1738 te Halle verschenen; voorts op de *Elem. philos. rationalis et moralis, quibus praem. est historia philosophica*, Frf. 1728; *Historia juris civ. Romani et Germanici*, Halae 1733; *Elementa juris Germanici, tum veteris, tum hodierni*, Halae 1735, 36, 2 t.; *Elementa juris naturae et gentium*, Halae 1738; *Jurispr. Romana et Attica*, L. B. 1738, 3 t., en de *Elem. juris cambialis*, kort na zijn dood door Uhle uitgegeven (A. 1742), hier te lande in de vert. van Mr. K. K. Reitz nog

---

[1]) Heineccius, de zoon, deelt een dichterlijken heilwensch van prof. P. Wesseling mede, waarin o.a. voorkomt:

Quin semper Tibi erit bene ac beate,
Si caros modo me, et meos sodales,
Qui te plus oculis suis amarunt,
Haud unquam ex animo tuo repelles.
Hinc me; si sapis, et meos sodales
Inscribes penitus tuis medullis,
HEINECCI, Aonidum decus sororum.

altoos als een grondigen arbeid gewaardeerd. Wie zijne overige geschriften wenscht te kennen, zal dit verlangen kunnen bevredigen in de drie, telkens vermeerderde Geneefsche uitgaven van al de werken des hoogleeraars, bezorgd door zijn zoon prof. J. C. G. Heineccius, in 1744–48, 1765—68 en in 1771. Bedenkt men, dat Heineccius ook aanhoudend adviesen had te geven aan regtscollegien en bijzondere personen, en wetenschappelijke briefwisseling met talrijke geleerden onderhield, dan zal ieder gaarne willen gelooven wat zijn zoon van hem verhaalt: adeo negotiosus, ut cathedra, libri, respondendi munus omne tempus absumerent. Parum temporis amicis, animo fere nihil, dedisse, vitio datum est. Rei familiaris et domesticae, vitium doctissimis hominibus proprium, admodum incurius. Vix senas horas, etiam ad senectutem vergens, somno dedit, museo adeo adfixus, ut ne hortulum quidem, quem aedibus proximum eumque peramoenum habebat, vix semel iterumque per annum inviseret. In concinnandis scriptis tam expeditus, ut calamus vix cogitationes sequeretur, et autographa nitide scripta, et fere sine litura.

Den 31 Julij 1741 overleed hij, te midden van een nieuwen arbeid, die reeds voor meer dan de helft was voltooid en dus spoedig door de zorgen van zijn zoon en Boehmer het licht konde zien, het *Dictionarium Juridicum*, *in quo Barnabae Brissonii opus praestantiss. de verb. signif. in meliorem ordinem redactum plurimisque accessionibus locupletatum traditur*, Halae 1743, 2 tom. [1]). Op de door Sysang gegraveerde titelplaat prijkt zijn innemend borstbeeld, naast dat van Brissonius, beide door een genius en engelen gelauwerd.

Zijne kostbare bibliotheek is volgens een systematischen catalogus, waarvan wij een ex. bezitten, in 1743 te Halle in 't openbaar verkocht. Het boekske bestaat uit 288 blz. in kl. 8°, buiten den index.

Götte, *Das jetztleb. gelehrte Europa*, III, 553–597; J. J. Moser, *Lexicon derer jeztleb. Rechts-Gelehrten in und um Teutschland*, Züllichau, 1789, 85–91; J. C. G. Heineccii *Commentarius de vita, fatis et scriptis Jo. Gottl. Heineccii*, geplaatst voor de Geneefsche uitgaven der *Opera*, o. a. ook voor de *Recitationes in Elem. juris civ. sec. Institt.*, Leov. et Fran. 1773; *Hallische Beyträge zu der juristischen Gelehrten Historie*, II, 208, 209, 251, 446, 657; Vriemoet, 799—811; Stepf, IV, in voce.

Jacobus Voorda, een zoon van den notaris en procureur Joost Voorda en Maria Suringar, werd den 28 Januarij 1698, N. S. te Har-

---

1) Vriemoet vergist zich met de uitgave van *Brissonius* en het *Diction. Jurid.* als twee verschillende werken te vermelden.

lingen geboren. Ten jare 1713, vóór de rectoraatsoverdragt, vindt men hem te Franeker ingeschreven. Zach. Huber en Westenberg waren de hoogleeraren, onder wier leiding hij zijne academische studien volbragt, door den 1 Julij 1718, remissa disputatione inaugurali, tot J. U. D. te promoveren [1]).

Te Leeuwarden oefende onze Voorda vervolgens de regtspraktijk uit, totdat men hem den 9 Sept. 1723 aanstelde tot lector te Franeker. Met Petronella Beucker verbond hij zich den 3 Maart 1726 in den echt.

„Doordien aen haer gebleken was de grote bequaemheidt van de Persoon van de Praelector Voorda", vonden Curatoren den 3 Sept. 1727, bij gelegenheid, dat zij ter vervulling van de vacature Heineccius een drietal aanboden, voldoende redenen om hem bovendien tot gewoon hoogleeraar aantebevelen. Moest de praelector den volgenden dag zich aanvankelijk te vreden stellen met den rang van buitengewoon hoogleeraar, zijn ernstig streven om verder te komen op de baan der eere bewees hij weldra door een *Ad legem Falcidiam Commentarius*, die met eene opdragt aan Curatoren (dd. 1 Nov. 1729) in 1730 te Harlingen de pers verliet. Eene *Diss. de legato partitionis*, vroeger onder zijne leiding door een leerling verdedigd, werd aan dit boekske toegevoegd.

Spoedig zag hij zijn ijver met een gunstigen uitslag bekroond. Toen de Curatoren immers den 16 Maart 1730 een drietal aanboden in de plaats van Alb. Schultens, verzochten zij nogmaals aan Ged. Staten om Voorda tot ordinarius te bevorderen, „uit consideratie van de goede diensten, die hij aan de accademi en aan de studerende jeugd koomt te betonen". Twee dagen later volgde de verlangde benoeming op *f* 1000 tractement, waaronder begrepen *f* 150 aan vergoeding voor vroegere immuniteiten. Bovendien kon hij zich over eene gunstige beoordeeling van zijn eersten letterarbeid verheugen. Volgens de *Acta erudit. Lips.* mogt hij daarmede aanspraak maken op eene plaats onder de schrandere vernuften, waarop Nederland trotsch was.

Als gewoon hoogleeraar zou hij trouwens te Franeker niet optreden. Vóór zijne inauguratie, beriep men Voorda den 12 Junij dv. tot Prof. juris civilis te Utrecht; hij ging derwaarts en aanvaardde dien katheder den 11 Sept. dv., met eene *Orat. de prudentia Romanorum in condendis XII tabb. legibus*, Traj. 1730.

Uit zijne nagelatene handschriften, die ten laatste overgingen aan Mr. Beucker Andreae, en met diens bibliotheek verkocht werden, doch onlangs weder het eigendom van een lid dezer familie zijn geworden, blijkt,

[1]) Den 15 Febr. 1716 verdedigde hij onder Z. Huber eene *D. jur. polit. de jure summae potestatis, in unaquaque republica, ut & passiva, quae vulgo fertur, civium obedientia*, Fran. 1716.

dat hij collegien heeft gegeven over de antiquiteiten, naar het *Syntagma* van Heineccius, over *historia juris*, over de *Instituten* en de *Pandecten*.

De *Interpretationum et emendationum juris Rom. libri III*, Traj. 1735 (ed. 2ª 1768), *Differentiae juris Romani et Belgici sec. ordinem Digestorum*, Traj. 1744 en het *Electorum liber singularis*, Traj. 1749, hebben hem, naar 't oordeel van bevoegden, doen kennen als een veelzijdig geleerde, een naauwkeurig en scherpzinnig criticus, met één woord, als een gelukkig beoefenaar van de jurisprudentia elegantior.

Ook was het jus hodiernum den 9 Oct. 1737 aan zijn onderwijs toegevoegd, en wel met eene tractementsverhooging van *f* 1200 tot *f* 1700, ter belooning voor het afslaan van een beroep naar Leiden. In dit deel van zijn vak gaf hij niets voor de pers. Zijne *dictata ad jus hodiernum*, van welke prof. van Eerde een ex. in vijf quartijnen bezat, zijn dus waarschijnlijk de eenige bron, waaruit men Voorda als regtsleeraar ook op dit gebied kan leeren kennen.

Twee maal was hij R. M. Daarvan getuigen zijne *Orat. pro Decretalibus Pontificum Romanorum* van 1735, met de boven vermelde *Interpretationes* uitgegeven, en de *Orat. in jus justinianeum*, van 1755, die nimmer het licht zag [1]).

Na reeds in 1758 op zijn verzoek van de openbare lessen, om redenen van gezondheid, te zijn ontheven, legde hij den 15 Sept. 1760 zijne betrekking neder, en vestigde zich weder te Leeuwarden. Hier gaf het lidmaatschap der provinciale staten hem weldra gelegenheid, om nog nuttig te zijn voor het gewest zijner geboorte, totdat den 10 Junij 1768 zijn aardsche levensloop eindigde. Zijn stoffelijk overschot is in het graf der Beucker's te Witmarsum bijgezet. Petronella Beucker overleefde hem met hunne zonen Bavius, Johan Hendrik en Gerard Jacob. Eerst den 3 Aug. 1774 overleed zij, bijna 80 jaren oud.

Vriemoet, 812, 813, add. 15; Paquot, II, 174; G. de Wal, 878—887; Mr. J. H. Beucker Andreae, *Het geslacht* Voorda, in *N. Fr. Volksalm.* 1865, 82—86.

Abraham Wieling. Het vertrek van Heineccius zocht men te vergoeden door eene keuze uit Abr. Wieling, prorector te Amsterdam,

1) Hierin voer hij tegen het R. R. uit, wat velen zeer bevreemdde. Wij gissen, dat hij de zucht om het vaderlandsch regt te vervormen naar het Romeinsche wilde bestrijden. Vgl. G. de Wal, 386. Men kent van hem bovendien nog vier oratien, eene over hetzelfde onderwerp als zijne inaug. oratie te Utrecht, met deze aan het *Electorum liber* toegevoegd, voorts drie bij promotien gehouden, nl. *Justitiae sacerdos, s. de ICto viro bono*, Traj. 1736; en *Orat. de iis, quae a ICto vero et justitiae sacerdote exiguntur*, *dicta* 1736; *de utilitate, quam habet ars nostra, dicta* 1756.

J. A. Röell, Jur. Prof. te Deventer, en Godfr. Mascou, toen nog doctor legens te Leipzig, die het drietal vormden, dat den 3 Sept. 1727 door Curatoren werd vastgesteld. Van Bijnkershoek had den eerste, Heineccius den laatste aanbevolen [1]). Ged. Staten benoemden den 4 Sept. Wieling, op eene jaarwedde van *f* 1000.

Werd 's mans lof als letter- en regtskundige tijdens zijne komst door verscheidene dichtkundige vrienden uitgebazuind, in de aanbeveling van v. Bijnkershoek lag een meer zekere waarborg, dat men van Wieling eene goede verwachting mogt koesteren. Hij deed den 3 Maart des volgenden jaars zijne intrede met eene *Orat. de natura una omnis juris ac virtutis norma*, Fran. 1728.

Wieling was in November 1693 te Hamm, de hoofdplaats van Marksland, geboren. Te Marburg studeerde hij aanvankelijk in de theologie, doch sedert 1710 of daaromtrent in de regten, aan welk vak hij zich inmiddels ook te Duisburg wijdde, om van daar weder naar Marburg terugtekeeren. Van 1716 af stond de leerling van Bernh. Heinr. Reinolds en Ev. Otto reeds met v. Bijnkershoek in betrekking; hoe hij dezen grooten geleerde bewonderde kan men vernemen uit zijne *De furto per lancem et licium concepto diatribe*, Marb. 1719. Tijdens de uitgave dezer verhandeling schijnt Wieling zich nog in Marburg te hebben opgehouden, waarschijnlijk — zegt Jugler — als »Hofmeister eines Grafen von Wartenberg". Aan den invloed van v. Bijnkershoek had hij misschien ook de aanstelling tot docent aan het Goudsche gymnasium in 1721 te danken. Tenzelfden jare zond de universiteit te Rinteln hem bij gelegenheid van haar eeuwfeest het doctoraal diploma in de regten.

Hooren wij P. van der Schelling, theoloog en regtsgeleerde, over hunne letterkundige, philosophische en juridische studien te Gouda, waar zij, gelijk in diens vooraf gaande regelen wordt gezegd, een hechtn vriendschapsband vlochten:

Wat sleet men meenig uur om stryd in 't heiligdom,
Een uitgekogten tijd, ons even wellekom,

---

[1]) Ofschoon daarvan uit de notulen van Curatoren niets blijkt, is het toch zeker, dat men, terwijl Heineccius zich nog te Franeker ophield, officieus een ander drietal geformeerd had, nl. Mascou, de Toullieu en Wieling. De Curator Goslinga had aan Heineccius opgedragen om Mascou te polsen, ofschoon H. zijn protegé Mascou persoonlijk niet kende. De tusschenkomst van Bijnkershoek ten voordeele van Wieling schijnt het blaadje ten nadeele van Mascou gekeerd te hebben. Of Heineccius wel op de hoogte was van dien invloed betwijfelen wij, want hij schreef de teleurstelling, welke aan Mascou bereid werd, alleen toe aan den invloed der gereformeerde theologen, »qui nescio quid periculi ecclesiae a Lutheranis professoribus ominantur". Op aanbeveling van Heineccius slaagde Mascou kort daarna te Harderwijk. J. L. E. Pütmann, *Memoria Mascovii*, Lips. 1771, 15, 16, 102—106.

Om meer te vorderen in heur geheimenissen,
En na den rechten zin van 't Wetboek steeds te vissen;
Of ons wel 't oeffenen in d'oude Poësy,
Daar Rome en Griekenland streeft and're ver voorby;
Of in de wysheid der Chaldeen en Stoicynen,
Wier ligt nog straalt op 't recht, en neev'len doet verdwynen;
Of in de Letterkunde, of and're wetenschap:
Gy toond van dag tot dag, wat hoog verheve trap
Gy daar in hebt bereikt, ...

Tegen het einde van 1722 vertrok Wieling naar Amsterdam als prorector van het gymnasium [1]). Tevens werd hem bevoegdheid verleend om extra ordinem hier ook de beginselen des R. R. te onderwijzen.

Na eene *D. de jure antiquo vitae et necis in liberos*, A. 1723, gaf Wieling daar als de vrucht van een geduldigen arbeid in 't licht: *Jurisprudentia restituta, s. Index chronol. in totum juris justinianei corpus, ad modum Jac. Labitti, Ant. Augustini et Wolfg. Freymonii, faciliori tamen et accuratiori methodo collectus*, A. 1727 (ook Traj. 1739 [2]). Jugler wijst hem ook aan als den schrijver van de dissertatien *de assecuratione*, L. B. 1727, en *de mari natura libero, pactis clauso*, Ultr. 1728, op welke Jac. van Ghesel en Theod. Graver tot J. U. D. promoveerden [3]).

Zulke bewijzen van werkzaamheid en bekwaamheid voerden hem naar Franeker.

Werpt men een blik over 't geen hij hier allengs in 't licht heeft gegeven, dan biedt zijn ijverige arbeid de zekerheid, dat hij collegien gaf over de Instituten, de Pandecten en over de historia juris Romani. Zijne geschriften bestaan bijna uitsluitend uit handleidingen en disputatien, nl. *Jurispr. Justinianeae sec. IV Institt. libros specimina*, nec non *Selecta juris controv. capita ex L. I Pand. t. 1*, Fran. 1728 sqq.; *Schediasma tumultuarium de Justiniano et Theodora, Augustis* (def. Joh. Douw) Fran. 1729, pars. 1a; Alex. Chassanaei *Paratitla Institt. juris civ.*, Fran. 1731; *Repetitio Institt. juris civ.*, Fran. 1733 (ook eene titeluitgave, Traj. ad Rhen. 1740); *Doctrina prooemii Institutt.*, Fran. 1737; *Doctrina Pan-*

---

1) Van der Schelling zong hem een afscheidsgroet toe, »gedrukt in Wintermaand 1722».

2) Aan de *Jurispr. restituta* voegde hij toe: *Usus Pandect. per J. Labittum; Hahnii orat. de usu chronol. in jure; Brenckmanni D. de legum inscriptionibus*, en *B. H. Reinoldi or. de Inscript. Legum Dig. et Cod.* Vgl. over dit werk Hommel, *Liter. juris*, Lps. 1779, 65, 66.

3) Dat hij de Diss. van Graver geschreven heeft scheen ons wel wat te sterk gesproken, na de lezing van 't geen Numan (*C. v. Bijnkershoek*, 293, 371) daarover mededeelde. Het geschrift strekte om Bijnkershoek te verdedigen tegen Chr. Thomasius.

dectarum, *ad L. I tit. 1*, *2*, Fran. 1737. Over de regtsgeschiedenis gaf hij aan zijne leerlingen verhandelingen *de lege Furia testamentaria*, 1729; *de legis Voconiae auctore*, *aetate et argumento*, 1730; *de legis Vocon. capitibus; de Edicto Praetoris peregrini; de Edictis Praetorum perpetuis; de perpetua Edictorum auctoritate; de Edictis tralatitiis*, allen in 1730; *ad Edictum de lege annua; de Servii Sulpicii et Auli Ofilii nec non M. Antistii Labeonis ad Edictum libris*, beide in 1731, en *Fragm. Edicti perpetui*, Fran. 1733. Sommigen vindt men terug in zijne *Lectionvm jvris civ. Libri dvo*, Amst. 1736, welk werk, nadat des schrijvers *Orat. Pro Glossatoribus* daaraan was toegevoegd, met een nieuwen titel is voorzien, Traj. ad Rh. 1740.

Op voordragt van de Curatoren bevorderden Ged. Staten hem den 13 Maart 1738 ook tot hoogleeraar in het staatsregt, met eene tractementsverbetering van *f* 350. Zijne *Positiones juris naturae et gentium*, *Grotianae*, *ex L. I, c. notis*, Fran. 1734, wettigen trouwens het vermoeden, dat onze hoogleeraar reeds vroeger het natuur- en volkenregt privatim heeft gedoceerd. In publiekregtelijke vraagstukken werd aan zijne zienswijze veel gewigt gehecht. De *Deductie van 't Regt van Pardon der Stadthouderen van Friesland* (z. j. e. p.), zonder vermelding van zijn naam verschenen, zal zeker geen ongevraagd advies bevatten. Zoo treft men hem ook, o. a. naast v. Bijnkershoek, aan onder de scheidsregters, aan wie den 13 Maart 1739 het oordeel werd opgedragen over de vraag, of het regt van civiele en crim. jurisdictie over Schiermonnikoog al dan niet beheerscht werd door het bij verkoop gereserveerde regt van Souvereiniteit, d. i. of er van het regt op Schiermonnikoog al of niet geappelleerd kon worden op het Hof [1]).

Onder zijne Franeker leerlingen ontmoet men er, die naam hebben gemaakt, b. v. Gerlach Scheltinga, later hoogleeraar te Deventer en te Leiden; George d'Arnaud, die zijn leermeester zou opvolgen; voorts H. U. Hamerster, die in het Friesche Hof, en S. H. van Idsinga, die in de Hoofdmannenkamer te Groningen een zetel hebben bekleed [2]). De *Ani-*

---

1) Vgl. Naman, a. w. 269 vv.

2) Scheltinga verdedigde onder W. in 1730 eene *Diss.* (prima) *de emancipationibus*, en werd den 5 Junij 1731 op haar tweede gedeelte door W. tot J. U. D. bevorderd; d'Arnaud in 1734 eene *D. de jure servorum apud Romanos*; v. Idsinga twee jaren later de *D. de mutuo et veteri literarum obligatione*, 2 partes; en Hamerster in 1739 eene *D. de selectis juris crim. quaestionibus*. Hoe deze dissertatien, in welke onze hoogleeraar de hand zal hebben gehad, gewaardeerd werden, bewijst de herdruk van die van S. in Fellenberg's *Jurispr. Antiqua*, Bernae 1761, II; die van den tweede, quae rara Disputt. Acad. est fortuna, exteris in oris innotuit, zegt Tib. Hemsterhuis; terwijl Oelrichs die van v. I. in zijn *Thes. nov. diss. jurid.*, I, opnam.

madversa quaedam de Romano Germanorum imperio, Fran. 1738, 1739, aan Wieling toegeschreven, zijn waarschijnlijk ook dissertatien uit het korte tijdperk, waarin hij te Franeker het staatsregt doceerde [1]). In Mei 1739 vertrok de gevierde regtsleeraar namelijk naar Utrecht, waar hij den 11 Sept. dv. als *Prof. juris civ. et feudalis* een leerstoel beklom, met het houden eener oratio *pro glossatoribus*, Ultraj. 1739. Weldra volgde hierop (22 Julij 1743) de benoeming tot hoogleeraar in het staatsregt, bij de aanvaarding van welke taak hij in zijne rede het onderwerp vervolgde, waarover door hem reeds was gesproken als aftredend rector in 1741, nl. *de sanctione pragmatica Caroli IV Imper.*, Ultraj. 1743. Eene andere oratie van hem *de logomachiis ICtorum*, Traj. 1744, waarin volgens Jugler „die vergeblichen Wortstreitigkeiten im natürlichen, im Völker-, Bürgerlichen, Deutschen Staats- und Lehnrechte" aangeduid werden, is bij eene promotie gehouden.

Aan Wieling komt de eer op strafregtelijk gebied heldere, vrijzinnige denkbeelden te hebben verkondigd, gelijk aan die, waarmede de Milanees, die toen nog maar tien jaren levens telde, twintig jaren later, als schrijver *de delitti e delle pene*, zooveel opgang zou maken. Vele van zulke beschouwingen vindt men neergelegd in de *D. de legibus*, Traj. 1745, van Wieling's leerling V. J. Blondeel. Onder anderen werd daarin het gevoelen verdedigd, dat de Mozaische wet (Gen. IX, 6): *Wie des menschen bloed vergiet, zijn bloed zal ook vergoten worden*, geen algemeen. verbindend, maar een voor bepaalde maatschappelijke toestanden bestemd voorschrift was, zooals met alle *leges positivae* het geval is. Wie begrijpt, dat deze leer het heilig gezag van 't Mozaisch regt trof, zal ook ligt kunnen bevroeden, welk eene onrust onze Wieling in sommige orthodoxe gemoederen opwekte. De defendens moest zich voor den Rector verantwoorden, en Wieling bleef ook niet buiten het gedrang. Hij verdedigde zich in een *Apologeticus*, Ultr. 1745, maar kon toch daarmede niet voorkomen, dat de theol. faculteit daartegen hare *Animadversiones* ten zelfden jare in 't licht gaf. Zijn leerling Corn. Val. Vonck vatte haastig de pen op om ter verdediging van Wieling, onder den pseudoniem Nic. Hageman, eene *Promulsio animadversionum* te schrijven. Wieling legde als vervolg op zijn *Apologeticus* een *Nubes testium* in zijn voordeel ter perse, maar bezweek inmiddels den 10 of 11 Januarij 1746 [2]) aan de gevolgen van eene beenbreuk, hem overgekomen bij het afgaan

---

[1]) Eenmaal heeft W. het rectoraat te Franeker bekleed; aftredende hield hij de *Or. de finibus jurisprudentiae regundis*, Fran. 1737.

[2]) Volgens den *Series Profess. qui in Acad. Traj. docuerunt* overleed hij den 10, volgens Vriemoet den 11 Januarij.

van den katheder. Aan Vonck had hij tijdig opgedragen om het genoemde vlugschrift van eene Voorrede te voorzien.

Eindigde deze twist alzoo door den dood des hoogleeraars [1]), de verwachting dat hij de wetenschap nog zou verrijken met verscheidene werken — door Jugler met name genoemd — werd tevens teleurgesteld. Alleen zagen in 't jaar zijns overlijdens de *Opera minora* van Ulr. Huber, waarvan hij den herdruk reeds te Franeker op touw had gezet, te Utrecht in twee quartijnen het licht.

Zijne vrouw Louisa Amelia Willet, voor wier genoegen hij van Burman's erven het huis Batestein, te Harmelen, had gekocht, overleefde hem met hun zoon Carel Balthasar. Wieling's gebeente is dan ook in de kerk te Harmelen aan de aarde toevertrouwd en gedekt met een steen, waarvoor Vonck het volgende opschrift stelde:

HEIC. POSITVS. EST. ABRAHAMVS. WIELINGIVS. ANTEC. VLTRAIECT. QUEM. DOCTI. LVGENT. AC. BONI. VIXIT. ANN. LII. MENS. II. AVE. VIATOR [2]).

Wanneer men een Tiberius Hemsterhuis hoort verkonden, dat d'Arnaud zich aan het regt ging wijden „sub auspiciis Abrahami Wielingii, excellentis illius et inter paucos adcurati Doctoris, quem eo magis admirabatur, quod multa de literis Humanioribus tracta largius, quam plerorumque sit mos, ad illustrandas Leges, originesque juris Romani ultimas adspergeret" [3]) — dan mag men Wieling als leeraar van 't R. R. ook zonder schroom onder de sieraden van onze oud-vaderlandsche school noemen.

Vriemoet, 814-818; Paquot, I, 628, 629; Jugler, VI, 195-213; *In solemnen inaug. — Abr. Wielingii — votivae amicorum* προσφωνησεις (Lat. verzen van A. H. Westerhovius, T. G. Westhovius, J. A. Jellema en een paar anderen, Nederlandsche van P. v. d. Schelling, L. Conynenberg, Alb. Lycklama à N., en een Grieksch vs. van d'Arnaud) Fran. 1727; *Abr. Wieling. Eene beschouwing over de doodstraf uit het begin der vorige eeuw, d.* Mr. J. P. Verloren, in de *N. Bijdr. v. regtsgel. en wetgev.*, XIX, 89-104.

Johannes Oosterdijk Schacht is den 26 Oct. 1704 te Leiden geboren. Zijn vader, de hoogleeraar Herman Oosterdijk, had den geslachtsnaam Schacht van zijn stiefvader, prof. Lucas Schacht, mede aangenomen. Johannes verbond aan de hoogeschool zijner geboortestad de medische studien met die der philosophia experimentalis en der hu-

---

1) Over dezen twist vindt men een lezenswaardig art. in *de Navorscher*, V, 105

2) *Die Gesch. des Hrn. Corn. Valer. Vonck*, bij Strodtmann, I, 237, 238.

3) *Or. fun. in obitum Georg. Arnaldi*, in *Hemsterh. et Valckenari Oratt.* 175.

maniora. Den 26 Sept. 1726 promoveerde hij in de philosophie op eene *D. de motu planetarum in orbibus ellipticis*; en in de geneeskunde op eene *D. de secretione animali.* Naauwelijks was er een jaar na zijn academietijd verloopen, toen de Curatoren der Franeker hoogeschool den 4 Oct. 1727 hem in de eerste plaats, met Aesch. Saagmans, Philos. Dr. en pred. te Franeker, en den Deventer hoogleeraar Dyon. Alex. Röell, aanbevolen voor het professoraat in de philosophie, door Andala's dood vacant geworden. Gedep. Staten aarzelden niet met de keuze der rigting, welke zij wenschten te bevorderen. Nog denzelfden dag werd de leerling van 's Gravesande benoemd. „Ohne die Weltweisteit wird niemand in den übrigen Hauptwissenschaften leichtlich glückliche Schritte thun. Ja, man kann mit Recht — zeide Strodtmann — behaupten, dass jene niemanden nützlicher und nöthiger sey, als ihm." Dit denkbeeld ontwikkelde onze nieuwe hoogleeraar dan ook den 3 Maart 1728 bij zijne intrede in de *Orat. de arcto, quo philosophia cum omnibus, praesertim medicis, scientiis nectitur vinculo*, Fran. 1728 [1]).

Wij zien hier dus de proefondervindelijke wijsbegeerte, op het voetspoor van Newton en diens volgeling 's Gravesande, aan het Friesch Athene ontluiken. Oosterdijk Schacht vond hier trouwens weinige natuurkundige instrumenten, en wat er was, met name de luchtpomp, was ontredderd. Neemt men in aanmerking, dat hij eerst den 9 Junij 1728 magtiging verkreeg om de aanwezige instrumenten te laten herstellen, en dat hij reeds den 13 Junij 1729 tot hoogleeraar in de geneeskunde te Utrecht beroepen werd, dan ligt het voor de hand, dat zijn verblijf aan onze academie van te korten duur is geweest, om vele lauweren te behalen. Die spoedige promotie bewijst tevens dat hij een uitstekenden naam moet hebben gehad. Bij zijne intrede te Utrecht hield Oosterdijk Schacht den 12 Sept. dv. eene oratie, *qua senile fatum inevitabili necessitate ex humani corporis mechanismo sequi, demonstratur*, Ultraj. 1729.

Collot d'Escury zegt, zeer in 't algemeen, dat de geneeskunde door hem met lof is onderwezen. Onder de verspreide berigten over onzen hoogleeraar vinden wij dienaangaande geene bijzonderheden. Ter beoordeeling van zijn standpunt heeft men alleen *Institutiones medicinae practicae, ad auditorum potissimum usus in epitomen redactae*, Ultraj. 1747 en Vindob. 1750. Men voege hierbij het stukje in de *Verhand. v. h. Zeeuwsch gen.* (Midd. 1771—1773), *Een geneesmiddel tegen de vallende ziekte ter beproe-*

1) *In solemnem inaugurationem — Jo. Oosterdyk Schacht*, *Herm. Fil.* — *Votiva Carmina* (Lat. verzen van H. Snakenburg, F. G. Labroue, J. A. Jellema en B. Jorna, en een Nederl. vers van S. Ryser), Fran. 1728.

ving voorgesteld, en twee rectorale oratien: *Morbus remedium, s. de morborum in sanandis morbis efficacia*, Ultraj. 1733, en *De arcanis medicorum non celandis*, Ultraj. 1753 [1]).

Oosterdijk Schacht behoorde tot die geneeskundigen, welke -- om de woorden van Collot d'Escury te bezigen — Apollo ook als God der dichtkunst den wierook toebragten.

Semper cara fuit gens Oosterdykia Phoebo,
  Sive lyrae, medica, sive sit arte potens.
Pluribus alterutra dedit enituisse corona
  Fama; tibi binis enituisse dedit.

Zoo zong de schrijver van den *Parnassus Latino—Belgicus* hem toe. Zijn ambt- en tijdgenoot Saxe noemt Oosterdijk Schacht »poetices laude florentissimum". Hoeufft mogt dus met regt betreuren, dat 's mans gedichten niet zijn verzameld en uitgegeven, in weerwil dat Saxe, na vermelding der bovengenoemde werken, verzekerde: Alia ejus scripta in promptu sunt.

Van zijne verzen kennen wij o.a. een epigram op de verloving van Burmannus Secundus met Anna Knuyse (1746) en een ander, toegevoegd aan Hadr. van Roijen's carmen op het tweede eeuwfeest der Leidsche hoogeschool. Zijne *Orat. fun. in obitum Arnoldi Drakenborch*, Traj. 1748, volgens d'Escury »een onwraakbaar bewijs van eene krachtige en rijke taal, en tevens van wel aangebragte en verrassende wendingen, welke eener redevoering zooveel sieraads bijzetten, en zoo aangenaam als bevallig voor het gehoor maken", eindigt met een *Lessus funebris* des sprekers. Burmannus Secundus vereerde hem wederkeerig. Daarvan getuigen diens carmina op de »elegantissima oratio", door Oosterdijk Schacht in 1733 als aftredend rector gehouden; op diens huwelijk met Johanna Aletta Moll, in hetzelfde jaar, en het volgende op des hoogleeraars portret:

Vivida Mentorea quum primum Hygïea tabella
  Laeta Sacerdotis cerneret ora sui,
Effigiem conplexa viri, mille oscula caro
  Oosterdyckiadae figere visa fuit:
Atque ait, artifici pars tantum hic ducitur aere,
  Sed totum in nostro pectore sculpsit amor,
Et Charites, Phoebusque pater, Romanaque Pitho
  Dilectum hoc Musis perpoliere caput.

---

1) Ook vertaald onder den titel: *Redev. ten betoge, dat een Geneesmeester geene geheimen van zijne kunst moet maken*, Utr. 1753.

Na emeritus te zijn geworden in 1790, overleed Oosterdijk Schacht den 18 Aug. 1792 (niet in 1791, zooals o.a. Saxe opgeeft). Zijn dood werd, — zoo leest men in het eerstvogend nummer van den *Algem. Konst- en Letterbode* — om 's mans ongemeene geleerdheid en bedrevenheid als geneeskundige, algemeen betreurd. Overeenkomstig zijn uitdrukkelijk verlangen is op hem geene lijkoratie gehouden. Welken leeftijd zijne vrouw bereikte en of zij kinderen hebben gehad, vermelden onze bronnen niet.

Vriemoet, 819, 820; Strodtmann, XIX, 674—678; Saxe, VIII, 2; Collot d'Escury, *Holl. Roem*, enz., IV, 1e, 228, 247; Hoeufft, *Parn.* 218; *Series Proff. in acad. Rheno-Traject.* 13; P. Burmanni Sec. *Poematum L. IV*, L. B. 1774, 251—255, 369—371, 450, 454; v. d. Aa, XIV, 150, 151.

Godefridus du Bois aanschouwde den 27 Mei 1700 het eerste levenslicht te Kruiningen, in Zeeland, waar zijn vader, die denzelfden voornaam droeg, destijds predikant was. Maria Swalme, ook uit eene predikantenfamilie, was zijne moeder. De vader was vervolgens herder en leeraar der gemeenten Spykenisse en (1711—1721) Schiedam.

Hier zal onze Govert of Godfried dan waarschijnlijk den Latijnschen schoolcursus hebben gehouden, dien hij besloot met het reciteren van een door hem vervaardigd heldendicht over de muziek (*de Musica*, ook gedrukt, volgens Vriemoet). In 1716 te Leiden aan de academie gekomen, doorliep hij de scholen der wiskunde, der theoretische en praktische wijsbegeerte, van Bernard, Wittichius en 's Gravesande; die der geneeskunde van de Albinussen, Herman Oosterdijk Schacht en Boerhave. Van zijn academietijd bleven geene bijzonderheden bewaard. Wie echter in het *Tijdschr. v. Geneeskunde* (Jaarg. 1866) de voortreffelijke opstellen heeft gelezen van prof. G. C. B. Suringar over „*de Leidsche geneesk. faculteit in het begin der 18e eeuw; — Boerhave en zijne ambtgenooten*"; en „*het theoretisch-geneesk. onderwijs van Boerhave, — de klinische lessen door hem en zijn ambtgenoot Herman Oosterdijk Schacht gegeven*", kan zich gemakkelijk een denkbeeld vormen van het degelijk en veelzijdig onderwijs, dat de jonge du Bois, zoo in zijn hoofdvak als in de hulpwetenschappen, moet hebben genoten. Op denzelfden dag, den 6 Febr. 1725, waarop hij, na verdediging eener *D. de sono* tot A. L. Mag. et Philos. Doct. werd bevorderd, verwierf hij ook het doctoraat in de geneeskunde op eene *D. de auditu.* Hij verliet de academie dus een jaar vroeger dan Joh. Oosterdijk Schacht. Vier jaren was du Bois als praktiseerend geneesheer te Haarlem gevestigd, toen eene aanbeveling

van Boerhave hem te Franeker den ledigen leerstoel van denzelfden Oosterdijk Schacht deed innemen. Conr. Sombach de Coesfeld, Med. Dr. te Leiden, en Aesch. Saagmans, Philos. Dr. en predikant te Franeker, waren mede op het drietal geplaatst, waaruit de Ged. Staten den 13 Oct. 1729 du Bois kozen. Aan tractement legden zij hem *ƒ* 1000 toe, alsmede de vergoeding voor immuniteiten. Ten zelfden jare, vóór of na de benoeming tot hoogleeraar weten wij niet, trouwde hij met de weduwe van zijn ambtgenoot Dr. D. Schukking, te Haarlem. Zij was uit eene Bremer familie te Koppenhagen geboren en heette Antoinette Werners. Eerst den 18 Oct. 1730 legde hij zijne aanstelling in den Senaat over; de intrede volgde, tegelijk met die van den theoloog P. Laan, den 15 Maart 1731. Het onderwerp zijner rede duidt reeds de nieuwe rigting aan, van welke hij een uitstekend vertegenwoordiger zou worden [1]. Zong de verdienstelijke E. W. Higt niet:

. . . .
. . . .

Hoe dronken wij zijn woorden met onze ooren,
Zovaak zijn mond ons wond'ren heeft verteld;
Zovaak hij van Gods wijsheid redeneerde,
Die alles schikt, en voortbrengt, en beheert.
Zovaak hij ons 't bestaan der dingen leerde,
Naar Newtons vastgegronde wijsbegeert'.

Een wijsbegeert', die niet op losse schroeven,
Of speelingen van menschenharssens steunt;
Maar op gewisse, en nimmer feilb're proeven,
En op de zuil der ondervinding leunt:
Een zuil, die niet uit hare plaats zal dringen,
Zolang bij ons zal vastheid zijn bekend;
Omdat ze de natuur van alle dingen,
En wiskonst heeft ten eeuw'gen fondament.

Hooren wij over den dageraad dier rigting, die te Franeker onder du Bois is opgegaan, een leerling van hem, K. D. Tigler:

Het heugt my nog, geleerde Man,
Hoe gy op vaste gronden van
De Wiskunst my hebt leeren bouwen,
Wanneer men de Natuur in ziet
Op ondervindingen, en niet
Op harsenschimmen te betrouwen.
Gy toond' hoe d' oude Schoole mist
En hoe Des-Cartes zig vergist.

---

1) *Orat. de utilitate et necessitate matheseos in physicis*, Fran. 1731.

Gy zogt natuur-geheimen door,
Wy volgden zagtkens in uw spoor.
Gy leerde aan ons (al schijnt het wonder)
Hoe de Aardkloot omdraait om haar spil,
Hoe zon en 't vast gesternt staat stil.
Gy leerde ons d' oorzaak van den donder,
En van het zengend' blixem vuur
En meer gewrogten der natuur.

Dat onze hoogleeraar ook als geneesheer praktiseerde, blijkt uit de woorden waarmede Higt het bovenstaande vervolgde:

Hy was ons, 't geen Machaon aan den Grieken,
'T Geen Podalier voor Trojes ringmuur was,
'T Was zijne konst die moedelooze zieken,
Door kruidery of heilsaam sap genas.
De dood, die bij het veege ziekbed wachtte,
Ging menigmaal op zijne komste schuil;
En 't huisgezin, dat reeds om afscheid dachtte,
Veranderde in een juichen zijn gehuil.

Wezen wij er vroeger reeds op; hoe prof. Latané († 1726) wegens het klimmen zijner jaren de anatomische sectien moest staken, terwijl prof. Muys, aan wien geen opvolger voor Latané ter zijde werd gesteld, het veel te druk had om zich daarmede te belasten, — den 13 Maart 1738 vond men eerst op voorstel der Curatoren goed om ook de professio medicinae et anatomes aan du Bois optedragen, met eene tractementsverhooging van *f* 350. Sprekende *pro Anatome* deed hij als zoodanig zijne intrede den 20 Febr. 1739. Nu zag de academiejeugd weer het ontleedmes hanteeren. En welken indruk dit gáf, schetst Higt:

Hoe weidde ons oog, wanneer hij, in 't ontleeden
Van 't zielloos lijf, des Scheppers wijsheid wees!
En, net van taal, met aangename reden,
Verklaarde 't werk van zenuw, aêr of pees.
Terwijl ons geest zich dikmaal moest verliezen,
Wanneer ze starde op 't wonderbaar gewrocht.
Op d' oogbol, met zijn dekselen en vliezen,
Zyn spieren, en zyn drieërlye vocht.

Op 't konststuk van het oore, 't welk van buiten
De klanken in zyn helle buis ontvangt,
Die aan het einde op 't trommelvliesje stuiten,
Door wiens gedreun de hamer wordt geprangt

Die 't aambeeld roert, waardoor 't geluid aan 't wassen
Zich schielijk door twee kleine vensters wringt,
En, gaande door des doolhofs holle kassen,
Ten zetel van 't verstand zich binnendringt.

Op 't weefsel van het menschlijk brein, gegooten
In 't holle van de ronde harssenschaal,
Zorgvuldig in zyn moeders opgeslooten,
Ter weeringe van alle leed en kwaal.
Een plaatze, die ons ziel zich zou bereiden,
Zo ze immer in een plaatze wierd beperkt:
't Is hier, dat zich de zenuwen verspreiden
Waarvan 't gestel des ligchaams wordt bewerkt.

Op 't hart, de bron van onze levenssappen,
Die 't loopend bloed door honderd beekjes stort.
Een bornput door geen slagaêr leeg te tappen,
Dewyl hij steeds uit ad'ren voller wordt.
Op duizend, ja tienduizend wonderwerken,
Die de Almagt in zo klein een omtrek sloot;
En die 't vernuft noch klaarder zou bemerken,
Lag 't innigst fijn voor ons gezigtpunt bloot.

Ter bestrijding der onkosten stond men den hoogleeraar *f* 150 toe voor ieder cadaver (*G. R. 27 April 1743*). Naar 't oud gebruik noodigde hij het geleerd Franeker bij een gedrukt programma uit, om van de sectien getuige te zijn [1]. En, alsof de praktische wijsbegeerte, de genees- en ontleedkunde, hem nog geen werks genoeg gaven, droeg men den ijverigen man, na den dood van Muys, ook nog het botanisch onderwijs op, „met augmentatie van tractement van 300 Car. gls. in 't jaar, met het privilegie van bewoninge van 's Lands huisinge en onder conditien als desselfs antecessoren hebben genoten, en bij vorige resolutien ten opsigte van 't besorgen van de hortus medicus met de behoorlijke kruiden en planten zijn gespecificeert" (*G. R. 24 Juny 1744*).

Bragt Higt in zijne zangen lof ook aan de botanische lessen van onzen du Bois;

— — — — — —, als hij de kracht ontdekte
Van zeegewas, of steen, of kruid, of boom;

's mans indrukwekkende welsprekendheid en sterk ontwikkeld aestetisch

[1] Volgens een *Progr.* van 1746, zou hij den 5 Mei v. d. j. ontleden bina utriusque sexus Cadavera. *Coll. E.*

gevoel, „schoon hij zelf de Dichtkonst niet hanteerde," werd ook door Higt bezongen:

Maar vaale nijd, die zelfs begrimt zijn vrinden,
En lasterzucht, en afgonst zijn niet schaars.
Wat meer gemeen, dan and'ren te overlasten;
Dan zat te zijn van wêuw en weezenbloed;
Dan braaven in hunne eer en faam te tasten;
En voor het goud te panden zijn gemoed.

Dat ondervond du Bois. „Zwakkelijk van gestel — schreef Banga — leed hij veel verdriet, ook veroorzaakt door schandelijke pamfletten, die, zeer ten onregte, nadeelige geruchten verspreidden, welke de wangunst en ligtgeloovigheid gretig opvingen." Bijzonderheden zijn ons van 't geen hier bedoeld wordt niet gebleken. In verband met een en ander hebbe men echter den wensch van du Bois te beschouwen, dat op hem geene lijkoratie mogt gehouden worden. Ook schijnt hij zijne handschriften te hebben vernietigd, want Pierson zong bij zijn lijk:

Nam dolor heu! Medicus summus in arte jacet!
Hoc quoque si parvum est, maius tamen omnia summi
Quae sperabamus, scripta perire Viri.

Eene kortstondige doch hevige ongesteldheid sleepte hem den 28 Januarij 1747 ten grave. Zijne vrouw was niet alleen voor hem gespaard gebleven, maar huwde den 13 Julij 1749 weder met Dr. Tib. Lambergen, en, nadat ook deze haar in 1763 ontvallen was, in 1767 nog voor de vierde maal met F. J. Cloek de Berenclauw, bewindhebber der O. I. Comp. te Groningen, aan wien zij verbonden was tot haar dood in 1781 [1]). Du Bois schijnt geene kinderen te hebben nagelaten. Lambergen huldigde hem ergens als „optimum meum praeceptorem et integerrimum amicum, virum certe cunctorum bonorum testimonio doctissimum, in omni physices et medicinae scientia consummatissimum, omni mea laude longe superiorem; cui in abditis morborum causis sagacissime erudiendis, illasque prudenter eruncandis parem vidi hactenus neminem, quemadmodum omnibus, in confesso est. Quem celebriori, quam quae Franequerae est, academia dignissimum pronuntiavit immortalis Boerhavius. Utinam incomparabilis du Boisius, plurimo animi moerore, vexationibus, spinisque exemtus alacrius viguisset! Verum excellentissimi viri eximias dotes hic praeterlabi sinam potius, ne manes turbare videar illustris amici, ob fictas ac insulsas fabellas, quae ex vita discedentibus pro-

---

1) *Aantt. B. N.* en *van Burmania.*

miscue parari indignabundus audiverat, omnem sibi publice parentandi ritum serio interdicentis.

Vriemoet, 821—28; Banga, 768—770; *Epicedia in obitum — Gothofredi du Bois*, Fran. 1747 (bevattende een lang Grieksch vs. van J. D. v. Lennep, Lat. verzen van H. T. Huidekoper en Jo. Pierson, Nederlandsche van Ds. J. Kalkoen, E. W. Higt, K. D. Tigler en J. Cuperus, met een Friesch vs. van J. Althuysen); P. Burmanni Sec. *Poemata*, 376—379.

Emo Lucius Vriemoet. In de 18e eeuw ontbrak het niet aan stof voor de klagte, dat Franeker zoovele priesters der wetenschap, wanneer hun naam eenmaal beroemd was geworden, aan andere academien moest afstaan. Onopgemerkt mag het daarom niet blijven, dat men, zij het ook ten gevolge van den achteruitgang van 's lands middelen, te karig werd in het bezoldigen van professoren. Jac. Voorda zag zich bij de bevordering tot gewoon hoogleeraar (18 Maart 1730) eene jaarwedde van *f* 850 toegelegd, benevens *f* 150 als vergoeding voor vroegere immuniteiten. Tenzelfden dage benoemde men den Harlinger predikant Vriemoet tot hoogleeraar in de Oostersche talen op gelijke voorwaarden. Daar het minimum tractement van een ordinarius tot dusver *f* 1000 had bedragen, ongeacht de vermelde *f* 150, begon men deze vergoeding dus reeds waardeloos te maken, door haar als tractement in berekening te brengen. Bij zulke bekrompenheid aan den eenen kant liet men voor den maaltijd bij de introductie van Wieling en Oosterdijk Schacht *f* 700 verspillen!

Niet om zich finantieel te verbeteren, maar uit liefde voor het vak, dat hij zoude onderwijzen, nam Vriemoet die roeping aan [1]). Hij was in 1699 te Emden geboren. Barend Vriemoet, boekhouder van de Africaansche en Americaansche handelscompagnie aldaar, en Catharina Aldrichs waren zijne ouders. Aan de Latijnsche school van zijne geboortestad ontving hij zijne opleiding. Emo Lucius Aldrichs, zijn grootvader van moeders zijde, verwant aan de Huber's, was daar rector (1690—1721), na dit vroeger te Dokkum en te Harlingen te zijn geweest. Volhardend en naarstig, was Emo altoos in de leerboeken verdiept, ook wanneer zijne kameraden eene regtmatige uitspanning zochten. Proeven van zijne vruchtbare schoolstudie gaf hij in eene comedie „stilo Terentiano", in oratien *de vi conscientiae* en *de laudibus Embdae*. Van zijne

1) Nullo emolumenti externi intuitu, sed amore unice literarum orientalium in praesenti eruditiorum eas colentium maxima penuria, huc me trahi passus sum, zoo schreef hij in de opdragt der *Observ. misc.* aan den Stadhouder. Zie Strodtman, VIII, 999.

verdere studien mogt men dus, toen hij in 1715 [1]) te Utrecht aan de academie kwam [2]), veel goeds voorspellen. Drie jaren ongeveer was hij daar een geliefd leerling van Reland († 5 Febr. 1718), onder wien hij disputeerde (1 Dec. 1717) *de uxore domiseda, cuius a Paulo mentio est facta ad Tit. II, 5* [3]). Het theologisch onderwijs genoot hij bij Hier. van Alphen, Fr. Burman, en des laatsten opvolger F. A. Lampe. Onder Burman verdedigde Vriemoet zijne eigene *Diss. de terrae filiis apud Judaeos* (13 Junij 1719); in 1722 gaf hij — misschien tot besluit van de academieloopbaan — de *Diss. de Schiloh, Judae illustri germine Gen. XLIX, 20.* De classis van Utrecht liet hem den 8 Dec. van dit jaar tot het predikambt toe. Loenen aan de Vecht werd in 1724 zijne eerste standplaats, Harlingen in 1727 de tweede.

Bij het aanvaarden van 't professoraat sprak hij den 15 Maart 1731 *de variis gentilium, ipsorumque Christianorum quorundam in gentem Judaicam conviciis, ex ignorantia rerum orientalium maximam partem ortis*, Fran. 1731.

Franeker verkreeg — volgens Gillissen — in Vriemoet een zeer kundig orientalist en een uitstekend docent, die zijn onderwijs naar de vatbaarheid der leerlingen wist interigten, en zich daartoe veel moeite getrooste. Dit blijkt dan aanvankelijk ook uit 't geen Vriemoet voor academisch gebruik bewerkte, nl. *Grammatica Altingiana et Syntaxis Buxtorfiana contracta, c. brevi schemate S. Theologiae ex dictis V. T.*, Fran. 1733; *Arabismus, exhibens Grammaticam Arabicam novam, et monumenta quaedam Arabica c. not. misc. et glossario Arab.—Lat.*, Fran. 1733, op welke later volgde (zonder zijn naam), ten dienste der academiejeugd, *Tirocinium Hebraismi*, Fran. 1742. Maar er is meer. Hoe ingenomen was onze hoogleeraar toch met dispuutcollegien, — quibus nihil — zoo liet hij zich uit in zijne *Or. fun.* op Melchioris — esse ad acuenda optimorum juvenum ingenia adcommodatius, nihil ad promtitudinem et publice dicendi libertatem comparandam utilius, nihil denique academiae, ut florem atque celebritatem suam rite tueatur, magis congruum atque necessarium, optimorum maiorum ad exemplum. Hoevele serien van theses

---

[1]) Zijn vader, door de Staten van Urtecht aangesteld om te werken aan het herstel der provinciale geldmiddelen, had zich namelijk inmiddels met der woon te Utrecht gevestigd.

[2]) Volgens zijne eigene opgave, die foutief schijnt, omdat het Album Acad. zijn naam eerst in 1717 vermeldt.

[3]) Deze Diss. was door Reland gesteld; daarom noemt Vriemoet haar niet op onder zijne geschriften.

onder hem verdedigd kunnen er niet worden opgesomd [1]? Brengen deze het bewijs mede, dat hij altoos de Joodsche oudheden heeft onderwezen, ofschoon hem eerst in 1740 de titel *Prof. Antiqq. Hebr.* met *f* 300 tractement verleend werd [2]), de vermelde geschriften wettigen tevens den indruk, dat Vriemoet meer oudheidkundige is geweest, dan philoloog. Gillissen ontweek ook, opmerkelijk genoeg, in de lijkrede elke vergelijking van hem met Alb. Schultens; misschien omdat zijn overleden vriend der Friesche school het gemis van Schultens niet heeft vergoed — zooals Sepp reeds opmerkte [3]).

Op voorstel van Melchioris bragt de Senaat in 1738 eene hulde aan zijne theologische kennis, door hem het doctoraat *hon. causa* te verleenen. Als theoloog kan men hem leeren kennen uit de *Observationum miscellanearum argumenti praecipue philologici et theologici liber*, Leov. 1740. Met een beroep op de hierin opgenomen *Diss. de typo personae Christi in Tabernaculo* [4]) *et Templo non observando*, wees Gillissen op zijne geringe ingenomenheid met typologie [5]).

„Onder alle de Hervormde theologanten, die zich wegens de systematische godgeleerdheid verdienstelijk hebben gemaakt, is er mij slechts één eenige bekend, die de Bijbelsche godgeleerdheid heeft behandeld. Deze is Emo Lucius Vriemoet" — zoo schreef prof. IJpeij, toen hij wees op 's mans *Ad dicta classica Theol. dogmaticae V. T. selecta adnotationes philol. theologicae*, Fran. 1743—1758, III tom., een werk, dat uit verschillende disputatien is voortgevloeid. „Vriemoet betrad — zoo vervolgde IJpeij — bij de philologisch-exegetische verklaringen der bewijsplaatsen het voetspoor, hem door den grooten Schultens aangewezen.

---

[1]) *Antiqq. Israeliticarum selecta, de locis et personis sacris*, 1732—1739; *Thesium ex omni philologia sacra specimina IV*, 1735—1737; *Disp. I, II, de jucunda fratrum concordia, ad Ps. CXXXIII*, 1, 2, 1736; *de angelo Gabriele, nuntio et spiritu sancto auctore mirandi conceptus Mariae virginis*, 1740; *de Psalmi LXXXVII inscriptione, argumento et dispos. prophetica*, 1741; *Theses selectae de maxime controversis antiqq. Isr.*, 1747; *Thesium controversarum ad antiqq. Isr. et selecta loca V. T. decades CL*, 1745—1749. Deze zijn niet opgenomen in de na te noemen *Observationes* en *Adnotationes*.

[2]) Dus *f* 1300, verhoogd tot *f* 1500, bij *G. R.* 27 *April* 1743.

[3]) *Joh. Stinstra en zijn tijd*, I, 36, II, 42. Sepp zegt: zijn grammaticale arbeid is veel minder oorspronkelijk dan die van Schultens, dien hij trouwens ook als zijn meester begroette en tegenover wien hij zich niet schaamde zijne minderheid te belijden. — Prof. v. Eerde bezat een dictaat van hem *in Antiqq. Israeliticas*, 2 voll.

[4]) Hij liet op eene vrij groote schaal ten dienste van het onderwijs in de Hebr. Antiqq. een houten tabernakel maken, die naderhand voor de academie aangekocht en op de bibliotheek geplaatst werd. Dit voorwerp is — naar ons werd verzekerd — ten laatste door den tand des tijds vergaan.

[5]) Ut priscas res illius populi (Israelitici) scientissime explicabat, sic devitabat quorundam temeritatem in illis transferendis ad Foederis Novi Oeconomiam, et aptiora inter se magis magisque colligata, quam multi, in medium adferebat, p. 37, 38.

't Is derhalve niet noodig aantemerken, dat hij, in het voordragen van deze en gene, zoo dogmatische als exegetische stukken, die van een problematieken aard zijn, aan zijne liberale denkwijze den vrijen loop geeft, overigens de grondwaarheden der Hervormde leer in hare kracht ontvouwende" [1]).

Viermalen nam hij de scepters der hoogeschool op, in 1739, 1743, 1748 en 1753. Bij de overdragt in 1740 sprak hij *de justo usu Rabbinorum in antiquitatibus Israëliticis*, eene rede die hij niet in 't licht schijnt te hebben gegeven; in 1744 werd door hem de merkwaardige *Orat. de academiae Frisiacae, superiore praecipue anno, fortunis, suoque officio, veram libertatem theologicam, contra protervam licentiam, tuendi*, Gron. 1744, gehouden. Merkwaardig noemen wij haar, vooral om het tweede gedeelte, waarin hij handelt „over de pligt van een ieder om de ware theologische vrijheid te handhaven".

Herinneren wij ons, dat er toen eene groote beweging in de Kerk was over de vervolging van Stinstra, wegens Sociniaansche gevoelens. Bij eene groote partij schijnen de maatregelen, welke tegen dezen verlichten man genomen werden, niet alleen groote afkeuring te hebben ondervonden, maar er moet door onbevoegden ook een groot geschreeuw zijn aangeheven over gemis van geloofsvrijheid door den druk der formulieren [2]). Tegen het laatste trok Vriemoet nu te velde. Hij wees er op, hoe het aan elk en een iegelijk, Deïsten en Socinianen niet uitgezonderd, vrijstond, zonder eenigen uitwendigen dwang, te gelooven, wat men verkoos; dat de openbare godsdienstoefening veroorloofd was aan Lutherschen, Mennonieten, Remonstranten, Roomschen (mits zij geen Jezuit

---

1) Propositum habuit Euangelii ministros libro instruere, quo adiuvarentur in electissimis codicis Hebraei locis explanandis, et efficeretur, ut minus multi, in tanta luce divinitus concessa, gravissimarum rerum explicationes a falsis verborum interpretationibus ducerent. Gillissen, 44.

2) Deze oratie werd — zoo het heet — buiten zijne voorkennis, uitgegeven. Hij had haar aan prof. Gerdes te Groningen gezonden. In aanmerking genomen, dat zij ook daar het licht zag; dat Gerdes een vriend van hem was en beide in de rigting hunner studien overeenkwamen, achten wij het, met Strodtmann, zeer aannemelijk, dat Gerdes haar uitgaf. Deze had in die dagen immers ook over *de vrijheid des geloofs* twee verhandelingen geschreven, Gron. 1741. Zie Blaupot ten Cate, *Gesch. d. Doopsgez. in Friesland*, Bijl. XIV. In de voorr. tot Vriemoet's oratie zegt nu de uitgever: Non satis est, ut discordiae malae jaciantur semina. Imberbes juvenes, quique nullam nisi inertiae vim produnt, admodum paedagogice insultant Viris gravissimis. Quibus ipsa, quod nimium fastuosi sunt, sordere solet religio, et cujus ministros in triviis atque in symposiis Attico perfundunt sale, hi aurea jactant secula, ac pro religionis, nescio cujus, libertate declamant, et dum rei Christianae, quam curant scilicet! pomaeria dilatare videri volunt, eadem subruunt, etc. Dit tot toelichting van de opportuniteit der redevoering van onzen Vriemoet. — »Sie hat ihm einigen Verdruss verursachet, und vornehmlich ist einer seiner Amtsgenossen deswegen noch ungehaltener auf ihn geworden, als er vorhin war", zeide Strodtmann.

tot priester hadden) en Joden, in private huizen, die trouwens van onze kerken weinig verschilden. Aan Socinianen alleen was de verkondiging hunner leerstellingen door de Friesche overheid in 1662, 1687 en 1740 verboden.

In den boezem onzer Kerk trof men eene gepaste vrijheid aan. Van hen, die tot lidmaten wenschten aangenomen te worden; die in kerken, academien en scholen verlangden te onderwijzen, of die naar een doctoralen graad dongen, werd overeenstemming in geloofsleer en onderteekening der formulieren gevorderd, — non tanquam ulla per sese auctoritate praeditis, aut ulla unquam ratione ipsi Sacrae Scripturae, quam unicam nobis fidei et cultus divini normam, constanter et bona fide, quidquid hic nonnulli calumniantur, agnoscimus, aequiparandis; sed eo unice, ut, quaenam habeamus fundamentalia, et quanam mente accepta, inter tot diversas sectas Christianorum, quae ut immensum dissentientes, omnes tamen Sacram Scripturam veram se fidei morumque normam habere dicunt, declaremus. — Een en ander werd aan niemand opgedrongen, en wie te eeniger tijd hiermede strijdige gevoelens mogt omhelzen, had volkomen vrijheid, om, naar de stem van zijn geweten, onze Kerk te verlaten. In omni Theologia Exegetica, quam vocant, in Prophetica, in Typica, et quae reliquae sunt sanctioris disciplinae partes, neminem ulla urget servitus. — In ipsorum sacratissimorum dogmatum expositione, nemo culpabitur, qui rem tenens ipsam, haec illave dicta pro ea proferri solita, forte rejecerit, quod in ipsis Formulis Confessionis Belgicae et Catecheseos Heidelbergensis, in quibus fundamentalia ab aliis facile nostri norunt discernere, locum habet. Neque, si ipsum rei hactenus rite servari videatur fundamentum, ob ipsa dogmatica adeo facile cui molestia, non saltem publico Ecclesiae judicio, facessitur. Zie daar, hoe hij optrad „pro vera et licentiae opposita libertate". Ook had hij nog willen spreken „de licentiosa libertate. . . . hominum, extra nostram praecipue Ecclesiam, ipsum Socini pessimum gregem *fratres* suos *in Christo* habentium, maar dit moest tot eene nadere gelegenheid worden uitgesteld.

In 1749 schijnt de overdragt van het rectoraat, na aanvankelijk wegens de ziekte van den nieuwen Rector verdaagd te zijn, zonder eene redevoering te hebben plaats gehad. Ten jare 1754 sprak Vriemoet *de insigni usu antiqq. Hebraearum in adcurata et solida methodo explicandis locutionibus emblematicis S. Codicis, ad res et ritus pristinos alludentibus.* Ook deze rede werd niet ter perse gelegd [1]).

---

[1]) *Pieriae frondes laeti monumenta triumphi, Honoribus, Meritisque ac Virtu-*

Meer nog, dan door de opgegeven werken is zijn naam bij het nageslacht levendig gebleven door de *Athenarum Frisiacarum libri duo*, Leov. 1758 (en eene titeluitgave van 1763), waarvan zijne *Series profess. et lectorum, nec non secretariorum et bibliothecariorum Acad. Frisiacae*, Leov. 1745, een voorlooper was. Gezwegen van de korte berigten aan de geschiedenis onzer academie ontleend, en de biografien van Curatoren, leverde hij daarin eene reeks biografiën van Franeker's professoren uit de eerste bronnen, zoo degelijk, dat ons geene hoogeschool bekend is, die in zijn tijd op een soortgelijken arbeid mogt bogen, die de zijne evenaarde, veel minder overtrof [1]). Mag men eene aanmerking maken, dan zou zij de eentoonigheid van vorm betreffen, en de overdreven zucht om het geven van zijn eigen oordeel te ontwijken. Zoodoende is zijn arbeid, naar onze schatting, te objectief en daarmede wat koud uitgevallen.

Den 21 Januarij 1760 hield hij nog de lijkrede op prof. Joh. Arntzenius, weinig denkende, dat nu aan hem de beurt gekomen was, om uit het midden zijner ambtgenooten door den dood te worden weggerukt. Den 15 Junij 1760 sloeg zijne stervensure. Geene vrouw of kinderen konden zijn dood beweenen, want Vriemoet was altoos ongehuwd gebleven.

Aan zijne hoedanigheden als mensch en Christen bragt Gillissen grooten lof. In overeenstemming hiermede drukte de student v. Zuijlen v. N. zich in het aangehaalde vers, dan ook volgender wijze uit:

O, Si Vriemoeti magnae nil laudis haberes,
Hoc satis est: cordis candor, in ore fides,
Et Tua Te probitas insignis tollit ad astra.

Vriemoet, 824–826; Ægid. Gillissen, *Orat. fun. in obitum E. L. Vriemoet*, Fran. 1760; Strodtmann, VIII, 997—1015; XVII, 246—248; Glasius, III, 563—565; *Epicedia in obitum — E. L. Vriemoet*, Fran. 1760 (waarin Latijnsche verzen van H. J. Arntzenius, R P. Reddingius, Andr. Vos, en een Nederl. vers van Ds. E. Viglius).

---

tibus Cedro Dignissimis viri longe celeberrimi atque eruditissimi Emonis Lucii Vriemoet — dicatae et dedicatae Quum tertium — R. M. dignitate condecoraretur fascesque ei ac sceptra almi Lycei deferrentur ipsis Cal. Octobr. anni — CIϽ IϽ CCXL VIII, Fran. 1748. Deze Carmina waren reeds gedrukt toen den 25 Mei de rectoraatsverandering *ad Cal. Oct.* verplaatst werd. In 1753 verschenen *Vota nuncupata pro Emone Lucio Vriemoet — quum quarta vice acad. fasces et sceptra capesseret*, houdende Lat. verzen van H. J. Arntzenius, Abr. Szathmari, Jac. Terpstra, A. v. Zuylen v. Nyevelt, J. Habbema, R. P. Reddingius, en een Grieksch vs. van Jac. Terpstra.

1) Strodtmann zeide, dat van dit werk aanvankelijk losse stukken zijn uitgegeven. Aan de *Boekzaal*, Dl. 79, blz. 677, ontleenden wij eerst het berigt, dat onze hoogleeraar inter commilitones defenderen liet *Athen. Fris. specimina*, »zullende dit zeer nuttig en aangenaam werk gecontinueerd worden". Later hebben wij op de Prov. Friesche bibliotheek eenige van die disputatien aangetroffen.

Petrus Conradi, in 1707 te Leeuwarden geboren [1]), onder het rectoraat van Maevius Pollius [2]) aan de Latijnsche school aldaar opgeleid, in 1724 onder de provinciale kweekelingen (*alumni*) opgenomen, kwam den 27 Aug. 1725 te Franeker in de theologie studeren. De groote mannen, wier onderwijs hij hier, zoo in de humaniora, Oostersche talen en oudheden, als in de theologie, konde genieten, zijn ons reeds bekend. In zijn laatste studiejaar bezocht hij ook nog de academien te Leiden en Utrecht. Voorts verdedigde hij den 18 Junij 1732 onder Venema eene *Diss. chronol. de periodo annorum, qui fluxerunt inde ab exitu Israëlitarum ex Ægypto, usque ad extructionem templi Salomonis.* Tenzelfden jare legde hij te Leeuwarden het proponentsexamen af. Met hoeveel vrucht onze Conradi had gestudeerd, valt het best afteleiden uit zijne benoeming tot praelector in de theologie en tot Nederduitsch academieprediker te Franeker, in het begin van Maart 1735, waaraan eene jaarwedde van ƒ 600, benevens de vergoeding voor immuniteiten, werd verbonden. Gelijktijdig met de benoeming van den Frankforter hoogleeraar Jablonski in de plaats van Melchioris, bevorderden de Gedep. Staten onzen Conradi, *qui noster amor dudum*, zooals prof. Schrader zong, reeds tot gewoon hoogleeraar, met ƒ 1200 tractement (*G. R. 21 Julij 1740*). Na den 28 Nov. 1741 te Amsterdam den echtelijken band te hebben geknoopt met Christina van der Valk [3]), hield hij den 9 Oct. dv., ter aanvaarding van zijn leerstoel eene *Orat. de necessariis theologi polemici virtutibus*, Fran. 1741 [4]). Tenzelfden dage mogt de hoogeschool ook Trotz en Valckenaer begroeten. Aan toejuiching ontbrak het dit drietal dan ook niet [5]).

Wezen wij (blz. 436) op eene te karige bezoldiging van sommige professoren, daarentegen mag als een verblijdend verschijnsel niet onopgemerkt blijven, dat zulks aan Curatoren niet is ontgaan en hun invloed eene nagenoeg algemeene verhooging uitlokte, waarbij Conradi's inkomen, de immuniteiten er onder begrepen, op ƒ 1600 werd gebragt (*G.*

---

1) De heer Eekhoff deelde ons uit het doopboek mede, dat »Petrus, een zoon van Albertus Coenrady, apotheker", den 25 Januarij 1707 werd gedoopt.

2) Conradi dichtte op dezen leermeester een vereerend grafschrift, o. a. medeg. door Boot, *De hist. Gymn. Leov.* 31.

3) Zie J. Schraderi *Carmina*, 238; Magdal. Pollius, *Stigtel. Mengeld.*, Lw. 1745, 129 vv.

4) Ook vertaald als: *Intree-rede over den pligt van een godgeleerden in het wederleggen der dwalenden*, Harl. 1742. Deze rede werd met den eernaam van »heldenstuk" begroet in eene afzonderlijk uitgegeven voorrede van de vertaling, waarschijnlijk gesteld door C. Bremer, Remonstrantsch predikant te Amsterdam. Zie Sepp, II, 38, 39.

5) E. W. Higt, *Franeker in vreugd over de blyde inhulding der — heeren P. Conradi, C. H. Trotz en L. C. Valckenaer*, Fran. 1741; J. Schrader, *Academia Frisiorum instaurata* etc., Fran. 1741.

R. 18 Maart 1743). Conradi was, dank zij de scholen, waarin hij werd gevormd, een degelijk theoloog, doorkneed in de Oostersche, Grieksche en Latijnsche talen, geschiedenis en wijsbegeerte. Scherpzinnig van verstand en juist in zijn oordeel, sierden hem eene edele inborst, gepaard met bescheidenheid en een onberispelijken levenswandel.

Honoris causa verleende de Senaat hem den 3 April 1748 het doctoraat in zijn vak.

Behalve de bovenvermelde dissertatie en oratie, bezit men van Conradi eene lijkrijde op zijn ambtgenoot P. Laan, en drie rectorale oratien, de eerste *de necessario, sed probe administrando, rationis usu in religionis revelatae negotio*, Fran. 1752; de tweede *de stupendo praedicationis apostolorum successu, veritatem religionis Christianae testante*, Fran. 1767 [1]; de derde *de laetis maturae pietatis fructibus, in fortunata senectute laetissime efflorescentibus*, Fran. 1776.

Toen hij in Oct. 1750 het rectoraat op zich nam, betitelde de begaafde student P. Nota hem, aan het hoofd van een dichterlijken gelukwensch, als *orator potentissimus* [2]. En dit was niet enkel een compliment of laffe vleijerij. Neen, wanneer Conradi het academisch spreekgestoelte of den kansel had beklommen .... cuncti ejus rationalem et masculam pietatem ac eloquentiam admirabantur. Tib. Hemsterhusius, quantus judex? adeo ejus sacros sermones laudare solebat, ut primas ipsi deferret inter omnes Euangelii praecones in toto Belgio — zoo getuigde prof. J. H. Verschuir. Die leerredenen waren, naar 't getuigenis van zijn leerling prof. Ann. IJpeij, „oordeelkundig bearbeid, naar de Vitringiaansche methode; zij waaren de uitnemendste pronkstukken van kerkelijke welsprekendheid, en tevens eenvoudige, bevattelijke, regt stichtelijke, godsvrucht ademende volkspreeken. Bewonderd werden zij vooral, wegens de netheid der voordragt, wegens de kieschheid van uitdrukkingen, wegens de keurigheid van stijl en de zuiverheid van taal."

Ligchaamszwakte heeft hem vervolgens gedrongen om voor eigen rekening de avondbeurten door kandidaten te doen waarnemen, totdat Manger die taak in 1761 overnam.

---

1) Beide zijn vertaald, nl. *Redev. over het noodzaaklijk gebruik der Reden in het stuk van godsdienst*, Rott. 1753, en *Redev. over den verbazenden voortgang v. h. door de Apostelen in de weereld gepredikte Evangelie, als een ontwijfelbaar bewijs voor de waarheit v. d. Christel. godsdienst*, Amst. 1767.

2) *Vota nuncupata pro — P. Conradi, quum primum Rector Academiae renunciaretur* (Lat. verzen van P. Nota, J. Habbema en Jos. Lossontzi, Hollandsche van J. Abrahami en H. G. de Valk), Fran. 1750. Ook verschenen de *Vota nuncupata — quum altera vice Rector Academiae renunciaretur* (Lat. verzen van C. a Doys, A. IJpeij, J. Ruardi, E. H. Tenckinck, P. Dreux, P. van Dorp, en een Nederl. vs. van Ev. Wassenbergh), Fran. 1765; en een *Carmen dicatum honori — Petri Conradi — dum tertia vice rector academiae — renuntiaretur* (door Th. J. van der Ley).

Minder dan Venema heeft hij werk gemaakt van 't disputeren der leerlingen. Steph. Szathmari verdedigde onder hem in 1763 eene *Diss. theol. philol. in Vers. 13, C. II Hebr. et textum Apostolicae argumentationis C. II et III*, en Joh. Szentesi in 1762 eene *ad Eccles. C. XII, 1–7*. Ofschoon deze twee de eenigen niet zullen zijn, troffen wij er toch niet meer aan. Erat Conradius imbecilliore corporis constitutione, quare pauca edidit — zeide Verschuir.

Heeft hij zijn naam dus niet door lijvige geschriften wijd en zijd doen doordringen, aan de noodige geleerdheid daartoe ontbrak het hem niet. Voor de academie is hij er niet minder nuttig om geweest; ambtgenooten en leerlingen hebben hem er niet minder om gewaardeerd. Door de banden van innige vriendschap en overeenstemming van rigting was hij één met Venema; geheimen hadden zij voor elkander niet. Hoe moedig en rondborstig het vrije onderzoek en eene rationeele uitlegging der H. S., met eene verdraagzame beoordeeling van andere protestantsche rigtingen [1], door hem werden voorgestaan en bevorderd, kan men ruimschoots vernemen uit de schoone passages, welke Sepp aan 's mans redevoeringen ontleende. Heeft men die gelezen, dan zal men het kunnen begrijpen, dat de verlichte man, even als Venema, voor onregtzinnig, ja als een Remonstrantschgezinde, werd uitgekreten.

Conradi had dus niet te vergeefs geleefd, toen aanhoudende koortsen na zeven dagen lijdens des grijsaards levenslamp uitbliezen in den laten avond van den 24 Junij 1781 [2]. Venema vermaakte aan de bibliotheek der academie het exemplaar van de *Biblia Hebraica* van Leusden (Amst. 1667), dat Conradi dagelijks gebruikte en met vele belangrijke aanteekeningen van kritischen aard had voorzien.

Uit zijn huwelijk sproten een zoon, nl. A. J. Conradi, later secretaris van Harlingen, en vier dochters, van welke twee doofstom waren.

Vriemoet, 827, 828; Strodtmann, XIX, 873 - 876; Paquot, II, 361; Verschuir, *Elogium Venemae*, 38, 39; IJpeij, *Gesch. v. d. Kristel. Kerk in de 18e eeuw*, VIII, 73, 642, 643; Glasius, I, 303; Sepp, *Joh, Stinstra en zijn tijd*, II, 37—41.

Petrus Burmannus Secundus [3]. De nominatie voor een

---

1) Ten aanzien der Voetiaansche en Cocceaansche partijen, sprak hij: utinam infausta haec partium nomina aeterno silentio essent sepulta, atque omnes sacram hanc disciplinam tractantes, in nullius Magistri verba jurati, soli veritati sacramentum dicerent. *Or. fun. in P. Laan*, 42.

2) *Diar.* IV, 381.

3) Eerst noemde hij zich *Fr. fil. Fr. nepos*, en *Junior*, later, ter onderscheiding van zijn oom en naamgenoot, *Secundus*.

opvolger van Wesseling bestond uit Petr. Burman, J. U. D., Abr. Gronovius, J. U. D., en Herm. Cannegieter, rector te Arnhem. Hemsterhuis had de beide eersten, Muys den laatste aanbevolen.

Burman droeg een in de wetenschappelijke wereld wijd en zijd vermaarden naam. Zijn vader Franciscus, gehuwd met Elisabeth Thierens van Delft, stond nog als predikant te Amsterdam, toen onze Petrus daar den 13 Oct. 1714 werd geboren; in 't volgende jaar beklom hij een theologischen leerstoel te Utrecht, waar hij in 1719 overleed. De vijfjarige Petrus kwam daarop onder de voogdij van zijn oom, den beroemden hoogleeraar in de geschiedenis, de welsprekendheid en het Grieksch, te Leiden, wiens naam hij droeg. Vervolgens waren aan de Utrechtsche academie Drakenborch en Duker zijne leermeesters in de humaniora; Otto en Voorda leidden hem bij de beoefening der regtswetenschap.

Hoeveel hij intusschen aan dien oom heeft te danken gehad, herinnerde hem eens zijn broeder Franciscus, met de woorden:

Ille, tuam curans post fata paterna salutem,
Te Puerum manibus finxit ad alta suis,
Ingenuasque animum naturâ vergere in artes
Providus, & plenum dotibus esse bonis,
Culmina lauriferi monstravit ad ardua Pindi
Dux tibi, & ad Famae templa praeivit iter.
Fontis & Aonii potandas largiter undas,
Quas biberat totis haustibus ipse, dedit. —

Roerend is de zang op den dood van zijn oom, waarin Petrus diens groote verdiensten, ook ten zijnen aanzien, huldigde [1]). En hoe vroeg hij reeds met gelukkig gevolg de dichtkunst beoefende, blijkt uit zijne verzen op de aanvaarding van het professoraat van d'Orville, den grooten vriend zijns ooms, in 1730; op d'Orville's huwelijk en op het eeuwfeest der Doorluchtige School in zijne vaderstad, beide in 1732; om van anderen maar niet te gewagen [2])

Ten jare 1734, den 13 Aug., op eene *Diss. de jure aureorum annulorum* tot J. U. D. bevorderd, bleef hij zich aanvankelijk te Katwijk, ten huize van zijn broeder Franciscus, predikant aldaar, aan de Muzen wijden, totdat Friesland's Gedep. Staten (*Res. 26 Mei 1735*) den twintigjarigen jongeling tot den leerstoel van Wesseling riepen, op *f* 1000 tractement.

---

1) Zie het carmen van Fr. Burman, achter P. Burmanni *Oratio de enthusiasmo poetico*, A. 1742, en het carmen *In obitum patrui Petri Burmanni*, in P. Burmanni Sec. *poemata*, 318—320.

2) *Poemata*, 246—250, 357—363.

Na den 12 Januarij 1736 de aanstelling ter Senaatsvergadering te hebben overgelegd, aanvaardde Burman den 22 Maart zijne taak met eene *Or. pro criticis*, Fran. 1736. Bijzonderheden omtrent zijn academisch onderwijs alhier kwamen niet ter onzer kennis. Uit de handelingen van den Senaat bleek ons, dat hij, zonder dat daarvoor eene andere aanleiding bestond, dan de tegenwoordigheid der Curatoren ter zake van de examens der alumnen, den 17 Maart 1738 eene redevoering zou houden, welke bij een programma werd aangekondigd. En het was dan misschien alleen om zijne talenten eens te toonen, dat hij toen, ten deele in proza, ten deele in dichtmaat, handelde *de artibus Minervae multum praeferendis opibus, quas nequam Pluto adfert* (onuitgegeven?)

Behalve verschillende gelegenheidsverzen, ook in zijne *Poemata* weder opgenomen, b. v. den *Lessus in funere viri et poëtae eximii Petri D'Orville* (1739), het *Epicedium in funere immaturo Georgii d'Arnaud*, Fran. 1740, gaf hij hier uit *Henr. Valesii Emendationum libri quinque, et de critica libri duo*, etc., Amst. 1738, en *Nic. Heinsii Adversariorum libri IV, numquam antehac editi. Acc. Heinsii notae ineditae in Catullum, Tibullum et Propertium*, Harl. 1742, voorzien van eene inleiding. Dat hij als hoogleeraar aan de verwachting beantwoordde, blijkt uit het voorstel van Curatoren, om hem „wegens zijne vlijt en neerstigheit, eenigen aansienelijcken Titul, en wel als Professor Poeseos te verleenen, waardoor haar Ed^en^ vermeenden aan de Academie dienst zoude geschieden", een voorstel, dat de Gedep. Staten, op dat motief, den 21 Maart 1741 gaarne inwilligden.

Lang mogt Franeker den veelbelovenden hoogleeraar niet bezitten. Burman was toch sedert lang deelgenoot van de vriendschap tusschen zijn oom en d'Orville. Zagen wij reeds, dat deze door den jongen Burman dichterlijk was begroet bij het beklimmen van den katheder zoowel, als toen hij zich in den echt begaf, d'Orville had wederkeerig zijne beste wenschen poëtisch uitgestort, toen Burman den katheder te Franeker beklom. Na het professoraat reeds in 1742 te hebben neergelegd, wendde d'Orville met gunstig gevolg zijn invloed aan om zich door onzen Burman te doen opvolgen. Hij smaakte dan ook 't genoegen den 10 Sept. Burman te hooren, toen deze ter aanvaarding van den katheder voor de geschiedenis, welsprekendheid en oude talen, ter zijner geboorteplaats die indrukwekkende oratio poetica hield *de enthusiasmo poetico*, Amst. 1742 [1]).

---

1) Door Jozua van der Poorten vertaald, en daarna door Dirk Smits, die geen Latijn verstond, in Nederl. verzen overgebragt.

Over maatschappelijken onspoed had Burman daar niet te klagen, als men bedenkt, dat hem weldra ook de titel van *Prof. poeseos* verleend en zijne jaarwedde daarbij van *f* 1300 tot *f* 1500 werd verhoogd (25 Jan. 1744); dat hij zich voorts zag geplaatst aan het hoofd der stadsbibliotheek (1752) en benoemd werd tot inspecteur van het gymnasium (1753), eindelijk (1767) ook nog tot hoogleeraar in de vaderlandsche geschiedenis werd aangesteld, met eene tractementsverhooging van *f* 600. Niettemin zou hij gaarne den leerstoel der historie en welsprekendheid te Leiden hebben beklommen. 't Was dus eene gevoelige teleurstelling voor hem, dat Ruhnkenius daar de opvolger werd van Oudendorp [1]).

Zesendertig jaren lang was hij een sieraad van het Amsterdamsche Athenaeum. Totus ingenio ad poesin factus — zoo sprak D. J. van Lennep, de redenaar bij het tweede eeuwfeest dier inrigting, ten jare 1832 — zou hij alléén in staat zijn geweest om haren roem te handhaven. Toen Burman *de enthusiasmo poetico* reciteerde, waanden ouderen van leeftijd, dat de dagen van Francius waren teruggekeerd; de jongeren zagen zich door den talentvollen dichter en redenaar overweldigd.

Hooren wij van Lennep verder over Burman's werkzaamheid en groote gaven.

Si qui hic adsunt, qui Burmannum audiverint (et esse puto aliquos) sciunt hi vera me narrare. Meminerint illi plenam ac sonoram eius vocem, vividumque dicentis gestum et tanquam igne scintillantes oculos. Itaque et poëtas Latinos explicans in scholis eos ita legebat [2]), ut novo quodam et insolito lenocinio iuventuti commendarentur, utque sic primum in multorum animis languens pulcri sensus excitaretur, et bonas literas amare iam iidem illi discerent, qui illas antea ut inutiles sibi nec gratas neglexerant [3]). Nam tenendum est, fere omne tempus illud, quo literas in Athenaeo docuit Burmannus, simile ei fuisse, quod instaurationem Athenaei proxime praecesserat et continua ferme pacis bona habuisse, sed etiam illa coniuncta cum iis saepe incommoda, e divitiis luxum fastumque, ex tranquillitate publica allabentem civium animis languorem et quasi torporem. Non latuit hoc Burmannum. Itaque acriter iis se vitiis opposuit, idque eius tum universa instituendi ratio spectavit, tum eximie carmen illud, quo *de luxu et eruditionis neglectu*

---

1) Wyttenbach, *Vita Ruhnkenii*, ed. Bergman, 140, 141.

2) Zijne *Dictata ad Ovidii Heroides* kwamen voor in *Bibl. Eerdiana.*

3) Peerlkamp wijst er ook op ... quod ex schola sua, tanquam ex equo Trajano, insignem poëtarum numerum effudit.

ut rei publicae valde perniciosis [1]) graviter apud concionem in Athenaeo congregatam questus est. Incredibilem eius vim carminis fuisse saepe mihi retulere maiores natu, qui bene multos etiam versus inde memoria tenebant, ...

Libentissime autem Burmannus patriae mentionem iniiciebat, si posset hac quoque cura pungere torpentes animos, vel commemoratis grandibus maiorum exemplis eos ad horum imitationem omnemque virtutem excitare [2]). Sed praesertim erat ei frequens in ore Hugo Grotius, quem virum ut de literis, sic de patria praeclare fuisse meritum censebat indignissimamque factis retulisse mercedem, ...

Neque minori postea favore exceptum est Burmanni carmen *Brederodius*, quo Libertatis Batavae ab illo conditae saecularia altera celebravit [3]). Estne, ut miremur, A A., haec si valuerint ad commendandas celebrandasque privatas eiusdem super Historia patriae lectiones, ita ut frequentes eo ventitarent non modo ex Amstelodamensi iuventute optimus quisque, sed etiam viri civitatis principes, Senatorii, Consulares, ipsique Consules [4]). Quod si quis dicat, has lectiones, ipsamque illam auditorum frequentiam a partium studio haud prorsus immunes fuisse, ei quidem haud valde repugnabo, cum satis constet, Burmannum unice addictum fuisse causae optimatium et per hoc quoque gratum optimatibus. Sed idem tenebo Burmannum effecisse, ut mallent Amstelodami juvenes Historiam patriae tractare, memorabiles patriae res ac viros versibus Latinis celebrare, omnino Patriae et Musis, instituto ad hoc ipsum sodalitio, coniunctim operam dare, quam porro aut desides torpere aut bonas horas luxu et nugis perdere . . . . . .

---

1) *Poemata*, 32—68. Hij droeg het den 1 April 1765 voor en gaf het eerst afzonderlijk uit. Het is vertaald, onder den titel *Redev. over de verwaarloozing der geleerdheit en over de weelde, beide den Gemeenebeste verderfelijk*, Leid. 1766.

2) Men herinnere zich ook zijn zang *Ad manes violatos Joannis Wittii, libertatis Batavae vindicis quondam ac victimae*, in 1757 afzonderlijk (Lat. en Nederd.) onder den pseudoniem *Philalethes Batavus*, later op nieuw onder de *Poemata*, 101—107, uitgegeven.

3) Voorgedragen den 20 Oct. 1766, eerst afzonderlijk uitgegeven (met lofverzen van Adr. van Royen, J. Schrader, Janus Grotius, C. A. Wetstein, H. Verheyk, A. Kluit, Is. de Leeuw, P. Dausy, H. Bolt, L. van Santen, G. Hooft Jr., H. Z. Couderi, L. Schepper en J. Helvetius), daarna ook in de *Poemata*, 69—100, opgenomen; vertaald door A. Hartsen, onder den titel: *Brederode, of het tweede Eeuwgetyde der Nederl. vryheid, verschenen den* 5 *April* 1766, Amst. 1767. Met den hoogen lof, welken van Lennep aan Burman's dichterlijk talent bragt, vereenige men dien van Hoeufft en Peerlkamp.

4) Hij heeft als Prof. histor. patriae zijne intrede gedaan met eene *Or. de historia patriae Magistratibus necessaria.* In de bibliotheek van Beucker Andreae trof men aan P. Burmanni Junioris *Collegium hist. patriae, anno* 1747, 2 voll. Hij heeft dus de gesch. des vaderlands privatim gedoceerd, vóór hij in 1767 tot hoogleeraar in dat vak was aangesteld.

Fecit item illa Grotii frequens mentio et laudatio, ut scripta quoque magni illius viri magis ipsi cognoscere et lustrare studiosi iuvenes vellent, unde Crassus postea Grotii de Jure Belli et Pacis libros explicans pronum eorum expertus est favorem. Nec difficile porro eidem et Wyttenbachio fuit, ad Ciceronis et philosophorum veterum tractationem perducere eos, quos iam veterum elegantiarum et Musarum amore tactos, pariter omnis pulcri et honesti studio Burmannus vel ab eo formati imbuissent. Quantum in hoc genere Wyttenbachius debuerit uni praestantissimo Burmanni discipulo Hieronymo Bosschio, ipsius clarissimi viri insigniore testimonio constat.

Aan zijne zorgen dankt men eene vereenigde uitgave der gedichten van zijn grooten oom (*P. Burmanni*, *maioris*, *poematum L. IV*, A. 1745) en de voltooijing van diens Virgilius (IV voll. A. 1746); voorts eene nieuwe uitgave van Lotichius (*P. Lotichii Sec. poemata omnia editis auctiora et longe emendatiora*, A. 1754, 2 voll. [1]), eene *Anthologia veterum latinorum epigrammatum et poematum*, A. 1759, 1773, 2 voll. [2]), nieuwe uitgaven van Aristophanes (2 voll. L. B. 1760) en Claudianus (A. 1760); van Ciceronis *Rhetorica ad Herennium* (L. B. 1761), de uitgave van d'Orville's *Sicula* (2 tom. A. 1764), eindelijk van *Analecta Belgica*, L. B. 1772, 2 voll. Bij de reeds vermelde redevoeringen voege men nog de *Orationes funebres* op zijn ambtgenoot, den regtsgeleerde Corn. Sieben (A. 1743), op zijn voorganger en vriend J. Ph. d'Orville (A. 1751) en de *Orat. de Maecenatibus doctis, validissiniis Musarum praesidiis*, A. 1763. Ook verzamelde hij zijne verspreide gedichten om die als *Poematum libri quatuor*, L. B. 1774, te zamen in 't licht te geven [3]).

Onze hoogleeraar had het voorregt in eene rijke bibliotheek, behalve vele onuitgegeven brieven, eene uitgebreide verzameling van klassieken te bezitten, verrijkt met aanteekeningen van oud-Hollandsche geleerden, met name van Heinsius. Deze voor hem onwaardeerbare collectie, uit

---

1) Ac Lotichianae observationes poëseos rationem ita illustrant et commendant, ut, qui eas in usum suum converterit, multis aliorum voluminibus carere possit. *Peerlkamp*.

2) Vroeger verscheen reeds van hem een *Specimen novae editionis anthologiae Latinae*, A. 1747.

3) Het is der moeite waard hierbij de aandacht te vestigen op een pamflet, getit.: *De valsch- en kwaadaartigheid door de Schryveren der Nederl. Bibliotheek In de beoordeeling der Gedichten v. d. Prof. P. Burman Begaan, met eenige sterkspreekende Bewyzen aangetoond*, Amst. 1775. Voor de kennis der politieke gevoelens van Burman is het niet onbelangrijk.

de nalatenschap van zijn oom op Casp. Burman overgegaan, had hij van diens zoon J. F. Burman in 1756 aangekocht [1]).

Bij de ontvangst bleek hem, dat veel van 't geen er moest zijn, ontbrak. Waar het vermiste schuilde verneemt men uit Burman's *Epistola ad fratrem de furtis et plagiis Saxii*, ook vertaald onder den vermakelijken titel: *Brief van — Mr. P. Burman — aan deszelfs broeder — Fr. Burman — over de Boeken en Handschriften van verscheide Geleerde Mannen, uit de Boekery van Wylen den Heere en Mr. Kasper Burman, ter quaader trouwe ontvreemd door zekeren Chr. Saxe, welcer domestiquen onderwijzer en opziener van zijn Eds. Kindskinderen; thans Hoogleeraar, en onlangs Rector Magnificus der Academie te Utrecht. Uit het Latyn in 't Nederduitsch vertaald, en met eenige Origineele stukken en Aanteekeningen vermeerderd. Ao. CIↃIↃCCLXI* (4° 54 blz.). Saxe werd dus in 't openbaar, op eene niet malsche wijze, van diefstal beschuldigd. Tevens moet men weten, dat de Hallische hoogleeraar C. A. Klotz den toorn van Burman op zich had geladen door eene niet al te gunstige recensie van diens *Anthologia*, en eene gunstige beoordeeling van Saxe's *Onomasticon*. Mulum mulum fricuisse — zoo was Burman's beweren. Saxe had bovendien het misnoegen der Burman's opgewekt, door ten aanzien van prof. Ihrhovius de uitdrukking *probabiliter docens* te bezigen, en zulks in het rectoraal program, waarbij de oratio funebris van F. Burman op dien hoogleeraar werd aangekondigd. Ziedaar een zamenloop van grieven, die een oorlog tusschen dit geleerde drietal in 't leven riep, waarin zij zich hebben uitgesloofd om elkander te verguizen. Saxe schreef weldra eene *Justa depulsio immanis calumniarum atrocitatis*, etc. Traj. 1761, vertaald als: *Rechtmatige Afkeering der verregaande Lasteringen op hem — uitgespoogen, inzonderheit in den Theologisch-broederlijken Brief van zekeren P. Burman den kleine, alias Secundus, eertyds Botmuil in het oefenen der beschavende zedenkunde, thans Hoogleeraar van de beschaafde wetenschappen*, enz. Te Utr. en te Amst. — Hij beweerde die Hss. ter leen te hebben ontvangen van Casp. Burman, met volkomen vrijheid om er voor zijne studien gebruik van te maken. Tengevolge van eene overhaaste verhuizing waren zij geborgen in kisten en onder andere onuitgepakte goederen geraakt, zoodat zij op staanden voet niet waren op te leveren. Burman kreeg na eenigen tijd de vermiste Hss. echter terug. Klotz vergat zich in een *Antiburmannus*, „cujus capita duo sunt — zegt Harles — quorum altero fastum et petulantiam Burmanni

1) Habebat enim cum ipse maximam doctrinae copiam, tum vero literatam suppellectilem ex libris virorum doctorum ineditis tantam, quantum privatorum quidem hominum haud scio an nemo unquam habuerit. Wyttenbach, *Bibl. Crit.* I, P. III, 140.

castigare, altero ignorantiam et stuporem allaboravit". Burman stortte zijn gal over hem uit in den *Antiklotzius*, A. 1762, waarin ook de beschuldiging van Saxe gehandhaafd werd. Gevolgelijk verdedigde Saxe zich op nieuw in eene *Epistola ad Burmannum Minorem*, Traj. 1762, terwijl Klotz nog eene menigte hatelijkheden ging neerleggen in een *Funus Petri Burmanni Secundi*, Altenb. 1762. Voorts verscheen nog eene *Deductie ter verded. van Mr. Pieter Burman*, naar Harles wil, gesteld door P. T. van Hamel en Janus Grotius, waarop de *Nodige Aanm. van Chr. Saxe*, Utr. 1764, niet uitbleven. His editis, aliquot mensibus post auctoritate magistratuum Traiectinorum litem compositam et utrique pacem redditam scimus, — zoo schreef Harles.

Wanneer men de levensberigten leest van Burman, Klotz en Saxe, gelijk die in opvolgende orde door Harles zijn gegeven, dan vestigt zich de overtuiging, dat de schrijver zich niet heeft weten los te maken van de partijdigheid van zijn vriend Klotz tegenover Burman. In dezen met Peerlkamp aannemende *intra et extra muros Iliacos peccatum esse*, komen de beweringen van Klotz over het privaat en openbaar leven van Burman ons voor geen vertrouwen te verdienen, daar doodelijke haat te veel den man bezielde, die door Wyttenbach genoemd werd: „homo perelegantis, sed inquieti et contentiosi, ingenii: qui per libellos cum Burmanno bellum gerebat, sociosque sibi Ernestum et Ruhnkenium adjungere cupiebat: quorum in utroque frustra fuit [1]).

Na den 10 Julij 1777 op zijn verzoek eervol te zijn ontslagen, overleed Burman den 24 Junij 1778, op zijn buitengoed Santhorst, aan eene beroerte. Daar had hij gewenscht nog eenige jaren in stille afzondering voor de wetenschap te leven. Eene nieuwe uitgave van Propertius had hij reeds ondernomen; zij was zelfs voor de helft afgedrukt. Als *Comm. perpetuus in — Propertii Elegiarum libros IV*, zag deze arbeid, voltooid door L. van Santen, in 1780 het licht. Een jaar te voren was reeds een *Appendix* op zijne *Carmina* verschenen, met *Carmina in obitum P. Burmanni Secundi* (van Jan. Grotius, J. H. Hoeufft, G. N. Heerkens, A. de Rooy, P. Dausy, P. van Braam, D. J. van der Trappen en F. P. Burmannus, J. U. Stud.) Van zijne *inedita* werd naderhand door anderen gebruik gemaakt, o. a. van zijne aanteekeningen op Janus Secundus (Jo. Nic. Secundi *Opera omnia, emend. et c. n. adhuc ineditis Petri Burmanni Sec. denuo edita c. P. Bosscha*, L. B. 1821, 2 voll.)

Uit verschillende gegevens, waarvan er ook door Strodtmann werden bijgebragt, ontvingen wij den indruk, dat verwaandheid, gevoed door den

---

1) *Vita Ruhnkenii*, 197, 198.

beroemden naam, dien hij droeg, bij Burman vrij sterk was ontwikkeld. Van daar bij hem het asper tactu, waarvan Peerlkamp spreekt. Hem vergelijkende met Schrader, zeide Ruhnkenius: hic accurata, ille varia, doctrina clarus, qui ad has laudes etiam hereditariam Burmanniani nominis laudem adjungeret.

Merkten wij boven op, dat Burman niet over maatschappelijken onspoed had te klagen, — huiselijke rampen ondervond hij des te meer. Zij vingen te Franeker reeds aan.

> Et mihi primus amor quondam juvenique voluptas
> Confundit lacrimas Franeca docta suas.

Zoo zong hij ergens [1]), zinspelende op zijn huwelijk, in 1740, met de jeugdige Maria Elisabeth van der Streng en den dood hunner eerstelingen. In het bezit van een dochtertje was het echtpaar naar Amsterdam vertrokken. Uit Burman's treffende zangen op haren en hunner drie kinderen dood, verneemt men dat de moeder den 8 Maart 1745, slechts 22 jaren oud, in het kraambed overleed. Den 7 Junij 1746 hertrouwde de hoogleeraar met Anna Knuyse, die den 23 Oct. 1747 insgelijks in het kraambed bezweek, terwijl zij nog maar 20 levensjaren telde [2]). Den 9 Junij 1748 werd zijn derde huwelijk voltrokken met Dorothea Albertina Six, die hem overleefde, o. a. met hun zoon, Franciscus Petrus, toen student in de regten [3]). Dit laatste blijkt uit den schoonen lijkzang des zoons, waar deze zingt:

> Squalet nostra domus, veloque obnupta capillos
> Amissum queritur Mater amata virum.
> Et nos, qui cupimus Matris lenire dolorem,
> Rumpimur in lacrymas, dum gemit illa, pias.

Aangenaam werden wij getroffen door de laatste woorden, die Saxe aan hem wijdde: Molliter quiescant Burmanni Manes, ipsisque iam condono, uti velim mihi, multis prius injuriis lacessito, vicissim condonetur, quicquid inter nos ambo tum satis aspere et immoderate actum fuit.

---

[1]) Lessus in obitum d'Orville. *Poem.* 304.

[2]) *Echtzangen op het huwelijk van — Mr. P. Burman en M. A. v. d. Streng, gevierd binnen Amst., den IV van Oogstmaand des jaars* MDCCXL. J. Schrader, *Epithalamium in nuptias P. Burmanni — et Mariae Elis. v. d. Streng*, Fran. 1740; Burmanni Sec. *Poem.*, 321—342; E. W. Higt, *Gedichten*, Hard. 1803, 100—113, 138—146, 223—234; J. Schraderi *Carmina*, 210—237.

[3]) Vgl. over hem Hoeufft, 249, 250, en Burmanni Sec. *Poem.* 268—275, 279—281, 455—457.

Strodtmann, V, 55—64; Vriemoet, 829—831; T. C. Harlesius, *de vitis philologorum nostra aetate clarissimorum*, ed. 2a Tom. 1 (Bremae 1770) 93—167; Saxe, VI, 533—535; *Bibl. critica*, I, P. III, 139, 140; Adr. van Royen, *Poëmata*, L. B 1778, 231-238; Hoeufft, *Parn.*, 221, 222; *Illustris Amstelodamensium Athenaei memorabilia*, Amst. 1832, 65-67, 193-198, 209, 246-249; Peerlkamp, 512—515; J. G. Burman Becker, *Notices historiques et généalogiques sur la famille Burman*. Coppenhague, s. a. p. 11, 12.

Georgius Johannes Michael d'Arnaud, zich gewoonlijk George d'Arnaud noemende, een zoon van Honoré d'Arnaud, Waalsch predikant te Franeker, en Judith Elisabeth Couppé, beide uit Frankrijk afkomstig, zag in genoemde stad den 16 Sept. 1711 het levenslicht. Hoe vroeg zich bij het jongsken een schrandere aanleg openbaarde, bewijzen de bijzonderheden, door Hemsterhuis medegedeeld; dat hij namelijk, nog geen volle vier jaren oud, zich al even goed van onze als van de Fransche taal wist te bedienen, reeds vlug konde lezen en eenig schrijven had geleerd. Onder leiding zijns vaders aangevangen met 't Latijn, bragt George het in één jaar zoover, dat het vertalen van Phaedrus hem geene zwarigheid meer opleverde, — imo vero sensus ejus reconditos et doctrinae moralis praecepta probe intelligeret et vitae olim profuturae fideli memoria retineret. — Op zevenjarigen leeftijd met het Grieksch aangevangen, toonde hij voor deze studie zulk een ijver, zulk eene liefde, gepaard met een helder oordeel, dat er niet aan getwijfeld werd, of George zou het binnen weinige jaren tot een groot Hellenist brengen. Van een bijzonderen aanleg voor de poezie gaf hij door Hemsterhuis zeer geprezen proeven in Latijnsche en Grieksche verzen, reeds vóór dat het Album Academiae hem als twaalfjarigen jongen in 1724 onder de kweekelingen der Friesche hoogeschool opnam.

Met een verbazenden ijver, dien men eerder had tegentegaan dan te bevorderen, zette hij in de school van den grooten Hemsterhuis de studie van het Grieksch voort [1]; wat het Latijn, de geschiedenis en antiquiteiten aangaat, zat hij getrouw aan de voeten van Wesseling. Dat hij, als leerling van Hemsterhuis, de wis- en natuurkunde niet voorbijging, zal naauwelijks verzekering behoeven.

---

[1]) Hoe ontwikkeld d'Arnaud aan de academie was gekomen, vernemen wij van Hemsterhuis: Statim enim atque Academicae palaestrae se dediderat Arnaldus; ut Graecarum erat literarum mirifico quodam studio inflammatus, me inter primos adiit, meaeque disciplinae curam desideravit: ego, postquam pueri verius quam juvenis conatus pertentassem, indolem ejus supra vulgus eminentem mirari, cupiditatem discendi indefessam stupere, sponte sua ad currendum proclivi calcar addere, quam ob rem a primis iam initiis eum in modum memini me saepe cum amicis esse locutum, rarissimas ejus dotes ita praedicasse, ut non dubitare me adfirmarem quin maximi fructus olim ex tali ingenio ad rem literatam essent reduntaturi.

Ja, zoo diep was d'Arnaud weldra in de Grieksche auteurs doorgedrongen, dat Hemsterhuis niet aarzelde hem tot het uitgeven van eenige vruchten dier studien aantesporen. Met zijn eersteling, het *Specimen animadversionum criticarum ad aliquos scriptores Graecos, nominatim Anacreontem, Callimachum, Hephaestionem, Herodotum, Xenophontem et Aeschylum*, Harl. 1728, oogstte de zeventienjarige jongeling dan ook grooten lof, zelfs ontving hij een vleijend schrijven van den Leidschen Burman, waarin betuigd werd: ingenium ejus et doctrinam se fuisse miratum. Twee jaren later volgden zijne *Lectionum Graecarum libri II, in quibus Graecorum scripta passim illustrantur atque castigantur, imprimis Hesychii, Arati, Theonis, Appiani, Apollonii Rhodii*, H. C. 1730 [1]). Zijn derde arbeid was een *De Diis παρέδροις, sive adsessoribus et conjunctis commentarius*, H. C. 1732. *Conjecturae in Alciphronem et Euripidem* vonden eene plaats in de *Observ. Miscell.* IV, V, VI.

Het voornemen bestond, dat hij zich verder aan de theologie zou wijden, maar om zijne aamborstigheid of kortademigheid werd hiervan afgezien en, op aansporing van Hemsterhuis, de studie des regts door hem gekozen. Onder leiding van Wieling, die de humaniora aanwendde bij de verklaring van 't R. R., maakte d'Arnaud, wegens zijne zeldzame klassieke kennis, binnen korten tijd groote vorderingen. Den 19 Junij 1734 legde hij het kandidaatsexamen af, en verdedigde vervolgens onder Wieling eene *D. de jure servorum*, Fran. 1734, die veler aandacht, ook in het buitenland trok, vermits hij, in afwijking van de heerschende meening, het lot der Romeinsche slaven gunstiger voorstelde [2]).

Ofschoon hij, afgeleid ook door de beoefening van 't regt, inmiddels niet bijzonder naar de ontwikkeling van zijn dichterlijken aanleg streefde, gaf d'Arnaud toch enkele proeven van dit talent ten beste, zooals een Grieksch vers op Wieling, bij diens inauguratie in 1728, en een *Carmen in nuptias Gulielmi Frisonis, cum Anna Brittanniarum Regis filia natu maxima*, Leov. 1734.

Zijn naam werd zoo groot, dat Melchior en Muys hem bij Curatoren hebben aanbevolen om in 1735 Wesseling optevolgen. Bevreemding zal het dus niet wekken, dat men er op bedacht was den alumnus, wiens geldelijke ondersteuning van den Lande eens een rijken oogst beloofde,

---

1) . . . in quibus jam animadvertere licet robustiorem ingenii magisque confirmatam vim. *Hemsterhuis.*

2) Zijne zienswijze vond bestrijding bij Dan. van Alphen, *De servis iisque pro derelicto habitis*, L. B. 1735. Jugler zegt: Es stehet viel Neues in dieser gelehrten Schrift; doch haben die angeführten Gründe noch keine Ueberzeigung ohne Ausnahme in mir gewürkt.

een kweekeling der Friesche hoogeschool, cui parem alium nulla Belgicarum Academiarum vix ac ne vix quidem datura foret, — gelijk Hemsterhuis zonder aarzelen betuigde, duurzaam aan haar te verbinden. Zoo zag men hem dan in 1735 tot Lector juris aangesteld. Des jongelings voorspoed bedreigde, naar het schijnt, de vervulling van eens anders wenschen. Nijd en afgunst waren ten minste de bronnen, uit welke het beweren vloeide, dat hij meer Hellenist dan Jurist zou zijn, en dus niet op de regte plaats was gekomen. Om dat te logenstraffen, schreef d'Arnaud *Variarum conjecturarum libri II*, *in quibus plurima juris civilis*, *aliorumque auctorum loca emendantur et explicantur*, Fran. 1738. Deze arbeid, die door van Bijnkershoek gunstig werd opgenomen, opende hem den weg naar de woning, tot de bibliotheek, ja tot het hart van dien grooten geleerde.

Meer bepaalt herinnert eene *D. de his*, *qui pretii participandi caussa sese venum dari patiuntur*, Fran. 1739, onder voorzitting van d'Arnaud verdedigd door J. F. de Beaufort, aan zijne taak van Lector.

Was hij, na prof. Rotgers van Groningen, de tweede en S. H. van Idsinga de derde op de voordragt ter vervulling van den leerstoel, door Wieling ledig gelaten, — bij de aanbieding van dit drietal droegen Curatoren mondeling voor, dat de benoeming van d'Arnaud hun gewenscht voorkwam, en zij van diens bekwaamheid en geleerdheid volkomen overtuigd en verzekerd waren [1]). De keuze van Gedep. Staten was hem nog denzelfden dag gunstig. Een tractement van *f* 1000 wachtte hem. Na den 16 Januarij 1740 die aanstelling in de Senaatsvergadering vertoond te hebben, opende d'Arnaud dan ook zijne collegien, maar welke verwachtingen gingen er niet te loor, toen een vroege dood den 1 Junij 1740 hem ten grave sleepte, nog vóór dat hij de inaugurele oratie had kunnen doen?

Onwillekeurig dringt zich bij ons de gedachte op, of men de groote gaven, die in hem sluimerden, niet te vroeg, ten koste van het ligchaam, heeft opgewekt en ontwikkeld?

Van eene nieuwe bewerking van Sophocles, waartoe hij als student reeds naar Leiden was geweest om handschriften te raadplegen, schijnen geene bouwstoffen te zijn gevonden, evenmin van Theophili *Paraphrasis*, waaraan hij zijn krachten heeft willen wijden. Eene *Vitae Scaevolarum Diss.* is het eenige opusculum posthumum van hem, in 1767 door J. H. Arntzenius in 't licht gegeven [2]).

---

1) Zoo leest men in der *G. R.* 3 *Julij* 1739.

2) De *Variae conjecturae* zijn met de beide Dissertatien, boven vermeld, te Leeuw. in 1744 te zamen op nieuw verschenen, althans met een nieuwen titel.

Ti. Hemsterhusii *Orat. in obitum Georgii Arnaldi*, in Hemsterhusii et Valckenarii *Oratt.* 157—180, en in Hemsterhusii *Oratt. et Epistolae*, *c. Friedemann*, ed. 2a, 106—123: Vriemoet, 832—834; Paquot, 567, 568; Jugler, I, 262—268; Gab. de Wal, 341—349; P. Burmannus (Sec.), *Epicedium in funere immaturo Georgii d'Arnaud*, Fran. 1740, ook in zijne *Poemata*, 308—312.

Petrus Laan. Had men den philosophischen leerstoel dadelijk na den dood van Andala weder bezet, — in de theologie was hem vooreerst geen opvolger gegeven. In 1737, toen Venema, Melchioris en de lector Conradi, de theologische wetenschap onderwezen, ging er eensklaps eene aanschrijving uit aan Curatoren om een drietal te vormen ter vervulling van Andala's theologischen leerstoel. Petrus Laan, Joh. Alberti en Joh. Esgers, predikanten te Utrecht, Haarlem en Amsterdam, werden aanbevolen. Van hen zag de eerste zich den 10 Oct. 1727 benoemd op een tractement van *f* 1500. Aannemelijk is het, dat in de aanstelling van een gematigd, doch welsprekend, vertegenwoordiger der Voetiaansche rigting een middel werd gezocht om den toenemenden achteruitgang der Friesche school zoo mogelijk tot een keerpunt te brengen.

Laan was geboren te Hoorn, den 24 Dec. 1696. Zijne ouders, Arn. Laan, een gezeten koopman, en Cornelia Hinlopen, gaven hem niet alleen eene ernstig godsdienstige, maar tevens eene wetenschappelijke, opvoeding aan de Latijnsche school aldaar, tijdens het rectoraat van Joh. Doitsma, een Franeker van geboorte. Toen de zoon onder deze omstandigheden zich in het hoofd had gezet om een evangelieverkondiger te worden, baatten geene middelen meer om hem voor den handelstand te behouden, hoe ernstig zijne ouders dit ook verlangden. Bij den predikant Mart. van Harlingen vonden des jongelings wenschen begunstiging, zoodat hij, voornamelijk door diens invloed, op zeventienjarigen leeftijd, den 13 Aug. 1713, te Utrecht ter hoogeschool kwam [1]. In de eerste plaats kwam Laan daar in de leer bij prof. Luijts, een philosoof, die de wis- en natuurkunde in Aristotelische rigting onderwees. Luijts was ook van Hoorn geboortig en daardoor misschien met de familie Laan niet onbekend. Deze leermeester, die hem in 1714 reeds *de entis alicubi* liet disputeren, zag met leede oogen, naar Conradi meldt, dat Laan zich weldra onder Reland aan de beoefening der gewijde, en onder Burman aan die der ongewijde talen en geschiedenis overgaf, ten einde zich den vruchtbaren weg tot de studie der godgeleerd-

---

[1] Deze datum wordt door Conradi opgegeven. Volgens het *Alb. Acad.* achter den *Utr. Studentenalm.*, p. 200, is Laan in 1714 ingeschreven.

heid te banen. In de Oostersche talen, bepaaldelijk in 't Chaldeeuwsch en Syrisch, genoot hij gedurende de groote vacantie van 1715 nog onderwijs van Ev. v. d. Hoogt, predikant te Nieuwendam, een man, die zich o. a. door eene Hebreeuwsche bijbeluitgave als bekwaam Orientalist heeft onderscheiden. Na vervolgens een jaar lang aan 't ziekbed gekluisterd te zijn geweest, begon onze Laan eerst in 1716 met de theologische studie, en wel te Leiden, waar van Marck, Wesselius en van den Honert toen doceerden. Heiman's onderrigt volmaakte daarbij zijne kennis van 't Hebreeuwsch.

Ten jare 1720 tot den predikdienst toegelaten, stond hij vervolgens te Pijnacker (1722, 1723), Vlaardingen (1723—25), Groningen (1725—27) en te Utrecht. Als kanselredenaar maakte hij een grooten naam, zoodat gelijktijdig de Rotterdamsche, Utrechtsche en Groningsche gemeenten hem in 1725 als predikant verlangden. De roepstem naar Groningen meende hij te moeten opvolgen, omdat het beroep op hem was uitgebragt, in weerwil van de herhaalde weigering om daar, overeenkomstig den aangenomen regel, waarvan nog nooit was afgeweken, vooraf zijne gaven te laten hooren.

Ruim tien jaren was Laan een waardig arbeider in 's Heeren wijngaard te Utrecht, geroemd om zijne groote kanselgaven, geprezen als catecheet, op grond zijner *Eerste beginselen der woorden Gods over den Heidelbergschen Catechismus*, meermalen aldaar gedrukt. Tot driemalen toe, doch telkens te vergeefs, trachtte de Rotterdamsche gemeente hem aan zich te verbinden. Meer lachtte hem het Franeker professoraat toe, hetwelk hij, na den 2 Maart 1738 eene *Afscheids-Rede van de gemeente Gods te Utrecht* (over 1 Cor. XVI, 22—24), Utr, 1738, te hebben gehouden, den 20 Febr. 1739 plegtig aanvaardde met eene *Orat. de prudentia Theologo observanda*, Fran. 1739. Inmiddels zal Laan zijne collegien reeds geopend hebben dadelijk na 14 April 1738, den dag waarop hij zijne akte van benoeming ter Senaatsvergadering heeft overgelegd. Hoe welwillend hij, ofschoon van eene andere rigting, door de theologische ambtsbroeders te Franeker werd ontvangen, bewijst het besluit van denzelfden dag, houdende zijne bevordering tot Theol. Doct. h. c., waarvan het diploma hem den 27 Mei dv. door Melchioris werd uitgereikt, met eene toespraak, naar aanleiding van Matth. XIII, 52 [1]). Tot dusver was

---

[1]) *Diar.* IV, 105. De bekende P. Hofstede, sedert 1737 student te Franeker, begroette hem met een hoogdravend programma, dat 43 blz. druks in 4o vult (*Occasione adventus — Petri Laan — hocce programma evulgare voluit Petrus Hofstede, S. S. T. S. et ejusdem scholae civis*, Leov. 1738). De student Ger. Hemsingh gaf bij de inauguratie een Lat. vers uit (Fran. 1739). Ook verscheen een Holl.

Venema academieprediker in de Latijnsche, de lector Conradi in de Nederduitsche taal, gelijk wij boven reeds zagen. Volgens beschikking van Gedep. Staten zou de laatstgemelde arbeid voortaan beurtelings door Conradi en Laan worden waargenomen. Den 20 April 1738 hield onze nieuwe hoogleeraar reeds zijne *Eerste Kerkrede te Franeker* (Utr. 1739), over Matth. XIII, 44. Zeker is het dus dat hij in April 1738, bijna een jaar voor de plegtige inauguratie, reeds in functie is getreden.

Wat de deelen der wetenschap betreft, die voor zijne rekening kwamen, verneemt men van Conradi: Praeter ordinarias Theologiae *Dogmaticae* et *Elencticae* institutiones, *activam* ut vocant, Theologiam et *Oratoriae Sacrae* praecepta Auditoribus suis exponere in deliciis habuit. Vervolgens noemt hij drie academische verhandelingen door Laan geschreven, te weten: *Diss. ad tit. Psalmi XXX* (Fran. 1740); *Diss. de lapidibus agri foedere jungendis, ad Joh. V, 23* (Fran. 1741) en *Diss. de tolerantia civili ad Socimianos non extendenda, genuinis Mennonitis minime iniqua* (Fran. 1742 [1]). Naauwelijks zal het herinnering behoeven, dat de vervolging van Stinstra hem deze laatste verhandeling in de pen heeft gegeven. Hebben wij boven er reeds op gewezen, dat van de theologische professoren in ons land Venema de eenige was, die in Stinstra's geschrift geen Socinianismus vond, — voor de hand ligt het dus, dat men in Laan's advies een tegenovergesteld gevoelen vindt neergelegd. Het beloofde vervolg op genoemde disputatie bleef achterwege, daar de hoogleeraar den 4 April 1743 overleed [2]). Den 18 Maart te voren was zijn tractement, uit „erkentenisse van desselfs diensten aan de studerende jeugdt", nog met *f* 250 verhoogd.

Conradi roemde de humaniteit van zijn gestorven ambtgenoot met de volgende woorden: Illis Theologorum partibus, quas semel elegerat, quaeque a Clarissimo Gisberto Voetio denominantur, semper fuit addictior, iisque et tuendis et promovendis pro virili incubuit. Nec tamen alios, qui a celeberrimo Coccejo nomen habent, immitius tractabat, aut inclementius de iis sentiebat; licet multos suarum partium Theologos praepostero nimis hac parte zelo duci, palam profiteri non erubesceret. Pacis et concordiae fuit studiosus, atque a litibus ac contentionibus, qua publicis, qua privatis, si quis alius, alienus.

---

vers *Op de inhuldiginge van de geleerde en beroemde heeren Petrus Laan en Godefr. du Bois*, onderteekend J. T.

1) Ex quibus td luculentur constat, Philologiae cum Hebreae, tum Graecae, ut amantissimum, ita peritum fuisse Clarissimum Defunctum. Conradi, *Or. fun.* 38.

2) Dat P. Hofstede een vriend en vereerder van hem was, blijkt, behalve uit het bovenvermeld program, ook uit diens tegenwoordigheid bij het sterfbed van Laan; . . . ipsi aderat Reverendus Hofstedius, quem precantem lubens comitabatur.

Voorwaar een vereerend getuigenis uit den mond van een collega, die eene andere rigting was toegedaan! De Groningsche hoogleeraar van Velzen, een geestverwant des overledenen, gaf *Uitgesogte Leerredenen over plaatsen des O. en N. T.* van hem uit (Utr. 1746).

Laan liet eene weduwe na, namelijk Christina Clara Borrebach, van 's Hage, met wie hij den 23 Jannarij 1725 in den echt was getreden. Zij behoorde tot eene familie, die in der tijd uit de Paltz naar ons herbergzaam vaderland was gevlugt. Een zoon en eene dochter beweenden met de moeder hun verlies. Hunne oudste dochter Cornelia was hem den 22 Jan. 1741 in de eeuwigheid voorgegaan.

P. Conradi, *Orat. fun. in memoriam Petri Laan*, Fran. 1743, ook vertaald door P. Hofstede; Strodtmann, I, 233-235; Vriemoet, 835—840, add. 16; Glasius, II, 321, 322; Sepp, *Joh. Stinstra en zijn tijd*, II, 85, 86; *Lykdichten ter gelegenheid van het beklachelyk sterrgeval van den heer Petrus Laan*, Fran. 1743; Joh. Kalkoen, *Aen — den Heer Petrus Laan — en Mevrouw, Bij gelegentheid van het Overlyden van Hun Oudste Dochter Cornelia Laan* (1741).

Christiaan Hendrik Trotz. Met de hervatting van het benoemingswerk zuimde men na den dood van d'Arnaud aanvankelijk niet. Curatoren hebben reeds den 21 Julij 1740, „sonder consequentie in absentie van S. F. Doorlt. als Curator magnificentissimus, met welke (zij) volgens Hare instructie gehouden zijn communicative te gaan", aan Ged. Staten voorgesteld eene keuze te doen uit Heineccius, toen hoogleeraar te Halle, Houck, te Deventer, en Sieben, te Amsterdam. Dat men er iets voor over had om der academie door een groot man luister bij te zetten, bewees de herbenoeming van den eerste op een tractement van *f* 2500. Gelijktijdig werd prof. Jablonski van Frankfort beroepen om Melchioris op te volgen. Een tractement van *f* 2000 was hem toegezegd:

Sed nimium vobis Frisiorum fausta propago
Visa fuit superi, tamne invida pectora Divom?
Talia si nostro fulsissent sidera coelo.
Nam, tibi quos gremio missura Borrussia, verax
Fama tulit proprios aliis proferre penates [1].

Toen het gebleken was, dat Heineccius niet herwaarts mogt of wenschte terugtekeeren, werden (8 Maart 1741) prof. H. Cannegieter, rector te Arnhem, en prof. Houck, met den beroemden Amsterdamschen advocaat

1) J. Schrader, *Acad. Frisior. instaurata*, *vocatis — P. Conradi, C. H. Trotz, L. C. Valckenaer*, Fran. 1741, 7.

H. Noordkerk aanbevolen. Bleef de theologische vacature voortduren, inmiddels moest Franeker ook Hemsterhuis nog zien vertrekken. Aan goede pogingen om het schip in dezen moeijelijken tijd in de vaart te houden ontbrak het echter niet. Bij de aanbieding van dat drietal gaven de Curatoren immers te kennen, „dat het ten uijtersten noodsakelijk zoude zijn om de accademi zo veel mogelijk te herstellen en in vorige bloeij te brengen, dat het jus publicum door een zeer ervaren Professor — wierde gedoceert"; reden waarom hunnerzijds de benoeming van een derden hoogleeraar in de regten werd voorgesteld, in het vertrouwen dat Gedep. Staten „met ons insiende het groot verval van de accademi en om daar aan zo veel mogelijk te remedieren . . . . . . Dr. J. Berberack mede — beroepen tot Prof. Juris Publici" [1]).

Terwijl Cannegieter spoedig op ƒ 1000 werd benoemd, volgde ook de magtiging om prof. Barbeyrac te polsen, of hij op een „sortabel tractement" wilde overkomen. Beide sloegen het aanbod af. Daarna schijnt S. H. van Idsinga door den invloed des Stadhouders wel in aanmerking te zijn gekomen, doch het niet te hebben kunnen halen [2]). Op het nieuwe drietal ontmoet men hem althans niet. C. H. Trotz, privaatdocent te Utrecht, Joh. Wibo, J. U. D. te 's Hage en Joh. Schwartz, lector juris te Leiden, werden voorgedragen. Trotz zag zich den 17 Junij 1741 tot Prof. juris civilis gekozen op ƒ 1000 tractement. Met zijne inauguratie op 9 Oct. dv., waarbij hij eene redevoering hield *de libertate sentiendi dicendique ICtis propria*, Fran. 1741, eindigde de vacature.

Colberg, de hoofdplaats van 't hertogdom Cassuben, in Pommeren, was de geboorteplaats van den nieuwen hoogleeraar. Zijn vader Christiaan was daar secretaris „des Salzwesens". Geboren in 1701, studeerde onze Trotz, na den schoolcursus in Koningsbergen te hebben gehouden, eerst te Dantzig, voorts te Halle, waar Boehmer, de Ludewig, Gundling, Gasserus, Thumming en Wolff zijne leermeesters waren in verschillende wetenschappen; vervolgens te Leipzig en te Marburg. Eindelijk kwam Trotz nog te Utrecht, onder leiding van Duker en Drakenborch zijne letterkundige, onder van Eck en Ev. Otto zijne regtsgeleerde studien voortzetten, totdat hem den 8 Junij 1730 de doctorale graad werd verleend, na verdediging eener *D. de termino moto*. Terwijl hij hier als docent was gevestigd, verwierf hij zich een gunstigen naam door nieuwe uitgaven van verschillende werken bij ons regtsgeleerd publiek inteleiden, te weten Jac. Gothofredi *Opera jur. minora, c.*

---

1) *Curatt.*, 2 *Maart* 1741.

2) Vgl. Gab. de Wal, 318, 450.

praef., L. B. 1733; Christfr. Waechtleri *Opusc. jur.-phil. rariora*, *c. praef.* Traj. 1733; Herm. Hugo *de prima scribendi origine*, *c. notis* etc., Traj. 1738; Edm. Merillii *in IV libros Institt. commentarii principales et earundem Institt. Synopsis*, *c. praef.*, Traj. 1739; Guil. Marani *Opera omnia*, *c. praef.*, Traj. 1741. Hierbij voege men van hem zelven een *Tract. juris de memoria propagata*, *seu de studio veterum memoriam sui propagandi*, Traj. 1734. Ongetwijfeld moet ons oud-vaderlandsch regt reeds toen een onderwerp zijner ijverige studien hebben uitgemaakt. Ook ging hij van de Luthersche tot de Hervormde gezindte over, misschien wel om zich den weg te banen naar een Nederlandschen leerstoel.

Met het oog op zijne loopbaan en zijne studien, was de keuze voor Franeker gelukkig te noemen, want men verkreeg in Trotz een geniaal man, die gedurende 20 jaren met het praktisch onderwijs reeds vertrouwd [1]), en daarenboven was toegerust met de noodige kennis om weldra de leemte aan te vullen, waarin men door de benoeming van Barbeyrac had willen voorzien. Spoedig, immers den 18 Maart 1743, werd de professio juris publici dan ook aan dezen hoogleeraar opgedragen, met eene tractementsverhooging tot *f* 1500, vergoeding voor immuniteiten hieronder begrepen [2]).

Dom. Balck en Trotz schijnen hunnen arbeid zoo geregeld te hebben, dat zij elkander in de voorlezingen over de Instituten en Pandecten jaarlijks afwisselden [3]). In 1741, misschien meermalen, hield Trotz *lectiones publicas ad responsa Callistrati*, ook behandelde hij gelijktijdig de *historia literaria juridica* [4]). Als prof. juris publici gaf hij zijnen leerlingen een *Compendium juris naturae* in de pen naar Grotius' *Jus belli ac pacis* [5]). Ook het Nederlandsche staatsregt bragt hij op den katheder.

Hooren wij hem zelven: Ex quo praepotentes Frisiae ordines provinciam juris publici universalis et patrii speciatim in me contulerunt, eo

---

1) Denn er gab schon zuvor, seit dem Jahre 1727, verschiedenen studirenden besonderen Unterricht in den Rechten, bereitete solche zu dem *examino pro gradu* zu und schrieb auch einigen die *Disputationes inaugurales*, zegt Strodtmann, in overeenstemming met 't geen Trotz in 1750 (*Adlocutio ad studiosos*, XVI) getuigde . . . per XXX fere annorum spatia jura et privatim et publice aliis enodavi.

2) De Prins verklaarde zich niet tegen de benoeming van Trotz, maar kon toch niet nalaten »op 't instantelijkste te insisteren" op de benoeming van van Idsinga; zoo niet tot Prof. Extraordinarius, dan toch tot Praelector in jure et in Mathesi. Miss. 8 Sept. 1742. Waartoe dit leidde deelt v. Idsinga mede, in zijn *Zedig en Vrymoedig Onderzoek*, blz. 35.

3) Dictaten van Trotz over de Instituten en Pandecten, de laatsten naar het Compendium van van Eck, kwamen voor in de bibliotheek van prof. Gab. de Wal.

4) Blijkens dictaten in de bibliotheek van Beucker Andreae.

5) Voorhanden in een Hs. van 1751 en 1752 op de academiebibl. te Groningen.

adlaboravi serio, ut juris universalis, seu naturalis theoriam ad praxin juris publici patrii studiose adplicarem, longo usu et rerum experientia edoctus, singularum provinciarum jura publica veram esse praxin juris publici universalis. Nascebatur inde systema juris publici patrii, quod, exemplo Germanorum — in Academiam et cathedram nostram induxi. De steun der regering en de bijval door van Bijnkershoek aan zijn voornemen geschonken, hadden hem moed gegeven, zeide hij, om dat moeijelijk onderwerp, tot dusver vreemd aan onze leerstoelen, optevatten, ondanks de bezwaren, welke afgunst en nijd hem in den weg legden [1]).

Achtereenvolgens verklaarde hij voorts 't groot Privilegie van Maria van Bourgondie, de Pacificatie van Gend, het Unietractaat, de artikelen van 't Twaalfjarig Bestand en 't Munstersch vredetractaat. Inmiddels nam hij ook de vaderlandsche, daarna de Romeinsche wetgeving aangaande het landgebruik (*leges agrariae*) bij de hand. Aan deze collegien dankt men zijn voortreffelijk *Jus agrarium foederati Belgii et Romanum*, Fran. 1751—54, 3 tom., 't welk hij vormde uit talrijke disputatien, die hij had laten verdedigen inter commilitones.

Met voorbijgang van vele onpraktische zaken, die aan de academien geleerd werden en van welke men in de balie of op een regtstoel hoegenaamd geen nut had [2]), wilde hij zijne theses ontleenen aan het regt, dat in onze maatschappij gold. Hij zou ook niet meê disputeren, maar de disputen slechts leiden [3]). Of de disputanten zich wilden bedienen van 't Latijn of van 't Hollandsch, 't was hem onverschillig, . . . in cathedris enim juridicis litterarum elegantiae non tractantur, nec exemplo Coelii in *lege* 2 § 4 D. *de Orig. juris* plus eloquentiae quam scientiae juris operam dare debent nostrates. Leges patriae bono nostro publico scriptae sunt lingua patria et in foro non disputamus Latina vel exotica lingua, sed Belgica; nihil etiam periculi inde, si semel praeceptis linguarum probe sitis imbuti — zoo sprak Trotz tot de academiejeugd [4]).

---

1) Corn. v. Bijnkershoek, qui conatus meos non amice solum pro summa et sibi propria humanitate laudebat, rotunde fassus, se per omnem vitam ejusmodi institutum serio optasse totiesque miratum esse, neminem hactenus humeros illi subministrasse. *Adlocutio*, VIII—X.

2) . . . verbo dicam, multa in arte nostra, egregia cetera, addisci inania, quae forsan in tractatiuncula: *de eruditis ICtorum nugis* uberius aliquando explicabo.

3) Vroeger, dl. I, blz. 358, meldden wij, dat hij een sterk voorstander was van het disputeren inter commilitiones, en weinig ingenomen met de openbare disputen. Instemmende met Justinianus, wanneer die zeide: Natura humana properat ad novas formas edendas, bestreed hij de gewoonte om afgezaagde controversen tot theses te gebruiken, daar de opponenten doorgaands niets meer wisten intebrengen, dan zij in Coccejus' *Jus civ. controversum* en dergelijke boeken vonden, — quibus enunciatis altum erit silentium.

4) *Adlocutio ad studiosos*, beneden nader vermeld.

Wij leeren hem hieruit mitsdien kennen als een oorspronkelijk man, die zich van den ouden sleur wist los te maken, en de zwakke zijde der jurisprudentia elegantior zeer goed inzag. Jammer maar, dat een Duitscher moest overkomen, om ons onze vaderlandsche wetgeving in onze eigene taal te leeren beoefenen!

Zijn voornemen om de *Lex Frisionum* met aantt. uittegeven, kwam slechts tot een begin van uitvoering [1]. Waarschijnlijk heeft hij die regtsbron ook op zijne collegien behandeld. Ofschoon in zijn tijd de promotien meestal plaats vonden *remissa disputatione inaugurali*, bezit men uit zijne school toch menige dissertatie aan 't oud-vaderlandsch regt gewijd [2]. Simon Binckes, H. J. Arntzenius, P. Bondam en E. Wigeri, bekend als gelukkige beoefenaren van dien tak der regtswetenschap, waren zijne leerlingen.

Aan den Stadhouder, die in het *Reglement Reformatoir* ten jare 1748 eene nieuwe grondwet schiep, bragt Trotz als aftredend rector in 1752 eene wel verdiende hulde, door de rectorale *Or. de immortalitate legum instauratoris Guilielmi IV*, Fran. 1752 [3].

In 1755 had Franeker het vertrek van dezen geleerde naar Utrecht te betreuren. Den 2 Junij v. d. j. aanvaardde hij daar het professoraat in dezelfde vakken, die te Franeker door hem waren onderwezen, met eene *Or. de jure federati Belgii publico*, Traj. 1755. Ruim een jaar daarna, den 16 Aug. 1756, verleende men hem daarbij nog den titel *Prof. juris feudalis*.

Dictaten van hem *in jus publicum Belgii foed.* en *in jus feudale patrium*, beide uit dit tijdperk, ontmoetten wij op de academie-bibliotheek te Groningen. In 1758 hield de hoogleeraar eene rectorale *Oratio pro feudis patriis, praecipue ad exemplum Zutphaniensium fundatis*, Traj. 1758. Overigens schijnt hij naast zijne ambtelijke werkzaamheden, zich verder hoofdzakelijk gewijd te hebben aan een uitvoerigen Latijnschen commen-

---

1) Gab. de Wal, 439.

2) Namelijk Joh. van Stamhorst, *de Pensionariis Belgicis* (1745); F. S. Reiding, *de ritu nuptiarum* (1747); R. Kock, *de jure aggerum* (1747); P. Smit, *de agro Bildtano* (1749), waarover wij D. I, 366, uitvoerig handelden; P. Stellingwerf, *de jure navium foeder. Belgii* (1750); Jac. Beeldsnijder Schlosser, *de carceribus et incarceratione* (1750); W. F. S. à Burmania, *de jure comitiorum Frisicorum* (1751); E. W. van Wydenbrugh, *de jure admiralitatium* (1752); Adr. Basseleur, *D. varias quaest. juris Frisici practicas exhibens* (1754); J. W. Cool, *de jure peregrinatus* (1754); A. M. Storm, *de camera pupillari* (1754). Zijne laatste promotie te Franeker was die van S. G. Storm, op eene *D. de jure emtoris expellendi conductorem*, op 6 Mei 1755.

3) Bij de aanvaarding van het rectoraat bood H. J. Arntzenius hem een *Carmen gratulatorium* aan, Fran. 1751.

taar op de fundamenteele wetten, die te Franeker reeds door hem behandeld waren [1]). Dit geleerde werk getuigt van zijne diepe en veelomvattende studie onzer verspreide regtsbronnen. Hij had het tot art. 19 van de Utrechtsche Unie voltooid, toen zijn levensdraad den 17 Junij 1773 werd afgesneden. De gedrukte vellen werden aangekocht door den boekhandelaar van der Plaats te Harlingen, die den tekst der overige artt., dien van het twaalfjarig Bestand en van het vredestractaat van 1648, welke in het plan begrepen waren, er bij liet drukken, en dit geheel uitgaf, onder den titel: Chr. Henr. Trotz, *Comm. legum fundament. foeder. Belgii, of Verklaring van de grondwetten der vereenigde Nederlanden*, Harl. (et) Amstel. 1778, 4o.

De naam des hoogleeraars wederhelft bleef ons onbekend. G. H. Trotz, die in 1764 te Utrecht promoveerde op eene *Diss. jur. de urpheda, vulgo Overvede* [2]), en Th. F. Trotz, in 1771 aldaar tot J. U. D. bevorderd op eene *Diss. jur. de iure piscandi*, waren zijne zonen. Zijne eenige dochters, Catharina Petronella en Regina Christina, werden in 1757 kort na elkander aan het ouderhart door den dood ontrukt. De eerste was toen ruim 19, de tweede slechts 14 jaren oud.

Strodtman, IX, 198—200; Vriemoet, 841—843; Trotz, *Adlocutio ad studiosos juris*, IV Nov. MDCCL, geplaatst voor het 1e deel van zijn *Jus agrarium*; *Berigt* van V. v. d. Plaats, voor de *Verkl. v. d. grondwetten*; v. d. Aa, *in voce* Trotz.

L o d e w ij k C a s p a r V a l c k e n a e r. Teleurgesteld in de hoop, dat Wesseling genegen zou zijn om naar Franeker terugtekeeren, en den leerstoel van den grooten Hemsterhuis intenemen, op de aanlokkelijke jaarwedde van *f* 1800 en *f* 150 voor immuniteiten (*G. R. 21 Maart 1741*), vulden Curatoren het drietal, dat bestaan had uit Wesseling, d'Orville en Valckenaer, aan met den Leidschen conrector Snakenburg. Aan Valckenaer gaven zij nu de eerste plaats. In aanmerking genomen de bewijzen van geleerdheid, welke deze Fries, leerling van Hemsterhuis, reeds had gegeven, moest men in hem wel den aangewezen persoon zien voor de vacante betrekking. Lodewijk Caspar was namelijk een Leeuwarder, geboren den 7 Junij 1715 [3]). Zijn vader Johan

---

[1]) Hij heeft het voornemen gehad om o.a. eene verhandeling over het leven en de werken van Callistratus te schrijven, en Symmachus uittegeven.

[2]) Deze werd Dir. Gen. van Essequebo, Demerary en onderhoorige rivieren.

[3]) Bij de opgave, dat L. C. V. den 9 Junij in de Fransche kerk gedoopt is, zeide Bergman: de die natali non constat. Strodtmann, die met V. correspondeerde en kennelijk inlichtingen van den man zelven ontvangen heeft, geeft 7 Junij als diens geboortedag op.

Warner Valckenaer, was advocaat bij den Hove aldaar; zijne moeder was eene dochter van den Waalschen predikant Caspar Baux. Na bij zijn vader reeds wat Latijn te hebben geleerd, liep hij van 1722—1731 de verschillende klassen door op de triviale scholen te Leeuwarden, en zulks gedurende het rectoraat van Pollius en diens opvolger Schoneveld. Bestemd voor de theologische studien, schreef hij zich den 15 Junij 1731 als student te Franeker in. Hemsterhuis en Wesseling waren zijne onwaardeerbare leidsmannen op het veld der klassieke oudheid; onder Vriemoet beoefende Valckenaer het Hebreeuwsch, Arabisch en Syrisch, onder du Bois de wijsbegeerte. Gedurende zijne vier eerste academiejaren was hij met geene voorliefde bezield voor een dezer vakken. Uit dien hoofde greep hij zich ook weinig aan. Van de vruchten zijner studien gaf hij eene eerste proeve in de *D. de ritibus inter jurandum a veteribus, Hebraeis maxime et Graecis, observatis*, Fran. 1734, den 19 Jan. 1735 onder Vriemoet verdedigd. Men wil, dat Hemsterhuis, door opzettelijk de vlijt van Valckenaer in dezen te prijzen, des jongelings ijver zou hebben opgewekt. Naast het theologisch onderwijs van Venema, verwaarloosde hij de studie der oude talen dan ook niet, integendeel, hij maakte die aan de tekstkritiek dienstbaar. Onder Venema verdedigde hij den 19 Jan. 1737 eene *D. de Byrsa, Phoenicio arcis Carthaginiensium nomine*, en een *Schediasma historicum de Herodotea urbe Cadyti, c. glossis sacris ex Hesychio decerptis*, Fran. 1737. Eenige *Observ. ad aliquot Hesychii lectiones Homericas*, gevolgd door een *de Hygini fragmento Dositheano schediasma*, door Hemsterhuis' tusschenkomst aan d'Orville gezonden, zag hij door dezen in de *Miscell. Observ. crit.* opgenomen, „theils weil sie derselben werth waren, theils den muntern jungen Gelehrten anzufrischen", naar Strodtmann opgeeft.

Eenig en alleen om Alb. Schultens te hooren en kennis te maken met den rijkdom der Leidsche hoogeschool aan handschriften, liet hij zich den 4 Sept. 1737 te Leiden inschrijven. Aan zijn wroeten in die letterkundige schatten dankte men zijn *Ammonius, de adfin. vocabulorum differentia. Acc. Opusc. nondum edita, Eran. Philo de differentia significationis; Lesbonax de figuris grammaticis; incerti scriptores de soloecismo et Barbarismo; Lexicon de spiritibus dictionum, ex operibus Tryphonii, Choerobosci, Theodoriti — selectum*, L. B. 1739, vereenigd met *Animadversionum ad Ammonium L. III. — Acc. Specimen scholiorum ad Homerum ineditorum*, Ibid. 1739. Kortom, Valckenaer verdiepte zich zoo ver in de Grieksche philologie, dat zijn voornemen om in den geestelijken stand te treden, weldra geheel op den achtergrond geraakte. Deed zijne door te ijverige studie geschokte gezondheid hem tegen het einde van 1739 huiswaarts

keeren, pas was hij hersteld, of op aanbeveling van Hemsterhuis volgde zijne benoeming tot conrector te Kampen. Sedert April 1740 was Valckenaer daar werkzaam, toen men hem den 17 Junij 1741 aan Friesland's hoogeschool riep, in de plaats van Hemsterhuis, en op hetzelfde tractement, dat Trotz zoude genieten. Sprekende *de caussis neglectae litterarum Graecarum culturae*, Fran. 1741, aanvaardde hij die taak den 9 Oct. dv. [1]) Welke redenen hem hebben bewogen eerst den 1 Mei 1745 het diploma van zijne benoeming aan den Senaat overteleggen, iets wat altoos aan de inauguratie voorafging, werd ons niet duidelijk. Of hij mogelijk dacht, dat dit overeenkomstig de gewoonte gevolgd zou worden door het doctoraat *hon. causa*, en hij den doctorstitel niet verlangde? 't Is mogelijk.

Geheel op het voetspoor van zijn grooten leermeester, ontwikkelde hij, op bepaald hiertoe bestemde collegien, de Grieksche analogie, doch niet naar een afgerond systeem. Hij gaf alleen *Observatianes, quibus via munitur ad origines Graecas investigandas et Lexicorum defectus resarciendos*, welke eerst in 1790 door Scheidius zijn uitgegeven [2]). Bij afwisseling verklaarde hij den Ilias, Euripides' Phoenissae en Hippolytus, Aristophanes' Plutus, Theocritus, Bion en Moschus, of de prosaisten Herodotus, Thucydides en Xenophon, vooral met het oog op 't verschil der dialecten; privatim las hij met enkelen ook andere auteurs. Tevens hield hij voorlezingen over den tekst van boeken des N. T. en over de geschiedenis der Grieksche letterkunde. Lang voor dat hem den 2 Sept. 1755 de titel van Prof. Antiqq. Graecarum werd verleend, onderwees hij de Grieksche oudheden naar de *Antiqq. Homericae* van Feith [3]).

In één bundel schonk hij der geleerde wereld: *Virgilius coll. script. Graec. illustratus opera et industria Fulv. Ursini; acc.* I, *Ep. ad M. Röverum ICtum;* II, *Iliadis Homeri L. XXII*, *c. schol. Porphyrii et aliorum;*

---

1) Achter deze oratie vindt men een *Carmen gratul.* van Schrader, niet voorkomende in Joh. Schraderi *Carmina*, Leov. 1786. Andere dichterlijke ontboezemingen bij deze gelegenheid vermeldden wij boven, blz. 442.

2) Op de vraag, waarom hij daarover niets in 't licht gaf, antwoordde hij eens: Analogiam in scholis tradi posse, edendo vulgari non posse: etenim esotericum quid eam esse, quod non facile probetur, nisi disciplinae alumnis paulatim ei assuetis eaque imbutis: novis ac recentibus adhibitam ingeniis, praesertim sine voce idonei magistri nec probari nec placere, igitur se eam conscribendam aliis relinquere, qui praeceptorum subtilitatem et jejunitatem orationis suavitate exemplorumque varietate exhilarent, atque ad sensum captumque exotericorum hominum commendent. Wyttenbach, *Bibl. crit. III*, *P.* 2, *p.* 125, gecit. d. Bergman, 17, 18.

3) Zijne jaarwedde, den 18 Maart 1743 verhoogd met *f* 150, klom bij het verleenen van dien titel nog *f* 250. Dictaten van V. *in antiqq. Graecas* komen voor op de catalogi der bibliotheken van prof. v. Eerde en Beucker Andreae.

III, *D. de praest. codice Leidensi et de scholiis in Homerum ined.* Leov. 1747. — *Hectoris interitus, carmen Homeri, c. schol. vetustis*, etc., Ibid. 1747; voorts eene nieuwe, naar Hss. bewerkte uitgave van Euripides' *Phoenissae*, met noten en scholien (Fran. 1755, L. B. 1802). Aan Abresch deelde hij voor diens Aristaenetus, aan Wesseling voor diens Herodotus zijne scherpzinnige aantt. mede.

Driemaal voerde hij te Franeker den scepter. De eerste maal droeg hij dien over met eene *Or. de sacra N. F. critice emendatrice, a literatoribus, quos vocant, non exercenda*, Fran. 1745 [1]; in 1750 vergunden Curatoren hem, wegens zijne zwakheid na eene langdurige ziekte, om het rectoraat zonder redevoering overtedragen [2]; bij zijn aftreden in 1760 sprak onze hoogleeraar *de Philippi Macedonis indole, virtutibus, rebusque gestis, causis externis fractae Graecorum libertatis* [3]. Intusschen hadden de gebeurtenissen in het veelbewogen jaar 1748, nl. het eeuwfeest van den vrede van Munster, de verheffing van prins Willem Carel Hendrik Friso tot Erfstadhouder, de geboorte van een Prins, later Willem V, en de vrede van Aken, hem aanleiding gegeven tot eene *Oratio de prisca et nupera rerum Belgicarum vicissitudine, in annum liberi Belgarum imperii centesimum, Guil. V natalem, et insignem pace firmata*, Fran. 1749, welke redevoering, aanvankelijk op 11 Dec., daarna op 18 Dec. 1748 bepaald, eerst den 12 Maart 1749 door hem kon worden gehouden [4].

---

1) Cf. Jod. Heringae, Elis. F. *Disp. de L. C. Valckenarii sententia, qua interpretes N. T. Belgae doctorum virorum coniecturas, nullo etiam codice confirmatas, in versionem suam recepisse dicuntur* (*Comm. Lat. Classis* 3 *Instit. Regii Belgici*, vol. VI).

2) *Diar.* IV, 202. Bergman was onzeker of V. eene redev. gehouden had. De overdragt van het rectoraat door Vriemoet op Valckenaer was wegens die ziekte al uitgesteld. Zie boven, blz. 440. Over die zware ongesteldheid spreekt Bergman, p. 94.

3) Bij het eerste rectoraat boden Higt en van Lennep hem hunne dichterlijke hulde, in afzonderlijk gedrukte verzen. Dat van Higt is weder opgenomen onder zijne *Gedichten*, 51—56; voor ons liggen *Carmina gratulatoria ad L. C. V. cum secundum Rector Acad. renunciaretur* (Latijnsche van J. Pierson, C. Limberger, P. Nota en J. Lossontzi, een Nederl. vs. v. J. Abrahami), Fran. 1749; *Vota nuncup. pro L. C. V. quum R. Acad. tertium renunciaretur* (van J. Terpstra, J. van Vaassen, F. Wielant en Lefebvre) Fran. 1759.

4) Van deze redev. gaf Higt eene vertaling uit. Waarom zij telkens werd uitgesteld? Waarschijnlijk opdat de Erfstadhouder er bij tegenwoordig zou kunnen zijn. Reeds eenige dagen vroeger verwacht, kwam Z. D. H. juist op 18 Dec. te Leeuwarden. Ten laatste is de redev. toch bij afwezen van den Prins doorgegaan. Het programma, dat Bergman als eerste Bijl. liet herdrukken, was niets meer dan een particuliere uitnoodigingbrief van V., wel te onderscheiden van het rectoraal program, bij dezelfde gelegenheid aangeslagen. Van beide zijn er exx. in de Coll. E. Over die private uitnoodiging door V. is nog al wat praats geweest in de vergaderingen van den Senaat (*Diar. IV*, 178 *sqq.*) als zijnde een »extraordinairen handel". Joh. Pierson huldigde den redenaar met een *Carmen ad Europae Pacificatorem — Sereniss. — Principem Gulielmum IV. scriptum occasione Orationis a viro celeb. L. C. Valckenaer*, Fran. 1748. Het is gedrukt in de veronderstelling, dat de oratie op

Omtrent de strekking van zijn onderwijs te Franeker, verklaarde hij zelf: Haec in Academia Frisiaca per quinque et viginti annos mea fuit ratio, ut veteris sapientiae fontibus demonstratis, observationum aliarum taedium rerum ab antiquis scriptoribus traditarum jucunditate minuerem, juvenesque ad illa discenda cohortarer, quae viris etiam essent utilia futura[1]). En dat dit onderwijs schoone vruchten heeft opgeleverd, wie zal het ontkennen bij het hooren van de namen van E. W. Higt, Adr. Heringa, J. D. van Lennep, P. Bondam, Jo. Pierson, G. Koen, E. H. van Eldik, Ev. Wassenbergh, Jo. Ruardi en Jo. Heringa, leerlingen van Valckenaer, die, het zij als rectoren van gymnasien, of als hoogleeraren, toonbeelden zijn geworden van degelijke geleerdheid. Waarlijk, eene hoogeschool, die zulke zonen kweekte, verdiende niet den ongunst der tijden.

Dat Valckenaer den leerstoel van Hemsterhuis ook te Leiden eens zou innemen, werd lang te voren als eene uitgemaakte zaak beschouwd. Zoo geschiedde dan ook[2]). Hij deed als zoodanig den 3 Junij 1766 zijne intrede met eene *Or. de publicis Atheniensium moribus, pro temporum diversitate crescentis labentisque reipublicae causis*[3]). Twee jaren later tevens benoemd tot hoogleeraar in de geschiedenis des vaderlands, aanvaardde hij deze taak den 1 Maart 1769, sprekende *de virtutibus rebusque gestis Gulielmi I, foederatae hujus Reip. fundatoris* (onuitgegeven).

Zijn onderwijs te Leiden verschilde alleen in zoover van dat te Franeker, dat hij de analogie voortaan niet afzonderlijk behandelde, maar in verband met de uitlegging der Grieksche, meer bepaald met de gewijde, schrijvers[4]). Van zijne leerlingen aldaar, die naam gemaakt hebben, noemen wij slechts Joh. Luzac, H. A. Schultens, P. H. Koppiers, S. J. van de Wijnpersse, J. H. Pareau en van der Palm. In dit tijdperk zagen van hem het licht: *Euripidis Hyppolytus. Quam, Latino carmine*

---

11 Dec. 1748 zou plaats hebben, wat ook het geval was met Nederl. verzen van E. W. Higt, Sim. Styl en Jo. Cuperus.

1) *Diatr. in Euripidis reliquias. Dedic.*, gecit. d. Bergman, 24.

2) Cf. Wyttenbach, *vita Ruhnkenii*, 73, 133.

3) Tenzelfden jare uitgegeven, vereenigd met de rect. oratie van 1760. Vooraf gaan Lat. zangen van Janus Grotius, Adr. v. Roijen en C. A. Wetstein, die ook afzonderlijk voorkomen.

4) Hae igitur fuerunt scholae, in quibus Valckenarius illud hereditarium Hemsterhusianae disciplinae et peculiare Batavorum bonum, analogiae scientiam, propagavit. Wyttenbach, gecit. d. Bergman, p. 62. Vermelding verdient hier een werk, dat wel gedrukt maar toch niet in het licht is gegeven, nl. *Epitome rerum a Juda Maccabaeo gestarum, sive secundus Maccabaeorum liber inde a Cap. II, 19. Gr. Lat. ex dupl. versione veteris interpretis. Acc. L. C. Valckenaerii in eam animadv. philol.* Omnia, edid. J. Clarisse (490 pag.)

conversum à G. Ratallero, adnott. instruxit L. C. V., L. B. 1768, vereenigd met een *Diatribe in Euripidis perditorum dramatum reliquias*, L. B. 1767; *Theocriti decem Eidyllia, in usum auditorum, c. n., ejusdemque Adoniasusas annott. instr.*, L. B. 1778, ed. alt. 1810; *Theocriti, Bionis et Moschi carmina bucolica, Gr. et Lat.*, L. B. et Campis, 1779. Ook gaf hij met de oratien van Hemsterhuis een herdruk van die, welke hij zelf in 1745, 1749 en 1760 te Franeker had gehouden [1]).

Aan Ernesti schonk hij zijne aantt. op Xenophon's *Memorabilia*, aan de Villoison die op Longus; met de uitgave van Phalaris, door van Lennep's dood onderbroken, belastte hij zich gaarne.

Was hij vijfentwintig jaren de roem van Franeker geweest; — eenentwintig jaren schitterde hij, naast Ruhnkenius, te Leiden. Wijzende op zoovele groote mannen, die toen bijna gelijktijdig onze vier academien sierden, verklaarde Wyttenbach: Sed cum universae eruditionis, tum Graecarum Literarum et criticae facultatis, habita ratione, principatus erat apud triumviros illos, Hemsterhusium, Wesselingium, Valckenarium: quibus jam omnium consensu, quartus, quamvis adolescens, adjungebatur Ruhnkenius. — Hemsterhuis, Valckenaer en Ruhnkenius onderling vergelijkende, voegde hij er bij: In Hemsterhusio ratio dominabatur, ad inventionem sensim et quasi comparandis calculis progrediebatur. In Valckenario fere omnia erant ingenii, subito et velociter ad inventionem ferebatur, caussarum momenta magis sentiebat quam ponderabat. Ruhnkenius mediam inter utrumque habebat naturam: aderat impetus ingenii, aderat quae impetum regeret ratio: nec disserendi diligentia cedebat magistro, nec conjiciendi solertia condiscipulo, utraque ille dote valebat profecta ex pari et acuminis celeritate, et judicii subtilitate.

Valckenaer bereikte den eindpaal zijns aardschen levens op den 15 Maart 1785. Uit het huwelijk met Johanna van der Streng, van Amsterdam, voltrokken 1 Febr. 1752, waren hem vijf kinderen geboren. Drie overleden in hunne prille jeugd. Jan, dien wij straks in de juridische faculteit zullen ontmoeten, en Johanna Suzanna, gehuwd met Steph. Luzac, waren tijdens zijn dood in leven.

Uit des hoogleeraars rijke letterkundige nalatenschap [2]) gaf zijn op-

---

[1]) Aan die van 1745 voegde hij een Corollarium toe, en een Schediasma, spec. exhibens adnott. crit. in loca quaedam N. T.; die van 1760 voorzag hij van eene opgave zijner bronnen (L. B. 1784). Zijne rect. oratie, te Leiden in 1771 gehouden, *de admirandis Divinae providentiae rationibus in fundanda Foeder. Belgarum libertate*, schijnt niet te zijn gedrukt.

[2]) Valckenario nemo plura collegit Fragmenta, ex ineditis praesertim Grammaticis. *Ruhnkenius.*

volger Joh. Luzac nog het een en ander in het licht, nl. *Callimachi elegiarum fragmenta, c. elegia Catulli Callimachea, coll. atque illustr. à L. C. V.*, L. B. 1799, en *Diatribe de Aristobulo Judaeo*, L. B. 1806. Ev. Scheidius had reeds in 1790 Valckenaer's *Observationes academicae, quibus via munitur ad origines Graecas investigandas, lexicorumque defectus resarciendos* in 't licht gegeven; Ev. Wassenbergh bezorgde in twee deelen de uitgave van *Selecta e scholis L. C. Valckenarii in Libros quosdam N. T.*, Amst. 1815, 1817. Ook in den vreemde toonde men de geschriften van den grooten geleerde bij voortduring hoog te waardeeren. Onder den titel: L. C. Valckenarii *Opuscula philologica, critica et oratoria, nunc primum conjunctim edita*, verschenen door de zorg van Eichhorn (Lips. 1808, 1809) twee deelen; het derde, dat de *oratoria* zou bevatten, bleef achterwege. Tittman gaf de briefwisseling uit van Ruhnkenius en Valckenaer met J. A. Ernesti, waarbij o. a. aantt. van V. op Thom. Magister gevoegd zijn (Lips. 1812); door de zorg van Mahne zagen nog het licht *Epistt. mutuae duumvirorum Dav. Ruhnkenii et L. C. Valckenarii*, Vliss. 1832.

Reeds sedert 1816 schreef het Prof. Utr. Gen. eene prijsvraag uit over Valckenaer; in 1869 betreurde Lucian Müller het nog, „dass für Valckenaer kein werk ähnlich den Elogien Ruhnkens und Wyttenbachs existirt"; in 1871 voldeed de grijze Jo. Theod. Bergman nog aan het door velen geuit verlangen. Wie dus uitvoeriger bekend wenscht te worden met de groote verdiensten, inzonderheid met het echt humaan karakter van Valckenaer, hij leze Bergman's uitstekende monographie.

Strodtmann, *Gesch. jeztlebender Gelehrten, als eine Fortsetzung des jeztleb. gelehrten Europa*; Zelle, 1747, XII, 411—424; Vriemoet, 844, 845; Saxe, VI, 523, 524; Siegenbeek, II, T. en B. 214, 215; D. Wyttenbach, *Vita Ruhnkenii*, 138—141; J. T. Bergman, *Memoria Ludovici Caspari Valckenarii*, Rhen. Traj. 1871.

Johannes Arntzenius, de opvolger van Burman, geboren te Wezel den 15 Aug. 1702, was de oudste zoon van den rector Hendr. Arntzenius aldaar, en Christina Rauwers. Otto Arntzenius, de geleerde rector te Amsterdam, was zijn broeder. Johannes ontving zijne opleiding aan de Latijnsche school te Arnhem, waar zijn vader sedert 1703 het rectoraat bekleedde, terwijl Herman Cannegieter prorector was. Toen Johannes tot de hoogeschool bevorderd werd, zag hij zijne vlijt en zijn ijver met premien en den hoogsten lof bekroond. Ruim een jaar bleef hij nog te huis zich verder in de humaniora bekwamen, totdat in 1720 het vertrek zijns vaders naar Utrecht, ter aanvaarding van het rectoraat der

Hieronymusschool, hem gereede aanleiding gaf daar de academieloopbaan aantevangen. In de scholen van Drakenborch en Duker drong de jongeling verder door in de Grieksche en Latijnsche letteren, geschiedenis en Romeinsche oudheden [1]). Menig vers, gevoegd achter dissertatien van vrienden, bewees zijn aanleg voor de Latijnsche dichtkunst. Tevens dagteekenen uit dezen tijd van hem *Diss. binae, quarum prior agit de colore et tinctura comarum; posterior, de civititate Rom. apost. Pauli*, Traj. 1725, geprezen door Strodtmann als »mit einer seltenen Gelehrsamkeit angefüllete Werk". Overtuigd, dat een humanist partij kon trekken van de kennis der Hebr. taal en oudheden, kwam hij ook op collegien bij prof. Dav. Mill. Vervolgens de regtsscholen bezoekende, hoorde hij van Eck en Otto het Romeinsche, den laatste tevens het natuur-, staats- en volkenregt, mirabili alacritate et eloquentia, onderwijzen. Onder van Eck nam hij druk deel aan het disputeren inter commilitones. Na eene vijfjarige studie vertrok hij naar Leiden, waar Ant. Schulting, P. Burman en Sig. Havercamp hem vele bronnen ontsloten. Gaarne verwijlde Arntzenius bij het vergelijken van Codices; ook de numismatische oudheidkunde bleek hij te waardeeren, door het aanleggen eener verzameling antieken.

Toen de invloed van Burman den 24-jarigen jongeling het rectoraat te Nijmegen had bezorgd, dat door Oudendorp's vertrek naar Haarlem vacant was geworden, haastte Arntzenius zich met het stellen van een proefschrift *de nuptiis inter fratrem et sororem*, waarop hij den 1 Julij 1726 te Utrecht tot J. U. D. werd bevorderd. Den 13 Aug. dv. aanvaardde hij zijne betrekking met eene *Or. de delectu scriptorum, qui juventuti in scholis praelegendi sunt, eorumque expositione*, Noviom. 1726. Dat men hem anderhalf jaar later tevens tot Prof. Eloq. et Hist. aan de Nijmeegsche kwartierschool benoemde, mag gelden als bewijs, dat Arntzenius aan de verwachting beantwoordde [2]). Sprekende *de caussis*

---

[1]) Met nadruk verhaalt zijn lijkredenaar, hoeveel Arntzenius vorderde, door onderlinge repetitien met zijne kennissen. Sixtus Arcerius en Metius (zie boven, blz. 80) tot voorbeelden stellende, beval hij zulke repetitien zeer aan. Daarvan schijnt de academiejeugd destijds dus nog weinig gebruik te hebben gemaakt. In Grieksche oudheden, die te Utrecht niet onderwezen werden, vond A. den weg door eigene studie. Boven maakten wij een en andermaal melding van dictaten van Perizonius en anderen op Horat. Tursellinus, in verscheidene deelen. Voor eene kritische beoordeeling van zulke Hss., is het niet onbelangrijk te vernemen, dat de studenten dikwerf uit de dictaten van Duker, Drakenborch, Burman en Perizonius een »non inelegans hist. universalis corpus" zamenstelden, weshalve die lijvige Hss. dus altoos niet het dictaat teruggeven van den hoogleeraar, op wiens naam zij gaan. Cf. Vriemoet, *Or. fun.* 23—25.

[2]) Atque hanc laudem habuisse dicitur a Doctoribus quondam suis Traiecti et Leidae, quod vix aliunde rectius instructos viderent sibi juvenes venire, quam Noviomago Nostri ex disciplina. *Or. fun.* 37. C. V. Vonck en Jac. de Rhoer waren o. a. zijne leerlingen.

corruptae eloquentiae, Noviom. 1728, vatte hij deze taak den 11 Maart 1728 op.

Ook in ruimeren kring verwierf zijn naam een goeden klank, door uitgaven *cum notis variorum* van Sexti Aurelii Victoris *Hist. Romana* (Amst. et Traj.) en C. Plinii Caec. Secundi *Panegyricus* (Amst. 1738). In eene rectorale rede *de Batavorum oppido* betoogde hij, dat Nijmegen het oppidum Batavorum van Tacitus was.

Alida Joanna Busschoff, eenige dochter van Dr. Joh. Busschoff aldaar, schonk hem hare wederliefde, waarna hun echt in 1733 werd voltrokken. Kort was hun geluk geweest, toen zij ten jare 1738 in het kraambed van haar vijfde kind overleed.

't Vertrek van Burman opende hem den weg naar Franeker. Herm. Cannegieter was de eerste op de voordragt, Arntzenius de tweede, Ger. Schroder, conrector te Delft, de derde. Ged. Staten zullen begrepen hebben, dat het enkel tijdverlies zou zijn om Cannegieter, die pas den leerstoel in de regten had geweigerd, nog eens dien van Burman aantebieden. Zoo viel dan den 28 Sept. 1742 de keuze dadelijk op onzen Arntzenius. De pogingen, die men te Nijmegen aanwendde om hem te doen bedanken, hadden het gevolg, dat Arntzenius eerst den 11 Jan. 1743 een gunstig antwoord gaf, nadat de jaarwedde van *ƒ* 1000 en *ƒ* 150 voor immuniteiten immiddels met *ƒ* 250, als *Prof. poeseos*, was verhoogd. Zong Vonck hem o. a. tot afscheid toe:

Vive diu, nullis agitetur vita procellis,
Et Tua post fatum fama perennis agat!

Koesterde de Rhoer gelijke gevoelens, blijkens het:

I precor, i faustus, nullo confusa dolore
  Mens Tua, Pieriis pergat adesse Deis.
Mox numerosa cohors Juvenum, Doctoris ab ore
  Pendeat, et tanto gaudeat ipsa Duce.
Gloria Franagriae, duce Te, succrescat in altum,
  Et feriat nitidis sidera fulva comis.

men zou uit hunne woorden kunnen opmaken, dat zij niet gerust waren over den toestand van hun scheidenden vriend.

Te Franeker werd men althans zeer teleurgesteld, toen de hoogleeraar in Maart dv. was overgekomen! In Arntzenius vond men niet meer den man, dien hij kort te voren nog was geweest. Hetzij men zulks niet had geweten, hetzij te ligt gesteld — genoeg, hij was in den fellen winter van 1740 door een aanval van beroerte getroffen, doch schijnbaar daarvan

geheel weer opgekomen. Aan den tweestrijd, of hij al dan niet naar Franeker zou gaan, werd een nadeeligen invloed op zijn gestel, eene herleving van de gewone gevolgen eener beroerte, toegeschreven. Schenen die eerst voorbijgaande te zullen zijn, ook deze hoop vervloog spoedig. De studenten bleven van zijne collegien weg, omdat de hoogleeraar, zooals de Curatoren het in eene missive van 10 Oct. 1743 uitdrukten, „niet in staat is sonder enige confusie 't selve te reciteren". Den 2 Maart 1744 werd 's Lands alumnus Joh. Schrader reeds als praelector hem ter zijde gesteld, vermits Arntzenius „door swakheijt des ligchaams en manquement van geheugen", zijne taak niet behoorlijk kon vervullen. Sedert de zomervacantie in 1745 verlamde eene herhaalde beroerte zijn spraakvermogen, zoodat hij in 1746 niet meer in staat was de inaugurele oratie te doen. Op den voorslag, hem in 1751 gedaan, om, met behoud van een redelijk tractement, te bedanken, antwoordde hij mondeling, „dat zijne studenten door de tijdt hem konden verstaan, dat hij allen dagh twee collegien tracteerde, als een over de antiquiteiten, en het andere over de historia universalis, en op desselfs collegien nog negen studenten waren, die deselve frequenteerden, etc. en meer andere redenen, die door de onverstaanbaarheit der tonge niet ter degen konden verstaan worden". Zonder eenig goed gevolg werd hij in 1755 door prof. Camper „seer lang en seer hevig tegens de tong geelectriseert". In 1758 verzocht hij eindelijk ontslag, op voorwaarde dat zijn zoon H. J. Arntzenius hem zou opvolgen, maar hierin werd niet getreden, daar vroeger reeds besloten was geen nieuwen hoogleeraar in zijne plaats te benoemen [1]), omdat men Schrader reeds had.

De ongelukkige man kon zich dus niet verstaanbaar uitdrukken. Aan helderheid van geest ontbrak het hem niet; zij herleefde ten minste. Daardoor laat het zich dan ook verklaren, dat hij zijn best deed om de collegien gaande te houden. Vere dicam — zeide Vriemoet — quae dudum ex idemtidem mihi relatis scio; *universalem Historiam* tractasse fere quotannis, addita et semel *Historiae patriae* doctrina. *Antiquitates Romanos* aliquoties. *Auctores Latinos* exposuisse, non unum alterumve, sed plures; servata quotannis iucunda ac utili varietate. Sunt illi: *Florus;* a quo, primo anno suo mox, a die XXIX Aprilis initium cepit laborum suorum. *Justinus* porro, *Suetonius*, *Ovidius*, *Horatius*, *Terentius*. Quos, si vixisset, anno proximo Geographus antiquus *Pomponius Mela* excepturus fuerat. Adde *exercitia Oratoria*, quibus aliquot ante annos auditores suos, sive soluta, sive numeris devincta oratione, pulcra dare

[1]) *Curatt.* 9 Oct. 1743, 20 Febr. 1744, 31 Maart 1746, 24 Junij 1751; Miss. 18 Maart 1754, 12 Junij 1758, 18 Dec. 1759 in het *Commissieboek*, I.

iussit, in amplo conclavi aedium suarum, specimina stili et eloquentiae, favente multo plerumque virorum honestissimorum et academicorum civium concursu. Dat Vriemoet in dezen niet verkeerd was ingelicht, bewijzen J. Arntzenii dictata ad Justini historias, in L. A. Flori histor. L. IV, en in P. Terentii Comoedias, vermeld op den catalogus van Beucker Andreae, no. 1215—17. Voorts bleek ons uit de Acta Senatus (*Diar.* IV, 163), dat de studenten Smid en Andreae onder hem oratien hebben gehouden in de academiekerk, ten jare 1746. Arntzenius kon zelfs nog den panegyricus Latinus Pacatus Drepanius *c. n. var.* (Amst. 1753) en eene nieuwe uitgave der *Semestria* van P. Faber (Fran. 1757) bewerken.

Den 17 December 1759 sleepte een nieuwe aanval van beroerte hem in den ouderdom van ruim 57 jaren ten grave. Zijn zoon, de geleerde H. J. Arntzenius, verzamelde 's vaders verstrooide zangen, welke in 1762 te zamen, met de drie redevoeringen boven vermeld, te Leeuwarden door hem zijn uitgegeven. Ita et famam tueri, Patremque vindicare volui — zoo schreef deze — contra protervos mendaciorum artifices.

Strodtmann, VII, 577—586; Vriemoet, 846, 847; Dezelfde, *Orat. fun. Joanni Arntzenio*, Leov. 1760; *Epicedia in obitum Jo. Arntzenii*, Fran. 1760 (Lat. verzen van A. de Rooy, *Rector Snecan.*, Philaletes, D. J. Slotsboo, H. J. Arntzenius, een Holl. vs. van R. P. Reddingius), herdrukt in de *Poemata*; Peerlkamp, 497, 498.

Nicolaas IJpey. Bij gelegenheid, dat in 1742 door Curatoren zijn gevoelen werd gevraagd over eene voorgenomen verdubbeling van 't subsidie, dat de student Schrader van den Lande trok, maakte de Prins-Stadhouder de schampere opmerking, dat de Gedep. Staten tot een dergelijk gunstbetoon niet aangemoedigd werden, als zij zagen hoe weinig partij er van zulke alumnen voor de academie getrokken werd. Nevens van Idsinga, wien Z. H. gaarne tot praelector juris zag aangesteld, wees hij mede op den mathematicus IJpey, „op welkers Employ en bevorderingh wij niet kunnen afzijn bij desen op 't instantelijkste te insisteren" [1]. De hier bedoelde IJpey was den 7 Junij 1714 uit deftige ouders te Bergum geboren en den 8 Nov. 1732 te Franeker aan de academie gekomen. In 't album noemde hij zich Klaes IJpey. Vijf jaren waren door hem bijna uitsluitend aan de wis- en natuurkunde gewijd, onder leiding van Loré, Muys en du Bois. Loré zal de aandacht

---

1) *Miss.* 8 *Sept.* 1742.

[illegible] v. P. Blommers 's Hage.

N: Ypey

des Stadhouders op zijn veelbelovenden jeugdigen vriend hebben gevestigd. Op voorstel van Z. H. verleenden Gedep. Staten hem ten minste eene ruime ondersteuning, om nog twee jaren te Leiden die studien onder 's Gravesande's leiding voorttezetten, en daarna nog in Frankrijk's hoofdstad 't onderwijs en den omgang van de Maupertuis, le Monnier, Clairaut, Cassini en den vestingbouwkundige Belidor te genieten [1]. Na zijn terugkeer uit Parijs beoefende hij met den Stadhouder de vestingbouwkunde naar de gronden van Coehoorn.

Had de provincie zich opofferingen getroost om een jongen van grooten aanleg uitnemend te laten ontwikkelen, — had IJpey moeite noch tijd gespaard om van die begunstiging partij te trekken, — de vruchten dienden beiden, der provincie zoowel als IJpey, ten goede te komen. Zoo dacht zijn hooge beschermer, toen deze bij de Curatoren zoo krachtig voor hem in de bres sprong. 's Vorsten aandrang bleef niet lang zonder uitwerking, daar men onzen IJpey, bij G. R. 18 Maart 1743, aan den bejaarden Loré toevoegde, onder den titel van Lector in de mathesis met eene bezoldiging van *f* 750, vergoeding voor immuniteiten hieronder begrepen.

Na den dood van Muys en Loré in 1744, liet men IJpey eerst tot buitengewoon, vervolgens tot gewoon hoogleeraar in de mathesis opklimmen (*G. R. 24 Juny 1744*, *3 Maart 1747*). Zijn inkomen werd gelijktijdig, eerst met *f* 150, vervolgens met *f* 250 verhoogd. Den 1 Mei 1749 [2]) hield IJpey de inaugurele rede *de Munimentis*, Fran. 1749, waarin hij, in eene bijgevoegde aanteekening, een problema opgaf, ter bepaling van een volmaakt bastion, zonder de oplossing daarvan te geven. Die oplossing werd beproefd door P. de la Vaux, in eene Fransche verhandeling, welke vertaald, nevens eene tweede oplossing door Klinkenberg in het Nederlandsch, ten jare 1755 in dl. II der werken van de Holl. Maatsch. van Wetenschappen is uitgegeven. Prof. IJpey schreef daarop eene verhandeling »over de beginselen, op welke het problema is gegrond, om een gegeven veelhoek met het meeste voordeel te versterken", opgenomen in dl. III dier *Werken*.

Te verwonderen is het dus niet, dat hij tot lid der Holl. Maatschappij van Wetenschappen werd gekozen, en dat zijne »gedistingueerde naerstigheit en iever" ten laatste (1754) bekroond zijn met den titel van

---

1) *G. R.* 6 *Nov.* 1738, 26 *Nov.* 1739.

2) Op denzelfden dag inaugureerden mede W. Ouwens, Aeg. Gillissen, H. W. Bernsau en J. Schrader. Simon Stijl, Jo. Cuperus en Jos. Lossontzi bragten toen hunne *Offers voor Minerva, ter gelegentheid van het geluk, hetwelk haare Oeffenschool te Franeker gebeurde.* Fran. 1749.

hoogleeraar in de vestingbouwkunde, op eene jaarwedde van ƒ 250 [1]).

»Gedurende tweeënveertig jaar was hij de roem en luister der Friesche hoogeschool, door zijn voortreffelijk onderwijs in de wis- en vestingbouwkunde, terwijl hij tevens door zijne uitstekende bekwaamheden der hooge regering van het gewest als raadsman mogt dienen, en door zijne schriften der geleerde wereld tot licht en eer verstrekte". Zóó schreef de Crane.

Aesch. Saagmans schetste ons des hoogleeraars onderwijs in een vers, gemaakt toen IJpey voor de derde maal het rectoraat aanvaardde:

Wie went niet met vermaak na U, O Held! zijne ooren
Om Uwe lessen in de wiskonst aan te hooren?
Gy leert ons hoe men best Euclides moet verstaan,
En op wat stellingen men altoos vast kan gaan.
Gy leert ons om het Land gemakkelijk te meten,
En hoe de hoogte van een' Toren is te weten;
Ja zelf Gy toont op 't veld, hoe zulks geschieden moet!
Gy leert, als 't oorlogsvuur in onze Landen woed,
Om sterke Vestingen en Schansen op te maken,
Waar door men voor 't geweld, en 's Vijands list kan waken.
Ook zegt Gy hoe 't Kanon in 't leger wort gezet;
Opdat het oorlogs volk door Kogels wort verplet.
De Landbeschryving stelt Gy ons zoo klaar voor oogen,
Als 't middaglicht, O Held! wie kent Uw groot vermogen?
Daar is geen een Rivier, of Gy weet waar ze stroomt;
Waar dat ze wort gestuit, en ook van waar ze koomt.
Daar zijn geen Zeën bekend, of Gy weetze ons te zeggen;
Ja van wat aart ze zyn, en aan wat kust ze leggen.
Men vraagt U na geen Land, of zegt het ons terstond,
En reist zoo zittende met U de Weereld rond.
Dan leit Ge ons Hemelwaards door Uw' bespiegelingen,
En toont ons op den Gloob een' menigte van kringen.
G'ontdekt wanneer de' Zon, of Maan verduist'ren zal,
En zegt aan ons den loop van 't dwalend Zevental,
Ja al het draayen van de schitterende Starren [2]).

IJpey's *Grondbeginselen der Kegelsneden*, met eene voorr. van Pibo Steenstra, zijn leerling, te Amsterdam ten jare 1769 uitgegeven, worden

---

1) *Commissieboek van Curatoren*, I no. JJ, KK, NN.

2) Op het voetspoor zijner voorgangers verleende hij, na vooraf gegaan examen, diploma's voor landmeters en ingenieurs. Van 1747—1757 troffen wij er negen aan, zoodat men die jaarlijks gemiddeld op één mag stellen. Bij vroeger vergeleken verminderde hun cijfer dus niet.

geprezen om des hoogleeraars uitstekende methode, die hij aan Loré zeide te hebben ontleend. De *Grondbeginsels der Meetkonst* van denzelfden Steenstra (Leiden 1771) bevatten, wat de oorspronkelijke inrigting betreft, niets anders, dan de meetkundige lessen, welke IJpey gewoonlijk te Franeker gaf. In de werken der Holl. Maatsch. van Wetenschappen ontmoet men van onzen hoogleeraar voorts verscheidene stukken, als: *Over de profilen der vestingen* (Dl. IV, 1758); *Oplossing van drie vraagstukken in de vestingbouwkunde* (Dl. V, 1760); *Over de profilen der muren* (Dl. VI, 1761); *Over den onregelmatigen vestingbouw; Over eenige sterrekundige stoffen* (beide in Dl. VIII, 1765); *Over de Retranchementen* (Dl. X, 1768); *Over de voor- en nadeelen, die men door een werk op verschillende wijzen te maken, verkrijgt* (Dl. XII, 1770); *Over de gewelven* (Dl. XV).

Viermaal bekleedde IJpey het rectoraat [1]). Zijne eerste rectorale *Oratio de rebus admirandis in planetarum systematibus occurrentibus*, in 1755 gehouden, verscheen niet in druk. De tweede handelde *de ordinariorum tributorum natura optimoque ea exigendi modo*, Fran. 1765. Niet alleen op het gebied van den waterstaat en het dijkwezen, inzonderheid ook op dat der belastingen was hij steeds de vraagbaak en steun der regeering. Bij de verandering — zegt de Crane — welke in de jaren 1748, 1749 en 1750 de invordering der middelen, telkens naar de toenmalige tijdsomstandigheden, moesten ondergaan, ontwierp hij de eerst verlangde plannen van quotisatie, en vervolgens een meer vast stelsel der gemeene middelen in Friesland. In de genoemde redevoering nu ontwikkelde hij zijne door studie en ondervinding nog meer gerijpte denkwijze over dit onderwerp.

Toen het gerucht van een aanstaanden zeldzamen zamenstand van planeten tegen den 8 Mei 1774 een verbijsterenden schrik en hooggaanden angst onder het bijgeloovig publiek veroorzaakte, maakte hij eene aanschouwelijke voorstelling van dit verschijnsel met eene toelichting, welke van regeeringswege bij openbare publicatie, tot geruststelling, werd afgekondigd.

Zijne beantwoording van eene prijsvraag over den uitvoer van hooi is

---

[1]) Daaraan herinneren *Vota nuncupata pro V. Clar. Nic. Ypei, quum primum Academiae sceptra capesseret* (Lat. verzen van P. Szathmari, G. Koen, H. J. Arntzenius, Adr. van Dorp en R. van Noord; Nederl. van H. Stapert en J. Schrader (apotheker), Fran. 1754; *Poematia in hon. Nic. Ypei. quum — secunda vice R. M. renunciaretur* (Lat. verzen van J. Terpstra, Car. a Doys, D. J. Slotsboo, A. J. Conradi, Ev. Wassenbergh, C. Lyffman, Jo. Ruardi en Gadso Coopmans, een Gr. vers van E. H. Tenckinck, Hollandsche van Aesch. Saagmans en F. v. d. P.), Fran 1763; en *Poematia — quum tertia vice — renunciaretur* (Lat verzen van E. H. Tenckinck, P. Brantsma, V. H. Acker, J. Keympema, G. F. Crab, L. Napjus, J. J. Juneman, B. J. Schrinerius, en een Holl. vs. van P. Steenwijk, meest studenten), Fran. 1769.

de eerste van *Een drietal gekroonde Prysverhandelingen Over de Vraage: Of het voor de Provincie van Friesland voordeeliger zy, den uitvoer van Hooi ééns voor al te verbieden, of wel voor altoos onbepaald open te stellen? Dan wel of het beste zy, dat de Wetgever na gelegenheid den Uitvoer bestiert; en welke jaartyd tot die bepaaling, met betrekking tot de Veehoedery, de geschiktste zy?* Harl. 1781.

Voorts ontwikkelde hij ook nog in den avond des levens zijne gedachten *over de quotae der zeven vereen. provincien, waarin wordt getoond, wat men behoorde te weten, om de quota van ieder provincie genoegzaam wiskunstig te berekenen en hoedanig die uit hetgeene men waarschÿnlÿk weet, op die wÿze ten naasten bÿ bepaald kan worden*, Harl. 1784.

Zijne derde rectorale oratie in 1770 was gewijd aan de verdiensten van den door hem hoogvereerden Menno van Coehoorn (*Comment. de rebus gestis Mennonis Coehorni*, Fran. 1771; ook vertaald, Fran. 1772); een krijgsbouwkundig onderwerp gaf hem stof voor de rede bij zijn aftreden in 1784, nl. *Sermo acad. de munimentorum utilitate, ac praecipuis rationibus, quare pleraque opera obsessa brevi expugnantur, nec non de locis, in quibus condenda sunt, ut magnifica defensione diu propuguari possint*, Fran. 1784.

IJpey was den 7 Julij 1748 in den echt getreden met Elisabeth Helena Smit, van Franeker [1]). Of zij nog leefde toen onze zeer verdienstelijke hoogleeraar den 14 Julij 1785 in ruim 71-jarigen ouderdom overleed, bleek ons niet. Adolph IJpey, dien wij later in de rij van Franeker's hoogleeraren zullen ontmoeten, was hun zoon.

Vriemoet, 848, 849; Nieuwenhuis, *Algem. Woordenb. van Kunsten en Wetenschappen*, in welks laatste deel zijn levensberigt vloeide uit de pen van prof. J. W. de Crane; *Nieuwe Fr. Volksalm*, 1854, 82.

B e r n h a r d i n u s d e M o o r. Na 't overlijden van Melchioris werden, gelijk wij blz. 442 reeds herinnerden, naast Venema en Laan, twee theologische professoren benoemd, namelijk prof. Paul Ernst Jablonski, te Frankfort a. O. en de praelector P. Conradi (*G. R. 21 July 1740*). Pierre Rocques en Ern. Ewald, predikanten, de eerste te Bazel, de tweede te Lehe bij Bremen, waren nevens Jablonski geplaatst op de, buiten medewerking van den Erfstadhouder Cur. Magnificentissimus

---

1) Haar vader Matthijs Smit was J. U. D. en lid van den Raad. De *Echtzangen* die bij hun huwelijk verschenen, bestaan uit Lat. verzen van J. Pierson, C. Limberger, Pibo Smit en J. Andreae; een Nederl. vers van E. W. Higt, Friesche verzen van J. Althuysen en J. Cuperus.

opgemaakte, voordragt. Curatoren verontschuldigden deze laatste handelwijze, op grond dat Z. H. buitenlands was, en er periculum in mora bestond, daar sommige studenten wegens de vacature reeds waren vertrokken en anderen dit voorbeeld dachten te volgen. Zoo als aanstonds zal blijken, is het meer aannemelijk, dat zij de bedoeling hadden om den invloed des Erfstadhouders te weren en Z. H. voor een fait accompli te plaatsen. Op een niet malschen toon gaf Willem IV dan ook zijne ontevredenheid te kennen, zoo over de omstandigheid, dat hij niet geraadpleegd was, als over de keuze van Jablonski. Het verzoek om bij den Koning van Pruissen diens ontslag en dat van Heineccius te bewerken, werd bij het bedoelde schrijven uit Dillenburg, van 18 Sept. 1740, zelfs geweigerd, in de volgende merkwaardige bewoordingen:

»Wat het tweede versoek van UHEd. Gestr. betreft, dat wij onse goede officien mogten aanwenden, ten einde syne Kon. Majesteit van Pruissen dese twee geleerde mannen verafvolgen laete, daar wij weten hoe seer sijne Majesteit selfs soekt geleerde lieden te trekken, en om andere redenen meer, soo gelieven UHEd. Gestr. te goede te houden, dat wij ons zulx onttrekken, hoe seer wij anders wensten, dat de geheime raad Heineccius na onse Academie wilde komen. Want, wat de Heer Jablonski aangaat, wiens geleertheijt en goede qualiteiten wij aestimeren en wiens merites wij in zijn waarde laeten, die zijn overkomst tot onse academie kunnen wij also weinig wensen, als wij sijn keuze kunnen billiken, en wij kunnen bij dese gelegentheijdt niet verbergen met hoe veel verwondering wij voor eenigen tijdt op de brede Nominatie van den Senaat dien Heer en den H^r Rocques hebben gevonden, daar het bekendt is, dat deselve beide Universalisten sijn, en de eerste die leer niet alleen onderschreven heeft, maar ook publijk doceert. Hoe seer wij van gedagten sijn, dat verdraagsaamheit en liefde de Geest des Euangelii het gelijkformigste zij, en een Christen het best past, en sulx ook ons bijsonder gevoelen is, en ons altijd voor een betamelijke tolerantie genegen getoont hebben en zullen, en een afkeer hebben voor al het gene nae gewetensdwang smaakt, so menen wij, dat er een groot onderscheid te maken is tusschen Gewetens of Lippendwang, tusschen iemant te dwingen iets te gevoelen, of iemant niet toe te laeten iets te leeren. Daar nu de Heer Jablonski de

Leere der algemeene Genade toegedaen en deselve onderschreven heeft en dus verre ook doceert, soo is het immers niet te vermoeden, dat hij tot onze hoge schole overkomende daar van soude afgaan, en doceren de Leere van de Gereformeerde Religie, in voegen die tegenwoordigh in ons landt opentlijk wort geleert, ende in het gehoudene Synodo Nationaal te Dordregt is geapprobeert, dewelke wij, naa luidt van het 2de Art. onser Instructie als Erfstadhouder alleen aangaande de leere gehouden zijn te handhouden en te verdedigen, sonder enige veranderingh daer inne te mogen doen ofte gedogen bij andere gedaan te worden.

Uit desen kunnen U HEd. Gestr. klaar opmaken, hoedat het ons ten enemaal onmogelijk is, behoudens onse pligt, onse toestemming tot dese beroepingh te geven, en hoe seer wij anders niemandt veroordeelen, ook wel gewenst hadden, dat over leerstukken omtrent dewelke het betaamt hadde te gedenken aan 't gene de Schrift segt: dat namentlijk de verborgene dingen voor Godt zijn, en de geopenbaarde voor de kinderen der menschen, nooit soo verre gaande tweespalten in vorige tijden waren ontreesen, maar dat men met den Apostel Paulus uitgeroepen hadde: O diepte des rijkdoms beyde der wijsheijt ende der kennisse Gods! hoe ondoorzoeklijk zijn sijne oordelen, ende onnaspeurlijk sijne wegen! Soo menen wij, dat het vooral in een republijk gevaarlijk is, iets in de aangenomene leere te innoveren, en daarom maken wij geen swarigheit ons te verklaren, en te betuigen, dat wij voor de handhavinge van de enigheijt in de leer geporteerd sijn, behalven, dat wij ook menen, dat het beroepen van een Professor van een ander gevoelen tot groot nadeel van onse Academie soude verstrekken, daar sulx niet anders als verregaande onënigheidt onder Professoren en Studenten kan verwekken, ook de Proponenten, die van de Academie afgaan, seer obsteren, en van groot gevolg tot ontrustingh van onse Nederlandsche Kerk kon zijn."

Jablonski en Heineccius hebben van de benoemingen afgezien, en de Curatoren schijnen op een vierden hoogleeraar in de theologische faculteit niet verder te hebben aangedrongen. De leerstoel in de regten, en weldra ook die voor het Grieksch, eischten intusschen voorziening. Den 17 Junij 1741 vormden Curatoren de noodige drietallen en vaardigden daarop een uit hun midden naar den Stadhouder af, om diens goedvinden te vernemen. Zeer teregt gaf Z. H. te kennen, dat deze wijze van handelen hem niet aanstond en de heeren met hem in overleg behoorden te treden omtrent het vormen van drietallen, „kunnende haer verseekeren, dat ik niet zoude praetendeeren mijn sentiment boven het

haere te willen doen praevaleeren, maer sij bij mij alle reedelijkheit en rekkelijkheit zouden ontmoeten." Voorts stond Z. H. er op, dat van Idsinga ten minste tot Extra Prof. zou worden aanbevolen, „daer onze juridische Faculteijt soo zwak is," zoo ook de mathematicus N. IJpey, in welk geval de kandidatuur van Trotz en Valckenaer bij hem geene zwarigheid zou ontmoeten. Tevens was de Stadhouder van oordeel, dat er wel degelijk een vierde hoogleeraar in de theologie, namelijk een Coccejaan, of zoo als men zich toen uitdrukte, een van de »nieuwe studie", moest worden aangesteld, vertrouwende, dat de Curatoren „hierop behoorlijke reflexie zouden maken, want dat zulk een handelwijze mij op het laeste begon te verveelen, en dat ik bij ontstentenisse diens mijn vrij advis over de nominatie op het Collegie niet alleen reserveerde, maar ook mij soodanigh dezen aangaande verder te gedraegen, als ik naa billykheit zoude verstaan te behooren."

De Curatoren beloofden, dat zij van Idsinga en IJpey bij de eerste vergadering van Ged. Staten zouden aanbevelen, — doch wat een Coccejaanschen hoogleeraar betrof was hun antwoord, dat zij nog niet genoeg op de hoogte waren van bekwame personen, en deze benoeming geen spoed eischte. Zij bleven hierbij volharden, ook nadat de Erfstadhouder hun een viertal van de bedoelde rigting had voorgesteld.

Dat het den Curator Magnificentissimus ernst was, bewees hij, door nog tegen den avond zelfstandig eene voordragt te doen, bestaande uit H. C. Vonk, Ling. Orient. Prof. te Amsterdam, P. Couwenburg du Bois en Ger. Kulenkamp, predikanten, de eerste te Leiden, de tweede te Amsterdam. Ged. Staten aarzelden niet terstond tot eene benoeming overtegaan, waarbij hunne keuze viel op du Bois.

Met een beroep op art. 12 der Instr. beklaagden de Curatoren zich daarop ernstig bij de Staten over de „aanmatiging" des Stadhouders, met verzoek om die benoeming voor „informeel, onwettig, nul en van geender waerde" te verklaren, en alsnog langs diplomatieken weg de losmaking te bevorderen van Jablonski, die „onder seeker protest" had bedankt, en dezen op nieuw het beroep aantebieden. Hunne memorie werd in handen gesteld van Gedep. Staten, die, na den Curator Magnificentissimus en den Curator Sixma te hebben gehoord, niet ten voordeele van Curatoren rapporteerden. O. a. wezen zij er op, dat het streven des Stadhouders om een Coccejaan te doen benoemen voortsproot uit de omstandigheid, dat Venema en Conradi weinige leerlingen trokken, wegens „de reputatie, dat sy de dwalinge der remonstranten niet alleen foveren, maer selvs daer voor uitkomen."

Het bedanken van du Bois bragt het verschil tot de meest wenschelijke

oplossing, ja, de zaak bleef rusten, totdat prof. Laan den 4 April 1743 was overleden. In plaats van dezen Voetiaan, nomineerden Curatoren aanvankelijk drie van de nieuwe studie, in de verwachting voorzeker. dat dit den Stadhouder aangenaam moest zijn. Toen zij diens oordeel inwonnen, antwoordde Z. H., dat er zijns inziens twee, een van de oude. en een van de nieuwe studie beroepen dienden te worden, weshalve hij „onder andere sujetten van de oude studie", de aandacht vestigde op Ds. de Moor te Enkhuizen, die in 1740 met Joh. Esgers naar een Leidschen leerstoel had gedongen. Ofschoon de Curatoren beweerden onderrigt te zijn, dat de Moor zich op verschillende standplaatsen „enigsins ongemakkelijk heeft aangesteldt", leidde het onderling overleg trouwens tot de vreedzame oplossing, dat aan des Stadhouders wensch werd voldaan. Voor de oude studie zag men mitsdien weldra aanbevolen de Moor voornoemd, Conr. Iken, hoogleeraar te Bremen, en Corn. van Velzen, hoogleeraar te Groningen; voor de nieuwe studie prof. Jac. Odé, te Utrecht, Jac. Kocherus, hoogleeraar te Bern, en Dr. Joh. Jac. Schultens, te Leiden. Gevolgelijk benoemden Ged. Staten den 2 Maart 1744 Odé op *f* 1500 en de Moor op *f* 1350, de vergoeding voor immuniteiten hieronder begrepen.

Met de „nieuwe studie" wilde het nog maar niet lukken, want Odé bedankte. In de Moor verkreeg men een volbloed Voetiaan; gelukkig echter iemand, wien de lof van vredelievendheid niet is te onthouden. Ten jare 1709, den 29 Januarij, geboren te Maaslandsluis, waar zijn vader toen predikant was, later te Gouda, werwaarts deze in 1712 was vertrokken, aan de Latijnsche school opgeleid, werd onze de Moor in 1726 student te Leiden. In de scholen van à Marck en Wesselius vormde zich zijne rigting. Na een dispuut gehouden te hebben *de justitia vindicativa Deo essentiali*, L. B. 1730, bezocht hij ook nog de Utrechtsche academie, alvorens het proponentsexamen door hem werd afgelegd. Daarna stond hij als predikant te Ingen (1732—1734), te Broek in Waterland (1734—1738) en te Oostzaandam (1738—1743 [1]), van waar hij naar Enkhuizen vertrok. Inmiddels had hij te Leiden den 25 Sept. 1736 de laurea doctoralis behaald, na openbare verdediging eener *D. ad Act. III*, 19. *περὶ Καιρων 'Αναψύξεως*.

Dat hij in de vaderlandsche kerk gunstig stond aangeschreven, mag veilig worden afgeleid uit de aanbeveling van zijn persoon zoowel tot

[1]) Aan deze zijne standplaats herinneren: *Levi's Leeramt en offerwerk, het slot van het O. T.; vreemde boulieden in des Heeren Tempel; de priesterlyke zegen: en des Heeren Thummim en Urim, of intrée- en afscheids-redenen over Deut.* XXXIII, 10, *Maleachi* IV, 4, 5, 6, *Zach.* VI, 15, *Num.* VI, 22, 27 en *Deut.* XXIII, 8*a*, *uitgespr. voor d. gem. van Ingen, Broek in Waterland en Oostsaandam*, Amst. 1739.

opvolger van prof. Petr. Ens, te Harderwijk, als voor een Leidschen leerstoel.

Ofschoon uit de Acta niet blijkt, dat hij zijne aanstelling aan den Franeker Senaat overlegde, leveren toch zijne gedrukte *Afscheidsrede van Enkhuizen en eerste Akademische Kerkrede te Franeker, over Hand.* XIV, 23, en 1 *Cor.* III, 2—15, Fran. 1745, het bewijs, dat hij althans de taak van academieprediker, welke door hem met Conradi zou worden gedeeld, heeft aanvaard. Eer hij echter de inaugurele rede heeft gehouden, werd hem den 7 April 1745 de katheder van zijn leermeester Wesselius te Leiden aangeboden. Na met eene leerrede naar 1 Tim. III, 16, afscheid te hebben genomen, aanvaardde de Moor het Leidsche professoraat reeds den 21 Junij dv., sprekende *de imperfecta ecclesiae militantis felicitate*, L. B. 1745 [1]). Twee maanden later tevens tot kerkleeraar beroepen, deed hij, na bevestigd te zijn door van den Honert, zijne intrede met eene preek over Jes. LVI, 20 [2]). Als zoodanig ontmoet men hem in 1752 als voorzitter der Zuidhollandsche Synode te Breda, en later als Deput. Synodi.

Strodtmann, die met blijkbare ingenomenheid zijn levensberigt schreef, zegt: Der Herr de Moor hat seitdem . . . . . unter vielem Segen, und mit solchem Beyfall und Ruhm in seinen beyden Aemtern gelehret, dass man ihm mit Recht unter den itzigen grössesten Gottesgelehrten in den Vereinigten Niederlanden eine stelle zueignen kann. Auf der Akademie gehen seine vornehmste Vorlesungen über die theoretische und practische Gottesgelehrtheit". Marck's *Compendium* en *Medulla* waren zijne handboeken op de collegien; op het eerste schreef hij een *Comment. perpetuus*, in zeven deelen, met twee supplementen (L. B. 1761—1778), een werk, dat voor de letterkundige geschiedenis der Godgeleerdheid steeds belangrijk zal blijven. Plaats hem vooral niet boven het overig getal der godgeleerden in Nederland, zeide Sepp, die zich ook afvroeg, of het in 1757 nog noodig was, dat onze hoogleeraar in eene rectorale oratie *de eo quod nimium est in scientia theologica*, L. B. 1757 [3]), 68 bladzijden druks ging wijden aan opmerkingen als deze: *Nescire velle quae*

1) Vert. d. B. ter Braak, als: *Inwijinge over den onvolmaakten gelukstaat der strijdende Kerke op aarde*, Leid. 1745.

2) Men vindt deze in den bundel zijner gelegenheidsleerredenen, getit.: *Gedagtenisse zoo van zijnen dienst in verscheiden gemeentens bewaard, zoo in Intree- als Afscheids-redenen, als van des Heeren oordeelen en zegeningen over het Land, of bijzondere steden, in versch. leerr.*, Leid. 1752.

3) *Viro Clar. ac plurimum Rever. Bernh. de Moor, cum annuos Acadamiae fasces — solemni ritu deposuisset* (Lat. verzen van A. van Assendelft, Ger. Klein, D. J. Metske).

Magister summus nos scire noluit, erudita erit inscitia. Ne sapiamus supra id quod scriptum est, sed sapiamus ad sobrietatem curiositati indecenti imponamus fibulam. A temere determinandis quae revelare nobis Deo visum non fuit, sedulo caveamus. Arcana relinquamus Jehovae Deo nostro. Cedat curiositas fidei. In één punt, zoo voegde Sepp er bij, is de redenaar zijn tijd vooruitgegaan; het *ne quid nimis* moet volgens hem vooral ter waarschuwing strekken bij het allegoriseren: *allegorisando si uspiam, servandus est modus, nec sapiëndum hic quidpiam supra id quod scriptum est.* — Volgens het getuigenis van denzelfde, gaf hij zich veel moeite voor zijne leerlingen. Niet minder dan 82 hebben van 1746—1754 onder hem gedisputeerd. En de leerlingen, onder welke men telde Segaar, Josua van Iperen, J. F. Martinet en den Fries Joh. Habbema, vereerden hem hoog [1]). Bij de reeds genoemde werken voege men nog: *Paulus opgetrokken in den derden Hemel en van den Satan met vuysten geslagen*, of *twee Leerr. over 2 Cor. XII, 2—4, 7—9, met een voorber. aang. de samenspraken der Hemellingen v. Jac. Groenewegen*, Leid. 1753; *Het kort begrip en de sekere vastigheit der Apostol. leere van Petrus, voorgestelt in het 1e Hoofdst. van sÿnen tweeden Zendbrief, nader verklaart en betoogt*, Leid. 1756; *Leerredenen*, Leid. 17..; *Aanm. op de Orde des Heils, volgens welke Godt, aan byzondere menschen, Zÿne zaligmakende genade schenkt, d. D. Kleman*, L. 1775; *Oude en nieuwe dingen of Leerr. uit het O. en N. T.*, Leid. 1779.

Den 19 April 1779 vergunden Curatoren hem eene eervolle rust, waarna hij den 18 Julij 1780 te Gouda ontsliep. Aan de Leidsche hoogeschool had hij *f* 4000 vermaakt, waarvan de inkomsten moesten strekken ter ondersteuning van theologische studenten uit Lithauen.

Over zijne huiselijke omstandigheden en betrekkingen weten wij niets te melden.

Vriemoet, 850, 851; Add. 16; Strodtmann, XI, 593—614; te Water, 222; Siegenbeek, II, 156, T. en B. 200; Glasius, II, 531, 532; Sepp, *Joh. Stinstra en zyn tijd*, II, 52—54; R. Arrenberg, *Naamreg. v. Nederd. boeken*, Rott. 1773, 298, 299; *Handel. v. Curatt*

Frederik Winter. Van de vakken, waarin prof. Muys onderwijs moest geven, werden na diens dood de wiskunde aan Nic. IJpey, de botanie aan du Bois en de geneeskunde aan Fred. Winter opgedragen.

---

1) Vele disputen vermeldt Strodtmann. Habbema disputeerde in 1754 over Marc. XV, 25 en Joh. XIX, 14; hij promoveerde in 't volgende jaar te Franeker op een proefschrift over 1 Cor. VI, 1, 4.

Winter was den 7 Mei 1712 geboren te Udem, in Kleefsland, waar zijn vader een staatsambt bekleedde. In 1731 begon hij zijne academieloopbaan te Duisburg. Te Leiden zette hij de studie voort, totdat hem den 15 Junij 1736 het doctoraat werd verleend, na verdediging eener *D. de motu musculorum*, die waardig werd gekeurd onder de *Disputationes anatomicae selectae* van Haller herdrukt te worden. Was hij in 't volgende jaar reeds aangesteld tot lijfarts van den Prins van Oranje, deze hooge beschermer bezorgde hem in 1740 ook het hoogleeraarsambt in de geneeskunde te Herborn. Bij de aanvaarding dezer taak hield hij den 13 Sept. v. d. j. eene *Or. de certitudine in medicina,* Leov. (1740).

Voor den leerstoel in de genees- en scheikunde te Franeker werd hij in de eerste plaats aanbevolen, naast Dr. B. F. Albinus, te Amsterdam, en David de Gorter, oudsten zoon van prof. Joh. de Gorter, te Harderwijk. Den 24 Junij 1744 zag hij zich op een tractement van *f* 1000 benoemd. Wanneer hij zijne lessen heeft geopend, bleek ons niet. Eerst den 26 April 1746 hield hij de inaug. oratie *de certitudine in medicina practica*, Fran. 1746 [1]. In de plaats van wijlen du Bois stelde men hem ook aan tot hoogleeraar in de kruidkunde [2] (*G. R. 3 Maart 1747*). Spoedig ging hij Franeker verlaten, om den 23 Oct. 1747 te Leiden een leerstoel in de geneeskunde te aanvaarden, met eene *Or. de motu vitali et irritabilitate fibrarum*, welke niet ter perse schijnt te zijn gelegd.

Daar vond hij „alle de departementen der Medicijnen geoccupeerd", weshalve hem aanvankelijk weinig meer overschoot dan een *collegium casuale* te houden, nl. praktische oefeningen in het behandelen van lijders, die hem door stads-doctoren zouden worden toegezonden. En dit heeft hij volgehouden tot zijn dood op 16 Nov. 1760.

In 't jaar van zijne komst te Leiden kozen de Algem. Staten hem tot lijfarts van den Stadhouder; in 't volgend jaar ook van den Erfprins, later Willem V [3]).

Winter heeft, gedurende de dertien jaren, waarin hij te Leiden werk-

---

1) Toen verschenen: *Carmina gratulatoria ad — Fredericum Winter et Samuelem Koenig, cum ille medicinae et chemiae, hic philosophiae prof. ordin. inauguraretur* (Grieksch vers van J. D. à Lennep, Holl. vs. van E. W. Higt, Friesch vs. van J. Althuysen), Fran. 1746.

2) Tot hoeding der onkosten van 't *collegium chymicum experimentale* werd hem den 16 Nov. 1746 toegestaan *f* 200 jaarlijks; voor die van den botanischen tuin, zou hij evenveel genieten als zijne voorgangers, nl. *f* 400.

3) Dieses Amt verursachete, dass er zum öftern von der Universität abwesend seyn, und sich zuweilen eine geraume Zeit zu Grafenhaag an dem fürstlichen Hofe aufhalten musste, daher er weder seine collegia ordentlich abwarten, noch auch seine vorgenommene Schriften ausarbeiten konnte. *Strodtmann.*

zaam was, veel bijgedragen tot vermeerdering van den roem harer hoogeschool, „daar hij, — 't zijn woorden van prof. Suringar — zoowel op physiologisch als pathologisch gebied, nieuwe inzigten had, die, naar zijne meening, voor eene hervorming der theoretische geneeskunde geschikt waren. Het eigenaardig vermogen namelijk, waardoor de spiervezelen ook dan nog, als zij van het overige ligchaam zijn afgescheiden, tot zamentrekking genoopt kunnen worden, en hetwelk Haller, in navolging van Glisson, met den naam irritabiliteit bestempeld heeft, wekte in groote mate de belangstelling van Winter op, zoodat hij zich, gedurende zijn geheele wetenschappelijke loopbaan, met dit onderwerp bezig gehouden, en het niet alleen op de Physiologie, maar evenzeer op de Pathologie en Therapie toegepast heeft. Daar dit deels in zijne in 1736 verdedigde academische dissertatie, deels in zijne te Franeker en Leiden gehoudene oratien geschied is, zoo heeft hij dienaangaande geene kennis kunnen dragen van de belangrijke, later door Haller bewerkstelligde proeven, die in het tweede deel der werken van de Koninklijke Societeit te Göttingen in 1752 werden uitgegeven, en later in het vierde deel der *Elementa Physiologiae*, bij de behandeling der *motus musculorum phaenomena*, nader werden toegelicht. Het zou mij te ver leiden, als ik beproeven wilde, de punten van overeenkomst en van verschil tusschen Winter en Haller aantewijzen, en het zou daarenboven thans te weinig belangrijk zijn, dewijl de leer over de krachten of eigenschappen der bewerktuigde ligchamen, die men gevoel en beweging noemt, in de nieuwere Physiologie op een geheel ander standpunt dan vroeger gekomen is. Niettemin moet men de verdiensten blijven erkennen, die beide genoemde mannen zich daaromtrent verworven hebben, en vooral de waarheidsliefde en volharding waardeeren, waarmede zij, ook bij het ondervinden van tegenspraak, in hun onderzoek zijn voortgegaan. Gelijk Haller daarvoor bij zijne leerlingen Johann Georg Zimmermann, Georg Christian Oeder en anderen groote belangstelling wist op te wekken, zoo geldt hetzelfde van den Leidschen hoogleeraar, wiens leerlingen insgelijks de denkbeelden van hunnen meester, waarmede zij bovenal door zijne mondelinge voordragten werden bekend gemaakt, verdedigden, of de waar- en proefnemingen, waarop deze steunden, uitbreidden. Onder deze in Winter's school gevormde landgenooten waren het vooral Lambertus Bicker, Iman Jacob van den Bosch en Gualtherus van Doeveren, die aangaande genoemd onderwijs belangrijke en door eigen onderzoek verkregene uitkomsten en opmerkingen hebben medegedeeld. Op die wijze ging derhalve de door Winter verkondigde leer, of liever, de methode van onderzoek, die hij op den gezonden en zieken mensch meende

te moeten toepassen, geenszins met zijnen dood verloren, maar bleef, zoowel in zijne geschriften als in zijne leerlingen voortleven".

Vriemoet, 852, 853; Strodtmann, XVII, 241—248; Siegenbeek, II, T. en B 201, 202; G. C. B. Suringar, in het *Nederl. Tijdschr. voor Geneesk.* 1866 (Opstel, getiteld: *Verval van het klinisch onderwijs na den dood van Boerhave. Adriaan van Royen als hoogleeraar in de kruid- en geneeskunde. Waardeering van het dynamische element in de theoretische leer van Gaubius en Fredrik Winter. Pieter van Musschenbroek als hoogleeraar in de physica*).

Samuel Koenig. De plaats van Regius liet men onvervuld tot 24 Junij 1744, op welken dag Rudolf Forsten, Philos. en Med. Dr. te Amsterdam, op een tractement van *f* 1000 tot hoogleeraar in de wijsbegeerte werd benoemd. Dr. Elias Joncourt, Philos. en Math. Prof., tevens predikant te 's Hertogenbosch, en Zach. de Lepié, Med. en Philos. Dr. te Enkhuizen, stonden met Forsten op de nominatie. Nadat de benoemde al spoedig voor de eer had bedankt, werd het drietal aangevuld met Sam. Koenig, van Bern, wiens benoeming den 3 Sept. 1744, op gelijke voorwaarden, volgde. Bij missive uit Utrecht van 2 Oct. nam deze den katheder aan.

Hoe toevallig men aan dezen geleerden Zwitser kwam, zal blijken, wanneer wij zijn levensloop kortelijk nagaan. Hij was ten jare 1712 geboren te Budingen, graafschap Isenburg, en aldaar gedoopt den 31 Julij v. d. j. als Johannes Samuel. De predikant Samuel Koenig, die vroeger te Bern had gestaan en van daar, wegens onregtzinnigheid, had moeten wijken, en Anna Maria Noethiger, waren zijne ouders. Zijn vader leerde hem zooveel Latijn en Grieksch, dat hij op de hoogste klasse der school ter zijner geboorteplaats kon worden toegelaten. In 1729 student geworden te Bern, hield de jonge Koenig reeds in April des volgenden jaars een dispuut *de LXX hebdomadibus Danielis*, waardoor hij eene hooge verwachting van zijne toekomstige vorderingen opwekte. Beschaafde, hoffelijke manieren waren voorts eigenschappen, die hem eene algemeene achting en genegenheid bezorgden. Spoedig, te weten in 1731, keerde de oude Koenig naar Bern terug als buitengewoon hoogleeraar in de mathesis en het Oostersch. Liefde voor de wiskundige vakken had hij ook zijn zoon ingeplant, en bij dezen schoot zij zoo welig wortel, dat de theologische studien er door overschaduwd werden. Met het doel om aan zijn weetlust bot te vieren, vertrok de jonge Koenig dan weldra naar Lausanne, en, na een half jaar oponthoud aldaar, naar Bazel, waar de groote Bernoulli onderwees. Als diens veel belovenden leerling vond

men hem ras bezig met het bestuderen van Newton's *Principia philos. naturalis.* In die school ontmoette hij ook de leden der Parijsche academie de Maupertuis en Clairaut, die op het vernemen hoe ver Koenig in de hoogere mathesis was doorgedrongen, gaarne zijne vriendschap en omgang zochten. Zij vormden een drietal, dat door den beroemden leermeester bij voorkeur werd bezig gehouden met het oplossen van de moeijelijkste problema's.

Van Bazel vertrok Koenig in 1735 naar Marburg, om nog bij een ander beroemd man ter school te gaan, bij Chr. von Wolff. Tevens wijdde hij zich hier aan de regtsstudie. Aanvankelijk beviel hem de Wolfiaansche philosophie niet; toen hij echter daarin dieper doordrong en haar in haren zamenhang had leeren kennen, werd hij er een groot voorstander van. Vóór zijn terugkeer naar Bern in 1738, schijnt hij nog in de regten te zijn gepromoveerd.

Bij het oraal debat in de regtzalen wekte zijne klassieke welsprekendheid algemeene bewondering; de gunstige vooruitzigten op dit gebied liet hij echter varen, ten einde, op aanraden van Bernoulli, zich naar Frankrijk te begeven. Door de Maupertuis verwierf hij hier de vriendschap der markiezin du Chatelet, eene dame, die veel smaak vond in de philosophie van Wolff, en zich drie jaren door onzen Koenig in de mathematische wetenschappen liet onderwijzen. Zoodoende opende zich voor hem mede de gelegenheid om kennis aanteknoopen met Reaumur. Voltaire en andere geleerden, die zich om de markiezin bewogen.

Sedert zijn verblijf te Marburg had hij door meer dan eene verhandeling in geleerde tijdschriften in wijderen kring naam gemaakt [1]); in de benoeming tot corresp. lid der Parijsche academie (1740) ondervond hij eene hooge waardeering van zijn wetenschappelijk streven. In 1741 zocht hij Bern weer op, hopende daar eene vaste betrekking te zullen vinden. „Er liess sich — zegt de schrijver *Des Neuen Gelehrten Europa* — deswegen zum öftern mit vieler Beredsamkeit vor Gerichte hören, und versäumte auch nicht mehrmals *pro cathedra* zu disputiren. Mit einem Worte, er begrub sein Talent nicht, sondern liess auf allerley Weise sehen, wie gross dasselbe sey." Zijn doel zou hij ook wel niet gemist

1) Namelijk: *Epist. ad geometras* (Acta Erud. Lips. 1735); *Dissertatiuncula de nova quadam facili delineatu trajectoria, et de methodis huc spectantibus* (Ibidem); *De centro inertiae atque gravitatis meditatiuncula prima* (Nova Acta Erud. 1738); *Solution d'um probleme, proposé par Mr. de Reaumur, sur la raison geometrique du choix du rhombe, que les abeilles avoient a prendre, pour construire le fond pyramidal de leur alveoles* (Hist. et Mem. Acad. Regiae Scient. Gall. 1739); *Memoire sur la resolution des Equations du troisième degré* (In dez. Hist. et Mem.); *Diss. de vi corporum motorum* (Feriae Aestivae c. Engelhardt, Gron. 1740); *Theorematis Cotesiani demonstratio brevis* (Acta Erud. nova, 1741).

hebben, ware het niet, dat eene vrij onschuldige handeling groote gevolgen voor hem na zich sleepte.

Leden van den grooten Raad van Bern wisten destijds ook al door contracten van correspondentie met uitsluiting van oude burgerlijke geslachten, die regtmatige aanspraak op het lidmaadschap hadden, eene familieregeering te bestendigen. Veertig burgers, waaronder Koenig., bragten hunne grieven schriftelijk, doch bescheiden, onder 't oog van den Raad. In stede van bevrediging hunner wenschen te verkrijgen, zagen zij zich genoodzaakt tijdelijk het land te ruimen. Koenig week naar onzen gastvrijen bodem, en hield zich aanvankelijk te Utrecht op. Pas was hij hier aangekomen, of hem werd eene betrekking bij de Petersburger academie aangeboden, die hij, om den wisselvalligen politieken toestand der Russische monarchie, veiligheidshalve afsloeg.

Bij een bezoek aan Friesland schijnt hij voorts de genegenheid des Stadhouders te hebben gewonnen. Althans vond hij in Z. H. weldra een krachtigen beschermer, die hem op den vacerenden katheder bragt, zoo pas door Forsten afgewezen. Ofschoon hij spoedig zijne lessen opende, had de plegtige inauguratie eerst plaats den 26 April 1746. Hij sprak toen *de optimis Wolfiana et Newtoniana philosophandi methodis, earumque amica consensu* (Fran. 1749), en deed zich, terwijl hij groote hulde bragt aan Leibnitz en Wolff, kennen als een groot voorstander der geometrische leermethode. „Die hohe Schule zu Franeker — aldus vervolgt bovengenoemde schrijver — fand sich also mit einem würdigen Manne bereichert, desgleichen Friesland nie gekannt hatte, und welcher, während seines Aufenthalts daselbst, Altes und Neues aus seinem seit vielen Jahren gesammleten Schatze hervorbrachte, und der lernbegierigen Jugend mit unermüdetem Eifer nützlich zu seyn trachtete". Hij was de eerste te Franeker die den titel van hoogleeraar in de hoogere mathesis voerde, waaraan *f* 350 verhooging van tractement werd verbonden (*G. R. 3 Maart 1747*). Bijzonderheden aangaande zijn onderwijs werden ons niet bekend; vrij zeker is het echter, dat hij handboeken van Wolff tot leiddraad nam. Van hem bezit men immers *Wolfii mathesis contracta*, *Latine reddita*, 2 dln.

De verplaatsing van des stadhouders residentie naar den Haag deed hem spoedig voor Franeker verloren gaan. Hoe hoog hij ten Hove stond aangeschreven, mag men afleiden uit zijne benoeming tot Raad en bibliothecaris van Z. H., bij Besl. van 24 Nov. 1748, gevolgd door de aanstelling tot hoogleeraar in de wijsbegeerte en het natuurregt te 's Hage, bij besluit der S. G. van 12 April 1749. De academien van wetenschappen te Berlijn en te Göttingen namen hem in dien tijd ook

onder hare medeleden op. Uit dit tijdperk zijns levens dagteekent[1]) Koenig's *Diss. de universali principio aequilibrii et motus in vi viva reperto* (Acta Erud. Lips. 1751), waarin het zoogenaamde *principium minimae quantitatis actionis* bestreden werd, 't welk de Maupertuis had aangenomen als de algemeene grondwaarheid, waarop de wetten van beweging en rust, zoowel van harde als elastische ligchamen, zouden zijn gevestigd. Koenig's betoog ging gepaard met de bewering, dat de eer der vermeende ontdekking niet aan de Maupertuis, maar aan Leibnitz zou toekomen. Dit trachtte hij te staven met eene passage uit een brief van Leibnitz aan prof. Hermann, waarvan hij het origineel niet konde toonen en 't welk ook nooit is opgespoord. De academie te Berlijn, wier voorzitter de Maupertuis was, wierp openlijk op hem den blaam, dat hij dat stuk moest hebben ondergeschoven (*Exposé, concernant l'examen de la lettre de Mr. de Leibnitz, alleguée par Mr. le Prof. Koenig, à l'occasion du principe de la moindre action. Avec le jugement de l'academie royale de Berlin sur cette lettre*, Berl. 1752). Koenig deed een *Appèl au public du jugement de l'academie royale de Berlin*, Leid. 1752, voortgezet door een *Defense de l'appèl.* Beide werkjes maakten groote sensatie; in tijdschriften en dagbladen werd de zaak, hier in het voordeel, elders in 't nadeel van Koenig bepleit. Of hier nu een misverstand in 't spel was, dan of Koenig, opgewonden door ijverzucht tegen zijn vriend de Maupertuis, zich aan eene pia fraus had schuldig gemaakt, moet door ons in 't midden worden gelaten.

Aan het Hof bleef hij, ook na het overlijden van Willem IV, steeds zeer gezien, tot zijn dood, op den huize Zuilestein, bij Amerongen, den 22 Julij 1757. Hij is altoos coelibatarius gebleven. Dr. Ant. Brugmans, zijn beroemdste leerling van Franeker, koesterde het plan om de verspreide verhandelingen van Koenig, met zijn levensberigt, uittegeven. Daarvan schijnt echter niets te zijn gekomen [2]).

Was Koenig een hartstogtelijk man, hij bezat niettemin een opregt trouw hart, dat voor beproefde vrienden altoos klopte. Zoo oordeelde een tijdgenoot, die, wat zijne wetenschappelijke verdiensten aangaat, er bij voegde: »Seine philosophische und mathematische Gelehrsammkeit ist durch ganz

---

1) Tijdens hij te Franeker stond, plaatste hij in de Acta Erudit. Lips. van 1747 een *Schediasma de origine testamenti factionis;* later (1751) schreef hij daarin *de indole dominii, quod marito in dotem competit;* in de Hist. de l'academie de Berlin van 1749 vindt men van hem eene *Memoire sur la veritable raison du defaut de la regle de Cardan, dans le cas irreductible des Equations du troisiéme degré et de sa bonté dans les autres.*

2) Naar aanleiding van Koenig's twist met de Maupertuis, had hij geschreven: *Proeve over de waare Grondwetten der beweging en ruste*, Leid. 1753.

J. Schrader

Europa bekannt. Er besass aber ach anbey eine grosse Erkenntniss der Sprachen, der Geschichte, der Alterthümer, der Literatur und der Redekunst, worinn ihm andere Mathematici nicht leicht beykommen werden".

Zijne uitgebreide bibliotheek en verzameling van mathematische en physische instrumenten, welke laatste zeshonderd nummers groot was, werden onder den hamer gebragt.

Vriemoet, 854, 855, add. 16—18, 21, 22; *Boekz. d. gel. wereld*, Aug. 1757; Strodtmann, XIII, 12—84; 260—272.

Johannes Schrader, dien wij boven reeds hebben ontmoet, toen hij Arntzenius ter zijde werd gesteld als praelector, was een zoon van Ds. J. H. Schrader, predikant te Ternaard. Hier zag hij in 1721 het eerste levenslicht. Te Leeuwarden, waar zijn vader in 1731 den kansel beklom, onderscheidde hij zich op de Latijnsche school in smaak voor de Latijnsche dichters en de gelukkige beoefening hunner metra. Praeceptorum, ipsiusque adeo scholarum Rectoris Joannis Balckii, diligentiam paene exhausit, -- zoo getuigde Wassenbergh. In het begin van 1738, op 17-jarigen leeftijd, te Franeker aan de academie gekomen, had hij het voorregt zijn genie te kunnen ontwikkelen onder de leiding van Hemsterhuis, diens opvolger Valckenaer en Burmannus Sec. Daar zijn vader hem voor het leeraarsambt wenschte opgeleid te zien, ontmoette men den zoon dan ook onder het gehoor van Vriemoet, Venema [1]) en Laan. Aan zijne philologische studie onder den eerste herinnert nog zijn *Specimen sextum adnott. philol. ad dicta classica V. T.*, den 21 Sept. 1740 verdedigd.

IJver en aanleg bezorgden hem (G. R. 21 Maart 1741) de eerst openvallende provinciale beurs. En die begunstiging toonde hij zich ten zelfden jare waardig, door welgeslaagde proeven van dichterlijk talent. Herinneren wij ons slechts de boven reeds vermelde zangen: *Academia Frisiorum instaurata*, *vocatis — P. Conradi, — C. H. Trotz, — L. C. Valckenaer;* en *In nuptiis Petri Conradi et Christinae van der Valk*, welke gevolgd werden door eene nieuwe bewerking van *Musaei grammatici de Herone et Leandro carmen*, *c. conjecturis Petri Francii*, etc., Leov. 1742 [2]). Omtrent dezen jongelingsarbeid, waartoe Burman hem de aantt. van Francius had bezorgd, wilde Wassenbergh niet ontveinzen: esse in

[1]) Hoe hij Venema vereerde blijkt uit het door hem vervaardigde bijschrift: In effigiem Hermanni Venema. *Carmina*, 311.

[2]) Burman bragt hem hiervoor eene dichterlijke hulde. *Poemata*, 386—388.

istis quaedam temere et iuveniliter et copiose nimis disputata ac congesta, -- insunt tamen — liet hij er op volgen — manifesta ingenii felicis et ad magna surgentis indicia! Insunt doctrinae multiplicis notae certissimae! Inest praeclarissimus venerum poeticarum sensus!

Te verwonderen is het dus niet, dat de Friesche regering (18 Maart 1743) gaarne Schrader's alumniaat verdubbelde, ten einde hem in staat te stellen aan de Leidsche academie een ruimer veld te bewandelen. Genoot hij daar, te midden van een schat van handschriften, veel door de vriendschap van prof. Alberti en den rector van Staveren, ook de collegiezalen der juristen Scheltinga en Vitriarius ging hij niet voorbij. Zijne studien werden aldaar afgebroken, toen men hem, wegens den treurigen toestand van Arntzenius, den 2 Maart 1744 aanstelde tot praelector in de geschiedenis en welsprekendheid te Franeker. Eene jaarwedde van *f* 600 en *f* 150 voor immuniteiten, gepaard met het uitzigt op den katheder van Arntzenius, was te aanlokkelijk, dan dat hij de hand der fortuin niet gaarne zou aanvatten. Hoe snel klom hij dan ook niet op tot buitengewoon (3 Maart 1747) en tot gewoon hoogleeraar (27 April 1748), omdat de hoogeschool, wegens de aanhoudende „indispositie" van Arntzenius, geene voldoende vruchten van diens onderwijs mogt plukken.

De eerste Mei van 1749, waarop Schrader zou inaugureren, was een vermoeijende dag voor heeren Curatoren en den Senaat. Gillissen, Bernsau, Ouwens en IJpey hielden ook hunne inwijdingsoratien, en daarbij was het uit den aard der zaak minder aangenaam voor onzen Schrader, dat die vier hem voorgingen. Wij vertrouwen echter, dat hij door eene meesterlijke voordragt van zijn carmen *Pro poetis, praecipue recentioribus, qui Latine scripserunt*, de vermoeide aandacht zijner hoorders zal hebben geboeid [1]).

Naderhand werden aan Schrader nog de titels verleend van hoogleeraar in de vaderlandsche geschiedenis (18 Maart 1754) en in de *poesis* (19 April 1764), met eene tractementsverhooging tot *f* 1600.

De algemeene geschiedenis onderwijzende, streefde hij bovenal naar de ontdekking van de waarheid der feiten, met verwerping van bijvoegselen en onjuistheden, die den toets eener historische kritiek niet konden

---

1) In een bundel lofzangen op de inauguratie van dit vijftal, getiteld *Aonii Lauri clari monimenta triumphi*, etc., Fran. 1749, zong de student F. Bekius ten minste van Schrader

. . . . dat welspreekentheit van deese tyt af aan
Schynt op den Throon geset, daarom men wel mag roemen.
Waar vint men zulk een School? waar is soo een te noemen?

doorstaan. Het *Epitome* van Tursellinus strekte ook hem nog tot leiddraad, althans in de eerste jaren. De Romeinsche antiquiteiten gaf hij grondig en bevattelijk in de pen. Bij de behandeling van Latijnsche auteurs wist hij eene doelmatige tekstkritiek aantewenden, en tevens de schoonheden van taal en stijl in 't licht te stellen [1]). Van de geschiedenis des vaderlands schijnt hij doorgaands de nieuwere periode, van af de wording onzer republiek, te hebben ontwikkeld. Blijkens zijne dictata *de styli cultioris fundamentis*, die ons meermalen voorkwamen, hield hij collegien over den stijl, gepaard met openbare oefeningen in de welsprekendheid. Zoo hielden op 12, 16 en 19 Julij 1751 zijne leerlingen M. A. Valckenaer, P. Nota en J. Habbema, blijkens een gedrukt programma, oratien, de eerste ten betooge: *Animi virtutem vi corporis in bello anteponendam esse;* de tweede: *Nominis immortalitatem sola eruditione comparari;* de derde: *Pro poësi;* den 7 Junij 1752 sprak Joh. Abrahami *de insignibus historiarum in omni scientiarum genere utilitatibus;* acht dagen later Andr. de Lange *in laudem invicti herois M. A. Ruiteri.* Een nader onderzoek zou ongetwijfeld nog talrijke voorbeelden van dien aard aan 't licht kunnen brengen.

Niet zelden konden zij de dichterlijke welsprekendheid des meesters zich ten voorbeeld stellen. Zoo dikwijls Schrader als Rector aftrad, reciteerde hij immers een carmen, nl. in 1759 een *carmen elegiacum pro poetis;* in 1769 een panegyricum *Frederico Henrico, principi Auriaco;* in 1780 een panegyricum *Guilielmo Ludovico, Comiti Nassaviae* [2]). Gelijk wij meermalen opmerkten, was het gebruikelijk, dat de Prof. Eloquentiae optrad om blijde of droeve gebeurtenissen in de vorstelijke familie openlijk te herdenken. Schrader werd dikwerf hiertoe geroepen, en kweet zich telkens daarvan in dichtmaat. Getuigen daarvan zijn ons het *Epicedion principi Guilielmo Carolo Henrico Frisoni — dictum* (Fran. 1752), 't welk zijn vriend Higt in Nederduitsche dichtmaat overbragt [3]); het *Epicedion regiae Britanniarum*

---

1) Op den catalogus der bibliotheek van Mr. T. P. Tresling komt zijn dictaat voor *in Hor. Tursellini Epit. historiarum*; op dien van prof. Gab. de Wal een *de historia universali*, in 4 dln. 4o. Andreae bezat voorts van hem Dictata in *Antiqq. Romanas*, 2 voll., *in Ovid. Fastorum L.* I, II, en *in Suetonium.*

2) Bij de aanvaarding van het rectoraat in 1758 verschenen *Carmina dicata honori et meritis Joh. Schraderi* (van Adr. van Dorp, E. H. van Eldik, Jac. van Vaassen, Joh. Gerlacius en T. Wielant); in 1768, onder gelijken titel, Carmina van A. IJpey, J. Ruardi, B. Hengevelt, A. J. Conradi, T. Woordhouder, Th. van Kooten, J. E. Mebius, B. J. Scrinerius, H. van der Haer, L. Napjus, J. Keympema, C. L. à Beyma, R. J. Faber, J. J. Juneman, G. Coopmans, E. H. Tenckinck, en Holl. verzen van J. van Battum Rotterdam, H. Posthumus en Steph. Saimpé. Wel een groote kring van vereerders!

3) Vgl. ook *Poematia in hon. Joh. Schraderi — cum — Arausionis et Nassaviae Principi*

principi Annae — dictum (Fran. 1759); het *Natalicium Carmen filio — Caroli Christiani Principis Nassavio-Weilbvrgici, ac — Carolinae, Arausionis et Nassaviae Principis, feliciter in lucem edito Die XVII Decembris CIↃIↃCCLX;* het *Epicedion Mariae Ludovicae — principi — dictum* (Fran. 1765 [1]); het *Panegyricum Guilielmo V, patrios in Belgio honores capessenti* (Fran. 1766 [2]); en het *Panegyricum Carmen Guilielmo V, dictum die XXXI Julii 1773* (Fran. 1773 [3]).

Schrader's vernuft vestigde zich hoofdzakelijk op de Latijnsche dichters, en zulks met den meest gelukkigen uitslag. Neque enim dubium est — zeide Wassenbergh — illum Poëtis perpurgandis demum optissimum esse, qui ipse peritus sit carminum artifex! Die dichters goed te leeren verstaan, eene behoedzame conjecturaal-kritiek dienstbaar te maken tot herstelling van den oorspronkelijken tekst; den zin optehelderen door eene studie zelfs van Aratus, wiens Φαινόμενα eene geliefkoosde bron waren van astronomische kennis, bij Grieken en Romeinen beide, en daardoor licht werpen over menig Latijnsch vers, — ziedaar zijn streven. Avienus, die niet alleen de sterrekunde van Aratus, maar ook de aardrijkskunde naar Grieksche geografen in Latijnsche verzen vertolkte, heeft hem inzonderheid bezig gehouden, met dit gevolg, dat, te oordeelen naar de rangschikking zijner aanteekeningen, tot eene nieuwe uitgave van dien dichter tijdens Schrader's dood alles gereed lag [4]).

Werd de metriek reeds op de schoolbanken door hem beoefend —

---

acerba et immatura morte rapto, Oratione sollemni parentaret (Lat. verzen van P. Nota, R. van Noord, W. Wibrandi, H. de Jong, S. Eperjesi en Joh. Habbema; Nederl. van J. Abrahami en H. G. de Valk), Fran. 1752.

1) Gelijktijdig verschenen *Poematia in obitvm — Mariae Lvdovicae — cum V. Cl. Joh. Schrader — eam laudaret* (Lat. verzen van A. J. Conradi, J. Ruardi, A. IJpey, Ev. Wassenbergh, E. H. Tenckinck, C. Lyffmann en een Nederl. vers van D. J. Slotsboo), Fran. 1765.

2) Tevens verschenen *Poëmatia honori et meritis — Gulielmi V — dicata cum V. Cl. Jo. Schrader — summos honores ei gratularetur* (Lat. verzen van Ev. Wassenbergh, J. Ruardi, C. Lyffman, Nederl. verzen van A. Camphuysen en P. van Dorp), Fran. 1766.

3) Schrader's leerling E. H. Tenckinck, toen pred. te Staveren, wijdde destijds een uitvoerig Lat. vers: *Celsissimo et Serenissimo — Principi Gvlielmo V. Leovardiam ingresso vt svmmis honoribvs inavgvraretvr sollemniter a. d. XXIV Jul. MDCCLXXIII* (Leov. 1773).

4) Wassenbergh zond uittreksels uit zijne aantt. op Avienus aan Wernsdorf, die ze in de *Poet. Lat. min.*, V. Part. 2, p. 889 sqq., heeft uitgegeven. In 1786 verscheen reeds te Amsterdam *Avieni descriptio orae maritimae cum conjecturis nonnullis Schraderi, nunc primum editis ac textui subiectis*, etc. c. H. Friesemanni. Frieseman heeft dus aantt. van Schrader onder de oogen gehad. Bei dieser eben nicht schätzbaren Ausgabe ist alles auf Wortcritik eingeschrankt — zegt Fuhrmann — und man vermisst eine zusammenhangende Erklärung dieses Gedichts. *Handb. d. Class. Liter.* III, 881, 882.

hoe zeer zijne kennis daarin heeft uitgeblonken, verneemt men door Wassenbergh's lofspraak: At, quae omnium eius Laudum consummatissima est; Syllabarum modos, legemque carminis tam plene perfecteque calluit, ut hoc Eruditionis genere; hac emendandi arte in paucis certissima inter doctos homines vix quenquam ulla aestate parem habuerit! Te betreuren is het dus, dat hij van zijne klassieke studien geene andere vruchten ter perse liet gaan, dan het *Observationum liber*, Fran. 1761, en het *Liber Emendationum*, Leov. 1776, dat door Theod. van Kooten verdedigd en als artis criticae illustre ac perfectissimum exemplum door Wassenbergh werd geroemd [1]).

Schrader was ook een uitstekend docent, wien voor zijne leerlingen niets te veel was. Ruimschoots viel hunne genegenheid hem dan ook ten deel; daarbij mogt hij de zelfvoldoening smaken, dat zijn arbeid schoone vruchten droeg. »Was der ältere Burman in dieser Hinsicht (nl. wat de beoefening der Latijnsche dichtkunst betreft) für die erste Hälfte des Jahrhunderts gewesen war, das waren sein Neffe und Schrader, selbst sehr tüchtige Versificatoren, für die Zweite. Diese Männer versammelten um sich einen nach Massgabe der Zeiten zahlreichen Schulerkreis, an den sich dann wieder die letzten Ausläufer dieses Studiums in Holland anschlossen." Zóó schreef Lucian Müller naar waarheid. Men bedenke maar, dat tot den „Schulerkreis" van Schrader meer bepaald behoorden H. J. Arntzenius, R. van Ommeren, Th. van Kooten, J. A. Nodell, Joh. Ruardi, Everw. Wassenbergh, P. Nota [2]) en E. H. Tenckinck [3]). Niet zonder weemoed schreef Müller tevens: So verdienstlich jedoch dieses (Burman's) und Schraders Bemühungen waren, konnten sie gleichwohl, da sie in Leyden der gehörigen Unterstützung ermangelten, auf die Dauer dem Einfluss Ruhnkens und Wyttenbachs nicht die Wage halten. So ist es gekommen, dass der ingeniöseste Latinist der Niederländer im achtzehnten Jahrhundert, Schrader, zumal da er nicht in Burmanscher Art die fabrikmässige Publication voluminöser Ausgaben cum notis va-

---

[1]) In de bibliotheek van Andreae kwamen voor J. Schraderi *Emendationes et conjecturae ad Schultingii jurisprudentiam antejustinianeam, hactenus ineditae*. Acc. *Ejusdem emendationes et conjecturae in varios scriptores Latinos, ipsius manu scriptae, nec omnes deinde editae.* Dit Hs., afkomstig van Te Water, bragt *f* 12. op. Volgens Luc. Müller »sind durch Merkel, Peerlkamp, u. a. inedita Schraders zu Tage gekommen. Mehr latitiren zu Leyden."

[2]) Over dezen minder bekenden dichter, wiens talrijke poetische vruchten verstrooid bleven, vgl. men J. Engelsma, *Volglijst van predd. onder de Classis v. d. Zevenwouden*, Lw. 1763, blz. 69.

[3]) Ook zijne gedichten komen verstrooid voor. Vgl. over hem boven, Dl. I, 380.

riorum goutirte, bei seinen Landsleuten, ebenso wie in Deutschland, bald nach seinem Tode vergessen wurde".

Schrader was den 25 Sept. 1746 in 't huwelijk getreden met zijne nicht Alida Beata Schrader, volgens den schrijver van *Das Neue Gelehrte Europa*, eene bemiddelde weduwe met kinderen, die hem in jaren verre overtrof [1]). Zij bragt hem een buitengoed aan nabij Leiden, aan den Rijn. Gewoonlijk bragt Schrader daar de zomervacantien aangenaam door, omgeven door de schranderste vernuften van Leiden's hoogeschool [2]).

Zij ontviel hem — dit bleek ons uit eene particuliere correspondentie — den 12 Dec. 1771, en werd te Leiden begraven.

In 1772, den 14 Junij, hertrouwde onze hoogleeraar reeds met de „virgo lectissima" Elisabeth Vitringa [3]), die ook een buitengoed bezat, niet ver van Leeuwarden, waar het echtpaar zich des zomers ontspande, totdat hunne gelukkige verbintenis den 26 November 1783 door Schrader's dood werd ontbonden.

Aan de rouw van zijn grijzen vader, van zijne weduwe en broeders, paarde zich de diepe droefheid in den kring van des hoogleeraars leerlingen en vrienden. Wassenbergh bragt hem hulde in eene voortreffelijke lijkrede; C. A. Wetstein, L. van Santen, P. Nota, D. J. van der Trappen, Th. van Kooten, J. A. Nodell, Herm. Bosscha, R. van Ommeren, H. Waardenburg, G. T. Suringar, E. Epkema en de student Th. C. Beilanus strooiden om strijd dichtlooveren op zijn graf. Wassenbergh en van Kooten verzamelden bovendien zijne verstrooide poezij en gaven die als Jo. Schraderi *Carmina* ten jare 1786 in 't licht.

Das Neue gelehrte Europa, IX, 209—218; Vriemoet, 856; Everw. Wassenbergh, *Laudatio funebris Joannis Schraderi*, Franeq. apud viduam Gul. Coulon, 1784, 4o, herdrukt in 8o, met *amicorum et discipulorum epicedia*, Franeq. apud D. Romar, 1784; H. Waardenburg, *Elegia in obitum Jo. Schraderi* (1783); J. A. Nodell, *Epicedium in mortem Jo. Schraderi, pro concione recitatum Campis*, a. d. 29 Dec. 1783, Fran.; L. van Santen, *De-*

1) Hun neef Higt bezong dit huwelijk. Dat zij weduwe was blijkt daarbij alleen uit den titel »Mejufvrouw", daar Higt bij andere echtzangen de bruiden telkens »Mejuffer" noemt. *Gedichten*, 114—119.

2) Huc, facto velut agmine, certatim ad illum coibant cultissimi nostrae aetatis Poëtae, *Royeni*, *Burmanni*, *Grotii*, *Helvetii*, *Wetstenii*, *Santenii*; omnes denique, quotquot cum elegantioribus Literis, ipsisque adeo Gratiis aliquod commercium haberent, ut non iam *Schraderi* illa, sed Musarum domus videretur! Quid, quod in eadem illa Leidensi peregrinatione inter *Hemsterhusios*, *D'Orvillios*, *Oudendorpius*, *Albertios*, *Alphenos*, *Fonteinios*, *Ruhnkenios*, & quidquid usquam in Hollandia doctorum hominum esset, dies iucundissime dividebat. Wassenbergh, 37, 38.

3) *Carmina dicata nuptiis viri Cl. J. Schraderi*, *et virginis lectiss. E. Vitringa*, *celebratis Leovardiae* (van Ev. Wassenbergh, Janus Grotius, C. A. Wetstein, P. Nota, E. H. Tenckinck, D. J. van der Trappen, A. IJpey, Th. van Kooten, P. Brantsma, C. L. à Beyma, B. J. Scrinerius, L. Fokkens, H. de Wal, P. A. Bergsma, H. Mensonides en P. C. Kaldenbach (Leov. 1772).

liciae poeticae, Fasc. VII, 75, 89; *Poemata* Ecconis Epkema, L. B. 1827, 1—4; Hoeufft, *Parn.* 224; Peerlkamp, 518—520; Wassenbergh, *Orat. Eucharistica*, Leov. 1821, 16; Lucian Müller, *Gesch. der klass. philologie in den Niederlanden*, Lpz. 1869, 99—101, 214.

Ægidius Gillissen. Om te voorzien in de zoo spoedig weer opengevallen plaats van de Moor, werden aanvankelijk op een drietal gebragt de Utrechtsche predikant Boskoop, prof. N. W. Schroeder, te Marburg, en prof. J. J. Schultens, te Herborn. Men schijnt echter tijdig vernomen te hebben, dat geen van drieën de benoeming wenschte, daar deze nominatie niet bij Ged. Staten werd ingeleverd. Eerst den 2 Maart 1747 werd eene andere voordragt gedaan, namelijk eene voor de oude en eene voor de nieuwe studie. Voor deze laatste rigting was men door het bedanken van prof. Odé immers nog niet geslaagd. Het drietal voor de oude studie bestond uit Æg. Gillissen, Nic. Holtius en Wilh. Wilhelmius, Philos. Dr., predikanten te Vlissingen, te Koudekerk en te Lekkerkerk. Gillissen werd den volgenden dag benoemd op *f* 1200 tractement, en hij weigerde niet.

Den 12 Julij 1712 geboren te Middelburg, aanvankelijk niet voor de studie bestemd, daardoor wat laat gereed om ter hoogeschool te gaan, werd Gillissen den 23 Aug. 1732 te Groningen ingeschreven. De ijverige en beminde leerling van den Voetiaan Corn. van Velzen zag zich den 1 Nov. 1736 door de classis van Walcheren tot den predikdienst toegelaten en spoedig daarna door onderscheidene gemeenten begeerd. Borsselen op Zuid-Beveland werd zijne eerste standplaats (1737—1741). Na bedankt te hebben voor Ritthem en voor Wolfaartsdijk, vertrok hij naar ter Neuzen en stond daar tot 1745. Daarna bekleedde hij nog een jaar lang het leeraarsambt te Bergenopzoom, welke standplaats hij in 1746 verwisselde met Vlissingen. Met eene, ook gedrukte, rede naar Micha V, 4, 5, deed hij hier zijne intrede op 13 Maart v. d. j.

Den 30 Julij 1747 nam hij, predikende over 2 Cor. I, 19, 20, zijn afscheid van Vlissingen, om na de groote vacantie zijn academiearbeid aan de Friesche hoogeschool aantevangen. Het doctoraat werd hem den 3 April 1748 *honoris causa* door den Senaat verleend. Eerst den 1 Mei 1749 vond zijne plegtige inauguratie plaats, bij welke gelegenheid door hem eene oratie werd gehouden *de praesentibus fundi Theologici calamitatibus*, Fran. 1749 [1]). Kort daarna gaf men hem met vreugde reeds eene

1) In de *Aonii Lauri clari monimenta triumphi*, opgedragen aan de vijf professoren, die op 1 Mei 1749 inaugureerden, komen vele verzen ter eere van Gillissen voor. De Leeuwarder predikant Corn. Blom strooide bij dezelfde gelegenheid zijne zonderlinge *Veldbloemen, Met een Prikneusje daar onder, aan Momus.* Wat er al

tractementsverhooging van *f* 250 (18 Sept. 1749), wegens den »genereussen afslagh van het Rotterdamsche Professoraet en Predikampt." Hij had daarvoor bedankt, omdat Franeker hem reeds lief was geworden. „Franeker — zoo verhaalt de schrijver van *Das neue gelehrte Europa* — war ihm bereits werth geworden, und er schlug solchen Ruf mit Dankbezeugung ab. Er hat von Anfang an einen starken Zulauf von Zuhörern in seinen Vorlesungen gehabt. Dieselben rühmen sowohl seinen ausnemend deutlichen Vortrag, als auch die leichte Art, auf welcher er ihr Zutrauen zu erwerben, und sie zum Fleisse zu halten und anzuspornen weiss. Er ist der Voetianischen Parthey sehr ergeben, und eine Stütze derselben. Im Umgange ist er, wie wir aus eigener Erfahrung wissen, ein munterer angenehmer Mann.

Corn. Blom zeide van hem:

Geleertheit, Godsvrugt, Vriendelikheit, en goede Gaven,
Vlugg'Veerdigheit, Regtzinnigheit, met keur van Bybel Taal,
Welsprekentheit in top, dog vry van alle yd'le praal
Met al wat 't oor kan strelen, en dart'le Zëen beschaven,
Vind ik in myn' Vriend dees Red'naar, ...

In strijd met dat berigt van een tijdgenoot, die blijkbaar persoonlijk niet onbekend met hem was, in tegenspraak voorts met de uitdrukkelijke vermelding in de *Handel. van Curatoren*, dat hij onder den vlag der oude studie benoemd werd, deelt Sepp mede, dat Gillissen sedert zijn academietijd eene andere rigting was toegedaan geworden, en zich als een Coccejaan had doen kennen, vooral toen hij, bij zijne intredepreek te Vlissingen, uit het in bovenvermelden tekst genoemde getal van zeven herders, zoete toespeling maakte op het getal van Vlissingen's zeven predikanten. Sepp schijnt hier op een dwaalspoor te zijn geraakt, welke overtuiging bij ons wordt versterkt door de omstandigheid, dat Gillissen de *Medulla* van à Marck op zijne collegien behandelde [1]).

Slechts twee dissertatien worden van Gillissen vermeld, beide *de S.S. Euangeliis*, *ad Apocryphos quosdam libros non accommodatis*, de eerste in 1753 door J. Habbema, de tweede in 1754 door Andr. de Lange verdedigd. Bij de overdragt van het rectoraat in 1761 sprak onze hoog-

---

over die *Veldbloemen* te doen kwam, kan men lezen in Eekhoff's *Catal. v. d. bibl. der stad Leeuwarden*, 167, 168.

[1]) In de bibliotheek van van Voorst, IV, 308, ontmoeten wij A. Gillissen *Dictata in Marckii Medullam theol. didact. elenctica*, T. I—III, V. (1500 pag. in 4°!)

leeraar *de Deistis, praestantiam religionis Christianae declarantibus*, Fran. 1762[1]).

Ten jare 1765 nam Gillissen het beroep aan naar Leiden, waar hij den 17 Junij de inaugurele rede hield *de veterum haereticorum injusta defensione*, L. B. 1765. In 1768 was hij daar Rector. Bij de overdragt hield hij eene *Or. de fabulis Ecclesiasticis temere arreptis ad infirmandam Euangelii veritatem.*

Zonder door lijvige geschriften of theologische haarkloverijen zijn naam te hebben vereeuwigd, bleef hij vreedzaam zich wijden aan zijne roeping, totdat hem den 7 Nov. 1789 eene eervolle rust te beurt viel, welke hij nog nagenoeg elf jaren mogt genieten. Immers sloeg zijn stervensuur eerst den 13 Junij 1800, in het 88e jaar zijns levens.

Te Water, die van 1785 af zijn ambtgenoot te Leiden is geweest, noemde hem een „magnum et doctrinae accuratae parataque et severae sanctitatis exemplum".

Gillissen was, terwijl hij te Franeker stond, den 3 Mei 1751 te Middelburg in den echt vereenigd met mejufvrouw Cornelia Petronella Willekens[2]). Zij is hem den 28 Mei 1799 in de eeuwigheid voorgegaan.

Vriemoet, 857, 858; *Das Neue Gelehrte Europa*, XV, 645—652; te Water, 50, 227, 228; Siegenbeek, II, T. en B. 211, 212; Glasius, I, 526, 527; Chr. Sepp, *Joh. Stinstra en zijn tijd*, II, 41, 42; J. van der Baan, in *de Navorscher*, 28e jaarg., 397—399.

Hendrik Wilhelm Bernsau, S. M. C., verblijf houdende te Leiden, Joh. Schiffart en E. Wigeri, predikanten, de eerste te Ferwerd, de tweede te Oosthem, vormden het drietal voor de nieuwe studie, waaruit Bernsau den 3 Maart 1747, naast Gillissen, werd benoemd op *f* 1000 tractement.

Ten jare 1717 was hij geboren te Lennep, in Bergsland. Heinrich Bernsau, predikant aldaar, en Catharina Helena Clauberg waren zijne ouders. Na ter zijner geboorteplaats daarvoor opgeleid te zijn, wijdde hij zich te Duisburg en Marburg aan de theologie en philosophie. In 1737 bevorderd tot S. M. C., bewoog Bernsau zich voorts nog een geruimen tijd aan andere hoogescholen in Duitschland. Als volgeling en vriend van Chr. Wolff werd hij bekend door eene *Theologia dogmatica*,

---

1) *Poemata in hon. V. Cl. Aeg. G. Gillissen, cum rector acad. salutaretur*, Fran. 1760 (Lat. verzen van R. P. Reddingius, Adr. van Well, Jo. Ekama, Andr. Vos, Jac. de Ryk).

2) Dit bleek ons uit *Huwelijkszangen* en een *Zegen-wensch ter bruilofte*, bij deze gelegenheid gedrukt, waaronder een vers van zijn broeder Pieter Gillissen, boekhandelaar te Middelburg.

methodo scientifica pertractata, waarvan het eerste stuk (*de Deo eiusque attributis*) met een voorberigt van Wolff, in 1745 te Halle, een tweede (*de S.S. Trinitate et decretis divinis*) te Leiden verscheen in 1747. Zijne benoeming te Franeker, aan den invloed des Stadhouders toegeschreven, schijnt hoofdzakelijk ten doel te hebben gehad door een voorstander der Wolfiaansche philosophie zoo mogelijk vreemde studenten te trekken. Even als aan Gillissen, verleende de Senaat ook hem het theologisch doctoraat, waarna zijne inauguratie den 1 Mei 1749 plaats had. Bernsau hield daarbij eene *Orat. de ratione certi in theologia constituendi*, Fran. 1749. Duitsche studenten bazuinden bij deze gelegenheid in hunne moedertaal uitbundig zijn lof uit.

Uit de pen van een hunner vloeide zelfs:

V.

So ihr, wer diesser sey? nun fraget, den ich so hoch und wehrte hielt,
So wisset viel mit wenig worten, dass es den Grossen Bernsau gilt,
Den, dessen Nahm und vieles wissen
Bey recht-gelehrten hoch geacht,
Der sich den duncklen finsternussen
Entreist, und nach dem lichte tracht.

VI.

Ja wohl Er gleichet einem Adler, der diessen niedren erden-Kreyss
Verlässt, und sich zun hohen wolcken mit grosser macht zu Schwingen weiss,
So, was vergänglich ist von wesen
Verachtet auch sein hoher geist,
Weil Er sich nur hat auserlesen
Was ewig und was himmlisch heist.

XIII.

Das ehren-ampt das man Dir giebet, das mússert Du O! Wehrter Man!
So führen, dass auch bald auff diesses, ein nog weit bessres folgen kan.
Du mússest mit vergnúgen sehen
Noch Deines fleisses múh belohnt;
Dein lob biss an die stern erhöhen;
Wann dort Dein geist auff ewig wohnt [1].

Veertien jaren later, nadat Bernsau den 15 April 1763 het tijdelijke met het eeuwige had verwisseld, las men in het *Programma funebre* aan 't academiegebouw: Degens jam hic loci vitam academicam sic instituit, ut domesticis institutionibus et exercitationibus integer discipulorum su-

---

[1]) In de *Aonii Lauri Clari Monimenta triumphi*, boven reeds vermeld.

orum commodis atque utilitatibus tantum non inserviret, diemque sibi perdidisse videretur, quo non aliquem hujus sedulitatis diligentiaeque fructum percepissent. Neque eo contentus, et otii, quod Academia tribueret, rationem ratus, animum rursus ad scribendum appulit, et plurimos libros in vulgus exire jussit.

De vraag, of de overledene met dien ijver ten behoeve zijner leerlingen en die vele boeken, welke hij der wereld inzond, veel nut had gesticht; of zijn dood dan als eene ramp voor de academie beschouwd mogt worden, werd door den Rector Magnificus geheel ter zijde gelaten. Wat hij echter mededeelde was waar. Aan volhardenden ijver heeft het Bernsau niet ontbroken. De *Theologia dogmatica* werd door hem vervolgd in den vorm van disputatien (o. a. *de creatione et angelis*), die als Vol. III, IV, in 1759 en 1761 te Franeker van de pers kwamen, nadat inmiddels ook een *Compendium theol. dogmaticae meth. scientifica pertractatae*, aldaar in 1755 was verschenen. Op *Theses selectae de vera hermeneuticae ratione*, Fran. 1751 [1]), liet Bernsau een *Summarium hermeneuticum*, Fran. 1758, volgen, waarna hij aan deze systematische handboeken nog toevoegde een *Onomasticon definitivum*, *exhibens definitiones in logica*, *metaphysica*, *jure naturali et gentium*, *ethica*, *hermeneuticae theologiae compendio*, *denique in II prioribus systematis dogmatici tomis obvias*, II voll., Fran. 1760, 1762. Tevens bewerkte hij bijna gelijktijdig een *Summarium problematicum*, *s. Institt. theol. problematicae*, Fran. 1762; een *Summarium activum*, *s. Institt. theol. activae*, Fran. 1762, en ten slotte een *Summarium asceticum*, *s. Institt. asceticae*, Fran. 1763 [2]).

Ofschoon hij zich wachtte voor scholastieke onderscheidingen en spitsvondigheden, vond zijn streven, om de theologie te vestigen op de gronden der Wolfiaansche philosophie, weinig of geen bijval. „De heerschende smaak hier te lande — zeide prof. Ann. IJpey — in de gezuiverde studie der geleerde talen, zo vruchtbaar voor de overige takken der theologische weetenschap, konde zich met de barbaarij, welke in de latijnsche schriften van Wolff en Bernsau, welke zelfs in de inwijdingredevoering van den laatste weldra was opgemerkt, volstrekt niet vereenigen."

---

1) In Joh. Arntzenii *Roemata*, p. 58, ontmoet men een carmen *Viro clar. Henr. Gulielm. Bernsavio*, *cum* Hermeneuticam *publici juris faceret*, van 1751.

2) Onder hem verdedigden J. H. B. Kilian eene *D. exeg. practica de Precibus tam in genere quam in specie*, en J. H. Schaeffer eene *D. phil. exeg. in qua locus ad Rom. XII, 18, 19, explicatur*, beiden in 1762. Bernsau zal wel de steller dezer disputatien zijn geweest.

Van daar, dat hij maar weinige leerlingen telde, en zijne werken reeds vóór zijn dood voor verminderde prijzen werden aangeboden.

Al te ijverige werkzaamheid tot het voltooijen der genoemde geschriften ondermijnde zijn gestel [1]). Eene uitterende ziekte van negen weken — zoo berigtte de Senaat aan Curatoren — sleepte hem, gelijk boven gezegd, in 1763 ten grave. Nadat zijn ambtgenoot Gillissen zich had onttrokken aan de opdragt van den Senaat om de lijkoratie te houden, belastte prof. Garcin zich daarmede, op verzoek van Bernsau's weduwe, Francisca Catharina Baronesse von Rheinsheim [2]). Die lijkrede mogt de spreker niet op 's Lands kosten ter perse doen gaan. Van daar, dat zij voor ons een gesloten boek is gebleven.

Vriemoet, 859; de Lille, *Progr. funebre*; IJpey, *Gesch. v. d. Kristel. Kerk in de 18e eeuw*, VIII, 201—208; Chr. Sepp, *Joh. Stinstra en zijn tijd*, II, 43, 44.

Johannes Jacobus Ritter, wiens vader en grootvader van denzelfden naam geneesheeren, tevens Stads-physici, waren te Bern, zag aldaar het levenslicht den 15 Julij 1714. Aan het Lyceum in zijne vaderstad onderwezen, in de humaniora, geschiedenis, wis- en natuurkunde, legde hij zich, overeenkomstig den wensch zijns vaders, aanvankelijk op het regt toe, ofschoon hij zelf meer geneigd was voor de beoefening der geneeskunde. Liefde voor de hoogere mathesis leidde hem in 1733 naar de school van Bernoulli, te Bazel, waar hij ook onzen Koenig ontmoette. Eene *Orat. de usu Matheseos in vita humana*, Bernae 1735, *Ausgerechnete Tafeln zu Berechnung des jährlichen Zinses a* 4 pc. *in Berner Valuta*, Bern. 1736, en de *Meditatio de horologiis portatilibus corrigendis* (*Tempe Helvet.* I, 343 sqq.) getuigen van zijne wis- en werktuigkundige studien in dit tijdvak zijns levens. Intusschen wijdde Ritter zich niet langer aan de regten, maar aan de geneeskunde, en wel achtereenvolgens te Bern, te Lausanne en te Bazel, totdat ter laatstgenoemde plaats hem den 17 October 1737 de doctorale bul werd overhandigd, na verdediging eener *D. de possibilitate et impossibilitate abstinentiae longae in cibo et potu*, Bas. 1737. Na zich verder nog een jaar te Straatsburg te hebben bekwaamd in de schei-, heel- en ontleedkunde, zag hij zich aan het hoofd geplaatst van het anatomisch laboratorium te Bern, eene plaats, die door von Haller's vertrek naar Göttingen, sedert 1736, ledig stond.

---

[1]) . . . ex pertinaci assiduitate et contentione, qua literis atque scriptionibus praesertim incubuit, vires ipsius ita paulatim fregit, ut non tantum deficeret, sed etiam succumberet, catenatis laboribus inmortuus. *Progr. fun.*

[2]) Zij was, gelijk haar naam ook duidelijk aangeeft, eene Duitsche, dochter van Ferdin. Alex. Baron von Rheinsheim en Magdalena Catharina von Krahe. *Ibidem.*

Van af 1740 ontmoet men hem gedurende een drietal jaren als lijfarts des Landgraven van Hessen-Homburg; in 1744 nam hij die betrekking aan bij de Baronnen von Riedesel, te Lautenbach in Hessen.

Geven deze onderscheidingen aanvankelijk reeds het vermoeden, dat Ritter door theoretische en praktische ontwikkeling zich een gunstigen naam had verworven, van zijne kennis leverde hij ook degelijke bewijzen in meer dan één opstel, dat men van hem aantreft in de *Acta Acad. Imper. Naturae curiosorum*. Deze academie telde hem dan ook sedert 1742 onder hare leden [1]. Van zijne liefde voor de natuurkundige wetenschappen getuigde zijn botanisch en geologisch kabinet, waarvoor de bouwstoffen door hem met veel zorg, vooral in Zwitserland, waren verzameld [2].

Was prof. Koenig, gelijk wij vernamen, zijn landgenoot en academievriend, ook aan prof. Winter kon Ritter's wetenschappelijke arbeid niet onbekend blijven. Toen er dan in 1747 te Franeker twee opvolgers van du Bois gezocht werden, beval Winter onzen Ritter aan voor den leerstoel in de geneeskunde, Koenig voor dien in de natuurkunde. De Curatoren vereenigden zich hiermede, wat het eerste vak betrof, en plaatsten hem op het drietal met Dr. Egb. Wiardi, lector te Groningen, en Dr. Tib. Lambergen, te Leeuwarden, waarna Ged. Staten hem den 3 Maart 1747, op eene jaarwedde van *f* 1000, tot hoogleeraar in de genees- en ontleedkunde benoemden.

In September dv. maakte Ritter een aanvang met zijne private collegien, openbare demonstratien en operatien. Den 27 April 1748 volgde hij zijn naar Leiden vertrokken ambtgenoot Winter op als hoogleeraar in de botanie, waaraan een inkomen van *f* 200 was verbonden. Het gestel van den Zwitser leed echter onder het Friesche klimaat weldra dermate, dat hij meestal het bed moest houden en dus zijne lessen niet geregeld kon vervolgen. Na een kort en goed beraad, verzocht hij een eervol ontslag, 't welk hem den 28 Junij 1748 werd verleend.

Naar Duitschland teruggekeerd, woonde hij sedert 1750 in het etablissement der Moravische broeders Gnadenfrey, te Peilau in Silezie,

---

1) *Observatio de foetu exomphalodaeo puerili; epistola ad Hallerum, c. Halleri respontione; de patellite minimo excullato, cucullo brevissimo, — empyema lethale cum sectione cadaveris* (Vol. VI, 43 sqq.); *Observatio et historia circa febrem petechialem Homburgi ad Montes epidemice grassatam, hyeme anno* 1740 *et* 1741 (Vol. VII); *Observ. de puella hysterica, in paroxysmo mira loquente* (Ibid.); *Observ. de foetu altero exomphalodaeo virili* (Vol. VIII).

2) Op dit gebied schreef hij een *Tentamen historiae naturalis dictionis Ridesel-lio-Avimontanae in quatuor partes, nempe Floram, mineralogiam, faunam et commentatiunculam de aere, aquis et locis divisum* (Ibid. Vol. X).

waar hij — om de woorden van Strieder te volgen — das Amt eines Gemein-Medikus verwallete, und nicht nur dazu, sondern auch überhaupt zu einer freyen Praxis und Errichtung einer Hausapotheke (1751) ein Privilegium vom medicinischen Kollegio in Breslau einholte".

Hij schijnt zich mitsdien te hebben aangesloten bij de Moravische broeders, in welke hij reeds belangstelling had getoond in een, ook in onze taal overgezet, geschrift: *Aletophili Taciti Gedanken über die viele, die Herrnhutische, eigentlich aber zu reden, die evangelische Brüder-Mährischer Unität betreffende Streitschriften*, Freythal (Nieder-Wesel) 1747; 2e Aufl. Lpz. 1749.

Ritter bleef niet alleen leven voor de praktijk, maar ook voor de wetenschap. Strieder noemt immers nog, als van Ritter's hand: *Tr. Morbonae Ritteri prodromus: Syllogen medicorum nonnullorum, qui, et de propriis morbis et de viribus medicamentorum in iis, disseruere ipsi, alphabetico ordine sistens* (N. Acta phys. med. acad. Leop. curios. III, 213); *Tr. Morbona in duas partes divisa, s. enumeratio morborum spontaneorum, quos quinquaginta annorum intervallo sustinuit D. Joh. Jac. Ritterus* (Ibid. V, App. 1 sqq. VI, App. 1 sqq. en Norimb. 1773); *Infusa plantarum et observationes oeconomicae P. I, II* (Ibid. VII, App. 1 sqq.); *Meletemata ad historiam naturalem Suidnieensem* (Ibid. p. 103 sqq.); *Zweifel über einige in der ausübenden Arzneykunst im Nordlichen Deutschland bemerkte Gegenstände, Lehrsätze, Moden*, etc., Bunzlau, 1772, en *Beyträge zum Traité des petrifications von Bourguet.*

De gewezen hoogleeraar bereikte den eindpaal van zijn werkzaam leven den 23 November 1784.

Vriemoet, 860—862; F. W. Strieder, *Grundlage zu einer Hessischen Gelehrten und Schriftsteller Gesch.*, XII, 27—30.

Johannes Nicolaas Sebastiaan Allamand, bij G. R. 3 Maart, op een tractement *f* 800, benoemd tot opvolger van du Bois als Prof. philosophiae, was daartoe door de Curatoren aanbevolen met Elias Joncourt, Prof. philos. en predikant te 's Hertogenbosch, en prof. Schillingh, te Duisburg. Even als Ritter was hij een Zwitser, den 18 Sept. 1713 geboren te Lausanne, waar hij in de theologie had gestudeerd en tot den predikdienst was toegelaten. Daarna had hij in ons vaderland een werkkring gevonden als huisonderwijzer, laatstelijk bij den Leidschen hoogleeraar 's Gravesande, die hem het onderwijs en de opvoeding van twee zonen toevertrouwde.

In deze omgeving ontwikkelde zich zijn aanleg voor de beoefening der

proefondervindelijke natuurkunde. Hoewel hij zich den 2 Sept. 1740 — wanneer de Leidsche matricula in dit opzigt geene onjuistheid bevat — als student in de regten heeft laten inschrijven, wijdde Allamand zich toch in de school van den grooten 's Gravesande aan het eerstgemelde vak. Had hij het voorregt daarbij gebruik te mogen maken van diens toestellen en werktuigen, zelf verzamelde hij sedert dien tijd ook een aantal instrumenten en wetenschappelijke hulpmiddelen. Ten jare 1745 kwam hij reeds met Nic. Heineken in aanmerking voor het professoraat in de wijsbegeerte te Deventer. Mogelijk was zijn naam toen nog niet genoeg bekend, om hem dien leerstoel te bezorgen. Nadat hij echter in de *Bibliothèque Brittannique* in 1747 eene verhandeling had geplaatst over electriciteit (*Memoire contenant diverses expériences d'electricité*; ook vertaald, Leid. 1748), vestigde in den boezem van den Franeker Senaat prof. Koenig niet alleen de aandacht op Ritter, maar ook, en wel in de eerste plaats, op Allamand.

Wanneer hij, na zijne benoeming, hier met zijne lessen een aanvang heeft gemaakt, kunnen wij niet bepalen; evenmin zijn ons bijzonderheden bekend geworden omtrent het door hem gegeven onderwijs. Uit de *Acta* blijkt alleen, dat men hem den 3 April 1748 tot A. L. M. et Philos. Dr. bevorderde, remisso, honoris causa, tentamine, examine et disput. inaugurali.

Alvorens eene plegtige inwijdingsredevoering te hebben gehouden, zag Allamand zich reeds den 1 Febr. 1749 benoemd tot Philos. et Math. Prof. te Leiden, waar hij den 30 Mei v. d. j. de intrede deed met eene *Orat. de vero philosopho*, L. B. 1749 [1]).

„Daar het onderwijs in de astronomie, mathesis en physica, tijdens zijne komst — zoo schreef prof. Suringar — aan de Leidsche hoogeschool voortreffelijk vertegenwoordigd werd door 's Gravesande's beroemden opvolger Johannes Lulofs, en door den niet minder beroemden Pieter van Musschenbroek, zoo bestond er aan meerdere lessen over die studievakken geene behoefte, en Allamand begreep te regt zich daarom liever tot het onderwijzen der natuurlijke historie te moeten bepalen. Daarmede maakte hij, zooals uit de eerste halfjarige *Series lectionum* van 1750 blijkt, reeds terstond een begin en ging er al de volgende jaren mede voort, tot aan het einde zijner academische loopbaan. Na den dood van Musschenbroek echter (19 Sept. 1761) gaf Allamand daarenboven lessen over de proefondervindelijke natuurkunde".

---

1) . . . . worin er den grossen 's Gravesande zum Muster und Vorbilde eines wahren Philosophen vorstellete, und ihm zugleich, wie solches in seinem Vaterlande üblich ist, die Leichenrede hielt. *Das Neue gelehrte Europa.*

Een geschenk van belangrijke mineralen en andere natuurkundige voorwerpen aan de hoogeschool gedaan, door den graaf van Bentinck van Rhoon en Pendrecht, gaf de Curatoren in 1751 aanleiding tot de opdragt aan Allamand om die voorwerpen te rangschikken en te beschrijven. Hierdoor legde hij den grondslag van het natuurkundig museum te Leiden, dat door andere geschenken meer en meer uitbreiding verkreeg en hem tevens hulpmiddelen bood tot toelichting van zijn onderwijs. Werd de hoogleeraar in 1753 al op zijn verzoek ontheven van de materieele zorg voor dat kabinet, en deze aan le Francq van Berkhey toevertrouwd, het wetenschappelijk toezigt bleef zijne taak, tegen eene jaarlijksche vergoeding van *f* 400.

Behalve eenige kleinere natuurkundige verhandelingen in tijdschriften [1]), bezorgde Allamand ook eene derde uitgave van 's Gravesande's *Introductio ad philosophiam, metaphysicam et logicam continens*, L. B. 1756, vermeerderd met drie hoofdstukken, nl. de ente, de creatione mundi en de Dei unitate. Uit de voorr. blijkt, dat dit handboek door hem bij 't onderwijs gebruikt werd, en hij dus ook de philosophia theoretica behandelde. Op zijne aansporing ondernam een Haagsch boekhandelaar ten jare 1756 de uitgave eener Fransche vertaling van het Engelsche werk van Ellis over de koralen (*Essais sur l'histoire naturelle des Corallines, et d'autres productions marines du meme genre*, etc.); voorts heeft hij niet alleen de systematische werken van Brisson over de dierkunde op eene doelmatige wijze — zooals prof. Suringar in bijzonderheden aantoonde — ten dienste zijner leerlingen bewerkt (A. D. Brisson, *Regnum animale in classes IX distributum*, L. B. 1762; *Ornithologia, sive Synopsis methodica, sistens avium divisionem*, cet. L. B. 1763, 2 tom.), maar tevens de Amsterdamsche uitgave van Buffon's *Histoire naturelle* vermeerderd met aanteekeningen en bijvoegsels, die door Buffon zelven zeer zijn gewaardeerd. Eene Fransche vertaling van de werken zijns leermeesters, met diens levensberigt (*Oeuvres philosophiques et mathematiques de Mr. G. J. 's Gravesande, rassamblés et publiés par J. N. S. A., qui y a ajouté l'histoire de la vie et des ecrits de l'auteur*, A. 1774, 2 part.) schijnt het laatste te zijn, dat hij ter perse heeft gelegd [2]). Immers moet hij reeds toen het klimmen zijner jaren hebben gevoeld; op dien grond althans was Le Francq

---

1) *Diss. sur les bouteilles de Boulogne* (*Medical Transactions*, no. 477, art. III); *Berigt der geneezinge van een meisken met een zeker soort van beroerdheid, dewelke door hulp van v. d. electriciteit hersteld is* (*Verh. v. d. Holl. Maatsch. te Haarlem*, I, 485 vv.); *Meteorologische waarnem. aan de Kaap de goede Hoop*, enz. (*Ald.* II, 93 vv.); *Kort verhaal v. d. uitwerkselen, welke een Americaansche vis veroorzaakt op de geenen, die hem aanraken* (*Ald.* II, 372 vv.); *Nieuwe proef om het zeewater drinkbaar te maaken, uitgev. d. Hales* (*Ald.* II, 380 vv.)

2) Ejus quoque cura Gallice prodibant versio libri Jobi Schultensiana, etc. *Te Water.*

van Berkhey hem in 1773 als lector ter zijde gesteld. In Allamand ontmoet men dus den grondlegger van het Leidsche museum, en den eersten hoogleeraar, die hier te lande afzonderlijke lessen gaf over de natuurlijke historie. Dat hij daarmede naam maakte, blijkt ook uit het getuigenis van den schrijver *Des Neuen Gelehrten Europa*, die hem „einen der gegenwärtig berühmtesten Philosophen" noemde.

Eenmaal bekleedde hij te Leiden het rectoraat. Aftredende in 1760 sprak hij *de philosophia recentiori*. Bij het tweede eeuwfeest dier academie hield hij eene, ook gedrukte, toespraak ter bevordering van Ant. van der Hein tot L. A. M. et Philos. Dr., *more majorum*.

Allamand overleed den 2 Maart 1787, in 74-jarigen ouderdom. De Leidsche hoogeschool mogt zich weldra verheugen over het bezit van des hoogleeraars natuurkundige instrumenten en voorwerpen, die haar overeenkomstig zijn uitersten wil door zijne weduwe Magdalena Commelijn werden overgedragen. Evenmin als aan prof. Suringar is ons gebleken of Allamand met deze weduwe ook kinderen heeft nagelaten. Is Suringar's verzekering juist, dat Frederik Allamand, geb. te Lausanne, en in 1749 student geworden te Leiden, een zoon van hem was, dan moet men besluiten, dat onze hoogleeraar al vóór zijne komst hier te lande gehuwd was. Waarschijnlijk was Magdalena Commelijn dan ook zijne tweede vrouw.

Vriemoet, 868, 864; *Das Neue Gelehrte Europa*, XVII, 209—214; Te Water, 89, 90, 223, 224; Siegenbeek, II, 90-92, 125, T. en B. 203, 204; Suringar, *Het bijeenbrengen eener verzameling van natuurlijke voorwerpen voor het akad. onderwijs, omstreeks het midden der* 18*e eeuw. Eerste afzonderlijke lessen over de natuurlijke historie, door den hoogl. Allamand*, enz., in het *Nederl. Tijdschr. voor geneeskunde*, 1867.

Willem Ouwens, Med. Dr. te 's Hage, Jan Willem van Steenbergen, Med. Dr., Lector in de anatomie te Dordrecht, en Tiberius Lambergen, Med. Dr. te Leeuwarden, werden den 27 April 1748 tot een drietal gevormd, waaruit de Ged. Staten tenzelfden dage den eerste, op een tractement van *f* 1000, tot opvolger van Fred. Winter benoemden, enkel voor de geneeskunde. Terwijl de botanie aan Ritter ten deel viel, liet men de professio chemiae onvervuld. Ouwens aanvaardde zijn ambt reeds den 1 Mei daarna met eene *Or. de salutaris artis eximio usu in adquirenda longaevitate*, zooals Vriemoet den titel opgeeft; of — gelijk de handelingen der Curatoren dien vermelden —: *De opera medici*,

plurimum ad longaevitatem hominis conferente [1]). Ofschoon Ritter reeds een paar maanden later het professoraat had nedergelegd, besloot men eerst den 24 October 1749 onzen Ouwens mede te benoemen »tot Profr Chemiae et Bothanices, met een ordinaris augmentatie van tractement van 400 Car. gls. in 't jaar, met het privilegie van bewoninge van 's Lands Huisinge, en onder conditien als desselfs antecessoren hebben genoten, en bij vorige Resoltien ten opsigte van 't besorgen van de Hortus Medicus met de behoorlijke kruyden en planten sijn gespecificeert."

Deze hoogleeraar was in 1717 geboren te Delft, waar zijn vader Rutger Ouwens, later als zoodanig naar den Haag verplaatst, leeraar was aan de Latijnsche school. Na aanvankelijk aan de Geldersche academie gestudeerd te hebben, was hij den 1 Aug. 1735 als Med. Stud. te Leiden ingeschreven. Hier promoveerde hij ten jare 1737 op eene *Disp. de horrore;* daarna vestigde hij zich te 's Hage, waar hem de betrekking van stadsgeneesheer ten deel viel. Acht jaren had Ouwens reeds aan de praktijk gewijd, toen hij — wat hem hiertoe bewoog weten wij niet — de regtswetenschap ging beoefenen, met het gevolg, dat hij, na verdediging van *Theses*, ten jare 1747 te Harderwijk tot J. U. D. werd bevorderd.

Gemis aan liefde voor de geneeskunde zal gewis de drijfveer voor die wisseling van studien niet zijn geweest, tenzij de praktijk hem om de eene of andere reden niet is bevallen. Hoe zou hij anders een leerstoel in dat vak hebben willen aanvaarden?

In 't jaar na zijn optreden mogt hij Camper en Lambergen als ambtgenooten begroeten. De eerste onderwees de anatomie en chirurgie, de laatste de medicina practica. Gereedelijk mag men dus aannemen, dat Ouwens de medicina theoretica voor zijn deel had gekregen. In 1752 zong dan ook een zijner leerlingen R. D. Heimans, bij gelegenheid dat onze hoogleeraar het rectoraat aanvaardde [2]):

. . . . . , daar het fijnste Uw aandagt noit ontvloog.
Hoe dat een Melk-aêr kan het Voedzel na zich trekken;
't Geen Uw Inspuitings-konst op 't klaarste doet ontdekken,

---

1) Onder den titel *Offers voor Minerva, ter gelegentheid van het geluk, hetwelk haare Oeffenschool te Franeker gebeurde, Op den 1 van Meimaand MDCCXLIX*, Fran. 1749, ontmoet men gelegenheidverzen van Sim. Stijl, Joh. Cuperus en Jos. Lossontzi, op de vijf professoren, die op denzelfden dag inaugureerden.

2) *Vota nuncupata pro V. Cl. Gul. Ouwens — quum primum Acad. sceptra capesseret* (Lat. verzen van P. Nota, G. F. Thoe Schwartzenberg, H. J. Arntzenius, J. P. B. Graswinckel, Abr. Szathmari, P. Szatmari, J. Terpstra, R. van Noord, H. de Jong, S. F. T (hoe) S (chwartzenberg); Holl. verzen van G. F. Thoe Schwartzenberg, R. D. Heimans, J. Schrader, apotheker), Fran. 1752.

Hoe dat de Borstbuis loopt, en waar zy zich inzet,
Waarop men noit voor U te regt heeft opgelet.

Wat de oorsaak zy dat zich het bloed in 't Hart vergadert,
En hoe het weêr van daar het minste deeltje nadert.
Wat pees en zenuw is: en dan eens hoe de Lugt
Zich in de Long verbergt; of van het Wyd berugt

Verschil der Pis-vlies, of het maaksel van de Klieren,
En hoe het weefsel zy der Vaten in de Nieren.
Wat nut 't Alvlezig zap aanbrengt, en ook de Gal
Wat dienst die aan 't gestel veroorzaakt van 't Kleinal.

Hoe voel ik my verrukt in dees' bespiegelingen,
Myn geest vindt zich verheugt, door 't denken aan die dingen.
Hoe dat de Reuk geschiedt: Waar uit de Long bestant,
En waar zig eigentlyk het Smaak-deel vinden laat;

Waar om 't in 't voorste deel der tong het sterkst moest weesen,
Wat een voorzigtigheid bruikt de NATUUR in deesen,
Door welkers hulp men haat 't gebruik van het Venijn,
Of iets dat 't Binnenste nadeelig zoude zyn.

En dan eens of 't Gevoel zy in de Huidt gelegen,
Dan of wy 't uit 't gestel der Teepelties verkregen.
Hoe 't maakzel van 't Gehoor, en 't konststuk van 't gezigt
Zich is bevindende, stelt G' in het middag-ligt.

Dat hij ook veel werk maakte van de scheikunde, daartoe een laboratorium inrigtte en een amanuensis kreeg, behoeft hier niet herhaald te worden (zie I, 425). Aan Ouwens en den uitstekenden Meese had de hortus een verbazenden vooruitgang te danken, gelijk vroeger reeds door ons is aangetoond. Onvermoeid streefde hij er dus naar om de hulpmiddelen voor zijn onderwijs aan de toenemende eischen der wetenschap te doen beantwoorden.

Over den onverdeelden steun van Curatoren en Gedeputeerden mogt de hoogleeraar zich verheugen. Eene ware voldoening moet het voor hem en Camper zijn geweest, dat — volgens schrijven van Curatoren in 1754 — „de medicinen onder UHGel.dens directie niet alleen toenemen en bloejen, maar self tegenwoordig boven andere studien uitblinken". Aan prinses Anna berigtten zij zelfs, dat de »studenten in de Medicinen thans aangegroeit zijn tot een getal, groter als ooit te voren, weshalve wij met kennisse van saken de loflijkste getuygenissen geven en aen gemelde Professoren haren ijver, ende aen het succes harer arbeid." Dit

werd aangevoerd ter ondersteuning van het denkbeeld om, na het vertrek van Lambergen, het onderwijs in de medische vakken aan beide hoogleeraren overtelaten en geen derde te benoemen. Zij verklaarden zich hiertoe ook bereid [1]). Niet lang daarna moest Franeker haren grooten Camper echter aan Amsterdam afstaan. Vervolgens nam F. U. Winter in 1755 als Chemiae lector eene plaats in naast Ouwens. Aan hem is het onderwijs in de scheikunde allengs geheel overgegaan, weshalve bij de uitbreiding, aan het laboratorium in 1757 gegeven, Winter gelijk wij vroeger zagen, uitsluitend op den voorgrond trad. Werd Camper's plaats door de Lille ingenomen, ten jare 1759 zag Winter zich reeds naast hen tot Prof. Med. et Chem. ordinarius bevorderd. Sedert werd de medische faculteit dus wederom door drie hoogleeraren vertegenwoordigd, van welke Ouwens de pathologie en de kliniek behandelde [2]).

Voor den naam van Ouwens pleit mede, dat Prinses Maria Louisa hem tot haren lijfarts koos. Zijn ambtgenoot Cannegieter getuigde: Vir fuit eruditione maxima instructus, practicus autem et chirurgus felicissimus [3]). En hoe ingenomen de overheid met des hoogleeraars arbeid is gebleven, mag het volgend voorstel getuigen, 't welk den 24 April 1762 in geschrifte aan Ged. Staten werd overhandigd:

De Curatoren van 's Lands Hoge Schole zedert lange in agting genomen hebbende de hoge geleertheit en grote experientie in de Medicinen en de bijzondere en grote diensten bij de Prof$_r$. Willem Ouwens, zoo aan de academie, studerende jeugd, als aan de voornaamste Personen van Hoge distinctie van de Provintie van tijdt tot tijdt bewesen; hebben in erkentenisse van sulks niet willen noch kunnen afzijn den voornoemden Heer aen UEd. Mog^{den} voor te stellen en te recommenderen tot Prof$_r$ Honorarius en Archiater Provinciæ, mits genietende den rang in alle publique bijeenkomsten naast den Rector Magnificus, tot welke publique vergaderingen de selve na exigentie van zaken soude meugen worden geroepen of goedvinden te adsisteren, alles op den selfden voet, als in den jare 1686 aen den Prof^r Matthaeus is geaccordeert geworden; wij stellen dit met te meer vrijmoedigheit voor, omdat nooit aan bovengen^{de} eenige verhoginge van tractement is toegelegt, en opdat dus geblijke van het genoegen, dat men in desselfs merites stelle.

Zonder aarzelen hebben Gedep. Staten dat voorstel dadelijk in een besluit veranderd. Hoe eervol en vleijend deze onderscheiding ook moge klinken, toch schijnt zij vreemd, wanneer men bedenkt, dat Ouwens nog maar den leeftijd van 45 jaren had bereikt. Wij gissen, dat men

---

1) Missives van 5 Maart en 26 Maart 1754, in het *Commissieboek* n°. Z en CC.

2) Miss. z. d. van de Lille aan den Pr. van Oranje, waarin deze vakken vermeld worden als het »Departement van den professor Ouwens", door hem waargenomen, sedert O. niet meer doceerde. Coll. *E.* op 1776.

3) Ms. annot. in diens ex. van Vriemoet's werk.

den hoogleeraar op deze wijze den weg wilde banen tot andere betrekkingen, waarin men hem gaarne werkzaam wilde zien, of die hem, bij den achteruitgang der academie, meer toelachten. Op schriftelijke aanbeveling van Prinses Maria Louisa, d.d. 17 Januarij 1763, werd Ouwens ten minste tot lid van de Vroedschap te Franeker gekozen [1]; spoedig werd hij *Premier* of eerste Regent, vervolgens Monstercommissaris en bovendien afgevaardigde naar de Staten-Generaal. Die betrekkingen veroorloofden hem niet om nog veel voor de academie te doen. De Lille nam dan ook het medisch onderwijs van hem over. De hortus kon aan de zorgen der Meese's, vader en zoon, gerust worden toevertrouwd. Om de beoefening der kruidkunde niet te laten vervallen, ten gevolge van de veelvuldige bezigheden, met welke Ouwens belast was, heeft men in 1772 Dr. Ad. IJpey tot bezoldigd lector in de botanie benoemd [2]. Uit het voorgaande mag men dus afleiden, dat de academiejeugd sedert 1762 weinige vruchten van Ouwen's geleerdheid zal hebben geplukt. Voor den nazaat heeft onze hoogleeraar niets in geschrifte bewaard, — althans voor zoover ons is gebleken. Zelfs betwijfelen wij of zijne rectorale oratien *de conservanda sanitate* (1753) en *de irritabilitate* (1759) wel ter perse zijn gelegd [3]. Hij overleed te 's Hage, den 15 Maart 1779. Van zijne huiselijke betrekkingen is ons gebleken, dat hij gedurende 35 jaren gehuwd is geweest met Johanna Petronella Stelt, die op 55-jarigen leeftijd hem den 26 Nov. 1776 ontviel, hem eene dochter nalatende, met name Maria [4]. De gewoonte om lijkoratien te houden was in onbruik geraakt. Het bovenstaande hebben wij dus alleen uit het kort berigt van Vriemoet, p. 865, en de aangehaalde bronnen kunnen putten.

Petrus Camper, het derde kind van den emeritus-predikant Florentius Camper en Sara Geertruida Ketting, werd den 11n Mei 1722 te

[1]) *Fran. Arch.* no. 1928.

[2]) Prof. Garcin teekende over Ouwens in zijn ex. van Vriemoet's werk aan: Hoc adhuc vivente Prof., Reipubl. & hujus Urbis rebus intento, (mea quidem sententia) ne studium *Botanices* negligeretur, cui amplius propter varia status negotia operam assiduam navari non poterat, vocatus ac creatus Lector Botanices Adolphus IJpey, anno 1772.

[3]) Bij de aanvaarding van het rectoraat in 1757, werd hij wederom begroet met *Carm in hon. — Gul. Ouwens* (Lat. verzen van P. Szatmari, H. J Arntzenius, D. Szatmari, A. van Dorp, een Holl. vers van P. Bellaard, en een Lat. Holl. vers van de gezamenlijke medische studenten), Fran. 1757.

[4]) Ms. Burmania.

Leiden geboren. Zijn vader, die een vermogend man was (hij droeg o. a. den titel van Heer van Ouderderk op den IJssel), ontving vele geleerden en kunstenaars als huisvrienden in zijne woning en schijnt vooral de laatsten dikwerf met geld gesteund te hebben. Onder zijne meest vertrouwde vrienden moet de groote Herman Boerhaave genoemd worden.

Reeds vroegtijdig toonde Petrus, dat hij met buitengewonen aanleg was begaafd, iets waarop zijne dagelijksche omgeving zeker niet zonder invloed is gebleven. Blijkens het *Album Studios. Acad. Lugd. Batav.* werd hij 9 Maart 1734 als student ingeschreven en genoot dus in de volgende jaren het onderwijs van W. Labordus, P. Burman, S. Haverkamp, J. Wittich, 's Gravesande en later van P. Musschenbroek. In de eigenlijk geneeskundige vakken waren zijne leermeesters H. Oosterdijk Schacht, B. S. Albinus, A. van Royen en D. Gaubius, alsmede F. B. Albinus en de „Praelector voor de vroedvrouwen" C. Trioen.

Dat hij zich hunne lessen ten nutte heeft gemaakt, bewees Camper's dubbele promotie 14 Oct. 1746. Op dien dag toch werd hij tot doctor in de wijsbegeerte bevorderd op eene *Dissert. optica de visu*, en tot doctor in de geneeskunde na verdediging eener *Dissert. physiologica de quibusdam oculi partibus.* Kort daarop vestigde hij zich in zijne geboortestad als practiserend geneesheer, doch ondernam in 1748, na den dood zijner ouders, eene wetenschappelijke reis naar Engeland en Frankrijk, waaruit zich laat opmaken, dat de practijk hem niet bijzonder aantrok.

In ditzelfde jaar waren er aan de Franeker Academie drie hoogleeraarszetels vacant geworden; een in de geneeskund. en twee in de philosoph. faculteit, en voor de vervulling daarvan kwam Camper in aanmerking. De Curatoren plaatsten zijn naam zoowel op de voordracht voor de geneesk. als op die voor de philosoph. vacature, doch de Prins Curator-Magnificentissimus kon zich daarmede niet vereenigen, en weigerde hem in de geneesk. faculteit te benoemen, terwijl Z. H. geen bezwaar maakte om hem, in plaats van den naar Leiden beroepen prof. Allamand, tot philosophiae professor aan te stellen.

Op 18 Sept. 1749 werd hem van die benoeming door Curatoren kennis gegeven, doch daar hij juist op dat oogenblik van Parijs naar Zwitserland was afgereisd, kwam hem dit stuk eerst later in handen en kon hij niet dan eene maand daarna berigten, gaarne die benoeming aan te nemen. Hij meldde daarbij zijne reis nog eenige weken te willen voortzetten, om zich te beter voor het onderwijs voortebereiden, door hetgeen hij dienaangaande in Zwitserland en Duitschland zou leeren kennen.

Eenige dagen na het ontvangen van deze mededeeling waagden Cura-

toren andermaal eene poging om hem ook in de geneeskundige faculteit te benoemen „tot Professor anatomiae & chirurgices", hetgeen gelukte, niettegenstaande de Prins vroeger prof. Lieberkühn te Berlijn of doctor T. Lambergen, „een geboren Fries", had aanbevolen. Daar de eerste evenwel bedankt had en Camper nog steeds de door Curatoren gewenschte persoon was, werd hij door hen voorgedragen en werd er gelijktijdig besloten, aan dr. Lambergen slechts het lectoraat in de medicijnen op te dragen. Dit laatste plan is evenwel niet tot uitvoering gekomen, daar Lambergen op 13 Dec. 1749 ook tot „ordinaris prof. medicinae" werd benoemd.

Toen Camper uit het buitenland te Leiden teruggekeerd was, werd hij ernstig ziek en kon daardoor eerst in het midden van het volgend jaar (1750) naar Franeker vertrekken en zijne betrekking aanvaarden. Op 28 Juli trad hij het eerst op als Promotor, bij de bevordering van Jac. Baart de la Faille tot philos. doctor, en in December opende hij zijne lessen over de ontleedkunde van den mensch, blijkens daarvan bewaard gebleven programma.

Dat Curatoren zeer tevreden waren over de wijze waarop Camper zich van zijne taak kweet, blijkt uit hun schrijven van 5 Maart 1754, waarin zij, na het vertrek van Lambergen naar Groningen, aan Camper en zijn ambtgenoot Ouwens voorstellen, de werkzaamheden in de geneeskundig faculteit onderling te verdeelen, en geen nieuwen derden hoogleeraar te benoemen, „in agt genomen zijnde, dat de medicinen onder (hunne) directie niet alleen toenemen en bloeijen, maar self tegenwoordig boven andere studiën uitblinken". Beide waren natuurlijk met dit blijk van vertrouwen zeer ingenomen en hebben dan ook aan den wensch van het Curatorium gehoor gegeven.

Slechts één jaar nog mogt Franeker zich in het bezit van den gewaardeerden man verheugen, want, zooals trouwens te verwachten was, ook in andere deelen van het vaderland had men zijn naam met lof hooren noemen, van zijne verdiensten als onderwijzend hoogleeraar hooren gewagen. Toen nl. prof. Roëll zijn ontslag had gevraagd als hoogleeraar in de ontleed- en heelkunde aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam, meende de stedelijke regering aldaar dat Camper de aangewezen persoon was om hem te vervangen, en zij benoemde hem als zoodanig bij missive van 25 April 1755. Camper nam deze benoeming aan en vertrok, na het eindigen der lessen, in de groote vacantie onmiddellijk naar Amsterdam.

Hier vond hij weldra een zeer uitgebreiden werkkring, daar hij zich bovendien tot stads-vroedmeester en chirurgijn van de justitie liet aan-

stellen, klaarblijkelijk met de bedoeling om over grooter materiaal voor het onderwijs te kunnen beschikken. De notulenboeken van het chirurgijnsgilde getuigen op elke bladzijde van zijne onvermoeide werkzaamheid, van zijn voortreffelijk onderwijs; zijne benoeming tot prof. medicinae, in 1758, bewijst hoezeer men zijne verdiensten op prijs stelde. Deze laatste betrekking aanvaardde hij met eene redevoering: *De certo in medicina.*

In 1761 besloot hij, voornamelijk ter wille zijner vrouw (hij was in 1756 gehuwd met Johanna Bourboom, weduwe van den Harlinger burgemeester Doede Johannes Vosma), zijn ontslag te nemen en zich op een hem toebehoorend buitenverblijf Klein-Lankum, bij Franeker, te gaan vestigen. Zijne vrienden zagen hem met leede oogen vertrekken, daar »men gemelden Heer om zijn bequaamheid en begaafdheden liefst in deese stad hadde gehouden"; zijne studenten hebben ons eene beschrijving van zijne laatste lessen nagelaten, in bewoordingen die meester en leerlingen beide tot eere verstrekken. Met eene oratie: *De jucundis et injucundis in scientia et administrationibus anatomicis obviis*, nam Camper afscheid van de hoofdstad en hare inwoners.

Hoeveel tijd en moeite Camper ook aan het onderwijs hebbe ten koste gelegd, hij had toch nog de gelegenheid gevonden voor eigen studie, zooals blijkt uit de bewerking van het eerste deel zijner voortreffelijke *Demonstrationes anatomico-pathologicae*, dat in 1760 te Amsterdam het licht zag. Zoodra hij zich nu op Klein-Lankum gevestigd had, werd het 2e deel bewerkt en reeds in het volgend jaar uitgegeven. Kort daarna verscheen eene verhandeling »Over het gehoororgaan der geschubde visschen", terwijl een uitvoerig stuk »Over de opvoeding der kinderen" deed zien, dat het niet alleen ontleedkundige onderwerpen waren die zijne aandacht trokken, dat zijn studieveld niet binnen enge grenzen beperkt was.

Toen er kort daarna in Augs. 1763 door den dood van prof. Lambergen (zijn vroegeren ambtgenoot en vijand uit Franeker, zie Dl. I, blz. 244 en volgg.), eene vacature in de geneesk. faculteit aan de Groninger hoogeschool ontstaan was, benoemden Curatoren hem in diens plaats. Hij schijnt die benoeming met ingenomenheid ontvangen en aangenomen te hebben, want reeds zeer spoedig na de groote vacantie begon hij zijne lessen, die ongemeenen bijval vonden: „ita cunctos rerum peritos sibi conciliavit, ut summis omnium feratur laudibus." Eerst geruimen tijd later (9 Mei 1764) aanvaardde hij op officieele wijze zijne betrekking met eene redevoering: *De analogia inter animalia et stirpes*, waarin denkbeelden ontwikkeld worden, die ons bijna aan Camper den naam van Darwin

der 18e eeuw zouden doen geven, en waarin hij ten slotte op heldere wijze uiteenzette welke zijne opvatting was omtrent de te volgen methode van onderwijs.

Dat deze uiteenzetting van belang kan genoemd worden voor de kennis van Camper's werkzaamheid, zal men gereedelijk toestemmen als men in aanmerking neemt, dat hij „in medic. theoret., anatomia, chirurgia et botania" les moest geven en zelfs, na het vertrek van prof. v. Doeveren naar Leiden, daarbij nog vrijwillig diens college over verloskunde op zich nam. Bovendien hield Camper twee dagen later andermaal eene redevoering tot opening zijner lessen, en wel over een zuiver chirurgisch onderwerp, namelijk over het mankgaan (*De Claudis et Claudicatione*).

Alsof dit alles nog niet genoeg ware, benoemden Burg. en Raden van Groningen Camper insgelijks tot stads-physicus, op eene jaarlijksche extratoelage van 200 gls., „des daarvoor de meester chirurgijns deser stad en derselver leerlingen tot zijne publ. anat. et chir. lessen gratis admitterende en bij alle gelegentheden de schouwing van ligchamen te doen en daarvan depositiones forenses ten dienste der justitie te geven en voorts om aan de geadmitteerde vroedvrouwen en derselver leerlingen les in de vroedkunde te geven."

In het volgend jaar werd Camper reeds, niettegenstaande hij de jongste hoogleeraar was, tot Rector Magnif. benoemd, welke waardigheid hij in 1766 aan zijn ambtgenoot Schroeder overdroeg, met eene redevoering: *De pulchro physico.* Hieruit zien we, dat onze hoogleeraar zich eveneens onledig hield met de beoefening der schoone kunsten, zooals ook blijkt uit door hem aangewende, doch mislukte, pogingen om eene teekenacademie tot stand te brengen, doch niet minder uit de voortreffelijke teekeningen, waarmede hij zijne reeds genoemde *Dem. anat. pathol.* en vele later door hem uitgegeven werken voorzien heeft.

Voeg nu bij dit alles, dat hij eene zeer uitgebreide consultatieve praktijk in de provinciën Groningen en Friesland had, dan kan het ons niet verwonderen, dat Camper, niettegenstaande zijn buitengewoon arbeidsvermogen en zijne aanhoudende werkzaamheid, naar rust begon te verlangen en in 1773, na tien jaren der Groninger hoogeschool tot nut en sieraad verstrekt te hebben, zijne betrekking besloot neder te leggen en aan Curatoren om ontslag vroeg. Deze poogden hem op zijn genomen besluit te doen terugkomen, door „deze twee inderdaat groote voordeelen: om (hem) van zommige besigheden, welke andersints de plicht van (hem) vorderde, te ontheffen en daardoor meerder tijd te verschaffen om de opvoeding (zijner) kinderen gemakkelijker te konnen bevorderen en ten

anderen om door het vermeerderen van eertytels (hem) verder aan te moedigen."

Camper sloeg beide aanbiedingen bij een aan Curatoren gericht uitvoerig schrijven (d.d. 22 May 1773) met zekere fierheid van de hand. Terwijl hij gaarne erkende dat „arbeid, geduurige bezigheid en aan (zijnen) plicht als mensch te voldoen bij (hem) genoegens zijn, die alles overtreffen en door vlijt roem te verwerven het grootste toppunt van vermaak, 't welk (hij) immer begeerde", en dat hij „geen grootscher Tytel konde hebben, dan van Hoog-Leeraar aan eene der Hooge-Schoolen", bleef hij wegens „de veelvuldige reden, die (hij had) om Friesland boven dit gemeenebest te kiezen", bij zijn voornemen om zich andermaal op zijn buitenplaats bij Franeker te vestigen.

Daar gaf hij zich echter, evenmin als na zijn vertrek uit Amsterdam, aan werkeloosheid over; integendeel prijsvraag op prijsvraag werd door hem beantwoord en dat wel over de meest uiteenloopende onderwerpen. T i e n malen werd hem voor de ingezonden verhandelingen het gouden eermetaal toegekend, en daarna schijnt hij het plan opgevat te hebben om niet meer in het wetenschappelijk strijdperk te treden, ten minste Vicq d'Azyr schreef hem (in 1782) bij het berigt der laatste bekrooning: „La societé royale de médecine est bien flattée d'avoir pu vous offrir la dernière couronne, à laquelle vous ayez aspiré. Vous faites bien de vous rétirer d'une carrière dans laquelle vous combattiez avec des armes trop supérieures."

Tal van verhandelingen, voornamelijk over vergelijkend-ontleedkundige onderwerpen, werden door hem bovendien uitgegeven en hij kwam er zelfs in 1779 toe om eene gedrukte lijst zijner werken het licht te doen zien, met het opschrift „Historiae literariae cultoribus S. P. D. Petrus Camper", en die aan het slot zijn volledig adres, „ut qui litteras ad me mittere volunt, hoc modo inscriptionem dirigant" bevatte.

Reeds kort na zijne tweede vestiging op Klein-Lankum werd hij Volmagt ten Landsdage voor Idaarderadeel, en als groot grondeigenaar was hij „Dijksvolmagt wegens het Klooster Lidlum", in welke laatste betrekking hij in een pennestrijd gewikkeld werd met den Dijkgraaf van gemeld Dijksbestuur, den graaf C. G. van Wassenaar Twickel (zie Dl. I, blz. 277 en volgg). Later werd Camper „Raad in de Vroedschap der stad Workum", en kreeg als zoodanig zitting in het college der Admiraliteit van Friesland, eene onderscheiding die hij waarschijnlijk aan den invloed van Prins Willem V verschuldigd was.

Verschillende commissiën telden hem in de volgende jaren onder hare leden, want dikwerf vereerden zijne landgenooten hem met hun ver-

trouwen, evenals vele buitenlandsche geleerde genootschappen hem de onderscheiding van het lidmaatschap waardig keurden. Op zijne jaarlijksche reizen toch was hij met bijna alle bekende geleerden van Europa in persoonlijke aanraking geweest en ook door verschillende vorstelijke personen, waaronder Frederik de Groote en diens wetenschaplievenden broeder Hendrik, ten gehoore ontvangen. Daardoor, zoowel als door zijne werken, had zijn naam eene Europesche vermaardheid verkregen en werd Camper door alle beoefenaren der wetenschappen met achting en eerbied behandeld.

De later beroemde Duitsche geleerde Samuel Thomas von Soemmerring bracht geruimen tijd bij hem door op Klein-Lankum, en was hem zóó dankbaar voor het genoten onderwijs en onthaal, dat prof. J. v. d. Hoeven in diens levensbericht zegt: „De herinnering aan dezen heerlijken tijd van zijne jeugd (1779) bleef altijd levendig in de gedachten van Soemmerring, zoodat hij zich nog in gevorderden ouderdom het tot eenen aangenamen plicht rekende, Nederlanders, als landgenooten van zijnen geachten leermeester, eenige dienst te kunnen bewijzen."

Even algemeen geacht als Camper in het buitenland was zou hij het ook in het vaderland geweest zijn, ware hij niet door zijne aristocratische manieren en houding aan sommigen onaangenaam geweest, doch vooral omdat door de staatkundige gebeurtenissen van dien tijd de zonen van hetzelfde volk als vijanden tegenover elkaâr gebragt waren. Camper's politieke overtuiging maakte hem tot een warm aanhanger der vorstelijke familie, dus tot een gehaat tegenstander bij de patriotsche partij. Reeds in de meer bescheiden rol, die hij in Friesland vervuld had, was dit duidelijk gebleken, hoeveel te meer moest dit uitkomen, toen hij in 1787 tot lid van den Raad van State en kort daarop zelfs tot voorzitter van dit hooge staatscollege benoemd werd.

Toen nu de Prins en de Prinses in Septr in den Haag terugkeerden, werden HH. Hoogh. door Camper in de genoemde hoedanigheid plegtig begroet, bij welke gelegenheid hij niet schroomde ruiterlijk voor zijne gevoelens uit te komen en krachtige doortastende maatregelen tot herstel der orde aan te bevelen.

Hij had volkomen den moed zijner overtuiging, doch hij was een te openhartig, te rondborstig man, om geschikt te zijn voor staatsman. Ook zijn prikkelbaar, driftig, gestel kwam hem daarbij slecht te stade en verklaart gereedelijk, dat de gang van 's lands zaken een nadeeligen invloed op zijne gezondheid uitoefende. Hij werd lijdende naar ligchaam en geest, tot, in April 1789, eene hevige borstvliesontsteking in weinige dagen een einde maakte aan zijn voorbeeldig werkzaam leven.

Zijn lijk werd in het familiegraf in de St. Pieterskerk te Leiden bijgezet, alwaar zijne zonen (zijne vrouw was kort na zijn vertrek uit Groningen reeds overleden) een sierlijk gedenkteeken lieten oprichten ter eere van hun verdienstelijken vader.

De wetenschap verloor in Camper een beoefenaar in zóó veelzijdige rigting als slechts zeldzaam wordt aangetroffen. Ons bestek laat niet toe daaromtrent hier uitvoerig in bijzonderheden te treden; eene oppervlakkige vermelding zij hier dus voldoende.

Camper was bij uitstek vergelijkend anatoom; zijne ontleedkundige beschrijving van het gehoororgaan der gekieuwde visschen, van het rendier, den rhinoceros, den Kaapschen miereneter en het zoogenaamde aardvarken, zouden voldoende geweest zijn om zijn roem als zoodanig te vestigen. De door Camper het eerst aangetoonde pneumaticiteit der vogelbeenderen zal echter zijn naam onvergankelijk verbinden aan eene der voornaamste ontdekkingen in dien tak van wetenschap, dien in eere doen houden, zoo lang hij beoefend wordt. Niet minder dan vijf ourang-outangs werden door hem ontleed; hij deed gewichtige onderzoekingen omtrent kikvorschen en padden, den olifant en de hagedis.

Zeer belangrijk zijn de vruchten van Camper's onderzoekingen omtrent de ontleedkunde van den mensch, als hij den oorsprong der breuken bij pasgeboren kinderen behandelt, en de peritoneale bekleeding van den testikel bij den mensch aantoont, of wel ons de verschillende lagen der crystallens in het oog door zijne microscopische onderzoekingen het eerst leert kennen.

De ziektekundige ontleedkunde beoefende Camper, zooals reeds met een enkel woord gezegd is, op zóó degelijke wijze, dat de beide daarover uitgegeven boekdeelen nog heden ten dage hunne waarde hebben behouden en ons tevens doen zien, hoe ongemeen bedreven Camper was in het teekenen met de pen. Door sommigen worden deze teekeningen zelfs op één lijn gesteld met de beroemde door Wandelaar vervaardigde platen in de ontleedkundige werken van Albinus.

Maar Camper teekende niet alleen, hij heeft geëtst, geschilderd, zwartekunstprenten gemaakt, geboetseerd, zelfs marmeren beeldhouwwerk vervaardigd, in één woord de schoone kunsten beoefend in de ruimste beteekenis, die men daaraan kan toekennen.

Doch niet alleen dat hij ze beoefend heeft, hij heeft ze ook wel degelijk bevorderd en verrijkt met de gaven van zijn grooten geest. Camper's verhandeling „Over het natuurlijk verschil der wezenstrekken in menschen van onderscheiden landaart en ouderdom" getuigt van eene voortreffelijke en originele opvatting van het onderwerp en wettigt ten

volle den lof: »er schlägt in der Bestimmung der charakteristischen Unterschiede einen völlig neuen Weg ein", door Zeising daaraan gebragt. Tot dit onderdeel van Camper's werkzaamheid behoort ook eene ontdekking, namelijk die van den „gelaatshoek", naar hem die van Camper genoemd, die sommigen als eene eerste poging van schedelmeting bij den mensch beschouwd willen zien, alhoewel Camper hem voornamelijk „aan de jonge teekenaars en beeldhouwers" als belangrijk en onontbeerlijk aanbeval, en met het oog daarop heeft getracht te vinden.

Maar er zijn nog andere takken van wetenschap, waarin Camper zich verdienstelijk heeft gemaakt, al zij het ook niet in die mate als in de reeds genoemde. Hij heeft b. v. twee verhandelingen over palaeontologische onderwerpen geschreven, waarvan de eene in de *Philosophical Transactions* en de andere in de *Nova Acta* van de Keiz. Acad. v. Wetensch. te Petersburg werd opgenomen, m. a. w. wier verdiensten door bevoegde mannen in die wetenschap erkend werden.

Camper was een bekwaam veeartsenijkundige, blijkens zijne lessen daarover gegeven, o. a. aan de officieren der cavallerie te Leeuwarden „in het koetshuijs van het Hof"; blijkens zijne vele geschriften daarover, en zijne juiste inzichten over de destijds »grasseerende veeziekte", waaromtrent hij zich bijzonder verdienstelijk gemaakt heeft, door het bevorderen van de inenting van het vee.

Even sterk als hij daarvoor geijverd heeft ter wering der gevreesde longziekte, even krachtig poogde hij de inoculatie bij den mensch te bevorderen, ten einde dezen tegen de pokken te beveiligen, vooral tijdens het heerschen der epidemie in 1768 en 1769. Hij vond in die pogingen ter beschutting van mensch en dier een krachtig bondgenoot en helper in zijn collega v. Doeveren te Groningen.

Camper was voorts een zeer bekwaam heel- en verloskundige, en heeft daarvan herhaaldelijk, zoowel practisch als theoretisch, blijken gegeven.

Hij heeft over zuiver landbouwkundige onderwerpen, zooals bemesting en bezaaijing van landerijen, het verband tusschen de zamenstelling van hetgeen we aan den schoot der aarde teruggeven en hetgeen we van haar hopen te oogsten, over het noodzakelijke van behoorlijke afwatering en tijd van rust voor de gronden, zeer behartenswaardige wenken gegeven.

Camper heeft geregtelijke geneeskunde beoefend en daarover voor het eerst hier te lande lessen gegeven, die niet alleen door de studenten te Groningen, maar ook door een groot aantal andere belangstellenden werden bijgewoond.

Camper heeft de *eerste* polikliniek in ons vaderland geopend en daardoor zijne leerlingen eene gelegenheid tot oefening en waarneming

verschaft, waarvan men vóór hem nimmer gebruik gemaakt had, waaraan men nog heden ten dage voor het onderwijs zóó groote waarde hecht, dat men haar overal tracht uittebreiden of tot stand te brengen.

Camper heeft in verschillende geschriften zulke heldere gezonde denkbeelden neergelegd over de geneeskunde en hare wijze van beoefening, over het verband tusschen physiologie en pathologie, en het onontbeerlijke van grondige anatomische kennis voor den aanstaanden geneeskundige aangetoond, dat men terecht van hem kan zeggen, dat hij ook daarin boven velen zijner tijdgenooten heeft uitgemunt. Wanneer we nagaan, dat hij niet alleen van therapeutische hulpmiddelen heil verwachtte, maar, als een hygiënist der 19e eeuw, maatregelen beraamde om ziekten te voorkomen, door uitmuntende raadgevingen omtrent „de behandeling van jonggeboren kinderen" en „het bestier van kinderen" (op lateren leeftijd) bijeentebrengen en uittegeven, dan blijkt ook daaruit andermaal welk een begaafd man, hoe ongemeen veelzijdig ontwikkeld hij was. Om in zoo verschillende vakken inderdaad uit te munten behoort men buitengewone talenten te bezitten, die men zeker aan Camper moet toekennen, terwijl men er kan bijvoegen, dat hij ze zich volkomen waardig heeft getoond, door ze aan te wenden ten bate van de wetenschap en door deze ten nutte der menschheid.

Daar de bekroonde verhandeling over Camper van Dr. C. E. Daniëls nog niet in 't licht is verschenen, doch ongetwijfeld de pers zal verlaten vóór de voltooijing van ons werk, heeft Dr. Daniëls op ons verzoek zich gaarne belast met het stellen van het bovenstaand overzicht van Camper's levensloop en verdiensten, ten einde op deze wijze het resultaat van zijn onderzoek ook voor onzen arbeid dienstbaar te maken. Hij ontvange daarvoor bij dezen onzen opregten dank! B.

Tiberius Lambergen kwam, gelijk wij gezien hebben, reeds voor op het drietal, waaruit Ouwens gekozen is. Toen daarna Camper eene plaats in de Med. faculteit verkreeg, besloten de Curatoren om Lambergen als lector aan de hoogeschool te verbinden. Dit strookte echter niet met den wensch des Stadhouders, die hem een buitengewoon of gewoon professoraat had toegedacht. De aanstelling tot lector werd dan ook, bij Res. van 13 December 1749, door die van gewoon hoogleeraar in de geneeskunde vervangen. Slechts ƒ 900, de immuniteisvergoeding hieronder begrepen, zou aanvankelijk zijne bezoldiging zijn.

Tiberius was een zoon van Otto Lambergen en Rinske Tjepkes. Zijn vader was predikant te Reitsum, toen hij daar in 1717 werd geboren. Van de Latijnsche school te Dokkum in 1736 aan de Franeker academie

gekomen, beoefende hij de wis-, natuur- en geneeskunde onder Muys en du Bois, totdat hij den 31 Mei 1740 promoveerde, remissa disput. inaug. Ter volmaking zijner studien begaf hij zich dadelijk naar Leiden, waar hij slechts tien dagen na zijne promotie werd ingeschreven. Na gedurende twee jaren de collegien van 's Gravesande en de vier medische professoren te hebben bezocht, vestigde hij zich te Leeuwarden als geneesheer. Antoinette Werners, de weduwe van zijn leermeester du Bois, werd den 13 Junij 1749 zijne echtvriendin.

Bragt de bescherming van den Stadhouder hem op den katheder, mogelijk had hij aan diens invloed in hetzelfde jaar ook het lidmaatschap der Staten te danken.

Na de groote vacantie in 1750 trad hij eerst als hoogleeraar op, zooals wij afleiden uit de omstandigheid, dat hij zijne aanstelling den 15 September van dat jaar aan den Senaat heeft overgelegd. Ruim eene maand later werd zijn inkomen reeds tot *f* 1150 verhoogd.

Bij de plegtige aanvaarding van zijn ambt hield hij den 28 April 1751 eene *Or. de amico historiae naturalis cum medicina connubio* (Fran. 1751). Van de geneeskundige vakken heeft onze hoogleeraar de medicina practica behandeld. De twisten met Camper over den voorrang, waarover vroeger (I, 244 en volg.) het een en ander is medegedeeld, kenschetsen hem niet alleen als een zeer ijverzuchtig man, maar tevens als iemand van een onbuigzaam karakter. Wegens de gespannen verhouding tusschen de beide ambtgenooten zal de Gouvernante waarschijnlijk zijne verplaatsing naar Groningen hebben bevorderd. Aan de Curatoren van Franeker gaf hij van die benoeming kennis bij schrijven van den 5 Nov. 1753, waarin hij den wensch neêrlegde, „hoe eer zoo beter derwaarts te gaan". Met eene *Oratio exhibens encomia botanices eiusque in re medica utilitatem singularem* (Gron. 1754) beklom hij den leerstoel voor de botanie, chemie en praktische geneeskunde. Eene *Lectio sistens ephemeriden persanati carcinomatis* (Gron. 1754) strekte ter inleiding zijner academische lessen.

Vele zorgen wijdde Lambergen aan den Groninger Hortus.

... ... Grunico Lambergius intulit horto
Quae Libya, aut Peru, aut patria Iava parit;

werd o. a. met gulden letters gegrift boven den ingang van de groote orangerie.

Des zomers onderwees hij de beginselen der botanie; wijders gaf hij collegien over medicina practica, kliniek en pathologie; ook een collegium chemico-pharmacologicum. In het overdragen van het rectoraat zag hij zich ten jare 1758 door ongesteldheid verhinderd. De oratie, die hij daarbij had willen uitspreken, schijnt het licht niet te hebben gezien,

hoewel de Curatoren aanboden haar te laten drukken voor rekening van de provincie.

Den 9 Junij 1763 sloeg des hoogleeraars stervensure.

Of zijn huwelijk ook met kinderen werd gezegend, kunnen wij niet verzekeren. Wel daarentegen, dat zijne vrouw hem overleefde en in 1767 een derde huwelijk sloot met J. Cloek de Beerenclauw, aan wien zij in 1781 ontviel.

Vriemoet, 868, 869; *Gedenkb. der hoogeschool te Groningen*, Bijl. 79, 80; Aantt. Burmania; *Handel. Curatt.* 5 Maart 1754.

Herman Cannegieter. Arnhem had hem in 1723 zien geboren worden; zijn vader, de geleerde rector Hendrik Cannegieter, leidde hem den tempel der wetenschappen binnen; te Leiden voltooide hij zijne studien, — studiorum academicorum in literis humanioribus et juris scientia Arnhemii et Leidae ab anno 1736 curriculum emensus — gelijk Vriemoet zeker uit zijn mond opteekende. Men vindt hem echter eerst den 16 Sept. 1740 te Leiden ingeschreven, op 20-jarigen ouderdom, zooals minder juist in het album er is bijgevoegd. Hier werd hij gevormd in de scholen van Burman, Oudendorp, Hemsterhuis, Vitriarius, Rücker en Scheltinga; onder een hunner verdedigde hij eene *D. phil. jur. ad legem Numae Pompilii de ara Junonis pellice non tangenda* (L. B. 1743), en promoveerde den 18 Sept. 1744 op eene *D. de difficilioribus quibusdam juris capitibus*. Zes jaren had hij daarna voor het Geldersche Hof de advocature uitgeoefend, toen de leerstoel, die door den dood van Balck was opengevallen, hem den 17 Julij 1750 door den Stadhouder en de Curatoren werd aangeboden op eene jaarwedde van ƒ 1000. Sprekende *de multiplici et varia veterum ICtorum doctrina* (Fran. 1751) aanvaardde Cannegieter zijn ambt den 28 April des volgenden jaars, tegelijk met Camper en Lambergen [1]).

Aanvankelijk onderwees hij alleen het burgerlijk, d. i. het Romeinsch, regt; op aanschrijving van Prinses Anna werd hem den 10 Oct. 1752 tevens het professoraat in het staats-, natuur- en volkenregt opgedragen, eerst zonder tractementsverhooging. Later (18 Maart 1754) legde men hem daarvoor ƒ 250 toe. Niet ten onregte heeft Trotz, die reeds den

---

[1]) *Vota nuncupata pro Herm. Cannegieter, P. Camper, Tib. Lambergen, ordinarias professiones auspicantibus*, Fran. 1751 (Lat. verzen van J. Pierson en P. Nota, op Cannegieter, van H. J. Arntzenius, Jo. Heringa, R. van Noord en H. de Jong op Lambergen; Nederl. verzen van J. Abrahami op Cannegieter, van R. D. Heimans op Camper en Lambergen en van G. Oldersma op Lambergen).

titel *Prof. juris publici* voerde, zich over die bevordering van zijn ambtgenoot beklaagd, doch zonder gevolg, voor zoover ons bleek.

Eerlang trachtten Utrecht en Leiden om strijd hem aan Franeker te ontrukken. Tegen het eerste beroep naar Utrecht in 1760, waarbij hem *f* 1700 tractement geboden werd, legden de Friezen eene verhooging van *f* 300 in de schaal, met den titel *Prof. juris foederati Belgii et hodierni*, waarvan het gevolg was, dat zij Cannegieter mogten behouden. Voor den leerstoel van wijlen Gerl. Scheltinga, te Leiden, hem in Maart 1765 aangeboden, had hij reeds bedankt, eer de Curatoren hem schriftelijk betuigden, dat door zijn vertrek de kwijnende academie te gronde zou gaan, weshalve zij gaarne wenschten te vernemen welk middel er kon gevonden worden om hem te behouden. Voordeeliger aanbiedingen uit Leiden volgden; inmiddels beproefde Utrecht ook nog een kans om Leiden den loef af te steken, door onzen hoogleeraar niet minder dan *f* 2300 jaarlijks aan te bieden, wanneer hij Wesseling wilde opvolgen als *Prof. juris Romano-Germanici*, *naturae et gentium*. Cannegieter bleef echter doof voor alle aanzoeken, en dit geheel belangeloos. Niettemin haastten de Curatoren zich met een voorstel aan Gedep. Staten, om den edelmoedigen geleerde, die zulke bewijzen had gegeven van zijne gehechtheid aan Friesland, door eene tractementsverhooging van *f* 400 een bewijs van dankbaarheid aan te bieden. Dadelijk werd dit toegestaan, zoodat Cannegieter, met de som ter vergoeding voor immuniteiten, voortaan een vast inkomen genoot van *f* 2100.

Uit de medegedeelde titulaturen volgt reeds welk een uitgebreiden werkkring de hoogleeraar had. Door dictaten, die in de bibliotheek van Beucker Andreae voorkwamen, vonden wij dan ook bewezen, dat hij heeft behandeld *het algemeene staatsregt; het staatsregt der Vereen. Nederlanden;* het *jus naturae* naar Pufendorff *de officio hominis et civis;* de *historia juris* naar Heineccius [1]) en *de Instituten*. Veel heeft hij niet in 't licht gegeven. Zijne hoofdwerken zijn de *Comment. ad fragm. veteris juris prudentiae, quae extant in collatione legum Mosaicarum et Romanarum*, Fran. 1765, en het *Observationum juris Romani liber primus*, Fran. 1768, gevolgd door eene volledige uitgave, getiteld: *Observationum juris Rom. libri quatuor, in quibus juris civilis aliorumque auctorum loca explicantur*, L. B. 1772. Hierbij voege men verscheidene disputatien, die op naam

1) Aan hem wordt ook toegeschreven Heineccii *Antiqq. sec. ordinem Institt. quinta editio, prioribus auctior multoque emendatior notis, inprimis et animadversionibus, quas Cl. in Belgica Antecessor addidit.* Leid. et Fran. 1777.

zijner leerlingen voorkomen, doch voor 't meerendeel, zoo niet alle, van zijne hand zijn [1]).

Wij ontmoeten Cannegieter als Rector in 1756, 1766, 1776 en 1781. Aftredende sprak hij in 1757 *de eximiis animi virtutibus, quibus conspicui sunt ICti veteres;* in 1767, *de fatis Romanae jurisprudentiae in Belgio;* in 1777, *de initiis atque incrementis litterarum in Frisia;* in 1782, *de Pontio Pilato eiusque judicio de Christo instituto* [2]). Geene dezer vier oratien schijnt het licht te hebben gezien. Uithoofde van zijne gevorderde jaren werd hij in 1786 en 1793 van het rectoraat verschoond.

Dat de grijsaard in 1795 onverdiend het slachtoffer werd van de politieke hartstogten, en zich den 10 Julij v. d. j. alzoo door de repraesentanten van zijn post zag ontzet, is ons reeds bekend (I, blz. 110); eveneens, dat hij den dag (3 April 1802) mogt beleven, waarop dit onregt door zijne herbenoeming in denzelfden rang werd hersteld. Eere aan wien daarvan de eer toekomt! Een van Cannegieter's vroegere leerlingen, Mr. Toussyn Woordhouder, lid van den Zeeraad te Rotterdam, zong bij die gelegenheid:

Ik vroeg „moet dit aan deugd en kundigheên gebeuren,
„Verdiende dit de zorg aan Vrieslands school besteed:
„Verdiende Hij 't, dien men zig vijftig jaaren wijden
„Zag aan het heil der jeugd, door trouw, die helder blonk,
„Heeft hij verdiend dit door zijn voorkeur nog te lijden:
„Die hij voor Leiden en voor Utrecht Vriesland schonk?"
'k Schreef dit aan Tiggelaar, op wien g' altoos moet boogen,
O! Franeker, wier school hem haren Douza noemt,

Bij hem werkt het verstand, en geenzins kunstvermogen,
Schoon de geleerdheid op zijn zorg en vriendschap roemt,
Aan Tiggelaar, die, toen hij Vrieslands School herstelde,
Gezorgd heeft, dat Minerv in 't Duitsch ook lessen geeft.
Die bij de regten van den Mensch en Burger telde,

1) B.v. *D. de difficilioribus quibusdam legibus* (resp. S. Cannegieter) Fran. 1752; *D. de veteri lege cuius meminit Nonius* (resp. B. Arnoldi, D. Tieboel, B. J. Knock et D. J. Dibbetz) Fran. 1753; *D. jur. exhibens varias de jure civili observationes* (resp. J. J. v. Zuylen van Nyevelt) Fran. 1756; *D. de poena adulterii* (resp. E. S. Burmania Rengers) Fran. 1761; *D. de jure asylorum*, 3 *partes* (resp. A. J. Conradi) Fran. 1770.

2) Aan zijn optreden als rector in 1756 en 1766 herinneren *Poematia* (van P. Szatmari, H. J. Arntzenius, D. Vitez, J. Terpstra, P. M. Ketel, H. Lemke, A. van Dorp, J. A. Kesler; Holl. verzen van P. Bellaard, J. Schrader (apotheker) en 2 anonymi) Fran. 1756, en *Carmina* (van A. IJpey, P. van Dorp, T. Woordhouder, A. J. Conradi, H. J. Roosen, J. Terpstra, P. O. van Hemessen, J. Ruardi, Ev. Wassenbergh en B. van der Mey; Holl. verzen van A. Camphuysen, P. Dreux, E. J. B. Schonck, C. Lyffman) Fran. 1766.

Dat elk zijn pligten kent, en 't Land ten nutte leeft,
„Mijn taak (sprak TIGGELAAR) zij deze wond te heelen!
„Ik staar op dezen roem, bij 't geen ik heb verrigt."
Zijne Amptgenooten ziet men in dien roem ook deelen;
De trouwe Schoolzorg maakt zulks tot hunn' eersten pligt:
Van het Bataafsche Volk verzoeken zij de Vaderen,
Dat gij word, HERMAN! in uw waardigheên hersteld:
'T verzoek wordt toegestaan; . . . . ,

Verdiende Cannegieter's herbenoeming, met het oog op 't onregt dat hem was aangedaan, die toejuiching, — voor de academie kon zij van weinig nut zijn. Van den man, die reeds meer dan tien jaren geleden wegens zijn hoogen leeftijd van het rectoraat werd verschoond, mogt men niet veel meer verwachten. In zijn hoogen ouderdom lag dan ook de reden, waarom de inaugurele oratie en plegtige introductie achterwege bleven. Niettemin heeft de waardige man zijn onderwijs hervat en voortgezet, totdat den 3 September 1804 zijn levensloop eindigde. Prof. Tijdeman wijdde bij de aanvaarding van het rectoraat, den 11 Junij 1805, zijne rede hoofdzakelijk aan den ontslapen ambtgenoot. Zij schijnt niet ter perse gelegd, noch in Hs. bewaard te zijn gebleven.

Cannegieter was sedert 27 Maart 1768 gehuwd met Amarantia Susanna Gonggrijp, de jeugdige en schoone weduwe van den hoogleeraar Koen. De wensch van zoovelen, die deze verbindtenis in hunne zangen hebben toegejuicht, is in vervulling getreden. Voor hem gespaard gebleven tot aan zijn graf, is zij de trouwe deelgenoote geweest van al zijn lief en leed. Den 5 Maart 1806, dus 1½ jaar later, volgde zij hem in de gewesten der eeuwigheid.

Vriemoet, 870, 871, *Commissieboek van Curatt.*, no. 101—108; *Bataafsche Leeuw. Courant*, 18 Sept. 1804; Te Water, in de *Handel. v. d. Maatsch. der Nederl. letterk.* 1805; Mr. T. Woordhouder en J. T. Wielandt, *Op de herstelling van Herm. Cannegieter in zijne voorige waardigheden aan de hoogeschool te Franeker*, Fran. (1802); Bodel Nijenhuis, Ms. aantt. op Vriemoet; v. d. Aa, *Biogr. Woordenboek*, III, 112, 113.

---

[1]) *Carmina dicata nuptiis Hermanni Cannegieter — et matronae lectissimae A. S. Gonggryp* (Lat. verzen van J. Ruardi, A. J. Conradi, T. Woordhouder, H. van der Haer, E. H. Tenckinck, B. J. Scrinerius, Th. van Kooten, H. J. Roosen, B. Hengevelt, A. de Rooy; Holl. verzen van W. de Lille, T. Woordhouder, G. Coopmans, J. van Battum Rotterdam en P. Dreux) Fran. 1768; men voege hierby een zang van H. J. Arntzenius en een van J. Schrader, de eerste te Franeker, de tweede te Leeuwarden afzonderlijk uitgegeven. Cf. Schraderi *Carmina*, 302—306.

J a q u e s G a r c i n, Waalsch predikant te Veere, was den 24 Sept. 1754 door Gedep. Staten tot tweeden predikant bij de Waalsche gemeente te Franeker benoemd, toen Prinses Anna reeds den 4 Oct. daarna schriftelijk aan Curatoren te kennen gaf, dat het haar aangenaam zou zijn, wanneer Garcin tevens tot professor in de Fransche taal werd aangesteld, op een tractement van *f* 200. 't Zal aan de Curatoren zwaar zijn gevallen, om zich te schikken in de werkelijkheid, dat na de uitbreiding van het Stadhouderlijk gezag, hun invloed afdaalde tot eene mechaniek om den wil des Stadhouders uittevoeren. Hoe ongehoord ook, dat een docent in de Fransche taal den titel van *gewoon* hoogleeraar zou voeren, zij gehoorzaamden het hun in den vorm van een wensch kenbaar gemaakt bevel en bragten den 30 October dv. de benoeming uit op Garcin, doch met het uitdrukkelijk voorbehoud, dat hij boven de *f* 200 niet zou „profiteren van de immuniteit." Zoodra de Gouvernante echter vernam hoe letterlijk haar wensch was uitgevoerd, haastte zij zich met het uitdrukken van de „verwagting, dat aen den voorn. Garcin mede jaarlijks voor immuniteiten zal worden toegelegt de somma van *f* 150," vermits dit hare bedoeling was geweest. Curatoren hebben zich ook hierbij moeten neêrleggen.

Garcin aanvaardde zijn kanselwerk te Franeker den 25 April 1755; als hoogleeraar deed hij de plegtige intrede den 10 Maart des volgenden jaars met eene *Orat. de utilitate linguae Gallicae* (Fran. 1757[1]).

Genève was zijne geboorteplaats; Pierre Garcin, een Fransch geneesheer aldaar, en Susanna Maffei waren zijne ouders. Van zijn vijfde levensjaar af werd hij opgevoed en onderwezen te Lausanne, totdat zich ten jare 1739 voor hem de gelegenheid opende om, als mentor of poedagoog van jongelingen van goeden huize, zich te Frankfort a|O. te bekwamen in de theologie, wijsbegeerte, het natuur- en volkenregt. Na tot proponent te zijn bevorderd vertrok hij in 1747 van daar naar Hamburg, bij voortduring belast met de leiding van aanzienlijke jongelingen. Ten jare 1750 stak hij naar Holland over, om er aanvankelijk een werkkring te vinden als hulpprediker bij de Waalsche gemeente te Amsterdam, en vervolgens in 1753 als predikant te Veere.

Ziedaar kortelijk zijn levensloop, eer hij te Franeker optrad. Hier schijnt hij in zijne dubbele betrekking stoffe tot tevredenheid gevonden te hebben, voldoende om in 1760 een beroep naar Haarlem afteslaan. Op het aanbevelend getuigenis van de Curatoren, dat hij geene moeite spaarde om de

---

1) *Vota nuncupata pro V. Cl. B. Voorda, Jac. Garcin et Ant. Brugmans, ordin. profess. auspicantibus* (waarin alleen een Duitsch vers ter eere van Garcin) Fran. 1756.

studerende jeugd zelfs in de eerste beginselen der Fransche taal te onderrigten, zag Garcin in 1762, na 't overlijden van den taalmeester Romar, zijn tractement nog met ƒ 150 verhoogd.

Minder gelukkig was hij in het streven om onder de professoren eene meer aanzienlijke plaats te verwerven. Toen prof. Ratelband in 1765 *honoris causa* tot Theol. Dr. was bevorderd, verzocht Garcin die eer ook waardig te worden gekeurd. Door den Senaat werd hem echter in overweging gegeven, of het „om alle swarigheden voor te komen" niet beter zou wezen de promotie in de philosophie te vragen. Hiermede heeft hij zich dan ook tevreden laten stellen, vermits de *Acta* uitwijzen, dat hem den 23 Julij 1766 dit doctoraat is verleend.

Wederom leed hij echèc op de poging om, onder verhooging van tractement, een collegie te mogen houden over de zedekundige philosophie. In een daartoe strekkend schrijven aan den Prins gaf hij namelijk te kennen in dit opzigt, na het vertrek van Brugmans, nuttig te kunnen zijn; dat hij vóór de komst van van Swinden reeds lessen in dat vak had gegeven en deze hoogleeraar zich er niet tegen verklaarde, wanneer dat collegie hem werd afgestaan. Over die stoutheid waren de Curatoren zeer ontstemd. Indien het waar was — zoo schreven zij aan den Prins — dat Garcin reeds lessen daarover gegeven had, dan had hij zulks buiten hunne voorkennis gedaan, en „daerdoor ten uitersten gemanqueert aan het respect en pligt, dat hij ons verschuldigt is." Opmerkende, dat „de juridici ex jure naturae den studenten de Philosophia moralis veel beter kunnen inscherpen als een apart collegie daerover", achtten zij tevens uit een finantieel oogpunt het verzoek niet vatbaar voor eene gunstige overweging.

In 1782 herhaalde hij dat verzoek, maar eene verwijzing naar de in 1774 ingevoerde Menage was alleen voldoende om Garcin wederom eene teleurstelling te bereiden.

Tweemaal was hij Rector, in 1764 en 1773. De oratien, welke hij bij zijn aftreden in 1765 en 1774 heeft uitgesproken, schijnen niet ter perse te zijn gegaan. De eerste handelde *de hodierna auxiliorum ubertate in studiis promovendis rite adhibendorum;* de tweede *de naturali et arcto vinculo, quod datur inter religionis et prudentis politices principia* [1]).

In den laten avond van den 27 November 1796 is Garcin ontslapen,

1) *Poemata in hon. Jacobi Garcin, quum R. M. renunciaretur* (Lat. verzen van A. IJpey, E. H. Tenckinck, C. Doys, E. Wassenbergh, E. Brilly, J. D. van Laren, Duitsche van een anonymus en H. P. Stumbke) Fran. 1764; *Poemata etc. quum R. M. secunda vice renunciaretur* (Lat. verzen van R. Coopmans, P. van Son, een Fr. vs. van H. D. Guyot, een Duitsch vs. van F. D. Burger) Fran. 1773.

76 jaren oud. Hij zal mitsdien in 1720 zijn geboren. Met zijne weduwe, vrouwe A. E. Riboulleau, liet hij ééne dochter na, Maria Susanna, die gehuwd was met J. E. Reuvens, den vader van den geleerden archaeoloog C. J. C. Reuvens. Zijn lijk is te Schalzum ter aarde besteld.

Vriemoet, 872, 873, met Hss. aantt. van Garcin zelven; Hss. aantt. op Vriemoet van Mr. Bodel Nijenhuis; *Commissieboek van Curatoren*, I, blz. 71, 72, 106, 208, II, 79, 80, III, 73; *Handel. van Curatoren*, 26 Nov. 1760; Kennisgeving van zijn overlijden, door de weduwe, op het Prov. Arch. van Friesland; *Acta Senatus* 18 Junij 1765, 23 Julij 1766.

Bavius Voorda, de oudste zoon van prof. Jac. Voorda, te Franeker den 1 Julij 1729 geboren, werd door den Senaat aan het hoofd van 19 juristen geplaatst, op wie Curatoren de aandacht vestigden voor den leerstoel van Trotz. Deze achtten de benoeming wenschelijk van Voorda en Wigeri beide; Prinses Anna vereenigde zich met hunne zienswijze, zoodat den 2 October 1755 de eerste werd benoemd tot gewoon hoogleeraar in het Rom. regt, op *f* 1000 tractement, de tweede tot extraordinarius, op *f* 700.

Voorda was hoofdzakelijk door zijn vader in de klassieke studien opgeleid; sedert 1745 tot 1750 had hij te Utrecht gestudeerd, daarna als J. U. C. nog een jaar lang te Leiden Hemsterhuis, Rücker en Weis gehoord, totdat den 30 Sept. 1751 zijne academieloopbaan eindigde te Utrecht, met de promotie tot J. U. D. op eene *D. de Vadimonio.* Te Leeuwarden zich gevestigd hebbende als advocaat, moet hij wel een gunstigen naam hebben verworven, omdat hem in 't vierde jaar van zijn verblijf aldaar reeds eene plaats in de gewestelijke Staten, en voorts tegelijk het professoraat te Franeker ten deel viel. Na nog op den dag zijner benoeming dezen post met blijdschap te hebben aangenomen, beklom Voorda den 10 Maart 1756 den katheder, met eene *Oratio de vinculo, quod inter theoreticum et practicum juris studium intercedit non solvendo* [1]) (onuitgegeven).

Hij onderwees de Instituten, naar de *Positiones* van Ulr. Huber [2]), en hield dispuutcollegien over de Pandecten. Tot dit tijdperk zijns levens behooren immers de *Thesium controversarum juxta seriem Digestorum Decades octo et viginti. A titulo ultimo Libri XXII*, *usque ad finem Libri*

[1]) H. J. Arntzenius begroette hem toen met een fraai Latijnsch vers, opgenomen in de *Vota nuncupata pro V. Cl. B. Voorda, Jac. Garcin et Ant. Brugmans — ordin. professiones auspicantibus*, Fran. 1756.

[2]) Blijkens een dictaat, *Catal.* Beucker Andreae, no. 1266.

XXVII; acc. D. ad l. 7 § 1 D. solut. matrim. — *nec non Lectionum Tullianearum liber singularis*, welke hij in 1796 te Leiden, alzoo in den laten avond zijns levens, eerst in het licht gaf. Ter voldoening aan het verzoek van Franeker studenten, om soortgelijke Theses als die van Ant. Schulting te bewerken, had hij twaalf Decaden afgehandeld, voor hij naar Leiden vertrok. In latere jaren heeft hij dien arbeid tot XXVIII Decaden voortgezet. Zijne Theses vangen aan, waar Schulting was geëindigd, nl. met den titel *de juris et facti ignorantia.*

In de tien jaren, welke hij te Franeker stond, werd hem het rectoraat eenmaal opgedragen [1]). Bij de overdragt in 1762 hield hij eene redevoering *de arte legislatoria ex tabulis Romanorum decemviralibus comparanda*, Fran. 1763.

Ten jare 1765, den 24 Junij, aanvaardde onze hoogleeraar te Leiden den leerstoel van Scheltinga, voor welken zijn ambtgenoot Cannegieter had bedankt. *Plus esse praesidii in bonis ICtis*, *quam in ipsis legibus* (L. B. 1765) was bij die gelegenheid het betoog in zijne inaugurele oratie. Vond de jurisprudentia elegantior in Voorda een gelukkig beoefenaar — het vaderlandsch regt niet minder. Na immers eene nieuwe uitgave met aanteekeningen te hebben bewerkt van Jani à Costa *Praelect. ad illustriores quosdam titulos locaque selecta juris civilis*, L. B. 1773, wijdde de hoogleeraar zijne zorgen aan 't geen zijn grootvader Beucker had opgeteekend uit de regtspraak van het Friesche Hof, en gaf dit uit, nl. Jo. Beucker, *Rerum in suprema Frisiorum curia judicatarum fasciculus*, Leov. 1782. Tweemaal beklom hij het rectoraal spreekgestoelte; de eerste maal stelde hij Papinianus aan zijne hoorders voor, de tweede maal koos hij den wijzen Koning van Israël tot 't onderwerp zijner rede [2])

Intusschen was Voorda niet vreemd gebleven aan de politieke woelingen zijner dagen. Meer dan één naamloos geschrift had hij ter perse doen gaan [3]); ook telde men hem onder de leden van gewapende burgergenootschappen, terwijl hij — naar Tollius beweert — „voords in zyne lessen, na de herstelling van de oude Constitutie der Regeringe, door ontydige aanhalingen van plaatsen uit Cicero, de verdenking op zich heeft gebracht van de harten der Jeugd tegen dezelve te willen voorinneemen." Zoo vond hij zich dan ook bezwaard om, zonder voor-

---

1) *Poemata in hon. Bavii Voorda — cum Rector Acad. salutaretur* (een Lat. vers van T. Wielant en een Holl. vers van Aesch. Saagmans), Fran. 1761.

2) *Papinianus, seu optimi ICti et viri forma in Aem. Papiniano spectata et concioni ad spectandum proposita*, L. B. 1770; *De sapientia regis quondam Hebraeorum sapientissimi juridica*, L. B. 1782.

3) Zij worden vermeld door Gab. de Wal, p. 410, 411. Vgl. van Doorninck, no. 64, 5910.

behoud of nadere inlichting, den eed op de Constitutie afteleggen, in voegen de Staten van Holland dien bij Res. 15 Febr. 1788 vorderden van alle ambtenaren van den staat zoowel als van de burgerlijke en kerkelijke, vermits de formule hem ten aanzien van het „Erfstadhouderschap" dubbelzinnig voorkwam; daarentegen bood hij aan den eed afteleggen op den voet van het eerste formulier, dat den 23 November 1787 was vastgesteld.

Zonder nu eene poging te doen om 's mans niet onoverkomelijke bezwaren optelossen, trokken de Curatoren en de Burgemeester van Leiden — wier bevoegdheid daartoe al zeer twijfelachtig was — den 1 September 1788 Voorda's aanstelling tot hoogleeraar eenvoudig in. Zijne stappen bij de Staten, onder bereidverklaring om dien eed bij nadere opheldering alsnog afteleggen, gepaard met het verzoek tot herstelling in zijn ambt, gaven wel aanleiding tot zeer uiteenloopende beschouwingen over den maatregel, maar met geen anderen uitslag, dan dat de Staten den 10 Januarij 1790 „om redenen hun daartoe moveerende" hem ontslagen hielden. Met het oog op zijn leeftijd, den ijver en de „applicatie", waarmede hij reeds 23 jaren zijne bediening had waargenomen, openden zij hem het uitzigt op pensioen, 't welk kort daarna op *ƒ* 1800 werd bepaald.

Terwijl Voorda ambteloos te Leiden bleef wonen, ondervond hij in ruime mate, dat zijne voormalige ambtgenooten, door betoon van achting en genegenheid, zijn hard en onbillijk lot trachtten te verzachten. Voor de wetenschap bleef hij werkzaam, door de jaren van gedwongen rust o. a. te wijden aan *De crimineele ordonnantie van Koning Philips van Spanje — ten dienste van zyne Nederlanden uitgegeven. Fransch en Nederduitsch, naar de oorspr. drukken van den jaare 1570. Verzeld van eene Verhand. over — de ordonnantie op den stijl van procedeeren in crim. zaken. Mitsgaders van aantt.*, Leiden 1792. Getuigt dit werk van zijne onvermoeide vlijt en uitgebreide kennis van de geschiedenis des vaderlands en des regts — Tollius, een zijner politieke tegenstanders, beweert, dat de schrijver daarin bij eene opzettelijk gezochte gelegenheid, zich ontijdige en scherpe trekken tegen de Stadhouders Willem III en Willem V heeft veroorloofd, „die de achting voor hem merkelyk verminderd hebben by diegeenen zelfs, welke anderszins, wegens zyne geleerdheid, prys hadden blyven stellen op zynen omgang".

Naauwelijks was de omwenteling in 1795 een feit, of de prov. repraesentanten ontsloegen, gelijk bekend is, de leden van het Hof van Holland en Zeeland. In de rij der nieuwe Raden was Voorda de eerste. Uithoofde van zijn gevorderden leeftijd en meer en meer toenemende hardhoorigheid, verzocht hij echter van dien post te mogen worden

verschoond. Bijaldien niet anders over hem mogt worden beschikt, wenschte hij liever het professoraat weder te mogen bekleeden. Deze billijke wensch werd op de aangevoerde gronden ingewilligd.

Alzoo zag Voorda zich dan den 25 Februarij 1795 hersteld als hoogleeraar in het Romeinsche en hedendaagsche regt, op eene jaarwedde van *f* 2400, zonder evenwel verpligt te zijn tot het geven van private collegien en het waarnemen van sommige andere ambtsbezigheden. Publieke lessen zou hij geven en voorts tot nut der studenten en tot luister der hoogeschool werkzaam wezen, zooals hem het meest geraden mogt voorkomen. Den 7 Mei daarna trad hij dan wederom op met eene *Oratio de libertate sentiendi dicendique ICtis propria et in Papiniano spectata.* De bittere, ja hevige toon, die dit stuk kenmerkte, laat zich verklaren uit de beteekenis van het spreekwoord: de omstandigheden maken den man; om op den katheder een vijandig standpunt intenemen tegen het gevallen gezag, was voor iemand van zijn leeftijd en zijne gaven trouwens niet verstandig, noch beraden en waardig [1]).

Gelijktijdig werd hem het ontwerpen van een wetboek voor de criminele regtspleging opgedragen; zeker is het niet of hij deze taak ten einde heeft gebragt.

Te bekend is het uitvoerig *Rechtsgeleerd Advis in de zaak van den gewezen Stadhouder en over deszelfs schrijven aan de Gouverneurs van de Oost- en West-Indische bezittingen van den Staat*, *door de burgers Mr. B. Voorda en Mr. J. Valckenaer*, *ingelevert ter vergadering der Provis. Representanten van het volk van Holland*, *op den 7 January 1796,* — dan dat wij hier over de aanleiding daartoe en de strekking van het stuk in bijzonderheden zouden behoeven te treden. Gaarne vereenigen wij ons met het oordeel van Mr. Sillem, dat de door de beide hoogleeraren gebruikte argumenten voor het meerendeel de waarde hebben, die de politieke overtuiging van den lezer er aan geeft, en meer niet [2]).

Waarschijnlijk was het een gevolg van den bijval door zijne politieke geestverwanten aan dezen arbeid geschonken, dat hem den 17 Febr. daarna eene plaats onder de repraesentanten werd aangeboden. Na rijp beraad en in overleg met de Curatoren heeft hij daarvoor echter gemeend te moeten bedanken.

Geroepen om vervolgens op de Constitutie van 1798 den eed afteleggen, vond hij wederom bedenkingen tegen het formulier; met eene verklaring van zijne gevoelens in een anderen vorm werd toen echter genoegen ge-

---

[1]) Deze redevoering, welke gelukkig niet ter perse ging, is uit de bibliotheek van Beucker Andreae (no. 1267) voor *f* 11 verkocht.

[2]) Mr. J. A. Sillem, *Het leven van Mr. Joh. Valckenaer*, A. 1876, I, 258 en volg.

nomen. Fuit pectore candido, atque animo, sinceritatem in aliis magni faciente. Fuit in prosperis adversisque rebus amicus constans et fidelis, propter diversas de republica sententias non ad iram, ne quidem ad frigus propensus. Adversus eos tamen, quos adversarios experiebatur, morosior erat et animum bile commotum aegre temperabat, sed ad vehementiam facile ruere patiebatur.

Zóó werd hij als mensch geschetst door zijn leerling J. Luzac, wiens getuigenis door prof. Gab. de Wal is medegedeeld.

Voorda overleed als coelibatarius, den 9 Julij 1799.

Vriemoet, p. 874; te Water, p. 52, 228; Siegenbeek, I, 283, 323, 324, 341, 342, II, Toev. en Bijl. 213, 214; *Vaderl. Hist. ten vervolge van Wagenaar*, XX, 276 en volg., XXI, 26 en volg.; *Rechtsgel. Advis in de zaak van den gewezen Stadhouder*, enz., *met wederleggende aantt. van een Hollandsch Rechtsgeleerden* (Tollius) 1796, blz. 1—3; Gab. de Wal, 395—412.

A n t o n i u s B r u g m a n s, een zoon van Pibo Brugmans, predikant te Hantum en Hantumhuizen, en Petronella Wiersema, werd ter eerstgenoemde plaats op den 22 October 1732 geboren. Aan de Latijnsche school te Dokkum opgeleid, nam hij ten jare 1746, nog maar 14 jaren oud, afscheid van deze inrigting met eene *Oratio de quatuor summis imperiis* [1]), om zijne studien als alumnus patriae aan de Franeker hoogeschool voorttezetten. Met zooveel vrucht werden de wijsgeerige wetenschappen door hem onder leiding van prof. Koenig beoefend, dat hij den 25 Mei 1748 een openbaar dispuut hield *de essentiarum idearumque absoluta necessitate, earumque origine ex intellectu divino* (Fran. 1748), en den 24 Mei 1749 tot A. L. M. et Philos. Dr. werd bevorderd, na in 't openbaar eene *D. de phaenomeno* [2]) (Fran. 1749) te hebben verdedigd. Jongelingen, die beneden den achttienjarigen leeftijd promoveerden, hadden te Franeker aanspraak op eene buitengewone beurs van *f* 150. Deze viel dan ook weldra aan onzen jeugdigen doctor ten deel. Daar hij zijn vriend en leermeester Koenig volgde, toen deze in 1749 een wetenschappelijken werkkring te 's Hage vond, zag hij zich tot voortzetting zijner studien nog bovendien aangemoedigd door „een dubbelde pensie, gelijk voormaels aen andere buiten Lands studerende jongelingen is vergunt geworden" [3]).

---

1) Coll. *E*.

2) Door El. Luzac in het Fransch vertaald m. aanm., en opgenomen in de *Recherches sur quelques principes des connoissances humaines*, Leid. 1756.

3) *Commissieboek v. Curatt.* I, blz. 31, 32.

Hier schreef hij — naar aanleiding van den vroeger door ons vermelden twist tusschen Koenig en de Maupertuis — zijne *Proeve over de waare grondwetten der beweging en ruste*, Leid. 1753.

Voor uitstekende vernuften, die op Frieslands kosten waren ontwikkeld en gevormd, opende de Overheid gaarne, zoo spoedig zich eene gelegenheid daartoe aanbood, een maatschappelijken werkkring. Zóó zag Brugmans zich dan ook, na het vertrek van Camper, door de Curatoren bijzonder aanbevolen voor den leerstoel in de philosophie; prinses Anna vereenigde zich met hunnen wensch; zijne benoeming volgde op 2 Sept. 1755. Een tractement van *f* 800, benevens de toelage voor vroegere immuniteiten, werd hem aangeboden. Zonder aarzelen gaf hij bij een schrijven van 4 Sept. dv. kennis van zijn besluit, om den leerstoel te aanvaarden [1]). Hij deed dit den 10 Maart des volgenden jaars met eene *Orat. de sensu communi, matheseos et philosophiae matre*, Fran. 1761 [2]).

Een behoorlijk physisch laboratorium schijnt hij er niet te hebben gevonden. Van den Senaat kreeg hij echter de vergunning om na de groote vacantie het collegium experimentale te houden in een der auditoria of op het koor der academiekerk [3]). Verscheidene instrumenten trof hij in gebrekkigen toestand aan; de Curatoren magtigden hem daarom gaarne om ze doen herstellen en registreren, voorts om „een beter plaets te beramen om daar de experimenten te kunnen volvoeren, en beter als nu tegenwoordigh de instrumenten geplaatst kunnen worden" [4]).

Van de leerlingen, die hunne studien onder zijne leiding voltooiden, mogen genoemd worden Jac. Terpstra, van Franeker, die gepromoveerd is op eene *D. de fluido in genere*, Fran. 1759; Jan Paauw, van Leiden, in 1762 gepromoveerd remissa disputatione, en J. Theod. Rossijn, van Noordzijpe, wiens dissertatie handelde *de tonitru et fulmine ex nova electricitatis theoria deducendis*, Fran. 1762.

Aan zijne dispuutcollegien van 1763—65 herinneren de *Tentamina philos. de materia magnetica ejusque actione in ferrum et magneten*, vereenigd

---

1) Itaque cura, studiis, cogitationibus — zoo schreef hij — dies noctesque enitar, ut cum veterum beneficiorum memoria, tum novo honore incitatus, aliqua ex parte, si non ingenio, certe alacritate et industria vestrae expectationi satisfacere queam, meque omnibus demonstrem, quanto sim obsequio, quantaque fide. *Commissieboek*, blz. 98, 99.

2) P. Szatmari en Jac. Terpstra hebben hem toen dichterlijk begroet. Zie de *Vota nuncupata pro viris clar. Bav. Voorda, Jac. Garcin et Ant. Brugmans, ordin. profess. auspicantibus*, Fran. 1756.

3) *Diar.* 1 Junij 1756.

4) *Handel. Curatt.* 25 Junij 1756.

uitgegeven in 1765. Dat Brugmans de schrijver was van deze Tentamina behoeft niet betwijfeld te worden. Van hem is ook een *Schediasma, quo demonstratur corpora perfecte dura cum principio continuitatis non consistere.*

In eene tractementsverhooging van *f* 200 mogt de hoogleeraar reeds den 2 Julij 1760 een blijk van tevredenheid over zijn arbeid ontvangen. 't Was van hem echter niet te vergen om het voordeelig beroep naar Groningen op eene jaarwedde van *f* 1600 aftewijzen. Toen hij den 22 October 1766 daarvan aan de Curatoren van Franeker kennis gaf, uitte hij zijn innigen dank voor de weldaden, die hem zijne taak aangenaam hadden gemaakt, zoodat hij „de Professie in de Philosophie me rust, vrede en het uiterste genoegen had waargenomen". De Curatoren schreven dan ook aan den Prins, dat zijn vertrek door hen werd angemerkt „als een gevoelig verlies, en voor ons te gevoeliger, omdat hij altijdt een elève van ons geweest is, en alles op kosten van onse Provincie hadde opgelegt."

Met eene *Orat. de proferendis phicices pomoeriis* [1]) aanvaardde hij op 21 Mei 1767 het nieuwe professoraat in de natuur- en wiskunde; zijn collegien opende hij met eene lezing *de incognitis Dei perfectionibus*, welk beide verhandelingen toen te zamen zijn uitgegeven. Die lessen betroffen de Logica en Metaphysica, bij afwisseling naar de handboeken van zijn voorganger Engelhard, van Baumeister en 's Gravesande; wijders de hoogere wiskunde en de astronomie naar de werken van Euclides en Wolff. Op het voetspoor van Musschenbroek en Engelhard onderwees hij de natuurkunde. Bovendien hield Brugmans voorlezingen over hydrostatica en praktische mechanica [2]). Als aftredend Rector hield hij in 1771 een *Sermo publicus de monumentis variarum mutationum, quas Belgii foederati solum aliquando passum fuit* [3]), welke is opgenomen in dl. I, *Verhand. van Pro excol. jure patrio* [4]).

---

[1]) *De wysbegeerte. Lierzang den HGel. Heere Ant. Brugmans — na het uitspreeken zijner inwijings redevoering — toegezongen* (door J. Bolt).

[2]) Bij die gelegenheid is hem een *Vreugdegalm — toegezongen door* Chr. Fr. Kuypers, Geref. fil. Gron. 1771.

[3]) In de Commentationes van het Kon. Göttingsch Genootschap, dl. VII, vindt men van hem een *Specimen mechanicae veterum per mechanicam recentiorem plenius expositae.* Aan de academie van Lyon zond hij eene verhandeling *de theoria Newtoniana circa refractionem radiorum solarium.* Bij zijn overlijden waren ter perse verhandelingen „over den eersten aanleg der dijken en 's lands gesteldheid vóór dezelve", en „over de maten en gewigten".

[4]) Hier vond ook het *Elogium Nicolai Engelhard, recitatum ab Ant. Brugmans* eene plaats. Engelhard was de eerste Voorzitter van P. E. J. P.

Zijn onderzoek over den magneet leidde hem tot de ontdekking van het indifferentiepunt tusschen beide magneetpolen, en van eene nieuwe wijze om de afwijking der magneetnaald door eene ijzeren staaf en daartoe vervaardigd kompas te vinden. Na hierover eerst eenige opstellen in de *Vaderl. Letteroefeningen* te hebben geplaatst, behandelde de hoogleeraar dit onderwerp later afzonderlijk onder den titel: *Magnetismus, s. de affinitatibus magneticis observationes academicae*, L. B. 1771 [1]).

Johanna Frederica Manger, dochter van S. G. Manger, predikant te Delft, sedert 1761 zijne echtvriendin, was hem reeds in de eeuwigheid voorgegaan, toen Brugmans den 27 April 1789 aan een *Sarcoma* bezweek. Sebald Justinus Brugmans was hun zoon.

De hoogleeraar L. C. Schroeder, die het *Progr. funebre* stelde, roemde Brugmans' persoonlijkheid in de volgende woorden: Ingenium pie defuncto erat vere philosophicum, acre judicium, in Mathematicis, Physicis, ceterisque doctrinis, ad ipsius partes spectantibus, profunda eruditio: ceteroquin vero ille magis ad gravitatem, quam hilaritatem, erat compositus, attamen comis, affabilis, aditu facilis, probus praeterea, et maxime candidae fidei.

Das Neue Gelehrte Europa, XIX, 678—682; Vriemoet, 875, 876; *Progr. inaug.* en *Progr. funebre* aan de Groninger hoogeschool; *Algem. Konst- en Letterbode*, 1789, II, 48; Muntinghe, *Acta Saecul. acad. Groning.*, 118, 119; *Gedenkboek der Gron. hoogeschool*, 1e Bijl. 89, 90.

Elias Wigeri, die — zoo als wij reeds zagen — den 2 Oct. 1755 naast Voorda tot buitengewoon hoogleeraar in de regten werd aangesteld, is den 2 Februarij 1730 geboren te Wolvega, waar zijne ouders Broer Wigeri en Geertruida Clarenberg het landbouwbedrijf uitoefenden. In 1747 onder de academieburgers van Franeker opgenomen, wijdde hij zich aan de regtswetenschappen. In het *Jus agrarium* van Trotz ontmoet men twee *Diss. de jure agrario foed. Belgii*, welke ten jare 1752 door Wigeri zijn verdedigd.

Na den 23 Junij van hetzelfde jaar remissa disputatione te zijn gepromoveerd, liet hij zich op de rol der advocaten bij het Friesche Hof inschrijven. Den juisten tijd van zijn werkelijk optreden als buitengewoon hoogleeraar, is ons echter met zekerheid niet gebleken [2]).

---

1) Aan dezen geleerden arbeid viel de eer eener Hoogduitsche vertaling ten deel, bewerkt door prof. Eschenbach, te Leipzig.

2) Onjuist moet de opgave zijn van Vriemoet, dat hij in het begin van Sept. 1755 zijn post zou hebben aanvaard, vermits hij eerst in October werd benoemd.

Den 26 April 1759 zag hij zich tot gewoon hoogleeraar bevorderd, met verhooging van jaarwedde tot *f* 1000; den 6 Maart 1760 deed hij de intrede met eene redevoering *de juris Romani praesidio in adjuvando tenuiorum hominum fortunis* [1]). Werd zijn inkomen in 1762 met *f* 150 verhoogd, toen Voorda naar Leiden zou vertrekken, verkreeg Wigeri, op aanbeveling der Curatoren, den titel van *Prof. praxeos*, waaraan eene tractementsverbetering van *f* 200 werd verbonden (*G. R. 12 Juny 1765*). Men koesterde hierbij de verwachting, dat de faculteit door den arbeid van Cannegieter en Wigeri evenzeer zou bloeijen als tot dusver met drie professoren.

Wanneer men bedenkt, dat Wigeri een leerling was van Trotz, en door zijn huwelijk met Hiltje Binckes naauw verwant aan zijn tijdgenoot, den Frieschen regtsgeleerde Simon Binckes, dan zal het geene bevreemding wekken, dat de rigting van onzen hoogleeraar neigde tot de verklaring van het vaderlandsch regt, en de praktijk in Themis' zalen.

Zijn onderwijs had dan ook meer de strekking om het R. R. te verklaren met het oog op het praktisch gebruik, dat er van gemaakt moest worden, dan wel om het op zich zelf uit zijne historische ontwikkeling toetelichten. Zijn onuitgegeven dictaat kwam onder den titel *Praktyk voor den Hove van Friesland en de Nedergeregten* in talrijke afschriften vermenigvuldigd in ieders handen, en kreeg groot gezag. Ook wijdde hij aan het nut van academisch onderwijs in de regtspraktijk in 1772 eene rectorale oratie, het eenige geschrift, dat van hem ter perse is gegaan, nl. *Orat. de studio juris practico, non sine insigni fructu in Academiis edendo*, Fran. 1772 [2]).

Zijne benoeming tot Procureur Generaal bij het Hof van Friesland (19 Nov. 1780) ontroofde aan de hoogeschool een zeer oordeelkundig regtsgeleerde, die ook bij de academiejeugd in hooge achting stond. Eenige dagen later, den 26 Dec. 1780, heeft de Stadhouder hem den titel verleend van Prof. honorarius, met behoud van het volle tractement en vrijstelling van zijn dienst als hoogleeraar en van het houden van collegien.

Voorda en Wigeri legden hunne diplomata eerst den 21 Sept. 1756 aan den Senaat over, dus lang nadat de eerste zijne inaug. oratie had gehouden. Hier valt dus aan eene vertraging te denken, onafhankelijk van hun werkelijk optreden.

1) In de *Poemata in hon. Eliae Wigeri, Chr. Ev. de Lille et F. V. Winteri, cum sollemniter inaugurarentur*, Fran. 1760, treft men verscheidene Latijnsche en Nederl. verzen ter zijner eere aan.

2) Bij de aanvaarding verschenen de gebruikelijke *Carmina honori et meritis Eliae Wigeri dicata*, Fran. 1771, verzen inhoudende van Touss. Woordhouder, Th. van Kooten, S. Werestoi de Cser, P. Brantsma, B. Schrinerius, P. Steenwijk, S. van der Woude en P. A. Bergsma.

De Curatoren erkenden in een brief van den 28 April 1781, dat het wel zeer vereerend was voor de Friesche academie, dat zij mannen opleverde, die bekwaam geacht werden voor zulke hooge betrekkingen, als er nu eene aan Wigeri was ten deel gevallen, doch zij betreurden niettemin het gemis „van zoo een bequamen en met grooten nut en ijver gedoceert hebbenden Professor", die de theoretische en prakticale regtsgeleerdheid „met allen roem en ijver gedoceert heeft" [1]).

Prof. Gab. de Wal meende te mogen betwijfelen of Wigeri zich wel dien nieuwen werkkring zou hebben laten welgevallen, als hij had kunnen voorzien, hoe onaangenaam en moeijelijk zijn arbeid zou worden in de veel bewogen jaren, die weldra zijn aangebroken. 's Mans dood op den 15 April 1791 werd dan ook beschouwd als een gevolg van overspanning. Als Proc. Gen. werd hij door de patriotten zeer gehaat.

Vriemoet, 877; Gab. de Wal, 349—352.

Feijo Udo Winter, Med. Doct. te Franeker, werd, na het vertrek van Camper, naast Ouwens, den 2 Sept. 1755 benoemd tot Praelector in de Chemie en Materies medica, op een tractement van *f* 400, en de toelage van *f* 150. Hij haastte zich dien post op zich te nemen, betuigende, dat niets hem aangenamer had kunnen zijn, dan deze roeping [2]). Bij de behandeling van het levensberigt van prof. Ouwens hebben wij reeds doen uitkomen, dat deze sedert het optreden van Winter allengs geheel werd ontlast van het onderwijs in de scheikunde. Aanvoerende, dat de Lector zich geheel aan de chemie wijdde, hebben de Curatoren hem dan ook sterk aanbevolen voor de bevordering tot gewoon hoogleeraar in de schei- en geneeskunde, waaraan den 26 April 1759 dadelijk gevolg is gegeven.

Dit professoraat aanvaardde hij den 6 Maart 1760, sprekende *de rerum simplicitate chemicis manifesta.*

Toen in 1767 het rectoraat aan hem werd overgedragen, hebben Dr. Jac. Terpstra, Dr. A. IJpey, A. J. Conradi, Ev. Wassenbergh, G. Coopmans, Touss. Woordhouder en de student M. Smytegelt Jr. hem uitbundig geprezen in hunne zangen, die als *Poematia dicata honori et meritis Feijonis Vdonis Winteri* het licht zagen. Allen stemden in, met hetgeen Wassenbergh heeft neergelegd in de woorden:

---

1) *Commissieboek*, no. 463, 470.

2) *Commissieboek*, I, 97, 98.

Heusche WINTER, braave WINTER, waard bemind en hoog-geëerd,
Wie zou niet uw Lof ophaalen? daar u gulle, uw edele aard
Elk doedt op haar glans verlieven, vriendschap wekt en agting baard.

Bij zijn aftreden als Rector in het volgende jaar hield hij eene *Orat. de laudibus medicinae.*

Winter was den 6 Aug. 1713 geboren te Emden, tijdens zijn vader, een officier in dienst onzer republiek, daar in garnizoen lag. Zijn grootvader Dr. F. J. Winter heeft te Leeuwarden de betrekkingen bekleed van lid van den stedelijken Raad, burgemeester, lid van het Collegie van Gedep. Staten en Raad der Prinses-weduwe van Hendrik Casimir II. Onze hoogleeraar was dus van Friesche afkomst.

Eerst zou hij apotheker worden; maar sedert hij in Friesland kwam — voegt Vriemoet er bij — beoefende Winter de geneeskunde en hare hulpwetenschappen aan de Franeker academie, in wier album zijn naam ten jare 1738 werd opgenomen. Winter ving dus zijne academieloopbaan eerst aan op 25-jarigen leeftijd. Wanneer men nu weet, dat hij den 30 Augustus 1739 in het huwelijk trad met Gesina van Duiden, de jeugdige weduwe van den apotheker Conr. Schrader, dan is men ligt geneigd om het er voor te houden, dat hij in de apotheek van Schrader heeft gestaan, en de gelegenheid aangegrepen om zich in zijne woonplaats wetenschappelijk meer te bekwamen. Dat huwelijk, reeds in zijn eerste studiejaar voltrokken, is op een en ander waarschijnlijk niet zonder invloed gebleven.

Den 10 Julij 1745 werd Winter, remissa disputatione, door prof. du Bois bevorderd tot Med. Doctor. Voortaan oefende hij de geneeskundige praktijk uit, niet alleen te Franeker, maar inmiddels ook bij het leger te velde, aan het Hof en bij den toenmaligen veldmaarschalk graaf Maurits van Nassau.

Voor zoover ons bekend, heeft de hoogleeraar niets, zelfs niet de vermelde oratien, ter perse doen leggen. De nazaat mist dus de gegevens ter beoordeeling van zijne wetenschappelijke kennis. Noemde Dr. IJpey hem:

WINTERUS, chemica quo nullus clarior arte,
Dotibus ingenii toto celeberrimus orbe —

zulke dichterlijke ontboezemingen, bij rectoraatsveranderingen geuit, zijn in den regel niet van overdrijving vrijtepleiten.

Den 28 Januarij 1772 heeft hij het tijdelijke met het eeuwige verwisseld. Overeenkomstig zijn wensch werd hij begraven in de kerk te

Deinum, een dorpje nabij Leeuwarden, waar Horatius Martinus Vitringa, die met zijn eenig kind Johanna Wilhelmina Winter was getrouwd, een buitengoed bewoonde. Naast het zijne is ook het graf van Gesina van Duiden, die in 1783 overleed.

Winter heeft niet gewild, dat er een *programma funebre* of eene *oratio parentalis* aan hem werd gewijd, zelfs moesten gedrukte kennisgevingen van zijn overlijden achterwege blijven — veritus, ut gener dixit, ne iis nates tergerent illi, quibus redditae essent; ita nomen Winterianum dehonestari noluit.

Vriemoet, 878; Mss. aantt. op Vriemoet in de exx. van Mr. Bodel Nijenhuis en van Burmania.

Christiaan Everhard de Lille. Tot opvolger van Camper voor de anatomie en chirurgie werd door Curatoren aanbevolen Dr. J. W. Muys, te Rotterdam; Prinses Anna bepaalde hare keuze daarentegen op Johann Georg Röderer, hoogleeraar te Göttingen. Vruchteloos werd dezen Duitschen geleerde *f* 1400, dus meer dan het gewoon tractement, aangeboden. Kort geleden had hij te groote weldaden van zijn Vorst genoten, dan dat het hem — zou hij niet ondankbaar worden — voor 't oogenblik mogelijk was Göttingen vaarwel te zeggen [1]).

Hoe onvergeeflijk traag werden de belangen der academie in die dagen toch behandeld! Eerst den 16 Maart des volgenden jaars hebben de Curatoren het afwijzend berigt van Röderer ter kennis van de Gouvernante gebragt, met de naïve opmerking, dat vele studenten vertrokken waren, omdat er geene anatomie onderwezen werd. Dit treurig verschijnsel schijnt hen wakker te hebben geschud. Toen volgde de benoeming van de Lille, Med. Dr. te Zwolle, aan wien — zoo als later bleek — tegen de bedoeling van Prinses Anna, ook een tractement van *f* 1400 is toegelegd. Het gewenschte gevolg werd nu bereikt.

De Lille was een Hagenaar van geboorte. Den 2 Aug. 1741 te Leiden aan de hoogeschool gekomen, ging hij ter verdediging des vaderlands ten jare 1744 in den krijgsdienst, zonder zijne studien vaarwel te zeggen. Men ontmoet zijn naam dan ook weder in het Leidsche album op 25 Aug. 1752. Den 14 Sept. daarna promoveerde hij na openbare verdediging eener *Disp. de excessu motus circulatorii.* Ter uitoefening der ge-

---

1) Miss. 17 Nov. 1755. *Commissieboek* no. 5.

neeskundige praktijk vestigde hij zich voorts in de hoofdstad van Overijssel.

De Zwolsche geneesheer had de benoeming tot hoogleeraar misschien te danken aan zijn pas verschenen *Tractatus de Palpitatione cordis, quem praec. praecisa cordis historia physiologica, cuique pro coronide addita sunt monita quaedam generalia de arteriarum pulsus intermissione*, Zwollae 1755.

Ofschoon zijne akte van aanstelling op 26 Maart 1757 is gedagteekend, gaf men hem den 25 Junij 1756 reeds kennis van de benoeming. Na de groote vacantie van dit jaar opende de Lille zijne collegien; de inaugurele oratie hield hij eerst den 6 Maart 1760 (*Oratio de mirabili mutuo corporis animique commercio*, Fran. 1760). Toen Ouwens in 1762 honorarius was geworden, moest de Lille ook nog de pathologie en medicina practica op zijne schouders nemen; van de medische vakken werd alleen de materies medica door den chemicus Winter onderwezen.

Het is hier de plaats om eene cause celèbre in de Franeker academiewereld te vermelden, waarvan de Lille en Winter de hoofdpersonen waren.

In den nacht van 29/30 Oct. 1761 was een zekere Joost Janz. — waarschijnlijk door studenten — zwaar gekwetst aan de *arteria ulnaris*. De Senatus judicialis droeg de visitatie der wonde op aan prof. Winter. In zijn rapport vermeldde deze hoogleeraar ook de mededeelingen, die hem gedaan waren door de Lille, wiens hulp het eerst was ingeroepen, waarna hij ten slotte als zijn eigen oordeel opgaf, dat de wonde niet gevaarlijk was, tenzij „door zwaardere toevallen dezelve verergert mogte worden". Het gerugt wilde, dat in het visum repertum „eenige melding van *door sig selv doodelÿk te syn* zoude gemaakt wezen". Zij spraken zulks tegen in de *Leeuw. Ct.*, onder bijvoeging van „het zwaarste van de overgeleverde drie" wondberigten. Hierdoor gaven zij stof aan den een of ander onwelwillende, om hen in een belagchelijk daglicht te stellen. Van de literatuur over dit onderwerp is ons een viertal pamfletten bekend geworden, nl.: *Brief aan de hooggel. Heeren C. E. de Lille en F. U. Winter — geschr. d. Tæcke Jellema*, *Med. Dr. — Waar by gevoegd syn Commentarii door Simon Foppingius*, *Literarum studiosus te Franeker. Gedrukt by Jolmer Jayes*, *Boekverkoper tot Molquerum*, 1761; *Aristophanis Senatus consultum. Naar een oud onuitgegeven Mss. uit het Vaticaan*, *in het Nederduitsch overgebragt door Jelte Foppema*, *Ling. Graecae Stud. te Franeker. Gedrukt bÿ Tiete Tietes in het Jitsumer Bosch, alwaar men* 's Winters *van koude* Lilt. -- *Les caractères des Sénateurs Athéniens Augmentés de remarques curieuses à l'Auteur des Caractères des Senateurs Atheniens; enrichie de remarques critiques.* Par tout chez Le

vrai sage. L'An de trouble (1761 [1]); *Vertoog over wonden, welke volstrekt, uyt hunnen aart, en toevallig doodelyk zyn*, Fran. 1762.

Coopmans, die in 1772 voor de vakken van Winter optrad, kreeg in 1776 eerst eene aanstelling tot gewoon hoogleeraar in de geneeskunde en hiermede dus de bevoegdheid om ook andere deelen der medische wetenschap te onderwijzen.

Dat de Lille toen naar eenige verademing zocht, bleek ons uit zijn verzoek aan den Stadhouder in 1777, om ontslagen te mogen worden van het onderwijs in de ontleed- en heelkunde, en slechts belast te blijven met de behandeling der medicina practica, theoretica en forensis. Verzwakking van het gezigtsvermogen gaf hem voornamelijk aanleiding tot dezen stap. De inwilliging van zijn verzoek bleef hangende tot na den dood van Ouwens. In 1774 was immers de Menage ingevoerd, en dus geen geld beschikbaar, zelfs geen tractement voor Coopmans. Bij Res. van 26 April 1779 zag onze hoogleeraar zich dan ontheven van 't anatomisch en chirurgiaal onderwijs. In plaats daarvan kreeg hij eene aanstelling tot Prof. Botanices, waaraan *f* 300 en de vrije bewoning van het provinciaal huis was verbonden.

Met zijne gezondheid werd het trouwens niet beter, zoodat hij in 1785 moeite deed om, met behoud van rang en tractement, honorarius te worden. Finantieele bezwaren waren weder de oorzaak, dat de Staten hem niet ter wille konden zijn. 't Getal studenten in de geneeskunde daalde in dit jaar tot d r i e. Wien kan het bevreemden, dat de Lille's lust en ijver onder deze omstandigheden verflaauwden? Den 18 Febr. 1788 namen de Curatoren zelfs »in consideratie, dat de Profr de Lille reeds zeer vele maalen zijne collegien gestaakt heeft, veele dagen voor dat de vacantien — begonnen waaren; dat deselve op andere tyden lange na het expireeren der vacantien zijne collegien eerst weeder heeft

---

1) De *Dramatis personae*, in *Aristophanis Senatus consultum* voorkomende, en die als *Senateurs Atheniens* wederom optreden, zijn, volgens eene eigenhandige opgave van prof. de Crane, de volgenden:

Vesalius	is prof. de Lille.		Biblicpegus	is de boekv. Romar.
Paracelsus	» » Winter.		Adolescentes	zijn studenten.
Chirurgus	» » Mons. Tamminga.		Oinopolus	is de Secret. P. R. Brouwer.

Plato	is prof. B. Voorda.		Dioscorides	is prof. Ouwens.
Zeno	» » Venema.		Euripides	» » Valckenaer.
Calvinus	» » Conradi.		Ovidius	» » Schrader.
Theophilus	» » Gillissen.		Thales	» » IJpey.
Hermeneuticus	» » Bernsau.		Aristoteles	» » Brugmans.
Justinianus	» » Cannegieter.		Longinus	» » Garcin.
Ulpianus	» » Wigeri.		Al-Nassir	» » Manger.

aangevangen, en dat deselve door zijn herhaalde afweesigheid op de twee laatste reisen, dat Hrn Curatrn te Franequer geweest sijn, gemelde Hrn Curatrn de faculteit benoomen heeft, hem daar over mondeling te verstaan en aan hem het ongereegelde en onbetaamelijke van diergelijke eigendunkelijke handelswijse voortedraagen". Het gevolg was eene gansch niet malsche berisping.

Onwaarschijnlijk achten wij het niet, dat de Lille, een volbloed patriot en schoonvader van Jan Valckenaer, niet enkel om redenen van gezondheid soms wat lang afwezig zal zijn geweest, maar tevens ter zake van de belangen zijner, door de Curatoren zoo gehate, partij, zoodat de voor hem onaangename berisping mitsdien ook anders verklaard kan worden, dan enkel uit de zucht der Curatoren om de belangen der hoogeschool te bevorderen en te handhaven.

Zonder door eenige aanmoediging te zijn gesteund, heeft de hoogleeraar zijn onderwijs moeten voortzetten, tot dat hij den 20 Julij 1795, na een langdurig sukkelen, bezweek, ruim 69 jaren oud [1]). Zijne vrouw, wier naam ons onbekend bleef, was reeds in 1778 buiten Friesland, waarschijnlijk te Zwolle, overleden.

Zijn eenige zoon W. de Lille drukte, bij de kennisgeving van zijn dood aan de Representanten, de verwachting uit, dat „dezelve niet onverschillig zal zijn aan de Vertegenwoordigers van een Volk, waarvan hij, door zijn blakenden ijver voor en opregte aankleving aan de zaak der Vrijheid, betoond heeft een getrouw en standvastig vriend te zijn."

Behalve het bovenvermeld werk *de palpitatione cordis* gaf hij nog uit een *Physiologicarum animadversionum sec. ordinem Elementorum physiologiae corporis humani Alberti Halleri liber primus*, Fran. 1772. Bovendien bezit men van hem twee rectorale oratien, de eerste: *De commendanda animi tranquillitate uno omnium firmissimo praestantissimoque longae vitae praesidio*, Fran. 1763; de tweede: *De morte quomodo viro sapienti sit optanda*, Fran. 1773 [2]).

---

1) Omtrent het jaar zijner geboorte vinden wij geene overeenstemmende berigten. Vriemoet, die het van hem zelven konde weten, geeft 1724 als de Lille's geboortejaar op. Bij de inschrijving als student te Leiden in 1741 staat vermeld, dat hij toen 2) jaren oud was, terwijl bij de inschrijving van 1752 zijn ouderdom op 25 jaren is aangegeven! Zijn zoon schreef in het doodsberigt (voorhanden op het *Prov. archief*) dat onze hoogleeraar ruim 69 jaren oud is geworden. Is dit juist, dan zou hij niet in 1724, maar in 1726 zijn geboren.

2) Bij zijn optreden als Rector bleven de gebruikelijke *Carmina* niet achterwege. De eerste bundel (Fran. 1762) bevat Lat. verzen van J. G. Luyken, A. H. Metelerkamp, Joh. van der Dussen, Everw. Wassenbergh en W. de Lille; de tweede (Fran. 1772) van S. Werestoi de Cser, S. Kuyper, D. A. Lambergen, J. M. Voijer en (Holl.) P. Steenwijk.

Deskundigen zullen mitsdien in de Lille's geschriften geene bouwstoffen vinden, voldoende om een juist oordeel te vormen over zijn wetenschappelijk standpunt.

Vriemoet, 879, 880; *Commissieboek van Curatoren*, passim.

Samuel Hendrik Manger. Opmerkelijk is de spoed, waarmede het professoraat in de Oostersche talen en Hebreeuwsche oudheden na den dood van Vriemoet werd vervuld. Veertien dagen waren sedert naauwelijks voorbij, toen de predikant van Oudkerk en Roodkerk, S. H. Manger, op een tractement van *f* 1000 zich zag benoemd uit een drietal, waarop met hem geplaatst waren de student F. C. Faber, uit Nassau, en Ds. D. B. Cassius, te Zoelen, nabij Tiel (*R. G. 2 July 1760*).

In 1735 te Maastricht gesproten uit het huwelijk van Ds. S. G. Manger en Eva Justina baronesse von Schweidnitz, kwam onze Samuel met vroeg ontwikkelde voortreffelijke geestvermogens op 14-jarigen leeftijd aan de Utrechtsche hoogeschool. Hier beoefende de jeugdige Limburger onder Rau met uitstekenden uitslag de Oostersche letteren [1], onder Voget de theologie. Hemmen, in Gelderland, werd zijne eerste standplaats, die hij later met Oudkerk en Roodkerk verwisselde. Wanneer Manger zijne collegien te Franeker geopend heeft, bleek ons niet. Stellig was hij al werkzaam tijdens zijne benoeming tot avondprediker in de groote kerk, ter vervanging van Conradi, in den aanvang van 1761 [2]. Eerst den 4 Maart 1762 hield hij de *Inaug. orat. de incremento philologiae sacrae ab idonea Arabiae et Palestinae exploratione sperenda*, Fran. 1762 [3].

Geen vier volle jaren waren nog na zijne benoeming verloopen, toen hem bij R. G. 19 April 1764 het theologisch professoraat, in de plaats van Bernsau, werd opgedragen [4]. Verschuir nam toen den katheder

[1]) Onder dezen hoogleeraar verdedigde hij een *Specimen de iis, quae ex Arabia in usum Tabernaculi petita fuerunt*.

[2]) *R. G. 27 Febr.* 1761. Aan die taak werd toen een tractement van *f* 200 verbonden. Conradi had niets genoten.

[3]) *Plausus poetici quum — inaugararetur S. H. Manger*, Fran. 1762 (houdende een Lat. vs. van G. Potter, Holl. verzen van J. M. Simons en N. G. van der Feen, *Musicus Frisiacus*).

[4]) Hij was daarvoor aanbevolen met S. Halbetsma en E. Meinardi, predikanten te Holwerd en te Hallum. Dat Manger naar de Theol. faculteit overging, was het werk van prinses Maria Louisa. Venema wilde Manger voor den leerstoel in het Oostersch behouden en Verschuir op dien der theologie geplaatst hebben; vicit tamen Principis Mariae voluntas. Cf. Lotze, Praefat. ad Verschuirii *Opuscula*, Traj. 1810, p. 31.

voor het Oostersch in. Eene *Orat. de fatis religionis Christianae apud Arabas* (Fran. 1797) eerst den 6 Januarij 1767 door Manger uitgesproken. strekte ter formeele aanvaarding van den leerstoel, die hem (*R. G. 4 Maart 1765*) eene tractementsverhooging van *f* 150 had aangebragt [1]).

Inmiddels had onze hoogleeraar eene Latijnsche vertaling voltooid van het Arabische werk van Ahmed over het leven en de daden van Tamerlan (*Ahmedis vitae et rerum gestarum Timuri, qui vulgo Tamerlanus dicitur, historia Latine vertit et adnott. adjecit S. H. Manger*, Fran. 1767, 2 voll.

Bevestigt deze arbeid de waarheid der woorden, hem door den student de Lille toegezongen:

Der *Arabieren* taal, die anders scheen verloren,
Wierd aan deez' Hogeschool door U weer als herboren —

voortaan kon zijne grondige kennis van het Oostersch door de theologische studenten gewaardeerd worden bij de uitlegging der H. S.

De geleerde Delprat schetste onzen Manger als academieleeraar in de volgende bewoordingen: „de veelomvattende en grondige geleerdheid, de opgeklaarde evangelische denkwijze en de godsdienstige maar tevens edele vrije zin, welke zich in hem op het gelukkigst vereenigden, deden hem onder de Nederlandsche Godgeleerden van zijnen tijd eene belangrijke plaats bekleeden.

„Heeft het hem al aan den tijd ontbroken, om door vele geleerde geschriften, ook in uitgebreiden kring en buiten af, nog meer voor de wetenschap te arbeiden, door zijn uitmuntend onderwijs heeft hij op den toestand der Godgeleerdheid in ons vaderland gunstig gewerkt. En, ofschoon daarbij getrouw aan de leer der Hervormde Kerk, behoorde hij, niet minder dan zijn beroemde schoonvader Daniel Gerdes [2]), zijn vriend en ambtgenoot Herman Venema en zijn behuwd-broeder Ewaldus Hollebeek, tot degenen, die het oude gebouw eener dorre schoolsche theologie hielpen slopen, en voor de Nederlandsche Hervormde Kerk een' beteren toestand hebben voorbereid. Zijn nog voorhanden, maar onuitgegeven *Compendium Theologiae* getuigt, volgens bevoegde beoordeelaars, van den zelfstandigen, echt liberalen geest, waarin hij gewoon was de Godgeleerdheid te onderwijzen. En de belangrijke ofschoon

---

1) *Carmina dicata honori Samuelis Henrici Manger, cum profess. theol. — auspicaretur*, Fran. 1767 (Fransch vers van Brilly, Duitsch vs. van J. G. Faber, Lat. verzen van J. J. Juneman, J. E. Mebius, G. Masman, Casp. Lyffman; Hollandsche van P. van Dorp, A. M. de Rouville en W. de Lille).

2) Manger was gehuwd met Elisabeth Gerdes, dochter van prof. Dan. Gerdes.

vlugtige berigten aangaande het onderwijs van Manger elders medegedeeld (zie *Herinneringen van G. Bruining*, Dordt 1800, blz. 34 verv.), leeren ons althans, dat vooral een oordeelkundig en vrijmoedig onderzoek der zoogenaamde *loca probantia* en der Messiaansche voorspellingen zijne aandacht bezig hield. Zijne lessen over de laatstgenoemde, of zijn *collegium propheticum*, hetwelk mede nog in zijn eigen handschrift aanwezig is, mag, gelijk daar gezegd wordt, tegen goud worden opgewogen."

Aan dat *collegium propheticum* herinnert de door E. H. Tenckinck onder Manger's leiding verdedigde *Diss. exhibens commentarii in Hoseam partem primam*, Fran. 1769, welke wel door andere leerlingen zal zijn vervolgd, totdat de hoogleeraar ten jare 1782 zijn zeer gewaardeerde *Comm. in librum propheticum Hoseae* voltooid in het licht gaf [1]). In het derde deel der Verhandel. van het Stolpiaansch legaat is onder vijf dissertatien over hetzelfde onderwerp ook eene van Manger opgenomen *ad quaestionem, num solius rationis ope domonstrari possit, et cum cui genti aut philosopho, revelatae religionis experti, innotuerit, haud esse plures uno Deos?* (1780).

Zijne rectorale oratien van 1771 en 1786 gingen destijds niet ter perse. De eerste handelde *de diversis remediis ad tollenda Christianorum dissidia adhibitis*; de tweede *de festo Orthodoxiae, a Graecis Christianis celebrato* [2]).

Toen de prof. honor. Venema zich bij het klimmen der jaren niet meer in staat gevoelde om de kerkelijke geschiedenis naar eisch te onderwijzen, is dit collegie, na overleg met Curatoren, door Manger overgenomen, tegen ontheffing van zijne taak als academieprediker [3]). De door hem gevolgde preekmethode van zijn zwager Hollebeek viel niet algemeen in den smaak; werd hij door geleerden met vrucht gehoord, het groote

---

1) Ook ontmoeten wij eene *D. phil. ad illustr. ritum superstitiosum, qui perstringitur Ezech.* VIII, 17, *et nomen symbolicum, quod tribuitur Aegypto, Jes.* XVIII, 1, Fran. 1772, en eene *D. phil. de firmo Dei fundamento ejusque sigillo*, Fran. 1777, beide door Manger gesteld en door de Hongaarsche leerlingen B. Köpetzi en P. Sárkány verdedigd.

2) Delprat heeft beide uitgegeven, de eerste in het *Nederl. Arch. voor Kerkel. gesch.*, VII, 347—70; de tweede in het *Archief*, VIII, 392—403. De *Carmina honori et meritis Samuelis Henrici Manger, quum R. M. crearetur*, Fran. 1770, bestaan uit Lat. verzen van J. Szombati, J. Keympema, V. H. Acker, J. J. Juneman, D. v. d. Schaaf, Hollandsche van S. Bakker, H. Posthumus, F. Keyert en P. Steenwijk, Duitsche van de studenten F. W. Stech, J. W. B. Burger, J. L. Burger en J. H. W. Pape, die om strijd hunnen leermeester opregt vereerden.

3) *Res.* 3 *Sept.* 1781. Manger en Ratelband namen des Zondagsavonds den dienst beurtelings waar. Eene beurt werd nu opgeheven, zoodat er voortaan om de 14 dagen door Ratelband gepredikt werd.

publiek bleef weg. Men wil dat Manger daarom gaarne die taak vaarwel zeide.

Hoe de hoogleeraar, na nog bij het jubilé der hoogeschool in 1785 als feestredenaar te zijn opgetreden, weldra door de hartstogt der politiek medegesleept, ten jare 1787 met Valckenaer, Coopmans en van Kooten, zijn ontslag nam, is vroeger te uitvoerig vermeld, dan dat het hier zou behoeven herhaald te worden (Dl. I, blz. 97 en volg.)

Het overig deel zijns levens sleet hij des zomers op een buitenverblijf te Veenwouden, des winters te Franeker. Vooral ook ten gevalle van zijn zoon — zegt Delprat — wijdde hij zich daar op nieuw aan zijn vroeger geliefkoosd vak, de Oostersche studiën, totdat den 30 November 1791 zijne aardsche loopbaan eindigde. Prof. de Lille deed het berigt van 's mans overlijden aan Jan Valckenaer vergezeld gaan van de mededeeling, „dat de overledene sterk aan den drank was" [1]). Het verdriet over den loop der gebeurtenissen, die hem zijne betrekking had gekost, heeft hem waarschijnlijk dien rampzaligen troost doen zoeken.

IJpeij, *Gesch. van de Kristel. Kerk in de* 18*e eeuw*, VIII, 70—75; Delprat, in het *Archief voor Kerkel. gesch.* VIII, 387—391; Glasius, II, 428, 429; *Commissieboek van Curatoren*, passim.

Frederik Christiaan Faber, Decia-Nassovius, den 18 September 1749 op 20-jarigen leeftijd te Leiden, in 1757 te Franeker ingeschreven, werd op het drietal geplaatst, waaruit een opvolger van Vriemoet zou gekozen worden. Bij de aanbieding dezer voordragt ter vergadering van Gedep. Staten op 2 Julij 1760 gaven de Curatoren in overweging om Faber op een tractement van *f* 500 en *f* 150 voor immuniteiten tot buitengewoon hoogleeraar in de Oostersche talen te benoemen, naast Manger. Waarschijnlijk koesterde men reeds toen het voornemen om Manger in 't vervolg een leerstoel in de theologie op te dragen, in afwachting waarvan men reeds bij voorraad Faber tot zijn opvolger zal hebben bestemd. Hoe dit zij, hun wensch werd ten zelfden dage zonder bedenking vervuld. Faber was echter pas opgetreden, toen de tering hem aan het ziekbed kluisterde en den 21 Januarij 1761, even voor middernacht, ten grave sleepte. Zoo er gevolg is gegeven aan het voornemen, dat de Rector Magnificus tegen den dag der begrafenis een programma funebre zou stellen, dan betreuren wij het, dat die bron, welke ongetwijfeld eenig licht over den levensloop en de verdiensten

---

1) Mr. J. A. Sillem, *Het leven van Mr. Johan Valckenaer*, I, 42, noot.

van Faber verspreidt, niet onder onze oogen is gekomen. Zijn portret in olieverw werd uit naam van den Curator Rengers den Senaat aangeboden en in de academie opgehangen. Het vermeldt den 13 Februarij 1728 als zijn geboortedag. Hiermede stemt de opgave van zijn leeftijd in het Leidsche Album dus overeen.

Acta Senatus 26 Junij, 17 Sept. 1760; 22 Januarij, 10 November 1761.

Johannes Hendrik Verschuir, Hendrik Sypkens en van der Sloot, predikanten, de eerste te Bolsward, de tweede te Lippenhuizen, de derde S. Min. Cand., werden bij voorraad aanbevolen om Manger optevolgen, ingeval dezen, overeenkomstig de voordragt, de theologische leerstoel mogt worden opgedragen. Gevolgelijk viel dan ook den 19 April 1764 aan Verschuir de aanstelling tot hoogleeraar in de Oostersche taal- en letterkunde ten deel.

Neundorf, in Oostfriesland, waar zijn vader [1]) predikant was, had hem den 21 Februarij 1735 zien geboren worden. Naauwelijks vijf jaren oud, terwijl zijn vader inmiddels naar Sleen, in Drenthe, was vertrokken, ontviel hem zijne moeder Margaretha Forsten [2]). Ten huize zijner grootouders, te Wildervank, vond het jongetje voortaan eene zorgvuldige opvoeding, totdat hij op tienjarigen leeftijd op de Latijnsche school te Groningen zijne studien kon aanvangen. Zes jaren later, den 9 Julij 1751, schreef hij zijn naam in 't album der Groninger academie. Leidde prof. J. D. van Lennep zijne klassieke vorming, de groote Schroeder ontvlamde zijne liefde voor het Oostersch. Een voorregt was het voor hem in Hendrik Sypkens -- dezelfde, die met hem dong naar het Franeker professoraat, en later te Groningen als hoogleeraar optrad — een tijdgenoot aan te treffen van gelijken studiezin, welke den grondslag legde van hunne nooit verbroken vriendschap.

Werden zijne talenten geprezen door bevoegde beoordeelaars, die hem ten jare 1756 Schroeder's *Disp. exhib. observatt. select. ad origines Hebraeas* hadden hooren verdedigen, niet geringer lof oogstte Verschuir den 15 Junij 1757, wegens de verdediging van *Observationes miscellaneae in selecta S. S. loca*, van zijne eigene hand.

---

[1]) Namelijk Hendrik Verschuir, wiens vader Johannes V. als proponent in 1702 schoolmeester te Loppersum en in 1714 predikant werd te Zeerijp, na een beroep tot hoogleeraar in de wiskunde te Parijs van de hand te hebben gewezen.

[2]) Zij was eene dochter van den Wedman J. Forsten en Johanna Venema, die weder eene zuster was van prof. H. Venema, te Franeker. Zie boven, blz. 401.

Offerhaus leidde hem rond op het leerzaam veld der geschiedenis, Engelhard ontsluierde hem de wijsbegeerte, Bertling, Chevallier en Hollebeek waren zijne kundige leidsmannen bij de beoefening der godgeleerdheid. Zes jaren had hij te Groningen aan studien gewijd, toen hij, na eerst tot den predikdienst te zijn toegelaten, de beoefening van het door hem gekozen vak te Franeker ging voortzetten onder leiding van den beroemden Venema, zijn oom van moeder's zijde.

Ofschoon hem reeds vroeger eene standplaats was toegedacht, nam hij eerst in 1759 het beroep aan naar Bolsward. De bevordering tot Theol. Doct., na verdediging eener *D. ad locum Haggai XI, vs. 6—9* (Fran. 1759) zette den 25 Junij 1760 de kroon op zijne academische studien. Weinige weken later, den 27 Julij, trad Verschuir in 't huwelijk met Isabella, eene dochter van zijn ambtgenoot te Bolsward Gijsbert Fontein.

Beklom hij — gelijk boven gezegd — in 1764 den katheder, naar Franeker gewoonte bleef zijne intreêrede uitgesteld, totdat zij konde plaats vinden gelijktijdig met die van later benoemde professoren. En zoo hield hij dan eerst den 18 Maart 1767 de *Orat. inaug. de interpretatione S. Scripturae V. T. grammatica, hoc nostro seculo ad magnum perfectionis gradum perducta, porroque ad majorem perducenda*, Fran. 1767 [1]).

Bij het collegie over de Hebreeuwsche taal gebruikten zijne leerlingen het handboek van Schroeder; bij dat over de oudheden diende het werkje van Iken hun tot gids. Verder behandelde de hoogleeraar met hen het Chaldeeuwsch, Syrisch en Arabisch. Gewoonlijk legde hij — enkel met den codex in de hand — hun de taal der Schriften voor de vuist uit; altoos even duidelijk en boeijend, naar eene uitstekende methode, die zijn levensbeschrijver uit den mond van een zijner leerlingen breedvoerig opteekende.

Een tal van jongelingen, die naderhand katheders en kansels met eere hebben vervuld, hadden hunne degelijke voorbereiding tot de godgeleerde studien bij Manger en Venema aan hem te danken. Men denke slechts aan E. H. Tenckinck, P. Hoekema, Ann. IJpey, J. Bakker, J. Engelsma Mebius, L. Suringar, B. Verwey, G. Benthem Reddingius, H. W. C. A. Visser en meer anderen.

Zijne kleinere verhandelingen, waarover hij de leerlingen heeft laten disputeren, zijn door hem te zamen uitgegeven als *Diss. philol.-exegett. ad V. T. loca*, Fran. 1773. Voorts behooren tot zijne geschriften drie rectorale oratien, 1° *de incommodis et malis ex perversa Veteris Oeconomiae*

---

1) De *Carmina votiva*, die toen in druk verschenen, zijn (Latijnsche) van J. E. Mebius, J. J. Juneman, (Nederlandsche) van C. Lyffman, S. Bakker, H. O. Posthumus en J. G. Vorstman.

imitatione in civitate et ecclesia Christiana ortis, Fran. 1775 [1]; 2° *de reip. Judaica temporis Maccabaei a Syro-Macedonum tyrannide liberata*, *comparata cum nostra Belgii republica Philippi II jugo excusso*, Fran. 1789; 3° *de oraculis*, *quae Hebraei Vates instinctu afflatuque divino fuderunt in S. codice Hebraeo memoria proditis* (1795 [2]). Ook maakte hij de onuitgegeven aanteekeningen van Venema op Hosea, Joël, Amos, Jona en Micha voor de pers gereed, doch de hoofden waren destijds te veel door de politiek op hol, dan dat iemand de uitgave durfde ondernemen. Sedert 1771 nam hij voor Venema geheel belangeloos de Latijnsche predikbeurten waar; ook nadat zijn oom honorarius was geworden ging hij op veler verlangen daarmede voort, totdat hij in Julij 1782 — wegens den verminderden bijval — zich van dien dienst wilde ontslaan. Gaarne gaf men hem de verzekering, dat hij, na den dood van Venema, op het daaraan verbonden tractement tot Latijnsch academieprediker zou wornen aangesteld, en werkelijk is zijne jaarwedde, kort nadat Venema ten grave daalde [3]), met *f* 300 verhoogd (*27 Oct. 1787*). Met grond mag men dus aannemen, dat Verschuir zich heeft laten bewegen om de eens aangevangen taak voorttezetten.

Drieëndertig jaren had hij zijn ambt getrouw en met eere waargenomen, toen hij den 1 Mei 1797 aan de „Burgers Repraesentanten" schreef, dat verscheidene gewigtige redenen hem hadden doen besluiten zijn ambt met den aanvang der groote vacantie neder te leggen. Eene malaise over den loop der gebeurtenissen in en na 1795, die de academie met ondergang bedreigden, vooral de grondslag van het plan tot haar herstel in 1797, bewoog hem om zich terug te trekken en den avond zijns levens rustig te slijten op Bornia-state te Weidum [4]). In deze dagen verzamelde hij eenige zijner uitgegevene en onuitgegevene verhandelingen en redevoeringen, ten einde die, met de reeds vermelde aanteekeningen van Venema op sommige kleine Profeten, vereenigd uit te geven. Ofschoon hij zelfs eene voorrede in gereedheid bragt om ze bij het publiek

---

1) Bij de aanvaarding van zijn eerste rectoraat verscheen een lijvige bundel *Carmina*, bevattende Latijnsche van J. A. Nodell, A. Dorhout, W. Hanekuyk, S. Cocq, R. Coopmans, H. Frieseman, G. Putting, R. van Ommeren, J. Groenewoud, P. C. Kaldenbach, F. D. Burger, R. Hermanides en A. Poots; drie Duitsche van ongenoemden en een Nederl. vers van D. van der Schaaf.

2) Deze treffen wij alleen aan in zijne natenoemen *Opuscula*.

3) In een *Elogium Hermanni Venema*, Fran. 1787, gaf hij eene voortreffelijke schets van de verdiensten zijns ooms, aan wien hij, van kindsbeen af, veel danks verschuldigd was.

4) Cognoscebant enim omnes eum stare a partibus Nassavicis, quas jurejurando abnegare deinceps cogebantur quotquot Reipublicae aut Ecclesiae inservire cupiebant. Has autem abnegare, qui unquam hercle potuisset Verschuirius?

in te leiden, gingen zij toch onder zijn oog niet ter perse, waarschijnlijk ten gevolge van zijn overlijden op den 20 Mei 1803. Door de zorg van prof. Lotze zag deze bundel eenige jaren later het licht (*Opuscula in quibus de variis S. literarum locis et argumentis exinde desumtis, critice et libere disseritur*, Traj. 1810). Dat Verschuir een onafhankelijk en zelfstandig geleerde was, getuigt de volgende uiting, in de genoemde voorrede door hem neergelegd:

„Forte nonnulli ex nostri saeculi illuminatis novum veritatis historiae, in *Jonae* libello [1]) relatae, patronum albis dentibus deridebunt. Hi suo fruantur genio, nos quamvis verae libertatis ac illuminationis amantissimi; imo in S. Codicis interpretatione, et in omnibus aliis scientiis, ita liberi, ut nullam reformidemus veritatem, nullius cedamus auctoritati, solam S. Scriptorum mentem, sine ullis praejudicatis opinionibus, superstitione, aut sectae alicujus amore studioque investigare conemur, tamen aliter judicare non potuimus."

Uit zijn huwelijk met Isabella Fontein sproten twee zoons en twee dochters. Toen Lotze de *Opuscula* van Verschuir uitgaf, was een dier zoons niet meer. De andere, Gijsbert Fontein Verschuir, die bij het jubilé in 1785 met de Kap was gepromoveerd, werd gedurende zijne eervolle loopbaan als burgemeester van Alkmaar, niet slechts benoemd tot Staatsraad in buitengewone dienst, maar tevens tot den adelstand verheven [2]).

De naam Verschuir is vervolgens door des hoogleeraars kleinzoon uitgebreid tot dien van de Dieu Fontein Verschuir van Heilo.

Het uitvoerig levensberigt van onzen hoogleeraar, door prof. Lotze met zorg gesteld en ter inleiding geplaatst vóór de vermelde *Opuscula*, schijnt weinig bekend te zijn. Uit deze bron en uit de correspondentie der Curatoren is het bovenstaande geput.

Johannes Ratelband. Wij hebben Gillissen leeren kennen als den vertegenwoordiger der „oude studie", tevens als een uitstekend prediker. Neemt men in aanmerking, dat Venema en Manger [3]) niet

---

1) Hier bedoelt hij de *Diss. de argumento libello Jonae, eiusque veritate historica*, onder de *Opuscula* voorkomende.

2) In het 10e *Verslag van het Friesch genootschap* (blz. 208) werd bij de vermelding van zijn dood, eene warme hulde gebragt aan zijne voortdurende belangstelling in de aangelegenheden van het gewest zijner geboorte. Hij schonk in 1837 aan den Senaat het portret zijns vaders. Na de opheffing van het Athenaeum moet het aan de familie zijn teruggegeven, naar ons werd verzekerd. *A. S.* 31 Aug. 1837.

3) Sedert 1761 nam Manger de beurten waar voor den als redenaar zoo begaafden Conradi.

uitmuntten door kanselwelsprekendheid, dan wordt het duidelijk, dat men tot opvolger van Gillissen niet enkel een van de oude rigting zocht, maar tevens een begaafd spreker. De predikanten Joh. Ratelband, te Leeuwarden, Hendrik Sypkens, te Lippenhuizen, en A. van Vliet, te Waaxens, waren de drie, waaruit de eerste, voornamelijk door den invloed van de Prinses-weduwe Maria Louisa, den 4 Maart 1765 is gekozen op het gewoon tractement van *f* 1000, en *f* 200 als academie-prediker.

Ratelband was den 5 Februarij 1715 [1]) te Amsterdam geboren; den 23 Augustus 1735 kwam hij op twintigjarigen leeftijd te Leiden ter hoogeschool, waar Wesselius en de van den Honert's toen de theologie, Alb. Schultens het Oostersch onderwezen. Onder den laatste verdedigde hij eene *D. de convenientia admirabili dialecti Arabicae cum Hebraea in universo linguae ambitu*, L. B. 1740. Den 17 Julij deszelfden jaars werd hij beroepen en den 30 October daarna bevestigd te Holysloot, welke standplaats ten jare 1745 door hem werd verwisseld met die te Koog aan de Zaan. Met eene leerrede naar Ps. 119, vs. 17—19, deed hij den 14 April 1748 zijne intrede als predikant in Friesland's hoofdstad. Vijfentwintig jaren had Ratelband dus al in 's Heeren wijngaard gearbeid, toen hij, ondanks zijn vijftigjarigen leeftijd, den kansel met een katheder ging verwisselen.

Had hij geen wetenschappelijken naam gemaakt, daarentegen ging er een grooten roem van hem uit als prediker. Vóór hij te Franeker benoemd werd, waren er verscheidene leerredenen van zijne hand verschenen, namelijk:

De voorsigtige oprechtheid den Leeraer des N. T. nootzakelyk, aengeprezen Uit Matth. X, vs. 16, ter bevestiging van Adr. van Duyfhuys tot gewoon Herder enz. *tot Nieuwendam*, Amst. 1744; *De kragt des Gebeds betoogt uyt Israëls Triomf en Amaleks Nederlaag, op 't Gebed van Moses; ter opwekking van Nederlands Israël ter voorbereiding van de wekelykscke Bedestonden, uit Exodus XVII: 8—14*, Amst. 1748; *Het waare Offerlam, door Israëls keurmeesteren des doods schuldig geoordeeld*, Leeuw. 1750; *Zevental leerr. over uitgelezene Bybelstoffen. Met twee Bededags-Predikatien*, Leeuw. 1750; *Kerkinwyings leerreden gedaan tot Oldeboorn. Met een Na-reden, betreffende het Geschiedkundige van deze plaats*, Leeuw. 1753; *Elisa's doodt en begraaffenis ter nagedachtenisse van Herm. Wesselius, in leven oudste leeraar — te Leeuwarden*, Leeuw. 1755; *Zevental Leerr. en uytgelezen Bybelstoffen op verscheiden Tyden en Gelegenheden*, Amst. 1756; *Des Alder-*

---

1) Deze datum staat vermeld op zijn portret, dat in de Senaatszaal heeft gehangen.

hoogsten Opperheerschappye, *voorgestelt by gelegenheit van den Algemeenen dankdag*, *Leerrede over Jes. XLV: 7*, Leeuw. 1758.

Ook ontmoeten wij zijne verzen: *Ter zilveren Bruilofte van Tinco Lycklama à Nyeholt en — Martha Kinnema van Scheltinga*, *Geviert binnen Leeuwarden den 21 van Grasmaand* 1751; *Ter Bruilofte van Hector Livius van Haersma en — Amelia Wiskjen Lycklama à Nyëholt*, *In den Echt vereenigt binnen Leeuwarden den 17 van Herfstmaand* 1752; *Ter bruÿlofte van den heer V. van Glinstra en vrouwe A. W. Lÿcklama à Nÿëholt*, Leeuw. 1759.

Als een beminnelijk herder en indrukwekkend kanselredenaar prees hem o. a. Ruardi, die als gymnasiast zijn catechetisch onderwijs heeft genoten:

Te colui, tenerisque simul crescentibus annis
  Crevit amor meritis, Vir venerande, Tuis;
O! quoties, cum nos Leovardia cara tenebat,
  Eloquim stupui, Jane diserte, Tuum!

Met Ruardi stemde Ev. Wassenbergh in: toen hij zong:

At simul ac Frisius tua fama impleverat urbes,
  Et suadae patuit vis generosa tuae;
Jungere te claris tentat Leovardia mystis,
  Et facilem votis fovit amica diu.
O quoties illic pandentem oracula summi
  Numinis e rostris turba frequens stupuit!
O quoties facundo adtenta pependit ab ore,
  Et monitus fida conbibit aure tuos!
Testes templa Dei, testes penetralia sancta,
  Et toties lingua rostra canora tua.
Illa etiam abscessu vestro ingemuisse feruntur,
  Veraque tristitiae signa dedisse suae.
Te discedentem fleverunt femina, virque,
  Acriter, & lacrymas vidimus ire piis.

Na reeds den 14 April 1765, den zeventienden verjaardag zijner intrede, afscheid te hebben genomen van zijne gemeente met eene leerrede naar 2 Cor. XI, 14—17, deed de nieuwe hoogleeraar den 16 Junij 1765 zijne intrede als academieprediker, naar den tekst 1 Tim. III, 1; bij monde van Venema werd hij twee dagen daarna door den Senaat tot Theol. Doct. honoris causa bevorderd. Omstreeks dezen tijd zal hij dus zijne collegien geopend hebben. Voor hem was de taak weggelegd om van wege de hoogeschool de meerderjarigheid van Prins Willem V gods-

dienstig te gedenken in eene leerrede, die het licht zag onder den titel: *Salomons droom verklaart bij gelegentheid als Z. D. H. Willem V, prinsse van Oranje en Nassauw, meerderjarig geworden sijnde, op 8 Maart 1766 plegtiglyk aanvaarde het ervstadhouder-, capitein- en admiraalschap over de Nederlanden*, Fran. 1766. Nog een jaar moest voorbijgaan, eer Ratelband het hoogleeraarsambt solemneel zou aanvaarden, want den 6 Januarij 1767, toen ook Manger in de theologische faculteit optrad, hield hij de *Orat. inaug. de pietate Christiana, theologo prorsus necessaria*, Fran. 1767 [1]).

Van zijn academischen arbeid is ons bekend geworden een *Synopsis analytica Theologiae Christianae sec. J. Marckii Medullam concinnata in usus primos academiae juventutis*, door hem ten jare 1771 uitgegeven, „welk werkjen — zooals prof. IJpey in 1795 schreef — alleen bij des hoogleeraars lessen over de Godgeleerdheid van Marck bij zommigen misschien van eenigen dienst geweest is, maar thands niemand zo zeer meer te stade komt" [2]). Tegen het einde van 1773 wendde hij zich tot den Stadhouder om verhooging van tractement en den titel van de professie in de *Oratoria Sacra*; ofschoon zijn wensch steun vond bij de Curatoren, schijnt de voorgenomen bezuiniging aan eene gunstige beschikking in den weg te hebben gestaan. Eenmaal vervulde hij het rectoraat, dat door hem werd overgedragen met eene *Orat. de librorum Apocryphorum ut vocant lectione et excussione, omnibus Christianis utili et necessaria*, Fran. 1781.

Dat het onderwijs in eene verouderde rigting van een bejaard man, die wetenschappelijk niet hoog stond aangeschreven, weinig bijval vond, laat zich gereedelijk verklaren. Daarbij bezat hij niet de gave om zich door de academiejeugd te doen eerbiedigen en de orde op de collegien te handhaven [3]), misschien wel, omdat hij een gebrekkig Latinist was. In eene door ouderdom verzwakte gezondheid vond hij ten jare 1791 aanleiding om het emeritaat te verzoeken. Hulde brengende aan den

1) Ook vertaald door C. Jongsma, als *Inwijings redevoering over de christelijke godvrucht, den godgeleerden volstrekt noodzakelijk*, Lw. 1767. Toen verschenen ook *Pieriae frondes, laeti monimenta triumphi, honoribus et meritis — Joannis Ratelband consecratae* (Lat. verzen van J. Ruardi, Ev. Wassenbergh, Th. van Kooten, J. E. Mebius, G. Masman; Nederl verzen Touss. Woordhouder, F. Rondaan, P. Dreux, E. J. B. Schonck, C. Lyffmann en J. J. Juneman), Fran. 1767.

2) *Gesch. d. System. Godgeleerdheid*, II, 127, 128. Op die *Synopsis analytica* schenen ons de parodien betrekking te hebben, die in 1771 verschenen onder den titel: *Anonymi Cujusdam Collectanea Theologo-Barbara. Heterodoxopoli, Apud Bibliopolas Orthodoxos*, MDCCLXXI. Volgens eene aant. van Burmania zou hij in 1769 ook eene *Comm. in duo priora capita Epist. Pauli ad Hebraeos* hebben uitgegeven.

3) Ik had een collegie van professor Ratelband over de predikwijze bijgewoond, doch daarmede was alles, even als met des mans andere collegien, in de war geloopen. Bruining, *Herinneringen gedurende zijn levensloop*, blz. 39, vgl. blz. 61.

ijver en vlijt door hem betoond, zoo lang zijne vermogens het toelieten, en niet minder aan zijne braafheid, erkenden de Curatoren dat de hoogeschool door de inwilliging van 's mans billijk verzoek weinig schade zou lijden, „te meer, daar *thans* de volijverige pogingen der twee andere Professoren in die selfde Faculteit alles opleveren en aan de hand geven, wat de studerende jeugd daaromtrent verlangen kan." Gaarne werd hem den 21 Februarij v. d. j. dan ook de verlangde rust geschonken. Slechts kort mogt hij daarvan eenig genot hebben, want den 15 Junij 1793 is hij overleden.

M. Laurman, *Naamlyst der predikanten, dewelke den H. Dienst binnen Leeuwarden — hebben waargenomen*, Leeuw. 1751, blz. 25, 26, met Hss. aantt. van Burmania (op de prov. bibliotheek te Leeuwarden); v. d. Aa, *Biogr. Woordenboek*, in voce; Sepp, *Joh. Stinstra en zijn tijd*, II, 45; *Commissieboek van Curatt.*, no. 305, 306, 761—763.

Gijsbert Koen. Toen onze hoogeschool in 1766 de ramp had getroffen, dat Valckenaer naar Leiden vertrok, gaf Prins Willem V, die den 8 Maart v. d. j. meerderjarig geworden en als Stadhouder was opgetreden, aan Curatoren zijn wensch te kennen, dat de Goudsche rector Koen op de nominatie mogt gebragt worden. Dat de keuze des Stadhouders zich dus zou vestigen op Koen, vooral toen deze ook voorkwam onder de door den Senaat aanbevolenen, was te voorzien. De rector sloeg het hem bij brief van den 26 Julij 1766 aangeboden professoraat niet af, maar antwoordde o. a. den 5 Augustus: „'t Is waar, dat ik hier profytelijker post verlaten zal [1]), maar 't vertrouwen, dat ik stelle op UEd. Mog. bekende edelmoedigheit en genereuse wijze van denken, gevoegd bij het flatteuse van aan mijnen groten leermeester te succederen, laat mij niet toe in twyffel te slaan, wat ik doen moet. — Ik sal tragten voor het einde der akademie-vacantie te Franeker te zijn, ten einde op de gewone tijdt, indien 't immers zijn kan, de ordinaire collegien te beginnen."

Koen, een afstammeling van Jan Pieterz. Koen, was den 5 November 1736 geboren te Breda, waar zijne ouders, Cornelis Koen, Luitenant bij de genie, en Cornelia Francisca Marcelli, destijds waren gevestigd. Na eene Fransche school te Leeuwarden bezocht te hebben, werd hij op 15-jarigen leeftijd tot het aanleeren van de Grieksche, Latijnsche en Duitsche taal toevertrouwd aan den rector der school te Rees. Met eene groote verwachting van des jongelings toekomstige vorderingen liet deze

[1]) Men had hem te Franeker benoemd op het gewone tractement van *f* 1000, en *f* 150 voor immuniteiten.

leermeester hem in September 1753 gaan naar de Franeker academie, wier roem door mannen als Valckenaer, Schrader, IJpey en Venema, toen zoo schitterend werd gehandhaafd. Boeiden de twee eersten hem aan de klassieke oudheid, IJpey's mathematische lessen scherpten zijn helder denkvermogen; aan Venema's ontwikkeling van de Kerkgeschiedenis schonk onze Koen met zoo velen zijnen bijval. Twee jaren had hij zich met voorbeeldeloozen ijver op de genoemde vakken toegelegd, toen hij — ofschoon aanvankelijk voor de theologie bestemd — de collegiezalen van Cannegieter en Bavius Voorda binnentrad.

Hooren wij Cannegieter over Koen's regtsgeleerde studien: Novi ego, nec unquam memoria excidet, qua alacritate animi, qua contentione nervorum & ingenii huic sapientiae incubuerit, qua diligentia, qua assiduitate me interpretem juris fuerit sectatus; novi ego, qua quasi face agitatus, quae generosa praecordia perurit, in publicis privatisque velitationibus defendentis & opponentis partes egregie fuerit tuitus; recordabor semper, quam jugis, quaedam ac beata vocum Latinarum copia circumfluxerit, quam promta & expedita loquendi facultate pollens, & haerens nusquam, quae volvebat animo, commode efferret, ubi ita, me Praeside, disputando in arenam descenderet, aliquando & de sua penu elegantissimas observationes adjecit, quae quoque typis descriptae exstant. In his conjecturam elegantem exhibuit in Collatione legum Mosaicarum & Romanarum tit. XII § 4, nec minus placuit certissima emendatio in loco Spartiani in vita Pescennii Nigri C. XI.

Zijne welbesteedde academieloopbaan te Franeker werd besloten met de promotie tot J. U. D., na verdediging eener *Diss. critico-jurid. ad loca quaedam juris et alia depravata* (Fran. 1758), op 27 Junij 1758. Daarna ging hij zijn dorst naar meerdere philologische kennis nog gedurende twee jaren te Leiden laven aan de onuitputtelijke bron, die de groote Hemsterhuis daar liet stroomen.

Naauwelijks was Koen in 1760 uit de school van Hemsterhuis naar de ouderlijke woning te Harlingen [1]) teruggekeerd, toen hem den 11 November d. j. het rectoraat der Latijnsche school alhier werd opgedragen. Deze taak werd door hem den 20 Februarij 1761 aanvaard met eene *Or. de litteris Graecis ac Latinis, veluti morum et humanitatis magistris non contemnendis*, Harl. 1761. Bij het verlaten van het spreekgestoelte wachtte hem het aanbod van 't rectoraat te Amersfoort. Zoo spoedig wilde hij niet heengaan. Weldra verbond hij zich in den echt met Amarentia

---

[1]) Zijn vader was toen misschien Kommandant van een recherche-vaartuig op den Abt, onder de Admiraliteit te Harlingen.

Susanna Gonggryp, de eenige dochter van den Luitenant-Kolonel Hendrik Gonggryp en Maria Susanna Machtelt, een meisje waarvan Cannegieter zeide: habet, quod à natalibus sibi splendorem conciliet, suavissimis & niveis moribus, ipsis quasi charitum manibus formata, singulari modestia, fide, gubernandae domus prudentia, omnibusque animi dotibus conspicua effulget; nec minus formae pulchritudine eximia, bella, & sane quam venusta, sexus ornamentum ingens exstitit [1]).

Lang mogt Harlingen hem niet behouden. Om haar het verlies van Ernst Willem Higt te vergoeden, riep Alkmaar hem den 13 Julij 1762, met gelukkigen uitslag, zoodat Koen in September van de school te Harlingen scheidde met eene *Or. de inani paedagogorum fastu*, om in dezelfde maand zijn arbeid te Alkmaar weêr op te vatten met eene *Or. de humanissima animi voluptate, quae ex doctrinae incremento oriatur*. In den strijd om hem te bezitten, die weldra werd geopend, mogten Woerden en Dordrecht niet gelukkig slagen, maar Gouda wist hem met zilveren ketenen tot zich te trekken. En zoo aanvaardde Koen den 14 Junij 1764 zijn derde rectoraat, sprekende *de amabili Graecarum Latinarumque connubio*. Hoe hoog men hem te Gouda waardeerde, bleek, toen hij voor den leerstoel in de geschiedenis, welsprekendheid en de Grieksche taal te Zutphen, hem den 8 November 1764 aangeboden, had bedankt, in weerwil van de zeer aannemelijke voorwaarden, die hem waren gesteld. Niet alleen toch zag hij daarom zijn inkomen verhoogd, maar zijne vrouw nog een zilveren bocaal vereerd, prijkende met het wapenschild der stad. In het laatste jaar van zijn verblijf aldaar voltooide hij een wetenschappelijken arbeid, door de uitgave van *Gregorius, Corinthi Metropolita, de dialectis e Codd. Mss. emendavit et notis illustravit Gisb. Koen. Acc. Grammatici Leidensis et Meermanni de dialectis opuscula ab iis, qua sub Joann. Grammatici nomine vulgo circumferuntur, longe diversa*, L. B. 1766 [2]).

---

1) Hatelijk was de aanteekening van S. H. van Idsinga op zeker advies van Cannegieter en Wigeri: De Lezer gelieve te letten, dat de heer Professor Cannegieter bekent staat voor iemant, die zig meer *geëvertueert* heeft, om net Latijn te spreken, dan bondige regtskunde te verkrijgen. Van zyne vorderingen in 't eerste, heeft zyn Hooggel. zo wel van pas, en zo gewenschten gebruik weten te maken, door, als *Rector Magnificus* der Franeker Academie, in het *Begrafenis-Programma* van een overleden collega, zo vele en geurige bloempies, uit de Heidensche fabelkunde gaargezogt, te vlegten, dat desselfs nagelatene jeugdige weduwe, zo wel als die by *Petronius*, de *intentie* van zyn Hooggel. begrepen, en op *fundament* der in dit *Advis* aangehaalde wetten, geene *cautie*, hoe en wanneer aan de *modus* of aan 't einde zou voldoen, *gerequireert* heeft. *Zedig en Vrymoedig Onderzoek*, enz., Gron. 1777, Bijl. blz. VIII. De gevleide weduwe werd nl. weldra Cannegieter's ega!

2) Cannegieter deelt de titels mede van verscheidene redevoeringen te Alkmaar en Gouda door Koen gehouden. Zij gingen niet ter perse, uitgezonderd ééne, *de laudibus vitae litteratae*, quae omnium oculis versetur — gelijk C. zich uitdrukte, er bijvoegende: in qua dictionis nitor, veneris & acumen sententiarum, & pangendi

Franeker had dus wel eene goede reden voor hare blijdschap, toen Koen aan de eer om den leerstoel in te nemen, waarin Hemsterhuis en Valckenaer hem waren voorgegaan, de voorkeur gaf, boven zijn, finantieel voordeeliger, werkkring te Gouda. Maakte die vreugde spoedig plaats voor de angst, dat eene hevige ziekte hem ten grave zou slepen nog vóór zijne komst, het gevaar wendde zich aanvankelijk af, zoodat de benoemde — gelijk hij zich had voorgesteld — in September 1766 zijne private collegien kon openen, die gewijd waren aan de verklaring van Grieksche schrijvers. Celebratur domus immensa auditorum caterva, ut viro cl. attendant, atque in his — zoo meldt Cannegieter — qui egregie hac scientia exculti.

Den 18 Maart 1767 verdrong men zich in de academiekerk, om met hoog gespannen en niet teleurgestelde verwachting zijne inaugurale rede te hooren, die handelde *de lingua Latina*, *ab optimis ejus auctoribus ad Atticam Graecae dialectum imprimis conformata atque expolita* (onuitgegeven). Ruardi, Wassenbergh, Schonck en meer andere philomusi bezongen zijne komst om strijd [1]; maar welk een droevig contrast, toen drie weken na die inauguratie, nl. den 11 April, de Muzen weeklaagden bij de sponde van hem, een harer meest beloovende zonen, wiens geest haar op dien dag ontvlood! Welk eene aandoenlijke stilte toen het auditorium van den 18 Maart op den 28 April zich tot een langen lijkstoet vormde, om zijn zielloos overschot met langzamen tred grafwaarts te volgen! Hevige bloedspuwingen hadden zijn zwak ligchaam in weinige dagen gesloopt.

Twee zoontjes, die zijne vrouw hem had geschonken, mogten hunne prille jeugd niet overleven. Amarentia Susanna Gonggryp vond vervolgens in haar tweede huwelijk met prof. Cannegieter vergoeding voor haar vroegtijdig verlies.

Herm. Cannegieter, *Programma in obitum Gisberti Koen*, Fran. 1767; *Musae Franequeranae lugentes virum optimum et desideratissimum Gisb. Koenium, morte luctuosissima et immatura bonis ereptum*, Fran. 1767 (Lat. zangen van A. J. Conradi, Ev. Wassenbergh, J. Ruardi, H. J. Roosen, H. van der Haer; Nederl. verzen van G. Coopmans, P. Dreux, E. J. B. Schonck, T. Woordhouder, A. M. de Rouville, Steph. Saimpé en M. Smytegeld Jr.); *Levensschets van Gijsb. Koen*, in het *Geschied- en Letterk. Mengelwerk van* Mr. Jac. Scheltema, II, 2a, 44—58; *Schouwburg van in- en uitl. lettervruchten*, I (1806), no. 5, blz. 92; Gab. de Wal, annot. p. 338.

carminis facultas maxima elucet.

Aan den Gregorius van Koen werd groote lof gebragt, o.a. door Fuhrmann, *Handb. der Class. Literatur*, Halle 1807, II 2e, 161.

[1]) *Carmina dicata honori et meritis Gisberti Koen, J. U. D.*, Fran. 1767 (Lat. verzen van J. Ruardi, H. J. Roosen, T. Woordhouder, Ev. Wassenbergh, R. Faber, C. Lyffmann en J. J. Juneman; Holl. verzen van P. Dreux, P. van Dorp, A. Camphuysen, G. Coopmans, E. J. B. Schonck, F. Keyert en M. Smytegelt Jr.)

Jean Henri van Swinden. Toen Brugmans vertrokken was, werd Johannes Albert Melchior, hoogleeraar in de philosophie en metaphysica te Duisburg, door de Curatoren aanbevolen, „als sijnde dese man, naer aller getuigenisse een van de eerste lieden in dese studie. en wel insonderheit in de logica en metaphysica, twee takken van dese Faculteit, waaraan alle de studenten aan de academie in 't gemeen ten uitersten gelegen is" [1]. Prins Willem V verzocht hen daarop om naast Melchior ook van Swinden, Philos. Dr. te 's Hage, op de nominatie te brengen, waaraan gereedelijk werd voldaan, onder opmerking, dat de aanbeveling van Melchior haren grond had gevonden in de verwachting „dat wij daardoor waarschijnlijk een aantal vreemdelingen zouden trekken, als in het sekere geinformeert zijnde, dat sig om dien heer reeds 10 à 12 studenten na Duisburg begeven hebben".

De keuze van den Stadhouder bleef echter gevestigd op van Swinden, aan wien het professoraat dan ook werd aangeboden op een tractement van *f* 800, met *f* 150 vergoeding voor immuniteiten. Bij missive van 23 December 1766 nam de benoemde die betrekking gaarne aan, weshalve den 29 December zijne formeele aanstelling werd geteekend, en de twintigjarige zoon van Mr. Philippe van Swinden en Maria Anne Tolozan den 18 Maart des volgenden jaars inaugureerde met eene *Orat. de causis errorum in rebus philosophicis*, Fran. 1767 [2].

Onze jeugdige hoogleeraar was den 8 Junij 1746 te 's Hage geboren. Door privaat onderwijs in de oude talen was hij voor de academie opgeleid; Blassière had hem drie jaren lang les gegeven in de wis- en sterrekunde. Den 10 Augustus 1763 kwam hij te Leiden, om in de regten te studeren, doch weldra gaven de collegien van Lulofs, Allamand, de Albinussen en van Roijen meer voedsel aan zijn onderzoekenden geest, dan die der juridische professoren. Slechts voor een korten tijd genoot hij daar privaat onderwijs in de wiskunde van Hennert. Nadat deze voortreffelijke man echter in het begin van 1764 als buitengewoon hoogleeraar te Utrecht was opgetreden, moest van Swinden zich zelve verder in dat vak bekwamen, omdat hij daarin destijds te Leiden geen hooger onderwijs kon verkrijgen. Was hij van zijne vroegste jeugd af aan in een godsdienstigen huiselijken kring, met eerbied bezield geworden voor den grooten Schepper en diens werken, die verhevene zin ontwikkelde zich

---

1) Melchior was een zwager van Z. Gerroltsma, Secret. van Curatoren. Vgl. over hem en zijne wijsgeerige en natuurkundige werken Vriemoet, p. 797.

2) *Vaarzen ter inwyinge van J. H. van Swinden als Hoogleeraar in de wysbegeerte op Frieslands Hooge Schoole*, Fran. 1767 (twee Holl. verzen van C. Lyuman en M. Smytegelt Jr.)

in hem meer en meer bij zijne onderzoekingen op het groote veld der Natuur. Zijne kennis en zijn smaak voor de oude en nieuwe taal- en letterkunde, inzonderheid van de Fransche, waaraan hij, als lid van een gezin, dat tot de Waalsche gemeente behoorde, van zijne vroegste jeugd af aan gewend was, werden te Leiden tot meerdere volmaking gebragt, door zijn oom Mr. Pierre Tolozan.

In 1766 promoveerde van Swinden tot Philos. Dr., na eene *Diss. de attractione* verdedigd te hebben, en vóór dat dit jaar zijn loop had volbragt, zag hij zijne aanstelling tot hoogleeraar reeds geteekend! Zijn eerste werk te Franeker was een onderzoek naar de hulpmiddelen voor het onderwijs in de natuurkunde. Wij weten, dat hij terstond werd gemagtigd om een paar belangrijke werktuigen, van de vinding van 's Gravesande, aan te schaffen, en bovendien een aankoop van instrumenten te doen uit de verzameling van wijlen den Amsterdamschen burgemeester Hasselaar (I, 420, 421). Werden in 1761 de physische instrumenten ten getale van 74 geinventariseerd, de lijst door van Swinden den 23 Junij 1767 in den Senaat ter tafel gebragt, vermeldt 134 voorwerpen [1]). Deze collectie gaf hem tijdens den aanvang van zijne taak stof tot tevredenheid. Eene tractementsverhooging van *f* 200 strekte in het volgende jaar tot zijne aanmoediging.

Bij het onderwijs in de natuurkunde gaf hij zijnen leerlingen een leiddraad in de pen, waaruit de straks te vermelden *Positiones physicae* zijn ontstaan. De logica en metaphysica onderwees hij naar de leerboeken van 's Gravesande. Ofschoon de collegien in de wiskunde door Nic. IJpey gegeven werden, bekwaamde van Swinden zich niettemin met ijver ook in dit vak, op het voetspoor van den grooten Newton. In zijne *Verhandeling, behelzende eene nieuwe betoging van de verheffing der grootheid a + b tot de onbepaalde magt n*, gaf hij in 1768 de eerste vrucht van die studien [2]). Wijsbegeerte, wis- en natuurkunde bieden elkander voorts de hand in zijne door helderheid uitmuntende *Cogitationes de variis philosophiae capitibus*, onder welken titel hij korte beschouwingen of stellingen schreef, die ten getale van 243, met doorloopende paginering (1—412) gedrukt, en in acht gedeelten, van 1767—1775, ter verdediging werden gegeven aan zijne leerlingen Gadso Coopmans, *Med. stud.*; F. N. de

---

1) Namelijk: *Instrumenta mechanica* 15, *Magnetica* 5, *Electrica* 2, *Hydrostatica* 18, *Aerometrica* 27; *Instrumenta pro experimentis ad sonum pertinentibus* 4, *Machinae quarum effectus ab aere pendet*, 14; *Instrumenta Pyrometrica* 4, *Optica* 41, *Astronomica* 4. Zij is in originali te vinden in de Coll. *E*.

2) *Verhand. v. d. Haarl. Maatschappij*, XII, 334 en volg.

Villepoix, *Theol. et Philos. stud.*; J. du Puy, *Theol. et Philos. stud.*; Dan. Brand, *Med. et Phil. stud.*; Ant. Chaudoir, *Theol. et Philos. stud.*; H. de Wal, *Litt. Hum. et Philos. stud.* en H. Mensonides, *Theol. et Phil. stud.* Dat deze arbeid niet werd voortgezet, was ongetwijfeld een gevolg van de Menage van 1774, waarbij de kosten van het drukken van theses ten laste van den auteur gebragt werden (I, 488).

Als een kenmerk van zijne beschouwing over natuurkunde en wijsbegeerte, verdient de daarin voorkomende waarschuwing in herinnering te worden gebragt om niet iets als onmogelijk te verwerpen, wat het menschelijk verstand niet kan bevatten. Judicia vero, quae de impossibilitate ferimus, admodum caute formanda sunt, -- schreef hij — cum multum a statu nostrarum cognitionum pendeant; ubi enim aliquid impossibile judicamus, statuimus Naturae vires ad hoc producendum impares esse. De Naturae viribus vero judicare solemus ex iis quae ab ea effici videmus; & quae his opposita sunt, aut potius videntur, saepe nimis temere inter impossibilia reponimus. — Hinc denique parum utilia, imo aliquando noxia ad investigandam Naturam, mihi videntur judicia illa mere metaphysica, quibus impossibile dicimus id quod a nobis concipi nequit. Tantum enim abest, Theoremata ita dicta metaphysica omnium esse scientiarum fundamenta, ut potius tantum sint ideae abstractae, ex iis quae experiundo & raticinando didicimus deductae, & quae proinde ultra fontes e quibus haustae fuerunt, absque erroris periculo, extendi nequeunt: hi vero ultima analysi ad ideas Sensibus acquisitas reducuntur (p. 411, 412).

Hij trachtte dan ook de geheimen der Natuur uittevorschen door magnetische, electrische en metereologische waarnemingen. Om tot oplossing te komen van de vraag, of er verband bestaat tusschen de electrische krachten en die, welke de rigting van de magneetnaald bepalen, heeft hij te Franeker tien jaren lang, ieder uur van den dag, de afwisseling der magnetische declinatie opgeteekend of door huisgenooten en leerlingen doen opteekenen. Gedurende zes jaren werden van uur tot uur de barometer- en thermometerstanden op gelijke wijze gevolgd; een bovenvertrek zijner woning was ingerigt voor de waarneming van het noorderlicht. De uitkomsten van deze en dergelijke waarnemingen werden door hem geplaatst in de Verhandelingen van geleerde genootschappen, of ten grondslag gelegd aan de beantwoording van prijsvragen, waarop hij het eermetaal behaalde [1]; voorts leverden zij hem stof voor pu-

[1]) Zij zijn te talrijk om hier vermeld te kunnen worden. De belangstellende lezer vindt die opstellen over van Swinden's waarnemingen te Franeker vermeld achter de beneden aan te halen *Redevoering* van G. Moll.

blieke en private lessen, en voor de proefschriften zijner leerlingen. Deze proefschriften zijn de volgende: Ad. Lypey, *Diss. philos. de igne*, 1767; G. Coopmans, *Diss. phys. de ventis*, 1770; J. Wigeri, *Diss. II de spatio vacuo*, 1770, 1771; J. Wigeri, *De elasticitate aquae*, 1772; D. Brandt, *Spec. de communicatione caloris*, 1774; H. de Wal, *Spec. phys. sistens nova quaedam experimenta de expansione corporum solidorum ipsi flammae actioni exhibitorum*, 1776; W. B. Jelgersma, *Diss. de caloris influxu in electricitatem*, 1776. De te vroeg overleden hortulanus en Med. stud. B. C. Meese had zich sedert 1772 ijverig bezig gehouden met proeven over den invloed van de lucht, de warmte en de vochtigheid. De resultaten daarvan waren door hem neergelegd in eenige physische verhandelingen, die hij onder v. S. wilde verdedigen. Het eerste *Specimen* was reeds gedrukt, toen Meese, die het geheel aan zijn leermeester ter hand had gesteld, kwam te sterven. Die arbeid was een vervolg op en eene uitbreiding van de proeven, welke Bonnet over dat onderwerp in 't licht gegeven had, en Bonnet had aan Meese's werk eene „alles overtreffende goedkeuring" geschonken. Daarom vroeg en verkreeg v. S. verlof om het, ofschoon ongedefendeerd, op 's lands kosten uittegeven, zooals geschiedde onder den titel: B. C. Meese, *Experimenta physica de actione lucis, caloris et humiditatis in vegetabilia*, Fran. 1775 [1]).

Des hoogleeraars *Orat. de philosophia Newtoniana* (Fran. 1779), bij de overdragt van het rectoraat gehouden, getuigde, hoe diep de spreker er van was doordrongen, dat Newton voor de beoefening der natuurkunde den regten weg had gewezen [2]).

Van zijne hooge waardering van Eisinga's planetarium hebben wij bij eene vorige gelegenheid reeds gewaagd (I, 421, 422).

Op eene jaarwedde van *f* 2000 (later *f* 2300) werd de groote man den 3 December 1784 te Amsterdam beroepen tot hoogleeraar in de wijsbegeerte, wis-, natuur- en sterrekunde, welke taak hij den 25 April 1785 aanvaardde met eene *Orat. de hypothesibus physicis, quomodo sint e mente Newtoni adhibendae* (Amst. 1785).

Nog achtendertig jaren heeft hij zijne groote, steeds toenemende, talenten doen strekken, niet alleen voor zijne leerlingen, maar voor alle klassen der maatschappij. De beschikbare ruimte gebiedt ons daarvan slechts het voornaamste aantestippen.

---

1) *Miss. van v. S. aan Curatt.* 2 *Maart* 1775. Coll. *E.*

2) Bij de aanvaarding van het rectoraat werd hij door den student J. Brouwer, later Doopsgez. pred. te Leeuwarden, begroet met een Lat. vers: *Viro celeb. ac doct. J. H. van Swinden, quum in Frisiorum Academia Rector crearetur Magnificus*, Ao. 1778.

Voor zijne leerlingen in de wiskunde schreef hij dadelijk een beknopt handboek in 't Latijn (*Theoremata geometrica*, Amst. 1786), dat, vooral nadat het door hem vermeerderd en verbeterd in onze taal was bewerkt (*Grondbeginsels der meetkunde*, Amst. 1790, 2e druk 1816) Euclides als leerboek van onze hoogescholen verdrong. Tot een leiddraad bij de natuurkundige lessen, schreef de hoogleeraar gelijktijdig *Positiones physicae*, die echter onvoltooid zijn gebleven. Toen de Admiraliteit te Amsterdam hem benoemd had in de commissie tot het bewerken van doelmatige werken voor de zeelieden, zag men van Swinden en zijn te vroeg gestorven en door hem zoo welsprekend gehuldigden leerling Nieuwland [1]) weldra aan het werk. Eene *Verhandeling over het bepalen der lengte op zee* (1787); de *Verklaring van den Almanak ten dienste der zeelieden* (1788) en eene *Verhandeling over de inrigting en het gebruik der Octanten en Sextanten van Hadley* (1788) waren de zeer gewaardeerde vruchten van dien arbeid.

Op het woelig staatstooneel in 1795 ontmoet men hem onder de provisioneele Representanten van het volk van Holland. Aan zijne werkzaamheid in deze betrekking herinnert nog zijn doorwrocht *Advis over de Nationaale Conventie*, uitgegeven op last der Representanten van het Volk van Amsterdam. In hetzelfde jaar leidde hij de volkstelling in de hoofdstad, waarvan een *Rapport* in druk verscheen. Een paar jaren later zag men hem aan het hoofd der commissie, die het stedelijk bestuur zou voorlichten omtrent de middelen tot bewaring van de volksgezondheid [2]); in 1798 vertegenwoordigde hij, met Aeneae, ons land op het Parijsche Congres ter hervorming van de stelsels omtrent de maten en gewigten. Na den afloop daarvan genoot hij de eer van eerst aan de klasse voor wis- en natuurkunde, en daarna in eene algemeene openbare vergadering van het Fransche Instituut verslag te doen van dien arbeid. Hij schreef niet alleen eene *Verhand. over volmaakte maten en gewigten* (Amst. 1802), maar tevens werd de invoering van nieuwe maten en gewigten in ons land krachtig door hem bevorderd, zelfs door verscheidene vergelijkingstafels te berekenen.

De opgang door van Swinden te Parijs gemaakt had inmiddels aanleiding gegeven tot zijne benoeming als lid van het Uitv. Bewind [3]), en

---

1) J. H. van Swinden, *Lijkrede op Pieter Nieuwland*, Amst. 1795.

2) De arbeid van deze commissie is neergelegd in eene *Verzameling van stukken*, in 3 dln., Amst. 1798, waaronder hoogst belangrijke rapporten van v. S. over de vuilnis, over de onzuiverheid der stads-grachten, over het schuitenwater en andere onderwerpen van hygiëne.

3) Men verwachtte, zeide van Lennep, »dat van Swinden; met zooveel mannen

hoe hij ook in deze betrekking nuttig wist te zijn, toonde de geleerde man in een door hem gestelden brief aan het Wetgevend Ligchaam, „over den vrijen graanhandel en tegen het verbod van koorn uit te voeren", een brief, dien van Lennep een meesterstuk noemde.

Had men in 1801 te vergeefs pogingen gedaan om de Leidsche Minerva met zijn glans te tooijen, in 1808 stonden hernieuwde pogingen daartoe op het punt van te zullen gelukken [1]), doch Koning Lodewijk liet dit gevaar voor Amsterdam voorbijgaan, en bediende zich voorts van de talenten des hoogleeraars tot andere einden, b. v. tot de oprigting van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen; tot hervorming van de wetgeving op het hooger onderwijs (zie D. I, 157, 158), en in het *Comité Central* van den Waterstaat, waarvan van Swinden voorzitter was.

Van zijne verbazende werkzaamheid getuigden voorts „een stapel van rapporten", — zooals Moll zich uitdrukt — door hem als lid van het K. N. I. over moeijelijke onderwerpen ingeleverd, en de ruim honderd spreekbeurten, die hij in Felix Meritis heeft vervuld.

Het Waalsche Kerkgenootschap, het blindeninstituut, de kweekschool voor zeevaart, en een tal van andere inrigtingen ondervonden zijne belangstellende zorgen voor hunnen bloei. Het lidmaatschap van ten minste achttien geleerde genootschappen, de begiftiging met de Orde van de Unie (welke hij echter weigerde), en de benoeming tot Staatsraad sloten de erkenning in zich van de groote verdiensten eens geleerden staatsburgers, die, om het even, of hij de Latijnsche, de Fransche of zijne moedertaal bezigde, zijn onderwerp altoos even duidelijk, net en sierlijk, behandelde, met eene natuurlijke, deftige, welsprekendheid, die de verbazing wekte van landgenooten en vreemden.

Te midden zijner werkzaamheden werd hij den 9 Maart 1823 tot een hooger leven opgeroepen, betreurd door Sara Riboulleau, die sedert 1768 de genoegens van den echt met hem had gedeeld, door zijne beide dochters en door het geheele vaderland, dat zijne door van Lennep zoo meesterlijk geschetste „onvermoeide zucht tot werkzaamheid, met bestendig opzien naar het hooger doel den mensch voorgesteld" niet dankbaar genoeg kan eeren en vereeren.

„Zijne latere werken, meestal in het Hollandsch geschreven zijnde,

---

van naam in Frankrijk bekend geworden, en te Parijs in zulk eene achting staande, daardoor ook in het vak der Staatkunde veel ten beste der Bataafsche Republiek bij de Fransche zoude kunnen uitwerken».

[1]) Onder de autographa in de bibliotheek van Mr. B. Th. Baron van Heemstra, kwamen onder no. 569 stukken voor betrekkelijk van Swinden's beroep naar Leiden, enz., van 1775—1784.

hebben hem bij zijne landgenooten meerder lof verworven; doch zijn roem buitenlands, als natuurkundige werkelijk de uitbreiding van zijn vak bevorderende, is misschien het grootst geweest gedurende de 18 jaren, welke hij te Franeker doorbragt", — zoo oordeelde prof. Voûte.

G. Moll, *Redevoering over J. H. van Swinden* (waaraan eene lijst van van Swinden's geschriften is toegevoegd) Amst. 1824; *Hulde aan de nagedachtenis van J. H. van Swinden* (bevattende eene *Lofrede*, door Mr. D. J. van Lennep, een *Lofdicht* van H. H. Klijn en eene *Lijst der redevoeringen en verhandelingen*, sedert 1785 door van Swinden in *Felix Meritis* gehouden, en eene *Lijst* zijner werken) Amst. 1824; *Schets eener beschrijving van het leven en de geschriften van J. H. van Swinden* (door prof. J. P. S. Voûte), Amst. 1823; J. Teissèdre l'Ange, *Lijkpligt bij het graf van J. H. van Swinden* (*Vaderl. Lett.* 1823, II, 254); A. L. C. Coquerel, *Notice sur J. H. van Swinden* (*Mess. des Sciences*, I, 184); J. Brouwer, *Hulde aan de nagedachtenis van den hoogberoemden heere J. H. van Swinden* (*Vaderl. Lett.* 1823, II, 254); *Illustris Amstelodamensium Athenaei Memorabilia.* Amstel. 1832, 272, 273; *Catalogue d'une riche et très intéressante collection de Manuscrits, Livres d'heures, etc.; et des Manuscrits mathématiques et politiques, delaissés par J. H. van Swinden*, Amst. 1866; op de *Catal. de Manuscrits et d'autographes, vente* 9 *et* 10 *Juin* 1876, Utr. Beijers, ontmoeten wij onder no. 48, 220, 258, 286, 288, 289 en 273, door van Swinden nagelatene papieren.

Johannes Daniel van Lennep, een zoon van Theod. van Lennep, Kapitein-geweldige provoost der Friesche en Nassausche regimenten, zag in 1724 het levenslicht te Leeuwarden, waar hij van 1732–1742 een leerling was van de Latijnsche school, die destijds Schrader en Pierson ook onder hare kweekelingen telde. Van landswege werd hij in het laatste jaar met eene pensie begiftigd, wat reeds er voor pleit, dat men aanvankelijk goede verwachtingen van hem koesterde. Den 12 Sept. 1742 is hij als student te Franeker ingeschreven en vervolgens vijf jaren lang in de scholen van Valckenaer en Schrader ontwikkeld, tegelijk met zijn vriend Pierson. Aan dien gulden tijd herinnerde deze hem nog in latere dagen aldus:

Jam recolo tempus, quos Franeca tenebat,
Parva licet, magnis aequiparanda scholis.
Hic tibi, paene puer, primum sum cognitus vsu:
Tu iam doctrina nomen adeptus eras.
Cum me gaudentem vestro dignatus amore es,
Et numerum socios inter habere tuos.
Scilicet vnus amor Pindi, doctaeque Minervae
Idem inflammabat pectora nostra calor.
Et simul vnius doctoris ab ore licebat

Pendere, atque artes condidicisse nouas.
Primus doctrinae nobis VALKNAERIUS arcem
Monstravit, patrii gloria summa soli.
Et sophiae, multis absconditae, claustra repandit,
Ingenii rescrans diuitioris opes,
Formauitque manu iuuenilia pectora dextra,
Ac vulgo ignotam fecit inire viam,
Tu mihi non monitis tantum prodesse solebat,
Saepe sed exemplo, JANE, praeire tuo.

Toen van Lennep het voornemen opvatte om zijne studien aan de hand van Tib. Hemsterhuis voorttezetten, bewerkte hij eerst, als eene proeve van de vorderingen, die hij te Franeker had gemaakt, eene kritische uitgave van Coluthus (*Coluthi raptus Helenae, Recensuit ad fidem codicum Mss. ac variantes lectiones et notas adiecit Jo. Dan. à Lennep. Acc. Eiusdem Animadversionum Libri tres, tum in Coluthum, tum in nonnullos alios Auctores.* Leov. 1747). Den 19 Sept. 1747 vinden wij hem te Leiden ingeschreven, werwaarts Pierson hem in 1751 volgde. Zij hebben daar dus nog een jaar te zamen kunnen zijn, totdat van Lennep namelijk den 12 Sept. 1752 te Groningen den katheder beklom, die na den dood van Rossal vele jaren ledig had gestaan. Bij die gelegenheid hield hij eene redevoering *De linguarum analogia, ex analogicis mentis actionibus probata* (Gron. 1752 [1]).

Gelijk wij elders reeds schreven, bewijzen de onderwerpen, die hij met zijne leerlingen behandelde, hoe naarstig van Lennep bij voortduring de kritiek beoefende. Telken jare toch deelde hij hun zijne *Observationes ad origines Graecas* mede; privatim verklaarde hij den tekst van bijna alle boeken des N. T. In 1762 opende hij een privaat-collegie *de ratione interpretandi N. T. et instrumento hermeneutico*, volgens het handboek van Ernesti. Bovendien behandelde hij gewoonlijk de *analogia linguae Graecae;* de *Grieksche en Romeinsche letterkunde*, de *Grieksche oudheden* en de *Fundamenta stili cultioris*, duce Heineccio. Bij de overdragt van het rectoraat hield hij in 1763 eene *Orat. de altitudine dictionis sacrae N. T., ad exelsam Longini disciplinam exacta.*

Op de lijst van aanbeveling van een opvolger van Gijsbert Koen, werd van Lennep door den Senaat te Franeker bovenaan geplaatst. Ofschoon mannen als de Rhoer, Tollius, Abresch en Hoogeveen, ook onder de aanbevolenen voorkwamen, gaven de Curatoren, als hun gevoelen,

---

1) Van de Analogia linguarum gaf hij de volgende definitie: Est vocum, quae quamlibet linguam constituunt, omnium in certas classes distributarum, et significationum ipsis cohaerentium apta inter se et constans similitudo et convenientia.

aan den Prins te kennen, dat geen van allen op verre na zoo bekwaam was om het Grieksch te doceren, als van Lennep, doch dat deze niet op het gewone tractement zou willen overkomen, en zijne jaarwedde op ƒ1800, ten minste op ƒ1600, bepaald diende te worden. Nadat de Stadhouder zich met hun voorstel had vereenigd, werd van Lennep beroepen op ƒ1600 tractement (31 Aug. 1767). Naauwelijks te Franeker gekomen, werd hij — zoo luidt zijne opgave — „door een sterke Paralijsie, veroorzaakt door een scorbutike Rhumatisme, aangetast", tengevolge waarvan hij zich in en uit de collegiekamer moest laten dragen. In Junij 1768 zocht de hoogleeraar herstelling in de baden te Aken, doch, zonder daarvan een duurzaam gunstig gevolg te ondervinden, sleepte hij, verlamd als hij was, zijne dagen voort te Borchet (Burtscheid), een dorpje bij Aken.

Prof. Schrader heeft intusschen met liefde het Grieksch voor hem onderwezen, doch de Curatoren ontveinsden in 1770 voor den Stadhouder niet langer, dat van Lennep, „door dese sijne absentie, niet alleen onnut aan onse Acad. is geweest, maar ook aan deselve een onnoemelijk nadeel heeft toegebragt, door dien de jeugd, begerig om sig te oefenen in de Grieksche taal, en die voorheen na dese onse acad. quam toefloeijen, nu bij gebrek van een Hoogleeraar, deselve ontduikt, en sig na andere Univ. begeeft; welk verloop voor seker nog groter zoude sijn geweest, indien niet de Profr Schrader op ons versoek, geduirende een gedeelte van de tijd, welke de Hr Lennep absent is geweest, eenige collegies over 't Grieks hadde gehouden."

Daar van Lennep echter in al dien tijd het volle tractement had genoten, en de hoop op zijn herstel vervlogen was, sloegen zij den Stadhouder voor om hem emeritus te verklaren, met een pensioen van ƒ1000, en daarna tot de benoeming van een ander hoogleeraar over te gaan. Deze correspondentie leidde dan ook tot een besluit, waarbij van Lennep onder de vermelde finantieele voorwaarde tijdelijk van zijne betrekking ontheven, en Wassenbergh in zijne plaats benoemd werd [1]).

---

[1]) De Curatoren hadden ook ontslag verdiend. Van Lennep heeft in 1768, 1769 en 1770 hen op de hoogte gehouden van zijn toestand. En toch hebben zij zelfs geene poging gedaan om door een lector in het onderwijs te doen voorzien; ook hebben zij de brieven van van Lennep, waarin hij verlof vroeg om buitenlands te blijven, zelfs niet in hun Commissie- of Brievenboek overgeschreven, zooals de gewoonte was, veel minder den Stadhouder op den treurigen toestand gewezen, vóór October 1770. En toen durfden zij nog aan Z. H. rapportéren, dat van Lennep »bij de twee en een half jaar uitlandig is gebleven, zonder ooit tot sijne reise off verblijff buiten 's Lands onse permissie gevraagd, off bekomen te hebben». Diezelfde Curatoren hadden althans den 18 Oct. 1768, buiten den Stadhouder om, aan v. L. geantwoord, dat zij zijn verzoek »om desen winter van de academie absent te blijven, om bewuste redenen, ten hoogsten billiken»!

De ongelukkige hoogleeraar heeft zijn vaderland nooit weder mogen zien. Zijn lijden eindigde te Borchet, den 6 Februarij 1771.

Eenige jaren later verschenen door de zorg van Valckenaer *Phalaridis Epistolae. Quas Latinas fecit, et, interpositis Caroli Boyle notis, commentario illustravit* J. D. van Lennep. *Mortuo Lennepio, finem operi imposuit, praefationem et adnotationes quasdam praefixit* L. C. Valckenaer, Gron. 1777; en Rich. Bentleji *Diss. de Phalaridis, Themistoclis, Socratis, Euripidis, aliorumque Epistolis, et de fabulis Aesopi. Nec non ejusdem responsio, qua dissertationem de epistolis Phalaridis vindicat a censura Caroli Boyle. Omnia ex Anglico in Latinum sermonem convertit* J. D. à Lennep, Gron. 1777. Het eerstvermelde werk was tot blz. 305, het tweede reeds geheel afgedrukt, toen van Lennep naar Franeker vertrok. Tot de vertaling van Bentley's geschriften was hij gekomen op aansporing van Hemsterhuis, die het betreûrde, dat de taal, waarin zij geschreven waren, hen hier te lande niet zoo toegankelijk maakte, als zij verdienden [1]). D'Ansse de Villoison nam een gedeelte der voorlezingen van van Lennep *de analogia linguae Graecae*, welke Ev. Scheidius hem bezorgd had, op onder zijne aanteekeningen op Longus (Par. 1778), „ut ad ceterarum quoque gentium, Gallorum praesertim, Hispanorum et Italorum pervenirent notitiam". Thomas Burgess nam dat gedeelte over in zijne aanteekeningen op de tweede uitgave der *Miscellanea critica* van Dawes. Daarna verscheen: J. D. à Lennep *In analogiam linguae Graecae, cui praemissa ejusdem — Oratio de linguarum analogia* (319 blz. kl. 8°), met de valsche vermelding van Londen als de plaats, waar het boek zou zijn uitgegeven. Aan deze uitgave lag slechts een zeer foutief afschrift van van Lennep's dictaat ten grondslag: scriptum ab homine — minime Latine, nedum Graece, docto — zooals Wijttenbach schreef [2]).

Ev. Scheidius bewees ten laatste aan zijnen, door hem hoog gewaardeerden, leermeester (aeternum mihi venerandus praeceptor) eene piëteit, en aan de geleerde wereld een belangrijken dienst, door de uitgave van L. C. Valckenaerii *Observationes academicae, quibus via munitur ad origines Graecas investigandas, lexicorumque defectus resarciendos; et* Jo. Dan. à Lennep *Praelectiones academicae, de analogia linguae Graecae. Ad exempla Mss. recensuit, suasque animadversionibus adiecit* Ev. Scheidius, Traj. ad Rh. 1790 (Ibid. 1805), en van Jo. Dan. à Lennep *Etymologicum linguae*

1) Vgl. over deze werken de *Bibliotheca Critica*, I, Pars 2, 63—76, waar o.a. aan v. Lennep deze lof wordt gegeven: Ceterum, suscepta semel editione, tanta eam exornavit, non solum cura et diligentia, sed ingenio etiam et doctrina, quantam vix praestantissimo ex antiquis libro a quoquam adhibitam novimus.

2) *Bibl. Critica*, I, P. 4, p. 123.

Graecae, sive Observationes ad singulas verborum nominumque stirpes secundum ordinem lexici compilati olim a Joanne Scapula, Traj. ad Rh. 1790, 2 tom., waarvan Nagel in 1808 eene verbeterde uitgave bezorgde.

Jammer, dat Koen en van Lennep, twee uitstekende leerlingen uit de school van Hemsterhuis en Valckenaer, zoo vroeg voor de wetenschap verloren moesten gaan, en dat de aanvankelijk gelukkige keuze der Franeker Curatoren geene vruchten hoegenaamd heeft opgeleverd voor onze hoogeschool!

Das Neue Gelehrte Europa, IX, 219—224; Valckenaer, in de *Praef.* van Phalaris; Scheidius in de *Epist. dedicatoria* en in de *Praef.* van van Lennep's werken; Onze *Levensschetsen der Groninger hoogleeraren*, blz. 79; Missives van van Lennep 7 Oct. 1768 (met de minute van het antwoord dd. 18 Oct.), 1 Oct. 1769 en 1 Oct. 1770, uit Borchet aan Curatt. gerigt, in de Coll. *E; Commissieboek van Curatt.* no. 188, 206.

Everwinus Wassenbergh. Noemden wij het vertrek van Valckenaer eene ramp, die ramp werd nog grooter, omdat Koen en van Lennep voor onze academie verloren gingen, zonder haar eenig nut te hebben kunnen aanbrengen. Men mag integendeel zelfs aannemen, dat het onderwijs in de Grieksche taal, gedurende de ontstentenis van die hoogleeraren, langen tijd of in 't geheel niet, of niet in dien omvang is gegeven, als wel gevorderd werd. Het jaar 1770 spoedde al ten einde, toen van Lennep gepensioneerd en den Deventer hoogleeraar Wassenberg de leerstoel voor het Grieksch werd aangeboden. Zonder aarzelen nam deze het beroep aan, »belovende — zoo schreef hij — dat ik alle mijne vermogens zal inspannen, om aan de Friesche acad., welke mij, nog weinig jaren geleden, gevoed heeft, en dus ook aan de Provincie, waaraan ik soo seer verpligt ben, op mijne wijse voordeel te doen".

Wassenbergh was namelijk den 25 Sept. 1742 te Lekkum, bij Leeuwarden, geboren uit het huwelijk van Abr. Wassenbergh, predikant aldaar, en Claressa Maria Langenhert. Zijne ouders zonden hem, toen hij den 14-jarigen leeftijd bereikt had, naar de Latijnsche school te Leeuwarden, aan wier hoofd destijds de geleerde H. J. Arntzenius stond. Van dezen rector getuigde Wassenberg nog als grijsaard: Is, cum Ruardio meo, erudiendum me accepit, animumque omnis liberalis doctrinae appetentem in extinguibili veterum Graeciae Italiaeque Auctorum imbuit amore: et quum ipse Latinos versus mira quadam funderet facilitate, ac venuste prorsus recitaret, cum disciplina sua multo suavissima, tum exemplo effecit facile, ut Romanae Poëtices caperer deliciis. Na in 1761 te Franeker aan de academie te zijn gekomen, werd de veelbelovende

Ev. Wassenbergh.
Acad. L. t. R. N.

leerling van Valckenaer en Schrader weldra als *alumnus patriae* van den Lande ondersteund. Toen Valckenaer echter vertrokken en Koen zoo spoedig overleden was, dacht Wassenbergh de Leidsche academie te moeten bezoeken, „om verder gebruik te maken van het wijs bestier van sijnen ouden Meester, den H. G. Heere Valckenaer, als ook om de treffelijke Leijdsche Bibliotheek te kunnen frequenteren, waarmede hij sijne studien niet weijnig soude kunnen vervorderen."

Den 10 Sept. 1767 werd hij daar als student ingeschreven, en in het midden van December dv. zag hij zich, voornamelijk op aanbeveling van Valckenaer, reeds tot hoogleeraar te Deventer geroepen. Met eene zeer belangrijke *Orat. de urbe Daventria, eruditionis in Belgio Matre et conservatrice celeberrima* (Dav. 1768 [1]), aanvaardde hij dientengevolge den 10 Maart 1768 den leerstoel voor de geschiedenis, welsprekendheid en Grieksche taal, die daar beroemd was geworden door mannen als Fr. Gronovius, J. G. Graevius en Gisb. Cuperus.

De geschiedenis werd hier door hem aan een twaalftal leerlingen onderwezen naar het Compendium van Horat. Tursellinus; voorts las hij met een zestal Corn. Nepos; ook behandelde hij het Evangelie van Matthaeus grammaticaal; weldra opende hij ook een collegie over Romeinsche antiquiteiten. In een volgend jaar nam hij Xenophontis *Memorabilia Socratis*, en Homeri *Ilias* bij de hand. Onder zijne leerlingen telde hij o. a. G. van Hasselt, E. W. Brink, Rh. Feith en H. Bosscha. Vond hij in de IJsselstad altoos stof om zich te verheugen over de hooge waardeering van zijn persoon en zijn onderwijs, toch heeft het beroep naar Franeker hem „met de gevoeligste blijdschap aangedaan". Tegen het einde der wintervacantie vinden wij hem reeds op zijn nieuwen post, want den 8 Januarij 1771 leidde hij zijne collegien in met een *Sermo de regundo in Graecis studiorum cursu.* Op den 25 Sept. daarna, juist zijn 29en verjaardag, hield hij de inaugurele *Orat. de laudabilibus quibusdam prisci aevi Graecorum maxime Institutis hodie neglectis*, Fran. 1771 [2]). Drie dagen later schreven de Curatoren aan den Stadhouder: „De opgang, welke sijn Hoog Gelde sedert ongeveer een jaar, dat wij het geluk hebben hem op onse Universiteit te possederen, maakt, overtreft verre de goede

---

1) Achter deze oratie vindt men een Grieksch vers van J. G. Knoop; Lat. verzen van H. J. Arntzenius, G. D. Jordens, J. Terpstra, A. J. Conradi, J. Ruardi, P. Dreux, G. van Hasselt en Th. van Kooten; Holl. verzen van Gadso Coopmans en P. van Schelle.

2) De bundel *Carmina V. Cl. Ev. Wassenbergh inscripta quum Daventria discederet et in alma Frisiorum acad. — inaugurareturr*, Fran. 1771, bevat Lat. verzen van P. Brantsma, Th. van Kooten, H. Bosscha, J. Waerma, en Holl. verzen van P. Rempelaar en anderen.

verwachting, die wij reeds voor lange van sijn Hoog Gel[des] grote capiciteit hadden opgevat. Nooit is een collegie over de Grieksche taal op dese onse universiteit meer gefrequenteert geweest, als het zijne" [1]). Daarom stelden zij voor om den hoogleeraar een stoffelijk blijk van hunne genegenheid te geven, door zijn tractement, dat *f* 800 en *f* 150 voor immuniteiten bedroeg, met *f* 400 te verhoogen. Gaarne hechtte Prins Willem V zijne goedkeuring aan dat voorstel.

Weldra ontvlamde des hoogleeraars liefde voor de twintigjarige Maria Ratelband, van Amsterdam, die hij ten huize van haren oom prof. Ratelband, een ouden bekende van hem, had ontmoet. Hun huwelijk, voltrokken den 25 October 1772, werd door een dichterenkoor bezongen, waarvan men de wedergade in vermaardheid niet ligt zal aantreffen [2]).

Wassenbergh heeft de zoogenaamde praetorslijsten van alle collegien, die hij gedurende zijne lange loopbaan gegeven heeft (1768—1824), als 't ware tot een album van zijne leerlingen vereenigd. Uit deze bron bleek ons, dat hij tot aan de opheffing van de hoogeschool wekelijks vier uren wijdde aan de verklaring van den grondtekst van een der boeken des N. T. [3]), en twee uren aan de behandeling van Grieksche auteurs [4]). Sedert 1773 gaf hij onverpligt om de vier jaren ook een collegie over Grieksche Antiquiteiten, naar het handboek van Lamb. Bos, door hem op nieuw ten dienste van zijne leerlingen uitgegeven (L. Bos, *Antiqq. Graecarum, praecipue Atticarum descriptio brevis. Ed. nova ad ultimam Lipsiensem expressa*, Fran. 1773, 1809).

De Punten van Menage eischten in 1774 één hoogleeraar in de Griek-

---

1) Wassenbergh had in 1771 op een collegie 32, op het andere 22 leerlingen; in 1772 26 en 28; in 1773 26 en 22. Onder hen ontmoet men van Kooten, Bosscha, Nodell, Frieseman, van Ommeren, C. Boonzajer, Siderius en A. G. Camper.

2) *Echt-Zangen Ter Gelegenheit van het Huwelyk van den — Heere Ev. Wassenbergh, — en de Wel Ed. Juffer Maria Ratelband. Voltrokken te Franeker den 25 van Wynmaand* 1772 (bevattende Lat. zangen van Jo. Schrader, H. J. Arntzenius, D. N(ota), Hier. de Bosch, Th. van Kooten, H. Bosscha, A. Dorhout, P. C. Kaldenbach; Hollandsche van den Ad[m] L[t] Wassenbergh, P. Dreux, W. de Lille, G. Coopmans, E. J. B. Schonk en meer anderen, van welke o.a. ook afzonderlijk verschenen een vers van J. van den Burg Jr. *Op het Huwelyk van E. W. en M. R.*, en de *Huwlyks-Wensch* van D. Geering (*in plano*).

3) Het Evangelie van Matthaeus, de brieven aan de Romeinen, de Galaten, de Thessalonicensen, aan Titus en Philemon werden achtereenvolgens in vier jaren behandeld, en dan begon hij telkens weer van voren af aan. In 1790 werd Matthaeus door Marcus vervangen. Sedert 1795 liet hij een uur responderen, hetzij over eenige Capita van de Handelingen, van Jacobus, of Jezus Sirach.

4) Deze auteurs waren gewoonlijk Xenophontis Memorabilia, Euripidis Hyppolitus, Phoenissae en Hecuba, Theophrastus, Theocritus en Homerus.

sche taal en oudheden. Ofschoon die oudheden tot dusver door Wassenbergh reeds werden onderwezen, ontving hij in 1774 toch geene aanstelling als zoodanig, veelmin eenige bezoldiging van den Lande. Eerst in 1784 vestigde hij daarop de aandacht der Curatoren, met dit gevolg, dat hem den 3 Mei v. d. j. door den Stadhouder de verlangde aanstelling werd uitgereikt, met eene tractementsverhooging van *f* 250.

Wat de rigting van zijn onderwijs in het Grieksch betreft, hooren wij van de Crane: Ut erat germanissimus disciplinae Hemsterhusianae per Valckenarium alumnus, eandem tam diligenter propagavit, ut vel minimum ab hoc exemplo recedere ipsi religio fuisset. Igitur primum Analogiam . . . . . deducere, explicare, ad interpretationem aut emendationem adhibere, eam rationem discipulis commendare, praedicare, inculcare omni semper ope annisus fuit.

Bezield met dien geest, heeft hij voorts gedurende zijn geheele leven gewerkt aan de uitlegging en de tekstkritiek van Homerus. Den Codex Wetstenianus liet hij uit Amsterdam komen; om den Codex Vossianus te raadplegen begaf hij zich op gevorderden leeftijd naar Leiden; de Codex Meermannianus ontsnapte niet aan zijn onderzoek. Van die studien zagen alleen het licht *Homeri Iliadis L. I et II, cum paraphrasi Graeca hucusque inedita, et Graecorum Veterum commentariis magnam partem nunc primum in lucem prodeuntibus*, Fran. 1783; *Antwoord op de vrage wegens den Homerus van Villoison* (*Algem. Konst- en Letterb.* 1815, II, 160), en *Codicis Homeri Meermanniani descriptio* (*Acta liter. Soc. Rheno-Traject.* 1825). Zijn apparatus Homericus, een „ingens thesaurus", volgens de Crane, ligt overigens nog onuitgegeven. Dit is ook het geval met zijne studien over de Gnomici en over Propertius. Daarentegen dankt men aan hem de uitgave van *Selecta e scholis L. C. Valckenarii in Libros quosdam N. T.* (*Evang. Lucae*, *Acta Apost.*, *Ep. I ad Corinth. et Ep. ad Hebraeos*), Amst. 1815, 1817, 2 t. Als eene vrucht van zijne kritische studien verdient voorts vermeld te worden de *Diss. philol.-crit. de transpositione, seu saluberrimo in sanandis veterum scriptis remedio, quo loca confusa, facta traiectione, restituuntur, quam — praes. Ev. Wassenbergh — def.* E. Epkema, Fran. 1786.

Toen Schrader overleden was, zette Wassenbergh diens collegien over geschiedenis en Rom. Antiqq. dadelijk op de gewone uren voort, opdat de hoogeschool gedurende de vacature toch zoo min mogelijk nadeel zou lijden. Schetste hij de groote talenten van wijlen dien ambtgenoot in eene gevoelvolle *Laudatio funebris*, verzamelde hij diens kritische aanteekeningen op Avienus ten behoeve van prof. Wernsdorf te Helmstadt [1]) —

[1]) Wernsdorf maakte daarvan gebruik voor zijne *Poetae Latini minores* (1780—

hij vereenigde, bijgestaan door van Kooten, ook de verspreide Latijnsche gedichten van Schrader tot eene nieuwe uitgave (I. Schraderi *Carmina*, Leov. 1786).

Aan de beoefening der klassieke talen paarde hij die der Nederlandsche [1]) en Friesche. Bovenal trokken de eigennamen, in hunne afleiding, en de spreekwoorden, in hunne beteekenis, zijne levendige belangstelling. Na pas drie jaren te Franeker werkzaam te zijn geweest, schonk hij zijnen gewestgenooten reeds eene *Verhandeling over de Eigen-namen der Friesen, met ses Bijlagen daartoe betrekkelijk, en eene Toelage van Friesche Spreekwoorden*, Fran. 1774. Uit verschillende gedrukte en ongedrukte bronnen legde hij eene uitgebreide verzameling van Friesche Spreekwoorden aan, gerangschikt naar het alphabet [2]).

Hebben zijne *Taalkundige Bijdragen tot den Frieschen tongval*, 2 st., Leeuw. 1802, 1806, niet den stoot gegeven aan de herleving van de studie der Friesche taal- en letterkunde? Op dit gebied gaf hij in den avond zijns levens nog eene „folle bettere druwck" van *Waatse Gribberts Brilloft*. To Liouwert. 1820.

Die liefde voor de studie der eigennamen vestigde ook zijn oog op de eigennamen in de geschriften der Ouden, zooals men verneemt uit de *Diss. philol. crit. de nominibus hominum et locorum propriis, Librariorum culpa aliisve de causis in veterum scriptorum libris frequenter obliteratis aut vitiatis*, welke hij in 1790 door zijn leerling P. Greidanus verdedigen liet. Hoe hij voorts de beoefening der oude dichters wist te vereenigen met die der nieuwe, daarvan vinden wij een bewijs in het belangrijke *Spec. philol. patriae, quo narratio exhibetur de vita, moribus et carminibus clarissimi poetae Frisii Giseberti Jacobi F., et eiusdem carmina cum poetis antiquis, Graecis ac Romanis, quos imitando expressit, conferuntur*, in 1793 door G. Benthem Reddingius verdedigd.

Onder den titel *Neêrlands heldendaden ter see*, Amst. en Harl. 1783, 2 dln., gaf hij behalve eene vertaling van Ant. Thysii *Historia navalis*, L. B. 1657, ook een vervolg op dit werk in het licht. Eindelijk maakte hij Plutarchus voor een wijderen kring toegankelijk, door, met Bosscha, daarvan eene Nederlandsche vertaling met aanteekeningen te bewerken [3]).

1799), van welke het eerste stuk van dl. V de Carmina geographica o.a. van Avienus bevat.

1) Men vermoedt, dat hij de schrijver is van de *Aanmerkingen over den oorsprong en verderen voortgang der Nederduitsche Taale*, Fran. 1780 (VIII en 37 blz.)

2) De Crane verhaalt, dat W. zijn arbeid over de Friesche Spreekwoorden niet voltooid heeft, omdat hij den Codex van Spreekwoorden, door S. A Gabbema verzameld, niet konde opsporen. Deze Codex is echter sedert kort weder te voorschijn gekomen en door Jhr. Mr. F. J. J. van Eijsinga aan het Fr. Gen. geschonken.

3) Amst. 1789—1809, 18 dln.

In 1790 opende hij geheel uit eigen beweging een collegie over de Nederlandsche taal. De Curatoren gaven hem althans daartoe verlof. Hij was dus de aangewezen man voor den in 1797 opgerigten leerstoel voor dit onderwerp, waaraan voor hem eene tractementsverhooging tot ƒ 1750 verbonden werd. Bij zijne lessen over dit vak gebruikte hij de *Spraakkunst* van L. van Bolhuis; bij afwisseling behandelde hij ook Nederlandsche dichtstukken, „begeleid met dicht- en taalkundige aanmerkingen".

Herhaaldelijk hebben wij Wassenbergh reeds aangetroffen onder de leerlingen van Schrader, die als om strijd Curatoren, nieuwe hoogleeraren of Rectoren en promovendi met hunne zangen hebben begroet. De Crane vermeldt er nog meer. Groot is het aantal Latijnsche verzen van Wassenbergh, die nooit het licht hebben gezien. Van zijne *Carmina juvenilia* heeft hij een bundel voor den druk gereed gemaakt, maar niet ter perse doen leggen. Ook treft men verscheidene Nederlandsche en Friesche gelegenheidsverzen van hem aan, van welke sommigen door de Crane worden aangewezen.

Vijf malen voerde hij als Rector den scepter. Van de oratien, door hem bij de overdragt van de rectorale waardigheid gehouden, handelde de eerste in 1785, *de conditione literarum, quae fuit seculo decimo sexto* (onuitgegeven); de tweede *de bonarum hodie Literarum et Eruditionis in Belgio commodis et incommodis, eaque vel amplificandi vel tollendi modis*, Fran. 1790; de derde *de abusu ingenii in ea praesertim sententia spectato, quae Iliadem atque Odysseam Homero magnam partem abjudicat*, 1798 (onuitgegeven); de vierde *de varia academiae Franequeranae nuper fortuna*, Fran. 1803; de vijfde *de admirabili et infinita rerum omnium ingeniorum praesertim et studiorum varietate*, 1809 (onuitgegeven).

Toen het athenaeum werd ingewijd, was het eene aangename taak voor A. G. Camper, onzen Wassenbergh aldus onder de hoogleeraren te mogen begroeten: „Het heeft ook Z. K. M. behaagd tot emeritus hoogleeraar aantestellen, met de bevoegdheid tot hervatten van het onderwijs, den oud-hoogleeraar Everwinus Wassenbergh, waardigen erfgenaam van den roem en verdiensten der Hemsterhuisen en Valckenaers. Curatoren achten het athenaeum gelukkig den Nestor dier voortreffelijke Schoole, steeds met het vuur der jeugd bezield, te mogen begroeten! Dat gij, beroemde Wassenbergh! tot nut der studien, tot luister van dit gesticht, nog lange jaren moogt werkzaam zijn, is hunlieder opregte wensch." Die wensch is in vervulling getreden. Wassenbergh, „otium aversatus ignobile", hervatte de collegien, die hij vroeger aan de hoogeschool had gegeven, en heeft daarmede nog elf jaren lang aan het athenaeum een grooten dienst bewezen.

Den 19 Junij 1821 was het feest binnen Franeker's wallen, toen de 80-jarige grijsaard zijn vijftigjarig hoogleeraarschap vierde. Eene maagdenrij tooide het spreekgestoelte in de academiekerk met keurige bloemfestoenen. Te elf uur trad hij daar op om bij het genot eener bloeijende gezondheid voor eene groote schare van autoriteiten, leerlingen, vrienden en belangstellenden, zijne maatschappelijke en wetenschappelijke loopbaan kortelijk te herdenken, en dit „in eene taal, Romens schoonste tijden waardig, voorgedragen met de kracht der bevalligste welsprekendheid", zooals de Crane in het Verslag van dat feest ter neer schreef. Een zijner verdienstelijkste leerlingen in die dagen, Petrus Camper [1]), bragt op dien dag in een gedrukt Latijnsch vers zijne dankbare gevoelens *Praeceptori dilectissimo Everwino Wassenberghio V. Cl. post X lustra qvae literas docendo consvmsit, Deo Optimo Maximo, publica oratione solennes gratias agenti.*

Ook na dit gouden feest bleef onze grijsaard zich aan de wetenschap wijden. In 1822 behandelde hij op zijn Grieksch collegie zelfs de eerste *Rhapsodia* van de Odyssee en de *Oratio Areopagitica* van Isocrates, die hij vroeger nog niet bij de hand had genomen. In de Latijnsche verhandeling van de derde klasse van het Kon. Nederl. Instituut, plaatste hij ten jare 1824 nog eene *Annotatio critica in Caii Laberii Mimorum prologum.* Zijn laatste arbeid was gewijd aan eene tweede vermeerderde en verbeterde uitgave van de Levens van Plutarchus. De voltooijing mogt hij echter niet beleven.

Den 3 December 1826 treurden de Muzen bij zijn sterfbed, als dat van een harer waardigste zonen. Wassenbergh had zijne vrouw en kinderen overleefd! Maria Ratelband was hem reeds den 3 Sept. 1809 ontvallen. Hun eenig dochtertje Claressa hadden zij in 1798 verloren; hun eenige zoon Mr. Hieronymus Wassenbergh, rector der Latijnsche school te Franeker, was den 12 Februarij 1824 in het vijftigste jaar zijns levens bezweken.

Het stoffelijk overschot des hoogleeraars is in zijne geboorteplaats Lekkum aan den schoot der aarde toevertrouwd.

Zijne nagelaten Hss. zijn thans in bezit van het Friesch Genootschap.

Ev. Wassenberghii *Oratio Eucharistica, dicta publice a. d. XIX Junii* 1821, Leov.; J. W. de Crane, *Vijftigjarig feest van den hoogleeraar Ev. Wassenbergh* (*Algem. Konst- en Letterbode*, 1821, en ook afzonderlijk gedrukt); *Handel. v. d. Maatsch. der Nederl. Letterk.* 1827, blz. 11; J. G. de Crane, *Narratio de vita et scriptis Ev. Wassenbergh*, etc., Fran. 1828; Van Doorninck, *Nederl. Anonymen en Pseudonymen*, no. 67, 3133, 4808; *Commissieboek van Curatoren*, no. 155, 156, 168, 206, 210, 215, 229, 230, 553, 557, 744, 745. Vgl. ons D. I, 278.

---

1) Hij was een zoon van A. G. Camper. In 1818 verdedigde hij onder Wassenbergh een *Spec. Philol. Observata nonnulla exhibens in Theocritum*, Fran. 1818.

Adolf IJpeij, een zoon van prof. Nic. IJpeij, werd den 14 Junij 1749 te Franeker geboren. Daar doorliep hij de Latijnsche scholen, totdat hij in 1762 terzelfder plaats als student werd ingeschreven. Schrader en Valckenaer waren de hoogleeraren, die hem verder den weg wezen in de klassieke oudheid; Ant. Brugmans was zijn leermeester in de wijsbegeerte en de natuurkunde; zijn vader ontwikkelde bij hem voorliefde voor de mathematische wetenschappen. Door van Swinden, die toen pas in de plaats van Brugmans was opgetreden, werd IJpeij den 9 April 1767, na eene *Diss. de igne* verdedigd te hebben, tot A. L. M. et Philos. Doct. bevorderd. De medische studien, waaraan hij zich inmiddels reeds eenigen tijd had gewijd, zette hij daarna voort, onder leiding van Ouwens, Fred. Winter en de Lille. Den 14 Dec. 1769 promoveerde hij op eene *Diss. de putredine* [1]).

Terwijl IJpeij vervolgens als geneesheer te Franeker was gevestigd, werd hij den 30 Oct. 1772 door den Stadhouder tot Lector Botanices benoemd, welke betrekking in 't leven werd geroepen, toen de prof. honor. Ouwens zich bijna uitsluitend aan bestuurs- en regeeringszaken moest wijden. Drie jaren later verzocht hij tevens tot Lector Medicinae legalis aangesteld te mogen worden, „off hem sodanigen titul toe te voegen, waerdoor hij in allen gevalle het regt verkrijge om buiten de Bothanica ook een andere tak der medicinen te mogen onderwijsen". Overtuigd, dat het „seer nuttig en noodzaeklijk, zoo voor de jeugd, als voor den luijster en bloeij van de Acad. zou zijn, dat alle takken van een wetenschap gedoceert worden, en wel voornamentlijk die der Medicinen", ondersteunden de Curatoren dat verzoek wel, doch zij gaven tevens in overweging om liever prof. Coopmans tot hoogleeraar in de geneeskunde te bevorderen. De Stadhouder vond echter geene zwarigheid om IJpeij ter wille te zijn, weshalve diens verzoek den 20 Jan. 1776 werd toegestaan, doch buiten bezwaar van den Lande. Kort daarna werd Coopmans Med. Prof., en toen Ouwens overleden was, is prof. de Lille tot hoogleeraar in de Botanie aangesteld, terwijl IJpeij, in de plaats van de Lille, met het onderwijs in de anatomie werd belast, onder den titel van Lector, en „onder genot van het voordeel nopens de leverantie van drie Cadaveren voor ieder aen den Lande daervoor te mogen declareren 150 Car. Gls." (1 Junij 1779). Na den dood zijns vaders werd onze IJpeij (21 Oct. 1785) bevorderd tot gewoon hoogleeraar in de genees- en ontleedkunde, in de mathesis en

[1]) Gadso Coopmans, J. E. Mebius en Casp. Lyffman begroetten deze promotie met Lat. verzen.

krijgsbouwkunde, op een tractement van ƒ 1100. Het professoraat in de genees- en ontleedkunde schijnt echter slechts een titel te zijn geweest, waaraan geene verpligtingen waren verbonden. De academie bezat in de Lille en Coopmans reeds het tweetal, dat de Punten van Menage voor de medische faculteit eischten. Van daar, dat de Stadhouder, toen Coopmans in 1787 zijn ontslag verkregen had, IJpeij tot diens opvolger aanwees, „met dispensatie van het doceren van de mathesis en architectura militaris.” Daar IJpeij dus den titel voor de vakken, waarin hij zou optreden, reeds bleek te bezitten, voegden Curatoren daar alleen nog dien van Prof. Chemiae bij (27 Oct. 1787). Den 13 Febr. 1788 hield hij ter aanvaarding van den medischen leerstoel een *Sermo de Frisiae salubritate nativa optimaque eandem conservandi augendique ratione*, Fran. 1788.

Wis-, genees-, ontleed-, plant- en scheikunde waren alzoo de vakken, waarin wij IJpeij als academieleeraar ontmoeten. Daar ons geene *Ordines Lectionum* uit dien tijd in handen zijn gekomen, kunnen wij over den aard en den omvang van IJpeij's onderwijs geene bijzonderheden mededeelen. Wij hebben alleen vier programma's ontmoet, uit de jaren 1790, 1792, 1793 en 1794, waarin hij anatomische demonstratien op cadavers aankondigde.

„Bij afwisseling met het onderwijs in onderscheidene wetenschappen bezig, vond hij — het zijn woorden van de Crane — door zijne vlugheid van geest, door welke hij, vooral in de kracht zijner jaren, de onderscheidenste kundigheden gemakkelijk te gelijk bevatte, en in een vast geheugen geregeld bewaarde, overvloedige gelegenheid, om tevens met de pen ter bevordering van nuttige kennis mede te werken.” Zijne talrijke geschriften staven de waarheid daarvan.

Op het gebied van den provincialen waterstaat schreef hij in de eerste plaats eene *Verhandeling over de zeedyken in het algemeen, en die der vyf Deelen in het byzonder*, Harl. en Amst. 1777. De prijsvraag, die dit antwoord uitlokte, de bekrooning zoowel als de piquante brochures, die naar aanleiding daarvan elkander met spoed opvolgden, zijn in ons eerste deel (blz. 277—279) reeds behandeld. Sedert is ons gebleken, dat wij de literatuur over dat onderwerp nog niet eens volledig hadden medegedeeld. IJpeij heeft zich namelijk tegen de hem en zijn vader compromitterende opmerkingen van den „Eigenerfde” trachten te verdedigen in een *Brief van A. IJpeÿ, aan den Wel-Edelen Eigen-erfden in een der vÿfdeelen*, Harl. en Amst. z. j. [1]) Ook behaalde hij in 1781 het eere-

[1]) Camper werd vrij algemeen voor den »Eigenerfde” aangezien. Dit gaf hem

metaal bij de Holl. Maatsch. van Wetenschappen op eene prijsvraag: *Kan men den juisten tyd en geboorte der Texelsche zeegaten uit echte historische bewyzen bepalen? Welke zyn de voornaamste veranderingen, die dezelve ondergaan hebben? en van welken invloed is dit een en ander op de Zuiderzee en het Ye, mitsgaders op de kusten en zeeweringen der Provincien, welke aan deze wateren palen?* (Verhand. D. XXI). Onder *Een drietal prysverhandelingen over de vraage: Welke zyn de beste, zekerste, en minst kostbare middelen, om door afleiding der stroom de Oude of Buiten dyk der Zuriger Oord tegens de woede der Zee te beveiligen, en de aanslyking of aanwinst van strand aldaar te bevorderen? En welke gevolgen staan 'er gebooren te worden, indien de Zuriger Oord werd geabandonneerd?* (Fran. 1790) is de tweede van IJpeij, wien een accessit en eene premie van 50 gouden ducaten werd verleend.

Als botanicus schreef hij *Over de opslurpende tepelen der plantgewassen* (Verhand. d. Haarl. Maatsch. D. XIV).

Talrijker zijn zijne geschriften over onderwerpen van geneeskunde en gezondheidsleer, onder welke meer dan eene prijsverhandeling, namelijk: *Observationes physiologicae de motu musculorum voluntario et vitali*, Leov. 1775 [1]); *Waarin bestaat het uitwendig gebruik en misbruik van Spaansche Vliegen in het algemeen en bysonderlyk met betrekking tot de vlek- of rotkoortsen, welke zedert eenige jaren in ons vaderland zoo sterk gewoed hebben?* (*Handel. van* Servandis civibus, D. I); *Welke middelen zyn in kwaadaardige te zamen vloeyende pokjes de bekwaamste en veiligste om de kwyling zoo te regelen, dat zy niet te hevig worde, noch te traag in haren voortgang zy*, enz. (Aldaar D. II); *Waarnemingen over eenige stoffen, die de verrotting bevorderen of tegengaan* (*Verhand. d. Haarl. Maatsch.* D. XVI); *Welke zyn de geschikste middelen om den gemeenen man in ons vaderland — tot het gewillig gebruik maken van de inenting der kinderpokjes aan te moedigen*, enz. (*Verhandel. v. h. Genootsch. te Rotterdam* D. IV [2]); *Hoedanig is het eigenaardig en onveranderlyk onderscheid tusschen zuuren, die men uit het ryk der delfstoffen vervaardigt, en zuuren, welken het groeyend ryk verschaft? en welke invloed heeft dat onderscheid op de Geneeskunst* (*Handel. van* Servandis civibus D. VI); *Berigt van de gelegenheid, siekten, levenswyze, overledenen enz. te Franeker, van 1776—1780* (Verhandel. v. d. Geneesk.

aanleiding tot het schrijven van een vermakelijk *Antwoord van Petrus Camper Aan zynen Vriend N. C. R***** C. F. Behelzende eene sentimentaale Apologie en tastbaar bewys van* niet *te zyn de edelmoedige Eigenerfde in een der V Deelen*, Harl. (1778).

1) Ook in het Duitsch vertaald, door J. C. F. Leune, Leipz. 1789.

2) Zie hierover *De Kinderpok-inenting in Nederland*, door Dr. C. E. Daniels, Amst. 1875, blz. 119.

Correspondetie-Societeit in 's Hage, D. I); *Hangt het ligchamelijk levensbeginsel* (vita corporea) *der dieren — ook af van den onmiddelijken invloed van eenig ander beginsel of kracht der natuur, de lucht, het vuur, de electriciteit, de magneetkracht, enz.? Zoo ja, uit welke proeven en waarnemingen blijkt zulks? en welke nuttige gevolgen of leeringen zijn daaruit te trekken?* (Verhandel. Gen. te Rotterdam, D. VII); *Aanmerkingen over de ademhaling in het algemeen en derzelver verband met het leven* (Verhandel. v. d. Haarl. Maatsch., D. XX); *Aanmerkingen over den aart der uitwaassemingen van bedorven water* (Vaderl. Letteroeff. D. IV); *Antwoord aan J. N. Michell, M. Dr., strekkende tot verdediging der denkbeelden des schrijvers aangaande de schadelijkheid der dampen van rottend water* (Aldaar D. V), en *Elementa physiologiae humani corporis. In usum auditorum aphoristice conscripta*, Fran. 1785.

Voorts wijdde IJpeij zich aan de beoefening van de geschiedenis van Friesland. Hij was immers de redacteur en voor een groot deel zelfs de bewerker van den *Tegenw. staat van Friesland*, en de anonyme schrijver van het tiende deel van *De beroerten in de Vereen. Nederlanden* (Amst. en Harl. 1789), waarin de Friesche beroerten in 1787 behandeld worden.

Als beoefenaar van de Latijnsche dichtkunde kenmerkte IJpeij zich als een leerling uit de school van Schrader. Behalve verscheidene gelegenheidsverzen bij rectorale oratien en bij promotien, ten deele vroeger door ons vermeld, ontmoeten wij van hem *Soteria pro celsissimo et serenissimo Principi Gulielmo V — e morbo gravissimo convalescente soluta* (1766); *Carmen — Gulielmo V — post orationem sollemnem in Academico templo Franequerae dictum die X Martii 1766; Epithalamium in nuptiis — Principis Gulielmi V et Regiae Borussorum Principis Fredericae Sophiae Wilhelminae* (1767); *Ecloga in natalem — Principis Fredericae Ludovicae Wilhelminae, in lucem editae die 28 Nov. anni 1770;* en een *Genethliacon in honorem Arausionis et Nassaviae Principis Gulielmi Frederici, in lucem editi die 24 Aug. 1772*, Fran. 1772 [1]).

Tweemaal bekleedde onze hoogleeraar het rectoraat, namelijk in 1787 en 1792. Bij zijn aftreden in 1788 hield hij enkel eene korte toespraak tot zijn opvolger; in 1793 droeg hij die waardigheid over met eene *Oratio de recentissimis quibusdam circa ignis aërisque naturam inventis et maxima eorumdem in universa scientia naturali et medicina utilitate* (onuitgegeven).

Wij weten reeds, dat de hoogleeraar, wegens zijne verknochtheid aan

---

1) Vreemd genoeg, worden deze gedichten noch door Smallenburg, noch door de Crane onder de geschriften van onzen hoogleeraar vermeld.

het Huis van Oranje, den 10 Julij 1795 door de Representanten van het Volk van Friesland is „gedimitteerd" (I, blz. 111). Hij vestigde zich daarna te Amsterdam als geneesheer, en gaf bij voortduring bewijzen van zijne warme liefde voor de wetenschappen, door de volgende werken: *Introductio in materiem medicam. In usum tyronum*, L. B. 1799; *Vertoog over de voortreffelijkheid van de inënting der koepokken boven die der natuurlijke kinderziekte*, Leid. 1803; *Afbeeldingen van Artzeney gewassen*, gevolgd door een *Systematisch handboek der beschouwende en werkdaadige scheikunde*, 8 dln., Amst. en Dordr. 1804—1812.

Tevens weten wij reeds, dat IJpeij den 11 Januarij 1805 door het Depart. Bestuur wederom te Franeker werd aangesteld tot Prof. Medicinae ordinarius, imprimis pathologiae et praxeos, op een tractement van *ƒ* 1800, zonder door Curatoren daartoe te zijn voorgedragen (I, 152). Den 11 Junij aanvaardde hij dien leerstoel met eene *Oratio de praecipuis quae, nostra imprimis aetate, inclaruerunt medicorum systematibus*, Leov. (1805). Sedert April had IJpeij echter zijne lessen reeds aangevangen. Volgens het Jaarverslag van 1805 droeg hij een „Conspectus medicinae practicae" voor. Ook gaf hij in onze taal aan toekomstige plattelands-geneeskundigen onderwijs „over de voornaamste ziekten en de hulp bij haastig voorkoomende toevallen".

In 1806 gaf hij vier maal in de week collegie over de praktijk, volgens het Systema van Macbride, en tweemaal „over de konst om recepten te schrijven". De lijst der collegien in 1807 vermeldt een collegie van IJpeij, viermaal 's weeks, over de pathologie, naar den leiddraad van Kurt Sprengel. Driemaal werd gedicteerd, eenmaal gerespondeerd. „De Nosologie en de Actiologie behandeld hij zeer uitvoerig, — schreef de Senaat aan Curatoren — doch de Symptomalogie kort, omdat de meeste daartoe behoorende zaken toch wederom in het practisch collegie voorkomen." Ook hield de hoogleeraar Exercitationes pharmaceutico-clinicae, waarbij uitvoerig werd gerespondeerd over de onderwerpen der collegien van het vorig jaar. Het bovenvermeld collegie in onze taal liep in 1807 en 1808 over de chronische ziekten, en zulks naar aanleiding van het *Klinisches Taschenbüch für practische Arzte* van Consbruch und Ebermaier. In het laatstgemelde jaar behandelde hij o. a. ook de physiologie, volgens het Systema van Blumenbach. Voor afwisseling zorgende, gaf de werkzame man in 1809 een collegie over de medicina polemica, „ofte over de konst, om over de verschillen, die tusschen de geneesheeren plaats grijpen, te disputeeren"; voorts collegien over physiologie, chirurgie en praxis. De pathologia universalis en de medicina disputatoria werden in 1810 als de onderwerpen van IJpeij's collegien

in het Latijn, de geneeskundige praktijk als dat van het collegie in de Nederlandsche taal opgegeven. Eene *Handleiding tot de physiologie*, Amst. 1809, en een *Handboek der materies medica*, Amst. 1811, 2e dr. 1818, verbeterd en vermeerderd d. Bosscha, Timmers Verhoeven en Blankenbijl, Dordr. 1830, 1838, waren de door ondervinding gerijpte vruchten, die hij ten dienste van zijn onderwijs in het licht gaf.

Hij, die de invoering van de Punten van Menage van 1774, en de rampen, die door de staatkundige beroerten in 1786 en 1787 aan onze hoogeschool werden berokkend, had beleefd; die het slagtoffer werd van de omwenteling van 1795, en tien jaren later werd teruggeroepen, moest ook nog de hoogeschool in de stad zijner geboorte overleven. Na hare opheffing wees men hem tegen het einde van 1812 den katheder aan voor de geneeskunde te Leiden, die door prof. Paradijs was ledig gelaten. IJpeij beklom dien den 18 Januarij 1813, met eene *Oratio de incrementis, quae à medio inde seculo XVIII cepit medicina.* Zeven jaar genoot die hoogeschool nog de laatste vruchten van zijne allengs afnemende krachten. Wat hij te Leiden onderwees, kan men afleiden uit *Dictata in medicinam practicam; in luem Veneream*, en *in methodum praescribendi formulas medicinales*, die tot dat tijdperk zijns levens behooren en in de boekerij der Nederl. Maatschappij tot bevordering der geneeskunst voorhanden zijn. Hoe hij, tot in den laten avond zijns levens onvermoeid bleef, kunnen de drie handboeken getuigen, die hij voor zijne leerlingen heeft bewerkt, namelijk: *Primae lineae pathologiae generalis*, L. B. 1815; *Principia anatomico-physiologica*, L. B. 1817; en *Elementa medicinae practicae*, L. B. 1818—26, 2 voll. De voltooijing van den laatstgenoemden arbeid mogt hij niet beleven. Nadat het eerste deel verschenen was, overleed IJpeij den 27 Februarij 1820, bijna 71 jaren oud. Die man heeft waarlijk niet te vergeefs geleefd!

Nic. Smallenburg, *Narratio eorum, quae Academiae Lugduno-Batavae anno praeterito evenere* (Ann. Acad. L. B. 1820—21), 11—17; G. Nieuwenhuis, *Algem. woordenboek van kunsten en wetenschappen*, VIII, 16—20, waar het leven en de verdiensten van IJpeij beschreven zijn door prof. J. W. de Crane; *Alphab. Naamlijst van boeken, welke sedert* 1790 *tot en met* 1831 *in Noord-Nederland zijn uitgekomen*, 's Grav. 1832; *Catalogus der boekerij der Nederl. Maatsch. tot bevord. der Geneeskunst*, Amst. 1861; *Diar.* VII, 286, 374; VIII, 45, 166.

Gadso Coopmans, Med. Dr. te Franeker, gaf in 1773 schriftelijk aan den Stadhouder te kennen, dat hij bereid was om het professoraat in de chemie en materies medica, dat door den dood van F. U. Winter

vacant was, op zich te nemen, buiten bezwaar van den Lande. De Curatoren ondersteunden zijn wensch zeer, op grond „dat de suppliant een seer geleerd man is, die ten uitersten veel applicatie heeft, seer geliefd en gerespecteerd van de studerende jeugd en van alle die hem kennen". De verlangde aanstelling werd hem dan ook weldra, onder dagteekening van 23 Sept. 1773, uitgereikt. Ter plegtige aanvaarding van zijn leerstoel hield hij den 21 Sept. 1774 eene *Oratio de medicamentis, indigenis, ad morbos familiares feliciter depellendos suffecturis.* Hoe welkom hij was, blijkt uit de zangen van Franeker's voortreffelijkste Muzenzonen, hem op dien dag aangeboden [1]).

Onze jeugdige hoogleeraar was in 1746 te Franeker geboren uit het huwelijk van Dr. Georgius Coopmans (zie boven, blz. 16) en Johanna Wildschut. Zijn geleerde vader liet hem eerst Fransch leeren te Kampen, en zond hem vervolgens naar de Latijnsche school te Alkmaar, waar hij aan de voortreffelijke leiding van E. W. Higt en G. Koen werd toevertrouwd. Na den schoolcursus besloten te hebben met de voordragt van een carmen trochaicum, gewijd aan den lof van het landleven (*Ruris laudes*), kwam Gadso in 1762 aan onze academie, waar Schrader en Valckenaer hem den weg wezen bij de beoefening der Latijnsche dichtkunde en der humaniora. Nic. IJpeij, Ant. Brugmans en diens opvolger van Swinden waren zijne uitstekende leermeesters in de wis- en natuurkundige vakken. Onder den laatste verdedigde hij, gelijk wij (blz. 559) reeds zagen, in 1767 het eerste gedeelte van diens *Cogitationes de variis philosophiae principibus.* De medische vakken (hij zelf noemt als zoodanig osteologie, anatomie, physiologie, chirurgie, obstetrie en pathologie) beoefende hij aan de hand zijns vaders en bij prof. de Lille, vervolgens te Amsterdam onder leiding van prof. Snip, te Groningen (waar hij in 1768 is ingeschreven) onder Camper, Anatorum facile Principe. In de chemie en materies medica was F. U. Winter, in de praxis medica waren Ouwens, en, te Groningen, van Doeveren zijne leermeesters. Den 17 Oct. 1770 promoveerde Coopmans te Franeker in de philosophische wetenschappen op eene *Diss. physica de ventis*, en in de geneeskunde op eene *Diss. de cyphosi.*

Terwijl hij daarna als geneesheer in zijne geboortestad was gevestigd, bewerkte hij eene Nederlandsche vertaling van de *Contemplation de la*

---

1) *Carmina dicata honori Gadsonis Coopmans — quum chemiae et materiei, medicae prof. ord. inauguraretur* (Lat. verzen van H. Frieseman, J. Groenewoud, Th. Joh. van der Ley, V. H. Acker, R. Coopmans, D. van der Schaaf, Jos. Milesz, Ev. Wassenbergh, S. Gratama, R. van Ommeren, H. Bosscha, P. Meetje en Th. van Kooten, en een Duitsch vs. van F. D. Burger), Fran. 1774.

nature, van Ch. Bonnet, welke verrijkt werd met aanteekeningen van den vertaler en van van Swinden (Fran. 1774—1777, 3 dln.).

Na als academieleeraar te zijn opgetreden, zeide hij, ten einde zich onverdeeld aan zijne leerlingen te kunnen wijden, de praktijk grootendeels vaarwel, en bepaalde zich tot de waarneming en behandeling van zware, vooral ook van epidemische, ziekten en moeijelijke verlossingen. Op het voetspoor van Sydenham, quo neminem Anglia majorem agnovit medicum, zooals Coopmans getuigde, hield hij naauwkeurige aanteekeningen van hetgeen hij had opgemerkt en bevonden. Deze navorschingen, welke ten doel hadden om de geheimen der Natuur in hare diepste schuilhoeken te leeren kennen, gaven hem een drietal verhandelingen in de pen, die waarschijnlijk in werken van genootschappen eene plaats vonden, en wier onderwerp en strekking door hem zelven aldus zijn vermeld: His equidem observationibus dissertatio *de Urina* debetur, in qua utile quidem illius inspectionem, in morbis acutis praecipue, pronunciavi, sed & fraudem aut ignorantiam hominum, qui plurima ex illius differentia praenunciare, aut ex sola ejus contemplatione morbos cognoscere arguunt, increpui [1]; altera, quae *Sordes*, quae in statu corporis sano quemadmodum & in morboso linguam saepe commaculant, materiam quamdam criticam pronunciavi, quaque falsam Galeni opinionem, sordes istas e ventriculo adscendere ac fuliginis instar linguae adhaerere statuentis, quae quidem opinio plures in errorem rapuit, evellere tentavi; tertia denique, qua *Aphtharum* naturam explicui, phaenomena notavi, curationem docui, ex eodem fonte fluxerunt.

In 1775 wendde Coopmans pogingen aan om den titel van hoogleeraar in de geneeskunde te verkrijgen. Daar er, naast den honorarius Ouwens, maar één werkelijk hoogleeraar met dien titel was, en „uit aenmerkinge van de ongemene vlijt, ijver en naarstigheit" van Coopmans, waren de Stadhouder en Curatoren hem gaarne ter wille, gelijk uit zijne acte van bevordering als zoodanig van den 19 Mei 1776 blijkt, doch de Punten van Menage van 1774 veroorloofden hen niet om hem een tractement te verzekeren. Eerst den 26 April 1779, toen Ouwens overleden was, kon het zoo geschikt worden, dat hem de geringe bezoldiging werd toegestaan van *f* 600, boven de *f* 150 vergoeding voor immuniteiten, welke hij reeds genoot.

Die belangeloosheid van Coopmans was zeer te waardeeren, want in 1778 had de Graaf van Benthem-Steinfurt hem tot lijfarts beroepen, op eene jaarwedde van 1400 livres. Gehechtheid aan zijn vaderland en

---

[1]) Deze *Beschouwing van het water* enz. is opgenomen in de *Handelingen van Servandis Civibus*, D. XI.

liefde voor de hoogeschool in zijne geboortestad legden echter zooveel gewigt bij hem in de schaal, „dat ik — zoo schreef hij — na een kort beraad besloot mijnen dienst alleenlijk aan mijn vaderland toetewijden en dit gezegend Gemeenebest nimmer te verlaten". In April 1781 deed de genoemde Vorst hem een nog schitterender aanbod, nl. den titel van lijfarts, Hofraad en Philos. et Med. Prof., op een tractement van 2000 livres, benevens vrijdom van alle belastingen, hoegenaamd. De herhaalde aandrang van den Vorst leidde onzen Coopmans tot de mededeeling aan Curatoren, dat hij niet langer mogt weigeren, doch zou blijven, wanneer hem het gewone tractement, ten minste het uitzigt daarop bij de eerste vacature, werd gegeven. Deze toezegging werd hem den 25 Augustus 1781 zonder aarzelen door den Stadhouder verleend, en wel nadat de Curatoren bij vernieuwing hulde hadden gebragt aan „de blijken van ongemeenen ijver en bequaamheit, welke de Prof. Coopmans ons bij aanhoudendheid in het waarnemen van sijn professoraat koomt te geven".

Een grooten naam maakte de hoogleeraar als Latijnsch dichter door zijn *Varis, sive de variolis carmen*, dat in 1783 door hem werd voorgedragen bij de overdragt van het rectoraat. Het werd niet alleen, met eene Nederlandsche vertaling van M. F. Hoffman, te Leiden in 1787 herdrukt, maar Goethe heeft er zelfs eene Duitsche vertaling van geleverd. Aanleiding tot de behandeling van dat onderwerp vond onze hoogleeraar in eene hevige pokkenepidemie, welke kort te voren ook te Franeker gewoed en zijn eenigst dochtertje Johanna ten grave had gesleept. Roerend zijn dan ook de verzen, waarin de treurende vader zijn verloren schat heeft bezongen.

Welk een verlies was het niet voor onze hoogeschool, toen Coopmans zich door den drang der staatkundige gebeurtenissen, die wij vroeger reeds hebben geschetst, verpligt meende te zien om den 15 Mei 1787, met Valckenaer, Manger en van Kooten, zijn ontslag te nemen als hoogleeraar! Welken indruk moet niet de volgende toespraak hebben gemaakt, met welke hij zijne lessen besloot!:

Finem igitur Lectionibus Academicis inpono A. A. Amantissimi! haud ingratum equidem mihi fuisset, si feriis aestivis elapsis ad solitos labores reverti potuissem. Aliter vero res cecidit. Per tredecim annos hoc in Academia munere publico fungenti, nihil magis mihi curae fuit, quam ut studiosae juventutis commodis, atque hujus Academiae splendori, nimis eheu! barbariei moliminibus obfuscato, quantum in me erat, consulerem; qualem me gesserim, nostis omnes! boni interea civis officio

fungi ratus sum, si quidquid temporis a studiis supererat, in bonum publicum, in salutem civium meorum, in vindicandam libertatem patriam inpenderem, neque hunc agendi modum a munere, aut persona quam sustineo, alienum duxi; aliter vero visum sit quibus, proh dolor! suprema hujus Lycei cura commissa est, & nescio mehercule, quo jure, quonam fundamento, Academiae Civibus jura tueri patria non tantum, sed & liberae gentis frui beneficiis interdixerint; eligendum itaque inter servitutem erat & publici muneris commoda, neque in electione haesitandum esse arbitratus sum; a teneris namque Patriae amantissimus, & libertatis & justitiae amore imbutus, auri splendor nunquam adeo praestrinxit oculos, ut ei sanctisssima boni civis officia postponerem. Jugi itaque inpatiens munus abdicavi, neque unquam hac sub rerum forma, illud iterum appetam. Vobis interea, Amantissimi Juvenes! pro sedulitate, modestia ac diligentia, quae Lectionibus meis interfuistis, gratias ago; praeceptorem quidem non amplius, amicum semper me habebitis. — Valetis, Juvenes Optimi! & meo discite exemplo ingenuo homini honorem magis cordi esse debere quam volubilis magnatum favor: perit hic subito, manet honos atque virtus, unde verissima mihi pronunciasse videtur SENECA:

„Virtus in astra tendit, in mortem timor."

Valete iterum.

Weldra achtte de vurige patriot het, wegens den inval der Pruissen, geraden, om met gade en kinderen de wijk te nemen naar Steinfurt, waar de Vorst hem met open armen ontving. De slechte gezondheidstoestand zijner vrouw voerde hen echter spoedig naar Aken, doch zonder heil. Reeds den 20 Nov. 1787 ontviel hem daar de trouwe deelgenoote der ballingschap, Wilhelmina Catharina Lewe, met wie hij in 1776 was gehuwd. Zij heeft den ouderdom van slechts 34 jaren bereikt, en werd te Vaels begraven.

Coopmans vertrok daarop naar Brabant en vestigde zich vervolgens als geneesheer te Brussel, nadat de medische faculteit te Leuven hem honoris causa de bevoegdheid had verleend om overal in de Oostenrijksche Nederlanden de medische praktijk uit te oefenen. Blijken van hooge waardeering ondervond hij in de aanstelling tot lijfarts der Graven von Trautmansdorff Weinsberg en Alton, en in het hem aangeboden professoraat te Brussel. Oblatum munus aggredi prudentis esse non judicavi — schreef hij — cum calamitates, quas dein amoenissima ista regio accepit, instarent. Toen in het derde jaar van zijn verblijf te Brussel ook in die streken de fakkel der burgerkrijg werd ontstoken, begaf onze Coopmans

zich naar Charleville, in Frankrijk. Ook daar zou hij niet lang een ambteloos leven leiden, want in 1791 beklom hij den leerstoel voor de chemie te Koppenhagen.

In dit nieuwe vaderland werd hij met onderscheiding bejegend. De zwerveling gevoelde zich daar dan ook, ondanks den monarchalen regeeringsvorm, gelukkig en tevreden. Hij betuigde namelijk: ea hic quam frustra in Patria quaesiveram libertate gaudeo, & unica forsan Dania illius CLAUDIANI documentum statuit:

> Fallitur egregio quisquis sub Principe credit
> Servitium: Nunquam libertas gratior exstat
> Quam sub Rege pio [1]).

Door het uitgeven van *Opuscula physico-medica*, vol. I, Hauniae 1793, welk deeltje de *Lectiones pharmaceuticae* bevat, die hij te Franeker heeft gehouden, alsmede de inaugureele oratie van 1774, trachtte hij zich in den vreemde misschien meer bekend te maken. Hetzelfde doel schijnt ook ten grondslag te liggen aan de autobiographie, welke dezen arbeid voorafgaat, en waarin de volgende zinsnede onze aandacht trok: Hac igitur mihi occasione frui liceat, ut, qui sim, dicam, utque civium meorum benevolentiam, si forte illam a me averterit calumnia, ingenua sinceritate in me revocare, utinam haud frustra! tentem. Dit schreef hij in Februarij 1793, en nog vóórdat dat jaar zijn loop had volbragt, ontmoeten wij Coopmans als buitengewoon hoogleeraar in de chemie te Kiel. De reden van deze verplaatsing, die men bezwaarlijk als eene promotie kan beschouwen, bleef ons onbekend. Wij wagen alleen de gissing, dat hij toen reeds eigenaar was van het groote landgoed Öe, nabij Cappel, in het Holsteinsche, hetwelk hij, na zijn ontslag te Kiel verzocht en bekomen te hebben, in 1796 betrok.

Aan zijn verblijf te Kiel herinnert het *Carmen elegiacum in natalem XXVII Friderici, Daniae, Norwegiae, etc. Principis Regii, à Gadsone Coopmans, A. L. M. Phil. et Med. Doct. Chemiae Prof. Extraord. caet. publice dictum die XXVIII Januarii MDCCXCV.* Kilonii (s. a.)

Op het evenvermeld landgoed wijdde de leerling van Schrader zich aan een heldendicht, dat Peter de Groote ten onderwerp had. Op de drie eerste boeken daarvan, die hij aan de academie te Petersburg ter beoordeeling zond, werden echter aanmerkingen gemaakt, wier gewigt

---

1) Vgl. hierbij het versje van Coopmans *In effigiem suam*, en dat van van Kooten *In effigiem Gadsonis Coopmans, V. Cl.*, te vinden in de *Deliciae Poeticae* van van Kooten, Fasc. II.

en gegrondheid hij gevoelde. Zij betroffen in de eerste plaats het onderwerp zelve, als weinig geschikt voor dichterlijke versiering en uitweiding; voorts des dichters onvolledige bekendheid met de uitkomsten van de laatste geschiedkundige nasporingen omtrent zijn held, en ten laatste de invlechting van zoovele niet te vermijden onwelluidende Russische namen. Ofschoon dat onderwerp daarom niet werd afgewerkt, verloor hij het toch niet uit het oog. Zoodra hij ten jare 1807 in ons land was teruggekeerd, liet hij de twee eerste boeken en ééne bladzijde van het derde drukken en onder zijne vrienden verspreiden. Van Kooten, Nodell en andere bevoegde beoordeelaars vereenigden zich echter in hoofdzaak met het oordeel van de academie te Petersburg, en dachten met Hoeufft:

Non tibi *Petreïs* famam, Coopmanse, dedisset,
Quam cantata tibi *Varis* habere dedit.

De uitgave is dan ook niet verder voortgezet.

Coopmans overleed weinige jaren later, namelijk den 5 Augustus 1810, te Amsterdam, waar hij zich als geneesheer had gevestigd.

De wensch van Mr. Jac. Scheltema, dat de waardige zoon van den verdienstelijken dichter, Edsard Willem van Coopmans, Ridder der Dannebrogsorde, en secretaris der legatie van Denemarken aan het Fransche Hof, alles wat voor de *Petreis* is bewerkt, in 't licht mogt geven, werd niet vervuld.

De Praefatio van de aangehaalde *Opuscula physico-medica; Over het begonnen heldendicht in de Latijnsche taal, getiteld:* Petreis, *door* Gadzo Coopmans, in Scheltema, *Rusland en de Nederlanden*, IV, 338—342; Hoeufft, *Parn. Lat. Belg.* 246; Peerlkamp, 524—528; *Commissieboek van Curatoren*, no. 298—300, 349, 350, 378, 432, 436, 472, 479, 480; ons Deel I, 97 en volg.; van der Aa, *Biogr. Woordenboek*, in voce.

J o h a n   V a l c k e n a e r. Het mag wel vreemd genoemd worden, dat Wigeri, na tot Proc. Generaal te zijn benoemd, als professor honorarius de volle jaarwedde behield. De Punten van Menage beperkten de uitgaven voor de hoogeschool toch in die mate, dat des Stadhouders besluit ten voordeele van Wigeri de aanstelling van een nieuwen hoogleeraar onmogelijk maakte, tenzij het fixum van de aangewezen middelen werd overschreden.

Des ongeacht, drongen Curatoren bij missive van 28 April 1781 bij den Stadhouder aan op maatregelen ter vervulling van de vacature. Prins Willem V, die ook wel met de zaak verlegen zal zijn geweest,

liet eerst niets van zich hooren. Inmiddels kwam de Theol. Prof. Conradi den 24 Junij te overlijden. Nu zag de Stadhouder eenige uitkomst. In September gaf hij zijne instemming met de zienswijze van Curatoren te kennen, overtuigd als hij schreef te zijn, dat één hoogleeraar de wetenschap van het regt niet in haren geheelen omvang kon doceren, en dat Wigeri, wegens de drukte aan diens nieuwe betrekking verbonden, geene collegien kon geven. In het vertrouwen, dat de Staten zulks niet in strijd zouden beschouwen met de Punten van Menage, dacht hij, „dat in dit singuliere geval daartoe sonder consequentie de somma van duizent guldens boven de immuniteiten uit het gene geprofiteert word uit het vacant blijvende tractement van wijlen den Prof^r^ Conradi mag worden geassigneert, hetgeen dus geen nieuw beswaer van 's Lands cassa uitleverdt".

Die begunstiging van Wigeri, in de dagen, waarin men, juist met een beroep op de Menage, aan Coopmans geen tractement gaf, en aan den ziekelijken de Lille de ontheffing van een deel van zijne taak weigerde, verraadt eene partijdigheid, die wij aan politieke sympathien en antipathien meenen te mogen toeschrijven. Om die noodelooze uitgave ten behoeve van Wigeri te dekken, werd ten slotte de bezuiniging, die door Conradi's dood verkregen zou worden, eenvoudig, met verkrachting van de Punten van Menage, prijs gegeven. Kweekte niet de Stadhouder door zulke onregtvaardigheden tegenstanders van zijn gezag? Deze gedachte drong zich telkens aan ons op, wanneer wij later Coopmans en de Lille onder de patriotten ontmoetten.

Uit de door den Senaat gezonden aanbeveling, die zonder opmerkingen door Curatoren aan den Stadhouder werd verzonden, zag Johan Valckenaer, J. U. D. te Leiden, zich gekozen, op het bovenvermelde tractement van *ƒ* 1000. Bij missive van 13 Nov. 1781 verklaarde Valckenaer deze benoeming gaarne aan te nemen, doch ter herstelling zijner gezondheid en om zijne zaken te regelen verzocht hij eerst in het begin van Februarij 1782 zijne collegien te mogen openen. Den 11 Maart legde hij de acte van zijne benoeming in den Senaat over, en den 22 Maart aanvaardde hij zijne betrekking met eene *Orat. de schola Cujaciana*, Fran. 1782.

Johan Valckenaer was den 12 Januarij 1759 te Franeker geboren uit het huwelijk van prof. L. C. Valckenaer en Johanna van der Streng. Na te Leiden, waarheen de vader in 1766 was vertrokken, de Latijnsche school bezocht te hebben, ontving hij aan de hoogeschool aldaar, in wier album hij reeds den 3 April 1769 op tienjarigen leeftijd *honoris ergo* was ingeschreven, zijne verdere opleiding aan de hand en vervolgens

onder het oog des vaders. Zijne vorming als jurist had hij voornamelijk aan Bavius Voorda te danken, onder wien hij eene *Disp. de peculio quasi castrensi, veteribus jureconsultis incognito, ejusque vera origine* (L. B. 1780) heeft verdedigd. In het volgende jaar promoveerde hij op eene *Diss. de duplici legum quarundam in Pandectis interpretatione*, L. B. 1781. Naast de studie der klassieke oudheid en des regts, had de Fransche literatuur hem ook zeer aangetrokken. Bleven Molière en Voltaire zijne lievelingschrijvers, in 't vervolg toonde hij ook, dat de beginselen van Rousseau diepe wortels bij hem hadden geschoten.

Valckenaer had dus pas de academie verlaten, toen hij op 22-jarigen leeftijd tot een katheder werd geroepen. Hij onderwees daar voortaan het Romeinsche regt. Hoe onze hoogeschool na de Menage van 1774 was achteruitgegaan, verneemt men uit de omstandigheid, dat Valckenaer's collegie over de Instituten door gemiddeld 15, dat over de Pandecten door 8 leerlingen werd bezocht. Van des hoogleeraars werkzaamheden is ons reeds bekend, dat hij tijdens het tweede eeuwfeest de studenten van der Marck en Fontein Verschuir met de kap promoveerde en bij die gelegenheid eene toespraak heeft gehouden *Pro auctoritate jurisconsultorum.*

Rutgera Joanna de Lille, dochter van den hoogleeraar in de geneeskunde C. E. de Lille, weigerde hem hare hand niet, zoodat in 1784 hun huwelijk werd voltrokken.

Franeker zou den jeugdigen hoogleeraar spoedig zien heengaan. Dat Valckenaer zich begaf op den weg der anti-stadhouderlijke politiek, en hij in de ook tegen hem genomen maatregelen van de behoudsmannen, die toen aan het roer stonden, aanleiding vond om den 15 Mei 1787 zijn ontslag te nemen, behoeven wij hier niet in bijzonderheden te herhalen.

Na dit ontslag was het zijn eerste streven om de Friesche patriotten den bijstand te verzekeren van Holland, het magtigste en meest patriotsche gewest. In de laatste dagen van Augustus en in het begin van September 1787 ontmoeten wij hem, terwijl hij zich met zijn gezin te Amsterdam ophield, dan ook, als agent van het Defensiewezen te Franeker, werkzaam om de expeditie van krijgsmaterialen naar Friesland te bevorderen. Zijn verblijf te Amsterdam was echter tijdelijk, want hij was uit Franeker vertrokken om te Utrecht den leerstoel voor het staats-, natuur- en volkenregt te aanvaarden, dien de patriotsche Vroedschap hem den 18 Junij te voren, in de plaats van Mein. Tijdeman, had aangeboden. Dien katheder heeft hij echter niet mogen beklimmen. Kort na zijne komst te Utrecht, brak immers de Rijngraaf van Salm van daar

met zijne troepen op, omdat hij de Bisschopsstad niet verdedigbaar achtte tegen de aanrukkende Pruissen. Toen de patriotten haastig vluchtten, was het ook zaak voor Valckenaer om een veilig heenkomen te zoeken, en ontslag te vragen van de hem opgedragen betrekking. Zijn brief, waarin dat ontslag gevraagd werd, kruiste dien, waarin de nieuwe regeering te Utrecht hem berigtte, dat zij hem had ontslagen.

Tot 1795 heeft hij vervolgens met zoovele uitgewekenen de ballingschap gedeeld. In de eerste plaats hadden hij en van Beijma, als leden van de commissie tot verzorging van de emigranten, achtereenvolgens te Antwerpen, Brussel, St. Omer en Watten, eene hoogst moeijelijke en verdrietelijke taak te vervullen. Minder optimist omtrent een spoedigen ommekeer van zaken in zijn vaderland, dan zijn medearbeider, wilde Valckenaer de emigranten tot eene kolonie van nijverheid vereenigen, niet alleen om hun werk te verschaffen, maar tevens — zooals een tijdgenoot schreef — „om datgeene, waarbij de staat der Republiek tot zulk een eer en aanzien geklommen was en waarvan de sterkte en rijkdom der Nederlanders afhing, in Frankrijk naar zijn vermogen over te brengen, door het invoeren van zulke zaken, die gewisselijk den geheelen ondergang van het vaderland moesten naar zich sleepen". Was deze beweeggrond edel? Dit plan vond dan ook tegenkanting bij van Beijma, die — dit kwam er bij — nog niet had vergeven, dat Valckenaer het optreden van de pretense Staten te Franeker, onder leiding van van Beijma, had afgekeurd. Ongelukkig kon op de bureaux van van Beijma, die met de uitbetaling der onderstandsgelden was belast, eene zekere som niet behoorlijk worden verantwoord. Over deze en dergelijke grieven kwamen zij weldra in onmin. Een groot aantal emigranten, door Valckenaer zelven gequalificeerd als „het uitvaagsel" van ons land, bood, bij luiheid en karakterloosheid, nog ruimschoots stof om door tegenstrijdige mededeelingen Valckenaer omtrent van Beijma, en van Beijma omtrent Valckenaer te misleiden, hen zoodoende tegen elkander in het harnas te jagen en den bekenden pamfletten-oorlog te voeden, die de beide talentvolle mannen destijds met toenemende bitterheid in den vreemde tegen elkander hebben gevoerd, pamfletten, die — om de woorden van Mr. Sillem te volgen — eene „treurige woestenij van onleesbaarheden" opleveren. In de tweede plaats hield Valckenaer het oog gevestigd op eene verbetering van het staatsorganisme onzer republiek en eene vereeniging van de partijen. Zijne positie ten aanzien van de Nederlandsche emigranten bragt hem inmiddels meer en meer in aanraking met hooggeplaatste vertegenwoordigers van de politieke partijen in Frankrijk. De daar staag toenemende republikeinsche denkbeelden voerden onzen

Valckenaer steeds verder voort op den weg naar de revolutie, en tot de vestiging bij hem van het ideaal, dat voor ons land de redding moest komen van de verwezenlijking der geavanceerde politieke denkbeelden in Frankrijk. Hij sloot zich zelfs bij de Jacobijnen aan!

Terwijl de gewezen hoogleeraar zich, wegens het overlijden zijner moeder, in ons land ophield, werd in Frankrijk de Koning gevangen genomen en de republiek uitgeroepen. Onmiddellijk spoedde Valckenaer zich daar heen. Sedert zijne aankomst te Parijs op den 2 Januarij 1793 ijverde hij voor de tusschenkomst der Fransche troepen in de vereenigde provincien zijns vaderlands, te weinig bedenkende aan welke gevaren hij onze onafhankelijkheid blootstelde. Als redacteur van den *Batave, ou le Nouvelliste étranger*, ging hij in 1793 en 1794 daarvoor het veld bewerken. Toen dan eindelijk Fransche legers op weg waren naar ons land, trachtte hij wel het daar heen te leiden, dat de Franschen ons zouden bejegenen als eene onafhankelijke natie, en dus geene baatzuchtige bedoelingen zouden koesteren; ijverig stond hij ook de onderhandelaars over den vrede bij, doch hij kon niet voorkomen, dat het Parijsche verdrag van 16 Mei 1795 hem de teleurstelling baarde, dat zijne verwachtingen te optimistisch waren geweest.

Inmiddels was hij reeds den 4 Maart 1795, op een tractement van *f* 2000, tot hoogleeraar in het publiek- en privaatregt te Leiden benoemd. Daar men wel begreep, dat hij te Parijs nog goede diensten kon doen bij de onderhandelingen over het tractaat, kreeg hij vrijheid om den tijd der aanvaarding van dien post zelf te bepalen. Als opvolger van Pestel inaugureerde Valckenaer dan eerst den 10 October, met eene *Oratio de officio civis Batavi in Republica turbata*, L. B. 1795.

Van iemand, die verscheidene jaren fel en rusteloos eene groote politieke rol had gespeeld, kon men immers geen academieleeraar verwachten, die zich eensklaps uitsluitend, onpartijdig en kalm, aan de vorming van regtsgeleerden zou gaan wijden. Valckenaer zelf had dan ook liever den diplomatieken werkkring van gezantschapssecretaris te Parijs bekleed. Gelijk wel te verwachten was, onderscheidde hij zich voortaan meer als een handig ultrarevolutionnair, dus als een politiek man, dan als een rustig beoefenaar van de wetenschappen, welke hij had te onderwijzen. Getuige zij *De advocaat der Nederlandsche vrijheid*, waarin hij zijne denkbeelden onder het publiek bragt. Op het veld der politiek vond hij weldra ruimschoots werk, eerst als Fiscaal, om het politiek proces tegen L. P. van de Spiegel voortebereiden, vervolgens om met zijn ouden leermeester Bavius Voorda te adviseren op welke gronden en langs welken weg de gewezen Stadhouder diende vervolgd te

worden. Nadat men hem den 27 Januarij 1796 benoemd had tot lid der Nationale Conventie en voorts tot een harer vier provisionele secretarissen, werd zijne werkzaamheid op het Staatstooneel zoo aanhoudend gevorderd, dat hij den 8 Februarij besloot het hoogleeraarsambt neder te leggen.

Wat is hij voor de Leidsche academie geweest? Hij beantwoordde deze vraag zelf, bij zijn afscheid: „Ik had een post aanvaard, door mijnen ijver vervoerd, waartoe ik, helaas! bij ondervinding bevond, dat mijne krachten ontoereikend waren. Ik hebbe nauwlijks, geduurende eenige maanden, een klein aantal, dikwijls afgebrokene lessen aan de studeerende jeugd kunnen geeven.

Ik heb dezelve nogthans den waaren eerbied voor 's Volks Oppermacht getracht in te boezemen; ik heb haar den aart van 's Volks onvervreemdbaare rechten, het dwaaze en voor het menschdom vernederende van erffelijke ampten en waardigheden, en het gebrekkig stelsel van ons zevenhoofdig staatsverbond, getracht te leeren kennen; en misschien zijn mijne lessen, hoe onvolkomen ook, op hunne vaderlandsche harten niet geheel zonder vrucht geweest."

Als representant in de Conventie onderscheidde hij zich als een zeer handig en welsprekend unitaris, en als woordvoerder vooral over buitenlandsche zaken. Intusschen nam hij reeds den 23 Februarij aan om als diplomatiek vertegenwoordiger onzer republiek naar Spanje te gaan. Het speciale doel dezer missie betrof hoofdzakelijk eene alliantie van Frankrijk, Spanje en onze republiek tegen de Engelsche handelsstaatkunde. Daartoe moest ook de Conventie strekken, van 31 Maart en 23 April 1797, tot het uitzenden van eene Spaansch-Bataafsche versterking van Suriname. Behaalde onze gezant in het tot stand brengen van die Conventie groot succès, zij vond in de uitvoering echter veel vertraging en grooten tegenspoed, totdat de vernietiging van onze zeemacht door de Engelschen op den rampspoedigen 11 December 1797 het uitzigt verijdelde op de deelneming aan die expeditie onzerzijds. Schitterend was ook het succès van Valckenaer in de onderhandelingen over de toetreding van Spanje tot de bovenbedoelde alliantie, die den 28 Junij 1797 tot stand kwam. Evenzeer wist hij met groot beleid de moeijelijkheden te overwinnen, om Spanje schadevergoeding te laten geven voor het embargo in 1795 op Nederlandsche schepen in Spaansche havens gelegd. De invloed eener aangename persoonlijkheid en eene volleerde kunst om met menschen om te gaan deden hem in zoovele doeleinden zijner missie uitstekend slagen. Na op zijn verzoek te zijn teruggeroepen, zette hij in December 1798 weder den voet op vaderlandschen bodem.

Gedurende zijne afwezigheid was hier te lande de Staatsregeling doorgedreven, die de eenheid en ondeelbaarheid der republiek, Valckenaer's lievelingsdenkbeeld, huldigde. De gewezen gezant was echter zelfs bij zijne geestverwanten te weinig gewild, dan dat hier hooge staatsbetrekkingen voor hem zouden zijn te wachten. Deze omstandigheid, gepaard met het optreden van zijn geestverwant en vriend Urquijo als Minister van Binnenl. Zaken in Spanje, deden hem besluiten, om, onder het uitzigt op goed succès, in 1799 eene tweede missie naar Spanje te aanvaarden. Zijn boezemvriend en voormalige ambtgenoot van Kooten vergezelde hem als secretaris van legatie. Weldra (6 April 1800) schreef van Kooten aan Wiselius: »Ik meende sints lang den man te kennen, maar ik bedroog mij. Ik had mij nooit een denkbeeld gemaakt van het beleid, waarmede hij de zaken dirigeert, van de activiteit, waarmede hij ze voortzet en den onvermoeiden ijver en door geene hinderpaalen ter neêr geslagen standvastigheid, waarmede hij over alle beletselen heen naar zijn bût voortstreeft en hetzelve eindelijk bereikt".

Het is dan ook niet aan Valckenaer te wijten, dat het hoofddoel der zending, het beramen namelijk van eene groote expeditie naar onze O. I. bezittingen, totaal is mislukt. Twee schepen, die eindelijk uit Spanje onder zeil zouden gaan, werden op de reede van Barcelona verraderlijk door de Engelschen genomen. Ook waren de tijdsomstandigheden nog niet geschikt om een handelstractaat met Spanje te sluiten, waarop bij Valckenaer's eerste missie reeds het oog was gevestigd. De val van het ministerie Urquijo en persoonlijke tegenwerking, die onze gezant van Talleyrand ondervond, vermeerderden zijne teleurstellingen, zoodat hij ontmoedigd in 1801 terugkeerde.

Hoe vonden Valckenaer en van Kooten den staat van zaken hier te lande veranderd! De Staatsregeling van 1798 door die van 1801 vervangen, en eene politiek gevolgd, die wel verzoening ademde, doch voor onze ultrarevolutionairen geen uitzigt gaf op eene schitterende loopbaan.

Tot het ambteloos leven verwezen, kocht Valckenaer het buitengoed Dijkenburg bij Noordwijk, vervolgens een paar buitenverblijven bij Heemstede, en schiep zich daar in de eerste plaats genoegens in de agricultuur en horticultuur. Als hoofdingeland van Rijnland behartigde hij de belangen van dit hoogheemraadschap op eene uitstekende wijze, vooral ten opzigte van de Katwijksche waterloozing. De consultatieve regtspraktijk liet voorts de handen van den rusteloos naar werkzaamheid en invloed strevenden man niet ledig. Strookte de gang der politiek niet met zijne inzigten — hij moest er in berusten.

Bij de opening van de Katwijksche sluis, op 21 October 1807, ontmoette hij den Koning van Holland. En kort daarna verneemt men, dat Valckenaer, beslist tegenstander van het Huis van Oranje, en van eene inlijving bij Frankrijk, gevraagd en ongevraagd den Koning van advies dient, inzonderheid over 's rijks finantiewezen. Zijne eerzucht had ongetwijfeld het oog op eene ministerieele portefeuille gevestigd. Bij de raadslieden der Kroon vonden die adviesen trouwens weinig bijval. Daarentegen ondervond hij 's Vorsten erkenning van zijne wetenschappelijke bekwaamheden in de benoeming tot voorzitter van de 3e kl. van het Kon. Instituut, en in het lidmaatschap van de commissie ter hervorming van het hooger onderwijs.

Toen Pruissen na den vrede van Tilsit in geldnood verkeerde, wegens de aan Frankrijk te betalen oorlogskosten, en in ons land eene leening trachtte te plaatsen, zag men Valckenaer, die voor eene belangrijke som houder was van de zoogenaamde Oude Silezische Schuld, weldra met goed gevolg werkzaam, om deze schuld door Pruissen in betaling te doen nemen bij de stortingen op hare leening. Heeft hij bijna het onmogelijke beproefd om deze operatie te doen gelukken, teleurstelling werd ten slotte zijn deel. Vruchteloos toch trachtte hij te Parijs van den Keizer te verkrijgen, dat Frankrijk zich met Pruisische obligatien zou laten betalen. Ter bereiking van een tweede doel zijner reis naar Frankrijk's hoofdstad, de inlijving namelijk aftewenden, heeft hij evenmin iets kunnen verrigten, daar hij reeds voor het fait accompli stond, eer de Keizer hem ten gehoore ontving. — Die leening bleef dan slechts voor een klein gedeelte geplaatst, om, na den slag bij Leipzig, van het finantieel tooneel te verdwijnen.

Na in 1811 zich in Amsterdam te hebben gevestigd, kocht Valckenaer in 1812 het Huis te Bijweg, onder Bennebroek. Hij was toen coelibatarius, want Rutgera Johanna de Lille, die door anonieme brieven er achter was gekomen, dat haar echtvriend de huwelijkstrouw had geschonden, was ten jare 1795 geslaagd in eene procedure tot echtscheiding. Zeer waarschijnlijk bestond toen reeds de intieme relatie tusschen Valckenaer en de Fransche schoone Marie Françoise Gervais, die hem in 1796 teedere brieven aan haar deed schrijven, en haar tot tweemalen toe, gedurende zijne eerste missie in Spanje, ten huize van Valckenaer deed logeren, en hem vergezellen tijdens de tweede missie. Weldra was zij na zijne terugkomst hem op Dijkenburg gevolgd. „Dat de verhouding, destijds althans, tusschen hen onbesproken was, zegt Mr. Sillem, blijkt o. a. daaruit, dat zij bij alle vrienden van den oud-diplomaat, ook bij de deftige familie Luzac te Leiden, in den huiselijken kring werd ont-

vangen." In het najaar van 1812 trad de 52-jarige Valckenaer met haar in den echt.

Op het huis te Bijweg dan heeft hij met deze gezellin zijne laatste levensjaren gesleten, in den dagelijkschen omgang met zijn boezemvriend van Kooten, die sedert hunne terugkomst uit Spanje zijn huisgenoot was, en in vriendschappelijk verkeer met Wiselius, Bilderdijk en andere mannen van beteekenis. De Fransche overheersching leerde hem wat het zegt geen vrij volk meer te zijn. In 1813 werd hij zelfs, na eene comparitie gehouden te hebben met den Leidschen notaris Valk, op den terugweg van Lisse gearresteerd, daar de altoos waakzame Fransche politie in de dwaling verkeerde, dat hij met A. R. Falck een onderhoud had gehad, waarvan zij de strekking van onzen Valckenaer hoopte uit te vorschen. De tusschenkomst van Mr. M. C. van Hall gaf hem spoedig de vrijheid terug. Zijne haat tegen Oranje moest onder den druk der overheersching wel bekoelen. Met opgewondenheid begroette hij dan ook het herstel van ons volksbestaan. 't Spreekt echter van zelf, dat Valckenaer onder de regeering van een Oranjevorst tot geene staatsambten kon worden geroepen. Bood zich enkele malen nog de gelegenheid voor hem aan om over belangrijke landsaangelegenheden met hooggeplaatste ambtenaren van gedachten te wisselen en van zijne levendige belangstelling in het heil van 't herboren vaderland te doen blijken, een man van politieken invloed werd hij niet meer. Nadat de maatschappelijke kring, waarin hij zich bewoog, allengs kleiner was geworden, overleed hij den 12 Januarij 1821, in het 62ste jaar zijns levens. Zijne wederhelft overleefde hem tot 1843.

Zijne eer- en heerschzucht schijnen niet te hebben geduld, dat hij onder of naast een ander kon staan. Hij streefde steeds om de premier te zijn. In de middelen om tot zijn doel te geraken was hij echter niet keurig, en intrigeerde hij sterk. Mr. Sillem vond in geen zijner brieven, zelfs niet in die van den intiemsten aard, ooit de uiting van eenig godsdienstig geloof.

Men kan zich er dus niet over verwonderen, dat hij niet vertrouwd en gevolgelijk niet algemeen gewild werd, doch het laat zich wel verklaren, dat men hem te vriend hield. Daarom werd hij van ons staatstooneel verwijderd gehouden door de benoeming tot hoogleeraar te Leiden; daarom werd hij uit de Nationale Conventie verwijderd en naar Spanje gezonden, en dadelijk na zijne eerste missie weder derwaarts afgescheept; daarom liet Koning Lodewijk zich zijne adviesen welgevallen. Aan het roer van staat was men echter onder geen enkelen regeringsvorm na 1795 van hem gediend.

Gab. de Wal, Annott. 852 sqq.; Mr. J. Dirks, *De uitgewekenen uit Nederland naar Frankrijk*, 1787—1795 (*Vaderl. Letteroefeningen*, 1868, 69—120); Mr. J. A. Sillem, *Mr. Joh. Valckenaer en de uitgeweken patriotten in Artois*, 1787—1795 (*De Gids*, 1872, 436—479); *Het Leven van Mr. Joh. Valckenaer* (1759—1821) *naar onuitgegeven bronnen bewerkt*, door Mr. J. A. Sillem, 2 dln., Amst. 1876; ons D. I, 92, 93, 95—102; *Commissieboek van Curatoren*, ns. 462, 470, 481, 485, 491, 493, 495, 498, 647—650.

Theodorus van Kooten. Bij het zoeken naar een opvolger van den gevierden Schrader liep men geen groot gevaar om onder de keurbende zijner leerlingen mis te tasten. Onder hen, die door den Senaat waren aanbevolen, vonden de Curatoren terstond „de naamen van vijf gebooren Vriesen, Mannen vermaard wegens hunne uitmuntende bequaamheit in dien tak, welkers Professoraet thans op onse Universiteit vaceert," — die van de hoogleeraren Ruardi te Groningen, en Terpstra te Deventer; de rectoren van Kooten te Middelburg, Nodell te Kampen, en Bosscha te Deventer. Bij missive van 20 Mei 1784 werd aan Ruardi kennis gegeven, dat de keuze op hem was gevallen, doch de Groninger hoogleeraar bedankte zonder beraad voor een professoraat, dat hem slechts een inkomen van *f* 1000 zou geven.

Daarna werd van Kooten aangezocht, met den uitslag, dat hij bij missive van 4 Julij 1784 zich bereid verklaarde en tevens beloofde zijne nieuwe betrekking te zullen aanvaarden, zoodra zijne door langdurige koortsen verzwakte krachten en de regeling van huiselijke aangelegenheden hem zulks zouden toelaten. Den 17 Maart 1785 vertoonde hij de aanstelling, die hem onder dagteekening van 1 Augustus des vorigen jaars reeds was uitgereikt, in den Senaat, waaruit men mag afleiden, dat hij eerst toen is overgekomen. Zijne inaugurele oratie als hoogleeraar in de welsprekendheid en geschiedenis volgde den 8 April en handelde *de singulari veterum in educanda juventute sapientia splendoris et potentiae priscarum rerumpublicarum causae praecipuae.*

Theodorus was den 22 (niet 29) October 1749 te Leeuwarden geboren. Titus van Kooten, koster van de Jacobijner en Galileër Kerken, en Elida van der Leij [1]) waren zijne ouders. „Van zijn verblijf op de scholen (onder de rectoraten van Arntzenius, Tydeman en Slothouwer) kan ik in waarheid zeggen — zoo lezen wij in een brief van zijn jongeren broeder — dat hij van alle zijne meesters een bemind en geacht Discipel was, wegens zijn vlugheid en naarstigheid; dat hij van alle scholen

---

1) Zij was eene dochter van den notaris Theod. van der Leij.

primus is opgegaan; dat hij bij zijn vertrek naar de accademie primus georeerd heeft, en deze Oratie, die anders door den Rector voor de jongelui wierd opgesteld, door hem zelfs (op begeerte van den Rector) is vervaardigd."

Als scholier maakte hij reeds een Latijnsch vers op den Grietman van Schwartzenberg, te Beetgum, die het door tusschenkomst van den oud-burgemeester Coulon in handen kreeg en liet drukken, waarover de jeugdige dichter zeer verstoord was. Op zeventienjarigen leeftijd bragt hij eveneens in dichtmaat een gelukwensch *Viro generosissimo Ulboni Julio à Sixma. Nobilissimam Virginem Remiam Julianam Arentseniam à Burmania domum ducenti*, Leov. 1766. In een bundel verzen op het huwelijk van Æm. Coulon en Johanna Vitringa, in 1766 uitgegeven, ontmoeten wij ook een *Epithalamium* van onzen scholier. De Curatoren hebben hem dan ook voor eene schoolpensie aanbevolen, omdat hij „reeds meermalen blijken van zijne grote kundigheit in de literatuur, zoo in proza als poesie" had gegeven.

Den 12 Junij 1767 werd van Kooten als student te Franeker ingeschreven. Uit dit jaar dagteekent zijn carmen *In auspicatissimas nuptias Gulielmi V et — Fredericae Sophiae Wilhelminae, Regiae Principis Borussiae.* Fran. 1767. Zoodra er in 1769 door de benoeming van Ruardi tot conrector te Deventer een alumniaat vacant was geworden, werd dit aan van Kooten verleend, om hem in zijne studiekosten te gemoet te komen. Met het oog op de beoefening van het Grieksch, trof hij te Franeker het ongelukkig tijdperk, waarin, na het vertrek van Valckenaer en den vroegen dood van Koen, de collegien door het sukkelen van van Lennep ten deele hebben stilgestaan tot de komst van Wassenbergh in 1771. Daardoor vond hij echter des te meer tijd om zich onder Schrader's leiding aan de Latijnsche taal- en dichtkunde te wijden. Verbeteringen van den tekst van verschillende dichters, vooral van Catullus, Propertius en Virgilius, door Schrader ontworpen, werden door van Kooten in auditorio domestico inter commilitones verdedigd (*Emendationes, quas, cvm specimine svarvm Emendationvm, praeside Joh. Schradero*, Theod. van Kooten — *defendendas svscipit*, Fran. 1770). Bij promotien van tijdgenooten, o. a. van Z. L. Forsten in 1768, van A. J. Conradi in 1770, bij het huwelijk van Schrader en dat van Wassenbergh (1772) en dergelijke gelegenheden gaf hij proeven van zijn zich meer en meer ontwikkelend talent als Latijnsch dichter. In Wassenbergh had hij een voortreffelijken leidsman in de Grieksche taal en oudheden gevonden; weldra knoopte hij met dien hoogleeraar banden van vriendschap, die onder hunne verschillende lotswisselingen nimmer zijn verflaauwd. Schrader's invloed be-

zorgde hem in 1772 het rectoraat te Kampen. Met de aanbeveling van dezen leermeester om zijne krachten te gaan beproeven aan eene nieuwe bewerking van het *Epitome Iliados Homericae* van Pindarus Thebanus, ging van Kooten derwaarts. Den hem gegeven raad volgende, bragt hij het weldra zoover, dat zijn Pindarus Thebanus reeds in 1774 of 1775 ter perse kon worden gelegd. Ook ging hij voort met nu en dan in gelegenheidsverzen de gevoelens van zijn hart uit te storten.

Gesina Juliana van Ongeren werd aldaar den 17 Julij 1778 des rectors echtvriendin. De Medenbach Wakker, Nodell, R. Feith en Wassenbergh bezongen die verbindtenis in Latijnsche en Nederlandsche zangen [1]), die hun nog dikwerf voor den geest zullen hebben gezweefd, toen later bleek, dat „de pronk van Campens prille Jofferen" en onze van Kooten niet waren gebleven — zooals Wassenbergh hun had toegewenscht — „Vereênd van Hart en Ziel".

In het volgende jaar, den 3 Maart 1779, trad hij als rector te Middelburg op, met eene *Oratio de literis hvmanioribvs*, *optimo felicitatis pvblicae praesidio*, Mediob (1779), die in proza aanving en voortgezet werd door de voordragt van een uitgebreid dichtstuk. Bij de promotie zijner leerlingen reciteerde van Kooten den 5 April 1780 eene *Elegia*, waarin hij zijne hulde bragt aan de voornaamste beoefenaars der Latijnsche poezie in ons land, en aan hare beschermers in Zeeland. In 1782 gaf hij voor een beperkten kring een Latijnsch vers in druk *D. M. viri integerrimi Petri Ioannis Macaré.* Voor het gewest zijner geboorte bleef hij echter eene levendige belangstelling koesteren. Getuigen daarvoor zijn ons zijne zangen *Ad Frisiam*, *in funere illustr. viri Georg. Frid. Schwartzenbergii*, *Patriae Patris.* Leov. 1783, en *In numisma argenteum*, *a Societatis civivm Leovardiensium illvstrissimis Frisiae ordinibvs oblatvm*, Leov. 1783, waarin hij de vrijverklaring van Amerika met warmte heeft begroet. Uit deze gegevens leeren wij van Kooten kennen als een veelbelovend man, wiens vrijheidlievend hart vervuld is van het genot, dat de beoefening van de klassieke dichtkunst aanbiedt.

Kort na zijne komst te Franeker kon men zijn dichterlijk en oratorisch talent bewonderen, toen hij bij het jubilé in 1785 den schoonen Latijnschen eeuwzang voordroeg, van welke wij in ons eerste deel, blz. 90, 91, een gedeelte hebben overgenomen. Het eenige, wat wij, bij gemis van *Ordines Lectionum*, van zijn onderwijs hebben vernomen, is neerge-

---

1) *Huwelijks-zangen voor den Heer Theodoor van Kooten en Jongvrouwe Gesina Juliana van Ongeren, In den Echt vereenigd in Campen, den 17en van Zomermaand* 1778, 2 p.

legd in een doorwrocht dictaat over de *historia literaria*, waarvan het keurig autographon, vroeger aan S. Ipz. Wiselius behoorende, thans in de boekerij van het Friesch Genootschap berust [1]). Zijne eigenhandige *Observationes ad Ovidii Fastos et ad Heroïdes*, en *ad Virgilii Culicem et Cirin*, 2 dln. in 4°, zijn in de stedelijke bibliotheek te Leeuwarden voorhanden.

Jammer, dat van Kooten slechts twee jaren te Franeker werkzaam is geweest! Wij weten immers, dat de vrijheidsgeest, die door den loop der gebeurtenissen in Amerika zich verder sterk in hem ontwikkelde, — een geest, die voedsel vond in den omgang met Johan Valckenaer, Gadso Coopmans, Wassenbergh en meer ambtgenooten, hem leidde tot de Fraterniteit ter zijner woonplaats; dat hun streven door de Overheid werd afgekeurd, en van Kooten tot het viertal behoorde, dat den 16 Mei 1787 is ontslagen. De Pindarus Thebanus, van welken, gelijk wij zagen, vroeger reeds eenige bladen waren gedrukt, was tijdens zijne komst te Franeker op de voorrede na voor de pers gereed. Des hoogleeraars hart schijnt echter meer met de politiek vervuld te zijn geweest, dan met de bespoediging van de uitgave van zijn wetenschappelijken arbeid.

Hij volgde Valckenaer weldra naar de Oostenrijksche Nederlanden en vervolgens naar Frankrijk. Wij vonden echter geene gegevens, die ons in staat stelden om hem op den voet te volgen, wat welligt daaraan is toe te schrijven, dat hij zich niet als politiek persoon op den voorgrond heeft gesteld. Terwijl Valckenaer en anderen de handen uit den mouw staken om de Prinsgezinde partij afbreuk te doen, vergenoegde van Kooten zich met het uitstorten van zijn gal in Latijnsche dichtbundels, die niet enkel bladen uit zijne portefeuille bevatten, maar tevens vele juweeltjes, vroeger door anderen in druk gegeven. Onder den titel *Deliciae Poeticae* gaf hij daarvan gedurende zijne ballingschap vier *Fasciculi* uit (Dunkerkae 1792—1794). Zij werden opgedragen aan Valckenaer en verraden op elke bladzijde den bitteren patriot, doch ook den smaakvollen dichter [2]). Het verblijf te Parijs, waar wij hem in 1794 ontmoeten,

---

1) In den aanvang lezen wij: Quum igitur *bonos libros et scriptores nosse proxima et regia ad omne eruditionis genus via*, nihil a juventutis literarum studiosae commodis alienum facturus, quin haud parum iis consulturus mihi visus sum, si in his lectionibus nostris domesticis viam discipulis meis commonstrare aggrederer, qua ad utilissimam illam ac prorsus necessariam optimorum, tam Graecorum, quam Latinorum scriptorum notitiam, adeoque ad veram ac solidam tandem eruditionem pervenire possint.

In latere tijden schijnt ons de waarheid van hetgeen hij daar schreef aan onze academien te veel uit het oog te zijn verloren.

2) Wij noemen slechts de verzen van J. P. Titius en Janus Grotius op de gebr. de Wit; verzen op Maria Stuart, op de van der Capellen's, op de uitgewekenen Bicker,

maakte hij dienstbaar aan het raadplegen van handschriften van klassieke auteurs, waarnaar hij op de bibliotheken ijverig zocht.

Na zijn terugkeer in 1795 ontmoeten wij hem eerst als Secretaris van het Oost-Indisch Comité. Het was ongetwijfeld ten gevolge van deze betrekking, dat hij in 1796 en 1797 zijn hoofdverblijf had te Amsterdam, doch, blijkens de briefwisseling met Wiselius, zich inmiddels herhaaldelijk te Enkhuizen en te Hoorn heeft opgehouden.

Ofschoon hij bij Public. 9 Maart 1798 door het Uitv. Bewind werd benoemd tot Agent voor de Nation. Opvoeding (waaronder was begrepen de Geneesk. Staatsregeling, de vorming der Nationale Zeden, de bevordering van het openbaar onderwijs en van kunsten en wetenschappen), schijnt de toezegging van die betrekking hem vroeger te zijn gegeven, want den 21 Februarij te voren berigtte hij reeds aan Wiselius, dat hij den hem „toegeschikten" post had aangenomen. Hoe weinig een arbeidzame politieke werkkring hem echter toelachtte, vernemen wij, wanneer hij zich in denzelfden brief laat ontvallen: „Intusschen offere ik alweder de genoegens van mijn leven op".

Tot de vorming van de Nationale zeden, had de Agent — zooals in de later vastgestelde instructie staat vermeld — ook te zorgen, „dat de schouwspelen leerscholen zijn van het Volk, kweekscholen voor de Deugd en behoedmiddelen tegen de Ondeugd". Van daar, dat de Fransche Schouwburg te Amsterdam en „Jansje Wattier" onderwerpen waren van eene correspondentie tusschen hem en Wiselius; ja den 20 Maart schreef hij reeds: „Morgen doe ik een voorslag aan 't U. B. tot het nationaliseren van den Franschen Schouwburg"

Van Kooten ontwaarde echter al spoedig voorteekens, die hem een kort ministerieel leven voorspelden. „Lange zal ik waarschijnlijk, hoogst waarschijnlijk, niet meer zijn 't geen ik nu ben" — schreef hij den 11 Junij. „Er heeft eene intrigue, God weet welke, plaats, om mij te wippen — men heeft mij de professie in de Grieksche en Latijnsche literatuur te Leijden aangeboden. Ik heb het volstrekt geweigerd." Den 12 Junij en den 12 Augustus gewaagde hij in zijne correspondentie met Wiselius telkens van het hem dreigend gevaar van ontslagen te zullen worden. Van de Kasteele is, naar hij meent, zeer tegen hem ingenomen, ook „om dat gruwelijk spelen op Zondag", waarvan de schuld aan hem geweten wordt; anderen beschouwen hem als een „revolutionnair, ultrarevolutionnair en geattacheerd aan de luiden van 22 Jan. en 4 Mei —

van der Hoop, Gadso Coopmans, van Schelle en anderen; hatelijke verzen op den Hertog van Brunswijk, op de Prinses Frederica Sophia Wilhelmina, op den Stadhouder; voorts van Ommeren's Ode *Ad Gallos publica Libertate instaurata*, d. XIV Julii A. 1790.

ten opzicht van deeze laatsten weet gij met hoe veel recht". Niettemin liet men hem op zijn post tot in het voorjaar van 1799, toen hij als gezantschapssecretaris zijn vriend Valckenaer op diens tweede missie naar Spanje volgde.

Vernemen wij verder uit zijne brieven soms uitvallen tegen de veldwinnende „moderatie" ten aanzien der Oranjepartij, staatkundigen invloed zocht hij niet. Mijne ambitie, schreef hij, „zoo zij dien naam mag dragen, is meer om een zacht en aangenaam leven, met weinige vrienden, en onder 't genot van het goede dezer aarde te leiden, dan te schitteren". De Spanjaarden waren in zijn oog „groot en klein — barbaaren naar ligchaam en ziel," zoo, „dat al wilde ons Bewind mij 40,000 gls. tractement met den hoogstklinkenden tijtel geven op voorwaarde van hier te blijven, ik er zonder beraad voor bedanken zou. — Mijne ziel lijdt, en zou zich bij een langer verblijf van smert verteeren". Aanhoudende hoofdpijnen en podagra droegen tot zijne ontevredene stemming niet weinig bij.

De gunstige gelegenheid om onder de handschriften op het Escuriaal Codices van klassieken op te sporen, liet hij niet voorbijgaan. De uitslag daarvan viel hem echter tegen; hij vond maar weinige, die den naam van oud verdienden. Te St. Ildephonso vernam hij ook de treurmare, dat de Kamper boekdrukker de Chalmot ten laatste alle hoop op de uitgave van den Pindarus Thebanus opgegeven en de afgedrukte bladen tot scheurpapier had verkocht!

Na hun terugkeer uit Spanje in 1801 werd hij de huisgenoot van Valckenaer, buiten wiens dagelijkschen omgang hij zich ongelukkig zou hebben gevoeld. Sedert lang leefde hij namelijk niet meer zamen met zijne vrouw. De aanleiding tot deze treurige verhouding, en het tijdstip, waarop zij elkander hebben verlaten, bleven ons onbekend. Mogen wij het oordeel van eene zuster van van Kooten vertrouwen, dan zoude zijne wederhelft een mensch van weinig verstand en opvoeding zijn geweest, en in het bestuur van de huishouding „eene vrouw, daar geen man mede behouden kon blijven".

Wij hebben drie kinderen uit hunnen echt aangetroffen, namelijk twee dochters en een zoon, die met de moeder in bekrompene omstandigheden te Kampen woonden, en door van Kooten werden ondersteund. Eene dier dochters, Magdalena Johanna, trad in het huwelijk met Jean François Fermin Wargnier, Luitenant der Keizerlijke Douanes te Brielle; de andere is met een zekeren Fruit doorgegaan naar Pruissisch grondgebied. Na aldaar door een Luthersch predikant te zijn getrouwd, keerden zij naar Kampen terug. Omtrent den zoon, die naar zijn grootvader Titus

was genoemd, schreef van Kooten in 1798: „Altijd op zijde geweest zijnde van eene te zwakke, veel te toegevende en weinig verlichte moeder, is zeker zijne opvoeding niet zeer gesoigneerd geweest"! Door den invloed van Wiselius werd Titus te Amsterdam geplaatst als klerk bij het Commité tot de zaken van den O. I. handel, doch de jongen wilde zich niet aangrijpen, en baarde den vader veel zorgen, totdat hij den 22 October 1808 overleed te Loosduinen, waar hij zich tijdelijk tot herstel van gezondheid bevond.

Wien kan het bevreemden, dat van Kooten zich niet gelukkig gevoelde? Teleurgesteld omtrent zijn echtelijk geluk, beleefde hij ook geene vreugde van zijne kinderen; door politieke gebeurtenissen was hij aan een wetenschappelijken werkkring onttrokken en waarschijnlijk ontwend; de illusien van zijne politieke rigting waren niet verwezenlijkt. Van eigene middelen verstoken, was hij bovendien zonder andere bronnen van bestaan gehuisvesd bij een vriend, terwijl hoofdpijnen en podagra hem daar dikwerf aan zijne legerstede gekluisterd hielden. Ziedaar omstandigheden te over om hem in eene pessimistische levensbeschouwing te doen vervallen. „Waarom is er niet een hoekje in de wereld, daar men met drie of vier vrienden en vriendinnen leven kan, zonder zich met het overig canaille te bemoeijen"? Naar dien toestand streefde hij. In plaats van de uitgave van den Pindarus Thebanus zelf weder bij de hand te nemen, stelde hij op veler aandrang eindelijk een exemplaar van de afgedrukte bladen en de kopie, die hij vóór zijn vertrek naar Spanje aan Wenckebach in bewaring had gegeven, aan de Medenbach Wakker ter hand, om de uitgave te bezorgen. Na Wakker's vertrek naar de Kaap, bewerkte de heer F. L. Rambonnet nog, dat de Kamper rector Weijtingh zich den Pindarus aantrok [1]).

De beoefening van de Latijnsche dichtkunst bleef intusschen voor onzen van Kooten eene uitspanning. In 1802 verschenen immers te Amsterdam de Fasciculi V en VI, in 1805 Fasciculus VII [2]) van zijne *Deliciae poeticae*, die wederom eene bloemlezing vormen uit gedrukte bundels van anderen en uit zijne eigene portefeuille. De grondtoon van deze vervolgen is echter een geheel andere geworden; van politieken hartstogt vindt men namelijk geen zweem meer. Voor 't overige wijdde hij zich geheel aan

1) *Incerti auctoris* (vulgo Pindari Thebani) *Epitome Iliados Homericae. E recens. et c. notis* Theodori van Kooten, *edidit, praefatus est, suasque animadversiones adiecit* Henr. Weytingh. L. B et Amst. 1809.

2) In dezen laatsten bundel ontmoet men ook het dichtstuk »de inconstantia rerum humanarum», dat vroeger in 36 exx. gedrukt en onder vrienden verspreid was. Volgens Wiselius teekent dat stuk ons van Kooten in zijn geheel, zooals hij dacht en handelde.

den beperkten kring zijner vrienden. Met zijne vrolijke, geestige, door fijnen smaak uitmuntende gesprekken, vergold hij, zegt Sillem te regt, de onbekrompen gastvrijheid en de geldelijke hulp van Valckenaer. Met den innigsten en meest ongekunstelden ijver, waakte hij over zijn jongeren boezemvriend, den republikein Sam. Ipz. Wiselius, als diens goede genius, hij kritiseerde en beschaafde de vruchten van diens poëtischen geest, waarschuwde hem voor overijling in toorn, en nam hartelijk deel in al het lief en leed van het gezin van zijnen vriend, wiens geluk het zijne was. Dezen indruk gaf zijne correspondentie met Wiselius aan Mr Sillem, dien indruk maakte zij ook op ons.

Den 18 April 1805 schreef hij: »Ik ben ziek naar ligchaam en geest. — Ik begin hoe langer hoe meer de saken en menschen met een zwart oog aan te zien; en, zo ik nog langen tijd te leven hebbe, waarnaar ik niet verlange, vreze ik, dat ik nog een volslagen Timon zal worden". Om die stemming te verdrijven, zal hij zeker eene reis naar Frankrijk hebben ondernomen, waar wij hem sedert October 1806 te Parijs ontmoeten, bij de Parny [1]), vervolgens te Montpellier en aan de boorden van het meer van Genève. Eerst in September 1807 was hij weer op Meer en Bosch bij Valckenaer.

Het zamenzijn van Valckenaer en van Kooten werd niet weinig veraangenaamd door Marie Françoise Gervais, met wie wij in het levensberigt van Valckenaer reeds kennis hebben gemaakt, en haar petekind Mademoiselle Latouloubre. Toen wij lazen, dat van Kooten een vers wilde aanbieden aan Lycoris, doch zóó, dat zij er geene liefdesverklaring in moest zien, terwijl hij zich later liet ontvallen: „een gevoelig hart te hebben, dat zich sterk aan een voorwerp hecht, is niet altijd een geluk"! — bleven wij nog in het onzekere, wie de dame was, aan wie hij de schoone zangen wijdde, die slechts inter amicos werden verspreid, ten titel voeren: *Pauca — quae legat ipsa Lycoris*, en voorzien zijn van Nederlandsche vertalingen door Bilderdijk, van Hall en Wiselius. Dat Lycoris nu niemand anders was dan Mlle. Latouloubre, volgt onzes inziens uit de volgende zinsnede in een brief aan Wiselius, van 19 Dec. 1809: „Lycoris is na lang weiffelen op aandrang van haren jongsten broeder, ten dien einde hier gekomen, heden met denzelven van hier

1) Van Kooten's oordeel over de Parny was aldus: „Weinig menschen heb ik in mijn leven aangetroffen, wier smaak en gevoel zoo in het vak der belles lettres, vooral der poezy, als in andere zaken, zoo wel met de mijne overeenkwamen, als die van dezen man, die mij voorkomt in alle opzichten te zijn 't geen men een homme aimable noemt».

De Vicomte de Parny was de dichter van de zoetvloeijende *Poésies érotiques*, 1780—1781; van *Les galanteries de la Bible*, van *Déguisements de Vénus*, en dergelijke!

naar Parijs vertrokken, ten einde door Haar bijzijn de verzoening tusschen de twee zich daar bevindende Broeders te bespoedigen en voor 't vervolg op een vasten voet te brengen. — *Hoe menig uur verlies ik hierdoor, dat ik mij gevleid had in haar altijd aangenaam gezelschap door te brengen"!*

Ziedaar enkele blikken in zijn leven en zijn onder het dak van Valckenaer, totdat hij in 1811 tot herstel van gezondheid de baden te Aken bezocht, doch de gezondheid en eene opgewekte stemming vond hij ook daar niet terug. „Over staatkundig nieuws en de gebeurtenissen van den dag, weet Gij, dat ik niet gaarne schrijve; ja dat ze mij naauwelijks der moeite waardig zijn om er naar te luisteren, wanneer er over gesproken wordt; — om een goed deftig dichtstuk te maken, dat dien naam verdient, die tijden zijn voorbij." Ziedaar zijne eigene woorden. Zijn laatste brief aan Wiselius, althans de laatste die voorhanden is, draagt den datum 2 Sept. 1812. Weinige dagen later trad Valckenaer met Marie Françoise Gervais in den echt. En van die op Dijkenburg zoo belangrijke gebeurtenis heeft van Kooten, evenmin als Valckenaer, aan hun boezemvriend Wiselius kennis gegeven! „Is het waar, hetgeen mijn zwager Le Poole mij vertelt, dat V. gehuwd is?" Dat is het P.S. in den laatsten brief, dien Wiselius aan van Kooten heeft gerigt, op 15 Januarij 1813.

Van Kooten was toen weer aan het ziekbed gekluisterd, totdat hij den 1 Februarij dv. den laatsten adem uitblies. Den 4 Februarij werd zijn lijk te Bennebroek ter aarde besteld, doch den 7 December 1814 weder opgegraven en naar de noordzijde van het kerkhof overgebragt. Valckenaer liet zijn graf dekken met een steen, welks inschrift luidde:

KOTENIVM. HIC. POSVIT. VALKNARI. CVRA. SODALEM.
QVO. NEMO. MVSIS. GRATIOR. AVSONIIS.
IPS. KAL. FEBR. MDCCCXIII.

„Ons zullen zijne zuivere Latijnsche zangen nog lang in de ooren ruischen, en de geheele Klasse (van het Instituut nl.) zal met hartelijken rouw worden aangedaan over het gemis van zulk een dierbaar hoofd." Dit schreef M. Stuart aan Valckenaer, er bijvoegende, dat Bilderdijk dezelfde gevoelens had geuit.

„En wie onzer Landgenooten . . . . wat zeg ik? wie onder alle natiën en tongen, heeft, na het herleven der diep vervallen Letteren, die schoone taal zuiverder gesproken, wie wist haar gepaster, wie leerzamer, wie bevalliger aan te wenden, dan Hij, die in Uw midden leefde, ... van wiens veder ook geen enkel dichtstuk gevloeid is, dat den kennelijken

stempel niet draagt van zuivere waarheid, levendig gevoel, fijn vernuft, gekuischten smaak en geoefende schranderheid, met het scherpzinnigste oordeel vereenigd? In één woord: wie wist die Goden-taal beter en keuriger, meer overeenkomstig de gouden eeuwen van Griekenland en Rome, te bezigen, dan onze beminnelijke, onze waarlijk groote Theodorus van Kooten"? Zoo sprak Wiselius op den 28 Febr. 1816 in de 2e Kl. van het Instituut.

Aan dezen lof paarde zich die van Bilderdijk, aan wien wij ten slotte de opmerking ontleenen, „dat die byzondere hoofdtrek in hem, die men wel eens met eene *flegmatieke inertia* verwarde en die inderdaad niets minder dan eene eigenlijk gezegde traagheid of onverschilligheid was, maar veeleer het uitwerksel eener diepe gehechtheid aan dat geheel-al van zachte aandoeningen, waarin hy ademde, en waar het hem oneindig veel kostte zich buiten te geven, my altijd geschenen heeft den zelfden Tibulliaanschen stempel te dragen, die in zijne Poëzie onmiskenbaar is, en haar zoo aanlokkelijk maakt voor al wie er innig gevoel voor heeft."

Wij willen niets afdingen op dien lof, door groote mannen aan van Kooten als dichter en als hun vriend gebragt, doch wij kunnen de zich telkens aan ons opdringende vraag niet verzwijgen, waarom een zoo talentvol man dan niet de roeping gevoelde en geen geestkracht genoeg toonde om in eene wetenschappelijke betrekking nuttiger te zijn voor zich en voor de maatschappij. Waarom in 1798 het professoraat te Leiden van de hand gewezen, dat hem nog een schoone toekomst beloofde, en hem ruimschoots in staat zou hebben gesteld om ook het dagelijksch brood te verdienen voor zich en de zijnen? Dan had hij zijne eerwaardige ouders niet door Valckenaer behoeven te laten ondersteunen; dan had hij zijne door de tiërcering geruineerde zusters kunnen bijstaan; dan had hij zijne arme dochters, wier opvoeding hij door de moeder had laten verwaarloozen, later niet aan haar lot behoeven over te laten; dan zou hij voorzeker zonder schulden in 't graf zijn gedaald! Op den dag na zijne begrafenis verscheen immers op Dijkenburg de Vrederegter, om ten aanzien van des dichters nalatenschap eene *acte de carence* op te maken! Valckenaer betaalde zijne schulden! Zijne vrouw was reeds in het najaar van 1812 naar den Briel verhuisd om onder het bekrompen dak eener dochter hare levensdagen te eindigen, want de heer Rambonnet, die „de kost" voor haar had gekocht in het „booven proveniershuis" te Kampen, was overleden, vóór dat die zaak finantieel geregeld was.

Niet in staat om aan zijne zusters te Leeuwarden een sommetje van ƒ 13, dat zij voor hem hadden uitgegeven, terug te betalen, had hij haar voorgeslagen om den nog door haar bewaarden zilveren tabaksdoos

te verkoopen, die zijn oude vader op den eersten verjaardag van Titus had laten maken en voor zijn kleinkind en naamgenoot bestemd! „Met grote aandoening zagen wij, dat gij in zulke bekrompene omstandigheden waart, dat gij niet in staat waart ons de 13 gulden te senden, mijn lieve broeder" .... schreef eene dier zusters op 1 Febr. 1813, niet bevroedende, dat die dag haars broeders sterfdag was!

Uit dankbaarheid voor al 't geen hij voor hun broeder had gedaan, hebben zij aan Valckenaer dien zilveren tabaksdoos ten geschenke gegeven, tot eene blijvende herinnering aan vader, zoon en kleinzoon.

Men vergeve ons, dat wij, met het oog op die omstandigheden, koud zijn gebleven bij het lezen van de welsprekende taal, waarin van Kooten door den kring zijner dichterlijke en politieke vrienden is verheerlijkt.

Comm. Latinae tertiae Classis Instituti Regii Belgici, 1818, I, p. 30 sqq.; *Theod. van Kooten als dichter*, door Mr. W. Bilderdijk, in *Mnemosyne*, XI, 181; *Theod. van Kooten geschetst*, in Wiselius' *Nieuwe Dichtbundel*, Amst. 1833, 267; Van Limburg Brouwer *Het leven van Mr. S. Ipz. Wiselius*, Gron. 1846, 149, 171, 173, 177, 179, 186, 191, 204 en volg.; *In het album van T. van Koten* (Mr. M. C. van Hall, *Gedichten*, blz. 40, 41); Hoeufft, *Parn. Lat. Belg.* 247; Peerlkamp, 558 sqq.; H. Weytingh, *Praef.* voor den Pindarus Thebanus; Mr. J. A. Sillem, *Het leven van Mr. Joh. Valckenaer*, II, 300, 321, 322; De correspondentie tusschen van Kooten en Wiselius, van 27 Julij 1796—15 Januarij 1813, in 2 dln. in 4o, op het Rijksarchief; Brieven en andere stukken van Kooten betreffende, afkomstig van Valckenaer, in de Coll. Luzac, op de Academie-bibliotheek te Leiden, waaronder de autographa van de meeste Lat. gedichten van v. Kooten, in een Hs. in folio.

Sebald Justinus Brugmans. Ter vervulling van den leerstoel van van Swinden werden den 11 Junij 1785 door Curatoren aanbevolen de oud-hoogleeraar P. Camper, de Lector A. IJpeij, Dr. S. J. Brugmans, te Groningen, en W. B. Jelgersma, Philos. Dr. en predikant te Weidum [1]. Gaarne zouden zij ook den geleerden Dr. Chr. H. Damen, te 's Hage, hebben aanbevolen, wanneer niet de academiewet hem als Lutheraan uitsloot. Den 8 October dv. berigtte de Stadhouder, dat hij de keuze had laten vallen op Camper, „wiens uitsteekende geleertheid en talenten, en wel geëtablisseerde reputatie in de geleerde wereld van veel vrugt tot bevordering der luister van de ... Universiteit, en van het grootste nut voor de studeerende jeugd op deselve zoude konnen zijn", doch dat Camper niet had kunnen besluiten om op nieuw den katheder te beklimmen. Bij gevolg had Z. H. Brugmans gekozen, om „de differente deelen der philosophie" te onderwijzen, waarmede van

[1]) Jelgersma was een leerling van van Swinden. Zie boven, blz. 561.

Swinden en de inmiddels overleden prof. Nic. IJpeij belast waren geweest; de mathesis en krijgsbouwkunde daarvan uitgezonderd.

Brugmans nam de hem bij missive van 3 Nov. 1785 gegeven toezegging van het professoraat in de natuurkunde, logica, metaphysica en astronomie, dadelijk aan, en wel op een tractement van *f* 1100, zonder meer. Niet eerder dan 1 Mei 1786 legde hij zijne aanstelling in den Senaat over, zoodat hij omstreeks dat tijdstip zijne collegien zal hebben geopend.

Sebald Justinus, de oudste zoon van prof. Ant. Brugmans en Johanna Frederica Manger, werd den 24 Maart 1763 te Franeker geboren. Als driejarig kind verhuisde hij met zijne ouders naar Groningen, waar hij gedurende eenigen tijd de Latijnsche school bezocht, en vervolgens door eigen studie onder leiding zijns vaders zich voor de hoogeschool aldaar heeft bekwaamd. In dien tijd vond hij het reeds eene aangename bezigheid om in den ouderlijken tuin planten en bloemen te kweeken, en op wandelingen buiten de stad gewassen, steenen, schelpen en andere natuurlijke voorwerpen te verzamelen. Na reeds in 1778, en dus op vijftienjarigen leeftijd, als student te zijn ingeschreven, genoot hij het voortreffelijk onderwijs van zijn vader in de wis- en natuurkunde, en dat van Munniks, Driessen en Forsten Verschuir in de medische vakken. Van zijne onvermoeide studien smaakte Brugmans de voldoening, dat de Kon. Acad. te Dyon hem in 1780 het gouden eermetaal toekende voor zijn antwoord op de prijsvraag: *Quaenam sunt plantae inutiles et venenatae, quae prata inficiunt.*

Intusschen zette hij het onderzoek zijns vaders „de monumentis variarum mutationum quas Belgii Foederati solum aliquando passum fuit", voort door eene wetenschappelijke beschrijving te bewerken van de steensoorten, welke de Natuur in de nabijheid van Groningen aanbiedt, op welk voortreffelijk geschrift (*Diss. phys. mineralogica inaug. de lapidibus et saxis agri Groningani*, ook onder den titel *Lithologia Groningana*, *iuxta Ordinem Wallerii digesta*, *cum synonimis aliorum*, *imprimis Linnaei et Cronstedii*, Gron. 1781) hij den 3 Julij 1781 tot L. A. M. et Philos. Doct. promoveerde. In het volgende jaar kende de academie te Bordeaux hem eene dubbele premie toe voor zijn antwoord op de vraag: *Constituatur per certa indicia arborum*, *ac praecipue quercuum*, *summi incrementi studium;* in 1785 bekroonde de Acad. van wetenschappen te Berlijn zijne beantwoording van eene prijsvraag over het raygras (*de Lolio ejusdemque varia specie*, *noxa et usu*). Inmiddels was hij den 7 Sept. 1783 te Leiden ingeschreven, doch in de verwachting, dat hij nog veel zou kunnen leeren van de hoogleeraren van Doeveren en Hahn, werd hij door hun daarop

spoedig gevolgd overlijden teleur gesteld. Vóór de zomervacantie in 1785 keerde hij naar Groningen terug, om daar den 15 Junij v. d. j. den doctoralen graad in de geneeskunde te behalen, na verdediging eener *Diss. de Puogenia, sive mediis, quibus Natura utitur in creando pure.* Gron. 1785 [1]).

Mogt men nu al niet geslaagd zijn in den wensch om Camper wederom aan onze hoogeschool te verbinden, — de komst van Brugmans beloofde haar toch ook een geleerde van niet minder zeldzame gaven. Sedert den 3 Mei hield hij telken Donderdag openbare lessen, die gewijd waren aan het vuur en de warmte, opgehelderd door proeven (in nonnullas ignis et caloris leges per experimenta inquisiturus), waartoe alle belangstellenden bij een programma werden genoodigd. Doch hoe groot was niet de teleurstelling, toen Brugmans, na nog geene twee maanden werkzaam te zijn geweest, aan de Curatoren berigtte, dat hij den 21 Junij beroepen was tot het professoraat in de botanie te Leiden, op eene jaarwedde van ƒ 1500, en ƒ 300 correspondentiegeld, benevens de vrije bewoning van het Landshuis. „Schoon de aangenaamheid van mijn tegenwoordige post — zoo schreef hij den 27 Junij — die niet weinig vermeerdert, zo door de protectie die UEd. Mog. mij gunstig gelieven te verleenen, als door de niet onduidelijke tekenen van genoegen, waermede mijn arbeid bekroont word, mijn dienst en persoon langs hoe meer aan Vaderstad en Hoogeschool verbinden, zo hebbe echter op bovengenoemde voorwaarden geroepen tot een wetenschap, dien ik van mijn kintsheid af onophoudelijk liefkoosde, niet kunnen besluiten dese aanbieding van de hant te wijsen."

Den 2 October 1786 hield hij de *Oratio valedictoria de natura soli Frisici exploranda*, die misschien bestemd was geweest tot zijne inaugurele redevoering. Erat autem aliquid, — zoo besloot hij — decessorem habuisse praeclarum Swindenium, Virum late celebrem, maximaeque in exploranda Natura diligentiae. Erat aliquid officia explere, quae Illustrium Academiae Ephororum curam singularem circa principem Philosophiae partem, Physicam scilicet, nostri ordinis hominibus imponunt. — Utinam expectationi quodammodo saltem satisfecerim!

Sprekende *de accuratiori plantarum indigenarum notitia maxime commen-*

---

[1]) Zou het geen voorbeeld zonder weêrga zijn, dat onze 22jarige Brugmans op den titel van deze dissertatie zich mogt noemen: Lid van de Kon. Acad. van Wetensch. te Dyon; van die der geneesk. te Edinburg; van de geneesk. Societeit te Londen; van die der Natuurl. Historie te Edinburg; van Pro Excol. jure patrio te Groningen, en Corresp. van het Natuur-Geneesk. gezelschap te 's Hage?

danda aanvaardde hij den 28 Oct. 1786 het Leidsche professoraat [1]). Toen in den aanvang van het volgende jaar de leerstoel voor de Nat. Historie openviel, was Brugmans de aangewezen opvolger van prof. Allamand, zoodat zijne benoeming spoedig volgde. Ter aanvaarding van deze taak hield hij den 18 Junij 1787 eene rede *de Natura, justam inter animalia proportionem conservante* (onuitgegeven). In dit jaar verscheen ook zijne *Natuurkundige Verhandeling over een zwavelachtigen nevel, den 24 Junij 1783, in de prov. van Stad en Lande en naburige landen waargenomen* (Leijd. 1787).

Was de botanie tot dusver bijna alleen als een hulpvak van de geneeskunde beschouwd en daarom meestal door een medicus onderwezen, sedert Linnaeus begon zij eene zelfstandiger en uitgebreider plaats onder de natuurbeschrijvende wetenschappen te veroveren. Brugmans heeft de verdienste verworven dat vak, op het voetspoor van Linnaeus' geschriften, in ons land tot zijn regt te hebben doen komen en gelijken tred te doen houden met de groote vorderingen op dat gebied in zijnen tijd.

Als hoogleeraar in de Nat. Historie onderwees hij bij afwisseling de mineralogie en de zoölogie, terwijl de laatste, aan zijnen dood voorafgegane, academische cursus aan het behandelen van de antropologie gewijd was.

Hoe zijne lessen waren ingerigt om de leerlingen een duidelijk overzigt te geven, zoowel van de leer der aardkunde als van die der delfstoffen, en om hun voor eigene verdere studie den meest bruikbaren en veiligsten weg te doen kennen, — dat heeft prof. Suringar op voortreffelijke wijze ontvouwd. Aan dezen ontleenen wij ook de mededeeling, dat het collegie van Brugmans over de zoölogie grootendeels op de leest der vergelijkende ontleedkunde geschoeid was. In het belang toch van studenten in de geneeskunde meende hij er meer naar te moeten streven om hun kennis te verschaffen van het dierlijk leven, zooals dit zich in verschillende vormen openbaart, en vooral van de inwendige organisatie der dieren afhangt, dan om volgens deze of gene stelsels uit een zuiver zoölogisch oogpunt achtereenvolgens te handelen over de verschillende klassen, orders, geslachten en soorten der dieren. Zonder de groote verdiensten van Linnaeus voorbij te zien, week hij vervolgens in het rangschikken der dieren toch van hem af, en beval zijnen

---

[1]) De afscheidsredevoering te Franeker en de inaugurele te Leiden door hem gehouden, zijn onder den titel *Orationes duae* etc., in 1787 vereenigd te Leiden uitgegeven.

leerlingen werken van Cuvier ter handleiding aan [1]). Sedert zijne komst te Leiden begon hij voor zich een natuurkundig kabinet aan te leggen, dat door belangrijke bouwstoffen, die hij allengs op zijne buitenlandsche reizen verzamelde, eene groote wetenschappelijke waarde verkreeg en daardoor de bewondering van Cuvier heeft gewekt.

Na den dood van prof. Voltelen in 1795 nam Brugmans onverpligt nog het onderwijs in de chemie op zijne schouders, totdat hem de betrekking van Prof. Chemiae in 1800 definitief werd opgedragen. Met eene *Oratio de Hermanni Boerhavii meritis in Chemiam* (onuitgegeven) heeft hij den 1 November v. d. j. die taak aanvaard. Tot leiddraad bij zijne lessen over dit vak gebruikte onze onvermoeide hoogleeraar de *Elementa chemiae universae ac medicae* van J. F. à Jacquin, een handboek waarbij — volgens prof. Suringar — vooral de behoefte van aanstaande geneeskunstoefenaars op den voorgrond stond, zoodat inzonderheid die stoffen en ligchamen, aan welker kennis de geneesheer behoefte heeft, of die in zijne kunst aanwending vinden, meer opzettelijk werden behandeld.

Had hij in 1797 eene rectorale oratie gehouden *de sapienti et moderato studio novitatis, praesertim in Medicina* (onuitgegeven), ook bij het onderwijs in de chemie waarschuwde hij telkens om niet iets voor bewezen te houden, dat alleen op onderstellingen of eene vooraf opgevatte meening steunt, en niet uit bepaalde en naauwkeurig gekende feiten, bij strenge redeneering, kan afgeleid worden.

Nevens dien omvangrijken werkkring als academie-leeraar, heeft, Brugmans nog onwaardeerbare diensten bewezen aan de menschheid, aan de wetenschap en aan zijn vaderland. Daarover door de Gecomm. Raden van Holland geraadpleegd, beval hij namelijk in 1794 beleidvolle maatregelen aan ten opzigte van de zieken en gewonden van het Engelsch-Hannoversche leger, die te Leiden in het Hospitaal lagen.

Na de omwenteling in 1795 werd hij belast met het ontwerpen van een plan voor den geneeskundigen dienst bij de Bataafsche legers, en geroepen tot medewerking met de Fransche Commissarissen voor de oprigting van Hospitalen [2]); de uitvoering van dat plan werd hem als

---

[1]) In eene beschouwing *Over den oorsprong der uitgedolven beenderen van den St. Pietersberg bij Maastricht* (Natuurk. Verh. v. d. Bataafsche Maatsch. te Haarlem, D. I. Amst. 1802) sprak hij het eerst het gevoelen uit, dat de fossiele overblijfsels van »het groote dier van Maastricht" afkomstig waren van eene soort van krokodil of hagedis. Op zoölogisch gebied schreef hij voorts *Aanmerkingen over de middelen door welke de visschen zich bewegen in het algemeen en over het vermogen der uitademing tot dat einde in het bijzonder.* (Verh. der eerste klasse v. h. Instituut, D. I. Amst. 1812).

[2]) *Berigt wegens de thans plaats hebbende Geneesk. inrigtingen bij de Nationale Troepes der Bataafsche Republiek, door het Bureau van gezondheid over de Armée en Hospitalen der Bataafsche Republiek.* Leid. 1796.

hoofd van het „Bureau van gezondheid" opgedragen, en hij volbragt die taak op eene wijze, die den lof van landgenooten en vreemdelingen verwierf. Voorts heeft hij medegewerkt tot de zamenstelling van de *Pharmacopaea Batava*, die in 1805 het licht zag. Koning Lodewijk stelde het op prijs hem als lijfarts te kunnen raadplegen, en den geneeskundigen dienst bij de militie onder directie van Brugmans op denzelfden voet te kunnen laten; Napoleon liet hem eene regeling van de Fransche bezettingen in de Nederlandsche steden ontwerpen; Koning Willem heeft Brugmans hoog gewaardeerd, toen deze, als Inspecteur-Generaal den militairen geneeskundigen dienst in de zuidelijke Nederlanden regelde; de geneeskundige wetenschap werd door hem verrijkt met den schat eener achttienjarige ervaring, welke Brugmans heeft neêrgelegd in zijne door de Haarlemsche Maatschappij in 1814 bekroonde *Verhandeling over de gesteldheid en zamenstelling van den dampkring, in welke de zoogenaamde hospitaal-versterving bij gewonden plaats heeft;* de Nederlandsche Vorst niet alleen, maar alle verbonden Mogendheden hadden ruimschoots stof om in aanzienlijke ridderorden hem hunne dankbare hulde te brengen voor de spoedige hulp en de doelmatige verpleging, welke onder zijne leiding te beurt viel aan de duizende gekwetsten, die het slagveld van Waterloo bedekten.

Het *Rapport wegens den staat der veeziekte, waargenomen in de maand December 1796 in de landen tusschen Maas en Waal en den lande van Cuijk door* Brugmans *te Leyden (*1797) strekke nog ter herinnering aan eene belangrijke taak, welke hij destijds, ten gevolge van eene opdragt van hooger hand, met vele andere diensten aan de veeartsenijkunde, heeft volbragt.

Tijdens onze inlijving bij Frankrijk, stond Brugmans als Rector Magnificus aan het hoofd der Leidsche hoogeschool. Van de genegenheid, welke Napoleon, uit ingenomenheid met het bovenvermelde plan tot regeling der Fransche bezettingen, hem toedroeg, wist hij partij te trekken om het daar heen te leiden, dat het universitair onderwijs op dezelfde plaats vereenigd bleef, en niet faculteitsgewijze in verschillende deelen werd versnipperd. Toen de Leidsche hoogeschool als een onderdeel van de Fransche Universiteit was ingerigt, wist hij als Rector, onder de moeijelijkste omstandigheden, met beleid voor het behoud van hare eigendommen te waken en door zijn invloed het knellen van het juk der overheersching te verzachten.

Met niet minder beleid kweet hij zich van den hem door onzen eersten Koning opgedragen taak om het beroemde Stadhouderlijk Kabinet van Natuurlijke Historie, dat in 1795 door de Franschen was geroofd,

weder op te eischen en terug te voeren naar Nederland, waar het weldra door 's Vorsten mildheid aan Leiden's academie in eigendom overging.

Kort na de plegtige inwijding van de herstelde en uitgebreide hoogeschool (6 Nov. 1815), werd hij op onbekrompene wijze in staat gesteld tot eene aanzienlijke uitbreiding van den Hortus, waarbij het terrein van den vroegeren academietuin ruim viermaal grooter werd. Bijgestaan door Fr. Nees von Esenbeck wijdde onze hoogleeraar in de botanie zich onvermoeid aan het herscheppen van dien tuin. In een *Elenchus plantarum, quae in horto Lugduno-Batavo coluntur* maakte hij in den aanvang van 1819 den rijkdom van gewassen bekend, die hij daar kweekte, en het systeem, waarnaar zij gerangschikt waren.

Te midden van zijne lievelingstaak, werd hij echter, na overmatige inspanning op zekeren zeer warmen dag, des nachts door eene hevige ziekte aangetast, die na drie dagen, en wel op den 22 Julij 1819, een doodelijken afloop had. Brugmans heeft dus den ouderdom van 56 jaren bereikt. Hij was in 1797 in den echt getreden met Maria Catharina van Dam, die hem met hunne twee dochters overleefde.

Gaarne willen wij gelooven, wat zijne biografen vermelden, dat de indruk, welke de mare van het onverwacht overlijden van dien grooten man alom in den Lande maakte, onbeschrijfelijk is geweest.

Levensschets van S. J. Brugmans (door N. G. van Kampen, in het Mengelwerk der *Vaderl. Letteroefeningen*, 1819, 787—753); Jo. Clarisse, *Sebaldi Justini Brugmans historiam naturalem tradentis levis adumbratio* (1820); H. C. van der Boom Mesch, *In obitum viri nobil. clar. S. J. Brugmans*, L. B. 1819; *De stem der Natuur bij het graf van S. J. Brugmans*, Leijd. (1819); *Bij het afsterven van S. J. Brugmans*, z. j. e. p.; *Lofredenen op S. J. Brugmans*, door H. C. van der Boon Mesch en A. Capadose, in de *Werken der Holl. Maatsch. van fraaije Kunsten en Wetensch.* VII, 2e stuk. Leyd. 1825; Siegenbeek, *Gesch. der Leidsche hoogeschool*, I, 386—389, 392—401, 420, II, 84—86, 92—96, 107, 108; J. W. Meüter, *Levensschetsen* enz. door de Maatsch. tot N. v. 't A. 1838, I, 108 en volg., G. C B. Suringar, *Het onderwijs in de natuurk. wetenschappen aan de Leidsche hoogeschool, gedurende het dertigjarig tijdvak van* 1785—1815, (Nederl. Tijdschr. voor Geneesk., Jaargang 1870).

Antoine Chaudoir, proponent te Leiden, P. Nieuwland, Philos. stud. te Amsterdam, en Dr. J. Baart de la Faille, Lector te 's Hage, vormden het drietal door Curatoren aanbevolen, waaruit de eerste door den Stadhouder werd gekozen om S. J. Brugmans op te volgen [1]). Chau-

[1]) Volgens eene schriftelijke aanteekening van prof. Gab. de Wal in diens ex. van het werk van Vriemoet, zou van Stipriaan Luiscius, Med. Dr, en Lector te Delft eerst zijn beroepen. Ofschoon de correspondentie van Curatoren daaromtrent niets inhoudt, is het echter niet onwaarschijnlijk, dat de Stadhouder proprio Mater

doir nam bij missive van 20 Januarij 1787 de toezegging aan, waarna de akte zijner benoeming den 1 Maart d. v. werd geteekend.

Den 22 Mei verscheen hij in den Senaat om, na die akte te hebben overgelegd, zich honoris causa tot Philos. Doct. te zien bevorderen. Eerst den 13 Februarij 1788 hield hij, ter plegtige aanvaarding van zijn post, eene *Orat. de justo pretio metaphysices statuendo.*

Chaudoir zag het eerste levenslicht te Theu, nabij Spa, in de provincie Luik, den 8 October 1749. Na onderwezen te zijn op de Latijnsche scholen te Maastricht, werd hij den 25 Sept. 1770 te Franeker als student ingeschreven. Terwijl hij collegien van Schrader, Wassenbergh, Verschuir, Nic. Ypeij en van Swinden bijwoonde, om zich voor de studie der theologie voor te bereiden, bleken reeds spoedig zijne bijzondere neiging en zijn groote aanleg ook voor de beoefening der philosophische vakken, zoodat hij zich dan ook weldra, behalve op de godgeleerdheid, tevens, onder de leiding van van Swinden, op de natuurkunde heeft toegelegd. Als respondent over diens *Cogitationes* hebben wij hem (zie boven, blz. 560) reeds ontmoet.

Aan de academie leidde hij eene vrij afgezonderde levenswijze, gewijd aan ernstige studiën. De weinigen, die hem meer van nabij kenden, hebben met prof. van Swinden zijne degelijke vorderingen kunnen waardeeren. In 1774 schijnt hij onze hoogeschool verlaten te hebben en naar Leiden te zijn vertrokken, waar wij hem den 20 September v. d. j. vonden ingeschreven.

Na in 1779 door de Waalsche Synode te Heusden tot den predikdienst te zijn toegelaten, is hij zeven jaren lang de voorganger geweest van de Waalsche gemeente te Leiden. »In deze betrekking — zoo meldt een zijner tijdgenooten — rijkelijk tijds over hebbende om zijnen onverzadelijken weetlust te voeden, besteedde hij denzelven tot vlijtig lezen en onderzoeken, gebruik makende van de gunstige gelegenheid, die de plaats zelve hem konde verschaffen, en verzamelde zich dus in onderscheidene vakken van fraaije letteren, kunsten en wetenschappen, van welke genoegzaam geene zijnen alomvattenden geest vreemd was, eenen rijken schat van kennis, alleen verkrijgbaar bij die vlugheid, die schranderheid en dat vast geheugen, met welke hij begaafd was. Vooral echter waren wijsbegeerte, wis- en natuurkunde nog de geliefkoosde voorwerpen zijner bestendige oefening gebleven."

---

den katheder voor Luiscius heeft opengesteld. Tusschen de voordragt en de benoeming van Chaudoir zijn immers nagenoeg drie maanden verloopen, in weerwil, dat de Curatoren op eene spoedige benoeming hadden aangedrongen. Luiscius moet dan bedankt hebben.

Twintig jaren lang heeft de Franeker hoogeschool hem bezeten, en zich daarbij steeds mogen verheugen over des hoogleeraars groote belangstelling in zijne leerlingen, maar bovenal over zijn degelijk onderwijs.

Bij zijne komst vond hij de oude luchtpomp onbruikbaar; eene electriseermachine was er niet, zoodat hij die moest leenen. Zoodra de Staten met dien toestand bekend waren gemaakt, stonden zij den hoogleeraar een subsidie van *f* 900 toe, om het noodige te doen herstellen of aan te koopen. Gelijktijdig gaven zij den hoogleeraar in de chemie eene toelage van *f* 600, tot het aanschaffen van praeparaten in het Laboratorium.

In de eerste helft van het academiejaar wijdde hij telkens vier uren aan de behandeling der logica, in het tweede halfjaar denzelfden tijd aan lessen over de metaphysica. Hield hij den 4 Junij 1792 als aftredend Rector eene *Oratio de praecipuo doctrinae Kantianae momento ejusque dijudicatione*, een Kantiaan is hij niet geworden, want hij bleef de handboeken van 's Gravesande steeds als leiddraad op zijne collegiën gebruiken. Vier malen in de week gaf hij collegie over de physica, waarbij hij, op het voetspoor van van Swinden, zijnen leerlingen *Cogitationes* in de pen gaf, terwijl hij, althans in latere jaren, ook het Compendium van van der Eijk daarbij ten grondslag legde.

Uit gedrukte *Theses* van 1790—1797 vernemen wij, dat hij in die jaren veel werk er van maakte om de studenten inter commilitones stellingen te laten verdedigen, ontleend zoowel aan de philosophia theoretica als aan de philosophia naturalis. Theologen, juristen en natuurkundigen, hebben daaraan om strijd deelgenomen, b. v. B. Verweij, Is. Verweij, H. W. C. A. Visser, D. H. Beucker Andreae, G. Benthem Reddingius, W. G. Reddingius, Hier. Wassenbergh, Joh. Mulder, die weinige jaren later een katheder naast Chaudoir beklom, en Corn. Ekama, die zijn opvolger is geworden.

Sedert 1798 heeft onze hoogleeraar die dispuutcollegien gestaakt, omdat hij meende opgemerkt te hebben, dat de jongelui zich daardoor wel eens te veel aan sophistische spitsvondigheden gewenden, ten nadeele van bedachtzaam onderzoek en grondige overtuiging van de waarheid.

Op het voetspoor van Brugmans, gaf hij des Donderdags, zoo al niet gedurende den loop van het volle academiejaar, ten minste geregeld jaarlijks, openbare lessen, waarin hij natuurkundige onderwerpen behandelde en door proeven toelichtte. Uit daarvan voorhanden programma's bleek ons b. v. dat hij sedert 6 Junij 1787 behandelde de *doctrina de variis aeris speciebus, experimentis illustrata*; sedert 6 Junij 1792, *Selecta Electricitatis capita experimentis illustrata;* sedert 22 Mei 1799, *de aantrekkende kragt der ligchaamen*; sedert 23 April 1800, *de swaarte-*

kracht der ligchaamen en de wetten van beweging die daaruit voortvloeijen; sedert 30 Mei 1804, de *theoria electricitatis*.

Bij de overdragt van het rectoraat sprak hij in 1802 *de doctrina morum quatenus de principiis ejus constituendis agitur*.

Chaudoir hield veel van reizen. Gedurende zijn verblijf te Franeker bezocht hij Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Duitschland; tweemaal bezocht hij zijn vader, die destijds met twee kinderen, een broeder en eene zuster van onzen hoogleeraar, te Warschau woonde. Herhaaldelijk drongen deze bij hem aan om den katheder vaarwel te zeggen en in hun midden terug te keeren. Toen hem het prepareren van physische proeven wegens rheumatische ongesteldheden meer en meer, voornamelijk in den winter, lastig begon te vallen, besloot hij eindelijk aan den wensch zijner familieleden gehoor te geven.

Den 1 Julij 1807 gaf hij van zijn besluit kennis, zoowel aan den Senaat, als aan Curatoren. „Diep getroffen door deze bekendmakinge, welke de academie bedreigd, met het zwaar verlies van eenen hoogleeraar, die gedurende nu twintig jaaren, zoo wel van dezelve heeft verdiend; die zijne bedieninge met zo veel roem, naauwgezetheid en ijver heeft waargenomen, en uit wiens schole zo vele bekwame discipelen zijn voortgekomen," — wendde de Senaat nog pogingen aan om hem op zijn besluit te doen terugkomen, doch vruchteloos.

De oorlogzuchtige toestand van Europa heeft hem echter verhinderd om bestendig in den kring zijner familie te blijven. Van daar, dat hij zich bij voortduring genoegens verschafte door veel te reizen. Van tijd tot tijd keerde hij naar ons land terug, waar hij gewoonlijk te Amsterdam, doch veeltijds ook te Beverwijk, zijn verblijf hield, en meest in stille afzondering voor de wetenschappen leefde, waartoe zijne rijke en kostbare boekerij hem overvloedige hulpmiddelen bood. Op het punt staande om zich in 1819 te Leiden te vestigen, ten einde nabij S. J. Brugmans te zijn, liet hij wegens den onverwachten dood van zijn grooten vriend dit voornemen varen en besloot om als voorheen zich weder het genot te verschaffen, dat de Natuur in het buitenland hem konde bieden.

Ten jare 1823 kocht hij het buitengoed Post-Rust, even buiten Haarlem. Hij overleed daar den 20 Februarij 1824, ruim 74 jaren oud.

Bij eene sterke neiging tot afzondering, was hij niettemin verre van ongezellig, ja zelfs vrolijk en onderhoudend. De tijdgenoot prees hem wegens zijn edelmoedig en opregt hart, doch betreurde het dat een zoo degelijk natuurkundige nimmer iets voor de pers heeft bewerkt, zelfs zijne academische oratien niet heeft laten drukken.

Chaudoir's stoffelijk overschot is in de St. Bavo's Kerk te Haarlem aan de aarde toevertrouwd.

Kort Levensberigt van den oud-hoogleeraar A. Chaudoir, gesteld door prof. de Crane (*Alg Konst- en Letterb.* 1824, I, 180—184); Van der Aa, *Biogr. Woordenboek*, III, 330—332; Ons Deel, I, 108; *Commissieboek van Curatt.* no. 633, 636—639, 645, 676, 693, 694; *Diarium Sen.* 1, 5 Junij 1807.

Johannes Adam Nodell. Ofschoon prof. Ruardi vóór de komst van van Kooten den leerstoel in de geschiedenis en welsprekendheid te Franeker had afgewezen, en bij gevolg na diens ontslag noch door den Senaat, noch door Curatoren, werd aanbevolen, vestigde de Stadhouder den 1 Sept. 1787 wederom zijne keuze op dien Groninger hoogleeraar. Ruardi was echter ook op de verhoogde jaarwedde van *f* 1500 niet te bewegen om van standplaats te verwisselen. Daarna werd den 5 Januarij 1788 Nodell gekozen, die toen rector was te Amersfoort. Weldra schreef deze, dat hij geen oogenblik in beraad had gestaan om de hem aangeboden betrekking aan te nemen. Het tractement zou slechts bedragen *f* 1000, en *f* 150 voor immuniteiten.

Even als van Kooten, was ook Nodell een Leeuwarder. De kleermaker Johan Adam Nodell en Aaltje Lentz waren de ouders, uit wier huwelijk hij den 17 Julij 1754 werd geboren. Van 1763—1770 bezocht hij de Latijnsche scholen, aan wier hoofd de veel geprezen rector Val. Slothouwer stond. Had deze bij hem liefde voor de beoefening der klassieke letterkunde doen ontvlammen, sedert Nodell den 16 Junij 1770 als student te Franeker was ingeschreven [1]), vond hij in prof. Schrader den man, die hem, op de door Slothouwer gelegde grondslagen, dieper deed doordringen in de taal en den geest der Latijnen, vooral in die der dichters. Wassenbergh leidde hem rond op het veld der Grieksche taal- en letterkunde.

Op de recensie-lijsten van 1772—1774 (de volgenden zijn niet voorhanden) ontmoeten wij Nodell als student in de regten.

Heeft hij, volgens het getuigenis van een zijner vrienden, aanvankelijk meer gedweept dan gestudeerd, tijdig begreep hij toch, dat het zaak was om zich met de borst op de studien toe te leggen, en wel

---

1) Den 18 Sept. 1775 is te Franeker ingeschreven J. Nodell, die ons als een S. S. Th. stud. bekend is geworden door zijne *Heilgroete aan de Kerkgemeente te Leeuwarden*, bij gelegenheid van de intrede van Ds. H. A. Nieuwold, in 1777. Hij zal dezelfde zijn als Johannes Nodell, Leov. Frisius, die den 17 Febr. 1784 als Min. Cand. te Leiden is ingeschreven. Waarschijnlijk ontmoet men in hem een jongeren broeder van onzen hoogleeraar.

voornamelijk op het vak der oude letterkunde. Op die gunstige wending is waarschijnlijk de zucht om spoedig in het bezit te geraken van het voorwerp zijner aanbidding, Regina Catharina Lange, van Groningen, niet zonder een weldadigen invloed geweest. Met zijne liefde voor haar ontvlamde ook zijn dichtvuur, waarvan men tot dusver slechts enkele vonken in den kring zijner vrienden had gezien. Regina was natuurlijk in de eerste plaats het geliefkoosd onderwerp zijner zangen.

Dat hij zich niet zonder vrucht heeft aangegrepen, bewijst de benoeming van onzen student tot rector te Dokkum, welke betrekking hij den 18 November 1766 met eene oratie keeft aanvaard. In de *Acta Senatus* vonden wij geen examen van hem vermeld. Een academischen graad schijnt hij dus niet gezocht te hebben.

Zijn huwelijk met Regina volgde in Maart 1777.

Geen vier jaren was hij te Dokkum nog werkzaam geweest, toen hem — doctorum virorum commendatum literis — het rectoraat te Kampen ten deel viel. Den 12 Mei 1780 boeide hij bij de plegtige aanvaarding van dien post zijn gehoor met de voordragt van eene Elegie, die gewijd was aan den worstelstrijd onzer Vaderen tegen Spanje, onder de leiding van Prins Willem den Zwijger.

Schepenen en Raden van Kampen toonden weldra hoe zeer zij met hem waren ingenomen. Na geheel ongezocht zijn tractement reeds te hebben verhoogd, vereerden zij hem immers den 1 Sept. 1782 met den titel „Professor Poeseos et Eloquentiae", en zulks op grond, dat hij hun herhaalde malen proeven geleverd had van zijne bekwaamheid in dichtkunde en welsprekendheid, zoowel als in het onderwijzen van zijne leerlingen in de Grieksche en Latijnsche talen en het goed in orde houden der klassen. Den 23 November 1782 droeg hij, ter aanvaarding van zijn ambt onder dien nieuwen titel, wederom eene Elegie voor.

Met behoud van dien titel werd Nodell den 27 November 1784 tot rector te Amersfoort beroepen, werwaarts hij in 1785 vertrok.

Had hij te Kampen eene welgeslaagde proeve van zijne bekwaamheden als criticus gegeven door de uitgave van een *Criticarum Observationum libellus*, te Amersfoort gaf hij wederom een bewijs van zijne ernstige studien, door eene critische uitgave van Avianus, vereenigd met *Variae lectiones in Ovidii Remedium amoris*, *Theoduli Eclogam et Catonis Disticha.*

Na drie jaren het rectoraat te Amersfoort vervuld te hebben, aanvaardde Nodell den katheder van van Kooten, den 2 Junij 1788, met de voordragt van zijne Elegie *In laudem Frisiae*, of *Frisia*, zoo als hij haar titelde, toen zij in des dichters *Carminum Sylloge* het licht

zag. Sedert het begin van de maand Maart had hij reeds collegien gegeven.

Acht jaren vroeger had hij bij zijn optreden te Kampen gezegd: Etenim et aetas et longa exercitatio ut formant oratorem, ita multam dicenti adferre solent sui fiduciam. Utroque autem destituor, quippe qui, vix annum egressus quintum et vicesimum, ter tantum quaterve oratoris egerim partes. Dat gemis van zelfvertrouwen moet hem — naar men wil — nog niet verlaten maar zelfs overheerscht hebben, toen hij de academiejeugd moest onderwijzen. Zeer welkom zou hem daarom den 14 Julij 1788 de benoeming zijn geweest tot rector der Erasmiaansche scholen te Rotterdam, met den titel van Professor honorarius. Den 21 Julij dv. gaf hij van zijn besluit, om het professoraat tegen dat rectoraat te verwisselen, kennis aan de Franeker Curatoren.

Als reden van zijn heengaan vermeldde hij alleen, dat de inkomsten te Franeker naauwelijks toereikende waren bevonden om hem met de zijnen naar hunnen stand te doen leven, terwijl te Rotterdam »de conditien zoo avantagieus voor zijn huisgezin," waren gesteld, vooral omdat hij daar kostleerlingen mogt houden. Ons in den toenmaligen toestand te Franeker verplaatsende, gelooven wij gaarne, dat het afnemen van het getal studenten en de hoogst nadeelige invloed van politieke opgewondenheid op hunne studien onzen hoogleeraar weinig vertrouwen op eene betere toekomst aanboden.

Nodell's streven om het onderwijs aan de Erasmiaansche school te verbeteren bepaalde zich voorloopig tot de leerboeken, zegt Dr. Kan. *Corderii Colloquia* werden afgeschaft en door het bekende boek van Gedike vervangen. Het N. T. bleef evenwel tot het aanleeren der Grieksche taal behouden. Ten behoeve zijner leerlingen bewerkte de rector eene nieuwe (derde) uitgave van Ciceronis *Orationes selectae* van van Zurck, die door een vierde druk is gevolgd.

De afwisselingen, welke ons vaderland van 1788—1813 in zijn staatkundigen toestand doorworstelde, gepaard met onophoudelijke veranderingen in het personeel der docenten, schijnen — wanneer men enkel let op het getal der leerlingen — hinderpalen te zijn geweest voor den bloei der Rotterdamsche school, zooals Dr. Kan in bijzonderheden heeft aangetoond.

Onder die leerlingen, hoe bescheiden hun getal dan ook moge geweest zijn, ontmoet men echter H. Baron Collot d'Escury, die later, voor zijn tijd op hoogst verdienstelijke wijze, *Hollandsch roem in kunsten en wetenschappen* heeft geschetst, voorts Ph. W. van Heusde, Abr. des Amorie van der Hoeven, J. A. Baron van Zuylen van Nyevelt, dien wij

reeds als Curator van het Franeker athenaeum hebben leeren kennen, J. F. van Oordt JWz., later hoogleeraar te Groningen en te Leiden, en G. H. M. Delprat, die zich eene blijvende plaats onder de Nederlandsche geleerden heeft verworven. Welke rector zou ze hem niet benijden? zegt Dr. Kan te regt.

Hoe hoog hij d'Escury en van Zuylen schatte, en hoe weinig de studie van het Grieksch destijds gewaardeerd werd, vernemen wij uit de in 1792 aan hen gewijde opdragt van de voormelde *Orationes selectae*. In de *Praefatio* van die uitgave klaagt de rector dan ook bitter over de gebrekkige voorbereiding en opleiding der jongens voor het onderwijs op de Latijnsche scholen. Daarom kon van Heusde dan ook zeggen: de inrigting was slecht, wij begrepen weinig van wat men ons leerde. Naar de telkens verschoven reorganisatie van die inrigtingen moet Nodell wel verlangend hebben uitgezien. Het was hem echter niet beschoren een beteren toestand te beleven, want hij overleed den 11 Maart 1814, in den ouderdom van 59 jaren, na twee jaren ziekelijk en zwak te zijn geweest.

Regina overleefde hem, met drie kinderen. In 1792 hadden zij hun eerste zoontje spoedig na de geboorte verloren, zooals wij vernemen uit het schoone *Genethliacon ad Joannem Adamum Nodell*, van J. H. Hoeufft. Aan den dood van een tweede zoontje, Herman Martinus genaamd, wijdde de bedroefde vader in 1794 de volgende regelen [1]):

Heu! quorsum abisti, spes, amor decus patris
        Vitaeque gaudium tui?
Terris relictis, neque mortali patre,
        An patre nunc frueris deo?
Salve, recepto coelitum choro, puer!
        Ignosce lacrimis tamen;
Non invidebunt hae tibi sortem tuam,
        Vicem dolebunt sed meam,
Namque omne tecum gaudium fugit procul,
        Solisque pascor fletibus.

Geen der Rotterdamsche rectoren bezat misschien meer talenten dan Nodell; Dr. Kan, die dit oordeel uitspreekt, aarzelde zelfs niet hem een geniaal man te noemen. Zijne kennis bepaalde zich echter niet alleen tot de klassieken der oudheid, wier taal hij ook uitstekend sprak, maar hij had ook liefde voor de werken van Molière, Racine, Wieland en Blair. Plato en Frans Hemsterhuis, de Grieksche en de Neder-

---

1) Met het *Genethliacon* van Hoeufft, en een *Genethliacon in filiolum Jani Abrahami de Mist* van Nodell, opgenomen onder de *Deliciae poeticae* van van Santen, 571—578.

landsche wijsgeer, trokken hem evenzeer aan. En toch, hoe vreemd het klinke, is hij te Rotterdam geheel vergeten; in de bibliotheek dier gemeente vond Dr. Kan geen enkel werk van Nodell!

Letten wij daarbij op de gunstige beoordeeling, welke aan Nodell als Latijnsch dichter van de zijde van Peerlkamp ten deel viel, dan is er aanleiding genoeg om de geschriften van den voormaligen Franeker hoogleeraar, voor zoover die ons afzonderlijk zijn voorgekomen, hier ten slotte nog te vermelden:

1. Regina, Lusus poëticus. Elegiae IV. Leov. 1775, weder opgenomen in:

2. Regina, Lusus poëticus, Elegiae XIII. Accedunt ejusdem varii generis carmina juvenilia. Franeq. 1775, — ingeleid door Latijnsche verzen van de studenten van Kooten, Hanekuyk, R. Coopmans, J. F. van Sloterdijck, E. H. Bergsma en R. van Ommeren.

3. Epistola ad Joh. Ad Nodell, Reginae nomine conscripta, Fran. 1776, onderteekend R A., beantwoord in:

4. Ad Reginam Epistola, Franeq. 1776.

Beide zijn weder opgenomen in:

5. Regina, Lusus poëticus, Liber alter. Gron. 1777.

6. Carmen ad — Principem Gulielmum V, — Frisiam invisentem, Doccomii 1777. 4o

7. Rosillae Basia Jano Secundo dicata (1777?),

8. Phalaecus in partu uxoris. Doccomii 1779.

9. Libertas Batava, Elegia. Pro concione recitata in Templo Gallico, A. D. XII Maii 1780, quum illustris Gymnasii Campensis Moderamen sollemniter capesseret. Campis 1780. 4o.

10. Ad clariss. virum Joannem Schraderum Epistola. Campis 1781.

11. Criticarum Observationum Libellus. Campis 1781.

12. Ad amicissimum virum F. L. Rambonnet, in acerbo funere natu majoris filioli immatura morte defuncti, a. d. 28 Junii 1782. 4o.

13. Ad ornatiss. consultissimumque virum F. L. Rambonnet, quum rei publicae Campensis acta et tabulae — ipsi committerentur, a. d. 6 Febr. 1783. 4o.

14. Elegia, pro concione recitata Campis in Aede Gallica, a. d. 28 Nov. 1782. Quum delatam sibi Poeseos atque Eloquentiae professionem sollemniter susciperet. Campis 1783. 4o.

15. Expertissimo viro Meinardo Simoni du Pui, lectissimum virginem Martham Dignam Balckman domum ducenti feliciter. 1783. 4o.

16. Nobilissimo viro Vlrico Jano Hubero, JCto, in supremam Frisiorum curiam lecto, feliciter. 1783. 4o.

17. Epicedium in mortem Joannis Schraderi. Pro concione recitatum Campis a. d. 29 Dec. 1783. Franeq. 4o.

18. Flavii Aviani Fabulae ad MS. CD. collatae. Accedunt variae lectiones in Ovidii Remedium amoris, Theoduli Eclogam et Catonis Disticha. Amstel. 1787.

19. M. T. Ciceronis Orationum selectarum liber. Notas addidit Ed. à Zurck. Cum dedic. et praefat. Ed. tertia. L. B. 1792. Ed. quarta 1809.

20. Notae criticae in Ciceronem, Justinum et Horatium (Acta Soc. Traj. I, 150—163), 1793.

21. Carminum Sylloge. Elegias exhibens XII. Gron. 1794, 1796. 2 voll. Ingeleid door Lat. verzen van Mr. A. Haakma Tresling, H. Collot d'Escury, J. A. van Zuylen van Nyevelt, en J. P. Sprenger van Eyk. In den eersten bundel treft men weder de gedichten aan, die

onder nos. 9, 10, 13, 14, 16 en 17 zijn vermeld, en het op blz. 597 vermelde vers op het huwelijk van van Kooten. De overige gelegenheidsverzen, die men er aantreft, zullen vroeger ook wel, hetzij als losse blaadjes of in bundels met die van anderen zijn gedrukt.

J. B. Kan, *Geschiedenis van het Erasmiaansch Gymnasium*. Rott. 1876, blz 79 en volg.; Hoeufft, 248; Peerlkamp, 543, 544, van der Aa, *Biogr. Woordenboek*, in voce; *Commissieboek van Curatoren*, nos. 654, 659, 660, 666, 671, 673, 674, 687, 699.

Johannes van Voorst. Uit de breede nominatie ter vervulling van de vacature Manger, werd 1 Sept. 1787 prof. J. H. Schacht te Harderwijk benoemd, op *f* 1800 tractement. Den 7 December moesten Curatoren den Stadhouder echter berigten, dat Schacht had bedankt. Tevens gaven zij daarbij te kennen, dat hun de benoeming van twee theologische professoren wenschelijk was voorgekomen, namelijk van een in de oude en een in de nieuwe studie. Ratelband, de eenig overgebleven hoogleeraar in die faculteit, was immers door zwakte verhinderd collegien te geven, en zou vooreerst zijne lessen niet kunnen hervatten. Onder de hand werd toen door hen bij „den vermaarden Uitregtsen Prof. Bonnet geïnformeerd ter verkrijging van waardige en nuttige subjecten."

Den 12 Jan. 1788 meenden zij „wegens de zeer goede rapporten hun van meer dan eenen kant gedaan" te mogen aanbevelen tot Professor ordin. et Concionator Belgicus Ds. J. van Voorst, te Zierikzee, op eene jaarwedde van *f* 1300 en *f* 150 voor immuniteiten, en tot Professor ordin. et Concionator academicus Laurentius Meijer, predikant te Twijzel en Kooten, op een tractement van *f* 1100 en *f* 150, als voormeld.

De benoeming van deze twee predikanten volgde den 19 Januarij. Daar beide zich bereid verklaarden om den katheder te beklimmen, werden hunne aanstellingen den 20 Februarij 1788 geteekend.

Na den 3 Maart dv. bij monde van prof. Verschuir tot doctoren in de godgeleerdheid te zijn bevorderd, maakten zij nog in diezelfde week een aanvang met hun onderwijs. Ter plegtige aanvaarding zijner taak hield van Voorst den 2 Junij 1788 de *Orat. de temporum nostrorum ad promovendam religionis causam opportunitate.* Fran. 1788.

Hij had den 17 Maart 1757 het levenslicht gezien te Delft. Na aldaar den cursus aan het Gymnasium gemaakt te hebben, onder het rectoraat van den geleerden Hoogeveen, werd hij den 10 Sept. 1773, dus op vijftienjarigen leeftijd, als Theologiae Collegii alumnus, in het album der Leidsche academie ingeschreven. Daar vond hij Ruhnkenius en Valckenaer als leermeesters in de klassieke, J. J. Schultens in de Oostersche talen, en Dion. van de Wijnpersse in de wijsbegeerte. Aan Aeg. Gil-

lissen vooral werd hij zijne vorming als theoloog verschuldigd. Dankbaar bragt hij nog op lateren leeftijd hulde aan diens onderwijs, door de verzekering: ut nullus esset (absit invidia dicto!) a quo plus novi, ad doctrinam Theologicam pertinens, audiri soleret.

Tegen het einde van zijne academieloopbaan gaf hij, op aansporing van Schultens, eene proeve van zijne studien in eene *Diss. philol. de notabili correctionum Masorethicarum genere, quod spectat loca controversa, ubi negativam in affirmativam, et affirmativam contra in negativam sententiam converti volunt.* L. B. 1778 [1]).

Kort daarna, in October 1778, aanvaardde van Voorst het predikambt te Hall, in Gelderland, welke standplaats hij in 1780 met Wageningen verwisselde, om reeds in 1781 als kerkleeraar in Zierikzee op te treden. Aan de getrouwe en ijverige waarneming van zijn herderlijk werk, paarde hij steeds de beoefening van de wetenschap. Vruchten daarvan ontmoet men in zijne door Teyler's Genootschap bekroonde *Verhandeling over de dwaasheid van het Scepticismus of der twijfelarij en de onbezonnenheid van het meesterachtig beslissen omtrent godsdienstige voorstellen, alsmede over den middenweg tusschen beide.* Haarlem 1787; in de *Verhandeling over de allernaauwste betrekking en zeer heilzamen invloed van 't geloof der Verborgenheden, en andere betwiste leerstukken op onze Gelukzaligheid*, in 1787 door het Haagsche Genootschap bekroond [2]), gevolgd door de in de werken van hetzelfde Genootschap opgenomen *Proeve over de echtheid en ongeschondenheid van Mattheus Evangelie en bijzonder over Matth. XXVIII: 19.* (1788). Die bekrooningen zullen hem ongetwijfeld den weg hebben gebaand naar den Franeker katheder.

Tot aan de zomervacantie in 1788 gaf hij collegie over de onontbeerlijke bronnen en de hulpmiddelen voor de beoefening der godgeleerde wetenschap; na de vacantie ving hij aan met de behandeling van verschillende deelen van zijn vak, waartoe ook de geschiedenis van den Christelijken Godsdienst en van de Kerk behoorde.

Naauwelijks was hij een jaar te Franeker werkzaam geweest, toen de gemeente te Rotterdam hem tot haren leeraar beriep. Dit aanzienlijk

---

[1]) Men vindt een Verslag van deze Diss. in de *Bibl. Crit.* I, P. 3. 129—131. Aan het slot daarvan lezen wij: Ceterum auctor, qui recens ex disciplina Jo. Jac. Schultensii prodiit, nil aliud hac scriptione spectavit, quam ut progressuum suorum specimen daret. Quare si qui sunt in hoc libello loci non satis elaborati, hi documento esse debent, eum, secus ac vulgo solet, ex ipsius, cujus nomine fertur, ingenio profectum esse.

[2]) Zij heeft ten doel om tegen Steinbart en anderen te betoogen, dat de aan het Christendom eigene leeringen uitnemend geschikt zijn om ons te vertroosten, te heiligen, en langs dien weg onze gelukzaligheid te bevorderen. Bouman, p. 146, 147.

beroep wees hij echter af, tot groote blijdschap van de Curatoren, die zich daarom haastten des hoogleeraars „vlijt, naarstigheid en betoonde genegentheit voor de Friesche Academie", met eene tractementsverhooging van *f* 200 te waardeeren. In 1791 voegden zij er nog *f* 100 bij.

Hebben wij gezien, dat prof. Ratelband nog het dogmatisch systeem van van Marck is blijven volgen, nieuwe handboeken in die rigting verschenen er niet meer. De dogmatiek hield allengs op een systeem te zijn, uit vaste grondslagen ontwikkeld. Het kenmerk van Voetianen en Coccejanen vond men eigenlijk niet meer in het *Schema Institt. theologicarum* van den Groninger hoogleeraar Chevallier. In *Institutiones theologiae theoreticae, tum elencticae quam theticae*, gaf de Leidsche hoogleeraar Broes zijnen leerlingen eene Bijbelsche verklaring der voornaamste hoofdstukken. Deze rigting kenmerkte ook het onderwijs van Muntinghe te Groningen en van onzen van Voorst. De grammatisch-historische Bijbelverklaring, van welke Hugo de Groot in ons land de vader mag genoemd worden, herleefde en straalde haar duurzaam licht uit over de exegese. Ernesti's *Inst. Interpretis N. T.* werd het handboek, dat van Voorst tot leiddraad gaf. Zijne verlichte exegese ontwaart men in de *Theses theologicae et exegeticae*, die hij van 1790—1795 inter commilitones liet verdedigen door L. Suringar, Alb. Conradi, P. van den Broek, Gijsb. van den Broek, B. Verwey, G. B. Reddingius, R. Nicolai, H. Wilhelmy, P. Romar, R. Roodenburg, H. W. C. A. Visser, P. Koumans Brouwer en Joh. Kosdi, zijne leerlingen, van welke de eerstgenoemde bovendien nog een *Specimen Observationum ad loca quaedam Matthaei* (Fran. 1790), onder zijn praesidium heeft verdedigd.

In eene rectorale *Oratio de injusto theologiae ad scholae legem diligenter exactae contemtu*, Fran. 1791, betuigde hij niet te streven om door woord of geschrift eene nieuwe Godgeleerdheid aan te kweeken, sed veterem et conservare, et, ubi depravata erat, emendare.

Voor de derde maal behaalde hij bij het Haagsche Genootschap het eermetaal, en wel op eene *Verhandeling ten betooge, dat God eigenlijk gezegde straffen op de overtreding zijner wetten bedreigd heeft, en dat Hy, als Richter, de zonde dadelijk straft* (1794).

Den 25 Junij 1797 werd van Voorst tot predikant te Arnhem beroepen, en zulks „met eenparige stemmen en een zeldzamen zamenloop van aanlokkende omstandigheden." Noch de aandrang zijner ambtgenooten, noch die van het Prov. Bestuur hebben hem teruggehouden om den katheder met den kansel te verwisselen. De gewigtige reden, die zijn besluit in deze zaak bepaalde, lag in het Decreet tot herstel der academie, van 9 Junij bevorens (zie ons D. I blz. 116, 490), waarbij bepaald was,

dat de beide hoogleeraren in de Godgeleerdheid en Kerkelijke Geschiedenis *vooralsnog* zouden blijven, „totdat de binnen kort op handen zijnde verandering door de Constitutie omtrent de Theologische Faculteit in daadelijke werking worde gebragt." „Zoowel de geest van dit Decreet, — het zijn zijne eigene woorden — „als het geheele beloop der tegenwoordige orde van zaken doet mij vaststellen, dat binnenkort de afscheiding der Theologische Faculteit op handen is, en het dus te voorzien staat, dat mijne tegenwoordige werkzaamheid ten nutte der Maatschappij binnen kort zal ophouden, waarom ik niet van mij kan verkrijgen eene geheel ongezochte gelegenheid, om in een anderen, voor mij zeer aanlokkelijken, werkkring — thans verplaatst te worden, te laten voorbijgaan."

De Arnhemsche gemeente heeft hem echter niet lang mogen bezitten. Evenals te Franeker (zie Dl. I. 123) wist men ook te Leiden theologische professoren in philosophische mantels binnen te laten. Dientengevolge aanvaardde van Voorst reeds den 1 Junij 1799 het hoogleeraarsambt in de Christelijke Oudheden en de Geschiedenis der Christelijke leerstellingen te Leiden, met eene *Oratio de Scriptorum veterum Christianorum studio prudenter et liberaliter excolendo.* L. B. 1799. In het volgende jaar zag hij zich met het onderwijs in de exegese des N. T. belast en daardoor op zijne regte plaats gebragt, waarna hij sedert 1803 wederom openlijk den theologischen tabbaard mogt dragen.

Eene *Verhandeling over de Koninklijke waardigheid en Opperheerschappij van Jezus Christus*, Amst. 1799, was het eerste werk, dat van Voorst, terwijl hij te Leiden werkzaam was, ter perse deed gaan.

Over den aanvang en den voortgang van zijn onderwijs te Leiden zullen wij zijn beroemd geworden leerling van Hengel laten spreken: Me adesse memini, cum ante triginta quinque annos, eodem mense Junio, quo oratione publice habenda munus suum auspicatus esset, docere inciperet. Incipiebat autem ab argumento nobis omnibus novo et inaudito, *Dogmatum*, quae dicitur, *Historia*; et ita quidem, ut sententias narraret, quas antiquissimi nominis Christiani scriptores, seu *Ecclesiae Patres*, de Christi natura professi erant. Quo doctrinae suae tanquam specimine dato, post ferias aestivas Theologiam et *Dogmaticam*, et *Exegeticam*, et *Pastoralem* aggressus est. Sequenti anno Academico *Antiquitatem* quoque explicuit *Christianam*; aliis temporibus Theologiam, et *Moralem*, et *Biblicam*. Omnia vero Voorstius peregit ita, ut alia quidem auditoribus prae aliis placerent, sed nihil tamen traderet, quod primoribus tantum ipse labris gustasse videretur. Nonnulla autem, quae

Lugduni intacta relinquebat, hac una de causa tractare noluit, ne alienam in provinciam invaderet; uti *Historiam Societatis* et *Religionis Christianae*, quam jam narraverat *Franequerae*.

Des hoogleeraars rigting wordt door van Hengel kortelijk aldus aangeduid: Persuasissimum sibi habebat, Deum se hominibus, ut tanquam de humo ad altiora erigantur, dupliciter patefacere; ratione animis eorum indita, et Literarum Sacrarum doctrina, extraordinario modo iis allata: qui hoc negarent, vel in dubium vocarent, in religionem veram et beneficio coelesti acceptam iniquos et strenue refellendos esse: sed hanc religionem purgandam esse errorum et superstitionum sordibus, quas aetatum praecedentium diligentia nondum eluisset; atque ad illud negotium nihil magis conducere, quam librorum Novi imprimis Testamenti interpretationem Grammaticam et liberam imperio Theologiae, et materiam, cum multa ei adjecta essent, quibus minus ornaretur, prudenter contrahendam esse, et formam, quo convenientior ex aliis redderetur disciplinis, luce et nitore indigere.

Uit hetgeen hij eerst te Franeker, vervolgens te Leiden, zijnen leerlingen betrekkelijk de Bijbelsche Godgeleerdheid in de pen had gegeven, is ten laatste het werk geboren, dat hem een grooten naam heeft bezorgd, het *Compendium Theologiae Christianae*, L. B. 1808, dat weldra ook aan andere hoogescholen het burgerregt verkreeg en, wegens den grooten aftrek, in 1814 eene tweede, en in 1827 eene derde, telkens herziene uitgaaf beleefde.

Aanvankelijk gebruikte hij bij de behandeling der exegese het bovenvermeld handboek van Ernesti, aan wien hij ook eene rectorale oratie wijdde (*Oratio de J. A. Ernestio, optimo post H. Grotium duce et magistro interpret. N. T.* L. B. 1804) [1]. Later volgde hij Keil's *Lehrbuch der Hermerneutik des Neuen Testamentes nach Grundsätzen der grammatisch-historischen Interpretation*; vervolgens de Latijnsche bewerking daarvan, welke de schrijver ten jare 1811, met eene opdragt aan van Voorst, in 't licht had gegeven.

Hoe de exegese beoefend moest worden, toonde van Voorst zijnen leerlingen in *Annotationes ad loca selecta N. T. specimina*, van welke het eerste (1810) door J. Amersfoordt, het tweede (1811) door D. Rijke, het derde (1812) door J. Herderschee werden verdedigd; voorts in *Ani-*

---

1) Later hield hij nog twee rectorale oratien, nl. *Oratio de populari Religionis Christ. disciplina, ex legitimae Sacrorum Librorum interpretationis fonte praecipue haurienda*, L. B. 1809; en de *Oratio de commodis et emolumentis, e singulari Principum Europaeorum, in Religione Christ. his temporibus profitenda, consensu, sperandis.* L. B. 1817.

madversiones de usu verborum cum praepositionibus compositorum in N. T., welke in twee gedeelten zijn verdedigd door G. van der Leeuw (1818) en J. B. H. Bruinier (1821). Met hetzelfde doel behandelde hij op gevorderden leeftijd niet alleen de redevoeringen van Chrysostomus op zijne collegien, maar gaf hij ook nog Jo. Chrysostomi *Selecta*, *Graece et Latine*, *cum praef. et annott.* in het licht (L. B. 1827—1830, 2 voll.).

Van 1815—1820 vervulde hij ook de taak van academieprediker. *Leerredenen bij bijzondere gelegenheden en eenige andere*, 's Hage 1819, zijn het eenige, wat van zijn kanselwerk het licht zag.

In 1816 aan den hoogbejaarden Wijttenbach als bibliothecaris toegevoegd, verkreeg van Voorst, na diens dood in 1820 den titel van eersten bibliothecaris. Zijne verdiensten in deze betrekking worden door Siegenbeek in bijzonderheden vermeld en te regt zeer geprezen. Het Haagsche Genootschap, dat vroeger drie zijner verhandelingen, gelijk wij zagen, de bekrooning waardig keurde, telde hem van 1809—1833 onder zijne directeuren [1]). Herhaaldelijk ontmoet men den hoogleeraar ambtshalve als praeadviseerend lid in de Synode; verscheidene binnen- en buitenlandsche geleerde genootschappen namen hem onder hunne leden op; de Koning versierde zijne borst met het ridderteeken van den Nederlandschen Leeuw.

Nog in den avond zijns werkzamen levens verkondigde hij in de 3e kl. van het Instituut „de letterkundige verdiensten van Hugo de Groot" ook wat betreft de Schriftverklaring. Nadat hij, wegens het bereiken van den zeventigjarigen leeftijd, in 1827 tot het emeritaat werd geroepen, herdacht hij den 11 October 1828 het voorregt zich vijftig jaren aan de Kerk en de wetenschap te hebben mogen wijden (*Oratio in memoriam beneficiorum Dei, in munere publico cum Ecclesiastico, tum Academico, decem lustra feliciter gesto, in se collatorum.* L. B. 1828). Verscheidene jaren werden den grijsaard nog gegund om op een welbesteed leven te kunnen terugzien. Van Voorst overleed namelijk te Leiden den 29 Julij 1833, op zesenzeventigjarigen leeftijd, van welke hij ruim 54 jaren het echtelijk leven heeft gedeeld met vrouwe H. A. Noordink.

---

1) Bouman zeide, dat het Haagsche Genootschap, bij zijn eerste optreden en nog geruimen tijd daarna, zoo naauw aan den Hervormden en hun dogmatisch stelsel was verbonden, dat het, naar veler oordeel, wel eens *Kerkleer* in plaats van *Bijbelleer* te verdedigen gaf. Later werden — zoo vervolgde hij — door toedoen van den voortreffelijken van Voorst en andere verlichte mannen, de windselen harer kindschheid losgemaakt, en betrad zij eene meer onbeperkte baan. Maar ook nu vergat en verzaakte het zelden of nooit, vóór de laatste dagen, het *strenger behoudend*, *strikter apologetisch*, meer *exegetisch*, dan *philosophisch* karakter, waardoor het, van den beginne aan, zich van de oudere zuster (Teyler's Gen.) onderscheiden had. blz. 138 139.

Wij besluiten dit levensberigt met de woorden van prof. Bouman, die van Voorst tegen aanvallen van een later opgekomen standpunt, namelijk die van moderne zijde, in bescherming nam:

„Voor eenige jaren nog, roemden allen, die op theologische verlichting prijs stelden, in Duitschland Morus, Storr en Doederlein, onder ons van Voorst, Heringa en hunne leerlingen, omdat zij de Dogmatiek al meer en meer *bijbelsch* zochten te maken, en van vreemdsoortige bestanddeelen te zuiveren, waardoor de stelselgeest der wisselende tijden allengs haar bijna onkenbaar gemaakt had. Geen' minder algemeenen lof van alle weldenkenden verwierf zich de wijsheid en het doorzicht van Hesz, van Muntinghe en andere voortreffelijke mannen, die op het gebaande spoor, bij het vermeerderde licht der Uitlegkunde bedachtzaam voorttraden. Zij toch wezen ons geleidelijk en in vele bijzonderheden aan, hoe de heilsleer, welker geschiedenis en inhoud ons de Bijbel getrouwelijk bewaard heeft, van de eerste en eenvoudigste beginselen uitgaande, en steeds met den onderscheiden' leeftijd en de verschillende vatbaarheid der menschen te rade gaande, hoe langer zoo duidelijker medegedeeld en geopenbaard werd, totdat zij eindelijk haar hoogsten trap van volkomenheid bereikte, door en in Hem, welke zeggen mogt: *Die mij ziet, heeft den Vader gezien.* Die zelfde en met hen andere Godgeleerden toonden voor aller oogen, dat de eenheid der hoofdzaak geenszins verbroken, maar veel meer van verschillende zijden in het licht gesteld werd door de onderscheidene spreek- en leerwijze der Bijbelschrijvers. Dit verschil van inzigt zochten zij, hoe langer zoo meer, door de afzonderlijke beschouwing dier schrijvers duidelijk te maken, maar tevens te toonen, dat de hoogere eenheid die allen verbindt, daardoor niet gekrenkt of verbroken wordt."

J. Nieuwenhuis, in de *Annal. Acad. L. B.* 1833/34, p 24, 33, 34; W. A. van Hengel, *Memoria Joannis van Voorst.* L. B. 1834; Glasius, III, 544—549, Chr. Sepp, *Proeve eener pragmat. gesch. der Theologie in Nederland.* passim; H. Bouman, *De Godgeleerdheid en hare beoefenaars in Nederland.* Utr. 1862, passim; J. H. Scholten, *De leer der Herv. Kerk in hare grondbeginselen.* Leid. 1853, I, 71; Siegenbeek, II, 61, 62, Toev. en Bijl. 243—245, 281; Commissieboek van Curatoren, no. 659, 660, 667, 672, 675, 677, 685, 731; Missives van van Voorst aan het Prov. Best. van Friesland en aan de Comm. van Gedep. waarnemende de zaken van het Collegie, van 13 Julij 1797; *Acta Senatus* 3, 14 Julij 1797, (Diar. VI, 398, 399).

Laurentius Meijer, die, gelijk wij reeds vermeldden (bladz. 620), als vertegenwoordiger der „oude studie" naast van Voorst werd geplaatst tegelijk met dezen tot Theol. Doct. h. c. zich zag bevorderd, was den 11

October 1727 geboren te Wezel, in het Hertogdom Cleve. In 1747 te Groningen aan de academie gekomen, verdedigde hij ten jare 1752 onder prof. D. Gerdes eene *Diss. exegetica in C. XV Ep. ad Corinth.* Van 1753—1760 stond hij als predikant te Jemgum, van 1760—1763 te Uttum. In het laatsgenoemde jaar verliet hij Oostfriesland om den 18 Sept. het ambt van herder en leeraar te Twijzel en Kooten te aanvaarden.

Tot zoolang schijnt Ds. Meijer zich niet in 't openbaar op kerkelijk of wetenschappelijk gebied te hebben doen hooren, doch van nu af gaf hij allengs de bewijzen van zijn wetenschappelijken zin. In 1764 zag zijne verhandeling over Ps. 124 het licht, die ons echter niet onder de oogen kwam; daarna schreef hij *Zeedige aanmerkingen over de Kristelÿke liefde, zo als dezelve in eene leerreden over Joh. XV: 17 in Vrieslands hoofdkerk is voorgesteld en vervolgens in druk gegeven van den weleerw. heer G. T. de Cock.* Leeuw. 1766 [1]). Weinige jaren later behaalde hij verscheidene lauweren. In 1770 vereerde het Stolpiaansch legaat hem den prijs voor zijne beantwoording in het Nederlandsch van de vraag: *Utrum Deus potestatem legislatoriam ex mero arbitrio exerceat?*, waarna hem in 1773 de hoogste prijs van dezelfde zijde werd toegekend voor zijne Latijnsche verhandeling *de existentia Dei demonstranda ex attributis, mundanarum rerum omnium communibus.* Voorts bekroonde Teyler's Genootschap in 1786 zijne *Diss. de mutuo verae Philosophiae et Christianae religionis nexu.*

Inmiddels had hij de *Reegelen en voorbeelden voor eerstbeginnende Geestelÿken*, van J. F. Jakobi, uit Hoogduitsch vertaald (Leeuw. 1773) en eene *Diss. philol. Theol. de facie Stephani Angelica, ad illustrandum locum Act. VI, 15* (Bibl. Hagana, V, 558 sqq. L. B. 1774) geschreven. In den strijd tegen Semler vloeide uit zijne pen eene *Commentatio de Inspiratione Sacrae Scripturae*, 1784, welk geschrift, volgens Doederlein, het beste was, dat immer over de ingeving der H. S. is geschreven. Nadat hij de *Verhandelingen over de Goddelÿke eigenschappen*, Gron. 1774—1783, IV dln, had voltooid, voorzag hij Bussching's vertaling van den *Bybel der Natuur* van Scheuchzer en Donat met wetenschappelijke aanmerkingen (1784—1792). Ook werkte hij mede aan de *Godgeleerde Bibliotheek* van prof. Muntinghe.

Met het oog op die geschriften mag men gerust aannemen, dat iemand al gevoelt hij ook geene symphathie voor de rigting van onzen Meijer,

---

1) Vgl. over de veel gerugtmakende zaak van Ds. de Cock, Ypey en Dermout, III, 512 en volg.

zeer ondoordacht oordeelt, wanneer hij Sepp durft nazeggen, dat er grooter bekwaamheden, dan die waarover Meijer beschikken kon, vereischt werden om eene school te dienen, die in de 18e eeuw naauwelijks andere, dan de geleerdste en uitstekendste theologen aan haar hoofd gekend had. Prof. Ann. Ypey, die in den tijd van Meijer drie verschillende standplaatsen als predikant in Friesland heeft gehad, aarzelde immers niet hem een geleerden landgenoot te noemen; van Hengel beschouwde Meijer evenzeer als een vir doctrina insignis.

Willen wij dus over de keuze der Franeker Curatoren geenszins den staf breken, alsof Ds. Meijer den katheder niet zou hebben verdiend, toch komt het ons van hun standpunt hoogst gewaagd voor, om aan de zwaar beproefde hoogeschool een man te verbinden, die den 60jarigen leeftijd reeds had bereikt. De uitkomst heeft dan ook geleerd, dat het beter ware geweest naar jeugdiger krachten rond te zien.

Meijer aanvaardde zijn leerstoel op denzelfden dag als van Voorst, met eene *Oratio de avertendo, quod religionum diversitas efficere possit damno*. Fran. 1788.

Welke deelen der theologische wetenschap door hem zijn onderwezen hebben wij niet vernomen. Uit enkele bewaard gebleven exemplaren weten wij, dat hij, evenzeer als van Voorst, *Theses theologicae et exegeticae* liet verdedigen inter commilitones.

Spoedig kwamen de gebreken des ouderdoms bij hem opdagen. „Ik heb den man gekend — zoo teekende Dr. Banga aan — toen ik (1793—1795) met zijn kleinzoon Laurentius Meijer Brouwer op de Latijnsche school was. Hij was toen een goed oud man, zuf, zonder eenig leven, of belangstelling in den bij hem inwonenden naamgenoot."

Uit een brief, van prof. Chaudoir vernemen wij dan ook, dat Meijer in het veel bewogen jaar 1795 niet in staat was de academische scepters te voeren, zooals het vooral toen behoorde.

In zijne ontevredenheid over de wijze waarop de Rector eene zekere zaak had behandeld, schreef (de patriot) prof. Chaudoir namelijk: „De Rector Meijer is een nietig wezen, die door afmatting en verval van alle faculteiten niet in staat is om zulke dingen van selfs op zig te neemen, zijnde niet eens in staat om eenig conclusie uit de advisen te formeeren, ja selfs geene propositie op een ordentlijke wijse ter deliberatie kan voordragen; ja niet eens de stemmen behoorlijk opteneemen, maar blotelijk is een blinde maar teffens hardnekkige instrument in de hand van Scheidius." (Prof. Scheidius was nl. een Prinsgezinde.)

Meijer gaf dan ook in 1796 tijdig aan zijne ambtgenooten te kennen, dat „zijne bekende groote zwakheid" hem niet veroorloofde bij de over-

dragt van het rectoraat eene redevoering te houden. Een jaar later werd hij „uithoofde van zwakheid en daaruit volgend onvermogen om de vereischte werkzaamheden te vervullen", door den Senaat ontslagen van de administratieve werkzaamheden, die het hoogleeraarsambt meêbragt. Nadat zijne lichaams- en geestvermogens dus reeds gedurende ten minste een vijftal jaren sterk waren afgenomen, heeft Meijer eindelijk den 25 Augustus 1798 het tijdelijke met het eeuwige verwisseld. Zijne weduwe Titia Lubbers, eene dochter van den Groninger hoogleeraar Theod. Lubbers, naar wij meenen, overleefde hem tot den 25 October 1807.

P. F. Reershemius, *Ostfr. Prediger Denkmal.* Aur. 1774, 100, 203, Columba en Dreas, *Naaml. der predikanten, die onder 't ressort van de E. Classis van Dokkum gedient hebben*, Leeuw. 1766, 200, Ypey, *Gesch. v. d. Kristel. Kerk in de* 18*e eeuw*, IV, 306, 307, H. Bouman, *De Godgeleerdheid en hare beoefenaars in Nederland*, 78, 74; Chr. Sepp, *Joh. Stinstra en zijn tijd*, II, 45, Commissieboek van Curatoren, no. 667, 674, 680, *Acta Senatus* 2 Mei, 1 Junij 1796, 12 Mei 1797, 25 Aug. 1798 (*Diar.* VI, 841, 851, 889, 451), Brief van prof. Chaudoir aan de Representanten, op het Prov. Arch.

J a c o b u s P i e r s o n T h o l e n. Volgens de Punten van Menage van 1774 zou de mathesis in 't vervolg niet weder door een hoogleeraar maar door een Lector worden onderwezen. Niettemin gaf men aan prof. Adolf Ypeij den titel van hoogleeraar in de genees- en heelkunde, mathesis en krijgsbouwkunde. In de geneeskundige vakken gaf Ypeij echter geen onderwijs tot 1787, toen hij in de plaats van Coopmans optrad en ontheven werd van de mathesis en architectura militaris. Voor de laatstgenoemde vakken werd nu 2 April 1788 een Lector benoemd op *f*600 tractement. De man, aan wien deze taak werd toevertrouwd, was Jac. Pierson Tholen, een kweekeling van onze academie en een leerling van van Swinden. Hij was den 20 Sept. 1764 te Leeuwarden geboren uit het huwelijk van Nic. Tholen, advocaat en tevens eerste commies ter secretarie van de Staten, afstammende van een Oostfriesch geslacht.

Na op zijn twaalfde jaar reeds ouderloos te zijn geworden, werd hij vooral door de zorg van zijn grootvader, den emeritus predikant Jac. Pierson, naar de Latijnsche school in zijne geboorteplaats gezonden. Met veel vrucht heeft hij dat onderwijs genoten; getuige de daadzaak, dat hij den 10 Julij 1781 met eene buitengewone premie tot de hoogeschool is bevorderd en bij die gelegenheid eene oratie heeft gehou-

den in proza en carmine elegiaco *de aemulativae laudabilis virtutis semper incicatrice et saepe matre.*

Heeft Tholen onder Schrader en Wassenbergh de Latijnsche en Grieksche, onder Verschuir de Oostersche letteren beoefend, tot de studie der wis- en natuurkunde gevoelde hij zich door het onderwijs van Nic. Ypeij en van Swinden meer aangetrokken. Onder praesidium van den laatstgenoemde verdedigde hij den 21 Junij 1784 eenige uitgewerkte *Theses philosophicae.* Fran. 1784. Vooral om zijne betrekkingen genoegen te doen, beoefende hij ook de regtswetenschap, en wel met dit gevolg, dat hij den 4 Sept. 1786, na verdediging van *Theses juridicae*, tot J. U. D. werd bevorderd. Hierna begaf hij zich naar Amsterdam, ten einde zich verder in de wis- en natuurkunde te bekwamen onder de uitstekende leiding van van Swinden, die inmiddels derwaarts vertrokken was. Terwijl Tholen aldus zijne studiën voortzette, ontving hij het aanbod om te Franeker als Lector op te treden. Bij missive van 14 April 1788 nam hij die taak gaarne op zich, en na de Paaschvacantie vond men hem reeds op zijn post.

Hij behandelde met zijne leerlingen de *Theoremata geometrica* van van Swinden, later gebruikte hij ook de Nederlandsche bewerking van dat handboek. Werden er wekelijks vier uren aan de meetkunde gewijd; aan de algebra zoowel als aan de vestingbouwkunde besteedde hij twee uren, terwijl bovendien bij afwisseling ook bijzondere onderwerpen zijner wetenschap werden verklaard.

Eene tractementsverhooging gaf hem in 1791 reeds voldoening voor zijn ijver, die twee jaren later bekroond werd met de bevordering tot A. L. M. et Philos. Doct., met vrijstelling van examen en dispuut.

Toen de nieuwe inrigting onzer hoogeschool naar het plan van Tigchelaar in 1797 een hoogleeraar eischte in de mathesis, vestingbouw- en aardrijkskunde in het Nederduitsch (Zie Dl. I, 492) op eene jaarwedde van ƒ1400 [1]) werd, gelijk van zelf spreekt, de Lector tot dien rang bevorderd. Bij de plegtige aanvaarding dezer betrekking hield hij den 16 November 1797 eene *Redevoering over den invloed van de beoefening der wijsbegeerte op de menschelijke maatschappij en onze verstandelijke vermogens.* Leeuw. 1797.

Tholen zette zijne collegien daarna op den ouden voet voort. Zijne taak had echter eenige uitbreiding verkregen, in zoover, dat hij voortaan ook de kweekelingen voor het lager onderwijs, de zoogenaamde schooljongelin-

---

[1]) De jaarwedde van Tholen is in 1801 met ƒ250 verhoogd. Zie Res. Curatt. 20 Mei 1801.

gen, had te onderwijzen. Bleven de *Grondbeginselen der meetkunde* van van Swinden voor de studenten in gebruik, als handboek voor de „schooljongelingen" gebruikte hij de *Grondbeginselen der meetkunst* van P. Steenstra, later die van Blassière. Aan de studenten dicteerde hij de algebra; de schooljongelingen gebruikten de *Grondbeginselen der stelkunst* van P. van Campen, en voor de rekenkunde het handboek van Aeneae en de *Grondbeginselen der bouwkundige rekenkunde* van van Campen. Bovendien gaf hij nog jaarlijks afwisselende collegien over de berekening der ligchamelijke figuren, over de regtlijnige en klootsche driehoeksmeting, over de kegelsneden, over differentiaal- en integraalrekening.

Terwijl van Swinden de volkstelling leidde te Amsterdam, deed Tholen dit in 1796 voor Franeker en omstreken, met eene hooggeroemde nauwkeurigheid. Tevens was hij een ijverig werkzaam lid van de commissie tot regeling der maten en gewichten in Friesland.

In 1808 zag hij zich aangewezen om met van Swinden en van Beeck Calcoen de leerlingen van 's Lands artillerieschool in Amersfoort te examineeren. Ten zelfden jare droeg hij het rectoraat der hoogeschool, eene waardigheid, die hij zich slechts éénmaal liet welgevallen, over met eene *Oratio de vero Philosophiae studio* (onuitgegeven).

Na de vernietiging onzer academie vond hij gedurende zijne gedwongen rust de gelegenheid om als lid van den Raad de belangen zijner woonplaats te helpen bevorderen.

Gelukkig achtte hij zich, toen die rust in 1815 eindigde door zijne benoeming tot hoogleeraar in de bespiegelende wijsbegeerte, wis- en natuurkunde, aan het athenaeum. Stond hij het eerstgenoemde vak aan een zijner ambtgenooten af, de wiskunde bleef hij met zijn gewonen ijver behartigen; de natuurkunde werd door hem onderwezen op het voetspoor van van Bemmelen's *Grondbeginselen der proefondervindelijke Natuurkunde*. Ook ontmoeten wij de algemeene sterrekunde onder de onderwerpen zijner collegien.

Sedert 1815 vertegenwoordigde hij de stad Franeker in de Provinciale Staten.

Tholen was in 1793 gehuwd met zijne nicht Anna Elisabeth Coulon. Een zoon, Nicolaas genaamd, en eene dochter Jelliana Anna, waren de hoop hunner ouders. De zoon, een veelbelovend jongeling, aan wiens antwoord op eene Utrechtsche prijsvraag reeds eene bijzondere eervolle vermelding ten deel was gevallen, overleed echter in 1819 aan eene kortstondige ziekte, toen hij op het punt stond om aan de Leid-

sche hoogeschool in de geneeskunde te promoveeren [1]). Onze hoogleeraar bezweek den 20 September 1824, dus juist op zijn zestigsten verjaardag.

Naar het oordeel van Dr. Banga was prof. Tholen niet geschikt om aankomende studenten de wiskunde te onderwijzen, daar de man te haastig was. Overigens wordt hem de lof gegeven van te zijn geweest een zeer regtschapen man, die onbeschroomd zijn gevoelen uitbragt, iemand op wiens goed regtvaardig oordeel men staat konde maken. Als zoodanig had Banga hem leeren waardeeren gedurende zijn lidmaatschap van den stedelijken raad.

„Niet alleen als uitmuntend geleerde en als verdienstelijk burger, maar ook evenzeer als edel mensch, mogen wij Tholen onze hulde toebrengen. Allen, die hem van nabij gekend hebben, vereerden in hem den man van zeldzame rondborstigheid en onkreukbare eerlijkheid in al zijne betrekkingen." Met die lofspraak besloot prof. de Crane 's mans levensschets.

Mr. J. W. de Crane, *Korte levensschets van den hoogleeraar J. Pierson Tholen*, (Algem. Konst- en Letterbode, 1825); Commissieboek van Curatoren, no. 677, 684, 688; Lijsten van de collegien, 1792—1810, in de *Acta Senatus*; het HS. Banga.

N i c o l a a s S m a l l e n b u r g. Uit eene breede nominatie van negen juristen, van welke prof. P. Bondam te Utrecht, H. J. Arntzenius en J. Cannegieter, hoogleeraren te Groningen, de drie eersten waren, koos de Stadhouder den 1 Sept. 1787 den tweede, op een tractement van *f* 1800. Arntzenius werd echter niet genegen bevonden om den leerstoel te beklimmen, die door Valckenaer ledig was gelaten. Op voorstel van Prins Willem V zelven werd daarop in het begin van April 1788 de Utrechtsche advocaat Nic. Smallenburg benoemd, op een jaarwedde van *f* 1000 en *f* 150 voor immuniteiten. Deze nam bij missive van 26 April dien leerstoel aan.

De nieuwe hoogleeraar was 1 December 1761 geboren te Nootdorp. Fred. Smallenburg, predikant aldaar, en Agatha van Breest waren zijne ouders. Op hun verlangen gaf hij zijne neiging tot de zeevaart prijs en wijdde zich aan de studie op de Latijnsche school in het naburige Delft, waar Hoogeveen toen rector was.

Met eene *Oratio Vitelliae, ad Lucium Junium Brutum, pro filiis per-*

---

[1]) Vgl. over hem Ev. Wassenbergh, *Redev. ter Gedachtenisse van Nikolaus Tholen*. Fran. 1820.

duellibus intercedentis, verliet hij den 12 Maart 1779 deze inrigting, terwijl hij reeds den 3 Maart bevorens als student te Leiden was ingeschreven. Zijn welbesteed academieleven eindigde den 8 October 1785 met de promotie op eene *Diss. ad Fragmentum Juliani ex Lib. ejus 19 D., quod exstat in lege 7 Pr. D. de condict. caussa data, caussa non secuta.* L. B. 1785.

Daarna vestigde Smallenburg zich als advocaat te Utrecht, waar hij tevens griffier werd van het kapittel van St. Maria.

Had Bavius Voorda, wiens geliefde leerling hij was, bij die promotie reeds het gevoelen geuit, dat de jeugdige doctor nog eens, wanneer God zijn leven spaarde, een uitstekend leermeester voor anderen zou worden, gelijk hij aan de academie de beste onder de weinige uitmuntende leerlingen was geweest, de benoeming te Franeker bragt die profetie tot vervulling. Smallenburg ging echter niet derwaarts, dan na den 25 Augustus 1788 den band des huwelijks geknoopt te hebben met Jacoba Rachel van de Kasteele. Eerst na de groote vacantie schijnt hij zijne collegien over het Romeinsche regt hier te hebben geopend. Ter plegtige aanvaarding van zijn ambt hield hij den 3 November v. d. j. eene *Oratio de officio ejus, qui Romana jura feliciter tradere solet* (onuitgegeven).

In 1790 werd hij reeds geroepen om zijn leermeester Voorda op te volgen, wiens aanstelling, gelijk wij vroeger zagen, was ingetrokken. Den 1 November 1790 trad Smallenburg alzoo te Leiden op met eene *Orat. de praecipuis elegantioris jurisprudentiae Romanae subsidiis.* L. B. 1791. Het onderwerp en de strekking dezer rede kenmerken den spreker als een volgeling van Noodt en Schulting in de behandeling van de jurisprudentia elegantior. Tot dat de tijd van rust voor hem aanbrak, heeft hij dan ook onvermoeid in die rigting gewerkt. Wij herinneren slechts (zie bladz. 350) hoe hij zijn naam onafscheidelijk aan dien van Schulting heeft verbonden, door diens aanteekeningen op de Pandecten, vermeerderd met de zijne, in 't licht te geven (A. Schultingii *Notae ad titulos Digestorum de Verborum Significatione et regulis juris. Edidit atque animadversiones suas adjecit N. Smallenburg* L. B. 1799; *A. Schultingii Notae ad Digesta seu Pandectas. Edidit atque animadversiones adjecit suas N. Smallenburg*, 7 tomi, 8 voll. L. B. 1804—1835).

„Smallenburg kwam er gaarne voor uit, en vergat het niet uitdrukkelijk bij zijne Akademische redevoeringen te verklaren, dat hij geen redenaar was, en ééniglijk den lof bejaagde van een geschikt onderwijzer te zijn voor het bijzonder vak, hetwelk hij zich ter beoefening had uitgekozen. Zoodanige groote beperktheid in den omvang onzer letteroefe

ningen moet doorgaans voorzeker op omgang en onderwijs nadeelig werken; zij stelde Smallenburg in staat te Leyden eene plaats te bekleeden, naast den scherpzinnigen, dóórgeleerden, echt praktischen en veel te weinig gewaardeerden van der Keessel, zonder in deszelfs schaduw te staan. Het is daarbij alsof hij juist heeft willen zijn, wat deze niet was, de man, die zijne kennis van taal en oudheid, zijne groote belezenheid in de schriften der Romeinsche letterkunde, naar den trant van Noodt en Schulting, tot verklaring der Romeinsche Regtsbronnen trachtte aan te wenden, maar die zich daarbij dan ook schier bij uitsluiting bepaalde. Zoekt dan in Smallenburg noch den wijsgeerigen Regtsgeleerde zoo als Pestel, noch den Staatsman zoo als Kluit, noch den echten Practicus zooals van der Keessel; beschouwt hem niet als den man, die de kennis der geschiedenis van het regt grootelijks moet bevorderd hebben, door tot het wezen van elk regtsbegrip op te klimmen, en door de behandeling van op zich zelf staande fragmenten, bezield door vernuft en verbeelding, deszelfs vroegste ontwikkeling te verklaren. Zoodanige verdiensten mogen Smallenburg niet geheel vreemd geweest zijn, zij behoorden niet tot dat, wat hem bijzonder kenmerkte. Opgeleid en onderwezen en tot den leerstoel verheven op eenen tijd, dat het Romeinsche, dat is het Justiniaansche, Regt den grondslag der bestaande Wetgeving uitmaakte, was hij het *Corpus Juris*, inzonderheid de Pandecten, als de eigenlijke bron van het stellige regt blijven beschouwen, en gaarne bleef hij zoo Instituten als Pandecten naar de bekende handboeken van Westenberg verklaren, hoeveel daarin ook mogt begrepen zijn, hetwelk meer tot het Romeinsche Regt in deszelfs hedendaagsche toepassing, dan tot dat, wat te Rome of zelfs te Konstantinopel geldt, betrekking heeft. Oude Regtsbronnen waren hem weinig verschuldigd, en hij behoorde zeker niet tot de eerste lezers en beoefenaars van den Veroneschen Gajus. Maar in die Pandecten was hij dan ook geheel te huis. Hij toonde die te lezen en te herlezen, en wist met de bewonderenswaardigste vlijt alles na te gaan, zich eigen te maken en ook voor anderen op te teekenen, wat daarover in vroegeren of lateren tijd was te boek gesteld. In de geschreven aanteekeningen van Schulting vond hij het voorbeeld van die soort van arbeid, welke hem óf het meest behaagde, óf het meest nuttig, óf het meest met zijne begaafdheden en geaardheid overeenkomstig scheen. Hij bewerkte en volmaakte den arbeid van Schulting en vermeerderde den letterschat door dezen bijeengebragt met de vruchten van de onvermoeide vlijt van geheel zijn leven. Hoogst belangrijk voorzeker moet die arbeid geacht worden; dezelve was te verdienstelijker, naarmate

hij meer op een tijdstip was ondernomen, hetwelk voor eigenlijk geleerd onderzoek ongeschikt scheen, en onder omstandigheden werd voortgezet, welke de belangstelling van het algemeen in soortgelijken arbeid zeker niet opwekten. Smallenburg ging daarbij niettemin met vasten tred voort, zich gedurig al meer met de jongste vorderingen der wetenschap bekend makende, zonder ooit met de nieuwste schriften als weg te loopen, of dezelve, omdat zij nieuw waren, boven de schriften der Regtsgeleerden uit de zeventiende en achttiende eeuw te verheffen. Zijn koel verstand en helder oordeel bewaarden hem voor dat uiterste, terwijl zijn ijver hem belette die schriften geheel te verwaarloozen." Zóó werd hij geteekend door prof. Mr. J. van Hall.

Na sedert 1813 ook het hedendaagsche regt te hebben onderwezen, gaf de hoogleeraar eene handleiding bij die lessen in druk, onder den titel *Primae lineae juris civilis Belgici*, *imprimis secundum Codicem Napoleonticum*, L. B. 1820; Edit. 2ª 1825, 3ª 1833, in welke handleiding, volgens van Hall, 's mans ingenomenheid met het Romeinsche regt, of althans zijne gehechtheid aan de volgorde van Westenberg's bekend handboek der Instituten, doorstraalt op eene wijze, welke zeker geene onbepaalde goedkeuring verdient.

Smallenburg heeft zich, ondanks zijne groote geleerdheid, verkregen ook onder het doorwerken van de geschriften der Nederlandsche en oude Fransche regtsgeleerden, ondanks zijne belangstelling in de latere Duitsche regtsgeleerde literatuur, dus niet kunnen losmaken van de beschouwing, dat het Justiniaansche regt den grondslag der wetgeving uitmaakte.

Driemaal voerde hij de scepters der hoogeschool, welke hij overdroeg in 1796 met eene *Orat. de viro justo*, *civium optimo ac felicissimo*, L. B. 1796; in 1806 met een *Oratio de eo*, *quod pulchrum est in studio Juris Romani* (onuitgegeven), en in 1821 met eene *Narratio eorum*, *quae Academiae Lugd. Bat. anno praeterito evenere* (Annal. 1820—1821).

Eene waardeering zijner verdiensten vond hij onder meer in het lidmaatschap van de Hollandsche maatschappij der Wetenschappen te Haarlem in 1810, en dat van de 3e kl. van het Koninkl. Nederl. Instituut in 1821, en in het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw.

In 1833 emeritus geworden, vestigde Smallenburg zich op zijne buitenplaats Leevliet, bij Warmond, waar hij den 20 Julij 1836 ontsliep.

Zijn echt was met vier kinderen, twee zoons en twee dochters, gezegend, van welke de drie jongsten Leonora Agatha, Willem Bartholomeus en Jacoba Cornelia, ongehuwd zijn overleden. Zijn oudste zoon Frederik Willem, die te Franeker werd geboren, heeft een zoon nage-

laten, nl. Mr. N. J. W. Smallenburg, thans te 's Gravenhage woonachtig.

Smallenburg genoot in ruime mate de hoogachting, die een regtvaardig hoogleeraar, en het vertrouwen, dat een braaf en gemoedelijk Christen aan zijne omgeving als 't ware afdwingen. Gewaagde Mr. A. de Pinto met opgewondenheid van den innigen band tusschen onzen hoogleeraar en zijne leerlingen, wij zullen het ons altoos levendig blijven voorstellen, hoe een ander leerling van Smallenburg, onze leermeester Mr. J. H. Philipse, die steeds gewoon was met gedekten hoofde te onderwijzen, den naam van Smallenburg niet zou uitspreken, zonder het hoofd te ontblooten.

Memoria Nicolai Smallenburg, viri clarissimi (s. a. e. l.); *Algem. Konst- en Letterbode* voor 1836, II, 66, 67; *Nicolaas Smallenburg*, door Mr. A. de Pinto (*A. K. en L.* t. a. p. 83—86; *Nicolaas Smallenburg*, door Mr. J. van Hall, (*Bijdr. tot regtsgel. en wetgeving*, door den Tex en van Hall, X, 624—630); *Aanhangsel op het algem. woordenb. v. Kunsten en Wetenschappen* van G. Nieuwenhuis, VII, 236—238; *Commissieboek van Curatoren*, nos. 684, 690, 691, 700, 789; ook heeft de heer Mr. N. J. W. Smallenburg ons mededeelingen gedaan, waarvan een dankbaar gebruik is gemaakt.

Jan Willem de Crane. Veertien literatoren stonden op de breede nominatie, door den Senaat aan Curatoren opgezonden, waaruit de Stadhouder den 3 October 1788 tot opvolger van Nodell wederom een kweekeling onzer academie koos, namelijk Everhard Jan Benjamin Schonck, rector te Nijmegen, den pseudoniemen schrijver van *De vermakelijke Slaa-Tuintjes, ad fidem veterum membranarum sedulo castigati curis Eibesii*, Traj. 1775. Eer nog de beroepsbrief verzonden was liet Schonck echter weten, dat hij voor de hem toegedachte eer bedankte.

Den 11 October d. v. droegen Curatoren den rector te Enkhuizen, J. W. de Crane ter benoeming voor, „van den welken wij goede getuigenissen hebben, en die wij veronderstellen de Professie te sullen aanneemen, dewijl hij bij Uw D. H^t. daarom gesolliciteerd en onse recommendatie daartoe versogt heeft." Juist eene maand later vereenigde Prins Willem V zich met dat voorstel. Gelijk nu te verwachten was, nam de Crane den leerstoel in de „Literatuur, Historien en Poesie", op het traktement van *f*1000 en *f* 150 voor immuniteiten terstond aan. Na ter inleiding twee publieke lessen gehouden te hebben op 17 en 19 Februarij 1789, opende hij zijne collegien den 5 Mei. Ter plegtige aanvaarding van zijn ambt hield hij den 15 Junij d. v. reeds de *Oratio de perfecto historico*. Fran. 1789.

Hij was het eenig kind van Martinus Isaäc de Crane, eerst conrector, later rector te Hoorn, en Claasje van Beek. Den 11 April 1758 aldaar geboren, ontving hij onder 't oog des vaders zijne opleiding aan de Latijnsche school, totdat hij den 30 Maart 1774 met eene oratie *Theologo esse timido non licere* tot de hoogeschool overging.

Van plan om zich aan de theologie te wijden, bezocht hij eerst Leiden's academie en in het volgende jaar die te Groningen, doch onder een steeds toenemenden tegenzin in de praktische zijde van dat vak, greep hij in 1776 de gelegenheid aan om huisonderwijzer te worden bij den grietman van Achtkarspelen Daniel de Blocq van Haersma, te Buitenpost.

Terwijl de Crane tot 1779 in dezen kring werkzaam was, des zomers gaarne de genoegens van het buitenleven smaakte en zich met regt eenigen tijd mogt verheugen over het gezellig verkeer met een man als Herman Muntinghe, dien hij daar als predikant aantrof, oefende hij zich tevens in de kennis der klassieke oudheid. Wanneer de familie van Haersma in den winter eenige weken te Leeuwarden doorbragt, en hij zich met haar in de hoogere kringen van het verkeer bewoog, dan verzuimde hij niet aan het aangename ook het voor hem nuttige te paren, door les te nemen in het Fransch en in de muziek.

In Herbell, die destijds eene gelijke betrekking, als die van de Crane, bekleedde bij den begaafden Baron van Schwartzenberg te Beetgum, vond hij weldra een vriend, die hem op de hoogte bragt van de Duitsche literatuur en zijn ontvankelijk gemoed opende voor de verheven werken van Klopstock, Goethe, Gellert en anderen.

Tot de onderwerpen, waarop hij zich destijds meer begon toe te leggen, behoorde ook onze moedertaal [1]). Zonder dus eene degelijke academische opleiding te hebben ontvangen, aanvaardde onze autodidact den 11 October 1779 den post van praeceptor aan de Latijnsche school te Alkmaar, waarvoor niets meer van hem gevorderd was, dan een tentamen door den rector. Den 14 September 1780 zag hij zich reeds, ongetwijfeld door den invloed van van Haersma, geroepen om van Ommeren op te volgen als rector en gymnasiarcha te Dokkum. Na in November d. v. aldaar .met zijn onderwijs een aanvang te hebben gemaakt, hield hij den 18 Junij 1780 eene inwijdingsrede *De studio lite-*

---

[1]) In 1777 maakte de Crane een *Herderszang*, die ook in druk is verschenen, en door eenige dorpsjongelingen en meisjes, als herders en herderinnen gekleed, bij beurt- en koorzangen is uitgevoerd in de vestibule van het Grietmanshuis, toen Prins Willem V daar 8 April v. d. j. met zijn gezin afstapte.

rarum elegantiorum vel in quovis vitae genere humanissima ac liberalissima animi remissione. Gedurende de acht jaren van een aangenaam wetenschappelijk en gezellig verkeer in zijne tweede standplaats, knoopte hij ook den huwelijksband met Trijntje Groenewoud, eene burgerdochter uit die stad. Van Dokkum vertrok de Crane in 1788 als rector naar Enkhuizen, waar hij den 18 Augustus v. d. j. de inaugurele oratie hield. Aan den invloed van van Haersma, die, zoo als wij vroeger reeds zagen, ook Curator van onze academie was, had hij drie maanden later gewis ook de benoeming tot hoogleeraar te danken.

Wat zijn onderwijs in de geschiedenis betreft, weten wij, dat hij daaraan wekelijks vier uren wijdde, en dan *monogrammata* dicteerde, die den grondslag uitmaakten van eene mondelinge toelichting en uitbreiding. Bovendien behandelde hij in het eene jaar de Romeinsche antiquiteiten, in het andere een geschrift van Cicero, Oden van Horatius of een Vita uit Suetonius.

Sedert de nieuwe inrigting der academie in 1797 werd zijn Latijnsch collegie over de algemeene geschiedenis, vervangen door Nederduitsche lessen „over de geschiedenis der menschen en volken, voornamelijk ten opzigte van hunne godsdienstige begrippen, regeeringsvorm, wetgeving en regtsoefening, krijgs- en burgerlijk bedrijf, koophandel en zeevaart, zeden en gewoonten, en vorderingen in kunsten en wetenschappen." De „schooljongelingen" ontvingen toen afzonderlijk van hem les, in het eene jaar over de algemeene, in het andere over de vaderlandsche historie. Telken jare, althans van 1797 af, leidde hij ook een collegie over uiterlijke welsprekendheid. Zoodra het statuut van 1797 was ingetrokken, hervatte hij in 1804 het Latijnsch collegie over de algemeene geschiedenis, dat nu geschoeid werd naar het *Compendium* van Offerhaus. In dat jaar behandelde hij ook de bronnen der oude geschiedenis en haar tijdrekenkundig stelsel.

Met zijne uitgebreide en naauwkeurige boekenkennis strookte de betrekking van bibliothecaris der hoogeschool, hem in 1805 opgedragen.

Terwijl hij een voorstander was van de patriottische partij, voor zoover die hervorming en verbetering zocht langs wettige wegen, gedroeg hij zich evenwel voorzigtiger dan sommige zijner voorgangers en tijdgenooten, die door onberadene bemoeijing met hetgeen hun niet onmiddellijk aanging, hunne rust, hun wetenschappelijk genot, zelfs hunne betrekking op het spel hadden gezet. Daardoor bewaarde hij gedurende een tijdperk, rijk aan staatkundige wisselingen, de goede verstandhouding met zijne ambtgenooten, met de Curatoren en met zijne Franeker medeburgers. Op dat standpunt ijverende voor de regten en belangen

van de zwaar beproefde hoogeschool, heeft hij onbetwistbaar vele netelige aangelegenheden in eene goede rigting weten te leiden.

Nadat het decreet van 22 October 1811, waarbij onze hoogeschool stilzwijgend werd opgeheven, den 3 November dv. ter kennis van Curatoren gebragt was, achtte de Senaat het nog onzeker op welk tijdstip de academie geacht moest worden niet meer te bestaan. Daarom werden de zaken nog eenigen tijd op den ouden voet voortgezet. Velen maakten daarvan haastig gebruik om zich nog te laten examineren en te promoveren. In die dagen, nl. den 11 December 1811, werd onze de Crane, die geen graad bezat, op voorstel en bij monde van zijn ambtgenoot Tydeman, door den Senaat tot J. U. D. bevorderd.

Gedurende het tijdperk der Fransche overheersching, toen den gewezen hoogleeraar slechts de helft van zijn tractement [1]) gelaten werd, zocht de Crane onder anderen zijn karig bestaan iets te verbeteren, door als beëedigd translateur werkzaam te zijn. A. G. Camper bezorgde hem in 1811 de betrekking van eersten plaatsvervanger bij het vredegeregt; in Julij 1815 verkreeg hij zelfs de aanstelling tot vrederegter, welke post nog eenige maanden door hem is bekleed, totdat hij zich zag benoemd tot hoogleeraar in de Grieksche en Latijnsche letteren aan het athenaeum.

De geschiedenis, zijn hoofdvak, was hem dus niet opgedragen, doch wel het Grieksch, dat hij nooit had onderwezen. Aan zijne regtmatige teleurstelling werd eensdeels te gemoet gekomen bij K. B. 10 Juli 1817, waarbij het onderwijzen van de geschiedenis hem is toegestaan; anderdeels door de bereidwilligheid van Ev. Wassenbergh, die de collegiën over het Grieksch op zich nam.

Aanvankelijk zette de Crane zijne geschiedkundige lessen over de middeleeuwen voort op den ouden voet, doch in 1816 stelde hij eene geheel nieuwe synchronistische historia medii aevi, met eene vrij volledige schets van het Grieksche rijk en de geheele Oostersche historie. Dit dictaat, voltooid in 1818, heeft hij voorts, met verbeteringen en aanvullingen, gevolgd, totdat hij den 1 Julij 1828, wegens het bereiken van den zeventigjarigen ouderdom, emeritus werd. Daarnevens onderwees hij, evenals te voren, de Romeinsche antiquiteiten naar het *Syntagma* van Heineccius, en de Latijnsche letteren. In 1826 werd hij van dit laatste collegie ontheven door prof. Rovers, aan wien hij in 1827 ook het onderwijs in de historie afstond, zoodat hij nog alleen de Romeinsche oudheden voor zich behield.

---

[1]) Dat tractement was, waarschijnlijk in 1797, verhoogd tot *f* 1500, zonder meer.

De Crane heeft viermaal het rectoraat waargenomen, éénmaal van de hoogeschool in 1798/1799, en driemaal van het athenaeum. Op den dag der rectoraatsverandering in 1799 hielden de hoogleeraren Regenbogen en Tinga hunne inaugurele oratien, zoodat de Crane zich kon bepalen tot eene korte rede ter inleiding van die der ambtgenooten.

De rectorale redevoeringen, die hij als afgaand rector van het athenaeum heeft gehouden, bezitten wegens de degelijke behandeling van belangrijke onderwerpen eene blijvende waarde, namelijk de *Orat. de Joanne Mauritio Nassaviae principe, cognomine Americano* (Annal. Acad. Gron. 1815/1816); *Orat. de Vossiorum Juniorumque familia, seculo praesertim XVII insigni eruditionis laude clara, optime de literis apud posteros etiam merita* (Ibidem 1819/1820 [1]); *Narratio de vita et scriptis Ev. Wassenbergh* (Ibid. 1826/1827).

Die onderwerpen toonen, dat de spreker gaarne biografien bewerkte. Ofschoon hij ten aanzien van zijne tijdgenooten het *de mortuis nil nisi bene* wel eens heeft overdreven, was hij op dat gebied toch schier eenig in zijne soort. Begaafd met een uitnemend sterk geheugen en voorzien van een schat van aanteekeningen, wist hij met een bijzonderen takt uit schijnbaar nietige bouwstoffen een schoon geheel te bewerken of over vele zaken een helder licht te verspreiden.

Aan hem zijn wij korte levensschetsen verschuldigd van de hoogleeraren Nic. en Ad. Ypeij, Chaudoir, Pierson Tholen en Amersfoordt, van den Curator P. Stinstra, en van den geleerden griffier der regtbank te Leeuwarden Mr. D. H. Beucker Andreae. De albums van Tib. Hemsterhuis en diens vader, door den student Potter van Loon aan het athenaeum geschonken, leverden hem belangrijke bouwstoffen voor de *Byzonderheden de familie Hemsterhuis betreffende*, Leid. 1827; bijzonderheden, die het *Elogium Hemsterhusii* van Ruhnkenius aanvullen, wat betreft den jeugdigen aanleg, de familie-, ambts- en vriendschapsbetrekkingen van dien grooten geleerde.

Gewaagden wij reeds van zijn collegie over het tijdrekenkundig stelsel in de bronnen der oude geschiedenis, — van zijne voortdurende beoefening van de Chronologie, een onmisbaar hulpvak voor den historicus ex professo, kunnen getuigen zijne *Historische Verhandeling over den zoogenaamden nieuwen stijl en desselfs invoering in ons Vaderland*, *byzon-*

---

[1]) Hetgeen de Juniussen betreft heeft hij niet uitgesproken, ten einde het laatste gedeelte te kunnen wijden aan de nagedachtenis van zoovele geleerde Friezen, die toen kortelings na elkander waren overleden, nl. P. Stinstra, A. Ypeij, S. J. Brugmans, H. Bosscha, E. A. Borger en A. G. Camper.

der in Vriesland (Archief voor Vaderl. en inzonderheid Vriesche Gesch. door Visser en Amersfoordt, II, Leeuw. 1827), vervolgd door eene in 1835 afzonderlijk uitgegeven *Tweede Verhandeling over den nieuwen styl*, *bijzonder deszelfs invoering en gebruik bij de Staten-Generaal.*

Ter vervulling van den wensch, reeds in 1798 door Wassenbergh geuit, vereenigde de Crane den 26 Sept. 1827, den dag, nadat hij de lijkoratie op dien ambtgenoot gehouden had, zich met eenige wetenschappelijke en letterlievende Friezen, om een Provinciaal Genootschap op te rigten voor geschiedenis, oudheden en taal. De grondslagen van deze vereeniging waren door hem gelegd, dus werd hem ook het voorzitterschap opgedragen. Zijne voortgezette studie over de Juniussen leidde hem dáár tot eene *Voorlezing over Franciscus Junius*, gevolgd door eene kritiek van het verhaal omtrent het oponthoud van Junius in Friesland tot onderzoek van de Friesche taal [1]). Ofschoon de toenemende last der jaren hem noopte om in 1834 den voorzittershamer neêr te leggen, heeft hij zich toch nog lang mogen verheugen in het welslagen van het doel, dat hij met de oprigting beoogde.

Toen in 1839 het eerste deel van het tijdschrift *de Vrije Fries* verscheen, viel hem nog het genoegen ten deel daarin zijne *Herinneringen van Martena-Huis te Franeker* te zien opgenomen, alsmede *Het aloud geslacht Martena*, *in genealogisch overzigt voorgesteld*, met eene *Nalezing* over dit onderwerp. Wij zien dus, dat de sedert 1828 emeritus-hoogleeraar nog met onverflaauwden ijver zich aan zijne meest geliefde studien bleef wijden. Na in 1835 met Eekhoff de verdiensten van den waterbouwkundige Loré voor den nazaat te hebben verlevendigd, vereenigde hij, als eene vrucht van zijn opgewekten geest, verschillende biografische opstellen, die hij ten deele vroeger in tijdschriften of weekbladen had geplaatst, ten deele nog in portefeuille had, tot een bundel, die in 1841 te Leeuwarden het licht zag, onder den titel *Letter- en Geschiedkundige verzameling van biographische bijdragen en berigten.*

Die wetenschappelijke bezigheden onttrokken hem echter niet aan het gezellig maatschappelijk verkeer, evenmin hielden zij zijne oogen gesloten voor de belangen zijner woonplaats. Als lid van den stedelijken Raad, als Curator der Latijnsche scholen en als lid van de Commissie belast met de verzameling van statistieke opgaven in de provincie Friesland, legde hij een even belangstellenden ijver aan den dag.

---

1) *Werken van het Fr. Gen.* dl. II, in 4o.

Voor den vriendelijken en altoos hulpvaardigen grijsaard, wiens borst sedert 7 October 1831 reeds versierd was met het ridderkruis van den N. L., was de 15 November 1838 eene heugelijke bladzijde in het boek zijns levens. In de Handelingen van de Senaat van dien dag vindt men namelijk geboekt: »Volgens besluit van den Senaat van den 10 October werd heden, nu het juist 50 jaren was geleden dat de oud-hoogleeraar Mr. J. W. de Crane tot hoogleeraar in de welsprekendheid en de geschiedenis aan de Friesche Hoogeschool benoemd was, Z. H. G. door den ganschen Senaat in groot costuum daarmede plegtig geluk gewenscht bij monde van den hoogleeraar Juinboll, die daarbij, in naam van R. en S. van het Athenaeum, den eerwaardigen grijsaard een zilveren beker ten geschenke aanbood, met het opschrift:

Joanni Guilielmo de Crane.
Professori. Franequerano.
munere. decem. lustra. gesto.
d. d.
Athenaei Senatus.
a. d. XVII Kal. Dec. MDCCCXXXVIII.

Des avonds ontving de feestvierende Hoogleeraar zijne ambtgenooten met zijne en hunne familie ten zijnent aan eenen vriendschappelijken maaltijd, en onthaalde den volgenden dag de H.H. studenten, die Z. H. G. met eene plegtige serenade hadden geluk gewenscht, in het Heerenlogement."

Uit zijn echt met Trijntje Groenewoud sproot den 26 Mei 1783 eene dochter Clasina genaamd, die den 3 November 1811 in het huwelijk trad met den heer Isaäk Telting, notaris te Franeker, doch reeds den 15 November 1812 in het kraambed bezweek, na het leven te hebben geschonken aan een meisje, dat naar de moeder werd genoemd.

Den 18 Januarij 1833 overleed Mevrouw de Crane, in den ouderdom van ruim 75 jaren. De Crane ontsliep in den vroegen morgen van den 31 Maart 1842, en zijne eenige afstammelinge, het in 1812 geboren kleinkind, volgde hem spoedig in het graf, namelijk den 22 December van hetzelfde jaar, nadat zij den 27 October te voren in het huwelijk was getreden met den heer Menso Alting Valckenier, te Lathum in Gelderland.

Aan de Crane, die onze hoogeschool had zien verdwijnen, bleef dus de smart bespaard van ook nog in 1843 het athenaeum te overleven.

Wanneer men nu een terugblik werpt op de Crane's langdurigen

J. W. de Crane

levensloop en op zijne werkzaamheid, dan vestigt zich wel de overtuiging, dat hij, ondanks het gemis van eene voltooide academische opleiding, door vlijt en aanhoudende studie zich zelven tot een goed historicus heeft gevormd, doch dat hij op het gebied der Latijnsche taal en letterkunde niet heeft getoond zijne voorgangers uit de school van Schrader te evenaren. De academiejeugd moet dit ook al spoedig hebben begrepen, want een zijner leerlingen Dr. Banga teekende daaromtrent op, dat in zijn tijd (1802—1807) de Crane's collegien zeer veronachtzaamd werden, en dat de jongelui daar allerlei moedwilligheden bedreven. En dit zal des te minder bevreemding wekken, wanneer men Dr. Junius uit den mond van Banga en diens zwager Stinstra beiden hoort verklaren, dat die Latijnsche collegien in twee of drie jaren bijna uitsluitend denzelfden cirkelloop maakten, en zich niet bewogen buiten Cicero *de Senectute* of *de Amicitia*, een leven uit Suetonius en Oden van Horatius, waarvan de dictaten van hand tot hand gingen.

In den Bataafschen tijd schijnt hij zich ook als een afgetrokken persoon te hebben voorgedaan. „Men verhaalde — zoo schreef immers Banga verder — dat hij verdiept was in de studie over de wijsbegeerte van Kant. Meest wandelde hij met een driekante hoed, gepoederde staartpruik en grooten wandelstok alléén, en scheen met voorover gebogen hoofd in diep gepeins. In lateren leeftijd heb ik den man leeren kennen als een uitmuntend mensch, altijd bereid om overal, waar hij kon, uit den rijken voorraad zijner kennis anderen behulpzaam te zijn. Jaren lang, tot in zijn hoogen ouderdom, heb ik met twee andere vrienden een wekelijksch kransje met hem gehouden, waarin wij onderscheidene Nederlandsche dichters, vooral de treurspelen van Vondel, lazen met groot genoegen, en zijne juiste opmerkingen waardeerden.

Steeds herinner ik mij met dankbaar genoegen deze vriendschappelijke bijeenkomsten, waarin hij nooit zijne meerderheid liet gevoelen. Onuitputtelijk waren zijne opmerkingen, verhalen uit zijn levenstijd, over zijne ambtgenooten, voorvallen van de academie, de geschiedenissen van den dag, zijne vrije godsdienstige en staatsburgerlijke opmerkingen. Meermalen spraken wij, mijn zwager Stinstra en ik, hoe het mogelijk geweest was, dat wij den geachten man in onzen studententijd zoo miskend en veelmalen geplaagd hadden."

Dr. Junius teekende hem ook als man beminnelijk om zijne voorkomendheid, vriendelijkheid en dienstvaardigheid. Deze hoedanigheden drukken zich ook uit in des grijsaards gelaat, zoo als het sprekend gelijkend, naar men ons verzekerde, is gepenseeld door van der Kooi en hiernevens in lithographie teruggegeven.

Het leven van Jan Willem de Crane, door Mr. A. Telting, in *de Vrije Fries*, VII, 109—194; *Handelingen v. d. Maatsch. der Nederl. Letterk.* 1842, 81—85. De onder onze bronnen in Dl. I nos. 30 en 50 vermelde HSS. van Dr. J. Banga en Dr. P. H. F. Junius; *Commissieboek van Curatoren*, no. 714, 715, 717, 726.

Johannes Filippus Scheidius, de opvolger van Smallenburg, was den 14 October 1767 geboren te Harderwijk. Ev. Scheidius, hoogleeraar in de godgeleerdheid en Oostersche talen aldaar, en Anna Pfeiffers waren zijne ouders. Hij bezocht de Latijnsche school en sedert 15 Augustus 1780 de academie ter zijner geboorteplaats. Na zich drie jaren aan de beoefening der geneeskunde gewijd te hebben, ging hij in de regten studeren, eerst te Harderwijk en daarna nog twee jaren te Leiden, waar wij hem den 17 April 1787 vinden ingeschreven. Van daar teruggekeerd promoveerde hij den 25 September 1789 te Harderwijk op een *Spec. jur. exhibens miscellanea juris publici et privati*, Harderov. 1789.

Nog geen jaar was hij te Arnhem als advocaat gevestigd, toen de Franeker Senaat hem op het tiental plaatste, dat ter vervulling van de plaats van Smallenburg werd aanbevolen. Dat de toenmalige Curatoren geen politiek geestverwant van de vier in 1787 ontslagen hoogleeraren op den juridischen katheder verlangden, was van hun standpunt te verwachten. Ruiterlijk kwamen zij daarvoor uit, toen Scheidius door hen aan den Stadhouder werd voorgedragen. „De omstandigheden van tijden en zaaken — zoo schreven zij den 21 Augustus 1790 — vorderen van ons, dat wij in de eerste plaats de belangen der pas wederom opluikende academie aan de bijzondere attentie en voorzorgen van Uwe Doorlugtigste Hoogheid blijven aanbevelen; en voorts in dit speciaal geval onder het oog van Hoogstdenselve brengen, hoe ons slegts twee perzoonen zijn voorgekoomen, die naar ons inzien meest geschikt zouden zijn, om den den heer Smallenburgh behoorlijk te konnen remplaceeren, en het strictum jus civile, zo hoogst noodzakelijk voor de Friesche academie, te doceeren; met naamen de Heer A. J. Cuperus, J. U. D. en Advocaat te Amsterdam, en J. P. Scheidius, J. U. D. en Advocaat te Arnhem. Daar nu de eerstgenoemde in 't laatste van den jaare 1786 en 1787 zig heeft laaten emploieeren als secretaris van het defensieweesen of zogenaamde Patriotischen Krijgsraad binnen Amsterdam, en maar nauwelijks mede onder de amnestie is begrepen, zouden wij om zeer gewigtige reedenen niet gaarne zien, dat hij thans aan onse Academie geplaatst wierd; maar liever aan U. D. H. voordraagen en recommendeeren den

laatstgenoemden Scheidius (van wien wij redenen hebben anders te denken, en van wiens kunde in dien tak wij ons ten vollen overreed hebben) om tot Professor Juris Civilis aan onse academie te worden benoemd en aangesteld."

Hiermede was genoeg gezegd om Cuperus bij Prins Willem V onmogelijk te maken. Scheidius zag zich den 25 Sept. dan ook met de benoeming vereerd, en hij nam den 8 October het hem aangeboden professoraat aan, op een tractement van *f* 1000 en *f* 150 voor immuniteiten. Uit de omstandigheid, dat hij den 10 Maart 1791 het hem in Febuarij uitgereikt diploma aan den Senaat overlegde, besluiten wij, dat hij omstreeks dien tijd zijne collegien zal hebben geopend.

Met eene *Oratio de eloquentia fori*, Fran. 1791, aanvaardde hij den 6 Junij 1791 zijn ambt op de gebruikelijke plegtige wijze.

Gewaagden de Curatoren in de aangehaalde missive van de „pas wederom opluikende academie," den 2 April dv. wezen zij op de verblijdende omstandigheid, „dat de lust en ijver onder de professoren en studenten aan 's Lands hoogeschoole (dewelcke bij de jongste troebelen in dese Provincie zo ongelukkig was verflaauwd en afgenomen) wederom aanmerkelijk begint te herleeven." Om de studien aan te moedigen bevolen zij een stenger toezigt op de jongelui, die alumniaten en pensiën genoten. Strenge examens, op onbepaalde tijden, zoowel in als buiten tegenwoordigheid van Curatoren, werden daartoe noodig geoordeeld, weshalve tegen 4 April onverwachts een algemeen examen, in bijzijn van Curatoren te houden, werd uitgeschreven [1]).

In die dagen van herlevende hoop trad Scheidius te Franeker op. De toekomst baarde hem echter niets dan teleurstelling. In het volgende viertal jaren kenmerkte Franeker zich wel is waar niet door politieke onlusten; het beperkte getal professoren onderging ook geene verandering, doch gedurende de afwezigheid van zoovele patriotten heerschte in het academiestadje geene opgeruimde stemming.

De rust was er gelijk aan de onnatuurlijke stilte, die soms een storm afwisselt. Van jaar tot jaar nam het getal novitii af. Wat zou de professoren nog hebben kunnen aanmoedigen? De naderende staatsomwenteling en zoovele nieuwe regtsbeschouwingen, als zij zou doen zegevieren, lieten zich niet bezweren door de redevoering *de damno quod germano juris civilis Romani studio et reliquarum jurisprudentiae partium contemtu inferri solet*, waarmede Scheidius in 1794 het rectoraat neder-

---

[1]) Die examina leverden een zeer bevredigend resultaat op, zoodat aan L. Suringar, B. Verweij en P. H. Brouwer fraaije premiewerken zijn vereerd. *Diar. Sen.* VI, 23.

legde. Weldra zag hij zijn juridischen ambtgenoot Cannegieter met den medicus Ypeij als slachtoffers der omwenteling verwijderd. Inmiddels overleed prof. de Lille, zoodat de katheders in de geneeskunde ledig werden. Hadden de volksrepraesentanten zich al gehaast om van den Senaat lijsten van aanbeveling te vragen ter vervulling der drie vacaturen, benoemingen deden zij niet [1]).

Terwijl de meerderheid zijner ambtgenooten de omwenteling toejuichte, bleef Scheidius onder hen de drager van de antirevolutionaire politiek. De *Acta Senatus* van 1795 leeren hem kennen als vasthoudend, tot in het kleingeestige toe, doch zij verraden onzes inziens tevens, dat zijne houding alleen voortvloeide uit den zeer verklaarbaren weerzin om zich in te laten met het gezag, dat zich had gehaast om Cannegieter en Ypeij, zijne geestverwanten, te ontslaan. In den loop van 1796 zou hij misschien gaarne zijn heengegaan, toen hem de leerstoel van prof. Roscam te Harderwijk werd aangeboden, „maar hoorende, dat daar een politieke verklaring moest gedaan worden, heeft hij bedankt." De particuliere briefschrijver, aan wien wij dit ontleenen, liét er op volgen: „zo er geene verandering komt, zal hij te Franeker zijn Professoraat laten loopen, en te Arnhem gaan praktiseren. Hij is nu naar Göttingen, misschien wel om te zien of daar iets vacant is."

Scheidius bleef alzoo nog voorloopig op zijn post bij het allengs kleiner wordende kuddeke leerlingen [2]), totdat het plan werd beraamd, om onze academie te hervormen op republikeinsche grondslagen. Zoodra hij de zekerheid had, dat daarover eene conferentie met de Burgers Tigchelaar en Eisinga zou gehouden worden, en hij als R. M. daaraan wel moest deelnemen, gaf hij aan den Senaat kennis van zijn besluit om binnen kort het professoraat neder te leggen.

De officieuse brief, waarin hij „verscheidene redenen meldde, welke hem hiertoe bewogen hadden, terwijl er daarenboven noch andere waren, sterker en gewichtiger dan de gemelde," is niet in het Senaats-archief opgenomen, en ons daardoor verder onbekend gebleven. Na bij den aanvang der deliberatien ook aan de vermelde Burgers zijn voornemen te hebben medegedeeld, legde hij den 30 April 1797 zijne betrekking neder; alzoo kort vóór den dag, waarop gedecreteerd werd, dat te Fra-

---

1) Voor de vacature Cannegieter werden door der Senaat aanbevolen de oud-hoogleeraar van Utrecht J. H. Voorda, en de advokaten L. van Santen, te Leiden, S. Cocq, te Leeuwarden, J. Cuperus te Amsterdam en J. C. van der Kemp, te 's Hage. Scheidius heeft daartoe niet medegewerkt.

2) *Theses juridicae* werden onder praesidium van Scheidius (1791—1796) verdedigd door E. E. Wielinga van Scheltinga, A. B. Telting, P. Adema, S. Wybenga, D. H. Andreae en Hier. Wassenbergh.

neker voortaan „in de Nederduitsche Taale zullen worden geleerd: *het Natuur- en Burger-Recht, van ieder Mensch op zich self en als Lid der Maatschappij; en het Recht der maatschappijen en volkeren, so Natuurlijk als door gemaakte contracten.*" Hij deed dat bij den volgenden brief:

BURGERS-GEDEPUTEERDEN!

Bij gelegenheid, dat in de maand Januarij laatstleden eene Commissie uit het Provinciaal Bestuur van Vriesland te Franeker met den Senaat over het redres van 's Lands Academie heeft gedelibereerd, heb ik aan die commissie mijn voornemen te kennen gegeven om binnen kort deze Hooge School te verlaten, en mij tot een voordeeliger stand te begeven.

Ingevolge hiervan, Burgers Gedeputeerden, leg ik bij deze mijnen post van Professor Ordinarius in het Roomsch Burgerrecht aan de Universiteit van Vriesland in Ulieder schoot neder, en houde mij (overeenkomstig de oude gewoonte hier in ten opzichte van Professoren plaats hebbende) voor daarvan van dit oogenblik af ontslagen.

Om Ulieder aandacht niet met eene brede opgave van de redenen, welke mij hiertoe bewogen hebben, te vervelen, zal ik alleen Ulieden voordragen, dat de veranderde denkwijze van de Regering dezer Provincie omtrent dat geen het welk tot eene gegronde Rechtskunde vereischt wordt, het verminderen van mijn jaarlijksch Tractement in den voorledenszomer [1]), het verlopen der Academie en de daardoor veroorzaakte genoegzame vernietiging mijner emolumenten, zoo veele redenen zijn, welke mij de Regtsgeleerde practijk boven den post, dien ik tot dusverre bekleed heb, hebben doen verkiezen.

Terwijl ik voorts hartelijk wensche, dat 't Volk van dit Gewest, door het meer en meer verspreiden van zuivere beginsels van recht en billijkheid steeds moge gelukkig zijn en dat Vrieslands Hoge School, om aan dit heilzaam oogmerk dienstbaar te zijn, vercierd moge worden met mannen ten opzichte van de heilige rechten van den mensch en burger met meerder licht bestraald, dan aan mijne zwakke pogingen heeft mogen te beurte vallen, noeme ik mij met vereischten eerbied

Burgers-Gedeputeerden!

Ulieder medeburger,
J. F. SCHEIDIUS.

FRANEKER, den
30 April 1797.

[1]) De aanleiding tot de bedoelde tractementsvermindering is ons onbekend gebleven.

Terwijl hij daarna als advocaat te Arnhem was gevestigd, trad hij den 1 April 1798 in den echt met Ursula Martha van Braam, eene dochter vau den Vice-admiraal Jacob Pieter van Braam. Ongenegen om zijne steeds toegenomen praktijk voor een zetel in het Hof van Gelderland te laten varen, vond hij in de invoering van de Fransche wetgeving evenwel overwegende redenen om de advocature niet langer voort te zetten en zich in 1811 eene administratieve betrekking te laten welgevallen, namelijk die van Secretaris-Generaal der Prefecture van het Departement van den Boven-IJssel, en sedert 1813 die van griffier der Staten van Gelderland, welken post hij tot zijn dood heeft bekleed.

„Ondertusschen bleef hem — zoo getuigt een zijner tijdgenooten — zelfs onder de beslommeringen van zijnen post, steeds eene warme belangstelling bij voor alles, wat tot de regtsgeleerdheid eenige betrekking had, zoodat hij, hoezeer ambtenaar zijnde, in merkwaardige delicten zich altijd een getrouw verdediger der onschuld betoonde, wanneer hij daartoe geroepen werd en de zaak daarvoor vatbaar was. Lid van het Provinciaal Utrechtsch genootschap van Kunsten en Wetenschappen zijnde, toonde hij ook, dat hij de overige wetenschappen in zijne snipperuren niet verzuimde, maar op het voetspoor van een' Noordkerk, Cras, Kemper en andere beroemde regtsgeleerden, de dorre wetenschap des regts met hare zusteren, de Wijsbegeerte, Nederduitsche Taal en fraaije Letteren, vereenigende, onttrok hij zich nimmer, wanneer zich gepaste gelegenheden opdeden, om, ook buiten het regterlijk vak, nuttig te kunnen zijn; zoo als verscheidene redevoeringen, te Arnhem in het Natuurkundig Genootschap *prodesse conamur* uitgesproken, daarvan de bewijzen opleveren. Zoo rolden zijne dagen zachtkens heen, tot dat zijne gezondheid, inzonderheid in de laatste jaren, door gedurige aanvallen van jicht dermate geschokt werd, dat hij den 17den van Louwmaand 1821 in den ouderdom van 53 jaar ontsliep, nalatende eene bedroefde weduwe en twee kinderen, waarvan de zoon de praktijk als advocaat bij de Regtbank van eersten aanleg te Arnhem, uitoefent.

Scheidius bezat bij zijne uitgebreide Regtskunde, eene sterke zucht voor alles, wat billijk was, een fijn oordeel, een helder vernuft, en een sterk geheugen, en was bij dit alles een edel en belangeloos menschenvriend."

G. Nieuwenhuis, *Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen*, VI, 316—319; Bouman, *Gesch. van de voorm. Geldersche hoogeschool*, II, 428, 429, 520; *Commissieboek van Curatoren*, no. 743, 750, 752, 753, 757, 758, 767, 769; *Diar. Senatus*, VI, 376, 386.

Johannes Henricus Voorda. Op verzoek van de Burgers Y. F. Tigchelaar en E. Eisinga, die de Commissie tot herstel der academie vormden, vergaderde de Senaat den 23 Mei 1797 om nominatiën op te maken ter benoeming van hoogleeraren voor de katheders van Cannegieter, Scheidius, Ad. Ypeij, de Lille en Verschuir. Voor den leerstoel in het jus civile et hodiernum werden aanbevolen J. H. Voorda, gewezen hoogleeraar te Utrecht, S. Gerlsma, J. U. D., Secretaris te Hindeloopen, en P. Gosliga, J. U. D. te Sneek. Nadat den 9 Junij dv. het Decreet tot herstel der academie genomen was, vond men den volgenden dag de Senaat wederom met de bovengenoemde Commissie bijeen. Staande de vergadering werd prof. Chaudoir uitgezonden om prof. Voorda, die zich toevallig in de stad bevond, den leerstoel aan te bieden. Voorda nam de uitnoodiging een paar dagen in beraad, doch eindigde met een gunstig antwoord. Den 24 Junij werd hij reeds door eene Commissie uit het Provinciaal Bestuur plegtig geïnstalleerd. Zijn tractement zou ƒ1600 bedragen. Het burgerlijk en hedendaagsch regt behoorde tot de wetenschappen, die volgens het Decreet bij voortduring in de Latijnsche taal moesten worden onderwezen. Vandaar dat Voorda, die bij het feestelijk herstel onzer hoogeschool den 15 November 1797 van de nieuwe professoren het eerst optrad, zijn post met eene rede in 't Latijn aanvaardde: *Sermo Academicus de Longobardorum legibus in regno Neapolitano juri justinianeo non praelatis, sed postpositis.* Leov. [1]).

Toen hij den katheder beklom op welken zijn vader en een broeder hem waren voorgegaan, had de derde Voorda reeds een, ten deele zeer bewogen, levensloop van 65 jaren achter zich. Utrecht, waar zijn vader Jacobus destijds hoogleeraar was, had hem den 8 Julij 1732 zien geboren worden. Daar ontving hij ook zijne academische opleiding, die, terwijl hij inmiddels ook nog een jaar te Leiden had gestudeerd, besloten werd met zijne promotie more Majorum. Ten dien einde verdedigde hij den 29 September 1756 eene *Diss. de transmittenda hereditate paterna ex jure Digestorum* (Traj. 1756). De eigenlijke promotie vond den 7 October dv. plaats, te gelijk met die van twee andere [2]).

---

[1]) Op veler aandrang gaf hij die redevoering uit. In de Voorr. zegt hij nl. Sermonem hunc nondum in lucem edere constitueram; est enim continuatio examinis alio sermone, pridem Trajecti habito, jam instituti, quo priorem judicii, quod Vir illustris Hugo Grotius aliquando de Justinianeo jure tulerat, partem exploraveram, qui cum hactenus non fuerit editus, hic qui respondet ad sequentem Viri obiectionem, non videbatur, ordine (ut ita dicam) inverso, primus in publicum emittendus.

[2]) *Eerezangen op de plechtige inwijdinge der Wel Edele Heeren F. J. van West-*

Onze doctorandus hield vooraf eene korte rede *De jure ex ipsis fontibus hauriendo, non ex turbidis interpretum et commentatorum rivulis.* Zijn vader, die bij die plegtigheid als promotor optrad, hield daarop eene *Oratio de utilitate, quam habet ars nostra*, gevolgd door de actus, die in hoofdzaak niet verschilde van de wijze, waarop promotiën met de kap te Franeker geschiedden (Zie I, 96).

Kort daarna vestigde hij zich als advocaat te Leeuwarden, werwaarts in 1760 ook zijn vader vertrok, na de professorale toga te hebben afgelegd. Sedert 1761 had de zoon zitting onder de Staten van Friesland, totdat hij den 17 Juli 1767 tot Prof. juris civilis te Utrecht werd benoemd. Met eene *Oratio de juris civilis scientia et interpretatione pulcerrima sed difficili* (Traj. 1768) inaugureerde hij aldaar den 12 November v. d. j.

Voorda hield collegien over de Instituten en de Pandecten, naar de bekende handboeken van Westenberg. Later werd hij ook met het onderwijs in het toenmalig hedendaagsch regt belast. Hieraan herinneren de door hem in Hs. nagelaten *Praelectiones juris hodierni de arrestis*, - *ad L. diffamari*, - *ad L. VII et VIII ff.* - *ad L. Rhodiam de jactu*, - *de contractu* Bodemerije, - *de contractu adsecurationis, ad L. XXVII—XXVIII ff*; - *ad init. L. XXXVIII ff, ad L. ff XXIII, XXIV, XXV, ad L. VI tit. I ff de rei vindicatione.*

Als aftredend R. M. hield hij den 24 Maart 1774 eene *Oratio de his, quae illustris Grotius in prolegomenis ad Historiam Gothorum, Vandalorum et Longobardorum contra jus civile Romanum primo loco attulit, et de praelatione, quam leges Visigothicae apud quasdam gentes sortitae fuisse ibidem dicuntur.* Zij ging niet ter perse [1]), evenmin als een tweetal kleine redevoeringen, die hij bij promotien met de kap gehouden heeft [2]).

In 1783 kwam hij zeer in aanmerking voor een zetel in het Hof van Friesland. Des Stadhouders keuze bepaalde zich echter op een ander. Voorda verheugde zich hierover, toen hem later bleek, dat hij daardoor

---

nen, Joan Hemrik Voorda en C. A. van Wachendorff J.C.zoon. Tot Meesters in beide de Rechten, naar de wijze der Ouden Binnen Utrecht op den VII[de] *van Wijnmaand des jaars* MDCCLVI. (Twee Nederl. verzen van C. W. Visscher en J. A. van Wachendorff).

1) Zie de noot op de vorige blz.

2) De eerste, waarin het *Sedulum juris Romani cultorem etiam viri boni moribus imbui* betoogd wordt, is den 28 October 1784 uitgesproken bij de promotien van Joh. van Lidt de Jeude en F. Saxe: de tweede, gehouden den 31 Mei 1786 bij de promotie van Egb. Westenberg, had ten onderwerp: *Veteres Jureconsultos Romanos etiam in afflictissimo Reipublicae statu et contra perditorum hominum, quamvis principum, injuriae, voluntate constanti et perpetua, institutum viri boni intrepidos sustinuisse.* Dat de rede eene politieke strekking had, ligt voor de hand.

was ontkomen aan de taak, die hem vooral zeer zwaar zou zijn gevallen, om de vervolgde patriotten te vonnissen. Voorda's politieke gevoelens sloten zich namelijk bij die der patriotten aan. Ofschoon hij destijds geene roeping gevoelde om zich openlijk in den strijd der partijen te werpen, zag hij zich niettemin weldra zijns ondanks genoodzaakt om openlijk partij te kiezen. Bekend is het toch, dat de Utrechtsche Burgerij in 1786 een groot getal leden van den Raad vervallen verklaarde van hunne posten, daar zij weigerachtig waren gebleven om over te gaan tot de invoering van het nieuwe Stadsregeerings-reglement van 20 December 1785, dat zestien Burger-Gecommitteerden deelgenooten maakte van de Vroedschap. Onder de nieuwe Raden zag Voorda zich door het vertrouwen der zegevierende Burgers opgenomen. Hij bezweek voor den sterken aandrang om zich de keuze te laten welgevallen en legde bij gevolg ook den 28 van Oogstmaand op de Neude in handen van Officieren der Schutterij als zoodanig den voorgeschreven politieken eed af. Het gevolg daarvan was, dat hij in September 1787 met zoovele patriotten voor de aanrukkende Pruissen moest vluchten. Een jaar bleef hij nog op vaderlandschen bodem; daarna begaf hij zich naar Gent en vervolgens naar Brussel. Het Hof van Utrecht oordeelde hem den 19 December 1789 schuldig aan het crimen laesae Majestatis en aan hoogverraad. Mitsdien werd hij verklaard „inhabil tot eenig ambt of officie" en ten eeuwige dage verbannen uit de provincien Utrecht, Holland, Zeeland en Westfriesland, met verbeurdverklaring van zijne goederen ten voordeele van den Staat, behoudens verdere straf aan lijf en leven, zoo hij ten eenigen tijde het Geregt in handen mogt komen.

Na de omwenteling werd hij den 21 April 1795 weder tot lid van de Vroedschap te Utrecht gekozen, en den 24 Julij tot raadsheer in het Hof van Friesland benoemd; Utrecht en Holland boden hem als om strijd een zetel in hunne Hoven aan, doch alle die zeer vereerende aanbiedingen werden door hem afgeslagen. Het schijnt wel, dat hij niet eerder uit Brussel is teruggekeerd, dan nadat zijne politieke veroordeeling den 30 Juli was opgeheven en den 25 September 1795 in het sententieboek geroijeerd. En zoo troffen wij hem dan kort daarna te Franeker aan, toen, gelijk boven gezegd, van die omstandigheid haastig partij werd getrokken om hem voor den katheder te verwerven, die door het vertrek van Scheidius ledig stond.

Uit des hoogleeraars benoeming tot Raad in den Hove van Utrecht, in November 1798, blijkt hoe gaarne men hem naar zijne vroegere woonplaats zou hebben zien terugkeeren. Voorda bleef echter te Franeker.

Den omvang van zijne taak aldaar kan men niet groot noemen, wanneer men weet, dat er, volgens de rapporten van Curatoren, op 31 December 1798 in 't geheel 48 studenten waren, van welke 10 in de regten studeerden. Den 16 Junij 1800 bedroeg het getal academieburgers 42, den 29 Junij 1801 was het tot 58 geklommen, de zoogenaamde schooljongelingen niet mede geteld. Meer dan 15 leerlingen zal hij dus nimmer hebben gehad. Aan het onderwijs in de Instituten besteedde hij wekelijks vijf uren, aan dat in de Pandecten even veel tijd. Ook liet hij, ten minste in 1802, op het voetspoor zijner voorgangers, theses verdedigen inter commilitones.

Na in het academiejaar 1799/1800 het rectoraat te hebben bekleed, hield hij bij de overdragt den 10 Junij eene *Oratio de praelatis in Anglia juri Justinianeo Normannorum legibus* (onuitgegeven).

Tegen de zomervacantie van 1802, weinige dagen dus voor zijn zeventigsten verjaardag, legde de geleerde grijsaard zijne betrekking neder. Tot 1809 bleef hij evenwel te Franeker wonen. De laatste jaren zijns levens genoot hij rustig te Leeuwarden, waar den 29 Maart 1814 zijn stervensuur sloeg. Voorda is nimmer gehuwd geweest, en overleefde zijne broeders Bavius en Gerhard Jacob. Daardoor was hij de erfgenaam geworden niet alleen van de eigenhandige aanteekeningen van zijn vader en van prof. B. Voorda op de Romeinsche regtsboeken, maar ook van hunne bibliotheken. Aan het Hof van Friesland legateerde hij eene keur van kostbare uitgaven van het Corpus Juris Romani en van onderdeelen daarvan, ten deele met geschreven aanteekeningen der Voorda's. Onder deze werken ontmoet men vier incunabelen in prachtexemplaren, nl. den *Codex Justiniani* bij P. Schoyffer de Gernsheim te Maintz in 1475, en dien bij Andr. Frisner en J. Sennenschmid te Neurenberg in 1475, de *Instituten* bij P. J. de Puzpach te Mantua in 1476 en die Mich. Wensler te Bazel in 1476.

Het overige gedeelte zijner bibliotheek met de Hss. der Voorda's ging over aan den geleerden griffier Mr. D. H. Beucker Andreæ, wiens bibliotheek in 1829 te Leeuwarden is verkocht. Voor het Hof zijn daaruit de juridische Hss. der Voorda's aangekocht, onder welke zich ook de autographa bevinden van alle de academische redevoeringen van J. H. Voorda en van de meeste orationes, die Jacobus en Bavius Voorda hebben gehouden, en dus ook van die welke niet zijn uitgegeven. Daar zij van hare plaats waren verdwaald en door ons eerst zijn teruggevonden, nadat de levensberigten van Jacobus en Bavius reeds waren afgedrukt, hebben wij op blz. 531 niet kunnen vermelden, dat de daar besproken kwaadaardige onuitgegeven oratie, den 7 Mei 1795,

alzoo in het eerste jaar der Bataafsche Vrijheid, door Bavius uitgesproken, en in originali voor ƒ 11 verkocht, nog voorhanden is.

Prof. Gab. de Wal gaf aan J. H Voorda den lof van een scherpzinnig geleerde, die de gave bezat om bevattelijk te doceren, en als mensch een gemoedelijk, weldadig en nederig, man is geweest. Het innemend gelaat van dezen laatste der Voorda's is bewaard gebleven door het penseel, naar wij meenen van van der Kooi, welk doek thans in het bezit is van Mevr. de weduwe Beucker Andreæ—Bolman, te Leeuwarden.

Gab. de Wal, Annott. 387—395; *Diar. Senatus*, VI, 390, 892 sqq., VII, 7, 8, *Missiveboek van Curatt.* sedert 1798, 65, 121, 151; *Vaderl. Historie ten vervolge van Wagenaar*, XII, 353 en volg. XXIII, 57.

Christiaan Allardi. Door het ontslag van prof. Ad. Ypeij en het overlijden van prof. de Lille was de medische faculteit in 1795 vacant geworden. De Commissie uit de Repraesentanten, waarnemende de zaken van het Collegie, wendde zich daarom den 9 September 1795 tot den 78jarigen Dr. Georgius Coopmans [1]), »met sollicitatie, dat gij, van wiens uitgebreide kundigheden, van wiens blaakende zucht voor de wetenschappen en van wiens bereidvaardigheid om aan Uwe medemenschen dienst te doen wij volledig overtuigd zijn, de goedheid wildet hebben U wel te willen belasten met eenig onderwijs of handleiding te willen geven aan de beide Medische Studenten, die nog te Franeker zijn, op zulk een tijd en wijze, als gij naar Uw verlicht verstand, en tot gemak van uwe jaren, 't best voegelijk zult keuren." Den 14 September dv. antwoordde de grijsaard, dat hij op zijn gevorderden leeftijd zijne vermogens niet toereikende achtte om aan de verwachting te voldoen, daar bovendien zijne hulp ook niet meer noodig zou zijn, daar van de bedoelde twee studenten een, nl. van der Veen, weinige dagen geleden gestorven was, terwijl de tweede, de zoon van den Burger Couperus, van den ex-professor Ypeij, die hem zulks had aangeboden, tot het aanstaande voorjaar onderwijs kon ontvangen. »Het zij mij geoorloofd hier bij te voegen — zoo ging Coopmans voort — mijn verlangen en van allen, die den bloeij van Vrieslands Hooge School ter harte gaat, dat Dezelve voorzien worde met Mannen, welke door hunne uitgegeeven Schriften reeds een roemrijke naam in

---

1) Zie boven, blz. 16.

Europa zich verworven hebben, en daardoor in staat zijn de tegenwoordige niets beduidende en genoegzaam geheel vervallene Universiteit niet alleen wederom op te bouwen, maar ook Dezelve tot de aloude luister met een gegrond vooruitzicht te konnen herstellen."

Nadat prof. Ypeij in het volgende jaar met der woon naar Amsterdam was vertrokken, ging de eenige overgebleven student in de geneeskunde J. H. Couperus, in Augustus 1796, zijne studien te Leiden voltooijen. Bij gemis van professoren en studenten is er mitsdien te Franeker in de medische vakken geen onderwijs gegeven, vóór dat de hoogeschool in 1797 naar het plan van Tigchelaar was hersteld. Dat plan eischte in de geneeskundige faculteit twee professoren, van welke een „de kruid- en scheikunde, de kennis der ziekten en de beoefenende geneeskunde" in het Latijn, de ander de ontleed-, heel- en verloskunde in het Nederlandsch zouden onderwijzen. Voor den eersten katheder werden door den Senaat aanbevolen de voormalige Franeker hoogleeraar Gadso Coopmans, Chr. Allardi, Med. Dr. te Groningen, en Dr. van Stipriaan Luiscius, Lector te Delft.

Men schijnt van Dr. Georgius Coopmans, met wien natuurlijk werd geraadpleegd [1]), de verzekering te hebben ontvangen, dat zijn zoon Gadso niet wenschte terug te komen. Met voorbijgang van dezen werd althans de bewuste leerstoel dadelijk den derden genomineerde aangeboden, doch de Burger van Stipriaan Luiscius zond „in de vriendelijkste termen een declinatoir antwoord". Daarna werd den 27 Junij 1797 besloten om den genoemden Groninger geneesheer te kiezen. „Hoe zeer ik ook — zoo schreef Allardi den 1 Julij — U. L. offerte aan mij voor honorabel en teffens profitabel beschouwe, is het mij egter niet mooglijk in een zaak voor mij van zoveel aanbelang vooralsnog een besluijt te nemen, doordien de betrekkingen, die ik op deze stad, waarin ik geboren en opgevoed ben, en meest alle mijn naastbestaande vrienden hebbe, en onder welks inwoonders ik meer dan 25 jaaren door het oefenen der Geneeskonst een ruijm bestaan

---

[1]) Ten aanzien van den geleerden en verdienstelijken Coopmans moeten wij hier de woorden van prof. Joh. Mulder in herinnering brengen: „En hij heeft zich niet alleen bij de zich op de studien toeleggende jeugd, maar ook bij de gansche Hogeschool van Franeker verdiend gemaakt, terwijl hij dezelve steeds, zo veel zulks in *zijn* vermogen was, naarieverig begunstigde. Was de Hogeschool in bloei, dan was ook Hij welgemoed, maar Hij was het ook, die derzelver verval op het sterkst betreurde. Geen wonder dan, dat ook onze Friesche Volksvertegenwoordigers, ten tijde, dat zij het besluit namen, onze naar haren ondergang hellende Hogeschole op te beuren en te herstellen, aan niemand beter derzelver opzicht en bestuur meenden te kunnen opdragen, dan aan onzen Georgius Coopmans. — En hoe heerlijk heeft hij aan deze verwachting voldaan."

gehad hebbe, te sterk en te menigvuldig zijn." Na rijp beraad gaf hij bij missive van 24 Julij dv. echter aan de roepstem uit Franeker gehoor [1]).

Den 17 October werd Allardi in den Senaat geïnstalleerd. Ter plegtige aanvaarding van zijn post op den 15 November 1797 als de tweede redenaar opgetreden, hield hij eene *Oratio de summa mentis voluptate ex ipso artis sanandi usu haurienda.* Leov. 1797.

Hij was beroepen op een tractement van *f*1300, benevens vrije woning in het voor den hoogleeraar in de botanie bestemde huis. Ouder gewoonte stond men hem *f*150 toe, ter bekostiging van een amanuensis, en eene gelijke som voor ingredienten, beide ten behoeve van het onderwijs in de chemie, welke sommen hem later als tractement zijn berekend [2]).

Onze hoogleeraar, geboren den 2 April 1747, was de eersteling uit den echt van Christiaan Allardi en Hijktje Wolters of Wouters, weduwe van den proviandmeester J. Schuphorst. De vader, die uit Aurich in Oostfriesland afkomstig was, behoorde tot den handelstand. Hun zoon doorliep de Latijnsche scholen ter zijner geboorteplaats, en kwam daar vervolgens den 7 Julij 1763 ter hoogeschool. In Ant. Brugmans, van Doeveren en Camper, vond hij daar uitstekende leermeesters in de natuur-, genees- en ontleedkunde. Op eene degelijke *Diss. de respirationis mechanismo* verwierf hij in Februarij 1771 het doctoraat in zijn vak. Gelijk ons uit zijn boven aangehaalden brief reeds is gebleken, wijdde Allardi zich van toen af aan de geneeskundige praktijk. Twee of drie jaren vóór zijne aanstelling tot hoogleeraar zag hij zich ook tot stads-anatomicus benoemd.

Overeenkomstig zijne roeping om chemie, pharmacie, botanie, pathologie en praxis te onderwijzen, gaf hij te Franeker collegien over de chemia pharmaceutica, en wel sedert 1805 naar de Pharmacopea Batava, „doende alle de chemische-pharmaceutische proeven, dezelve vervolgens verklarende"; voorts over „de eigenschappen, kenteekenen en kragten der simplicia, vertoonende teffens de simplicia". Des zomers gaf hij botanische lessen, waarbij de *Philosophia Botanica* en het *Systhema* van Linnaeus tot leiddraad dienden. Gewoonlijk behandelde hij in het eene jaar de pathologie en in het volgende de beoefenende geneeskunde. Bij de pathologie volgde hij de *Institutiones*

---

1) Prof. Tydeman teekende aan, dat Allardi de praktijk moede was, en het beroep naar Franeker aannam als eene retraite.

2) *Resol. Dep. Best.* 18 Oct. 1803.

pathologiae generalis van H. D. Gaubius, „welk systhema hij in één jaar afdoet, commentarieerende en explicerende de drie eerste dagen, en de vierde dag een korte schets dicterende." De *Praecepta medicinae practicae* van N. G. Oosterdijk dienden zijnen leerlingen tot handboek bij de practische lessen. Gedurende de vacature, ontstaan door het vertrek van zijn ambtgenoot Mulder naar Groningen, onderwees hij in 180S en 1809 ook de osteologie, naar J. J. Plenck's *Schets der Ontleedkunde, vert. en verm. door* D. van Gesscher. Eindelijk nam hij in 1809 „met zijn collega Ypeij waar de Schola Anatomica, onderwijzende de Ontleedkunde theoretisch en praktisch."

Eenmaal bekleedde Allardi het rectoraat, nl. in het academiejaar 1806/1807. De *Oratio de vitae regimine medico, optimo sanitatis tuendae praesidio*, den 17 Junij 1807 door hem bij de overdragt gehouden, is niet in het licht verschenen.

Ofschoon hij ten tijde van de oprigting van het Athenaeum reeds zijn zeventigste jaar was ingetreden, vond de regeering toch geen overwegend bezwaar tegen zijne benoeming tot hoogleeraar in de schei-, plant- en artsenijmengkunde aan de nieuwe inrigting. Bij hare inwijding op 28 December 1815 bragt A. G. Camper gaarne hulde aan Allardi's verdiensten als hoogleeraar aan de voormalige academie, en als kundig arts, aan wiens talenten en deelnemende hartelijkheid velen de herstelling van gezondheid te danken hadden. Het athenaeum mogt van die kennis echter geene vruchten plukken. In April van het volgende jaar werd hij reeds door eene hevige beroerte getroffen, die van den aanvang af zijne spraak belemmerde en zijne geestvermogens krenkte.

De dag der eerste rectoraatsverandering aan het Athenaeum werd reeds bestemd voor dien der intrede van Allardi's opvolger. Met weemoed sprak de Crane toen over de treurige aanleiding tot de benoeming van prof. van Breda, in de volgende bewoordingen: Casus tam subitus tam gravis afflixit omnes, amicos, cives, exteros. Amant nimirum senem et veneratione prosequuntur, quicunque preclarum viri ingenium, insignem artis Medicae peritiam, promptum et alacrem ad iuvandum animum norunt, norunt autem experti innumeri, tum et singularem comitatem, facilitatem, indolem ad bene de quovis merendum factam.

'S Mans leven, dat in dien deerniswaardigen toestand nog zes lange jaren gerekt werd, had luttel waarde meer. Hij was beroofd — zoo schreef Mr. A. Telting — van de vatbaarheid voor alle hoogere genietingen des levens. Het eenigste wat hem van zijnen vroegeren edelen

aard scheen bijgebleven te zijn, was de oude hartelijke genegenheid voor zijne lieve betrekkingen en vrienden, schoon hij die enkel door gebaren en onverstaanbare klanken betuigen mogt. Eerst op den 9 Juni 1822 verloste de dood hem uit dezen treurigen toestand."

Allardi was sedert 1773 in den echt verbonden met Egberdina Hagenouw, eene dochter van Ds. Meinardus Hagenouw, te Lutjegast, en Maria Cost. Zij overleed eerst den 27 Mei 1833, in den ouderdom van 90 jaren en 5 maanden. Van hunne twee dochters huwde de oudste, Maria, met Is. Telting, Secretaris van Franeker, aan wien zij den 12 Junij 1809 door den dood ontviel. De tweede overleefde haren vader.

Jac. Amersfoordt, *Narratio eorum, quae Athenaeo Franequerano, ipso Rectore, contigerunt* (Annal. Acad Gron. 1822/23), p. 5—8; Mr A. Telting, in *de Vrije Fries*, VII, 164, noot; *Diar. Senatus*, VI 390. 394, 410; Lijsten van de Collegien, 1798—1810, jaarlijks in het *Diarium* opgenomen; Doopboeken en Registers van overlijden.

Egbert Jan Greve. J. H. Pareau, laatstelijk predikant en hoogleeraar in de Oostersche talen te Deventer, E. J. Greve, proponent aldaar, toen lid van de Nationale Vergadering, en J. P. Berg, hoogleeraar te Duisburg, werden door den Senaat aanbevolen voor den leerstoel, die door prof. Verschuir ledig was gelaten. Op sterke aanbeveling van Eise Eisinga, die in 1787 als balling te Steinfurt hem had leeren kennen, werd Greve den 23 Junij beroepen op *f*1300 tractement. Onze hoogeschool mogt zich met die keuze geluk wenschen. Geboren te Deventer den 5 October 1754, ving deze zoon van den koopman Hendrik Greve en Hendrika Everdina Frantzen op tienjarigen leeftijd den Latijnschen schoolcursus ter zijner geboorteplaats aan. Ruardi was daar destijds rector, Terpstra conrector. Onder den invloed van eene moeder, die met een vlug verstand en een helder doorzigt was begaafd en een gevoelig hart bezat, ontving de jongen eene streng godsdienstige opvoeding. Weldra gaf de scholier blijken van zijn vluggen geest en een scherpzinnig oordeel, vereenigd met een sterk geheugen en eene buitengewone volharding op den weg van zelfstandig onderzoek. Van die volharding vonden wij een staaltje in de bijna ongelooflijke daadzaak, dat hij als leerling op de conrectorsschool in één jaar tijds de negentien kwartijnen van Westerbaan's *Algemeene Historie* heeft doorgelezen.

Na in 1771 leerling van het Deventer athenaeum te zijn geworden, terwijl zijn leermeester Ruardi daar gelijktijdig het professoraat in de

klassieke taal- en letterkunde verkreeg, zette Greve met de hem eigene volharding zijne studiën voort. Als toekomstig Evangeliedienaar legde hij zich bovenal toe op het Grieksch en op de Semitische taaltakken, met het doel om de daarin verkregen kennis aan te wenden tot de kritische en exegetische verklaring van de Boeken des O. en N. T. Waren Homerus, Sophocles en Pindarus zijne geliefkoosde Grieksche auteurs, onze student las in het Arabisch het werk van Ahmed over Tamerlan, door Manger uitgegeven, met de pen in de hand, om de woorden op te teekenen, die hij in het Lexicon van Golius niet vond. Zijn leidsman op dien weg was de geleerde A. F. Ruckersfelder, Theol. et Ling. Orient. Prof., een Duitscher van geboorte, die honoris causa te Groningen doctor was geworden, na onder het praesidium van prof. Gerdes te hebben verdedigd zijne *Diss. critica in Canticum Deborae, ad Judic. C. V.*, waarin de hooge vlucht van dit gedicht vooral wordt aangewezen door eene vergelijking met de lierzangen van Pindarus [1]). Die dissertatie is, naar wij meenen, herdrukt in des hoogleeraars *Sylloge Comment. et Observ. philolog. exeget. et criticarum* Dav. 1762, en daardoor meer algemeen bekend geworden.

Wanneer wij nu vernemen, dat Greve zoowel Pindarus als het dichterlijk boek Job bestudeerde en zich bijzonder verdiepte in het metrum der Hebreeën, dan is de gissing zeker niet gewaagd, dat zijn leermeester hem in die rigting heeft geleid.

Alle Semitische dialecten grondig beoefenende, was Greve, toen hij in 1768 te Leiden kwam studeren, reeds zoover gevorderd, dat prof. H. A. Schultens hem, met voorbijgang van de gewone collegien, dadelijk op een hoogeren trap plaatste, door de Hss. van het Legatum Warnerianum voor dezen leerling open te leggen.

Was hij, na Lardner's *Geloofwaardigheid der Evangelische Geschiedenissen* gelezen te hebben, te Deventer reeds begonnen met de beoefening der Kerkvaders, te Leiden ging hij, onafhankelijk van dogma's, op het ingeslagen pad voort, steeds gedreven door den geest van onderzoek naar de waarheid van het Christendom in de oudste bronnen. Met dat doel nam hij ook de Paulinische Brieven bij de hand. In de werken van Luther en andere Hervormers vond zijn streven naar een vrij en onpartijdig onderzoek voedsel en kracht. Vandaar dat hij zich niet wilde laten binden door de geijkte leeringen der Kerk, en daarom na zijn proponentsexamen op 29 April 1783 de Formulieren niet anders

---

[1]) C. Fransen van Eck, *Feestrede bij de viering van het derde eeuwfeest van het Athenaeum te Deventer* (Ann. Acad. Gron. 1829/1830) p. 63, 64.

verkoos te onderteekenen, dan onder het voorbehoud „als menschelijke inzettingen, volgens art. 2 der Geloofsbelijdenis zelve".

Zijne vrijere gevoelens, zoo in het godsdienstige als in het staatkundige, gepaard met geringe gaven als spreker, stonden hem wel eens in den weg, waneeer hij eene vaste standplaats zocht. Evenwel schijnt hij er ook weinig werk van gemaakt te hebben om een beroep te krijgen, en liever in het ouderlijk huis de bronnenstudie des O. en N. T. te hebben voortgezet. Inmiddels zag hij zich in 1787 door den intocht van de Pruissen in Deventer genoodzaakt om de wijk te nemen naar Steinfurt, waar vele onzer patriotten welkom werden ontvangen.

Wij hebben reeds aangestipt, dat de Hebreeuwsche metra hem reeds in den studententijd bezig hielden, en dat hij daarom het Boek Job bestudeerde. Gedurende zijn verblijf te Steinfurt zorgde hij dat de eerste vrucht van die ernstige studie ter perse ging (*Ultima capita Jobi ad Graecam versionem recensita*, *notisque instructa ab* E. J. Greve. *Accedit Tractatus de Metris Hebraicis, praesertim Jobaeis. Pars I, complectens Cap. XXXVIII et XXXIX.* Dav. 1788, na zijn terugkeer gevolgd door *Pars II, complectens Cap. XL—XLII*, *et Libellum de Metris.* Burgosteinfurti 1791). Een paar jaren later verscheen een tweede werk van hem op hetzelfde gebied, namelijk *Vaticinium Nahumi et Habacuci. Interpretationem et notas adjecit* E. J. Greve. *Editio metrica.* Amst. 179?.

Greve's beschouwingen over de Hebreeuwsche metriek, die hij echter volstrekt niet voor volledig of onfeilbaar uitgaf, hebben toen zeer de aandacht van de geleerde wereld getrokken, en hier bijval, elders groote tegenspraak ontmoet, doch weinigen achtten zich genoeg op de hoogte om het grondig te kunnen beoordeelen. Daar die beschouwingen later ook ten grondslag werden gelegd aan zijn academisch onderwijs, verdient een ook voor den oningewijde begrijpelijk overzicht daarvan hier eene plaats. Wij zullen het door Greve's theologischen ambtgenoot Lotze laten geven:

Ex quo tempore Lowthius praeclarum suum de Hebraeorum poesi edidit librum, plerosque cum dictione et materia poeticâ, certam etiam formam peculiarem carminibus Hebraicis reliquisse, quam rythmum realem dixerunt, constat. Hunc autem rythmum, oratorium magis quam poeticum esse, propterea dicebat Grevius, quod non carminis formam contineret, sed dictionis genus peculiare et sententiosum constitueret, cuius usus etiam extra poeseos limites porrigitur. Judicabat porro, uti homines laetitiam, dolorem, spem, voluptatem aliosque animi motus cantibus et hymnis exprimere docuit natura, ita etiam mensurae poeticae in iisdem primum magistrum extitisse, ut productio et concitatio vocis, quae canendo fierit syllabarum longarum et brevium collocationem numerumque ostenderet. Ita antiquissima poesis rudis et incondita, cum Musarum scopulos adhuc nemo superasset, nec tamen certae

rationis et numeri plane expers cognoscitur. Dein vero, ubi gentes vitae commodis auctae ad maiorem informatae erant humanitatem, et disciplinis ingenuis operam dare incipiebant, cum studium elegantioris dictionis subortum, tum de formâ etiam et mensurâ versuum accuratius fixae sunt leges quaedam, quas aut ipsa rei ratio ostenderat, aut poetarum usus probarat. Quae cum ratio poeseos apud veteres generalis fuerit, certe Hebraeis (inter quam gentem tanta huius artis studia extitere, ut sapientissimi viri, qui in re sacrâ vel publicâ versati sunt, carminibus pangendis operam dederint), cognitio modorum non deneganda esse videtur.

Quae confirmat eorum populorum usus, qui, ut sedibus, ita quoque linguâ et moribus Hebraeorum proximi fuerunt; nam Arabibus non tantum mensurae et modi carminum fuere, sed etiam ea de re descriptae sunt regulae artis sat accuratae; Syrorum vero, qui minus severas Musas colere videntur, carmina ad regulam sunt dimensa et numerosa. Quae ratio poeseos cum apud illas gentes in usu fuerit, eam quoque inter Hebraeos usum obtinuisse iudicabat Grevius. Non vero putabat, hanc scientiam Hebraeis antiquitus praeceptis et legibus circumscriptam et in propriam artis formam iam redactam fuisse; serius enim, nec nisi longo usu excultis et iam fere perfectis disciplinis, id fieri solet, ut iis, quae in usu promiscua et dissipata sunt, attentius notatis et collectis, eiusmodi formam artium illae recipiant. Nam uti multi oratores clari extiterunt sine arte et praeceptis, ita etiam sine iisdem non minus multos egregios poetas floruisse, dubio omni vacat. Verum ipsam artis materiam, in quâ illa versatur, simul cum poesi, a qua disiungi nequit, apud Hebraeos extitisse persuasum erat Grevio, atque hanc etiam contineri dicebat in carminibus, quae in libris sacris ad nos pervenerunt; quo ut ea metiantur et in pedes resolvantur, per se fieri omnino queat.

Neque haec tantum e gentis consuetudine aut ipsa rei ratione disputabat Grevius, sed eadem vetustatis consensu comprobari adserebat, quandoquidem antiquissimi scriptores, qui rem hanc attigerint, Hebraeorum carmina, non secus quam Graecorum, modulata et numerosa fuisse tradiderunt: ex quibus noti sunt Flavius Josephus et Philo ille Alexandrinus; quorum alter diserte perhibet, carmina non solum haec vario metrorum genere, sed etiam speciatim prisca quaedam versu trimetro composita esse; alter vero cantica Moseos hexametra esse refert. Nec insequenti tempore, cum a Judaeis, tum a Christi nomen profitentibus, aliter rem aestimatam fuisse apertum est. His ceterisque causis adductus contendit Grevius, Hebraicorum carminum artificium sine temeritate negari non posse; simul tamen fatebatur, illud non sine multo et difficili labore explicari posse, nec tamen propterea desperandum putabat, modo periculum sumeretur ab iis carminibus, quae aequalibus versiculis componuntur, et exordium caperetur a poesi Syrorum et Arabum, imprimis ab hac, quod et usu cultior et Grammaticorum curis explicatior esset. Grevius igitur id negotii sibi in primis datum credidit, ut Syrorum ac Arabum artem metricam clare ac diligenter interpretaretur. Horum metrorum rationem ex ipsis eorum fontibus haustam, eorumque terminis artificiosis, iisque subobscuris traditam reperit a Samuele Clerico, dilucidius autem expositam a Jonesio. At cum quaedam parum accurate Jonesius disputasse Grevio videretur, operam dedit, ut ipsum habitum et indolem propriam poeseos Arabum delinearet. Syrorum autem prosodiam omnium primus interpretatus est, quandoquidem per universam Europam nullus ante extitit, qui eam plane ignotam interpretando explanaverit.

Intusschen heeft een jongere broeder van onzen Greve [1]), die met

---

1) Meer dan in v. d. Aa, *Biogr. Woordenb.*, vindt men over dien jongeren broeder in Laurman's *Museum*, blz. 60, noot.

hem naar Steinfurt was uitgeweken geweest, een exegetischen arbeid van hem uitgegeven, namelijk *De brieven van den Apostel Paulus aan de Efeziers, de Colossers, en de eerste aan Timotheus, nevens den brief aan Philemon. Uit het Grieksch vertaald, met eene Verklaring. Uitgegeven door* E. H. Greve. Dev. 1790. De bewerking van de Paulinische brieven werd weldra naar een gewijzigd plan hervat en voortgezet door de uitgave van *De brieven van den Apostel Paulus. Uit het Grieksch vertaald met aanmerkingen door* E. J. Greve, Amst. 1794—1811, 4 dln., bevattende de brieven aan de Romeinen, de Corinthen en de Galaten. In 1795 liet de onvermoeid werkzame man het prospectus drukken van eene metrieke bewerking van Jesaja, die hij in vier deelen wilde uitgeven. Voor eene dergelijke onderneming was het tijdstip echter al zeer ongelukkig gekozen. Door de staatkundige gebeurtenissen werd de aandacht immers te veel afgeleid, dan dat Greve den noodigen steun zou kunnen vinden om de drukkosten te dekken. Zelfs zouden die gebeurtenissen op zijn levensloop een belangrijken invloed uitoefenen.

Zijn leermeester prof. Rückersfelder, die als patriot in 1787 den katheder had verloren, en in 1789 vervangen was door J. H. Pareau, werd in 1795, na vernietiging van Pareau's beroep, in zijne betrekking hersteld. Hij bleef echter waar hij was, te Bremen. Terwijl de nieuwe regeering van Deventer daarop het professoraat onzen Greve aanbood en deze zaak nog hangende was, vertrok Pareau naar Middelburg, waar men hem tot Waalsch predikant had beroepen. Greve wenschte ten koste van Pareau den leerstoel echter niet te aanvaarden, en liet zich de verkiezing tot Lid der Nationale Vergadering voor het district Winterswijk welgevallen. Ver van zijn stil studeervertrek verwijderd, zonder boeken over onderwerpen, die hem tot dusver bovenal hadden geboeid, vertoefde hij voortaan twee jaren in den Haag. Klaagde hij later aan zijne leerlingen, dat zijne zwakke stem in 's Lands Vergaderzaal meermalen door driftige heethoofden in de tribunes was overschreeuwd, — dat hij besluiten had zien doordrijven, welke naar zijn begrip schadelijk waren voor de belangen van het vaderland, die stem is niet altoos gesmoord, daar de geschiedbladen vermelden, hoe hij zich verzette tegen het beginsel, dat „alles wat tot het leerstellige en de verschillende gevoelens der onderscheidene gezindten omtrent hetzelve behoorde voor den Staat volmaakt onverschillig zou zijn", want hij was, zeide hij, een Christen, en hij schaamde zich niet dit openlijk te belijden. Hij wilde geen confessioneelen, evenmin een godsdienstloozen, maar een christelijken staat. Toen daar in 1797 beraadslaagd werd over eene Nota van den Franschen Minister Noël, waarin de uitdrukking

voorkwam, „dat Nederland door de Constitutie te aanvaarden den rang onder den mogendheden van Europa hernam", heeft Greve, gesteund door Witbolts en Vreede, herhaaldelijk, doch te vergeefs, er op aangedrongen, dat die vernederende zinsnede in het ontworpen antwoord niet onopgemerkt mogt worden voorbij gegaan, „even alsof de Bataaven tot dusver den rang van Mogendheid verlooren hadden"!

In het professoraat vond hij echter een voor hem geschikter werkkring. Niemand zal dit beter hebben gevoeld dan hij zelf; zonder aarzelen nam hij ten minste het beroep naar Franeker aan. „Onze Commissie — zoo schreef hij den 27 Junij 1797 — loopt hier in den Haag met den 1 Sept. ten einde, en ik zal in het district, waarin ik benoemd ben, zo veel ik vermag, trachten te bewerken, dat men mij niet opnieuw weer verkieze".

Nadat op den 15 November dv. Voorda en Allardi hunne oratien hadden gehouden, trad Greve op met eene — naar men wil onder weg op den postwagen door hem gestelde — *Oratio de nexu, qui studio linguarum Orientalium cum ceteris artibus et doctrinis humanioribus intercedit indivulsus.* (Leov. 1797.)

In de behandeling van de Hebreeuwsche Grammatica en in het zoogenaamde analijseeren, was hij kort, helder en duidelijk. Schroeder's Grammatica werd daarbij gevolgd, ten minste sedert 1805. De Joodsche Oudheden onderwees hij naar het Compendium van Iken. Wanneer zich daarvoor leerlingen aanmeldden, behandelde hij ook gaarne het Arabisch, Syrisch en Chaldeeuwsch. Aan de exegese van het O. T. wijdde hij twee collegien, het eene voor eerstbeginnenden, het andere voor meer gevorderden. Uit de collegielijsten is ons gebleken, dat hij nimmer oude kost opdischte, maar telken jare een ander Boek of andere gedeelten van hetzelfde Boek behandelde, o. a. Genesis, Samuel, Job, Psalmen, Spreuken, Jesaja en Nahum.

Menig geschrift door hem uitgegeven of voor de pers bestemd, terwijl hij te Franeker stond, kan getuigen van zijne onvermoeide werkzaamheid. Behalve op de voortgezette uitgaven van Paulus Brieven [1]), waarvan wij reeds hebben gesproken, wijzen wij op de *Verstrooide gedachten over verschillende onderwerpen. Uitgegeven voor leeraars en vrienden van godsdienst en godgeleerdheid* (door E. J. Greve [2]), E. Tinga en

---

[1]) Aan het vierde deel, dat tijdens Greve's overlijden nog niet geheel was afgedrukt werd eene *Verhandeling over de echtheid en het gezag van den brief van Jacobus* toegevoegd.

[2]) Van Greve ontmoet men daar opstellen, getiteld: *Van de oogmerken der Evangelien, Van de orde in het Evang. van Matthaeus en van Lucas, Van de*

J. H. Regenbogen) Fran. 1802—1806, 4 stukjes, en op eene anonieme brochure *Van de Staatszorg der Overheid voor den Godsdienst; en de vrijheid der Christen-kerk in Nederland.* 1804. Geschreven onder vigeur van de Staats-regeling van 1801, in een tijd dus, toen men zocht naar eene betere verhouding van den Staat tot de Kerk, dan die de Staats-regeling van 1798 beoogde, doch niet konde bereiken, bevat het geschrift van Greve eene heldere ontwikkeling van de meer bezadigde denkbeelden, die toen veld wonnen en gegrond waren op de regtsovertuiging, dat door de afscheiding van Kerk en Staat aan de onregtvaardige verhouding van de eene Christengezindte tegen over de anderen wel paal en perk gesteld en de gelijkheid van alle Burgers in den Staat was gevestigd, „maar niet de Belijdenis van den Christelijken Naam door dezen Staat is afgeschaft" en dat de Bataafsche republiek dus als een Christelijke Staat georganiseerd behoorde te worden.

Moest de in 1795 door hem beoogde uitgave van Jesaja, gelijk wij zagen, destijds achterwege blijven, hij liet zich door den ongunst der tijden niet ontmoedigen bij zijne critische studien over het O. T., want vijftien jaren later kwam een gedeelte zijner bewerking van Jesaja van de pers. (*Vaticiniorum Jesaiae volumen postremum a C. XL—LXVI. Hebraica ad numeros recensuit, vers. et notas adjecit* E. J. Greve. *Acc. Interpretatio Belgica.* Vol. I, *continens carmina a C. XL ad LVI.*), Amst. 1810 [1]).

Wanneer niet de dood hem den 13 Augustus 1811, na eene kortstondige hevige ziekte, ten huize van zijn neef, den apotheker Ruitinga te Harlingen, had weggerukt, had hij der geleerde wereld nog veel meer vruchten van diepe studie willen aanbieden. Het tijdperk der Fransche overheersching zou hem misschien in de uitgave evenzeer hebben teleurgesteld, als zijne vereerders. M. T. Laurman deelde namelijk mede, als minder bekend, dat Greve, die het Rabbijnsch, Syrisch, Persisch en Chaldeeuwsch grondig verstond, in de laatste jaren zijns levens ook eene grammatica van de Koptische taal vervaardigd, en zelfs het Turksch bestudeerd heeft. Uit den mond van den Deventer hoogleeraar Jac. Verburg, vernam men bovendien [2]): Similiter *Michae Vaticinium* auctor, si fata,

---

wagt bij het graf v. Christus; Van de Syrochaldaische Urquelle van den heer Eichhorn; Van het boek der Psalmen en derz. afdeelingen; Verdeediging van den Hoogleeraar Greve tegen de recensenten over de Syrochaldaische Urquelle v. Eichhorn.

[1]) Dit werk is door de ongunstige tijdsomstandigheden weinig bekend geworden. Het bevat eene breedvoerige wederlegging van Eichhorn, op wiens voetspoor de behandelde kapittelen van Jesaja destijds voor pseudoniem en van lateren oorsprong werden gehouden.

[2]) *Programma editionis scriptorum quorundam, ad literaturam Hebraeam pertinentium, compositorum ab Egberto Jano Greve.*

sivissent, haud ita longo post tempore, eruditis obtulisset. Quin etiam *totus Psalmorum liber*, eodem modo, ab indefesso hoc viro tractatus est, priorque ejus operis pars perspicue exscripta. Neque hic substitit Grevius. Eo enim provecta est illius industria ac diligentia, ut et reliquis Prophetis Minoribus antiquam sermonis efficaciam et integritatem veluti reddere illum voluisse, ex manuscriptis ejus annotationibus copiosis facile efficiatur. Animadversiones in Salomonis Proverbia, versionem Jobi Arabicam, aliaque silentio jam praetereo." Prof. Verburg en Ds. B. F. Tydeman beproefden in 1812 om bij inteekening te doen drukken den door Greve verbeterden *Tractatus de metris*, het tweede gedeelte van Jesaja, voorts Micha en de Psalmen, doch in dat jaar vonden zij geene voldoende ondersteuning. Evenmin mogt des overledenen broeder E. H. Greve slagen in de gelijktijdig beproefde uitgave van *Leerstellingen van den Christelijken Godsdienst, zooals dezelve door* E. J. Greve — *naar aanleiding zijner uitgekomen Werken, Handschriften en bijzondere gesprekken zijn erkend geworden, in eene geregelde orde bijeengevoegd.* Aan het prospectus daarvan ontleenen wij, ter kenschetsing van Greve's theologisch standpunt, het volgende: „Aan geene bijzondere geloofs-begrippen van eenig Godsdienstig Genootschap verslaafd, zocht hij alleen de waarheid en verzweeg die nimmer, noch om lief, noch om leed, zoo hij er eenig nut mede stichten konde onder de menschen. In 't bijzonder was hij de ijverige Verdediger der Godheid van Jezus Christus, in den volsten zin, en van het Leerstuk des Geloofs in de verzoening van zonden, daargesteld door Zijn lijden en sterven voor den strafwaardigen mensch, en andere daarmede verbonden Leerstukken, zoodanig dat degene, die deze Grondwaarheden der Christelijke Leere, volgens den duidelijken inhoud der H. Schriften, niet erkende, bij hem ook niet konde gezegd worden Christen te zijn. Niets trof hem daarom meer dan de omzwagteling en verdraaijing dezer Hoofdwaarheden van den Godsdienst, door zoogenaamde wijsgeerige redeneeringen en bespiegelingen; als zijnde de Leere des Christendoms, die van Goddelijken oorsprong en geen menschenwerk is, de hoogste rede en de wijsheid zelve, waarbij alle menschelijke wetenschap dwaasheid wierdt. Dergelijke Godsdienstige zamenstelsels beschouwde hij derhalve als verderfelijk, onder welken Titel zij dan ook der Wereld wierden aangeboden, en, in plaats dat zij ter vermeerdering der ware belijders van den naam van Christus dienen moesten, en ter bevestiging der Christenen in hun geloof, strekten zij, zijns oordeels, nergens anders toe, dan om algemeene twijfelarij onder de menschen te brengen en de nog niet genoegzaam in de Goddelijke Waarheden door denkende

jeugdige verstanden in den grond te bederven en voor de aanneming der Christelijke Leere onvatbaar te maken."

Onder den titel: *Versameling van eenige losse stukjes van* E. J. Greve (Haarl. en Zwolle, 1813), gaf Mr. R. Feith het een en ander uit „van gehouden gesprekken of gedeelten van bijzondere brieven" over onderwerpen, waarop het antwoord van zijn overleden vriend verzocht was. Ook vindt men daarin eene proef op de som van zijn metriek systema in de letterlijke en de metrische vertaling der Lofzangen van Maria (inderdaad van Elisabeth, volgens Greve). Bekend is het verdienstelijk vers van Feith *Op het afsterven van mijnen vriend Egbert Jan Greve;* minder bekend is het beeld, dat Mr. H. O. Feith in de volgende bewoordingen van Greve's persoonlijkheid heeft gegeven: „Hij was klein, mager, en slordig in kledij. Zijn haar was zwart, en hing, als dat van eenen ouden Rabbijn, vrij lang van zijn hoofd af. Menigmalen werd hij voor eenen jood aangezien. Zijne oogen waren groot, donker, zeer levendig. Zijne neus en vooral zijn voorhoofd waren groot. Het hoofd had veel eerwaardigs en edels. Het geld, de geregelde orde van doen, en wat dies meer zij, waren geene voorwerpen van zijne zorg. Hij studeerde irregulier en wonderlijk. Meest deed hij zulks al loopende, diep in gedachten, gaande dan boven, dan beneden, het huis rond, somtijds buitens huis. En zat hem iets in het hoofd, dat hij bekookte, dan verliet hem zulks niet, noch in de gezelschappen, noch op het rijtuig, noch op zijne groote wandelingen te voet, waarvan hij zooveel hield. Boeken gebruikte hij zeer weinig. Hij had een stalen geheugen, en uit zijne voorraadschuur van echte geleerdheid haalde hij altijd eigene, oorspronkelijke, gedachten, want zelfs ook dan, wanneer hij van de wetenschappelijke vorderingen van anderen gebruik maakte, kregen dezelve in zijne handen eenen stempel van oorspronkelijkheid, omdat zijne manier van zien zoodanig was. Dikwerf zat en liep hij in gedachten, en dan hoorde of zag hij niets, terwijl zijne blikken vast aan eenig voorwerp gekluisterd schenen. Van hem kan men waarlijk zeggen, dat hij een genie was, en op hem toepassen hetgeen in den *Wansbecker bode* staat, dat genie eenen vuursteen gelijk is, die slechts vonken verspreidt."

Laurman getuigde: „helder en edel is zijn karakter in eerlijkheid, rondborstigheid, nederigheid, vastheid van begrippen en studie, heldere godsdienstkennis, warme godsvrucht, en liefde tot de vrijheid en het vaderland. Maar in de donkere zijde zijnes karakters zien wij zekere overdrevene stijfzinnigheid in leer, begrip, en eens opgevatte meeningen; onbekendheid met den gewonen loop der menschelijke din-

gen, zwaarmoedigheid en daarmede gepaarde achterdocht omtrent sommige anders onverschillige dingen."

Prof. Tydeman teekende hem aldus: „Greve bekommerde zich weinig omtrent het uitwendige en had eene nonchalance daarin, die bij zijn onooglijk voorkomen hem aan veel miskenning bloot stelde, doch welke hij geduldig verdroeg; tevreden van door weinigen gekend en hooggeschat te worden. Want hij was zelfstandig, braaf, deugdzaam, en men kan zeggen onnoozel in het kwade, maar hij was verstandig, onvermoeid werkzaam, kinderlijk vroom, en tevens veelzijdig geleerd. Hij was onze huisvriend, — hij was nergens zoo vrij en vertrouwelijk als bij ons".

Uit dit alles zien wij, dat hij in zijn wezen en zijn iets vreemds over zich had. Daaraan meenen wij dan ook de anders onverklaarbare omstandigheid te moeten toeschrijven, dat hij na de groote vacantien in 1808, 1809 en 1810, zonder iets van zich te laten hooren, maar te Deventer bleef, zoodat de Senaat hem telkens moest aanschrijven om terug te komen, gelijk zijn plicht hem gebood. Van die willekeurige afwezigheid heeft men de Curatoren wel eens kennis gegeven [1].

Greve's beeldtenis, door den Harlinger portretschilder Baur op doek gebragt, is nog onder de portretten der professoren ten gemeentehuize van Franeker voorhanden. Vinkeles heeft zijn portret daarnaar gegraveerd.

(J. W. de Crane) *Levensberigten omtrent den onlangs overledenen hoogleeraar E. J. Greve* (Algem. Konst- en Letterbode, 1811, 130, 131, 204—209); *Egberti Joannis Grevii Laudatio, Auctore* J. A. Lotze. L. B. 1815, G. Nieuwenhuis, *Algem. Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen*, III, 285, 286; *Over het leven en de verdiensten van Egbert Jan Greve* (in M. T. Laurman's *Museum van Kerkel. gesch. en oude letterkunde*, Gron. 1825); Glasius I, 554—556; van der Aa, *Biogr. Woordenboek*, VII, 398—401; *Vaderl. Hist. ten vervolge van Wagenaar*, D. XXXV, 120, 129; XXXVIII, 85 verv.

Johannes Henricus Swildens. Toen wij door aanhoudend onderzoek allengs bekend werden met de bijna geheel vergeten werkzaamheid van dezen merkwaardigen man, begrepen wij spoedig, dat hij in breederen omvang diende gekend te worden, dan ons bestek in dit werk veroorloofde. Uit zijne meestal anonieme geschriften en nagelaten papieren hebben wij toen zijn leven en werken in een afzonderlijk geschrift behandeld. Na het verschijnen van die monografie, kunnen wij nu volstaan met een overzicht van dat leven in breede trekken.

1) *Acta Sen. Gener.* 19 Oct. 1808; *Acta Sen. Judic.* 30 Sept. 1809, 27 Sept. 1810.

Daar wij destijds echter onmogelijk konden zijn voorbereid op iedere aanmerking en elken twijfel, die recensenten tegen ons geschiedkundig resultaat te berde zouden brengen, verdienen enkele punten hier in 't voorbijgaan nog nader te worden toegelicht.

Deze hoogleeraar, den 10 Maart 1745 te Voerendael, in 't land van Valkenburg, geboren, was een zoon van Corn. Swildens, onderwijzer, tevens notaris aldaar, en Sybilla Stas. Hij genoot zijne opleiding aan de Latijnsche school te Maastricht en ving den 2 September 1764 zijne academie-loopbaan aan te Groningen. Gedurende niet minder dan negen volle jaren heeft hij daar in den werkelijken zin zich bekwaamd in drie hoofdvakken, de regten, de theologie [1]) en de wijsbegeerte. De regtsgeleerde van der Marck, de wijsgeer van de Wynpersse en de theoloog Chevallier waren de hoofdpersonen, van wier degelijk en verlicht onderwijs de strekking in hem als 't ware is zamengesmolten. De invloed van de eene wetenschap op de andere werd in hem verpersoonlijkt; die gaf hem eene veel meer omvattende wereldbeschouwing, dan waartoe de uitsluitende vakstudie in staat is.

Den maatschappelijken toestand in ons vaderland, zoo op staatkundig als godsdienstig gebied, met een wijsgeerigen blik beschouwende, zag hij niet alleen, als zoovelen, dien onhoudbaar worden, maar bovendien een dreigend gevaar voor het behoud van het vaderlandsch karakter en van eene strenge moraliteit, in de uit het naaste buitenland hier doordringende zeden en denkwijzen, inzonderheid in het atheïsmus. Terwijl hij aanhoudend peinsde over de middelen tot radicaal herstel van het staatswezen, trokken de plannen van sociale opvoeding, naar de nieuwste wijsgeerige beschouwingen, door Catharina van Rusland ondernomen, ook zijne levendige belangstelling. Zijne academie-loopbaan was echter nog niet geëindigd, toen zijn vereerde leermeester in het natuur-, staats- en volkenregt Mr. F. A. vander Marck den 2 Februarij 1773 wegens kerkelijke onregtzinnigheid werd afgezet. Met vele van 's mans leerlingen verliet daarom ook Swildens tegen de groote vacantie de hoogeschool van Stad en Lande. Daaraan zal het zijn toe te schrijven, dat zijne promotie in de regten achterwege bleef [2]). Hij ver-

---

[1]) Op blz. 327 van het eerste deel van dit werk verkeerden wij in de erroneuse meening dat Swildens Katholiek was.

[2]) Dat lag o. i. zóó voor de hand, dat wij het niet eens noodig hebben geacht om die verklaring er van te geven. Prof. Tellegen had, wanneer hij geene betere oplossing wist, zijne los daar heen geworpen hatelijkheid wel achterwege mogen laten, toen hij schreef: „Vreemd echter is het, dat wij niettegenstaande dien negenjarigen studietijd S. zonder graad de academie zien verlaten. Dit is een der vele raadselen, waarop wij in zijn leven stuiten. Voor iemand, die in die dagen carrière wenschte te maken, was het doctoraat in de rechten een eer-

trok naar Rusland, want nog steeds hield de Semiramis van het Noorden de verwachting levendig, dat men van haar een model-wetboek zou ontvangen. Swildens schijnt zich bij die verwachting te hebben voorgesteld, dat er voor zijne denkbeelden in het „barbara haud ita pridem Russia" succès zou zijn te behalen. Met de schitterendste testimonia [1]) van Offerhaus, van der Marck, Camper en andere leermeesters reisde hij in 1774 af. Is het, door dat zijn Dagboek te zoek, of geheel verloren is geraakt, vooralsnog niet op te helderen, of hij al dan niet stappen heeft gedaan om daar deel te krijgen aan den arbeid der wetgeving, wel is het zeker, dat hij te Petersburg drie jaren in Hofen handelskringen, zelfs ook onder de laagste klasse, zich heeft bewogen, met het doel om van nabij de toestanden en invloeden te leeren kennen, die de maatschappij beheerschten en bedierven. Uit dien tijd dagteekent zijne in hare gevolgen belangrijke kennismaking met van Kinsbergen, die destijds in Russischen zeedienst was; door den grooten Euler werd hij er meer bijzonder ingelicht over den invloed van 't atheismus op het regeeringsbeleid en het zedelijk welzijn. Ook onze Nederlandsche handelsbetrekkingen met Rusland ontgingen zijne oordeelkundige navorsching niet.

Allengs vestigde zich daar zijne overtuiging, dat sociale hervorming, tot een dam tegen het den Staat en de Kerk verwoestend ongeloof, gegrondvest moest worden op de herziening van het lager onderwijs, met de bepaalde strekking om de jeugd tot kundige en tevens godsdienstige staatsburgers te vormen. Over de zamenstelling van schoolboeken, die dat denkbeeld zouden kunnen in praktijk brengen, wisselde hij op zijne terugreis te Berlijn van gedachten met Mendelsohn, Spalding, Nicolai, de Castillon en andere geleerden uit de omgeving van den grooten Frederik, te Leipzig met Weisse; te Munster maakte hij zich bekend met de hervormingen, die von Furstenberg op het gebied van 't onderwijs in Westphalen ondernam.

Ten jare 1778 betrad hij weder den vaderlandschen bodem, zich be-

---

ste vereischte. Kon men het niet machtig worden op eene fatsoenlijke manier, men ging dan naar de Akademie van Harderwijk. Waarom nu S., die met de professoren zoo wel was en hunne geleerdeid in zich had opgenomen, geen doctor werd, wordt niet verklaard. De eenige oplossing, die men kan vinden, is, dat hij het slachtoffer was van het: *qui trop embrasse, mal etreint.*"

Ook heeft prof. Tellegen wel willen weten wie zijne academievrienden waren. Op blz. 44 noemden wij den Zwolschen burgemeester Van Marle, en prof. Tellegen had uit een brief onder de nagelaten papieren van S. den bekenden patriot F. A. van der Kemp er bij kunnen voegen.

[1]) „Dat zij Swildens schitterende testimonia vereerden, was natuurlijk. Professoren zijn ook menschen", zeide prof. Tellegen. Zeer zeker! Dat bewees de critiseerende hoogleeraar door die hatelijkheid ten aanzien van zich zelven.

wust, dat zijne academische inzichten omtrent volksverbetering onder zijn verkeer in het buitenland veel uitgebreider en vaster waren geworden. Onwrikbaar stond nu bij hem vast, dat de algemeene grondslag van alle regten en pligten gelegen is in 's menschen natuurlijke en volstrekte onderhoorigheid aan den Opperheer der Natuur, en niet in het van des menschen individualiteit afhankelijk speculatief begrip of gevoel; dat zonder dien grondslag en die drangreden tot regtvaardigheid alle staatkunde en oeconomie een willekeurig spel wordt in de handen van den sterkste, een zamenweefsel van stoute handigheid en list, van 't begin tot het einde.

Zóó is hij geleid tot het levensdoel om werkzaam te zijn aan eene »radicaale volksverlichting [1])", waaronder hij verstond de volksopvoeding door volksonderwijs, strekkende tot het opwekken en ontwikkelen van een godsdienstig-zedelijk-staatkundig leven, dat zich ten doel stelde: politieke en godsdienstige verdraagzaamheid in de zamenleving; algemeene zamenwerking in het aankweeken van welvaart, door het vermeerderen der bronnen van bestaan; liefde voor nationale zeden; krachtige maatregelen voor het behoud der nationale onafhankelijkheid, gepaard met verbetering van de grondslagen der zevenhoofdige republiek.

Dadelijk reeds teleurgesteld in de hoop, dat de regeering hem eene geschikte maatschappelijke positie zou aanwijzen, vestigde Swildens zich te Amsterdam op kamers. Dagelijks ging hij zich van toen af in de hoofdstad overal bewegen, ten einde met de middelen van bestaan, de behoeften en de denkwijze van het volk nog meer van nabij bekend te worden.

De rustige en vreedzame tijden, zoo noodig voor de beoogde geleidelijke volksopvoeding door volksonderwijs, waren echter voorbij, zoodat Swildens in de uitvoering van de onderdeelen van zijn plan steeds rekening had te houden met de zich steeds onophoudelijk wijzigende staatkundige gebeurtenissen en omstandigheden, wier storende invloed zich niet liet bezweren. Van het aangegeven plan is hij echter nooit afgeweken. Hoe onvoldoende ons marinewezen was ter handhaving van de nationale onafhankelijkheid, bleek al dadelijk in den onverhoeds uitgebroken oorlog met Engeland. Verbeteringen leden geen uitstel meer. Wat zijn hand dadelijk reeds geheel onverwacht vond om te doen,

---

[1]) Volksverlichting was in dien tijd de geijkte uitdrukking, niet alleen voor volksonderwijs in beperkten zin, maar tevens met inbegrip van staatkundige ontwikkeling Zoo schreef Wiselius b. v. een *Tafereel v. d. staatkundige verlichting der Nederlanden.*

heeft hij gedaan. Voorgelicht door den hem reeds bekenden man bij uitnemendheid op dat gebied, door van Kinsbergen, heeft hij zoowel de gebreken der marine, als de middelen ter harer verbetering, in populaire brochures onder de oogen der natie gebragt, en daarbij sterk aangedrongen op het vormen van een vast corps gedisciplineerde zeesoldaten met vast tractement, waarop de minderen zoowel als de meerderen een huwelijk konden aangaan, in plaats van, gelijk tot dusver, in ongebondenheid te leven. In de ure des gevaars tijdens den oorlog schreef hij doeltreffende en gretig getrokken brochures, om de ingezetenen, vooral de laagste klasse, in Amsterdam kalm en met den magistraat eendragtig te houden; voorts prees hij het groote nut aan van eene volksweerbaarheid, in verband met eene kleine, voor de finantieele krachten des lands berekende, landmagt. Ter aankweeking van den zin voor volksweerbaarheid ontwierp hij zelfs de inrigting van kleine schutterijen onder de schooljongens, en deelde dat ontwerp in duizende exemplaren kosteloos uit [1]).

Bij het aanprijzen van die waarborgen voor onze onafhankelijkheid verloor hij de uitvoering van zijn grootsch plan omtrent de zedelijke verbetering en grondige staatkundige verlichting des volks niet uit het oog.

In 1781, terwijl het lager onderwijs nog geheel in handen was van de magtige heerschende Kerk, die den val van zijn leermeester van de Marck had berokkend, en geleerde schrijvers van bekroonde verhandelingen zich van het leerstellig element nog niet los wisten te maken, schonk Swildens aan zijn vaderland de type van een schoolboek op nieuwe grondslagen, beknopt en eenvoudig, fraai geillustreerd, bevattende „alle de grondzaaden van algemeene en vooral van Vaderlandsche kundigheden", die in elken Nederlander, van welken stand en godsdienst ook vereischt werden, tevens een praktisch systeem van eene goede opvoeding voor het huisgezin en den Staat. Terwijl er geen kerkelijk leerstelsel in gevonden werd, was het daarentegen doorweven met die algemeene waarheden van den godsdienst en de zedekunde, welke door alle christelijke gezindheden erkend werden. Gelijktijdig ontvouwde hij in een uitvoerig *Verslag van den oorsprong en*

---

[1]) Volgens de aanteekeningen van prof. H. W. Tydeman is Swildens de bewerker in het Nederlandsch van de *Schets van een groot Tafereel, of bijdragen tot de Historie der Vereen. Nederl. provincien en bijzonder tot die van Willem den V. sedert het jaar 1776 tot op dezen dag. Door den schrijver der XXX Artykelen of nieuwe Bedenkingen over de mislukking der Expeditie naar Brest. In Holland den 4 Sept. 1786. 2 st.* De *XXX Artikelen* enz. waren in October 1783 verschenen. Dat Swildens er de schrijver van was, wisten wij vroeger niet.

de staatkundige oogmerken des Vaderlandschen A. B. Boeks, de wordingsgeschiedenis van dat aantrekkelijk boekje. Dit te lang onopgemerkt gebleven *Verslag* ontdekt hem onbetwistbaar als de vader van het neutraal-godsdienstig onderwijs [1]). Ter verbetering van den zedelijken standaard van het straatgezang, bewerkte hij uitstekend geslaagde proeven van *Volksliedjes*. Onze staatsinrigting, vaderlandsliefde, nationale nijverheid, de pligten van den mensch jegens zijnen Schepper zijne ouders en naasten, jegens het vaderland, waren de thema's van eenige andere populaire geschriften, die hij in het licht gaf. In het genoemd *Verslag* (blz. 6) heeft hij eene vingerwijzing gedaan, met de zinsnede: „dat de Geleerde Maatschappijen, in stede van altyd op geruchtmakende Nieuwigheden te denken, zich ook eens opzettelyk moesten bemoeijen met het simplificeeren der allernodigste Waarheden tot zulk eene treffende klaarheid, dat elk mensch daarvan, niet slechts oppervlakkig en meest uit gewoonte of gezag van vooroordeel overreed, maar zelfs op grond van eigene opgeklaarde zekerheid daarvan overtuigd kon zijn." En ziet, vier jaren na de verspreiding van dat *Verslag* en van het *A. B. Boek* ('t welk Swildens' naam op den titel draagt) besluit Jan Nieuwenhuijzen tot de oprigting van een Genootschap, dat zich zoude bevlijtigen, „om die onderwerpen, welken tot verbetering en verlichting door die (geleerde) Genootschappen behandeld waren, op eene eenvoudige, korte en duidelijke wijze voor te draagen, en derzelver Verhandelingen voor eenen geringen prijs uit te geeven." Zijn 23jarige zoon Martinus, die den 9 December 1783 te Franeker in de geneeskunde was gepromoveerd, achtte het noodig, „om bij de werkzaamheid voor den minvermogenden Burger, ook te zorgen voor de verbetering van het Schoolwezen en de opvoeding der jeugd, als de voornaamste grondslag zijnde, ter vorming, verbetering en beschaaving van den Burger."

Nog vóór het einde van 1784 stichtten vader en zoon de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, met program, „om den gemeenen man,

---

1) Op het voor ons liggend exemplaar heeft hij eigenhandig geschreven: „Dit Verslag heb ik laaten drukken in 1781, *niet* om publiek te laaten uitgeeven, maar alleen *voor mij*, om het aan mijne vrienden en geleerde kennissen door de geheele Republiek in 1781 bij de uitgave van 't Vaderl. A. B. Boek mede te deelen; gelijk ik het toen ook teffens met het A. B. Boek aan verscheiden Regenten, aan den Stadhouder . . . . en aan verscheiden andere der toenmalige Ministers, als den Raadpensionaris van Bleiswijk, den griffier Fagel &c. &c. heb toegezonden."
Dat dit alles overeenkomstig de waarheid is, blijkt uit de nog voorhanden schriftelijke dankbetuigingen van de voormelde personen en van vele anderen.

zooveel mogelijk, in de algemeene gronden van den Christelijken Godsdienst, zedenkunde, huishoudkunde, vaderlandsche geschiedenissen, landbouw, levensorde en alles wat ter bevordering van nutte kunsten en wetenschappen, zonder onderscheid, kan dienen, te onderrichten."

Alle onderwerpen van het *Vaderlandsch A. B. Boek* en van het *Verslag* daarvan zag men van toen af door die Maatschappij aangekweekt. Hare eerste prijsverhandelingen, gericht tegen het atheismus, betreffen „de bewijzen voor het bestaan van God", [1]) „de kenmerken eener goddelijke openbaring" en „vriendschap met God"; op het gebied van het onderwijs schreef zij eene prijsvraag uit „over de zedelijke opvoeding der kinderen"; de *Leeslesjens*, door M. Nieuwenhuijzen ontworpen, zijn geheel geschreven in den trant van de *Leesoefeningen* in Swildens' *A. B. Boek;* wat meer is, als de vijftiende en zestiende les zijn daarin met name overgenomen drie stukjes uit het *Politiek Zakboekje* van 1782, waarvan Swildens de algemeen bekende schrijver was [2]). Had Swildens reeds een *Deugdenboekje* in de pen genomen, ook M. Nieuwenhuijzen schreef een *Schoolboekjen van Nederlandsche Deugden*, geillustreerd in den trant van het *A. B. Boek;* had Swildens van zedelijke en vaderlandsche liedjes uitstekende proeven gegeven, het Nut gaf zoodra mogelijk *Volksliedjens* uit, onder welke verscheidene van M. Nieuwenhuijzen, met platen van Brasser, den graveur der meeste plaatjes in Swildens' *A. B. Boek.* Doch waartoe, bij hetgeen wij in zijne biografie daaromtrent mededeelden, nog meer bewijzen voor de waarheid, dat niet aan de Nieuwenhuijzen's, maar aan Swildens de eer toekomt, niet enkel van de gedachte, maar tevens van de bewerking der eerste meesterlijke proeven van neutraal-godsdienstige geschriften voor school en huis [3]).

---

[1]) „In de behandeling deezer stoffe moest bij wijze van *Inleiding*, uit een klaar en algemeen bekend voorbeeld, Gods bestaan aangewezen worden. Ten 2den God erkend worden als de oorzaak en onderhouder *a.* van ons geestelijk, *b.* van ons stoffelijk beginsel, en ten 3den moesten daaruit, doch kortelijk, allen de pligten, welken hunne betrekking hebben, zo wel op God en op onze Naasten, in 't Godsdienstige, Burgerlijke en Huishoudelijke, als op zich zelven afgeleid, en opdat het voor alle gezindheden geschikt zoude zijn, al het leerstellige vermijd worden." Vindt men in die uiting van het Nutsbestuur in Januari 1785 iets meer of iets anders dan de basis van het neutraliteitssystema van Swildens, neergelegd in diens Verslag van 1781?

[2]) In het afzonderlijk gedrukt *Bericht* over dat *Politiek Zakboekje*, door Swildens onderteekend, zegt hij: „Deeze Almanack is uitgedagt en wordt verder toebereid om een Nationale Almanack te worden voor de Vereenigde Nederlanders, gelijk het Vaderlandsch A. B. Boek uitgedagt is, en nu nog verder toebereid om een Nationaal A. B. Boek te worden voor alle onze kinderschoolen."

[3]) De vraag, of Swildens in de oprigting betrokken is geweest, laten wij hier rusten, omdat er nog geen ex. van het Program van de oprichting, *dat blijkbaar verzonden is*, gevonden werd. Zie *Swildens gehandhaafd*, blz. 19.

De Nieuwenhuizen's bewezen daarentegen, dat zij hem hadden begrepen; met talent is hoofdzakelijk door Martinus een gebouw opgetrokken in Swildens' oorspronkelijken stijl, en op de door Swildens gelegde fundamenten, fundamenten die men waarlijk niet vindt in de *Verhandelingen over de verbeteringe der schoolen* van H. J. Krom c. s., ook in 1781 verschenen, en op welke de heer Kruseman meer bepaald wijst, als hij schrijft: „Zonder twijfel waren Jan en Martinus Nieuwenhuyzen van deze en dergelijke geschriften op de hoogte". De door Kruseman genoemde geschriften mogen hunne oogen geopend hebben voor gebreken van het toenmalig onderwijs, het verbeteringssysteem, door hen gevolgd, is aan de door M. Nieuwenhuijzen's kleinzoon niet vermelde geschriften van Swildens ontleend [1]).

Na de oprigting der Maatschappij ontmoet men geene geschriften meer van Swildens' hand in betrekking tot het onderwijs en de zedelijke opvoeding der jeugd. Hij zag zijn Plan van volksverlichting voor dat deel immers in uitvoering. Voortaan ging hij alle zijne krachten wijden aan de bevordering van staatkundige volksverlichting. „Er is immers geen sterker drijfveder tot groote Staatsverbeteringen, vooral in onze Republiek — zoo schreef hij in het *Verslag* — dan de opgeklaarde algemeene overtuiging van het geheele volk, dat dezelve volstrekt noodzaakelijk zijn." De zich snel ontwikkelende strijd tusschen de Patriotten en Prinsgezinden, en de klimmende eischen der eersten, hadden onzen publicist den weg afgesneden om eerst het volk door zijne geschriften voor staatkundige hervormingen te ontwikkelen. Rekening houdende met de ernstige omstandigheden dier dagen, heeft hij gedurende die volksbeweging zich niet geschaard bij eene der hoofdpartijen, maar, met zeldzame verachting van alle eigenbelang, er naar gestreefd om de uiteenloopende wenschen en bedoelingen der verschillende fractien tot eendragtige zamenwerking te leiden, ter bereiking van één hoofddoel, de grondwettige herstelling van het staatswezen, aan te vangen met de uitbreiding van den volksinvloed op de publieke zaak, of — in zijne eigene woorden — „om denzelven in handen te geven van waardige Burgeren, namelijk van hun, die door hunne goederen, door hunne naarstigheid, door hunne opvoeding, belang hebben in de handhaving der constitutie, in de bewaring der algemeene rust en de vermeerdering van het welzijn des Volks." Voor dat doel moest ook de Stadhouder gewonnen worden. Dien gematigden eisch heeft hij

[1]) Dr. M. Nieuwenhuyzen, door A. C. Kruseman, in den *Volksalmanak* voor 1885, uitgeg. door het Nut.

aanbevolen in brochures en couranten, bij de patriotsche aristocratie en democratie, met bestrijding van veler onzinnig streven naar eene regeering van Jan en Alleman. Om eene algemeene formule voor de vereeniging van gelijkgezinden te vestigen, ontwierp hij in 1785 het te Leiden gedrukt „Plan van radicaale en regelmaatige Volksverlichting", onder den zijn geheel streven zoo juist kenmerkenden titel: *Ontwerp om de Republiek door eene heilsaame vereeniging der belangen van Regent en Burger van binnen gelukkig en van buiten gedugt te maken* [1]. In verband met dit, het *Leidsch Ontwerp* genoemd, program legde hij de grondslagen tot de vereeniging of organisatie der *Vaderland- en Vrijheidlievende Regenten*, die uit alle oorden des Lands meermalen individueel te Amsterdam bijeenkwamen, tot de *Vaderlandsche Societeit* aldaar. Met Schimmelpenninck werd hij de vraagbaak van die vereeniging. Uit dezen kring kwam in 1786 het door Swildens gesteld programma tot oprigting van een nationaal fonds *ter bevordering van de gewigtigste belangen des Nederlandschen Volks*, en de waarschijnlijk eveneens door hem ontworpen *Akte van verbindtenis tusschen vaderlandlievende Regenten ter handhaving der Republikeinsche Constitutie.* Verder schreef hij brochures, met het doel, om de publieke opinie te polsen over het representatief systeem in eene gematigde volksregeering. Bij het Collegie van Geconstitueerden, dat moest dienen om een dadelijken volksinvloed te Amsterdam te doen gelden, en tot de oprigting waarvan den 29 Maart 1787 in de *Vaderlandsche Societeit*, niet geheel overeenkomstig den zin van Swildens, besloten was, nam hij, terwijl D. J. van Hogendorp voorzitter was, het secretariaat waar. „Zoo zat ik toen midden in alle de patriotsche werking en geheimen van dien tijd" — schreef hij. Hij alleen was de schrijver van de *Holländische Zeitung* [2], het orgaan van de *Vaderlandsche Societeit*, dat het buitenland en vooral Pruissen moest

---

[1]) Prof. Blok, die de door prof. Tellegen aangevangen taak voortzette, meende in het verschil tusschen Mr. Sillem en ons over de vraag of het bewezen is, dat Swildens de steller van het *Leidsch Ontwerp* was, de zijde van Mr. Sillem te moeten kiezen. Ons beweren, dat de stijl en woordenkeus van de Mem. van Toel., in verband met de zinspeling daarop in een brief van Swildens, ons gevoelen regtvaardigen, kan dus alleen wederlegd worden door iemand die die Memorie en de juiste bewoordingen in den brief van Swildens heeft gelezen. Doch prof. Blok, die blijkbaar dat gedrukte stuk niet eens in handen heeft gehad, evenmin als Mr. Sillem, heeft zelfs de passage in Swildens brief zoo slordig nagezien, dat hij het Plan van 1785 (*Leidsch Ontwerp*) verwart met het Plan van 1786 (*Nationaal Fonds*), twee stukken, met opgave van die verschillende jaartallen, door Swildens in denzelfden brief besproken!

[2]) Op blz. 158 van onze monografie is eene vergissing ingeslopen, in zoover daar gezegd wordt, dat die *Zeitung* in December 1785 het eerst zou zijn verschenen. Zij dagteekent van af 1 Januarij 1785.

stemmen voor het den Stadhouder niet vijandig streven naar Grondwettige Herstelling. Toen de Staten van Holland zich krachtig hadden verzet tegen het gebruik van troepen bij geschillen tusschen Regenten en Burgers, en daarvoor met dankadressen overstroomd werden, stelde Swildens het met grooten bijval ontvangen Dankadres van den Amsterdamschen Krijgsraad [1]).

Zijn beleid en zijne onvermoeide werkzaamheid hebben niet tot het beoogde doel, hereeniging van Volk en Vorst, geleid. Hij had zich daarvan dan ook geene groote illusie gemaakt, want dikwijls sprak hij het uit: „Zonder verbetering van Volk en Regenten, is het Patriottismus een brosse luchtblaas".

Na de restauratie in 1787 heeft hij zich, in afwachting van gunstiger tijden, als staatkundig publicist teruggetrokken, en zich er toe bepaald om de verbitterde gemoederen tot verdraagzaamheid en verzoening in de zamenleving te stemmen, door de aandacht te bepalen bij oecono-

---

1) Prof. Blok waagde nog te zeggen: „Men beschouwde hem waarschijnlijk als een bruikbaar instrument om enkele hervormings-denkbeelden der heeren onder het volk te brengen; men gebruikte hem als publicist" . . . . . Wederom eene los daar henen geworpen scheeve voorstelling, die hare wederlegging vindt in de eenvoudige daadzaak, dat Swildens die „hervormings-denkbeelden" reeds in het *Verslag* van 1781 heeft gekoesterd, toen de patriottenstrijd nog niet was begonnen. Hij bragt zijne denkbeelden aan den man onder die heeren, en daarna, door hen gesteund, onder het volk. Dat is de door sterk sprekende datums bewezen geschiedkundige loop dier denkbeelden, in verband met zijne onophoudelijke klachten, dat die heeren niet genoeg handelend optraden. Hoe *zijne* denkbeelden door die heeren werden gewaardeerd, had de opmerker kunnen vernemen uit het volgend aan Swildens gerigt stuk:

Wel Edele Heer.

Het is met het uijterste genoegen, dat ik door de Leden van den Krijgs Raad dezer stad gelast ben UWEd. een blijk hunner genegenheid toe te reiken.

Vergun mij dan, dat ik mij daar van kwijte en UWEd. uit hunner naam dit gedenkteken uwer vlijt overhandige.

Niets kan aan een Regtgeaart Nederlander aangenamer zijn, dan te ondervinden, dat de pogingen, die hij heeft aangewend tot herstelling van zijn Vaderland den gewenschten uitslag ten gevolge gehad hebben; hieruit vloeijt van zelve, dat het nadenken van dien aan zodanig een Ware Vaderlander niet dan de grootste wellusten kan doen smaken. Het is om die reden, dat mijne Committenten aan dit hun gevoelen van dankbaarheid hebben gehegt het Symbolum van 's Volks Vrijheid, en de gedagtenis van den eersten stap, die Amstels Burgerij gedaan heeft tot herstelling zijner geschonden Voorrechten. Dit stuk verstrekke U dan Mijn Heer, tot spijt van alle Aterlingen, om te doen zien, hoe Hoog de Burger schat dezulken, die niet schroomen van zich voor hem in de Bresse te stellen. Het zij U een vrygely bij alle oprechte Vaderlanders, en dat het U aanspoore, om in Uwe welmenende denkbeelden voorttegaan, zonder U aan de ondoorgrondelijke listen van 's Lands onderdrukkers te kreunen, opdat UWEd. in eenen Grijzen Ouderdom moge ondervinden en genieten die wellusten, aan een yverig Hart zoo zagt, van te kunnen zeggen: Dus wordt de deugd beloond.

Uit naam van de Commissie gecommitteerd tot bevordering van het dankaddres,

Amsterdam, 7 Februarij 1787. D. J. VAN HOGENDORP.

mische belangen [1]). Zoolang de uitgewekenen en gekerkerden niet tot de hunnen konden terugkeeren, viel er echter aan eene volkomen herstelling van den goeden geest niet te denken. De ontevredenheid meende eene redding te zien opdagen uit de Fransche revolutie. Daar deze, naar zijne opvatting, geboren was uit de omstandigheid, dat de staatkunde zich had losgemaakt van de zedekunde en van den godsdienst, vreesde Swildens van den Franschen invloed de nadeeligste gevolgen voor onze nationaliteit en onafhankelijkheid.

Door eene verzoening van den Stadhouder met de natie wilde hij den opkomenden storm bezweren. Sedert 1791 heeft hij daartoe stappen gedaan, in de rigting, dat onder de gegeven omstandigheden Willem V het eminent Hoofd moest worden van de provinciale Souvereiniteit, gebonden aan grondregels van regeerkunde, door Swildens in eene *Schets* aangegeven, uitstekende grondregels, geheel onafhankelijk van eenigen regeerings*vorm*. Bij »Staatsmannen van hooge Garantien" vond dat plan, althans zijn Ontwerp van Regeerkunde, geen bijval. De omwenteling, die hij door eene vreedzame hervorming van het staatswezen heeft willen voorkomen, vernietigde in 1795 het stadhouderschap. »En waar zyn die Staatsmannen van hooge Garantien met hunne *toen* zoo hoog treedende wysheid *thans* beland", vroeg hij daarna ongetwijfeld zinspelende op de gevangenschap van des Stadhouders minister van de Spiegel, den staatsman, die toen nog betuigde weinig geneigd te zijn, „om zekere grondregels van het Publicq Bestuur of ontwerpen van Regeeringsvormen — te onderzoeken".

Vernemende, dat de hoofden der omwenteling de Grondwettige Herstelling van vóór 1787 niet wilden hervatten, maar een geheel nieuw staatsgebouw stichten, vatte Swildens de pen weder op ter aanprijzing van eene verbeterde nationale Constitutie, en ter bestrijding van de zucht om in alles de Fransche Constitutie tot voorbeeld te nemen. Voorts heeft hij der zegevierende partij gematigdheid aanbevolen, en gewaarschuwd voor huiveringwekkende tooneelen, als die Frankrijk te aanschouwen gaf. Naar aanleiding van de provisioneele *Verklaring van de regten van den Mensch en Burger*, wees hij der bovendrijvende partij ook op de daar tegenover staande *pligten*. Andere geschriften

---

[1]) Zijn *Burger- en Huismans-Almanach* werd nog in den laatsten tijd door een uitstekend deskundige, den grijzen B. W. Wttewaal, geroemd, als, voor zoover hem bekend, „het *eerste* populaire geschrift, dat bijna uitsluitend aan den landbouw is gewijd, en daarom nog de aandacht waardig. Veel is sedert verbeterd, doch *vele* gebreken — zegt de heer W. — zijn nu nog op te merken, waarop de schrijver den landman opmerkzaam maakte." *Landbouw-Courant*, 1883, n°. 23.

van hem strekten om overdrevene wenschen en verwachtingen te matigen. Steeds waarschuwende voor het bouwen op speculatieve theorien, bleef hij vasthouden aan het beginsel, dat alle regeerkunde, die den Godsdienst, het eenige fundament van alle waare deugd, van den Staat scheidt, niet alleen zeer onregeerkundig in ons land, bovendien veeltijds valsch, maar ook altoos bedriegelijk en onzeker is.

Zijn ijveren tegen eene eenheid en ondeelbaarheid van de Republiek liep wederom op teleurstelling uit.

Toen hij den 28 Junij 1797 in moedelooze stemming van eene wandeling terugkeerde, vond hij op zijn lessenaar de kennisgeving van zijne benoeming tot hoogleeraar in het natuur-, staats- en volkenregt te Franeker. Na zich vergewist te hebben over de formule en de beteekenis van de politieke verklaring die hij meende te moeten afleggen, nam hij, op het inmiddels tot *ƒ*1600 verhoogd tractement, de benoeming aan, in de hoop, dat het publiek karakter, waarmede hij nu werd bekleed, bevorderlijk zou zijn aan de voortplanting van zijne staatsregtelijke inzichten. Na den 9 September dv. met de 32jarige Maria Moorkramer in den echt verbonden, en den 19 October 1797 bij monde van prof. Voorda bevorderd te zijn tot doctor in de regten *honoris causa*, aanvaardde hij ongeveer eene maand daarna, den 16 November, het hoogleeraarsambt met eene redevoering *Over de ontzettende merkwaardigheid van dit laatste tijdperk onzer achttiende eeuw*, *en deszelfs gewigt voor het recht der Natuur*, *des Staats en der Volkeren*[1]. Zijne vakken in het Nederlandsch moetende onderwijzen, zag de 52jarige man zich genoodzaakt „zelve Bouwmeester te worden van een nieuw Systema over het *Recht der Natuur* en *Algemeen Staatsregt*, alles gebouwd op den ouden vasten Grondslag eener Goddelijke Wetgeeving, maar nogtans met nuttiging der ontwikkelingen en Toelichtingen van Kant en alle de nieuwere." Zijn systeem van het Regt der Natuur, na drie bewerkingen gereed geworden voor de pers, berust op het hoofdbegrip, „dat het Bestaan van het R. d. N. noodwendig in eene Goddelijke wetgeeving zijnen oorsprong vindt". Het Staatsregt ontwikkelde hij theoretisch naar het Handboek van Hoffbauer, geschiedkundig naar dat van Schlötzer. De *statistiek*, de *regeerkunde*, en andere staatkundige wetenschappen, werden bij afwisseling afzonderlijk behandeld.

Daar de studenten in de vakken van Swildens geen examen behoefden af te leggen, ontbrak bij hen de drangreden om zich met ijver

---

[1]) Onuitgegeven. Het Hs. is aan zijne erfgenamen overhandigd, en niet door ons ontdekt.

op het natuur-, staats- en volkenregt toe te leggen. Met gebrek aan belangstelling heeft hij alzoo altoos te kampen gehad. In de dissertatie van J. Tadema Wielandt, *an contra quoscunque bonae fidei possessores jus vindicandi adjudicare vere justum sit* (Worc 1804) ontmoet men volgens Swildens' getuigenis, de „eerste jongelingsvrucht mijner collegien, zij is teffens de eerste, die hier in 24 jaaren pro gradu gedefendeerd wierd."

In het academiejaar 1805/1806 bekleedde Swildens het rectoraat, 't welk hij den 3 Junij 1806 heeft overgedragen met eene *Oratio de momento ceterisque causis gravissimis civitatis Batavae supremo Gallorum Imperatoris praesidio servandae* (onuitgegeven).

Zijn bespiegelend oog volgde intusschen den verderen loop der staatkundige gebeurtenissen; veel heeft hij daarvan opgeteekend. Zijne beschouwing over de wegen, langs welke „de nationale geest van godsdienstigheid" zich hier staande hield gedurende het omwentelingstijdperk, en die over de ontnuchtering, toen men inzag dat de scheiding tusschen de leerstellige Kerk en den Staat het uitgebreider karakter aannam van scheiding van Godsdienst en Staat, is zeer belangrijk.

De tijd brak spoedig aan, dat al die verdeeldheden en partijschappen, welke Swildens heeft willen bezweren, gedurende de werking der Staatsregeling van 1798 den toeschouwers sterk begon te vervelen. In 1801 werd er zelfs een voor de kennis van dien ontwakenden geest zeer belangrijk Maandblad „opengesteld voor alle rechtgeäarte Nederlanderen, die, na zoo veele en langdurige staatkundige schokken en folteringen, ernstig na rust verlangen; en wars van alle partijschappen, overtuigd zijn, dat het éénmaal tijd wordt, die allen te doen ophouden" [1]). Door de lessen der ondervinding kwam men eindelijk tot de staatkundige verzoening, geheel in den geest gelijk Swildens die immer te vergeefs had gepredikt. Nu achtte hij dan ook den tijd gekomen om zijne *Schets der Regeerkunde in betrekking tot hare oogmerken en middelen* uit te geven, en hij deed dit nog wel op naam van v. d. Spiegel, die reeds overleden zijnde, het vaderschap dus niet konde afwijzen, en de eer daarvan behouden heeft, tot dat die mystificatie door ons ontdekt werd.

Met het oog op de te verwachten regeling van de Staatszorg voor den Godsdienst bij de wet, door de Staatsregeling van 1801 aangegeven, vereenigde Swildens naar zijne beginselen de hoofdpunten van wetgeving daaromtrent in een hoogst verdienstelijk Ontwerp, met toelichtende be-

---

1) *Nationaal Magazijn*, reeds vóór de Staatsregeling van 1801 geopend, doch, nadat 20 ns. verschenen waren, in 1802 met een titel voorzien.

schouwingen. Wat de staats-schoolzorg betreft, vindt men daarin zijn stelregel, „dat de ingezetenen des Bataafschen grondgebieds als staatsburgers, zoowel hoofd voor hoofd, als gezamenlijk, een onbetwistbaar recht er op hebben, dat ook in de openbaare kinderschoolen eerbied voor God en waardeering van den Godsdienst, als Bestaansvereisch van ons Land, behoorlijk aangekweekt en ingeprent en zorgvuldig bewaard worde".

Hij heeft dan ook zijne beginselen zien zegevieren en onzen Staat een neutraal-godsdienstig karakter zien aannemen en handhaven [1]). Door den invloed van het Nut en van de stemmen van gelijkgezinde invloedrijke mannen werd eindelijk de door hem in 1781 voor het eerst verspreide gedachte om de jeugd op te leiden tot alle maatschappelijke en christelijke deugden beligchaamd in de schoolwet van zijn geestverwant Schimmelpenninck. Van dat gebouw is het *Vaderlandsch A. B. Boek* van Swildens de eerste steen.

Wakker heeft hij zich verder geweerd om den godsdienstigen grondslag van het staatswezen ook te formuleeren in proclamatien aan het hoofd der Wetboeken, die onder Koning Lodewijks regeering in bewerking waren. De bewoordingen, waarin die stukken zijn vervat, ja, al zijn streven in dit opzicht, verraden, dat de man excentriek, en daarmede het regte spoor bijster was geworden. Na het verlies van zijne vrouw in 1804, schijnen finantieele zorgen niet zonder invloed te zijn geweest op zijn voornemen om ten jare 1809 in een rijk huwelijk nog een uitweg te zoeken, doch de dame trok zich terug en kocht hare trouwbelofte af. De gedragingen van Swildens jegens haar verwekten te regt veel opspraak ten nadeele van zijn goeden naam. Terwijl hij zich te Amsterdam ophield om zijne denkbeelden omtrent de proclamatien aan 't hoofd der nieuwe Wetboeken te plaatsen ingang te verschaffen bij den Koning, bezweek hij, na eene kortstondige ongesteldheid, in het

---

[1]) Hoe impopulair de Staatsregeling van 1798 moet zijn geweest, omdat zij met de gewilde scheiding van de leerstellige Kerk en den Staat, ook de staatszorg voor den Godsdienst verwierp, en deze daardoor in de oogen van het Volk niet als een steunpilaar van den Staat erkende, blijkt uit talrijke geschriften na haren val. Swildens had twee ambtgenooten naast zich, die zich als zijne geestverwanten hebben doen kennen, in zooverre zij op staatszorg voor den Godsdienst krachtig, als onmisbaar, hebben aangedrongen, nl. Greve, in een helder en beknopt geschrift: *Van de staatszorg der Overheid voor den Godsdienst; en de vrijheid der Christenkerk in Nederland*, 1804; en Tydeman, in eene *Proeve over het tegenwoordig verval en mogelijk herstel der Godsdienstigheid. Byzonder ook met opzigt tot de wettige en gewenschte staatszorg voor de Godsdienstigheid, door* Eusebius Belga. Gron. en Amst. 1809. O. J. Quintus verdedigde destijds aan eene andere hoogeschool eene *Diss. philosophico juridica de Religione, civitati necessaria.* Gron. 1805.

Rondeel, op den 12 September 1809. In de O. Z. Kapel aldaar is zijn graf.

Ziedaar een kort overzicht van 's mans leven en streven, ontleend aan onze uitvoerige verhandeling: *De Patriot J. H. Swildens, publicist te Amsterdam, daarna hoogleeraar te Franeker. Zijn arbeid ter volksverlichting geschetst.* Leeuw. 1884, en in *De Patriot J. H. Swildens gehandhaafd* enz. *Antwoorden op de vraagteekens van J. A. S.* Leeuw. 1884. Wij hebben daarin zijn beeld gegeven in de lijst van den tijd, en hem zooveel mogelijk sprekende ingevoerd. Nagenoeg alles, wat ons onderzoek heeft opgeleverd, moet toen aan de lezers onbekend zijn geweest. Dat de gedachte van de neutraal-godsdienstige school en voorts die van het Nut *zijne* gedachte was, dat hij een merkwaardig standpunt innam gedurende den patriottentijd, en een regeeringsdoel, voor elken staatsvorm passende, systematisch omschreef, met eens anderen naam op den titel, — wij kunnen begrijpen, dat zulks velen verraste. Verwonderd heeft het ons daarentegen, dat meer dan één recensent den man kennelijk alleen beoordeelde naar zijn eigen, subjectief, partijbeginsel, zonder daarvoor te willen uitkomen; zoodat zelfs een hoogleeraar in het staatsregt en een hoogleeraar in de vaderlandsche geschiedenis daardoor beneveld, bij hunne beschouwingen [1]) over Swildens den zoo duidelijken draad niet ziende, die al zijn streven vereenigt tot een harmonisch geheel, de hoofdzaak van zijne beteekenis ook voor het heden niet waardeerden, maar tot thema liever de vragen hebben behandeld of hij door ons ook te hoog was gesteld, en wat er van Swildens' carrière was geworden. Hadden zij zich afgevraagd wat er van de denkbeelden van dien man geworden was, dan zouden zij zich meer in den geest van onzen arbeid hebben bewogen.

Uit ons werk spreekt immers zonneklaar, dat Swildens de vertegenwoordiger is geweest van een politiek beginsel, waarvan hij nooit is afweken, ofschoon de omstandigheden, die zich zijns ondanks telkens wijzigden, het noodzakelijk maakten, dat hij telkens andere middelen moest kiezen, hoewel zijn doel steeds hetzelfde bleef. Dat beginsel was dit, dat hij met het *Salus publica, suprema lex esto!* voor oogen, de „staatkunde der Deugd" — zoo als hij die wel eens noemde — wilde bevorderen. Voor hen, die dien term niet begrepen, zullen wij haar verdui-

---

1) In *de Nederl. Spectator*, 1885, no 23, 24.

delijken met de woorden van een beroemd geworden man, dezelfde beginselen toegedaan, namelijk Johan Melchior Kemper [1]), destijds hoogleeraar in het natuur- en burgerregt te Harderwijk:

»Zeer onderscheiden en uit een loopende zyn de gevoelens over den waren aard van het Volksgeluk; sommigen hebben hetzelve in de menigte des volks, sommigen in de kracht van Wapenen gesteld, terwyl anderen hetzelve in de zekerheid en het geluk der inwoners meenden gevonden te hebben, maar hierin komen zy allen, zoowel Wysgeeren als Wetgevers, overeen, dat geen Volk by bedorven zeden gelukkig zyn kan, maar dat deugd alleen de maatschappyen by een houdt en bewaart, ja, dat zy, als het ware, de ziel der Maatschappyen is, door welker aanwezen zy bestaan en bloeijen, welker afzyn dood en bederf aanbrengt, ook dan, wanneer de Wetten voor de handhaving van het recht genoegzaam zorgen.

Immers wij verstaan hier door deugd, niet alleen de vervulling onzer volkomene pligten, welke anderen van ons vorderen kunnen, maar integendeel den geheelen omvang onzer onvolkomene zoowel als volkomene verpligting: want, al stemden wy eens toe, dat deze verdeeling onzer pligten vooral daarop gegrond was, dat alleen de volkomene pligten noodzakelyk, de onvolkomene enkel nuttig waren, gelde dit echter niet, dan ten opzichte der oogenblikkelijke gevolgen, terwyl het voor het overige zeker en boven allen twyfel is, dat niets voor de Maatschappy gevaarlyker is, dan het noodlottige gevoelen der meeste menschen, dat zy braaf genoeg leven, indien zy slechts de geschrevene wetten niet schenden, en voor de vervolgingen des Rechters zeker zyn, voor het overige aan alle wellustigheid, gierigheid, en onmenschlievendheid bot vierende.

Maar, hoe waar dit alles ook by alle volkeren zy; nergens echter is het meer waar, dan onder eenen vryen regeeringsvorm, waaronder Volksdeugd des te noodzakelijker is, naar maate zulk een regeringsvorm meer vryheid, gelegenheid, en aanleiding geeft om misdadig te worden; immers, gelijk in het gemeene leven de zodanige zeker gevaar loopt, die onbekwaam om zich zelven te regeren, zonder vriend of leidsman aan zich zelven en de bekoorlykheden der verleiding wordt overgelaten, even zoo wordt er by een Volk kracht vereischt, om de vryheid

---

[1]) *Verhandeling over de noodzakelijkheid van godsdienstige begrippen en praktijken ter bevordering van deugd en goede zeden* (Verh. van Teylers Genootschap, D. XX, blz. 393, 394, Haarlem 1802).

te kunnen verdragen, en gelyk het de pligt van vrienden en bloedverwanten is, zoodanig iemand den rechten weg aantewyzen, even zoo is het een der eerste pligten van den Regent op alles te letten, waardoor hy deugd en goede zeden onder het Volk duurzaam en bestendig kan maken, daar het ontegenzeggelyk is, dat alle moeite, alle verandering in het bestuur vergeefsch is, zo de burgers de voorschriften der deugd, en der rechtvaardigheid niet beminnen en volgen.

Hy zorge derhalven voor alles wat de zeden betreft, hy geve in Zyne Wetten acht op beschaving, opvoeding en Godsdienst, met welke vooral de zuiverheid der zeden in verband staat, schoon de gevoelens der menschen, altyd naar nieuwigheden overhellende, niet altyd aan elk dezer hulpmiddelen hetzelfde vermogen hebben toegekend.

Het is dus geenzins te verwonderen, daar de Godsdienst zoovele eeuwen zelfs met verwaarloozing somtyds van opvoeding en beschaving in hoogachting is geweest, dat men eindelyk, het oude spoor verlatende, op den Godsdienst heeft begonnen neder te zien; maar dit is te verwonderen, dat zelfs verstandige mannen in onze dagen ernstig dit gevoelen verdedigd en beweerd hebben: dat men door een goeden regeeringsvorm, door goeden en voor den toestand des volks berekende Wetten, genoegzaam voor den Staat, en de zeden des Volks zorgen kunne."

Alles wat Swildens heeft geschreven en ondernomen ligt binnen de grenzen dier staatkunde, zooals Kemper haar omschreef. Die „staatkunde der deugd" heeft hij consequent gediend als publicist, als mede-adviseur van de Hoofden der patriotten, als ongevraagd raadgever van de regeering en als hoogleeraar. Van dat standpunt vergelijke men hem met de publicisten, adviseurs en hoogleeraars van zijn tijd, maar niet met hen, die zich geroepen gevoelden, om daadwerkelijk als staatsmannen op te treden. Die rol heeft hij niet gespeeld, niet willen en misschien niet kunnen spelen.

Dan zal men niet langer meenen, dat hij een onpraktisch man, een ijdele plannen-maker, was, want wat men voor verschillende plannen aanzag, waren slechts elementen van één systeem; het doel dat hij najaagde was geen utopie, want — Hartog heeft het reeds gezegd — „wat die 70 mannen, door wie de *Akte van verbindtenis* werd onderteekend, wilden, verschilt niet zooveel van hetgeen wij thans hebben en waarbij wij wel varen"; maar eene utopie was het alleen, dat hij aanvankelijk de volkomene verwezenlijking van zijn plan reeds in de naaste toekomst verwachtte. Eer men hem verweet, dat hij zoo dikwijls ano-

niem optrad, of achter de schermen bleef, had men moeten bedenken, dat nagenoeg de geheele politieke literatuur in den patriottentijd anoniem is geschreven [1]), en ook zou het niet overbodig zijn geweest vooraf zich de vraag te stellen, of mannen als Johan Valckenaer en van Kooten [2]), door ondoordacht op te treden, en anderen, door met de Franschen te heulen, zich dan voor het vaderland verdienstelijker hebben gemaakt.

Wanneer men in de door ons gebruikte autobiografie van Swildens als onbetrouwbaar beschouwt wat de man van zich zelven vertelt, maar gaarne gelooft wat hij in één adem daarbij verhaalde van van Kinsbergen en van Schimmelpenninck, dan mag men ons, die haar geheel als waar aanvaardden, niet verwijten, dat wij te „geloovig" zijn geweest, want prof. Tellegen, die dat deed, dacht er zeker niet aan, dat hij daardoor in zijne kritiek met twee maten ging meten.

Wij hebben Swildens een „edelen held" genoemd, omdat hij zijn leven lang getrouw bleef aan zijne beginselen, en daarvoor streed met opoffering van de kans om carrière te maken. „De zucht om, wanneer men zich veel moeite gegeven heeft, niet gaarne te willen erkennen, dat de kool de saus niet waard was", bezielde ons daarbij geen enkel oogenblik. Die onverdiende hatelijkheid, ons bovendien toegevoegd door prof. Tellegen, wien wij onze ongedrukte bronnen nog wel zonder aarzelen toezonden, en die daaronder niets vond, dat met onze geschiedschrijving streed, wijzen wij terug naar den politieken hoek, waaruit zij kwam, overtuigd als wij zijn, dat dáár de pikante saus niet smaakte, die Swildens zoo meesterlijk bereidde en verduurzaamde voor de kool, die partijmannen nog heden voor het geduldige vaderland stoven.

Johannes Mulder beklom den 16 November 1797, dadelijk nadat Swildens daarvan was afgetreden, het spreekgestoelte, ter aanvaarding van het professoraat in de heel- en verloskunde. Van Meurs en Vitringa Coulon, Medicinae doctoren, de eerste te Amsterdam, de tweede te Leeuwarden, waren met hem, destijds Landschaps operateur en Leeraar in de chirurgie, anatomie en vroedkunde in Frieslands hoofdstad, voorgedragen.

Joh. Mulder, den 15 Mei 1769 te Franeker geboren, was het eenige kind van Claas Mulder, een geacht koopman, tevens burgemeester aldaar, en van Aaltje Staalstra. Na in zijne geboorteplaats voor het

1) Daartegen is immers art. 16 Srg. 1798 gericht.
2) Zie hunne levensbeschrijvingen boven, blz. 586 en 595.

het hooger onderwijs te zijn opgeleid, kwam hij in 1785 bij den R. M. Manger om zich als student in te schrijven. Zich toeleggende op de vakken, die ter voorbereiding strekken van de beoefening der geneeskunde, vond hij vooral een uitstekenden leermeester en trouwen leidsman in prof. Chaudoir. Hebben wij hem op diens dispuutcollegien over de bespiegelende wijsbegeerte reeds ontmoet, den 23 Junij 1789 verdedigde hij onder dien hoogleeraar ook drie uitgewerkte natuurkundige stellingen (*Theses philosophicae*, Fran. 1789), 1°. over de psychologische beschouwing van den mensch; 2°. over eenige verschijnselen der uitdamping; 3°. over den aard der kometen. Met de beoefening der geneeskunde die der natuurkunde voortzettende, promoveerde Mulder den 22 Sept. van het volgend jaar tot A. L. Mag. et Philos. Doct., na verdediging van een *Specimen physicum sistens generalia quaedam de calore et modo, quo specifice corporibus inest.* Fran. 1790. Ter volmaking van het medisch onderwijs, dat hij van de Lille en Ad. Ypeij ontvangen had, ging hij terstond na die promotie, met eene aanbeveling van zijnen raadsman Dr. Georgius Coopmans, naar Leiden, waar hij reeds den 28 Sept. v. d. j. is ingeschreven. Men behoeft maar de namen van S. J. Brugmans, Ed. Sandifort, Voltelen, Oosterdijk, Paradijs en du Pui te noemen, om de overtuigng te geven, dat de medicus zich destijds daar in alle deelen ruimschoots konde bekwamen. Van de wetenschappen, die zij doceerden, vonden bovenal de heel- en verloskunde in Mulder een even ijverig als gelukkig beoefenaar, onder leiding van du Pui. Op raad van den laatstgenoemde en van Georgius Coopmans, liet zijn vader hem in 1792 nog gaarne naar Engeland vertrekken [1]), opdat hij in de groote hospitalen van Guy, St. Thomas en Londen de verschillende wijzen van behandeling door voortreffelijke geleerden zou kunnen zien en zich ten nutte maken. Vele operatien heeft hij daar dan ook zien doen, in het aanleggen van verbanden heeft hij zich dagelijks eigenhandig geoefend, een aantal verlossingen verrigt en eenige operatien gedaan. Rijker aan ontwikkeling en ervaring keerde Mulder in 1793 terug en ging zich toen onder het oog van prof. du Pui wijden aan de dissertatie, na welker verdediging hij den 8 Februarij 1794 te Franeker met den hoogsten lof tot Med. Doct. werd bevorderd. Aan die dissertatie (*Historia literaria et critica forcipum et vectium obstetricio-*

---

1) In het testimonium hem toen d.d. 20 Juli door prof. S. J. Brugmans medegegeven en nu bij het F. G. voorhanden, lezen wij: lubenter hoc ipsi concedimus siquidem virtute, ingenio et diligentia semper se maxime commendavit. Lectionibus nostris in Botanicam et Historiam Naturalem assidue adfuit, talemque se in his et aliis disciplinis probavit, ut omnium, qui studiis bene cupiunt, favorem et existimationem merere videatur.

rum, L. B. 1794 [1]) is, als eene belangrijke bijdrage tot de geschiedenis der verloskunde, dadelijk eene groote waarde toegekend. Nadat de daarin door Mulder aanbevolen nieuwe verloskundige tang reeds het onderwerp was geworden van eene Hoogduitsche Verhandeling (J. G. Klees, *Bemerkungen über eine neue Geburtszange*, Frft. 1794), genoot dat proefschrift vervolgens de eer der vertaling in het Duitsch, door J. W. Schlegel (Leipz. 1798).

Terwijl Mulder zich nog te Londen ophield, waren Dr. Coopmans en Dr. Kutsch er reeds op bedacht om hem voor Friesland te behouden. Zij bevalen hem in die dagen namelijk aan voor de vacante betrekking van Landsoperateur en Leeraar in de anatomie, chirurgie en vroedkunde te Leeuwarden. Daar Mulder, ofschoon hij niets vuriger verlangde, dan „in zijn vaderland geëmploijeerd te worden", evenwel eerst zijne academische studien wilde voltooijen, was die post in afwachting van zijne promotie onvervuld gelaten. Die promotie was evenwel zóó schitterend, dat de medische faculteit, door tusschenkomst van de Curatoren, onmiddelijk daarna zich tot den Landsdag wendde met de vraag „of het niet mogelijk zijn zoude, dat die uitmuntende jongeling aan de Vriesche Universiteit als Lector chirurgiae et artis obstetriciae geplaatst wierd."

De gelijktijdige behandeling van beide voorstellen leidde de Staten den 15 Maart 1794 tot het besluit om Mulder in de eerstgemelde betrekking aan te stellen, op een tractement van *ƒ* 450. Deze post, welken hij in Junij dv. aanvaardde met eene openbare les *over de beenbreuken*, verpligtte hem om der regterlijke magt ten dienste te staan; openlijke lessen te houden op cadavers, private lessen te geven in de heel- en vroedkunde; om alle armen, die eene belangrijke operatie moesten ondergaan, kosteloos te behandelen, en, bijgestaan door een medicus en een chirurgus, de adspiranten-chirurgijns, vroedmeesters en vroedvrouwen, te examineren. Ruim drie jaren was hij dus als zoodanig werkzaam geweest, toen hem het professoraat ten deel viel, waaraan eene jaarwedde van *ƒ* 1500 en eene verhooging van *ƒ* 300, voor het ontleden van zes cadavers, werd verbonden. Toen hij bij missive van den 28 Junij 1797 dat beroep aannam, vroeg hij aan de Gedeputeerden of de bovenvermelde examina voortaan op dezelfde wijze als tot dusver moesten worden afgenomen, dan of men die aan de medische faculteit zou willen opdragen, wat hem geschikter voorkwam.

---

[1]) Aan die van Mulder sluit zich aan die van J. Lunsingh Kymmell, *Historia literaria et critica forcipum obstetriciarum, ab anno 1794 ad nostra usque tempora.* Gron. 1838.

Terwijl de beslissing op die vraag werd aangehouden, verkreeg Mulder daarentegen wel de opdragt, om als Landsoperateur „alle Heel- en Vroedkundige operatien aan de onderhoud genietende armen van geheel Vriesland, in het bijzijn zijner leerlingen, gratis te verrigten."

In de *Redevoering over de redenen, waarom de Nederlanders in het algemeen zeer weinig tot verbetering en uitbreiding van de Heel- en Verloskunde hebben toegebragt* (Leeuw. 1797), waarmede hij den katheder aanvaardde, werd onder anderen betoogd, dat het onderwijs in die vakken toen bij ons allezins gebrekkig was, en het getal onkundige chirurgen, vroedmeesters en vroedvrouwen, dat der bekwame practici overtrof. Tevens klaagde hij over de te geringe bescherming van bekwame heel- en vroedkundigen en de te groote toegeeflijkheid van de overheden jegens onkundigen en kwakzalverij.

Hebben we zooeven vermeld, dat er geene beslissing genomen werd op Mulder's vraag over de examens van chirurgen, vroedmeesters en vroedvrouwen, spoedig bleek, dat men eene geheele Hervorming van het heel- en verloskundig onderwijs in Friesland wilde ondernemen, onder leiding van den nieuwen hoogleeraar. Ongetwijfeld was de hoogbejaarde Coopmans, door Mulder's redevoering nog meer aangevuurd, de man, die het Curatorium voor die zaak bezielde. Curatoren noodigen den spreker ten minste weinige dagen later uit om „een plan te formeren van dat geen, hetwelk verder tot een allernoodzakelijkste opluijstering en uitbreyding dier belangrijke wetenschappen vereijscht zoude worden." Twee missives van Mulder daaromtrent zijn ons in handen gekomen. In de eerste van 4 Februarij 1798 wijst hij er op, dat van de 42 stipendia van *f* 100 de eene helft aangewezen was voor onbemiddelde jongelingen, die studeeren in vakken, welke in 't Latijn onderwezen werden, en de andere helft voor de zoogenaamde schooljongelingen. Daar de heel- en verloskunde ook in het Nederlandsch gedoceerd werd, wat hij trouwens ten zeerste op prijs stelde, waren zijne leerlingen naar den letter van het Decreet van zulke ondersteuningen uitgesloten. In den brief van den 19 Febr. dv. drong hij, in afwachting van zijn nader uit te werken plan tot stichting van een academisch ziekenhuis, aan op een urgenten maatregel, waardoor de studenten zoodra mogelijk bij het ziek- en kraambed zouden kunnen worden onderricht. Dat doel zou men zijns inziens bereiken, wanneer hem een crediet geopend werd, „om daaruit zo veel mogelijk een aantal lijders tot onderwijs van zijne leerlingen geschikt, en enige kraamvrouwen gedurende hun verblijf in Franeker te onderhouden." Weinige weken later werd de behartiging van het hooger onderwijs echter door

de Staatsregeling van 1798 aan de zorg van het Provinciaal Bestuur onttrokken, zoodat de illusien, die de hoogleeraar zich van zijne hervormingsplannen mocht hebben gemaakt, vooreerst vervlogen. Alles wat hij voor zijn onderwijs verkreeg was, dat het Vertegenwoordigend Ligchaam den 13 December 1799 van de 21 stipendia der Latinisten vijf bestemde voor leerlingen in de heel- en verloskunde. Vervolgens werden er provinciale commissien van geneeskundig onderzoek en toezigt in 't leven geroepen, aan welke ook de meergenoemde examens zijn opgedragen. Dat Mulder een aangewezen lid was voor die commissie in Friesland, ligt voor de hand.

Inmiddels had hij den 9 Januarij 1798 zijne openbare lessen over de ontleed- en natuurkunde van den mensch, den 11 Januarij die over onderscheidene heelkundige onderwerpen geopend. In November v. d. j. ving hij aan met heelkundige lessen over de beenbreuken. Vervolgens ontmoeten wij jaarlijks op zijne collegielijsten de physiologie, anatomie, chirurgie, osteologie, en obstetrie als de door hem gedoceerde vakken. De *Schets der ontleedkunde* van Plenck, door v. Gesscher, de *Grondbeginselen der natuurkunde van den mensch* van Blumenbach, en de *Beginselen der algemeene oefenende heelkunde* van v. Gesscher vermelde hij als zijne handboeken. In 1802 en 1803 liet hij Theses verdedigen inter commilitones, onder welke wij ontmoeten Sicco Ens, A. B. Bakker, S. S. Nauta en L. Popta. Ook was Banga zijn leerling.

Roeijende met de riemen over welke hij konde beschikken, betoonde Mulder zich niet alleen als een uitstekenden leermeester en waren vriend van de studerenden, maar ook als iemand van zeldzame kunde en ervarenheid bij de zwaarste kunstbewerkingen. Wij herinneren aan den gelukkigen uitslag van eene exstirpatie van het dijbeen uit de heupkom. Het meisje, dat deze amputatie onderging, huwde later en werd de blijde moeder van verscheidene kinderen! Door de bevordering van de vaccinatie wijdde hij zijne krachten aan de beteugeling der kinderpokken. Na den 28 November 1800 vooraf eene openbare *Les over de koepokken* [1]) gehouden te hebben, verrigtte hij dadelijk daarna de vaccinatie aan zijn vriend den schilder van der Kooi en aan zijn eigen dochtertje. Door waarnemingen aangaande personen, die onder het melken door de ware pokken aan de uijers besmet geworden en sedert van de kinderziekte verschoond waren gebleven, maakte hij, bij het ontdekken van verscheidene voorbeelden daarvan in Friesland, zich de lessen

---

[1]) Prof. Cl. Mulder schonk het origineel Hs. van die *Les* aan Dr. Kiestra te Ee.

der ervaring dienstbaar. Ook zal hij niet vreemd zijn gebleven aan het *Spec. Med. de variolis vaccinis*, Wôrc. 1804, waarop hij Albertus Coopmans, van Bolsward, promoveerde. Op zijn voetspoor hield een zijner leerlingen, dien wij reeds genoemd hebben, Dr. L. Popta Sz., den 14 Augustus 1806 in de Luthersche Kerk te Harlingen eene redevoering *over de voortreffelijkheid der koepokken* [1]). Op het gebied der heel- en verloskunde beantwoordde Mulder eene door het Genootschap ter bevordering der Heelkunde uitgeschreven prijsvraag over hetgeen de ondervinding leerde nopens de gevallen, in welke de nageboorte kunstmatig moet afgehaald worden, en in welke de uitdrijving aan de natuur behoort te worden overgelaten. Terwijl het antwoord van G. J. van Wijden den gouden eereprijs behaalde, werd dat van onzen hoogleeraar met de zilveren medaille bekroond.

Even als Camper was hij een ernstig beoefenaar van de vergelijkende ontleedkunde, in verband waarmede hij ook een anatomisch-pathologisch kabinet aanlegde. En wanneer men naast den bouw der menschen ook dien der dieren naspoort, dan komt men als van zelve ook tot de kenmerken, die de dieren in hun uitwendigen vorm onderscheiden. Zoo kwam Mulder tot de beoefening der zoölogie, meer bijzonder tot die der gewervelde dieren, aan welke studiën zijn *Overzigt over de gewervelde dieren*, Fran. 1807, den oorsprong verschuldigd is.

Al spoedig na zijn optreden, nl. in 1800, werd hij met het rectoraat bekleed. In dat jaar overleed de grijze Coopmans, in wien de academie een ijverigen beschermer, en Mulder een onwaardeerbaren raadsman verloor. Voldoende aan de behoefte van zijn hart, bragt hij den 22 Sept. 1800 eene warme hulde aan dien geleerden en hoogst verdienstelijken man, in eene vroeger door ons reeds aangehaalde *Oratio funebris.* De *Oratio de cura erga insanabiles*, waarmede hij in 1801 de scepters aan Chaudoir overdroeg, is niet in het licht verschenen.

Kon het wel anders, dan dat de meeste wetenschappelijke genootschappen in den lande hem tot hun medelid kozen, en dat de roem, die naar alle zijden van hem uitging, hem begeerlijk maakte voor andere academien? Franeker moest hem dan ook afstaan aan Groningen, waar hij bij Besluit van den Koning van Holland, van 29 September 1807, benoemd werd tot hoogleeraar in de ontleed- en natuurkunde van den mensch en de dieren, en in de heel- en verloskunde. Met de doorwrochte *Oratio de meritis Petri Camperi in anatomiam comparatam* (Gron.

---

[1]) Die redevoering werd aangekondigd bij een groot gedrukt programma, waarvan het F. G. een ex. bezit.

1808 [1]), deed hij er den 15 Junij 1808 zijne intrede. Bij het aannemen van dat beroep had hij de voorwaarde gesteld, dat er een heel- en verloskundig ziekenhuis zou worden opgerigt. Aanvankelijk werden ten dien einde drie of vier zalen van het Inwendig Ziekenhuis ingerigt, en dit in afwachting van meerdere uitbreiding. Daar werden dan de lijders aan hunne legersteden met de studenten behandeld en dezen gelegenheid gegeven om zich zelve te oefenen. Geene verlossing geschiedde, dan onder zijn onmiddellijk toezigt. Meermalen getroostte de hoogleeraar zich daarbij een lang oponthoud, met het doel om zijne leerlingen op den geheelen loop der baring opmerkzaam te maken, en hun onderwijl vragen ter beantwoording op te geven, die het gegeven geval, zijn vermoedelijken loop en de wijze van behandeling, betroffen. Het belangrijkste van 't geen hij daar heeft verrigt en waargenomen is vermeld in het *Overzicht van de voornaamste gevallen, welke in het heel- en vroedkundig academisch ziekenhuis te Groningen van 1809 tot aan het einde van het academisch jaar 1810 zijn waargenomen*, welk geschrift uit zijne nagelaten aanteekeningen door zijn zoon prof. Cl. Mulder is opgesteld en uitgegeven (Amst. 1824).

Zijne lessen over de natuurlijke geschiedenis en ontleedkunde der dieren, die grooten opgang maakten, wist hij steeds met voorwerpen uit zijn eigen kabinet of door versche praeparaten op te helderen. Ook buiten den academischen werkkring zocht hij nuttig te zijn, niet alleen als lid van de provinciale Commissie van geneeskundig onderzoek en toezigt, waarin hem, even als vroeger in Friesland, spoedig weder eene plaats werd gegeven, maar ook vonden het Natuur- en Scheikundig Genootschap en de Akademie voor Teeken-, Bouw- en Zeevaartkunde in hem een voorstander en beschermer.

Den 3 November 1810 verrigtte hij des voormiddags nog eene operatie van de cataract, en besprak hij op zijn chirurgisch collegie de gebreken van het *antrum Highmori*, en des namiddags onderging hij niet alleen de doorboring van dat antrum, maar bereidde die eigenhandig voor en liet haar door zijn amanuensis P. Hendrikz voltooijen. Op den tweeden dag daarna gevoelde hij zich zóó wel, dat hij uitging en de studenten op de ontleedkamer onderrigtte. Sedert dien tijd verergerde zijn toestand echter van dag tot dag, om den 18 November 1810 met den doodelijken afloop te eindigen.

Zijne zachtaardige gade Hyke Sophia Saagmans, met wie hij den

---

[1]) Ook vertaald, als *Redevoering over de verdiensten van P. Camper in de vergelijkende ontleedkunde.* Uit het Latijn, door G. H. Wachter Pz. Gron. 1809.

7 December 1794 in den echt was getreden, had hij reeds den 2 Januari 1806 verloren. Drie jeugdige weezen liet hij na. De oudste, toen nauwelijks 14 jaren oud, zullen wij beneden weder ontmoeten, als een sieraad onder de Franeker en de Groninger hoogleeraren.

Mogen wij Johannes Mulder veilig den grondlegger noemen van een verbeterd heel- en verloskundig onderwijs in Friesland en Groningen, gaarne besluiten wij met den lof hem door zijn voormaligen prosector, toen professor, Hendrikz gegeven in de volgende woorden: „zoude ik dezen verhevenen opvolger van Munniks, een Fries van geboorte, dit grootste licht der Groninger Hoogeschool, dezen smaakvollen lofredenaar van Camper, dit ware beeld van Camperiaansche ervarenheid, kunde in de kunst en roem, naar verdiensten prijzen: ik zoude Mulder openlijk voor een tweeden Camper uitroepen."

H. Muntinghe, *Acte Saecularia Acad. Groninganae*, Gron. 1814, p. 115, 116; Claas Mulder, *Levensberigt van Johannes Mulder* (geplaatst achter het *Overzigt van de voorn. gevallen* enz.) en de daarin aangehaalde bronnen, nl. de *Alg. Konst en Letterbode*, 1810, II, 388 en volg., 1811, I, 87 volg.; onze *Levensschetsen der Groninger hoogleeraren* (in Jonckbloet's *Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen*), 116—118.

Johannes Hendrik Regenbogen. Van de zes nieuwe hoogleeraren, die den 15 en 16 November 1797 inaugureerden, was Pierson Tholen, die van lector tot hoogleeraar in de wiskunde bevorderd was, en wiens levensberigt wij reeds gegeven hebben, de laatste. De Senaat, overeenkomstig het Decreet tot herstel der academie voltallig, bestond nu uit de hoogleeraren Wassenbergh, de Crane, Tholen, Chaudoir, Voorda, Swildens, Allardi, Mulder, Greve en Meijer. Daar van Voorst reeds naar Arnhem vertrokken was en Meijer zich niet meer in staat bevond om zijn ambt te vervullen, verloor de bepaling in het Decreet, dat de beide theologische professoren hunne taak zouden voortzetten, in afwachting van 't geen de Constitutie weldra zou meêbrengen, hare toepassing. Terwijl de afscheiding der Kerk van den Staat aan eene Hervormde theologische faculteit geacht werd in den weg te staan, vroegen de Curatoren magtiging om aan de philosophische faculteit twee hoogleeraren toe te voegen, van welke een de algemeene kerkelijke geschiedenis, de andere de Theologia Naturalis zou onderwijzen. Te regt voerden zij daarbij aan, dat, zonder theologisch onderwijs, in welken zin dan ook, Greve geen enkelen leerling zou krijgen. Op IJsbrand van Hamelsveld, die in 1787, evenals Voorda, zijn katheder te Utrecht had verloren, en op Eelco

Tinga, predikant te Vlissingen, waren hunne oogen gevestigd. De Agent van Kooten dacht evenwel, dat de genoemde vakken wel aan één persoon konden worden opgedragen, zij het dan ook met een hooger tractement. „Wil de Burger Greve theologie doceren, dit mag ik gaarne lijden, — voegde hij er bij — doch ik kan hem daarvoor geen meerder tractement concederen." Gedurende de correspondentie over het bedrag van dat tractement overleed prof. Meijer. Curatoren haastten zich toen om weder op de benoeming van twee professoren aan te dringen. Om dit voorstel aannemelijk te maken, sloegen zij eene uitbreiding voor van de reeds genoemde leervakken, door toevoeging van de exegese, „als zijnde zodanig onderwijs mede aan geen vast systhema verbonden." Van Kooten beweerde echter, dat hij in afwachting van zijne Instructie ter vervulling van Meijer's plaats niets konde doen, en verleende daarom enkel magtiging tot het beroepen van van Hamelsveld op *f* 1800 tractement. Vóór dat die magtiging aankwam, had van Hamelsveld reeds berigt, dat hij de hem toegedachte betrekking niet zou aannemen, zoodat de Curatoren reeds, om geen kostbaren tijd te verliezen, van den Senaat bij voorbaat twee nominatien hadden gevraagd, eene voor een professor in de Kerkgeschiedenis en Bijbelsche Uitlegkunde; eene voor de Natuurlijke Godgeleerdheid en Christelijke Zedekunde. Op de eerste nominatie bragt de Senaat de predikanten E. Tinga bovenvermeld, J. H. Regenbogen te Franeker, J. van Geuns te Haarlem en J. Clarisse te Enkhuizen. Curatoren vestigden hunne keus op den tweede, wat den Agent „alleraangenaamst" was, zooals deze getuigde, toen hij zijne goedkeuring daaraan schonk. Regenbogen werd dientengevolge den 25 September 1798 formeel beroepen tot hoogleeraar in de kerkgeschiedenis en exegese op een tractement van *f*1400. Na den 4 December dv. als lid van de philosophische faculteit te zijn geïnstalleerd, deed hij den 3 Juni 1799 zijne intrede met eene *Oratio de extremis in quae interpretes sacri Codicis passim prolapsi sunt sedulo cavendis.* Leov. 1799. Overeenkomstig zijn verzoek verleende de Senaat hem den 27 Januarij 1800, bij monde van prof. Voorda, het theologisch doctoraat *h. c.*

Regenbogen had den 9 December 1767 het levenslicht gezien in het Benthemsche stadje Schuttorf, waar zijne ouders Coenraad Regenbogen en Margaretha Holmers het koopmansbedrijf uitoefenden. Door de bemoeijingen van den predikant Katerberg aldaar, die zijn uitstekenden aanleg had opgemerkt, werd hij in de oude talen onderwezen en finantieel in staat gesteld om den 16 September 1785 te Franeker zijne

academieloopbaan te kunnen aanvangen. In weerwil van de politieke onrust, waarvan in zijn studententijd onze academiestad het brandpunt was, voltooide hij onder leiding van Verschuir [1]), Manger en Ratelband de theologische studien, zoodat hij den 7 Julij 1789 door de Classis van Sneek tot den predikdienst kon worden toegelaten. De gemeente van Jutrijp en Hommerts riep hem nog in diezelfde maand tot haren leeraar. Deze standplaats verwisselde hij, na intusschen voor Minnertsga, Kuinre en St. Jacobi-Parochie, bedankt te hebben, in 1791 met Staveren, waar het rectoraat der Latijnsche school aan het predikambt verbonden was. Gaarne nam hij in 1797 het beroep naar Franeker aan.

Onze prediker had in de kleine en stille gemeenten te Jutrijp en Staveren, naast het herderlijk werk, de beoefening zijner wetenschap ijverig voortgezet en zich naauwkeurig op de hoogte gebracht van 't nieuws, dat ook in het buitenland daaromtrent geschreven en geleerd werd. In Duitschland zag hij het Christendom fel aangevallen door de rationalisten; in ons land verloren de systemen van Voetianen en Coccejanen hunne wetenschappelijke organen, en daarmede had de overtuiging veld gewonnen, dat de kerkleer, die uit de Formulieren spreekt, slechts een feilbaar menschelijk gewrocht was. Diep overtuigd dat de kern van het Christendom op waarheid berustte en dat de maatschappij aan de kennis van die waarheid, ontdaan van menschelijke omhulsels, groote behoefte had, en daarvan alles goeds was te verwachten, werkte hij door het beantwoorden van prijsvragen mede tot het doel van het Haagsch *Genootschap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst, tegen desselfs hedendaegsche bestrijderen.*

Hij had het geluk, dat zijne *Verhandeling ten betooge, dat in de Schriften des O. T. eigenlijk genoemde rechtstreeksche voorspellingen aangaande onzen Heere J. C. gevonden worden*, in 1797 met de gouden, en zijne Verhandeling *Abraham, als een vader des huisgezins ter navolging voorgesteld*, in 1798 met de zilveren medaille werden bekroond. Dat die eervolle onderscheidingen behooren tot de factoren, die Regenbogen naar den katheder hebben gevoerd, is niet te betwijfelen.

Wie met ons zijne bovenvermelde inaugurele oratie gelezen heeft, zal ook den indruk hebben ontvangen, dat de spreker zijne onafhan-

---

[1]) Over Verschuir schreef Regenbogen in latere jaren: „Ik heb in 't bijzonder 't geluk gehad van zijn discipel geweest te zijn, en heb nog geenzins vergeeten, hoe ik 's Geleerden mans vernuft bewonderde, wanneer hij, op 't voetspoor van den onsterfelijken Schultens, de oorsprongelijke betekenis der woorden opspoorde, en naar het voorbeeld van den grooten Venema ons bekend maakte met de verhevenen zin der aloude Godspraaken, en met de hoogverlichte en ver vooruitziende begrippen der vroome Israëlieten." *Verstrooide gedachten*, enz. IV, 69.

lijkheid gevoelde van het theologisch onderwijs naar de Gereformeerde Kerkleer, zooals die in hoofdzaak in de Formulieren wordt uitgedrukt. Van daar de vrijmoedigheid, waarmede hij onomwonden de oorzaken aanwees van de verdeeldheid der theologanten omtrent den eenvoudigen Godsdienst van Jezus, die naar zijne overtuiging zoo passende voor de menschelijke natuur, zoo geschikt mogelijk om den mensch te verbeteren en zalig te maken, de onbedriegelijke kenmerken droeg van een goddelijken oorsprong. Die verdeeldheid van gevoelens wijt hij aan de uiteenloopende en gebrekkige methoden van Schriftverklaring en de overdrijving der consequenties van elke methode op zich zelve. Terwijl toch de weg der waarheid niet gevonden wordt, zonder het gebruik van een helder oordeel, heeft men den Godsdienst een onberekenbaar nadeel toegebragt, eensdeels door het gebruik der rede te verwaarloozen, waardoor een blind bijgeloof ontstond, anderdeels door alles aan de rede te toetsen en te verwerpen, wat zij niet konde oplossen. De rede heeft echter hare grenzen en alles is niet geopenbaard.

Hoe is de H. S. niet mishandeld door de aanhangers der meening, dat in den zin der bijbelwoorden eene veelheid van denkbeelden ligt opgesloten, zoodat hunne bedriegelijke phantasie in het O. T. overal toespelingen en voorzeggingen vond aangaande het N. T. Met de nieuwere exegeten neemt hij aan, dat de woorden maar één denkbeeld uitdrukken, namelijk het grammaticale.

De verschillende wijsgeerige rigtingen, die elkander opvolgden, leidden hare voorstanders tot het plooijen van den zin der H. S. naar hunne vooropgezette stelsels, die doorgaands op gewaagde en stoute hypothesen berustten. Als een factor bij de Schriftverklaring wil hij slechts de philosophie van het natuurlijk gezond verstand toelaten. Libenter damus Philosophiam scripturae interpretem recte dici, eamque in indaganda ac demonstranda religionis veritate summo cum fructu in subsidium vocandam, dummodo per eam intelligantur illa rationis principia immutabilia, quae sunt omnium gentium et omnium temporum cummunia, quae naturae auctor nobis sequenda indidit, quae non sunt arbitraria, sed in ipsa rerum natura fundata. Haec enim cum revelatione divina in S. L. tradita amicissime conspirant.

Anderen, die den goddelijken oorsprong der H. S. blijmoedig en dankbaar erkenden, waren zoover gegaan, dat zij alle menschelijke bestanddeelen daarin voorbij zagen, aannemende, dat de H. G. zelfs de woorden aan de gewijde schrijvers in de pen had gegeven, alsof de stijl en eigenaardige schrijftrant van ieder hunner afzonderlijk die meening niet duidelijk weersprak. In tegenovergestelde rigting waren we-

derom zij te ver gesneld, die elke inspiratie ontkenden. Quisque justus et aequus rerum arbiter divinitatis characteres pellucidos pia grataque mente agnoscet. Illa enim S. litterarum praeeminentia prae caeterarum gentium monumentis absque notione verae inspirationis plane intelligi nequit, nec sine illius ope admirandi illius discriminis causa sufficiens ostendi potest.

En de critici dan? Waren er geweest, die elke tekstverbetering afsloegen, alsof de bijbelboeken geheel zuiver tot ons waren gekomen, — onder de nieuwere critici ontmoette men velen, qui novitatis studio correpti, aut emendandi prurigine et vana ingenii ostentandi libidine inducti, sive S. Scripturae praeconceptis opinionibus accommodandae gratia, omnes justos artis criticae limites petulanter transcendunt. Na de gevolgen dezer methode kortelijk te hebben aangewezen, besluit hij: Quantam injuriam temerariae opiniones S. Scripturae faciant, cuique facile liquebit, hoc unice attendenti, quod pro authentia librorum sacrorum, praesertim N. T., argumenta militent, quot et quanta pro profanis auctoribus in medium proferri nequeant.

Wanneer hij ter loops en ten slotte meer bijzonder heeft gewezen op de grove dwalingen en onhoudbare dogma's, door de aangeduide overdrijvingen geboren en hoe daardoor de ware beteekenis van Jezus' godsdienst en van het geloof in Hem is beneveld, trof zijn afkeurend oordeel inzonderheid de foederaal-theologie der Coccejanen, doch ook de nieuwere Theologia paedagogica vond evenmin zijn onverdeelden bijval. Recentiores Deum patrem omnium celebrant benignissimum, quam notionem optimo Numine dignam laeta concepimus mente. Disciplinam religionis in S. Codice traditam educationis generis humani destinatam agnoscunt, in quo nos facile haberent assentientes. At omnes revelationes hominum puerili aetati atque ingenio ita faciunt accommodatas, ut non obscure significent, non tantum ea, quae in humani generis infantia, sed et quae puriora et praestantiora per religionem revelatae periodos sequentes tradita sint, ad nostramque aetatem confirmatam, aevumque illustratum haudquaqam pertinere. Hac ratione cuique facile est omnem veritatem revelatam proscribere, labefactare ac perspicua legatorum Dei effata infringere.

In zijne toespraak aan de studenten lezen wij: Hoc alte animis vestris imprimatis oro, omnem religionis revelatae veritatem niti justa codicis sacri interpretatione, ad quam sine historiarum, antiquitatum, litterarum humaniorum et orientalium praesertim cognitione, nullus patet aditus. Wanneer wij nu resumerende het standpunt bepalen, dat hij innam, dan straalt bij voorbaat in dit stuk reeds door, dat hij,

bouwende op de openbaring in de H. S. en op de goddelijke zending van Jezus, de gewijde schrijvers wil verklaren door toepassing van de grammaticale exegese, gesteund door het licht, dat de geschied-, oudheid en letterkunde, inzonderheid die der Oosterlingen, verspreidt. Van die hoofdfactoren dacht hij, met vermijding van de uiterste consequenties, een wijsgeerig, d. i. rationeel gebruik te maken. Medium adeoque iter tenendum satius tutiusque duximus, zeide hij. Ving hij dus aan met eene beschouwing over de verkeerde methoden, hij verzuimde niet om, zoodra de gelegenheid zich aanbood, die methode te schetsen, welke in zijn oog de beste was. Om op zijn verderen arbeid echter niet vooruit te loopen, dienen wij eerst bij zijn onderwijs stil te staan. Hij gaf namelijk in den regel drie collegien. Van de kerkgeschiedenis werd in het eerste jaar het tijdperk tot Karel de Groote, in het volgende dat van Karel de Groote tot Karel V afgedaan. Het Compendium van Schroeckh diende hem tot leiddraad. Een enkele maal heeft hij ook de geschiedenis der Hervorming behandeld. „Over de Godsdienstleer, welke in den Bijbel volgens de grondslagen eener gezonde uitlegkunde begrepen is", dicteerde hij een compendium. Het derde collegie was gewijd aan de exegese, nu eens van een Boek der H. S., dan van loca selecta [1]).

Tengevolge van de herstelling der theologische faculteit in 1803, werd zijne aanstelling veranderd in die van hoogleeraar in de godgeleerdheid, tevens academieprediker. Dit heeft op zijn onderwijs, voor zoover wij konden nagaan, geen anderen invloed gehad, dan dat hij sedert dien tijd zich er meer op toelegde om de leerlingen tot Evangeliedienaren te vormen, door eerst met hen over bepaalde plaatsen te exegetiseeren, hen die vervolgens als teksten voor eene leerrede te laten uitwerken, deze te beschaven en ten slotte ter oefening in de kanselwelsprekendheid te doen voordragen.

Een zijner zeer verdienstelijke leerlingen heeft getuigd, dat Regenbogen's helder en grondig onderwijs niet alleen door hem op hoogen prijs werd geschat, maar dat de studenten hem ook hartstogtelijk liefhadden, daar hij boven duizenden de gave bezat om hen, met weinige woorden zelfs, onafscheidelijk aan zich te boeijen. Vriendelijk en innemend, nimmer hoog, nooit den professor uithangend, bezat hij het verstand of den slag om menschen te vangen, om harten aan zich

---

1) Op de Provinciale bibliotheek zijn voorhanden het *Systematis Theologicae Conspectus* en *Observationes exegeticae in Joan. Evang.* V vs. 10, geschreven door zijn leerling H. Muntingh.

te verbinden. Dr. Banga stelt hem voor als »een welgevormd, rijzig, krachtig man, deftig zonder gemaaktheid, doch niet zonder gevoel van eigenwaarde. Hij zag scheel, evenwel niet hinderlijk wanneer hij op den predikstoel stond. Zijn eerbiedig bidden, de geheele ernstige, welsprekende en duidelijke voordragt wekte eene diepe aandachtige stilte bij de talrijke hoorders. Ik herinner mij nog, voegde Banga er bij, zijne preek ter bestrijding van de eeuwigheid der straffen. Ieder was getroffen, ook oud-geloovigen twijfelden en wenschten, dat zijn gevoelen waarheid mocht zijn."

Den tijd, die hem in het stille Franeker ruimschoots beschikbaar bleef, vruchtbaar willende maken voor zich zelven en voor het verspreiden van verlichte wetenschappelijke kennis in een uitgebreider kring, was hij intusschen voortgegaan met de beantwoording van prijsvragen, door het Haagsch Genootschap uitgeschreven. Over den gewenschten uitslag mogt hij zich verheugen, want in 1801 verkreeg hij eene zilveren en eene gouden medaille; de eerste voor de »*wederlegging van het gevoelen dergenen, die voorgeven, dat de Apostelen in sommige wezenlyke stukken van de leere hunnes Meesters, aengaande den weg der zaligheid, zyn afgeweeken, en slegts hunne eigene denkbeelden daaromtrent, waarin de een van den anderen zelfs verschilde, voorgedragen en aangedrongen hebben; zoodat de leere der Apostelen voor Christenen, die alleen Jesus volgen, geen verbindend gezag zoude hebben*"; de tweede voor de »*wederlegging van het gevoelen der geenen, die stellen, dat er gegronde redenen zyn, dat in de begrippen der menschen omtrent het wezentlyke der voornaamste waarheden van het Christendom, van tyd tot tyd verandering behoort te komen, en dat men, by den toenemenden trap van kunde en beschaving, thans onmogelyk daaromtrent zoo mag denken, als men voor twee eeuwen, of vroeger, gedagt heeft.*" Daarop was gevolgd de *Verdeediging van den geopenbaarden Godsdienst, tegen deszelfs hedendaagsche bestryders.* Amst. 1802, 1803, 2 dln.

Den 1 Juni 1804 legde hij het rectoraat neder met eene *Oratio de theologo perfecto*, Leov. 1804. Dit stuk vormt het noodzakelijk tweede gedeelte van zijne inaugurele rede, zoodat zij te zamen één geheel uitmaken. Hij schetst daarin het ideaal waarnaar een theoloog, hoe moeijelijk het ook is te bereiken, toch moet streven, of: qualis demum ille sit Theologus, qui, omni litterarum apparatu et copia instructus et ornatus, vitia et errores Veterum evitare sciat, resque sacras tractet, prout oporteat, prout et veritati, et dignitati et gravitati, conveniat. De kundigheden en hoedanigheden, die men in zich moet vereenigen, om dat ideaal te bereiken, worden een voor een door hem

aangegeven en toegelicht. Wanneer hij ter loops gaarne zijne hulde brengt aan groote mannen, wijst hij niettemin vrijmoedig op dwalingen, waarin zij zijn vervallen.

Welk ideaal is dan het zijne? Hooren wij den begaafden spreker zelven:

Perfectus vero noster, veritatis amore, nullo timore, partium studio nullo ductus, in id sedulo inquirit, quibusnam in locis litteris adhaerere oporteat, quibus vero dictio metaphorice sit capienda; quid pertineat ad aetatis veteris indolem, cui Deus institutionem suam sapienter accommodasse recte putatur; quid autem ad omnia pertineat tempora; quaenam ipsa sit veritas, quidnam autem veritatis sit involucrum et ornamentum: quisnam sit relationis auctor, num aequalis, num serioris aetatis; e quanam hauserit fonte, num e traditione populari, eaque certa, vel ambigua, num e monumentis publicis; quid Deo sit dignum, quid vero sapientiae ejus legibus adversetur; quid historiae indoles secum ferat; quid carminis elegantia requirat; quid hyperbole orientalis postulet; quid vaticiniorum naturae conveniat. Haec omnia probe inquirit, accurate distinguit, scite dijudicat; non ut certa incerta reddat, veris dubia misceat, sed ut hac demum ratione manifestum reddat, quid verum, quid falsum sit; quaenam Religionis capita metaphoris unice nitantur; quaenam sint res vere gestae, quid autem augendae rei gratia sit additum; quidnam ad facta mere naturalia sit referendum, quid autem Dei tribuendum sit numini.

Wie dat ideaal wil najagen en derhalve een waar theoloog zijn, behoort met liefde de kritiek te beoefenen; hij moet de Grieksche, Latijnsche en Oostersche oudheid grondig kennen, in de gewijde geschiedenis dient hij te huis te zijn; met de geschriften van de beste kerkvaders moet hij zich vertrouwd maken; — omni doctrinarum copia sic rite instructus ornatusque Theologus, eam scite adhibet et diligenter in omnibus disciplinae sacrae capitibus interpretandis et vindicandis. In natura Dei probe definienda caute versetur atque modeste oportet. — In veritate *Theoretica* maxima ponit virtutis incitamenta. In morum officiis investigandis, definiendis et stabiliendis, multum equidem confidit naturae nostrae moralis decretis. Vindex praetera libertatis accerrimus, omnem auctoritatem humanam dictatoriam e sacris nostris proscribendam vult, cum in iis, quae ad bene beateque vivendum creditu factuque sint necessaria, auctoritas Jesu Christi Filii Dei unice valeat necesse est.

Wanneer hij al die punten of vereischten in hunne beteekenis als factoren van interpretatie afzonderlijk beschouwde, vond hij meermalen

gereede aanleiding om te doen uitkomen, dat ieder factor op zich zelf onvoldoende was, en dat allen, althans meerdere, te zamen met oordeel toegepast moeten worden. In dat verband vraagt hij, of Ernesti dat niet uit het oog heeft verloren, toen deze het leerstuk van de ligchamelijke tegenwoordigheid van het vleesch en bloed van Christus in het H. Avondmaal uit de H. S. poogde te staven langs den weg der grammaticale uitlegkunde. In dat verband wees hij er tevens op, dat Erasmus en Grotius, bij hunne groote verdiensten ten aanzien van de grammaticale exegese, bepaaldelijk ook omtrent de Evangelische geschiedenis van het lijden des Zaligmakers, weinig of geen werk hebben gemaakt van de gronden voor de materieele waarheid der geboekte feiten. De schoone bladzijden, waarop hij het verheven standpunt schetst, dat zijn ideaal boven de partijen heeft in te nemen, wanneer onder de Christenen het twistvuur over geloofszaken is ontbrand, en dit met opgewondenheid wordt gevoed, besloot hij met deze merkwaardige woorden: Qua in re cum aliorum favet conaminibus piis, tum ipse maxime omnem adhibet operam, facem praefert, viam monstrat; nec Erasmi utens timiditate, nec Lutheri audacia, nec Calvini acerbitate: sed illud cum maxime sequens, quod Religionis requirat dignitas et gravitas, quod Christiana suadet pietas, quod sapientia et prudentia secum ferant, quod temporum postulet ratio, quod denique Divini Praeceptoris exemplum admoneat, qui et temporum et ingeniorum et veritatis simul habuit rationem.

De geschriften van onzen hoogleeraar werden in de *Bibliotheek van Theologische Letterkunde* (in 1803 gesticht), en ook in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, doorgaans hatelijk beoordeeld door een of meerderen, die zich achter het masker van anonymiteit verscholen. Stichter van die *Bibliotheek* was P. Beets Pz., Doopsgez. predikant te Westzaandam; medewerkers waren o. a. Ockerse, Clarisse en Lotze. Schreef Regenbogen al eens eene bescheidene antikritiek in de evenzoo gecritiseerde *Verstrooide Gedachten over verschillende onderwerpen*, dan zag hij zich met nog hatelijker aanvallen bejegend. Ten aanzien van Greve's arbeid deed zich hetzelfde verschijnsel voor. Terwijl ook de theologische professoren te Groningen en te Utrecht, onder de *Algemeene Berichten* over den staat der godgeleerdheid en van den Godsdienst, op eene drieste wijze werden tentoongesteld, en, wat onze academie betreft, mannen als Vitringa, Venema, Conradi, Manger en Verschuir hoog verheven, en aan Regenbogen en Greve eenige epitheta ornantia werden uitgedeeld, oordeelde de berigtgever door hun optreden het verlies van de Theologische faculteit maar „eenigzins" vergoed. Daar-

entegen kwam die faculteit te Leiden er beter af. Wij hebben die recensien en Berigten voor 't meerendeel gelezen [1]) en daarvan den indruk ontvangen, dien zij ook op Regenbogen en Greve gemaakt hebben, nl. dat, ondanks het verguldsel, waarmede men nu en dan de inkleeding tooide, de pen meermalen bestuurd werd enkel door de zucht om de personen of hunne rigting te treffen. Wie zou het ten kwade mogen duiden, dat Regenbogen zich aangordde om eens met die recensenten af te rekenen? In het vierde stukje van de *Verstrooide Gedachten* tuchtigde hij dan eerst den recensent van zijne rectorale oratie in de *Vaderl. Letteroefeningen*, en daarna rigtte hij zich tot den recensent en de berigtschrijvers in de *Bibliotheek*. Uit eene vermaning van den laatstbedoelden recensent [2]) nam hij aanleiding om nog eens nader aan te toonen, dat de grammaticale exegese alléén onvoldoende is om gewigtige vraagstukken, als de Godheid van J. C., den oorsprong van het zedelijk kwaad, de eeuwigheid der straffen en het leerstuk der verzoening, op te lossen. Omtrent die punten trad hij meestal vragenderwijs in beschouwingen, het antwoord aan den recensent overlatende. Ten slotte vraagt hij hem, of hij wel heeft berekend, welke de gevolgen kunnen zijn van een vrij, openbaar, onbelemmerd, afgedwongen onderzoek. Zoo het — zeide hij — „eens gebeurd, en wie zal ons voor de volslagene onmogelijkheid waarborgen, — dat wij in de droevige noodzakelijkheid koomen, om aan het Hervormd Kerkgenootschap waarheden te moeten zeggen, die hard zijn om te hooren. Gesteld eens, dat wij zeggen moeten, dat het in zijne formulieren uitdrukkingen bezigt, bij welke men niets denken kan; die of in bloote klanken bestaan of volslagene tegenstrijdigheden in zich behelzen, en nog al te veel spooren zijn van het oude bijgeloovige Heidendom; dat de Antipapale geest der hervormeren veele verkeerde beschrijvingen in de formulieren heeft te weeg gebragt; dat 'er geene erfzonde is, noch zijn kan; dat het onregt is, zo God in Zijne wet iets van ons eischte, 't geen wij niet zouden kunnen doen; dat God zich niet over aangeborene zonden vertoornen

---

[1]) *Bibl. van Theol. Letterk. voor 1803*, blz. 143, 271, 377, 392, 425, 605; *voor 1804*, 73, 161, 165 en volg.

[2]) Regenbogen had het woord „waakzaamheid" ergens gebezigd. De Recensent van het 2e st. der *Verstr. Ged.* liet zich dus uit: „waakzaamheid eischt, dat men zich bediene van geschikte middelen. Het baat weinig, dat men jaarlijks, met een deftige tronie, op de *Synodes* hoort zeggen, en op sommige *Lemmata* antwoorden: *De Classis waakt*, maar het kwaad moet aangetast worden in zijne wortel. Dat is de taak der *Professoren*, hun pligt en roeping eischt niet, over woorden te vitten, maar overeenkomstig de behoeften van onzen tijd, en met behulp van eene zuivere *grammaticale exegèse* en gezonde *Kritiek*, de waarheid in te scherpen en te verdedigen." *Bibl.* 1804, blz. 81.

kan, noch veel weiniger die tijdelijk en eeuwig kan straffen; dat wij niet langer belijden moeten, dat onze kinderen om aangeboorene of aangeërfde zonden aan de verdoemenis onderworpen zijn; dat het denkbeeld van schuldbetaaling door J. C. niet bijbelsch is, maar een valsch voorstel geeft aan de leer der verlossing; dat de bijzondere lijdingen van Jezus voor bijzondere zonden valsche speelingen zijn van het vernuft; dat de nederdaaling van Christus ter helle uit de zoogenaamde Apostolische geloofsbekentenis moet verworpen worden, als in den Bijbel niet gegrond; dat de uitlegging daarvan, als bestaande in *helsche kwaal*, die in wanhoop en vertwijfeling zal gelegen zijn, verkeerd is, enz. enz."

Afkeurende, wat men geliefde voorzigtigheid te noemen in de voordragt, doch wat in werkelijkheid niets anders was dan eene „kunstige bewimpeling" en eene „volledige mishandeling" van de waarheid, acht hij het „meer dan tijd om nu zonder aanzien des persoons de waarheid vrij uit te spreeken. Kunnen en willen veele 'er zich niet meê vereenigen, omdat zij 'er nog geene vatbaarheid voor hebben, dat is veelal de schuld van hun, die tot op deezen tijd, door allerlei kunstig wenden en draaijen, de waarheid verdonkerd en de dwaling versterkt hebben."

De opportuniteit van het door hem verdedigd standpunt wordt inzonderheid aangedrongen door een schets van den treurigen toestand der Kerk. Een zeer aanzienlijk getal leden kon zich immers niet langer noch met den letter, noch met den geest, der formulieren vereenigen, terwijl aan de andere zijde eene groote schare, alle onderzoek schuwende, uit blinden eerbied voor de oudheid, de bepalingen der voorvaderen, als waren het Godspraken, met hand en tand vasthield. Gelijk het met de leden gesteld was, zoo insgelijks met de Leeraren. En tot welke gevolgen leidde dit menigwerf? „Dat — zoo als hij later meer verkort zich uitsprak — de geheele Godsdienst, als een stuk door geschillen verdonkerd, ter zijde geschoven en met geen verder onderzoek verwaardigd wordt, of dat men het oude verwerpende, door gebrek van iets beters, zich bij de Deisten of Neologen vervoegt, want het staat mijns oordeels, indien ik het vrij uit mag spreken, nog te bezien, wat meerder Deisten gemaakt heeft, hoogmoed en ligtzinnigheid, of het oud kerkelijk stelsel, 't welk met zoo veel hardnekkigheid en verbittering is staande gehouden."

Dat die rondborstige taal in zijn tijd velen niet smaakte, ja pijnlijk trof, en zelfs verontrustte, was wel te verwachten, doch dat geleerde kerkelijke geschiedschrijvers van lateren tijd zijn streven niet beter waardeerden, en van hetgeen hij schreef enkele zinsneden òf verminkt

òf buiten het oorspronkelijk verband, en zoo in een verkeerd licht stelden, dat heeft ons geërgerd, en daarom hebben wij die uitingen, welke veelvuldig zijn ter sprake gebragt als gemeenplaatsen hem aangaande, en zonder nader onderzoek vlugtig werden nageschreven, in hun werkelijk verband hersteld [1]). Wij merken daarbij tevens op, dat Regenbogen geen andersdenkende personen aanviel, maar aangevallen werd, en dat zijn anonyme recensent niemand anders was dan Lotze, die naderhand, als opvolger van Tinga, te Franeker is opgetreden. Regenbogen schreef immers in de aanstonds te vermelden *Leerrede* (*Voorberigt*, IX): „Ik heb Lotze, bij het aanvaarden van zijn Hoogleeraarsambt, toen ik in hem mijnen Recensent gevonden had, ernstig gewaarschuwd mij in rust en vrede te laaten", en Lotze betuigde daarop, dat hij zich niet verwaardigd heeft op Regenbogen's „vragen in het *vierde stukje der Verstrooide Gedachten* te antwoorden". Hij kon zich er echter niet op beroemen, dat Regenbogen hem als den recensent het antwoord schuldig is gebleven.

Lotze is echter, ook toen hij naast hem stond, voortgegaan met Regenbogen te tergen. „Professor Regenbogen — zoo schreef hij eens op eene nota, bestemd voor den Senaat — voedt gevoelens, en doceert die, en zegt en schrijft ze in het openbaar, die ik stellig afkeure, en bij elke gepaste gelegenheid wederspreek, om dat ze na mijne overtuiging ten eenemaal ongegrond zijn." In verband hiermede wijzen wij op het bekende twistgeschrijf, ontstaan door het geschrift van Ds. A. Bruining: *De leer der verzoening met God naar den Bijbel.* Amst. 1806. Voor ons liggen de *Aanmerkingen* over die verhandeling, in een brief door Ds. Joh. van Assen, Leeuw. 1807; en de *Aanmerkingen* over dien brief door Bruining (1e st. Fran. 1807). Had Ds. van Assen zijn medebroeder van Sociniaansche gevoelens beticht, Lotze brak ook haastig een lans voor de bedreigde kerkelijke regtzinnigheid,

---

[1]) IJpeij en Dermout hadden, met het oog op het vragender wijze opperen van bedenkingen aan den Recensent, b. v. opgemerkt, dat zulks allezins geschikt was om de twijfelenden nog meer te doen twijfelen en hen in een doolhof van onzekerheid te leiden, waar geen uitweg scheen. Zij voegden er bij: „Ten minste Regenbogen wees dien nergens aan, niets stelligs verklarende, nergens voorlichtende, alles op losse schroeven zettende, bij wijze van vragen, waarop geen antwoord volgde. En deze woorden, alleen op Regenbogen's antikritiek slaande, brengt Glasius in toepassing op alle werken van Regenbogen, en maakt nog wel van IJpeij en Dermouts woorden eene geheel verdraaide voorstelling, n.l. „dat de inderdaad geleerde, maar wat zich zelven aanging, niet volkomen omtrent de waarheid zekere, man zijne onderzoekingen aan het groote publiek mededeelde, zonder van het resultaat daarvan ten volle overtuigd te zijn." Hoe kwam Glasius er bij, om zoo iets te zeggen? Wie was ooit beslister van overtuiging, dan Regenbogen?

niet alleen in eene anonieme recensie van Bruining's boekje in de *Hedend. Vaderl. Bibliotheek*, maar ook in eene tegen Bruining's gevoelen gerigte academische leerrede. Regenbogen deelde het een en ander uit die leerrede mede aan Bruining. Deze liet zich niet onbetuigd in een *Brief aan den hoogleeraar J. A. Lotze en antwoord op het libel geplaatst in de Hedend. Vaderl. Bibl.* Fran. 1807. Inmiddels liet Lotze de bedoelde preek drukken (*Leerrede over Romeinen V, vs. 11, Benevens een Naschrift, behelzende eenige aanmerkingen over den brief van den WEerw. ZGel. Heer A. Bruining.* Leeuw. 1807). In dat Naschrift beweerde Lotze alles niet zoo gezegd te hebben als Bruining meende, en dat hij daaruit afleidde, „dat het aan zijn Ew. is berigt geworden; doch dan moet ik openlijk zeggen, — dit voegde hij er bij — dat zijn Ew. berigtgever *of* geweest is een onbevoegd en bevooroordeeld hoorder, die de waarheid niet kon verdragen, *of* iemand van een door slegt hart, waardig die verachting, die den oorblazer treft, door wien altijd twist ontstaat, terwijl hij zelve schuwt op den voorgrond te komen." Lotze schreef dit in Maart 1807. Bekend is het, dat Ds. Bruining den 19 Mei dv. door de classis van Franeker gedurende zes weken in zijne betrekking werd geschorst en »deportabel" verklaard, omdat hij in zijn eerstvermeld geschrift gevoelens zou hebben voortgeplant, die de gronden van onzen godsdienst ondermijnen. Regenbogen had, ofschoon honorair lid, die vergadering niet bijgewoond. Na bij missive van 30 Junij 1807 aan de classis zijne afkeuring van die ketterjagerij te kennen te hebben gegeven, en tevens afscheid nemende »van eene vergadering, die zich zelve zoo zeer prostitueert voor het oog van alle weldenkenden", oordeelde hij niet langer te moeten zwijgen, en dat het meer dan tijd was, om de zaak van Ds. Bruining tegen Lotze op te vatten. „Nu, lang genoeg getergd, moet ik spreken — schreef hij. Het moet blijken, of ik geheel onbevoegd ben, dan of Lotze alleen het oordeel heeft." Hij deed dit in eene brochure, getiteld: *De leerrede van den Hoogleeraar J. A. Lotze, over Romeinen V vs. 11 getoetst aan de gezonde rede en aan de Hervormde belijdenis. Benevens eene Missive aan de E. Classis van Franeker, door* J. H. Regenbogen. Fran. 1807. Wie in bijzonderheden wenscht te vernemen, hoe Lotze hem bij de studenten, op den predikstoel, in het houten Boek [1]), in het aangehaalde Naschrift en in de Senaatskamer zou hebben gelasterd en beleedigd, hij leze het merkwaardig *Voorberigt*, waarin dat alles op 14 bladzijden staat vereeuwigd. Na Regenbogen dadelijk bij de Curatoren te hebben aangeklaagd, verdedigde

---

[1]) Zie over het „houten boek" ons Dl. I. 306.

Lotze zich reeds eene maand later onder den titel: *De toets van den Hoogleeraar J. H. Regenbogen aan de waarheid en Christelijke liefde getoetst.* Amst. en Leeuw. 1807. Met voorbijgang van zijne beschouwingen over het leerstuk der verzoening, willen wij ten aanzien van deze verdediging alleen opmerken, dat Lotze op de door Regenbogen vermelde feiten steeds een ander licht tracht te werpen, doch niet heeft kunnen weêrleggen, dat hij zich, van diens optreden als hoogleeraar af, tegen Regenbogen heeft gekant, omdat deze „de grondwaarheden der Hervormde kerkleer omwroette.” Op zijne aanklachte van Regenbogen hebben Curatoren niet geantwoord, waarschijnlijk omdat hij in zijne inmiddels gedrukte verdediging ook hen had beleedigd, door daarin mede te deelen, waarom hij in den Senaat gestemd had tegen het voorstel om den steun der Curatoren in te roepen bij de pogingen om prof. Chaudoir voor onze academie te behouden. Hij „had hooren verzekeren, dat men geen vrucht van eene missive aan Curatoren kon wachten, — dat zij welligt niet ongaarne het vertrek van den Heer Chaudoir zouden zien, — dat hij onaangenaamheden had moeten ondergaan van Curatoren, welke op zijn stap niet weinig invloed hadden.” De teregtwijzing, hem den 22 September 1807 hierover door Curatoren gegeven eindigde: „Wij vinden ons dus in de onaangename noodzakelijkheid om U Hoog. door dezen te vermanen en ambtshalve te injungeren om U, in vervolg van tijd van diergelijke onvoorzigheden en valsche vertelsels op geheel onzekere en losse gronden steunende te onthouden, en Uwe waardigheid van Professor aan 's Lands Universiteit alhier beter te blijven souteneren.” Nadat eene bevrediging tusschen de beide ambtgenooten door den invloed van den Landdrost R. L. van Andringa de Kempenaer te vergeefs beproefd was, zag Lotze zich — naar Eekhoff vermeldt — toch verpligt al zijne voor Regenbogen beleedigende uitdrukkingen te herroepen.

Naderhand heeft Regenbogen zijne gevoelens over de leer der verzoening ontwikkeld in het helder geschreven werkje: *Over de zonde, en de verlossing van dezelve door Jesus Christus, opgedragen aan alle hoogleeraren, leeraren en beminnaars van den Christelijken Godsdienst, door een Old-Ouderling der Herv. Kerk.* Leeuw en Amst. 1809. Wie de beantwoording van de vragen en de oplossing der bedenkingen wenschte, die hij in het vierde stuk der *Verstrooide gedachten* aan zijn recensent had voorgesteld, doch die door Lotze onbeantwoord waren gelaten, en door anderen werden veroordeeld, als „alleszins geschikt, om twijfelenden nog meer te doen twijfelen, en hen in eenen doolhof van onzekerheid te leiden, waar geen uitweg scheen”, hij zou ze van Re-

genbogen zelven als een dementi op allerlei scheeve voorstellingen ontvangen, en wel zeer populair, in de *Christelijke Godgeleerdheid naar de behoefte van deezen tijd*, door J. H. Regenbogen, Workum 1811. Dit werk, waarvan, en dat in dien tijd, binnen één jaar na de uitgave, meer dan duizend exx. verkocht zijn, leidde hij o. a. in met de volgende verklaring: „Ik heb van mijn onbetwistbaar regt gebruik gemaakt, om wat mij in onze Godgeleerde wetenschap, na onderzoek en nadenken, toegeschenen is waarheid te zijn, opentlijk voor te dragen, en wel, zoo ik meene, met alle bescheidenheid. Ik behoeve niet te zeggen, dat men in elke andere wetenschap sedert een paar eeuwen verbazende vorderingen gemaakt heeft, vooral in de uitlegkunde, en in de kennis der natuur. Zoo hieruit eenig licht kan ontleend en verspreid worden over het Godgeleerd onderwijs, dan rekene ik mij amptshalve verpligt zulks opentlijk te berde te brengen, en, ter opwekking van den geest des onpartijdigen onderzoeks, aan het oordeel van anderen te onderwerpen. Zulks schijnt mij vooral deswegen noodzakelijk toe, omdat het niet missen kan, of, met alle onveranderlijkheid der waarheid, moet in het zamenstel der Godgeleerdheid verandering ontstaan, wanneer met den voortgang des tijds zich de menschelijke geest meer ontwikkelt, en het na onderzoek blijkt, dat veel van hetgeen voorheen wierdt staande gehouden, even zoo weinig den strengen toets der menschelijke rede kan doorstaan, als het met den geest van 't Evangelie is overeen te brengen.

Mijn doel is geenszins om te verschijnen als een drijver van bijzondere gevoelens, God beware mij voor die ijdelheid; noch ook om tijdelijk voordeel te zoeken, dan zou ik eenen anderen weg weten in te slaan; maar eensdeels om verstandige lieden, die met de vorderingen dezes tijds bekend zijn, een zamenstel van Christelijke Godgeleerdheid te geven, waarin, met vermijding van alle oude geschillen, die den sectengeest voeden en de verwijdering tusschen de Protestanten levendig houden, alleen het wezentlijke zoo wordt voorgedragen, dat de verlichte rede daar volkomen in berusten kan, zonder dat zij behoeve den toevlugt te nemen tot de Neologie, welker hoofdkarakter het Deisme is; anderdeels om de leer van het Christendom voor te dragen in dat oorspronkelijk licht, waarin zij mij toeschijnt van de meeste kracht en invloed te zijn op de zedelijke verbetering des menschen, die, men twiste dan zoo veel en zoo lang als men wil, doch altoos het hoofddoel is onzer Openbaring."

Zonder ons op te houden met een lang verslag van de hatelijke recensien der beide laatstvermelde werken, of stil te staan bij de bezorgd-

heid, die zij in den boezem van kerkelijke Besturen wekten, welke beide verschijnselen zich lieten verwachten van het standpunt, dat Regenbogen begon af te breken [1]), vestigen wij liever ons oog op des hoogleeraars verdiensten als historicus. Het Fransche Instituut schreef in 1806 eene prijsvraag uit over de vruchten, die de Kruistogten voor Europa gedragen hebben. Regenbogen beantwoordde die, doch zijn antwoord bereikte de plaats van bestemming niet, daar het adres of de geleibrief verloren ging, en het pakket dientengevolge op het postkantoor te Lage Zwaluwe bleef liggen. Terwijl inmiddels de Verhandeling van Heeren bekroond was, heeft Regenbogen zijn verloren schat met veel moeite opgespoord, en daarna in het licht gegeven, als *Commentatio de fructibus, quos humanitas, libertas, mercatura, industria, artes atque disciplinae per cunctam Europam perceperint e Bello Sacro.* Amst. 1809. Ditmaal mogt hij het genoegen smaken, dat binnen- en buitenlandsche geleerden aan zijn arbeid grooten lof toezwaaiden.

Als aftredend Rector hield hij den 4 Junij 1810 eene redevoering, waarin Marnix geschetst werd als staatsman en geleerde, als vrijheidsman bij het verbond der Edelen, als vriend van Prins Willem I, als bijbelvertaler en als dichter, ook van 't Wilhelmuslied. Vrijmoedig was het voorzeker, dat hij onder de regeering van een vreemden Vorst dat onderwerp durfde behandelen, aan driestheid grensde echter de verrassing, die hij zijnen hoorders bereidde, door in de pauze het *Wilhelmus van Nassouwen* te laten spelen. Die *Laudatio Philippi Marnisii, Domini Montis Sanctae Aldegondae*, is, wegens de vier weken later gevolgde inlijving van onzen Staat bij Frankrijk, niet ter perse gelegd.

De roem, welken hij oogstte met de Verhandeling over de Kruistogten, voerde hem na de opheffing der Franeker academie naar de Leidsche hoogeschool. Evenwel niet als hoogleeraar in de theologie, maar in de geschiedenis. Die waardigheid aanvaardde hij bij hare organisatie, den 3 November 1812. Als zelfdenker wilde hij — zoo schreef Eekhoff teregt — zich ook op dit veld een eigen weg banen. Immers schreef hij destijds aan een vriend: »in alle vakken is kettermakerij. Ik vrees maar, dat men mij in de algemeene geschiedenis mede voor onrechtzinnig verklaren zal, want ik heb een plan deze anders te onderwijzen, dan ze doorgaans behandeld wordt" [2]).

---

[1]) Vgl. de partijdige recensie in de *Ned. Vaderl. Bibl.*, 1811, waarschijnlijk weder van Lotze, en daarom door R. „wel verwacht"; en de kwaadaardige recensie in het *Tijdschr. v. K. en W.*, 1812, en het *Antwoord aan den Recensent in het Tijdschrift van Kunsten en Wetenschappen, door* J. H. Regenbogen. Workum 1812.

[2]) Een exemplaar van zijne *Dictata historiae universalis*, van 1813, is door Eekhoff aan de Prov. bibliotheek van Friesland geschonken.

Leiden's academie heeft hem echter niet lang mogen behouden. Na in December 1813 eensklaps het geheugen te hebben verloren, zonder dat de kunst in zijne herstelling mogt slagen, overleed Regenbogen den 22 Februari 1814, in den ouderdom van 48 jaren, eene weduwe met zes kinderen in onbemiddelde omstandigheden nalatende. Die weduwe was Sibilla Ede, geboortig van Nieuwenhuis in het Graafschap Benthem, met wie hij gehuwd was, toen hij te Staveren stond.

Tot zijne werken behoort nog een bundel *Leerredenen*, Dordr. 1814, na zijn dood uitgegeven.

Regenbogen was géen neoloog en geen twijfelaar, geen afbreker, die niet wederom opbouwde. Wij durven hem ook niet, met Delprat, de eerste moderne theologische professor noemen, namelijk niet in de hedendaagsche beteekenis van modern; maar wij zien in hem een door en door wetenschappelijken, geniaalen en liberalen theoloog, die, als warm apologeet van den in en door Christus geopenbaarden Godsdienst, met besliste gemoedelijke overtuiging een eigen zelfstandig standpunt innam, zich daarvan door niemand en niets liet afschrikken, maar integendeel zich daarop ridderlijk wist staande te houden, en daardoor een der grondleggers werd van de meer heldere Schriftverklaring.

Vgl. IJpeij en Dermout, IV, 433–438, 555—558, 671, 672; Siegenbeek, passim op de in het Register vermelde blz.; Glasius, III, 158—159; Chr. Sepp. *Progm. Gesch. der Theologie* (3e dr.) I, 143 en volg.; Bouman, *De Godgel. en hare beoefenaars*, 79—82, 257 en volg.; Delprat, *De stichting der hoogeschool te Franeker. Blik op hare Geschiedenis en lotgevallen*. in D. II, van de *Gesch. der Chr. Kerk in Nederl., in tafereelen*; W. Eekhoff, *De levensloop van Johannes Henricus Regenbogen, en zijn invloed op de Hervorming van de Nederlandsche Hervormde Kerk* (*Godgel. Bijdragen* voor 1867, 4e stuk, en afzonderlijk te Leeuw. 1867). Wij hebben mede geput uit de *Handelingen der Curatoren* en uit de Hss. aanteekeningen van Dr. Banga.

Eelco Tinga. Voor het verlangde professoraat in de Natuurlijke Godgeleerdheid en de Christelijke Zedekunde (zie boven, blz. 690) waren door den Senaat aanbevolen Ew. Kist, A. Brink, J. Brouwer en C. Fransen van Eck, predikanten te Dordrecht, Leeuwarden en Deventer. Zeer verheugd, toen het Uitvoerend Bewind den 14 November 1798 magtiging had verleend om een hoogleeraar voor die vakken aan te stellen, vroegen en verkregen Curatoren van den Agent van Kooten de toestemming om van Eck, en, wanneer deze mogt bedanken, Tinga te beroepen. Van Eck bedankte werkelijk, doch Tinga nam bij brief van den 2 Februarij 1799 het beroep aan. Hij opperde echter vrij wat zwarigheden om de intreëoratie in het Nederduitsch te doen, en stelde

ter harer oplossing voor, dat door hem een paar openbare lessen in onze taal gehouden zouden worden. Curatoren namen hiermede genoegen, zoodat Tinga den 3 Junij 1799, na Regenbogen, den katheder beklom tot het uitspreken zijner *Oratio de commodis verae virtutis in vita* (Leov. 1799). Tegelijk met Regenbogen werd hem den 27 Januari 1800 het doctoraat verleend.

Deze hoogleeraar, een zoon van Ids Tinga en Geertruid Gruisma, ingezetenen van Leeuwarden, werd den 25 November 1762 aldaar geboren. Toen hij den 11 Julij 1780 van de Latijnsche school ter zijner geboorteplaats, na een *Carmen elegiacum in laudem musicae* te hebben voorgedragen, tot de hoogeschool werd bevorderd, had hij zich den 3 Mei te voren te Franeker als student ingeschreven. Schrader, Wassenbergh en Verschuir leidden hier zijne studien in de humaniora, totdat hij na een driejarig verblijf naar Groningen vertrok, om het theologisch onderwijs van Chevallier, Abresch en Lubbers te ontvangen. Ten jare 1786 werd hij toegelaten tot den predikdienst, en reeds den 26 Augustus van hetzelfde jaar verbond hij zich aan de gemeente te Staveren. In Tetje van der Werf vond hij hier de levensgezellin zijner keuze, met wie hij in Junij 1789 zich in den echt begaf. Terwijl de gemeenten te Hindeloopen en Cornjum hem reeds vruchteloos hadden beroepen, vertrok hij in 1791 naar Heerenveen. Deze standplaats verkoos hij niet te verwisselen met Dockum, zelfs in 1796 niet met Amsterdam, doch in 1797 volgde hij de roeping naar Vlissingen. Sedert den 23 Julij 1797, den dag zijner intrede aldaar, waren nog geene twee jaren verloopen, toen de Curatoren der Geldersche hoogeschool den 4 October 1798 op hem hunne keuze vestigden voor den leerstoel der kerkgeschiedenis, door Muntinghe's vertrek vacant geworden. Liet hij zich echter niet bewegen om naar Harderwijk te gaan, voor den katheder te Franeker ging hij den kansel te Vlissingen verlaten.

De opgang, dien hij blijkbaar maakte, lag aan de ongekunstelde voordragt, met een zilveren stem, van eenvoudige en heldere preken. Ook maakte hij eenigen naam door bekrooningen, te beurt gevallen aan zijn antwoord op de prijsvraag van het Haagsch Genootschap *Over de gemakkelijkheid der Evangelische plichten of den Godsdienst van Jesus* (1794), en op die van het Nut in 1798, behelzende eene *Beschrijving van het godsdienstig karakter van Jesus*; voorts door de vertaling der leerredenen van Hesz, onder den titel: *Christelijk oefenjaar, of geschiedenis van den mensch, zooals hem de Godsdienst, door middel van zekere oefeningen, door alle hindernissen gelukkig tot zijne bestemming brengt* (1798). Tot 1803 wijdde de hoogleeraar wekelijks vier uren aan het onderwijs

in de Natuurlijke Godgeleerdheid, en twee aan dat in de zedeleer, beide in het Latijn; bovendien gaf hij aan de „schooljongelingen" eene les in de zedekunde. In het laatstgenoemde jaar hoorde de academiejeugd zijne „lessen en voorbeelden hoe aan anderen theologische en zedekundige waarheden te onderwijzen."

Nadat het D. B. den 30 Augustus 1803 de godgeleerde faculteit had hersteld, en Tinga met eene tractementsverhooging van ƒ300 tot Theol. Prof. en academieprediker aangesteld was, kondigde hij op de volgende *Series* collegien aan over de *theologica Christiana*, *ethica*, *homiletiek* en *stijloefening*. Gedurende zijn verblijf te Franeker vertaalde hij eenige werken uit het Hoogduitsch, namelijk H. C. Bergen, *Onderwijs in de Christelijke geloofs- en zedeleer*, Leid. 1801, 2e dr. Amst. 1822, J. L. Ewald, *De geschiedenis van David*, Leid. 1801, 2 dln.; J. A. Nösselt, *Nuttigheid der zedekunde*, Leid. 1803, en J. G. Marezoll, *Over de bestemming van den kerkelijken redenaar*, Fran. 1803. Met Regenbogen en Greve werkte hij aan de *Verstrooide gedagten over verschillende onderwerpen*, boven herhaaldelijk vermeld.

Den 1 Augustus 1804 ontving Tinga, die toen Rector Magnificus was, het berigt van zijne benoeming aan de Groninger academie. Na een beraad van vier weken besloot hij haar aan te nemen. Prof. Bouman was evenwel niet volledig ingelicht, toen hij schreef, dat de Curatoren van de Friesche hoogeschool geene pogingen noch schitterende aanbiedingen spaarden om hem tot blijven te bewegen [1]). De *Brieven*, *gewisseld tusschen Curatoren van 's Lands Universiteit te Franeker en Professor E. Tinga*, *van daar beroepen naar Groningen*, Gron. 1805, gaven ons, in verband met de onuitgegeven briefwisseling tusschen Curatoren en het Dep. Bestuur, integendeel den indruk, dat men Tinga zeer onheusch, ja grof, heeft bejegend. Nadat immers den 2 Augustus door hem aan het Curatorium kennis gegeven was, dat hij het beroep naar Groningen ontvangen en eenigen tijd tot beraad had verzocht, ontving hij den gewonen beleefdheidsbrief (4 Augustus), „dat het aannemen daarvan door ons beschouwd zal worden als een weezenlijk verlies voor de Friesche Universiteit, terwijl het afslaan ons daarentegen ten hoogste zal verblijden en opgemerkt zal worden als het vleijendst bewijs van U Hooggel. verknogtheid aan de belangens en luister der Hooge School aan onze zorgen aanbevolen". Toen Tinga den 22 Augustus nog geene beslissing had genomen, noodigden Curatoren hem op dien dag uit om zoo spoedig mogelijk zijn besluit te willen melden, opdat met 't oog

[1]) *De Godgeleerdheid en hare beoefenaars in Nederland*, blz. 260.

op het ten einde spoeden der groote vacantie, het professoraat bij onverhoopte vacature ten spoedigste zou kunnen worden vervuld. Den 29 Augustus berigtte hij hun het beroep te hebben aangenomen, en gaf daarbij de geruststellende verzekering: „zoolang het mij nog gegund zal weezen hier te kunnen zijn, hoop ik in mijnen post en betrekking voort te vaaren, en vooral geduurende dien tijd te vervolgen en af te doen hetgeen tot het nieuwbeginnend Academiejaar gespaard was." Terwijl de Curatoren nu den 5 September van het Depart. Bestuur magtiging vroegen tot het aanbieden van nominatien, ter vervulling der vacatures Cannegieter en Tinga, voegden zij er nog bij, dat de eerste vacature dringender voorziening eischte dan de laatste, omdat Tinga zijne collegien nog eenigen tijd na de vacantie dacht te vervolgen. Het D. B. drukte daarentegen nog op denzelfden dag zijne bevreemding uit over dat voornemen van den hoogleeraar, en beschouwde het „als een zeer bedenkelijk stuk voor de academie", en vond daarom goed, „dat zulks door hen belet of voorgekomen worde", tenzij Curatoren daaromtrent van een ander gevoelen mogten zijn, in welk geval zij hunne consideratien ten spoedigste moesten inzenden. De president-Curator liet daarop den 8 September door den Secretaris een brief aan Tinga schrijven, waarin hem o. a. te kennen werd gegeven, dat het zoowel aan Curatoren als aan het D. B. „opmerkelijk en vreemd" was voorgekomen, „indien U Hoog. nog den tijd van eenige weinige weeken continueerde met het geeven van Lessen, waarvan voor de jeugd geen heil was te wagten, maar alleen het voordeel op u zelven redundeerde door de continuatie van het Tractement, dat, naar het oordeel van Curatoren niet kan worden gecontinueerd, zoodra de post vaceert, en daarvan legale kennis is gegeven. Curatoren bedanken U Hoog. dan zeer vriendelijk voor de gedaane offerte om na de groote vacantie uwe lessen te vervolgen, zig vleijende dat U Hoog. zig in alle betrekkingen gedrage als een Privaat Persoon, wiens relatien met de Academie te Franeker geheel zijn opgehouden." Tinga antwoordde hun den 10 September op eene waardige wijze, en wees daarbij op de daadzaken, dat J. H. Voorda en S. J. Brugmans hun tractement hadden ontvangen tot aan den dag, op welken zij als leden van den Senaat ontslagen waren en afscheid genomen hadden. Nog op dienzelfden dag gelastten Curatoren ambtshalve den Senaat om Tinga niet langer als hoogleeraar te beschouwen, tengevolge waarvan Regenbogen het rectoraat van hem heeft moeten overnemen. Een gelegenheidsbesluit van het D. B. d.d. 17 September, houdende dat voortaan alleen aan de erfgenamen van overleden professoren het loopend

kwartaal tractement, doch in alle andere gevallen het tractement tot aan den dag, „waarop de vacature een aanvang heeft genomen" [1]), zou uitgekeerd worden, zette de kroon op een gedragslijn, die iemand zou doen twijfelen of het Dep. Bestuur en de Curatoren niet plotseling krankzinnig waren geworden. (Men vergelijke D. I 153.)

Ongetwijfeld heeft Tinga reeds in het najaar van 1804 zijne collegien te Groningen geopend. Nog vóór zijne inauguratie verscheen van hem eene *Verhandeling over de waardij van, en de verschuldigde achting voor den openbaaren Godsdienst. Gevolgd naar het Hoogduitsch van* Ribbeck. Bij de solemneele aanvaarding van zijn ambt hield hij eene *Orat. de Jesu Christo doctore Θεοδιδάκτο, minime Esseno*, Gron. 1805 [2]). Heerspink, die een breed verslag van deze rede geeft, zag daaruit, „dat Tinga ten opzigte van de *Satisfactie-leer* nog op oud gereformeerd standpunt stond even als de meesten van zijn' tijd, en verder, dat hij het Christendom wel geenszins uitsluitend, maar toch hoofdzakelijk *als leer* heeft opgevat, en wist, dat Jezus leer en leven één was, en dat hij zooveel voortreffelijks in het Christendom zag, dat het niet alleen nooit verbeterd, maar dat het ook volstrekt *onuitvindelijk* was voor menschen, of dat het in geene menschelijke school geleerd kon zijn, maar dat *God zelf* het op buitengewone wijze *onmiddelijk* aan Jezus geleerd moet hebben."

Zijn academisch onderwijs te Groningen betrof de dogmatiek, moraal pastoraal en homiletiek; bij afwisseling gaf hij ook collegien over de feest- en lijdensteksten, de gelijkenissen, den Catechismus en andere bijzondere onderwerpen.

Zijne rigting was, gelijk uit het bovenstaande reeds blijkt, eene praktische, of — zoo als Sepp zich uitdrukt [3]) — wetenschap was bij hem middel, geen doel. Daarvan getuigde ook zijne populaire preêkwijze, die zelfs tot de sfeer der eenvoudigen afdaalde, en daardoor zijne hoorders zeer boeide. Van zijn kanselwerk zagen het licht: *De jeugd aangespoord tot eene vroegtijdige Godsvrucht en gewaarschuwd, in twee leerredenen*, Gron. 1806; *Opwekking tot het wel besteden van den korten leeftijd op aarde ter verkrijging eener gegronde hoop op eene zalige opstanding, in twee leerredenen*, Gron. 1811; *De raad van David aan zijn zoon Salomo en de keus van Josua om den Heer te dienen, in twee leerredenen*,

---

[1]) D. i. in hun redeverband de dag der kennisgeving van het aannemen van een beroep.

[2]) Vertaald door Ds. L. Fockens, als *Redev. ten betooge dat J. C. geenszins in de school der Essenen opgekweekt, maar van God zelven onderwezen is.* Gron. 1807.

[3]) *Prag. gesch. der Theologie*, 3e dr. blz. 143.

Gron, 1812; *De vruchtbaarheid en onvruchtbaarheid van Gods kastijdigen, in twee leerredenen* (naar het Hoogduitsch van C. F. Ammon), Gron. 1814, en *Kerkrede en gebed ter opening van het tweede eeuwfeest der Universiteit te Groningen, gevierd den 10 van Wijnmaand 1814* (Acta Saec. Acad. Groning.).

Tinga heeft slechts eenmaal het rectoraat bekleed, namelijk in 1820/21, en dit aan prof. Bakker overgedragen met eene *Orat. de causis ex quibus explicari possit prosperrimus successus et celerrimus progressus annunciati primum per Apostolos eorumque socios Evangelii* (Ann. Acad. Groning. 1820/21.)

Nadat zijne vrouw ongeveer eene maand vroeger ten grave was gedaald, bezweek prof. Tinga den 30 Julij 1828, uit hun langdurig huwelijk twee zoons en twee dochters nalatende.

Erat in Eelcone Tinga — het zijn woorden van prof. S. Brouwer — magna eruditionis copia, — erat eloquentia naturalis conspicua in concionibus sacris, quae simplicitate, brevitate, elegantia et persuasione doctrinae, quam profitebatur, intima, ad religionem et virtutem colendam compellebat. Erat praetera in eo multa sagacitas atque sapientia, animi tranquillitas, integritas, sinceritas, modestia vere christiana atque humanitas summa. Hinc factum est ut omnium veneratione et amore frueretur noster et philosophi christiani pulcerrimum nomen vita bene peracta meruerit.

Progr. inaugurale anni 1805, ook achter S. Gratama's *Oratio qua inquiritur in caussas malorum, quae jurisprudentia naturalis ejusque doctores fuerunt perpessi.* Gron. 1806, p. 84 - 92; S. Brouwer, *Oratio,* in de *Annal. Acad. Gron.* 1827/28, p. 24 sqq; *Almanak der Academie van Groningen*, 1829, blz. 62—67; Glasius, III, 487, 488; Heerspink, *De Godgeleerdheid en hare beoefenaars aan de Hoogeschool te Groningen.* Gron. 1875, II, 148—158.

Herman Cannegieter, in 1795 ontslagen, is van af den 3 April 1802 in zijn vorigen rang hersteld als hoogleeraar in het *jus naturae gentium, publicum et civile.* Zie boven blz. 522 en volg.

Hendrik Willem Tydeman. Ter vervulling van de vacature Voorda boden Curatoren den 28 Julij 1802 een drietal aan, bestaande uit den oud-hoogleeraar J. F. Scheidius, destijds advocaat te Arnhem, P. Is. de Fremery, advocaat te 's-Hage, en J. O. Arntzenius, hoogleeraar te Harderwijk. De Fremery werd door het Depart. Bestuur benoemd, doch vruchteloos. Uit de volgende nominatie, waarop prof.

J. M. Kemper, te Harderwijk, prof. H. W. Tydeman, te Deventer, en Mr. C. F. van Maanen, advocaat te 's-Hage, voorkwamen, werd den 17 September 1802 de eerstgenoemde gekozen op een verhoogd tractement van *f* 1800. Na een beraad van vier weken bedankte Kemper eveneens. Daarna zag Tydeman, die met Mr. C. de Pestell, regeeringsraad te Benthem, en Mr. C. A. van Enschut, advocaat te Amsterdam, was aanbevolen, zich den 17 Maart 1803 tot professor *juris civilis et hodierni* benoemd op *f* 1700. Na bij missive van den 26 Maart dv. dit beroep te hebben aangenomen, inaugureerde hij den 13 Junij reeds met eene *Orat. de jure Romano Justinianeo, per benignam Dei providentiam, ad salutem generis humani opportune restaurato.* Fran. 1803.

Deze hoogleeraar, een zoon van prof. Mein. Tydeman en Sophia Theodora de Beveren, was den 25 Augustus 1778 geboren te Utrecht. Zijn vader verliet in 1787, wegens de patriotsche onlusten, den Utrechtschen katheder voor dien te Harderwijk, trad echter in 1788 weder te Utrecht op, en bekleedde van 1790—1795 de betrekking van griffier der Staten van Overijssel. Van daar, dat de zoon eerst de Latijnsche school te Utrecht, daarna die te Harderwijk, vervolgens opnieuw de Utrechtsche en ten laatste die te Kampen bezocht. In Julij 1792 besloot de jonge Tydeman den schoolcursus met eene *Orat. de vita Caroli Magni*, om daarna, aanvankelijk tot 1795 te Deventer, voorts te Groningen en te Leiden, zich in de regtswetenschappen te bekwamen. Veelzijdig gevormd, promoveerde hij aan de laatstgenoemde hoogeschool den 23 October 1799 op een *Spec. jurid. de rebus judicatis non rescindendis.* L. B. 1799.

Terwijl hij daarna als advocaat te Kampen was gevestigd, en geweigerd had onder het toenmalig patriotsch Bestuur als derden Stadssecretaris op te treden, was hem de benoeming tot lid van den Raad van Justitie, iets later die tot Advocaat Fiscaal te Batavia, aangenaam, omdat hij dan te eerder in het huwelijk zou kunnen treden met zijne stadgenoote Marianne Mathilda Hoorn, die hij tot zijne levensgezellin had gekozen. Hun huwelijk werd den 7 Februarij 1802 gesloten, en zij stonden op het punt om naar Indie te vertrekken, toen hij tot hoogleeraar te Deventer werd benoemd, in de plaats van Duymaer van Twist, die naar Groningen beroepen was. Ofschoon hem slechts het gering tractement van *f*850 wachtte, gaf hij aan den katheder de voorkeur. Na ontslag te hebben verkregen van de Indische betrekking, trad Tydeman den 8 Junij 1802 als hoogleeraar op, met eene *Oratio de eo quod nimium est in studio juris Romani.* Dav. 1803.

Nog geen jaar had hij zich te Deventer gewijd aan het onderwijzen

van de *Historia juris* en de *Instituten*, toen hij het beroep naar Franeker ontving, op een aanzienlijk hooger tractement. Hier onderwees hij de Romeinsche regtsgeschiedenis en oudheden naar het handboek van Günther (Helmst. 1798); sedert 1808 gebruikte hij daarbij ook Haubold's *Praecognita juris Romani novissimi* (Lips. 1796); de Instituten naar Em. Merillii *Synopsis*, later volgens J. P. Waldeck, *Institt. juris civilis Heineccianae*, Ed. 4° (Gött. 1806); de Pandecten dicteerde hij op het voetspoor van v. Eck's *Compendium*, „het hedendaagsch regt en de Lands-ordonnantie in aanmerking nemende." Sedert 1809 liet hij het *Wetboek Napoleon voor het Koningrijk Holland* niet onbehandeld; aan het nieuwe *Crimineel Wetboek* wijdde hij in 1809 twee uren 's weeks. In 1810 werden de beginselen van den Côde Napoleon door hem verklaard, en bij deze lessen gebruikte hij Spangenberg's *Institt. juris civilis Napol.* (Gött. 1808).

Na den dood van prof. Swildens vonden Curatoren hem bereid om het natuur-, staats- en volkenregt te doceren, waarvoor hem een vierde deel van het door dien hoogleeraar genoten tractement ten goede kwam. Het *Jus belli ac pacis* van Grotius nam hij daarbij tot handboek. Bovendien hield hij jaarlijks nog openbare dispuutcollegien, waaraan — blijkens hunne gedrukte *Theses juridicae*, voor zoover ons bekend geworden, — sedert 1804 werd deel genomen o. a. door zijne leerlingen Andr. Stinstra, P. J. Metz, Idz. Eekma, C. J. van Assen, H. J. Deinema en F. Fontein.

Na het vertrek van prof. Tinga heeft Tydeman het rectoraat voortgezet en dit den 11 Junij 1805 overgedragen met eene *Allocutio* over de lotgevallen der hoogeschool in het laatste academiejaar, waarbij hij o. a. zijn overleden ambtgenoot Cannegieter uitvoerig heeft herdacht. De notulen van den Senaat, aan welke wij dit en veel van het bovenstaande ontleenden, leveren ook menig uitvoerig stuk van zijne hand, strekkende om de privilegien der universiteit te handhaven tegenover den Procureur-Generaal en het Stedelijk Bestuur.

Bewoog de ijverige hoogleeraar zich ook praktisch door krachtige medewerking tot het oprigten van een Nuts-Departement en eene Departementale school, — op wetenschappelijk gebied gaf hij bovendien talrijke bewijzen van zijne uitgebreide en veelzijdige studien. Slaan wij den door Bergman bewerkten *Index* van Tydeman's geschriften op, dan ontmoeten wij daar het antwoord op de vraag: *over den Pythagorischen wijsgeer Apollonius van Tyana, in vergelijking met Jezus Christus*, door J. A. Lotze en H. W. Tydeman; en Tydeman's *Verhandeling over de Hoeksche en Kabeljaauwsche partijschappen*, beide in 1807 door het Zeeuwsch Genootschap met goud bekroond; *Proeve over het tegenwoor-*

dig verval en mogelijk herstel der godsdienstigheid. Bijzonder ook met opzigt tot de wettige en gewenschte staatszorg voor de godsdienstigheid. Door Eusebius Belga. Gron. en Amst. 1808 [1]); *De remediis civitatis agricolae bello afflictae Disquisitio ad Regiam Societ. Göttingensem.* Daventr. 1810; *Verhandeling over den Nederlandschen aartsketter uit het begin der XII*de *eeuw, Tanchelijn of Tanchelm* (in 1808 gesteld, en voorkomende in de *Bijdr. tot de beoef. d. Godgel. Wetensch.* II, 72—111). Te Franeker schreef hij ook de opstellen, die zijn *Regtsgeleerd Mengelwerk* (Gron. 1811) vormen. Uit het Hoogduitsch vertaalde hij daar *Potemkin de Taurier.* Dev. 1806; *Theorie der Statistiek of Staatkunde, naar A. L. von Schlözer, m. aanm. en bijvoegsels,* 1e st. Gron. en Amst. 1807; *Over proceskosten, derzelver vergoeding en compensatie; uit het Hoogd. en Latijn van A. D. Weber en C. R. D. Martin.* Amst. 1808; *Gesch. van het straf- en doodregt van het gelukkig eiland Teneriffe, meer dan Roman.* Amst. 1809.

Dat vele geleerde genootschappen om strijd dezen gelukkigen beoefenaar der wetenschappen in hunnen kring opnamen, behoeft naauwelijks aangestipt te worden.

Bij K. B. van den 1 van Bloeimaand 1810 werd Tydeman tot Rector-Magnificus voor het volgende academiejaar benoemd, doch provisioneel en behoudens zoodanige bepalingen, als daaromtrent nader mogten worden vastgesteld. Deze bijvoeging was de voorbode van de naderende opheffing der Friesche hoogeschool. Den 4 Junij droeg Regenbogen hem de scepters op de gewone wijze over, doch bij het einde van 't academiejaar vond onze Rector geen opvolger aangewezen, die ze van hem konde overnemen. Hij heeft zijne taak mitsdien voortgezet tot de laatste zitting van den Senaat, op 24 Januarij 1812.

Na de suppressie met slechts *f* 1000 gepensioneerd, vestigde hij zich aanvankelijk als advocaat en beëedigd translateur te Leeuwarden. In dien werkkring slaagde Tydeman zóó goed, dat hij met zijn gezin naar Frieslands hoofdstad zou zijn verhuisd, indien hij niet den 6 Julij 1812 benoemd was geworden tot Professeur du C. N. te Leiden, op eene jaarwedde van fr. 3000.

Toen, na de herstelling onzer onafhankelijkheid, het hooger onderwijs in 1815 op Nederlandschen voet geregeld was, trad hij als hoogleeraar in de staatswetenschappen op. Als zoodanig zijn de encyclopaedie, staathuishoudkunde en de statistiek steeds door hem onderwezen; het collegie in de staatkundige geschiedenis droeg hij in 1830 aan prof.

---

1 Het werk bevat de beantwoording van eene prijsvraag van Teijler's Genootschap die niet werd bekroond

Thorbecke over. In de eerste jaren heeft hij ook collegien gegeven over de regtsgeschiedenis, alsmede over de Instituten vergeleken met de in zijn tijd ontdekte commentaren van Gajus, doch die onderwerpen liet hij later ter behandeling over aan zijn leerling en ambtgenoot van Assen.

Evenals te Franeker, zette hij ook te Leiden zijne studien op velerlei gebied onvermoeid voort. De vruchten daarvan openbaarden zich in eene steeds toenemende reeks van geschriften, ten deele door hem alleen, ten deele door hem in vereeniging met anderen bewerkt, of wel onder zijn toezicht vertaald. Een overzicht alleen van hunne titels, met voorbijgang van zijne opstellen in letterkundige Tijdschriften en Almanakken, aan den voet van dit levensberigt te vermelden, zal voldoende zijn om binnen de grenzen van ons bestek een indruk te geven van des hoogleeraars veelzijdige en grondige ontwikkeling. Bij iemand als hij, die eenmaal lust tot studie en onderzoek had, laat die veelzijdigheid zich gemakkelijk verklaren door de gunstige omstandigheden, die zijne boekenkennis aankweekten en hem daardoor een ruimen blik deden werpen op het onmetelijk veld der wetenschappen. Zijn vader was sedert 1801 immers belast met het ordenen en catalogiseren van de Leidsche boekerij, en de zoon stond den vader daarin bij, toen het professoraat in den C. N. hem geen of weinig tijd roofde. Een boekenkenner wordt onwillekeurig geleid tot het opsporen en verkrijgen van boeken op het gebied, dat zijne belangstelling trekt. Van daar, dat Tydeman in zijn langen levensloop ook voor zich eene bibliotheek heeft aangelegd, wier uitgebreidheid en rijkdom alom bekend, en die voor niemand gesloten was. Bij zijn wetenschappelijk streven moest onze hoogleeraar als van zelf ook een steun worden voor de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde en hare boekerij. Kon het anders, dan dat hij door een en ander in vriendschapsbetrekking kwam met een groot aantal wetenschappelijke mannen in den lande, van welke in de eerste plaats Bilderdijk genoemd moet worden, of in correspondentie met binnen- en buitenlandsche geleerden? Noodwendig vloeide hieruit wederom het lidmaatschap voort van talrijke genootschappen en maatschappijen, onder welke zelfs eenige, die de bevordering van maatschappelijke welvaart beoogden. Ook werd hij mede-directeur en een ijverig voorstander van Bijbel- en Zendelinggenootschappen, tevens, op het voetspoor van zijnen in 1825 overleden vader, van huiselijke en openbare godsdienstoefening.

Door zijne groote humaniteit bleef hij met de ambtgenooten steeds op een vriendschappelijken voet; menig verschil tusschen anderen werd

door hem bijgelegd en vereffend. Met de politiek heeft hij zich daadwerkelijk niet ingelaten, doch hij stond bekend wegens zijne liberaal constitutioneele gevoelens en opregte trouw aan onze dynastie.

Z. M. Willem I schonk hem in 1831 het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw; in 1835 werd hem het academisch onderwijs opgedragen van den Erfprins, nu onzen Koning, en van diens broeder, nu wijlen Prins Alexander. Van Tydeman's aanhoudende toewijding aan zijne academische roeping kunnen nog eene menigte Latijnsche Theses getuigen, welke op een publiek dispuut onder zijne leiding werden verdedigd door jongelingen, die naderhand tot de hoogste staatsbetrekkingen zijn opgeklommen, en veel verschuldigd waren aan de wetenschappelijke behandeling van vooraf bepaalde onderwerpen op een veertiendaagsch avondgezelschap, onder praesidium van den begaafden hoogleeraar. Twee malen bekleedde hij te Leiden het rectoraat, namelijk in 1824/25 en in 1845/46.

Bij K. B. van den 8 September 1848 werd hem op zeventigjarigen leeftijd het eervol ontslag verleend. Uit de lijst zijner na dien tijd uitgegeven geschriften blijkt echter, dat hij daarom niet opgehouden heeft voor de wetenschap te leven.

Een apoplectische schok was eerst in 1859 de oorzaak van zijne ligchamelijke verzwakking en van het verlies van 's mans gezichtsvermogen, doch de grijsaard bleef onder lief en leed toch helder van hoofd, tot dat hij den 6 Maart 1863 den eindpaal zijns werkzamen levens bereikte. Van zijne huiselijke aangelegenheden mag hier niet onvermeld blijven, dat zijne vrouw, die hem, naar wij meenen, veertien kinderen had geschonken, in Maart 1850 reeds was overleden, nadat eene dochter (Mevrouw Bodel Nijenhuis † 1825) en een zoon (Meinard Willem † 1829) haar waren voorgegaan. In Junij 1851 verloor hij zijne jongste dochter, in Januari 1862 zijn jongsten zoon. Intusschen was de emeritushoogleeraar in April 1851 hertrouwd met vrouwe C. H. Lis, die bij zijne toenemende blindheid den avond zijns levens aanmerkelijk heeft verhelderd, door hem met het voeren van de pen liefdevol ter zijde te staan.

Mr. J. W. Tydeman, *Levensberigt van Mr. Hendrik Willem Tydeman* (*Handel. van de Maatsch. der Nederl. Letterkunde*, 1863, 2e ged.. blz. 403—450); en de *Autobiografie* des hoogleeraars, waaruit dat *Levensberigt* is geput, berustende bij Ds. H. W. T. Tydeman te Roosendaal; *Acta Senatus*, passim; *Aantt.* van Dr. Banga; J. Th. Bergman, *Index librorum ab H. G. Tydemanno conscriptorum* (*Annales Academici*, 1864/65).

Werken van prof. Tydeman als hoogleeraar te Leiden.

Aanmerkingen op de Grondwet. Dordr. 1815 (anoniem).

Briefwisseling van eenige Regtsgeleerden (Mr. J. D. Meijer, Mr. H. W. Tydeman en and.) over de aanstaande Nederl. Wetgeving. Leid. 1814—1819. 6 st.

Mnemosyne. Mengelingen voor Wetenschappen en Fraaije Letteren, verzameld door Mr. H. W. Tydeman en N. G. van Kampen. Dordr. 1815—1821. 10 dln.

Mnemosyne. Nieuwe verzameling, door H. W. en B. F. Tydeman. Dordr. 1822—1828. 8 dln.

Mnemosyne. Mengelingen voor Geschied- en Letterkunde, verzameld door H. W. T., B. F. T. en J. T. Bodel Nyenhuis. Leid. 1829, 1831. 2 dln.

Letter- en Geschiedkundige Mengelingen. Zalt-Bommel 1836.

Over de inrigtingen der Gilden of Corporatien van neringen en ambachten in ons Vaderland derzelver invloed op den bloei der Steden, en Burgerijen, derzelver afschaffing, en het al of niet nuttige en raadzame van derzelver herstel (Bekroonde Prijsvraag voor 1818 in de *N. Verhandd. van het Zeeuwsch Gen.* IV, 1e, 1821).

Beschrijving van het Feest, door Duitsche jongelingen gevierd op den Wartburg, den 18 Oct. 1817, den verjaardag van den slag bij Leipzig. Uit het Hoogd. Gron. 1818.

Magazijn voor het Armen-wezen in het Koningrijk der Nederlanden. Leid. 1817—1822. 5 dln. (Geredigeerd door Tydeman en R. Scherenberg).

Verhand. over de wetenschappelijke beoefening van het Regt in Nederland, na het uitvaardigen van Nieuwe Wetboeken in de taal des lands. Leid. 1819.

Friderici Furii Caerioladi Valentini Bononia, sive de Libris Sacris in vernaculam linguam convertendo libri duo, ad Franc. Bovadillam Mendozium, Cardinalem Burgensem. Ex editione Basileensi an. 1556 repetiti (Praefationem et Collectanea de Furio addidit H. G.T.) L. B. 1819.

Verhand. over de grenzen van het nut en van de schade van het gebruik van werktuigen in de fabrijken van ons vaderland, in de plaats van menschenhanden. Haarl. 1820 (Bekroond door de Holl. Maatsch. v. Wetensch.).

Verhand. over de oorzaken van de toenemende Armoede in Europa, d. R. Scherenberg en Mr. H. W. Tydeman. Haarlem 1821 (Bekroond als voren).

Staatsregeling of Staatkundige Grondwet van de Spaansche Monarchy, afgekondigd te Cadix den 19 Maart 1812. Naar de Fransche vert. v. P. de Lasteyrie. Leid. 1821.

Proeve eener wijsgeerige beschouwing van den grond en oorsprong des Regts: uit het Hoogd. v. L. A. Warnkönig, m. Aanm. v. d. Vert. en een nieuw Bijv. v. d. Schrijver. Gorinchem 1822.

Over de zedelijke verbetering der misdadigers. Uit het Hoogd. van F. W. von Hoven. Haarl. 1824.

Doctrinas publicas in Academiis maxime Belgicis esse docendas. Oratio habita 9 Febr. 1825 (*Acta Saec. Acad. L. B.* 1825).

Grondbeginselen der Staats-huishoudkunde, in gemeenzame gesprekken. Uit het Engelsch vert. Dordr. 1825.

Sermo habitus die 8 Febr. 1826, quum munere Academico abiret (*Annal. Acad. L. B.* 1826/27)

Brieven over Engeland. Uit het Fransch v. d. Baron van Staël. Dordr. 1827.

Consideratien over de Punten van overweging betrekkelijk het Academisch Onderwijs (voor de Commissie (bijeengeroepen door Z. M. Besluit van 18 April 1828), Leid.

Advijs over de Verhandeling (van J. van Ouwerkerk de Vries), over de oorzaken van het verval des Nederlandschen Handels, uitgebragt door G. K. Grave van Hogendorp. Uitgeg. door Prof. H. W. T. Haarl. 1828.

Voorlezing over Brieven van J. Hoppers aan Wigle Aytta, in 1554—1561 geschreven. Vrije Fries. X).

Gesch. des Vaderlands, door mr. W. Bilderdijk; uitgeg. d. Prof. H. W. T. Amst. 1832—1853. 13 dln.

Grondbeginselen der Staathuishoudkunde. Uit het Fransch. Met eene Voorr. en Aantt. Leid. 1839.

Het nuttig leven van J. F. Oberlin, door G. H. Schubert. Uit het Hoogd. Dev., 1839.

Bijdrage tot de leer der Liefde door La Motte Fouqué, uit het Hoogd. vertaald. Gron. 1839.

Jan Hopkens, Gewigtige waarheden in den vorm van vertelselen. Uit het Engelsch. Utr. 1840.

Levensbijzonderheden van den Lt. Gen. Baron C. R. T. Kraijenhoff, door hem zelven op schrift gesteld, ne op zijn verlangen in het licht gegeven door Mr. H. W. T. Nijm. 1844.

Fragmenta Sermonis a decedente Rectore Magnifico habiti die 9 Febr. 1846. (Ook vertaald opgenomen in *Themis*, VIII).

Drie Voorlezingen over de voormalige Staatspartijen in de Nederlandsche Republiek. Leid. 1849.

Caspar Sibelius, in leven Predikant te Deventer, volgens zijne onuitgegevene eigen Levensbeschrijving (*Godgel. Bijdr.* 1849).

Denkbeelden omtrent eene wettelijke regeling van het Armwezen in Nederland, voorgedragen d. Mr. H. W. Tydenman, Mr. J. Heemskerk Az. en Mr. J. W. Tydeman Amst. 1850.

Het Ontwerp van Wet op het Armbestuur van 1851, beschouwd door de Schrijvers der Denkbeelden enz. Amst. 1852.

De Staatszorg voor de Armen verdedigd en aangeprezen. Uit het Engelsch v. A. en P. W. Alison. Leid. 1853.

Johannes Anthony Lotze. Ter vervulling van de vacature door Tinga's vertrek ontstaan, werden door Curatoren op het drietal geplaatst prof. Clarisse te Harderwijk, Ds. Donker Curtius te Arnhem, en prof. Fransen van Eck te Deventer. Nadat Clarisse onder de hand bedankt had, werd prof. Muntinghe te Groningen aangezocht om naar Franeker over te komen, doch even vruchteloos. Daarna werd den 24 October 1804 eene nieuwe nominatie gemaakt, waarop voorkwamen Ds. J. A. Lotze te Maartensdijk, Ds. Donker Curtius voormeld, en Ds. M. J. Adriani te Tjallebert, „met bijgevoegd om den eerstgemelden speciaal aan het Bestuur van Friesland te bevelen, en last aan den Secretaris om den Heer Lotze kennisse te geeven van deeze nominatie, tevens daarbij voegende, dat Curatoren bijzonder aangenaam zoude wezen, dat alle verschillen, die tusschen den Heer Lotze en den Hoogl. Regenbogen uit eene recensie van des laatstgemelden in druk gegeven stukken, door dezen aan den Heer Lotze toegeschreven, schoon a posteriori te onregte bevonden, wierden gesmoord en geene verdere poursuites ondergaan, aan welken last door den Secretaris is voldaan" [1]). In eene volgende

[1]) *Notulen*, blz. 258

vergadering deelde de President-Curator uit Lotze's antwoord mede, dat deze „in beleefde termen niet onduidelijk te kennen gaf, om, wanneer de keuze van het Bestuur op aanbeveling van Curatoren mogt vallen op zijn persoon, de beroeping aan hem te zullen laten welgevallen, en van nu af aan geene verdere poursuites te zullen ondernemen in zodanige geschillen, als tusschen den Heer Regenbogen en hem subsisteerden" [1]). Dit antwoord had ten gevolge, dat Lotze den 5 November 1804 door het D. B. op een tractement van *f* 1700 benoemd werd tot *S. S. Theol., imprimis Theol. naturalis et doctrinae moralis Prof. Ordin. et concionator academicus*, welke benoeming natuurlijk werd aangenomen.

Den 12 Maart 1805 opende hij zijne collegien; bij monde van Regenbogen zag hij zich den 28 Maart dv. *honoris causa* tot Theol. Dr. bevorderd, en den 11 Junij aanvaardde hij zijn ambt plegtig met eene *Orat. pro commendanda ratione, quam secuti sunt veteris ecclesiae Graecae doctores in juvenum animis ad disciplinam sacram praeparandis et formandis.* Leov. 1805 [2]).

Lotze was te Amsterdam geboren uit het huwelijk van Maximiliaan Lotze en Anna Margaretha Kamerling, en aldaar gedoopt 30 Augustus 1769. Buitenslands — zoo meldt prof. Bouman — ontving hij een minder gelukkig, althans geen volledig onderwijs in de oude letterkunde. Op 19jarigen leeftijd kwam hij den 15 September 1788 te Leiden studeeren. En het is wederom prof. Bouman, aan wien wij ontleenen, „dat zijne geleerdheid hem reeds als Leidsch' student tot vraagbaak zijner medeleerlingen maakte; dat hij in allerlei boeken benijdenswaardige belezenheid had". Na door de classis van Amsterdam tot den predikdienst toegelaten te zijn, werd Lotze den 3 Maart 1791 te Maartensdijk beroepen. Bij zijne intrede op den 15 Mei dv. predikte hij naar Ephes. IV, vs. 3, *de waarheid betrachtende in liefde*, enz.

Door bekrooningen hem van wege het Haagsche Genootschap te beurt gevallen, maakte hij weldra eenigen naam [3]); ook gaf hij het eerste

---

1) Aldaar, blz. 267.

2) Vgl. de recensien van deze, naar prof. Bouman's getuigenis, jammerlijk mislukte redevoering, in *de Recensent* voor 1807, blz. 295, en in de *Bibl. voor Theol. Letterk.* VI, blz. 83.

3) Die prijsvragen zijn *Verhandeling over de begrippen, die de schrijver van den brief aan de Hebreën had aengaende het hoogepriesterschap van J. C.; en derzelver overeenstemming met de overige schrijveren van het N. T.* (D. X. 1798); *Betoog, behelzende eene wederlegging van het gevoelen dergenen, die voorgeven, dat de Apostelen in sommige wezenlijke stukken van de leere hunner meesters, aengaende den weg der zaligheid, zijn afgeweken, en slechts hunne eigene denkbeelden daeromtrent, waerin de een van den anderen zelf verschilde, voorgedragen en aengedrongen hebben; zoodat de leer der Apostelen voor Christenen, die alleen Jezus volgen, geen verbindend gezag zouden hebben* (1801); *Verh. over het denkbeeld 't welk de Heilige schrijvers hechten aen de vergeving der zonden* (1802). *Verh. over de waare en eeuwige Godheid van den persoon des Heiligen Geestes* 1804).

deel van eene *Oordeelkundige Inleiding tot de Schriften des N. V.* (Amst. 1803) in het licht. Dat hij dit deed, zonder zijnen arbeid het *visum* der kerkelijke approbatie te bezorgen, werd hem euvel geduid. Wij ontmoeten hem daar verder als lid der commissie voor het zamenstellen van den kerkelijken Gezangbundel.

Uit den brief, dien de Secretaris van Curatoren aan hem moest schrijven, hebben wij reeds vernomen, dat Lotze gehouden werd voor den schrijver, die Regenbogen met recensien plaagde, en — gelijk Lotze's antwoord medebragt — te regt. Waarom, mag men vragen, dan Lotze boven Donker Curtius gesteld en naast Regenbogen op den katheder gebragt? Vermoedelijk heeft men zich gevleid daarmede de hatelijke aanvallen, die de faculteit van de *Bibliotheek van Theologische letterkunde* te verduren had, tot zwijgen te zullen brengen. Hoe dit ook moge zijn, de uitkomst bewees, dat men in Lotze, van wiens twistziek karakter ook de Notulen van de commissie voor den Gezangbundel reeds konden getuigen, het Trojaansche paard had binnen gehaald. In het levensberigt van Regenbogen hebben wij hem immers genoeg leeren kennen als iemand, die wel verre van de waarheid in liefde te betrachten, zooals hij bij zijne intrede te Maartensdijk had aanbevolen, zijn onverzettelijk, onverdraagzaam en opvliegend karakter niet konde beheerschen, en voortging met Regenbogen te bestoken, zoowel op zijne collegien, op den academischen kansel, als in geschriften, maar die ook in andere opzichten zijne waardigheid uit het oog verloor, en zoodoende de achting van Curatoren en die zijner medeburgers verbeurde [1]).

Wat zijn onderwijs betreft, wijdde hij wekelijks vier uren aan de *Theologia theoretica,* waartoe hij *Monogrammata* bewerkte; theoretisch en praktisch behandelde hij de homiletiek, laatstelijk naar Boers, voorts de christelijke zedekunde; afzonderlijk ook eens een Brief van Johannes en de lijdensgeschiedenis. In 1808 hield hij dispuutcollegien, blijkens ons bekend geworden gedrukte *Theses* van A. Mensma van Willis en J. J. Wassenaar.

Met den Rector Allardi en den Secretaris Alma behoorde hij tot de Commissie, die in Julij 1806 Koning Lodewijk namens den Senaat begroette bij diens komst tot den troon.

Na Greve's overlijden nam hij vrijwillig en buiten bezwaar van den lande het onderwijs in de Oostersche talen op zich. Ter vervulling van die vacature werd den 9 October 1811 nog eene voordragt aan den

---

1) Vgl. hetgeen wij over eene procedure voor den *Sen. Judic.* tusschen Lotze en diens keukenmeid hebben medegedeeld, D. I. 266, 267.

Prins Stedehouder gedaan; den 5 November zou Lotze de lijkoratie op Greve houden, doch de vervulling van dien leerstoel en het uitspreken dier *Laudatio* zijn achterwege gebleven, omdat de Franeker hoogeschool inmiddels stilzwijgend bleek opgeheven te zijn bij het Decreet van 22 October 1811 [1]).

Behalve vroeger reeds door ons vermelde twistschriften tegen Regenbogen, schreef hij met prof. Tydeman een door het Zeeuwsch Genootschap in 1807 met goud bekroond antwoord op de prijsvraag *over Apollonius van Tyana, in vergelijking met Jezus Christus*, in 1810 gaf hij *Opuscula* van Verschuir uit, en in de laatste dagen van zijn verblijf te Franeker ging van hem nog ter perse eene *Proeve van betoog, dat geene mythen in de geschiedenis des Bijbels gevonden worden.* Leeuw. 1812 [2]).

Door de opheffing der hoogeschool buiten betrekking geraakt, vestigde hij zich te Leiden, in de hoop dáár nog eens op een katheder geplaatst te zullen worden. Ondanks de bemoeijingen van een aanzienlijk Friesch staatsman [3]), zag hij dien wensch niet vervuld, ofschoon men wil, dat hij van den Souvereinen Vorst de toezegging bekomen had. De Leidsche professoren in de theologie werkten hem namelijk tegen, door Kemper's invloed. Zoo moest hij zich dan met de benoeming te Harderwijk tevreden stellen. Met eene *Oratio pro litteris sacris* aanvaardde hij den 24 Januarij 1816 zijn nieuwen leerstoel, na den vorigen Zondag de belangen van het athenaeum met eene toepasselijke leerrede aan het Opperwezen te hebben aanbevolen.

Kort daarna vervolgde hij het in 1803 verschenen eerste deel van zijne *Oordeelkundige Inleiding* met het eerste stuk van een tweede deel (Amst. 1816). Tot handleiding voor zijne leerlingen gaf hij de reeds vroeger uit Heringa's dictaat bewerkte *Monogrammata theologiae theoreticae* in 1817 te Amsterdam in 't licht, zeker niet bevroedende, dat hij reeds in 't volgende jaar voor de tweede maal den ondergang moest beleven van eene academische inrigting, waaraan hij geplaatst was. Lotze werd met *f* 1570 gepensioneerd, ging met der woon naar Amsterdam, en wijdde zich bij voortduring aan de studie. Uit dat tijdperk zijns levens dagteekent eene ten jare 1820 door het Haagsch Genootschap bekroonde en in deel XXVI der *Verhandelingen* uitgegeven antwoord *Over de middelen om den Christelijken Godsdienst toegang tot de aanhan-*

---

1) Zie D. I, 163. De *Laudatio Egberti Jani Grevii* heeft hij in 1815 uitgegeven.
2) Vgl. *Bijdr. tot de beoefening en gesch. der Godgel. wetenschappen.* Amst. 1814; II, 218 vv.
3) Waarschijnlijk Mr. F. G. A. Boelens van Lijnden.

gers van Mohammed te doen verkrijgen. Op Teijler's prijsvraag over het al of niet nadeelige van dusgenaamde symbolische boeken zond hij een antwoord in, dat niet werd bekroond, doch niettemin in 1821 door hem is uitgegeven. Voorts bewerkte hij nog eene vertaling met aanteekeningen van den Brief aan de Hebreën (*Brief aan de Hebreën op nieuw vert., m. aanm.* Delft 1826). Zijn laatste arbeid was gewijd aan eene nieuwe uitgave van het N. T. van Wetstein, waarvan de *Prolegomena* in 1831 door hem te Rotterdam ter perse zijn gelegd. De regeering, wier steun hij ter voortzetting van dien arbeid had ingeroepen, won daarover het advies in van prof. Heringa. Diens hoogst ongunstig oordeel, geregtvaardigd, volgens deskundigen, door een zeer nauwkeurig onderzoek [1]), bereidde Lotze een groot verdriet.

Niet lang overleefde hij het mislukken van die onderneming. Den 15 December 1832 eindigde zijne aardsche loopbaan zonder eenigen roem. Wij mogen dit immers gerust aannemen, wanneer de voorzichtige Bouman, bij eene vergelijking tusschen Lotze en Regenbogen, zich aldus heeft uitgelaten: „De laatste ging L. in scherpzinnigheid en oorspronkelijkheid van aanleg en vernuft te boven, en had welligt over theologische onderwerpen meer zelfstandig nagedacht ; ofschoon men ook hem niet zelden van zijne jongste Duitsche leidslieden afhankelijk ziet. Maar in belezenheid en bekendheid met al de schuilhoeken van oude en nieuwe schriften, vond Lotze in bijkans niemand der tijdgenooten, allerminst in dien tegenstander, zijn' meester, schaars zijns gelijke. Jammer slechts, dat hij die benijdenswaardige belezenheid zoo menigmaal misbruikte, de bronnen, waaruit hij geput had, vergat aan te wijzen, en het van anderen ontleende voor de vrucht van eigene studie en eigene nadenking zocht te doen doorgaan. Eene letterroof, die, zoo onbeschaamd als zij niet zelden gepleegd was, even onverbloemd, door Clarisse, door Donker Curtius, door den zachtmoedigen Heringa zelfs en anderen, aan den dag gebragt en gelaakt werd".

Lotze was, toen hij in 1812 Franeker moest vaarwel zeggen, gehuwd en vader van vier kinderen. 's Mans overlijdensakte vermeldt Antje Siblesz als zijne vrouw. Of zij hem overleefde? Wij vernamen het niet.

Algem. Konst- en Letterbode voor 1832, blz. 449, 451; Bouman, *Gesch. v. d. Geldersche hoogeschool,* II, 588, 592; Chr. Sepp. *Pragm gesch. der theologie*, passim; Bouman *De godgeleerdheid en hare beoefenaars in Nederland,* blz. 258, 259; Glasius, II, 396—398, *Boekzaal der geleerde wereld,* 1791; Mss. aantt. van prof. H. W Tydeman; Doop- en overlijdensakten, waarvan de verlangde inhoud ons is medegedeeld door den Amsterdamschen archivaris Mr. N. de Roever.

---

[1]) Opgenomen in de *Godgel. Bijdragen,* VI, 781 en volg.

Adolf Ypeij, den 10 Julij 1795 ontslagen, werd den 11 Januari 1805 op nieuw benoemd, en is den 11 Junij d. v. weder opgetreden als *Prof. Medicinae Ordin.*, *imprimis pathologiae et praxeos.* Zie boven, blz. 575 en volg.

Cornelis Ekama, Lector te Zierikzee, J. P. van Capelle, Instituteur aan de academie van teeken-, bouw- en zeevaartkunde te Groningen [1]; J. A. Uilkens, A. L. M. et Philos. Doct., predikant te Eenrum, en de student in de natuurkunde Low, te Amsterdam, vormden de door Curatoren aangeboden nominatie, waaruit zij, na daartoe door den Koning van Holland te zijn gemagtigd, den 18 September 1807 den eerste beriepen tot hoogleeraar in de logica, metaphysica, philosophie, natuur- en sterrekunde, op een tractement van ƒ 1500. Ekama nam eenigen tijd tot beraad, want — zoo schreef hij o. a. — „er is eene zeer groote dispariteit, zoo tusschen den kring der werkzaamheden, tot welke ik geroepen word, en dien, in welken ik mij in mijn tegenwoordigen post op eene allezints aangename wijze bezig houde, vooral, daar ik mij veel liever bepaal tot de *sciences exactes* alleen, zonder mij met de speculatieve wijsbegeerte te bemoeijen, en inzonderheid ongaarne de beoefening der *ars nautica* zou verlaten, die ik in alle hare onderscheidene takken, en deze in alle derzelver uitgestrektheid, tot een hoofdonderwerp van studie voor mij zelven en tot een allernuttigst vak van onderwijs voor anderen steeds gemaakt heb." Den 18 October gaf hij evenwel berigt van de aanneming van het beroep.

De opvolger van prof. Chaudoir was den 31 Maart 1773 in het Friesche visschersdorpje Paesens geboren. Zijn vader Johannes Cornelis Ekama gehuwd met Hendrikje Lieuwes Postma, was daar toen predikant. Deze vertrok in 1777 naar Morrha c. a., waar hij reeds den 31 Mei 1780 op 40 jarigen leeftijd overleed, zijne vrouw, met den zoon en een dochtertje, in bekrompen omstandigheden achterlatende. Te Dokkum, waar de weduwe zich met de kinderen vestigde, kwam Cornelis in 1781 op de Latijnsche school, begunstigd met eene pensie, en geleid door den rector de Crane, die een aanverwant zijns vaders was. Toen de Crane in 1788 naar Enkhuizen, en in 1789 naar Franeker vertrok, volgde Ekama steeds zijn beschermer en leermeester. Op diens aanbeveling verkreeg hij bij zijne komst aan de academie in 1790 een alumniaat. Bestemd voor het vak zijns vaders, hield hij de collegien

[1]) Later hoogleeraar in de Nederduitsche taal- en letterkunde te Amsterdam.

van Wassenbergh, de Crane, Verschuir en van Voorst. Zijne neiging voor de beoefening der wis- en natuurkunde leidde hem tevens naar de lessen van Chaudoir, en verder tot het besluit om zich ook bepaald in diens vakken zooveel mogelijk te bekwamen.

Na in 1796 tot den predikdienst te zijn toegelaten, deed hij reeds den 9 October v. d. j. zijne intrede als predikant te Elkerzee, in Zeeland. Zijn herderlijk werk belette hem niet in het voortzetten van de beoefening der wis- en natuurkunde. Weldra hield hij des winters geregeld voorlezingen in het natuurkundig genootschap te Zierikzee. Het schijnt wel, dat hij op dien weg meer en meer zijn levensdoel zocht, want het was op zijn verzoek, dat hem den 17 Mei 1800 te Franeker honoris causa het doctoraat werd verleend als A. L. M. et Philos. Doct. Daarop volgde den 23 Januarij 1803 zijne aanstelling tot Lector honorarius in de natuur- en zeevaartkunde te Zierikzee, welke betrekking den 30 Maart dv. door hem werd aanvaard met eene rede *over het nut van de wetenschap der zeevaartkunde voor een welingerigten staat*. Een jaar later, den 16 Mei 1804, verkreeg hij den titel van Lector in de wis-, natuur- en zeevaartkunde. Die taak eischte, dat hij vier dagen van de week te Zierikzee moest zijn. Op den duur zou zijne herderlijke roeping te Elkerzee daaronder te veel hebben geleden. Hij heeft dan ook het predikambt nedergelegd, nadat men hem den 27 Februarij 1805 had aangesteld tot Lector in de mathesis, physica, astronomie en zeevaartkunde, mitsgaders in de anatomie en de physiologie, op *f*1500 tractement [1]). Als zoodanig was hij met vrucht werkzaam te Zierikzee, toen hem, vooral op aanbeveling van van Swinden, het professoraat te Franeker ten deel viel. In April 1808 opende Ekama eenige lessen; den 4 Mei dv. ving hij meer bepaald de natuurkundige collegien aan met eene openbare les *over de werktuigkunde;* in het volgende academiejaar opende hij die den 19 April met eene dergelijke les *over de waterweegkunde*. Volgens de *Series lectionum* onderwees hij in het eene half jaar de logica, in het tweede de metaphysica, telkens vier uren 's weeks; verder wijdde hij eveneens vier uren aan de physica, en, des verlangd, twee uren aan het onderwijs in de astronomie. Eerst op 1 Junij 1809 aanvaardde hij zijn ambt solemneel, met de bekende en zeer geprezene *Oratio de Frisia, ingeniorum mathematicorum imprimis fertili*. Leov. 1809.

---

1) In dien tijd schreef hij *Nieuwe antwoorden op de rekenkundige vragen van H Aeneae, voorkomende in deszelfs Rekenboek voor de Nederlandsche jeugd*. Uitgeg. door de Maatschappij tot N. van 't A. in 1804, en *Waarnemingen omtrent den duim en langen vinger aan de hand der vogelen*, in de *Konst- en Letterb.* 1803.

Na de opheffing der Franeker hoogeschool werd hij naar Leiden geroepen als hoogleeraar in de wis- en sterrekunde. „De verbintenis van den Franeker Hoogleeraar C. Ekama aan deze Hoogeschool, welke in den jare 1812 plaats had, — schreef Siegenbeek — strekte niet weinig tot verlevendiging van de studie der sterrekunde, doch, hoezeer ook genoemde Hoogleeraar verscheidene goede werktuigen daarvoor met zich voerde [1], bleef hem echter tot vervulling van zijne wenschen nog veel over. Zoo lang het juk der Fransche overheersching ook op deze instelling van letteren en wetenschappen drukte, was aan de vervulling dier wenschen niet te denken; doch bij de luisterrijke herschepping, welke haar, in het laatst des jaars 1815, met alle inrigtingen van hooger onderwijs in ons Vaderland, ten deel werd, zag de Heer Ekama aan zijn verlangen tot meerdere volmaking van 't geen tot het onderwijs en de beoefening der sterrekunde dienstig is, op eene onbekrompene wijze, voldaan. Hij voelde zelfs zijne vreugde in top gevoerd, door het geschenk van een' grooteren en meer volkomenen teleskoop, dan tot hiertoe in ons Vaderland gevonden werd, waarmede 's Konings edelmoedigheid in den jare 1817 de oudste Hoogeschool des rijks vereerde, en tot welks waardige plaatsing, onder zijn toezigt, een nieuwe sterretoren, niet verre van den vroegeren, op het Academiegebouw werd opgericht." Dáár vond men Ekama dikwerf midden in den nacht de geheimen des sterrenhemels met zooveel ijver navorschende, dat hij daarbij soms de noodige zorg voor zijn eigen gestel, hoe sterk ook, geheel vergat [2]).

Eenmaal bekleedde hij het rectoraat der hoogeschool, namelijk in 1822/1823. Bij de overdragt der scepters hield hij eene *Oratio de insignium, qui in scientia Astronomica facti sunt progressuum fundamentis, a summis in re mathematica et astronomica viris, partim decimo sexto, maxime decimo septimo seculo, praecipue jactis.* L. B. 1823.

Voor de pers bewerkte hij weinig. In de *Konst- en Letterbode* voor 1824 ontmoet men zijn *Berigt omtrent het Observatorium;* in Deel VII van de *Verhandelingen der wis- en natuurk. wetensch.* van het Nederl. Instituut zijne *Verhandeling over Gemma Frisius, den eersten grondlegger tot het bepalen van de lengte op zee*, en in het *Verslag* van het Instituut

---

1) Zie daarover ons D. I, blz. 425, 426.

2) Insigni praeditus corporis, in omni vita vix aut ne vix quidem morbo tentati, robore ac vigore, non solebat a fallaci, calida subinde, mox frigida tempestate sibi praecavere, sed ipsa urente inclementius bruma, saepius media nocte e lecto surgebat, speculum aedibus suis contiguam conscendebat, ibique nec indutus vestitu solido densiori, neque capite curatius tecto, per aliquot horas commorabatur. Suringar.

in 1825 des hoogleeraars *Verhandeling over de aantrekkingskracht, als den band van 't Heelal.* Van een tweetal zeevaartkundige werken van van Swinden leidde hij de nieuwe uitgave in met een Voorberigt.

Ekama begaf zich ten jare 1818, nadat in het vorige jaar zijne zuster, die de huishouding bij hem waarnam, overleden was, in den echt met Mejufvrouw Susanna Cornelia le Poole. Zij schonk hem drie kinderen, die den 24 Februarij 1826, toen hun vader overleed, nog te jong waren om met hunne moeder het groote verlies te beseffen, dat hun daardoor had getroffen.

L. Suringar, *Oratio* (Annal. Acad. Lugd. Bat. 1826/1827, p. 17—22, 34), Siegenbeek, II, 120, Toev. en Bijl. blz. 251, 252; *Handel. van Curatt.* passim.

Sicco Ens. Een overzigt van 't geen na het vertrek van prof. Joh. Mulder gedaan werd om den vacanten leerstoel vervuld te krijgen, vindt men in een brief van Curatoren aan den Minister van Binnenlandsche zaken van den 7 Maart 1809, toen de vacature nog steeds onvervuld was. „Van het begin dier vacature af — zoo lieten zij zich hooren — hebben wij alle moeite aangewend om deezen Post te doen vervullen met enen man, die voor het openstaand vak in anatomicis, chirurgicis et arte obstetricia, naar onze mening en bekomene informaties van anderen, deskundige beoordeelaars, volkomen was berekend, en dus voor onze Hoge School tot eer, nut en cieraad konde verstrekken, dien wij vervolgens aan Zijne Exc. den voormaligen Minister tot de Binnenlandsche Zaken onder het gros van meer andere bekwame mannen ter gunstige voordragt en benoeming aan Zijne Majesteit den Koning zouden hebben voorgesteld. In het bijzonder hadden wij destijds het oog op den beroemden Heer Summering [1]), eerst Professor te Frankfort aan den Oder, en naderhand op zeer honorabele en avantageuse voorwaarden beroepen naar München, die onder de hand zelfs is gesondeerd om te weten of Zijn Hoog. zoude inclineren om, wanneer het Zijne Maj. mogt behagen de keuze op zijn Persoon te doen vallen, den aangeboden Post te accepteren.

Dan hoe gaarne wij ook daarvan een gunstig berigt hebben gehoopt te erlangen, is onze hoop evenwel verijdeld, alzo de Hoogleeraar in het gedaan voorstel heeft gedifficulteerd. Vervolgens hebben wij aan Zijne Exc. den voormaligen Minister ingezonden een gros van geleerde

---

[1]) Namelijk S. T. van Sömmering.

mannen [1]), waaronder de Heer Bakker, Lector te Haarlem, was geplaatst, die ook door Z. M. benoemd, en door ons tengevolge dies is beroepen, dog welke voor die beroeping heeft bedankt. Na zulks hebben wij een nieuw gros ingezonden [2]), waarop geplaatst was de Heer de Vries Hofman, Lector te Campen, die toen ook door Z. M. is benoemd, en daarop door ons beroepen, dog welke al mede voor de gedane beroeping gratieuselijk heeft bedankt.

Eindelijk hebben wij nog den invloed van den Hoog Ed. Heer Meerman ten aanzien van deeze en geene beroemde mannen geimploreerd [3]) en gunstig bekomen, dog met even weinig effect, alschoon wij van de onvermoeide en aangewende pogingen van dien Heer volkomen zijn geconsinceerd en (die) dankbaar erkennen. Intusschen heeft dat Professoraat gevaceerd, en is gedurende de vacature slegts waargenomen bij surrogatie door de Hoogleeraars A. Ypeij en Allardi, in andere vakken van de medische Faculteit aan deze Hoge School fungerende, egter niet verder, dan bij provisie en tot vervulling der vacature toe. Alschoon nu de gemelde Hoogleeraars zig ten onzen verzoek hebben laten welgevallen om de waarneminge der voornaamste takken van het vacerend Professoraat op zig te nemen, en ook den aangenomen taak met ijver en glans volvoeren, is egter, onzes bedunkens, de vervulling dier vacature ten hoogsten nodig, omdat de vakken van *anatomie*, *chirurgie* en *vroedkunde* ten minsten éénen bekwamen man vereischen, terwijl ook de andere vakken van de medicinen, als de chemie, pathologie etc., bij de vorengedagte Hoogleraars worden waargenomen, anders ligtelijk iets kunnen lijden, dat zooveel mogelijk dient te worden gepraevenieerd".

Deze overwegingen werden besloten met eene nieuwe aanbeveling, en wel van de doctoren van Meurs te Breda, Hartog te Amsterdam en van Doeveren te Gorcum. Ook nu bleef de benoeming uit. Of de regeering, hangende de deliberatien over eene herziening van de wetgeving op het hooger onderwijs, het voortbestaan der hoogeschool onzeker achtte, en haar daarom verwaarloosde, dan wel de aanbevolenen in dezelfde onzekerheid een grond vonden om onder de hand te bedanken, wij kunnen

---

1) Nl. G. Bakker, Praelector anatomiae comparatae aan Teijler's stichting, Dr. Ph. T. Heiligers, te Utrecht, Dr. A van Solingen te Middelburg en Dr. J. de Vries Hoffman te Kampen.

2) Dat is minder juist. Het waren Hoffman, Heijligers en van Solingen, die op de vorige nominatie voorkwamen.

3) Nl. over de doctoren Bonn te Amsterdam, van Doeveren te Gorcum Heyligers voormeld, en J. W. Quaestius te Leeuwarden.

het niet bepaald beslissen. Het laatste vermoeden schijnt aannemelijk, eensdeels omdat Bakker bij het bedanken gewaagde van „eene donkere toekomst", anderdeels omdat de Curatoren telkens met nieuwe personen voor den dag kwamen. Immers klopten zij den 1 Augustus 1809 voor de vijfde maal bij den Minister aan, en nu eindelijk met het gunstig gevolg, dat van de drie aanbevolen doctoren, nl. S. Ens, te Leeuwarden, J. Banga te Franeker, en B. F. Suerman te Utrecht, den 11 October dv., dé eerste, na bekomen magtiging konde beroepen worden. Doctor Ens weigerde niet, ofschoon hem slechts een tractement van ƒ 1500, en eene subsidie van ƒ 400 voor het bezorgen van cadavers werd toegezegd. Den 5 December berigtten de Curatoren, dat Ens reeds op zijn post was, en doceerde. Met eene *Oratio de dicto Baconis Verulamii: Non fingendum aut excogitandum quod natura ferat vel faciat* inaugureerde hij den 4 Junij 1810, alzoo eene maand vóór onze inlijving bij Frankrijk.

Sicco Ens had den 14 Maart 1779 het levenslicht gezien te Ureterp. Petrus Ens, destijds predikant aldaar, een Franeker van geboorte, en Margaretha de Vrij waren zijne ouders. Den 27 October 1797 als student te Franeker ingeschreven, had hij onder Allardi en Mulder in de geneeskunde gestudeerd, en was hij aldaar den 6 December 1803 gepromoveerd op eene lijvige en zeer gewaardeerde *Diss. de historia extractionis cataractae.* Worc. 1803.

Daarna oefende hij te Leeuwarden de genees- en verloskundige praktijk uit, tot dat men hem naast Allardi een katheder aanbood. Bij zijne komst te Franeker was hij reeds gehuwd met Mej. M. Rost, en vader van vijf kinderen.

Volgens den *Ordo Lectionum* voor 1810 hield hij wekelijks viermaal *physiologie*, viermaal *chirurgie*, tweemaal *osteologie*, en tweemaal *obstetrie*, „terwijl hij geduurende dit wintersaisoen eenige cadavers zal ontleeden, en over eenige van dezelve openbaare les houden".

Na de opheffing der hoogeschool bleef hij te Franeker, zich enkel wijdende aan de praktijk. Bij K. B. van den 16 October 1815 werd hij wederom aangesteld tot hoogleeraar in de heel- genees- en verloskunde aan het atheneaum [1]).

Hij onderwees er de obstetrie, osteologie, physiologie, chururgie, praxis medica en medicina legalis. Vroeger hebben wij reeds gewaagd van

---

[1]) Volgens het *Biogr. Woordenb.* van v. d. Aa zou hij aan het athenaeum opgetreden zijn met eene redevoering *de homine mari ac femina.* Eene inaug. oratio is het zeker niet geweest, maar een zoogenaamde publieke les.

het plan tot oprigting eener heel- en vroedkundige school, met een nosocomium, in 1828 ontworpen door prof. Ens, Dr. Banga en prof. C. Mulder, alle drie leden van de provinciale Commissie van geneeskundig toevoorzicht [1]). Het schijnt wel, dat daarvan niets is gekomen. Daarentegen heeft Ens er zijn werk van gemaakt om plattelands- heelmeesters te vormen. De niet wetenschappelijk opgeleide, maar dikwerf, zooals men zegt, achter de ploeg weggenomen adspiranten waren dan een paar jaren bij Ens in de leer, en onderwierpen zich daarna aan een examen voor de provinciale geneeskundige Commissie, dat door hun leermeester Ens werd afgenomen. Mogen enkele dezer practici zich door verdere oefening later verdienstelijk hebben gemaakt, medici ex professo hebben echter zeer te regt over het aankweeken van zulke geneesheeren altoos den staf gebroken.

Prof. Ens verwierf als consulteerend geneesheer en handig operateur een grooten naam. Heinde en verre werd hij geroepen, daar hij, gelijk de rector Junius verzekerde, door zijn medischen blik, die hem bijzonder eigen was, bij de eerste aanschouwing van een zieke wist te prognosticeren welke de vermoedelijke afloop zijn zou van eene ziekte, zij mogt zijn, welke zij wilde. Eene uitgebreide praktijk viel hem ten deel, en schatten had de man kunnen verdienen, zoo hij partij had weten te trekken van de omstandigheden, die den jeugdigen hoogleeraar zoo ruimschoots begunstigden. Eén gebrek nogthans kleefde hem aan; het *ingenuas didicisse fideliter artes*, *emollit mores*, *nec sinit esse feros* van Ovidius was hem zoo niet geheel onbekend, ten minste werd het door hem niet in practijk gebragt. De bron daarvan schijnt gezocht te moeten worden in zijn bizar humeur, waardoor hij degenen, die hem kwamen consulteeren, als het ware ter deure uitjoeg. Dit laatste is ook door Dr. Banga opgeteekend. Junius en Banga beide verzekerden, dat prof. Ens overigens geen man van studie was, en zoodoende ook niet op de hoogte der wetenschap is gebleven.

Driemaal heeft hij het rectoraat waargenomen, eerst in 1818/19, vervolgens in 1823/24, daarna in 1839/40. Zijne rectorale oratien *de benigna et admiranda creatoris sapientia in conservando corpore humano conspicua*; *de benigna et mirando creatoris sapientia in conservando genere humano, per generationem conspicua*, en *de creatoris sapientia in hominum moriendi ordine et ratione observando*, opgenomen in de *Annales Acad. Groninganae*, en daaruit ook afzonderlijk overgedrukt, leveren,

[1]) Zie D. 1, blz. 189, noot.

zoover ons bleek, het eenige wat, na zijne dissertatie, van hem in druk is verschenen.

Den 12 Mei 1842 is hij in ruim 63jarigen ouderdom aan zijne vrouw en kinderen ontvallen. Reeds den 23 Juni d.v. werden de doctoren J. P. Ermerins te Zierikzee, en Jan Houwink te Heerenveen door Curatoren aanbevolen voor den vacanten leerstoel. De regeering deed echter geene benoeming meer, daar reeds in beginsel was besloten om het athenaeum op te heffen.

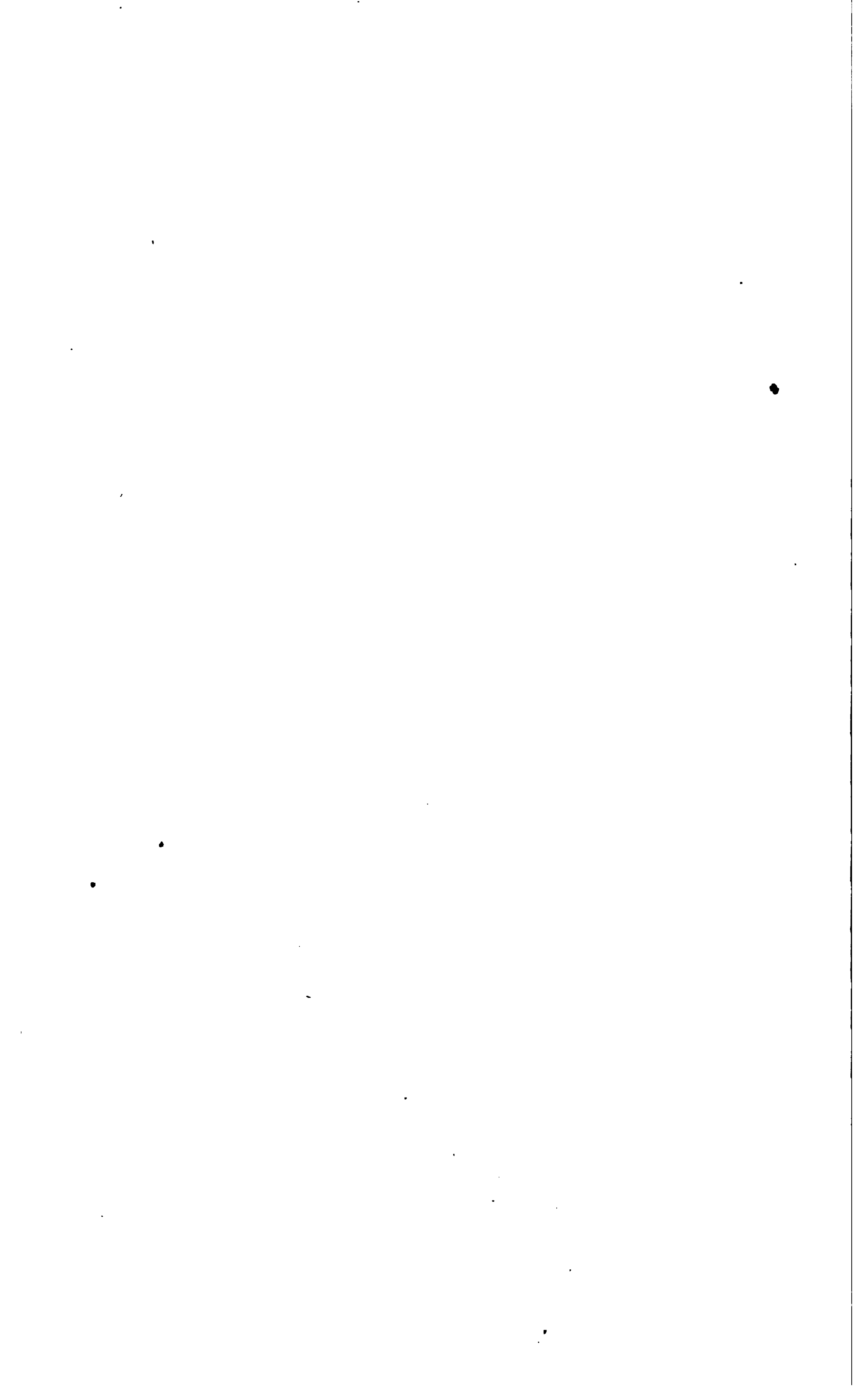
Handel. der Curatt. van de Hoogeschool en van het Athenaeum, passim; *Eenige opmerkingen aangaande profesoren, studenten enz. van het Athenaeum te Franeker*, *van* 1830 *tot aan de suppressie* (door Dr. P. H. F. Junius, Rector van het Gymn. te Franeker) in handschrift; Aanteekeningen van Dr. J. Banga; *Leeuwarder Courant*, 17 Mei 1842; v. d. Aa.

HOOGLEERAREN

AAN HET

RIJKS ATHENAEUM.

Wessel Albertus van Hengel. „De lange loopbaan van van Hengel verdient uitvoerig beschreven, de plaats die hij in de geschiedenis der vaderlandsche theologie inneemt naauwkeurig bepaald te worden", zoo schreef prof. Kuenen weinige dagen na 's mans dood. Nu aan dien wensch door prof. Prins is voldaan, kunnen wij ons tot een kort overzicht van des hoogleeraars levensloop beperken.

„Ik ben — dit schreef v. H. zelf aan A. G. Camper — 12 November 1779 te Leiden geboren, en heb daar de Latijnsche scholen onder de Heeren Booij, Koemans en Wansink gepasseerd. Over de Grieksche en Latijnsche Letterkunde heb ik op de Akademie slechts weinig onderwijs genoten, wijl de afzetting van prof. Luzac en de dood van prof. Ruhnkenius juist in mijnen tijd zijn voorgevallen. Den laatsten heb ik slechts gehoord over Tursellinus en Suetonius, den eersten over Handel. I—V. Toen prof. Wijttenbach kwam, moest ik na 7 jaren studerens de Akademie weldra verlaten, en ik heb zijn E. slechts eene maand over de Historia Litter. gehoord. De klassische Litteratuur is dan alleen eene eigene liefhebberij van mij zelven gebleven. Over de Oostersche talen schatte ik mij gelukkig drie jaren het onderwijs van prof. van der Palm genoten te hebben. Welligt ware dit mijn hoofdvak geworden, had men dien man toen niet als Agent geroepen. Evenwel heb ik naderhand nog een jaar bij prof. Rau collegie gehouden over Job. In Theologicis ben ik prof. Boers niet voorbijgegaan, doch verbeelde mij onderscheiden collegiën van prof. te Water met meerdere vrucht te hebben bijgewoond. Inzonderheid echter geloove ik mijn geheele vorming in Theologicis, zoo goed of kwaad die ook zijn moge, aan mijn onvergetelijken leermeester van Voorst verschuldigd te zijn. Dat ik over de wijsbegeerte prof. van de Wijnpersse gefrequenteerd hebbe zal Uw H.E. van zelven begrijpen" [1]).

Na dan in 1802 praeparatoir en peremtoir geëxamineerd te zijn, nam van Hengel het beroep naar Kalslagen aan, waar hij den 2 Mei 1803 werd bevestigd. Van daar vertrok hij twee jaren later, na bedankt te hebben voor Elkerzee, naar Driehuizen c. a. Den tijd zooveel mogelijk aan wetenschappelijke studiën wijdende, leverde hij als de eerste pennevrucht daarvan in een maandwerk het *Opstel over Pale-*

---

1) Miss. 28 Nov. 1815, in het Archief van Curr.

stina als het beste land tot woonplaats voor de Joodsche natie. Aanmoediging vond hij door de bekrooning, in 1808, van zijne *Verhandeling over de geschiedenis van den wonderdadig opgewekten Lazarus*, met eene zilveren medaille, in 1809 van zijne *Verhandeling over de hemelvaart en koninklijke waardigheid van J. C.*, met de gouden medaille, beide van het Haagsch Genootschap. Nadat in de *Bibliotheek voor Theol. Letterk* zijne vijf *Verhandelingen over de eeuwigheid der straffen* waren opgenomen, werd hij aan dat tijdschrift verbonden tot het leveren van recensiën. Als medewerker van de daarop gevolgde *Bijdr. tot de beoefening en gesch. der Godgel. wetenschappen*, leverde hij o.a. zeer gewaardeerde beschouwingen over kritiek en exegese van het N. T.

Naast zijne liefde voor de studie, ontstond te Driehuizen ook die voor Anna Maria Hupé, de jeugdige weduwe van den Amsterdamschen geneesheer Biesterbos. Den 8 Augustus 1808 werden zij in den echt vereenigd.

Terwijl Koedijk en Aartswoud hem vruchteloos hadden begeerd, opende het beroep naar Grootebroek hem het uitzicht op een ruimer bestaan, zoodat hij dat aannam en er den 6 Mei 1810 zijne intrede deed. Ook op deze standplaats leverde hij de vruchten van voortgezette studie, nl. *Betoog, dat de Doop en het Avondmaal, naar het oogmerk van Jezus' instelling, door alle tijden dezer wereld moeten voortduren*, ten jare 1811 door het H. G. bekroond; verhandelingen *Over het gevoelen van J. A. Eberhard wegens den oorsprong van den Christelijken Godsdienst*, en *Over den invloed van de bijzondere karakters en persoonlijke denkwijzen der Evangelisten en Apostelen op derzelver geschriften,* beide door Teijler's genootschap bekroond, de eerste in 1812 met zilver, de tweede in 1813 met goud. Vermelding verdienen de naamloos door hem bezorgde *Bijdragen over hetgene in de leerstellingen en voorschriften van Jezus en de Apostelen betrekking had tot de personen, tijden en plaatsen, in en onder welke zij leefden*, alsmede het door hem op verzoek uit het Latijn vertaald, door, Seltenreich geschreven: Leerstellig en uitlegkundig onderzoek ter beantwoording der vraag: *Komt het met de leer van den Bijbel overeen, dat het hoofddoel van het lijden en sterven van J. C. geweest is, verbetering van het menschdom te weeg te brengen, en, in zooverre alleen, ook vergeving der zonden te verwerven, als deze een gevolg is van onze verbetering?* (N. Verh. H. G. 1814, 1815, 1816.)

Prof. van Voorst had dus gronden genoeg om van Hengel aan te bevelen voor het theologisch professoraat te Franeker, dat dezen bij K. B. 16 Oct. 1815 werd opgedragen, en 't welk hij den 28 December d.v.

aanvaardde met eene *Oratio de elementis disciplinae theologicae bene ac diligenter pertractandis.* Leov. 1816 [1]).

Het ligt voor de hand, dat aan de nieuwe inrigting dadelijk geene studenten in de theologie gevonden werden. Met slechts twee propaedeutici, voor dat vak bestemd, ving hij zijn arbeid aan, door hen, voor zoover dit onder hun bereik viel, de Inleiding tot de godgeleerde wetenschappen, een gedeelte der kerkelijke geschiedenis en de gronden der Bijbelsche uitlegkunde te ontvouwen. Bij het gemis van een leerstoel in de logica, nam hij tevens de taak op zich om de leerlingen van alle faculteiten daarin te onderwijzen. Twee jaren verliepen er, eer het uitzicht op de levensvatbaarheid van het athenaeum gunstig werd. Hij schreef namelijk (29 Sept. 1817) aan Camper, „dat thans het getal onzer studenten 23 is, zijnde daaronder 13, welke dit jaar aan het Athenaeum gekomen zijn, en zullende het mij niet verwonderen, zoo dit getal in het loopende jaar nog toeneemt. Op de logica heb ik er, zoo allen blijven, naar ik meen 16; coll. Tholen heeft er op de Mathesis vast niet veel minder. Zoo is het bij de andere Heeren naar rato. Het Athenaeum is dus thans reeds in deszelfs vernederden stand waarlijk wel van dien aard, dat het van hooger hand bijzonder moge begunstigd worden."

Des hoogleeraars geschriften uit deze dagen bepalen zich tot de naamloos door hem uitgegeven *Gesprekken over de burgerlijke verdraagzaamheid*, 's Grav. 1816, de *Opwekking der Protest. Christenheid tot eene regte gedachtenis aan de Hervorming van den godsdienst*, in eene leerrede naar Joh. X: 22*a*, en eene leerrede naar Efez. V, 8, gehouden te Leeuwarden op het derde eeuwfeest der Kerkhervorming. Eene redevoering *over St. Nicolaas en het St. Nicolaasfeest*, door hem op het Nut gehouden, verscheen later omgewerkt in het Archief van Kist en Roijaards, III, 753—798, en vertaald in het *Zeitschrift für Histor. Theologie*, 1840. Men voege daarbij de *Oratio de singulari Religionis Christianae vi atque efficacitate ad piam et honestam puerorum educationem*, den 6 November 1817 door hem uitgesproken bij de overdracht van het rectoraat (Gron. 1818).

In de eerste dagen van Januarij 1818 werd van Hengel reeds tot hoogleeraar in de godgeleerdheid te Amsterdam benoemd, eene roeping, die zonder aarzelen dadelijk door hem werd aangenomen, zoodat aan Curatoren van ons Athenaeum niets restte, dan den vertrekkenden hoog-

---

[1]) „Het tweede stuk heb ik niet uitgesproken, maar uit aanmerking van het verzoek der Curatoren en den raad van eenige collega's, vooral van den ouden Heer Wassenbergh, alleen voor den druk gespaard." *Brief van V. H. aan Camper*, 30 Dec. 1815.

leeraar bij brief van den 31 Januarij 1818 te betuigen: »Ons collegie Uwe uitstekende geleerdheid, uitgebreide kennis en voortreffelijk karakter hebbende leeren hoogschatten, gevoelt met leedwezen het gemis van eenen hoogleeraar, die aan Vrieslands Athenaeum tot luister verstrekt en zoowel ten voorbeelde als nut der studeerende jeugd, gedurende twee jaren, deszelfs talenten heeft gewijd. Uwe verdiensten Mijnheer hebben den weg tot uwe verwijdering gebaand."

Zoo zag men hem den 8 Junij d.v. in de hoofdstad des lands optreden met eene *Orat. de religionis Christianae disciplina verae ac nativae eloquentiae uberrima nutrice.* Amst. 1818.

Aangemoedigd door den bijval, die hem daar te beurt viel, en de erkenning zijner wetenschappelijke verdiensten door het doctoraat honoris causa hem in 1819 door den Leidschen Senaat vereerd, kweet van Hengel zich te Amsterdam met verbazenden ijver van zijne omvangrijke taak. Zijn onderwijs omvatte namelijk de Kerkelijke geschiedenis, de hermeneutiek, theologia naturalis, dogmatiek en exegese, bovendien bij afwisseling de moraal, homiletiek, encyclopaedie en methodologie, gezwegen nog van de opdragt van de Hervormde gemeente om godsdienst-onderwijzers en onderwijzeressen te vormen, en van de halve preekbeurt, die hij als *Concionator Athenaei* te vervullen had. Stelt men zich voor hoeveel tijd en inspanning eene voorbereiding tot de collegiën in zoo vele vakken wel moet hebben gekost aan een jong hoogleeraar, die geene aangeboren vlugheid bezat, dan zal men zich er over moeten verbazen, hoe hij ook den tijd vond om zich een werkzaam lid te betoonen van de derde klasse van het Instituut, van Doctrina et Amicitia, van Felix Meritis, van het bestuur van het Nederl. Bijbelgenootschap, en om voort te gaan met het uitgeven van vruchten zijner studiën [1]).

Na ten jare 1822 bedankt te hebben voor een leerstoel in de godgeleerdheid te Utrecht, nam hij, niet zonder aarzelen, in 1827 den Leidschen katheder aan, die openstond door het emeritaat van zijn leermeester van Voorst. Daar inaugureerde hij den 22 September v.d.j. met eene *Oratio de grammatica literarum Sacrarum interpretatione* (Annal. Acad.), waarin zich de rigting afspiegelde, in welke hij zich reeds lang had bewogen, de streng grammatische interpretatie. Aan de hermeneutiek

---

[1]) *Leerredenen.* Amst. 1821—1827, 3 dln.; *Redev. ten betooge, dat de Bijbel, naar de uitspraak der geschiedenis, den weldadigsten invloed op 's menschen waar en onverganketijk heil heeft*, Amst. 1823; *Comment. de bonorum communione ab antiquissimis Christi Sectatoribus instituta* (Commentt. 3ae Cl. Inst. Regii, IV); *Annotatio in loca nonnulla N. T.*, Amst. 1824; bovendien was hij een ijverig medewerker aan het *Christel. Maandschrift voor den beschaafden stand*, en van de *Recensent.*

en exegese des N. T., ook aan de homiletiek, besteedde hij voortaan een groot deel zijner krachten. Door de geschiedenis van zijn werkzaam leven te Leiden, niet alleen als hoogleeraar, maar tevens als medebestuurder van het Stolpiaansch legaat, van het Haagsch Genootschap, als lid der Synode en van de Comm. tot de zaken der O. en W. I. Kerken, ook maar in korte trekken te schetsen, zouden wij slechts moeten herhalen, wat reeds zoo uitnemend door prof. Prins is gezegd. Daaromtrent mitsdien verwijzende naar diens levensbericht van van Hengel, dat onder ieders bereik is, meenen wij hier te kunnen volstaan met de vermelding van des hoogleeraars afzonderlijk uitgegeven geschriften, wier inhoud meer of minder uitvoerig door prof. Prins is besproken, te weten: *Institutio Oratoris Sacri*, L. B. 1829; *De joodsche natie ten tijde der opbouwing van Jerusalem, een beeld voor ons Nederlanders*, L. 1830; *Geschiedenis der zedelijke en godsdienstige beschaving van het hedendaagsch Europa*. Amst. 1831—1844, 4 dln. (Nieuwe uitg. d. prof. Diest Lorgion, Leid. 1862—1866); *Nieuwe Leerredenen*, 1830—1832, 2 bundels; *Orat. de religionis Christianae efficacitate in bellum tum plane singulari, tum maxime salutari* (Ann. Acad. L. B. 1831/32); *Leerredenen gehouden, in de jaren* 1834, 1835 en 1836. 's Grav.; *Memoria Joannis van Voorst*, L. B. 1834; *Comment. perpetuus in Epist. Pauli ad Philippenses*, L. B. et Amst. 1838; *Achttal Leerredenen*. Amst. 1839; *Korte schets der Acad. lessen over de Evangeliebediening in de Nederl. Herv. Kerk*, 1840; *Meritorum Joannis Henrici van der Palm Commemoratio brevis, lecta in classe tertia Instituti Regii Neerl.* L. B. 1840; *Keizer Hendrik de derde, een tafereel van 's mans leven, deugden en verdiensten*, Leid. 1844; *Toespraak bij het graf van Jo. Clarisse, te Katwijk*, 4 Dec. 1846. Leid.

Na het bereiken van den 70jarigen leeftijd besloot hij zijne loopbaan als hoogleeraar den 16 December 1849 met eene afscheidsrede als academieprediker. Zich voortaan hoofdzakelijk wijdende aan zijn allengs kleiner geworden huiselijken kring en de studeerkamer, schonk hij op hoogen leeftijd der geleerde wereld nog menige vrucht van aanhoudende werkzaamheid, immers: *Over de godgeleerdheid in het algemeen en hare betrekking tot het onderwijs op 's Lands hoogescholen in het bijzonder*. Leid. 1850; *Comment. perpetuus in prioris Pauli ad Corinthios epistolae C. XV*. Sylvae Ducis 1851; *De betrekking van het gevoel tot het uitleggen van den Bijbel*, *1852*. De *Proeve van grondslagen voor eene nieuwe Nederd. vertaling van het N. T.*, 's Hertogenb. 1852, herinnert ons zijn werkzaam aandeel in de voorbereiding, en, als *Algemeen Adviseur*, in de voltooijing van de vertaling des N. T., in 1868, van wege de Synode uitgegeven. Na eene vernieuwde behandeling van zijne academische lessen over den

Brief aan de Romeinen, mocht hij zelfs nog zijn hoofdwerk voltooijen, de *Interpretatio epistolae Pauli ad Romanos, primum in lectionibus academicis proposita, nunc novis curis ad editionem parata.* 1854—1859, 2 Voll. Van zijne afzonderlijk uitgegeven werken is de Pinksterstudie over *de gave der talen*, 1864, de laatste. Voor ons bestek is het ten slotte voldoende in 't algemeen nog te vermelden, dat men in het *Christelijk Maandschrift voor den beschaafden stand*, de *Uitlegkundige Bijdragen* van v. Willis, het *Magazijn voor kritiek en exegetiek* van Dresselhuis en Niermeijer, en in de *Godgeleerde Bijdragen* hoogst belangrijke opstellen aantreft van des hoogleeraars hand.

Wat zijne huiselijke betrekkingen aangaat zij alleen aangestipt, dat zijne gade, moeder van tien kinderen, van welke vijf haar in de eeuwigheid reeds waren voorgegaan, hem den 13 Maart 1859 is ontvallen, nadat zij in het vorige jaar hun gouden echtfeest hadden gevierd. Twaalf jaren daarna, den 6 Februarij 1871 ontsliep de beminnelijke grijsaard in den ouderdom van 91 jaren. Hij had waarlijk niet te vergeefs geleefd!

A. Kuenen. *W. A. van Hengel*, in *de Nederl. Spectator*, 1871, blz. 58, 59; J. J. Prins. *Levensbericht van prof. W. A. van Hengel*, in de Bijlage tot de *Handel. v. d. Maatsch. der Nederl. Letterk.* van 1871, blz. 175—242.

Gabinus de Wal, bij Z. M. Besluit van den 16 October 1815 benoemd tot hoogleeraar in de regten, was destijds lid der regtbank van eersten aanleg ter zijner geboorteplaats Leeuwarden. Johannes de Wal, die een uitgebreiden handel dreef in gouden en zilveren werken, en daarbij onderscheidene stedelijke waardigheden, ten laatste die van burgemeester, bekleedde, en Wobina Siderius waren zijne ouders. Van hunne vier kinderen, drie jongens en eene dochter, was Gabinus, dus genaamd naar zijn moederlijken grootvader, de tweede zoon, geboren den 30 December 1785. Na aanvankelijk de Latijnsche school te Leeuwarden, daarna die te Meppel, vervolgens eene kostschool te Groningen bezocht te hebben, keerde hij naar zijne geboorteplaats terug, waar de voortreffelijke rector Valentinus Slothouwer de laatste hand heeft gelegd aan de Wal's opleiding voor het hooger onderwijs. In de klassieke talen grondig onderlegd, volgde hij sedert 1802 aan de hoogeschool te Groningen het onderwijs in de letteren der oudheid van Ruardi en Bosscha met voorliefde, zoodat de verwachting niet ongegrond was, dat hij zich uitsluitend aan dat vak zou blijven wijden. Op aanraden van zijn oom Meinardus Siderius [1]) ging hij evenwel de regtsgeleerdheid

[1]) Vroeger Curator der Franeker academie. Zie ons Deel II, 1e, blz. 19, 20.

G. De Wal.

beoefenen, in welk vak hij als leermeesters vond Seerp Gratama, Duijmaer van Twist en Paehlig. „Gratama was, zoo schreef prof. Bouman, een man van kracht en zelfstandigheid, in wiens denk- en handelwijze het eigenaardige Friesche volkskarakter zich zeer kenmerkend uitdrukte. Wat hij eenmaal als waar en goed had leeren beschouwen, daarvan liet hij zich door niemand of iets afbrengen. Zoo zocht hij de conjecturen, in zijn werk over de *Instituten* aangeprezen, ook nog staande te houden, toen reeds het vinden der *fragmenten* van *Gajus* [1]) aan de algemeene zienswijze eene andere wending gegeven had. Het Natuurregt ging hem meer dan iets ter harte.

De ware of vermeende tegenstanders, hen zelfs, die het eerst na het *stellige regt* wenschen beoefend te zien, beschouwde en bestreed hij met scherpe pen, als zijne eigene tegenpartijders. Zoo kampte hij tegen de inlandsche *Civilisten*, later tegen Hugo's historische school. Maar wie zich ook over de hevigheid zijner strijdschriften moge beklaagd hebben, geen billijk regter heeft hem geleerdheid, geestkracht en rondborstigheid ontzegd". En Mr. M. S. Gratama, de zoon des hoogleeraars, verklaart omtrent de Wal, als leerling zijns vaders: „Hij beoefende in die school het wijsgeerige deel der regtsgeleerdheid, met name het natuurlijk Privaat-, Staats- en Volkenregt en het algemeene Strafregt, gepaard aan het stellige, en maakte in alle die takken der regtsphilosophie de grootste vorderingen, zoo als men verwachten kon van den jongeling, die aan een helderen geest, aan een juist oordeel en een uitmuntend geheugen reeds aanmerkelijke kundigheden in de voorbereidende vakken paarde, die steeds vol eerzucht was en met lust en orde werkte. Diep schijnt de jongeling den geheelen geest en de afzonderlijke grondbeginselen dezer school te hebben ingezogen en zich daarbij op gevorderden leeftijd wel te hebben bevonden, want hij heeft ze nimmer verlaten, niettegenstaande hij vele andere gevoelens en begrippen, die in onzen immer bewogenen, rusteloozen leeftijd opkwamen en bovendreven, leerde kennen en niettegenstaande het volstrekt tegen zijnen geest streed om blindelings, zonder rijpe toetsing te volgen, hetgeen anderen gezegd hadden". Aan Gratama had hij mitsdien de liefde voor het wijsgeerig regt, aan het onderwijs van Paehlig de kennis der

---

[1]) De fragmenten van Gajus, in 1817 door Niebuhr ontdekt, zijn in 1820 voor het eerst uitgegeven; zoodat men deze zinsnede in Bouman's oordeel over prof. Gratama natuurlijk niet kan toepassen op den tijd, waarin de Wal studeerde. Wanneer Gratama in Gajus eene vroeger door hem gemaakte conjectuur bevestigd vond, deelde hij zulks wel eens op de collegiën mede door het gezegde: *Haec Gajus post me docuit!* Wij hebben dit uit den mond van een zijner tijdgenooten vernomen.

gronden van het R. R. en zijne geschiedenis te danken, in de collegiezaal van Duijmaer van Twist, voor wien het R. R. meer middel dan doel was, hoorde hij het toenmalig burgerlijk regt der noordelijke provinciën behandelen in vergelijking met het R. R. Alzoo werd hij gevormd tot een klassiek jurist, wiens oogen geopend waren voor het belang, dat de wijsgeerige en de geschiedkundige regtsstudie zamengaan, in verband met andere takken van wetenschap. Na den 28 September 1808 gepromoveerd te zijn op eene *Diss. de conjunctione populorum ad pacem perpetuam*, vestigde de Wal zich aanvankelijk als advocaat te Leeuwarden. Reeds den 26 Junij des volgenden jaars droeg de Koning van Holland hem de betrekking op van openbaar notaris; in 1811 zag hij zich benoemd tot Subst. Officier van Justitie bij de regtbank van eersten aanleg te Leeuwarden, en nog vóór het einde van hetzelfde jaar tot lid van dat collegie.

Had hij kort vóór zijne promotie met dankbare erkentelijkheid op het zilveren feest van den gelukkigen echt zijner waardige ouders een verdienstelijk lied aangeheven [1]), in 1811 schiep hij op hun voorbeeld zich zelven een huiselijken haard door de echtverbindtenis met Ietske Meinardina Coulon.

Vier jaren werd het regterambt door hem vervuld, toen hij, door zijn leermeester Gratama aanbevolen aan Kemper, zich even onverwacht als ongezocht tot hoogleeraar aan ons athenaeum zag benoemd. Na rijp beraad en overleg nam hij die benoeming aan, en aanvaardde zijne nieuwe taak den 30 Januarij 1816 met eene *Oratio qua inquiritur: an turbatae Reipublicae et oppressae libertatis, quae viximus tempora, juri et justitiae profuerint.* Leov. 1816 [2]).

Aanvankelijk ging het hem als van Hengel, in zoover namelijk, dat hij er nog geene juridische studenten vond. Onder de propaedeutici was slechts één aankomend jurist (U. A. Evertsz). Op de *Series* van de collegiën in 1815/16 gehouden lezen wij: Cum non aderant, quibus principia ac fundamenta juris traderentur, illud rogatus, Pandectas exposuit. Ten wier behoeve hij de Pandecten in dat jaar behandeld heeft is ons echter niet gebleken, doch zeker is het, dat hij in het najaar van 1816 geregeld collegiën konde geven. Dit volgt uit de

---

1) *Dichtregelen, mijne geliefde ouderen toegewijd bij het vieren van hun zilveren Bruiloftsfeest, den 26 Januarij 1808*, alleen voor familieleden gedrukt met de dichtregelen bij dezelfde gelegenheid vervaardigd door zijne broeders H. de Wal, M. Siderius de Wal en hun schoonbroeder H. Heppener.

2) In deze oratie is o.a. de op ervaring gegronde beschouwing over de nadeelen aan eene jury in strafzaken verbonden, zeer belangrijk.

omstandigheid, dat hem destijds het bibliothecariaat werd aangeboden, en hij, hoe gaarne overigens ook bereid, voor die betrekking moest bedanken, omdat hij de uren, in welke de bibliotheek opengesteld zou zijn, niet konde ontberen ter voorbereiding voor zijne collegiën. Dit bezwaar schijnt echter weggenomen te zijn, want weldra vinden wij hem werkzaam in die betrekking, waarvoor iemand met een encyclopaedischen geest als de Wal de aangewezen persoon was.

Zijn onderwijs omvatte het Natuurregt, Strafregt en de Instituten, bij afwisseling ook de Encyclopaedie en de Regtsgeschiedenis. In de rectorale *Oratio de claris Frisiae Jureconsultis* bragt hij ten jare 1818 eene warme hulde aan de verdiensten van de vele regtsgeleerden, op welke Friesland zich mag beroemen. Was hij reeds door het Nut bekroond voor zijn antwoord op eene prijsvraag (*De uitbreiding der wetenschappen en de verbetering der kunsten*, *heilrijk voor de burgermaatschappij*, Amst. 1817), in 1819 dong hij met prof. Tydeman naar het eermetaal, door de Maatschappij van fraaije kunsten en wetenschappen uitgeloofd voor de beantwoording der vraag: „Heeft het vervaardigen van „nieuwe wetboeken in de taal des lands eenen voordeeligen of nadee-„ligen invloed op de wetenschappelijke beoefening des regts? Zoo deze „invloed voordeelig is, welke zijn dan die voordeelen, en zoo deze in-„vloed nadeelig is, welke zijn dan de beste middelen en de beste rig-„ting van het onderwijs om deze nadeelen weg te nemen of te vermin-„deren?"

Geen van beiden mogt slagen. Nadat Tydeman zijne onbekroonde verhandeling had uitgegeven, met het breedvoerig advies van een der beoordeelaars, waarin die van de Wal aan eene scherpe kritiek onderworpen was, meende de Wal ook de zijne ter perse te moeten laten gaan, onder den titel: *Over den invloed van de Wetboeken in de taal des lands op de wetenschappelijke beoefening van het regt.* Gron. 1820.

In 1821 moest Franeker hem reeds aan Groningen afstaan, waar hij, als opvolger van prof. van Enschut, den 10 October v. d. j inaugureerde met eene *Oratio de historia juris Criminalis*, *errorum humani ingenii teste*, *prudentiae civilis magistra*, Gron. 1822. Hier onderwees de Wal dezelfde takken der rechtswetenschap als te Franeker, aan zijne lessen van tijd tot tijd dispuutcollegiën verbindende over den geheelen omvang dier wetenschap. Van des hoogleeraars onafgebroken toewijding aan zijn vak en van zijn invloed op de rigting van vele zijner leerlingen, getuigen wel in de eerste plaats eene rij belangrijke dissertatiën over onderwerpen van Staats- en Strafregt in zijn tijd aan de Groninger hoo-

geschool verdedigd [1]); voorts zijne eigene geschriften, namelijk de *Annotationes de Vita, Fatis ac Scriptis Jureconsultorum*, met welke hij de tweede uitgave van zijne reeds vermelde *Oratio de claris Frisiae jureconsultis* tot een monumentum aere perennius verhief (Leov. 1825); de in 1829 door het Nut uitgegeven prijsverhandeling: *De voordeelen der burgermaatschappij boven die van den natuurstaat en die der Nederlandsche boven die van andere volken; Verdediging der moederlijke beschikkingen of onderzoek of eene grootmoeder het beheer der goederen, die van haar op hare kleinkinderen komen, met voorbijgaan van derzelver moeder aan een ander mag opdragen.* Fran. 1830; *Verhand. over het bestaan, den aard en de behandeling van het natuurregt*, bekroond en in 1833 uitgegeven door het Kon. Nederl. Instituut, bij welke men nog voege recensiën van Duitsche werken in de *Bijdragen* van den Tex en van Hall, en artikelen in Nieuwenhuis' *Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen.*

De Wal bekleedde éénmaal het rectoraat, bij het nederleggen waarvan hij den 21 December 1826 eene oratie hield *de philosophica juris doctrina, hac nostra aetate multis injuste contemta* (*Annal. 1825/1826*); een jaar later hield hij als Prorector (de Rector was ongesteld) eene *Oratio de vinculo, quo poesis juri legibusque est conjuncta* (*Annal. 1826/1827*). Was de Wal èn regtswijsgeer èn historisch regtsgeleerde in een tijd, waarin beide scholen zich meer en meer van elkander verwijderden, hij was tevens een smaakvol geleerde, die niet alleen de poëzie waardeerde, maar haar tevens met een opgeruimd gemoed bij gelegenheden beoefende. Op de gevoelvolle *Dichtregelen* bij het zilveren huwelijksfeest zijner ouders, boven reeds vermeld, volgden zijne *Dichtregelen bij den dood van Alb. Brink.* Leeuw. 1810. Ten jare 1812 vertolkte hij de *Klagte van Ceres*, naar Schlller [2]), zóó gelukkig, dat Siegenbeek haar onder de fraaiste dichterlijke navolgingen in onze moedertaal rekende. Met vreugde begroette hij het herboren vaderland in eene dichterlijke ontboezeming: *De vernedering en verlossing des Vaderlands, in twee zangen*, 1814; in April 1817 stortte hij zijne vadervreugde uit in den zang *Aan mijn kind, bij zijne geboorte* [3]); de *Zangen ter gelegenheid der plegtige viering van het vijfentwintigjarig bestaan van het Departement Leeuwarden der Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, den dertigsten van Hooimaand 1817*, Leeuw. 1817, en de *Zangen bij de plegtige viering van het derde Eeuwfeest der Kerkhervorming door de Herv. gemeente te Leeuwarden*, Leeuw. 1817, vloeiden mede uit zijne pen. Toen zijne moeder, haar

---

1) Vermeld in de Wal's *Levensschets* door prof. den Tex.
2) *Mnemosyne* van Tydeman en van Kampen, II, 175.
3) A. W. III, 323.

broeder en hare zusters den 12 Julij 1823, op de buitenplaats Rapenburg onder Huizum, feest vierden, omdat de jongste hunner den ouderdom van 50 jaren had bereikt, had Gab. de Wal het voorregt hun zijne hulde te brengen in vloeijende liederen, alleen voor familieleden gedrukt.

Eene kortstondige ziekte ontrukte hem in de volle kracht zijns levens den 22 September 1833 aan zijne tweede echtgenoote vrouwe F. A. Baart de la Faille (overl. 5 Mei 1873) en zijne kinderen. Wat de hoogeschool aan hem verloor, drukten de studenten uit in de veel beteekenende lofspraak, dat „geen ander mensch in dezelfde betrekking kon sterven, aan wien meer werd verloren, die aan uitgebreidere geleerdheid grooteren ijver, aan vastheid van karakter grootere verdraagzaamheid paarde, wiens hart warmer klopte voor het heil zijner leerlingen, en die met grondiger kennis meerderen smaak vereenigde, dan de Wal."

Zijn opvolger prof. Star Numan bezorgde de uitgave van eene *Inleiding tot de wetenschap van het Europeesche Volkenregt. Een nagelaten werk van prof. G. de Wal.* Gron. 1835.

Mr. M, S. Gratama. *Schets van het wetenschappelijk leven en de geleerde verdiensten van wijlen Mr. G. de Wal.* Gron. 1834; Mr. C. A. den Tex. *Levensschets van Mr. G. de Wal* (Bijdr. tot de Regtsgel. en Wetgev. VIII, blz. 151 en volg.); *Algem. Konst- en Letterb.* 1833, II, blz. 241 en volg.; *Gron. Stud. Alm.* 1834, blz. 75—80; Siegenbeek, in de *Handel Letterk.* 1834, blz. 19—22; Onze *Levensschetsen der Gron. hoogleeraren*, blz. 181, 182.

Sicco Ens. Zie boven, blz. 726.

Christiaan Allardi. Zie boven, blz. 653.

Jacobus Pierson Tholen. Zie boven, blz. 629.

Jan Willem de Crane. Zie boven, blz. 636.

Hendrik Arend Hamaker, den 25 Februarij 1789 te Amsterdam geboren, werd door zijne ouders voor den handelstand bestemd, doch zijn geestdrift voor studie wist eindelijk, door tusschenkomst van edelmoedige begunstigers, de zwarigheden te overwinnen, die hem aanvankelijk den weg belemmerden tot het aanleeren van de Latijnsche en Grieksche talen en het voortzetten van de letterkundige studie aan het athenaeum zijner geboorteplaats, onder leiding van prof. van Len-

nep. „Doch de omvang der Westersche Letterkunde — het zijn woorden van Siegenbeek — was voor den zich wijd uitstrekkenden geest van onzen Hamaker te bekrompen, en naauwelijks had hij (onder Willmet) de eerste gronden voor de vruchtbare beoefening der Oostersche gelegd, naauwelijks had hij ontdekt, hoevele en uitgebreide velden daarin, deels nog weinig bebouwd, deels nog ter naauwernood ontgonnen waren, of hij gevoelde zich door eene loffelijke eerzucht onwederstaanbaar gedrongen, om zijne vermogens, bij voorkeur, aan de bearbeiding van dezen schier onafmeetbaren akker en deszelfs weinig bebouwde gedeelten te koste te leggen."

Valt er voorts niet te twijfelen aan de waarheid der verzekering van Siegenbeek, dat Hamaker „de eerste oefenschool der letteren eerst binnentrad op eenen leeftijd, waarin de meesten die reeds verlaten hebben" — hoe vlug moet hij dan tot die hoogte gevorderd zijn, welke hem eene plaats schonk op het drietal, dat in 1810 werd aanbevolen voor den vacanten leerstoel van Pareau aan de Geldersche hoogeschool, dus op 21jarigen leeftijd, zonder dat hij een academischen graad verkregen of iets in 't licht had gegeven?

Zijne eerste pennevrucht getuigde ook nog niet eens van de rigting zijner studiën, maar eer van deelneming in de vreugde over de afschaffing van de Fransche overheersching. Wij bedoelen eene geschiedenis van Bonaparte in Latijnsche verzen uit Claudianus te zamen gesteld door L. A. Decampe, met eene Nederlandsche vertaling van Hamaker, onder den titel: *Claudianus nostrorum temporum vates. — Claudianus de dichter onzer eeuw.* Amst. 1814.

Bij K. B. van den 16 October 1815 werd Hamaker benoemd tot gewoon hoogleeraar in de Oostersche letterkunde aan ons athenaeum. Met den wensch, door de kunde en talenten van van Hengel en Hamaker „de voortreffelijke scholen der Venema's en Schultensen te zien herleven," wijdde de president-curator A. G. Camper bij de inwijding aan Hamaker deze vereerende woorden: „De beroemde Amsterdamsche Hoogleeraars van Lennep en Willmet hebben dezen in de Grieksche, Latijnsche en Oostersche letteren bevorderd! De gelukkige vereeniging van den smaak en schoonheid der ongewijde talen, der heilige en klassische Schrijvers, zal den verhevenen toon der voortreffelijkste gedenkstukken der Oudheid, te gelijk met den lust tot navolging op Vrieslands bodem doen herleven." Op denzelfden dag hield Hamaker de *Oratio de Graecis Latinisque historicis medii aevi ex Orientalium fontibus illustrandis.* Leov. 1816.

Van af den tijd, waarin hij zich geheel aan de letteren heeft kunnen wijden, had hij zich in 't bijzonder ook op het Grieksch toegelegd,

en de meeste schrijvers in die taal, ten deele in gebrekkige uitgaven gelezen. Daardoor was een kritische zin bij hem opgewekt, waarvan hij weldra bewijzen leverde door scherpzinnige verbeteringen van den tekst der *Opera Philostratea*, die hij in drie gedeelten aan zijn leermeester van Lennep zond, van welke slechts één bundel het licht zag, n.l. *Lectiones Philostrateae. Fasc. I. cont. Observationes in IV libros priores et excursum in librum IV de Vita Apollonii.* L. B. 1816. Uit een en ander vernemen wij dus, dat Hamaker niet alleen de bronnen der Grieksche, Latijnsche en Oostersche letterkunde ieder op zich zelve grondig trachtte te kennen, maar er tevens naar streefde om ze uit haar onderling verband op te helderen. Van dit streven getuigen ook de in 1817 onder zijne leiding door Nic. Tholen, F. Binkes en P. Camper verdedigde *Theses literariae*, daar deze niet alleen de Oostersche maar tevens de Grieksche en Latijnsche oudheid betreffen. Terwijl zijne collegiën zich aanvankelijk bepaalden tot de Hebreeuwsche taal, vond hij ruimschoots den tijd om zich te verdiepen in de geschied- en aardrijkskundige geschriften van Abulfeda, een Arabier, die zich in zijne jongelingsjaren als een dapper krijgsman tegen de kruisvaarders, later als beoefenaar der wetenschappen heeft onderscheiden. De opgang, die Hamaker te Franeker maakte, zou echter van korten duur zijn, want reeds den 20 Mei 1817 zag hij zich benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in de letterkundige faculteit en tot Interpres legati Warneriani te Leiden. Aan de studien over Abulfeda ontleende hij voornamelijk de stof voor zijne inaugureele *Oratio de religione Mohammedica, magno virtutis bellicae apud Orientales incitamento* (Ann. Acad. L. B. 1817/18), den 11 October 1817 gehouden. Na ten jare 1822 tot gewoon hoogleeraar bevorderd te zijn, aanvaardde hij dit ambt den 28 September v.d.j. met eene *Oratio de vita et meritis Gulielmi Jonesii*. L. B. 1823. Van zijn streven om zoodra mogelijk t' huis te geraken op het ruime veld van onderzoek in den schat van Oostersche handschriften aldaar, getuigt zijn *Specimen catalogi codicum Mss. Orientalium bibliothecae Acad. Lugd. Batav.* L. B. 1820, 4°.

Een blik in zijn uitgegeven en onuitgeven letterkundigen arbeid moet reeds de overtuiging vestigen, dat hij de geschiedbronnen der Oostersche volken en die van hunne taal- en letterkunde in onderling verband en zamenhang steeds met een verbazenden ijver heeft onderzocht en kritisch behandeld, zooveel mogelijk tevens in verband met hun invloed op de geschiedenis der Westersche beschaving [1]). De ontwikkelingsge-

[1]) Hamakero, in Orientalium ditionem translato, nihil magis cordi curaeque fuit, nisi ut, quae ibidem ipsi obvia fierent, in communen Veterum, Graecarum praesertim, Literarum causam converteret. Juynboll p. 33.

schiedenis der talen strekte hem tot leiddraad bij die der volken.

Na voor deel III van de Latijnsche Verhandelingen der derde klasse van het Kon. Nederl. Instituut eene *Commentatio* bewerkt te hebben *ad locum Takyoddini Ahmedis Al-Makrizii narrat. de expeditionibus a Graecis Francisque adversus Dimyatham ab A. C.* 708 *ad 1221 susceptis* (Amst. 1823. 4°), volgde daarop, als eene der vruchten van zijn kritisch onderzoek ter oplossing van de vraag: welke geschriften teregt, welke ten onregte aan Wakedius of Wakidaeus worden toegeschreven, het *Incerti auctoris liber de expugnatione Memphidis et Alexandriae, vulgo adscriptus Abou Abdallae Mohammedi Omari filio Wakidaeo Medinensi. Textum Arab. ex cod. Bibl. L. B. ed. et Annot. adj.* L. B. 1825, 4°. Van de voorgenomen verhandeling over hetzelfde onderwerp heeft hij wegens andere bezigheden moeten afzien, wat ook het geval werd ten aanzien van de verkorte uitgave van het omvangrijk werk eens Arabischen geschiedschrijvers, waarvan een aanzienlijke Rus de kosten voor zijne rekening wilde nemen. Aan de beoefening der Arabische historici paarde hij die van de geographen en letterkundigen, zoodat hij over zijne onderwerpen steeds een veelzijdig licht verspreidde.

Van zijne toewijding aan de vergelijkende studie der Semitische dialecten [1]) getuigen eene onuitgegeven *Commentatio de pluralibus fractis s. anomalis, tum Aethiopum quam Arabum*; het lezen en herlezen van het *Chronicon Bar Hebraei* ter aanvulling van een *Lexicon Syriacum*, door hem voorbereid, en de *Aanmerkingen over de Samaritanen en hunne briefwisseling met eenige Europeesche geleerden, ter gelegenheid der uitgave van eenen nog onbekenden Samaritaanschen brief* (Arch. Kist en Roijaards V).

Ten aanzien van de vooral met het Hebreeuwsch naauw verwante Punische taal verwierf hij zich een grooten naam door de volgende geschriften: *Diatribe philol. critica monumentorum Punicorum nuper in Africa repertorum interpretationem exhibens. Acc. in nummos aliquot Phoenicios coniecturae.* L. B. 1822, 4°. *Lettre à M. Raoul Rochette sur une inscription en caractères Pheniciens, decouv. à Cyrene.* Leijd. 1825, 4°; *Miscellanea Phoenicia s. commentarii de rebus Phoenicum, quibus Inscriptiones multae lapidum ac nummorum, nominaque propria hominum et locorum, explicantur, item Punicae gentis lingua et religiones passim illustrantur.* L. B. 1828, 4°. Die uni-

---

1) Ei ergo gratiam debemus, qui cum intellexisset, quam iniquus atque noxius sit *dialectorum* neglectus, omnes illas, pariter atque Arabicam et Hebraeam colendas esse, non modo severe semper monuerit, sed hocce studium suo exemplo commendatum, suaque institutione inculcatum, scriptis ipse suis exornaverit. Juynboll, p. 14.

verseele beoefening van de Oostersche schrijvers [1]) kwam zijnen leerlingen ten goede bij de behandeling van het Hebreeuwsch, vooral bij de tekstverbetering en uitlegging van de boeken des O. T.

Evolvite, quaeso — zoo sprak zijn leerling Juynboll — *Miscellanea Phoenicia*, eiusque *Commentationem in Libellum de vita et morte Prophetarum!* [2]). Verum dignissima sunt, quae sigillatim perpendantur, cum, quae *Interpretatio* et *Critica* V. T., tum etiam quae *Geographia Palaestinae* et *Historia Veterum Hebraeorum* Hamakero accepta referant.

Quam brevissime haec enarremus! Hamakerus, non facile aliorum interpretationem, nisi haec ab omni parte ipsi probata videretur, recipiens, ac novam potius eamque meliorem excogitans, *Interpretationem V. T.* emendare conatus est, atque ita saepius profecto multa emendavit. Viro enim, veri sensu flagranti, summaeque eruditionis, aliorum errores, magna licet auctoritate muniti, statim plerumque in oculos incurrebant; quin id, quo quaeque interpretatio laboraret, extemplo saepe iam perspectum erat. Rationes, quas interpres ipse sequebatur, sine dubio erant probandae. Ne dicam de interpretatione *Grammatica*, quam solam admittebat, cuique semper *Criticae*, *Historiae*, *Geographiae* et *Antiquitatis* facem admovebat, non adeo sectabatur *locos selectos*, quorum, contextu et libri consilio aç scribendi ratione haud satis perspectis, hoc continuo verendum est, ne germana explicatio obscuretur. Locorum vero difficilium explicandorum opportunitatem non missam fecit, sed ea passim usus est aptissime. In quibus exponendis cum interpretis ingenium iam sit conspicuum, hoc multo tamen magis elucet, ubi suum de *universis libris* iudicium pronunciat. In mentem vobis revoco *novissimorum in Canticum commentariorum* censuram, atque novam ipsius huius libri enucleandi rationem. Verum ne exinde quidem Hamakerum interpretantem perfecte novimus. Talem demum manifestum sese reddidisset, si commentarios, quibus intentus erat, absolutos in lucem edidisset. Omissis *animadversionibus*, quas, Gesenii Commentarium in Jesaiam legens, in capita priora conscripserat, tres potissimum intelligo: *Commentarium in Ieremiam*, *Habacucum*, *Obadiam*. Etenim casu quodam cum in hunc Prophetam legendum incidisset, cumque versus vigesimi interpretandi difficultas ipsum offendisset, hac sublata, suam ipse sententiam de Libello universo brevi commentario, *Operibus* fortasse *Instituti Regii* inserendo,

---

[1]) . . . nostrum excepit tempus, in eo ab omnibus praecedentibus periodis diversum, quod non modo Scriptorum genus prae ceteris, sed omnia coniunctim eodem fere cum ardore complectitur. Juynboll p. 19.

[2]) Namelijk: *Comm. in libellum Epiphanii de vita et morte Prophetarum, qui Graece circumfertur, sive disp. hist. chorogr. de locis ubi prophetae Hebraeorum nati et sepulti esse dicuntur.* Amst. 1838.

proferre decrevit; hoc demonstraturus, illud oraculum, non tam recens esse, quam vulgo existimatur, nec tamen Achazo antiquius. Ieremiae et Habacuci vaticinia, *haec* haud ita multo post quam Lugdunum venerat, *illa* deinde per aliquot annos, in Scholis Academicis explicuerat. Commentarios in Ieremiae 30 priora capita absolutos reliquit. Quos vero olim in Habacucum conscripserat, postea, antequam ederentur, emendandos et augendos esse censebat: eumque laborem, anno 1830 itinere in Germaniam, Helvetiam et Italiam peracto, ac meliores ita de codice Syro-Hexaplari notitias adeptus, suscepit quidem, sed perficere non potuit [1]).

Als vriend zijner leerlingen ontving hij hen gaarne ten zijnen huize op een privatissimum, ter behandeling van moeijelijke en ingewikkelde onderwerpen. Aan de bekwaamsten onder hen gaf hij somtijds een onderwerp uit de Leidsche codices op, om de bewerking er van onder zijne leiding te doen strekken tot een academisch proefschrift. Zoo zijn onder zijn oog b.v. geschreven en met aanteekeningen van zijne hand verrijkt de Verhandelingen van P. J. Uylenbroek, *De Ibn Haukalo geographo.* L. B. 1822, van Taco Roorda, *exhibens vitam Ahmedis Tulonidis, ex Mss. codd. biblioth. Lugd. Bat.* L B 1825, en van H. E. Weijers, *exhibens locos Ibn Khacanis de Ibn Zeidouno, ex codd. bibliothecae Lugd. Bat. et Gothanae editis.* L. B. 1832. Dedel's *Responsio ad quaestionem litt. historia crit. Bibliothecae Alexandrinae* gaat in de *Annal. Acad. L. B. 1822/23* vergezeld van Hamakers aanteekeningen. Th. A. Clarisse ondernam de behandeling van *Abdolwahedi historia Dynastiae Mauretanicae Almohadensium*, doch werd door andere studiën daarvan afgeleid.

De rigting welke hij gaf aan de exegese kan men leeren kennen uit de dissertatiën zijner kweekelingen Th. A. Clarisse, *Spec. hermen. de Psalmis quindecim Hammaäloth philologice et critice illustratis.* L. B. 1819, Th W. J. Juynboll, *Lisp. de Amoso*, L. B. 1828; H. E. Weijers, *Initium disputationis de libri apocalypseos argumento, sententia et auctore*, L. B. 1828; M. A. G. Vorstman, *Comment in Psalm. XVI.* L. B. 1829.

Doordrongen van de waarheid, dat de studie der Semitische dialecten vruchten afwerpt voor de kennis van de taal en de geschiedenis der Perzen, Mongolen, Afghanen en Indiers, volken, tot welke de Islam doordrong of die met hare strijdvoerders in aanraking kwamen, wijdde de onvermoeide man vooral de zes laatste jaren zijns levens aan de taal- en letterkunde van het verre Oosten. Had hij toch in 1822 reeds iets geschreven *Over de Sakontala van den Indischen dichter Calidas* (Me-

[1]) Hamaker's *Prolegomena commentariorum in Habacuci Vaticinium* zijn in 1846, alzoo na zijn dood, opgenomen in de *Orientalia*, van Juynboll, Roorda en Weijers.

mosyne XII), in 1825 over den Perzischen dichter Ferdusius (van Kampen, *Magazyn. IV*), ten jare 1835 verschenen te Leiden, als vruchten dier studiën, zijne *Acad. Voorlezingen over het nut en de belangrykheid der grammaticale vergelyking van het Grieksch, het Latyn en de Germaansche tongvallen met het Sanskrit.* De bewerking van *Observationes grammaticae de linguis Indo-Germanicis*, en van eene *Comparatio radicum linguae Sanscriticae cum reliquis dialectis* heeft hij niet mogen voltooijen.

De gevierde hoogleeraar ontviel toch reeds den 7 October 1835 aan de geleerde wereld in den krachtvollen leeftijd van 46 jaren. Het roodvonk, waaraan weinige dagen te voren zijne echtgenoote Johanna Camper (eene dochter van den Curator A. G. Camper) was bezweken, sleepte ook hem ten grave [1]).

Zijne nagelaten aanteekeningen en onafgewerkte geschriften, meest allen voor de Leidsche bibliotheek aangekocht, bewijzen hoe veel men nog van hem had kunnen verwachten.

Daar zijn leerling Juynboll de wetenschappelijke verdiensten van Hamaker zeer breedvoerig heeft aangetoond uit diens uitgegeven en onuitgegeven geschriften, onder welke ook vele opstellen en recensiën in tijdschriften, als in van Kampen's *Magazyn*, in *Mnemosyne*, in *de Recensent* en de *Bibliotheca critica nova*, behoefden wij niet uitvoeriger te zijn. Uit den overvloed van stof volgen hier nog de beschouwingen van een ambtgenoot en van een leerling over 's mans hooge wetenschappelijke beteekenis. „In den korten tijd — het zijn woorden van Siegenbeek — waarin het hem vergund werd de loopbaan der letteren te loopen, was hij reeds vele ook vermaarde mannen, die haar vroeger dan hij waren ingetreden, verre vooruitgestreefd, en door de natuur met alle begaafdheden toegerust, om zijne beroemdste voorgangers op een merkelijken afstand achter zich te laten. In hem toch waren eene zeldzame sterkte van geheugen, eene ongemeene snelheid van bevatting, eene groote scherpzinnigheid van geest gepaard aan eene blakende geestdrift voor de letteren, een onleschbaren dorst naar uitbreiding van zijne kennis, en eene brandende zucht naar een onsterfelijken naam, welke aan zijne onvermoeide werkzaamheid gedurig ten krachtigen prikkel strekten."

Juynboll teekende hem als taalgeleerde duidelijk en kort aldus: Orienta-

---

[1]) . . . . „de zorg voor zijn onmondig kroost (zeven kinderen) achterlatende aan eene eerbiedwaardige moeder van zijne gade, welke in deze de laatste harer dochteren ten grave had zien dalen, en aan eenen getrouwen vriend, ons hooggeachte medelid Geel, die, gelijk altijd, zoo inzonderheid in de laatste treurige dagen, door zijn voorbeeld de waarheid van Salomoos uitspraak bevestigd had, dat er *een vriend is, die meer lief heeft, dan een broeder.*" Siegenbeek in 1836.

lium Linguarum studium in patria nostra non modo tuitus est, eiusque tractandi rationem emendavit, verum etiam huius honore et dignitate vindicatis, illud omnibus eruditis commendavit. Id semper egit, ut *hoc studium ad omnium Literarum ac Disciplinarum causam promovendam institueretur*, *utque hoc*, *singulas illas exornans et amplificans*, *nova vicissim ex iis incrementa ipsum acciperet*." Zich aansluitende bij deze uitspraak schreef Sepp dan ook: „den bloeitijd der Oostersche taalstudie, en met name die der exegetiek des O. V., zou ik voor deze periode bij dien geleerde laten beginnen."

J. Bake, *Memoria H. A. Hamakeri*. L. B. 1835; *Algem. Konst- en Letterbode*, 1835; Siegenbeek in de *Handel. Letterk.* 1836; Th. G. J. Juynboll, *Oratio de Henrico Arentio Hamakero*. Gron. 1837; Nieuwenhuis, *Algem. Woordenb. van Kunsten en Wetenschappen*, Aanhangsel, III, 287—291; Amst. 1835; Chr. Sepp, *Pragm. gesch. der Theologie in Nederland*, 3e dr. blz. 439—442; *Lierzang bij het graf van wijlen den hoogleeraar* H. A. Hamaker. A. 1835; B. H. Lulofs, *Bij het overlijden van den heer H. A. Hamaker*, in het Mengelwerk der *Gron. Cour.* 16 Oct. 1835 (14 reg. vers).

Everwinus Wassenbergh. Zie boven, blz. 568 en volg. inzonderheid blz. 573.

Jacobus Gijsbertus Samuel van Breda. Boven hebben wij reeds vermeld, dat de zeventigjarige Allardi kort na zijne herbenoeming tot hoogleeraar door eene beroerte werd getroffen, die hem ten eenenmale ongeschikt maakte voor de vervulling van zijn ambt. Dientengevolge werd bij K. B. 13 Julij 1816, met ingang van 1 October d.v., Dr. van Breda naast hem benoemd tot tweeden hoogleeraar in de plant-, schei- en artsenijmengkunde, op een tractement van ƒ 1600.

Hij was den 24 October 1788 te Delft geboren, waar zijn vader Dr. Jacob van Breda als geneesheer was gevestigd. Na den cursus op de Latijnsche scholen aldaar doorgeloopen te hebben, kwam hij aan de Leidsche hoogeschool om in de medicijnen te studeren. Was zijn vader een gelukkig beoefenaar der natuurwetenschappen, de zoon toonde, aangetrokken door het voortreffelijk onderwijs van prof. Ant. Brugmans, weldra niet minder lust en aanleg voor dat vak. Na zich mitsdien zoowel op de genees- als op de natuurkunde te hebben toegelegd, promoveerde hij den 23 April 1811 in het eerste vak, en nog vóór het einde van dat jaar ook tot A. L. Mag. et Philos. Doct., telkens op *Theses*.

Ter vermeerdering van zijne kennis vertoefde hij vervolgens met een tweetal academievrienden, van Heynsbergen en Hugo Beijerman, nog

een jaar in Frankrijks hoofdstad, waar hij o.a. zich bezig heeft gehouden met waarnemingen op den val der ligchamen, ten einde daardoor de zichtbare bewijzen te verkrijgen van de wenteling der aarde om hare as. Teruggekeerd bleef van Breda nog een tijdlang te Leiden, tot dat hij eindelijk besloot zich te Rotterdam als arts te vestigen. Dit plan was echter nog niet uitgevoerd, toen hij op aanbeveling van zijn leermeester Brugmans tot den vermelden leerstoel aan ons athenaeum geroepen werd. Met eene *Oratio de educatione vere liberali et historiae naturalis studio, inprimis ad illam conducente*, Leov. 1818, aanvaardde hij den 15 October 1816 zijn ambt.

Daar, na de opheffing der Universiteit, de planten uit den hortus ten deele naar Groningen vervoerd, ten deele publiek verkocht waren, en het chemisch laboratorium niet veel bruikbaars meer bezat, moesten de hulpmiddelen voor het onderwijs van den nieuwen hoogleeraar ten spoedigste worden aangeschaft. Uit de briefwisseling tusschen van Breda en den Curator Camper bleek ons hoe ijverig beiden die zaak behartigden. Daaromtrent in bijzonderheden te treden zou echter eene herhaling opleveren van 't geen vroeger reeds werd medegedeeld [1]).

Volgens de *Ordines Lectionum* heeft hij de chemie, de philosophia botanica en het systema plantarum naar Linnaeus, de natuurlijke historie, de pathologie en de pharmacie onderwezen. Bijzonderheden vonden wij dienaangaande niet opgeteekend. Even voor zijne komst te Franeker schreef hij in een buitenlandsch tijdschrift over *Fallversuche und complementare Farben;* de Algem. Konst- en Letterb. voor 1820 bevat zijne beschouwing *over het roode regenwater te Scheveningen gevallen.* Meer schijnt hij, als hoogleeraar te Franeker, niet in 't licht te hebben gegeven. Ligt het voor de hand, dat de wetenschappen, die hij onderwees, hem in veelvuldige aanraking bragten met een natuurkundige, als de Curator Camper was, dan begrijpt men ook de aanleiding tot des hoogleeraars kennismaking met diens bevallige dochter Frederica Theodora Ernestine, in Mei 1821 met van Breda in den echt verbonden [2]).

Weldra werd hem een uitgebreider werkkring aangeboden te Gent, waar hij den 16 Mei 1822 het hoogleeraarsambt in de botanie, zoölogie en vergelijkende ontleedkunde aanvaardde, met de *Oratio de florae mundi primigenii reliquiis in lithanthraeum fodinis praesertim conservatis.* Gand. 1823. Op het gebied der plantkunde onderscheidde hij zich daar

---

1) Zie Dl. I, blz. 415, in verband met blz. 178, 179, 185, 198, 199.

2) In de *Levensschets van Adriaan Gillis Camper*, Gent 1825, heeft van Breda de groote verdiensten van zijn schoonvader voortreffelijk in 't licht gesteld.

door eene uitgave van de *Philosophia Botanica* van Linnaeus, nog meer door het ordenen en beschrijven van de Orchideeën, welke Kuhl en van Hasselt op Java verzameld hadden (*Genera et species Orchidearum et Asclepiadearum, quas in itinere per insulam Javam collegerunt* G. Kuhl et J. C. van Hasselt. Gand. 1827. fol.).

In streken, waar de bodem den natuurkundige als 't ware uitlokt tot geologisch onderzoek, bewoog van Breda zich veelvuldig, vooral nadat hij door de regeering was belast met de behandeling van het wetenschappelijk gedeelte der geologische kaart van het rijk. Daaraan dankt men zijne *Verhandeling over het voorkomen van den Dolomiet nabij Durbuy in het Ardennengebergte, en over de waarschijnlijke zamenstelling van hetzelve gebergte* (N. Verhand. 1e kl. Kon Nederl. Inst. II), voorts die *Ueber die Zähne in der Kreiden Formation von Maestricht* (Ann. des sciences natur. 1829), en de *Notices sur les ossements mammifères trouvés près de Maestricht*, 1829.

In de Algem. Konst- en Letterb. voor 1823 en 1824 schreef hij *Over de ontvlamming van het waterstofgas in aanraking gebragt met platina spons*, in die voor 1827: *Eenige bijzonderheden omtrent den walvisch, die den 5den November 1827 bij Ostende gestrand is.* Wij ontmoeten hem dus zoowel op het gebied van de natuurkundige vakken, die hij moest onderwijzen, als op dat van andere, binnen den kring der natuurkundige wetenschappen gelegen. Daarbij had hij het voorregt, dat zijne begaafde levensgezellin hem met de grootste belangstelling op zijne onderzoekingstogten vergezelde, en hem zelfs ter zijde stond met hare teekenpen, waar hij afbeeldingen van terreinen of van steensoorten verlangde te bezitten.

Nadat de Belgische omwenteling hem ten jare 1830 tot eene haastige vlucht had gedwongen, zag van Breda zich in het volgende jaar tijdelijk aan de Leidsche hoogeschool toegevoegd, om er vier jaren later tot gewoon hoogleeraar in de natuurkundige faculteit te worden aangesteld, belast met het onderwijs in de zoölogie en geologie, vervolgens in het laatstgemeld vak alleen.

Van zijne onderzoekingen in dien tijd heeft hij het een en ander medegedeeld in tijdschriften, n.l. in de werken der Holl. Maatschappij te Haarlem, D. XIX, de door hem vertaalde verhandeling van Hausmann *Over de gerolde steenen van Nederland en Noord-Duitschland. Met bijvoeging van eenige aanmerkingen;* in de Konst- en Letterb. voor 1834, over de *Tertiaire formatie in de provincie Gelderland*, in die van 1835 *Bedenkingen omtrent hetgeen uit de bij de putboring te Zeist opgebragte gronden, aangaande den geologischen aard van den bodem aldaar kan afgeleid worden*,

en in die van 1836: *Aanmerkingen op eene verhandeling over de putboring op de heide tusschen Woudenburg en Zeist door* G. Moll.

Van zijne leerlingen, die zich een grooten naam hebben verworven, mag W. C. H. Staring niet onvermeld blijven, wiens belangrijke dissertatie *De geologia patriae*, L. B. 1833, onder de leiding van van Breda is geschreven.

In 1839 verliet hij Leiden om van Marum op te volgen als Secretaris der Hollandsche Maatschappij van wetenschappen en Directeur van het Kabinet van Teyler's stichting te Haarlem, waartoe hem bij K. B. 9 November 1838 vergunning was verleend, met behoud van zijn post en rang als hoogleeraar te Leiden. Vijfentwintig jaren waren hem nog gegund om in deze wetenschappelijke werkkringen nuttig te zijn. Teyler's geologisch Kabinet is door hem tot eene belangrijke hoogte uitgebreid, zoodat de Delftsche studenten, die tot ingenieurs voor het mijnwezen in onze O. I. Bezittingen werden opgeleid, daarin onder zijne voorlichting eene rijke bron van kennis mogten vinden.

Terwijl hij sedert 1852 als voorzitter der Staatscommissie voor de vervaardiging en beschrijving eener geologische kaart van Nederland ijverig hieraan werkte, is hij tevens voortgegaan met het leveren van bijdragen in de werken van binnen- en buitenlandsche vereenigingen, n.l. *Expériences relatives à l'échauffement d'un conducteur métallique qui unit les deux pôles d'une pile; Sur les phénomènes lumineux de la pile* (beide in de *Comptes rendus* XXI en XXVIII), *Verslag over eenen in Noord-Holland onlangs gevonden fulguriet; Eenige waarnemingen over de zoogenaamde nabeelden; Bijdrage omtrent de zoogenaamde beitels van Amiens-Abbeville, in verband beschouwd met het voorkomen van tanden van paarden, zwijnen, herkaauwende en andere dieren in de krijtbeddingen bij Maestricht* (in de *Verslagen en Meded. der Kon. Acad* Afd. Natuurk. V, IX, XI).

Dr. Matthes, aan wien wij dit alles ontleenen, schreef: „Wat zijne schatting als geleerde aangaat, zoo heeft van Breda ontegenzeggelijk voor de geologie van ons Vaderland zich hoogst verdienstelijk gemaakt. Twee hoofdfeiten daarvan bragt hij aan het licht, en staafde ze met voldingende bewijzen. Die feiten raken zoo essentieele punten, dat men teregt zeggen kan, dat de wetenschappelijke grondslagen voor de geologische kennis van Oud-Nederland door hem gelegd zijn. Vooreerst toonde hij aan, dat ons diluvium niet enkel van scandinavischen oorsprong is, maar mede en vooral afkomstig van gesteenten, die in eene rigting van het Zuiden naar hier zijn vervoerd geworden.

Eene tweede hoofdzaak betreft de lagen die ouder zijn dan de dilu-

viaalgronden. Dit meende men waren de oudste die in ons vaderland voorkwamen, Van Breda giste, naar aanleiding vooral van hetgene door de Luc was te boek gesteld, omtrent schelpen gevonden bij het graven van een kanaal op de goederen van den Graaf van Wassenaar Twickel, dat de tertiaire beddingen niet zóó diep onder de nieuwere bedolven lagen, of zij konden welligt ter eene of andere plaats de oppervlakte van onzen bodem bereiken. En hij bedroog zich niet. 't Was in den zomer van het jaar 1833, dat hij, op een onderzoekingsreisje in gezelschap van zijn vriend den Heer A. A. de Ruuk, van Arnhem, de volkomen zekerheid opdeed der gegrondheid van dit zijn vermoeden, en dat voor de eerste maal een tertiair terrein in Oud-Nederland aangewezen heeft kunnen worden, niet verre van Zutphen, behoorende, gelijk naderhand bleek, tot het miocene tijdperk."

Nadat hem in 1857 op verzoek eervol ontslag was verleend als hoogleeraar te Leiden, nam hij na vijfentwintigjarigen dienst in 1864 eveneens eervol ontslag uit zijne betrekkingen te Haarlem. Hij vond toen den tijd om zich meer in 't bijzonder te wijden aan zijne eigene collectie fossilen, wier rijkdom men kan kennen uit den catalogus in die dagen daarvan door hem zamengesteld en gedrukt onder den titel *Aperçu général de la collection paléontologique van Breda.*

Dit was zijn laatste geschrift. Na een herhaalden aanval van beroerte bezweek hij den 2 September 1867.

De dochter van Camper was hem reeds den 15 April 1834 ontvallen. In Mej. C. M. Veeren had hij twee jaren later wederom eene levensgezellin gevonden. Uit dit huwelijk overleefden hem twee dochters.

C. J. Matthes. *Levensberigt van J. G. S. van Breda*, in het *Jaarboek van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, *voor* 1867, blz. 22—82; Aantt. van Dr. Banga.

J a c o b u s C o r n e l i s S w ij g h u ij s e n G r o e n e w o u d zag den 30 November 1784 het levenslicht te Roordahuizum, waar zijn vader Johannes Jacobus Groenewoud destijds predikant was. Zijne opleiding genoot hij evenwel te Zierikzee, werwaarts zijn vader in 1789 vertrokken was. Sedert den 8 September 1803 telde de Utrechtsche universiteit hem onder hare kweekelingen. Had hij tot dusver nog van geene groote inspanning doen blijken [1]), met dubbelen ijver greep hij zich nu

---

1) „Levendig en vrolijk was de knaap, die speelziek en geestig weinig zin in leeren had, en liever zijne medeleerlingen verschalkte of met hen op de beste middelen zon om den meester te foppen en de les te ontkomen."

aan, vooral ter beoefening van de Semitische taaltakken. Daarbij vond hij een leidsman in zijn vader, die inmiddels wegens ongesteldheid het emeritaat genomen hebbende te Utrecht zich had gevestigd, en die door het voortzetten van het *Lexicon Hebraicum et Chaldaicum manuale in codicem sacrum V. T.* van Scheidius bewezen had een gelukkig beoefenaar dier talen te zijn. Weldra stond de jonge Groenewoud dan ook bekend als een der beste leerlingen van prof. Seb. Rau. Hem viel zelfs de groote eer te beurt om in 1810, nadat zijn leermeester was afgetreden, het onderwijs in diens vakken te mogen geven, tot dat prof. Paraeu den opengevallen leerstoel kwam innemen. En hij heeft zich van die taak gekweten op eene wijze, die de groote erkentelijkheid wegdroeg niet alleen van zijne leerlingen, maar tevens van het stedelijk Bestuur. Op zijne wetenschappelijke vorming heeft voorts prof. van Heusde ook een grooten invloed uitgeoefend, terwijl van de theologische professoren Herm. Roijaards hem het meeste aantrok, wegens diens heldere voorstelling, beknopte en overtuigende bewijsvoering.

Op het proponents-examen gaf hij den 2 Junij 1812 de schitterendste bewijzen van de groote kunde, waarmede hij was toegerust. Weldra hoorde men hem het leeraarsambt aanvaarden te Hoog-Blokland. Zijne ouders en zijne eenige zuster vergezelden hem ook derwaarts, zoodat het voor de hand ligt, dat de vader en de zoon hunne lievelingstudie van de Oostersche talen daar hand aan hand hebben voortgezet.

Toen Hamaker de leerstoel voor dat vak te Franeker ledig gelaten had, werden B. F. Tydeman, predikant te Dordrecht, en Swijghuisen Groenewoud aanbevolen om hem op te volgen. Bij K. B. 30 Julij 1817 werd de laatstgenoemde gekozen. Den 5 November d.v. beklom hij dien katheder, tot het houden van zijne inaugureele *Oratio de adhibenda ad docendas literas Orientales popularitate Socratica.* (Annal. Acad. Gron. 1816/1817). »Wij herkennen er geheel den schrijver in — schreef prof. Lintelo de Geer. Wel mogt hij zich zelven een arrogantiae vanitatisque contemptor, modestiae simplicitatisque admirator noemen, wel mogt hij op de liefde wijzen, waarmede hij deze studiën steeds gedreven had. Voor beide beweringen leverde de rede zelve het bewijs; dat hij de methode van mededeeling, die hij zich voorstelde te volgen, die socratica popularitas, aan zijnen geliefden leermeester van Heusde verschuldigd was, wij zouden het hebben geweten, al had niet aan het einde de dankbare leerling het in de warmste bewoordingen betuigd.”

Groenewoud behandelde de Hebreeuwsche grammatica, naar het handboek van Schroeder, voorts hield hij aanvankelijk slechts collegiën,

gewijd aan de cursorische lectuur [1]) van het een of ander boek des O. V.; eenige jaren later vinden wij ook *lectiones analyticae*, een collegie over de Hermeneutiek des O. T., en over het Arabisch aangekondigd. Bij de studenten was hij zeer bemind om zijn gul en open karakter, groote nederigheid en geringe belangstelling in alles wat naar vormen geleek. Zijne lessen moeten boeijend en levenwekkend zijn geweest, doch de opvolger van Hamaker bleef als een echt volgeling van Schultens zich hoofdzakelijk in de grammaticale rigting bewegen zonder daarbij nieuwe gezigtspunten te zoeken op de uitgebreide velden, welke zijn voorganger bewandelde. Niettemin werd zijne geleerdheid door Hamaker zelven, hoe verrè beider inzigten ook uiteen liepen, zeer geprezen, volgens Bouman.

Werken heeft hij er niet uitgegeven, omdat, naar Junius vermoedde, de nederige en bescheiden man zich niet durfde blootstellen aan de nog al scherpe kritiek van Hamaker en diens volgelingen. Zijne rectorale *Oratio de sanguinis, quae vocatur, vindicta Arabibus maxime propria*, Gron. 1822, is alles wat in dit tijdperk van hem in 't licht is gekomen.
Zijne ouders, die hem ook naar Franeker waren gevolgd, hebben daar hun graf gevonden, waarna onze hoogleeraar ten jare 1830 in den echt is getreden met Mej. Doedonea Jacoba Bergsma.

In December van hetzelfde jaar te Utrecht beroepen om den leerstoel van prof. Pareau in te nemen, inaugureerde hij daar den 16 Junij 1831 met eene *Oratio de aetate nostra ad provehenda literarum Orientalium studia quam maxime apta*, waarin hij wees op de uitgebreide hulpmiddelen, die deze tijd bood voor de beoefening, vooral van de Hebreeuwsche taal. Over zijne werkzaamheid te Utrecht deelde prof. Lintelo de Geer het volgende mede: „Wij hebben hem gekend sints dien tijd als leermeester en vriend, wij hebben zijn onderwijs genoten en zijne vriendschap gedeeld jaren achtereen, en wij mogen het getuigen, onvermoeid en zonder ophouden, zoolang hij als hoogleeraar werkzaam was, trachtte hij in ieder opzigt voor zijne leerlingen een vriend, voor zijne vrienden een leidsman en raadgever te zijn. Getrouw aan de door hem gekozene methode, die hij ook nu weder erkende aan van Heusde verschuldigd te zijn, was hij bij zijn onderwijs eenvoudig; helder en bezield sprekende over de verschillende onderwerpen liet hij aan zijne hoorders over om op te teekenen wat zij te bewaren wenschten, of

[1]) „Veel lezen, daardoor zich oefenen in het verstaan der taal en in de toepassing der taalregelen, was het vooral, dat hij aanbeval; daarin te helpen en voor te gaan was hij steeds gereed" . . . .

onderhield hij zich met hen en zocht aldus hunne opmerkzaamheid te wekken, hun oordeel te scherpen. Bij de behandeling der Hebreeuwsche oudheden was hij gewoon Pareau's leerboek te volgen, voor de Hebreeuwsche taalkennis gaf hij zelf in 1834 een leerboek uit, dat hij sints gebruikte [1]). Zelf gevormd in de school van Schultens, gevoelde hij toch bij zijn onderwijs behoefte aan een kort leerboek, omdat Schroeder's grammatica niet meer geheel aan de behoefte voldeed, na hetgeen Gesenius, Ewald en Roorda op dit gebied hadden gedaan, zooals hij in de voorrede tot zijne leerlingen getuigde, en in 1845 werd dit gevolgd door eene *Institutio ad grammaticam Aramaeam ducens*, verrijkt met een uit de Peschito-vertaling ontleend leerboek ten gebruike bij zijne lessen in de Syrische taal, die hij gewoon was af te wisselen met lessen over het Arabisch en het Chaldeeuwsch. Jaren achtereen heb ik zijne lessen over den Koran en over de Arabische Chrestomathie van Kosegarten met zeer enkelen bijgewoond, maar hem heeft het niet verdroten om daarin zijne voorlichting te verleenen. Het was misschien deze bewerking van den Koran, die hem dit boek tot onderwerp zijner rectorale oratie deed kiezen. Den 17 Maart 1842 sprak hij *de Corano* en toonde vooral de waarde aan eener juiste uitlegging van dit geschrift."

Een ander leerling van hem, de hoogbejaarde Ds. W. van Beuningen, schreef ons: »Groenewoud was een mijner leermeesters niet alleen, maar ook mijn raadsman en vriend. Ik heb hem uitnemend hoog geacht, vooral om zijne . . . . *opregtheid*. Hij was een man uit één stuk. Zijn ja was ja, en zijn neen was neen. In de groote wereld bewoog hij zich overigens niet gemakkelijk; hij stoorde zich zeer weinig aan uiterlijke vormen, bespotte zelfs dikwijls de modeartikelen. Om een en ander noemden wij hem *de boer*."

Over het karakter en de algemeene waardeering van prof. Groenewoud, bestaat dus geene onzekerheid. Nadat hij in 1855, wegens het bereiken van den zeventigjarigen ouderdom, emeritus was geworden, overleed de brave man den 14 Junij 1859. Zijne weduwe overleefde hem gedurende eene lange reeks van jaren, tot dat zij den 6 Februarij 1882 ten grave daalde, bijna 86 jaren oud.

B. J. L. de Geer. *Jacobus Cornelius Swijghuijzen Groenewoud* (*Utrechtsche Stud. Alm.* 1860, blz. 172—185); Mr. A. Telting, in *de Vrije Fries*, VII, 167; Bouman, *De Godgeleerdheid en hare beoefenaars in Nederland*, blz. 298; Dr. P. H. F. Junius, *Eenige opmerkingen aangaande Professoren enz. te Franeker.*

---

1) *Institutio ad grammaticam Hebraeam ducens.* Traj. 1834.

J a c o b u s A m e r s f o o r d t, den 24 November 1786 geboren te Amsterdam, doorliep er van 1801—1805 de Latijnsche scholen, om vervolgens aan het athenaeum aldaar zijne studiën voort te zetten. Na onder leiding van van Lennep en Willmet zoowel de Oostersche als de Westersche taal- en letterkunde beoefend te hebben, begaf Amersfoordt zich in 1808 naar Leiden, waar Wijttenbach en van der Palm zijne kennis in die vakken verder aankweekten. In te Water, Boers, van Voorst en Borger vond hij daar uitnemende leermeesters in de godgeleerde wetenschappen. Den 26 April 1813 legde hij voor de classis te 's Hage het proponentsexamen af, waarna hij zich van tijd tot tijd oefende in het prediken, niet enkel in onze taal, maar ook in de Fransche. Met grooten lof werd hij den 8 April 1815 tot Theol. Doct. bevorderd, na de openlijke verdediging van eene zeer geprezene *Diss. theol. de variis lectionibus Holmesianis locorum quorumdam Pentateuchi Mosaici.* L. B. 1815.

Welk eene groote verwachting van hem gekoesterd werd, bewees zijne benoeming tot hoogleeraar in de Oostersche letterkunde te Harderwijk, in October 1815. Bij de aanvaarding van dien leerstoel hield hij eene *Oratio de studio literarum Arabicarum variis post renatam in Europa doctrinam, aetatibus itidem variato.* Harderov. 1816. Mede werd hem door de regeering het houden van een bepaald aantal leerredenen in de Fransche taal opgedragen, waarvoor de hoogleeraar met *f* 500 beloond werd.

Toen dat athenaeum in 1818 reeds zou worden opgeheven, bestond te Franeker de vacature van den leerstoel in de Godgeleerdheid, wegens het vertrek van van Hengel. Ter harer vervulling hadden de Curatoren reeds een tweetal voorgedragen, namelijk de predikanten B. F. Tydeman en H. H. Donker Curtius. Amersfoordt werd er den 8 Mei 1818 aan toegevoegd, waarschijnlijk op een wenk van hoogerhand. Zijne benoeming volgde den 20 Mei d.v. Bij de kennisgeving aan Curatoren van zijn voornemen om die benoeming aan te nemen, ofschoon zij hem jaarlijks op een verlies van *f* 500 wegens de voormelde predikbeurten te staan kwam, drukte hij de hoop uit, „dat zulks mij zal vergoed worden, zooveel doenlijk is." Om een stap nader te komen tot de vervulling van dien wensch bood hij bij missive van 22 Julij 1818 zich aan om de collegiën in de logica en metaphysica te geven, daar prof. Tholen, volgens diens eigene mededeeling, daarvan gaarne wenschte ontslagen te worden. Hij verzocht evenwel, alvorens met die lessen een aanvang te maken, een stuk of een besluit, waaruit van de goedkeuring van Curatoren konde blijken. Tevens nam hij de vrijheid hunne

aandacht te vestigen »op het tegenwoordig voor aanstaande predikanten vereischt wordende collegie over de Landhuishoudkunde, en op de behoefte waarin voor de studenten der Theologie door onderwijs in de Landhuishoudkunde aan dit Athenaeum zou kunnen voorzien worden."

Amersfoordt aanvaardde zijne taak te Franeker den 7 October 1818 met eene *Oratio de religionis Christianae popularitate*, Leov. 1818. Den daarop volgenden dag verleenden de Curatoren hem schriftelijk de verlangde magtiging tot het onderwijzen van de bespiegelende wijsbegeerte in de plaats voor prof. Tholen »op de voordeelen daartoe staande". Van eenigen maatregel om voor theologische studenten de gelegenheid te openen tot het ontvangen van onderwijs in de Landhuishoudkunde, is ons daarentegen niets gebleken.

Bij zijne lessen in de hermeneutiek des N. T. gebruikte Amersfoordt Ernesti's handboek; de dogmatiek schijnt hij zijnen leerlingen in de pen te hebben gegeven, zoo ook de exegetische behandeling van de Evangeliën. De logica onderwees hij op het voetspoor van Wyttenbach, de metaphysica ten deele naar de *Initia* van Ernesti.

Na het vertrek van prof. de Wal viel hem in 1821 ook het bibliothecariaat ten deel [1]). Eenmaal voerde Amersfoordt de scepters van het athenaeum, namelijk van den 1 October 1821 af, tot den 10 Junij 1823, alzoo ruim achttien maanden lang, als het gevolg van eene verschikking in den tijd van overdragt. Deze taak nederleggende hield hij eene *Oratio de certo in Naturali quoque Theologia agnoscendo* (onuitgegeven).

Zijn aard was te zedig en te schroomvallig [2]) — het zijn woorden van prof. Bouman — zijn leeftijd was bij beperkten werkkring te kortstondig, om hem dien naam te verwerven, welken gunstiger omstandigheden veelligt aan zijne verdiensten bezorgd zouden hebben. Te midden der feestvreugde bij de 250ste verjaring van Leiden's ontzet, overviel hem namelijk eene ongesteldheid, welke hem, na zijne tehuiskomst, op den 23 October 1824 ten grave sleepte.

Groot bovenal was dit verlies voor zijne vrouw Elizabeth Constantia Huijsinga, met wie hij ten jare 1816 in den echt getreden was, en die hem vier kinderen schonk, van welke een dochtertje na des vaders dood den 16 December het levenslicht zag.

Zijn stoffelijk overschot werd in de academie-kerk begraven, waarna

---

1) Zie ons Dl. I, 408, 409.

2) Misschien zinspeelde de Crane op denzelfden karaktertrek, toen hij er op wees, dat Amersfoordt gewoon was te zeggen, „dat hij nog in den leeftijd des verzamelens was," waarmede hij anderen steeds deed hopen op eenen rijken oogst in meer gevorderde jaren.

de weduwe in de Oostermuur nevens zijn graf een gedenksteen met eene Latijnsche inscriptie liet plaatsen. Bij het afbreken dier kerk in 1850 is zijn gebeente met die steen overgebracht naar de Groote kerk.

Mr. J. W. de Crane. *Korte levensschets van den hoogleeraar J. Amersfoordt* (Alg. Konst- en Letterbode, 1824, II, 394 en volg.); J. H. Philipse. *Narratio eorum, quae, ipso Rectore, Athenaeo Franequerano acciderunt*, dicta 8 Junii 1825 (Ann. Acad. Gron. 1824/25); Bouman, *Gesch. der Geldersche hoogeschool*, II. 590, 592, Dezelfde, *De godgeleerdheid en hare beoefenaars in Nederland*, 290, 291.

J a c o b H e r m a n P h i l i p s e, advocaat te 's Gravenhage, die met een veel beloovend kweekeling van ons athenaeum Mr. F. Binkes, advocaat te Franeker [1]), daarvoor was aanbevolen, werd, vooral door den invloed van Kemper, bij K. B. 17 Sept. 1821 benoemd om den vacanten leerstoel van prof. de Wal alhier in te nemen. In het begin van December d.v. opende hij reeds zijne collegiën; de plegtige aanvaarding van zijn ambt volgde echter eerst den 1 October 1822, met eene *Oratio de Cornelio Bijnkershoekio jurisconsulto egregio* (Ann. Acad. Gron. 1822/23).

Philipse werd in 1797 te Nieuwerkerk in Zeeland geboren uit het huwelijk van Gerhard Jacob Philipse, Baljuw der Vier-Bannen van Duiveland, en Geertruida Elisabeth Krom. Na te Middelburg van de Latijnsche scholen bevorderd te zijn, ving hij in 1814 zijne academische studien te Leiden aan. In de voorbereidende vakken waren Wyttenbach, van de Wijnpersse en Siegenbeek, in de regten Smallenburg, Hageman, Kemper en Tydeman zijne leermeesters, voor wie hij steeds eene ware hoogachting bleef gevoelen. Tegen het einde van zijne academieloopbaan gaf Philipse een bewijs van grondige vorderingen in de beantwoording der Leidsche prijsvraag: *ut concinno ordine proponeretur doctrina juris civilis de absentibus, ita ut simul difficiliora Codicis loca, huc pertinentia, accurate exponerentur*, waarvan hij de voldoening mogt smaken, dat zij bekroond werd. Kort daarna, den 25 April 1819, verwierf hij den doctoralen graad op eene *Diss. ad locum juris civilis hodierni, de prohibitione fideicommissorum*, L. B. 1819.

Zijne lessen te Franeker betroffen de encyclopaedie des regts, de Romeinsche regtsgeschiedenis, de Instituten en de Pandecten, de beide laatsten op het voetspoor van Westenberg's handboeken, voorts ook het jus Naturae, naar het leerboek van Höpfner. Eenmaal bekleedde hij het rectoraat, bij de overdragt waarvan in 1825 zijne rede

---

1) Zie over hem Deel I, 181.

J H Philippe

zich bepaalde tot eene *Narratio eorum quae ipso Rectore Athenaeo Franequerano acciderunt* (Ann. Acad. Gron. 1824/25), waarvan de verdiensten zijner overleden collega's Pierson Tholen en Amersfoordt het hoofdonderwerp waren. Aan zijn onderwijs viel eene hooge waardeering ten deel, zoodat er geen vleitaal ligt in den lof door een zijner bekwame leerlingen Mr. A. Telting hem in de volgende woorden gegeven: Desiderio modum imposuit Viri Clar. Jacobi Hermanni Philipse, ad tuendam in nostro Athenaeo iuris provinciam, vocatio, quae cum laetissimam nobis de studiis nostris instituendis spem fovere iuberet, spem tamen laetissimam longe superavit laetior exitus. Huic viro cum doctrinae copia docendique facilitate, tum vero pectoris sinceritate et candore animi, nemini non dilectissimo, quid ego debeam haud facile eloqui possum. Hic enim mihi viam ad germanae iurisprudentiae cultum monstravit; hic utilissimis suis lectionibus et dulci colloquio in pectore meo iustitiae et iurisprudentiae excitavit amorem, quem nulla umquam dies inde avellet [1].

Na bij K. B. 2 Maart 1828 bevorderd te zijn tot hoogleeraar te Groningen, in de plaats van den zeventigjarigen Seerp Gratama, verbond Philipse zich den 24 September d.v. aan zijn nieuwen katheder met eene *Oratio de historico juris studio ad iuris philosophiam hoc tempore perperam adhibito* (Ann. Acad. Gron. 1827/28). Steeds behandelde hij de Encyclopaedie, laatstelijk naar het bekende werk van prof. den Tex, en de Romeinsche regtsgeschiedenis naar het handboek van Bach, doch niet zóó, dat men enkel over die geschriften had te respondeeren, maar hij gaf naar aanleiding van die werken een dictamen, overeenkomstig de uitkomsten der steeds voortschrijdende wetenschap. Op gelijke wijze verklaarde hij jaarlijks deze of gene hoofdstukken van de Pandecten, waarbij Westenberg's handboek tot leiddraad werd genomen. Zijn dictaat over de Instituten, tot toelichting van Westenberg's *Principia juris*, was allengs in aller handen gekomen, zoodat daarover alleen werd gerespondeerd, des dat het in één cursus geheel werd afgehandeld.

Zijn standpunt als man der wetenschap en als leeraar mag hier niet onbesproken worden gelaten, omdat prof. Philipse ook onze leermeester geweest is. De volgende beschouwing bevat evenwel niet alleen onze zienswijze, maar tevens het eenstemmig gevoelen van twee onzer academievrienden, die onder Philipse's leiding meer in 't bijzonder zich door de beoefening van het R. R. hebben onderscheiden.

Stelt u, wat zijne persoonlijkheid betreft, Philipse dan voor als een

---

[1]) A. Telting. *Disp. jur. de juribus nondum natorum.* Gron. 1826. Praef. x.

toonbeeld van Oud-Hollandsche deftigheid, naauwgezetheid en degelijkheid, waardoor hij iets imponeerends had in elken kring, waarin hij zich bewoog. Smallenburg had hem grondig opgeleid in de oud-vaderlandsche literarisch-antiquarisch juridische school; tevens was hij — wat naauwelijks vermeld behoef te worden — een uitstekend Latinist, daarbij in de politiek een beslist conservatief. Deze rigting liet zich ook waarnemen op zijn wetenschappelijk standpunt. Met een open oog toch voor de historische school van Hugo en von Savigny [1]), bleef hij tegelijk vasthouden aan de school der jurisprudentia elegantior. Men vernam dit uit het hemelsbreed verschil van methode door hem gevolgd op de colléges der Pandecten en die der Instituten. Op het eerste toch toonde hij zich de professor, naar een compendium den een of anderen titel verklarende met een rijken schat van exegetische en kritische aanhalingen aangaande de afzonderlijke fragmenten, ontleend aan Bijnkershoek, Noodt, Schulting, Smallenburg, en van de nieuweren aan Glück en von Savigny.

Op het tweede hoorde men den geleerde, die zich ten taak stelde zijne leerlingen vertrouwd te maken met de uitkomsten van het onderzoek der historische school, niettegenstaande het compendium van Westenberg in gebruik bleef. Het systeem der Instituten, gelijk dit door hem werd gedoceerd, was zeer geschikt om de vormende kracht van het R. R. voor den aanstaanden jurist te doen uitkomen, en hem inteleiden in de techniek der Romeinsche rechtsgeleerden.

Zijne eigene bibliotheek, rijk aan juridische literatuur uit de oude school, bleef niet gesloten voor die der nieuwe, ook zorgde hij, dat de academiebibliotheek steeds voorzien werd van de nieuwere werken over het Romeinsche regt.

Hij was een goed docent, die het onderwerp kort en duidelijk voorstelde, en, zonder te veel in bijzonderheden aftedalen, binnen zekere grenzen een grondig overzicht van het geheel trachtte te geven, waarop men door eigen studie gemakkelijk konde voortbouwen. Elken avond bereidde hij zich voor, zoo dikwijls hij den volgenden dag collegie moest geven, en daarvan liet hij zich door niets terughouden [2]).

Als eerlijk en naauwgezet man, gaf hij aan hen, die het Pandecten-college onregelmatig hadden bijgewoond, niet ligtvaardig een testimo-

---

[1]) De eerste prijsvraag door hem in 1828 voor de regtsgeleerde faculteit uitgeschreven was eene *historica expositio doctrinae juris Romani de dominio eiusque acquirendi modis*, beantwoord door de Bosch Kemper en bekroond.

[2]) Men vertelde zelfs, dat hij om die reden eens voor een oesterpartijtje bij prof. Ermerins zou bedankt hebben.

nium af, maar vergewiste hij zich van den aanleg en de kundigheden des leerlings menigmaal vooraf door een tentamen. De wijze waarop hij examineerde was boven allen lof verheven. Op een vertrouwelijken toon met eenvoudige vragen aanvangende wist hij den examinandus dadelijk in eene kalme stemming te brengen, ten einde zelf geleidelijk opklimmende te kunnen uitvorschen of te doen uitkomen, wat er eigenlijk in den leerling zat, of hoever deze in het onderwerp was doorgedrongen.

In den vertrouwelijken omgang was hij, althans in onzen academietijd, gezellig; op de theeuren hoorde hij gaarne iets uit het studentenleven, en lachte daarover dikwijls hartelijk mede; zijne soupér's, waarbij hij als een gulle gastheer optrad, leven bij ons nog in aangename herinnering. Geen leerling van hem, die ooit zal vergeten hoe breed de goede man dikwijls zijne ware of vermeende ongesteldheden, gewoonlijk aan invloeden van togt of wind toegeschreven, wist uit te meten.

Van de belangrijkste dissertatien zijner leerlingen over onderwerpen van Romeinsch recht, mogen niet onvermeld blijven die van: H. J. Frima, *de actionum arbitrariarum in jure Romano natura*. Gron. 1845; P. A. S. van Limburg Brouwer, *Disp. jur. ex doctrina juris Romani de actionum concursu, maxime secundum Savignii sententiam*. Gron. 1850; I. Telting, *Disp. de crimine ambitus et de sodaliciis apud Romanos.* [1]), Gron. 1854; J. Lohman Janssonius, *Diss. de origine bonorum possessionis, ejusque vi in adjuvando supplendo jure Romanorum hereditario* [2]). Gron. 1859; P. J. van Swinderen, *Disq. de aere Malacitano et Salpensano* [3]). Gron. 1866.

Tweemaal voerde prof. Philipse den academischen scepter, namelijk in 1834/35 en 1849/50. Bij de overdragt der rectorale waardigheid hield hij den 1 October 1835 eene *Oratio de juvenili jurisprudentiae Romanae aetate, futuri vigoris ac praestantiae augurio felicissimo*; tijdens zijn tweede rectoraat hield hij eene toepasselijke rede in onze taal bij de inwijding van het nieuwe academiegebouw in September 1850, eene taak waarvan hij weinig voldoening kan hebben gesmaakt, door dat zijne stem te zwak was voor het groote St. Maartens kerkgebouw, waarin hij moest optreden, en weinigen hem mitsdien goed hebben kunnen verstaan of volgen [4]). Voor zoover ons bekend is overigens van zijne hand niets ter perse gegaan, uitgezonderd de keurige *Levensberigten* van zijne ambtgenooten Star Numan, Nienhuis, en J. W. Ermerins, bewerkt voor de Bijlagen

---

[1]) Een in 1853 door de regtsgeleerde faculteit te Utrecht bekroond antwoord op eene harer prijsvragen.

[2]) Eerst als antwoord op de prijsvraag der regtsgeleerde faculteit te Groningen in 1857 met eene buitengewone zilveren medaille bekroond.

[3]) Bekroond antwoord op eene Leidsche prijsvraag.

[4]) Opgenomen in het *Gedenkschrift der inwijding*. Gron. 1851.

tot de *Handelingen* der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde. Zijne verdiensten werden ten jare 1857 van regeeringswege gehuldigd door de benoeming tot ridder van den Nederlandschen Leeuw.

Na in 1867 wegens het bereiken van den zeventigjarigen leeftijd het emeritaat te hebben verkregen, zag hij zich door zijn leerling Mr. W. Modderman opgevolgd. Nog vele jaren mogt de coelibatarius, bij eene steeds toenemende gezichtsverzwakking, eene eervolle rust genieten, tot dat de dood hem den 10 September 1878 tot eene hoogere werkzaamheid opriep.

Uit piëteit voor den geleerden en braven man heeft zijn leerling, nu wijlen Mr. C. R. J. Nobel, lid der Eerste Kamer Staten Generaal, het Bestuur van 't Friesch Genootschap in staat gesteld om het sprekend gelijkend portret van den hoogleeraar, naar eene photografie, bij deze levensschets te plaatsen.

Vgl. Onze *Levensschetsen der Groninger hoogleeraren*, blz. 188, 189.

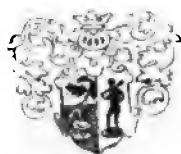
Claas Mulder, de oudste der drie kinderen van prof. Joh. Mulder en Hyke Sophia Saagmans, den 6 October 1796 geboren te Leeuwarden, toen zijn vader daar nog Landsoperateur en Leeraar in de ontleed-, heel- en vroedkunde was, bezocht, nadat deze in 1808 als hoogleeraar van Franeker derwaarts vertrokken was, de Latijnsche school te Groningen. Daar de studie der klassieke talen en letteren hem niet aantrok, en de vader, naar het schijnt, hem wel wat te vroeg of te veel met de natuurlijke historie bezig hield [1]), ging het laatste misschien ten koste van het eerste. Na den vroegen dood hunner ouders kwamen de drie weezen in huis bij prof. Ekama te Franeker, die ook al het belang niet moet hebben ingezien om den jongen Mulder eerst op eene Latijnsche school, de eenige inrigting, waarop men in die dagen lust voor degelijke studie, smaak en wetenschappelijken zin, konde verwerven, behoorlijk de algemeene gronden voor eene wetenschappelijke ontwikkeling te verschaffen, vóór dat hij hem den 7 Januarij 1811 op vijftienjarigen leeftijd als student te Franeker deed inschrijven. Moge hij hier nog eenige collegiën in de logica en de mathesis hebben gehouden, veel konde Mulder in dat jaar ook niet van het hooger onderwijs genieten, daar onze hoogeschool werd vernietigd, nog voor het zijn loop had volbragt.

Prof. Ekama werd naar Leiden verplaatst; de kinderen van Mulder gin-

---

[1]) Prof. Joh. Mulder verklaarde zijn dertienjarigen zoon reeds de Botanie van Wildenow.

gen met zijn gezin mede, en weldra werd Claas er als student in de medicijnen ingeschreven. Dat van de voorbereidende en met de geneeskunde zamenhangende vakken de botanie, chemie en natuurlijke historie, onderwezen door een voortreffelijk docent als prof. S. J. Brugmans, den daarvoor reeds door zijn vader geinspireerden jongeling het meest aantrokken, ligt voor de hand. Brugmans was echter te veel met bezigheden overladen, dan dat hij buiten de collegien zich veel in bijzonderheden met de studie zijner leerlingen konde inlaten, zoodat Mulder met volharding zich voornamelijk zelf gevormd heeft naar 't geen hij op die lessen gehoord had. En 't moet hem eene groote voldoening zijn geweest toen de wis- en natuurkundige faculteit te Leiden hem den 8 Februarij 1817 de gouden medaille toekende voor zijne *Comment. in quaestionem propositam, qua desideratur Elenchus sive Catalogus earum plantarum, quae prope urbem Leidam in duarum horarum circuitu, nascuntur.* Men meene echter niet, dat hij de beoefening der geneeskunde, het eigenlijk doel zijner studien, te veel uit het oog heeft verloren. Integendeel, Mulder heeft zich zelfs gewijd aan de beantwoording van eene medische prijsvraag, doch haar binnen den gestelden termijn niet kunnen afwerken. Algemeen, zoowel door professoren als door studenten werd hij als een der kundigste leerlingen in dat vak beschouwd. Den 13 Junij 1818 verwierf hij den graad van Med. Doct. na de verdediging eener dissertatie *De functione hepatis in disquisitione zoötomica illius visceris nixa.* L. B. 1818.

Gedrongen om ten spoedigste als practiseerend geneesheer in zijn bestaan te voorzien, vestigde hij zich in het Friesche vlek Makkum, waar hij zich ten jare 1820 een huiselijken haard schiep door de echtverbindtenis met Janke Blomberg, wier vader predikant was te Midlum. Na inmiddels nog tot vroedmeester bevorderd te zijn, verwisselde hij in 't volgende jaar zijne standplaats met het aangenamer gelegen Joure.

Werpt men een blik op hetgeen toen in 't openbaar door hem is gesproken, of uit zijne pen vloeide, dan vestigt zich dadelijk de overtuiging, dat Mulder destijds reeds bezield was met den ernstigen godsdienstigen zin [1]), waarvan zijn geheele leven getuigde. Niet lang zou hij te Joure blijven. Toen prof. van Breda in 1822 naar Gent verplaatst was, werd Mulder

---

[1]) *Voorlezing over de ongelijkmatige ontwikkeling onzer vermogens, eene algemeene bron van 's menschen ongeluk op aarde; en de gelijkmatige ontwikkeling van alle dezelve het toppunt van aardsch geluk, — Proeve eener beschouwing van het menschelijk ligchaam als geschikt ter inwoning der ziel. — Proeve over de voortreffelijkheid der inrigting van 's menschen ligchaam, en deszelfs doelmatigheid voor een hooger einde.* Het eerste stukje vindt men in den *Rec. der Rec.*, de beide anderen in de *Vad. Letteroef.* van 1821.

bij K. B. 2 April v.d.j. tot diens opvolger benoemd als hoogleeraar in de botanie, chemie en pharmacie [1]). Had hij na in de geneeskunde gepromoveerd te zijn zijne natuurkundige studien te Leiden niet mogen voortzetten, de Leidsche Senaat kwam hem den 18 September 1822 op hoogst vereerende wijze tegemoet, met het diploma van Matheseos Magister et Philos. Natur. Doctor, *honoris causa*. Den 1 October d.v. hield hij de inaugureele *Oratio de meritis Davidis Meese, cum botanicis tum aliis*, welke met aanteekeningen, voor de geschiedenis der botanische wetenschap zeer belangrijk, in de *Annal. Acad. Gron.* 1821/22 voorkomt [2]).

Behalve de reeds genoemde vakken onderwees Mulder ook pathologie en materies medica, waarbij hij later de natuurlijke historie voegde. Ofschoon de eischen aan welke hij te beantwoorden had toen natuurlijk bescheidener waren dan tegenwoordig, valt het toch niet te ontkennen, dat er veel van hem gevorderd werd. Zijn onderwijs, dat in de Nederlandsche taal gegeven door eene duidelijke en levendige voordracht boeide, was geheel ingericht naar de bevatting en met een oog op het levensdoel der leerlingen, welke ten deele ex professo voor de geneeskunde, ten deele tot plattelands-heelmeester werden opgeleid. Zijne collegien over de natuurlijke historie werden door ambtgenooten en studenten van alle vakken met groote belangstelling bijgewoond. Ook hield hij zich bezig met de opleiding van pharmaceuten. Eene door hem geschreven *Handleiding tot de scheikunde, ten gebruike bij mijne lessen, en voor eigene oefening van apothekers-leerlingen en liefhebbers dier wetenschap*, Amst. 1824, 2 dln., werd voor dien tijd zeer volledig geacht. In verband met een en ander kwam hij er toe om Vosmaer's *Apothekers-Woordenboek* na des schrijvers dood te vervolgen.

Eenmaal smaakte hij het genoegen, dat een zijner leerlingen, H. L. van Altena [3]) van Harlingen, op eene zöologische prijsvraag te Leiden het eermetaal behaalde.

Aan zijn ambtgenoot Ermerins ontleenen wij voorts, dat Mulder in de eerste tijden van zijn verblijf te Franeker zich voor eigen studie het meest met botanie bezig heeft gehouden [4]), en later meer deed aan zoölogie en anatome comparata, vooral met de anatomie en physiologie der cetaceën en verwante diersoorten. Aan de laatstgenoemde herinneren ons zijn opstel *Over de tanden van den Narval of Eenhoorn, Monodon*

[1]) Met hem waren aanbevolen Dr. H. C. van der Boon Mesch, te Leiden, Dr. Driessen te Groningen en Dr. de Fremery te Utrecht.

[2]) Zie over de beide Meese's ons Deel I, 412—414.

[3]) Deze vertaalde ook de *Nieuwe Beginselen der Kruidkunde en der planten natuurleer* van A. Richard, uitgegeven met eene voorrede enz. van Mulder (1831).

[4]) Dit blijkt ook uit verschillende botanische bijdragen, in dien tijd door den hoogleeraar in tijdschriften geplaatst, en door prof. Ermerins opgegeven.

monoceros; een „*Nader berigt*" en „*Nog een woord*", over een *Delphina orca* aan de Friesche kust gevangen; *Iets over walvischaardige dieren op de kusten van Nederland van tijd tot tijd gestrand of gevangen*, stukjes welke in tijdschriften voorkomen. Met het plan om eene wetenschappelijke behandeling van de cetaceën uittegeven, verzocht hij daartoe den geldelijken steun der regeering, met het gunstig gevolg, dat hem op aanbeveling der Curatoren bij beschikking van 23 December 1835 voor ééne aflevering *f* 100 werd toegekend. Zijne omstandigheden lieten hem ongelukkig niet toe elders kabinetten te raadplegen of een onderzoek op groote schaal te doen, en daardoor bleef zijn werk, jammer genoeg, onvolledig en onafgewerkt liggen.

Hoe keurig hij den Hortus in orde hield en zijne daaraan verbonden woning met bloemen tooide, hebben wij vroeger reeds geschetst [1]). „Door een langdurigen omgang, en ofschoon niet sympathiserende in studien, daar hij weinig op had met de oude talen [2]), en alle zijne collegien in het Nederduitsch hield, leerde ik — het zijn woorden van den Rector der Latijnsche scholen Dr. Junius — gelijk ieder die hem kende, den man hoogschatten, vooral om de nederigheid, die hem in hooge mate eigen was, en zijne overige veelzijdige kennis, waardoor hij in den gezelligen en vertrouwelijken omgang allen aan zich boeide. Het kon niet missen of een man van zulk eene omvattende en populaire kennis moest een grooten invloed uitoefenen op den kring, waarin hij zich bewoog, en waarin ieder zijne begaafdheid, vooral in het spreken voor de vuist, bewonderde en toejuichte. Vooral onderwerpen van meer abstracten inhoud wist hij meermalen, door bijvoeging van proeven, die zelden slecht uitvielen, zóó voortedragen en te behandelen, dat zelfs onder zijne toehoorders diegenen hem konden volgen, die weinig vatbaarheid aan den dag legden. Aan hem en zijn vriend en ambtgenoot J. W. Ermerins had ook Franeker de oprigting te danken van een Physisch Genootschap, dat, gretig door velen bezocht, met steeds klimmende belangstelling werd bijgewoond en eene hoogst nuttige strekking heeft gehad, ook op het dagelijksch leven."

Wat Dr. Junius schreef is ons meermalen als volkomen naar waarheid bevestigd door oud-studenten van het Franeker athenaeum.

Als aftredend Rector hield Mulder den 7 Junij 1826 eene *Orat. de emolumentis, quae ex rerum creatarum copia et varietate scientiae naturali accesserunt et etiam nunc accedunt.* In 1841, terwijl hij voor de tweede

1) Deel I, 415, 416.
2) Prof. J. W. Ermerins deelde o.a. ook mede, dat Mulder eigenlijk nooit de hooge waarde van letterkundige studien heeft willen erkennen.

maal Rector was, werd hem het professoraat in de chemie te Groningen aangeboden. Was hij aan Franeker gehecht, hij wist ook bij ondervinding hoe hoog zijn persoon en zijn onderwijs er werden gewaardeerd. De vraag of hij zich voortaan alleen aan de scheikunde wijden, botanie en natuurlijke historie, zijne lievelingsvakken, zou laten varen, legde tevens groot gewigt in de schaal bij de beslissing. Daar tegenover stond het voorrecht, dat hij zich voortaan geheel aan één vak zou kunnen wijden, en dit schijnt bij hem den doorslag gegeven te hebben, zoodat prof. Mulder zich den 30 Junij 1841 aan de Groninger hoogeschool verbond met eene *Orat. de chemiae usu in illustrandis vitae phaenomenis.* Volgens het getuigenis van prof. J. W. Ermerins heeft hij daar volkomen aan de verwachting beantwoord, en de scheikunde in haren geheelen omvang [1], tot groot voordeel zijner toehoorders en tot eer der academie, onderwezen [2]. Na den dood van prof. Theod. van Swinderen in 1851 trad hij in diens plaats op als hoogleeraar in de natuurlijke historie, het vak dat hem altoos het meest had aangetrokken. In dien werkkring hebben ook wij hem gekend en zijne toewijding aan dien tak van wetenschap gadegeslagen [3], en nimmer anders door zijne leerlingen, onze commilitones, over hem hooren oordeelen dan met grooten lof. Ontmoette men hem in het keurig net museum van natuurlijke historie, zijn heiligdom, met de meeste vriendelijkheid kwam de door allen hooggeachte man ons dikwerf te gemoet om de aandacht op belangrijke voorwerpen te vestigen, of zijne nieuwe aanwinsten te toonen. En nog steeds, na een verloop van meer dan 25 jaren, herinneren wij ons het groot genoegen, dat hij op eene vergadering van Pictura velen met ons verschafte met eene boeijende, door de oorspronkelijke koperplaten en afdrukken daarvan toegelichte, welsprekende lezing over de verdiensten van Lyonnet [4]. Het was hem destijds aan te zien, dat hij zich gelukkig gevoelde, zoo in 't academiegebouw als in huis. Na zijne vrouw, die hem geene kinderen had geschonken, aan eene lang-

---

1) De *Ordines Lectionum Acad. Groninganae* vermelden: Chemia generalis et corporum anorganicorum, pharmaceutica, technologica, forensis, animalis, historia venenorum chemica, Physiologia vegetabilium chemica, etc.

2) Den 14 Oct. 1847 hield hij eene rectorale *Orat. de nostra naturae cognitione efficacius investigationis diligentia, quum inveniendi studio augenda et perficienda.*

3) Die *Ordines* vermelden als door M. behandeld: Historia naturalis animalium vertebratorum et invertebratorum; mammalium et avium, reptilium et piscium; molluscorum et articulatorum; de vergelijkende ontleedkunde der dieren, mineralogie, geologie, zoölogie, entomologie enz.

4) Onder de talrijke populaire stukjes tijdens zijn verblijf te Groningen door hem in tijdschriften en couranten geplaatst, te veel om hier te noemen, zijn er vele aan entomologische studien gewijd.

durige ziekte verloren te hebben, was hij namelijk in een zeer gelukkigen echt hertrouwd met vrouwe Henderika Wiersma, die hem op zijn gevorderden leeftijd nog met een zoon verblijdde. En zoo was hij dan nog krachtig van geest toen de zeventigjarige leeftijd hem in October 1866 tot het emeritaat riep. Over eene blijde rust, die hij zich gaarne ten nutte hoopte te maken om nog vele onderwerpen, met welke hij begonnen was, aftewerken, mogt Mulder zich slechts kort verheugen. Eene noodlottige oorzaak, het gebruik namelijk van vleesch, dat vergiftige bestanddeelen bevatte, sleepte hem ten grave op den 4 Mei 1867, terwijl hij zich ter bijwoning van eene vergadering der Kon. Acad. van Wetenschappen (Afd. Natuurkunde) te Amsterdam bevond. Op zijn uitdrukkelijk verzoek is 's mans stoffelijk overschot te Franeker ter aarde besteld, in tegenwoordigheid van eene commissie van zeven hoogleeraren der Groninger universiteit, van welke prof. J. W. Ermerins, en van eene commissie uit het studentencorps aldaar, van welke de rector S. van der Ley, de tolken waren van de algemeene deelneming over het groot verlies, dat in de eerste plaats zijne weduwe en zijn zoon zoo onverwacht had getroffen.

Allen, die met ons den man hebben gekend, zullen gewis de sprekende gelijkenis moeten erkennen van het portret, dat zijne weduwe aan dit levensberigt heeft toegevoegd.

Vgl. Onze *Levenschetsen der Groninger hoogleeraren*, blz. 153, 154; J. W. Ermerins, *Levensberigt van Claas Mulder*, met eene Lijst zijner gedrukte werken en kleinere stukjes, in het *Jaarboek van de Kon. Academie* voor 1867; Dr. Banga's Aanteekeningen, en die van Dr. P. H. F. Junius, beide in H. S.

Jan Willem Ermerins, geneesheer te 's Gravenhage, met Dr. C. U. J. Huber te Groningen aanbevolen om den vacanten leerstoel van prof. Tholen intenemén, werd daartoe benoemd bij K. B. 31 December 1824. Hij was een zoon van Dr. R. C. Ermerins te Zierikzee, en Helena Maria van Adrichem, uit wier huwelijk hij den 19 Februarij 1798 het levenslicht zag. Op de Latijnsche school zijner vaderstad, die destijds onder het rectoraat stond van den geleerden Mahne, toonde hij een gelukkigen aanleg voor de beoefening der wetenschappen, des dat hem in elke klasse jaarlijks een prijs ten deel viel. Zijne eerste opleiding in de wiskunde ontving Ermerins van den daarvoor zoo geschikten Matheseos Lector Ds. J. A. Dompeling, later hoogleeraar te Deventer. Uitnemend voorbereid vertrok hij dan in 1816 naar de hoogeschool te Leiden, waar de beoefening der geneeskundige wetenschappen in 't vervolg zijn hoofddoel zou zijn. Met de daartoe voorberei-

dende vakken, bleef hij ook de klassieke letterkunde beoefenen, waarbij het onderwijs van Bake hem bijzonder aantrok, terwijl hij zich ook als een ijverig beoefenaar van de wis- en natuurkunde onderscheidde. Ten jare 1818 dong hij immers reeds naar het eermetaal door de natuurkundige faculteit te Leiden uitgeloofd voor de beste *Descriptio historiae inventionis Penduli compensatorii*, *ut et expositio eiusdem Penduli theoriae in universum spectatae*, en wijdde hij zich, nadat zijn antwoord ten volgenden jare bekroond was, dadelijk aan de beantwoording van de prijsvraag: *qua lege vis affinitatis chemicae regitur*, *habita ratione quantitatis corporum coniunctorum*, en dit met hetzelfde gunstig gevolg. Zijn welbesteed academieleven, door prof. Philipse, een zijner tijdgenooten en boezemvrienden, in bijzonderheden geschetst, besloot hij den 3 April 1824 met de promotien zoowel in de genees- als in de wis- en natuurkunde, de eerste op eene *D. de ratione inter formam ossium aliarumque partium corporis humani*, L. B. 1824, de tweede op eene *D. de refractione astronomica*, L. B. 1824.

Naauwelijks was de jeugdige geleerde dus te 's Gravenhage gevestigd, toen de benoeming tot hoogleeraar in de wis- en natuurkunde te Franeker hem van daar deed vertrekken. Den 8 Junij 1825, waarop Ermerins hier inaugureerde met eene *Oratio de studio matheseos ad plurimorum hominum ingenia accommodato* moet wel een dag van groote vreugde zijn geweest voor de drie kweekelingen van het Leidsch Athene, tevens groote vrienden, die onder de zeldzaam zoo voorkomende omstandigheden te Franeker zich vereenigd zagen, Philipse namelijk als aftredend Rector Ermerins begroetende en aan Mulder de scepters overdragende.

Behalve de verpligte collegien over wis- en natuurkunde, gaf Ermerins ook die over logica en metaphysica, eerst in 't Latijn, later in het Nederlandsch, voorts gaf hij bij afwisseling ook nog lessen over astronomie, stereometrie en trigonometrie. Na in 1829 zijn ambtgenoot de Geer als R. M. te zijn opgevolgd, bleef hij, volgens de beschikking van Curatoren, gegrond op het uittrekken der studenten in den tiendaagschen veldtocht, die betrekking bekleeden tot den 25 Junij 1832, toen hij haar overdroeg met eene *Oratio de physicorum methodo vere philosopha.*

De natuurkunde bleef zijne hoofdstudie, zoodat hij dan ook met voorliefde de hulpmiddelen daarvoor op het physisch kabinet uitbreidde, en in 't bijzonder zich gelukkig gevoelde door het verkrijgen van een electro-dynamischen toestel van Ampère, door hem beschreven in *de Bijdr. tot de natuurk. wetenschappen*, van 1828.

„Met onuitputtelijk geduld — zoo getuigt prof. Philipse — trachtte de levendige en vlugge, maar niet minder goedaardige en daardoor ook zoo beminde man, den min ontwikkelden in het wetenschappelijke alle zwarigheden optelossen en hunne gebreken te herstellen, maar ook hun, wier aanleg en verstand iets voortreffelijkers deden verwachten, den weg te openen, waarop zij door eigene oefening zelf hun hooger wetenschappelijk doel konden bereiken. -- Zijn doorgaans gezond en krachtig ligchaam weigerde aan zijnen vluggen geest den dienst bijna nimmer, terwijl de bewustheid van nuttig te zijn en de algemeene goedkeuring op zijnen arbeid te genieten den weldadigsten invloed op zijn kalm en rustig gemoed uitoefenden."

Waarheidszin was het kenmerk van zijn godsdienstig gemoed, waarvan ook eene Nutslezing *Over 's menschen natuurlijk waarheidsgevoel*, door hem in 1832 gehouden, een schoon getuigenis aflegt [1]).

Den 30 Mei 1835 berigtte de gevierde hoogleeraar aan Curatoren, dat hij door Z. M. den Koning tot hoogleeraar te Groningen benoemd was. Met leedwezen zag men te Franeker hem derwaarts gaan, om er den 16 September v.d.j. op te treden met eene *Oratio de matheseos vi ad acuendum veri sensum.*

Logica en metaphysica uitgezonderd, had Ermerins aan de Groninger hoogeschool dezelfde vakken te onderwijzen als te Franeker, tot dat hij in 1844 het onderwijs in de hoogere wiskunde aan prof. Enschede mogt overdragen. Daar zijne werkzaamheid te Groningen reeds breedvoerig door prof. Philipse is behandeld, kunnen wij volstaan met de algemeene mededeeling, dat Ermerins er al zijne onvermoeide krachten heeft gewijd aan een voor zijne leerlingen zeer vruchtbaar onderwijs, aan de belangen der hoogeschool, en aan die van de stad zijner inwoning. In die rigting heeft hij meer geschitterd, dan door de uitgave van wetenschappelijke geschriften. Wat deze betreft kunnen wij alleen wijzen op eene door hem in twee deeltjes bezorgde vertaling uit het Engelsch van Herschel's *Handleiding bij de beoefening der sterrekunde* (Gron. 1838—1840), en op mededeelingen in de Kon. Acad. van Wetenschappen *Over de identiteit van licht en stralende warmte*, alsmede *Over de dagelijksche beweging van den Barometer te Groningen, opgemaakt uit de aanwijzingen van den barograaph, van Dec. 1851 tot Nov. 1861.* Zijne *Bedenkingen tegen de pogingen door de Synode der Herv. Kerk aangewend, om de studenten in de Godgeleerdheid aan onze Hoogescholen te ontslaan van alle verpligte studie in de mathesis.* Gron. 1843, en de behandeling der vraag: *Is er verband tusschen de materialistische rigting en natuurk.*

1) Opgenomen in *de Recensent* D. XXV.

wetenschappen? bewijzen hoe gelukkig hij met goed gekozen wapenen het practisch nut zijner wetenschappen wist te verdedigen, of hare onjuiste beoordeeling te weerleggen.

In de wetenschappelijke wereld stond hij hoog aangeschreven, gelijk, onder meer, zijne benoeming tot hoogleeraar aan 's Lands eerste universiteit, in Januarij 1845, bewijst. Geen wonder, dat er te Groningen eene algemeene blijdschap heerschte, toen Ermerins na rijp beraad aan Leiden's roepstem geen gehoor had gegeven, eene blijdschap, die van alle zijden door daden hare ongeveinsdheid toonde. Niet alleen toch moest de universiteit maar ook de stad zijner inwoning zich immers verplicht gevoelen aan den man, die zonder aarzelen altoos bereid was de intellectueele belangen aldaar te bevorderen. Wanneer wij hem echter moesten volgen in zijne verdiensten als medebestuurder van het Natuurkundig Genootschap, van het Departement ter bevordering der Nijverheid, van de academie Minerva [1]) en van het Gymnasium, wij zouden ons bestek overschrijden. Evenwel willen wij niet verzwijgen, dat van hetgeen wij in den studententijd daaromtrent in bijzonderheden mogten vernemen, de indruk ons bewaard bleef, dat destijds aan zijn helder doorzicht en zijne onvermoeide werkzaamheid een groot deel van den bloei dier stedelijke inrigtingen werd toegeschreven. Het spreekt wel van zelf, dat verscheidene wetenschappelijke genootschappen hem onder hunne leden of correspondenten hadden opgenomen, en dat Z. M. de Koning des hoogleeraars borst (in 1846) heeft versierd met het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw. In het laatste jaar zijner ambtsbetrekking bekleedde hij voor de tweede maal [2]) het rectoraat. „Had het hem dikwijls geërgerd — het zijn woorden van prof. Philipse — dat men vooral uit zijne geliefde wetenschap der Natuurkunde wapenen smeedde ter bestrijding van hetgeen de Christen volgens de openbaring in het rijk des geestes en der natuur aan de Almagt en het Albestuur van het Hoogste Wezen toeschrijft en gelooft, — hij liet sinds eenigen tijd zijne gedachten gaan over het onware en onbillijke der beschuldiging, alsof gene tegen deze een onoplosbaren strijd voerde en hare grondslagen vernietigde. Hierover wenschte hij te spreken bij het nederleggen van zijnen post." Maar zijn jaar (October 1866—October 1867) had zich onderscheiden door een samentreffen van smartelijke verliezen door de Hoogeschool geleden, ver-

---

[1]) Vgl. *De Akademie Minerva, aangeprezen in twee voorlezingen, door* H. T. Roskes en J. W. Ermerins. Gron. 1844.

[2]) Zijn eerste rectoraat viel in het academiejaar 1841/42. De *Oratio de ratione qua Phisicus disciplinae suae studio plurimum prodesse possit*, door hem bij de overdragt gehouden, is niet in druk verschenen.

liezen, onder welke dat van zijn boezemvriend Claas Mulder, die hem ruimschoots stof voor de rectorale rede opleverden. Zich hiertoe bepalende hield hij dan den 10 October 1867 de *Oratio qua collegarum, proximo anno defunctorum, L. G. Pareau, N. Mulder, J. Baart de la Faille, memoriam recoluit.* Gron. 1867.

Weinige maanden later bereikte Ermerins den zeventigjarigen leeftijd. Slechts één jaar mogt hij met zelfvoldoening op een welbesteed wetenschappelijk leven terugzien. Reeds den 2 Maart 1869 blies hij den laatsten adem uit, in het volle geloof eens Christens. Zijne voortreffelijke gade Anna Maria Kien, met wie hij sedert 1825 in een hoogst gelukkigen echt deelde, was hem in den zomer van 1865 ontvallen, terwijl zij te Lippspringe vertoefden, waar eene hunner dochters herstel van gezondheid zocht.

Vgl. *Onze Levensschetsen der Groninger hoogleeraren*, blz. 150, 151. Mr. J. H. Philipse, *Levensberigt van prof. J. W. Ermerins*, in de *Handel. van de Maatsch. d. Nederl. Letterk.* 1869/70; C. J Matthes, *Levensberigt van Jan Willem Ermerins*, in het *Jaarboek van de Kon. Akad. van Wetenschappen*, voor 1870.

Barthold Reinier Baron de Geer. Na den dood van Amersfoordt werden Dr. A. L. van der Boon Mesch, predikant te Vlaardingen, en Dr. B. R. Baron de Geer, predikant te Vreeland, tot diens opvolgers aanbevolen. De eerste van hen werd bij K. B. 31 December 1824 gekozen, doch bedankte, omdat hij liever bedienaar des Evangelie's wilde blijven. Vervolgens werd, nadat Ds. van Heijningen, predikant te Rijswijk, mede op het tweetal gebracht was, de Geer bij K. B. 8 Maart 1824 tot hoogleeraar in de godgeleerdheid aan ons athenaeum benoemd.

Hij had den 22 Mei 1791 het eerste levenslicht aanschouwd te Utrecht, en was aldaar den 9 September 1808 als student in de theologie ingeschreven. Tegen het einde van zijne academieloopbaan vervulde hij de pligten jegens het vaderland, door met de compagnie studenten als Luitenant uit te trekken om deel te nemen aan den veldtogt in 1815. Kort na zijn terugkeer, den 12 Maart 1816, promoveerde de Geer tot Theol. Doctor, na de openlijke verdediging eener *Diss. de Bileamo, ejusque historia et vaticiniis.* Ultraj. 1816.

Dr. Chr. Sepp noemt die verhandeling om te wijzen op den conservatieven geest, die destijds nog het onderwijs in de theologie en het Oostersch aan de Utrechtsche school kenmerkte; prof. Bouman wees daar tegen op den lof, welken de Geer's dissertatie van het buitenland ontving, en op de verdiensten dier hoogeschool ten aanzien van

hetgeen zij tot regt verstand der Profeten heeft bijeengebragt. In dezen strijd der talentvolle woordvoerders van verschillende rigtingen op godgeleerd gebied, willen wij aan de eene zijde niet voorbijzien, dat men noch in de Geer's academietijd, noch in het jaar van zijne promotie het licht kende, dat later door Hamaker en diens volgelingen werd ontstoken, doch anderzijds mogen wij er toch ook op wijzen, dat de oordeelkundige recensent, naar wien Bouman o.a. verwees [1]), wel hulde brengt aan de Geer's grondige studie en vlijt, in die verhandeling ten toon gespreid, maar zijns ondanks toch meer aanmerkingen vond, dan hij gewenscht had, en hoopte dat niemand het de Geer ten kwade zou duiden, „dat hij over een onderwerp, zoo moeijelijk als dat is, — en dat zoo menig oud en geoefend hoofd heeft doen draaijen, geen meerder licht heeft kunnen verspreiden. Niemand kon dit — zoo gaat die recensent voort — van eenen jongeling, die de Hoogeschool verlaat, verwachten, niemand kon dit zonder onredelijk te zijn, van hem vorderen. Maar of dezelfde verschooning gelde voor den Hoogleeraar, onder wiens oog deze verhandeling werd geschreven (J. H. Pareau); of men van dit geoefend oordeel en grondige geleerdheid niet wat meer voldoende zoude hebben mogen verwachten? Dit is eene andere vraag."

In 1817, een jaar ongeveer na zijne promotie, trad de Geer op als predikant te Lienden, welke standplaats vijf jaren later door hem met Vreeland verwisseld werd, van waar hij dan in 1825 als hoogleeraar naar Franeker is vertrokken.

Eerst den 20 September v.d.j. opende hij hier zijne collegien over kerkgeschiedenis, hermeneutiek en theologia naturalis; solemneel aanvaardde hij zijn ambt den 7 Junij 1826 met eene *Oratio de theologia nostra aetate in Belgio feliciter exculta* (Annal. Acad. Gron.). Een zijner leerlingen teekende ons zijne rigting als die van een bijbelsch-godgeleerde, in den zin van van Voorst en Heringa. Op privatissima heeft hij met sommigen Clarisse's *Encyclopaedia Theologiae Christiannae* en van Heusde's *Initia philosophiae Platonicae* en *de Socratische school* gelezen. Tevens gaf hij collegien over de vaderlandsche geschiedenis, die goed bezocht werden, ook door juridische studenten.

Op wetenschappelijk gebied heeft de Geer zich onderscheiden door de zeer geprezene beantwoording eener prijsvraag, uitgeschreven door „het Gezelschap Bijbelvrienden," bestaande in eene *Handleiding tot het wel en vruchtbaar lezen van den Bybel*, Gron. 1818, welke, naar wij

---

[1]) *Bijdragen tot de beoefening en gesch. d. godgel. wetenschappen*, VI, 1818. blz. 6—22.

vernomen hebben, is herdrukt te Delft in 1824, en met eene van Reddingius, over hetzelfde onderwerp, te Amsterdam in 1829; voorts door twee bekroonde prijsverhandelingen, eene van 1826: *Over de geloofs- en zedeleer in de brieven van Paulus aan de Corinthiërs*; eene andere van 1831: *Over het zedelijk karakter der Hervormers in de XVIe eeuw, en den invloed, welken derzelver zedelijke grondbeginselen op hetgeen zij ondernomen en verrigt hebben, heeft uitgewerkt*, beide door het Haagsch Genootschap uitgeschreven.

Over 's mans karakter en invloed is verschillend geoordeeld. Junius schreef: „Gelijk uit den aard der zaak zelve sprak, was het getal Theologanten niet zeer groot — ik herinner mij niet, dat zulks ooit het getal van *acht* te boven ging — maar het had toch altijd grooter kunnen zijn, in aanmerking genomen de vooral toen in Friesland heerschende godsdienstige zienswijze, zoo niet genoemde hoogleeraar zelf daartoe eeniger mate had bijgedragen. Aan de noodige kennis en geleerdheid ontbrak het hem geenszins, maar hij was tevens zoo vreemdsoortig van karakter, dat men niet wist wat meer in hem op prijs te stellen of te betreuren." Verder gaande, werd Junius, naar het ons voorkwam, in zijn oordeel over de Geer, wel wat hard en onbillijk, en daarom hebben wij ter wille van de waarheid ons bij oud-studenten van Franeker nader vergewist, omtrent feitelijke gronden voor zijne beoordeeling, en ook van hen vernomen, dat de hoogleeraar in hooge mate zonderling en excentriek was. De overgang van het hoog ernstige en gemoedelijke tot het jolige en burlesque was bij hem niet vreemd, evenmin als die van het uitgelaten vrolijke tot het hoog ernstige. „Ik was eens — zoo schreef een zijner verdienstelijkste leerlingen — bij hem met eenige andere studenten, toen hij, na een levendig gesprek, dat soms gevaar liep de grenzen der welvoegelijkheid te overschrijden, op eens een hoog ernstigen toon aansloeg en de jongelui waarschuwde tegen alle onzedelijkheid en sprak over reinheid des harten, op eene wijze, die indruk maakte. — Zelfs op de preekstoel kon hij zich soms niet onthouden van uitdrukkingen, die niet goed door den beugel konden. Zoo heeft hij b.v. eene serie preeken over het leven van Mozes gehouden, in eene van welke, over Mozes in het biezenkistje, voor kwam: „En de vrouwelijke nieuwsgierigheid had al ras ontdekt, dat het een knaapje was!" Later eenige preeken over Jonas houdende, bezigde hij eens de uitdrukking: „En Jonas betaalde de vracht en stapte in de schuit." Toch konde hij ernstig prediken [1]). Prof. Rovers hoorde hem gaarne.

1) Zie ons Deel I, 192, 197.

Op een collegie, midden onder het dicteeren over de Gnostieken, zeide hij eens tot een der jongelui: „Schuif het raam op." Het geschiedde. Professor greep een in den hoek staand geweer en schoot fluks een paar kraaijen dood, die in een boom aan den walskant zaten, en zeide daarna: „Zie zoo, die hebben mij reeds lang gehinderd. *Jam pergamus.*" Niet zelden wekte hij op de collegie's den lachlust op door anecdoten; b.v., op de hermeneutiek dicteerende en een werk van Rhenferd aanhalende hield hij eens het volgende intermezzo: „die Rhenferdus M. H. was een mof, professor alhier; hij woonde daar aan 't eind der Voorstraat en naast hem prof. Vitringa. Die beide heeren konden elkander niet luchten. De studeerkamers grensden aan elkander, en als V. zat te studeeren bonsde de ander met een paal tegen de muur. Met het oog op V. zeide Rhenferdus daarna in eene vergadering van professoren: nomina Frisiorum desinunt in *a*, ut fera, bestia, Vitringa, waarop V. hem diende met: nomina Germanorum desinunt in *us*, ut sus, porcus, asinus, Rhenferdus." *Sed pergamus.*

In Leeuwarden zullen er onder de ouden van dagen zijn, die zich herinneren, dat hij daar eens gesproken heeft op het Nut. 't Was denk ik omstreeks 1834/1835. Ik was er bij met nog andere Franeker jongelui. Hij sprak, meen ik, *Over het nut der vermaken.* Het eerste deel van zijne rede was zoo vol van aardigheden en geestige zetten, dat hij gedurig moest ophouden om het gelach. De dames gierden het uit. Tot het bewerken van zijn stuk had hij zich verdiept in het volksleven en o.a. verscheidene jongens van de straat bij zich aan huis gehad, die hem moesten inwijden in de geheimen van hunne spelen. Bovendien kwam alles bijeen uit oude en nieuwe tijden. Tusschen het eerste en tweede gedeelte was, naar gewoonte, muziek. Het tweede deel begon hij: „Nu zullen wij het blaadje eens omkeeren," en toen volgde — geheel in zijn trant — een hoogst ernstig stuk, met waarschuwingen tegen ongeoorloofde vermaken, en aanprijzing van het hoogste levensdoel van den mensch, godsdienst en deugd.

Aan de studenten gaf hij vrolijke partijtjes, ging daarna soms met hen billarten op het Hooge Huis, ook nu en dan een rijtoer en dergelijke uitstapjes maken, bij welke het aan ongedwongen vrolijkheid niet ontbrak." — Tot zoover onze referent, wiens mededeelingen ons door meer dan een zijn bevestigd en uit hun mond met talrijke staaltjes van gelijken aard kunnen worden aangevuld.

Met deze gegevens kan men zich eenigzins een eigen oordeel vormen over den man. Dat hij vooral in dien tijd door die vrije levensopvatting vele deftigen en ernstigen ergerde, wij kunnen het ons voorstellen,

doch wat men ook van prof. de Geer verhaalde en hoeveel aanleiding hij ook moge hebben gegeven om hem van gebrek aan ernstigen zin te doen verdenken, nooit heeft iemand — dit voegde onze referent er bij — hem van onzedelijkheid durven beschuldigen. Ook van onmatigheid in drinken of anderszins was geen sprake of het minste spoor.

Hooren wij ten slotte, hoe hij zelf zijne verhouding tot en zijn omgang met de jongelui schetste. In de rectorale oratie van 24 Junij 1829, *qua Athenaei Franequerani se Rectore fata enarravit*, sprak hij hen namelijk aldus toe: Studiorum diligentiam aequavit vitae integritas, quâ nostri commendantur iuvenes, ducenda illa partim ex oppidi nostri conditione, quae adeo non promovet morum corruptelam, ut eam antevertat potius, inprimis vero tribuenda auctae in dies studiosorum industriae, optimorumque iuvenum, qui modestia et honestate excelluerunt, exempla.

Quod reliquum est, nunquam memoria excidet vos ornatissimi iuvenes, huius Athenaei alumni! tot tantaque mihi amicitiae dedisse documenta, ut vos inter versari mihi fuerit gratissimum. Me vero, quemadmodum adhuc experti estis, vestri commodi studiosissimum, ita cognoscetis porro sodalis instar vobiscum degentem, vestram amicitiam magni facientem, *et vero a gravitate alienum, quae nec aetati meae convenit, et abhorret a vitae consuetudine.*

Daar erkende de toen achtendertigjarige hoogleeraar dus ronduit, dat hij, afkeerig als hij was van deftigheid, zich in den omgang met hen als 't ware gelijkstelde.

Grond voor een ongunstig oordeel over zijn karakter vinden wij in het voorgaande volstrekt niet; wel is er aanleiding om het er voor te houden, dat de ongehuwde hoogleeraar meermalen van zijn hooger standpunt de grenzen van het gepaste heeft overschreden.

Na de groote vacantie in 1833 ontvingen de Curatoren van hem de mededeeling, dat hij zich, wegens aanhoudende ongesteldheid der oogen, ongeschikt gevoelde voor het preeken en collegiehouden, en dus vooreerst nog niet naar Franeker konde terugkeeren. Aan hunne uitnoodiging om in weerwil daarvan over te komen, daar zijne afwezigheid toch niet het onvermijdelijk gevolg van zijn toestand was, schijnt hij voldaan te hebben; wij ontmoeten hem ten minste den 16 December d.v. in hunne vergadering, ten einde een verlof naar het buitenland voor zes maanden te vragen, wat hem schijnt verleend te zijn. Na diezelfde vacantie in 1836 verklaarde hij wederom wegens dezelfde redenen zijne werkzaamheden niet te kunnen hervatten, en wenschte een verlof tot na de Kersvacantie, om buiten Franeker zijn herstel te bevorderen.

In aanmerking genomen, dat de studenten uit dezen hoofde al een geheelen cursus van zijn onderwijs verstoken waren geweest en er weinig uitzigt op een spoedig herstel scheen te bestaan, werd zijn verzoek geweigerd.

Daarop heeft hij, den ongunstigen toestand van zijn gezicht als reden daarvoor aanvoerende, in het begin des volgenden jaars eervol ontslag uit zijne betrekking gevraagd, en bij K. B. 17 April 1837 bekomen.

De overige dagen zijns levens bragt hij door op een buitenverblijf te Jutphaas, waar hij den 1 Mei 1840 overleed. Aan een brief in *de Konst- en Letterbode*, afkomstig van iemand te 's Hage, „die den waardigen geleerde persoonlijk gekend en hooggeacht heeft," ontleenen wij de bijzonderheid, „dat de hem aangeborene zedigheid hem nog kort voor zijn dood het verlangen aan den dag deed leggen, dat geene gewone lofvermelding van hem zoude gemaakt worden."

Vgl. *Algem. Konst- en Letterbode* voor 1840, I, 324, 325; Glasius', I, 502, 503; Chr. Sepp, *Pragm. gesch. der Theologie in Nederland*, II, 445; Bouman, *De Godgeleerdheid en hare beoefenaars in Nederland*, blz. 295 en volg.; de Mss. Aanteekeningen van Dr. Junius en van Dr. Banga.

Jacques Adolphe Charles Rovers, doctor in de letteren en in de regten te Utrecht, werd bij K. B. 20 Julij 1826 aangesteld tot buitengewoon hoogleeraar in de Grieksche en Latijnsche letterkunde en geschiedenis, voorloopig buiten bezwaar van 's Rijks schatkist. Aanleiding tot deze benoeming gaf de overtuiging, dat de nog steeds onderwijzende emeritus Wassenbergh en de bejaarde de Crane niet langer zonder hulp konden blijven. De eerste was toch — Rovers zelf deelde het mede — om het met één woord te zeggen: kanondoof geworden, en de tweede, hoe uitnemend ook onder leergierige vrienden het *utile dulci* toepassende, was in de collegiekamer niet meer op zijne plaats.

De Crane stond bereidwillig het Latijn aan Rovers af, doch Wassenbergh verkoos het voor den volgenden cursus door hem aangekondigd collegie over eene oratie van Isocrates zelf te geven. Rovers liet zich hierdoor weerhouden om dadelijk ook het Grieksch te behandelen en ving den 27 September 1826 dan aan met de verklaring van de Catilina van Sallustius, en een onverpligt collegie over de *historia literaria historicorum Graecorum*, dat ter voorbereiding moest dienen voor de lessen over de Algemeene Geschiedenis, die de Crane hem in het volgend jaar wilde afstaan. Daar Wassenbergh nog vóór het einde van

1826 overleed, kwam ook het Grieksch spoedig voor rekening van Rovers. Na de wintervacantie koos hij daartoe stukken uit de *Anabasis* van Xenophon ter behandeling. In den tweeden cursus nam hij van de Crane, die weldra emeritus zou worden, ook de Algemeene geschiedenis over, zoodat hij daarmede al de voor hem bestemde vakken, de Romeinsche Oudheden uitgezonderd, had te onderwijzen. Zijne inauguratie als buitengewoon professor volgde den 15 September 1827, met eene *Oratio de critica historiae diligenter adhibenda.*

De nieuwe hoogleeraar, een zoon Nicolaas Rovers en Anna Maria Pompeyra, was den 22 Julij 1803 geboren te Dordrecht, waar zijn vader destijds als Med. Doct. gevestigd was. Aan de Latijnsche school te Utrecht, werwaarts zijne ouders met der woon vertrokken waren, ontving hij zijne opleiding, en wel, na den dood zijns vaders in 1815, onder het oog van zijn oom den vermaarden hoogleeraar Ph. W. van Heusde. Van 1820—1826 beoefende hij aan de Utrechtsche universiteit de oude letteren en de regten. Hoe uitstekend de jongeling zijn academietijd onder de leiding van van Heusde, van Goudoever en anderen heeft besteed bewijzen wel de beide bekrooningen hem ten deel gevallen, wegens de beantwoording der prijsvragen: *quam maxime commutationem apud Graecos subit philosophia auctore Socrate?* en: *quaenam sunt praecipue Herodoti de rebus gentium enarrandis dotes atque virtutes?* Het eerste antwoord is van 1821, het tweede van 1822; beide prijsvragen waren door de letterkundige faculteit te Utrecht uitgeschreven. Den 3 Junij 1824 werd Rovers tot Doctor in de Letteren bevorderd na de verdediging eener *Disput. antiquario-historica de Censorum apud Romanos auctoritate et existimatione, ex veterum rerum publicarum conditione explicanda*; in 1826 promoveerde hij in de regten op eene *Commentatio in Ciceronis orationem pro Q. Roscio comoedo.*

Wel mogt Rovers zeggen: „1826 was voor mij een hoogst gewigtig „jaar. Ik verliet de academie en werd benoemd tot buitengewoon hoog„leeraar te Franeker."

Na dan ook tot het onderwijzen van de Algemeene geschiedenis geroepen te zijn ving hij den tweeden cursus (1827/28) aan met de Oude geschiedenis, deze voortzettende tot den val der Romeinsche republiek; in den derden cursus behandelde hij de Middeleeuwen. Tengevolge van zijne benoeming tot gewoon hoogleeraar in de plaats van de Crane, bij K. B. 26 April 1828, wachtte hem het vierde verpligt collegie, dat over de Romeinsche oudheden. Als leerling van van Heusde was hij in diens historische school vertrouwd geworden met de werken van Heeren, en overtuigd, dat de feiten naauwkeurig behooren te zijn

uiteengezet, eer men tot hunne juiste waardeering kan overgaan, — doch het kan niemand bevreemden, dat de jonge hoogleeraar, met zoovele vakken bezwaard, gevoelde, hoeveel er aan zijne kennis der feiten nog ontbrak. Daarbij was het voor zijn onderwijs een vereischte zelfstandig te kunnen oordeelen over den arbeid van B. G. Niebuhr, die reeds eenige jaren te voren met zijne *Römische Geschichte* als de schepper eener nieuwe aera — gelijk Rovers zich uitdrukte — was opgetreden, een werk dat door zijne leermeesters niet met ingenomenheid beoordeeld, en uit dien hoofde hem grootendeels vreemd was gebleven. Hij begon het weldra te bestuderen. »Dit, gevoegd bij mijne andere werkzaamheden — zeide hij — vorderde zoo veel tijd, dat er in het eerst aan het opstellen van eigen voordragten (over de Romeinsche Antiquiteiten) niet te denken viel. Ik nam de toevlugt tot het *Compendium* van den Luikschen hoogleeraar Fuss, wel niet in volkomen duidelijk Latijn geschreven, maar destijds het eenige in ons land, dat de nieuwere denkbeelden had opgenomen. Gedurende twee jaar stond mij mijn leidsman ter zijde. In '31 meende ik de stellingen van den in menig opzigt oorspronkelijken en uitstekenden geleerde genoegzaam onderzocht en aan de oude schrijvers getoetst en met de voorstanders en tegenstanders vergeleken te hebben, om tot het geven van een eigen opstel over te gaan." Dat opstel, gedurig gewijzigd en uitgebreid, droeg het gemis aan overtuiging omtrent de juistheid der tallooze gissingen en hypothesen van Niebuhr en diens volgelingen, 't welk Rovers altijd is bijgebleven. Terwijl hij zijne leerlingen dus niet onkundig liet met de uitkomsten, die eene andere rigting meende te hebben verkregen, achtte hij, bij gebrek aan duidelijke en volledige gegevens, het meer gepast om zich bij een *non liquet* neer te leggen, dan te bouwen op stoute en wilde hypothésen. Genoeg om Rovers te kenschetsen als een academieleeraar, die, ofschoon in menig opzigt sympathiseerende met de denkbeelden van van Heusde, toch zelfstandig en onpartijdig zijn eigen weg bewandelde. In wiens school hij was gevormd herinnert ook het onderwerp zijner rectorale oratie van 23 Junij 1834, *de philosophia Socratica optima ad religionem Christianam via ac praeparatione*. Niemand kon dan ook meer bevoegd geacht worden om zijn grooten leermeester te huldigen, dan Rovers, die dat uitstekend volbragt in eene *Memoria Heusdii*. Traj. 1841 [1]).

In het jaar volgende op dat, waarin dat geschrift het licht heeft ge-

---

[1]) Hierbij voege men het na den dood des schrijvers uitgegeven geschrift: *Wie was Ph. W. van Heusde? Eene vraag ten behoeve van belangstellende jongelingen beantwoord door* J. A. C. Rovers. Utr. 1875. Vgl. *De Spectator*, 1875, no. 13.

zien, n.l. bij K. B. 22 Junij 1842, toen de dagen van ons athenaeum reeds geteld waren, zag Rovers zich benoemd tot hoogleeraar te Groningen, in de plaats van prof. Lenting, die de Grieksche en Latijnsche taal- en letterkunde had onderwezen. Den 14 September 1843 deed hij er zijne plegtige intrede met eene *Oratio de dubitandi prudentia antiquitatis interpreti inprimis commendanda.*

Van zijn onderwijs aldaar in de Grieksche en Latijnsche letteren verhaalt hij zelf: »Hoofdzaak was, mij met de opgedragen vakken bezig te houden, om ze ten meesten nutte der studenten te kunnen onderwijzen. Om het verstaan der ouden moest het te doen zijn, niet om een vaag bewonderen hunner schriften. Het eerste is onmogelijk, zonder aan te vangen met grammatische interpretatie van die schriften. — Voor mij was dit een prikkel te meer om in uitgebreider zin werk te maken van grammatische studiën, opdat de leemten mogten aangevuld worden, die ik niet ontveinsde dat daarin bestonden. — Was eene plaats taalkundig verklaard, dan werd wat zij uit een geschied- of letterkundig of wijsgeerig oogpunt belangrijks behelsde, gansch niet over het hoofd gezien. Ja, ik wil hier niet verzwijgen, dat mij dit bij de verklaring van de heerlijkste producten der oudheid, van Cicero en Plato, van de Tragici het meest aantrok. Een paar maal gaf ik voor literatoren *animadversiones grammaticae*, *hermeneuticae et criticae.* Wat behelsden zij bovenal? de langzame ontwikkeling dier deelen van de disciplina Antiquitatis bij Grieken en Romeinen en hunne veel diepere beoefening in latere eeuwen."

Had het hem bij zijne komst moeite gekost om vooreerst afscheid te nemen van de Algemeene geschiedenis en de Antiquiteiten — na den dood van prof. van Limburg Brouwer in 1847, kon Rovers, met goedvinden van diens opvolger Dr. J. A. C. van Heusde, het onderwijs in die vakken naar den wensch zijns harten overnemen. Wat zijn bijzonder leven te Groningen aangaat, dit kenmerkte zich door eene aaneenschakeling van de smartelijkste verliezen. Nog levendig staat ons uit de dagen, toen wij aldaar voor de academie werden opgeleid, voor den geest, den hoogleeraar voor het eerst te hebben gezien, bij gelegenheid, dat hij ten jare 1849 in den student Willem Rein Rovers, binnen zeven jaren zijn zesde kind uit het huwelijk met vrouwe Titia Johanna Clasina van Sippama, ten grave bragt! De zwaar beproefde ouders zochten daarna eenige afleiding en tevens herstel voor de gezondheid van hunnen eenigen zoon in het zuiden van Frankrijk, waar weldra (28 Maart 1850) ook de moeder onder haar leed bezweek. Haar lijk, van Hyères naar Groningen vervoerd, werd naast hare kinderen aan

de aarde toevertrouwd. Na de vervulling van dezen zoo treurigen pligt, keerde Rovers naar zuidelijker streken terug, en bezocht onder anderen ook in het klassieke Italie de Eeuwige stad [1]).

Boven Leopold von Ranke's of Schlosser's voortreffelijke werken stelde hij zijne verpligting aan het hoog wetenschappelijk genot en de leering voor het geheele leven daar door hem genoten. Was bij hem de gezette studie der bronnen een hoofdvereischte om tot de kennis der oudheid te komen, eigen aanschouwing te midden van de overgebleven herinneringen aan de oude volken geeft den archaeoloog daarbij een veel juister inzigt, dan op het studeervertrek alleen te verkrijgen is.

Bij den aanvang van den cursus 1851/52, na inmiddels ook nog zijn jongste kind te hebben verloren, was prof. Rovers weder op zijn post. Onder de aankomende studenten hebben wij in dat jaar zijne voortreffelijke lessen over de Nieuwe geschiedenis en Romeinsche oudheden genoten. Was het zijn streven om de leerlingen een algemeen overzicht van die vakken in de pen te geven, en niet veel in bijzonderheden af te dalen, — dat streven ging gepaard met een bijzonderen takt om hun lust tot zelfstudie op de door hem gelegde grondslagen optewekken en aantemoedigen. Ten einde ons ook de methode eigen te maken om in twijfelachtige gevallen tot de juiste waarheid omtrent de feiten te komen, behandelde hij nu en dan bij uitzondering een betwist historisch punt kritisch, aan de hand van onwraakbare bronnen tot in de kleinste bijzonderheden. Bij de Antiquiteiten maakte hij ons inzonderheid bekend met de geschrevene en monumentale bronnen, op eene wijze, die een weetlust opwekte, welke door eigen studie in Mühlenbruch's uitgave van Heineccius' handboek, in de *Vaticana fragmenta*, in Gajus en in Cicero *de Republica* gaarne bevrediging zocht. Door zijne onderwerpen welsprekend in zuiver Latijn, niet zelden met vuur, te behandelen, trok de begaafde man steeds vele hoorders.

Eenmaal heeft prof. Rovers te Groningen het rectoraat bekleed, dat in 1854 door hem werd overgedragen met eene *Oratio de aetate nostra historiologiae fautrice.*

Sinds 1853 bewandelde hij zijn levenspad weder met eene gade, namelijk met Cornelia Charlotte van Heusde, de oudste dochter van zijn leermeester prof. Ph. W. van Heusde. Na een verblijf van acht jaren verliet hij Groningen, om te Utrecht prof. van Goudoever optevolgen, wiens katheder hij den 7 December 1855 aanvaardde met eene *Oratio de histori-*

---

[1]) Zijne collegiën werden inmiddels gegeven door Dr. W. Hecker.

ologia, aetati nostrae plurimi facienda. Zijn voorganger had behalve de Romeinsche antiquiteiten het Latijn, doch geene geschiedenis onderwezen. Prof. Karsten vond echter geen onoverkomelijk bezwaar om zijn academievriend de colleges in de Oude geschiedenis tegen die in het Latijn aftestaan. Weldra verkreeg Rovers na het emeritaat van prof. Ackersdijck ook de lessen in de Nieuwe geschiedenis en die der Middeleeuwen, zoodat hij toen te Utrecht dezelfde vakken had te onderwijzen, als vroeger te Groningen. Wij kunnen ons voorstellen hoe verrast een Rovers, die zoo gewoon was in het Latijn te denken en te spreken, de beide Utrechtsche studenten zal hebben aangezien, die kort vóór den aanvang zijner lessen uit naam van vele commilitones hem verzochten zijne colleges in onze taal te houden. Zijn antwoord was nogthans bescheiden en billijk. Immers gaf hij hun als zijn wensch te kennen van er niet mee *aan te vangen*, maar er eerst dan toe over te gaan, als het blijken mogt, dat zijne pogingen om verstaan te worden vruchteloos waren. Hierin nam men genoegen, zelfs kwam men op het verzoek niet terug. Uit eigen beweging heeft hij later zich bij de lessen over de geschiedenis van het Nederlandsch bediend, „maar bij de Romeinsche Antiquiteiten — zoo zeide hij — die het leven van dat ééne volk in zijn geheel bevatten en onophoudelijk naar eigen schriften en monumenten van dat volk verwijzen, heb ik gemeend van de vroegere gewoonte niet te mogen afwijken, en zou dit ook in het vervolg nooit gedaan hebben, of het had mij ten duidelijkste moeten blijken, dat de gezette beoefening der klassieken *niet* leiden mogt tot het verstaan van eene zeer eenvoudige Latijnsche voordragt." In 1862 sprak hij er als afgaand R. M. *de aetate nostra optimatibus praecipue et civitatum rectoribus sapientiae magistra* (Annal. Academici, 1861/62). Zoo is Rovers tot 1873 te Utrecht nuttig werkzaam geweest.

Zijn zeventigjarige leeftijd riep hem tot rust. In eene *Afscheidsrede* van zijne leerlingen schetste hij den 16 Junij van dat jaar zijn wetenschappelijk verleden. Wie meer wenscht te weten van het streven, de zienswijze en den vromen zin van dezen bescheidenen geleerde, dan wij binnen onze grenzen konden mededeelen, raadplege vooral dat geschrift. Bij het einde van zijn ambtelijk leven werd hem eene medaille aangeboden, vervaardigd door den heer J. P. M. Mengers, stempelgraveur aan 's Rijks munt.

Een jaar daarna, den 5 Julij 1874, is hij van deze wereld gescheiden, diep betreurd door zijne weduwe en zijn zoon, eenig overgebleven kind uit het eerste huwelijk, Dr. M. A. N. Rovers.

Vgl. Onze *Levensschetsen der Groninger Hoogleeraren*, blz. 154, 155; J. A. C. Rovers,

Afscheidsrede van mijne leerlingen bij het aftreden als gewoon hoogleeraar. Utr. 1878; J. A. Wijnne. *Levensschets van Mr. J. A. C. Rovers*, in de *Utrechtsche Studenten Almanak* voor 1875, 145—180.

Frans de Greve, advocaat te 's Gravenhage, en Mr. A. Telting, advocaat te Leeuwarden, zagen zich door Curatoren aanbevolen om prof. Philipse optevolgen. Bij K. B. 26 Maart 1828 werd de eerste benoemd. Na zijne lessen een geruimen tijd te voren geopend te hebben, aanvaardde de Greve zijn ambt solemneel den 17 September v.d.j. met eene *Oratio de germano juris Romani studio, nostra aetate magnopere excultо et fontium accessione insigniter aucto.* Gron. 1830.

Zijn vader Mr. Willem Hendrik de Greve, gehuwd met Geertruid Slichtenbree van Deventer, aanvankelijk advocaat, bekleedde achtereenvolgens de betrekkingen van tweede griffier bij het Hof van Gelderland (1801), substituut van den Procureur-Generaal bij het Keizerlijk Gerechtshof in den Haag (1811), Advocaat-Generaal bij het Hoog-Gerechtshof der Vereen. Nederlanden (1814), en van Raadsheer in dit collegie (1824), waarna hij bij de invoering der nieuwe wetgeving op 1 October 1838 werd benoemd tot President van het Provinciaal Geregtshof van Gelderland, welk ambt hij echter wegens aanhoudende ongesteldheid niet heeft bekleed. Toen deze nog te Arnhem in functie was, zag zijn zoon Frans daar den 13 Augustus 1803 het eerste levenslicht. Op de Latijnsche school te 's Gravenhage, waar hij onder de leerlingen door een gelukkigen aanleg, welwillendheid en humaniteit, uitblonk, ontving hij zijne opleiding voor de hoogere studiën, welke hij op zeventienjarigen leeftijd in September 1820 te Leiden aanving. Aan die hoogeschool werd hij wegens zijn beminnelijk karakter spoedig — gelijk Dr. Junius schreef — door ieder als 't ware op handen gedragen. Naast de beoefening der regtswetenschappen, onder leiding van voortreffelijke geleerden, als Smallenburg, Kemper, Tydeman en van Assen, hield de Greve ook de studie der oude letteren aan, enkel uit liefde voor dit vak. Terwijl hij reeds den graad van kandidaat in de letteren verworven had, bewees de jeugdige beoefenaar der oudheid met hoeveel vrucht hij de scholen van Bake en Peerlkamp had bezocht, door eene *Commentatio ad quaestionem literariam, qua expositio postulatur controversiae de falsa legatione Demosthenem inter et Aeschinem agitatae*, L. B. 1824, waarvoor hem den 9 Februarij 1824 de tweede prijs werd toegekend. In het daarop volgende jaar, den 30 November 1825, promoveerde de Greve in de regten met den hoogsten

lof op eene *Diss. de testamenti holographi historia et de hodierno ejus usu.* L. B. 1825.

Van dezen alzoo klassiek gevormden jurist werd voorts getuigd, dat hij zich verder als advocaat te 's Gravenhage onderscheidde door scherpzinnigheid, helderheid van geest, vlugge gevatheid, en door een netten stijl.

Het Franeker athenaeum zag zich in de gunstige verwachting van een der uitstekendste leerlingen der Leidsche hoogeschool als regtsleeraar dan ook niet teleurgesteld. Wij herinneren, dat eens van Smallenburg gezegd werd, dat men in dezen noch den wijsgeerigen regtsgeleerde zooals Pestel had te zoeken, noch den staatsman zooals Kluit, noch den echten practicus zooals van der Keessel; dat men hem niet moest beschouwen als den man, die de kennis der geschiedenis van het regt grootelijks moet bevorderd hebben, door tot het wezen van elk regtsbegrip op te klimmen, en door de behandeling van op zich zelf staande fragmenten, bezield door vernuft en verbeelding, hunne vroegste ontwikkeling te verklaren, en hij voorzeker niet behoorde tot de eerste lezers en beoefenaars van den Veroneschen Gajus. Wat men met het oog op de beteekenis der studie van het R. R., volgens dat oordeel, bij Smallenburg nog niet vond, zou diens leerling de Greve niet ontbreken. Daarvoor gaf deze een waarborg in 't geen hij ontvouwde in zijne inaugureele rede, naar welke wij daaromtrent verwijzen. Om zijn standpunt op den katheder te bepalen, zal het voldoende zijn een tweetal plaatsen uit die oratie overtenemen. Quamquam enim — zoo sprak hij — magnifice de iure Romano existimamus, fuit tamen ius non in ratione sed in usu positum, quod cum civitatis, a qua nomen habet, moribus et institutis, si quid aliud ius civile, inprimis cohaesit, quod non uno temporis puncto natum fuit, sed una cum civitate adolevit. Nisi igitur accurate distinguamus utriusque iuris terminos, et separatim in eorum studium incumbamus, summum utrique disciplimae afferemus detrimentum. Brevi enim negligentur iuris Romani fontes et historia; quibus neglectis, peribit ipsius iuris natura et vera scientia. Nec minus calamitosum hoc erit studio iurisprudentiae naturalis; quae cum omnem respuat auctoritatem et sola ratione nitatur, metuendum erit, ne, commixta iuris Romani doctrina, multa huius quidem propria, ab illo vero aliena, in eam intrudantur, eaque negligantur philosophiae capita, unde iuris naturalis praecepta sunt deducenda. Aan het slot zijner rede betuigde de hoogleeraar: in exponenda iuris ratione ipsum continuo respiciam usum, atque ita theoriam ad praxin quam proxime adducam. Eam enim censeo rationem inter et

usum intercedere necessitudinem, ut, quo quis firmius illam teneat Iureconsultus, eo melius in foro videatur posse versari, quo vero magis ipsam vitam ob oculos habeat iurisprudentiae magister, eo melius muneri suo satisfacere queat. De Instituten, Pandecten, de Romeinsche regtsgeschiedenis, vervolgens ook de Encyclopaedie en het Jus naturae onderwijzende, mogt hij zich weldra als docent over een grooten bijval, als mensch over de ongeveinsde genegenheid van studenten en medeburgers verheugen. Een schoon getuigenis daarvan vloeide uit de pen van Franeker's rector scholarum Dr. Junius, die blijkbaar met voorliefde zijne indrukken van de Greve in de volgende bewoordingen teruggaf. »Zijne collegien werden met de grootste naauwgezetheid en ijver bijgewoond door een vrij groot getal leerlingen, meestal tot de aanzienlijkste en adelijke familiën uit Friesland behoorende, ... en mogt het misschien wel eene uitzondering genoemd worden, dat toenmaals uit Friesland een toekomstig jurist onmiddelijk naar eene academie vertrok. Ik herinner mij zelf, dat ook uit andere provincien ... jongelieden naar Franeker overkwamen om het onderwijs van de Greve bij te wonen. En geen wonder; de nederige en bescheiden de Greve, die door zijne leerlingen als aangebeden en door ieder Franeker student hoogelijk bemind werd, bezat de zeldzame gave om èn door voorbeeld, èn door leer zijne kweekelingen aan zich te verbinden — wel zóó, dat nimmer een hunner het zou gewaagd hebben den algemeen gevierden man eene kwade bejegening te doen ondervinden, zonder zich de vijandschap van geheel het studentencorps op den hals te halen. Meermalen was het aan zijn invloed toeteschrijven, dat zoogenaamde studenten-standjes tusschen dezen of met de burgerij tot bedaren gebragt en gesust werden. Hij was de populaire man, die alles vermogt....

Niet slechts door zijne openlijke lessen werkte hij gunstig op zijne leerlingen, maar vooral door zoogenaamde privatissimi, waartoe de meer gevorderden en allen die lust gevoelden, gemakkelijk den toegang konden verkrijgen. De ijverige en hoogst voorkomende man voorzag ook in eene leemte, die voor juristen moest aangevuld worden, door een opzettelijk daartoe bewerkt collegie te geven over de Nederlandsche taal, en heeft bovendien, sedert het vertrek van den hoogleeraar Groenewoud, de betrekking van Bibliothecaris met den grootsten ijver waargenomen."

Wij mogen er nog bijvoegen, dat prof. de Greve den smaak voor de literatuur der ouden steeds heeft behouden, en dikwerf in Homerus, Horatius of andere Grieksche en Latijnsche dichters las, louter voor zijn genoegen. Hij deed dit wel, toen zijn gezin nog klein was, aan de theetafel.

F. de Grez

Kort na zijne komst te Franeker had hij zich namelijk door het huwelijk met Eva Joanna Willemina Sluiter, te 's Hage, waar haar vader predikant was, den 22 Julij 1829, voltrokken, een gezelligen huiselijken haard geschapen.

Het heeft ons niet bevreemd, dat hij zijne kracht meer heeft getoond als docent, dan als schrijver. Gedurende zijn professoraat bleef de aandacht der regtsgeleerden immers bovenal gevestigd op de nieuwe nationale wetgeving, die eindelijk in 1838 werd ingevoerd. Een regtstoestand, wiens einde nabij is, zal niet ligt iemand uitlokken tot behandeling van een daartoe behoorend onderwerp, en wie niet rechtstreeks bij de werkzaamheden ter voorbereiding en voltooijing eener nieuwe wetgeving betrokken is, vindt geene gereede aanleiding om daarover de pen optevatten, althans niet vóór dat de ondernomen codificatie, om zoo te zeggen, in staat van wijzen is. Met welk eene belangstelling en zaakkennis de arbeid der wetgeving intusschen door de Greve was gevolgd, kan men vernemen uit zijne belangrijke, met aanteekeningen verrijkte, redevoering, den 20 Junij 1838 bij de overdragt van het rectoraat gehouden (*Oratio de Iona Daniele Meyero*, *Icto*, *de patria deque jurisprudentia et nomothetica praeclare merito.* H. C. 1840 [1]). »Terwijl Nederland, sedert de invoering der meeste wetboeken, de organisatie zijner regterlijke magt, en de oprigting van eenen Hoogen Raad, zijnen voorloopigen regtstoestand eindelijk te boven was gekomen; terwijl het voorts de hoop voedde, dat door het tot stand komen van een nationaal, naar de behoeften des tijds ingerigt, een milderen geest ademend strafwetboek, het ontbrekende weldra zou worden aangevuld, riepen de, in 1814 en 1815, gedeeltelijk echter slechts bij voorraad, ingevoerde, op Oud-Hollandschen voet ingerigte Militaire Wetboeken, en het daarop gevestigde beleid der Militaire Justitie luide om verbetering." Die roepstem noopte de Greve om zijne zienswijze mede te deelen *Over de voorziening in cassatie tegen vonnissen van den Nederlandschen Militairen Regter* [2]). Verder gaf het nieuw Burgerlijk Wetboek hem aanleiding tot beantwoording der vraag: *Hebben bij ontbinding der gemeenschap van winst en verlies*, *de vrouw of hare erfgenamen*, *krachtens*

---

[1]) Wegens het vertrek van Rector Magn. Cl. Mulder moest de Greve in 1841 als Prorector optreden. Bij de overdragt van het rectoraat aan prof. Enschedé ten jare 1842 (en deze was de laatste in de geschiedenis van ons athenaeum) behandelde hij alleen de *fata* van de zieltoogende inrigting, in 't bijzonder de hoogleeraren de Crane en Ens, die in dat jaar waren overleden. Daar de uitgave der *Annal. Acad. Groninganae* werd gestaakt, is de Greve's Oratie niet in druk verschenen.

[2]) Opgenomen in de *Nederl. Jaarboeken voor regtsgel. en wetgeving*, II (1840), blz. 219—243.

art. 208 B. W. het regt om van die gemeenschap afstand te doen? [1])

Een veeljarig verblijf te Franeker, dat hij steeds onder de aangenaamste herinneringen van zijn leven bleef tellen [2]), moest eindigen met den val van het athenaeum. Vroeger hebben wij reeds medegedeeld [3]), dat de Regeering, met het voornemen bezield om het op te heffen, in 1842 de gelegenheden niet liet voorbijgaan om andere werkkringen aan de hoogleeraren te verschaffen. Zoo mogt prof. de Greve zich verblijden over zijne benoeming tot lid van den Hoogen Raad der Nederlanden bij K. B. 8 November 1842.

Na den 24 December d.v. als zoodanig te zijn geïnstalleerd, werd hij bij K. B. 1 October 1855 bevorderd tot Vice-President, terwijl Mr. Op den Hooff geroepen werd om het voorzitters-gestoelte intenemen, waarvan de grijze Donker Curtius was afgetreden. Nog vóór den dag, bestemd ter hunner installatie, is de nieuw benoemde President plotseling overleden, tengevolge waarvan de Greve, die inmiddels den 1 October als Vice-President geinstalleerd was, bij K. B. 25 October 1855 tot President, en dus tot de hoogste waardigheid bij de Nederlandsche magistratuur, werd benoemd. Zijne installatie als zoodanig volgde den 27 November daarna.

Diep getroffen door de droeve aanleiding tot deze buitengewoon spoedige bevordering, aanvaardde de Greve zijn aanzienlijk ambt, onder biddend opzien tot God, en met de heilige belofte aan Vaderland en Koning, dat hij al zijne krachten hoopte in te spannen, om die hooge plaats waardig te vervullen. Er op wijzende, dat van allen, die bij de instelling van den H. R. een raadsheerszetel innamen, niemand meer in dit collegie gezeten was, achtte hij onder hunne groote verdiensten niet de minste „dat, wat er ook in Nederland op het staatkundig gebied moge zijn voorgevallen, dit echter nimmer eenigen invloed heeft uitgeoefend op de regtspraak dier voorgangers, dat hun éénig rigtsnoer is geweest de wet; maar vooral ook dat hun ideaal steeds is geweest harmonie tusschen regtswetenschap en praktijk". Overeenstemming van theorie en praktijk — voegde hij er bij — was het vurig streven van geheel mijn leven. Zich tot zijne ambtgenooten rigtende, sprak hij o.a. de volgende voor iederen regter behartigenswaardige woorden: Door het gelukkig verband, waarbij praktijk op wetenschap werd gegrond, en wetenschap vruchtbaar werd gemaakt door praktijk, „zal onze regts-

---

1) *Regtsgel. Bijbl.* II, 305.

2) Dit betuigde hij zelf in zijn *Levensberigt van Mr. Alb. Telting*, die met hem naar het professoraat had gedongen, zonder dat het een van beiden weerhield tot het sluiten van een hechten vriendschapsband. *Levensberichten Letterk.* voor 1864.

3) Deel I, 209, 210.

studie zich niet verliezen in afgetrokken en ijdele bespiegelingen, maar steeds het werkelijk leven voor hebben en zich bij voorkeur daaraan verbinden. Dan zullen wij bij de toepassing der wet van zelf worden geleid tot die eenvoudige regtsbeginselen, waaruit de meest ingewikkelde regtszaken moeten worden beslist. Dan zullen wij geene jagt maken op onvruchtbaren omhaal van geleerdheid, noch, door de verkeerde gewoonte eerst naar het gevoelen van anderen te vragen, verzuimen vooraf eigen oordeel te gebruiken. Dan zullen wij vlug praktikaal inzigt even hoogschatten, als wij de echte wetenschap zullen waardeeren, en van beiden evenzeer de schoonste vruchten trachten te plukken." Geleid door die beginselen, welke hij — gelijk wij zagen — reeds in 1828 bij zijn optreden als hoogleeraar uitsprak, is de Greve 13 jaren lid en 22 jaren President geweest van den Hoogen Raad. »Hij leefde, zeide Mr. J. D. W. Pape, in den volsten zin des woords, met zijne door God hem geschonken talenten voor zijne hooge roeping en handhaafde de waardigheid van den Hoogen Raad vooral door de zorg voor eene goede regtspraak." Door zijn aangenamen omgang wist hij de verhouding tusschen de magistratuur en de balie gemakkelijk te maken en bij de behandeling der zaken steeds alles met de meeste welwillendheid te leiden. Dit getuigde Mr. J. van Gigch.

Men geloove evenwel niet, dat de Greve alleen binnen den kring van zijn ambt nuttig werkzaam is geweest. Zijn zin voor de klassieke studien wees hem aan als de regte man op de regte plaats, toen de Koning in 1846 hem benoemde tot Voorzitter van de Commissie tot het afnemen van het Staatsexamen voor de hoogescholen in dat jaar; om dezelfde reden vonden de Curatoren van het stedelijk gymnasium en ook de plaatselijke schoolcommissie in hem als Voorzitter een uitstekenden leidsman van de belangen van het schoolwezen in de residentiestad.

Wat zijn huiselijk leven betreft, had de Greve het voorrecht zijne vrouw tot aan den avond zijns levens voor hem gespaard te zien. Elf kinderen werden uit hunnen gelukkigen echt geboren, namelijk zes dochters, van welke twee op jeugdigen, twee op rijperen leeftijd zijn gestorven, en vijf zoons. Van deze laatsten was de oudste, Willem Hendrik, als mijningenieur op Sumatra's Westkust, de ontdekker van het Ombiliën steenkolenveld. Toen hij ter bekroning van zijn werk en plannen daarover op last der regeering in loco nog een laatste onderzoek instelde, vond de verdienstelijke en nog zooveel beloovende man den 22 October 1872 een vroegen dood bij een bandjir op de Indragiri rivier.

Mevrouw de Greve overleed den 12 Maart 1874. Ruim drie jaren later, den 13 October 1877, bezweek de Greve zelf, na een treurig lijden.

Naar waarheid konde Mr. Pape, de Vice-President van den H. R., getuigen: „de Greve heeft aan zijne kinderen nagelaten de schoonste erfenis: een eervolle naam, aan de maatschappij de herinnering aan een harer beste burgers, en aan den Hoogen Raad een heerlijk voorbeeld van naauwgezette pligtsbetrachting."

Het Kommandeurskruis van den Nederlandschen Leeuw en dat van Groot Officier van de Eikenkroon hebben zijne borst versierd.

Vgl. *Weekblad van het Regt*, nos. 1684, 1700 en 4160.

Theodorus Willem Johannes Juijnboll, een der verdienstelijkste leerlingen van Hamaker, en C. H. van Herwerden, predikant te Beetsterzwaag, werden op het tweetal geplaatst, ter vervulling van de vacature Groenewoud. Juijnboll werd bij K. B. 24 Januarij 1831 benoemd.

Zijne ouders Mr. W. J. Juijnboll en Catharina Johanna Pla waren te Rotterdam gevestigd, toen hij daar den 6 April 1802 werd geboren. Na op vijfjarigen leeftijd zijne moeder verloren te hebben, vond hij weinige jaren later haar gemis door eene voortreffelijke stiefmoeder, Johanna Deel, allezins vergoed. Te 's Hage, werwaarts zijne ouders, vervolgens metterwoon vertrokken waren, ontving hij zijne opleiding aan de Latijnsche school, tot dat hij in 1821, het jaar, waarin ook zijn vader hem ontviel, te Leiden werd ingeschreven om er in de letteren en de godgeleerdheid te studeeren. Gelijktijdig was ook H. E. Weijers met hem onder de kweekelingen der Leidsche hoogeschool opgenomen. Beiden voelden zich evenzeer aangetrokken door het onderwijs van Hamaker, en werden, geleid door den zin voor dezelfde studiën, groote vrienden. Weldra gaf Juijnboll — om ons tot hem te bepalen — een bewijs, dat van hem op het gebied der Oostersche taal- en letterkunde eene groote verwachting mogt worden gekoesterd, en wel door het beantwoorden van eene prijsvraag, door de letterkundige faculteit te Leuven uitgeschreven, *de causis quibus effectum sit, ut regnum Judae diutius persiteterit, quam regnum Israel*, waarvoor den 4 October 1824 aan hem de tweede eereprijs werd toegekend. Zijne studiën ook in de theologie met ijver voortzettende, behaalde hij den 22 Junij 1828 den graad van Theol. Doct. na de verdediging eener *Disp. de Amoso*, aan welke Hamaker op zijn verzoek eenige aanteekeningen heeft toegevoegd.

In November van hetzelfde jaar aanvaardde Juijnboll den Evangeliedienst te Voorhout, waar hij zijn beschikbaren tijd aan de Semitische taal- en letterkunde bleef wijden, tot aan zijne benoeming te Franeker. Tijdens zijn verblijf aldaar begaf hij zich in het huwelijk met Mej. Wilhelmina Eva Verkouteren, die zijne levensgezellin mogt blijven tot aan zijn dood. Nog vóór de zomervacantie, den 22 Junij 1831, aanvaardde hij het hoogleeraarsambt met eene *Oratio de hodierno studii linguarum Orientalium conditione*, Fran. 1832.

Na die vacantie ving hij zijne lessen aan over de beginselen van het Hebreeuwsch en der Semitische talen, benevens de Joodsche oudheden. Later behandelde hij ook de Inleiding tot de boeken des O. T., op het voetspoor van de Wette. Aan meer gevorderden wijdde hij gaarne een privatissimum, hetzij ter lezing van het een of ander gedeelte des O. T., of van een Arabisch schrijver. Evenwel bleef hem ruimschoots tijd beschikbaar voor eigen studie en het bewerken of voorbereiden van letterkundige geschriften. Ofschoon hij zich niet haastte met het uitgeven van geleerde werken, kon men toch uit zijne lange en doorwrochte rectorale *Oratio de H. A. Hamakero, studii literarum Orientalium in patria nostra vindice*, gehouden den 21 September 1836, bovenal uit de daaraan bij de uitgave toegevoegde aanteekeningen, vernemen hoe diep hij reeds was doorgedrongen in den geest van zijn grooten leermeester, en hoe gemakkelijk en met welk eene verbazende kennis hij zich op het uitgebreide veld der Oostersche letterkunde wist te bewegen. Is het ons geoorloofd eene aanmerking op die ook voor oningewijden zeer leerzame rede te maken, dan zouden wij den gang der gedachten in de opvolging der behandelde punten ordelijker hebben gewenscht.

Eerst in 1838 begon hij eenige vruchten zijner studiën uittegeven, onder den titel: *Letterkundige Bijdragen*, van welke drie stukjes zijn verschenen (Leiden 1838—1840 [1]); vervolgens ondernam hij, met Roorda en Weijers, de uitgave der *Orientalia*, van welke het eerste stuk (Amst. 1840) Juijnboll's *Commentatio* bevat *de carmine Motanabbii, in Europam nondum edito*. Het meest voelde hij zich aangetrokken door de Arabische geographen en de geschiedenis der Samaritanen.

Toen hij, in 1840 beroepen naar Groningen, daar den 25 Maart 1841 zijne taak aanvaardde, hield hij dan ook eene *Oratio de gente Samaritana*.

---

[1]) I. *Opmerkingen tot toelichting van eenige punten der Hebr. letterkunde en der Griekèche, Romeinsche, Carthaagsche en Numidische oudheid, bijeenverzameld of opgemaakt uit de verklaring der Phenicische, Punische en Numidische opschriften*; II. *Beschr. van een Arabischen Codex der Franeker bibliotheek, bevattende de vier Evangeliën*; III. *Proeve tot opheldering van den toestand van Midden-Azië in vroegere eeuwen, naar de nieuwste ontdekkingen.*

Zijne collegiën waren op deze nieuwe standplaats gewijd aan de Hebreeuwsche spraakkunst naar het Handboek van Roorda, aan de beginselen der Arabische, Syrische en Chaldeeuwsche taaltakken naar de leerboeken van Roorda, Uhlemann en Winer. Kosegarten's *Chrestomathia Arabica* en de *Syrische Chrestomathie* van Kirsch en Bernstein werden met meer gevorderde leerlingen privatim ter hand genomen. Behalve de Hebreeuwsche oudheden heeft hij ook de boeken van Samuel, het eerste boek der Koningen en de profetische geschriften van Nahum, Habakuk en Zephanja, verklaard. Na den 17 April 1844 tot zijne leerlingen eene toespraak gerigt te hebben over de verdiensten van zijn academievriend en vroeg gestorven Leidschen ambtgenoot Weijers (*Sermo de Henrico Engelino Weijers, ad discipulos habitus*, Gron. 1844), zag hij zich in het volgende jaar tot diens opvolger benoemd. Was hij er slechts weinige jaren werkzaam, hij zou Groningen echter niet verlaten, alvorens de academische Senaat hem *honoris causa* het diploma als Litt. Human. Doctor had uitgereikt.

Den 21 Junij 1845 zijne taak aan de eerste hoogeschool des lands aanvaardende, hield hij eene *Oratio de praecipuis progressibus, quos literae Semiticae hoc ipso decennio fecerunt*. L. B. 1845.

Zich als Interpres legati Warneriani belast te zien met de zorg voor de bewaring van een schat van Oostersche handschriften en voor hunne vermeerdering, moest voor onzen Orientalist wel eene aantrekkelijke, zij het dan ook tijdroovende, bezigheid worden. Hierdoor liet hij zich echter wel het allerminst afschrikken, hoewel zijn lichaamsgestel verre van krachtig genoemd konde worden. In eene rectorale *Oratio de Codicum Orientalium, qui in academica Lugduno-Batava servantur bibliotheca*, L. B. 1854, heeft hij een overzigt gegeven van de bronnen daarin voorhanden, gepaard met den wensch, dat de Oostersche handschriften, welke prof. Willmet aan het Kon. Nederl. Instituut gelegateerd had, van Amsterdam naar Leiden mogten worden overgebragt. Weinige jaren later kon hij het genoegen smaken dien wensch vervuld te zien.

Aan zijne Samaritaansche studiën dankt men de *Commentatio de versione* (Pentateuchi) *Arabico-Samaritana et de scholiis, quae codicibus Parisiensibus ns. 2 et 4 adscripta sunt* (*Orientalia*. II. Amst. 1846); *Commentarii in historiam gentis Samaritanae*, L. B. 1846; *Chronicon Samaritanum, arabice conscriptum, cui titulus est Liber Josuae*, L. B. 1848.

Als de vrucht van jaren lange studiën over de geographie van het Oosten, begon hij ten jare 1850 met zijn leerling en vriend J. J. B. Gaal de uitgave van een Arabisch *Lexicon geographicum* (verkort uit het omvangrijk aardrijkskundig woordenboek van Yacout, een door vele

reizen zeer ervaren schrijver, gestorven omsteeks 1229), naar twee handschriften, waarvan bij des hoogleeraars leven negen stukken, en na zijn dood de tiende aflevering, te zamen 5 dln. (L. B. 1850—1862) zijn verschenen. Gelijktijdig ondernam hij met Dr. B. F. Matthes nog de uitgave van eene groote Arabische kronijk, de *Abu'l-Mahasin ibn Tagri Bardii Annales*, van welke de beide eerste deelen in vier stukken het licht hebben gezien (L. B. 1852—1861).

Den arbeid aan het afschrijven, uitgeven en toelichten, dezer Arabische schrijvers belette den ijverigen en altoos welwillenden hoogleeraar volgens het dankbaar getuigenis van prof. Kuenen niet om zijnen leerlingen krachtige hulp te verleenen bij de bewerking hunner dissertatiën [1]). Jammer dat hij die wetenschappelijke ondernemingen niet heeft mogen voltooijen. Na gedurende de zomervacantie in 1861 met de zijnen een tijd lang te Scheveningen vertoefd te hebben, overleed hij reeds den 16 September v.d.j. Zijn gevoelig en zwak gestel was ondermijnd door aanhoudenden arbeid, voortgezet zelfs tijdens zijn verblijf aan de vermelde badplaats.

Virum amisimus bonum, modestum, strenuum Academiae et disciplinarum propugnatorem, discipulorum ducem fidelem, patronum acerrimum, amicum integerrimum. Beatos merito predicamus, de quibus defunctis sic ex animo testari licet!

Met deze schoone lofspraak besloot prof. Kuenen den 8 Februarij 1862 als aftredend R. M. de schets van Juynboll's wetenschappelijke verdiensten.

Zijne weduwe overleed een tiental jaren later, namelijk den 12 Januarij 1871, in den ouderdom van 69 jaren.

M. J. de Goeje, in *de Nederl. Spectator*, 1861, no. 41; A. Kuenen, in *de Algem. Konst- en Letterbode*, 1861, no. 41; Dezelfde na zijne rectorale *Oratio de religione Christiana per continuas Theologiae commutationes sibi constanti et incolumi* (*Annal. Academici* 1861/62, L. B. 1864, p. 29—33, 40—42); H. J. Koenen, *Ter nagedachtenis van Theodorus Willem Johannes Juynboll*, in het *Jaarboek van de Kon. Akad. van Wetenschappen voor* 1861, 129—135; Onze *Levensschetsen der Groninger hoogleraren*, 152, 153.

---

[1]) Namelijk: A. Kuenen, *Liber Geneseos secundum Arabicam Pentateuchi Samaritani versionem, ab Abu Saïdo conscriptam, e tribus Codd. editus*, 1851. I. Anspach, *Historia Kalifatus al Walidi et Solaimani, e codice Leid. nunc primum edita*, 1853; M. Salverda de Grave, *az-Zamakhscharii Lexicon Geographicum, e Codice Leid. nunc primum editum*, 1856; M. J. de Goeje, *Descriptio al Magribi, sumta e Libro Regionum al-Jaqubii*, 1860; A. W. T. Juynboll, *Kitábo'l Boldán, sive Liber Regionum, auctore Ahmed ibn Abi Joqub*, etc. 1861.

Willem Adriaan Enschedé, Doctor in de wis- en natuurkunde te Leiden, werd bij K. B. 9 Julij 1835 benoemd tot opvolger van prof. J. W. Ermerins, waarvoor hij door Curatoren was aanbevolen met Dr. C. J. Matthes, Lector in de genoemde vakken bij Felix Meritis te Amsterdam.

Na zijne collegiën met het begin van den nieuwen cursus te hebben geopend, inaugureerde prof. Enschedé den 7 October 1835 met eene *Oratio de disciplinarum mathematicarum et physicarum auxiliis*, Gron. 1836.

Den 20 April 1811 te Haarlem uit het huwelijk van Jacobus Enschedé en Johanna Christina Abbensets geboren, ontving hij daar ook de opleiding voor de academische studiën, waarmede hij in September 1827 te Leiden aanving. Vroeger was hij voor een anderen werkkring bestemd, doch op raad van twee uitstekende mannen, die beiden jaren lang zijne bijzondere leermeesters zijn gebleven, den in de wiskunde doorkneden de Gelder, en den grondigen, als docent onovertroffen physicus Uijlenbroek, is hij, volgens zijne eigene mededeeling, student geworden. „Het was in dien tijd — dit voegde hij er bij — minder dan thans eene zeldzaamheid aan de hoogeschool jongelieden aan te treffen, die daar uit zuivere liefde voor de wetenschap gekomen waren, zoodat zij het verkrijgen van een academischen graad, wel niet als een onverschillige zaak, maar toch als een zaak van ondergeschikt belang beschouwden. Ik mag zeggen, dat ik tot dezulken behoorde. Eene bepaalde maatschappelijke betrekking werd althans niet door mij beoogd, ze zou mij echter, zoo dacht ik en zoo verzekerde men mij, wel te beurt vallen als ik er bekwaam genoeg voor werd geacht."

Zoo legde hij zich dan met ijver toe op de beoefening der wis- en natuurkunde tot dat die studiën moesten worden gestaakt, zoolang hij gedurende den Belgischen opstand, met vele commilitones, de wapenen droeg en in ruime mate deelnam aan de verrigtingen van de compagnie vrijwillige Jagers der Leidsche hoogeschool. Na den veldtogt beproefde Enschedé zijne krachten aan het beantwoorden van eene prijsvraag over het *Magnetismus door beweging*, uitgeschreven door de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen. Daarbij maakte hij gebruik van de jongste ontdekkingen door Faraday op dat gebied gedaan, en zulks met den voor hem zoo verblijdenden uitslag, dat zijn antwoord in Mei 1834 der bekrooning waardig werd gekeurd. Ongeveer eene maand later behaalde hij den graad van Math. Mag. et Philos. Nat. Doctor, na de verdediging van eene dissertatie *De calore qui excitatur electricitate*, L. B. 1834.

Slechts een jaar, door hem aan de voortzetting zijner studiën te Lei-

den gewijd, was er dus maar voorbij gegaan, toen hij tot den bovengemelden leerstoel te Franeker werd geroepen.

Acht jaren heeft hij hier de wis-, natuur- en sterrekunde onderwezen, daarbij de voldoening smakende, dat zijne moeite en inspanning goede vruchten opleverden bij de leerlingen. „Mijn verblijf aldaar zou mij echter nog aangenamer geweest zijn — zoo schreef hij — indien mij niet een last op de schouderen was gelegd, die mij, althans in den beginne, zeer drukte. Ik noemde dat eene ondervonden wederwaardigheid, en maak er melding van ter kenschetsing van voormalige toestanden, die het tegenwoordige geslacht van docenten wel niet zal terugwenschen. Men zal ter naauwernood kunnen gelooven, dat ik te Franeker, geheel tegen mijn zin, ook belast ben geworden met een leervak, geheel vreemd aan mijne vroegere studiën, met dat der Logica. Daartoe werd ik genoodzaakt; tegenstribbelingen mochten niet baten; in 't belang der studenten moest ik mij er aan onderwerpen. Hoeveel opoffering van nachtrust het mij bij mijne overige waarlijk niet geringe bezigheden gekost heeft, om de wetenschap, waarin ik nog een nieuweling was, zóó machtig te worden, als vereischt wordt om haar behoorlijk aan anderen mede te deelen, kan ik niet zeggen. Maar dit kan ik verklaren, en ik doe het tot aanmoediging van een ieder, die niet geheel vrijwillig tot de studie der Logica overgaat, dat 't geen ik van die wetenschap geleerd heb, voor mij eene zeer hooge waarde heeft verkregen, dewijl het mij in al mijne studiën en vooral ook in mijn onderwijs op een beter standpunt heeft gebracht; weshalve datgene wat mij eerst eene hinderlijke wederwaardigheid toescheen, later gebleken is mij groote diensten te hebben bewezen, waarover ik mij moest verheugen."

De lange rij van uitstekende geleerden, die te Franeker de wis- en natuurkunde hebben onderwezen, werd door prof. Enschedé gesloten. Toen zijn werkkring door de opheffing van het athenaeum was geëindigd, liet de Minister van Binnenlandsche Zaken hem voor eene toevoeging aan eene der hoogescholen vrije keus. Hij verkoos Groningen, alwaar destijds groote behoefte bestond aan versterking van het personeel in de wis- en natuurkundige faculteit. Bij K. B. 25 Junij 1843 zag hij zich mitsdien benoemd tot buitengewoon hoogleeraar aldaar, met alle regten van een gewoon hoogleeraar, waarvan hem in December 1847 ook de titel werd verleend.

Had hij gaarne gewenscht zijne krachten verder te mogen wijden aan de physica, de wetenschap, die tot dusverre met de meeste voorliefde door hem was beoefend, bij zijne verplaatsing wist prof. Enschedé vooraf dat hem het onderwijs in de mathematische wetenschappen wachtte,

en wel dat in de hoogere en toegepaste wiskunde en in de astronomie. Vijfentwintig jaren, alzoo tot 1868, heeft hij zich, de *Ordines Lectionum* geven het aan, dan gewijd aan het onderwijs in stereometrie en sphaerische trigonometrie, differentiaal- en integraalrekening, analytische geometrie, analytische mechanica, astronomie en meteorologie. En wanneer hij, met het oog op die periode in zijn leven, zich vleide met de bewustheid voor de hoogeschool datgene gedaan te hebben, waartoe hij de eer had geroepen te zijn, dan mogt hij ook met zelfvoldoening wijzen op leerlingen als de heeren D. J. Steyn Parvé en A. W. Alings [1]). Nadat zijn ambtgenoot J. W. Ermerins was afgetreden en opgevolgd door prof. Mees, heeft eene andere verdeeling van vakken plaats gevonden, des dat Mees voortaan de astronomie, Enschedé de elementaire wiskunde onderwees. Aan die schikking dankte onze hoogleeraar het aangename voorregt van toen af gedurende ettelijke jaren met alle aankomende studenten in kennis en nauwe betrekking te komen. De nieuwe wet op het Hooger Onderwijs van 28 April 1876, en het K. B. van 27 April 1877, houdende vaststelling van de examens en promotiën, kondigden eene vermeerdering aan van vakken op mathematisch gebied, die leidde tot het oprigten van een tweeden leerstoel voor wiskunde en van een voor de sterrekunde. Bij de nieuwe regeling der vakken behield prof. Enschedé, tot zijn volkomen genoegen, het onderwijs in elementaire wiskunde, stereometrie en trigonometrie.

Toen door den dood van prof. van Limburg Brouwer inmiddels ook de betrekking van bibliothecaris der hoogeschool vacant was geworden, mogt men het als een groot voorregt beschouwen, dat onder de hoogleeraren een lid van het geslacht Enschedé gevonden werd, bereid om als verzorger van de belangrijke academie-bibliotheek op te treden. Sedert 1851 heeft prof. Enschedé onvermoeid zich van die taak gekweten, met eene zorgvuldigheid en gemoedelijkheid, verre verheven boven den lof dien wij hem gaarne in bijzonderheden daarvoor zouden brengen, wanneer wij niet vreesden daarmede zijne groote bescheidenheid te zullen kwetsen. Onopgemerkt blijve evenwel niet, dat hij al zijn beschikbaren tijd aan het beheer en de uitbreiding dier inrigting heeft gewijd en daardoor de beoefenaars der wetenschappen niet minder aan zich heeft verplicht dan zoovele academieleeraars, die zich voor de geheele geleerde wereld door geschriften verdienstelijk maakten.

---

[1]) De eerste promoveerde in 1847 op eene *D. de curvis funicularibus*, de tweede in 1849 op eene *D. de superficierum curvatura*.

Eenmaal, namelijk in 1851/52, bekleedde de heer Enschedé het rectoraat, 't welk hij heeft overgedragen met eene *Oratio de Johanne Bernoullio eximio mathematico.*

Het leedwezen, dat hem bezielde wegens de verpligte aftreding als hoogleeraar op zeventigjarigen leeftijd in 1881, werd getemperd door het behoud van zijne betrekking tot de bibliotheek. Zonder aanmatiging, welke den waardigen man trouwens geheel vreemd is, mocht hij toen bij een terugblik op zijne ambtelijke loopbaan zeggen: „Ik ben mij zelven bewust met goede bedoelingen en ijverig gewerkt te hebben, niet stil gestaan te hebben in de wetenschap, mijn ambt steeds met ernstig plichtbesef, met toewijding en nauwgezetheid te hebben vervuld. Ik zocht nooit naar eer, maar wilde anderen steeds gaarne van dienst zijn. Ik heb getracht voor mijne mede-hoogleeraren een rechtschapen en welwillend ambtgenoot te zijn; voor de studenten, zooveel ik vermocht, een wakkere voorganger op het veld van wetenschap, een betrouwbare gids, een raadsman ten goede, een rechtvaardig examinator, een ware vriend. Dat wilde ik, daarnaar streefde ik."

Met ingang van 1 October 1886 heeft de emeritus-hoogleeraar ook eervol ontslag verzocht en verkregen als bibliothecaris der Universiteit, zoodat hij thans ambteloos in gezegenden ouderdom zich mag verheugen èn over een welbesteed leven, èn over het voorrecht dat zijne gade Jonkvr. Margaretha Bouwina van Holthe, sedert 1845 zijne echtvriendin, zoolang gespaard bleef voor hem en voor de vijf kinderen, die van het hun geschonken negental nog in leven zijn.

Vgl. Onze *Levensschetsen der Groninger Hoogleeraren*, blz. 155, en de *Afscheidsrede van* Dr. W. A. Enschedé, *bij het nederleggen van het hoogleeraarsambt aan de Universiteit den* 19 *September* 1881. Gron. 1881.

W i l l e m M u u r l i n g zag den 17 April 1805 het levenslicht te Bolsward. Nadat hij op driejarigen leeftijd reeds zijn vader had verloren, en door zijne moeder vervolgens een tweede huwelijk was gesloten, werd hij opgenomen in het huis zijner grootouders van vaders zijde te Lemmer. De predikant J. J. Lorgion, die daar in hem een gunstigen aanleg voor het predikambt opmerkte, was tevens bereid om hem aanvankelijk les te geven in het Latijn. Daar dit onderwijs op den duur niet voldoende werd geacht, is er voor gezorgd, dat de jongeling in 1821 onder de leerlingen van de Latijnsche school te Bolsward werd opgenomen. Zijne vorderingen werden door den rector S. W. Schippers en de Curatoren ten jare 1823 al genoegzaam geacht om hem naar

de hoogeschool te mogen bevorderen. Terwijl hij inmiddels den 7 Junij te Utrecht als student was ingeschreven, verliet Muurling den 15 Julij v. d. j. de Latijnsche school zijner geboorteplaats met eene Oratiuncula de Horatii verbis: *Justum ac tenacem propositi virum*, etc. Bij zijne voorbereidende studiën gevoelde hij zich het meest aangetrokken door de lessen van van Heusde. Na den 19 April 1825 het propaedeutisch examen afgelegd te hebben beproefde hij zijne krachten aan de beantwoording van de ten zelfde jare door van Heusde van wege de literarische faculteit gestelde prijsvraag: *Quae fuit sub finem sec. XI gentium Europaearum conditio? Quid causae fuisse videtur, ut bella eo tempore susciperentur sacra? Unde explicandum, bella illa, per duo proxima secula, et tanto ardore, fuisse gesta?* De bekrooning van zijn antwoord in 1826 bevestigde niet weinig zijn naam als een ijverig en knap student.

Zijne theologische studiën, geleid door Heringa, Bouman en Roijaards, hadden een even gunstigen uitslag, vermits hij, na in het begin van 1828 met den hoogsten lof het kandidaats- en in 1829 het doctoraalexamen afgelegd te hebben, den 14 April 1831 onder Roijaards, promoveerde op eene wegens hare nauwkeurigheid altoos zeer geprezen *Commentatio de Wesseli Gansfortii cum vita tum meritis in praeparanda sacrorum emendatione in Belgio septentrionali* (Pars prior). Traj. ad Rhen. 1831.

Kort daarna, den 5 Mei, deed hij te Arnhem het proponents-examen. Nog vóór het einde van 't zelfde jaar, den 19 December 1831, benoemden de Floreenpligtigen te Nijland hem tot predikant aldaar, doch eene kerkelijke procedure over de wettigheid der stemming, ofschoon ten gunste van die benoeming beslist, vertraagde het kerkelijk beroep tot 22 Augustus 1832, toen Muurling zich ook te Stiens gekozen zag. Deze laatste roeping opvolgende, deed hij den 16 December zijne intrede te Stiens, na den 14 October te voren in den echt te zijn vereenigd met Itje Westerbaan, even als hij van Bolsward geboortig.

Vijf jaren heeft hij zich daar onderscheiden als een voorbeeldig herder en leeraar, die groote zorg besteedde zoowel aan het kanselwerk als aan zijn catechetisch onderwijs en belangstellend huisbezoek.

De naam, welken hij zich als voortreffelijk Evangeliedienaar verworven had, bezorgde hem in 1837 gelijktijdig de beroepingen naar Enkhuizen en naar Leeuwarden, terwijl inmiddels bij K. B. 27 Junij 1837 hem ook de leerstoel in de theologie te Franeker werd aangeboden, waarvoor hij, op aanbeveling van zijne leermeesters in de theologie te Utrecht, door de Curatoren was voorgedragen met Dr. J. H. Stuffken, predikant te Haaften. Viel het hem niet gemakkelijk tusschen die drie roepingen te kiezen, liefde tot de studie en de raad der Utrechtsche

leermeesters, zoo schreef prof. Kuenen, behielden de overhand. Den 27 September 1837 aanvaardde hij dan den leerstoel, die door het vertrek van prof. de Geer vacant geworden was, met eene *Oratio de futurorum verbi divini ministrorum, his praesertim temporibus, iusta ac prudenti institutione* (Gron. 1837).

Voor de weinige theologanten die het toen reeds kwijnend athenaeum bezochten, gaf hij in het eerste jaar collegiën over kerkgeschiedenis en uitlegging van het N. T.; in het tweede jaar werden in de plaats van kerkgeschiedenis *varia theologiae capita* behandeld, waaraan in het derde jaar *de Introductio in theologiam* werd toegevoegd. En als hoogleeraar, èn als academieprediker was hij er zeer gezien. Dr. Junius heeft hieromtrent aangeteekend, dat onder de schare, die in de kerk aan zijne lippen hing, zich steeds ook leden van andere gezindten, zelfs Joden en Roomsch-Katholieken, bevonden, die zijne leerredenen gaarne hoorden. Wegens zijne zachtmoedigheid was Muurling ook als mensch bij zijne medeburgers algemeen bemind.

Hadden de onderwerpen van de vermelde prijsvraag en van zijne dissertatie eenigen grond gegeven voor de verwachting, dat zijne studiën zich in 't bijzonder op kerkgeschiedenis zouden rigten, spoedig is gebleken, dat hij dien weg niet insloeg, maar bij voorkeur streefde om de praktische zijde van zijn vak wetenschappelijk te ontwikkelen.

Van het eenige geschrift, dat hij tijdens zijn verblijf te Franeker heeft uitgegeven, getiteld: *Philaletes. Over de waarheidsliefde*, Leeuw. 1840. verkondigde hij in keurigen dialogischen vorm stellingen over het subjectief karakter der waarheid die, doorgedacht en toegepast, den schrijver — volgens het oordeel van zijn schoonzoon prof. Kuenen — „naar Groningen moesten voeren en — over Groningen heen."

Of het echter chronologisch juist is, dat het bedoeld geschrift heeft medegewerkt om Muurling behalve naar de theologie der Groninger school, ook te voeren naar die hoogeschool zelve, meenen wij evenwel in twijfel te mogen trekken, omdat hij reeds den 23 Februarij van het jaar, waarin het is verschenen, in de plaats van van Oordt tot hoogleeraar aldaar benoemd is. Voortdurende sympathie voor het beeld van Wessel Gansfort gaf hem de oratie in de pen, met welke hij den 18 Junij 1840 zijn ambt te Groningen aanvaardde (*Oratio de Wesseli Gansfortii, germani theologi, principiis atque virtutibus, etiamnunc probandis et sequendis.* Amst. 1840.)

In hoofdzaak er steeds de exegese des N. T. en de praktische godgeleerdheid onderwijzende heeft Muurling naast Hofstede de Groot en Pareau geen eigen standpunt ingenomen, maar zich geheel bij hen aangesloten

in beginselen, denkwijze en vriendschap. Nog in hetzelfde jaar van zijne komst werd Muurling immers lid, zoowel van het Theologisch Gezelschap onder de zinspreuk: „Gods woord is de waarheid" als van de redactie van „Waarheid in Liefde". In den bekenden aanval, door zeven Haagsche Heeren, hoofden der zoogenaamde antirevolutionaire partij, in 1842 en 1843 tegen de Groninger godgeleerdheid ondernomen stond Muurling dan ook pal naast zijne ambtgenooten voor hunne wetenschappelijke overtuiging; hij was in hun kamp de steller van de *Toespraak aan de leden der N. H. Kerk, van wege het Godg. Gezelschap onder de zinspreuk:* Gods Woord is de Waarheid, *van welk gezelschap het tijdschrift* Waarheid in Liefde *uitgaat.* Gron. 1843.

Werpt men slechts een blik op de lange lijst van Muurling's geschriften, eene lijst die, herhaaldelijk reeds is uitgegeven, en hier dus niet behoeft overgenomen te worden, dan verneemt men terstond, dat hij een man van de praktijk is gebleven, zich bijna uitsluitend aan de praktische godgeleerdheid heeft gewijd en op dit gebied der theologische wetenschappen groote verdiensten heeft verworven.

Onder de degelijke handboeken van de Groninger School bekleedt Muurling's *Practische Godgeleerdheid, of beschouwing van de Evangeliebediening, voornamelijk in de N. H. Kerk.* Gron. 1851—1857, 2 dln., (2e dr. 1860), eene waardige plaats. „Geen onzer Handboeken — schreef prof. de Groot — heeft zulk een algemeenen en onverdeelden bijval gevonden als dit; ik vermoed, dewijl hierin onze beginselen niet zoo zeer theoretisch in 't licht worden gesteld, als wel practisch in toepassing worden gebragt, zoodat de belangrijkheid er van voor het Christelijk leven voor den dag komt, terwijl over het eigenaardige er van niet opzettelijk wordt gesproken."

Met het oog op aankweeking en opbouwing van het inwendige blijmoedige Christendom, het heerlijk en verheven doel van den evangeliedienaar, schreef hij in *Waarheid in Liefde* menige doordachte verhandeling, uiterst geschikt om zijne volgelingen het juiste standpunt des leeraars in de gemeente te doen kennen. Muurling heeft ook verscheidene preeken uitgegeven. „De deugden van die stukken, vallen, gelijk prof. Kuenen schreef, nu nog aanstonds in het oog. Eenvoud, helderheid, een gekuischte vorm, warmte en gemoedelijkheid van toon zijn daarvan de standvastige kenmerken." Van de hulde aan de Groninger school ook door wakkere voorstanders van andere rigtingen gebracht, wordt aan Muurling gaarne een regtmatig aandeel gegeven. Hooren wij slechts Sepp, waar deze zegt: „ik acht die school, Nederlandsch of niet Nederlandsch, oorspronkelijk of niet oorspronkelijk,

Schleiermacheriaansch of niet Schleiermacheriaansch; zij heeft een einde gemaakt aan de alleenheersching van het zwevende en onbepaalde; zij heeft een dogmatiesch beginsel en dogmatische uitkomsten ons geschonken, die wij misschien of deels verwerpen of deels minder gangbaar keuren, doch wier betrekkelijke waarde door niemand ontkend kan worden. De persoon van Jezus Christus was haar uitgangspunt; zie op Jezus, zoo luidde hare leus, ga met Jezus om, denk aan Hem, leef in Hem. Ik behoef slechts op de verhandeling van W. Muurling: *wat zegt het, dat* CHRISTUS *in den mensch en in de menschheid leeft* (*W. in L.* 1843), te wijzen, om mijn lezer aan al het boeijende, stichtelijke en christelijke, dat de Groninger school onderscheidt, te doen denken. Hij weet, dat Muurling en diens ambtgenooten op het *innerlijke* Christendom aangedrongen, en ook in hun academiesch onderwijs altijd op de behoeften der Kerk den blik gevestigd hadden. Het kon niet anders. of dat moest aantrekken; en dit aantrekkelijke lag niet bloot in den vorm, het lag bij de Groningers in het wezen hunner rigting".

Wij hebben in onzen academietijd (1851—1856) het onvergetelijk voorregt gehad de hoogleeraren Hofstede de Groot, Pareau en Muurling in hunne volle levenskracht als academiepredikers geregeld des Zondagsavonds in de Martinikerk te hooren. Ieder van het drietal bezat eene eigenaardige gave. Pareau sprak steeds wetenschappelijk en kalm, de Groot, meer ijveraar voor zijne besliste overtuiging. met vuur, Muurling, zachtmoedig, eenvoudig, soms zalvend. Alle drie mogten zij zich steeds over een groot en aandachtig gehoor verheugen; de eenvoudigen of minder ontwikkelden zochten bij voorkeur de voor hen meer bevattelijke prediking van Muurling, doch de professoren, ook die door geboorte tot andere gezindten behoorden, lieten bijna nooit een zetel in hun gestoelte, de studenten van alle faculteiten zelden eene plaats in hunne banken onbezet, onverschillig wie van het drietal zou optreden. Een der pedellen van *Vindicat atque Polit* was daarbij altoos in tenue op zijn post, om de wel eens ontijdig aandringende burgerij uit de studentenbanken te weren.

Nadat de zeldzame eenheid van beginselen en denkwijze tusschen die drie godgeleerden ruim twintig jaren stand gehouden had, leverde Muurling's Toespraak bij de opening der lessen in September 1861, over „de regte verhouding van den student in de Godgeleerdheid tot de moderne Theologie" het onmiskenbaar bewijs, dat hij, hoe behoedzaam zich ook uitende, begon te wankelen, ja dat die rigting reeds hem was voorgekomen „elementen te bevatten, waardoor allengs eene gewijzigde beschouwing van de meest belangrijke punten op het gebied der godge-

leerdheid kan worden voorbereid." Drie jaren later maakte hij er geen geheim meer van uit volle overtuiging zich bij die rigting te hebben aangesloten, gelijk men verneemt uit de Toespraak, gehouden bij den aanvang zijner lessen in September 1864 over „ontwikkeling en vooruitgang des geestes op het gebied der Godsdienst." (Gron. 1864). Beloofde hij toen later meer in 't bijzonder te zullen mededeelen, in hoeverre zijne beschouwing was gewijzigd, hij heeft aan die belofte voldaan in zijne *Resultaten van onderzoek en ervaring*, 2 stn. Gron. 1865, 1867.

Nadat hij openlijk met de Groninger rigting had gebroken, kon er voor hem geene plaats meer zijn in den kring van het bovengenoemd Gezelschap, noch in de Redactie van *Waarheid in Liefde*, zoodat hij voor beiden heeft bedankt. Hiermede was de band, die het drietal tot een wetenschappelijken broederkring had gevormd, verbroken. Niettemin bleef hij, onverzwakt van geest, nog eenige jaren werkzaam, vooral als leidsman van de Groninger studenten, die tot de Moderne Theologie neigden. Inmiddels was hem de vervulling van zijn ambt in toenemende mate moeijelijk geworden door zijn gevoelig ligchaamsgestel, dat in vroegere jaren menigen kamp tegen ernstige ziekten had gestreden, reden waarom hij reeds drie jaren vóór dat de zeventigjarige leeftijd hem in 1875 tot aftreden zou hebben geroepen, op zijn verzoek met 1 October 1872 het emeritaat heeft verkregen.

Twee malen heeft Muurling het Rectoraat bekleed, eerst in het academiejaar 1847/48, daarna in 1867/68. Zijne Latijnsche rede den 12 October 1848 gehouden is niet in druk verschenen, maar vertaald uitgegeven èn in *Waarheid in Liefde*, èn afzonderlijk, onder den titel: *Over de echt Christelijke beginselen der oorspronkelijke Ned. Herv. Kerk*; de tweede uitgesproken den 8 October 1868, getiteld: *De vrijzinnige godgeleerde*, is in de Ann. Acad. 1867/68 opgenomen en ook afzonderlijk ter perse gegaan.

Trof hem ten jare 1848 het smartelijk verlies van zijne beminde echtgenoot, het wordt als een groot voorrecht vermeld voor hem en de zijnen, dat eene beproefde vriendin des huizes, Mevrouw de Weduwe Dijxhoorn, geb. M. C. J. van der Loeff, sedert 7 Augustus 1850, den dag van hun huwelijk, de zorgen voor zijn talrijk gezin van zeven kinderen met hem heeft gedeeld.

Na dan emeritus geworden en reeds met de woon te 's Hage gevestigd te zijn, sprak hij den 29 September 1872 in de academische godsdienstoefening tot de gemeente van Groningen een ernstig *Afscheidswoord* (Gron. 1872). Weinige weken later boden oud-leerlingen en vrien-

den hem in zijne nieuwe woonplaats, als blijk hunner erkentelijkheid, een fraai geschenk aan, vergezeld van een album met hunne portretten, bij welke gelegenheid hij hun wederkeerig een onvergetelijk feest ten zijnen huize heeft bereid. Den waardigen grijsaard bleven daar nog tien jaren levens gespaard, die hij vooral heeft dienstbaar gemaakt om der moderne rigting tot steun te zijn. Wij vernemen dit van prof. Kuenen, onder meer in de volgende bewoordingen: »Het vrijzinnig Protestantisme telde in 's Gravenhage vele vertegenwoordigers, die evenwel in de Hervormde gemeente slechts eene kleine minderheid uitmaakten. Van de pogingen, door hen aangewend om elkander te versterken in hunne overtuiging en gezamenlijk invloed te oefenen op anderen, werd Muurling weldra het middelpunt. Hij was daartoe de aangewezen man, door zijne vroegere betrekking, door zijn leeftijd, bovenal door zijne persoonlijkheid. In de Vereeniging »Licht, Liefde, Leven" en in de Haagsche Afdeeling van den Nederlandschen Protestantenbond trad hij van zelf en zonder dat te zoeken op den voorgrond."

Na een kort ziekbed ontsliep hij in den vroegen morgen van 9 December 1882. Acht dagen later, den 17 December, volgde zijne weduwe hem in den dood.

Vgl. Onze *Levensschetsen der Groninger Hoogleeraren*, blz. 151, 152; P. Hofstede de Groot, *De Groninger godgeleerden in hunne eigenaardigheid.* Gron. 1855, passim; Chr. Sepp, *Pragm. Gesch. d. Theologie in Nederland*, II, 285—309; J. B. F. Heerspink, *De godgeleerdheid en hare beoefenaars aan de Hoogeschool te Groningen*, II, 440—480; A. Kuenen, *Levensbericht van Willem Muurling*, in de *Bijl. tot de Handel. Letterk.* 1883; *Jaarboek der Rijks-Universiteit te Groningen*, 1882—1883, blz. 27, 28, 36 39.

Jan Hendrik Scholten, de oudste zoon van Ds. Wessel Scholten en Andreëtta van Heusde, werd den 17 Augustus 1811 geboren te Vleuten, waar zijn vader destijds predikant was. Aan de Latijnsche school te Delft ontving hij van 1823 - 1827, terwijl zijn vader inmiddels daar ter stede als predikant aan de gasthuiskerk gekomen was, eene uitstekende opleiding voor het universitair-onderwijs. Dit heeft hij echter dadelijk na de Latijnsche school verlaten te hebben nog niet gezocht, onder anderen ook om zich vooral aan de beoefening van de Fransche taal te wijden. Toen was het namelijk nog zijn voornemen om Waalsch predikant te worden. Van Ds. Gerlach, die deze betrekking te Delft vervulde, ontving hij dan ook godsdienstonderwijs, dat zich aansloot bij zijne opvoeding te huis in bijbelsch-conservatieven geest.

In September 1828 ving hij zijne academieloopbaan aan te Utrecht,

en wel onder het dak van zijn oom prof. van Heusde. Aan de beoefening van de voorbereidende vakken voor de theologie paarde hij die der oude letteren. Deze studiën werden echter afgebroken, zoo lang hij gedurende den Belgischen opstand als vrijwillig Jager was uitgetrokken. Kort na zijn terugkeer, den 25 November 1831, legde Scholten het propaedeutisch examen af met den hoogsten lof; en den 28 Mei 1832 met gelijken uitslag het kandidaatsexamen in de letteren.

Overgegaan tot de studie der godgeleerdheid, onder Heringa, Bouman en Royaards, bleef hij tevens zich wijden aan de klassieke letteren, in welk vak hem dan ook in 1835, na de verdediging eener dissertatie *De Demosthenae eloquentiae charactere*, bij monde van van Heusde het doctoraat werd verleend.

Toen hij van 1832—1836 te Utrecht de theologie studeerde, heerschte aldaar, gelijk elders in ons vaderland, het dusgenaamd bijbelsch supranaturalisme. Bij deze rigting — gelijk Scholten haar heeft opgevat en voorgesteld — rustte het gezag der H. S. niet meer op inspiratie, maar op wetenschappelijke gronden. Voor het bewijs van de historische geloofwaardigheid der Schriften beriep men zich »op de echtheid en ongeschondenheid dier schriften en op de goede trouw der bijbelschrijvers, terwijl de harmonistiek de taak op zich nam aan te toonen, dat de tegenstrijdigheden in de verhalen slechts in schijn bestonden.

Stond dit een en ander eenmaal vast, dan werd vervolgens het goddelijk gezag van Jezus en de Apostelen gebouwd op de wonderen en voorspellingen, waarmee zij hunne leer bevestigd hadden, en, daar tot deze leer ook de erkenning behoorde van het gezag van de boeken des O. T.'s, zoo achtte men hiermee het goddelijk gezag van den ganschen bijbel bewezen, zoodat men nu vervolgens alleen had te vragen: wat leert ons de exegese als inhoud der bijbelboeken kennen, welk exegetisch resultaat zijne uitdrukking vond in de toenmalige systematische godgeleerdheid.

In deze richting vertoonde zich echter eene rechter- en eene linkerzijde; eene rechterzijde, waarbij alles wat Jezus en de Apostelen gezegd hadden voor waarheid gold; eene linkerzijde, waarbij hiervan werd uitgezonderd dat, waarin zij geacht werden zich in hun onderwijs naar de meeningen en dwalingen van hun tijd om wijze redenen geschikt te hebben.

Het supranaturalisme was aan beide richtingen gemeen, maar de inhoud der leer verschilde, nadat men, aan de linkerzijde, door middel van de accommodatietheorie van Semler, de voor het verstand meest aanstootelijke leerstukken aangaande den duivel, de verzoening door

het offer van Christus, het dikwerf onrechtmatig beroep op teksten van het O. T., uit de geloofsleer had weten te verwijderen.

Aan de rechterzijde stonden mijne leermeesters."

Reeds als student vond Scholten's zienswijze in die methode dus dit gebrek: „De exegese bepaalde bij haar het alleen zaligmakend dogma. Wat, volgens de exegese, als goddelijke waarheid vaststond, behoefde niet verder *wijsgeerig* bewezen of getoetst te worden, maar stond als *credo* vast."

In deze laatste zinsnede vindt men het uitgangspunt van de rigting in welke Scholten zich ab ovo zou bewegen. De leerling en huisgenoot van van Heusde was reeds philosoof geworden toen hij met de theologie begon. Door Socrates en Plato had hij geleerd aan de waarde der philosophie, d.i. van het menschelijk denken, ook op godsdienstig gebied te gelooven. Hij zocht een redelijk geloof, waarbij het Christendom, in betrekking gebracht tot zijn innerlijk leven, zich aankondigde als waarheid aan zijn verstand en hart.

Aanvankelijk vond de jongeling bevrediging in de leer van Johannes: dat het wezen Gods bestond in de liefde, waarvan Jezus de verkondiger was door zijne leer, de waarborg door zijne zending en overgave tot den dood, de volmaakte uitdrukking in zijn persoon en leven. Die liefde, zóó geopenbaard, was hem het voorwerp des zaligmakenden geloofs en, als bron onzer wederliefde, de grond onzer volmaking naar het beeld van God. Dit is dan het systeem in de *Disq. de Dei erga hominem amore, principe religionis Christianae loco*, den 9 Junij 1836 door hem in het openbaar verdedigd, en waarop hij vijf dagen later *more majorum* het doctoraat in de theologie verwierf [1]).

Na den 5 October v.d.j. het proponentsexamen te hebben afgelegd, zag hij zich een jaar later benoemd tot predikant te Meerkerk, welke betrekking den 4 Februarij 1837 door hem is aanvaard. Spoedig na het betreden van de maatschappelijke loopbaan ondervond hij reeds eene smartelijke overgang van lief in leed. Mejufvrouw M. A de Kock, met wie hij, drie maanden na zijne intrede te Meerkerk, gehuwd was, ont-

---

[1]) „Zoo ging hij . . . in zijne dissertatie uit van de overtuiging, dat het Christendom aan eene daad Gods zijn ontstaan te danken had en in zoover soortelijk verschilde van elken anderen godsdienstvorm. Natuurlijk wat betreft zijne werking in het menschdom en wat aangaat de waarheid, die het verkondigt of liever feitelijk in het licht stelt is het in zijnen oorsprong geheel eenig en daarom ook in zijne verhouding tot 's menschen eigen nadenken en gemoedsleven eene zelfstandige macht, die op elk gebied, waarop zij zich beweegt, hare eigene eischen stelt en zich ook mag laten gelden." Kuenen, blz. 39.

viel hem reeds bij de geboorte van haar eersteling; kort na haar werd hem ook hun kind door den dood ontnomen.

Voorbijgaande hetgeen over Scholten als herder en leeraar te Meerkerk elders reeds is vermeld, moeten wij niet onopgemerkt laten, dat inmiddels eene nieuwe rigting in de godgeleerdheid veld had gewonnen aan de Groninger academie, waarvan Hofstede de Groot, sedert 1829, en Pareau sedert 1831, aldaar de schrandere woordvoerders waren. In hetzelfde jaar, waarin Scholten te Meerkerk was gekomen, verscheen reeds de eerste aflevering van het wetenschappelijk orgaan dier rigting *Waarheid in Liefde.*

De grondtoon van deze rigting was: „God heeft zich geopenbaard in de natuur in zijne almacht en wijsheid, en als opvoeder der menschen in de geschiedenis der menschheid, bovenal in Jezus en in de geschiedenis der Christelijke Kerk. Van die openbaring vooral van de laatste en hoogste in Christus, gaf de Bijbel, zonder zelf de openbaring te zijn, het authentiek *bericht*, en behelst het onderwijs van Mozes en de profeten, maar vooral dat van Jezus en de apostelen, de *verklaring*."

Bij alle bewondering voor en aanvankelijke instemming met deze nieuwe rigting, waarvan Scholten's dissertatie over Gods liefde reeds de kiemen bevatte, rezen echter bij hem allengs bezwaren tegen de christologie der Groninger School. „God had zich geopenbaard in den mensch Jezus. Maar was de Groningsche Christus wel een mensch? Was hij niet veeleer een bovenmenschelijk wezen, dat slechts een menschelijk ligchaam had aangenomen? Was de christologie dier school niet in den grond der zaak Ariaansch [1]) en hierdoor docetisch?"

Toen Scholten dan, vooral op aanbeveling van zijn leermeester Roijaards, bij K. B. 6 Mei 1840 geroepen was om Muurling aan ons athenaeum op te volgen, behandelde hij die christologie bij zijne inauguratie den 17 September d. v. in de *Oratio de vitando in I. C. historia interpretanda docetismo, nobili ad rem christianam promovendam hodiernae theologiae munere* (*Ann. Acad.* 1839/40).

De christologie van den nieuwen hoogleeraar verwekte groote opschudding in het godgeleerd Nederland. „Mijns inziens — zoo schreef zijn leerling en geestverwant prof. Kuenen — heeft Scholten nooit iets uitgegeven, dat, op het tijdstip der verschijning, tegen de in Nederland gangbare meeningen zoozeer indruischte, als deze oratie, met de

---

[1]) „Die Neigung, kirchliche oder theologische Erscheinungen sogleich in vorhandene Rubriken einzuordnen, ist überhaupt in Holland stark ausgebildet"; zegt Gloël te regt.

daaraan toegevoegde annotationes historicae et exegeticae. Als met een slag verovert hij zich hier eene eigene plaats. Krachtig wordt de ware menschheid van Jezus gehandhaafd, op overtuigende wijze hare beteekenis voor het godsdienstig leven in het licht gesteld. En dat geschiedt, niet tegenover, maar in naam van de kerkleer, die immers steeds het docetisme veroordeeld had en het daarom, volgens den redenaar, slechts haars ondanks had kunnen huldigen. Het was niet het minst deze methode van verdediging en aanval, die de verontwaardiging van de toenmalige meerderheid gaande maakte."

Studenten in de godgeleerdheid leverde het athenaeum destijds niet meer op. Met een drietal candidaten tot den H. D. van de Groninger academie, te Franeker woonachtig, heeft hij zich gewijd aan de gemeenschappelijke lezing van sommige boeken des N. T. Volgens het berigt van den rector Junius, toonde Scholten zich daar, hoe jeugdig ook nog, „een geniaal man, toegerust met eene meer dan gewone geleerdheid, vlugheid van geest en een filosophischen blik, die, waar hij dien ook henen wierp, de moeijelijkste vraagstukken wist op te lossen en tot eene helderheid te brengen, dat daaraan bijna alle twijfel werd ontnomen. Boeijend was zijn voordracht vooral als kanselredenaar, en wist hij, even als Muurling, ofschoon in een anderen geest, alle hoorders aan zich te verbinden en, gelijk de Duitschers zeggen, te begeisteren [1])".

Nog vóór dat hij Franeker verliet hertrouwde Scholten den 7 April 1842 met Mejufvrouw A. M. A. Ras. De val van ons athenaeum voerde hem bij K. B. 25 Junij 1843 als buitengewoon hoogleeraar in de theologie en academie-prediker naar Leiden.

Volgens zijne reeds aangeduide christologie was „Jezus de godsdienstige mensch bij uitnemendheid." Bij gevolg kon Hij als zoodanig ook erkenbaar zijn voor den mensch, die als zelf van Gods geslacht, in staat moest geacht worden het goddelijke in Jezus te waardeeren; m.a.w. het Christendom kon, als de hoogste openbaring van het menschelijke, zonder eenigen steun van uitwendig gezag, in zijne waarheid door den mensch erkend worden. Zie daar den grondslag van zijne theologie, welke hij den 16 September 1843 bij zijne komst te Leiden ontwikkelde in eene *Oratio de religione Christiana suae ipsae divinitatis in animo humano vindice*, L B. 1843. Twee jaren later, den 10 Decem-

---

1) Er was in zijne prediking iets magistraals — ik weet het niet beter uit te drukken — dat daarbij later te Leiden diepen indruk maakte. Kuenen.

ber 1845, zag hij zich tot ordinarius bevorderd. In het eerste academiejaar onderwees hij er alleen de Inleiding in de boeken des N. T.; in het volgende kwamen de Theologia Naturalis en de geschiedenis van godsdienst en wijsbegeerte er bij; na het emeritaat van van Hengel in 1850 werd de uitlegging van het N. T. mede aan hem opgedragen, doch na den dood van van Oordt, in 1852 vervangen door het onderwijs over de Christelijke dogmatiek. Die regeling is zóó gebleven tot aan de invoering van de nieuwe wet op het Hooger Onderwijs in 1877.

Terwijl hij, met terzijdestelling van elke historische bewijsvoering, in 's menschen verstand en hart de pleitbezorger voor de waarheid des Christendoms gevonden had, wilde hij aan het historisch onderzoek de beslissing overlaten van wat het Christendom als geschiedkundig verschijnsel is. Zoo werd in de rigting zijner studie het wezen des Christendoms losgemaakt van zijne geschiedenis.

Het collegie over de Inleiding tot de boeken des N. T. bragt den hoogleeraar als van zelf tot de gezette beoefening der historische kritiek. Eene *Kritische Inleiding tot de Schriften des N. T.* van zijne hand zag in 1855 het licht (2e dr. 1856), doch alleen ten gebruike bij zijne lessen. Verklaringen van belangrijke plaatsen en kritische studiën over sommige teksten, door den hoogleeraar in wetenschappelijke tijdschriften geplaatst, leveren het bewijs, dat hij zich doorloopend aan het N. T. heeft gewijd, doch, naar het getuigenis van prof. Kuenen, waren die studiën hem een tijd lang meer middel dan doel. Zijne belangrijkste geschriften uit de eerste jaren van zijn professoraat te Leiden geven reeds aan, dat hij zich destijds meer met wijsgeerige en dogmatische studiën bezig gehouden heeft. Wat de eerste betreft herinneren wij aan den strijd tusschen van Oosterzee en Opzoomer over de vraag wat in den mensch het orgaan is voor de erkenning der waarheid van het Christendom, het *gevoel* of het *verstand*. Door het streven (1845) om Christendom en wijsbegeerte met elkander in verband te brengen, gebleken uit zijne verhandeling *De leer des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes* [1]), geraakte Scholten in dien strijd, waarvan zijn geschrift getuigt: *Mr. C. W. Opzoomer op het gebied der Godgeleerdheid en Wijsbegeerte beoordeeld. Eene bijdrage tot verdediging van het Christendom op het hedendaagsch standpunt der wetenschap*, Utr. 1846, gevolgd door zijne rectorale Oratie van 1847 *de pugna theologiam inter atque philosophiam recto utriusque studio tollenda.* Wanneer we de niet verkwikkelijke

---

[1]) *Jaarb. v. Wetensch. Theologie*, II, 235—334, gevolgd door eene *Toelichting*, *ald.* III, 381—429.

gedachtenwisseling tusschen Opzoomer, van Oosterzee en Scholten, die »tot schade voor een rustig onderzoek, door menig misverstand werd gekenmerkt" voorbijgaan, wijzen wij alleen op het beginsel van die oratie en van Scholten's wetenschappelijk streven in deze en al de volgende jaren. »Van den aanvang af — het zijn woorden van Kuenen — stond het bij hem vast, dat er tusschen „gelooven" en „weten" geen werkelijke strijd *kon* bestaan, en dat alzoo, waar zich tusschen die beiden een conflict voordeed, aan de eene of aan de andere zijde eene fout *moest* schuilen. In de bepaling van die twee termen bleef hij zich niet gelijk, maar wèl in de overtuiging van hunne wezenlijke harmonie Inderdaad was die overtuiging bij hem een *a priori*, even onafscheidelijk van zijne geestelijke constitutie, als volgens Kant ruimte en tijd van de zinnelijke aanschouwing of de verstandscategoriën van het redelijk denken."

Nadat intusschen vooral de Groninger Godgeleerden bestookt waren door de hoofden der antirevolutionairen — opende Scholten in 1845 een college over „de Nederlandsche Geloofsbelijdenis," waarmede hij in volgende jaren voortging. »Waren die mannen van het „reveil" — zoo vroeg hij — dan waarlijk Gereformeerd in de historische beteekenis des woords? Waren zij voorstanders der oude praedestinatieleer, door onze vaderen het *cor ecclesiae* genoemd? en van andere leerstukken, die de oude belijdenis uitgesproken had? Was het niet tijd den beschuldigers aan te toonen, dat niet alleen wij, maar ook zij zelven waren afgeweken en dus het recht misten, om hunne mede-christenen, van het standpunt der kerkleer uit, te veroordeelen?" De resultaten van de behandeling dier vraag heeft de hoogleeraar voorts nedergelegd in het beroemd geworden werk *De Leer der Herv. Kerk in hare grondbeginselen, uit de bronnen voorgeste'd en beoordeeld.* 2 dln. Leid. 1848, 1850, 2e dr. 1850, 1851, 3e dr. 1855, 4e dr. 1861, 1862.

Uit zijne collegiën in dit wijsgeerig-dogmatisch tijdperk van Scholten's studiën werden meer doorwrochte werken geboren, nl. *Dogmaticae Christianae Initia. In auditorum usum.* I. *Pars formalis;* II. *Pars materialis.* L. B. 1853, 1854; Ed 2*a* 1856, 1857, en de *Geschiedenis van Godsdienst en Wijsbegeerte*, Leid. 1853, 2e dr. 1858, 3e dr. 1863. Zoo heeft de Leidsche hoogleeraar allengs in de vermelde geschriften, »met erkenning van de Hervormde beginselen — gelijk hij zelf zich uitdrukte [1]) — eene theologie laten zien, die, omdat zij een kind was der negentiende

---

[1]) Scholten selbst sieht seine Theologie als die strenge Durchführung der Ursprünglichen reformierten Principien an, die in den reformierten Bekenntnisschriften nur einen getrübten Ausdruck gefunden hätten. Gloël.

eeuw, juist daardoor moest mishagen aan allen, die hetzij voor verouderde kerkbegrippen van Trente of Dordrecht, hetzij voor vroegere afwijkende gevoelens, als het Arianisme, den Arminiaanschen vrijen wil of voor den doop der bejaarden de handschoen bleven opvatten. Het werd meer en meer een strijd, niet over bijzondere leerstukken, maar een strijd tusschen de nieuwe en oude wereldbeschouwing."

Vooral bewoog die strijd zich om het Godsbegrip en 's menschen vrije wil. *De Leer der Herv. Kerk* van Scholten gaf Hoekstra eene studie „*Vrijheid*" in de pen, die aan Scholten wederom het als meesterwerk beoordeelde geschrift ontlokte *De vrije wil. Kritisch onderzoek*. Leid. 1859 [1]).

Kortom, wij behoeven het vrije standpunt waarop hij zich bij de behandeling van deze en dergelijk gewigtige wijsgeerig-theologische vraagpunten heeft geplaatst, niet nader aantewijzen, daar hij zelf het ten overvloede heeft gedaan in de rectorale rede *De Sacris Literis, Theologiae nostra aetate libere excultae fonte*. L. B. 1857.

In de kritiek van de Nieuw-Testamentische boeken was hij evenzeer -- gelijk ook de boven vermelde „Inleiding" bewijst — in beginsel onafhankelijk, des dat hij elke beperking van haar recht verwierp. Wanneer wij echter den hoogleeraar in 1865, bij de herdenking zijner vijfentwintigjarige ambtsbediening, hooren gewagen van zijn „verder gevorderd critisch standpunt" dan waarop hij stond bij zijne komst te Franeker, of in 1881 bij zijne „Afscheidsrede", dat voor de verwerping der wonderen als *historie* in vroegeren tijd zijn „critisch standpunt nog niet rijp was", dan ontvangt men eene vingerwijzing naar de waarheid, dat Scholten zich niet gelijk gebleven is met opzigt tot de resultaten zijner methode. Prof. Kuenen vestigt dan ook de aandacht op het vrij scherp contrast tusschen de „Historisch-kritische Inleiding" van 1856 en *Het Evangelie naar Johannes. Kritisch-historisch onderzoek*. Leid. 1864, voorts op *De Apostel Johannes in Klein-Azië*, eene verhandeling van 1871, in zoover

---

1) Dezer dagen is van anti-moderne rigting daarover geschreven: »Scholten . . . . leerde het Determinisme tot in zijn uiterste consequentiën. Terwijl hij de souvereiniteit van zijn half-deïstischen, half-pantheïstischen God dermate op de spits dreef, dat er van de vrijheid des menschen al zeer weinig overbleef, ja geheel het menschelijke leven, met zijne onmetelijke verscheidenheid van verschijnselen onverklaard bleef, en de zedelijkheid opging in verstandelijke ontwikkeling, trad de Professor der Doopsgezinden S. Hoekstra Bz. -- op met eene gedeeltelijke verdediging van den vrijen wil, en poogde aldus het ethisch beginsel in de moderne theologie te handhaven. Hoekstra was indeterminist voor zoover hij zekere perioden van vrijen wil stelde in het midden van een levenstoestand, die doorgaans gedetermineerd blijft; zoodat er eene voortgaande ontwikkeling van de vrijheid des wils aan te nemen is." J. H. Gunning JHz. *Het Protestantsche Nederland onzer dagen*. Gron. 1889, blz. 82.

Scholten in 1856 de authentie van dat Evangelie en van *al* de brieven van Paulus aannam, doch sedert 1869 met de uitkomsten van zijn vroeger onderzoek toonde gebroken, en in hoofdzaak die der Tubinger school aanvaard te hebben. Van die veranderde zienswijze gewaagt Scholten dan ook in de „Afscheidsrede," waar hij — na gezegd te hebben, dat „niet de historische Jezus, de Christus, zooals hij naar het vleesch gekend was, maar het Christusïdeaal, zooals het hem in den verheerlijkte voor oogen stond, de Christus naar den geest" het voorwerp des geloofs van Paulus was geweest, dat m a.w. „de opgewekte Christus bij Paulus geen voorwerp van zinnelijke aanschouwing, maar van religieus geloof was" — voortgaat: „Nog verder zag ik, werd die gedachte ontwikkeld door den schrijver van het vierde evangelie, dat eeuwen lang aan den apostel Johannes toegekend, een veel hooger geest ademt, dan, volgens de historie (de synoptische evangeliën, de Apocalypse, de Klein-Aziatische traditie), ooit in Johannes, den zoon van Zebedéus, had gewoond. De Christus, dien hij voorstelt, is niet de historische Jezus, dien wij hier nergens in woord noch daad herkennen, maar het ideaal in concreten vorm voorgesteld; en wat de wonderen betreft, die door de traditie aan Jezus werden toegeschreven, zóó, dat zij, ofschoon historisch beschouwd, voor het geloof onwezenlijk, de dragers worden van ideeën, waarom het den evangelist uitsluitend was te doen. Het ideaal werd ja in een historisch kleed voorgesteld, maar niet in den Jezus der historie met zijn Joodsche leeringen en vormen"

De hoodfactor, onder welks invloed ook de blik op de oorkonden van het oudste Christendom bij onzen hoogleeraar eene andere is geworden, was *de nieuwere wijsbegeerte.*

Onder den invloed van die gewijzigde beschouwingen zijn mitsdien de volgende kritische werken geschreven, welke tot het later tijdperk van Scholten's wetenschappelijk leven behooren: *De oudste getuigenissen aangaande de Schriften des N. T. historisch onderzocht*, Leid. 1866; *Supranaturalisme in verband met Bijbel, Christendom en Protestantisme*, Leid. 1867; *Het oudste Evangelie. Critisch onderzoek naar de samenstelling, de onderlinge verhouding, de historische waarde en den oorsprong der Evangeliën naar Mattheus en Marcus.* Leid. 1868; *Het Paulinisch Evangelie. Critisch onderzoek van het Evangelie naar Lucas, en zijne verhouding tot Marcus, Mattheus en de Handelingen.* Leid. 1870; *Is de derde Evangelist de schrijver van het Boek der Handelingen?* Leid. 1873, om van verhandelingen in tijdschriften niet te gewagen. „Zulk een man als hij wordt van zelf de stichter eener school, en als zoodanig staat hij dan ook voor ons. Wat men „de Moderne Theologie" pleegt te noemen, is van hem

uitgegaan. Hij is haar geestelijke vader Zij had ongetwijfeld ook aan anderen groote verplichtingen, die zij niet zou kunnen vergeten zonder zich schuldig te maken aan grove ondankbaarheid. Doch als moderne *theologie* kon zij alleen geboren worden in het brein van een *theoloog* [1]), en wel van zulk een als Scholten was, die den bodem van het Christendom, waarop hij in den aanvang stond, geen oogenblik verlaten heeft en, door al de phasen zijner ontwikkeling heen, steeds de verdediger van het Christendom is gebleven."

Het zij ons vergund deze woorden van prof. Kuenen, betreffende den „bodem van het Christendom" naar Scholten's opvatting toetelichten met de woorden waarin deze zelf (in 1865) zijne christologie heeft zamengevat, te weten: „Is de historische Christus de Messias der eerste joodsch-christelijke gemeente, die wederkomen zal aan het einde der dagen? Is hij de zoon van God, die, volgens Paulus, de gestalte van een dienstknecht aannam, om, mensch geworden, zonde en dood te overwinnen? Is hij de Logos van het vierde evangelie, die de waarheid kende, zonder in wijsheid te zijn toegenomen, die heilig was zonder strijd? zegt men: dat zijn slechts bespiegelingen over Jezus, wie, vragen wij, wie is hij dan? Hier geeft de critiek ten antwoord: Hij is het, die armen van geest, hen die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, de vredemakers en de zachtmoedigen zalig gesproken, God Vader genoemd en de liefde tot God en menschen voor de hoofdsom der wet verklaard heeft; die de kracht der godsdienst betoond heeft in een leven van zelfverloochenende liefde, en in zijn sterven eene macht des levens heeft geopenbaard, die ook nog in onze zielen het voorgevoel wekt van eeuwig leven en onsterfelijkheid. Wat dunkt U van dien *Jezus?* Is hij het, die komen zou, of moeten wij nog een anderen verwachten? Ziet, dat ook wij nog met de eerste discipelen zeggen: „Tot wien zullen wij gaan, gij hebt woorden van eeuwig leven", dat danken wij aan de historische critiek, die, waar zij den stralenkrans van den kerkelijken Christus verbroken heeft, den historischen Jezus gekroond heeft tot den grootsten heros op het gebied der godsdienst, wien ook wij dus nog als den oversten Leidsman des geloofs vereeren." Is Jezus ons voorgegaan God „Vader" te noemen, dat Godsbegrip wordt door Scholten aanvaard, waar hij vraagt: . . . . „zou het waar zijn, dat de wetenschap ons God ontrooft? Voorzeker ontrooft zij ons elke onzuivere voorstelling van God, en daarvoor zijn wij dankbaar. Voorzeker ontrooft zij ons den *Deus otiosus* van het deïsme, dien God van verre, die

---

[1]) O.i. zou het juister gezegd zijn: in het brein van een *philosoof*.

de wereld schiep en nu aan zich zelve overlaat; maar rooft zij ons ook *den Vader*, die niet verre is, in wien wij leven, ons bewegen en zijn? Zie daar wat ik ontken, in het belang van wetenschap en godsdienst; hoezeer mij dan ook verheugende, dat zelfs zij, die met de godsdienst in de wetenschap geen raad weten, toch, door hun gevoel geleid, met ons wedijveren in de aanbidding van den Eenigen Waarachtige [1])."

Toen het uitzigt bestond op het spoedig in werking treden van de nieuwe wet op het H. O. van den 28 April 1876, nam Scholten op den *dies* der Leidsche hoogeschool in 1877 haar tot het onderwerp zijner rectorale oratie (*De Godgeleerdheid aan de Nederlandsche Hoogescholen volgens de Wet op het Hooger onderwijs*, *uitgevaardigd in* 1876. Leid. 1877). Wie in bijzonderheden wenscht te weten hoe hij ook bij deze gelegenheid het onafhankelijk onderzoek in de Godgeleerdheid als de *wetenschap* van den godsdienst, aan geen gezag hoegenaamd onderworpen, bepleitte, leze die rede. Wij ontleenen aan Kuenen's verslag daarvan alleen in verband met het voorgaande des sprekers wetenschappelijke geloofsbelijdenis, wat het Christendom aangaat, dat: „indien het ook in sommige zijner vormen de verwijten verdient, door Strauss daartegen ingebracht, ontdaan van al wat niet tot zijn wezen als godsdienst behoort en opgevat in zijne oorspronkelijke zuiverheid, ook nu nog beantwoordt aan de eischen van verstand en hart beide". Kuenen voegde er bij dat Scholten, zoo dikwerf, ook na 1877, de gelegenheid daartoe zich voordeed, getoond heeft in deze waardeering van godsdienst en christendom zich zelven gelijk te zijn gebleven.

Bij het naderen van de zomervacantie, den 14 Junij 1881, trad de groote persoonlijkheid, die veertig jaren lang een standaarddrager van de wetenschap was geweest, van het openbare leven af. Ambtgenooten en studenten spoedden zich in grooten getale naar het Groot-Auditorium in Leiden's academiegebouw om den zeventigjarige met nog onverzwakte kracht zijne Afscheidsrede te hooren voordragen, eene Afscheidsrede, die in verband met, of als vervolg op de Toespraak ter zijner vijfentwintigjarige ambtsbediening in 1865 een overzicht gaf van zijn wetenschappelijk leven. En het was prof. Kuenen die, nadat Scholten die rede had uitgesproken, tot zijn vereerden leermeester o.a. deze woorden

---

[1]) Terwijl wij prof. Scholten hier zelf lieten spreken, drong zich de vraag aan ons op, of. waar de bodem van zijn christendom niet meer is dan »de volmaakte mensch," ook zijn Godsbegrip wel op een vasten en niet op een speculatieven bodem steunt? »God den Vader" van Jezus als behouden voortestellen, en Jezus als een mensch, zij het dan »den volmaakten mensch" te beschouwen . . . daarin ligt eene logica, die wij niet regt begrijpen.

rigtte: »Wat hebben wij, de opeenvolgende geslachten Uwer toehoorders, in U gevonden, bewonderd en liefgehad? Gij hebt het daareven nog gezegd: een scepticus zijt Gij nooit geweest. Maar wèl een criticus, vrijmoedig en onvervaard, nimmer berustend in halfslachtige solutiën, niet tevreden vóór dat Gij de bron der dwaling opgespoord en — in de kerkleer of in den Bijbel — de kern van waarheid ontdekt hadt, waarom het U van den aanvang af te doen was. En als Gij die hadt gevonden, dan stondt gij pal om haar te verdedigen, tegen wien ook. Het zwaard, dat Gij nu hebt nedergelegd, wij hebben het U zien voeren; de hand, die Gij nu gaarne toereikt aan Uwe voormalige tegenstanders, wij hebben U die dreigend zien opheffen. In dien strijd openbaarde zich ons de kracht Uwer overtuiging, Uw kloek geloof, Uwe geestdrift voor de waarheid. Ja, voor veel dat wij van U hebben geleerd zijn en blijven wij U dankbaar. Maar dit waardeeren wij toch als het hoogste: aan het enthusiasme, hetwelk U bezielde, hebben wij, jongeren, ons opgericht en gesterkt!"

Ofschoon rhumatische aandoeningen hem meer en meer aan huis bonden, heeft Scholten niet opgehouden voor de wetenschap te leven, tot dat hij in den morgen van den 10 April 1885 aan vrouw en kinderen is ontvallen.

Verscheidene punten in Scholten's leven, die nog ruimschoots stof tot beschouwing zouden kunnen bieden, zijn wij voorbij gegaan. Wie hij was als docent, als kanselredenaar, in zijne verhouding tot de leerlingen, welke plaats hij innam als lid der Synode en van de Synodale Commissie, of bij de vertaling van het N. T., en als medebestuurder van het Haagsch Genootschap, de vermelding van vereerende onderscheidingen, die hem èn van de regeering, èn van de wetenschappelijke wereld ten deel zijn gevallen, dat alles is door, prof. Kuenen geboekt. Wij stelden ons slechts voor om, naar onze krachten eene voorstelling te geven van den oorsprong en de ontwikkeling van des hoogleeraars wetenschappelijke zienswijze. Om daarbij geheel objectief te blijven, hebben wij, met inachtneming van de volgorde des tijds, zooveel mogelijk hem zelven en zijn grooten leerling prof. Kuenen laten spreken.

Ten slotte meenen wij niettemin één der indrukken, welke de overweging van Scholten's methode ons naliet, ten beste te mogen geven. Ontmoeten wij den leerling van van Heusde niet het eerst als philosoof zich eene christologie vormende, waarin zijn ideaal beeld van Jezus werd dat van den godsdienstigen *mensch* bij uitnemendheid, den heros, het genie, op 't gebied van godsdienst, en bij gevolg het Christendom de hoogste openbaring van het *menschelijke*? Komt voorts niet

op bijna elke bladzijde zoo van zijne »Toespraak", als van zijne »Afscheidsrede", wanneer hij van zijne rigting spreekt, in sterk klimmende mate ons eene uitdrukking tegemoet van de hooge waarde die hij, door zijn geheele leven heen, a priori aan de bespiegelende wijsbegeerte toekent? Zeer zeker, »omdat de strijd voor het goed recht der wijsbegeerte, ook op godsdienstig gebied, tot het kenmerkende behoort mijner academische werkzaamheid", gelijk hij zelf zeide. Zou hij nu bij zijne exegetische en kritisch-historische studiën, die op de philosophische volgden of daarmede gepaard gingen, dan niet veel te veel geleid zijn door dat eenmaal bij hem vaststaand ideaal van den Christus, zóódat hij het in het N. T. overal zocht en, door als geschiedenis geboekte feiten te veel als inkleeding van dogmatische voorstellingen te beschouwen, het ook overal meende te vinden, terwijl hij in werkelijkheid meermalen de dupe werd van de onjuiste, door hem zelven bij zijne leermeesters veroordeelde, methode, waarbij aan één factor ter opsporing der waarheid, in verband tot overige onmisbare factoren, vooral van eene onbevangen geschiedvorsching, te groote waarde wordt toegekend? Bij de overweging van Scholten's denkbeelden klonken ons ten minste steeds de waarschuwingen in de ooren, neergelegd in Regenbogen's *Oratio de extremis in quae interpretes Sacri Codicis passim prolapsi sunt sedulo cavendis* [1]), inzonderheid waar deze groote geleerde wijst op de onjuiste resultaten, verkregen, wanneer bij de kinderen van hun tijd de theologie de dienaresse was van immer afwisselende, alzoo steeds subjectieve wijsgeerige stelsels. Menige biografie van Franeker hoogleeraren in de godgeleerdheid kan de juistheid daarvan staven.

J. H. Scholten. *Herdenking mijner vijfentwintigjarige ambtsbediening. Toespraak.* Leid. 1865; *Afscheidsrede bij het nederleggen van het Hoogleeraarsambt.* Leid. 1881, *Jan Hendrik Scholten*, *door* F. W. B. van Bell, in *Eigen Haard*, 1880, 364–366; Joh. Gloël, *Hollands Kirchliches Leben.* Wittenberg (1885), S. 38–40. A. Kuenen. *Levensbericht van J. H. Scholten*, (gevolgd door eene chronologische lijst zijner geschriften) in het *Jaarboek v. d. Kon. Akad. van Wetenschappen, voor* 1885, en in de *Bijlage tot de Handel. v. d. Maatsch. der Nederl. Letterk. van* 1886, 2—60; H(agen), in *de Nederl. Spectator*, 2 Mei 1885.

Pieter Johannes Veth. Ter vervulling van de vacature Juijnboll werden aanbevolen Jan Bruining, Theol. Cand. en Litt. Doct., leeraar aan het Instituut van de Raadt te Voorschoten, en P. J. Veth, Theol. Cand. en Litt. Doct., Lector aan de Koninklijke militaire acade-

---

1) Zie boven, blz. 693, 694.

mie te Breda. Van deze twee werd bij K. B. 5 Maart 1841 de laatstgenoemde aangesteld. Ter plegtige aanvaarding van dezen leerstoel hield prof. Veth den 22 Junij d.v. eene redevoering *de institutis Arabum erudiendae juventuti et literis promovendis inservientibus*, welke als *Dissertatio* over dat onderwerp, met aanteekeningen verrijkt, in 1843 te Amsterdam is uitgegeven.

De nieuwe hoogleeraar zag het eerste levenslicht te Dordrecht den 2 December 1814. Aan het gymnasium aldaar ontving hij, vooral onder leiding van den conrector Dr. J. W. Grimm, zijne opleiding voor de hoogeschool. Met dezen leeraar, spoedig zijn trouwen vriend, wijdde hij zich tevens aan de Engelsche literatuur, inzonderheid aan Shakespeare. Na ten jare 1832 zijne academiestudiën aan Leiden's hoogeschool te hebben aangevangen, beoefende Veth onder Bake en Peerlkamp de klassieke letteren; het Hebreeuwsch en 't Arabisch onder leiding van Weijers; in Clarisse, van Hengel en Kist vond hij, als aanvankelijk bestemd voor den predikdienst, zijne leermeesters in de vakken der godgeleerdheid. Terwijl hij reeds zoowel in de letteren als in de theologie den graad van kandidaat verkregen had, en de tijd om het proponentsexamen af te leggen nabij was, opende zich voor hem het vooruitzigt op eene plaats als lector in het Engelsch en het Maleisch aan de militaire academie te Breda. Overwegende redenen vindende om dien werkkring te aanvaarden, liet hij, om daartoe te geraken, de theologische studiën rusten, ten einde zich nog meer in het Engelsch te bekwamen en de hem nog onbekende Maleische taal, waarin hij eerst na verloop van een jaar onderwijs behoefde te geven, aan te leeren, onder leiding van prof. Roorda van Eijsinga. Inmiddels bleef hij het Arabisch en den Islaëmitischen godsdienst, beiden onmisbaar voor de kennis der Maleische letterkunde, beoefenen, o.a. door de bewerking der kritische tekstuitgave van een Arabischen codex.

In 1838 kreeg Veth dan de verwachte aanstelling te Breda. Als gevolg van zijn onderwijs aldaar beschouwe men zijne *Specimens from the English classics, with an introductory essay on English literature, explanatory notes and a glossary.* Dordr. 1840, 1841. 2 voll., terwijl hij van zijne gelukkige beoefening van 't Arabisch het bewijs leverde door de uitgave en openlijke verdediging, op 9 December 1840, praeside Weijers, van het bedoelde *Specimen exhibens majorem partem libri As-Sojutii de nominibus relativis, inscripti* Lobo El-Lobab, *arabice editam e duobus codicibus Mss., c. ann. critica.* L. B. 1840. 4°. Kort daarna werd hij *honoris causa* tot doctor in de letteren bevorderd.

Te Franeker, waar in 1841 slechts drie leerlingen zijn onderwijs zochten,

ontbrak hem de tijd niet om de uitgave van dat Arabisch werk voort te zetten, zoodat weldra de *Pars reliqua libri As-Sojutii*, L. B. 1842, het licht konde zien. Ofschoon hij daarop later nog een *Supplementum, annotationis*, L. B. 1851, heeft gegeven, zijn de beloofde *Prolegomena*, voor zoover wij weten, niet ter perse gelegd. In November 1842 zag prof. Veth zich reeds beroepen tot hoogleeraar in de Oostersche talen, Hebreeuwsche oudheden, exegese des O. T. en wijsbegeerte, aan het athenaeum te Amsterdam. »Kort was het verblijf van zijn Hooggel. in ons midden — zoo schreef de Franeker Senaat den 20 September aan Curatoren — doch voldoende om ons in hem den man van talent en van veelzijdige kennis te doen waardeeren." Den 1 Mei 1843, toen het Franeker Athenaeum inmiddels reeds opgeheven was, aanvaardde Veth zijn uitgebreider werkkring met eene *Oratio de religionis Islamiticae ejusque historiae studio a theologis Christianis minime negligendo.* Amst. 1843.

Wij leerden alzoo den heer Veth in het tijdperk zijner vorming en ontwikkeling kennen als iemand, die met aangeboren talent op het gebied van taal- en letterkunde zich weldra 't huis gevoelde op den bodem van de klassieke oudheid en van het Oosten zoowel als op dien van het nieuwere Europa; die, met een door theologische wetenschap gepaard aan Oostersche taalstudiën geopend oog voor godsdienstwetenschap en kerkgeschiedenis, de verbreiding van het Christendom en van den Islam volgende, reeds doorgedrongen was tot het gebied der talen en van den godsdienst der volken van onzen archipel. Kon het wel anders, dan dat door de gelukkige samenwerking van die steeds versterkte factoren een beoefenaar van land- en volkenkunde, vooral van onze rijke O.-I. bezittingen, rijpte, met een warm hart en open oog voor de zegeningen, die de Christelijke beschaving door onderwijs en staatkundige ontwikkeling den volkeren brengt? Amsterdam had het voorregt hem in volle wetenschappelijke kracht in de aangegeven rigting op een zich steeds uitbreidend gebied werkzaam te zien, niet alleen in het studeervertrek en op den katheder, maar ook in de maatschappij. In het jaar van zijne komst aldaar gaf hij reeds gevolg aan de uitnoodiging om deel te nemen aan de redactie van het sedert 1837 bestaande maandschrift *de Gids;* wij ontmoeten hem daarbij spoedig als lid van het Hoofdbestuur van 't Nederlandsch Bijbelgenootschap en van dat der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen; voorts als lid en sedert 1849 als Voorzitter der derde klasse van het in 1851 opgeheven Kon. Nederl. Instituut.

De *Gids* bragt zijne talrijke studievruchten over onderwerpen van taal- en letterkunde, godsdienst-, staats- en natuurwetenschap, onder-

wijs en opvoeding, geschiedenis, land- en volkenkunde, in een aangenamen vorm binnen beschaafde kringen.

Eene volledige vermelding van des hoogleeraars afzonderlijke werken zal men hier niet van ons verwachten, nog minder die van zijne bijdragen en recensiën in tijdschriften. Ons bepalende tot de voornaamsten, vestigen wij in de eerste plaats de aandacht op die, welke te rangschikken zijn onder de vakken van zijn onderwijs te Amsterdam, namelijk de *Beknopte Hebreeuwsche Spraakkunst voor de Gymnasiën en tot eigen voorbereiding voor de academische lessen*, Amst. 1847, 2e dr. 1852; *De beoefening der Oostersche letteren aanbevolen aan de algemeene belangstelling. Akad. rede enz.* Amst. 1850; op de volgende artikelen in de *Gids*: *Mohammed en de Koran* (1845), *Oostersche legenden* (1847), *Bijbelsche aardrijkskunde* (1848); *De Edomieten en Nabateeërs, eene historische studie* (1850, 1852), *De Oostersche quaestie* (1854), *De geschiedenis van den Semietischen taalstam* (1861); voorts op zijne medewerking aan *De geschiedenis der Christelijke Kerk in tafereelen* (Amst. 1852—1859) door belangrijke verhandelingen over Oostersche Kerkgeschiedenis en het Mahomedanisme, en die aan het *Bijbelsch Woordenboek*, 3 dln. (Amst. 1852—1859), waarvan menig artikel over de aardrijkskunde, natuurlijke geschiedenis en archaeologie des O. T. getuigt, en eindelijk op zijne werkzaamheid ter verbetering en voltooijing van van Senden's *Bijbel-Atlas*.

Van zijne bijdragen in de *Gids*, die de oude en nieuwe letterkunde betreffen, verdienen hier genoemd te worden: *Nelson*, *Pitt en Fox* (uit W. Scott's *Marmion*), *William Beckford* en de *Rei van aartsengelen* uit Goethe's Faust (1844); *William Hogarth* (1856), *Hypatia* (1857), *Friedr. Bodenstedt* (1857), *Terentius en het Oude Romeinsche blijspel* (1862).

Vestigt men het oog op de literatuur over Nederlandsch Indie, hoevele vruchten van onvermoeide studie en onderzoek over alles wat onze bezittingen aldaar in den ruimsten omvang raakt, heeft de Amsterdamsche hoogleeraar niet geleverd? Immers: *Bijdragen tot de kennis van den politieken toestand van Nederl. Indie.* I. *De openbaarheid in koloniale aangelegenheden.* II. *De politieke demonstratie te Batavia*, Mei 1848. Amst. 1848; *De oppositie tegen het koloniale stelsel* (*de Gids* 1849); *De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter westkust van Sumatra*, *door den Generaal-Majoor* L. Ridder de Stuers, *uitgeg. door* P. J. Veth. Amst. 1849, 1850, 2 dln. *De geschiedenis van Sumatra* (*Gids* 1849, 1850); *Reis over Java, Madura en Bali, in het midden van 1847*, *door* W. R. van Hoëvell, *uitgeg. onder toezigt van* P. J. Veth. I, II, III 1e, Amst. 1849—1854; *De Delftsche Akademie* (*Gids* 1853); *Borneo's Wester-afdeeling, geographisch, statistisch, historisch beschreven, voorafgegaan door eene algemeene schets*

des ganschen eilands. Met pl. Zalt-Bomm. 1854—1856, 2 dln.; *Het eiland Timor.* Amst. 1855 [1]); *Suriname* (*Gids* 1855); *Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* (*Gids* 1857); *De fabriekatie van koperen pasmunt voor Ned. Indie* (*Tijdschr. voor N. I.* 1858); *Jean. Cretien Baud* (*Gids* 1860); *Bijdragen tot de kennis der voornaamste voortbrengselen van Ned. Indie* (rijst, koffie, katoen, sago), uitgegeven door het Nut, Amst. 1860, 1861, 1865, 1866. Bovendien was de heer Veth van Juli 1851 tot aan het einde van 1852 mede-redacteur van *de Indiër*; ook in van Hoëvell's *Tijdschrift voor Ned. Indie* komen bijdragen over land- en volkenkunde van zijne hand voor. Als lid van het Hoofdbestuur bevorderde hij, dat het Nederlandsch Bijbelgenootschap Indie voorzag van bijbelvertalingen, van Javaansche, Boegineesche, Bataksche en Dajaksche spraakkunsten en woordenboeken; als lid van het Hoofdbestuur van het Nut ging Indie hem niet minder ter harte dan het moederland. Bij de opening der Algemeene Vergadering den 13 October 1850 hield prof. Veth immers eene aanspraak: *Over den toestand en de behoeften van het onderwijs der jeugd in Nederl. Indie* (Amst. 1850); in het *Tijdschr. v. N. I.* (1851) schreef hij *Iets over de opvoeding der kinderen van Europ. militairen in Ned. Indie*, en in *de Gids* (1858): *over het onderwijs der Javanen.* Nadat in 1857 de nieuwe wet op het lager onderwijs tot stand gekomen was, ondernam hij ten behoeve van het Nut, en voorzien van aanbevelingsbrieven van den Minister van Buitenl. Zaken, in December 1858 en in April 1859 eene reis naar Belgie en Frankrijk, om daar het volksonderwijs te bestudeeren. De uitkomst daarvan is neergelegd in zijn door het Nut uitgegeven geschrift: *Een blik op de Nederlandsche volksschool.* Amst. 1862.

Bij de ten jare 1863 benoemde Staatscommissie, aan wie de taak werd opgedragen om den Minister voorstellen te doen ter regeling van de opleiding der Indische ambtenaren, mogt prof. Veth niet gemist worden. Wij ontmoeten hem daarbij als den Secretaris, die weldra, naar 't oordeel van die Commissie en van de Regeering, de aangewezen man was om aan de nieuwe rijksinstelling als hoogleeraar op te treden. Het Athenaeum te Amsterdam moest hem daarom afstaan aan Leiden, waar hij den 22 September 1864 zijne lessen aanving met eene *Toespraak over den aard en het doel van het onderwijs in de land- en volkenkunde van Nederl. Indie voor toekomende ambtenaren.* Leid. 1864. Naast Roorda, Pijnappel en Scheltema onderwees hij daar de land- en volkenkunde, alsmede de godsdienstinstellingen en het regt der Mahomedanen.

---

1) Overgedrukt uit *de Gids.*

In welken geest was hij tot dusver werkzaam geweest en zou hij verder werkzaam zijn? Zijn Fransche biograaf gaf reeds het antwoord: P. J. Veth a fait, dans sa carrière, des efforts constants pour assurer la maintien des principes constitutionels dans son pays, et la triomphe de vues plus liberales dans l'administration du commerce. Ami déclaré de la liberté politique, de la tolérance religieuse, de l'abolition de l' esclavage, de la liberté du commerce et de l'industrie, il a cru devoir travailler sans cesse à l'application de ces principes aux possessions hollandaises d'outre-mer, objet de ses etudes et de son amour. Met die geheele toewijding aan zijn lievelingvak is prof. Veth voortgegaan, en wel, na de opheffing van de voormelde rijksinstelling (art. 125 der Wet op het H. O. van 1876), als hoogleeraar in de taal-, letter-, land- en volkenkunde van den O. I. archipel. Dit ambt heeft hij namelijk den 12 October 1877 aanvaard met eene rede: *De toevoeging der talen en letterkunde van Nederl. Indie aan de vakken van hooger onderwijs.* Leid. 1877.

In *de Gids*, waarvan hij mederedacteur is gebleven tot December 1876, in het *Tijdschrift voor Nederl. Indie*, waarvan de jaargangen 1867—1871 geheel door hem zijn geredigeerd, daarna in het *Tijdschrift van het* ten jare 1873 mede door hem opgerigt *Aardrijkskundig Genootschap*, dat hem dadelijk als Voorzitter mogt zien optreden, en in *Eigen Haard*, leverde de heer Veth nog een onnoemelijk aantal opstellen, verhandelingen en mededeelingen, terwijl verscheidene omvangrijke werken, door hem geschreven of waarvan hij medearbeider was, hem een grooten roem hebben bezorgd, verre over de grenzen des Vaderlands. Wat de Gids-artikelen aangaat zij hier gewezen op: *De nieuwste literatuur over Nederl. Indie* (1864), *De voorwaarden der benoembaarheid van O. I. ambtenaren* (1864), *Onze koloniale staatkunde* (1865); *De cultuurwet* (1866), *Phil. Barlaeus* (1867), *De phases der bestrijding van het koloniale stelsel* (1869), *De volksinstellingen der Padangsche bovenlanden* (1871), *Javasche landschappen* (1872), *De Hervormde Kerk onder de O. I. Comp.* (1885), waarbij men voege *Leiden contra Delft in zake de opleiding der Indische ambtenaren* (*De Indische Gids* I, 401—427, 585—605).

De *Geschiedenis der werkzaamheden en verrichtingen van het Aardrijkskundig Genootschap gedurende zijn tienjarig bestaan, 1873—1883, door* prof. C. M. Kan (*Tijdschrift*, VII, no. 4) vermeldt ook het levendig aandeel door hem, de ziel der vereeniging, aan haar Tijdschrift genomen. Wilden wij de titels van 't geen hij daarin leverde of die van zijne stukken in *Eigen Haard* opnoemen, waar zouden wij eindigen?

De rij zijner afzonderlijke werken vervolgende ontmoeten wij naar tijdsorde eerst het *Aardrijksk. en statistisch Woordenboek van Nederl.*

Indie, waarvan het plan werd ontworpen en uitgevoerd door Mevrouw van den Bergh van Eysinga, geb. Roorda van Eysinga, onder medewerking van Jhr. Mr. H. van Alphen, prof. Millies en prof. Veth. De laatste bewerkte de uitvoerige artikelen *Sumatra* en *Timor*, de statistische en bibliographische mededeelingen; bovendien leidde hij het groote werk (Amst. 1869, 3 dln.) in met eene voorrede. Dan volgen: *Insulinde: het land van den Orang-Outam en den Paradijsvogel. Uit het Engelsch* (van A. R. Wallace) *vert. en van aanteekeningen voorzien door* P. J. Veth. Amst. 1870, 1871, 2 dln; *Atchin en zijne betrekkingen tot Nederland. Topographisch-historische beschrijving. Met een schetskaart van het rijk Atchin en de naastbijgelegen Nederlandsche nederzettingen op Sumatra, naar de nieuwste bronnen tezamengesteld door* W. F. Versteeg. Leid. 1873; *Het eiland Sumatra.* Amst. 1873; *Java, Geographisch, Ethnologisch, Historisch.* Haarl. 1875—1884 3 dln., met afzonderlijk *Register en Verbeteringen* [1]); *Bibliographie van Nederlandsche boeken, brochures, kaarten enz. over Afrika,* d. P. J. Veth en C. M. Kan. Utr. 1876 (overgedrukt uit het *Tijdschr. Aardrijksk. Gen.* I en II); *Insulinde. Twaalf tafereelen uit Nederl. Indie, volgens teekeningen en studiën naar de natuur, door* A. de Grijs, *geëtst door* B. L. van Kesteren. *Met tekst van* P. J. Veth. Amst. 1879. fol., vervolgd door *Schetsen uit Insulinde* in *Eigen Haard* (1885 en 1886), bestaande in eene Serie van twaalf Schetsen van Sumatra en Java, bij platen naar teekeningen van den heer Mari ten Kate; *Midden-Sumatra. Reizen en onderzoekingen der Sumatra-expeditie, uitgerust door het Aardrijkskundig Genootschap, 1877—1879, beschreven door de leden der expeditie, onder toezicht van* Prof. P. J. Veth. Leid. 1881—1887, 9 dln. 4°; *Onze Transvaalsche broeders. Vermeerderd met een naschrift.* Amst. 1881 [2]). *Ontdekkers en onderzoekers. Zevental levensschetsen, ter tweede verbeterde en vermeerderde uitgave bijeenverzameld.* Leid. 1884, inhoudende die van Phil. Baldaeus, Sam. van de Putte, C. G. C. Reinwardt, J. F. G. Brumund, Taco Roorda, W. R. van Hoëvell en J. K. J. de Jonge. Ware dit werk met grooteren bijval ontvangen, dan zou een tweede bundel daarop zijn gevolgd. Van de daarvoor bestemde levensschetsen heeft

---

[1]) Voor dit werk verwierf de schrijver o.a. de medaille der Thorbecke-stichting, die hem den 3 Junij 1882 is uitgereikt door Mr. S. Vissering, van wiens Toespraak wij alleen dit hier overnemen: »Gij hebt »een *Standaardwerk*" geleverd. Dit is niet mijne getuigenis noch die van welwillende vrienden en dankbare landgenooten alleen. Tweemalen heeft reeds vóór ons de vierschaar der Europeesche wetenschap, vertegenwoordigd in het Geographisch congres te Parijs, in 1875, en dat te Venetië, in 1881, u met schitterend eereblijk die getuigenis verleend." Men leze daarover *Eene welverdiende Hulde*, in *Eigen Haard*, 1882, 320—322.

[2]) Eerst geplaatst in *de Gids* (1881).

de schrijver later eenigen in tijdschriften geplaatst, n.l. die van den sterrekundige J. M. Mohr in *de Gids* (1885), die van H. A. van Reede tot Drakestein in *de Gids* (1887) en die van S. C. J. W. van Musschenbroek in het *Tijdschr. v. h. Aardrijksk. Genootschap* (1887), waarvoor ook nog een uitvoeriger levensbericht van den vermisten reiziger Schuver bestemd is, dan reeds in *Eigen Haard* (1884) door hem is gegeven. Zie daar menig monumentum aere perennius, waarin onze hoogleeraar, met eene werkkracht, die verbazing afdwingt, ofschoon hij nimmer een voet in Indie aan wal heeft gezet, toch zoo naauwkeurig als enkel door studie bereikbaar is, hare tropenwereld met gloed heeft geschilderd! Prof. Veth is evenwel de eerste, die gaarne toegeeft, dat zijne werken over Borneo en Java vele misslagen bevatten, welke te verschoonen zijn in een schrijver, die zulk een omvangrijken arbeid leverde bij gemis van autopsie. Liever dan den overdreven lof hem meermalen ten deel gevallen zou hij — zoo schreef hij ons — eene op gezonde kritiek berustende waardeering van zijne geschriften vernomen hebben. Tot zijn groote spijt en teleurstelling — dit voegde de grijsaard er bij — is een grondige kritiek nooit geleverd, uitgezonderd die van den nu overleden Regent Raden Mas Adipati Ario Tjondro Negoro op het eerste deel van mijn „Java", in het Bijblad v. h. *Tijdschrift Aardr. Genootschap*, deel III [1]).

Men mag het voorzeker betreuren, dat de ontwerpers van de Amsterdamsche »Koloniale en Uitvoerhandel—Tentoonstelling" van 1883 de gedachte van een plan niet in de eerste plaats bij hem hebben gezocht; de leiding der uitvoering daarvan niet aan hem hebben toevertrouwd. Gewis zou dan „das Land der ungezählten Millionen" binnen beperkter grenzen een goed geheel ter aanschouwing hebben gegeven. Ofschoon zelfs het programma van de Afdeeling „Nederlandsche Koloniën" niet door prof. Veth is ontworpen, heeft hij toch als Eerevoorzitter van het Comité met voortreffelijke hulp zoowel aan de rangschikking der voorwerpen als aan het bewerken van den Catalogus zijne krachten gewijd, met eene inspanning, waarvan hij zelf getuigde: »Toen de Catalogus eindelijk omstreeks half Augustus voltooid was, moest ik, geheel uitgeput, van alle deelneming aan de verdere werkzaamheden afzien [2])."

Onzen vluchtigen blik over de periode van 's mans werkzaamheid te Leiden mogen wij niet besluiten, zonder eerst nog te hebben gewezen op het feest zijner veertigjarige ambtsbediening gevierd

1) Vgl. hetgeen hij zelf over de leemten in zijn »Java" heeft medegedeeld in de Voorrede van het 2e en 3e deel.

2) Men leze zijn oordeel over die Tentoonstelling in het aangehaald levensberigt van Van Musschenbroek, sub VII, en dat van Prof. Dr. Carl. Zehden in de *Mittheilungen der Geogr. Gesellschaft in Wien*, 1884, 14—22.

den 22 Junij 1881. Wie in bijzonderheden wenscht te vernemen welke regtmatige hulde op dien dag is gebragt aan den geleerde, die zich zelven in het binnen- en het buitenland tot eene autoriteit van den eersten rang op het gebied van land- en volkenkunde heeft gevormd, leze het verslag, dat de heer Quarles van Ufford daarvan met opgewektheid heeft gegeven [1]).

Naast de bladen, die zijn wetenschappelijken voorspoed vermelden, behelzen die welke zijn huiselijken kring betreffen, hoogst treurige herinneringen. Prof. Veth is namelijk den 17 April 1845 te Amsterdam in den echt verbonden met Mejufvr. Anna Clara Elisabeth Buchler (geb. aldaar 9 Oct. 1822), die hem op nagenoeg 43jarigen leeftijd den 2 Junij 1865 is ontvallen. Daarna vond hij eene tweede levensgezellin in Henriëtte Geertruida van der Koogh, geboren te Dordrecht 14 November 1827. Uit het eerste huwelijk sproten zeven kinderen, van welke er reeds vijf, en onder deze twee veel beloovende jongelingen, overleden waren toen bij K. B. 27 April 1885, met ingang van 15 September d.v. den vader eervol ontslag werd verleend als hoogleeraar in de faculteit van wijsbegeerte en letteren, met dankbetuiging voor de door hem gedurende vele jaren den lande bewezen diensten. Een verpletterde slag trof inmiddels den hoogleeraar nog door den dood van Daniël David Veth, den jongste zijner beide overgebleven zoons, den koenen wetenschappelijken ontdekkingsreiziger in Midden-Sumatra en Z. W. Afrika, wiens krachtig gestel door een verderfelijk klimaat den 19 Mei 1885 bezweek op den hoek van Kalahangka, eenige dagreizen van Benguella.

In den door ligchamelijke ongesteldheid en zielesmart zoo somberen avond zijns levens heeft prof. Veth Arnhem tot woonplaats gekozen. De moed en de kracht zijn hem echter nog bijgebleven om met Joh. E. Snelleman, oud-lid der expeditie naar Midden-Sumatra, voor dien zoon een wetenschappelijken gedenkzuil op te rigten in het boeiende verhaal van Daniël Veth's *Reizen in Angola, voorafgegaan door eene schets van zijn leven*. Haarl. 1887.

Na de aandacht nog gevestigd te hebben op zijne waarschuwende stem aan Nederland, als groote koloniale mogendheid, aangeheven wegens de *Beschouwingen van Engelsche Prinsen over Nederlandsche koloniale toestanden* (Tijdschr. voor Nederl. Indie, 1888), besluiten wij de sobere schets van des hoogleeraars buitengewone verdiensten met de algemeene lofspraak van een vreemdeling: cet orientaliste et publiciste appartient à cette belle et solide école d'érudition hollandaise, qui a produit des

[1]) *De Economist.* 1881, bls. 755—758.

hommes comme Schultens, Hamaker, Weijers, etc, et de notre temps Roorda, Dozy, Juynboll etc., école dont les représentants se distinguent par ces qualités essentielles du noble métier des lettres; netteté d'intelligence, jugement prompt et droit, activité et conscience dans le travail, recherche du mieux, et ce souffle d'enthousiasme, qui soutient dans la poursuite des verités scientifiques. P. J. Veth aurait pu nous donner, avec ses merveilleuses aptitudes, un plus grand nombre de travaux sur la litterature orientale proprement dite. Mais la tâche qu' il s'est imposée à chacun, son lot, a eté d'etudier, sous tous ses aspects, les Indes neerlandaises, et d'employer ses efforts à faire penetrer, même dans l'administration de ces régions, et pour protéger les indigènes contre les trafiquants, les principes libéraux à la défense desquels il a consacré sa vie.

Liber As-Sojutii etc. Praefatio; G. Dugat, *Histoire des Orientalistes de l'Europe.* Paris 1868, I, p. 100—120; *Prof. P. J. Veth*, door C. M. Kan, in *Eigen Haard*, 1879, 91—94 (met portret); Dr. Ph. Paulitschke, in de *Deutsche Rundschau*, u.s.w. 1881, S. 596—598 (met portret); Dr. H. C. Rogge, in het *Letternieuws*, 1883, 65—68 (met portret); *De Portefeuille* 1887 (Kerstnummer, met portret).

Pieter Harting, Med. Doct. te Oudewater, en W. H. de Vriese, buitengewoon hoogleeraar in de Botanie en Med. Doct. te Amsterdam, werden door Curatoren op het tweetal geplaatst, ter benoeming van den opvolger van Cl. Mulder. Daar de Vriese eenige dagen later tot gewoon hoogleeraar bevorderd werd en eene benoeming naar Franeker niet meer zoude aannemen, gaven zij aan Dr. M. Dassen te Hoogeveen de plaats naast Harting. Bij K. B. 19 October 1841 zag Harting, na ook door de Vriese zeer te zijn aanbevolen, zich tot hoogleeraar in de kruid-, schei- en artsenijmengkunde aan ons athenaeum gekozen. Reeds den 6 December d.v. ving hij met zijne collegiën aan, en den 22 Junij 1842 hield hij de inaugureele *Oratio de microscopii usu nullis non naturae investigatoribus summopere commendando* [1]). Het onderwerp dezer rede was ontleend aan de rigting in welke hij zich reeds lang bij zijne studiën had bewogen en voortaan zou blijven bewegen: de toepassing van het microscopisch onderzoek bij de verschillende vakken der natuurkunde. Geboren te Rotterdam den 27 Februarij 1812 zou hij zeker voor den handel zijn opgeleid, wanneer niet de vroege dood zijns vaders Dirk Harting aanleiding gegeven had om diens weduwe Jeannette Blijden-

---

[1]) Zij schijnt niet te zijn uitgegeven, misschien wel omdat de uitgave van de *Annales Academiae Groninganae* was gestaakt.

steyn om die handelsstad als woonplaats te verwisselen met de academiestad Utrecht, waar hare verwanten gevestigd waren. Hare zonen Pieter en Dirk gaven in de voor hen nieuwe atmosfeer spoedig zoovele bewijzen van aanleg voor studie, dat de moeder het geraden achtte om aan hunne neiging toe te geven. Pieter werd daarom ten jare 1823 naar het Instituut „van Kinsbergen" te Elburg gezonden, ter welker plaats de weduwe Harting zich vervolgens met de andere kinderen vestigde. Onze Pieter Harting toonde al spoedig voorliefde voor de natuurkunde, en hield zich daarbij gaarne bezig met het maken van werktuigen tot het doen van proeven. Men wil, dat hij, na het bekende *Natuurkundig Schoolboek* van Buijs gelezen te hebben, in vacantiedagen bij dien schrijver te Amsterdam vertoevende daar prof. G. Moll en van Marum aangetroffen heeft, en sedert tengevolge van de daar gehoorde gesprekken met verdubbelden ijver zich gewijd heeft aan de beoefening van natuur- en scheikunde. Van zijn aanleg als technicus kan een nog voorhanden zamengesteld microscoop getuigen, in die dagen met geduld en volharding door hem vervaardigd, en dat, volgens de mededeeling van prof. Hubrecht, eene eervolle plaats verdient onder de historische microscopen. Toen hij dan in 1828 aan de Utrechtsche academie kwam om in de geneeskunde te studeeren, trokken, gelijk wel van zelf spreekt, reeds onder de propaedeutica de lessen van Moll en van den wijsgeerigen J. F. L. Schröder hem bijzonder aan. In die jaren en nog twintig jaren later — zoo schreef prof. Buijs Ballot — bestond er echter volstrekt geen uitzicht voor natuurkundigen om eene eenigszins bezoldigde betrekking te verkrijgen, die althans zooveel opleverde, dat men zonder te veel zorgen zich aan zijne betrekking ongestoord kon geven. En daarin zal men de reden vinden, waarom Harting de natuurkunde niet naar de wensch zijns harten tot hoofdvak koos.

Zijne academieloopbaan, een jaar lang afgebroken door dat hij met de jagerscompagnie der Utrechtsche studenten tegen Belgie uittrok, eindigde den 28 November 1835 met de promotie op eene *Diss. medico practica, sistens observationes choreae S. Viti et febris puerperalis.* Traj. 1835 [1]).

Daarna vestigde hij zich te Oudewater, waar de geneeskundige practijk en het gemis van eene wetenschappelijke omgeving hem geene voldoende gelegenheid boden om zich in die mate aan de natuurkunde te

[1]) Aanvankelijk was zijn voornemen om onder prof. Schroeder van der Kolk eene dissertatie te bewerken, naar aanleiding van microscopische waarnemingen van dierlijke weefsels, doch daartoe heeft hem, met het oog op het besluit om zich ten spoedigste als geneesheer te vestigen, de noodige tijd ontbroken.

wijden, als hij wel wenschte in een tijd toen dat vak ook meer en meer zijnen onmisbaren invloed op het onderzoek der ziekten deed gevoelen.

Een degelijk mensch weet evenwel nog eenigen tijd uittesparen voor lievelingsstudie, en zoo is het Harting dan ook gegaan. Niet alleen dat hij zelf zijne hulpmiddelen wist te vervaardigen, zooals b.v. een sterk vergrootend microscoop en eene balans, beiden door hem beschreven, ook gaf hij nu en dan, daartoe aangemoedigd door Jan van der Hoeven en G. J. Mulder, eenige resultaten van zijn microscopisch onderzoek ter plaatsing in tijdschriften [1]). Zoodoende vestigde hij de aandacht op zich als een natuurkundige, die door zijn zelfstandig onderzoek veel voor de wetenschap beloofde, wanneer hij zich eenmaal maar geheel vrij in die rigting mogt bewegen.

Hiertoe opende de benoeming tot hoogleeraar aan eene kleine inrigting van hooger onderwijs hem den weg, en het kan niemand bevreemden, dat hij dien gaarne heeft ingeslagen. Naast zijne lessen over planten- en scheikunde ten behoeve van de medische studenten of aanstaande plattelands-heelmeesters, ging hij te Franeker voort met door microscopische onderzoekingen de geheimen der natuur op verschillend gebied na te sporen, en het bekend maken der verkregen resultaten. De in de noot vermelde bijdragen in tijdschriften, vervolgde hij gedurende zijne kortstondige werkzaamheid aldaar, met eene *Bijdrage tot de anatomie der cactëen*, en met *Waarnemingen over den groei der planten en de omstandigheden die daarop betrekking hebben;* met verhandelingen *Over de wijze van ontstaan, den oorspronkelijken vorm en de opvolgende veranderingen der door praecipitatie voortgebrachte organische en anorganische vaste stoffen, insonderheid over de verschijnselen bij de vorming van kristallen*, en *Over den invloed, welken de warmte uitoefent op de metamorphose der praecipitaten*, terwijl hij ook een *Middel* aanwees *om mikroskopische voorwerpen te bewaren.* Nadat het

---

1) *Bijdrage tot de microscopische kennis der zachte dierlijke weefsels* (1839); *Description d'un microscope à lentilles fortement grossissantes et d'un microscope solaire portatif, suivie par quelques observations pour servir à l'histoire microscopique des tissus moux des animaux* (1839); *Micrometrische bepalingen en microscopische aanteekeningen* (1840); *Limites de la sensibilité de quelques réactifs* (1840); *Etude microscopique des précipités et de leurs metamorphoses appliquée à l'explication de divers phénomènes physiques et physiologiques* (1840); *Description d'un procédé pour construire des lentilles microscopiques fortement grossissantes* (1840). *Gissingen betreffende de eerste vorming der cellen en derzelver kernen en plantaardige en dierlijke weefsels, gegrond op het onderzoek van anorganische praecipitaten* (1841); *Over eene door mij vervaardigde balans* (1841); Kortheidshalve noemen wij telkens de tijdschriften niet, waarin zijne stukken voorkomen. De belangstellende kan ze vinden in de lijst van Harting's geschriften van prof. Buijs Ballot en prof. Hubrecht.

athenaeum met het einde van den cursus 1842/43 was opgeheven [1]), werd Harting bij K. B. 25 Junij 1843 verplaatst naar Utrecht, als buitengewoon hoogleeraar met de regten van een ordinarius. Aanvankelijk was het hem aldaar zelfs moeilijk — zoo schreef prof. Buijs Ballot — een geregelden cursus te geven, daar de schei- en plantenkunde aan Mulder en Bergsma waren toegewezen, en hij later zelfs zijn college over microskopische anatomie van dieren en planten, na de benoeming van Donders in de medische faculteit, meende te moeten staken. Een collegie over planten-physiologie gaf hem eene nuttige werkzaamheid, zeer gewaardeerd door de studenten. Om deze te overtuigen van de belangrijkheid van onderzoekingen met de microscoop, had hij reeds bij de opening van een cursus over de microscopische histologie eene Rede gehouden *Over de belangrijkheid van microscopische onderzoekingen voor de geneeskunde.* Utr. 1844, en daarop doen volgen de uitkomsten van eigen nasporingen ten aanzien der dierlijke en planten-weefsels, als: *Over de ontwikkeling der elementaire weefsels gedurende den groei van den eenjarigen dicotyledonischen stengel*, en de *Recherches micrométriques sur le développement des tissus et des organes du corps humain, précédées d'un examen critique des differentes méthodes micrométriques.* Utr. 1845.

Zoolang hij een buitengewoon lid was van de wis- en natuurkundige faculteit, en geene verpligte colleges had te geven, is hij alzoo zeer nuttig werkzaam geweest. Na zijne bevordering tot gewoon hoogleeraar bij K. B. 21 Januarij 1846 konde hij de bakens verder uitzetten.

Welk een overvloed van stof biedt zijne verdere langdurige werkzaamheid te Utrecht niet voor de beschouwing van dezen onvermoeiden geleerde als natuurkundige, als docent, als staatsburger en als mensch? Daar ambtgenooten, leerlingen en vrienden, hem als 't ware om strijd op voortreffelijke wijze reeds als een man van beteekenis hulde hebben gebragt, kunnen wij ons aangaande zijne voorbeeldige werkzaamheid, van den rijpen leeftijd tot in de dagen des ouderdoms, hier aanmerkelijk bekorten en volstaan met eenige hoofdpunten daaruit aan te stippen.

Als geneeskundige doordrongen van de waarheid, dat de grondslagen van deze wetenschap hervormd moesten worden door de natuurkunde,

---

[1]) »De geheele opheffing van het Athenaeum scheen hem toe niet genoegzaam gemotiveerd te zijn. Wenschelijk kwam het hem voor deze inrichting te veranderen in eene Pharmaceutische School, waartoe hij een plan ontwikkelde, hetwelk hij aan den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gezonden, echter zonder eenig gevolg". Bij deze mededeeling van Dr. Jonkman leze men Harting's *Bedenkingen tegen eenige punten van het Rapport der Commissie, belast met de herziening der geneesk. staatsregeling hier te lande.* Utr. 1842.

kende hij geene grenzen voor zijne onderzoekingen, zoodat hij zich als natuurkundige bewogen heeft op het gebied van physica, chemie, botanie, zoölogie, geologie, palaeontologie en anthropologie, terwijl hij bovendien met technische vindingrijkheid de instrumenten uitdacht en zamenstelde, die hem tot nasporingen bevorderlijk waren [1]).

Verreweg het grootste deel zijner verhandelingen bewoog zich althans in de eerstvolgende jaren, om de microscoop. Na hetgeen hij reeds over het nut van microscopisch onderzoek had aangetoond, gepaard met *Bijdragen tot de geschiedenis der microscopen in ons vaderland*, Utr. 1846, mogt en kon men dan ook daarop een hoofdwerk verwachten, gelijk door hem aan de geleerde wereld is aangeboden, onder den titel: *Het microscoop, deszelfs gebruik, geschiedenis en tegenwoordigen toestand.* Utr. 1848—1854, in vier deelen (de drie eerste ook in het Hoogduitsch vertaald), vervolgd met *De nieuwste verbeteringen van het microscoop en zijn gebruik*, Tiel 1858 [2]), en met eene bijdrage *over de nieuwere lensenstelsels van Merz en van Hartnack en de grenzen van het optisch vermogen onzer hedendaagsche microscopen* (Versl. en Med. K. A. XI, 1861).

Van zijn inmiddels voortgezet onderzoek op botanisch gebied getuigen o.a. verhandelingen *over den aard en de ontwikkeling van den plantaardigen celwant* (1846), *over* den aard en de oorzaak van *de ziekte der aardappelen* (1846), de *Monographie der Marattiaceën, suivie de Recherches sur l'anatomie, l'organogénie et l'histogenie du genre Agiopteris et de considerations sur la structure des Fougères en général.* Leid. 1853, waarvan prof. de Vriese het systematische gedeelte bewerkt heeft; voorts mededeelingen *aangaande de sapbewegingen van den wijnstok* (1850, 1853), *over de bron der stikstof voor de planten* (1853, 1855), en omtrent *Spectroskopisch onderzoek van chlorophyll* (1853, 1855).

Welk eene onmisbare hulp biedt de microscoop ook niet den geoloog om de organische overblijfselen in de verschillende aardlagen optesporen en te onderscheiden? Treffende resultaten leverde Harting's onderzoek

---

[1]) Behalve die van de microscoop en van eene balans, gaf hij ook eene beschrijving van de later door hem uitgedachte instrumenten: *Over twee nieuwe physische werktuigen. een drijfbelans en een atmometer of verdampingsmeter* (1849); *Le Kephalographe. Nouvel instrument destiné à déterminer la figure et les dimensions du crâne ou de la tête humaine.* Utr. 1861; *De physometer, een nieuw werktuig tot bepaling van veranderlijke volumen van lucht in andere ligchamen* (1872).

[2]) Het belangrijkste deel van dit werk dat het gebruik van de microscoop behandelt, voor hen die zich nog moeten voorbereiden en oefenen, bezit eene blijvende waarde, die de algeheele omwenteling in de zamenstelling der microscopen, in de beide laatste tientallen van jaren aan de andere deelen natuurlijk heeft ontnomen. *Hugo de Vries.*

van den vaderlandschen bodem met het oog op de gevolgtrekkingen aangaande de vorming en den ouderdom, waardoor de aardkunde tot eene verklarende wetenschap wordt verheven. Na reeds meer dan tweehonderd grondsoorten onderzocht te hebben, heeft hij in 1848 in eene sectievergadering van het Prov. Utr. Gen. gewezen op de overblijfselen van talrijke zeer kleine organische wezens, die tot de zamenstellende deelen van den bodem behooren, en wier bestaan alleen door de microscoop is te herkennen, n.l. de *foraminiferen*, die hunne kalkschalen, en de *bacillariën*, die hunne kiezelschalen in den grond achterlieten, en daardoor den onderzoeker in staat stellen om met zekerheid te beoordeelen of in lang verloopen tijden die bodem door zeewater of wel door zoet water bedekt is geweest, en aan welke van beide hare vorming moet worden toegeschreven. Op deze voorloopige herinnering volgde weldra zijn aan dat onderwerp gewijd populair geschreven boek, dat grooten opgang heeft gemaakt: *De macht van het kleine, zichtbaar in de vorming der korst van onzen aardbol, of overzicht van het maaksel, de geographische en de geologische verspreiding der polypen, der foraminiferen of polythalamiën en der kiezelschalige bacillariën of diatomeën.* Utr. 1849, 2e dr. Amst. 1866. In de volgende jaren leverde de hoogleeraar mededeelingen over den bodem onder Amsterdam (1850, 1852), over het Breukelerveen (1851), over den bodem onder Gorinchem (1853), over de daling van den Nederlandschen bodem in den voorhistorischen tijd (1853), over het eiland Urk, zijn bodem, voortbrengselen en bewoners (Utr. 1853), over diepe putboringen te Utrecht (1872, 1879), over den bodem van het Eemdal (1874) over dien onder Utrecht (1875) en over den Zuiderzeebodem in verband met de voorgestelde droogmaking (1877).

Wie met zijn onderzoek doordringt tot den bodem in den voorhistorischen tijd komt als van zelf tot *De voorwereldlijke scheppingen vergeleken met de tegenwoordige*, zooals de titel luidt van Harting's arbeid op dat gebied (Tiel 1857, ook in het Hoogduitsch vertaald), waarbij men voege zijne *Redevoering over den voorhistorischen mensch*, gehouden in 1864 tot opening der algemeene vergadering van het Prov. Utr. Genootschap.

Dat hij in dat werk het vraagstuk van de gegrondheid der ontwikkelingshypothese getoetst heeft, en meer en meer tot haar kwam, ook gebleken uit hetgeen hij in de Kon. Acad. in 1871 mededeelde over „*van Doornik en zijn aandeel aan de ontwikkelingshypothese, gevolgd door eenige opmerkingen aangaande den tegenwoordigen staat der laatste*" is, met het oog op zijne vroegere nasporingen, niet vreemd.

Reeds te Oudewater en te Franeker, zooals wij hebben gezien, rigtte

zijn onderzoek zich o.a. ook op anorganische praecipitaten, 't welk hem licht gaf over de eerste vorming der cellen en verder leerde hoe onder sommige omstandigheden organische en anorganische vaste stoffen door praecipitatie worden verkregen. De uitkomsten van zijn voortgezet onderzoek werden in de *Nieuwe Verhand. van het Kon. Akad.* XIV, ten jare 1872, opgenomen als *Recherches de Morphologie synthetique sur la production artificielle de quelques formations calcaires organiques.* Eene voor ons en andere leeken zeer bevattelijke aanduiding van Harting's streven op dat merkwaardig gebied, ontleenen wij aan Dr. Hugo de Vries, in de volgende bewoordingen: „Een geheel nieuw veld werd door dit werk voor wetenschappelijk onderzoek geopend, een geheel nieuwe richting aan het denken over den onuitputtelijken rijkdom van de vormen der levende natuur aangewezen. *Morphologie synthétique* noemde Harting die wetenschap, voor welke hij de eerste bouwstoffen leverde. De tegenwoordige vormenleer is zuiver beschrijvend en vergelijkend, zij ontleedt en bestudeert de vormen, die de natuur haar aanbiedt. Harting wilde den omgekeerden weg inslaan. Hij poogde de vormen van de microskopische deelen, waaruit de levende wezens zijn opgebouwd, kunstmatig te voorschijn te roepen, ten einde langs dezen weg eene verklaring van hun ontstaan en hunne eigenschappen te vinden. Hij had opgemerkt, dat ook zulke bestanddeelen, die eigenlijk zelf niet levend zijn, onder den invloed des levens andere vormen aannemen dan die, welke zij in de levenlooze natuur plegen te vertoonen.

„Hij begreep, dat niet het leven als zoodanig dit verschil veroorzaakte, maar dat het toeteschrijven moet zijn aan de bijzondere toestanden, die in de samenstellende elementen der levende wezens heerschen. Deze overweging was voor hem het uitgangspunt van eene lange reeks van proeven, waarin hij neerslagen van scheikundig bekende stoffen liet ontstaan onder omstandigheden, die zoo nauw mogelijk met de in bekende cellen heerschende overeenkwamen. De uitkomst beantwoordde aan zijne verwachting. De bedoelde stoffen namen geheel andere vormen aan dan vroeger van haar bekend waren, en deze vormen naderden, nu eens meer dan eens minder, tot zoodanige, als reeds in levende wezens waren aangetroffen en beschreven. De weg was dus gebaand om tot de verklaring der laatste te geraken. Dat Harting op dien weg slechts weinige stappen kon doen, dat zijne verklaringen zich vooralsnog tot de meest eenvoudige vormen beperken moesten, wien zal dit verwonderen, die de groote moeijelijkheden beoordeelen kan, die het inslaan van een geheel nieuwe richting van onderzoek belemmeren. Want ofschoon de door Harting langs synthetischen weg ver-

kregen vormen tot de meest merkwaardige behooren, die men op het gebied der microscopie aan levenlooze voorwerpen kon waarnemen, toch zijn het niet deze resultaten, maar wel de algemeene beschouwingen, die hen vergezellen, die den lezer van deze verhandeling in zoo hooge mate bewondering voor haren schrijver afpersen."

Kon het anders, dan dat deze verhandeling de aandacht trok der geleerden, vooral van hen, die daarin eene overeenkomst zagen met de evolutieleer van Darwin? Twee jaren na hare verschijning kende de Fransche Academie hem daarvoor den Prix Monthyon toe!

Na zijne sporen bij de behandelde takken der natuurkunde verdiend te hebben, had Harting zich inmiddels naar andere deelen van hetzelfde gebied gewend, n.l. naar de vergelijkende ontleedkunde en zoölogie. Dr. Jonkman verhaalt hoe de hoogleeraar daartoe gekomen is. „In 1853 namelijk ontving Harting van den uitgever Campagne te Tiel een brief waarin deze hem vroeg, of hij de *Vergleichende Anatomie* van Oscar Schmidt een vertaling waard oordeelde. Na eenige overweging besloot hij zelf die taak op zich te nemen. Doordat hij gedurende de vertaling ook andere uitvoeriger vergelijkend-anatomische werken raadpleegde, de in het Museum anatomicum voorhanden praeparaten bestudeerde en zelf eenige anatomieën maakte, had hij niet alleen opgehouden een vreemdeling te zijn op het gebied der vergelijkende ontleedkunde, maar tevens vrij wat zoölogische kennis vergaard.

Gedachtig aan het „docendo discimus", begon Harting reeds in 1855 lessen over zoölogie te geven, aanvankelijk slechts twee uren 's weeks, die later, toen hij zijn andere lessen geheel had laten varen, werden vermeerderd. De directie van het Museum werd op hem overgedragen en het vroegere Observatorium microscopicum in een Laboratorium zoötomicum herschapen."

„Bij voorkeur hield hij zich bezig — zoo vervolgt Jonkman — met morphologische en physiologische vraagstukken of met die algemeene beschouwingen, welke voortvloeien uit de onderlinge vergelijking der tallooze feiten, welke door de vlijtige nasporingen der specialiteiten zijn aan het licht gebracht, doch die eerst dan hun plaats in de wijsgeerige beschouwing der natuur verkrijgen, wanneer zij uit een hooger standpunt bezien en met de hulp der verbeelding in een onderling harmonisch verband worden gebracht." Herinneren wij ons hierbij, wat boven reeds is opgemerkt, dat Harting meer en meer een voorstander werd van de ontwikkelings-hypothese.

Met voorbijgang van eenige kleinere mededeelingen moeten wij even stilstaan bij het *Verslag over den paalworm* (1860), door hem gesteld als

lid eener commissie, door de Kon. Academie benoemd om de natuurlijke geschiedenis van dien vijand onzer zeeweeringen na te gaan en middelen tegen zijne verwoestingen te zoeken. Van zijne buitengewone werkzaamheid als zoöloog gaf Harting weldra een schitterend bewijs in het *Leerboek van de grondbeginselen der dierkunde in haren geheelen omvang*, Tiel 1862—1874, zes lijvige dln., dat, naar 't oordeel van deskundigen, gedurende eene reeks van jaren een standaardwerk was, zoowel voor de beoefenaren dier wetenschap, als voor de jongeren, wier eerste schreden op dat gebied het op uitstekende wijze wist te leiden.

Door wetenschappelijke en populaire verhandelingen, zoowel afzonderlijke werken als bijdragen in periodieke geschriften die nog volgden, verneemt men dat de dierkunde bij voortduring, wel niet uitsluitend, maar toch voor het grootste gedeelte zijne studiën in beslag nam. Van de bedoelde wetenschappelijke werken zij hier nog gewezen op *L'appareil épisternal des oiseaux*, in 1864, en eene *Memoire sur le genre Poterion* (reusachtige sponssoort), in 1870, beide door het Prov. Utr. Genootschap uitgegeven, en op *Notices zoölogiques anatomiques et histiologiques sur l'orthragoriscus oxydura* (de Maanvisch), *suivie de considérations sur l'osteogénie des Teleostiens en général*, Amst. 1865. Welk beschaafd Nederlander kent niet van zijne populaire geschriften: *Anno 2065. Een blik in de toekomst door* Dr. Dioscorides [1]), Utr. 1865; *De bouwkunst der dieren*, Gron. 1870, en het tijdschrift *Album der Natuur*, in 1852 door hem met Lubach en Logeman opgerigt, waarvan hij de uitgave leidde, met het doel voor oogen om natuurkennis als opvoedingsmiddel onder alle standen te verspreiden, en waarin een verbazend getal bijdragen en mededeelingen van zijne hand is opgenomen.

Aan mannen, die op natuurkundig gebied den roem des vaderlands gevestigd hebben, bragt hij met een warm hart zijne hulde. Daarom heeft hij *Christiaan Huygens in zijn leven en werken geschetst*, Gron. 1868; het levensberigt van prof. Jan van de Hoeven in de Kon. Acad. voorgedragen (1868) en, bij gelegenheid van het in 1875 gevierde tweede eeuwfeest der ontdekking van de microscopische wezens door Anth. van Leeuwenhoek, de Redevoering gehouden en een *Gedenkboek* van dat feest geschreven (Rott. 1876), ook Joh. Swammerdam en daarna Pieter Camper in hun leven en werken geschetst (Alb. d. N. 1876, 1878). Inmiddels ging hij de beroemde buitenlanders niet voorbij, maar stelde Darwin, Th. H. Huxley en Rumphius in populairen vorm aan onze land-

---

[1]) *Dioscorides* was zijn naam als lid van de Duitsche Academie *Naturae Curiosorum*.

genooten voor, om aantetoonen, wat door denken en onderzoeken kan worden tot stand gebragt.

Was hij met zijne ambtgenooten steeds op den besten voet, niet alleen met de ouderen, maar ook met de jongeren die na hem kwamen, zooals prof. Buijs Ballot in bijzonderheden heeft medegedeeld, — door zijn leerling prof. Hubrecht is Harting inzonderheid ook geschetst als den door zijne leerlingen zeer beminden docent, die in hooge mate de gave bezat om zijn onderwijs zóó interigten, dat hij steeds bevattelijk bleef. Daarbij bewoog de hoogleeraar zich gaarne tusschen zijne meest belangstellende hoorders als praeses van het door hem gesticht studentengezelschap *Natura Dux Nobis et Auspex*, waarvan de leden op geregelde winteravondvergaderingen spreekbeurten en vrije voordragten hielden of theses verdedigden. Des zomers ondernam hij met hen wetenschappelijke wandeltochten in de vrije natuur, zelfs uitstapjes naar andere provinciën [1]).

Steeds bezield door de gedachte om maatschappelijken vooruitgang te bevorderen door verspreiding van beschavende kennis, was hij de natuurlijke vijand van leugen, huichelarij en onkunde. Zijne bij het klimmen der jaren sterk toegenomen belangstelling in sociale vraagstukken, zooals daar zijn de klassenverhoudingen en de schoolquaestie, zijne sympathie voor verdrukten, als de Javanen, onze Transvaalsche broeders en de Israëlieten in Rusland, hebben hem doen kennen en waardeeren als een edel staatsburger en menschenvriend, die aan het woord ook de daad wist te paren, gelijk een ieder nog versch in het geheugen zal liggen.

Toen inmiddels op den 19 October 1881 bij de vervulling van zijn veertigjarig hoogleeraarsambt hem door eene breede schare van mannen uit verschillenden rang en stand, bij monde van prof. Opzoomer, blijken van waardeering en hulde gebragt werden, mogt hij betuigen: „Ik heb inderdaad een gelukkig leven geleid." Daartoe heeft ook in ruime mate bijgedragen Catharina Susanna Goetzee, sedert 31 Mei 1837 zijne beminnelijke gade, van wie in warme bewoordingen, gestaafd in bijzonderheden, getuigd werd, dat zij met groote toewijding aan echtgenoot en vier kinderen een aangenaam en opgewekt huiselijk leven heeft bereid.

Met ingang van den 19 September 1882 op zeventigjarigen leeftijd, het emeritaat verkregen hebbende, onder dankbetuiging voor de door hem gedurende vele jaren den lande bewezen diensten, heeft hij Amers-

---

1) Aan zulk een uitstapje is de *Naamlijst der planten op de eilanden Texel en Wieringen verzameld* (1858) haar oorsprong verschuldigd.

foort tot woonplaats gekozen. „Daar zag men hem — zoo schreef Dr. Jonkman als ooggetuige — met langzamen tred, van tijd tot tijd stilstaande, zijn dagelijksche wandelingen doen. Zijn eerwaardig uiterlijk, met den zilveren baard en de sneeuwwitte zijden haren, die tot op de schouders afhingen, met die vriendelijke oogen en dat peinzend gelaat, trok ieders aandacht. Wanneer Harting voorbijkwam, week zelfs de jeugd eerbiedig ter zij, en staakte voor een wijle haar luidruchtig spel."

Na den 30 November 1885 ontmoette men hem daar niet meer. In den op dien dag volgenden nacht werd hij door eene beroerte getroffen, die hem deed inslapen om niet weder te ontwaken, tot dat hij den 3 December den geest gaf.

Hij had de natuur lief — zij ontsloot hem hare schatten;

Hij had de menschen lief — zij loonden hem met wederliefde;

Ziedaar de opschriften van het gedenkteeken, dat de plaats aanwijst, waar zijn stoffelijk overschot den 7 December 1885 te Amersfoort in tegenwoordigheid van leerlingen, oud-leerlingen, vrienden en vereerders, aan den schoot der aarde is toevertrouwd. Drie jaren later, den 24 November 1888, is ook zijne weduwe, te Groningen, aan hunne kinderen ontvallen. Zij bereikte den ouderdom van 73 jaren.

Pieter Harting, d. Dr. Hugo de Vries, in het *Nieuws van den Dag*, 7 Dec. 1885, 3e blad; *De Nederlandsche Spectator*, 1886, no. 2; *Pieter Harting*, d. A. A. W. Hubrecht, in *de Gids*, 1886, 157—168, en Dr. H. F. Jonkman, in *Mannen van beteekenis*, 1886, 319—366; *Levensbericht van Pieter Harting*, d. prof. Buijs Ballot, in de Bijl. tot de *Handel. Letterk.* 1887, 149—175. *P. Harting herdacht* door A. A. W. Hubrecht, in het *Jaarboek van de Kon. Akad. van Wetenschappen voor* 1888.

BIJVOEGSELS.

EERSTE DEEL.

Blz. 62. In eene portefeuille op de Prov. Bibliotheek, inhoudende brieven en stukken betrekkelijk prof. Nic. Blancardus, is onder anderen voorhanden eene *Memorie van het Vuÿrwerk, dat tot Franicker is aengestoocken*, bij de viering van het eerste eeuwfeest der hoogeschool. Zij bevat eene uitgebreider beschrijving, dan die, welke wij, toen die „memorie" ons nog niet bekend was, aan Silvius ontleenden, en wel in de volgende bewoordingen: „Bestaende in 150 Requetten met granaetslagen ende speelwerck, weegende 50 t(ot) 2 pont; 50 1 ℔, 50 12 onsen gewicht, genaempt, nae de Caliber, ¼ ende ponder Requette(n). De verthooninghe van een geleert persoon in sijn volle gewaet, beginnende van boven het hooft voll vuijrwercken; het bouck in de Rechter handt houdende, holl gemaeckt voll swermers ende starren; met de linckerhandt steunende op de muts; van binnen een houten cop voll speelwerck ende lichten, tot onder toe versien met 2 groote keesbacken met groote swermers ende alderleij groote musquetslagen; de stoel versien met een blauw kleedt, met franjen; int midden stondt het waepen van de provintie van Frieslandt; aen de rechter sijde het wapen van de Vorst van Nassauw, Erffstadhouder van Frieslandt, uijtgehouden met alderleij Crijghxgeweeren, met een dubbelde backx met vuijrwercken; aen de lincker sijde wat vooruijt het wapen van de Stadt Franicker, uijtgehouwen met allerleij oorlooghx geweer, versien met 2 groote backen met vuijrwerken; als noch 2 groote keesbacken voll groote swermers ende musquetslagen; aen weersijde van de stoell verthoonden 2 Pedellen, hebbende in de eene handt de scepter, ende d'andere handt een groote flambouw ofte pedelstock genaempt, voll vuijrwercken; — op het lest een musquetslagh; als noch 2 groote flambouen; bij de pijlen ofte Requetten 150 granaetslagen; een cleijn waeterwerck, bestaende in 12 waeterballen, versien met vuijrwercken; ende 25 groote waeterkatten, die voor de deur in het water geworpen wierden.

Dit is al hetgeen aldaer geweest ende aengestoocken is."

Privaat-docenten. Blz. 334.

Caspar Erasmus Brochmandus. Prof. Boot deelde ons het berigt mede van A. Tholück (*Das Akademische Leben des 17ten Jahrhunderds*, S. 53): „Brochmann, der nachmals berühmte dänische Bischof, liest 1602 in Franeker zwei Jahre lang über Sprachen und alle Theile der Philosophie." Tholück schijnt dit aan de Deensche kerkgeschiedenis van Pontopoppidan ontleend te hebben. In het levensbericht van Brochmandus, dat ons ten dienste staat, in Theoph. Spizelius, *Templum honoris reseratum, in quo L illustrium aevi hujus orthodoxorum — Theologorum Philologorumque imagines exhibentur, et quibus — meritis inclaruerint diserte ostenditur*, Aug. Vindel. 1673, p. 189—195, vonden wij alleen, dat hij te Leiden in de philosophie en theologie gestudeerd heeft. Daar in de *Acta et Decreta Senatus*, die aan het sedert 1647 aangelegd *Diarium* voorafgaan, slechts een enkel Senaatsbesluit is geboekt, dat op een privaat-docent betrekking heeft, en in het *Album Academiae* geen Brochmandus omstreeks dien tijd voorkomt, dachten wij aanvankelijk dat Pontopoppidan of Tholück zich vergist moest hebben.

Later bleek ons, dat dit evenwel niet het geval is geweest. Wij vonden Brochmandus, die dezen geslachtsnaam later kan hebben aangenomen, ingeschreven te Franeker den 1 Nov. 1605, onder den naam Casparus Erasmius, Danus, *Phil. Stud.*, onder welken naam hij ook door ons reeds is vermeld Deel II, blz. 54, als een leerling van Lollius Adama. De daar bedoelde *Disputatio metaphysica de principio individuationis*. Fran. Radaeus, 1606, weder ter hand nemende, vernamen wij, dat de defendens zijn naam schreef Casparus Erasmius, *Coagio-Danus*. In de opdragt van 16 Februarij 1606 noemt hij Janus Alanus, hoogleeraar te Kopenhage, en Magnus Barptolus, Inspector scholae Herlovianae, zijne begunstigers en vrienden. Ten aanzien van Alanus wordt dit door Spizelius bevestigd, nadat deze de geboorteplaats van Brochmandus aldus opgaf: Primam lucem vidit Coagij apud Danos, anno superioris seculi quinto et octuagesimo. Er kan dus geen twijfel meer bestaan aan de identiteit van Casparus Erasmius, met Brochmandus. Evenmin behoeft men te twijfelen aan de juistheid van het berigt, dat hij privaat-collegien „über Sprachen und alle Theile der Philosophie," gegeven heeft, daar de *Acta* ook van andere door ons vermelde privaat-docenten niets inhouden. Het door Tholück opgegeven jaartal 1602 is, blijkens het voorgaande, evenwel onjuist, want Brochmandus is op 18jarigen leeftijd te Leiden ingeschreven, den 12 Augustus 1604, ook als Casparus Erasmius, Danus, en kwam in het volgende jaar eerst te Franeker.

Casp. Erasmius levert alzoo ook een voorbeeld ter bevestiging van hetgeen Dr. du Rieu schreef: „dat, gedurende een vrij lang tijdsverloop op het eind der 17e en het begin der 18e eeuw, de voorname Denen van Leiden naar Franeker gingen om daar hunne studiën te voltooien" [1]).

Onderwijsers in levende talen. Blz. 338.

Franciscus Casparus Colsonius gaf in het jaar voorafgaande aan zijne komst te Franeker, een drieledig dichtwerk uit, bestaande in een *Echo ad honorem Ecclesiae plangentis*, een *Echo ad honorem Classici Coetus*, en een *Echo dedié aux Enfans de l'Eglise Evangelique.* Goesae, apud Ioannem Meijerum, civitatis Goesanae Typographum Ordinarium 1682. Hij noemt zich daar Barroducaeus (van Bar-le-Duc), qui post carcerum umbras, quas per sexennium perpessus est in Inquisitione Mediolanensi (propter susceptam fidem Euangelicam) jam in filiorum Dei libertatem restitutus, asilum quaerit & nidum, in quo sub Dei timore vitam agat Christianam & sibi suaeque familiae de victu atque vestitu, studio ac opere prospiciat. Zie *de Navorscher*, XXXVII, 536—540, waar het dichtstuk is opgenomen in zijn geheel.

De cursus. Blz. 364.

Wij zouden bij de mededeelingen aangaande de dissertatiën en promotiën hebben kunnen wijzen op de verzen en rijmen in allerlei talen, die men ten allen tijde achter de dissertatiën, even als achter de academische oratiën, ontmoet. Daar dit algemeen bekend is en geene verzen ons aanleiding gaven tot eene bijzondere vermelding, lieten wij het na. Later viel onze aandacht op de zeven laatste verzen achter de *Diss. jurid. inaug. de judice Romano ejusque imperitia*, den 14 Maart 1767 door Johannes van Nuys, *Arnhemia-Gelrus*, verdedigd, welke eene afzonderlijke vermelding verdienen. Van dit zevental is het eerste vers, onder het motto: *Catsiades Musae paulo majora canamus*, en onderteekend Philo-Catsius, eene navolging in den trant van Jacob Cats; het tweede, met het motto: *Datheno praeëunte modos*, onderteekend: Dathenophilus, is eene navolging der psalmrijmelarij van Datheen; het derde, onderteekend Philoxenus, is in de taal van iemand, die gebroken Hollandsch spreekt met een sterk Fransch accent, afgewisseld door Fransche woorden. Het heeft tot opschrift: Eerpook opkerekt voor die eer De Nuys, aals seyn Edele *sa Dis-*

---

1) *Deensche studenten aan Nederl. Universiteiten.* Handel. Letterk. 1874, 66—73.

sertation, vol van keleerteyt, et nuutlycke *Reflexions et Remarques très solides* aan et liekt kaav, — en voert tot motto: *Discite sic patriam, Batavi, contemnere Linguam*. „Broeder Cornelis in vreugd . . . . . den 14 Martii in den jaare na de Incarnatie 1767" is het opschrift van het vierde met oud-Duitsche letters gedrukt vers in de taal der beruchte Sermoenen van den genoemden Minderbroeder. Dan volgt de *Eerbasuyn uitgeblasen ter eeren van den Eerweerdigen en seer Diskreeten Jonkman J. van Nuys*, enz., in den trant van een excentriek prulpoëet, wiens naam zal zijn aangeduid in het bovenschrift:

Sic cecinit Jonkhart, *sic et* Robina *canebat*,
Musaque Bommeliam flebat sic Ribbia *turrim*.

„Het verval der poesy" is het opschrift van het zesde niet onderteekend gedicht, waarin Focquenbroch werd nagevolgd, terwijl het laatste een oud straatliedje verbeeldt, getiteld: *Een nieuw Liet van eenen* Jongman, *hoe hy met alle Eer en Lof Dokter wierd binnen de Stad van Franeker.* Stem! *als 't begint.*

Dat die vermakelijke poezie grooten opgang heeft gemaakt wordt bewezen door eene afzonderlijke uitgave, nog gevolgd door een derden druk, onder den titel: *De Zang-Godinnen à la Grecque gecoëffeerd. Ter blyder gelegenheyd als de WelEdele Heer Joan van Nuys der beyder Regten Doctor verklaard wierd te Franequer den 14 Maart 1767. Te Franeker. Gedrukt en te bekoomen by H. D. Lomars, Boekverkooper op de Breeder plaats.* 4°.

Wie waren nu de jolige dichters? Toevallig vonden wij dit door van Kooten aan Wiselius medegedeeld in een brief van 28 Sept. 1808 (Briefwisseling van v. Kooten, op het Rijks-archief). Philo-Catsius is Petrus Dreux, naderhand rector te Zutphen; Dathenophilus is Joh. Ruardi, later hoogleeraar o.a. te Groningen; Philoxenus is Ev. Wassenbergh [1]); Broeder Cornelis is Mr. A. J. Conradi, later stadssecretaris te Harlingen en Curator onzer hoogeschool; Jonkhart is van Camphuisen, naderhand rector te Zierikzee; het vers naar Focquenbroch wordt door van Kooten, niet zonder twijfel, het straatliedje daarentegen met zekerheid aan E. J. B. Schonk toegekend. Zij allen waren dus leerlingen uit de school van Schrader.

---

1) Het kreupel-Fransch is volgens van Kooten »imitatie der tale van een toen levend personage."

TWEEDE DEEL.

Petrejus Tiara. Blz. 46. In Iani Dvzae Nordovicis *Nova poemata.* In nova Academia nostra Lugdunensi excvsvm. Anno 1575, ontmoet men Latijnsche verzen van P. Tiara, n.l. een lofvers van vier bladzijden op Janus Douza, en aan het slot een vers *In Hispanos Lvgdvni urbis obsessores.* De uitgave van 1576 bevat, behalve die twee, nog zijn lijkzang *Divis manibus Hadr. Junii* en een »Carmen venustum atque elegans" van Tiara, getiteld: *Πρεσπεια* sive *Legatio.*

Prof. Boot, die onze aandacht op die gedichten vestigde, voegde er bij, dat zij even goed zijn als die, welke Arcerius na Tiara's dood heeft uitgegeven, en door ons reeds waren vermeld.

Joh. Drusius. Blz. 52. Prof. Boot deelde ons uit P. Cunaei Ep. LXXXI mede, dat Cunaeus op verzoek van Sixt. Amama het volgende grafschrift maakte op zijn leermeester Drusius:

Ossa tibi exiguus tumulus tegit, inclyte Drusi,
Non aliud, credo, Frisia maius habet.

Johannes Arcerius Theodoretus. Blz. 61. Na het vers van Gellius Snecanus is een regel uitgevallen, namelijk: Arcerius overleed plotseling den 27 Julij 1604 te Utrecht, werwaarts hij zich in de groote vacantie begeven had om een bezoek aan vrienden te brengen.

Paulus Buis. Blz. 88. Het vermelde werk over de Pandecten, waarvan de *prior pars* in 1608 te Zwolle, de *secunda pars* in 1614 te Franeker is verschenen, beleefde een herdruk, onder den titel: *Comment. in universas Pandectas Justiniani*, *cum differentiis consuetudinum communium*, *et Germaniae*, *Galliae*, *Belgicae*, etc. Daventriae 1656. 4°.

Des hoogleeraars geschriften *De Republica libri tres*, en *Illustrium disquisitionum politicarum liber*, waarop wij de bijzondere aandacht vestigden, omdat zij bewezen, dat Buis de *Politica* reeds losmaakte van het philosophisch gebied, hebben prof. Mr. L. de Hartog sedert stof geleverd voor eene belangrijke verhandeling in de *N. Bijdr. voor rechtsgel. en wetgeving*, onder den titel: *Een Nederlandsch schrijver over den Staat*, *uit het begin der XVIIde eeuw*, waarin aan Buis de verdienste wordt toegekend: „de eerste Nederlander te zijn geweest, die een stelselmatige verhandeling opstelde over de staatswetenschap."

In onze opgave van den titel *De Republica* etc. is eene drukfout ingeslopen. In plaats van *ingenuo* leze men *ingenuae.*

Andreas Roorda. Blz. 88, 89. Bij het daaromtrent bestaande verschil van meening, lieten wij aan genealogen de vraag ter beslissing van wien prof. Andr. Roorda een zoon was. Van den genealoog en heraldicus Joh. Wenning ontvingen wij dan ook al spoedig de aan eene onuitgegeven genealogie van het geslacht Roorda ontleende mededeeling, dat de ouders van den hoogleeraar waren Popke Roorda, „post Reformationem primus questor rerum monasteriorum", en Sophia Botters, „Ultrajectensis patricia."

Joachim Andreae (van Andreè). Blz. 89. Voor de bibliotheek van het Friesch Genootschap verkregen wij ten vorigen jare een werk van hem, dat wij nergens, zelfs niet bij Vriemoet, vermeld vonden, n.l. *Exercitationes feudales Ioachimi Andreæ Pomerani, propositæ in inclyta Frisiorum Occidentalium Academia, quae est Franagrii; Unanimi decreto ac authoritate Amplissimi Senatus Academici, Respondentibus de iis Nobilissimis ac LL. Eruditissimis juvenibus, quorum nomina prima singularum Disputationum pagina refert.* Franekerae Frisiorum. *Excudebat* Rombertus Doyma 1610. 4°.

Acht disputen in 1609 en 1610 praeside Andreae gehouden, alle eerst stuk voor stuk met afzonderlijke titels uitgegeven, zijn tot één boekdeel met dien titel en een brief aan des schrijvers vader vereenigd. Hij schreef daar, dat hij, van de Leidsche academie te Franeker teruggekeerd [1]), door eenige aanzienlijke studenten was aangezocht om ten hunnen behoeve eene „acies" te openen: alteram de Justiniani, alteram de Oberti Ortensij [2]) laborum monumentis, doch dat hij na eenig wikken en wegen ten deele aan hun verlangen heeft voldaan, waarvan deze *Exercitationes* de vruchten zijn.

Hieruit blijkt alzoo, dat Andreae onder het rectoraat van de Veno in 1609, dus vóór dat hem een professoraat was opgedragen, als privaat-docent in de regten werkzaam is geweest, ofschoon de *Acta et Decreta Senatus* er niet van gewagen. Na de theses aan het jus feudale ontleend en die uit allerlei bronnen uitvoerig zijn toegelicht, volgen steeds eenige Parerga miscella uit de Pandecten. Op eene enkele uitzondering na waren alle defendenten buitenlanders, n.l. Bernhardus à

---

[1]) Hij is te Leiden ingeschreven 11 Aug. 1607, oud 21 jaren, te Franeker 8 Sept. 1607, wederom te Leiden 1 Oct. 1608, oud 22 jaren.

[2]) Habemus etiam quandam librorum feodalium Oberti ab Orto germanicam versionem sub titulo: *Das Buch der Lehenrecht*, quam composuit Iodocvs Pflanzman. Impressus liber anno 1494, in folio, Augustae Vindelicorum. C. F. Hommelii *Litteratura juris*. Lips. 1779, 117.

Konigseck, *Eques Borussus;* Theodorus Lemeiger, *Hamburgensis Saxo;* Casparus ab Hoendorff, *Eques Borussus;* Georgius von der Gröben, *Eques Borussus;* Adamus Valentinus Fuchs von Bimbach, *Eques Francus;* Johannes Christophorus Busereit, *Noricus;* Aegidius à Lytt, *Davent. Transisulanus*, en Joachimus Brunn, *Stralsundensis Pomeranus.* Dat die werkzaamheid der studenten den professoren aangenaam was, mag men afleiden uit de Latijnsche lofdichten, die de Veno, Sixtus Arcerius, de Secretaris der Academie H. Doman, Marcus Lycklama en Tim. Faber, aan de respondenten hebben gewijd.

Corn. Pynacker. Blz. 149. Tot de weinige geschriften van Pynacker behoort nog het uiterst zeldzaam *Jus Controversum ex Pandectarum & Codicis praecipuis legibus compilatum, secundum titulorum & legum ordinem dispositum, exercendae juventuti legum studiosae propositum, & publicis disputationibus excussum, moderantibus* D. Cornelio Pynacker, D. Nicolao Langio, *In Academia Groningensi & Omlandiae juris antecessoribus.* Gron. Jo. Sassius. Anno 1620. 8°.

Het aan 't slot van zijn levensberigt (blz. 151) vermelde werkje, sedert voor de bibliotheek van het Friesch Genootschap verkregen, heeft tot titel: *Primordiorum juris Iustinianaei demultia. Sive utiliorum & maxime necessariorum ex libris 4. Institutionum juris curiosa selectio. Nobilissimo Adolescenti Joanni ab Echten, In dominatu Echtensi Hereditario dedicata.* Franek. U. Balck, 1640. 8°.

Johannes van Echten, een zoon van Rudolf van Echten tot Echten. Drost van Koevorden en Drenthe, was door zijn vader aan de opleiding van Pynacker toevertrouwd. Ten behoeve van zijn bij hem inwonenden leerling schreef de hoogleeraar dit compendium, en zeide in de opdragt: consultum duxi non tibi diu vagandum per latos omnium scientiarum & artium campos; sed lineae statim insistendum, animum applicandum ad legalen veram & non simulatam Philosophiam, artem vere Regiam & omnium scientiarum Principem & Fotricem. Reliquae quidem scientiae illustres & artes nobilissimae mentes ad altiora & clariora praeparant, sed aliquando dulcedine sua, tanquam Syrenes, ita occupant, ut in iis senexant multi, & ad scientias, quae patriae necessariae & commodae, animum non intendant, & aversiores reddantur ab illa scientia, quae publica negotia agit, quae docet cognoscere, judicare, promere vel exercere justitiam, quam Euphrates apud Plinium Juniorem lib. 1 epist. X. affirmabat partem esse pulcherrimam Philosophiae.

Nic. Vedelius. Blz. 165. Dat hij den 31 October 1615 te Hei-

delberg zou zijn ingeschreven is eene vergissing, daar onze bron Mr. J. de Wal, *Nederlanders, studenten te Heidelberg en te Genève*, Leid 1865, 31 October 1614 aangaf. Sedert heeft de heer de Wal (*Nederlanders, studenten te Heidelberg*, Leid. 1886), die studenten, welke volgens zijn eerstvermeld werk in October 1614 te Heidelberg waren ingeschreven, vermeld als in September v.d.j. geimmatriculeerd te zijn, en onder dezen Vedelius op 30 Sept. 1614.

Johannes Greidanus (blz. 230) is bij zijn huwelijk begroet door Nic. Wielstra F. en H. Schregardus, studenten in de theologie, met het *Echts-Eer-gedicht In-gegaen van den Hoogh-geleerden, wijtberoemden ende Godtsaligen Jongman, D. Joannes Greydanus .... en de Eerbaere, Godtsalige, Deughden-Rijcke, en zedige jonghe-Dochter Yttie Pieters Wimersma, Beyde in den Houwelijcken-staet bevesticht, den 2 Julii 1654.* tot Franeker 1654. 4°.

Aan zijn privaatonderwijs herinneren *Institutiones physicae in collegio privato dictatae a* Joanne Greydano, ... *conscriptae Franequerae ab* Atzone Nicolaides, *Artium studioso*, 1660, uit welk dictaat des hoogleeraars *Institutiones physicae* zijn voortgesproten, die in 1664 het licht hebben gezien. Bij de lessen over de logica schijnt hij de *Institt. logicae contractae* van Franco Burgersdijk gevolgd te hebben, zooals kan blijken uit een exemplaar der *Idea Logicae Aristotelicae* van Verhel (Fran. 1663), met wit papier doorschoten, waarop de student Gulielmus Siccama een dictaat van Greidanus schreef: *In Synopsin Logicae Burgerdicianae per notas et exempla a Doctiss. clariss. Domino Joanne Greidano.* Anno 1662. Die student stelde zich daarmede misschien voor de uiteenloopende gevoelens dier hoogleeraren te vergelijken. Beide dictaten zijn bij het Friesch Gen. voorhanden, en mogelijk van eenig belang als bouwstoffen voor eene pragmatische geschiedenis der philosophie in ons land.

Michaël Busch. Blz. 239, 240. Als gouverneur van G. W en A. G. van Schwartzenberg thoe Hohenlansberg, was hij de schrijver van de *Wohl-beglaubte Ausführing so wohl Gräff: als auch Freyherlichen Schwartzenbergischen Stamm-Registers, in sich verfassend eine fest gegründe Bewährung der Freyherren zu Schwartzenberg und Hohen-Landsberg, der Zeit sich in West-friessland aufhaltende rechtmässigen Stammesagnation mit denen in Franken. Im Jahr nach C. G.* 1659. fol. Zie het *Stamboek van den Frieschen adel.* I. 339.

Taco van Glins. Blz. 243. Hij trouwde in 1656 met Sophia

Margaretha op den Berge, uit welk huwelijk eene dochter is geboren, genaamd Aleida Geertruida, overleden te Deventer en te Raalte den 4 Januarij 1753 begraven, als weduwe van Gerrit van Echten tot de Relaer, die reeds in Februarij 1719 was gestorven. Zie *Maandblad van het geneal. heraldiek genootschap* »De Nederl. Leeuw". 1886, no. 5.

Campegius Vitringa. Blz. 289, 294. De dag zijner geboorte, vermeld als 16 Maart 1659, moet zijn 16 Mei 1659.

Vriemoet geeft (p. 617) de namen op van Vitringa's kinderen. De oudste, Simon, magnis ingenii facultatibus praeditus, heeft langen tijd zich slecht gedragen; de tweede, Horatius, een jongeling van groote verwachting, overleed in 1704, op 18jarigen leeftijd.

Van Dr. L. J. Suringar ontvingen wij de mededeeling, dat Vitringa, de vader, en Simon roerende lijkzangen hebben gewijd aan Horatius, onder den titel: *Lugubria, edita in funere ornatissimi & eruditi juvenis*, Horatii Vitringa, *a parente ejus Campegio & fratre Simone.* Franeq. 1704. 4° (10 blz.) De eerste zang is een carmen in Adonische verzen, met den afzonderlijken titel: »Campegii Vitringa Lacrymae in Funere dilectissimi ornatissimique filii ejus Horatii, eruditi juvenis, praematura morte nec opinato extincti a. d. VIII Id. Oct. CIƆIƆCCIV, cui nuper annum aetatis ingressus esset decinum nonum. De tweede, die van Simon, uit 25 disticha bestaande, heeft tot opschrift: »Elegia, fusa in obitu longe luctuosissimo charissimi & conjunctissimi fratris Horatii Vitringa, Phil. & Med. Stud."

Daar van die *Lugubria* ons geen ander gedrukt exemplaar is voorgekomen, en het Friesch Genootschap eerst kort geleden op eene auctie slechts een gelijktijdig afschrift kocht, komt het ons voor de moeite waard te zijn om het voorloopig aan de vergetelheid te ontrukken, en het later misschien in *de Vrije Fries* optenemen.

Ruardus Andala. Blz. 361. Bij de opgegeven werken van hem voege men nog *Thesium philosophicarum controversarum* Decas I—XXI (misschien zijn er meer decaden), Fran. 1710—1713; *Thesium controversarum pneumatologicarum, speciatim ex Psychologia*, Decas I—X; *speciatim ex Angelographia*, Decas XI—XIV; *speciatim ex Theologiae Naturali*, Decas XV—XXIV. Fran. 1714—1717, en *Thesium selectarum pèr universam Theologiam* Decas I—IX, Fran. 17 ?—1717, van welke iedere decas, afzonderlijk in plano gedrukt, door een zijner leerlingen privatim is verdedigd. Zij zijn bij het Friesch Gen. voorhanden, doch de voorlaatste bundel slechts ten deele, en van den laatstgemelden alleen Decas IX.

J o h. O o s t e r d ij k S c h a c h t. Blz. 430, 431. Toen prof. Joh. Oosterdijk Schacht 80 jaren oud was, ontving hij van de studenten in de geneeskunde zijne buste in gips, waarop met gulden letters: *Vir octogenarius corpore quidem senex, animo numquam.* Ofschoon geheel onvoorbereid, bedankte hij zijne leerlingen in een Latijnsch vers, dat hij voor de vuist uitsprak, en later op verzoek zijner leerlingen is gedrukt, als: *Almae Academiae Trajectinae Alumnis medicinae studiosis. Quum Octogesimum Natalem gratulati vultus mei effigiem arte Lysippea confectam dono dedissent. Die XXVI Octobris Anni MDCCLXXXIV.* (28 regels). Het origineel portret in pleister, gebronsd, is, met verlof van den magistraat, d.d. 6 Junij 1785, door de studenten op de Stadsbibliotheek geplaatst.

De schenkers van dat portret noemt een gedrukt blaadje:

„Viro clarissimo Joanni Oosterdijk Schacht, A. L. M. Phil & Med. Doctori, Medicin: in Acad. Traject: Professori Ordinario. Insigne hoc consecrant, devovent H. Angelkot, G. Greeve, C. J. W. Nahuys, A. A. Costerus, J. Kinker, A. N. Kulenkamp, M. Coenraads, H. J. v. Roermund, P. H. Wolterbeek, C. J. Vos, L. op den Hooff, R t'Hoen, J. C. Thielen, A. A. van Woerden, D van Reenen, Medicinae Studiosi. Die XXVI Octobris. Anni MDCCLXXXIV.

Het bovenstaande is ons welwillend medegedeeld door Mr. L. G. Greeve, kantonregter te 's Gravenhage.

C h r. E v e r h. d e L i l l e (blz. 542) huwde te Zwolle den 29 Julij 1749 met Johanna Marcella Metelerkamp, aldaar in 1723 geboren en den 1 Junij 1778 gestorven. G. S. Reehorst. *Genealogie van het geslacht Metelerkamp.* Arnhem 1883, blz. 37.

T h e o d o r u s v a n K o o t e n. Blz 597 en volg. Bij de vermelde zangen voege men nog 1°: de *Lykzang ter gedagtenisse myner zuster Maria Alida van Kooten, overleeden, in het 24ste jaar hares ouderdoms, op den 17den van Slagtmaand des jaars* 1777. *Haren Echtgenoot, den Heere Sible Cats toegezongen.* Leeuwarden, A. Jeltema. 1778; 2°: *Ad. Gvlielmvm Qvintvm Avriacvm de effigie Jani de Witt*, 1791, met de Nederlandsche vertaling in dichtmaat van G. J. G. Bacot; 3°: *Egregio Juveni Ludovico Casparo Lusac. De Q. Hortensio, Ciceronis aemulo, disserenti*, gevolgd door een vers van Bilderdijk: *Aan den neef en naamgenoot des grooten Valckenaer's, den heere Lodewyk Kaspar Lusac, by zyne verheffing tot Meester in de beide Rechten.*

Van de *Deliciae poeticae*, waarin o.a die Ode *Ad Gvlielmum Quintum* etc.

werd opgenomen, beleefden de Fasciculi I—III eene „editio altera nonnullis carminibus priore locupletior," Amstelodami Typis Holtropianis 1812.

Een meer dan bitter vers op den door de politiek van hem vervreemden hoogleeraar Herman Cannegieter, zonder onderteekening en zonder jaartal, op een blad in klein octavo gedrukt, vonden wij in die bundels niet terug. Het luidt aldus:

In effigiem
Hermanni Cannegieter,
Professoris
in Academia Franequerana
famosissimi.

Hunc vultum, simis haec turpia naribus ora,
Hunc rictum rabidi quem canis esse putes;
Parvaque contractâ quae sidunt lumina fronte,
Ne, quicumque vides, dicipiare, cave:
Nec tibi Thersiten, quo vix deformior ullus,
Nec quemquam è Satyrûm gente referre, puta.
Hanc faciem, bipedum vilissimus, ore nefandam
Proderet ut mentem, Cannegiterus habet.
Tuspis avarities in vultu elucet, et auri,
Quo sese et famam vendidit, aegra sitis.
Neu gemina hirsutâ mireris cornua fronte;
His stolidum comsit blanda Susanna virum.

Al de door ons als gedrukt vermelde werken van Van Kooten, aan wien ongetwijfeld eene eereplaats onder Neêrlands Latijnsche dichters toekomt, zijn thans in de bibliotheek van het Friesch Genootschap voorhanden.

J. H. Swildens (blz. 666 en volg.) Het kan ons niet anders dan aangenaam zijn, wanneer anderen met een oplettend oog het onderzoek voortzetten naar alles, wat Swildens betreft. Bibliothecarissen, auctionarissen en archivarissen, die vele brochures en bescheiden uit den patriottentijd onder de oogen krijgen, zullen, vooral wanneer zij in den eigenaardigen stijl en betoogtrant van Swildens te huis zijn, ligt iets kunnen ontdekken ter aanvulling van hetgeen wij vonden. Nadat wij eenmaal zijn levensweg nagespoord hadden, liet zich dat ook wel verwachten. Toen het levensbericht voor dit werk reeds was afgedrukt, wijdde dan ook de heer G. van Rijn, adsistent voor de auctiën in den boekhandel van A. Eeltjes te Rotterdam, eene bijdrage aan *Prof. J. H. Swildens en zijne werken*, als Bijblad tot *De Librye*, 1887, no. 1, waarin

de geschriften van Swildens naar tijdsorde opgegeven en sommige voor daarbij gevoegde prijzen te koop worden aangeboden. In verband met de aanteekeningen, die tot toelichting er bij zijn gevoegd, mag men aannemen, dat niet enkel handelsreclame des schrijvers hoofddoel zal zijn geweest, maar dat hij er ook naar streefde om zijne bekendheid op het terrein van den patriottenstrijd te luchten. Tien Swildensen zouden immers volgens hem niet in staat zijn geweest te doen, „wat één Johan Derk van der Capellen, Pieter Vreede, of Fr. Adr. van der Kemp (zeker niet zonder nut) uitgericht hebben." En nu hij eene uitgave van de *Schets der Regeerkunde* heeft ontdekt vroeger dan die van 1801, „kan hij niet anders zeggen dan dat de Heer Boeles zich door zijne voorliefde voor Swildens heeft laten verleiden om gewaagde vooronderstellingen te maken omtrent den auteur zoowel als omtrent het in het licht verschijnen van deze „schets".

Swildens — zoo gaat hij voort. — getuigt toch zelf met duidelijke woorden, en in 1791 reeds, tegen de veronderstellingen van den Heer Boeles, daar men in de „Burger en Huismans Almanach voor het jaar 1791" blz. 33 leest: „De Heer Raadpensionaris van Holland", dit was toen juist L. P. van de Spiegel, aan wien dit werkje ook steeds door latere geschiedschrijvers is toegekend) „schrijft in zijne *Schets der Regeerkunde*: dat de zorg der Hooge Regeering voor de publieke opvoeding zich ook moet uitstrekken tot de LEERBOEKEN zelven; dat er Leerboeken moeten zijn op HOOG GEZAG gemaakt en algemeen aangenomen."

Prof. Land wees nog zeer onlangs [1]) op het nut, dat niet wetenschappelijk opgeleide beambten bij archieven en bibliotheken kunnen verrigten, door feitelijke gegevens, welke zij opdelven over belangrijke onderwerpen, mede te deelen, „altijd op voorwaarde, dat zij hunne bekendheid met allerlei losse gegevens niet gaan aanzien voor zamenhangende wetenschap, en geen werk ondernemen, waarvoor zij zelven konden weten niet voorbereid te zijn."

Het komt ons voor, dat ook de heer van Rijn beter zou hebben gedaan met zich te bepalen tot de mededeeling van de beide feitelijke gegevens: dat er nog eene andere uitgave van de *Schets* door hem ontdekt was, en dat Swildens reeds tijdens het leven van van de Spiegel aan dezen het auteurschap van de *Schets* heeft toegeschreven.

De meening, dat wij door voorliefde voor Swildens verleid zouden zijn tot gewaagde gevolgtrekkingen is geheel uit de lucht gegrepen,

---

[1]) *De Nederl. Spectator*, 13 April j.l.

want op blz. 189 van ons werk hielden wij van de Spiegel nog zonder twijfel voor den auteur, doch van blz. 238 af zijn wij van gevoelen veranderd; aan de gronden daarvoor werden *acht* bladzijden gewijd, en er o.a. op gewezen, dat van de Spiegel zelf in 1795 zich sterk heeft uitgelaten tegen ontwerpen van Regeeringsvormen en *Regeerkunde*. Het was dus de verklaring van van de Spiegel zelf die ons van gevoelen deed veranderen, doch niet de voorliefde voor Swildens.

Ieder zal wel onze verzekering voor waar willen aannemen, dat de aangehaalde zinsnede in den *Burger- en Huismans Almanach* voor 1790 (niet 1791) aan ons was ontsnapt. Wanneer de heer van Rijn evenwel meent, dat door die uiting van Swildens de vraag beslist wordt, wie de *Schets* heeft geschreven, dan vat hij, door de hulp der kritiek te versmaden, de taak van een geschiedvorscher al zeer gemakkelijk op. De kritiek, die onze leermeester prof. Rovers aanbeval en inscherpte, moest, zooals prof. Wijnne in diens levensberigt haar omschreef, „op ruime schaal worden geoefend, zich niet bepalen tot de schrijvers en bij de schrijvers, niet tot de vraag, of zij de waarheid *konden* weten, maar zich ook uitstrekken tot deze tweede vraag, of zij, zoo zij ze wisten, ze hebben *willen mededeelen*."

Swildens wist natuurlijk wel of hij zelf al dan niet de auteur was. En dan vrage men zich af of, als hij de *Schets* had geschreven, of daartoe medegewerkt, er voor hem redenen bestonden om dat niet te zeggen, of zulks op den naam van een ander te schuiven; en wanneer men die vraag, waartoe voldoende aanleiding bestaat, niet door materiëele bewijzen a priori met zekerheid kan beantwoorden, dan toetse men den inhoud van dat werkje aan de personen zelve, die voor het auteurschap in aanmerking komen, en aan hunne geschriften. Ons dan het eerst bij van de Spiegel bepalende, vinden wij in de vier lijvige boekdeelen, waarin prof. Vreede den Zeeuwschen staatsman heeft behandeld, te midden van diens tijdgenooten, nergens in het tijdperk vóór de restauratie in 1787 bij hem de gedachte, die de *Schets* beheerscht. Van de Spiegel wordt daar vertoond als een eerlijk en schrander man, doorkneed in de staatsregtelijke geschiedenis van ons land, als een conciliant Regent, die netelige geschilpunten met beleid tot oplossing wist te brengen, en gaarne medewerkte tot het beramen van middelen om de partijen te verzoenen, maar noch een ver zienden noch een wijsgeerigen blik toonde, ten aanzien van de verbetering of wijziging van het regeeringsbeleid aangaande de volksontwikkeling en volksopvoeding. Zijne *Reflexien over de gebreeken in de gesteldheid der Regeering van de Vereenigde Nederlanden* (1783) houden immers geene gedachten in van

een Regent, die gevoelde, dat het met de zorg der overheden voor de volksopvoeding en volksbelangen toen treurig gesteld was, en dat de hand aan den ploeg moest worden geslagen. Zijne beschouwingen blijven binnen de perken van de bestaande Constitutie en den Regeerings*vorm*.

Zou aan hem, wiens gehechtheid en trouw aan het Stadhouderlijk Gezag en Huis nog door niemand in twijfel werd getrokken, bij de vermelding der vruchten van Vrijheid, Welvaart en Rust, in de *Schets* de bijvoeging ontsnappen: »bij een onderdrukt en geplaagd Volk groeiën zulke Bloemen niet?" Dat is immers eene zeer anti-Stadhouderlijke uitdrukking.

Prof. Vreede is er dan ook niet in geslaagd om een enkel aanknoopingspunt voor de *Schets* te vinden in het wetenschappelijk en staatkundig leven van van de Spiegel vóór of in 1786. Hij tracht namelijk »het gulden boekje" (II, 51) in verband te brengen met een brief aan de Prinses van 10 Februarij, maar deze poging is den hoogleeraar geheel mislukt, want op de volgende bladzijde trekt hij niet alleen de juistheid van dien datum in twijfel, maar zelfs de eerst aangegeven strekking, welke dan ook kennelijk de vereeniging der Zeeuwsche Staatsleden betreft, en geene enkele zinspeling inhoudt op de *Schets der Regeerkunde*. In de noot verwijst hij naar *Collectanea over Burgerlijke Vrijheid en Regeering*, in 1785 door van de Spiegel opgeteekend, doch niet voor de pers bestemd. Vergelijkt men nu wat daarin b.v. over *Burgerlijke Vrijheid* is geschreven (blz. 417) met hetgeen de *Schets* onder het Hoofdstuk *Vrijheid* inhoudt, dan ontmoet men geene éénheid van denkbeelden, maar bij van de Spiegel vrij wat bedenkingen en reserves ten opzigte van de meer absolute theoriën, zelfs eene bestrijding van de theorie der absolute Volkssouvereiniteit, in de *Schets* gehuldigd [1]).

1) B.v. de *Schets*:
»De Bestuurders van *gevestigde Burgerstaaten* zijn verpligt die Vrijheid ongeschonden te bewaaren, welke de Grondwetten der Constitutie hebben gelaaten, totdat derzelver verandering noodzaaklijk wordt; waaromtrent niemand Recht heeft te beslissen, buiten het gantsche Volk, wiens Eigendom dit is."

Van de Spiegel; ten aanzien van de beweering: de Regenten hebben geen de minste eigendom aan de Regeering, de eigendom behoort aan 't Volk etc. »Maar hieruit af te leiden, dat het Volk over zijn eigendom kan disponeeren naar goedvinden, gaat niet aan: de eigendom is bezwaard met de Grondwetten der Burgerlijke maatschappij, en tegen die grondwetten mag het regt van Eigendom niet geëxerceerd worden: even als iemand een stuk goed bezit, daar een servituut op ligt. — Wanneer het Volk dan zijn eigendom zoo verre drijft, van *willekeurij* over den Staat te beschikken . . . dan is het Volk zoo wel een Tyran als dat een Monarch Tyran zijn zou in dezelve omstandigheid.

Dezelfde tegenspraak ontmoet men nog in zijne *Gedagten over de verlichting der agttiende eeuw, boven de voorgaande*, van 1795. Van de Spiegel toonde ook toen

Analyseert men de *Schets*, dan vindt men daarentegen alle punten die daarin opgenomen zijn en den geest, waardoor zij beheerscht worden, terug in de werkjes, die Swildens van 1781—1787 heeft geschreven.

Houden wij vast aan de overtuiging van Swildens, elders door hem uitgesproken, „dat de hoofdregels der ware regeerkunde dienen overeentestemmen met de hoofdregels, die de ouders moeten volgen om hunne kinderen behoorlijk tot deugd optevoeden [1]), dan heeft men zijne geschriften maar te groepeeren om aantetoonen, dat naar zijn plan van „Volksverlichting" het aankweeken van de nuttige kundigheden bij de jeugd in school en huis en van kennis omtrent de algemeene in- en uitwendige staatsgesteldheid en de belangen der Republiek, bij het Volk in het algemeen, gesteund en bevorderd moesten worden door de overheden, n.l. door de Regenten, dus beschouwd moesten worden als onderwerp van staatszorg. Aan die gedachte wilde hij aanvankelijk ingang verschaffen door *Brieven over de behoorlijke vorming van Regenten*, ten einde „de geheele Natie en vooral derzelver aanzienlijk gedeelte, meer en op algemeene grondslagen te verlichten". De snelle voortgang der patriotsche beweging leidde hem er toe om het bijna afgedrukte werk niet in de wereld te zenden. En nu stellen wij ons voor — en beneden zal blijken op welke gronden — dat daarna onder het toenemend streven naar eene grondwettige herstelling van het staatswezen bij hem de gedachte is opgekomen om in een anderen vorm de roeping van de regeeringsorganen — zoo als hij zich zou hebben uitgedrukt — voor het oog des Volks te verheffen. En die vorm is naar onze meening de *Schets der Regeerkunde*. Meenden wij, dat zij, in weerwil van den vroegeren datum

---

volkomen op de hoogte geweest te zijn van den vooruitgang der wetenschappen en van de denkbeelden van anderen over aangelegenheden der huishouding van Staat in verband met het Volksgeluk. Maar aanvaardt hij dien vooruitgang, ten einde als Staatsman de bakens te verzetten, door eene betere Constitutie te willen, dan de Unie van Utrecht, of wel om haar aantevullen met eene omschrijving van takken van Staatszorg? Geen zweem er van. Hij stelde zich integendeel tot taak om te bedillen, of te bewijzen, dat wij waarlijk niet »onzen Vooronderen zoo verre voorbygestapt" zouden zijn. Dat is de van de *Schets der Regeerkunde* ver verwijderde geest, die van de Spiegel's *Gedagten* nog in 1795 beheerschte, ook in de *Nadenking van een Staatsman*. Erkennende, dat onze Constitutie én onze Regeeringsvorm verbeterd konden worden, mits in een kalmen tijd, oordeelde hij het nuttiger »zommige waare of ingebeelde gebreeken te laaten bestaan, dan door het invoeren van nieuwigheden eene volmaaktheid te zoeken, die alleen in theoretische denkbeelden, zonder mogelijkheid van uitvoering bestaan kunnen." Deze man, die nog in 1795 meende, »dat, ondanks de verlichting onzer Eeuwe, er nog al een verlichting van volgende Eeuwen noodig zal zijn, om aan de Staat- of Regeerkunde dien vorm te geeven, die voor het geluk der Maatschappij wenschelijk was," schreef vóór of in 1786 geen systeem van Regeerkunde, met een motto van Montesquieu.

[1]) Zie ons werk over Swildens, blz. 261.

onder het *Voorberigt* der uitgave van 1801, eerst in 1792 of 1793 zou zijn gesteld, wij verheugen ons door den heer van Rijn de zekerheid te hebben verkregen, dat Swildens reeds in 1789 [1]) gewag heeft gemaakt van het bestaan der *Schets*. Wij mogen den 1 Februarij 1786 alzoo gerust aanvaarden als den datum der voltooijing, door wien dan ook, en vonden dit bevestigd door bladzijden in Swilden's geschriften, die ons duister waren gebleven, maar nu gebleken zijn het geboorteberigt van de *Schets* te vermelden.

Verplaatsen wij ons eerst eens in die dagen, dan weten wij, dat noch de Unie van Utrecht, als Constitutie der Republiek, noch de Regeerings-reglementen der souvereine gewesten die onderwerpen van regeeringszorg omschrijven, welke als „de wegwijzers van den ganschen handel en wandel" der Regenten in de *Schets* worden aangewezen. De bevordering van het welzijn des Volks hing dus geheel of van de wijze, waarop zij individueel hunne taak vervulden. Grondwettelijk was hun geen gedragslijn voorgeschreven; de talrijke Reglementen, die de openbare aangelegenheden van gewesten en steden betroffen, wortelden niet in eene algemeene Constitutie.

Swildens heeft de nadeelen daarvan, voornamelijk het gemis aan eenheid van gedragslijn in de geheele Republiek, diep gevoeld, en is bij of na het bewerken der *Schets* al verder op de gedachte gekomen om „vaste Grondpunten daar te stellen voor de *duurzame* Goedheid eener Representatieve Volksregeering," m.a.w. om de onderwerpen van Staatszorg te omschrijven in een program naast de bestaande Constitutie, of wel als een integreerend gedeelte daarvan. Van daar dat hij later onderscheidt tusschen eene *Schets van Regeerkunde* en eene *Regeerkundige Staatsregeling*.

Na toch in 1795 er op te hebben gewezen, dat geene Regeering tot nu toe ooit „de vereischte *vaste* Grondpunten van duurzame goedheid" heeft gehad, en dat hij den weg gevonden heeft om daaraan tegemoet te komen, gaat hij aldus voort: „Ik begin te vermoeden, dat het Geheim, welk ik elders, als in 't voorbygaan, te raaden wierp, eene in ons Land nog geheel onbekende zaak, en weggestorven is met dien *Eersten* Patriot, met wien ik éénmaal, en weinigen tyd voor zijnen dood, er iets van gesproken heb [2]); namelijk, zoo verre mijn eerste begrip toen ging, doch welk sedert, en gedurende nu omtrent *tien* jaaren, eerst zijne vastheid en uitgebreidheid als een eerste Poinct

---

[1]) Het bewuste stukje in den *Huismans Almanach* voor 1790 zal in 1789 geschreven zijn.

[2]) Misschien van der Capellen tot de Poll. Vgl. ons werk over Swildens, blz. 119.

van Staatsregeling heeft gekreegen" [1]). Zinspeelt hij daar in 1795 niet duidelijk op de voltooijing van de *Schets*, in 1786 ? Wordt dit vermoeden niet bevestigd, door de daarop volgende zinsnede: „Dit kan ik er nog van zeggen, dat ik er nimmer van las of hoorde, — dat ik, na veelerlei navorschingen, toevallig, zoo als men spreekt, er op gekomen ben, en hoe langer hoe meer; — dat het een geheel nieuw en zeer uitgebreid stuk van *Origineele Staatsregeling* is, welk verscheiden nieuwe vaste Inrichtingen of Maatregelen [2]) vordert; dat ik, om aan Kenners van Regeerkundige *Staatsregeling* — duidelijk te kunnen vertoonen, wat het eigenlijk is, of waar het in de Weetenschap zijn kapittel heeft, eerst hun moet voorleggen eene analytieke *Schets der Objecten en Hoofdpoincten van Regeerkundige Staatsregeling*, naar vereischte Orde behoorlijk gesorteerd, welke ik heb."

Wij hebben in verband daarmede de stukken nog eens nagelezen [3]), die betrekking hebben op de démarches van Swildens sedert 1791, betreffende „het vergrooten der Erfstadhouderlijke Magt en eminentie, tot vermeerdering der Burgerlijke welvaart en verheffing der Republiek" (zie ons werk over Swildens, blz. 186, 187), en in een zijner pseudonieme brieven aan den Graaf van Heiden deze zinsnede gevonden: „Verder weet ik met zekerheid, dat in mijn plan van vergrooting, van 't welk de toegezonden *Schets* de Basis is, eenige *eerste* en *fundamenteele Ingredienten* zijn, welke tot hiertoe nog geheel onbekend waren, en indien ik den Vorst en Uwe Excellentie in weinige uren dien schakel van groote Staatswaarheden overtuigend kan vertoonen, welke ik sedert wel 15 jaren heb nagevorscht en in samenhang overwogen, dan zal . . . . enz.

In een anderen brief schreef hij aan van Heiden, „dat de door mij bedoelde Vergrooting de Erfstadhouderlijke Magt en Eminentie niet alleen niet mag, maar volstrekt niet kan enkel personeel, of alleen ten behoeve van het Doorl. Huis beschouwd of geëffectueerd worden, maar dat teffens het zorgvuldig en beter behartigen der burgerlijke welvaart, het zeker en duurzaam redresseeren van Staatsgebreeken (zo personeele als constitutioneele) de grondelijke verbetering van den verstandelijken, zedelijken en huislijken toestand des ganschen Nederlandschen volks (die groote algemeene basis van alles), — dat zeg ik, alle deese Capitaale Poincten onafscheidbaar met de door mij bedoelde vergrooting

---

1) *Politiek Belangboek*, blz. 170.
2) Wij zouden zeggen: Organieke wetten.
3) Mr. Royaards van den Ham heeft de door Swildens nagelaten papieren aan het Friesch Genootschap geschonken.

verknogt .... zijn, dat deselve volstrekt niet uitvoerbaar, ja zelfs niet eens denkbaar kan worden, zonder de bijgevoegde poincten teffens en gelijk daarbij te begrijpen, als zijnde in en volgens mijn plan de bijgevoegde poincten teffens de voornaamste middelen om zodanig eene vergrooting te effectueeren."

Zou de aan van Heiden gezonden *Schets van regeerkundige Staatsregeling*, die de grondslag moest zijn van het regeeringsprogram in den vorm van eene uitgebreider staatsregeling, met welke het Eminent Hoofd der Republiek de Natie zou verblijden, niet gebouwd zijn op de telkens door hem bedoelde systematische *Schets der Regeerkunde*, door ons in eigen handschrift van Swildens onder zijne nagelaten papieren gevonden?

Laten wij hen, die mochten twijfelen, dan nog eens aan de hand van Swildens zelven terugvoeren naar 1786, het jaar der voltooijing van de bekende *Schets*. Op de beide laatste niet gepagineerde bladzijden van het *Godsdienstig Staatsboek*, 2e deel, lezen wij aangaande zijne bedoelde pogingen bij den Stadhouder en diens omgeving: »In 1792 rijpte reeds een zeer uitgebreid plan, gewisselijk niet van *Omkeering*, maar van Grondwettige verbetering onzer Republiek, en welk plan ook tot oogmerk had, om eene destijds vrij algemeen gewenschte *Burgerlijke Verzoening* te bewerken. Het ontzettende der Fransche Revolutie had reeds in 1791 dit plan doen ontstaan. — Doch in 't laatst van 1793 scheen de spoedige mogelijkheid der daarstelling van dat rijpende plan *andermaal* wederom verdweenen, of althans verschoven tot een gelegener tijd; — Ondertusschen wierd in 't jaar 1794, bij t' onweerstaanbaar naderen der Fransche Legers, het Uitzicht naar eene Grondwettige *Staatsverbetering* (gelijk die van 1786 zoude geweest of, bij wenschelijk conciliatoir, zoude geworden zijn) dag aan dag onzekerer; terwijl daartegen de Waarschijnlijkheid eener *nieuwe orde* van zaaken, naar 't Plan van P. Paulus, dag aan dag grooter wierd."

Daarmede wordt het dan, naar onze meening, volkomen duidelijk, dat de *Schets*, welke hij pseudoniem door tusschenkomst van van Heiden onder de oogen des Stadhouders heeft gebragt, niet een geheel nieuw stuk is geweest, maar een stuk, dat reeds het einddoel, m.a w. de sluitsteen, zoude zijn geweest in het Plan der groote partij, waartoe Swildens behoorde, en die tot 1787 ijverde voor eene *grondwettige herstelling van het Staatswezen.*

Twee aanhalingen hebben wij dus voor ons, waarin Swildens met den vinger wijst naar het jaartal, dat men vindt onder het Voorberigt van de later gedrukte *Schets*.

Dat de *Schets* namelijk gedrukt zou zijn vóór de Omwenteling in 1795

is niet aanneemelijk. Swildens zond haar immers nog in afschrift aan Pieter Paulus, met een begeleidend schrijven, waarin de zinsneden voorkomen: »Dan, dewijl ik twijffelde of het thans wel raadsaam mogt zijn, zulk eene Vertooning door den druk onder 't oog van het Publiek te brengen, zo wilde ik eerst het stuk aan Uw onderzoek en de geheele zaak aan Uw oordeel, wegens het bijzonder gewigt daarvan, vertrouwelijk onderwerpen. — Verbeterd of vermeerderd, zo die *Schets* zulks waardig mogt schijnen, konden er afschriften van gemaakt worden, enz., enz. — alles volkomen naar Uw beste goedvinden. De Aucteur is geheel onbekend, en zal het ook blijven."

Bij Swildens had alzoo de menschkundige overtuiging post gevat, dat voor de vervulling zijner gedachte haar een cachet van „menschelijk aanzien" onmisbaar was, des dat zij, die bij machte zouden worden om het Plan van hem en van „de Vaderland- en Vrijheidlievende Regenten" van 1786 in werking te brengen, hetzij de Stadhouder, hetzij P. Paulus, ook de eer van de gedachte of van het auteurschap moesten hebben. Van dat standpunt bestond er dus eene zeer geldige reden om de Schets vooralsnog niet door den druk algemeen bekend te maken. En zoo komen wij van zelve tot de behandeling der vraag, wanneer de *Schets* zonder vermelding van plaats en jaar van uitgave, waarvan de heer van Rijn een exemplaar ontdekte, gedrukt zal zijn.

Door de welwillendheid van den heer van Ommeren (firma A. Eeltjes) zijn wij in de gelegenheid gesteld om dat exemplaar te vergelijken met de uitgave van 1801, welke den naam van van de Spiegel op den titel draagt. Daardoor is ons gebleken, dat van beide uitgaven het getal bladzijden even groot is; dat het papier van de uitgave zonder jaartal iets zwaarder is dan dat der uitgave van 1801, en op den titel niet vermeldt: *door* Mr. L. P. van de Spiegel, *In leven Raadpensionaris van Holland en Westfriesland &c. Te Amsterdam, by* P. den Hengt, 1801. Beide uitgaven hebben aan de keerzijde van den titel de door van Rijn vermelde plaats uit Cicero, beide zijn voorzien met hetzelfde anoniem *Voorberigt.* Ofschoon zij typographisch niet identiek zijn, treft men in beide onder de verschillende gebezigde lettersoorten er vier of vijf aan, die geheel gelijk zijn. Een bepaald kenmerk, 't welk tot de gevolgtrekking zou moeten leiden, dat er een tijdperk van ongeveer vijftien jaren tusschen beide uitgaven zou liggen, hebben wij niet kunnen ontdekken.

Wij meenen alzoo te mogen aannemen, dat beide uitgaven van dezelfde pers zijn gekomen. Swildens zal, toen de Staatsregeling van 1798 in aantocht en hij dus niet geslaagd was, de *Schets* aanvankelijk ten

behoeve van vertrouwde vrienden hebben laten drukken, om vrij te zijn van het maken van vele afschriften. In een exemplaar van den *Bataafsch Comptoir Almanach* voor 1798, onder zijne nagelaten papieren voorhanden, vonden wij nog door hem aangeteekend, dat hij den 30 Januarij 1798 zijne *Schets* met een begeleidenden brief heeft gezonden naar den Haag aan Theod. van Leeuwen. Deze was een der voormalige Amsterdammer patriotten, dien wij reeds hebben ontmoet als tusschenpersoon bij de uitgave van Swildens' *Zesdaagschen Staatsbrief* aan Vitringa [1]. Uit dezelfde bron blijkt verder, dat Swildens den 3 en 6 Februarij wederom aan van Leeuwen geschreven heeft, en den 19 Februarij daarop antwoord ontving; voorts dat hij den 13 April is vertrokken naar d'Amour, te Amsterdam, en den 17 April van daar naar den Haag, en hier den volgenden avond bij van Leeuwen is geweest.

Wij kunnen slechts gissen, dat door tusschenkomst van die beide vrienden reeds van vóór 1787 de *Schets* aanvankelijk anoniem gedrukt is, met een gefingeerde vlag als *Voorberigt.* Dat zij in 1801, toen de dagen der Staatsregeling van 1798 geteld waren en eene nieuwe Grondwet aan de orde kwam, voor zijn doel door een herdruk algemeen verkrijgbaar kon worden gesteld, is gemakkelijk te verklaren.

Waarom reeds in 1789 en wederom in 1801 juist de naam van van de Spiegel daaraan verbonden werd, kunnen wij niet met zekerheid zeggen; maar alleen meenen wij te mogen gissen dat, zooal aan de redactie en het oogmerk van de *Schets* geene personen en omstandigheden verbonden waren, die Swildens niet mogt verklappen, maar integendeel moest verbergen, hij haar op den naam van een ander schoof, om er den steun van gezag aan te geven. Het zal zich misschien nog wel eens ophelderen. Genoeg voorshands de zekerheid, dat van de Spiegel de steller er van niet kan zijn, en wij hier met een auteur te doen hebben, die de waarheid wist, maar ze niet wilde mededeelen, of om zijne eigene woorden te gebruiken: »Verder mag dit staal niet bloot, voor die 't geheele stuk zelf niet kent", en: »Meer kon de steller deezes hier niet mededeelen van een Ontwerp, hetgeen zeker eenige nieuwe Lichtpunten van Staats-Regeling schijnt te behelzen. Hij voegt zijne wenschen bij die van een aanzienlijk Regent omtrent de verdere applaneering van dat Ontwerp, en dat er geschikte tijden mogen komen, om een zoo gewigtig *Grondstuk* van Staats-Regeling, als er in vertoond wordt, in rype overweeging te kunnen neemen [2]".

---

[1]) Zie ons aangehaald werk blz. 218, waar hij bij vergissing Theod. van Leuven genaamd wordt.

[2]) *Politiek Belang-boek*, blz. 82, *Godsd. Staatsboek*, II, blz. 197.

VERBETERINGEN.

Blz 20, regel 12 van boven, *staat:* vrouwe H. E. J. van der Horst; *lees:* vrouwe H. E. J. van der Kolk.

Blz. 44, regel 2 van onderen, *staat:* Na een 74jarigen levensloop, *lees:* Na een 71jarigen levensloop.

Blz. 82, eerste regel van boven, *staat:* 1633, *lees:* 1623.

Blz. 115. In de aanhaling van regel 15—20 van boven moet op den zin, die eindigt met iunxissent, volgen: Hinc illae apud veteres de rebus ferme singulis declamationes aut controversiae. Hinc dissertationes & Panegyrici, quibus ceu velitationibus quibusdam, ad lucem atque aciem fori properantes, iustis certaminibus praeluderent Quod institutum, cum mihi ab eo tempore, quo Academiae patriae ocium debeo, maxime placuisset.

Blz. 137. In den achtsten regel van het vers van Neuhusius leze men „ponit" in plaats van „possit."

Blz. 154, eerste regel boven. De eerste titel daar vermeld is onjuist opgegeven. Men leze: *Sirius. Additae sunt Notae quaedam.* Franekerae 1638.

Blz. 173, eerste regel van boven, *staat:* van Ditmarser, *lees:* van een Ditmarser.

Blz. 262, regel 2 van boven: prof. Steinberg: lees: prof. Steindam.

Blz. 280. Regel 7 van onderen, leze men: het tweede en het derde boek, in plaats van „het derde en het vierde boek."

Blz. 499, regel 14 van boven: parataque, lees: parataeque.

Blz. 652, regel 12 van onderen: en die, lees: en die bij.

INHOUD.

FRIESLANDS HOOGESCHOOL

EN HET

RIJKS ATHENAEUM

TE

FRANEKER,

DOOR

MR. W. B. S. BOELES.
Vice-President van het Geregtshof te Leeuwarden.

MET PLATEN.

TWEEDE DEEL.

TWEEDE HELFT. EERSTE GEDEELTE.

Uitgegeven door het Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde.

TE LEEUWARDEN BIJ H. KUIPERS 1881

FVND STAT
DEI FIRM
BIBLIOTHECA
ACA DEM
FRANEKERANÆ

FRIESLANDS
HOOGESCHOOL

EN HET

RIJKS ATHENAEUM

TE

FRANEKER,

DOOR

MR. W. B. S. BOELES.
Vice-President van het Geregtshof te Leeuwarden.

MET PLATEN.

TWEEDE DEEL.

TWEEDE HELFT.

Uitgegeven door het Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde.

TE LEEUWARDEN BIJ A. MEIJER,
FIRMA H. KUIPERS EN J. G. WESTER. 1889.

FRIESLANDS HOOGESCHOOL,

ENZ.

LAATSTE GEDEELTE.

Bericht voor den binder:

Het laatste blad van het vorige gedeelte (blz. 649, 650), bevattende het Register daarop, vervalt.

